

**T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI**

**©Kütüphaneler ve Yayınlar
Genel Müdürlüğü**

Eser: Türkiye’de Turizm ve Tanıtma (Tarihî İncelemeler)

Müellif: Erol Evcin

Yayın Yılı: 2020

ISBN: 978-975-17-4578-1

Ana Yayın Numarası: 3670

Kültür Eserleri Dizisi- 629

Ön Kapak Fotoğrafı

İzmir’e gelen bir turist kafilesi / 1962

Arka Kapak Fotoğrafı

Kahire’de Yataklı Vagonlar Şirketi’nin Türkiye vitrini / 1939

Adres: Emek Mahallesi, Wilhelm Thomsen Caddesi

N0:4 06490 Çankaya/ANKARA

Telefon: +90 312 470 80 00

Faks: +90 312 470 54 71

e-posta: yaphaz@ktb.gov.tr

www.ktb.gov.tr

<http://ekitap.ktb.gov.tr>

**TÜRKİYE'DE
TURİZM VE TANITMA
(Tarihî İncelemeler)**

Dr. Erol Evcin

**TÜRKİYE'DE
TURİZM VE TANITMA
(Tarihî İncelemeler)**

Dr. Erol EVCİN

Ankara-2020

Dr. Erol EVCİN

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu (2002). Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans ve Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde "Tarih Öğretmenliği" Ana Bilim Dalı'nda Pedagojik Formasyon Programı'nı tamamladı (2004). Takiben Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" Ana Bilim Dalı'nda Doktora derecesini aldı (2011).

2005'te intisap ettiği Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda "Kültür ve Turizm Uzmanı" unvanı ile Bakanlık adına yurt içinde ve yurt dışında birçok çalışmada ve etkinlikte görevli olarak bulundu. Hâlen Bakanlık nezdinde söz konusu görevine devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ilişkin kitaplarının yanı sıra ulusal ve uluslararası bilimsel mecralarda yayımlanan ve sunulan birçok çalışması bulunmaktadır. İyi derecede İngilizce bilmektedir. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ilişkin dersler vermektedir.

TÜRKİYE’DE TURİZM VE TANITMA
(Tarihî İncelemeler)

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖN SÖZ.....	vii

Birinci Bölüm
CUMHURİYET TARİHİNDE TURİZM TEŞKİLATLANMASI
VE TÜRKİYE’NİN TURİSTİK TANITIMI

Giriş.....	1
1. Türkiye Cumhuriyeti’nde Turizm Teşkilatlanması.....	2
1.1. Atatürk Döneminde Turizm Teşkilatlanması.....	2
1.2. Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü.....	4
1.3. Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü.....	5
1.4. Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü.....	6
1.5. Basın-Yayın ve Turizm Vekâleti.....	9
1.6. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı.....	10
1.7. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın İlk Dönemi.....	11
1.8. Turizm Bakanlığı.....	12
1.9. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Tekrar Teşkili.....	12
2. Türkiye Cumhuriyeti’nde Turizm Faaliyetlerine Katkı Sağlayan Sivil Teşkilatlar.....	14
3. Türkiye Cumhuriyeti’nde Turistik Tanıtım Faaliyetleri.....	16
Sonuç.....	24
Kaynaklar.....	26

İkinci Bölüm
TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN İLK YILLARINDA
TURİZM VE TANITMA

Giriş.....	33
1. Seyahat Faaliyetleri ile İlgili Devlet Teşekkülleri.....	35
2. Seyahat Faaliyetleri ile İlgili Hususi Teşekküller ve Cemiyetler.....	43
3. Seyahat Faaliyetlerini Teşvik Edici Çalışmalar ve Düzenlemeler.....	49
4. Konaklama Tesisleri ile İlgili Faaliyet ve Düzenlemeler.....	56
5. Turist Rehberliği ve Turizm Eğitimi Alanında Yapılan Çalışmalar.....	62
6. Türkiye’de Düzenlenen Turizm Temalı İlk Uluslararası Toplantılar.....	65

7. Tanıtma Faaliyetleri ve Sosyal Etkinlikler.....	68
8. Tarihî, Kültürel ve Arkeolojik Değerlerin Turizme Kazandırılması.....	80
9. Türk Turizminde Kurumsallaşma Çabaları.....	87
Sonuç.....	90
Kaynaklar.....	93

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE TURİZMİNDE ÖNCÜ BİR ESER: TURİZM KILAVUZU 1934-1935

Giriş	104
1. Türk Topraklarında Turizme Dair İlk Ciddi Adımlar.....	105
2. Turizm Kılavuzu 1934-1935.....	109
2.1. TTOK Örgütüne ve İdari Yapısına Dair Bilgiler.....	110
2.2. Uluslararası Seyahatlere İlişkin Bilgiler.....	111
2.3. Seyahat Şartlarına İlişkin Bilgiler.....	112
2.4. Konaklama ve İletişim Hizmetlerine İlişkin Bilgiler.....	113
2.5. Seyahat Yollarına ve Vasıtalarına İlişkin Bilgiler.....	114
2.6. Tarifelere İlişkin Bilgiler.....	115
2.7. Turizmi Teşvik Kapsamındaki Yasal Düzenlemelere İlişkin Bilgiler...	116
2.8. Yurtiçi ve Yurtdışındaki Diplomatik Temsilciliklerin İletişim Bilgileri.....	117
2.9. Ek Bilgi, Belge, Fotoğraf ve Haritalar.....	117
3. Turizm Kılavuzu'nun Türkiye Turizm Tarihi Açısından Önemi.....	117
Sonuç.....	121
Kaynaklar.....	122
Ekler.....	126

Dördüncü Bölüm

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE TURİZM VE PROPAGANDA (1939-1945)

Giriş.....	132
1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Turizm Teşkilatı ve Turizmi Etkileyen Kanuni Düzenlemeler.....	134
2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Sivil Ulaştırma Faaliyetleri.....	143
3. İç Turizmde Hareketlilik ve Konaklama Faaliyetleri.....	154
4. Devletin ve Gönüllü Kuruluşların Tarihî Turizme Yönelik Faaliyetleri.....	160

5. Turizm Alanında Uluslararası İlişkiler ve Toplantılar.....	167
6. Yayın Faaliyetleri.....	172
7. Uluslararası Fuar, Sergi, Sportif Turizm ve Ağır lama Faaliyetleri.....	176
Sonuç.....	182
Kaynaklar.....	184
Ekler.....	194

Beşinci Bölüm
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN
TÜRKİYE TURİZMİNDE YARATTIĞI FIRSATLAR

Giriş.....	205
1. Savaş Yıllarında Turizm, Fırsatlar ve Beklentiler.....	206
2. Savaşın Akabinde Turizm, Fırsatlar ve Beklentiler	212
Sonuç.....	222
Kaynaklar.....	224

Altıncı Bölüm
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA
TÜRKİYE TURİZMİNDE YAŞANAN SORUNLAR
(1945-1949)

Giriş.....	227
1. Turizm Teşkilatlanması.....	228
2. Pasaport, Vize, Döviz ve İkamet İşlemleri.....	232
3. Ulaştırma, Konaklama Faaliyetleri ve Sosyal Etkinlikler.....	238
4. Çarpık Şehirleşme.....	243
5. Turizm Propagandası.....	248
6. Tarihî Eserlerin Korunması ve Müzeler.....	252
7. Turizm Terbiyesi ve Pahalılık.....	253
Sonuç.....	255
Kaynaklar.....	257

Yedinci Bölüm
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN AKABİNDE
TÜRKİYE'DE TURİZMİ CANLANDIRMA ÇABALARI
(1945-1949)

Giriş	262
1. Devlet Teşkilatında Turizm.....	264
2. Ulaştırma Faaliyetleri ve Seyahat Vasıtaları.....	265
3. Konaklama Faaliyetleri.....	277
4. Turizm Temalı Uluslararası İlişkiler ve Toplantılar.....	283
5. Fuarlar, Sergiler ve Sosyal Etkinlikler.....	292
6. Yayın Faaliyetleri.....	294
7. Ağırlama Faaliyetleri.....	296
8. Tarihi Eserlerin Korunması ve Müzecilik Faaliyetleri.....	300
Sonuç	305
Kaynaklar	307

Sekizinci Bölüm
BASIN-YAYIN VE TURİZM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ DÖNEMİNDE
TURİSTİK TANITIM VE PROPAGANDA
(1949-1957)

Giriş	315
1. Tanıtma-Propaganda Vasıtaları ve Faaliyetleri.....	316
2. Devlet Teşkilatında Turistik Tanıtım ve Propaganda.....	319
3. Tanıtım ve Propaganda Materyalleri.....	324
4. Telif-Tetkik Eserler ve Süreli Yayınlar.....	332
5. Film, Televizyon ve Radyo Yayınları.....	335
6. Sergiler ve Fuarlar.....	342
7. Festival ve Şenlikler.....	348
8. Sanatsal, Bilimsel, Sosyal ve Sportif Faaliyetler.....	351
9. Ziyaretler ve Ağırlamalar.....	354
Sonuç	357
Kaynaklar	359

Dokuzuncu Bölüm
BASIN-YAYIN VE TURİZM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ DÖNEMİNDE
TURİSTİK KONAKLAMA FAALİYETLERİ
(1949-1957)

Giriş	363
1. Turizm Potansiyeli Yüksek Bir Ülkede Konaklama Tesisi Eksikliği.....	364
2. Pahalılık ve Tarife Sorunları, İş birliği Eksiklikleri.....	372
3. Temizlik Hizmetleri ve Sıhhi Şartların Temini Konusundaki Zafiyetler....	377

4. Nitelikli Personel Eksikliği ve Hizmet Kalitesinin Düşüklüğü	380
5. Konaklama Faaliyetlerine Yönelik Kanuni Düzenleme ve Teşvikler.....	383
6. Konaklama Sektöründe İleri Adımlar: Hilton ve Divan Otelleri ile Diğer Tesisler.....	394
7. Otelere Alternatif Konaklama İmkânları.....	400
8. Otelcilik Eğitimi.....	402
Sonuç.....	409
Kaynaklar.....	411

Onuncu Bölüm
BASIN-YAYIN VE TURİZM BAKANLIĞI DÖNEMİNDE
TURİSTİK TANITIM VE PROPAGANDA
(1957-1963)

Giriş.....	417
1. Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı ve Turistik Tanıtım Propaganda Faaliyetlerine Yaklaşım.....	418
2. Turistik Tanıtım ve Propaganda Stratejisi ve Vasıtaları.....	423
2.1. Sergi ve Fuar Faaliyetleri.....	424
2.2. Yazılı, Görsel ve İşitsel Yayın Faaliyetleri.....	429
2.3. Turistik Hatıra Eşyaları.....	441
2.4. Tercüman-Rehberler ve Ağırlama Faaliyetleri.....	444
2.5. Gönüllü Turizm Kuruluşları.....	449
2.6. Sosyal Faaliyetler.....	451
2.7. Bilimsel Etkinlikler.....	457
Sonuç.....	458
Kaynaklar.....	460

On Birinci Bölüm
BASIN-YAYIN VE TURİZM BAKANLIĞI DÖNEMİNDE
TURİSTİK TANITIM VE PROPAGANDA ALANINDA GÖRÜLEN
SORUNLAR (1957-1963)

Giriş.....	468
1. Turistik Tanıtım ve Propaganda Faaliyetlerinin Arz Ettiği Önem.....	468
2. Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı'nda Teşkilat Kanunu Sorunu.....	471
3. Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Yurt Dışı Teşkilatı ve Nitelikli Personel Sorunları.....	473
4. Yabancı Ülkelerde Türkiye İmajı, Menfi Propaganda ve Faaliyetler.....	477

5. Turizm Altyapısındaki Eksikliklerin Yüğü Altında Kendini Dünyaya Tanıtma Güçlüğü Çeken Türkiye.....	483
6. Tanıtma ve Propaganda Vasıtalarına İlişkin Sorunlar.....	488
7. Tanıtma ve Propaganda Faaliyetlerinin Kültür ve Sanat Faaliyetleri ile Desteklenmesi Hususunda Karşılaşılan Sorunlar.....	501
8. Turist Rehberlerinin ve Tercümanların Durumu.....	502
9. Turistik Hatıra Eşyaları Sorunu.....	505
Sonuç.....	508
Kaynaklar.....	510

On İkinci Bölüm
TÜRKİYE’NİN TURİSTİK TANITIM POLİTİKASI VE PROPAGANDA
STRATEJİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Giriş.....	514
1. Türkiye’ye İlişkin Turizm Verileri.....	515
2. Türkiye’nin Turistik Tanıtma Politikası.....	517
3. Türkiye’nin Turistik Propaganda Stratejisi ve Mecraları.....	520
3.1. Turizm İhtisas Fuarları.....	520
3.2. Ağırlamalar ve Tanıtım Gezileri.....	522
3.3. Reklam Faaliyetleri.....	525
3.4. Kültürel Diplomasi ve Sosyal Faaliyetler.....	529
4. Tanıtım Destekleri.....	532
5. Tanıtma ve Propaganda Alanında Gözlemlenen Sorunlar.....	533
Sonuç	535
Kaynaklar.....	539

Ön Söz

Günümüz dünyasının en önemli kuvvet ve kudret kaynaklarından biri durumunda olan turizm; siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve teknolojik değişim ve gelişimleri etkileyebilecek bir konuma yükselmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin sahip olduğu turizm potansiyellerinin etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve bu alandaki gelişmeler doğrultusunda sürdürülebilir turizm politikalarının oluşturulması önem arz eden bir konudur. Dünyada olumlu ve kuvvetli bir Türkiye imajının yaratılması ise ülkenin tarihî, tabii, sosyal ve kültürel değerlerinin turizme hizmet edecek çağdaş yöntem ve vasıtalarla dış dünyaya tanıtılmasından geçmektedir. Devletin ve milletin geleceği için önem arz eden bu hususta başarılı olmak Türkiye'nin medeni dünyada kendini ifade edebilmesinin ve kabul ettirebilmesinin en meşru yollarından birini teşkil etmektedir.

Bu bağlamda turizmin bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de geçirdiği tarihî merhale ve istihaleleri iyi bilmek gerekmektedir. Bununla birlikte Türkiye'de turizm tarihine ilişkin çalışmaların oldukça kısıtlı ve yetersiz durumda olduğu görülmektedir. Ulusal ve uluslararası bilimsel mecralarda sunulmuş ya da yayımlanmış çalışmaların yeniden gözden geçirilerek bir bütün olarak derlendiği bu çalışma bu nedenle önem arz etmektedir. Çalışmada bölümler hâlinde işlenen konular münasebetiyle Türkiye'de turizm ve tanıtma faaliyetlerini Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze uzanan tarihî süreç içinde takip etmek mümkün olmaktadır. Turizmin Türkiye'deki tarihî seyrine ilişkin bu bilgilerden hareketle Türkiye turizminin dünyadaki rekabet gücünü artıracak ve bir marka olarak ülkeyi dünya turizminde en üst noktalara taşıyabilecek gerçekçi, kalıcı ve sürdürülebilir politikaların oluşturulabilmesi yegâne dileğimizdir.

Çalışmanın yayınlanmasında katkılarından ötürü Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nün değerli idareci ve çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Erol EVCİN
Ankara, 2020

Birinci Bölüm

CUMHURİYET TARİHİNDE TURİZM TEŞKİLATLANMASI VE TÜRKİYE’NİN TURİSTİK TANITIMI

Giriş

Dünyada 19. yüzyılın ortalarından itibaren önemli bir yer edinmeye başlayan turizm faaliyetleri ile Osmanlı Devleti içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve iktisadi sorunlar nedeniyle yeterince ilgilenememiştir. Bu nedenle Osmanlı topraklarında uluslararası nitelikteki ilk sergi faaliyeti olma özelliği gösteren 1863 tarihli “Sergi-i Umûmî-i Osmanî”¹² ve ülkeye gelen turistlere rehberlik edecek tercümanlar ve rehberler ile ilgili 1890 ve 1895 tarihli “tercüman nizamnameleri”³ gibi doğrudan turizm ile ilişkilendirilebilecek birkaç önemli faaliyet dışında turizmin esaslı bir şekilde ele alınmadığı görülmektedir. Ülkede çağdaş anlamıyla turizm teşkilatlanmasına, turizm politikasına ve tanıtma faaliyetlerine yönelik ilk ciddi çalışmalara Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren şahit olunmaktadır.⁴

Birçok ülke gibi Türkiye’nin de sosyo-ekonomik yapısına doğrudan etki eden turizm konusu gittikçe derinleşen ve önem arz eden çeşitli yönleriyle bilim insanları tarafından ele alınmaktadır. Bununla birlikte Cumhuriyet döneminde turizm teşkilatlanmasını ve turistik tanıtım faaliyetlerini tarihi gelişme süreci içinde ele alan çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Bu çalışma, Türkiye’deki turizm teşkilatının ve turistik tanıtım faaliyetlerinin tarihsel altyapısını ortaya koymak suretiyle söz konusu eksikliği gidermek ve konu üzerinde yapılacak yeni çalışmalara ışık tutmak amacıyla kaleme alınmıştır. Çalışmanın başlıca kaynaklarını konuya ilişkin olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nden temin edilen belgeler, Düstur ve Resmi Gazete, Cumhuriyet, Akşam, Ulus ve Vakit gazeteleri, TTOK Belleteni gibi birincil kaynak özelliği gösteren süreli yayınlar ile telif-tetkik eserler teşkil etmiştir. Çalışmada ilk olarak, ülkedeki turizm faaliyetlerine yön veren devlet bünyesindeki turizm teşkilatlanması ele alınmış, ardından turizm ve tanıtma faaliyetlerinden örnekler verilerek ülkede turizmin tarihsel gelişim süreci değerlendirilmiştir. İncelenen zaman diliminin genişliği nedeniyle inceleme konusu devlet bünyesinde teşkil edilen turizm teşkilatının geçirdiği merhaleler ile sınırlı tutulmuş, bu nedenle hususi sektör ile sosyal cemiyetlerin faaliyetleri çalışma konusu dışında

¹ Konuyla ilgili olarak hazırlanan nizamname için bkz.; “Sergi-i Umûmî-i Osmanî Sergisi Nizâmname”, *Düstur*, 22 Aralık 1862.

² Mehmet Özdemir, “Türkiye’de Turizmin Başlaması: Osmanlı’da Sanayileşme Çabaları Sergi-i Umûmî-i Osmanî (1863 İstanbul Uluslararası Sergisi)”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, C.22, S.1, Bahar 2011, ss.87-90.

³“Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâmname”, *Düstur*, 27 Şubat 1310/11 Mart 1895, R.2232, Tertip.1, C.M, s.188;“Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâmname”, *Düstur*, 29 Teşrinievvel 1306/10 Kasım 1890, R.1158, Tertip.1, C.6, s.784.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Erol Evcin, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz 2014, S.55, s.23-81.

bırakılmıştır. Çalışma kapsamında araştırmacıların Cumhuriyet tarihindeki turizm teşkilatlanması ile tanıtım faaliyetlerinin esaslarını bir bütün olarak görebilmeleri hedeflenmiştir. İncelenen süreç, tarihsel mecrasından koparılmamaya çalışılmakla birlikte konunun anlaşılabilirliğini artırmak üzere olabildiğince günümüze yaklaştırılmıştır.

1. Türkiye Cumhuriyeti'nde Turizm Teşkilatlanması

1.1. Atatürk Döneminde Turizm Teşkilatlanması

Türk turizm tarihinde teşekkül tarihi, faaliyetleri, üstlendiği görev ve sorumluluklar açısından bir dönüm noktası teşkil eden kuruluş “Türk Seyyahîn Cemiyeti” olmuştur. İdare Merkezi İstanbul’da bulunan Türk Seyyahîn Cemiyeti 6 Kasım 1923’te Mülga Şura-yı Devlet Azasından Reşit Saffet (Atabinen)’in öncülüğünde kurulmuştur. İstanbul Valiliği tarafından tasdik edilen nizamnamesine göre amacı: “*Büyük seyahâtler tertibi ile kıymettar İstanbulumuzu ve Bursa gibi mühim şehirlerimizi ve buralardaki âsâr-ı eslâfi ve Türklük fezâilini ecânibe ve müteakabilen memâlik-i mütemeddine-i saireyi Türk vatandaşlarımıza hakayık ve an’anatiyle tanıtmak*” olarak belirtilmiştir.⁵ Cemiyetin daha ilk yıllarından itibaren ülkeye gelen turist sayısında artış sağlanmasında etkin bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. 1926’dan itibaren “Turing Kulübü” adını alan kurumun ilerleyen süreç içinde genişleyen faaliyet alanı mevcut nizamnamesinin değişmesini gerektirmiş, bu suretle Hükümet tarafından 23 Mart 1931 tarihli ilmühaberle onaylanarak yürürlüğe giren yeni nizamname ile kurumun adı “Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü” (TTOK) olarak değişmiştir. Kurumun hedeflerinin ve üstlendiği sorumlulukların daha kapsamlı ve belirgin bir şekilde belirtildiği yeni nizamnamesinde vurgulandığı üzere kulübün temel maksadı: “*Türkiye’de gerek karada, gerek denizde ve havada her vasıta ile turizmin inkişafı*” olmuştur.⁶ Söz konusu kulübün bir devlet organı, hatta bugünkü manasıyla bir Turizm Bakanlığı gibi çalıştığını söylemek mümkündür. TTOK’nın Türkiye’de İstanbul, Ankara, İzmir, Edirne, Bursa, Konya, Adapazarı, Eskişehir, Mersin, Samsun ve Yozgat gibi önemli merkezlerde şubeleri, yurt dışında Londra, Berlin, Atina, Korfu, Viyana, Clermont-Ferrand, İskenderiye, Marsilya, Milano, Moskova, Nice, Paris, Roma ve Vichy gibi şehirlerde ise mümessilleri bulunmakta idi.⁷ Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal’in Turing Kulübü’nün faaliyetleri ile ilgilendiği ve bu kulübü himayesi altına alma lütfunda bulunduğu anlaşılmaktadır.⁸

Cumhuriyet’in ilk yılları itibariyle turistik kalkınma davasının ancak devletin teşebbüs ve rehberliğiyle disiplinli bir mesai neticesinde başarıya ulaşılabileceği yönünde genel bir kanaat oluşmuş ve bu şekilde turizm konusu ilk defa olarak 1930 yılı itibariyle devletin iktisat programına girmiştir. Bu yıl içinde TBMM’ye sunularak millî iktisat anlayışına vurguda bulunan, Türkiye’nin temel iktisadi

⁵Türk Seyyahîn Cemiyeti Nizâmname-i Esâsisi, İstanbul, 1923, s.2-3 ve 5-7.

⁶Türkiye Turing ve Otomobil Klübü İstanbul Vilayeti’nin 23 Mart 1931 Tarihli ve 299 Numaralı İlmühaberile Musaddak, Tadil Olunmuş Nizâmnamesi, İstanbul, 1931.

⁷Turizm Kılavuzu, Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü, İstanbul, 1935, s.20-21.

⁸“Turing Kulübü”, Cumhuriyet, 3/4/1930.

gelişme meselelerini gözden geçiren ve politika önceliklerini sıralayan “İktisadi Program” içinde “*turizmin her araçla özendirilmesi*” yönünde bir ilke yer almıştır.⁹ İktisat Vekâleti’nin görevleri arasına 1934 yılı itibariyle “neşriyat, propaganda ve turizm işleri”nin de dâhil edilmesi ile turizm işleri İktisat Vekâleti Dış Ticaret Dairesi’ne bağlı olarak teşkil edilen “Türkofis”e bırakılmıştır.¹⁰ Devlet Bakanlıkları içindeki yerinin tam olarak belirlenemediği bu dönemde turizmin¹¹ ülke ekonomisine katkısının daha iyi değerlendirilmesi, turizm konusunda yapılacak çalışmalar için gereken kolaylığın sağlanması, tanıtma faaliyetlerine ivme kazandırılması ve konu ile ilgili gelişmelerin bütün devlet birimleri tarafından izlenebilmesi için Türkofis içinde Bakanlıkların birer temsilcilerinin bulunduğu bir “Vekâletler arası Turizm Komisyonu”nun oluşturulduğu görülmektedir.¹²

Bu gelişmeler ışığında 1938 yılı itibariyle Türkofis’in hâlihazırda faaliyet göstermekte olan “Neşriyat ve Propaganda Servisi” içinde bir şube olarak “Turizm Bürosu”nun oluşturulduğu¹³ ve bu büronun başına resmi vazifeleri münasebetiyle turizm ve propaganda faaliyetleri ile de ilgilenmiş olan Dr. Vedat Nedim Tör’ün tayin edildiği görülmektedir.¹⁴ İktisat Vekâleti’nin turizm işlerini bir bütün olarak ele aldığı, etkin ve programlı bir plan dâhilinde konu ile ilgili kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütlerini işbirliğine davet ettiği ve bu planlamanın kısa süre içinde meyvelerini vermeye başladığı müşahede edilecektir. Türk Devleti’nin turizm teşkilatına kavuşmasında, gelişmesinde ve turizm faaliyetlerinin kapsamlı bir şekilde ele alınmaya başlanmasında önemli rol oynayan Turizm Bürosu¹⁵1939’da Ticaret Bakanlığı’nın kuruluşu sırasında “Turizm Müdürlüğü” adını almış ve: “*Turizmi teşvik etmek ve turizmin inkişafını sağlamak üzere gereken tedbirleri almak ve bu maksatla vücut bulmuş ve bulacak hususi teşebbüslerin himayelerine müteallik işleri görmekle mükellef*” tutulmuştur.¹⁶ Turizmin memleket sathında gelişimini temin etmek için faaliyet göstermek üzere 1933 yılı itibariyle TBMM’de bir “Turizm Grubu”nun oluşturulduğu görülmektedir.¹⁷

⁹İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayın No:30, Ankara, 1977, s.562-572.

¹⁰“İktisat Vekâleti Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 29/5/1934, Kabul Tarihi:27/5/1934, S.2713, Kanun No: 2450.

¹¹ A. Şükrü Esmer, “Turizmin İlerlemesi”, *TOK Mecmuası*, S.14/69, 21 Nisan 1935, s.15.

¹² Burak İnan, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Turizmi ve Bir Turizm Modeli Önerisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009, s.42.

¹³ Falih Rıfık Atay, “Kaybolan Kazançlarımız”, *TOK Belleteni*, S.21/112, 29 Birinci Teşrin 1938, s.18-19.

¹⁴ Neşet Halil Atay, “Vedat Tör ve Turizm”, *TOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, s.13.

¹⁵ Çelik Gülersoy ve Diğerleri, *Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu/1923*, Ankara, 2009, s.57.

¹⁶“Ticaret Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 31/5/1939, S.4220, Kanun No:3614, Kabul Tarihi: 27/5/1939; Şenol Çavuş ve Diğerleri, *Türk Turizm Tarihi Yapısal ve Sektörel Gelişim*, İçinde İsmet Kaya, “Türkiye’de Turizm Örgütlenmesi”, Ankara, 2009, s.208.

¹⁷“TOK’nun 1933 Senesine Dair Raporu”, *TOK Mecmuası*, S.12/58, 22 Nisan 1934, s.11.

1.2. Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de bütün olumsuzluklara rağmen turizm teşkilatı, politikası, planlaması konuları ve bunları uygulama yöntemleri ülkedeki yetkililer ve aydınlar tarafından ele alınmış ve tartışılmıştır.

Turizm teşkilatlanması konusunda beliren sosyal ihtiyaçlara İkinci Dünya Savaşı yıllarında turizm vasıtasıyla gerçekleştirilen siyasi, iktisadi ve askerî propaganda faaliyetleri de eklenmiştir. Nitekim dünya sathındaki nüfuzunu artırmak isteyen devletlerin Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra propaganda faaliyetlerine daha çok önem vermeye başladıkları, hatta bunun için bazı ülkelerin “Vekâlet” ihdasına gittikleri, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise turizm ve propaganda faaliyetlerinin birbiriyle çok yakından ilişkili kavramlar hâline dönüştüğü ve propaganda faaliyetlerinin adeta savaşın silahsız şeklini aldığı görülmüştür.¹⁸

Bu gelişmeleri takiben 1940’ta devletin en yüksek icra makamı olan Başvekâlet’e bağlı olarak “Matbuat Umum Müdürlüğü” teşkil edilmiş, bu müdürlük aracılığıyla basın, yayın ve telkin vasıtaları bir elde toplanmış ve bu suretle söz konusu müesseselerin uyumlu bir şekilde ülke menfaatleri doğrultusunda iç ve dış siyasetin emrinde olarak faaliyet göstermesi hedeflenmiştir.¹⁹ Umum müdürlüğüne Selim Rauf Sarper’in getirildiği bu birimin teşkil edildiği söz konusu dönem esas olarak dünyada devletlerin rejimleri ne olursa olsun radyo, matbuat ve turizm işlerini tek bir sorumlu makamdan idare etmeye başladıkları bir dönemdir.²⁰ Bu müdürlüğün; memleket içinde ve dışında siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel yayınları takip etmek, millî siyaset ve menfaatleri zedeleyebilecek propagandaları karşılamak, rejimin iç ve dış siyaseti hakkında kamuoyunu aydınlatmak ve yayın faaliyetlerinde bulunmak gibi temel görevleri vardı. Ayrıca millî ahlâk ve kültür, haberlerin doğruluğu, yabancı tahrikler ve propagandalar, devlet icraatının kamuoyuna doğru ve kontrollü bir şekilde aktarılması ve matbuat kanunları bakımından iç yayınları; ülkelerin dünya siyasetindeki eğilimleri, bunların iç siyasetlerine yansımaları, Türkiye ile münasebetleri ve kültür hareketleri bakımından dış yayınları takip etmekle yükümlü idi. Türkiye’yi yabancı ülkelere tanıtmaya yarayan her türlü faydalı yayın ve senaryolara destek olmak gibi dolaylı; iç ve dış turizmin ülkenin millî siyaset ve iktisadi ihtiyaçlarına uygun ve ülkeye faydalı olacak şekilde gelişmesine hizmet etmek, ülke içinde turizm işlerini düzenlemek ve bunları denetim altında bulundurmak gibi doğrudan turizmle ilişkili görevleri bulunmaktaydı. Bu amaçlara hizmet etmek üzere söz konusu teşkilatın idaresi altında teşkil edilen birimlerden biri de “Turizm Müdürlüğü” olmuştur.²¹ Bu müdürlük söz konusu görev ve sorumluluklar kapsamında Ticaret Vekâleti’ndeki statüsünden çok daha geniş bir hizmet alanına sahip olmuştur.

¹⁸ “Matbuat Umum Müdürlüğü Layihası Ruznameye Alındı”, *Ulus*, 23.05.1940, s.2.

¹⁹ Hasan Refik Ertuğ, “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilat Kanunu Üzerine Düşünceler I”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, S.148, Temmuz 1943, s.199.

²⁰ “Yeni Matbuat Umum Müdürlüğü”, *Vakit*, 04.06.1940, s.2; Tayinlerle ilgili olarak ayrıca bkz.; “Matbuat Umum Müdürlüğünde Tayinler”, *Cumhuriyet*, 05.06.1940, s.3.

²¹ “Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1940, S.4520, Kanun No: 3817, Kabul Tarihi: 22.05.1940.

1.3. Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye de sirayet etme tehlikesi nedeniyle olayların takibi ve ülkenin iç ve dış siyasetinin dünyaya gereği gibi aksettirilmesi konusundaki aciliyet kadro imkânları kısıtlı durumda olan Matbuat Umum Müdürlüğü'nü görevlerini yerine getirmek konusunda zafiyete uğratmıştır.²² Bu gelişmeler 22 Temmuz 1943 tarihi itibarıyla yine Başvekâlet'e bağlı olarak "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü"nin (BYUM) teşkiliyle sonuçlanmıştır.²³ BYUM'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında merkezi Avrupa Devletleri'nin propaganda teşkilatlarının tarz ve yöntemleri model alınarak, bir "Propaganda Vekâleti" gibi büyük çaplı bir teşkilat ve yetki ile kurulduğu anlaşılmaktadır.²⁴ BYUM; basın, yayın ve telkin vasıtalarından faydalanarak Türkiye'nin medeniyet ve kültür varlıklarını, sanat ve tabiat güzelliklerini, siyasi olay ve gelişmeleri ülke içinde ve dışında doğru olarak tanıtmak ve yaymak, Hükümet'in iç ve dış siyasetini, yurt ve dünya yayın vasıtalarına ve kamuoyuna doğru olarak aksettirmek, yabancı ülkelerin basın ve yayın faaliyetlerini ve olaylarını ülkenin ilgili makamlarının bilgisine sunmak ve halka ulaştırmak; ülke menfaatleri için zararlı etkiler yapabilecek basın, yayın ve telkin faaliyetlerinin mahiyeti hakkında halkı aydınlatmak ve bu gibi faaliyetleri denetlemekle yükümlü idi. Bu birim ayrıca iç ve dış turizmi idare, tanzim, teşvik ve denetlemek gibi görevleri üstlenmişti.²⁵ BYUM'nin birimleri arasında "Turizm Dairesi" de yer almaktaydı. Müdürlüğüne turizm konusunda dönemin yetkin isimleri arasında yer alan Süreyya Ergün'ün tayin edildiği²⁶ bu dairenin başlıca görevleri; "iç ve dış turizm hareketlerinin millî menfaatlere uygun yolda gelişmesi ve yayılması için gereken araştırmaları yapmak, resmî daire ve teşekküllerle hususi teşebbüsler ve turizm sanat ve meslekleri arasında gaye ve iş birliği sağlamak, turizm hareketlerinin önemini anlatacak yayınlar hazırlamak, Umum Müdürlüğün turizm ile ilgili işlerini ve milletler arası turizm kurumlarıyla ilişkilerine ait işlemleri yürütmek" idi.²⁷

Turizm Dairesi; "Basın, Yayın ve Turizm Enstitüsü" kurmak hususunda yetkili kılınmıştı. Bu yetki çerçevesinde yüksek dereceli bir ihtisas eğitimi vermek ve basın, yayın ve turizm mesleklerinin tarihi ve geleceği konusunda incelemelerde bulunmak üzere çalışmalara başlandığı görülmektedir.²⁸ Söz konusu birimin bünyesinde bir de "İşbirliği Kurulu" teşkil edilmiş ve bu şekilde yapılacak çalışmalar konusunda devletin ilgili kurumları arasında işbirliğinin tesisi ve verimliliğin artırılması

²² Ertuğ, a.g.m., s.201.

²³ Yunus Nadi, "Propaganda", *Cumhuriyet*, 20.03.1940, s.1 ve 5.

²⁴ *Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1963, s.120-121.

²⁵ "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun", Kabul Tarihi: 16/07/1943, Kanun No:4475, *Resmî Gazete*, S.5462, 22 Temmuz 1943.

²⁶ "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nde", *Ulus*, 10.08.1943, s.2; "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü", *Akşam*, 13.8.1943, s.3; "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü", *Vakit*, 13.08.1943, s.3.

²⁷ "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun", Kabul Tarihi: 16/07/1943, Kanun No:4475, *Resmî Gazete*, S.5462, 22 Temmuz 1943.

²⁸ Süreyya Ergün, "Turizm Öğretimi", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.152, İkinci teşrin 1943, s.456.

hedeflenmiştir.²⁹ 1944 yılı itibariyle söz konusu kurulun çalışmalarını desteklemek üzere BYUM'nin başkanlığında bir "Vekâletler arası Tetkik Heyeti"nin teşkil edildiği görülmektedir.³⁰

BYUM, kuruluşundan itibaren yaptığı radyo yayınlarının, hazırladığı film, dergi ve broşürlerin yanı sıra ülke içindeki "mıntika müdürlükleri" ve yabancı ülkelerdeki "ataşelikleri" aracılığıyla halkın yurt içinde ve dışında gelişen olaylar hakkında bilgilendirilmesi, yabancı basının takip edilmesi ve Türkiye'nin yabancı ülkelere tüm yönleriyle tanıtılması konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. BYUM'nin yurt dışı teşkilatı olarak Bakanlar Kurulu kararıyla 1944'te Bern, 1945'te Londra, Washington, Moskova, Sofya, Tahran, 1946'da Paris, Roma, Kahire, 1947'de ise New York Basın Ataşeliği kurulmuş, bu suretle ülkenin dünya sahicindeki tanıtım ve propaganda çalışmaları geniş çaplı olarak devam ettirilmeye çalışılmıştır.³¹

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve İtalya'da turizm teşkilatı söz konusu ülkelerde hüküm süren totaliter rejimlere göre şekillenmiş, bu durum devletçi bir anlayış çerçevesinde bir kısım ülkelerle birlikte Türkiye'ye de sirayet etmiştir. Bununla birlikte 1944'ten itibaren turizm işlerinin Hükümetçe daha çok hususi ve milli teşebbüslerin inisiyatifine bırakılması ve Hükümet'in yalnız program ve kontrol işleriyle iştigal etmesi yönünde bir eğilim oluşmaya başlamıştır.³²

1.4. Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü

BYUM döneminde yapılan başarılı çalışmalara rağmen turizm faaliyetlerinin kendine özgü mecrasından çok basın ve yayın çalışmalarının gölgesi altında kaldığı görülmüş ve turizm işlerinin devlet tarafından bağımsız olarak ele alınmaması yapılan çalışmaların etki derecesini düşürmüştür.³³ Bu sorunu gidermek üzere 30 Haziran 1949 tarihinde Başbakanlığa bağlı olarak mülga BYUM Müdürü Ahmet Şükrü Esmer'in başkanlığında³⁴ "Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü" (BYTGM) kurulmuştur. Bu idari birimin görevi: "*basın, yayın ve diğer vasıtalarla Türkiye'yi dışarıda tanıtmaq ve içerde Cumhuriyet esaslarını ve Türk demokrasisinin gelişmelerini yaymaq, basın ve yayın mesleğinin ifasıyla ilgili işlere bakmaq, iç ve dış turizmi geliştirecek tedbirleri almak*" olarak belirlenmiştir. Bu birimin teşkilat yapısı içinde doğrudan turizmle ilgili çalışmaları üstlenen iki daire göze çarpmaktadır. Bunlar Türkiye'yi tanıtmaq maksadıyla kitaplar, filmler, fotoğraflar hazırlamak ve yayınlamak, sergiler, konserler, konferanslar düzenlemekle yükümlü "Tanıtma Dairesi" ve yurdu yurttaşlara yakından tanıtmaq

²⁹ Hasan Refik Ertuğ, "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilat Kanunu Üzerinde Düşünceler III", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.154, İkinci kânun 1944, 575-576.

³⁰ "Ege'de Turizm İşleri", *Akşam*, 08.12.1944, s.6.

³¹ *BCA*, 030. 01.104.651.41.

³² "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *TTOK Belleteni*, S.87, Nisan 1949, s.3.

³³ Selâhaddin Çoruh, *Turizm Çalışmalarımızın Geçmiş Günleri*, Güven Matbaası, Ankara, 1974, s.2-3.

³⁴ 30/6/1949 tarihli karar için bkz.; *Resmî Gazete*, 2 Temmuz 1949, S.7248; Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü'ne mülga Basın ve Yayın Umum Müdürü Ahmet Şükrü Esmer'in tayini için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından imzalanan 30 Haziran 1949 tarihli karar için bkz.; *BCA*, S.22545, FK:30..11.1.0, YN:206.18..6, 23/12/1950.

üzere gerekli imkânları hazırlamak, yabancıların yurttaki tabiat güzelliklerini ve sanat eserlerini görmelerini kolaylaştıracak her türlü tedbirleri almak ve bu alandaki özel teşebbüsleri teşvik etmekle görevli “Turizm Dairesi” idi.³⁵

BYTGM’nin kuruluş yasasına göre Bakanlar Kurulu kararıyla gerek görülen yabancı memleketlerde haber büroları ve basın ataşelikleri kurulup kaldırılabilir ve lüzum görülen illerde Genel Müdürlük işlerini yürütmek üzere basın temsilcileri bulundurulacaktı. 1949’da New York Haberler Bürosu Müdürlüğü, 1955’te Bonn Basın Ataşeliği, 1956’da San Francisco Haberler Bürosu Müdürlüğü ile Bağdat Basın Ataşeliği, 1957’de ise Paris, Beyrut, Kahire, Kıbrıs Haber Büroları ile Karşı ve New Delhi Basın Ataşelikleri ihdas edilmiştir.³⁶

Yasa kapsamında yürürlüğe giren önemli uygulamalardan bir tanesi de turizm işlerine verilecek yönü görüşmek ve alınacak tedbirler hakkında düşüncelerini bildirmek üzere devlet dairelerinden, belediyelerden, TTOK’dan, turizm ile ilgili meslek teşekkülleri, turizm dernekleri ve basın dernekleri temsilcilerinden ve turizm alanında yetkili uzmanlardan müteşekkil bir “Turizm Danışma Kurulu”nun teşkili olmuştur.³⁷ Turizm Danışma Kurulu ilk toplantısını 19 Aralık 1949’da yapmış ve ulusal turizm politikasının oluşturulması yönünde ciddi adımlar atmıştır. 1950’de çıkarılan Turizm Müesseseleri Teşvik Kanunu’nun ilk çalışmaları da bu kurul tarafından ele alınmıştır. Bu kurul tarafından tespit edilen turizm müesseselerinin ve bunlara ait olup hizmetlerinde kullanılacak ulaştırma tesis ve vasıtalarının haiz olacakları vasıflara ilişkin 1954’te çıkarılan kararname ile turistik prevantoryumların, kaplıcaların, açık ve kapalı havuzların, plajların; lüks birinci, ikinci, üçüncü sınıf turistik otellerin; birinci, ikinci ve üçüncü turistik pansiyonların; turistik motellerin; birinci ve ikinci sınıf turistik lokantaların; birinci ve ikinci sınıf turistik gazinoların; atraksiyonlu ve atraksiyonsuz eğlence yerlerinin; turistik oberjlerin, turistik kampların; turistik otobüslerin ve turistik avcılık tesislerinin vasıfları ayrıntıları ile belirlenmiştir.³⁸ Bu adım ülkedeki turizm altyapısını modernleştirmeye yönelik önemli bir yasal düzenleme olmuştur.

1950’de çıkan “Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu” ile Turizm Danışma Kurulu tarafından tespit edilecek hususlar ve belirlenen mahaller dâhilindeki otel, pansiyon, gazino, lokanta, plaj, kamp, eğlence yerleri, spor ve avcılık tesisleri, kaplıcalar, istirahat ve tedavi müesseseleri ve benzer nitelikteki tesisler BYTGM’nin teklifi üzerine “Turizm Müessesesi” olarak kabul edilmekteydi. Bu kanunun sağladığı haklardan yararlanmak üzere gerekli özellikleri taşıyan müesseselere Bakanlar Kurulu’nun kararı ile Genel Müdürlükçe “Turizm Belgesi” verilmekteydi. Bu müesseselerin kontrolü ve denetimi de söz konusu Genel Müdürlükçe yapılacaktı. 1951 bütçe yılından itibaren Türkiye Emlak Kredi Bankası nezdinde

³⁵ “Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu”, *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1949, S.7218, Kabul Tarihi: 24/5/1949, Kanun No:5392,

³⁶ BCA, 030. 01.104.651.41.

³⁷ “Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu”, *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1949, S.7218, Kabul Tarihi: 24/5/1949, Kanun No:5392, Resmi Gazete: 28 Mayıs 1949, S.7218.

³⁸ “Turizm Müesseselerinin ve Bunlara Ait Olup Hizmetlerinde Kullanılacak Ulaştırma Tesis ve Vasıtalarının Haiz Olacakları Vasıflar Hakkında Kararname”, *Resmî Gazete*, 10 Nisan 1954, S.8681, Karar Sayısı:4/2269.

“Turizm Kredisi Fonu” adı ile 10 milyon liralık bir fon tesis edilecek ve bu kredi “Turizm Müessesesi Belgesi” almış teşebbüslerin inşa edecekleri tesislerin inşa, tevsi, teşhiz ve tefrişleri için kurucularına kredi verilebilecekti.³⁹ Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu’nu ilga ederek turizm teşviklerinin faaliyet alanını genişleten 1953 tarihli “Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu” ise turizm endüstrisini teşvik ve turizm kredisi işlerini yürütmek üzere BYTGM’ne bağlı olarak “Merkez Turizm Komitesi”nin kurulmasını sağlamıştır. Bu komite Turizm Danışma Kurulu tarafından seçilecek ve ikisi turizm meslek teşekkülleri temsilcisi olmak üzere dört üye ile Maliye, Çalışma, Gümrük ve Tekel Vekâletleri, İller Bankası temsilcileri ile BYTGM tarafından komiteye iştirak ettirilecek bir temsilciden teşekkül edecek ve BYTGM Turizm Dairesi Müdürü komitenin tabii üyesi olacaktı. Söz konusu yasaya göre; turizm müessesesi belgesi almış olanların tesis, inşa ve tevsilerine gerekli arazi ile arsa ve binalardan devlet, hususi idare, belediye ve köylerin tasarrufu altında bulunanlar İcra Vekilleri Heyeti kararıyla hakiki veya hükmi şahıslara satılabilecekti. Bu satış işlemlerindeki tescil ve şerhli müstelzim muameleleri tapu harcından muaf tutulacaktı. Bu belgeyi alanlar bina, arazi ve iktisadi buhran vergisi kanunundaki muafiyet hükümlerinden faydalanabileceklerdi.⁴⁰

Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu gereğince hazırlanarak 5 Ağustos 1955’te Bakanlar Kurulu tarafından yürürlüğe koyulan “Turizm İşbirliği Nizamnamesi”ne göre;⁴¹ turizm ve turizm endüstrisinin inkişafını sağlamak için devlet daireleri, özel idareler, belediyeler, iktisadi devlet teşekkülleri ve hususi kanunlar ile kurulmuş ve kurulacak her türlü teşekkül ve müesseseler, sermayesinin yarısından fazlası devlete ait banka ve şirketler, BYTGM ile nizamnamede belirtilen esaslar dâhilinde işbirliği yapmakla mükellef tutulmuşlardır. İşbirliği konuları reklam ve propaganda, ulaştırma, gümrük, tarihi, tabii ve kültürel değerlerin korunması gibi geniş çaplı işleri kapsıyordu.

1955’te yayımlanan “Turizm Büro ve Seyahat Acenteleri Hakkında Talimatname”ye⁴² göre ise nakil vasıtaları işletenler müstesna olmak üzere turizm büro ve seyahat acentası açmış olanlarla yeniden açacak olanlar BYTGM’den ruhsatname almaya mecbur tutulmuşlardır. Turizm büro ve seyahat acenteleri, bilet satışı ile ilgili olarak yapacakları işlere göre memleket içi ve dışı turizm şartları hakkında sahip olacakları genel mahiyetteki bilgileri müracaat sahiplerine vermek, döviz mevzuatı, gümrük muameleleri, pasaport, vize, ikamet ve seyahat kanunları hakkında, triptik üzerinde gerekli bilgileri müracaat sahiplerine vermek, ulaştırma vasıtalarında yer ve yatak ayırtmak, nakil vasıtalarının biletlerini satmak veya müşterisine temin etmek, konaklama tesislerinde oda ve yemek için rezervasyonlar yaptırmak ve lüzumlu yemek ve otel kuponları satmak, karşılama ve uğurlama hizmetleri ifa etmek, kara, hava ve deniz vasıtalarıyla münferit veya grup halinde

³⁹ “Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu, *Resmî Gazete*, Kabul Tarihi: 24/3/1950, Neşir Tarihi:30/3/1950, Kanun No:5647.

⁴⁰ “Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu”, *Resmî Gazete*, Kabul Tarihi: 13/5/1953, Neşir Tarihi:22/5/1953, Kanun No:6086.

⁴¹ “Turizm İşbirliği Nizamnamesi”, *Resmî Gazete*, 17 Eylül 1955, S.9106; *BCA*, 030.18.01.02.140.72.2.

⁴² “Turizm Büro ve Seyahat Acenteleri Hakkında Talimatname”, *Resmî Gazete*, 19 Eylül 1955, S.9107; *BCA*, 030.18.01.02.140.75.4.

seyahatler, turlar ve sair gezintiler tertip etmek, umumi olarak bir seyahat acentesi veya turizm bürosunun uhdesine düşen bütün diğer hizmetleri görmek gibi işlerle meşgul olacaklardı.

1.5. Basın-Yayın ve Turizm Vekâleti

Başvekil Adnan Menderes'in 5. kez hükümeti kurmakla görevlendirildiği 4 Aralık 1957'de TBMM'de okuduğu Hükümet Programı'nda: *"Memleketimizin iktisadi inkişafına muvazi olarak turizm mevzuu da gittikçe artan bir ehemmiyet ve vüsat iktisab etmiştir. Tabii ve tarihi zenginliklerimizi ve millî değerlerimizi içte ve dışta tanıtmak gibi mühim ve şümüllü bir faaliyet mevzuunu da ihtiva eden bu işleri, matbuata müteallik vazifelerle birlikte bir umum müdürlüğün idaresi altında bırakmak artık mahzurlu görülmüş ve basın - yayın ve turizm işlerini ayrı bir vekâlete tevdi etmek lüzumu hâsıl olmuştur."*⁴³ demiş, nitekim 1957'de Başbakanlığa bağlı olarak "Basın-Yayın ve Turizm Vekâleti" (BYTV) kurulmuştur. Sıtkı Yırcalı'nın Bakan olarak tayin edildiği Bakanlık doğrudan BYTGM'nin teşkilat yapısı ile bir teşkilat yasası olmadan faaliyete geçmiştir.⁴⁴ Bununla birlikte söz konusu düzenleme ile Türkiye'de turizm ilk defa bakanlık düzeyinde bir teşkilatta yer almıştır.

İsmet İnönü ise Hükümet'i kurmakla görevlendirildiği 1961 yılı Kasım ayında beyan ettiği Hükümet programında: *"Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı vasıtasıyla ülkede öteden beri gündemde olan ve şikâyet konusu olan turizm endüstrisinin geliştirilmeye çalışılacağını, bunun için konunun sade vatandaşın en yüksek kültür ve teknik müesseselerine kadar teşkilatlandırılması için çaba sarf edileceğini"* dile getirmiştir.⁴⁵

BYTV'ye Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası Anonim Şirketi adı ile bir banka kurmak için yetki verilmiştir. Nitekim bu yetki çerçevesinde yatırımlara kredi desteği ile proje ve teknik destek sağlamak üzere Türkiye Turizm Bankası A.Ş. kurulmuştur.⁴⁶ Bu dönemde önemli bir gelişme de 1961'de kabul edilen T.C. Anayasası'nın "Kamulaştırma" başlıklı 38. maddesinde turizm amaçlı kamulaştırmadan söz edilmesi olmuştur.⁴⁷

⁴³ "İcra Vekilleri Heyetine İtimat Beyan Edildiğine Dair", *Resmî Gazete*, 6 Aralık 1957, S.9775, Karar Sayısı:2087.

⁴⁴ Çoruh, *a.g.e.*, s.113.

⁴⁵ "Başbakan İsmet İnönü Tarafından 2/7/1962 Tarihinde Millet Meclisi'nde Okunan Hükümet Programı", *Resmî Gazete*, 9 Temmuz 1962, S.11149, Karar No:116, 7/7/1962.

⁴⁶ "Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası Kanunu", *Resmî Gazete*, 10 Mayıs 1960, S.10501, Kanun No:7470, Kabul Tarihi: 4/5/1960.

⁴⁷ "Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası", *Resmî Gazete*, 2.7.1961, S.10859, Kanun Tarihi: 9.7.1961, Kanun No:334.

1.6. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı

12 Temmuz 1963'te resmi gazetede yayımlanan yasa ile "Turizm ve Tanıtma Bakanlığı" kurulmuştur. İlk Turizm ve Tanıtma Bakanı Nureddin Ardiçoğlu olmuştur.⁴⁸ Bahsi geçen yasada Bakanlığın görevleri şu şekilde açıklanmıştır:

"Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, turizmi milli ekonominin verimli sektörü hâline getirmek için yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını değerlendirir. Turizmle ilgili işleri yapar, yaptırır, düzenler, teşvik ve koordine eder, denetler. Yurdu ve ulusu tanıtmaya yarayacak hizmetleri görür. Haber ve yayın hizmetlerinin görülmesini kolaylaştırıcı tedbirleri alır. Bütün bu hizmetlerin ifası için idarenin çeşitli kuruluşları mahalli idareler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve kamu iktisadi teşebbüsleri, sermayesinin yarısından çoğu bu kuruluş ve teşekküllere ait müessese ve şirketler Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile işbirliği yaparlar."

Bakanlığın başlıca faal hizmet organları arasında; Turizm, Tanıtma, Haber ve Yayın Hizmetleri Genel Müdürlükleri ve Turizm Danışma Kurulu bulunmuştur. Bakanlık görevlerini söz konusu merkez birimlerin yanı sıra yurt içinde "Turizm ve Tanıtma Bölge Müdürlükleri", İl Temsilcilikleri" ve "Turizm Büroları" ve yurt dışında "Turizm ve Tanıtma Büroları", "Basın Müşavirlikleri" ve "Basın Ataşelikleri" vasıtasıyla gerçekleştirecekti.⁴⁹ 1963'te New York, Londra, Paris, Brüksel, Frankfurt, Münih, Stokholm, Roma, Viyana, Karaçi, Tahran, Cidde, Beyrut, Tel-Aviv'de,⁵⁰ 1964'te Amsterdam'da⁵¹ 1976'da Los Angeles, Monreal, Kopenhag, Madrid, Tokyo, Sidney'de Büyükelçilikler nezdinde Turizm ve Tanıtma Büroları kurulmuştur.⁵²

Türkiye'de devletin idari bir erk vasıtasıyla etkin bir şekilde turizm konusuna el atması Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın kuruluşu münasebetiyle olmuştur. Bu süreç içinde yapılan yasal düzenlemeler ülkede turizm ve tanıtma faaliyetlerinin etkinliğini artırmayı hedeflemiştir. Turistlerin Türkiye'yi bir cazibe merkezi olarak görmelerini sağlamak üzere altyapı çalışmalarının hızlandırıldığı, yatırım ve işletmelere önemli ölçüde devlet desteğinin sağlandığı görülmektedir. Örneğin 1961 Anayasası'na 1971 yılında getirilen değişiklikler arasında turizm amacıyla yapılacak kamulaştırma çalışmalarına sağlanacak kolaylıklar da yer almıştır. 1963'ten itibaren oluşturulan "Kalkınma Planları"nda tüm sektörlerin yanı sıra turizmden beklenen gelişmeler de ekonomik ilkelere uygun esaslara bağlanmıştır. Planlı dönemde devlet turizmin gelişmesini sağlamak üzere gerekli şartları oluşturma gayretinde olmuş ve bu konuda öncü rol oynamıştır.

⁴⁸ BCA, 30.11.1.0.299.23.12.

⁴⁹ "Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu", *Resmî Gazete*, 12.7.1963, S.11452, Kanun No:265, Kabul Tarihi: 2.7.1963.

⁵⁰ BCA, 030.18.1.0.171.38.18.

⁵¹ BCA, 030.18.1.0.178.28.12.

⁵² BCA, 030.18.1.0.355.149.15.

1.7. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın İlk Dönemi

1980 sonrası Türk iktisadında dışa açılım politikası ile görülen önemli değişikliklerden biri de turizmin kültür ile beraber değerlendirilmeye başlanması olmuştur. Bu şekilde “kültür turizmi” önemli bir kavram olarak ön plana çıkmış, Bakanlığın idari yapılanmasında bu anlayış etkilerini hissettirmiştir.

Kültür Bakanlığı 1983 yılında Bülent Ulusu Hükümeti döneminde kaldırılmış, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı “Kültür ve Turizm Bakanlığı” olarak değiştirilmiş, Kültür Bakanlığı bünyesindeki kuruluşlar kadrolarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilmiştir. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na bağlı BYUM ise Başbakanlığa bağlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki kültür ve turizm işlerinin Kültür İşleri Müsteşarlığı ile Turizm İşleri Müsteşarlığı'nın sorumluluğunda yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bu yeni teşkilatlanmaya dair karar 1 Ocak 1982 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.⁵³ Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teşkilat yapısı ve görevleri 1983 yılı Aralık ayında çıkarılan kararname ile netleştirilmiştir. Bu kararname; *“kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak ve benimsetmek, yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayacak ve Türk Toplumunun sağlıklı dinlenme ihtiyacını karşılayacak şekilde değerlendirmek; kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve işbirliğinde bulunmak, tarihi ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek için Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulmasına, teşkilât ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemekte”* idi. Buna göre Bakanlığın görevleri: *“Milli, manevi, tarihi ve kültürel değerleri araştırmak, geliştirmek, korumak, yaşatmak, değerlendirmek, yaymak, tanıtmak, benimsetmek ve bu suretle milli bütünlüğün sağlanmasına yardımcı olmak, turizmi milli ekonominin verimli bir sektörü haline getirmek için yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını değerlendirmek, geliştirmek ve pazarlamak, kültür ve turizm konuları ile ilgili kurum ve kuruluşları yönlendirmek, teşvik etmek ve işbirliğinde bulunmak”* olarak belirlenmiştir. Bakanlık merkez teşkilatı ile taşra ve yurtdışı teşkilatı, bağlı ve ilgili kuruluşlardan meydana geliyordu. Ana Hizmet Birimleri; Güzel Sanatlar, Eski Eserler ve Müzeler, Kütüphaneler ve Yayınlar, Turizm, Tanıtma ve Pazarlama Genel Müdürlükleri ile Milli Kütüphane, Kültür Merkezleri, Turizm Plânlama ve Yatırımlar, Fikir ve Sanat Eserleri, Milli Folklor Araştırma, Dış İlişkiler Daire Başkanlıklarından oluşmaktaydı.

Bakanlığın merkez kuruluşundaki danışma ve denetim birimleri; Teftiş Kurulu Başkanlığı, Araştırma, Geliştirme, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, Bakanlık Müşavirlerinden müteşekkildi. Yardımcı Birimler ise; Personel, Komptrolörlük Dairesi Başkanlığı, Eğitim ve Destek Hizmetleri Daireleri Başkanlıkları ile Genel Sekreterlik, Savunma Sekreterliği ve Özel Kelem Müdürlüğü'nden oluşuyordu. Bakanlık, taşra teşkilatı ve yurt dışı teşkilatı kurmaya yetkili kılınmıştır. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın “Turizm Bölge Müdürlükleri” yerine her ilde “Kültür ve Turizm Müdürlüğü” kurulmuştur.

⁵³ “Bakanlık Kaldırılması ile İlgili İşlem”, *Resmî Gazete*, 10 Aralık 1981, S.17540, Karar Tarihi: 24/11/1981, 1/1-14100.

Bakanlığın sürekli kurullarından “Millî Kültür Şûrası” kültür konusunda, “Turizm Şûrası” ise turizm konusunda Bakanlığın en yüksek danışma kuruluşu olarak belirlenmiş, gerekli görülen kültür ve turizm konularını görüşmek üzere ve istişarî kararlar almak ile mükellef kılınmıştır. Bakanlığı bağlı kuruluşları ise Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ile Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü olmuştur.⁵⁴

1.8. Turizm Bakanlığı

Bakanlar Kurulu'nun 24 Ocak 1989 tarihli kararnamesiyle Kültür ve Turizm Bakanlıkları ayrı birer idari erk hâline getirilmişlerdir. Bu kararnamenin amacı; *“yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayacak ve Türk toplumunun sağlıklı dinlenme ihtiyacını karşılayacak şekilde değerlendirmek; turizmin geliştirilmesi, pazarlanması, teşvik ve desteklenmesi için önlemler almak, turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve işbirliğinde bulunmak için Turizm Bakanlığının kurulmasına, teşkilat ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemek”* idi. Turizm Bakanlığı: *“Turizmi milli ekonominin verimli bir sektörü haline getirmek için yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını değerlendirmek, geliştirmek ve pazarlamak, Yerli ve yabancı yatırım potansiyelini yönlendirmek, Turizm yatırımları ile ilgili taşınmazları temin etmek ve kamulaştırmak, etüt, proje ve inşaatını yapmak, yaptırmak, Turizm konuları ile ilgili kurum ve kuruluşları yönlendirmek, teşvik etmek ve işbirliğinde bulunmak, Türkiye'nin turistik varlıklarını her alanda tanıtıcı dokümantasyonu hazırlamak ve hazırlatmak, her türlü imkân ve araçlardan faydalanarak turizmle ilgili tanıtma hizmetlerini içerde ve dışarıda yürütmek”* ile yükümlüydü.⁵⁵

Turizm Bakanlığı teşkilatı; merkez teşkilatı ile taşra ve yurtdışı teşkilatından, bağlı ve ilgili kuruluşlardan, Bakanlık merkez teşkilatı ana hizmet birimleriyle danışma ve denetim birimleri ve yardımcı birimlerden meydana geliyordu. Bakanlığın ana hizmet birimleri Turizm ile Tanıtma ve Pazarlama Genel Müdürlükleri, Turizm Planlama ve Yatırımlar ile Dış İlişkiler Dairesi Başkanlıkları idi. Bu kapsamda taşra teşkilatı da illerde kurulan “Turizm Müdürlükleri” ve turizm açısından önemli sayılan yerlerde kurulan “Danışma Müdürlükleri” biçiminde yeniden düzenlenmiştir.

1.9. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Tekrar Teşkili

Kültür ve Turizm Bakanlıkları 16 Nisan 2003 tarihinde “Kültür ve Turizm Bakanlığı” olarak yeniden teşkil edilmiştir.⁵⁶ 1983'teki teşkilat yapısını hemen hemen koruyan Bakanlığın kuruluş amacı; *“Kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek ve benimsetmek, tarihî ve kültürel*

⁵⁴ “Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, *Resmî Gazete*, 14 Aralık 1983, S.18251, Karar Sayısı: KHK/187.

⁵⁵ “Turizm Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, *Resmî Gazete*, 2 Mart 1989, S.20096, Karar Sayısı: KHK/355.

⁵⁶ “Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, Kanun No:4848, Kabul Tarihi:16.4.2003.

varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak şekilde değerlendirmek, turizmin geliştirilmesi, pazarlanması, teşvik ve desteklenmesi için gerekli önlemleri almak, kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulmasına, teşkilât ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemek” idi. Bakanlığın görevleri ise: “millî, manevî, tarihî, kültürel ve turistik değerleri araştırmak, geliştirmek, korumak, yaşatmak, değerlendirmek, yaymak, tanıtmak, benimsetmek ve bu suretle millî bütünlüğün güçlenmesine ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak, kültür ve turizm konuları ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek, bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak, Türkiye'nin turistik varlıklarını her alanda tanıtıcı faaliyetler ile her türlü imkân ve araçlardan faydalanarak kültür ve turizmle ilgili tanıtma hizmetlerini yürütmek” olarak belirlenmişti.

Bakanlık merkez teşkilatı; ana hizmet birimleriyle danışma ve denetim birimleri ve yardımcı hizmet birimlerinden meydana gelmekteydi. Merkez teşkilâtındaki ana hizmet birimleri; Güzel Sanatlar, Kültür Varlıkları ve Müzeler, Kütüphaneler ve Yayınlar, Telif Hakları ve Sinema, Yatırım ve İşletmeler, Araştırma ve Eğitim, Tanıtma Genel Müdürlükleri ile Millî Kütüphane Başkanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı'ndan oluşuyordu. Kültür ve Turizm Bakanlığı merkez teşkilâtındaki danışma ve denetim birimleri; Teftiş Kurulu, Araştırma, Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlıkları, Hukuk ve Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirlikleri ile Bakanlık Müşavirlerinden müteşekkildi. Merkez teşkilâtındaki yardımcı hizmet birimleri ise Personel Dairesi, İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlıkları, Savunma Sekreterliği, Özel Kalem Müdürlüğü'nden oluşmaktaydı. Devlet Tiyatroları ile Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlükleri ise Bakanlığının bağlı kuruluşları durumunda idi.

Bakanlık, gerekli gördüğü illerde taşra ve yurt dışı teşkilâtı kurmaya yetkili kılınmıştır. Bu çerçevede, “Kültür Bakanlığı İl Müdürlükleri” ile “Turizm Bakanlığı İl Müdürlükleri”, “Kültür ve Turizm Bakanlığı İl Müdürlüğü” adıyla tek birim olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Bakanlığın yurtdışı teşkilatı ise ilk aşamada 33 ülkede 36 müşavirlik/ataşelikten oluşmakta idi. Söz konusu Kültür ve Tanıtma Müşavirlik/Ataşelikleri buldukları şehirlerdeki Büyükelçilik ya da Başkonsolosluklara bağlı olarak hizmet yürütmekte idi. Bu birimler hâlihazırda da göre sorumlulukları kapsamında ülkenin kültürel ve turistik tanıtımı için reklam, halkla ilişkiler, ağırlama, kültürel etkinlikler, enformasyon, tanıtıcı malzeme dağıtımı, fuar, gösteri ve kongre faaliyetleri gibi çok çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmektedir.

10 Temmuz 2018 tarihli Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı merkez, taşra ve yurt

dışı teşkilatı ile mevcut görev sorumluluklarını devam ettirmiştir.⁵⁷ 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile de Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı gibi kültür ve turizm ile ilişkili muhtelif birimler Bakanlık teşkilatına bağlı kuruluş olarak dâhil edilmiştir.⁵⁸ Bunun yanı sıra 15 Temmuz 2019 tarihli kanun ile “Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı” kurulmuştur. Ajans turizm imkân ve fırsatlarının dünyada tanıtılmasına, turizm potansiyelinin tüm yönleri ile değerlendirilerek ülke ekonomisine kazandırılmasına, turizm yatırımlarının, turizmin ülke ekonomisindeki payının ve turizm sektörünün hizmet kalitesinin artırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda ajansın yapacağı çalışmalar arasında destek ve kaynak arayışı da yer almıştır.⁵⁹

2. Türkiye Cumhuriyeti’nde Turizm Faaliyetlerine Katkı Sağlayan Sivil Teşkilatlar

Cumhuriyet’in ilk yıllarında turizm faaliyetlerine damgasını vuran kuruluş çalışmanın başında belirtildiği üzere devlet ile yakın işbirliği içinde çalışan Türk Seyyahîn Cemiyeti olmuştur. Bunun dışında Yabancı denizcilik kumpanyalarının ise 1902’de “Ecnebi Seyr-i Sefain Kumpanyaları Dersaadet Bahriye Odası” adı ile İstanbul merkezli olarak teşkilatlandıkları ve bu teşekkülün Kabotaj kanununun akabinde 15 Ocak 1928 tarihi itibarıyla statü değişikliğine uğrayarak “Dersaadet Şambır Maritime de Kampani dö Navigasyon Etranger Cemiyeti”, takiben de 28 Haziran 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu’na uyum sağlamak amacıyla “Ecnebi Seyr-i Sefain Şirketleri ve Armatörleri Cemiyeti” adını alarak faaliyetlerini devam ettirdiği görülmektedir.⁶⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dernek statüsüyle merkezi İstanbul olmak üzere devlet tarafından teşkil edilen ve gerekli gördüğü yerlerde şube açmak yetkisine sahip olan “Türk Turizm Kurumu”nun faaliyetleri dikkat çekmektedir. Kurumun amacı; turizm ve tanıtma hususlarında gerek yurt içinde gerekse yurt dışında faaliyette bulunarak ve milletler arası işbirliği yaparak Türkiye’yi tarihi, içtimai, ilmi ve tabii kıymetleri, inkılâpları, fikir ve sanat hayatıyla yabancı memleketlerde tanıtmak, iç ve dış turizmin gelişmesini ve turistlerin bütün turistik imkânlardan ve değerlerden faydalanmalarını sağlamaktır. Türkiye Turizm Kurumu amacına uygun faaliyetlerde bulunan derneklerle işbirliği yapabilmekteydi.

⁵⁷ “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, *Resmî Gazete*, Kararname No:1, Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 10/07/2018-30474.

⁵⁸ “Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, *Resmî Gazete*, Kararname Sayısı: 4, Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 15/7/2018-30479.

⁵⁹ “Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 15 Temmuz 2019, S.30832, Kanun No:7183, Kabul Tarihi: 11/7/2019.

⁶⁰ Tülay Duran, *Türk Denizciliği ve Deniz Ticareti Kaynakları*, Tarihî Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, s.18.

Kurumun reisliğini Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, reis vekilliğini Tasvir Başyazarı Cihad Baban, genel sekreterliğini Vedat Nedim Tör yapmakta idi.⁶¹

1950’li yıllarda turizm faaliyetlerinde bulunan acente sayısının hızla artması ve bunların faaliyet alanlarının hızla genişlemesi bir dizi sorunu da beraberinde getirmiş, bu sorunların ancak hususi sektörde kuvvetli bir örgütlenme yoluyla çözülebileceği anlaşılmıştır. “Türkiye Seyahat Acentaları Cemiyeti” (TÜSTAC)’nin kuruluşu⁶² ile başlayan seyahat acentelerinin teşkilatlanma süreci, 1972’de ise “Seyahat Acentaları Birliği” (TURSAB)’nin teşkili ile önemli bir aşama kaydetmiştir. TURSAB seyahat acenteciliği mesleğinin yurt ekonomisi ve turizmüne uygun bir şekilde gelişmesini sağlayacak tedbirleri almak ve mesleki ahlakı ve dayanışmayı korumak amacıyla faaliyet göstermek amacıyla faaliyet göstermekteydi.⁶³

1971’de “Marmara Bölgesi Turistik Otelciler Derneği” (TOD) adıyla faaliyete başlayan ve 1983’te “*Turistik Otelciler, İşletmeciler ve Yatırımcılar Birliği Derneği*” (TUROB) adıyla çalışmalarına devam eden diğer bir önemli kuruluş ise: “*meslek mensuplarının ortak ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki etkinliklerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlerine uygun olarak gelişmesini sağlamak, turizmin ve turistik tesislerin turizmin gereklerine uygun gelişmesini sağlamak,*” amacıyla idi.⁶⁴ 1988’de kurulan “Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği” (TYD) turizm sektöründe yatırım yapan kişileri ve şirketleri temsil eden bir sivil toplum kuruluşu olmuş,⁶⁵ 2005’de kurulan Türkiye Otelciler Federasyonu (TÜROFED) ise konaklama alanında faaliyet gösteren çeşitli dernekleri bir çatı altında toplamıştır.⁶⁶ Türkiye’de 1998’de çeşitli meslek örgütlerini bir araya getirerek temelleri atılan ve 2013’te “Turist Rehberliği Meslek Kanunu”na göre yeniden yapılanan kamu kurumu niteliğinde meslek üst kuruluşu “Turist Rehberleri Birliği” (TUREB) de turist rehberlerinin mesleki örgütlenmeleri konusunda ortak temsil ilkesini hayata geçiren önemli bir kuruluş olmuştur.⁶⁷

Türkiye’de özel sektörün çatı kuruluşu olarak faaliyet gösteren Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) bünyesinde turizm ve turizm işletmelerinin sorunlarını incelemek ve önlemleri tespit etmek ve turizm işletmeleri ile devlet ve özel sektör arasında uyum ve işbirliği tesis etmek amacıyla istişarî bir organ olarak “Turizm Kurulu”nun⁶⁸ teşkil edildiği görülmektedir.

⁶¹ *Türkiye Turizm Kurumu Statüsü*, Türkiye Turizm Kurumu Yayınları, 1949, s.1-8.

⁶² Fehmi Köfteoğlu-Erol Karabulut, *25. Yılında TURSAB, Dünyada ve Türkiye’de Turizm ve Seyahat Acenteliğinin Gelişim Tarihi*, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği, (y.y.), 1997, s.20.

⁶³ “Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu”, *Resmî Gazete*, 28 Eylül 1972, S.14320, Kanun No: 1618, Kanun Tarihi: 14/9/1972.

⁶⁴ *Turistik Otelciler, İşletmeciler ve Yatırımcılar Birliği Derneği Ana Tüzüğü*, İstanbul, 1984.

⁶⁵ *Turizm Yatırımcıları Derneği Tüzüğü*, <http://www.ttyd.org.tr/sayfa/Tuzuk-51/39>. (Erişim Tarihi: 15/07/2015)

⁶⁶ *Türkiye Otelciler, İşletmeciler, Yatırımcılar Derneği Federasyonu Derneği Tüzüğü*, (Erişim Tarihi: 11/07/2015).

⁶⁷ “Turist Rehberliği Meslek Kanunu”, *Resmî Gazete*, 22 Haziran 2012, S.28331, Kanun No: 6326, Kabul Tarihi:7/6/2012; “Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliği”, *Resmî Gazete*, 26 Aralık 2014, S.29217, Kabul Tarihi: 26/12/2012.

⁶⁸ *TOBB Turizm ve Turizm İşletmeleri Kurulu (TUTİK) Çalışma Esasları*, (Erişim Tarihi: 07/08/2015).

Bahsi geçen bu meslek birliklerinin yanı sıra, 2002’de Türkiye turizminin önemli kuruluşları ile sektör temsilcilerinin tek bir çatı altında birleşerek kurdukları “Türkiye Turizm Meclisi” de Türkiye’de turizm faaliyetlerine hizmet eden ve turizm alanındaki sorunların çözümünde eşgüdüm sağlayan önemli kuruluşlardan biri olmuştur.

3. Türkiye Cumhuriyeti’nde Turistik Tanıtım Faaliyetleri

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren turizm konulu matbuat ve neşriyat işlerinde bir artış söz konusu olmuştur. Turizme artan ilginin değerlendirilebilmesi, turistlerin gittikleri yerler hakkında doğru ve güvenilir bilgi edinebilmeleri ve Türkiye’yi ve Türkleri en doğru şekliyle tanıyabilmeleri için İstanbul, İzmir, Bursa, Edirne ve Konya⁶⁹ gibi belli başlı şehirleri, Efes⁷⁰ ve Bergama⁷¹ gibi tarihî yerleşkeleri, Topkapı Sarayı, Konya ve İzmir Müzeleri⁷² gibi çeşitli kültür varlıklarını bünyesinde barındıran yapıları tanıtmak üzere rehber eserlerin yayımlandığı görülmektedir. Bu şekilde söz konusu dönemde Türkiye ve Türkler hakkında yanlış veya eksik bilgiler barındıran bir kısım yabancı menşeli rehber eserlere alternatif bir yayın hareketi başlamıştır.

TTOK’un ilgili devlet organlarının desteğiyle yayımladığı “Turizm Kılavuzu”,⁷³ turizm konusunda bilgiye ve uzmanlaşmaya dayalı propaganda ve reklam faaliyetlerinin bütün dünyada önem kazanmaya başladığı ve bu yöndeki faaliyetlerin Türkiye’de de bir ihtiyaç hâline geldiği Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türk topraklarında doğrudan turizme ve turistlere hizmet etmek üzere kaleme alınan kapsamlı ilk eser olması nedeniyle önem arz etmektedir. Söz konusu kılavuzun yayımlandığı 1935 yılından günümüze uzanan süreç içinde genişleyen turizm faaliyetleri ile doğru orantılı olarak turizmin çeşitli alanlarının bağımsız olarak ele alındığı kılavuz eserlere de rastlanmaktadır. Bu aşamada ilk olarak verebileceğimiz örnek Hüseyin Orak adlı bir işadamı tarafından kaleme alınan ve 1946’da ancak 14

⁶⁹ Konuyla ilgili birkaç örnek için bk.; Necib, *İstanbul Rehberi*, Matbaa-ı Ahmed İhsân ve Şürekâsı İstanbul, 1918; Ernest Mambory, *İstanbul Rehber-i Seyyahîn*, Ritso ve Mahdumu Neşriyatı, İstanbul, 1925; *İzmir Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1934; *Musavver Rehber-i Seyyahîn Bursa ve Cıvarı*, Matbaa-ı Ahmed İhsân ve Şürekâsı, İstanbul, 1903/1904; Abdülkadir, *Bursa Tarihi Kılavuzu*, Matbaa-ı Vilayet-i Bursa, Bursa, 1911; Osman Şevki Uludağ, *Bursa ve Uludağ Seyyahlarına Rehber*, Türk Seyyahin Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1928; *Seyyahlarına Bursa Rehberi*, Bursa Vilayet Matbaası, Bursa, 1931; Ferid Bey ve Arkadaşları, *Konya ve Rehberi*, Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1923.

⁷⁰ Bu dönemde Efes ile ilgili olarak hazırlanan rehber için bk.; Aziz (Oğan), *Efesos-Ayasuluğ Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1927.

⁷¹ Bernard C. Haussoullier, *Bergama Tarihi ve Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1929.

⁷² Söz konusu dönemde belli başlı müzeleri tanıtmaya yönelik olarak hazırlanan rehberlere örnek olmak üzere bk.; *Topkapı Sarayı Muhtasar Rehberi*, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1925; Mehmet Yusuf, *Konya Âsâr-ı Atıka Müzesi Rehberi*, Alaeddin Klîşe Matbaası, İstanbul, 1930; *İzmir Âsâr-ı Atıka Müzesi Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1927; *İzmir Müzesi Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti İstanbul, 1932; *İzmir Enternasyonal Fuarı ve İzmir Rehberi*, İzmir Enternasyonal Fuarı, İzmir, 1937.

⁷³ *Turizm Kılavuzu 1934-1935*, Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü, Kâatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul, 1935.

ili kapsayan birinci cildi yayımlanabilen “Türkiye Kılavuzu”⁷⁴ adlı eserdir. Türkiye’yi şehirler üzerinden kültürel, turistik ve ticari olarak tanıtmayı hedefleyen bu eser şehirlerin 1945-46 yıllarındaki coğrafi durumlarına, arazi yapılarına, iklimlerine, yeraltı ve yerüstü zenginliklerine, ticari hayatlarına, ekonomik ve sosyal yapılarına, kültürel ve tarihi varlıklarına, halk kültürü değerlerine, gezilip görülmesi gereken yerlerine, ulaşım imkânlarına, önemli şahsiyetlerine dair bilgiler vermektedir. Benzer şekilde doğrudan bir şehir üzerine odaklanarak buradaki turistik değerleri tanıtan rehber eserlerin de sayısı oldukça fazladır.⁷⁵ Bazı eserlerin ise turistlere yurt içi seyahatlerinde kolaylık sağlamak amacıyla şehirleri seyahat ve konaklama imkânları ve turistik değerleri ile toplu bir şekilde ele aldıkları görülmektedir.⁷⁶ Bunun dışında şehir tanıtımından ziyade Türkiye’nin yurt içi ve yurt dışı turizm ve tanıtma büroları, turistik otel, motel, pansiyon, kamp, mokamp ve lokantaları, devlet hava, deniz, demir ve kara yolları güzergâhları, bu idarelerin yurt içi ve yurt dışı temsilcilikleri, ulaştırma tarifeleri, bilet satış yerleri veya acenteleri ve yurt içi nakliyat faaliyetleri hakkında bilgilerin yer aldığı rehber eserler de yayımlanmıştır.⁷⁷ Doğrudan doğruya; sınıfı, oda sayısı, banyo durumu, tek-çift yataklı oda fiyatları, kahvaltı ve yemek hizmetleri ile konaklama tesislerini ele alan rehber eserler de vardır.⁷⁸ Turizm faaliyetleri ile ön plana çıkan Avrupa ülkeleri ve şehirlerindeki seyahat şartlarına, konaklama imkânlarına, kültürel, tarihî ve doğal özelliklere değinen rehber eserlere de rastlanmaktadır.⁷⁹ Mansel tarafından kaleme

⁷⁴ Hüseyin Orak, *Türkiye Kılavuzu*, İbrahim Horoz Basımevi, Ankara, 1946; Z. Avşar ve M. Yüksel, “Türkiye’nin İlk Turizm Rehberi ‘Türkiye Kılavuzu’ ve Hazırlayıcısı Hüseyin Orak”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2012, S.23, s.33-43.

⁷⁵ Şehir rehberleri konusunda son yıllarda İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri’nin yayım faaliyetleri dikkat çekmektedir. Bu çalışmalara birkaç örnek olmak üzere bk.; *Ankara Rehberi*, Editör: Doğan Acar, Ankara Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ankara, 2013; *Şanlıurfa Kültür ve Turizm Rehberi*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Şanlıurfa, 2012; *Erzurum Gezi Rehberi*, Editör: Rahmi Şener, Erzurum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul, 2011; *Kars Turizm Keşif Rehberi*, Yay. Haz.: Ersin Demirel, Serhat Kalkınma Ajansı, Kars, 2013; *Ağrı Turizm Keşif Rehberi*, Yay. Haz.: Ersin Demirel, Serhat Kalkınma Ajansı, 2012; *Sivas Gezi Rehberi*, Editör: Tevfik Taş, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2007; *Muş Kültür ve Turizm Rehberi*, Yay. Haz.: Hâkim Bilginer, Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Muş, 2006; Kalkınma Ajansları tarafından da şehirlerin tanıtımına yönelik rehber eserlerin yayımlandığı görülmektedir. Örnek olarak bk.; *Bartın Turizm Rehberi*, Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, Zonguldak, 2013; Belediyeler tarafından yayımlanan şehir rehberleri de vardır. Bk.; *Kocaeli Turizm Rehberi*, Editör: Tahir Büyükkakın, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2010; *Eskişehir Kent Rehberi*, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Eskişehir, 2013; Ayrıca derneklerin desteğiyle yayımlanan şehir rehberlerine de rastlamak mümkündür. Bk.; Faruk Erbil ve, Şevket Üngören, *Kayseri Rehberi*, Tercüman-Rehberler ve Turizm Derneği, Kayseri, 1969; Hüseyin Dinçer, *Hatay Turizm Rehberi*, Hatay Eski Eserleri Sevenler Derneği, Antakya, 1992.

⁷⁶ Bilge Tolgay, *Türkiye Turizm Rehberi*, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1981; Ulvi Okar, *Turizm Rehberi*, Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul, 1974; *Türkiye Turizm Rehberi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992; *Turizm Rehberi*, Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul, 1972; *Turistin Rehberi*, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1963; *Turizm Rehberi*, Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul, 1972.

⁷⁷ Erol Özyaydın, *Türkiye Yurt İçi ve Yurt Dışı Turizm-Seyahat ve Nakliyat Rehberi*, Göknil Yayınları, İstanbul, 1984; *Seyahat Rehberi*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1964.

⁷⁸ *Türkiye Otel Rehberi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1950; *Türkiye Otel Rehberi*, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1962.

⁷⁹ Turgut Yeşiltepe, *Turistik Avrupa Rehberi*, Doğu Reklam Turizm Ajansı, İstanbul, 1968.

alınan “Yalova”, “Silifke”, “Side”,⁸⁰ Kökten’in “Karain (Antalya),⁸¹ Koşay’ın “Alacahöyük” ve “Etnografya Müzesi” kılavuzlarında⁸² ve Şapolyo’nun “Türkiye Turizm Rehberi ve Anıtlar Tarihi”⁸³ adlı eserinde görüldüğü gibi birçok rehber eser de turistik bölgelere, yerleşkelere, kültürel varlıklara veya müzelere odaklanmıştır. Yakın dönemdeki ciddi çalışmalardan biri olan Kocahanoğlu’nun “Turizm Kılavuzu ve Mevzuatı”⁸⁴ adlı eseri ise Turizm Bakanlığı, turizm teşvikleri, turizm eğitim ve rehberlik hizmetleri ile hac ve umre seyahatlerine yönelik mevzuat bilgilerini içermektedir.

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren Türkiye’ye gelen yolcularla turistlerin pasaport ve seyahat işlemlerine dair kısa bilgileri içeren kitapçıkların, bir kısım tarifelerin, otel listelerinin küçük çaplı bağımsız çalışmalar olarak yayımlandığı bilinmektedir. Basılan ve dağıtımı yapılan sirküler ve prospektüsler, afiş ve broşürler, şehir haritaları ve turistik bölge planları, renkli kartpostallar, katılım sağlanan uluslararası kongre ve toplantılara dair hatıra pulları, yaka rozetleri, ajandalar, cep, masa ve duvar takvimleri Türkiye’de iç ve dış turizmi geliştirmek, ülkenin tanıtımını yapmak ve turistleri Türkiye’ye seyahate teşvik etmek üzere kullanılan tanıtım materyalleri olmuşlardır.⁸⁵ Bu tür tanıtım materyallerinin yurt içine olduğu gibi yurt dışında da belli başlı seyahat acentelerine ve otellere düzenli olarak dağıtımının yapıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁶

TTOK ile Beyne’l-Milel Turizm İttifakı tarafından birkaç lisanda yayınlanan “Seyyahîne Mahsus Konuşma Lügatçesi”⁸⁷ ve bizzat TTOK tarafından hazırlatılan, Türkiye’ye gelen yabancılar için Türkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca ve İspanyolca pratik konuşma kitapları ile Türkçe’de günlük dilde sıkça kullanılan kelimelerin söz konusu dillerdeki karşılıklarını içeren sözlükler⁸⁸ turistlerin Türkiye’deki seyahatleri sırasında ülke insanı ile iletişimini kolaylaştırmaya yönelik önemli faaliyetler arasında yer almıştır.

Türkiye’deki turizm faaliyetlerine ilişkin yabancı ülkelerdeki matbuata gönderilen makaleler, resimler ve yurtdışından ülke turizmine dair bilgi almak üzere gönderilen mektuplara verilen cevabî yazılar da bu konudaki esaslı çalışmalar

⁸⁰ Ahmet Müfid Mansel, *Yalova Kılavuzu*, Kültür Bakanlığı Antikitele ve Müzeler Direktörlüğü Anıtlar Koruma Kurulu, Ankara,1936; Ahmet Müfid Mansel, *Side Kılavuzu*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1967; Ahmet Müfid Mansel, *Silifke Kılavuzu*, Kültür Bakanlığı Antikitele ve Müzeler Direktörlüğü Anıtlar Koruma Kurulu, Ankara, 1943.

⁸¹ İsmail Kılıç Kökten, *Karain (Antalya) Kılavuzu*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1967.

⁸² Hamit Zübeyir Koşay, *Etnografya Müzesi Kılavuzu*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1963; Hamit Zübeyir Koşay, *Alacahöyük Kılavuzu*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1965.

⁸³ Enver Behnan Şapolyo, *Türkiye Turizm Rehberi ve Anıtlar Tarihi*, Kültür Kitabevi, İstanbul, 1971.

⁸⁴ Orhan Selim Kocahanoğlu, *Turizm Kılavuzu ve Turizm Mevzuatı*, Temel Yayınları, İstanbul, 1997.

⁸⁵“Türkiye Turing ve Otomobil Kulübünün 1937 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.18/98, Nisan 1938, s.3.

⁸⁶ “Türkiye Turing ve Otomobil Kulübünün 1936 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.15/87, 1 Nisan 1937, s.6.

⁸⁷BCA, 4/7/1930, D.8026, FK.30..10.0.0, YN:80.526..6, s.6.

⁸⁸ Bu konuda yayınlanan ilk çalışmalardan biri olması münasebetiyle şu esere bkz.:*Turistler İçin Konuşma Kitabı*, Türkiye Turing Klübü Yayını, İstanbul, 1930, s.1-72.

arasındadır.⁸⁹ Türkiye’de çıkan gazeteler sayfalarında turizmi teşvik mahiyetinde makalelere ve havadislerle yer vermek suretiyle ülke turizmine hizmette bulunmuşlardır.⁹⁰ Türkiye’nin tarihî ve tabii özelliklerini tanıtmak ve turizm ile ilgili konuları ve sorunları ele almak üzere T TOK tarafından 1 Ağustos 1930 tarihinden itibaren “Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Mecmuası” adıyla Fransızca bir dergi çıkarılmaya başlanmış, bu dergi 1932 Şubatı’ndan itibaren Fransızca ve Türkçe olarak yayın hayatına devam etmiştir.⁹¹

Tanıtım faaliyetleri kapsamında dönemin diğer bir önemli turizm etkinliği de 1927’de “9 Eylül Fuarı/Panayırı” adıyla açılan, 1930’dan itibaren uluslararası bir mahiyet alarak “Arsıulusal İzmir Panayırı” adı ile faaliyet gösteren etkinlik olmuştur.⁹² İkinci Dünya Savaşı’nın dünya sathında yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle geçmişi İzmir Fuarı 1944-46 yılları arasında milli mahiyette açılmış, 1947’den itibaren yerli ve yabancı müessese ve firmaların yoğun talebi ile tekrar milletler arası bir nitelik almıştır.⁹³ 20 Ağustos - 20 Eylül 1961 tarihleri arasında açılacak XXX. İzmir Enternasyonal Fuarı’nda yabancı menşeli malların teşhir, ithal ve satış muamelelerinin resmi hükümlere tabi tutulması fuarın ticari ve turistik açıdan öneminin gitgide arttığını göstermiştir.⁹⁴ Bu dönemde turizmi hareketlendirmek amacıyla gerçekleştirilen dikkat çekici sosyal faaliyetlerden biri de İstanbul Şehremaneti tarafından 1935 yılı itibariyle ilk defa düzenlenerek İstanbul’da turistik açıdan önemli bir eğlence etkinliğinin temellerini atan ve takip eden yıllarda düzenli olarak organize edilen “İstanbul Festivali” olmuştur.⁹⁵ İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar’ın çabaları neticesinde Harbiye’de teşkil edilen “Spor ve Sergi Sarayı” 1-31 Ekim 1949 tarihleri arasında “İstanbul Sergisi”ne ev sahipliği yapmış, şehre özgü bir yapı arz eden bu sergiyi 700.000 civarında kişi ziyaret etmiş ve bu münasebetle şehirde önemli bir turizm hareketliliği meydana gelmiştir. Etkinlik, devlet müesseselerinin propaganda sergileri, hususi firmalarının numulerinin teşhiri ve lunapark eğlenceleriyle ticari, turistik ve kültürel özellikleri bir arada barındırmıştır.⁹⁶

Yurt içinde düzenlenen söz konusu fuar ve sergi faaliyetlerinin yanı sıra devlet tarafından yurt dışında da benzer nitelikteki turizm etkinliklerine iştirak edildiği

⁸⁹Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü’nün Umumi Heyetine Takdim Edilen Mesai Raporu, Uray Basımevi, İstanbul, 1936, s.2-3.

⁹⁰“T TOK’nın 1933 Senesine Dair Raporu”, a.g.d., s.8.

⁹¹Türkiye’nin en eski süreli yayınları arasında yer alan bu dergi 1 Ağustos 1930’da Fransızca yayınlanmaya başlamış, 1932-1955 yılları arasında Fransızca ve Türkçe olarak yayınlanmış, bu dillere 1966’dan itibaren İngilizce ve Almanca da eklenmiş ve 1978’den itibaren ise “Turing” adını alarak günümüze kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

⁹² Konu ile ilgili bilgi ve bazı haberler için bkz.; “9 Eylül Panayırı, Trenler ve Vapurlar Hâlâ Ziyaretçi Taşıyorlar”, *Cumhuriyet*, 2/9/1934; “İzmir Panayırı’ndan Dönüş”, *Cumhuriyet*, 3/9/1936; “1937 İzmir Enternasyonal Fuarı”, *T TOK Belleteni*, S.17/92, Ağustos 1937, s.9; “İzmir Fuarı”, *T TOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, s.17-18; Gökhan Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, Tarih Vakfı Yayınları, (y.y.), Mart 2009, s.91.

⁹³ “Fuarda Çok Rağbet Gören Pavyonlar”, *Akşam*, 20.9.1945, s.4; “İzmir Fuarı’nda Göze Çarpan Yenilikler”, *Akşam*, 24.8.1946, s.3; “İzmir Fuarı ve Temin Ettiği Faydalar”, *Akşam*, 14.3.1947, s.6.

⁹⁴ Dış Ticaret İşlerine Dair Sirküler, Fuarlar 61/1”, *Resmî Gazete*, 16 Şubat 1961, S.10735.

⁹⁵“Balkan Festivali Başladı”, *Cumhuriyet*, 30/8/1936.

⁹⁶ “İstanbul Sergisi’nin Bilançosu”, *Türk Ekonomisi*, S.79, Ankara, Ocak 1950, s.8.

görülmektedir. 1948’de açılan Uluslararası Marsilya Fuarı’na Türkiye ile Fransa arasındaki ticari ve turistik ilişkileri artırmak üzere iştirak edilmiştir. Tanıtım pavyonunda Türkiye’den ihraç edilecek ürünler ile Türkiye’yi tanıtıcı dokümanların yer aldığı turizm kısmı da yer almıştır.⁹⁷ Marsilya basınında Türk pavyonu övgü dolu sözlerle anılmıştır.⁹⁸ Türkiye’nin belli başlı ihraç ürünlerinin sergilendiği 1949’daki Milano Sergisi’nde ise teşhir edilen ürün çeşidinin azlığına rağmen Türk pavyonu serginin dikkat çeken bir köşesinde yer almış, açılış bu pavyonun önünde yapılmış ve İtalya Cumhurbaşkanı Türk pavyonu ile özel olarak ilgilenmiştir.⁹⁹ Lizbon ve Monte Carlo’da 1946’da düzenlenen “Turistik Afiş Sergileri”ne iştirak edilmiştir.¹⁰⁰ Tanıtım materyalleriyle 1947’de ABD’de “Queen’s College Türk Öğrenciler Birliği” tarafından fotoğraflarla Türkiye’yi gösteren ve tanıtan bir sergi açılmıştır.¹⁰¹ 1949 yılı Mayıs ayında Paris’te açılan “Milletlerarası On Sekizinci Havacılık Sergisi”nde Türkiye de yer almış, sergi binasının birinci katında bulunan Türk köşesinde Türk Hava Kurumu fabrikasında imal edilmiş olan bir planör ile “okul”, “turizm” ve “yolcu” uçakları maketleri teşhir edilmiştir.¹⁰² İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da açılan Prag, Paris, Lyon, Londra, Edinburgh, Milano, Venedik Fuarları’na afiş ve turistik malzeme gönderilmiş,¹⁰³ Monako Prensliği’nde açılan afiş sergisine de Türkiye’yi tanıtan afişlerle katılım sağlanmıştır.¹⁰⁴ Çekoslovakya’nın “Brno ve Olmov Ticaret ve Sanayi Odaları”nın düzenledikleri sergi için talep ettikleri Türkiye’nin ticaret, sanayi ve turizm faaliyetlerine ait afiş ve tanıtım materyalleri yetkililer tarafından karşılanmıştır.¹⁰⁵ Benzer şekilde 1947 yılı Ekim ayında Amerika’da tertip edilen “Cleveland Talebe Birliği Sergisi”ne Türkiye’yi tanıtan dokümanlar gönderilmiştir.¹⁰⁶

Turistler arasında bulunan gazeteci, muharrir, edip, mebus gibi etkin propaganda imkân ve vasıtalarına sahip olan şahıslar devlet desteğiyle ağırlanmışlardır. Yabancı yüksekokullardan veya üniversitelerden gelen öğrenciler İstanbul Üniversitesi’nde tesis edilen “Ağırlama ve Gezi Bürosu” vasıtasıyla misafir edilmeye ve ülke sathında yapabilecekleri turistik faaliyetler ile ilgili olarak bilgilendirilmeye başlanmışlardır. 1937’de Prag, Çek ve Polonya Üniversiteleri’nden gelen kalabalık öğrenci grupları buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.¹⁰⁷ Bu dönemde iyi lisan bilen “Üniversite Talebe Birliği”ne mensup 30 kadar öğrencinin beraberlerinde Vagon Li Şirketi’nin turizm mütehassısları olduğu hâlde Topkapı ve

⁹⁷ “Marsilya Fuarında Türk Pavyonu Hazırlanıyor”, *Cumhuriyet*, 19.8.1948, s.4; “Marsilya Fuarında Türk Pavyonu”, *Ulus*, 19.8.1948, s.4.

⁹⁸ Şevket Rado, “Marsilya Sergisi’nde, Vedat Nedim Tör Türk Pavyonu’nu Anlatıyor”, *Akşam*, 3.10.1948, s.4; Şevket Rado, “Marsilya Sergisi’nde, En Çok Beğenilen Pavyon Türk Pavyonu Oldu”, *Akşam*, 20.9.1948, s.3.

⁹⁹ Kemal Zeki Gençosman, “Kusurlarımızın Uzaktan Görünüşü”, *Ulus*, 20.3.1949, s.3.

¹⁰⁰ T TOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu, *T TOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, s.7.

¹⁰¹ T TOK 1947 Yılı 2’inci İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.62, Mart 1947, s.7.

¹⁰² “Milletlerarası Havacılık Sergisinde Türk Köşesi”, *Cumhuriyet*, 5.5.1949, s.3.

¹⁰³ “T TOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *a.g.d.*, s.8.

¹⁰⁴ “T TOK 1947 Yılı 5 inci İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.5.

¹⁰⁵ “Çekoslovakya’dan İstenen Reklam ve Afişler”, *Cumhuriyet*, 27.11.1947, s.2.

¹⁰⁶ “T TOK 5 Kasım 1947’de Toplanan Müşterek İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, s.3.

¹⁰⁷ “Çek ve Lehli Talebeler”, *T TOK Mecmuası*, S.17/92, Ağustos 1937, s.14; “T TOK’nın 1937 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.7.

diğer tarihi yerleri gezerek incelemelerde buldukları, bu öğrencilerin belediye tarafından yapılacak sınava hazırlanmak ve bu suretle turist kabilelerine eşlik etmek üzere hazırlandıkları anlaşılmaktadır.¹⁰⁸ Lisan bilen üniversite öğrencilerinin rehber ve tercüman olarak yetiştirilmeleri için “Türkiye Milli Talebe Federasyonu Turizm Komisyonu” tarafından öğrencilere ders vermeye başlandığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’yi ziyarete gelen turistlere, Amerikan ve İngiliz parlamento üye ve heyetlerine, donanma mürettebatına ve yabancı ülkelere bazı neşriyat ve hediyelerle beraber belgesel nitelikte İstanbul’u resmeden broşürlerden, Türkiye’nin şehirlerarası otomobil yollarını gösteren “La Turquie en Auto” broşürlerinden ve İstanbul-Ankara yollarının güncel haritalarından Türkçe ve İngilizce lisanlarında onbinlerce bastırarak dağıtımını yapmıştır.¹¹⁰ T TOK Türk-Yunan Komitesi Başkanlığı görevini ifa etmekte olan Reşat Saffet Atabinen vasıtasıyla söz konusu komitenin eski başkanı Zarifi ile Atina Milletvekili N. Kraniotakis’in önyak olmasıyla 1946’da Türkiye’yi ziyarete gelen Yunanlı gazetecilerle temas kurulmuş ve bu ziyaretçilere Türkiye’ye ait turistik neşriyat hediye edilmiştir.¹¹¹ Türk Basın Birliği, içlerinde Yunanlıların ve İngilizlerin de bulunduğu birkaç grup yabancı gazeteciye eşleriyle Türkiye’ye davet etmiş, bu ziyaret ve gezi programı kapsamında misafirler İstanbul, Ankara, Bursa ve İzmir şehirlerinde ağırlanmışlardır.¹¹² 1947 yılı başında Maverayı Ürdün Kralı Emir Abdullah’ın İstanbul’u ziyareti belediye ve İstanbul’u Sevenler Kurumu tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.¹¹³ İngiltere’deki British Council’in Umum Müdürü General Ronald Adams, doğu ülkelerine yaptığı seyahat sırasında Ankara ve İstanbul’u da ziyaret etmiş, yetkililerin nezaretindeki bu ziyaret kamuoyunda ilgi ile takip edilmiştir.¹¹⁴ 1948’de İstanbul’a gelen Atina Deniz Ataşesi’nin babası General Sunderland ve refikası ile ABD’deki “MacFadden International Publications Şirketi”nin başkanı Bay ve Bayan Carroll Rheinström yetkililer tarafından karşılanmış ve bu misafirlere Türkiye’yi tanıtan neşriyat hediye edilmiştir.¹¹⁵ Bu dönemde Mısır’ın genç hükümdarı Kral Faruk’un kız kardeşi Prenses Faize ile eşi eski Hassa Müşiri Rauf Paşa’nın oğlu olan Bülend Bey İstanbul’un ziyaretçileri olmuşlardır. Prenses Faize’nin İstanbul’un tabii güzelliklerine hayran olduğu yönündeki beyanı basına yansımış, bu münasebetle şehri Ortadoğu’nun önemli bir sayfiye şehri hâline getirmek konusu basında tekrar gündeme gelmiştir.¹¹⁶ Yine bu dönemde İsveç Kızılhaç Reisi’nin Türkiye Kızılay Derneği’nin misafiri olarak geldiği İstanbul’da tarihi abideleri turist olarak gezmesi ve bu ziyaretten memnuniyetini dile getirmesi önemli turizm hadiseleri arasında almıştır.¹¹⁷

¹⁰⁸ “Turist kabilelerine Refakat Edecek Öğrenciler”, *Cumhuriyet*, 19.2.1950, s.2.

¹⁰⁹ “Üniversiteli Rehberler”, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1950, s.2.

¹¹⁰ “T TOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *a.g.d.*, s.8; “T TOK 1947 Yılı 5 inci İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.5; T TOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.6; “T TOK 1947 Yılı 5 inci İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.5.

¹¹¹ “T TOK 1946 yılı 11 inci İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.8.

¹¹² “T TOK 1946 Senesi 7 inci İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.54, Temmuz 1946, s.3.

¹¹³ “T TOK 1947 Yılı 1 inci İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.61, Şubat 1947, s.3.

¹¹⁴ “T TOK 1947 Yılı 2 nci İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.62, Mart 1947, s.7.

¹¹⁵ “T TOK 1948 yılının 5 ve 6 ncı İçtimamının Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, s.4.

¹¹⁶ “Prenses Faize’nin Beğendiği İstanbul”, *Cumhuriyet*, 15.7.1948, s.2.

¹¹⁷ “İsveç Kızılhaç Reisi Dün Gece Geldi”, *Cumhuriyet*, 26.4.1948, s.1 ve 3.

Söz konusu dönemde dış ülkelerde kültür müesseseleri, halkevleri ve haber büroları açıldığı halde Türkiye’yi tanıtmak konusunda istenilen başarı bir türlü elde edilememiştir. 1949’da davet edilen iki Amerikalı fotoğraf mütehasşısının ülkeyi gezerek iki bine yakın fotoğraf çektiği, ülkeyi yurtdışında tanıtmak için bu fotoğraflardan da yararlanmak suretiyle Fransızca resimli bir Türkiye albümü hazırlandığını, yine türk sanat eserlerini gösteren ikinci bir kitabın basım aşamasında olduğunu, aktüalite ile ilgili bir film serisi hazırlandığı ve bu filmlerin Amerika, İngilere ve Fransaya gönderiliği anlaşılmaktadır.¹¹⁸ İngilizce ve Fransızca broşür ve kitapların yanı sıra Türk kadifeleri ve Türkiye otelleri gibi özgün konulara yönelik eserlerin de tanıtım amaçlı kullanıldığı görülmektedir.¹¹⁹

1950 yılı başlarında Home Line Kumpanyası’nın Lüks Atlantic gemisi 350 kadar turistle Akdeniz limanlarının ardından İstanbul’a uğradığı anlaşılmaktadır.¹²⁰ Bunu Britannic gemisi ile 500 civarında turistin gelişi takip etmiştir.¹²¹ Bu yıllarda gelen vapurlarla gelen turistler Ayasofya, Yerebatan Sarayı, Sultan Ahmet Camii ve Meydanı, Topkapı Sarayı gibi tarihi yerlerde gezdiriliyordu. Bu işler için Türk Turizm Kurumu seyyahları karşılamak üzere Çanakkale’ye delege gönderiyor, bunlar turistleri ülke hakkında bilgilendiriyor, Basın, Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü tarafından basılan broşürler turistlere dağıtılıyordu. Turistlere kolaylık sağlamak üzere posta ve telgraf merkezleri gece yarısına kadar açık tutuluyor, Gümrük muhafaza teşkilatı da yasal kolaylıklarla turistlere resmi işlemlerde kolaylık sağlıyor, emniyet müdürlüğü güvenlik tedbirlerini artırıyor, böylelikle dilenci akınlarnın da önüne geçilmeye çalışılıyordu. Belediye temizlik işleri müdürlüğü bölgenin temizliğine özen gösteriyor, belediye turizm şefliği de ziyaret yerlerinin açık bulundurulması, tercüman temini, taksilerin ve şoförlerin hazırlıklarının tamamlanması gibi işleri yoluna koyuyordu.¹²²

BYTGM Türkiye’nin turizm haritasını hazırlatmış, bu haritada bütün şehir ve kasabaların yolları, tarihi harabeleri, abideleri, otel ve eğlence yerleri ve çeşitli özellikleri belirtilmiştir.¹²³ Yurt dışında Türkiye’yi tanıtmak üzere bastırılacak 15.000 adet albümün baskı ve cilt işinin yaptırılması,¹²⁴ Türkiye’ye turist celbine hizmet edecek reklamları içeren matbuatın gümrük vergisinden muaf tutulması,¹²⁵ Reklam Moran Film Şirketi tarafından çekilmiş olan Bergama, Efes, İstanbul ve Türk folkloruna ait turistik renkli filmlerin banyo edilmek üzere yurt dışına çıkarılmasına izin verilmesi,¹²⁶ 1957’deki Brüksel Sergisi için Türkiye’de çektirilecek filmlerin banyo edilmek üzere yurt dışına çıkarılmasına izin verilmesi¹²⁷ bu dönemde devletin turizmi teşvik amaçlı çalışmaları içinde yer almıştır. BYTGM’nin 1962 yılı bütçesinde “Turizmi Geliştirme ve Kalkındırmanın İcap

¹¹⁸ Necdet Evliyagil, “Kendimizi Dışarıya Tanıtacağız”, *Cumhuriyet*, 10.10.1949, s. 1 ve 3.

¹¹⁹ “Büyük Bir Seyyah Kafilesi Geliyor”, *Cumhuriyet*, 14.11.1949, s.1 ve 3.

¹²⁰ “Yarın 350 Seyyah Gelecek”, *Cumhuriyet*, 28.1.1950, s.1.

¹²¹ “Bugün 514 Seyyah Geliyor”, *Cumhuriyet*, 20.2.1950, s.1 ve 3.

¹²² Fethi Pirinççioğlu, “Dün sabah Gelen Seyyahlar”, *Cumhuriyet*, 27.2.1950, s.4.

¹²³ “Turizm Haritası”, *Cumhuriyet*, 12.4.1950, s.4.

¹²⁴ *BCA*, 030.18.01.02.121.92.5.

¹²⁵ *BCA*, 030.18.01.02.133.61.12.

¹²⁶ *BCA*, 030.18.01.02.133.86.4.

¹²⁷ *BCA*, 030.18.1.0.147.57.20.

Ettirdiği İnşaat, Tesisat ve Her türlü Ödemeler” bölümüne konulan tahsisat çeşitli kitap, broşür, afiş ve takvim masraflarına, Edirne Kapıkule ve İpsala hudut giriş kapıları enformasyon bürolarına, Karasu Belediyesi’ne turistik hatıra eşyası teşhir yerlerine, plaj tesislerinin hazırlıkları için Aydın, Çanakkale, İstanbul, Bursa, Balıkesir, İzmir Valilikleri’nin emrine tahsis edilmiştir.¹²⁸

1956’da UNESCO’nun kuruluşunun 10. yıl dönümü münasebetiyle hazırlanmış olan Milletlerarası Müzeler Haftası’nda Ankara Etnografya Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Şark Eserleri Bölümü ve Bursa Müzesi, Konya Müzesi Halı-Kumaş ve Matbah Bölümü, Sırçalı Medrese’de Osmanlı Mezar Anıtları Bölümü ve İnce Minareli Medrese’de taş ve ahşap eserleri bölümü ziyarete açılması Türk turizm ve müzecilik tarihi açısından önem arz eden faaliyetler arasında yer almıştır. 1957’de medrese ve cami gibi eski yapılarda modern anlamda tanzim ve teşhir yapılamadığı görülerek imkânlar dâhilinde sergi ve müzeleme çalışmalarının yeni binalara taşınması gündeme gelmiştir. Bu yıllarda arkeolojik açıdan zengin olan Türkiye’de birçok tarihi yerleşme yerlerinde toprak altında bulunan kültür eserlerinin ilmi yöntemlerle meydana çıkarılması için Türk ve yabancı ilim adamları tarafından hafriyat çalışmaları yapılmış, bunların sonucunda elde edilen eserlerden nakledilebilenler müzelere taşınmakta, nakledilemeyenler de buldukları yerlerde tanzim edilerek müze hâline getirilmiştir. Bu konuda Geç Hitit merkezi olan Karatepe’yi örnek olarak vermek mümkündür. Ülkedeki müzelerin, tarihi merkezlerin ve abidelerin, ayrıca arkeolojik ve etnografik faaliyetlerin tanıtılması amacıyla neşriyat işlerine devam edilmiş, dergi, rehber ve kataloglar neşredilerek halkın istifadesine sunulmuştur. Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü personel imkânları doğrultusunda Klasik ve İslami dönem abidelerinin tespit ve tescil işlerini de yapmakta idi.¹²⁹

1961 yılı itibariyle BYTV’nin girişimleriyle, Türkiye’ye yönelen turizm hareketlerini kuvvetlendirmek üzere İstanbul, Roma, Cenevre, Paris, Londra, Oslo, Stokholm, Kopenhag, Hamburg, Frankfurt, Münih, Zürih gibi Avrupa şehirlerine bir propaganda gezisi düzenlenmiş, bu geziye Türk millî kıyafetlerini giymiş üç genç bayanla, bir Bakanlık temsilcisinin katılmıştır. Gezi sırasında Avrupa’nın belli başlı 11 şehrinde Dışişleri Bakanlığı temsilciliklerince kokteyl partiler verildiği, radyo-televizyon, gazete, seyahat acente mümessillerine Türkiye hakkında renkli filmler gösterildiği anlaşılmaktadır.¹³⁰

Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan 1964’te Müftülüklere turizm sezonunda alınacak acil tedbirler kapsamında verilen talimat dikkat çekicidir. Bu yazıda turizmin ülkenin kalkınmasında oynadığı role temas edilmiş, turist celbetmek, gelen turist sayısını artırmak, bunlarda iyi izlenimler uyandırmak ve yurt dışında Türkiye aleyhinde olumlu propaganda yapılması konusunda: “*Bunu da ananevi Türk misafirperverliği ve yüce dinimizin gurbette olanlara karşı şefkatli ve emniyet verici davranışlarda bulunmamız hususundaki emirlerin yerine getirilmekte kolayca sağlayabiliriz.*” denilmiştir. Öncelikle teşkilat mensuplarına ve özellikle tarihi ve

¹²⁸ BCA, 030.18.1.0.167.53.20.

¹²⁹ BCA, 030.01.0.0.91.568.11.

¹³⁰ BCA, 030.1.0.0.104.651.8.

sanat değeri nedeniyle turistlerce ziyaret edilen cami personeline duyurulması, yapılması gerekenler hakkında personelin bilgilendirilmesi, iyi hazırlanmış vaaz ve hutbelerle ve çeşitli vesilelerle halkın da bu konuda aydınlatılması istenilmiştir.¹³¹

Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Turizm Komitesi'nin 21-25 Haziran 1965 tarihleri arasında Karaçi'de düzenlenen toplantısına Hükümet'i temsilen Tanıtma Genel Müdürü Emin Hekimgil'in başkanlığında bir heyetle katılım sağlandığı¹³² ve söz konusu dönemde gündemde olan "Güney Antalya Turizm Geliştirme Projesi"ne sağlanacak dış finansman konusunda Dünya Bankası yetkilileri ile kredi müzakerelerinde bulunulduğu anlaşılmaktadır.¹³³ 20-25 Eylül 1976 tarihlerinde Ankara'da yapılan Türk-Bulgar Turizm Karma Komisyon Toplantısı'na Hükümeti temsilen Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Müsteşarı Mukadder Sezgin Başkanlığında, 13-18 Kasım 1976'da Tahran'da yapılan RCD Turizm Bakanları Toplantısı'na ise Hükümeti temsilen Turizm ve Tanıtma Bakanı Lütfi Tokoğlu'nun başkanlığında¹³⁴ birer heyet ile katılım sağlanması dönemin önemli uluslararası toplantıları arasında yer almıştır. Bu toplantıların sonucunda yapılacak anlaşmaların imzalanması konusunda Bakanlığın yetkilendirilmesi¹³⁵ turizm teşkilatının önemini ve turizm çalışmalarının önünü açmak konusundaki gayretleri göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin çözülüş ve yıkılış döneminde yaşanan sorunlar nedeniyle Türk topraklarında ciddi bir şekilde ele alınamayan turizm konusu sosyo-ekonomik hayata sağladığı katkılar münasebetiyle Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren önem verilen konulardan birini teşkil etmiştir. Turizmin çağdaş anlamıyla devlet tarafından dikkate alınması ve bu konuda devlet organlarındaki turizm teşkilatlanması Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk Seyyahîn Cemiyeti'nin devlet destekli ve sivil mahiyetteki çalışmaları ülkedeki turizm faaliyetlerine yön vermiştir. Turizm çalışmaları 1933'te devletin iktisat programına dâhil edilmesiyle devlet organlarının resmen ilgi alanına girmiştir. İktisat ve Ticaret Vekâletleri ve Başvekâlet içinde kendine yer bulan turizm idaresi nihayetinde değişik isimlerle fakat bağımsız bir idari erk olarak Bakanlık statüsünde ortaya çıkmıştır. Turizm işlerini üstlenen idari teşkilatlanma yapısı ülkenin kendi koşullarının yanı sıra dünyadaki siyasi, sosyal, iktisadi ve askeri şartlardan da etkilenmiştir.

Turizme verilen önemin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hızla artması ülkedeki turizm idaresinin yetkilerinin ve faaliyet alanının bununla paralel olarak gitgide genişlemesine yol açmıştır. Turizmin birçok bakanlığın görev alanına giren çalışma sahası devlet teşkilatı içindeki yerinin tespit edilmesini zorlaştırmıştır. Bu

¹³¹ BCA, 051.4.35.8.

¹³² BCA, 030.18.01.186.34.2.

¹³³ BCA, 030.18.01.357.156.2.

¹³⁴ BCA, 030.18.01.363.184.8.

¹³⁵ BCA, 030.18.01.

konudaki sorunların günümüzde bile çözüme kavuşturulduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte turizm devlet tarafından ülkenin sosyo-ekonomik yapısına doğrudan etki eden ve ülkenin medeni anlayışına katkı sağlayan bir değer olarak telakki edilmiştir. Turizm ve tanıtma faaliyetleri yurt içinde ve yurt dışındaki idari teşkilatlar vasıtasıyla yürütülmüştür.

Turizm faaliyetleri ülkenin tarihi ve tabii güzelliklerini ve Türk insanının misafirperverliğini yabancılara tanıtmaya odaklanmıştır. Bu konuda prospektüs, afiş, broşür, rehber eserler ile bilimsel ve sanatsal eserlerin basımı, belgesel film çekimi ve bunların yurt içinde ve dışında dağıtımını önemli bir rol oynamıştır. Yine yerli ve yabancı fuarlar ile sergiler ülkenin kendini ifade ettiği mecralar arasında yer almıştır. Yurt dışında tanınmış isimlerin ülkede ağırlanması da söz konusu faaliyetlere katkı sağlamıştır. Devlet tarafından turizme yönelik uluslararası toplantılara iştirak edilerek turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi yönünde çalışmalara girişilmiş, bu suretle turizm konusunda dünya standartlarının yakalanması hedeflenmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Yararlandığımız Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgelere ait klasör, gömlek, belge, dosya, fon kodu, yer numaralarını içeren tam referans bilgileri metin içindeki ilgili yerlerde verildiği için burada ayrıca belirtilmemiştir.

Resmî Yayınlar

“Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, *Resmî Gazete*, Kararname Sayısı: 4, Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 15/7/2018-30479.

“Bakanlık Kaldırılması ile İlgili İşlem”, *Resmî Gazete*, 10 Aralık 1981, S.17540, Karar Tarihi: 24/11/1981, 1/1-14100.

“Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 16/07/1943, Kanun No:4475, *Resmî Gazete*, S.5462, 22 Temmuz 1943.

“Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu”, *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1949, S.7218, Kabul Tarihi: 24/5/1949, Kanun No:5392.

“Başbakan İsmet İnönü Tarafından 2/7/1962 Tarihinde Millet Meclisi'nde Okunan Hükümet Programı”, *Resmî Gazete*, 9 Temmuz 1962, S.11149, Karar No:116, 7/7/1962.

“Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1940, S.4520, Kanun No: 3817, Kabul Tarihi: 22.05.1940.

“Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, *Resmî Gazete*, Kararname No:1, Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 10/07/2018-30474.

“Dış Ticaret İşlerine Dair Sirküler, Fuarlar 61/1”, *Resmî Gazete*, 16 Şubat 1961, S.10735.

“İcra Vekilleri Heyetine İtimat Beyan Edildiğine Dair”, *Resmî Gazete*, 6 Aralık 1957, S.9775, Karar Sayısı:2087,

“İktisat Vekâleti Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 29/5/1934, Kabul Tarihi:27/5/1934, S.2713, Kanun No: 2450.

“Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, Kanun No:4848, Kabul Tarihi:16.4.2003.

“Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu”, *Resmî Gazete*, 28 Eylül 1972, S.14320, Kanun No: 1618, Kanun Tarihi: 14/9/1972.

“Sergi-i Umûmî-i Osmanî Sergisi Nizâmnâmesi”, *Düstur*, 22 Aralık 1862.

“Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâmnâme”, *Düstur*, 27 Şubat 1310/11 Mart 1895, R.2232, Tertip.1, C.M, s.188.

“Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâmnâme”, *Düstur*, 29 Teşrinievvel 1306/10 Kasım 1890, R.1158, Tertip.1, C.6, s.784.

“Ticaret Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 31/5/1939, S.4220, Kanun No:3614, Kabul Tarihi: 27/5/1939.

“Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, *Resmî Gazete*, 14 Aralık 1983, S.18251, Karar Sayısı: KHK/187.

“Turist Rehberliği Meslek Kanunu”, *Resmî Gazete*, 22 Haziran 2012, S.28331, Kanun No: 6326, Kabul Tarihi:7/6/2012.

“Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliği”, *Resmî Gazete*, 26 Aralık 2014, S.29217, Kabul Tarihi: 26/12/2012.

“Turizm Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, *Resmî Gazete*, 2 Mart 1989, S.20096, Karar Sayısı: KHK/355.

“Turizm Büro ve Seyahat Acenteleri Hakkında Talimatname”, *Resmî Gazete*, 19 Eylül 1955, S.9107.

“Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu”, *Resmî Gazete*, Kabul Tarihi: 13/5/1953, Neşir Tarihi:22/5/1953, Kanun No:6086.

“Turizm İşbirliği Nizamnamesi”, *Resmî Gazete*, 17 Eylül 1955, S.9106.

“Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu”, *Resmî Gazete*, Kabul Tarihi: 24/3/1950, Neşir Tarihi:30/3/1950, Kanun No:5647.

“Turizm Müesseselerinin ve Bunlara Ait Olup Hizmetlerinde Kullanılacak Ulaştırma Tesis ve Vasıtalarının Haiz Olacakları Vasıflar Hakkında Kararname”, *Resmî Gazete*, 10 Nisan 1954, S.8681, Karar Sayısı:4/2269.

“Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu”, *Resmî Gazete*, 12.7.1963, S.11452, Kanun No:265, Kabul Tarihi: 2/7/1963.

“Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası”, *Resmî Gazete*, 2.7.1961, S.10859, Kanun Tarihi: 9.7.1961, Kanun No:334.

“Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası Kanunu”, *Resmî Gazete*, 10 Mayıs 1960, S.10501, Kanun No:7470, Kabul Tarihi: 4/5/1960.

“Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 15 Temmuz 2019, S.30832, Kanun No:7183, Kabul Tarihi: 11/7/2019.

Gazeteler

“Milletlerarası Havacılık Sergisinde Türk Köşesi”, *Cumhuriyet*, 5.5.1949, s.3. Evliyagil, Necdet, “Kendimizi Dışarıya Tanıtacağız”, *Cumhuriyet*, 10.10.1949, s. 1 ve 3.

Gençosman, Kemal Zeki, “Kusurlarımızın Uzaktan Görünüşü”, *Ulus*, 20.3.1949, s.3.

Rado, Şevket “Marsilya Sergisi’nde, Vedat Nedim Tör Türk Paviyonu’nu Anlatıyor”, *Akşam*, 3.10.1948, s.4.

Rado, Şevket, “Marsilya Sergisi’nde, En Çok Beğenilen Paviyon Türk Paviyonu Oldu”, *Akşam*, 20.9.1948, s.3.

“Turing Kulübü”, *Cumhuriyet*, 3/4/1930.

“Balkan Festivali Başladı”, *Cumhuriyet*, 30/8/1936.

“İzmir Panayırı’ndan Dönüş”, *Cumhuriyet*, 3/9/1936.

Yunus Nadi, “Propaganda”, *Cumhuriyet*, 20.03.1940, s.1 ve 5.

“Yeni Matbuat Umum Müdürlüğü”, *Vakit*, 04.06.1940, s.2.

“Matbuat Umum Müdürlüğünde Tayinler”, *Cumhuriyet*, 05.06.1940, s.3.

“Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü’nde”, *Ulus*, 10.08.1943, s.2.

“Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü”, *Akşam*, 13.8.1943, s.3.

- “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü”, *Vakit*, 13.08.1943, s.3.
“Ege’de Turizm İşleri”, *Akşam*, 08.12.1944, s.6.
“Fuarda Çok Rağbet Gören Pavilyonlar”, *Akşam*, 20.9.1945, s.4.
“İzmir Fuarı’nda Göze Çarpan Yenilikler”, *Akşam*, 24.8.1946, s.3.
“İzmir Fuarı ve Temin Ettiği Faydalar”, *Akşam*, 14.3.1947, s.6.
“İsveç Kızılhaç Reisi Dün Gece Geldi”, *Cumhuriyet*, 26.4.1948, s.1 ve 3.
“Prenses Faize’nin Beğendiği İstanbul”, *Cumhuriyet*, 15.7.1948, s.2.
“Marsilya Fuarında Türk Pavyonu”, *Ulus*, 19.8.1948, s.4.
“Büyük Bir Seyyah Kafilesi Geliyor”, *Cumhuriyet*, 14.11.1949, s.1 ve 3.
“Yarın 350 Seyyah Gelecek”, *Cumhuriyet*, 28.1.1950, s.1.
“Bugün 514 Seyyah Geliyor”, *Cumhuriyet*, 20.2.1950, s.1 ve 3.
“Üniversiteli Rehberler”, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1950, s.2.
“Turizm Haritası”, *Cumhuriyet*, 12.4.1950, s.4.
“Matbuat Umum Müdürlüğü Layihası Ruznameye Alındı”, *Ulus*, 23.05.1940, s.2.
“Çekoslovakya’dan İstenen Reklam ve Afişler”, *Cumhuriyet*, 27.11.1947, s.2.
“Turist kafilelerine Refakat Edecek Öğrenciler”, *Cumhuriyet*, 19.2.1950, s.2.
“Marsilya Fuarında Türk Pavyonu Hazırlanıyor”, *Cumhuriyet*, 19.8.1948, s.4.
Pirinçioğlu, Fethi, “Dün sabah Gelen Seyyahlar”, *Cumhuriyet*, 27.2.1950, s.4.
“9 Eylül Panayırı, Trenler ve Vapurlar Hâlâ Ziyaretçi Taşıyorlar”, *Cumhuriyet*, 2.9.1934, s.3.

Telif-Tetkik Eserler, Makaleler ve Diğer Kaynaklar

- “1937 İzmir Enternasyonal Fuarı”, *TTOK Belleteni*, S.17/92, Ağustos 1937, ss.9.
“TTOK 1946 Senesi 7 inci İctimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.54, Temmuz 1946, ss.3.
“TTOK 1946 yılı 11 inci İctimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, ss.8.
“TTOK 1947 Yılı 1 inci içtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.61, Şubat 1947, ss.3.
“TTOK 1947 Yılı 5 inci İctimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, ss.5.
“TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.87, Nisan 1949, ss.3.
“TTOK 5 Kasım 1947’de Toplanan Müşterek İctimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, ss.3.
“TTOK’nın 1933 Senesine Dair Raporu”, *TTOK Mecmuası*, S.12/58, 22 Nisan 1934, ss.11.
“Türkiye Turing ve Otomobil Kulübünün 1936 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.15/87, 1 Nisan 1937, ss.6.
“Türkiye Turing ve Otomobil Kulübünün 1937 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.18/98, Nisan 1938, ss.3.
Ağrı Turizm Keşif Rehberi, Yay. Haz.: Ersin Demirel, Serhat Kalkınma Ajansı, 2012.
Akçura, Gökhan, *Türkiye Sergicilik ve Fuarculuk Tarihi*, Tarih Vakfı Yayınları, (y.y.), Mart 2009.

- Ankara Rehberi*, Editör: Doğan Acar, Ankara Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ankara, 2013.
- Atay, Falih Rıfki, “Kaybolan Kazançlarımız”, *TOK Belleteni*, S.21/112, 29 Birinci Teşrin 1938, ss.18-19.
- Atay, Neşet Halil, “Vedat Tör ve Turizm”, *TOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, ss.13.
- Avşar, Zakir ve Mehmet Yüksel, “Türkiye’nin İlk Turizm Rehberi ‘Türkiye Kılavuzu’ ve Hazırlayıcısı Hüseyin Orak”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2012, S.23, ss.33-43.
- Bartın Turizm Rehberi*, Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, Zonguldak, 2013.
- Behnan Şapolyo, Enver, *Türkiye Turizm Rehberi ve Anıtlar Tarihi*, Kültür Kitabevi, İstanbul, 1971.
- Çavuş, Şenol ve Diğerleri, *Türk Turizm Tarihi Yapısal ve Sektörel Gelişim*, İçinde İsmet Kaya, “Türkiye’de Turizm Örgütlenmesi”, Ankara, 2009.
- “Çek ve Lehli Talebeler”, *TOK Mecmuası*, S.17/92, Ağustos 1937, ss.14.
- Çoruh, Selâhaddin, *Turizm Çalışmalarımızın Geçmiş Günleri*, Güven Matbaası, Ankara, 1974.
- Dinçer, Hüseyin, *Hatay Turizm Rehberi*, Hatay Eski Eserleri Sevenler Derneği, Antakya, 1992.
- Duran, Tülay, *Türk Denizciliği ve Deniz Ticareti Kaynakları*, Tarihî Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002.
- Erbil, Faruk ve Şevket Üngören, *Kayseri Rehberi*, Tercüman-Rehberler ve Turizm Derneği, Kayseri, 1969.
- Ergün, Süreyya, “Turizm Öğretimi”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.152, İkinci teşrin 1943, ss.456.
- Ertuğ, Hasan Refik, “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilat Kanunu Üzerine Düşünceler I”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.148, Temmuz 1943, ss.199.
- _____, “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilat Kanunu Üzerinde Düşünceler III”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.154, İkinci kânun 1944, ss.575-576.
- Erzurum Gezi Rehberi*, Editör: Rahmi Şener, Erzurum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul, 2011.
- Eskişehir Kent Rehberi*, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Eskişehir, 2013.
- Esmer, A. Şükrü, “Turizmin İlerlemesi”, *TOK Mecmuası*, S.14/69, 21 Nisan 1935, ss.15.
- Evcin, Erol, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz 2014, S.55, s.23-81.
- Ferid Bey ve Arkadaşları, *Konya ve Rehberi*, Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1923.
- Gülersoy, Çelik ve Diğerleri, *Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu/1923*, Ankara, 2009.
- Haussoullier, Bernard C., *Bergama Tarihi ve Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1929.

İnan, Burak, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Turizmi ve Bir Turizm Modeli Önerisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.

“İstanbul Sergisi’nin Bilançosu”, *Türk Ekonomisi*, S.79, Ankara, Ocak 1950, ss.8.

İzmir Âsâr-ı Atıka Müzesi Rehberi, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1927.

İzmir Enternasyonal Fuarı ve İzmir Rehberi, İzmir Enternasyonal Fuarı, İzmir, 1937.

“İzmir Fuarı”, *TOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, ss.17-18.

İzmir Müzesi Rehberi, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti İstanbul, 1932.

İzmir Rehberi, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1934.

Kars Turizm Keşif Rehberi, Yay. Haz.: Ersin Demirel, Serhat Kalkınma Ajansı, Kars, 2013.

Kocaeli Turizm Rehberi, Editör: Tahir Büyükkakın, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2010.

Kocahanoğlu, Orhan Selim, *Turizm Kılavuzu ve Turizm Mevzuatı*, Temel Yayınları, İstanbul, 1997.

Koşay, Hamit Zübeyir, *Alacahöyük Kılavuzu*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1965.

_____, *Etnografya Müzesi Kılavuzu*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1963.

Köfteoğlu, Fehmi ve Erol Karabulut, *25. Yılında TURSAB, Dünyada ve Türkiye’de Turizm ve Seyahat Acenteliğinin Gelişim Tarihi*, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği, (y.y.), 1997.

Kökten, İsmail Kılıç, *Karain (Antalya) Kılavuzu*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1967.

Mambory, Ernest, *İstanbul Rehber-i Seyyahîn*, Ritso ve Mahdumu Neşriyatı, İstanbul, 1925.

Mansel, Ahmet Müfid, *Side Kılavuzu*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1967.

_____, *Silifke Kılavuzu*, Kültür Bakanlığı Antikitele ve Müzeler Direktörlüğü Anıtlar Koruma Kurulu, Ankara, 1943.

_____, *Yalova Kılavuzu*, Kültür Bakanlığı Antikitele ve Müzeler Direktörlüğü Anıtlar Koruma Kurulu, Ankara, 1936.

Mehmet Yusuf, *Konya Âsâr-ı Atıka Müzesi Rehberi*, Alaeddin Klişe Matbaası, İstanbul, 1930.

Muş Kültür ve Turizm Rehberi, Yay. Haz.: Hâkim Bilginer, Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Muş, 2006.

Necib, *İstanbul Rehberi*, Matbaa-ı Ahmed İhsân ve Şürekâsı İstanbul, 1918.

Oğan, Aziz, *Efesos-Ayasuluğ Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1927.

Okar, Ulvi, *Turizm Rehberi*, Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul, 1974.

Orak, Hüseyin, *Türkiye Kılavuzu*, İbrahim Horoz Basımevi, Ankara, 1946.

- Özaydın, Erol, *Türkiye Yurt İçi ve Yurt Dışı Turizm-Seyahat ve Nakliyat Rehberi*, Göknil Yayınları, İstanbul, 1984.
- Özdemir, Mehmet, “Türkiye’de Turizmin Başlaması: Osmanlı’da Sanayileşme Çabaları Sergi-i Umûmî-i Osmanî (1863 İstanbul Uluslararası Sergisi)”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, C.22, S.1, Bahar 2011, ss.87-90.
- Seyahat Rehberi*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1964.
- Seyyahlara Bursa Rehberi*, Bursa Vilayet Matbaası, Bursa, 1931.
- Sivas Gezi Rehberi*, Editör: Tefvik Taş, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2007.
- Şanlıurfa Kültür ve Turizm Rehberi*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Şanlıurfa, 2012.
- Tekeli, İlhan-Selim İlkin, *1929 Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayın No:30, Ankara, 1977.
- TOBB Turizm ve Turizm İşletmeleri Kurulu (TUTİK) Çalışma Esasları*, (Erişim Tarihi: 07/08/2015).
- Tolgay, Bilge, *Türkiye Turizm Rehberi*, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1981.
- Topkapı Sarayı Muhtasar Rehberi*, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1925.
- TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu, *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, ss.7.
- TTOK 1947 Yılı 2’inci İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.62, Mart 1947, ss.7.
- TTOK 1948 yılının 5 ve 6 ncı İçtimalarının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.74, Mart1948, ss.4.
- Turistik Otelciler, İşletmeciler ve Yatırımcılar Birliği Derneği Ana Tüzüğü*, İstanbul, 1984.
- Turistin Rehberi*, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1963.
- Turistler İçin Konuşma Kitabı*, Türkiye Turing Klöbü Yayını, İstanbul, 1930.
- Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1963.
- Turizm Kılavuzu 1934-1935*, Türkiye Turing ve Otomobil Kulöbü, Kâatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul, 1935.
- Turizm Kılavuzu*, Türkiye Turing ve Otomobil Kulöbü, İstanbul, 1935.
- Turizm Rehberi*, Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul, 1972.
- Turizm Rehberi*, Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul, 1972.
- Turizm Yatırımcıları Derneği Tüzüğü*, <http://www.ttyd.org.tr/sayfa/Tuzuk-51/39>. (Erişim Tarihi: 15/07/2015)
- Türk Seyyahîn Cemiyeti Nizâmnâme-i Esâsîsi*, İstanbul, 1923.
- Türkiye Otel Rehberi*, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1962.
- Türkiye Otel Rehberi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1950.
- Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü İstanbul Vilayeti’nin 23 Mart 1931 Tarihli ve 299 Numaralı İlmühaberile Musaddak, Tadil Olunmuş Nizâmnâmesi*, İstanbul, 1931.

Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü'nün Umumî Heyetine Takdim Edilen Mesai Raporu, Uray Basımevi, İstanbul, 1936.

Türkiye Turizm Kurumu Statüsü, Türkiye Turizm Kurumu Yayınları, 1949.

Türkiye Turizm Rehberi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992.

Uludağ, Osman Şevki, *Bursa ve Uludağ Seyyahlara Rehber*, Türk Seyyahîn Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1928.

Yeşiltepe, Turgut, *Turistik Avrupa Rehberi*, Doğu Reklam Turizm Ajansı, İstanbul, 1968.

İkinci Bölüm

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA TURİZM VE TANITMA

Giriş

Birçok medeniyete beşiklik etmesi gibi tarihî, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan bir köprü durumunda olması gibi jeostratejik, üç tarafının denizlerle çevrili olması, tabii güzellikleri, yer altı ve yer üstü kaynaklarının zenginliği gibi jeomorfolojik özellikleri Anadolu coğrafyasını tarih boyunca dikkate değer kılmıştır. Bütün bu özellikler söz konusu coğrafyayı 19. yüzyıl ortalarından itibaren bir endüstri hâline gelen turizm olgusu için de önemli ve değerli hâle getirmiştir.

İnsanların inceleme ufkunu genişletmek, kıyas kabiliyetini artırmak, doğayı, ülkeleri, halkları, tarihî eserleri bizzat görmelerini sağlamak suretiyle fikri terbiye açısından önemli rol oynayan turizm aynı zamanda milletlere ve devletlere kültürel, siyasi ve iktisadi faydalar temin etmektedir.¹³⁶ Bu noktadan hareketle, Avrupa'da 18. yüzyıldan itibaren aydınlanma döneminin yarattığı akılcı-bilimsel düşüncenin, hürriyet fikirlerinin ve sanayileşme hareketlerinin bir sonucu olarak ticari ve iktisadi hayatın zenginleşmesi, ulaşım koşullarının iyileşmesi, sosyal ve kültürel hayatta meydana gelen gelişmeler 19. yüzyılın ortalarından itibaren turizm faaliyetlerine ivme kazandırmıştır.¹³⁷ Turizm, Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreç içinde dünyada beliren iktisadi buhranların hafifletilmesi ve tadili için başvurulan çareler arasında yer almak suretiyle devletlerin yakın ilgisine mazhar olmuş, böylece turistlerin bıraktıkları dövizler ülkelerin iktisadi hayatını canlandırmak üzere muvazene teminine katkı sağlayan önemli bir kaynak olarak görülmüştür.¹³⁸ 19. yüzyıl sonlarından itibaren dünya politikasında ağırlığını hissettiren İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve İsviçre gibi Avrupa Devletleri turizm faaliyetlerini felce uğratan Birinci Dünya Savaşı'nın seyahat ve otelcilik endüstrisinde yarattığı yıkıcı etkileri bertaraf etmek üzere malî yardımları ve vergi muafiyetlerini içeren bir dizi yasal düzenleme yapma gereği hissetmişlerdir. Bu ülkelerde savaş öncesinden itibaren faaliyet göstermekte olan hususi turizm kulüpleri ile turizmle ilişkili dernekler, cemiyetler, sendikalar, federasyonlar, ulusal ve uluslararası birlikler kamu menfaatine hizmet eden kuruluşlar olarak resmî turizm teşekkülü gibi muamele görmüşler ve söz konusu devletler bunlarla geniş çaplı işbirliği içine girmiştir. Bunun yanı sıra turizm faaliyetlerini planlamak ve koordine etmek amacıyla bir devlet organı olarak millî turizm bürolarının, ofislerinin,

¹³⁶ Kara Şemsi Reşit Saffet, *Turizmin Harsî, Siyasî ve İktisadî Faydaları*, Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Neşriyatı No:48, s.3 vd.; Vedat Nedim Tör, "Turizm İşleri Hakkında Bir Rapor", *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü No:2, Ankara, 1939, s.7-8.

¹³⁷ Öcal Usta, *Turizm/Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşım*, İstanbul, 1988, s.5 vd.; Tunca Toskay, *Turizm Olayına Genel Yaklaşım*, İstanbul, 1989, s.89-94.

¹³⁸ Raufi Manyas, "Otelcilik Mektepleri", *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü Yayınları No:2, Ankara, 1939, s.168.

müdürlüklerinin ve konseylerinin teşekkül ettiği de görülmektedir.¹³⁹ Bu dönemde turizm açısından önem arz eden gelişmelerden biri de bahsi geçen sanayileşmiş ülkelerde çalışanlar için ilk kez ücretli yıllık tatil yapma imkânının ortaya çıkması ve bu şekilde turizmin toplumun her tabakasına yayılmasına yol açan bir zihniyet değişiminin meydana gelmesi olmuştur.¹⁴⁰

Osmanlı topraklarında da Tanzimat döneminden itibaren çağdaş anlamıyla seyahat ve konaklama faaliyetlerine yönelik girişimler ve icraatlar görülmeye başlamıştır. Bununla birlikte Avrupa Devletleri'nin emperyalist hedefleri doğrultusunda Osmanlı coğrafyasına yayılma girişimleri, bu girişimleri önlemek üzere ardı arkası kesilmeyen savaşlar ve bunların yarattığı siyasi, iktisadi ve sosyal buhranlar ülkede turizm faaliyetlerinin çağdaş anlamıyla işlerlik kazanmasını güçleştirmiş ve geciktirmiştir. Bu nedenle Osmanlı ülkesine gelen turistlere güvenli ve rahat seyahat, konaklama ve ağırlama imkânlarının sağlanması konusunda zafiyet olduğu görülmektedir. Anadolu sathındaki ulaşım imkânlarının kısıtlılığı, konaklama tesislerinin turistlerin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak ve az sayıda oluşu ve turizm faaliyetlerinin İstanbul ve İzmir gibi şehirlere münhasır kalması ülkenin turizm potansiyellerinden yeterince faydalanılamadığına işaret eden diğer olumsuzluklara birer örnek teşkil etmektedir. Avrupa'da turizmin etkin ve çağdaş yasalarla düzenlendiği, koruma altına alındığı, desteklendiği ve böylece tanıtma ve propaganda faaliyetlerinin ivme kazandığı bu dönemde Osmanlı Devleti'ndeki gümrük, seyahat, konaklama, tercümanlık ve rehberlik konularındaki mevcut mevzuat güncel ihtiyaçları karşılamaktan uzak bir yapı arz ediyordu. Ayrıca turist çekmek amacıyla ülkeyi tarihî, tabii güzellikleri ile yurt içinde ve yurt dışında tanıtmaya ve propagandaya yönelik resmî bir devlet organı veya ciddi bir hususi kurum oluşmadığı gibi Anadolu'da faaliyet gösteren seyahat acentelerinin ve tercümanlık ve rehberlik mesleği erbabının da ağırlıklı olarak levantenlerden ve azınlıklardan müteşekkil olması ülkeye gelen turistlerin Türk tarihi ve kültürü hakkında menfî etkiler yaratabilecek propaganda faaliyetleri ile karşı karşıya kalmalarına yol açabilmekteydi.¹⁴¹

¹³⁹ Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Avrupa'da turizmin bulunduğu noktayı açıklamak üzere yaralandığımız kaynaklar için bkz.; "Seyyah Celbi İçin Yapılan Fedakârlıklar", *Cumhuriyet*, 16/10/1936; Selâhattin Çoruh, *Türkiye'de Turizm*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Ankara, 1965, s.9-10, 28-33; Tunay Akoğlu, *Dünyada ve Bizde Turizm Düni Bugünü*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1971, s.28-29; Süreyya Ergün, *Otelcilik ve Turizm Millî Kredisi*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, (y.y.), 1944, s.35 vd; Hans Haas, *Turizm Bilgisi*, Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü No:1, Ankara, 1939, s.9 vd.; Halil Mithat Karagülle, "İtalya'da Turizm", *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü Yayınları No:2, Ankara, 1939, s.61-79; Abdullah Tekin-Filiz Karaosmanoğlu, *Turizm Hareketleri İçinde Seyahat Acentaları*, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991, s.25.

¹⁴⁰ Çelik Gülersoy, "Turizm Olgusunun Gelişimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.9, İletişim Yayınları, 1983, s.2556.

¹⁴¹ Enver Behnan Şapolyo, *Türkiye Turizm Rehberi ve Anıtlar Tarihi*, Kültür Kitabevi, İstanbul, 1971, s.111; *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 30'uncu Yıl Dönümü*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1953, s.4; Selâhattin Çoruh, *Turizm Çalışmalarımızın Geçmiş Günleri*, Güven Matbaası, Ankara, 1974, s.1; Söz konusu unsurların tercüman ve rehber sıfatıyla yaptıkları başlıca propagandalar arasında Fatih Sultan Mehmet Han'ın İstanbul'un fethi sırasında Ayasofya'ya atının üzerinde kadınları, yaralıları ve çocukları çiğneyerek girdiği, buradaki sütunlardan birinin üzerinde sultanın kanlı izinin görülebileceği şeklindeki safsatalar yer alıyordu. Benzer şekilde turistleri Boğaziçi'ne

Cumhuriyet döneminde tesis edilen barış süreci ve bunun getirdiği güven politikası neticesinde turizm ve tanıtma faaliyetleri de devlet, hususi kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından ele alınan başlıca konular arasında yer almıştır. Turizm ve tanıtma alanında yaşanan sorunları gidermek üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren esaslı çalışmalar içine girilmiş, bu çalışmalarda devlet yol açıcı, yön gösterici olmuş, benzer şekilde hususi kesim ve sivil toplum kuruluşları da ülkede turizm faaliyetlerinin gelişmesi ve kök salması için önemli katkılarda bulunmuşlardır.

1. Seyahat Faaliyetleri ile İlgili Devlet Teşekkülleri

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden resmî seyahat teşekküllerinden “Seyr-i Sefain İdaresi”, vaktiyle imtiyaz elde etmiş müesseselerden devralınan liman ve demir yolları işletmeleri ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında tesis edilen “Hava Yolları İşletmesi İdaresi” temel anlamıyla Türkiye'de seyahat faaliyetlerine yön veren devlet kuruluşları olmuştur. Ayrıca bu yıllarda Nafia Vekâleti bünyesinde temelleri atılan kara yolu teşkilatının da seyahat ve turizm faaliyetlerini hızlandırmak açısından dikkate değer bir rol oynadığı görülmektedir. Ancak burada şunu açıkça ifade edebiliriz ki Cumhuriyet'in ilanı sonrasında yolcu ve yük taşıma konusundaki en önemli faaliyetlerden biri Osmanlı Devleti döneminde kapitülasyonlar ve iktisadi buhranlar nedeniyle yabancı sermayenin eline geçmiş olan ulaştırma hak ve imtiyazları ile vasıtalarının devletleştirilmesi münasebetiyle olmuştur.

Osmanlı karasularında 1827/28 yılında “Kırlangıç” (swift) adlı buharlı geminin alımı ile başlayan toplu sivil yolcu nakliyatına yönelik deniz taşımacılığı, Boğaziçi'ne ve Marmara havzasına yolcu ve eşya taşımak üzere 1844/45'te “Eser-i Hayır” ve “Seyr-i Bahri” adlı vapurların satın alınmasıyla ivme kazanmıştır. Aynı senelerde gerek deniz nakliyatını gerekse posta işlerini yürütmek üzere “Fevaid-i Osmaniye” adlı idare tesis edilmiş, bu idare ilerleyen süreç içinde “İdare-i Aziziye”, “İdare-i Mahsûsa”, “Osmanlı Seyr-i Sefain Şirketi”, “Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi” ve nihayetinde Millî Hükûmet'in ülkede hâkimiyet tesis etmesiyle “Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi” adını almıştır.¹⁴² Bu dönemde limanların, tersanelerin ve havuzların hususi kesimin elinde olması nedeniyle yolcu ve yük nakliyatı ile ücret tarifelerinin belirlenmesinde görülen keyfiyeti ve karmaşayı bertaraf etmek üzere ilk aşamada 1924'te yapılan yasal düzenleme ile Ticaret Vekâleti iç ve dış hatlarda yolcu ve eşya nakliyle mükellef Seyr-i Sefain İdaresi'nin¹⁴³ her türlü muamele ve hareketini teftiş

götüren söz konusu tercümanların ve rehberlerin dalyanlar üzerinde oturup ağları ve balıkları gözlemleyen balıkçıları uzaklardan işaret etmek suretiyle bunları Türklerin kazığa çaktığı zavallı gayrimüslimler olarak anlattıklarına sıklıkla şahit olunmaktaydı. Şüphesiz ki bu gibi efsaneler turistlerin zihinlerindeki Osmanlı ülkesi ve Türk imajını zedeleyen bir takım zararlı etkiler yaratmaktaydı (Çelik Gülersoy, “Tercüman Rehberlik”, *TÜRSAB Aylık Yayın Organı*, S.34, Temmuz 1985, s.25).

¹⁴² *Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi Rehberi*, Matbaa-ı Ahmed İhsân, (y.y.), 1926, s.9-10.

¹⁴³ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDITYK) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.106.

ve denetleme konusunda yetkilendirilmiş,¹⁴⁴ böylelikle liman hizmetlerinin ücretleri tarifelerle kayıt altına alınmıştır. Takiben limanlara ait bakım, onarım, emniyet, inzibat, denetim ve işletme gibi bütün işlerin icrası konusunda Hükümet'in kontrolü doğrudan ele aldığı görülmektedir.¹⁴⁵ Bu suretle, yabancıların elinde bulunan limanların önemli bir kısmının devletleştirildiği ve bunlardan İstanbul ve İzmir limanlarının İktisat Vekâleti'ne bağlı olarak devlet sermayesi ile kurulan müstakil idareler, Mersin ve Trabzon limanlarının ise sermayelerine devletin iştirakli olduğu anonim şirketler tarafından işletilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁶ Böylece limanlardaki iskelelerden alınan müruriye resimleri de seyahat ve nakliyat faaliyetlerini kolaylaştırmak üzere şartlara göre %60'a varan oranlar dâhilinde tenzil edilmiş,¹⁴⁷ 1928 yılı itibariyle de liman, tersane ve havuz idareleri Seyr-i Sefain İdaresi'ne bağlanmıştır. Söz konusu dönem itibariyle satın alınan gemilerle takviye edilen deniz filoları vasıtasıyla uzak kıyılar sayılan Trabzon, Antalya, Mersin, İzmir, Bartın, Edremit, Ayvalık hattı ile Marmara'da Mudanya, Bandırma, Karabiga, İzmit ve çevre hattı adı altında Adalar (Büyükada, Heybeliada, Burgazada, Kınalıada, Yassıada, Sivriada, Kaşıkadası, Sedefadası, Tavşanadası), Kadıköy, Haydarpaşa ve Anadolu hattında yolcu ve yük nakli yapan bu idarenin 1930'da İzmir-İskenderiye ve Bozcaada hatlarında da seferlere başladığı görülmektedir.¹⁴⁸

Cumhuriyet'in ilk yıllarında demir yolu politikasına verilen önem ve öncelik dolayısıyla denizyollarının demir yolu politikasını destekler nitelikte geliştirildiği ve deniz ulaşımının demir yolları ile birlikte düşünüldüğü görülmektedir. Bütün dünyada turizmi teşvik faaliyetlerinin hızlandığı söz konusu dönemde¹⁴⁹ deniz ve demir yolları seyahat ve nakliyat faaliyetlerini idare etmek üzere 31 Mayıs 1927'de "Devlet Demir Yolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi" adı altında Nafia Vekâleti'ne bağlı bir teşkilat kurulmuş, bu idare mevcut ve yeni yapılacak devlet demir yollarını ve bunların bağlanacağı devlete ait limanları işletmek ve inşa etmekle görevlendirilmiştir.¹⁵⁰ Bu teşkilat 4 Mayıs 1929 tarihinde yeniden düzenlenerek "Devlet Demir Yolları ve Limanları Umumî Müdürlüğü" adını almıştır.¹⁵¹ 1926-1938 yılları arasında devlet denizyolları taşımacılığının dikkat çeken bir özelliği şilep sayısının az olması nedeniyle yük ve yolcu nakliyatının

¹⁴⁴ "Seyr-i Sefain Müdüriyet-i Umumiyesinin Suret-i İdaresine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 14/4/1341, S.92, Kanun No:597.

¹⁴⁵ "Limanlar Kanunu", *Resmî Gazete*, 20/4/1341, S.95, Kanun No: 618.

¹⁴⁶ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973, s.309.

¹⁴⁷ *Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) On Beşinci Yıl Kitabı*, Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, Ankara, 1938, s.300.

¹⁴⁸ Tülây Duran, *Türk Denizciliği ve Deniz Ticareti Kaynakları*, Tarihî Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, s.51.

¹⁴⁹ Yunus Nadi, "Turizme Biz Ne Vakit Özen Vereceğiz?", *TTOK Mecmuası*, S.14/69, 21 Nisan 1935, s.13-14.

¹⁵⁰ "Devlet Demir Yolları ve Limanları İdare-i Umumiyesinin Teşkilat ve Vezâifine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 31/5/1927, S.598, Kanun No:1042.

¹⁵¹ "Devlet Demir Yolları ve Limanları Umumî İdaresinin Teşkilat ve Vezâifine Dair 23 Mayıs 1927 Tarih ve 1042 Numaralı Kanunun Tadili Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 4/6/1929, S.1207, Kanun No:1483.

karma olarak yapılması olmuştur.¹⁵² 1931’de demir yolları inşaat dairesi doğrudan Nafia Vekâleti’ne bağlanmış ve böylece bahsi geçen kuruluşun adı “Devlet Demir Yolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü” şeklinde değiştirilerek inşaat ve işletme işleri birbirinden ayrılmıştır.¹⁵³ Bu süreç içinde 9 Temmuz 1932 tarihi itibarıyla Türk limanları arasında düzenli posta seferleri yaparak yolcu, hayvan, eşya taşımacılığı tamamen devlet tekeline alınmış, hususi kesime şilepçilik, özel tertibatlı hayvan nakli, liman ve körfez içi taşımacılık işleri ile devletin düzenli gemi işletemediği limanlar arasındaki taşımacılık işleri bırakılmıştır.¹⁵⁴ Bununla birlikte bu durumun hususi kesimin denizcilik faaliyetlerini sekteye uğratacağı, hatta tasfiye edeceği yönünde bir endişenin hâsıl olması¹⁵⁵ nedeniyle 29 Mayıs 1933’te yapılan yeni bir yasal düzenleme ile Türkiye sahillerinde düzenli posta seferlerinin devlet elinde olması ve “Deniz Yolları İşletme Müdürlüğü” tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵⁶ Bu döneme kadar sıklıkla karşılaşılan, limanlar arasında faaliyet gösteren gemilerin tarifeleri arasındaki farklı uygulamalar yapılan düzenlemelerle giderilmeye çalışılmış, gemi bilet fiyatlarında tenzilat yapılmış, aile ve halk biletleri çıkarılmış ve bu döneme kadar uygulanan yolculuğa hangi vapur şirketinin bileti ile başlanırsa, gidilen yerden o idarenin vapuruyla dönülmesi gibi bir zorunluluk kaldırılmıştır.¹⁵⁷ Bahsi geçen düzenleme çerçevesinde söz konusu müdürlük ile çalışma hakkına sahip “Vapurculuk Anonim Şirketi”nin kurulduğu, ancak bu şirketin devlet tekeli karşısında tutunamayıp faaliyetlerini 1935 itibarıyla sonlandırmak durumunda kaldığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁸ Bu tasfiye neticesinde şirkete ait gemiler bedelleri ödenmek suretiyle Denizyolları İşletme Müdürlüğü bünyesine dâhil edilmişlerdir.¹⁵⁹ Bu süreç içinde yapılan başka bir yasal düzenlemeyle, Seyr-i Sefain Müdüriyeti Umumiyesince idare edilmekte olan işlerden Marmara, Akdeniz ve Karadeniz dış hatları; İstanbul ve civarı iç hatları ile Yalova; fabrika ve havuzlar işleri ayrılarak bu işlerle ayrı ayrı meşgul olmak ve her biri hükmî şahsiyeti haiz bulunmak üzere “Deniz Yolları İşletmesi”, “A.K.A.Y. İşletmesi”,* “Fabrika ve Havuzlar Müdürlükleri” teşkil edilmiş ve Seyr-i Sefain İdaresi’ne bırakılmış bulunan İstanbul limanında kılavuzluk, römorkörcülük ve diğer Türkiye sahillerinde kılavuzluk işleri de devlet inhisarına alınmıştır.¹⁶⁰ Bu düzenlemelerle Seyr-i Sefain

¹⁵² İlhan Tekeli-Selim İlkin, “Türkiye’de Ulaştırmanın Gelişimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.9, İletişim Yayınları, 1983, s.2763.

¹⁵³ İsmail Yıldırım, *Cumhuriyet Döneminde Demir Yolları (1923-1950)*, ADTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s.66-67.

¹⁵⁴ “Türkiye İskele ve Limanları Arasında Posta Seferleri Hizmetinin Devlet İdaresine Alınmasına Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 17/7/1932, S.2151, Kabul Tarihi: 9/7/1932, Kanun No:2068.

¹⁵⁵ Serkan Tuna, “1932 ve 1933 Yıllarında Çıkarılan Deniz Nakliyatı Kanunları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.2, 2002, s.316-317.

¹⁵⁶ *Resmî Gazete*, “Deniz Yolları İşletme Kanunu”, 5/6/1933, S.2419, Kanun No:2239, Kabul Tarihi:29/5/1933.

¹⁵⁷ Efdal As, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s.453-455.

¹⁵⁸ Süleyman Barda, *Münakale Ekonomisi*, Akgün Matbaası, İstanbul, 1958, s.344.

¹⁵⁹ Eser Tutel, *Seyrüsefain Öncesi ve Sonrası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.191-197.

* A.K.A.Y.’in açılımı Adalar-Kadıköy-Anadolu Yakası-Yalova şeklindedir.

¹⁶⁰ Ayrıca bu kanunla Seyr-i Sefain Müdüriyeti Umumiyesi’nin Sureti İdaresi Hakkındaki 4 Nisan 1341 Tarih ve 597 Numaralı Kanun ile bu kanunun 3’üncü maddesini tadil eden 19 Haziran 1927 tarih ve 1096 numaralı kanun ilga edilmiştir (“Deniz yolları ve A.K.A.Y. İşletmeleri ile Fabrika ve Havuzlar Teşkilatı Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 8/6/1933, S.2422, Kanun No:2248, Kabul Tarihi, 31/5/1933).

İdaresi kaldırılmış ve teşkil edilen yeni kurumların ticari statüleri belirlenerek daha etkin bir şekilde faaliyet göstermelerinin önü açılmıştır. Nitekim Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Van Gölü de bu faaliyetlere paralel olarak Hükümet tarafından ele alınmış, bu göl ve çevresinin iktisadi gelişimini temin üzere 1936'da yapılan çalışmalarla burada tersane ve tamir atölyesi yapılmış, gemiler ve iskeleler inşa edilmiş ve bölgeye seyahat edenler için modern bir otel açılmıştır.¹⁶¹ 1937'de ise "Denizbank" teşkil edilerek Türkiye'deki bütün liman, deniz, göl ve kanal işletme, inşa ve sanayi işleri ile turizm işlerinin denize ait kısımları söz konusu bankanın idaresine verilmiş, böylelikle liman ve deniz nakliyat işlerinin tek elden ve ahenkli bir şekilde idaresi için önemli bir adım atılmıştır.¹⁶² Denizbank'ın şubeleri vasıtasıyla turistik propaganda faaliyetlerinde de bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁶³ Bununla birlikte Denizbank'ın 1939 yılı itibariyle lağvedildiği, bu kuruluşun görev ve sorumluluklarının 5 Mayıs 1939'da "Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü" ve "Devlet Deniz Yolları İşletme Umum Müdürlüğü" adları ile teşkil edilen iki idareye devredildiği görülmektedir. Devlet Deniz Yolları İşletme Umum Müdürlüğü'nün görevleri arasında Türkiye sahillerinde düzenli posta seferleri, kılavuzluk ve römorkörcülük tekellerini işletmek, İstanbul civarı iç hatları ve Yalova hatlarını işletmek, Van Gölü işletme tekeli yönetmek, deniz, göl, nehir ve kanallarda her çeşit yük ve yolcu nakliyatı yapmak, gemi inşa, tamir ve havuzlarını işletmek; Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'nün görev ve sorumlulukları arasında ise seyahat gemilerine tatlı su verilmesi, rıhtımların işletilmesi, ambarlar, antrepolar, umumi mağazalar, deniz yolcu salonları, sundurmalar, Türkiye sahil ve limanlarında iskeleler, palamar şamandıraları, fenerler, radyofarlar, deniz işaretleri ve can kurtarma istasyonları tesisi ve bunların işletilmeleri gibi turizm faaliyetlerinin denize ait kısımları ile ilgili hususlar yer almıştır.¹⁶⁴

Bu dönemde Türkiye'de devlet tarafından turizm ve ulaştırma altyapı çalışmaları kapsamında yürütülen bir diğer çalışma da demir yollarına yönelik olmuştur. Turizmin ülke içinde kök salabilmesi için seyahat imkânlarının artırılması, seyahatlerin kolay ve cazip hâle getirilmesinin öncelikle giderilmesi gereken bir ihtiyaç olarak çıktığı bu süreç içinde dönemin yaygın ulaştırma vasıtalarından olan demir yolları da önem verilen başlıca konular arasında yer almıştır.¹⁶⁵ Bu süreç içinde bir yandan mevcut demir yollarının ıslahının ve bakımının yapıldığı, diğer yandan da yeni demir yollarının inşa edildiği görülmektedir. İzmir-Aydın arasındaki Aydın demir yolları, İzmir-Kasaba temdidi yolları, Mudanya-Bursa hattı, Rumeli demir yollarının İstanbul'dan Edirne'ye uzanan kısmı, İzmit'ten başlayıp Ankara'da son bulan ve Eskişehir-Konya üzerinden Hatay'a ve Bağdat'a uzanan Anadolu-Bağdat demir yolu Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden

¹⁶¹ *CHP On Beşinci Yıl Kitabı*, s.542.

¹⁶² "Denizbank Kanunu", *Resmî Gazete*, 30/12/1927, S.3796, Kanun No:3295, Kabul Tarihi: 27/12/1937.

¹⁶³ Örneğin Denizbank'ın Yalova'daki şubesinin kaplıcalarda ve Otel Termal'de ağırladığı muharrirlerin İstanbul gazetelerinde neşredilen bölge ile ilgili tanıtım yazıları hakkında bkz.; Yaşar Nabi, "Turizm ve Propaganda", *TTOK Belleteni*, S.20/105, s.14-15.

¹⁶⁴ "Devlet Denizyolları ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüklerinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 16/6/1939, S.4234, Kanun No: 3633, Kabul Tarihi:7/6/1939.

¹⁶⁵ Ahmet Emin Yaman, "Anadolu'da Seyahat Kolaylıkları", *TTOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, s.10-11.

demir yolu ağı içinde yer almış,¹⁶⁶ ancak bu hatlar yabancı sermayenin elinde bulunduğundan Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bedelleri ödenerek devletleştirilmek durumunda kalmıştır.¹⁶⁷ Bu hatlara ek olarak söz konusu dönemde seyahat ve dolayısıyla turizm faaliyetlerini kolaylaştırmaya yönelik olarak Devlet Demir Yolları İşletmesi tarafından 1924-1940 yılları arasında Ankara-Sivas, Samsun-Sivas, Kütahya-Balıkesir, Ulukışla-Kayseri, Fevzipaşa-Diyarbakır, Irmak-Filyos-Zonguldak, Yolçatı-Elazığ, Afyon-Karakuyu, Baladız-Burdur, Bozanönü-Isparta, Sivas-Erzurum, Malatya-Çetinkaya hatlarının inşa edilerek hizmete açıldığı görülmektedir.¹⁶⁸ Anadolu'da ilk olarak 1856'da bir İngiliz şirketine verilen imtiyaz neticesinde inşa edilen İzmir-Aydın hattı ile başlayıp 1922'ye kadar gelen süreç içinde senelik inşa edilen demir yolu uzunluğu ortalama 50 km'ye tekabül ederken Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla bu rakamın senelik ortalama 200 km'ye çıktığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁹ Bu şekilde demir yolu ile ulaşımın yaygınlaşması ve hızlanması Türkiye'de turizm faaliyetleri konusunda büyük kolaylıklar sağlamıştır.

Bu süreç içinde, demir yollarıyla uluslararası yolcu nakliyatına dair “Contrat de transport international ferroviaire des voyageurs” (C. I. V.) ve eşya nakliyatına dair “Règles uniformes concernant le Contrat de transport international ferroviaire des marchandises” (C. I. M.) mukavelelerinin Roma'da 23 Kasım 1933'te kabul edilip, 30 Mart 1934'te imzalanan metinleri TBMM tarafından da kabul ve tasdik olunmuştur.¹⁷⁰ Bu mukaveleler güvenlik tedbirleri çerçevesinde yolcu ve eşya naklini kolaylaştırmayı ve hızlandırmayı amaçlamış, böylece turizmin nakliye kısmına dayanan uluslararası yükümlülükler Türk mevzuatında da yer bulmuş ve uygulamaya konulmuştur. Rusya, Macaristan, Romanya ve Yunanistan gibi ülkelerde seyahat ve turizm faaliyetleri ile ilgili olarak vekâletlere bağlı yarı müstakil müdüriyetlerin oluşturulduğu, ayrıca bütün devlet demir yolları idarelerinde turizmle doğrudan ilişkili şubelerinin açıldığı bu dönemde¹⁷¹ söz konusu gelişmeler ışığında Türkiye'de de Devlet Demir Yolları İşletmesi tarafından özellikle tabii ve tarihi güzellikleri ile ön plana çıkan beldelere küçük çaplı seyahatler¹⁷² ve yeni seferler düzenlenmeye başlanmış, bu seferleri teşvik etmek ve seyahat talebini artırmak üzere de “tenzilathı yol tarifeleri” uygulamaları gündeme gelmiştir. Söz konusu işletmenin 1933 yılı itibarıyla ilk kez başlattığı seferlerle Konya-Akşehir ve Konya-Çumra, daha sonraları ise Afyon-Hamam, Haydarpaşa-Sapanca, Ankara-Çankırı, Filyos-Zonguldak tenezzüh trenleri iç turizmin hareketlenmesine hizmet etmiştir. İlk olarak 1933'te çocuk yolcular için yarım ücret

¹⁶⁶ Eldem, *a.g.e.*, s.96 vd.

¹⁶⁷ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK Yayınları, Ankara, 1972, s.12.

¹⁶⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s.75 vd.

¹⁶⁹ Niyazi Hüsnü, “Cumhuriyet Münakaleciliğinin Millî Cemiyetleşmedeki Rolü”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, C.2, S.9, Birinci Teşrin 1933, s.243.

¹⁷⁰ “Demir Yollar ile Beynelmillel Eşya ve Yolcu Nakliyatına Dair Olan C. I. M., C. I. V. Mukaveleleri'nin 23 Teşrinisani 1933'te Roma'da Kabul Olunan Yeni Metinlerin Tasdiki Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 1/1/1935, S.2895 ve 3/1/1935, S.2897, Kanun No: 2641, Kabul Tarihi: 22/12/1934.

¹⁷¹ Reşit Saffet Atabinen, “Turizm”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, C.1, S.1, Şubat 1933, s.67.

¹⁷² Fehmi Köfteoğlu-Erol Karabulut, *25. Yılında TURSAB, Dünyada ve Türkiye'de Turizm ve Seyahat Acenteliğinin Gelişim Tarihi*, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği, (y.y.), 1997, s.16.

alınması esasının kabul edilmesiyle başlayan tenzilatlı yol tarifeleri uygulaması 1934'te süresi içinde yolculara diledikleri kadar seyahat etme imkânı tanıyan 15 günlük, 1 ve 2 ay müddetli “halk ticaret biletleri”nin kullanıma sunulması ve şehirlerarası güzergâh olarak ilk yolculuğun İzmir'e yapılması koşuluyla 15 günlük halk ticaret biletleri üzerinden hamillerine %50 tenzilat sağlayan uygulamalar ile devam etmiştir. Takiben 1935'te ana tarifeden %80 “tenzilatlı tenezzüh trenleri tarifesi” uygulanmış, 1937'de Arslulusal İzmir Fuarı'nda açılan sergiye gitmek şartıyla hariçten gelenlere bir aylık halk ticaret bileti üzerinden %50 ve gazetecilere iki aylık halk ticaret bileti üzerinden %60 tenzilat uygulaması başlatılmıştır. 1938'de ise halk ticaret biletlerinin Samsun-Çarşamba, Mudanya-Bursa gibi kısa mesafeli güzergâhlar ile Avrupa hatlarına teşmili söz konusu olmuştur.¹⁷³ 1933'ten itibaren yurt dışından toplu olarak gelen yolcular ve turistler için ören yerlerine, deniz kenarlarına ve fuar alanlarına giden güzergâhlar için devlet demir yollarında %50 oranında tenzilat uygulanmaya başlanması da seyahatleri kolaylaştırmaya yönelik turizm faaliyetleri çerçevesinde dikkate değer teşvik çalışmalarından olmuştur.¹⁷⁴ Ayrıca ailelere, grupla seyahat edenlere, işçilere, öğrencilere, millî ve uluslararası sergilere, panayırlara katılacak yolculara ve sergi malzemelerinin taşınmasına ana tarifeden %75'lere varan tenzilat yapıldığı görülmektedir. Turizm faaliyetlerini hareketlendirmek üzere transit seyahatlerin ülkeye getireceği faydaları ve döviz gelirlerini artırmak amacıyla yabancı demir yolları idareleriyle münasebete girilmiş, bu minvalde Avrupa ile Irak-Suriye-Hindistan arasında seyahat edecek yolcuların Türkiye'den geçmelerini teşvik için mesafeye göre %50-70 arasında değişen tenzilatlı tarifeler uygulanmaya başlanmıştır.¹⁷⁵ Ayrıca hafta sonu seferleri düzenlenmesi, kara ve deniz nakil vasıtaları için müşterek biletler ihdası gibi uygulamaların dış ülkelere yapılan seyahatler kadar ülke içindeki seyahat faaliyetlerine de kolaylıklar sağladığı görülmektedir.¹⁷⁶ Netice olarak, mevcut demir yolu hatlarının kapasitelerinin artırılması, yeni hatların açılması ve tarifelerde yapılan tenzilat uygulamaları ile söz konusu dönem itibariyle hem yolcu hem de yük nakliyatında önemli ölçüde artış yaşandığı, böylelikle ülkede Devlet Demir Yolları İşletmesi vasıtasıyla taşınan yolcu sayısının 1923 yılı itibariyle 1.864.726 iken, 1938 yılı itibariyle 23.402.134'e çıktığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁷

Bahsi geçen dönem itibariyle günden güne önemi artmakta olan kara yolları konusunda da devletin turizm ile bağlantılı olarak yaptığı çalışmalara kısaca değinmekte fayda vardır. Söz konusu dönem itibariyle turizm faaliyetlerinin imar hareketleri ile uyumlu bir şekilde yürütülmesi gereğinin ortaya çıktığı, bu anlamda

¹⁷³ Hüsnü Sadık Durukal, “Millî Demir Yollarımızın İç Turizm Hareketinin Yaratılmasında ve İnkişafındaki Rolü”, *Türkiye Turing ve Otomobil Klübü (TTOK) Mecmuası*, Ocak 1954, S.144, s.5; Bu seyahatlerin kıymetini takdir eden Kocaeli Valisi'nin riyasetinde, tenezzüh trenlerine halkın rağbetini artırmak ve Sapanca'nın genel bir gezinti ve mesire alanı olmasını temin etmek üzere “*Kocaeli Turizm ve Ekonomi Türk Anonim Şirketi*”nin kurulduğu anlaşılmaktadır (“Türkiye Turing ve Otomobil Kulübünün 1934 Senesine Dair Raporu”, *TTOK Mecmuası*, S.14/69, İstanbul, 1935, s.10).

¹⁷⁴ “TTOK'nın 1933 Senesine Dair Raporu”, *a.g.d.*, s.11.

¹⁷⁵ *CHP On Beşinci Yıl Kitabı*, s.252-254.

¹⁷⁶ “TTOK'nın 1934 Senesine Dair Raporu”, *a.g.d.*, s.10.

¹⁷⁷ Söz konusu artış ile ilgili olarak Devlet Demir Yolları İşletmesi tarafından 1923-1938 yıllarında yapılan yolcu ve yük naklini gösteren çizelge için bkz.; Yıldırım, *a.g.e.*, s.175-176.

Türkiye’de kara yollarına da önem atfedildiği görülmektedir.¹⁷⁸ Nitekim Cumhuriyet’in ilk yıllarında toplamda 18.350 km uzunluğundaki önemli bir kısmı harap ve bakımsız durumdaki stabilize toprak yol ağının yapılan çalışmalar neticesinde 1938 yılı itibariyle 40.235 km’ye,¹⁷⁹ aynı yıllar arasında sivil ulaşımında kullanılan otomobil ve otobüs gibi motorlu kara taşıtı sayısının 7.153’ten 9.499’a çıkarıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁰ Buna göre, Cumhuriyet’in ilk yılları itibariyle kara yollarının da seyahatler için tercih edilen belli başlı ulaşım vasıtalarından biri hâline geldiğini söylemek mümkündür. Ülkenin mühim merkezlerini birbirine bağlamak ve demir yollarını desteklemek üzere 1929’da çıkan “Şose ve Köprüler Kanunu”¹⁸¹ ile takiben Nafia Vekâleti’ne bağlı olarak teşkil edilen “Şoseler, Köprüler ve Binalar Reisliği”¹⁸² ülkedeki kara yolu teşkilatının temelini atmış ve kara yolu ağının geliştirilmesine yönelik çalışmalara hız kazandırmıştır. Bu dönemde tabii ve tarihî zenginliklere sahip Türkiye’de turizmin gelişebilmesi, dolayısıyla iktisadi kalkınmanın sağlanabilmesinin bir şekliyle mevcut yolların ıslahı, bakımı, kullanıma açılması ve yeni yolların inşası ile mümkün olabileceğini öngören devlet adamları kara yolları konusunda turizm unsurunu da göz önünde bulundurmaya başlamışlardır. Bu şekilde, Türk İstiklâl Savaşı yıllarından 1930’a kadar askerî güvenlik tedbirleri çerçevesinde bir kısmı yasak bölge olarak kalan ve ülkeyi Avrupa’ya bağlayan Edirne-İstanbul kara yolu ülkedeki turizm faaliyetlerini canlandırmak amacıyla 1930’da yeniden yapılandırılmış¹⁸³ ve buna göre esasen geçişlerin serbest olduğu Edirne-Çatalca arasından sonra, Çatalca-Silivri-Kumburgaz-Çekmeceler arasındaki güzergâh da trafiğe açılmıştır.¹⁸⁴ Böylece İstanbul’dan başlayan Avrupa turistik asfalt yolunun önemli bir kısmı tamamlanmış¹⁸⁵ ve Edirne’ye gelen yolcular önceki düzenlemeler gereği araçlarını şimendifere yükletmek zorunluluğu gibi seyahatlerini zorlaştıracı bir uygulamadan kurtulmuşlardır.¹⁸⁶ İstanbul-İzmit-Ankara-Kayseri-Adana-Payas, İstanbul-Bursa-Ankara, Bursa-İzmir-Afyon-Konya, Kayseri-Sivas-Samsun, Sivas-Malatya-Diyarbakır kara yolları bu dönemde işlerlik kazanan başlıca şehirlerarası güzergâhlar arasında yer almıştır.¹⁸⁷ Bunun yanı sıra bu dönemde doğrudan turizme hizmet etmek amacıyla “turistik yol” kavramının da gündeme geldiği görülmektedir. Bu

¹⁷⁸ Falih Rıfkı Atay, “İç ve Dış Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, s.9-10.

¹⁷⁹ *Karayolları Tarihi*, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, (y.y.), Ağustos 2007, s.78 ve 84.

¹⁸⁰ As, *a.g.e.*, s.218-219.

¹⁸¹ “Şose ve Köprüler Kanunu”, *Resmî Gazete*, 12/6/1929, S.1211, Kanun No:1525.

¹⁸² “Nafia Vekâleti’nin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 29/5/1934, S.2713, Kabul Tarihi:26/5/1934, Kanun No:2443; 14 Haziran 1935’te çıkan 2799 sayılı ek kanunla yapı işleri bu reislikten ayrılmış ve bu idari birim görevlerine “Şoseler ve Köprüler Reisliği” adı ile devam etmiştir.

¹⁸³ “Askerî Memnu Mıntıklar Hakkındaki 1110 Numaralı Kanunun 7’nci Maddesinin Son Fıkrasının Tadiline Dair Kanununun 1, 2 ve 3’üncü Maddeler”, *TBMM Kavanin Mecmuası*, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1930, Devre: 3, İçtima: 3, C.19-74, s.212, 271.

¹⁸⁴ Çelik Gülersoy ve Diğerleri, *Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı Türkiye Turing Otomobil Kurumu/1923*, Ankara 2009, s.23.

¹⁸⁵ Reis-i Cumhur Atatürk adına dönemin başbakanı Mahmut Celâl Bayar tarafından okunan TBMM 5. dönem 4. toplanma yılı açış konuşmasında yer alan konuya ilişkin ifade için bkz.; *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C.I, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.427.

¹⁸⁶ Köfteoğlu ve Karabulut, *a.g.e.*, s.14.

¹⁸⁷ *Turizm Kılavuzu*, Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü, İstanbul, 1935, s.288-293.

minvalde bünyesinde arkeolojik kıymete sahip eski eserleri, kaplıcaları ve plajları barındıran turistik potansiyeli yüksek İzmir şehri ve civarı dikkate alınan ilk bölgelerden olmuştur. Bu havalide rahat ve kolay seyahat imkânı temin etmek ve bu suretle bölgeye turist çekmek amacıyla İzmir Valiliği'nin bölgede turistik yolların yapımına ve bakımına yönelik olarak başlattığı çalışmaların TBMM tarafından yapılan yasal bir düzenleme ile desteklendiği görülmektedir.¹⁸⁸ Ayrıca bu dönemde, Asya içlerinden Karadeniz kıyılarına kadar uzanan tarihî nakliye yolunu canlandırmak amacıyla “Devlet Demir Yolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü”ne Trabzon-Gümüşhane-Bayburt-Erzurum-Karaköse-Diyadin-Kızıldize-Tebriz-Tahran güzergâhı üzerinde otobüs, otomobil ve kamyon işletmek üzere yetki verilmiştir. Bu güzergâh üzerinde icap eden duraklarda ücretli ve aidatlı acenteliklerin ihdas edilebileceği kararlaştırılmıştır.¹⁸⁹ Böylece söz konusu güzergâh üzerinde genel tarifeye göre alınan ücret mukabilinde gerçekleştirilmeye başlanan seyahat faaliyetleri çerçevesinde haftada üç gün Trabzon'dan ve İran sınırından hareket eden otobüsler ile yolcuların eşyasını taşıyan kamyonların seyahat edenlere büyük bir rahatlık sağladığı anlaşılmaktadır. Otobüslerin Trabzon'dan kalkış ve buraya varış vakitleri vapur sefer günlerine denk getirilmiş,¹⁹⁰ böylece yolcular transit bir şekilde Türkiye'deki seyahatlerine devam edebilmişlerdir.¹⁹¹

Birinci Dünya Savaşı sonrasında sivil seyahatlerde hava yolları da önem kazanmaya başlamış, bu gelişmelerle birlikte Cumhuriyet Hükûmeti'nin desteğiyle 1925 Şubatı'nda kurulan “Türk Tayyare Cemiyeti” Türk hava yolu taşımacılığı için de yol gösterici bir kuruluş olmuştur. Ayrıca, İstanbul'da 1930'da düzenlenen “Beyne'l-Milel Turizm İttifakı Kongresi”nde tayyarelerin turizmde etkin bir şekilde kullanılması konusunda varılan görüş birliği çerçevesinde TTOK'nın Türk Tayyare Cemiyeti ile işbirliği hâlinde çalışmalara başlayacağı yönündeki beyanati hava yolları ile seyahatin teşviki açısından önem arz etmektedir.¹⁹² Takiben 1933 yılı itibariyle Millî Müdafaa Vekâleti'ne bağlı olarak Türkiye'de hava yolları tesis etmek ve bu yollar üzerinde nakliyat yapmak üzere “Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi”nin kurulduğu,¹⁹³ bu idarenin küçük bir filo ile Ankara-Eskişehir-İstanbul hatlarında başlattığı tarifeli seferleri Eskişehir hattının kaldırılmasıyla Ankara-

¹⁸⁸ “İzmir Vilâyeti Turistik Yollarının İnşası Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 9/7/1938, Kanun No:3477, Kabul Tarihi: 22/6/1938.

¹⁸⁹ “Devlet Demir Yolları İdaresince Trabzon-İran Yolu Üzerinde Otobüs, Kamyon ve Otomobil İşletilmesi Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 11/5/1937, S.3601, Kanun No:3163, Kabul Tarihi:5/5/1937.

¹⁹⁰ *CHP On Beşinci Yıl Kitabı*, s.245-246.

¹⁹¹ Süreyya Ergün, *Otelcilik ve Turizm Millî Kredisi*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, (y.y.), 1944, s.151.

¹⁹² *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, “Beyne'l-Milel Turizm İttifakı İstanbul 1930 Senesi Kongresi Hakkında Türkiye Turing Klübü Resmî Raporu”, 4/7/1930, D.8026, FK.30..10.0.0, YN:80.526..6.

¹⁹³ “Hava yolları Devlet İşletme İdaresi Teşkilatı Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 27/5/1933, S.2411, Kanun No: 2186, Kabul Tarihi: 20/5/1933; Bu kanun 1935'te çıkarılan bir kanun ile tadil edilmiş, buna göre söz konusu işletme idaresi Nafia Vekâleti'ne bağlanmıştır (“Hava yolları Devlet İşletme İdaresi Teşkilatı Hakkındaki 2186 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kanuna Yeni Bazı Maddeler İlâvesine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 5/6/1935, S.3020, Kanun No:2744, Kabul Tarihi: 30/5/1935).

İstanbul-İzmir hatları üzerinden devam ettirdiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁴ Türk Hava Yolları'nın temelini atan ve 1938 yılı itibariyle Nafia Vekâleti'ne bağlı olarak "Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü"¹⁹⁵ adı ile faaliyetlerine devam eden bu idarenin söz konusu dönem itibariyle "Lufthansa", "KLM", "Air France", "Imperial Airways", "Aero Espresso" gibi önemli hava yolu şirketleri ile hemen hemen aynı zaman dilimi içinde faaliyete geçmesi Türkiye'de sivil hava taşımacılığında atılan ciddi adıma işaret etmesi bakımından önemlidir. Atatürk'ün TBMM'de, devlet teşkilatı içinde modern bir idare olduğuna değindiği "Sivil Hava Yolları İdaresi"nin teknik şartlar ve emniyet koşulları ile büyük şehirler arasında en modern ulaşım vasıtası olarak uluslararası hatlarda da kendi vasıtalarıyla irtibat tesis etmesinin kısa zamanda beklenen önemli işlerden görüldüğünü belirtmesi, söz konusu dönem itibariyle hava yolu ulaşımına verilen önemi ve desteği göstermesi bakımından dikkate değerdir.¹⁹⁶ Bu dönemde "Air France" adlı hava yolu şirketinden devralınan İstanbul'daki Yeşilköy tesisleri ile Ankara'daki Güvercinlik tesisleri ülkedeki ilk ticari havaalanları olarak faaliyete geçmiştir.¹⁹⁷ Ayrıca devletin ilgili idari birimleri tarafından ana ve yardımcı havameydanları tesisi için projeler hazırlanmış, bütün illerden havameydanı olarak tahsis edilebilecek arsaların krokileri talep edilmiştir.¹⁹⁸ Bu gelişmeler ışığında 1933-1938 yılları arasında hava yolları vasıtasıyla toplam 3.503 yolcunun taşındığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁹

2. Seyahat Faaliyetleri ile İlgili Hususi Teşekküller ve Cemiyetler

Turizm faaliyetleri kapsamında ülkelerin birbirleriyle temaslarını sağlayarak, münasebetlerini kolaylaştıran teşekküller arasında hiç şüphesiz devletin resmî organları kadar hususi kuruluşlar ve cemiyetler de önemli rol oynamaktadır. Bu minvalde dünyada çağdaş anlamıyla 19. yüzyılın ortalarından itibaren ivme kazanan hususi seyahat faaliyetleri ve teşekküllerinin kısa zamanda Osmanlı topraklarında da yer edinmeye başladığı görülmektedir.

Cumhuriyet öncesinde seyahat faaliyetleri ilgili teşekküller arasında dikkat çeken bir özellik ülkede doğrudan seyahat acentesi olarak kurulan bir şirketin olmaması, bu işin esasen vapur acenteleri tarafından yürütülüyor olması ve bunların da çoğunun yabancı acentelerin Türkiye temsilcilikleri şeklinde teşkilatlanmasıdır.²⁰⁰ Devlet tarafından tanınan imtiyaz neticesinde anonim şirket olarak 1851 yılında kurularak Boğaziçi ve Marmara'da yolcu ve eşya nakli yapan nadir yerli şirketlerden

¹⁹⁴ Söz konusu idare 1933-35 yıllarında Junkers F-13, King-Bird ve ATH-9 tiplerinde toplam 28 koltuk kapasiteli 5 uçak ile, 1935-38 yıllarında ise D-Havilland Rapid, D-Havilland 86 Ekspres ve Dragon Rapid tiplerinde toplam 64 koltuk kapasiteli 8 uçak ile hizmet vermiştir. İlk yurt dışı seferi ise 1947 yılı itibariyle İstanbul üzerinden Atina'ya yapılmıştır (İlyas Albayrak, *Dünden Bugüne Türk Hava Yolları (1933-1983)*, Ankara, 1983, s.24-40 ve 66).

¹⁹⁵ "Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü Teşkilât Kanunu", *Resmî Gazete*, 14/6/1938, S.3933, Kanun No:3424, Kabul Tarihi: 3/6/1938.

¹⁹⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.I, s.417.

¹⁹⁷ Gökhan Akçura, *Türkiye Turizminde 150 Yıl*, OTI Holding Yayınları, (y.y.), (t.y.), s.50.

¹⁹⁸ As, *a.g.e.*, 564.

¹⁹⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s.24-40.

²⁰⁰ Haydar Kazgan, "On Dokuzuncu Yüzyıl Sonunda İstanbul'daki Vapur Acentaları", *TÜRSAB Aylık Yayın Organı*, S.39, Aralık 1985, s.25-27.

“Şirket-i Hayriye İdaresi” Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne intikal eden önemli hususi deniz seyahat teşekküllerinden biri olmuştur. Filosunu takviye etmek suretiyle Cumhuriyet’in ilk yıllarında da faaliyet gösteren bu idare²⁰¹ devlet tarafından satın alınarak Devlet Denizyolları ve Limanları Umum Müdürlüğü’ne bağlandığı 1944’e kadar hususi mahiyette önemli taşımacılık hizmetlerinde bulunmuştur.²⁰² Şirket-i Hayriye İdaresi yolcu ve yük nakliye hizmetinin yanı sıra Boğaziçi’nin gelişmesine yardımcı olmuş ve çok sayıda denizci yetiştirmek suretiyle²⁰³ seyahat ve turizm faaliyetlerine katkı sağlamıştır.

Bu idarenin dışında İstanbul merkezli faaliyet gösteren yabancı denizcilik kumpanyalarının 1902’de “Ecnebi Seyr-i Sefain Kumpanyaları Dersaadet Bahriye Odası” adı ile teşkilatlandıkları, bu teşkilatın 1926’da yürürlüğe giren kabotaj kanununa kadar çalışmalarını İstanbul’daki yabancı gemi şirketlerinin deniz ticaret odası gibi sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kabotaj kanununun akabinde 15 Ocak 1928 tarihi itibarıyla bu teşkilatın “Dersaadet Şambır Maritime de Kampani dö Navigasyon Etranger Cemiyeti” adı ile yeni bir statü kazandığı, nihayetinde 28 Haziran 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu’na uyum sağlamak amacıyla da “Ecnebi Seyr-i Sefain Şirketleri ve Armatörleri Cemiyeti” adını alarak faaliyetlerini devam ettirdiği görülmektedir.²⁰⁴ Bu cemiyete mensup vapur şirketlerinin, Türkiye’deki turizm faaliyetlerinin artırılması konusundaki gayretlerinin TTOK tarafından da desteklenmesi söz konusu olmuştur.²⁰⁵ Bunun dışında söz konusu dönem itibarıyla Avrupa ile Şark ülkeleri arasında Akdeniz, Adriyatik, Adalar ve Marmara Denizleri ile Karadeniz-Kızıldeniz arasında “Llyod Tryestino”, “Romanya”, “Messageries Maritimes”, “Laster Silbermann”, “Bulgar Seyr-i Sefain”, “Theodore Reppen” kumpanyaları başta olmak üzere birçok yabancı vapur kumpanyasının faaliyet gösterdiği, bunların uğradığı limanlar arasında İstanbul, İzmir ve İskenderun gibi Türk limanlarının da bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁶

Hususi demir yolu ulaştırma hizmetleri konusunda ise Avrupa, Asya ve Afrika’yı birbirine bağlayan “Orient Ekspres” firmasının Türkiye’deki faaliyetleri önem arz etmektedir. 1883’te seferlerine başlayan bu firma 1895’te Ostend-Viyana Ekspres hattını, 1919’da ise Alpleri aşan Simplon yolunu kullanmak suretiyle İsviçre, İtalya, Yugoslavya ve Bulgaristan üzerinden İstanbul’a ulaşmıştır. Bu güzergâhı Anadolu’da haftada iki defa olmak üzere Haydarpaşa İstasyonu’ndan hareket eden “Toros Ekspresi” devam ettirmiştir. Ayrıca 1927 Ağustosundan itibaren Haydarpaşa-Ankara arasında “Lüks Anadolu Ekspres”in hizmete girdiği görülmektedir. Turizmin nitelik ve nicelik olarak artan önemi ile doğru orantılı

²⁰¹ Konuyla ilgili olarak bkz; *Boğaziçi Şirket-i Hayriyye, Tarihçe, Salname*, Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1330; *Harb-i Umûmî Şirket-i Hayriye 1330-1334*, Bahriye Matbaası, İstanbul, 1337; Murat Koraltürk, *Şirket-i Hayriye (1854-1945)*, İstanbul, 2007.

²⁰² “Şirket-i Hayriye’nin Satın Alınmasına Dair Olan Sözleşmenin Onanması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 24/01/1945, S.5913, Kabul Tarihi: 15/1/1945, Kanun No:4697.

²⁰³ Eldem, *a.g.e.*, s.106.

²⁰⁴ Tülay Duran, *Türk Denizciliği ve Deniz Ticareti Kaynakları*, Tarihî Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, s.18.

²⁰⁵ “TTOK’nun 9 Nisan 1938’de Perapalas’ta Akdolunan Senelik İçtima Zabtı”, *TTOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, s.4.

²⁰⁶ *Turizm Kılavuzu*, s.325, 412-421.

olarak görülmektedir ki seyahat teşekkülleri de bilet satan sıradan yazıhaneler olmaktan çıkarak turizm organizasyon büroları hâline gelmeye başlamıştır.²⁰⁷ Örneğin dünyanın dört bir tarafına yayılmış teşkilatı ile yataklı ve restoran vagonlu seyahat faaliyetleri ile tanınan demir yolu seyahat acentelerinden “Wagons Lits-Cook” un sonraları tüm acentecilik hizmetlerinde bulunduğu ve 1894’te İstanbul’da acente açmakla birlikte faaliyetlerine esas olarak Cumhuriyet’in ilk yıllarında hız verdiği anlaşılmaktadır.²⁰⁸ İstanbul’da günlük turlar da düzenleyen şirketin rehberleri turist kabilelerini rıhtımda karşılamakta, özel otomobillere bindirmekte, uzun bir kabile hâlinde İstanbul’un tarihi ve tabii güzelliklerini gezdirmekteydi.²⁰⁹ Bu dönemde seyahat faaliyetlerini desteklemek üzere çıkarılan bir yasa ile bu şirket ile “Sürat Katarları Şirketi” tarafından Türkiye dâhilinde işletilmek üzere ithal edilen yataklı ve yemekli vagonlar ile demirbaş eşyaları dâhil olmak üzere yük vagonları gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.²¹⁰ 1924 yılı itibariyle Türk yetkililerle vagon sözleşmesi yapan Wagons Lits-Cook Türkiye’de ilk yataklı vagon seferine 26 Temmuz 1924’te Haydarpaşa–Ankara hattında haftada üç gün olarak başlamış, bu seferler 20 Ekim 1924’ten itibaren gününbirlik hâle dönüşmüştür. İlk yemekli vagon hizmeti ise 7 Aralık 1925’te Haydarpaşa–Sincanköy hattında gerçekleşmiş ve bu uygulama 1926’da Ankara’ya kadar uzanmıştır. Bu hatlardan sonra 1926’da Ankara–İzmir, 1927’de Haydarpaşa–Trablusşam, 1930’da Haydarpaşa–Sivas, 1932’de Toros Ekspres ve 1935’te Haydarpaşa–Elazığ hatlarında yataklı vagonlar hizmete girmiştir.²¹¹

Hususi kesim tarafından hava yolları vasıtasıyla yapılan yolcu nakline kısaca değinecek olursak bu konudaki ilk ciddi adımların da Cumhuriyet’in ilk yıllarında gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde Avrupalı hava yolu şirketlerinin Avrupa-Asya arasındaki en uygun hava yolu rotası olarak görülen Türkiye’yi ara istasyon olarak kullanmak üzere Türk Hükûmeti ile görüşmelerde buldukları anlaşılmaktadır. Bu girişimlere “askerî mülahazalar” nedeniyle başlangıçta temkinli yaklaşılsa da²¹² ilerleyen süreç içinde ikili anlaşmalarla hava yolu ulaşımının önünün açıldığı görülecektir. Türkiye’nin ilk ticari hava yolu sözleşmesi “Franco-Roumaine” adlı Fransız şirketi ile gerçekleşmiş, böylece 1922 Ekimi itibariyle başlayan uçuşlar ile Paris, Prag, Viyana, Budapeşte, Bükreş ve İstanbul birbirine bağlanmıştır. Söz konusu şirketin İstanbul-Ankara arasında ilk kez 1924 Nisanı itibariyle gerçekleşen keşif uçuşunu da tarifeli seferler takip etmiştir. 1925 yılı itibariyle CIDNA (Compaigne Internationale de Navigation Aérienne) adını alan şirket 1927’den itibaren Belgrad-Sofya-İstanbul seferlerine başlamıştır. CIDNA’nın da dâhil olduğu birkaç hava yolu şirketi birleşerek 1933’te “Air France” şirketini oluşturmuş, bu şirket de 1935’e kadar Paris-Bükreş-İstanbul hattında seferler

²⁰⁷ Haas, *a.g.e.*, s.52.

²⁰⁸ “Beyne’l-Milel Mühim Bir Müessese Olan Vagonlu Sosyetesinin Teşkilatı ve Faaliyet Sahası”, *TOK Mecmuası*, S.15/87, 1 Nisan 1937, s.18-19.

²⁰⁹ Akçura, *Türkiye Turizminde 150 Yıl*, s.36 ve 44.

²¹⁰ “Beynelmilel Yataklı Vagonlar Şirketine Ait Yataklı ve Yemekli Vagonların Gümrük Resminden Muafiyetine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 29/6/1926, S.407, Kanun No:917; “Beynelmilel Yataklı Vagonlar Şirketine Ait Yataklı ve Yemekli Vagonların Gümrük Resminden Muafiyetine Dair 8 Haziran 1926 Tarihli Kanuna Müzeyyel Kanun”, *Resmî Gazete*, 21/5/1927, S.593, Kanun No: 1020.

²¹¹ Köfteoğlu ve Karabulut, *a.g.e.*, s.12.

²¹² “Hava Yolu”, *Cumhuriyet*, 24/5/1930.

düzenlemiştir. 1924'te imtiyaz alan İtalyan şirketi "Aero Espresso" ise İstanbul-Atina-Brindisi ve İstanbul-Atina-Rodos olmak üzere iki hat üzerinden deniz uçakları ile seferlere başlamıştır.²¹³ 1925'te Alman menşeli şirketlerden "Junkers" ile yapılan anlaşma sonucunda İstanbul-Ankara arasında yolcu, 1930'da "Deutsche Lufthansa" ile yapılan anlaşma neticesinde ise Berlin-İstanbul arasında posta seferlerinin başladığı görülmektedir. Bunu, 1932 yılı itibariyle Anadolu içi uçuşlar için "Amerikan Curtis Right Şirketi" ile yapılan anlaşma takip etmiştir.²¹⁴ Bu şirketlere ek olarak aktarmalı seferlerle kıtalar arası uçuşlar yapan "Royal Neerlandaise", "Imperial Airways" ve "Royal Dutch Air Lines" şirketlerinin söz konusu dönem itibariyle Türkiye'nin dünyaya bağlanmasını sağlayan faal hava ulaşım kumpanyalarından oldukları anlaşılmaktadır.²¹⁵

Bu dönemde Türkiye'de faaliyet gösteren ve etkinliğini artıran hususi seyahat teşekküllerinden biri de 1 Ekim 1925 tarihi itibariyle Beyoğlu Pera Palas Oteli'nde "seyahat, tenezzüh ve nakliyata mütedair muamelat ve bunlara müteferri umur-ı sarafie ile iştigal" etmek üzere faaliyete geçen "Millî Türk Seyahât Acentalığı Ziya ve Şürekâsı" (National Turkish Tourist Agency-NATTA) olmuştur.²¹⁶ Faaliyetlerini 1940'a kadar sürdürdüğü anlaşılan bu acentenin "Şark Demir Yolları" ve "Devlet Demir Yolları" gibi idarelerin yanı sıra "United States Lines", "American Merchant Lines", "Cie de Navigation de Samos", "Ballimore Mail Line", "Ybarna yChina", "İntourist", "Amerikan Expres", "Mittel Europaeische Schiafvagen und Seisevagen (MITROPA)", "Fransız-Yunan Demir Yolları", "Macar (IBUSZ)", "Yugoslav (PUTNIK) ve Romanya (EUROPA) Devlet Demir Yolları", "Yugoslavenski Lloyd A.D.", "Oesterreichisches Verkehrsbüreau", "Dean and Davson Ltd." gibi uluslararası birçok seyahat kuruluşunun Türkiye temsilciliğini üstlendiği ve bilet satışının yanı sıra otomobil kiralama, broşür basma, rehber sağlama, iç ve dış seyahatler düzenleme gibi faaliyetlerde de bulunduğu görülmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yurt dışına yapılan en önemli seyahatlerin söz konusu şirket tarafından düzenlendiği anlaşılmaktadır. 1933 Chicago ve 1934 Budapeşte Sergileri, 1936 Berlin Olimpiyatları, 1937 Paris Fuarı ve 1939 New York Sergisi münasebetiyle düzenlenen seyahatler bu konudaki başlıca örnekler arasında yer almaktadır.²¹⁷ Bu dönemdeki diğer bir yerli seyahat acentesi 1927'de "Emniyet Seyahât Şirketi" adıyla faaliyete geçen kuruluş olmuştur. Bu şirket Türk turizmine önemli katkılar sağlayan Türk Seyyahîn Cemiyeti ile iyi ilişkiler içinde bulunmuş ve ortak organizasyonlar düzenlemiştir. Takiben "Millî Türk Seyahât Şirketi" (*PASSRAPIDE*) adını alan ve faaliyetlerini 1937'ye kadar sürdüren bu şirketin pasaport ve seyahat işlemleri, rehberlik hizmetleri, otel ve pansiyon kiralama, vapur ve tren biletleri satma,

²¹³ Akçura, *Türkiye Turizminde 150 Yıl*, s.46.

²¹⁴ As, *a.g.e.*, s.559-560.

²¹⁵ *Turizm Kılavuzu*, s.327-328.

²¹⁶ "Millî Türk Seyahât Acentalığı Ziya ve Şürekâsı Şirketi"nin "Türk Seyahat Yazıhanesi" ile "Türk Seyahat Acenteliği" adlı şirketlerin birleşmesi suretiyle oluştuğu anlaşılmaktadır (Nazmi Kozak ve Diğerleri, *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2008).

²¹⁷ Gökhan Akçura, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Seyahat Acenteciliği", *TÜRSAB Aylık Dergisi*, S.35, Ağustos 1985, s.11-13; Mevcut bilgilere göre bunlardan sadece Paris Fuarı'na giden Türk vatandaşlarının sayısının 8.000'e ulaştığı ve bu sergiyi toplamda 1 milyon civarında ilgilinin ziyaret ettiği anlaşılmaktadır ("Türkiye Turing ve Otomobil Klübünün 1937 Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.18/98, Nisan 1938, s.8).

İstanbul ve çevresinde tur düzenleme gibi etkinliklerde bulunduğu anlaşılmaktadır.²¹⁸ Bu seyahat şirketlerine ek olarak çok uzun ömürlü olmadıkları anlaşılmalı birlikte “Turkish Travelling&Tourist Agency” (TUTTA), “Le Globe Vapur ve Seyyahîn Acentalığı”, “Buleks” (İstanbul Ekspres), “İstanbul Travel Agency” (ITA) ve “Nihad ve Şevki Seyahat Acentesi” de söz konusu dönem itibariyle Anadolu sahinında seyahat, konaklama ve turist rehberliği hizmetlerinde bulunmak üzere faaliyet gösteren acenteler arasında yer almıştır.²¹⁹ Bu dönemde yabancı ülkelere seyahat düzenleyebilmeleri için Hükûmet tarafından Türk seyahat acentelerine tanınan “döviz izni”²²⁰ nin yurt dışı seyahat organizasyonları konusunda ciddi kolaylıklar temin ettiği anlaşılmaktadır.

Söz konusu zaman dilimi içinde yabancı turistleri Anadolu’ya çekmek gayretlerinin yanı sıra Türk turistleri yurt dışına çekmek amacıyla gerçekleştirilen tanıtım faaliyetleri de dikkat çekmektedir. Örneğin Sovyetler Birliği’nin resmî seyahat acentesi “Intourist” tanıtım ve seyahat faaliyetlerinde bulunmak üzere 1932’de Galata Çinili Rıhtım Han’da İstanbul temsilciliğini açmıştır.²²¹ Bu dönemde Intourist ve Wagons Lits-Cook gibi seyahat acenteleri ve bazı ülkelerdeki resmî idareler tarafından Sovyetler Birliği, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan gibi ülkelere Türk turistleri çekmek üzere hususi reklam kampanyalarının yapıldığı da görülmektedir.²²²

Türk turizm tarihinde teşekkül tarihi, faaliyetleri, üstlendiği görev ve sorumluluklar açısından bir dönüm noktası teşkil eden kuruluş “Türk Seyyahîn Cemiyeti”²²³ olmuştur. Bu yüzden bu kuruluşa daha ayrıntılı bir şekilde değinmekte fayda vardır. İdare Merkezi İstanbul’da bulunan Türk Seyyahîn Cemiyeti 6 Kasım 1923’te Mülga Şura-yı Devlet Azasından Reşit Saffet (Atabinen),²²⁴ Mülga Meclis-i

²¹⁸ 1937’de kapanan şirketin 1931 yılı itibariyle İstanbul Ticaret Odası’ndaki kayıtlı adının “Mehmet Hayri ve Sait Beyler Emniyet Şirketi” olduğu bilinmektedir.

²¹⁹ Köfteoğlu ve Karabulut, *a.g.e.*, s.14.

²²⁰ *Türkiye Turing Klübü Ne Yaptı*, Kâatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul, 1935, s.11.

²²¹ Akçura, *Türkiye Turizminde 150 Yıl*, s.42.

²²² Bu konuda yapılan çalışmalara örnek olmak üzere söz konusu dönem itibariyle: “Macarlar Türk kardeşlerini memleketlerini görmeye davet ederler.” ibaresi ile yayınlanan “Türk-Macar Kılavuzu” dikkat çekici bir tanıtım materyali olmuştur (*Türk-Macar Kılavuzu: Macaristan ve Budapeşte*, Macar Turizm İşleri Müşavirliği, (y.y.), 1933).

²²³ Kulübün yurt dışında tanıtım ve reklam broşürlerinde adı Fransızca olarak “*Touring Club Turc*” şeklinde geçmekte idi.

²²⁴ Reşit Saffet Atabinen (1884-1965), Paris Siyasi İlimler Mektebi’ni tamamlayarak önemli devlet hizmetlerinde bulunmuş, TBMM 3. ve 4. dönemlerinde Kocaeli milletvekiliği yapmıştır. Türk Ocakları Hars Heyeti Umûmî Kâtipliği, Uluslararası Olimpiyat Komitesi üyeliği ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurucu üyeliği gibi görevler ifa etmiş, bu süreç içinde ülkedeki tarihî eserlerin korunması konusunda dikkate değer çalışmaları olmuştur. Kurduğu Türk Seyyahîn Cemiyeti, kaleme aldığı çoğu Fransızca olmak üzere 50 civarında eser, katıldığı uluslararası toplantılar, yurt dışında verdiği konferanslar ile Türkiye’nin yurt dışında tanıtımı, Türkiye’de turizm anlayışının yerleşmesi ve gelişmesi konusunda önemli katkılar sağlamıştır (*TBMM Albümü (1920-1950)*, C.1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.159; Semavi Eyice, “Reşit Saffet Atabinen (1884-1965)”, *TOK Belleteni*, S.276/79, İstanbul, Ocak-Nisan 1965, s.4-5; Fethi Erden, “Reşit Saffet Atabinen (1884-1965)”, *TOK Belleteni*, S.276/79, İstanbul, Ocak-Nisan 1965, s.8-9; Ayrıca bkz.; Ahmet Altıntaş-Feyza Kurnaz Şahin, “Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) ve Türk Turizmine Katkıları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.26, S.22, 2007).

Kebir Maarif Azasından Mehmet Ziya ve (Damat) Osman Hami Beyler tarafından kurulmuştur. İstanbul Valiliği tarafından 5 Aralık 1923 tarihinde tasdik edilen “Türk Seyyahîn Cemiyeti’nin Nizâm-nâme-i Esâsî”ne göre maksat ve gayesi: “*Büyük seyahâtlar tertibi ile kıymetli İstanbul’umuzu ve Bursa gibi mühim şehirlerimizi ve buralardaki âsâr-ı eslâfi ve Türklük fezâilini ecânibe ve müteakibilen memâlik-i mütemeddine-i saireyi Türk vatandaşlarımıza hakayık ve an’anatiyle tanıtmak*” olarak belirtilmiştir.²²⁵ Cemiyetin daha ilk yıllarından itibaren ülkeye gelen turist sayısında artış sağlanmasında etkin bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.²²⁶ 1926’dan itibaren “Turing Kulübü” adını alan kurumun ilerleyen süreç içinde genişleyen faaliyet alanı mevcut nizamnamesinin değişmesini gerektirmiş, bu suretle Hükümet tarafından 23 Mart 1931 tarihli ilmühaberle onaylanarak yürürlüğe giren yeni nizamname ile kurumun adı “Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü” (TTOK) olarak değişmiştir. Kurumun hedeflerinin ve üstlendiği sorumlulukların daha kapsamlı ve belirgin bir şekilde belirtildiği yeni nizamnamesinde vurgulandığı üzere kulübün temel maksadı: “*Türkiye’de gerek karada, gerek denizde ve havada her vasıta ile turizmin inkişafı*” olmuştur.²²⁷ Söz konusu nizamnamede belirtilen bu maksadı temin etmek üzere Hükümet daireleri, hususi idareler, belediyeler ile turizm konusunda temaslarda bulunmak ve işbirliği yapmak kurumun temel vazifeleri arasında yer almıştır. Bu münasebetle kulübün yapacağı işler arasında turistik yerler hakkında yabancı lisanlarda prospektüsler,* afişler, filmler, damga ve pullar, albümler, risaleler ve yol haritaları hazırlamak ve dağıtmak gibi ülkeyi ziyareti teşvik edici tanıtım faaliyetleri bulunmaktaydı. Ayrıca, turistlerin ülkede kolay ve rahat gezmelerini ve ikamet etmelerini temin etmek üzere yolların, nakil vasıtalarının, konaklama tesislerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için girişimlerde bulunmak ve turistlere bu konularda bilgi vermek, turistik bölgelere giden yollara uluslararası yol işaretleri koydurmak kulübün görevleri arasında yer almaktaydı. Kulübün faaliyet alanı kapsamında memleketin su, kaplıca, sayfiye ve plaj merkezlerinin imar ve inşaat işlerine yardım etmek gibi turizm altyapı çalışmaları da mevcuttu. Eski eser ve abidelerin muhafazasını, bakımını ve güzel manzaraların korunmasını sağlamak ise ilk nizamnamede olduğu gibi kulübün esaslı görevleri arasında yer almaktaydı. Kulübün nizamnamesinde belirtilen, ülke içinde ve dışında seyahatler tertip etmek, turizm ile ilgili millî ve uluslararası spor, kamping, alpinizm, öğrenci ve sanat kuruluşlarıyla münasebet kurmak, otomobil yarışları düzenlemek, bu gibi uluslararası organizasyonlara iştirak etmek ve Türkiye manzaraları fotoğraf

²²⁵ *Türk Seyyahîn Cemiyeti Nizâm-nâme-i Esâsîsi*, İstanbul, 1923, s.2-3 ve 5-7.

²²⁶ Konu ile ilgili olarak Şehremini Operatör Emin Bey’in İstanbul’a 1924’te gelen turist sayısının 17.000 iken cemiyetin çalışmaları neticesinde bu sayının 1925’te 40.000’e çıktığını belirten beyanati için bkz.; “Cemiyet-i Belediye İctima’ Etti”, *Milliyet*, 22/10/1925.

²²⁷ *Türkiye Turing ve Otomobil Klübü İstanbul Vilayeti’nin 23 Mart 1931 Tarihli ve 299 Numaralı İlmühaberile Musaddak, Tadil Olunmuş Nizâm-nâmesi*, İstanbul, 1931; Kurumun adına otomobil ibaresinin eklenmesi; uluslararası triptik işlemleri yetkisini “1926 Paris Mukavelenamesi” çerçevesinde 1930 Mayıs itibariyle uhdesine almasıyla ve Avrupa’da emsali kulüp ve kurumların aynı zamanda otomobil yarışları gibi sportif faaliyetler icra etmeleri, seyahat ve turizm organizasyonları düzenlemeleri gibi nedenlerle olmuştur (Ümit Durgu, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu’nun Türk İmajı İle Batılılaşmaya Verdiği Destek ve Türkiye’ye Kazandırdıkları (1923-1942)*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.36-37).

* “Prospektüs” kavramı Fransızca “Prospectus” kelimesinden Türkçe’ye geçmiş olup, tanıtım anlamında kullanılmaktadır.

müsabakaları ve müsamereler tertip etmek gibi vazifeleri doğrultusunda turistlerin Anadolu'ya seyahat heveslerini artırmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bahsi geçen nizamnamede tercümanları ve rehberleri seçmek, bunların haklarını korumak ve mesleki gelişimlerini temin etmek, "Beyne'l-Milel Turizm İttifakı", "Resmen Tanınmış Otomobil Kulöpler İttihadı", "Beyne'l-Milel Resmî Turizm Propagandası" ve "Beyne'l-Milel Büyük Turizm Meclisi" gibi uluslararası turizm teşekkülleri içinde yer almak ve böylece ülkenin turizm sahasındaki hukukunu korumak, "uluslararası otomobil seyrü sefer ve kullanma belgelerini" (Certificat International de Route, Permis de Conduire International) vermek ve bunların denetimini yapmak gibi resmî yetkileri içinde barındıran görev ve sorumluluklardan da bahsedilmektedir.²²⁸ Yukarıda değindiğimiz üzere 1923 ve 1931 nizamnamelerinin yüklediği görev ve sorumluluklar çerçevesinde söz konusu kulübün bir devlet organı, hatta bugünkü manasıyla bir Turizm Bakanlığı gibi çalıştığını söylemek mümkündür.

TTOK'nın Türkiye'de İstanbul, Ankara, İzmir, Edirne, Bursa, Konya, Adapazarı, Eskişehir, Mersin, Samsun ve Yozgat gibi önemli merkezlerde şubeleri, yurt dışında Londra, Berlin, Atina, Korfu, Viyana, Clermont-Ferrand, İskenderiye, Marsilya, Milano, Moskova, Nice, Paris, Roma ve Vichy gibi şehirlerde ise mümessilleri bulunmakta idi.²²⁹ Faaliyetlerini maddi sıkıntılar içinde sürdürmeye çalışan kulübün çalışmalarını etkin bir şekilde devam ettirebilmek üzere devlet erkinin desteğine ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.²³⁰ Nitekim Atatürk'ün Turing Kulübü'nün faaliyetleri ile ilgilendiği ve bu kulübü himayesi altına alma lütfunda bulunduğu anlaşılmaktadır.²³¹ Kulübün bu dönemdeki faaliyet raporunda: "*Ulu Gazi ile Hükümet-i Cumhuriyenin lütfu müzaheret ve muaveneti*"nden bahsedilmektedir. Çalışmaları takdir edilen cemiyete devlet tarafından diğer bir önemli destek cemiyetin 2 Nisan 1930'da İcra Vekilleri Hey'eti'nce "*menafi-i umumiyye hadim cemiyet*" statüsü ile kabul edilmesi münasebetiyle olmuştur.²³² Nitekim İcra Vekilleri Hey'eti'nin 15 Aralık 1932 tarihli kararnameğine göre: "*Tahlisiye İdaresi 932 bütçesinin II. maddesine konulan tahsisattan 2.000 liranın memleket için hayırlı işler yapan Turing Kulübü'ne verilmesi*" kararlaştırılmıştır.²³³

3. Seyahat Faaliyetlerini Teşvik Edici Çalışmalar ve Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde seyahat; "il-can-name", "icazet", "yol hükmü", "mürur tezkeresi" gibi yerli ve yabancı seyyahlar için düzenlenen belgeler ile yabancı devletlerle yapılan anlaşma ve ahitnameler sonucunda daha çok ticari amaçlı olarak

²²⁸ Türkiye Turing ve Otomobil Klübü İstanbul Vilayeti'nin 23 Mart 1931 Tarihli ve 299 Numaralı İlmühaberile Musaddak, Tadil Olunmuş Nizâmname, İstanbul, 1931, s.4-5 ve 13.

²²⁹ Turizm Kılavuzu, s.20-21.

²³⁰ "Perapalas'ta Dünkü İçtima, Seyyahîn Cemiyeti Hükümet'ten Yardım İstemeğe Karar Verdi", *İkdam*, 30/12/1929.

²³¹ "Turing Kulübü", *Cumhuriyet*, 3/4/1930.

²³² *BCA*, 15/12/1932, FK.30..18.1.2, YN. 9.17.19; *Resmî Gazete*, "Türkiye Turing Kulübünün Menafii Umumiyye Hadim Cemiyetler Meyanına İthali Hakkında Kararname", 15/7/1930 S.1546, Kararname No:9069.

²³³ *BCA*, 15/12/1932, S.13562, D.183-31, FK.30..18.1.2., YN.32.74..18.

verilen seyahat imtiyazları ile mümkün olmuş,²³⁴ Tanzimat dönemi itibariyle bir ölçüde belirginleşmeye başlayan sanayileşme ve modernleşme hareketleri seyahat anlayışında da birtakım yeniliklere yol açmıştır.

Bu çerçevede 1841 yılındaki “Men’-i Mürûr Nizâm-nâmesi” ile hâlihazırda uygulanmakta olan kurallara uygun hükümler getirilmiş, 14 Şubat 1867 tarihli “Pasaport Odası Nizâm-nâmesi” ile de ülke içindeki seyahat faaliyetleri yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuştur.²³⁵ Bu düzenlemeleri 1888 tarihli “Mürur Nizâm-nâmesi” ve 1884, 1894, 1911, 1918 tarihli “Pasaport Nizâm-nâmeleri” takip etmiş, bütün bu nizamnameler ile seyahat faaliyetlerini çağdaş standartlara ulaştırmak hedeflenmiştir. 15 Mart 1915 tarihi itibariyle “Ecneblerin Memalik-i Osmaniyye’de Seyahat ve İkametleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat” çıkartılmış, bu kanun ile yabancılara Hicaz bölgesi gibi “memnûiyyeti kâide-i kadîme” ile belirlenmiş olan müstesna mahaller dışında bütün Osmanlı memleketinde serbestçe ikamet ve seyahat etme hakkı verilmiştir. Bu serbestlikle beraber yabancılar, Osmanlı tebaasının tabi olduğu zabıta ve emniyet kanunlarına da uymakla mükellef tutulmuşlardır.²³⁶ Birinci Dünya Savaşı’nın tüm şiddetiyle devam ettiği 1917’de yabancıların ülke içindeki seyahatleri ile ilgili uygulamalar konusunda askerî tedbirler ve güvenlik sorunları çerçevesinde birtakım düzenlemelere ihtiyaç hissedildiği ve 27 Mart 1917 tarihinde 1915’te çıkarılan seyahat ve ikamet kanununun bazı maddelerinin yeniden düzenlendiği anlaşılmaktadır. Buna göre ülkeye “mütenekkiren” gelen veya ibraz edecekleri beyanname ve vesikalarda yanlış beyanda bulunan yabancılar para veya hapis cezasına çarptırılabilir, mahalli asayiş ve emniyeti tehdit eden yabancılar siyasi ve inzibati sebeplerden ötürü ülke dışına çıkarılabilecekti.²³⁷

Bu gelişmelerin akabinde savaş döneminden barış dönemine geçildiği Cumhuriyet’in ilk yılları itibariyle gerek iç turizm gerekse dış turizm bağlamında Türkiye’deki seyahat faaliyetlerini kolaylaştırmaya ve hızlandırmaya yönelik önemli çalışmalar içine girildiği görülmektedir. Bu dönemde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de deniz ve demir yolları ulaşımının daha yaygın olduğu ve yerli ve yabancı turistler tarafından daha çok tercih edildiği, bu nedenle turizm ulaştırma altyapısı açısından ülkede beliren belli başlı sorunların da deniz ve demir yollarıyla seyahat münasebetiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu dönem itibariyle Türkiye’yi ziyaret etmek isteyen turistlerin birçoğunun ülkede uygulanan vize ve gümrük işlemleri gibi yasal süreçler hakkında yeterli bilgiye sahip olamamalarının birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmalarına yol açabildiği,²³⁸ bu konuyla ilgili esaslı problemlerin de ilgili dönemde daha çok

²³⁴ Hamiyet Sezer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.21, S.33, 2003, 106 vd.

²³⁵ Musa Çadircı, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’-i Mürûr ve Pasaport Nizâm-nâmeleri”, *Belgeler*, C.XV/19, Ankara, 1993, s.172.

²³⁶ *Ecneblerin Memalik-i Osmaniyye’de Seyahat ve İkametleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, Mart 1331, s.3.

²³⁷ “Ecneblerin Memalik-i Osmaniyyede Seyahat ve İkametleri Hakkındaki Kanununun 4, 6 ve 9 uncu Maddelerinin Tadiline Dair Kanun Lâyihası”, *Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi*, Devre: 3, C.2, 27 Mart 1333, s.386-387.

²³⁸ Gülersoy ve Diğerleri, *a,g,e*, s.13.

tercih edilen deniz yolu seyahatlerinde belirginleştığı görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'ye deniz yolu ile gelen turist kabilelerinin İstanbul Limanı'na geldikten sonra vize ve giriş işlemleri için saatlerce beklemelerini ve mağdur olmalarını önlemek üzere, turistleri taşıyan vapurlara Türkiye Seyyahîn Cemiyeti'nin üyeleri ile ülkeye giriş işlemlerini yapacak polis memurları Dâhiliye Vekâleti'nden aldıkları yetki çerçevesinde Çanakkale'den itibaren eşlik etmeye başlamışlardır. Bu suretle hem söz konusu dönem itibariyle komşu ülkeler tarafından Türkiye'ye gelen turistlere sıklıkla yapılan Türkiye aleyhindeki propagandaların etkilerini gidermek üzere yetkililer tarafından genç Türkiye Cumhuriyeti, Türk tarihi, hukuku, kültürü, sosyal hayatı ile ülkenin tarihî ve turistik yerleri hakkında çeşitli lisanlarda aydınlatıcı konuşmalar yapılıyor hem de vize işlemlerine yönelik ön bilgiler veriliyordu.²³⁹ Benzer şekilde Posta İdaresi'nin çalışmaları ile turist vapurlarında pul satmak, adi ve taahhütlü mektup muamelesi yapmak üzere memur bulundurulmaya başlanması da turistlere seyahatleri sırasında iletişim ihtiyaçlarını gidermek üzere kolaylık sağlamakta idi.²⁴⁰ Bu dönemde Türk limanlarının birçoğunun yavaşmaya elverişli olmaması nedeniyle turist vapurları açıkta demirlemekte, bu şekilde vapurlarda bulunan turistleri yönlendirmek üzere hücum eden kayıkçı, hamal, otel komisyoncusu, tercüman ve rehber kalabalığı kargaşaya ve düzensizliğe neden olmaktadır. Bu sorunu gidermek üzere de İstanbul Şehremaneti, TTOK, Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefain idarelerinin işbirliği ile turistlerin rıhtıma küçük vapurlarla taşınmaları sağlanmış, turistleri ve eşyalarını taşımak üzere taksi, kayık ve hamal tarifeleri hazırlanmış ve bunlar çoğaltılarak iskelelere, gümrüklere ve turistik bölgelere dağıtılmıştır.²⁴¹ İstanbul Liman İdaresince alınan tedbirler neticesinde hududlarda ve gümrüklerde olduğu gibi turist taşıyan vapurlarda da lisan bilen memurların görevlendirilmeye başlandığı ve otomobillerin zarar görmeden tahmil ve tahliyesi için rıhtımda Avrupa'daki örneklerinden hareketle modern bir asansör yaptırıldığı görülmektedir.²⁴² Ayrıca temin edilen modern bir merdivenin vapura yanaştırılmak suretiyle yolcuların rıhtıma doğrudan ve rahat bir şekilde inmelerinin, hamalların yolcu eşyalarını lastikli taşıma arabalarıyla taşınmalarının, yolcuların temizlenmiş limandan düzenli ve rahat bir şekilde gümrük salonuna geçebilmelerinin, buradaki resmî işlemlerin nazikçe, dürüstçe ve hızlı bir şekilde tamamlanmasının sağlandığı anlaşılmaktadır.²⁴³ Alınan bu tedbirler münasebetiyle önceki yıllarda turistlerin vapur ile rıhtım arasında karşılaştıkları belirsizliklerin, düzensizliklerin ve kargaşanın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu döneme kadar uygulamada olan, İstanbul'dan transit olarak geçen yabancı yolcuların geceyi şehirde geçirmelerinin kabul edilmemesi ve gece 24'e kadar vapurlarına dönmeye mecbur tutulmaları gibi uygulamalar kaldırılmış,²⁴⁴ böylece turistleri seyahatleri sırasında huzursuz eden bir sorun daha çözülmüştür. Kurvaziyer vapurlarının Türk kıyılarında Akdeniz'e kıyısı olan Avrupa ülkelerine, özellikle de komşu ülke

²³⁹ *Türkiye Turing Kulübü Ne Yaptı*, Kâatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul, 1935, s.8.

²⁴⁰ "Türkiye Turing ve Otomobil Kulübünün 1936 Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.15/87, 1 Nisan 1937, s.7-8.

²⁴¹ Gülersoy ve Diğerleri, *a.g.e.*, s.20.

²⁴² *Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü'nün Umumî Heyetine Takdim Edilen Mesai Raporu*, Uray Basımevi, İstanbul, 1936, s.6.

²⁴³, "Seyyah Celbine Doğru Atılan ilk Adımlar", *Cumhuriyet*, 12/10/1936.

²⁴⁴ "TTOK'nın 1936 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.7.

Yunanistan'a göre daha yüksek rüsuma tabi olması nedeniyle Türkiye'ye turist akışı konusunda yaşanan olumsuz etkiler ise yapılan yasal düzenlemelerle bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Buna göre Türkiye limanlarına gelen hususi yatlar, özellikle turist nakledip başka bir ticari muamelede bulunmayan turist gemileri ve ilmî amaçlar doğrultusunda kullanılan gemiler hususi kanun ve nizamlarına göre vermek durumunda oldukları vize, müruriye, demir ve şamandıra resimleri ile kılavuz ve römorkör ücretlerinden muaf tutulmuşlardır.²⁴⁵ Böylece yabancı vapurların Türkiye'ye de uğramaları teşvik edilmiştir. Ayrıca, turist gemileri ile yatlardan alınarak devlet hazinesine aktarılan sıhhiye, rıhtım ve fener rüsumlarında %50 oranında tenzilat yapıldığı,²⁴⁶ bu seyahat vasıtalarından Karadeniz Boğazı'ndan çıktıkları zaman ton başına alınan 5 kuruş tahlisiye rüsumunun da turistlere seyahat kolaylığı sağlamak üzere kaldırıldığı anlaşılmaktadır.²⁴⁷ 1938'de çıkarılan bir kararname ile de ticaret ve turist gemilerinin gündüz gelmek ve mevcut kurallara uymak koşuluyla harp limanlarına girişleri, yabancı gemilerin giriş ve çıkışlarını kontrol edecek gümrük ve polis teşkilatına sahip limanlara gece ve gündüz yanaşmaları ve yolcu çıkarmaları serbest bırakılmış, liman zabıta hizmetlerinin geceleri de vazife görebilecek şekilde tanzim ve takviye edilmesi, hususi yatların da benzer özellikler göstermeleri koşuluyla yolcu ve turist gemileri gibi muamele görmesi sağlanmıştır.²⁴⁸ Transit geçiş vizesiyle veya vapur ve şimendiferler arasında aktarma yapmak suretiyle seyahatlerini devam ettiren turistlerin ülke sınırında beyan ettikleri dövizlerden harcamadıkları kısmının yurt dışına çıkarılması konusundaki kambiyo denetim ve vizesinin Maliye Vekâleti tarafından kaldırılması,²⁴⁹ ayrıca yurt dışına tahsil ve araştırma nedeniyle, sıhhi, ticari veya zaruri sebeplerle çıkanlara belirli miktarda kambiyo müsaadesi tanınması²⁵⁰ bu dönemde turistlere sağlanan seyahat kolaylıkları arasında yer almıştır. Turistlerin seyahatleri sırasında ihtiyaçlarını gidermek üzere kambiyo işlemlerini güvenli bir şekilde yapmalarını temin etmek amacıyla Wagons Lits-Cook İdaresi gibi bazı seyahat acentelerine ve otellere döviz bozma yetkisinin verilmesi ve “şanj muameleleri” için turist vapurlarına Merkez Bankası tarafından memur görevlendirilmeye başlanması²⁵¹ da dönemin dikkat çeken turizm faaliyetleri arasında bulunmaktadır. Bu faaliyetler neticesinde turistler için Türkiye'ye deniz yolu ile ulaşmanın birçok Avrupa ülkesine ulaşmak kadar kolay hâle geldiğini söylemek mümkün görünmektedir.²⁵²

Bütün bu faaliyetlere ek olarak burada özellikle belirtmeliyiz ki Cumhuriyet'in ilk yıllarında deniz ulaştırıcılığı ile ilgili belki de en önemli adım 19 Nisan 1926 tarihinde kabul edilen kanun ile kullanılmaya başlanan “kabotaj hakkı” ve buna göre Türkiye sahillerinin bir noktasından diğerine yolcu ve emtia alıp nakletmek ve sahillerde limanlar dâhilinde veya arasında kılavuzluk ve liman hizmetlerinde bulunmak yetkisinin yalnız Türk bayrağı taşıyan gemilere ve mürettebatına

²⁴⁵ “Turist Gemilerinden Alınan resimlerden Bazılarının Affına ve Bazılarının İndirilmesine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 18/12/1935, S.3185, Kanun No: 2864, Kabul Tarihi:13/12/1935.

²⁴⁶ *TTOK'nın Umumî Heyetine...*, s.4.

²⁴⁷ *Türkiye Turing Klübü...*, s.11.

²⁴⁸ *BCA*, 14/9/1938, S.96352, D.69, FK.30..18.1.2, YN.84.84..14.

²⁴⁹ *BCA*, 1/10/1934, S.13392, FK.30.18..1.2, YN.48.66..17.

²⁵⁰ *Turizm Kılavuzu*, s.276-280.

²⁵¹ “TTOK'nın 1934 Senesine Dair Raporu”, *a.g.d.*, s.9.

²⁵² Akçura, “Cumhuriyet'in İlk Yılları...”, *a.g.d.*, s.7.

bırakılması olmuştur. Böylece kara suları dâhilinde dalgıçlık, arayıcılık, kılavuzluk, deniz bakkallığı, ayrıca Türk deniz taşımacılığı kapsamında kaptanlık, çarkçılık, kâtiplik, tayfalık, amelelik, deniz esnafılığı, iskele ve rıhtım hamallığı icrası Türk halkına münhasır kılınmıştır.²⁵³ Buna ek olarak, 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda yer alan hükümler gereğince Türk armatörlerine hazineden avans ve kredi kolaylıkları, vergi ve gümrük muafiyetleri ve devlet ile eşit rekabet şartları sağlanmış, böylece müteşebbisler Türk deniz filosuna yeni gemiler katabilmiş ve netice olarak hususi kesim deniz taşımacılığında hızlı bir şekilde yer edinmeye başlamıştır.²⁵⁴ Bu şekilde Türk sularında faaliyet gösterecek Türk gemi ve işletmecilerini desteklemek üzere, Türkler ve Türk şirketleri tarafından satın alınacak buharlı ve motorlu gemiler ile ülkede yapılacak bu türden gemiler için getirilecek eşyanın gümrük resminden muaf tutulması yönünde bir uygulamaya gidildiği görülmektedir.²⁵⁵ Bu gelişmeler hem deniz ulaştırmacılığı alanında faaliyet göstermek üzere Türk müteşebbisleri için bir teşvik unsuru olmuş hem de yerli halkın ulaştırma ve turizm faaliyetlerindeki iş gücünün ve bilgisinin artmasına vesile olmuştur.

Bu dönemde özellikle İstanbul ve Ankara'daki hususi otomobillerin sayısının hızla arttığı, bunların kazalara karşı olduğu gibi triptik taahhütlerine karşı da mecburi sigortaya tabi tutulmaları yönünde T TOK yetkililerince Paris'teki "Union Şirketi" ve İstanbul'daki millî sigorta şirketleriyle görüşmelerde bulunduğu görülmektedir.²⁵⁶ Bu gelişmelerle birlikte otomobillerin uluslararası yolculuklarını düzenleyen 24 Nisan 1926 tarihli "Paris Mukavelenamesi" 14 Ocak 1933 tarihi itibariyle TBMM tarafından kabul edilmiş, böylece "Arsiulusal Otomobil Kullanma Ehliyetnamesi", "Beyne'l-Milel Otomobil Şahadetname ve Plakaları" Türkiye'de resmen geçerli hâle gelmiş,²⁵⁷ bunları düzenleme yetkisi de 1930 yılı itibariyle T TOK'ya verilmiştir.²⁵⁸ Buna istinaden Avrupa'ya otomobilleri ile seyahat eden Türk vatandaşları da T TOK'nın herhangi bir yabancı kulüpten tedarik etmek durumunda kaldığı vesikalar ve yabancı plakalarla yapmak müşkülâtında buldukları seyahatlerini T TOK tarafından basılan ve onaylanan millî vesikalar ile uluslararası geçerliği olan "TR harfli plakalar" ile yapma imkânına

²⁵³ "Türk Sahillerinde Nakliyatı Bahriye (Kabotaj) ve Limanlarla Kara Suları Dâhilinde İcrayı San'at ve Ticaret Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, Kanun No: 815, Kabul Tarihi: 29/4/1926, S.359.

²⁵⁴ İlgili kanun için bkz.; "Teşvik-i Sanayi Kanunu", *Resmî Gazete*, 15/6/1927, S.608, Kanun No:1055.

²⁵⁵ "Türkler ve Türk Şirketleri Tarafından İştira Olunan Buharlı Sefainin Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun", *Resmî Gazete*, Kanun No:418, Kabul Tarihi: 20/2/1924; "Buharlı Sefinelerin Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 17/6/1930, S.1522, Kanun No:1699; "Devlet Müesseseleriyle Türkler veya Türk Sermayesiyle Müteşekkil Şirketler Tarafından Satın Alınan Buharlı Gemilerle Memlekette Yapılan Mümasilleri İçin Getirilecek Eşyanın Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 30/6/1936, S.3335, Kabul Tarihi: 12/6/1936, Kanun No:3044; "Hariçten Satın Alınan Buharlı ve Motorlu Gemilerle Memlekette Yapılan Mümasilleri İçin Getirilecek Eşyanın Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 28/3/1938, S.3867, Kabul Tarihi: 21/3/1938, Kanun No:3339.

²⁵⁶ *T TOK'nın Umumi Heyetine...*, s.8.

²⁵⁷ "24 Nisan 1926 Tarihinde Paris'te İmzalanan Otomobil Seyrüseferine Dair Beynelmilel Mukavelenamenin Tasdiki Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 26/1/1933, S.2314, Kanun No:2095, Kabul Tarihi 14/1/1933.

²⁵⁸ *T TOK'nın Tadil Olunmuş Nizâmnâmesi*, s.13.

kavuşmuşlardır.²⁵⁹ Söz konusu dönem itibarıyla yürürlükte olan ve yabancı turistler ve araçları için olduğu kadar yerli turistler için de bir kısım yorucu bürokratik işlemler silsilesini ve maddi yükümlülükleri barındıran 11 Nisan 1918 tarihli “Gümrük Kanunu”,²⁶⁰ 1930 ve 1934 yıllarında yapılan düzenlemelerle değiştirilmiş, böylece kara yoluyla gelen turistlerin ve yolcuların memlekete resimsiz girecek nakil vasıtalarından nakit ve senet teminatı alınması uygulaması yerine TTOK’nın triptiği ve bu kulübün veya onun kefalet ettiği yabancı kulüplerin vereceği “Beyne’l-Milel Turizm ve Otomobil İttihadı”nın gümrüklerden geçiş karnesi (carnet de passages en douganes) geçerli hâle gelmiştir.²⁶¹ Ayrıca bu dönemde ülkeden transit geçen yolculardan vize istenmesi uygulamasına son verilmiş, Türk plakalı taşıtların yurtdışına çıkışlarında alınan “Muamele Vergisi” kaldırılmış ve yurtdışındaki sınır kapılarında da TTOK’nın düzenlediği “Dâhili Triptik Belgeleri” kabul edilmiştir.²⁶² Buna ek olarak, maliye memurları tarafından ülkede birkaç günden fazla kalacak turistlerden alınan “tedrisat vergisi” ve “pul parası” gibi ücretler, altı aydan az kalacak olanlardan vergi alınmaması yönündeki karar ile kaldırılmıştır.²⁶³ Avrupa’dan gelen yolcuların Türkiye sınırından girişte genellikle geceye tesadüf eden gümrük muayene işlemlerinin yarattığı güçlüklerin ise İstanbul Gümrük Başmüdürlüğü’nün girişimleri ile söz konusu işlemlerin İstanbul’a yakın yerlerde, dolayısıyla sabah vakitlerinde yapılmasının temin edilmesi neticesinde büyük ölçüde çözüldüğü anlaşılmaktadır.²⁶⁴ Edirne-İstanbul arasındaki yolun yasaklanmış bölgelerinde turist otomobillerine gözetim için bir jandarma eri bindirilmesi ve triptik ile giriş yapan otomobillerden alınan %1’lik resim gibi uygulamalar kaldırılmıştır.²⁶⁵ Ayrıca, turistlerin 50 lirayı geçmemek koşuluyla özel eşyalarını gümrük resminden muaf olarak ithal edilebilmelerine imkân tanınması ve zatlarına mahsus, açık şişelerde bulunan kolonya, içki ve lavanta gibi eşyalardan gümrük vergisi alınmaması gibi uygulamaların²⁶⁶ seyahatlerde önemli kolaylıklar sağladığı anlaşılmaktadır.

30 Mart 1931’de Cenevre’de imzalanan yol işaretlerinin birleştirilmesi yönündeki mukavelename ile ulusal ve uluslararası ulaşımın kolaylaştırılması ve yol güvenliğini temin için yeknesak yol işaretleri sisteminin kabulü söz konusu olmuştur.²⁶⁷ Böylece gelişmiş ülkelerde olduğu gibi uluslararası yol işaretleri

²⁵⁹ “Türkiye Turing ve Otomobil Klübünün 1933 Senesine Dair Raporu”, *TTOK Mecmuası*, S.12/58, 22 Nisan 1934, s.9.

²⁶⁰ “Gümrük Kanunu”, *Düstur*, 11/4/1334, Referans No:3522, Tertip:2, C.10, s.459.

²⁶¹ “Gümrük Tarifesi Kanununa Müzeyyel Kanun”, *Resmî Gazete*, 7/5/1930, S.1490, Kanun No:1605; “Gümrük Tarifesi Kanununa Eklenen 1605 Sayılı Kanunun Birinci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 22/12/1934, S.2886, Kanun No:2608, Kabul Tarihi: 13/12/1934; Sonraki dönemlerde yürürlüğe giren yeni muafiyetlerle ilgili olarak bkz. *Düstur*, 3. Tertip (Teşrinisani 1936-Teşrinisani 1937), C. 18, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937, s. 504-507.

²⁶² Baltacıoğlu, *a.g.e.*, s.23.

²⁶³ Gülersoy ve Diğerleri, *a.g.e.*, s.13.

²⁶⁴ “TTOK’nın 1933 Senesine Dair Raporu”, s.11; Konu ile ilgili olarak ayrıca bkz.; “Simplon Ekspresinde Gümrük Muamelesi”, *Cumhuriyet*, 26/12/1936.

²⁶⁵ *TTOK’nın 50 Yılı*, s.55.

²⁶⁶ Köfteoğlu ve Karabulut, *a.g.e.*, s.9-10.

²⁶⁷ “30 Mart 1931 Tarihinde Cenevre’de İmzalanan Yol İşaretlerinin Tevhidi Hakkındaki Mukavelenamenin Tasdikine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 24/4/1934, S.2683, Kanun No:2409, Kabul Tarihi: 14/4/1934.

konusunun devletin ilgili mercileri ile belediyeler tarafından ele alındığı ve bu şekilde uluslar arası yol işaretlerinin önemli yol ve caddelerde yer almaya başladığı görülmektedir. Ayrıca otomobillerin uluslararası geçişlerini kolaylaştırmak amacıyla mukavelenameyi imzalayan taraf ülkelerde ücret karşılığında yolcu ve ticari eşya naklinde kullanılan araçlar hariç olmak üzere turistler otomobillerine malikiyet ile seyahat vergi ve rüsumundan muaf tutulmuşlardır.²⁶⁸ 1937’de gümrük tarifesi hakkında çıkarılan ek kanunla; turistlerin gümrük kapılarından geçiş yaptıkları süreden itibaren Türkiye’de triptik ve geçiş karneleri ile nakil vasıtalarını kullanabilme süreleri altı aydan bir yıla çıkarılmıştır. Bunların kaza geçirmeleri veya çalınmaları hâlinde tabi olacakları muamele tespit edilmiş, taşıtların sahiplerinden önce veya sonra getirtilebileceğine dair bir hüküm konulmuştur.²⁶⁹ Böylece uluslararası gümrüklerden geçiş karnesine dair mevzuat ve uygulamalar Avrupa ülkelerindeki mevzuat ile uyumlu hâle getirilmiştir. Triptik ve gümrükten geçiş karnelerini taşıyan turistlere tatbik edilen gümrük muamelelerine ait mevzuatın birleştirilmesi amacıyla 1937’de Paris’te yapılan “Milletlerarası Turizm Hakkında Mukavele Müzakereleri”ne katılmak ve takiben Belçika ve İsviçre gümrüklerinde incelemelerde bulunmak üzere Gümrükler Umum Müdürü Mahmut Nedim Gündüzalp ile Dâhiliye Vekilliği Emniyet-i Umumiye Umum Müdür Muavini İzzettin Bey’in gönderilmesi²⁷⁰ söz konusu dönemde Türkiye’nin uluslararası seyahat faaliyetlerini kolaylaştırmaya yönelik gümrük faaliyetleri konusundaki hassasiyetini gösteren bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu dönemde seyahatlerinde kara yollarını tercih eden turistler için kabul edilen TTOK’nın triptiği gibi hava yolunu tercih eden turistler ve yolcular için de Türk Tayyare Cemiyeti ile “Uluslararası Hava Federasyonu”nun ve bu federasyona mensup olup Türk Tayyare Cemiyeti’nin gümrük geçiş karnesini tanımış olan uluslararası hava kulüplerinin gümrük geçiş karneleri kabul edilmiştir.²⁷¹ Böylece yabancı ülkelerden Türkiye’ye hava yolu vasıtasıyla gerçekleşen turizm taleplerini karşılamak, seyahat faaliyetlerini kolaylaştırmak ve teşvik etmek konusunda önemli bir aşama kaydedildiği anlaşılmaktadır.

Türkiye’ye gelen turistlerin yaşadığı en büyük sorunlardan birini de pasaport ile seyahat ve ikamet işlemleri teşkil etmekte idi.²⁷² Bu sorunları asgari düzeye çekebilmek amacıyla 1938 yılı itibariyle yenilenen “Pasaport Kanunu”na göre Türk vatandaşlarının ve yabancıların ancak Hükûmetçe tayin olunan yerlerden, usulüne uygun ve muteber pasaport veya vesikalarla Türkiye’ye girip çıkabilecekleri

²⁶⁸ “30 Mart 1931 Tarihinde Cenevre’de İmzalanan Ecnebi Otomobil Arabalarının Tabi Olacakları Malî Mükellefiyet Hakkındaki Mukavelenin Tasdikine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 12/5/1934, S.2698, Kanun No: 2424, Kabul Tarihi: 3/5/1934.

²⁶⁹ “Gümrük Tarifesi Hakkındaki 1499 Sayılı Kanuna Ek Kanun”, *Resmî Gazete*, 20/4/1937, S.3585, Kanun No:3152, Kabul Tarihi: 9/4/1937.

²⁷⁰ *BCA*, 2/6/1937, S.67432, FK.30..18.1.2, YN.75.47..15 ve 15/6/1937, S.68472, FK.30..18.1.2, YN.76.52..18.

²⁷¹ “Gümrük Tarifesi Kanununa Eklenen 1605 Sayılı Kanunun Birinci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 22/12/1934, S.2886, Kanun No:2608, Kabul Tarihi: 13/12/1934; Ayrıca bkz.; “Gümrük Tarifesi Hakkındaki 1499 Sayılı Kanuna Ek Kanun”, *Resmî Gazete*, 20/4/1937, S.3585, Kanun No: 3152, Kabul Tarihi:9/4/1937.

²⁷² “Bizim Memlekette de Turizm Sanayii Olabilmek İçin”, *Cumhuriyet*, 14/9/1934.

belirtilmiş; pasaport ve vesikalarının cinsleri, veriliş işlemleri, müddetleri, vizeleri, harçları ve ceza hükümleri çağdaş esaslar dâhilinde güncellenmiştir.²⁷³ Böylece pasaport işlemlerinde kolaylık ve şeffaflık temin edilmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde uluslararası turizm faaliyetlerinin nitelik ve nicelik olarak net bir şekilde tespiti ve değerlendirilmesi amacıyla turizm istatistikleri konusunun da gündeme geldiği görülmektedir. “Beyne’l-Milel İstatistik Enstitüsü”nün 1927’de Kahire’de düzenlediği toplantıda her ülkenin kendi sınırlarına giren ziyaretçilerin yanı sıra kendi vatandaşlarının da diğer ülkelere gidişlerinin tespitinin faydalı görüldüğü belirtilmiş ve böylece turizm istatistiklerinin tutulması konusunda birçok ülke ile Türkiye de konu hakkında görüş ve önerilerini ilgili enstitüye bildirmiştir.²⁷⁴ 1934’te toplanan “Cemiyet-i Akvam İktisadî Komitesi”nin turizm istatistiklerinin düzenlenmesi ve birleştirilmesi konusunda düşünce ve teklifleri doğrultusunda Birleşmiş Milletler Konseyi’ne tavsiye niteliğinde bir rapor sunulmuş, bu raporda milletler arası turizm istatistiklerinin tanzim usulleri ele alınmış ve bunların temel olarak turist masrafları kıymetinin takdirine esas olmak üzere “tediye muvazenesi” gibi iktisadi gayeler ve turizme ait propaganda neticelerinin incelenmesi için gerekliliği vurgulanmıştır.²⁷⁵ Söz konusu raporun Başvekâletçe Türkçeye de çevrilmesi, turizm konusunun önemli veri kaynaklarından birini oluşturan istatistikler konusunda takınılan ciddi yaklaşıma ve çalışmalara işaret etmektedir.

4. Konaklama Tesisleri ile İlgili Faaliyet ve Düzenlemeler

Dünyada turistik faaliyetlerin ivme kazandığı 19. yüzyıldan itibaren turistlerin seyahat faaliyetleri için ulaştırma vasıtaları kadar konaklama mekânlarının güvenliğini ve rahatlığını da dikkate almaya başladıkları ve tüm dünyada yaygınlaşan çağdaş turizm tesisleri olarak otellerin ön plana çıktığı görülmektedir. Böylece konaklama anlayışı başlı başına bir ihtisas alanı olarak ortaya çıkmış ve bu anlayış bir otel endüstrisinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.²⁷⁶

Türk sosyal, kültürel ve iktisat tarihi içinde, hayır yapmak veya ticari ve askerî ihtiyaçları karşılamak üzere uzun yollar üzerindeki menzillerde veya şehir ve kasabalarda konaklama amaçlı olarak kullanılan “muyanlık”, “ribat”, “han” ve “kervansaray” gibi müesseselere rastlanmaktadır.²⁷⁷ Ayrıca yolculara din ve inanç farkı gözetilmeksizin ücretsiz yatak ve yemek temin edilen “tekke”, “hânıkah”, “kalenderhane”, “zaviye” ve camilerdeki “misafirhane”lerin de konaklama amacıyla kullanılabilirdiği görülmektedir.²⁷⁸ Bu tür teşekküllerin dışında Anadolu’da konaklama amacına hizmet etmek üzere modern turizm tesislerinin ortaya çıkışı 19.

²⁷³ “Pasaport Kanunu”, *Resmî Gazete*, 15/7/1938, S.3960, Kanun No: 3519, Kabul Tarihi:28/6/1938.

²⁷⁴ Selâhattin Çoruh, *Herkes İçin Turizm Bilgisi*, Doğu Matbaası, Ankara, 1954, s.206-207.

²⁷⁵ *Milletlerarası Turizm İstatistiklerinin Tanzim Usulleri*, Çeviren: Şevket Kaya, Başvekâlet İstatistik Umûm Müdürlüğü Neşriyat No: 123, İstanbul, 1937, s.3 vd.

²⁷⁶ Vedat Nedim Tör, “Turizm İşleri Hakkında Bir Rapor”, *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü Yayınları, No:2, 1939, Ankara, s.17.

²⁷⁷ Burhan Göksel, *Turizm Tarihi ve Türkler*, (y.y.), 1978, s.3; Abdullah Tekin-Filiz Karaosmanoğlu, *Turizm Hareketleri İçinde Seyahat Acentaları*, Ankara, 1991, s.35-36.

²⁷⁸ Ömer Lütfü Barkan, “Vakıflar ve Temlikler, I, İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S.II, s.301-303.

yüzyılın ortalarından itibaren olmuş²⁷⁹ ve bu faaliyetler özellikle İstanbul'da yoğunlaşmıştır.²⁸⁰ Bunların başında 1841'de açılan "Otel d'Angleterre",²⁸¹ 1892'de açılan "Büyük Londra Otel", 1894'te açılan "Tokatlıyan Otel", "Orient Ekspres" in konuklarını ağırlamak üzere 1895'te açılan "Pera Palas" ve aynı dönemde Tarabya'da açılan "Summer Palace" gelmektedir. 1895 yılı itibariyle yayınlanan "Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse'de Bulunan Otel ve Misafirhaneler Hakkında Ta'limât"²⁸² Osmanlı Devleti'nin payitahtı olan İstanbul ve çevresindeki konaklama faaliyetlerini kontrol altında tutmak ve bunlara intizam vermek üzere hayata geçirilen önemli bir yasal düzenleme olmuştur. Ancak bu talimatın daha çok güvenlik tedbirleri çerçevesinde ele alındığı, konaklama faaliyetlerinin kalite standardına dair herhangi bir hüküm barındırmadığı görülmektedir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden yukarıda değindiğimiz oteller dışarıda bırakılırsa ülke sathındaki konaklama tesislerinin genel anlamıyla iptidai esnaf müesseseleri şeklinde bulunduğu görülmektedir. Bu süreç içinde İstanbul'da faaliyete geçen "Grand Hotel Français", "Hotel de Rome", "Bristol", "Kroeker Otelleri", "Kontinental", "Novotni", "Alp Otel", "Emperyal Otel", "Turing Palas",²⁸³ Beyoğlu "Özipek Palas"²⁸⁴ ile Sadrazam Tevfik Paşa'nın oğulları tarafından 1928'de işletmeye açılan "Park Otel"²⁸⁵ in de konfor ve kalitesiyle itibar gören konaklama tesisleri arasında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca İstanbul açıklarındaki adaların en büyüğü durumunda olan Büyükkada'da "Splendid Palas", "Kalipso Otel/Akasya", "Büyük Emperyal Otel", "Hotel Des Etrangers/Sümer Palas", "Hotel Giacomo", "Hotel des Princes" ve "Haklı Palas" gibi itibar edilen konaklama tesisleri bulunmakta idi.²⁸⁶ Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olması hasebiyle nüfusu ve ziyaretçisi hızla artan Ankara'da ilk büyük ve modern otel ise 1928'de "Ankara Palas" adıyla faaliyete geçmiştir. Bunun yanı sıra "Taşhan Palas", "Lozan Palas", "Belvü Palas", "Yeni Otel", "Meydan Palas" ve "İstanbul Palas" başkentin diğer önemli otelleri arasında yer almaktaydı. Ankara'da turistik anlamda ilk dikkate değer yeme-içme tesisi de Atatürk'ün talimatıyla İstanbul'dan gelen Karpiç adlı Beyaz Rus'un 1928'de işletmeye açtığı "Karpiç Lokantası" olmuştur.

²⁷⁹ Şenol Çavuş ve Diğerleri, *Türk Turizm Tarihi Yapısal ve Sektörel Gelişim*, İçinde Şenol Çavuş ve Melek Ece Öncüer, "Türkiye'de Konaklama Sektörünün Gelişimi", Ankara, 2009, s.91.

²⁸⁰ İstanbul'daki otel ve lokantaların 1860'lardan itibaren görülen reklam faaliyetleri ile ilgili olarak bkz.; Zafer Toprak, "İstanbul'da Turizm Çabaları: Eğlence Kültürü", http://www.obarsiv.com/etkinlik_vct_0304_zafert_turizm.html, (Erişim Tarihi: 3/4/2014).

²⁸¹ Çelik Gülersoy, "Türkiye'nin İlk Otel Hotel d'Angleterre", *TTOK Belleteni*, S.61/340, Şubat 1978, s.2-8.

²⁸² "Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse'de Bulunan Otel ve Misafirhaneler Hakkında Ta'limât", *Düstur*, 27 Şubat 1310/11 Mart 1895, R.2230, Tertip, 1, C.M, s.187-188.

²⁸³ Ragıp Kulat, "İstanbul'daki Başlıca Otellerin Durumu ve Islah Tedbirleri", *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü No:2, Ankara, 1939, s.133,135.

²⁸⁴ "Türkiye Turing ve Otomobil Klübünün 1937 Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.18/98, Nisan 1938, s.5, 7.

²⁸⁵ Hüsnü Sadık Durukal, "İstanbul'un Eski Meşhur Otelleri: Park Otel'e Ait Hatıralar", *İktisadi Yürüyüş*, S.384, 30 Nisan 1960, s.17.

²⁸⁶ Akçura, *Türkiye Turizmde 150 Yıl*, s.54; Müşterilerinin çoğunu yabancıların oluşturduğu bu otellerin 1929'dan itibaren dünyada baş gösteren iktisadi buhran neticesinde vuku bulan kontrol ve döviz kısıtlaması gibi tedbirler nedeniyle talep kaybına uğradıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu otellerin söz konusu dönem itibariyle İstanbul'da turistlerin yine öncelikli olarak talep ettikleri konaklama tesisleri arasında yer aldıkları görülmektedir.

Wagons Lits-Cook Şirketi'nin işlettiği “Gar Gazinosu ve Lokantası” da Ankara'nın muteber mekânlarından birini teşkil etmekteydi.²⁸⁷ Bu dönemde İzmir Bergama'da İdare-i Hususiye tarafından inşa ve tefriş edilen “İlimevi”, Gölcük ve Kozak yaylalarındaki,²⁸⁸ pasaport bölgesindeki oteller, “İzmir Palas”, “Hacı Hasan Oteli”, “Merkez Oteli”, “Ferah Oteli”, Selçuk'ta “Efes Oteli” ile Çeşme'de “Rasim Palas”²⁸⁹ Batı Anadolu'da rağbet gören konaklama tesisleri arasında yer almaktaydı.

Türkiye'de ilk turistik bölge olarak belirlenen, bu suretle girişilen imar ve inşaa hareketleri ile hızlı bir gelişim gösteren Marmara havzasında İstanbul'dan sonra ikinci bir şehir olarak Bursa'nın ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Bursa'nın Çekirge semtindeki turistik oteller arasında yer alan, Atatürk'ün talimatı ve Vali Şefik Soyer'in gayretleriyle inşa edilerek 1935'te açılışı yapılan “Çelik Palas Otel”²⁹⁰ ile Yalova'da İdare-i Hususiye tarafından inşası ve tefrişatı 1938 itibariyle tamamlanan “Otel Termal” tarihî ılıcaları ile meşhur olan bölgede kapsamlı istirahat vasıtalarıyla misafir ağırlayan dinlenme tesislerinden olmuşlardır.²⁹¹ Bu bölgede tabii güzelliklerinin yanı sıra şifalı kaplıcaları ile de gündeme gelen ve Atatürk'ün talimatıyla imarına başlanan Yalova ülke insanı kadar Avrupalı turistler tarafından da itibar gören bir turizm beldesi olarak gelişim göstermeye başlamıştır. 1926 yılı itibariyle sıcak ve soğuk maden suları imtiyazının Maadin İdaresi Heyet-i Fenniyesi tarafından belirlenecek hudutlar dâhilinde keşfedilmiş madenler statüsüyle ihale yolu ile işletilmesinin teşvik edilmesi ve bu suretle imtiyaz sahibine kurduğu işletme için yurt dışından ithal edeceği inşaa ve tesis levazımı için Ticaret Vekâleti'nin onayı ile beş sene gümrük, vücuda getirilen tesisat için on sene müsakkafat ve beş sene müddetle de kazanç vergisinden muafiyet hakkı tanınması²⁹² kaplıca ve ılıcaların turizme açılması ve otelcilik sektöründe kullanılması konusunda kısmî bir destek sağlamıştır. Yine bu dönemde Antalya'da “Antalya Palas”, “Cumhuriyet Oteli” ve “İzmir Oteli”; Konya'da “Selçuk Palas” ve “Viktorya Oteli”; Edirne'de “Avrupa Oteli”; Bolu'da “Hacı Dahri Mehmed Oteli”, Çanakkale'de “Bahr-i Sefid Oteli” ve “Safa Oteli”nin yanı sıra Anadolu'nun dört bir yanında iç ve dış turizme hizmet etmek üzere birçok otelin faaliyet gösterdiği görülmektedir.²⁹³

Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle etkinliğini artıran bu konaklama tesisleri vasıtasıyla Türkiye'de yaratılmak istenen modern otelcilik anlayışı ile hem turizme katma değer sağlamak hem de ülkenin medeni çehresini ikmal etmek amaçlanmış ve

²⁸⁷ “Ankara'nın Otelleri ve Lokantaları Tarihçesi”, *TÜRSAB Aylık Yayın Organı*, S.45, Haziran 1986, s. 30-32.

²⁸⁸ Fazlı Güleç ve Cemal Ziya Ardal, “Otel Meselesi”, *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü No:2, Ankara, 1939, s.129.

²⁸⁹ *Turizm Kılavuzu*, s.306, 312 ve 314.

²⁹⁰ Süreyya Ergün, “Turizm Bakımından Bursa Bölgesi Hakkında Notlar”, *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü No:2, Ankara, 1939, s.48.

²⁹¹ “TTOK'nın 1937 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.5 ve 7.

²⁹² “Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı ile Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 30/06/1926, S.408, Kanun No:927; Bu dönemde sağlık turizmi açısından teşkil edilecek müesseselerin idari ve şekli yapısını düzenleyen bir diğer kanun için bkz.; “Radyoloji, Radyom ve Elektrikle Tedavi ve Diğer Fizyoterapi Müesseseleri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 28/4/1937, S.3591, Kabul Tarihi: 19/04/1937, Kanun No:3153.

²⁹³ *Turizm Kılavuzu*, s.296-316.

bu faaliyetler öyle anlaşılmaktadır ki milli bir zaruret olarak görülmüştür.²⁹⁴ Nitekim bu doğrultuda İstanbul'da başlayan uygulamalarla otel ücret tarifelerinin belirlenmesi konusunda belediyeler ile otelciler arasında mutabakata varılması, açılan otellerin “küşat ruhsatnamesi” için belediyeler tarafından alınan resmin kaldırılması, otellerin ödemek durumunda olduğu kazanç vergisi ve damga pulu konusunda tenzilat sağlanması, istihlak vergi ve pullarından otellerin istisnasının temin edilmesi²⁹⁵ gibi önemli adımların atıldığı anlaşılmaktadır.

Bu dönemde çeşitli mesleklerle birlikte; Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa ve Yalova gibi turistik anlamda ön plana çıkan şehirlerde özellikle yabancıların elinde bulunan han, otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık, odabaşçılık; otel, han, hamam, kahvehane, gazino, dansing ve barlarda hizmetçilik (garson ve servant); bar oyunculuğu ve şarkıcılığı gibi turizmle doğrudan ilişki birtakım zanaat ve hizmetler doğrudan Türkiye'deki Türk vatandaşlarına tahsis edilmiştir.²⁹⁶ Böylelikle Türk vatandaşlarının turizmle iç içe olan konaklama, yeme-içme, eğlence hizmetleri konusundaki işgücünün de devlet tarafından himaye altına alınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yine bu dönemde turistlerin uluslararası seyahatleri öncesinde konaklama sorununu telgrafla halledebilmeleri amacıyla “Beyne'l-Milel İsviçre Otelciler İttihadı” tarafından “Avrupa Otellerinde Oda Tutmak İçin Beyne'l-Milel Telgraf Rumuzu”nun hazırlandığı ve bunun konaklama faaliyetlerini kolaylaştırmak üzere Türkiye'de de kullanıldığı anlaşılmaktadır.²⁹⁷

Bu yıllarda konaklama sektöründe çağdaş turizm anlayışına uygun teşkilatlanma çabaları da dikkat çekmektedir. Nitekim 1923'te memleketteki otelciliğin menfaat ve ihtiyaçlarını düşünmek ve sorunlarını gidermek amacıyla İstanbul'daki şehir otelcileri tarafından kurulduğu anlaşılan “İstanbul Otelciler ve Hancılar Cemiyeti”²⁹⁸ ve sonrasında teşkil edilen “Otelcilik Komitesi” gibi sivil toplum kuruluşları konu ile ilgili yapılacak çalışmalar için bir başlangıç teşkil etmiştir. Ayrıca, Avrupa'daki millî ve uluslararası otelcilik cemiyetlerinin nizamnamelerinin incelendiği ve Türk otelciliğinin profesyonel anlamda menfaatlerini savunmak ve bu mesleğin gelişim göstermesini temin etmek üzere “Millî Otelciler Cemiyeti”nin kurulması yönünde çalışmalara girişildiği, yine bu kapsamda merkezi Londra olmak üzere 22 ülkenin üye olduğu, otelcilik ile ilgili konuları incelemek ve bu konuda uluslararası standartları tesis ile konaklama sektörünün gelişmesine hizmet etmek üzere faaliyet gösteren “Beyne'l-Milel Otelcilik İttihadı”²⁹⁹ ile yakın ilişkilerde bulunduğu görülmektedir. 1937'de İstanbul Belediyesi ile TTOK'nun çalışmaları ile bir araya getirilen İstanbul otelcileri bir “Otelciler Birliği”nin teşkili konusunda mutabakata varmışlar, böylece Avrupa'daki örneklerinden hareketle Türkiye'de çağdaş standartlara uyan otelleri

²⁹⁴ “İktisat Vekâleti Turizm Bürosu'nun Otel Meselesi Hakkındaki 20/6/1938 Tarihli Tahrirâtı”, *TTOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, s.8.

²⁹⁵ *İstanbul Otelciler ve Hancılar Cemiyeti*, Tan Matbaası, İstanbul, 1937, s.9-18.

²⁹⁶ “Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 16/06/1932, S.2126; Kanun No:2007, Kabul Tarihi: 11/6/1932.

²⁹⁷ *Turizm Kılavuzu*, s.317-319.

²⁹⁸ *İstanbul Otelciler ve Hancılar Cemiyeti*, s.7.

²⁹⁹ Şükrü Ali Bey, “Otelcilik Sanayii”, *TTOK Belleteni*, S.16/89, Haziran 1937, s.11-12.

birliğe dâhil etmek suretiyle ülkeye turist celbi konusunda ortak çalışmalarda bulunmayı öngörmüşlerdir.³⁰⁰ Turizmde konaklama tesislerine yönelik önemli bir karar 1930'daki Beyne'l-Milel Turizm İttifakı Kongresi'nde gündeme gelen Calais-İstanbul yolu münasebetiyle olmuştur. Bu toplantıda Türkiye'yi temsil eden T TOK temsilcileri, toplantıya iştirak eden ve söz konusu güzergâh üzerinde bulunan ülkelerin turing kulüpleri gibi, devlet daireleri ile irtibata geçmek suretiyle ülke sınırları içine giren bu ana hat üzerinde modern dinlenme mahalleri ile oteller inşa edilmesi konusunda teşebbüste bulunmayı kabul etmişlerdir.³⁰¹ Bu konudaki diğer bir etkinlik Peşte'de 1936 Eylül ayında toplanan ve Türkiye'nin T TOK Reisi Reşit Saffet Atabinen tarafından temsil edildiği "Beyne'l-Milel Otelcilik Kongresi" olmuş, kongrede turizmle ilgili olarak otel kredileri ve bonoları, bahşiş meseleleri, döviz ve pasaport işlemleri ile tanıtım materyallerinin dağıtılması gibi konular tartışılmıştır. Kongreden temin edilen ulusal ve uluslararası otelcilik kuruluşlarının statüleri hakkındaki dokümanlar Türkçeye çevrilerek ilgili mercilere sunulmuştur.³⁰² Benzer şekilde Reşit Saffet Bey 1937 yılı itibarıyla Paris'te toplanan "Turizm ve Otelcilik Kongresi"ne de katılım sağlamak suretiyle³⁰³ Avrupa'daki otelcilik sektörü hakkındaki son gelişmeleri Türkiye'ye taşımıştır. 1938'de Başvekil Celâl Bayar tarafından Dâhiliye Vekâleti'ne yazılan bir yazıyla; Irak'ta vagonlu yataklar şirketi tarafından inşa edilen dört-beş odalı küçük, modern ve konforlu otellerin Anadolu'da demir yollarının uğradığı şehir ve kasabalar ile sahil bölgeleri gibi turistlerin uğrak yerleri için de uygun olacağı yönünde görüş bildirilmiş ve konu ile ilgili incelemelerde bulunulması istenilmiştir.³⁰⁴ Bu örnek devletin turizm sektöründeki konaklama sorunlarını hızlı ve etkin bir şekilde çözmek konusundaki tutumuna işaret etmesi bakımından önemlidir.

Bu dönemde yapılan resmî nitelikli çalışmalarla konaklama tesislerinde güvenli ve huzurlu bir ortam yaratılmak istendiği anlaşılmaktadır. Örneğin 1930'da yapılan bir yasal düzenleme ile han, pansiyon, otel ve bekâr odalarını işletenler, bu yerlerde herhangi bir suretle oturanlardan ve çalışanlardan imzalı hüviyet varakası almak ve bunu 24 saat içinde ilgili mahalle göndermek, buralardan ayrılanları haber vermek, buralarda ikamet eden ve çalışanlar da kendilerine verilecek hüviyet varakalarını doldurup imza etmekle yükümlü tutulmuşlardır.³⁰⁵ Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'nın koşulları içinde yürürlüğe giren yabancıların Türkiye'deki seyahat ve ikametleri hakkındaki 15 Mart 1915 tarihli geçici kanunun değiştirilerek, barış dönemi koşullarına göre yeniden düzenlendiği ancak bu düzenlemede yaklaşan İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı güvenlik sorunlarının da dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Bu konuda bahsi geçen kanuna ek olarak çıkarılan 1937 tarihli kanun gereğince, Türkiye'ye müşterek pasaportla grup hâlinde, triptik vesikasıyla veya konferanslara, sergilere, uluslararası kongrelere, millî bayramlara ve sportif

³⁰⁰ "Memlekete Seyyah Getirmek İçin", *Cumhuriyet*, 23/3/1937.

³⁰¹ *BCA*, "Beyne'l-Milel Turizm İttifakı İstanbul 1930 Senesi Kongresi Hakkında Türkiye Turing Klübü Resmî Raporu", 4/7/1930, D.8026, FK.30..10.0.0, YN:80.526..6.

³⁰² "T TOK'nun 1936 Senesine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.5, 8 ve 12.

³⁰³ *T TOK'nun 50 Yılı*, s.55.

³⁰⁴ *BCA*, 8/4/1938, D.16520, FK.30..10.0.0, YN.159.113..20.

³⁰⁵ "Otel, Pansiyon, Ticarethane ve sair Umumî Müesseselerde Oturan ve Çalışanların Hüviyet Varakası Vermeleri Mecburiyetine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 19/6/1930, S.1524, Kanun No:1704.

faaliyetlere katılmak üzere gelen turistlere ülkede iki ay süreyle ikamet tezkeresi almaksızın kalabilme izni verilmiştir.³⁰⁶ 1938 tarihli “Ecnebilerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun”da ise bu izinlere ek olarak, turistlerin Türkiye’ye gelişlerinde kaldıkları ilk yerleşim birimlerinde en yakın polis, bu bulunmazsa jandarma karakoluna 24 saat içinde müracaat ederek kendilerinin ve beraberindekilerin kimliklerini belirten bir beyanda bulunmak mecburiyetinde oldukları, geçiş vizesi almak suretiyle durmaksızın yollarına devam eden yabancıların ülke giriş ve çıkışlarında doldurarak polise verdikleri kontrol fişlerinin de bahsi geçen beyannamenin yerini tutabileceği belirtilmiştir. Bu beyanlardan hiçbir surette harç ve resim alınmayacaktı. Ayrıca bu kanunla, Türk mekteplerinde okuyan talebeler, resmî bir makam tavsiyesi ile sırf ilmî araştırma ve çalışmalarda bulunmak maksadı ile ikamet edenler, menşe itibariyle Türk olanlar, özellikle gazete muhabirliği için gelenler ve Hükümet, hususi idareler veya belediyeler tarafından istihdam edilecek mütehassıslar için bir senelik ikamet tezkereleri harçsız olarak verilmeye başlanmıştır.³⁰⁷ Bu iki yasal düzenleme çerçevesinde yüksek ve kurumsal katılımlı turizm hareketlerinin desteklendiği, turistlerin konaklamaları ve ikametleri konusunda ise ciddi bir kontrol mekanizmasının oluşturulduğu görülmektedir.

Turizm faaliyetlerinin Hükümet tarafından bir plan dâhilinde uygulanmaya başladığı bu dönemde otelcilik konusu ile ilgili olarak 1938 yılı itibariyle İktisat Vekâleti tarafından valiliklere gönderilen bir tamimle mevcut tesislerin çağdaş esaslar dâhilinde işletilmesi ve gelecekte yapılacak tesislerin modern ihtiyaçları karşılayacak şekilde inşa ve teşhiz edilmesi konusuna temas edildiği anlaşılmaktadır. Mevcut otel ve hanların denetim ve teftişi konusunda ise bizzat mülki idare amirlerinin ve belediye reislerinin vazifelendirildiği görülmektedir.³⁰⁸ Bu dönem itibariyle T TOK’nın girişimleri sonucu gerek tertibatları, gerekse turistleri kabul tarzları konusunda kalite anlayışını yüksek tutan vilayetlerdeki otellere işletmecilerinin talebi hâlinde “turing adı ile işaretli plakalar” verilmiş,³⁰⁹ bu da konaklama tesislerinde kalite standardını desteklemek ve teşvik etmek üzere önemli rol oynayan bir unsur olmuştur.

1937’de İktisat Vekâleti tarafından yapılan otel anketi verileri de dikkate alındığında Cumhuriyet döneminde konaklama sektöründe önemli icraatlar yapılmış olduğu anlaşılmalı beraber yeni kurulan devletin içinde bulunduğu iktisadi şartlar ve konjonktürel sorunlar nedeniyle bu çalışmaların yeterli düzeye ulaştığını söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Bu verilere göre söz konusu dönemde Türkiye’de 1.127 otel ve 1.495 han mevcut olup, bunların yarısına yakını Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa gibi tarihî ve turistik özellikleri ile tanınmış şehirlerde toplanmıştı. Diğer şehirlerdeki konaklama tesisleri genel anlamıyla otel olarak inşa edilmemiş eski yapılar şeklinde olup, sıcak sulu ve banyolu odası, alafranga tuvaleti olan otellerin sayısı oldukça azdı. Otellerin çoğu elektrikle aydınlanmakla birlikte

³⁰⁶ “Ecnebilerin Seyahat ve İkametleri Hakkındaki 2 Mart 1331 Tarihli Muvakkat Kanuna Ek Kanun”, *Resmî Gazete*, 28/5/1937, S.3616, Kanun No:3177, Kabul Tarihi:20/5/1937.

³⁰⁷ “Ecnebilerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 16/7/1938, S.3961, Kanun No:3529, Kabul Tarihi: 29/6/1938.

³⁰⁸ Güleç ve Ardal, a.g.m., s.131.

³⁰⁹ *Türkiye Turing Klübü...*, s.12.

umumi telefon, oda telefonu, asansör ve kalorifer tesisatı konularında yetersizlik göze çarpıyordu. Yine otellerin büyük bir kısmında lokanta bulunmuyor ve kahvaltı verilmiyordu.³¹⁰ Örneğin Trakya Umûmî Müfettişi Kâzım Dirik tarafından Başvekâlet makamına gönderilen 1938 tarihli bir yazıda Avrupa hattı üzerinde bulunan tarihî Edirne şehrine gelen turistlerin mevcut otellerin yetersizliğinden dolayı yaşadıkları sıkıntılar dile getirilmiş, buna göre otel bulamayınca otomobillerinin içinde yatıp kalkanların bile olduğu belirtilmiştir.³¹¹ Bu örnek bazı turistik bölgelerdeki mevcut konaklama tesislerinin artan turizm talebi karşısında yetersiz hâle düştüğünü göstermektedir. Bu dönemde ülkede otellerin açılması, işletilmesi ve kontrolü “belediye zabıtası nizâmnameleri”nin basit buyruklarına göre şekillenmişti. Belediyelerin, “Belediye Kanunu”nda umumi yerler arasında sayılan otellerin temizliği, sıhhi şartları, işletme izinleri ve tarifeleriyle meşgul olabilmek için “Umûmî Hıfzıssıhha Kanunu”nun hükümlerinden de faydalanarak belediye zabıtası nizamnamelerine özel hükümler koydukları görülmektedir. Ancak bu nizamnamelerde çoğu zaman fiyat tarifeleri de dâhil olmak üzere şehirden şehre büyük farklılıkların görüldüğü, konfor ve servis konularında ise asgari gereklerin bile yer bulmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca belediye gelirlerinin söz konusu dönem itibariyle kendi zorunlu vazifelerini bile yerine getirmeye yetmemesi, “belediye otelleri” kurmak hususunda kanunun verdiği görevin³¹² yerine getirilmesinde zafiyetlere yol açıyordu.

Belediyelerin, turizm faaliyetleri ile doğru orantılı olarak artan otel ihtiyacının karşılanması konusunda yetersiz kalması, bu işin Hükûmet tarafından geniş çaplı olarak ele alınması hususundaki gerekliliği gün yüzüne çıkarmıştır.³¹³ Bütün bu sorunları gidermek ve her kasabada rahat edilir bir otel bulunmasını temin etmek üzere 1938 yılı itibariyle Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından vilayetlere ve umumi müfettişliklere gönderilen tamim önem arz etmektedir. Bu tamimde; istasyonlarda, iskelelerde ve belediye teşkilatı olan her yerde misafirhane ve otel odalarının boyalı, haşerattan arındırılmış olması; bu odalardaki karyolaların belediyeler tarafından hazırlatılarak yatak, yastık, yorgan, çarşaf ve örtülerinin yıkanmış, ütülenmiş hâlde üçer takım olarak bulundurulması; han, otel, lokanta ve gazino gibi umuma ait yerlerdeki helâların ıslahı ve buralarda temiz bir el yüz yıkama yerinin teşkili talep edilmiştir. Tamimde, yapılacak çalışmaların mülkî idare amirlerinin ve belediye reislerinin temsil ettikleri şehir ve kasaba halklarının seviyelerine de bir gösterge olacağına ve takibine vurguda bulunulması da³¹⁴ bu konuya gösterilen ihtimama işaret etmiştir.

5. Turist Rehberliği ve Turizm Eğitimi Alanında Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de turizmin işlenmeye müsait bir kaynak olarak ülkeye temin edebileceği faydalar göz önünde bulundurularak söz konusu alanda görev yapacak

³¹⁰ Süreyya Ergün, *Otelcilik ve Turizm Millî Kredisi*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, (y.y.), 1944, s.143-144.

³¹¹ *BCA*, 9/6/1938, D.77D65, FK.30..10.0.0, YN.73.480..8.

³¹² “Belediye Kanunu”, *Resmî Gazete*, 14/4/1930, S.1471, Kanun No:1580.

³¹³ “Mühim Memleket İşlerinden Otel, Han Meselesi”, *Cumhuriyet*, 10/12/1936.

³¹⁴ “Dâhiliye Vekâleti’nin Mühim Bir Tamimi”, *Belediyeler Dergisi*, S.32, Nisan 1938, s.6.

personelin eğitimi konusu da Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle dikkate alınan konular arasında yer almıştır. Nitekim bu çerçevede turizmde teşkilatlanma çalışmaları içinde matbuat ve turizm meslek mektepleri vasıtasıyla turizm bilgi ve görgüsünün yayılması gereğinin de gündeme gelmeye başladığı anlaşılmaktadır.³¹⁵

Bu anlamda ele alacağımız ilk mevzu tercümanlık ve turist rehberliği konusudur. Osmanlı topraklarında tercümanlık faaliyetleri kapsamında turist rehberliğine yönelik düzenlemeleri içeren ilk resmî belge 29 Ekim 1890 tarihinde yayınlanan ve 11 Mart 1895'te tekrar neşredilen "Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâmnâme" olmuştur.³¹⁶ Bu nizamnamenin temel özelliği Osmanlı ülkesine gelen turistlere ücret mukabilinde tercümanlık etmek isteyenlerin "tercümanlık şhadetnamesi" almak mecburiyetinde tutulmalarıdır. Buna göre, İstanbul'da şehremaneti taşrada ise belediye dairelerince yapılacak tetkik ve tahkik işlemlerinden sonra Türkçe ve yabancı lisan yeterliliğini ve memleket hakkındaki bilgisini kanıtlayan tercümanlar şhadetname almaya hak kazanmaktaydılar. Tercümanlık faaliyetlerini disiplin altına almak üzere çeşitli hükümlere de yer veren bu nizamnamenin icrası ile Dâhiliye Nezareti sorumlu kılınmıştı.³¹⁷ Bu gelişmeleri takiben tercümanlık ve rehberlik mesleğinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna uzanan süreç içinde gönüllü isimlerden oluşan bazı grupların öncülüğünde devam ettirildiği anlaşılmaktadır.³¹⁸

Türkiye'ye gelen turistlere rehberlik edecek tercümanlar ve rehberler ile ilgili önemli bir hukuki düzenleme 1925 yılında Reis-i Cumhur Mustafa Kemal'in imzasıyla çıkan ve 1895 tarihli tercüman nizamnamesini fesheden kararname ve ekindeki talimatname ile yapılmıştır. Bu talimatnamede seyahat veya diğer amaçlarla Türkiye'de yabancılara rehberlik ve tercümanlık etmek isteyenler şehir emanetleri ve belediyelerden "tercümanlık vesikası" almakla yükümlü tutulmuşlardır. Bu vesikayı almak isteyenlerin Ankara ve İstanbul'da şehir emanetlerine, diğer mahallerde ise vilayet belediye riyasetlerine dilekçe ile başvurmaları gerektiği belirtilmiş, başvuruda bulunanların adli sicillerinin temiz olması ve Türkçe'ye mükemmel derecede vakıf olmalarının yanı sıra yabancı bir lisanı, ülkenin tarihini, abidelerini ve bunların buldukları mahalleri iyi bilmeleri ve bunları turistlere tarif etmek ve anlatmak konusunda yetkin olmaları şartı aranmıştır. Bunları tespit etmek üzere tercüman adaylarına yapılan imtihanların şehir emanetince veya belediye meclislerince seçilen bir "hey'et-i imtihaniyye" tarafından icra edileceği, yeterliliğini ispat edenlerin "tercümanlık vesikası" almaya hak kazanacağı, vesikaların ancak verilmiş oldukları emanet ve belediyelerin sınırları içinde geçerli olacağı, rehberlerin ve tercümanların görev yerlerinin ve günlük ücretlerinin belirlenmesi konusunda şehir emanetleri ve belediyelerinin yetkili olduğu ifade edilmiştir. Resmî makamlarca belirlenen kurallara riayet etmeyen vapur ve turizm acenteleri ile millî haysiyete aykırı hareket ederek turistleri yanlış

³¹⁵ Ziya Eroğlu, "Turizm Zihniyeti", *TTOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, s.11-12.

³¹⁶ "Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâmnâme", *Düstur*, 27 Şubat 1310/11 Mart 1895, R.2232, Tertip.1, C.M, s.188; "Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâmnâme", *Düstur*, 29 Teşrinievvel 1306/10 Kasım 1890, R.1158, Tertip.1, C.6, s.784.

³¹⁷ Şenol Çavuş ve Diğerleri, *Türk Turizm Tarihi Yapısal ve Sektörel Gelişim*, İçinde Osman E. Çolakoğlu, "Türkiye'de Rehberliğin Gelişimi", Ankara, 2009, s.166-167.

³¹⁸ Köfteoğlu ve Karabulut, *a.g.e.*, s.11.

bilgilendiren rehberlerin ve tercümanların belediye ahkâmı çerçevesinde vesikalarının geçici veya sürekli olarak iptal edilebileceği vurgulanmıştır.³¹⁹

İstanbul Şehremaneti, bahsi geçen talimatnamenin hükümlerine dayanarak rehber ve tercüman yetiştirme yetkisini 22 Şubat 1925 tarihi itibarıyla Türkiye Seyyahîn Cemiyeti'ne vermiştir. Cemiyet böylece şehremanetinde kurslar açmak, bu kurslarda tarihçi ve arkeolog mütehasısların ders vermesini sağlamak ve konferanslar tertip etmek suretiyle ülkenin ihtiyacı doğrultusunda rehber ve tercüman yetiştirmeye başlamıştır. Kurslardan yetişenlere belge ve bröve verilmiş, böylece rehberlik ve tercümanlık mesleği teşvik edilmiştir. Bu münasebetle Türkiye'ye gelen yabancıların en çok temas hâlinde buldukları meslek grubunu teşkil eden rehberlerin ve tercümanların bilgilerini ve iş imkânlarını artırmak ve meslekte profesyonelleşmeyi temin etmek üzere sayılarını sınırlamak amacıyla şehremanetince Galatasaray Lisesi'nin İsviçreli öğretmenlerinden, TTOK'nın şeref üyesi Ernest Mamboury'e bir kurs açtırılmıştır. Bu kursun nihayetinde yapılan imtihan çerçevesinde başarılı bulunan ve polis tahkikatı neticesinde herhangi bir asayiş sorunu bulunmadığı tespit edilen kursiyerlere "tercüman vesikası" verildiği, şehremanetince yakalarına bu yetkinliği belirten bir rozet takıldığı anlaşılmaktadır.³²⁰ 1928 yılı Aralık ayında ise İstanbul İktisat Müdürlüğü'nün, geçici tercümanlar ile mesleğe yeni başlayanlar için bir kurs açtığı, bu kursun nihayetinde başarılı olan 50 kişinin vesika aldığı, bunu 1935 yılı itibarıyla açılan ve 53 kişinin mezun olmaya hak kazandığı ikinci kursun takip ettiği görülmektedir.³²¹ Söz konusu dönem itibarıyla Türkçeyi iyi konuşan yabancı uyruklu kişilerin de turistlere tercümanlık ve rehberlik yapabildikleri bilinmekte, ancak bahsi geçen mesleğin ülke menfaatlerine uygun ve profesyonel olarak sürdürülmesini temin etmek amacıyla 1932 yılı itibarıyla bu duruma son verildiği anlaşılmaktadır.³²²

Bu dönemde turist rehberliğinin yanı sıra turizm sektörünün diğer alanlarında da nitelikli personel ihtiyacının belirginleştiği anlaşılmaktadır. Öyleki 1935 umumi nüfus sayımı sonucunda ortaya çıkan meslek dağılımı verilerine göre Türkiye'de otelcilik, han, pansiyon, gazino, kahve ve bar işletmelerinde 25.680 erkek, 532 kadın çalışmakta,³²³ bu da turizmi geliştirmekte olan ülke için son derece yetersiz bir sayıya işaret etmekte idi. Nitekim özellikle İstanbul'daki konaklama tesislerinin nitelikli personel ihtiyacını gidermek ve bu alanda hizmet vermek üzere groom, vale, garson, famdöşambır, metrdotel, konsiyerj, terzi, berber, otel kapıcısı, aşçı, pastacı, çocuk dadısı, mürebbiye gibi personeli yetiştirmek üzere ilk veya ortaokul mezunu, ahlak ve ahvali düzgün, beden yapısı uygun gençlerin öğretmenler tarafından teorik ve pratik eğitime tabi tutulması ve mezun olanların otellerde görev almasının temini yönündeki talepler Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü'nün raporlarına da yansımıştır. Buna ek olarak konaklama tesislerinde eksikliği hissedilen görevliler arasında otel ve lokanta müdürlüğü, muhasipliği ve kâtipliği yapabilecek personel de

³¹⁹ "Ecnebi Seyyahlara Tercümanlık ve Rehberlik Edecekler Hakkında Kararname", *Düstur*, 3. Tertip, C.7, 4. Teşrinisani 1341-27 Teşrinievvel 1926, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1927.

³²⁰ "TTOK'nın 1934 Senesine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.9.

³²¹ Şenol Çavuş ve Diğerleri, *a.g.e.*, s.169.

³²² "Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 16/6/1932, S.2126; Kanun No:2007, Kabul Tarihi: 11/6/1932.

³²³ "İç Turizm İşleri ve Otelcilik Endüstrisi", *Belediyeler Dergisi*, S.32, Nisan 1938, s.9.

bulunmaktaydı.³²⁴ Buna karşılık TTOK tarafından 1930'da bir "Otelcilik Mektebi" açılması için Maarif Nezareti nezdinde girişimde bulunulması³²⁵ bu tür sorunları gidermek üzere yapılan ilk teşebbüsler arasında yer almıştır.

Yine, turizmin ulaştırma ayağı ile ilgili olarak demir yollarında görev yapacak personeli yetiştirmek üzere 1923'te Konya'da "Şimendifer Mektebi" açılmış, bu okulun eğitim faaliyetleri beliren ihtiyaç doğrultusunda aynı yıl Haydarpaşa'da, daha sonra Eskişehir'de ve Ankara'da açılan kurslar ile desteklenmiştir.³²⁶ 1926 yılı itibariyle İstanbul Yeşilköy'de açılan "Tayyare Makinist Mektebi" havacılık konusunda gerekli teknik personeli,³²⁷ 1927-28 eğitim döneminde ise İktisat Vekâleti'ne bağlı olarak iki küçük gemi, laboratuvar, atölye ve modern teçhizatı ile yenilenen "Yüksek Deniz Ticaret Mektebi" ihtiyaç duyulan kaptan ve makinistleri yetiştirmek amacıyla faaliyet gösteren³²⁸ önemli talim ve terbiye kurumları olmuşlardır. Turizmin ulaştırma faaliyetleri içinde eğitimi esas alan bu tür girişimler devletin kısıtlı imkânlarına rağmen konuya gösterdiği ihtimama işaret etmektedir. Bu dönemde turistlerin ülke sınırları içinde ilk olarak muhatap oldukları ve ülke hakkındaki ilk izlenimlerini edindikleri personel durumunda olan gümrük memurlarının mesleki bilgilerinin ve niteliklerinin artırılması hususuna da önem verildiği görülmektedir. Bu nedenle yabancı ülkelerin mevzuatları ile gümrük iş ve işlemleri hakkında eğitim almak, böylece Türkiye'deki gümrük işlemlerinin meslek bilgisi kuvvetli personel tarafından yürütülmesini temin etmek amacıyla bazı şehirlerde sürekli, taşrada ise dönemlik kurslar açılmıştır. Buna ek olarak 1935'ten itibaren yüksek tahsilli ve yabancı lisana hâkim memurların batı ülkeleri gümrüklerinde staj ve etüt yapmalarına imkân tanınmış ve 1938'e kadar Almanya'ya üç, Fransa'ya, Belçika'ya ve İngiltere'ye ikişer, İsviçre ile Amerika Birleşik Devletleri'ne birer personel olmak üzere toplam 11 memurun devlet tarafından yurt dışına staja gönderildiği anlaşılmaktadır.³²⁹

6. Türkiye'de Düzenlenen Turizm Temalı İlk Uluslararası Toplantılar

Türkiye'de turizm temasıyla düzenlenen uluslararası toplantılardan ilki 1930 tarihli "Beyne'l-Milel Turizm İttifakı Kongresi" (Alliance Internationale de Tourisme/AIT), ikincisi ise 1931 tarihli "Balkan Turizm İttihadı Toplantısı" olmuştur. Bu toplantılar Türkiye'nin turizm faaliyetlerine verdiği öneme ve uluslararası turizm örgütleri içindeki ağırlığına işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir.

³²⁴ Ragıp Kulat, "İstanbul'daki Başlıca Otellerin Durumu ve Islah Tedbirleri", *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü No:2, Ankara, 1939, s.141-142; Raufi Manyas, "Otelcilik Mektepleri", *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü Yayınları No:2, Ankara, 1939, 147-152.

³²⁵ *Türkiye Turing Klübü'nün 1930 Senesi Rapor ve Bilânçosu*, Türkiye Turing ve Otomobil Klübü, İstanbul, 1931, s.16.

³²⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s.190.

³²⁷ Seçil Karal Akgül-Murat Uluğtekin, "Kuruluşunun İlk Yıllarında Türk Tayyare Cemiyeti", *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2004, s.50.

³²⁸ Duran, *a.g.e.*, s.737.

³²⁹ *CHP On Beşinci Yıl Kitabı*, s.411.

Bu dönemde turizm faaliyetlerini geliştirmeye yönelik olarak dünya sahinında faaliyet gösteren, geniş çaplı faaliyet alanına ve beş milyonu aşkın üye sayısına sahip Brüksel merkezli uluslararası sivil toplum kuruluşu “Beyne’l-Milel Turizm İttifakı”nın 31 Mayıs-5 Haziran 1930 tarihleri arasında düzenleyeceği olağan toplantısı için İstanbul’u tercih ettiği görülmektedir. Bu kararda ittifakın 1929’daki Münih Kongresi’ne Türkiye temsilcisi olarak iştirak eden TTOK Reisi Reşit Saffet (Atabinen) Bey’in öneri ve teşebbüslerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Dünyadaki turizm faaliyetlerini desteklemek, koordine etmek, ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak üzere birliğe dâhil kuruluşlardan 24’ünün temsilcileri bu toplantıya iştirak etmiştir. Yeni Türkiye’deki gelişmeleri ve ülkenin turistik potansiyellerini tanıtmak arzusu ile devletin geniş ölçüde destek verdiği bu uluslararası kongre için Reis-i Cümhur Gazi Mustafa Kemal’in teveccühü ile Dolmabahçe Sarayı tahsis edilmiştir.³³⁰ Dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Atatürk’ün tebrikini ileten telgrafi okumak suretiyle kongreyi açmış ve konuşmasında milletlerin birbirine yaklaşması, birleşmesi, birbirini daha iyi anlaması ve anlaşması konusunda önemli bir rol üstlenen turizmin “*bu suretle müşterek hayatın inkişafı ve milletler arasında uhuvvet ve ittihadın teessüsü, sulhün mukaddes davası için birinci derecede amel teşkil ettiğini*” vurgulamak suretiyle Türkiye’nin turizm anlayışı ile politikasına temas etmiştir.³³¹ Toplantıda muhtelif turizm birliklerinin teklifleri ve bunların ortak karar hâline getirilmesi, uluslararası turizm istatistiklerinin tanzimi, pasaport ve gümrük meseleleri, nakliyat ve toplu seyahatler hakkındaki kolaylıklar, seyahat izinleri ve rehberlerin ücretsiz seyahatlerine dair ahkâmın birleştirilmesi, uluslararası yollar ve nakil vasıtaları, tayyare ile turizmin teşviki ve ittihadı bağı kulüplerin hazırlayacakları yol haritalarının yeknesak hâle getirilmesi gibi ciddi konular ele alınmıştır. Ayrıca İngiltere “Otomobil Association”ın teklifi, Türk ve Macar Turing Kulüpleri’nin de bu teklife desteğiyle, önemli bir transit limanı olan Fransa’nın kuzeyindeki Calais’ten başlayan ve İstanbul’a gelerek Avrupa’yı baştanbaşa kat eden bir yolun inşası temennisi kongre üyelerince paylaşılmış, bu temenninin gerçekleşmesi için bir çalışma planı yapılmıştır.³³² Türkiye’de triptik usulünün kabulü ve tatbiki, turistlerin askerî yasak mıntikalardan geçişleri ve pasaport işlemleri konusunda sağlanan kolaylıklar ile ilgili olarak TTOK’nın sarf ettiği mesai ve elde ettiği başarılı neticeler kongrece takdir edilmiştir. TTOK Reisi Reşit Saffet (Atabinen) Bey’in “Beyne’l-Milel Turizm İttihadı İdare Meclisi Azalığı”na seçildiği³³³ toplantıyı İstanbul’un muhtelif yerleri ile Adalar’a ve Yalova’ya yapılan tanıtım gezileri izlemiş, böylece konferansa iştirak eden delegeler Türkiye’nin tarihî ve tabii güzellikleri hakkında fikir edinme fırsatı bulmuşlardır. Toplantı sonucunda TTOK tarafından ittifaka bağı turing kulüplerine gönderilen tamimde Türk İnkılâbı’na ve Türkiye’nin Gazi Mustafa Kemal’in idaresi altında terakki yolunda hızlı adımlarla ilerlemekte olduğuna temas edilmiş, takiben turizm alanında yapılan

³³⁰ BCA, “Beyne’l-Milel Turizm İttifakı İstanbul 1930 Senesi Kongresi Hakkında Türkiye Turing Klöbü Resmî Raporu”, 4/7/1930, D.8026, FK.30..10.0.0, YN:80.526..6.

³³¹ BCA, “Beyne’l-Milel Turizm Merkezi Meclisi 7. Heyet-i Umumiye İctimainın Açılması Münasebetiyle Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya İrat Edilen Nutuk”, 31/5/1930, D:41214, FK.30..10.0.0, YN.229.543..14.

³³² Nitekim “*London-Calcutta İtinereri*” adı ile anılacak olan bu yolun açılması Avrupa’da uluslararası yolları önem sırası ile ele almak ve geliştirmek fikrinin başlangıcı olmuş, böylece Türkiye’yi batı-doğu doğrultusunda kat eden bugünkü D 100 (E-5) yolunun temelleri atılmıştır.

³³³ TTOK’nın 1930 Senesi Rapor ve Bilânçosu, s.10.

çalışmalar kapsamında seyahati güçleştiren engellerin kaldırıldığı ve Türkiye'ye seyahatin artık Fransa ve Almanya'ya yapılan seyahatler kadar kolay hâle geldiği bildirilmiştir.³³⁴ İttifakın 17 Haziran 1930 tarihli bildirisinde ise İstanbul kongresinin katılımcıların memnuniyetini celp ettiği ve bu toplantının o güne kadarki ittifak kongrelerinin en başarılısı olduğu ifade edilmiştir.³³⁵

Toplantıyı takiben Türk temsilciler tarafından söz konusu ittifakın uluslararası düzeyde gerçekleştirdiği olağan kongrelerine, idare meclisi toplantılarına ve Londra-İstanbul Yolu Konferansı gibi hususi konuları ele alan müzakerelerine iştirak edildiği, bu suretle dünyadaki turizm hareketlerinin yakından takip edildiği ve netice itibariyle Türk ve dünya turizmini geliştirmek amacıyla alınan kararların hayata geçirilmesi amacıyla çalışmalara girişildiği anlaşılmaktadır.

Bu dönemde Türkiye için önem arz eden uluslararası turizm toplantılarından bir diğeri de 25-28 Nisan 1931 tarihleri arasında yine İstanbul'da toplanan "Balkan Devletleri Turizm İttifakı Konferansı" olmuştur. Bu konferansın önceki ayağı olan 1930 tarihli Atina Konferansı'na Türkiye delegesi olarak iştirak eden TTOK Reisi Reşit Saffet (Atabinen) Bey'in söz konusu ittifakın başkanlığına seçilmesinin 1931'deki toplantının İstanbul'da düzenlenmesi kararında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Konferansın siyasi açıdan Balkan ittifakı çalışmalarının bir ayağını teşkil etmesi münasebetiyle Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal, Başvekil İsmet (İnönü), Hariciye Vekili Tefik Rüşü (Aras) Beyler tarafından desteklediği ve ilgiyle takip edildiği görülmektedir. Türk delegasyonunu Reşit Saffet (Atabinen), Cevdet ve Ekrem Besim Beyler'in oluşturduğu toplantı İstanbul Yıldız Sarayı Merasim Köşkü'nde Vali Muhittin (Üstündağ) Bey'in nutkuyla açılmıştır. Balkan Konferansı himayesindeki "Balkan Devletleri Turizm İttifakı"nın söz konusu coğrafyada turizm konusunda yaşanan sorunları ele aldığı ve ittifakın statüsünün kesin olarak kabul edildiği bu konferansta netice olarak; teşkil edilen icra komitesine delege gönderilmesi ve "Beyne'l-Milel Turizm İttihadı"na intisap yönünde kararlar alındığı anlaşılmaktadır. İlk üç yıllık dönem için çalışma merkezinin İstanbul olarak belirlendiği ittifakın başkanlığına TTOK Reisi Reşit Saffet (Atabinen) Bey, ikinci başkanlığa ise Yunan Milli Turizm Bürosu İkinci Başkanı M.Agapitos kabul edilmiştir. Ayrıca konferansta alınan kararlar gereği Paris'te müşterek bir turizm bürosunun kurulması hususunda gerekli şartları yerinde incelemek üzere teşkil edilen heyette Reşit Saffet (Atabinen) Bey'in de görevlendirilmesi söz konusu olmuştur. Londra-İstanbul transit yolunun geçtiği ülkelerin heyetlerinden bu yolun kendi sınırları içerisinde kalan kısımları hakkında bir rapor düzenleyerek komiteye sunmaları istenmiş ve Balkan ülkeleri arasındaki yolların ıslahına ilişkin tekliflerin incelenmesi için özel bir kurul seçilmiştir. Bundan böyle Balkan Konferansları'nın turistik ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak, irtibat ve ulaşım sorunlarını da ele alacağı hususunda mutabakata varılmıştır.³³⁶ Alınan bu kararların ilgili ülkelerde tatbik edilmesi konusunda gösterilen hassasiyet neticesinde turizm faaliyetleri

³³⁴ *Türkiye Turing Klübü...*, s. 20.

³³⁵ Gülersoy ve Diğerleri, *a,g,e*, s.27-32.

³³⁶ *TTOK'nın 50 Yılı*, s.29-36.

Balkan ülkeleri arasında yalnızca bir alışveriş işi olmaktan çıkmış ve bu ülkeler arasındaki birlik anlayışını pekiştiren bir barış vasıtası hâline gelmiştir.³³⁷

Bütün dünyanın yakın ilgi ile takip ettiği Balkan Turizm İttifakı Konferansı'na Türkiye'nin başkanlık etmesi söz konusu dönem için önemli bir hadise olmuştur. Balkanlarda yakın tarihte yapılan savaşlardan sonra böyle bir birliktelik ve dostluk sürecinin hayata geçirilmesi Türk Devleti'nin istikrarlı, kararlı ve başarılı dış politikasına işaret etmiştir. Birinci Balkan Konferansı'nın almış olduğu kararlar çerçevesinde teşkil edilen Balkan Devletleri Turizm İttifakı'nın üçüncü kongresinin ise 23 Ekim 1932 tarihinde Bükreş'te toplandığı, takiben Türk yetkililer tarafından 1933 yılı Ocak ayında Selanik'te içtima eden Balkan Federasyonu Toplantısı'na, Mart ayında Bükreş'te toplanan Balkan Meclisi Toplantısı'na, aynı yıl Haziran ayında Sofya'da düzenlenen "Münakalât, Tayyarecilik ve Turizm Balkan Konferansı"na³³⁸ katılım sağlandığı ve bu toplantılarda Balkan coğrafyasındaki turizm meselelerinin çözümüne yönelik ciddi adımlar atıldığı görülmektedir.³³⁹

7. Tanıtma Faaliyetleri ve Sosyal Etkinlikler

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren ülkenin doğal ve tarihî güzelliklerini yurt içinde ve yurt dışında etkin ve kapsamlı bir şekilde tanıtılabilmek amacıyla basın, yayın, tanıtım, reklam ve propaganda faaliyetlerine girişildiği görülmektedir. Anlaşılan odur ki bu alanda görülen eksiklik yüksek bir potansiyele sahip olmasına rağmen Türk turizmini olumsuz yönde etkileyen başlıca faktörler arasında yer almakta idi.³⁴⁰

Bu dönemde yapılan yasal düzenlemeler neticesinde turizmi teşvik maksadı ile dış ülkelerde yaptırılarak ücretsiz olarak dağıtılacak artistik propaganda ilânları, risaleler, duvar takvimleri, rozetler, mükâfat kupa ve şiltleri gibi turizm tanıtım malzemeleri, otomobil ve otel plaka ve matbu bayrakları, gündüz ve geceye mahsus yol işaretleri gibi seyahat araçlarını, güzergâhını ve konaklama mekânlarını tanıtıcı materyaller ile resmî ve yarı resmî yabancı turizm teşekkülleri tarafından ticarî maksat gözetilmemek ve ücretsiz dağıtılmak üzere TTOK namına gönderilecek yabancı turizm propaganda afiş, risale, resimli kitap, rehber ve takvimleri müteakabiliyet şartıyla gümrük resminden muaf tutulmuştur.³⁴¹ Bu şekilde tanıtım faaliyetlerinde kullanılmak üzere oluşturulan tanıtım materyallerinin tedariki konusunda devlet tarafından önemli bir kolaylık sağlanmış, böylece hazırlanan Türkiye'yi tanıtıcı materyallerin dünya sahinde dağıtımını yapılmıştır.

Bilgiye ve ihtisasa dayalı propaganda ve reklam faaliyetlerinin dünya sahinde önem kazandığı ve bu yöndeki faaliyetlerin Türkiye'de de bir ihtiyaç hâline geldiği

³³⁷ A. Şükrü Esmel, "Turizmin İlerlemesi", *TTOK Mecmuası*, S.14/69, 21 Nisan 1935, s.15.

³³⁸ "Balkan Münakalât İşleri", *Cumhuriyet*, 17/6/1933.

³³⁹ "TTOK'nın 1933 Senesine Dair Raporu", a.g.d., s.11-12.

³⁴⁰ "Seyyah Her şeyden Evvel Kolaylık İster!", *Cumhuriyet*, 23/10/1936.

³⁴¹ "Gümrük Tarife Kanununa Müzeyyel Kanun", *Resmî Gazete*, Kabul Tarihi:07/5/1930, Resmî Gazete Tarihi: 07/5/1930, No: 1490; *TTOK Dergisi*, No.12/58, İstanbul 1934, s.9; "Gümrük Tarifesi Hakkındaki 1499 Sayılı Kanuna Ek Kanun", *Resmî Gazete*, 20/4/1937, S.3585, Kanun No:3152, Kabul Tarihi: 9/4/1937.

bu dönemde³⁴² turizme artan ilginin değerlendirilebilmesi, turistlerin gittikleri yerler hakkında doğru ve güvenilir bilgi edinebilmelerinin ve Türkiye’yi ve Türkleri en doğru şekliyle tanıyabilmelerinin sağlanması amacıyla İstanbul, İzmir, Bursa, Edirne ve Konya³⁴³ gibi şehirleri tarihî ve tabii güzelliklerinden halk kültürü özelliklerine kadar geniş çaplı olarak ele alan rehber eserlerin yayınlandığı görülmektedir. Bu şekilde söz konusu dönemde yabancı ülkelerde yayınlanan ve Türkiye ve Türkler hakkında yanlış veya eksik bilgiler barındıran bir kısım rehberlere alternatif bir yayın hareketi başlamıştır. Yine bu dönemde doğrudan söz konusu şehirlerdeki müzelere ve kültürel varlıklara dair bilgiler içeren rehberlerin yayınlandığı da görülmektedir.³⁴⁴ Bu minvalde örneğin İzmir’de faaliyet gösteren Asar-ı Atika Muhibleri Cemiyeti tarafından TTOK İzmir Şubesi’nin de desteğiyle 1934 yılı itibariyle Fransızca, İngilizce ve Türkçe olarak bastırılan İzmir, Efes, Bergama tarihî yerleşkelerinin resimli rehberlerinin yurt dışında turizmle ilgili kurum ve kuruluşlara dağıtıldığı anlaşılmaktadır.³⁴⁵ Yine TTOK tarafından Fransızca olarak basılan “Türkiye’de Otomobil ile Seyahat Rehberi” adlı eser de burada zikredilmesi gereken önemli çalışmalar arasında yer almaktadır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren girişilen çalışmalar neticesinde basılan ve dağıtımı yapılan sirküler ve prospektüsler, afiş ve broşürler, şehir haritaları ve turistik bölge planları, renkli kartpostallar, katılım sağlanan uluslararası kongre ve toplantılara dair hatıra pulları, yaka rozetleri, ajandalar, cep, masa ve duvar takvimleri Türkiye’de iç ve dış turizmi geliştirmek, ülkenin tanıtımını yapmak ve turistleri Türkiye’ye seyahate teşvik etmek üzere kullanılan tanıtım materyalleri olmuşlardır. Matbuat Umum Müdürlüğü gibi devlet kuruluşlarının desteği ve TTOK’nın imkân ve vasıtaları ile gerçekleşen bu faaliyetlerde İstanbul’da Boğaziçi, Kız Kulesi, Yeni Camii, Rumelihisarı, Kapalı Çarşı, Büyükkada; Ankara’da kale, Augustus Tapınağı ve Cumhuriyet dönemi anıt ve heykelleri, Ulus, Etnografya Müzesi ve Halkevi; Edirne’de Meriç Köprüsü, Selimiye Camii; Bursa’da Yalova Kaplıcaları, Uludağ, Ulu Camii; Konya’da Mevlana Türbesi gibi tarihî ve tabii güzelliklerin ön plana çıktığı ve vurgulandığı görülmektedir.³⁴⁶ Bu tür tanıtım materyallerinin yurt dışında da belli başlı seyahat acentelerine, otellere düzenli olarak dağıtımının yapıldığı ve bu konuda özellikle Wagons Lits-Cook İdaresi’nin dünya çapında yaygınlık gösteren teşkilatının destekleyici bir rol oynadığı

³⁴² “Ecnebi Celbi”, *Cumhuriyet*, 24/8/1929.

³⁴³ Konuyla ilgili birkaç örnek için bkz.; Necib, *İstanbul Rehberi*, İstanbul Şehremaneti, 1924; Ernest Mambory, *İstanbul Rehber-i Seyyahîn*, İstanbul, 1925; *İzmir Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atika Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1934; Bernard C. Haussoullier, *Bergama Tarihi ve Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atika Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1929; Bursa Rehberi, İstanbul, 1923; Osman Şevki Uludağ, *Bursa ve Uludağ Seyyahlara Rehber*, Türk Seyyahîn Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1928; *Seyyahlara Bursa Rehberi*, Bursa Vilayet Matbaası, Bursa, 1931; *Konya ve Rehberi*, İstanbul, 1923.

³⁴⁴ Söz konusu dönemde belli başlı müzeleri tanıtımaya yönelik olarak hazırlanan rehberlere olmak üzere bkz.; *Topkapı Sarayı Muhtasar Rehberi*, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1341; *İzmir Âsâr-ı Atika Müzesi Rehberi*, İzmir ve Havalisi, İzmir, 1927; *İzmir Müzesi Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atika Muhibleri Cemiyeti, İstanbul, 1932; *İzmir Enternasyonal Fuarı ve İzmir Rehberi*, İzmir Enternasyonal Fuarı, İzmir, 1937; Yusuf Mehmet, *Konya Âsâr-ı Atika Müzesi Rehberi*, İstanbul, 1930.

³⁴⁵ “TTOK’nın 1934 Senesine Dair Raporu”, *a.g.d.*, s.11; Bu dönemde Efes ile ilgili olarak hazırlanan rehber için bkz.; Aziz (Oğan), *Efesos-Ayasuluğ Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atika Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1927.

³⁴⁶ “TTOK’nın 1937 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.3.

anlaşılmaktadır.³⁴⁷ Buna ek olarak NATTA ve PASSRAPİD gibi yerli seyahat acentelerinin de tanıtım neşriyatı ile ülkenin propaganda faaliyetleri içinde yer aldıkları görülmektedir.³⁴⁸ Beyoğlu'nda bir stüdyosu bulunan fotoğrafçı Jeanne Weinberg'e İstanbul hakkında turistik bilgileri ve sokakların isimlerini içeren harita ve İstanbul rehberi tanzim ettirilmesi ve bunların turist getiren vapurlara dağıtılması,³⁴⁹ Türkiye hakkında konferans vermek, mecmua, risale, takvim neşretmek, makale yazmak, prospektüs hazırlamak isteyenlere Türkiye'nin güzelliklerini, abidelerini ve eski eserlerini gösteren fotoğraflar gönderilmesi bu dönemin önemli tanıtma faaliyetleri arasında yer almıştır.

TTOK ile Beyne'l-Milel Turizm İttifakı tarafından birkaç lisanda yayınlanan ve 1930'da İstanbul'da düzenlenen kongrede takdirle yâd edilen "Seyyahîne Mahsus Konuşma Lügatçesi"³⁵⁰ ve bizzat TTOK tarafından hazırlatılan, Türkiye'ye gelen yabancılar için Türkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca ve İspanyolca pratik konuşma kitapları ile Türkçe'de günlük dilde sıkça kullanılan kelimelerin söz konusu dillerdeki karşılıklarını içeren sözlükler³⁵¹ turistlerin Türkiye'deki seyahatleri sırasında ülke insanı ile iletişimini kolaylaştırmaya yönelik önemli faaliyetler arasında yer almıştır. Hariciye Vekâleti ile koordineli olarak yürütülen çalışmalar neticesinde ise vize ve gümrük işlemleri ile ilgili mevzuatı, yurt dışındaki Türk Konsoloslukları'nın, Türkiye'deki yabancı sefaretnamelerin, orta elçiliklerin ve konsoloshanelerin irtibat bilgilerini, ülke içine ve dışına yapılacak yolculuklar için seyahat ve iletişim vasıta ve şartlarını içeren bir müracaat kitabının "Turizm Kılavuzu" adıyla bastırıldığı ve bunların diplomatik misyonlara, turing kulüplerine, şimendifer ve vapur şirketlerine dağıtımının yapıldığı anlaşılmaktadır.³⁵² Bu kılavuz Türkiye'ye seyahat etmek isteyenlere güncel ve güvenilir bilgiler sunan önemli bir müracaat eseri olmuştur.

Türkiye'ye gelen yolcuların ve turistlerin pasaport işlemlerine dair kısa bilgileri içeren kitapçıklar, kayıkçı ve hamal tarifeleri, beyne'l-milel otomobil kullanma ehliyetnameleri ve araba cüzdanları, taşıtlar için plaka rozetleri, levhalar, otel listeleri ve rehberleri de TTOK'ya verilen yasal yetkiler çerçevesinde bu dönemde onaylanan, basılan ve dağıtılan seyahat belgeleri ve tanıtım materyalleri arasında yer almıştır. Bütün bu çalışmaların etkinliğinin ve ulaşacağı turist sayısının artırılması amacıyla Türkçenin yanı sıra Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca

³⁴⁷ "TTOK'nın 1936 Senesine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.6.

³⁴⁸ Buna örnek olmak üzere, genç Türkiye Cumhuriyeti'ni ve gerçekleştirdiği inkılâpları dünyaya tanıtmak amacıyla NATTA tarafından Almanca ve İngilizce bastırılan risalelere de değinen bir ilan için bkz.; "Seyahat Etmek İsteyenler İçin Millî Türk Seyahat Acentalarının Büyük Bir Teşebbüsü", *Vakit*, 14/11/1929; Benzer şekilde PASSRAPİD'in de ülke turizmine hizmet etmek üzere reklam amacıyla Fransızca, İngilizce, Yunanca ve Romence broşürler dağıttığına dair bir bilgi için bkz.; Gökhan Akçura, *Turizm Yıl Sıfır*, Om Yayınevi, İstanbul, 2002, s.56.

³⁴⁹ *TTOK'nın 1930 Senesi Rapor ve Bilânçosu*, s.16.

³⁵⁰ *BCA*, "Beyne'l-Milel Turizm İttifakı İstanbul 1930 Senesi Kongresi Hakkında Türkiye Turing Klübü Resmî Raporu", 4/7/1930, D.8026, FK.30..10.0.0, YN:80.526..6, s.6.

³⁵¹ Bu konuda yayınlanan ilk çalışmalardan biri olması münasebetiyle şu esere bkz.; *Turistler İçin Konuşma Kitabı*, Türkiye Turing Klübü Yayını, İstanbul, 1930, s.1-72.

³⁵² *Turizm Kılavuzu*, s.306, 312 ve 314.

gibi dünyada yaygın olarak kullanılan dillerde basımın yapıldığı da burada belirtilmesi gereken hususlar arasındadır.

Bu dönemde turizm konulu matbuat ve neşriyat işlerinde de bir artış söz konusu olmuştur. Türkiye'nin tarihî, tabii özelliklerini tanıtmak ve turizm ile ilgili konuları ve sorunları ele almak üzere T TOK tarafından 1 Ağustos 1930 tarihinden itibaren "Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü Mecmuası" adıyla Fransızca bir dergi çıkarılmaya başlanmış, bu dergi 1932 Şubatı'ndan itibaren Fransızca ve Türkçe olarak yayın hayatına devam etmiştir.³⁵³ Benzer şekilde Matbuat Umum Müdürlüğü'nün çalışmalarıyla 1933'ten itibaren Fransızca olarak yayınlanan, ayrıca Almanca ve İngilizce makalelere de yer vermek suretiyle Türkiye'nin tarihine, kültürüne, sanatına ve turistik özelliklerine dair konuları ihtiva eden "La Turquie Kemaliste" adlı süreli yayın başta olmak üzere "La Turquie Contemporaine" adlı neşriyat³⁵⁴ ve Almanya'da bastırılarak yurt dışında ve yurt içinde dağıtımı yapılan "La Turquie en Images" adlı sanatsal albüm Türkiye'nin dünya sathında tanıtım ve propaganda faaliyetlerine katkı sağlayan önemli eserler arasında yer almıştır.³⁵⁵ Türkiye'deki turizm faaliyetlerine ilişkin yabancı ülkelerdeki matbuata gönderilen makaleler, resimler ve yurtdışından ülke turizmüne dair bilgi almak üzere gönderilen mektuplara verilen cevabî yazılar da bu konudaki esaslı çalışmalar arasındadır.³⁵⁶ Türkiye'de çıkan matbuattan "Hâkimiyet-i Milliye", "Milliyet", "Cumhuriyet", "Vakit", "Akşam", "Son Posta", "Journal d'Orient", "Stamboul", "Mesagero degli Italiani", "Turkische Post" gazetelerinin de bu dönemde sayfalarında sık sık turizmi teşvik mahiyetinde makalelere ve havadislere yer vermek suretiyle ülke turizmüne hizmette buldukları anlaşılmaktadır.³⁵⁷ Ülke içinde turizm bilincini geliştirmek amacıyla Falih Rıfkı Atay, Yunus Nadi Abaloğlu, Burhan Felek ve Abidin Daver gibi muharrirlerin turizm konusunda halkı aydınlatan makaleleri bu neşriyat içinde yer almaya başlamıştır.³⁵⁸

³⁵³ Türkiye'nin en eski süreli yayınları arasında yer alan bu dergi 1 Ağustos 1930'da Fransızca yayınlanmaya başlamış, 1932-1955 yılları arasında Fransızca ve Türkçe olarak yayınlanmış, bu dillere 1966'dan itibaren İngilizce ve Almanca da eklenmiş ve 1978'den itibaren ise "Turing" adını alarak günümüze kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

³⁵⁴ "T TOK'nun 1937 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.3; Dönemin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün "La Turquie Kemaliste" dergisi için: "*siyasi itibarımı artıran eser*" şeklinde bahsetmesi söz konusu mecmuanın önemine işaret etmektedir (Akçura, *Turizm Yıl Sıfır*, s.202); Bu dönemde, Türkiye'ye karşı ilgi gösteren iki İspanyol bayan öğretmenin çocuklara derslerde göstermek üzere Türk Büyükelçiliği'nden Türkiye'nin şehirlerini, tabii manzaralarını, millî mahsullerini ve kıyafetlerini içeren resimli propaganda ve broşür koleksiyonları talep ettikleri, bu talebin "La Turquie Contemporaine" adlı eser ile benzer şekildeki tanıtım materyallerinin gönderilmek suretiyle karşılandığı, yine söz konusu zaman dilimi içinde Berlin Türk Ticaret Odası'nın talebi üzerine gönderilen Türkiye'ye ait fotoğrafların Alman matbuatında büyük ilgi gördüğü ve gazetelerde neşredildiği, Avrupa'daki Türk öğrencilere de Ulus gazetesi ile Ülkü dergisi gönderilmek suretiyle Türkiye'nin tanıtım ve propaganda faaliyetlerine katkı sağlandığı anlaşılmaktadır (BCA, 20/4/1936, D.8.Büro, FK.490..1.0.0, YN.1294.296..2).

³⁵⁵ "La Turquie en Images/Fotoğraflarla Türkiye" adlı albümün basım ve yayını ile ilgili olarak bkz; BCA, 20/9/1937, S.74202, FK.30..18.1.2, YN.79.81..9.

³⁵⁶ T TOK'nun Umumi Heyetine..., s.2-3.

³⁵⁷ "T TOK'nun 1933 Senesine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.8.

³⁵⁸ "T TOK'nun 1937 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.3.

1 Mart 1925'ten itibaren Devlet Demir Yolları ve Limanları İşletme Müdürlüğü tarafından demir yollarının mevcut durumları ve bu vasıta ile gerçekleştirilen seyahatler hakkında bilgi vermek üzere düzenli olarak "Demiryollar Dergisi" ve yine söz konusu dönemden itibaren demir yolları yolcu tarifeleri, Anadolu ve Avrupa hatları, istasyonları, şimendiferlerin hareket saatleri, yerli ve yabancı yolcuların seyahat ve ikametleri hakkında bilgiler içeren "Yolcu Rehberi" adlı başvuru eserinin neşredilmeye başlandığı görülmektedir. Ayrıca gümrük tarifelerinin gerek memurlar gerekse turistler tarafından kolay anlaşılır ve kullanışlı bir hâle getirilmesi ve uygulanan hükümlerin açıklanması için turizmde mesafe kat eden ülke örneklerinden hareketle bir "eşya fihristi" (repertuar) tanzimi çalışmasına girişildiği anlaşılmaktadır.³⁵⁹ 1930'dan itibaren aylık olarak yayımlanan "Gümrük Rehberi"³⁶⁰ ve ilk sayısı 29 Ekim 1936 tarihinde çıkan "Gümrük Bülteni" adlı süreli yayımlar ise gümrük memurlarını, turizm ve ticaret ile ilgilenen iş sahiplerini gümrük ile ilgili konularda aydınlatmak ve bunlara uluslararası gümrük hareketleri hakkında bilgi sunmak üzere teknik yazılara ve yabancı neşriyattan tercümelere yer vermiştir.³⁶¹ Benzer şekilde Devlet Demir Yolları İdaresi tarafından hazırlanan şimendifer hatlarını gösteren harita ve Anadolu Ajansı tarafından Cumhuriyet'in ilanının 10. yılı münasebetiyle Türkiye'de kaydedilen ilerlemeleri dile getiren Fransızca bir eser yerli ve yabancı matbuata gönderilmek suretiyle tanıtma faaliyetlerinde kullanılmıştır.³⁶² Tarihî, tabii ve mimari güzellikleri ile dikkat çeken Boğaziçi'ni tanıtmaya yönelik olarak 1936-38 yılları arasında İstanbul'da yayımlanan "Boğaziçi Mecmuası" da dönemin tanıtma faaliyetleri kapsamında dikkat çeken neşriyat arasında yer almıştır.³⁶³

İstanbul'un belli başlı turizm mıntıklarından biri olan Büyükkada'da İstanbul Valiliği ile "Adaları Güzelleştirme Cemiyeti"nin çalışmaları ile su ihtiyacının giderilmesi, asfalt bir tur yolu yapılması ve bu yola istikamet levhaları, mesafe işaretleri konulması, iskele civarında modern bir park yapılması gibi imar faaliyetlerine girişildiği görülmektedir. Burada turistlere bilgi vermek, yol ve yön göstermek, şikâyetlerini dinlemek üzere bir büro açılmış, ayrıca bölgeyi tanıtmaya yönelik eğlence ve spor faaliyetleri gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu anlamda 1906'dan beri faaliyet göstermekte olan ve 1929'da güncellenen tüzüğüne göre görevi "*Büyükkada'da gezinti ve sosyal ilişki vasıtalarını sağlamak ve artırmak*" olarak belirlenen "Büyükkada Yat Kulübü" de adada bayındırlıkla ilgili imtiyazlar almak ve işletmek, sirk, kulüp, otel, lokanta, bar, tiyatro ve deniz hamamları kurmak ve işletmek, deniz seyahatleri düzenlemek, deniz sporlarını teşvik etmek gibi turistik faaliyetlere yönelmiştir.³⁶⁴ 1925'te Kınalı ve Burgaz Adaları'nda erkek ve kadınlara

³⁵⁹ CHP On Beşinci Yıl Kitabı, s.411.

³⁶⁰ Gümrük Rehberi, İstanbul, 1930.

³⁶¹ Söz konusu bültenin ilk sayısı için bkz; Gümrük Bülteni, Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti, S.1, Ankara, Birinci Teşrin 1936.

³⁶² "TTOK'nın 1933 Senesine Dair Raporu", a.g.d., s.11-12.

³⁶³ Söz konusu mecmuanın yayın hayatına girişinin basındaki yansımalarına örnekler için bkz.; "İlk Sayımız Nasıl Karşılıandı", Boğaziçi Mecmuası, Yay.Haz.: Yusuf Mardin, İstanbul, 29 İlk Teşrin 1936, S.2, s.25-26.

³⁶⁴ Duran, a.g.e, s.719; Bu dönemdeki tam adı "Büyükkada Yat Kulübü Türk Anonim Şirketi" olan kulübün 1937 yılı itibariyle merkezi Ankara'da olan "Anadolu Kulübü" tarafından satın alınarak, bu kulübün Büyükkada Şubesi olarak faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır.

mahsus, Beşiktaş'ta ise Osman Paşa Yalısı ile Çırağan Sarayı arasında erkeklere mahsus olarak inşa edilmesi planlanan deniz hamamlarının kiralanmak üzere müzayedeye konulması da³⁶⁵ dönemin sosyal turizm hareketlerine işaret eden girişimlerden olmuştur. Bu dönemde Şirket-i Hayriye'nin girişimleriyle, Lale Devri'ne kadar uzanan eğlence kültürünün bir devamı olarak İstanbul Boğaziçi'nde 4 Ağustos 1936'dan itibaren "Mehtap Âlemleri"nin tekrar canlandırıldığı, bu etkinliklerde çiçeklerle süslenen, renkli ışıklarla aydınlatılan bir sal üzerinde saz ve zeybek ekipleri ile ünlü ses ve tiyatro sanatçılarının sahne aldığı ve bu salın etrafında Şirket-i Hayriye vapurlarının ve halkın iştirak ettiği kayıklar ile Bebek-Kanlıca-Yeniköy-Beykoz üzerinden Büyükdere'ye ulaşıldığı anlaşılmaktadır. İstanbul halkının beğenisini toplayan mehtap âlemlerinin Boğaz'ı ve İstanbul'u tanıtarak yerli ve yabancıları eğlendirmek üzere turistik bir etkinlik olarak bir süre devam ettiği bilinmektedir.³⁶⁶ Ayrıca 1936 yılı Haziran ayından itibaren Anadolu Yakası, Kadıköy, Adalar, Yalova ve Yeşilköy gibi Marmara dâhilindeki sayfiye bölgelerinde faaliyet gösteren A.K.A.Y. idaresinin yaz aylarına münhasır olmak üzere adalar arasında da küçük çaplı vapur seferleri başlatması,³⁶⁷ 1937'de ise İstanbul Belediyesi tarafından İstinye ile Sirkeci arasında ilk otobüslerin işletilmeye başlanması Türkiye'de turizm faaliyetleri için önemli bir bölge olan Kuzeybatı Anadolu'da seyahat kolaylıkları sağlayan çalışmalardan olmuştur.

Belgesellerin ve tanıtım filmlerinin turizm faaliyetleri için dünya saatinde etkin bir propaganda malzemesi olarak kullanıldığı bu dönemde Amerikan film şirketi "Fox" ile anlaşma yapılması neticesinde 1930 yılı itibariyle İstanbul ve Ankara manzaralarından oluşan film şeritlerinin çekiminin yapıldığı ve bunların Avrupa'da gösteriminin sağlandığı anlaşılmaktadır.³⁶⁸ Bu minvaldeki propaganda neşriyatı arasında İpekçiler tarafından yaptırılmış olan "İstanbul" adlı filmi de zikredebiliriz.³⁶⁹

Bu dönemde gerçekleşen en önemli faaliyetlerden biri de TTOK'nin çalışmalarıyla dış ticarete turizme dair faaliyette bulunmak üzere Türkiye-Almanya, Avusturya, İtalya, Fransa, Hollanda, Polonya, Macaristan, Yunanistan, Romanya, Mısır Turizm Komiteleri'nin teşkil edilmesi olmuştur.³⁷⁰ Bu komiteler hem İstanbul'da hem de ilgili ülkelerde faaliyet göstermek suretiyle uluslararası alanda turizm ilişkilerinin gelişmesi yolundaki çalışmalara hız kazandırmış, böylece propaganda faaliyetlerinin etkinliğinin artması ve genişlemesi söz konusu olmuştur. Bu komiteler vasıtasıyla önemli turistik faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Örneğin 1926 yılı Mart ayında düzenlenen Viyana Fuarı için Türkiye-Avusturya Turizm Komitesi tarafından Avusturya Elçiliği ile işbirliği hâlinde yurt dışına toplu gezi

³⁶⁵ Süleyman Beyoğlu, "Osmanlı Deniz Hamamları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.5, 2004, s.63-64.

³⁶⁶ S.N. Seven, "Boğaziçi'nde Mehtap Âlemi", *Boğaziçi Mecmuası*, 1 İlk Teşrin 1936, s.22-23; Koraltürk, *a.g.e.*, s.157-158.

³⁶⁷ "Adalar Arası İşleyecek Vapurlar", *TTOK Mecmuası*, S.17/92, Ağustos 1937, s.13.

³⁶⁸ Burak İnan, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Turizmi ve Bir Turizm Modeli Önerisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009, s.90.

³⁶⁹ "TTOK'nın 1937 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.4.

³⁷⁰ "TTOK'nın 1933 Senesine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.8.

düzenlenmesi,³⁷¹ Türkiye-İtalya Turizm Komitesi'nin yardımıyla 1933'te Marsilya'daki Türkiye Konsolosluğu'nun bahçesine turistik ve ticari propagandaya tahsis olunan bir Türk Köşkü'nün yaptırılması bu çalışmalara birer örnek teşkil etmiştir. Yine Atina ve Sofya'ya giden Darü'l-Fünûn ve Ticaret Mektebi mensupları ile Türk sporcularına bölgedeki komiteler tarafından yardımcı olunması, Nice'de teşkil edilen Türkiye-Fransa Turizm Komitesi tarafından ise 1932'de "Türk Haftası Etkinlik Programı" düzenlenmesi ve bu süre zarfında Türk eserlerinin, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin işlemelerinin, Türk ressamlarının tablolarının sergilenmesi ve bir müsamere düzenlenmesi³⁷² bu konuya örnek olarak verebileceğimiz diğer faaliyetler arasında yer almaktadır. Türkiye-Mısır Turizm Komitesi aracılığıyla da Mısır'ın tanınan doktorları, gazetecileri ve münevverlerinden oluşan bir grubun İstanbul'da ağırlandığı ve bu girişimin Mısır matbuatında Türkiye'ye seyahati teşvik eden makaleler ile karşılık bulduğu anlaşılmaktadır.³⁷³ Türkiye'yi tanıtmaya çalışmaları kapsamında TTOK'nın girişimleriyle İstanbul'daki diplomatik görevliler ve turizm komiteleri mensupları arasında "Pera Palas"ta ve Sarayburnu'ndaki "Garden Bar Gazinosu"nda çaylı toplantılar düzenlemeye başlanmış, böylece İstanbul'da bulunan ve ülkenin tanıtım faaliyetlerine destek olabilecek yabancı diplomat, bürokrat, şirket veya acente temsilcilerinin bir araya gelmesi için fırsat yaratılmıştır. Turizm komiteleri tarafından verilen konferanslar münasebetiyle turizm konusunda faydalı bilgiler edinilmesi de mümkün olmuştur.³⁷⁴ TTOK'nın 27 Mart 1935 tarihinde İstanbul Dağcılık Kulübü'nde İstanbul'un tanınmış birçok yerli, yabancı bürokrat ve işadamını bir araya getirdiği suare de bu anlamda dile getirilebilecek çalışmalardan birini teşkil etmiştir.³⁷⁵ Reşit Saffet (Atabinen) Bey'in 1929'da Fransa Ticaret Odası tarafından düzenlenen hususi bir toplantıda, tanıtım materyallerinin dağıtımının yabancı ülkelerdeki turizm büroları vasıtasıyla turistlerde seyahat arzusunun doğduğu anda yapılmasının propaganda faaliyetleri üzerindeki önemine işaret etmiştir.³⁷⁶ Bu minvalde Atina'daki "Türk-Yunan Ticaret Ofisi"nin denetimi ve himayesinde kurularak 1937 yılı itibarıyla faaliyete geçen "Türk-Yunan Seyahat Bürosu" da turizm komiteleri gibi turistik faaliyetlere katkısı bakımından zikredilmesi gereken kuruluşlardan biri olmuştur. Aynı yıl Türkiye'deki seyahat şartları hakkında mahallinde bilgi verilmesini temin etmek amacıyla Londra'da açılan "Turkish Tourist Information Bureau" ise TTOK'nın İngiltere sahilinde işbirliği yaptığı resmî kuruluş olmuş ve bu vasıta ile Türkiye'nin İngiltere'deki tanıtım faaliyetlerinde ciddi adımlar atılmıştır.³⁷⁷

Bu aşamada Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk turizminde hareketliliği sağlayan en önemli faktörlerden biri durumunda olan sergi, fuar ve fetival faaliyetlerine de değinmekte fayda vardır. Avrupa'da 19. yüzyıl ortalarından itibaren sanayileşme yarışı içine giren ülkelerin bilim, sanayi, teknoloji ve ziraat alanlarında

³⁷¹ TTOK'nın 50 Yılı, s.18.

³⁷² "Nis'te Türk Haftası", *Cumhuriyet*, 3/4/ 1933.

³⁷³ "TTOK'nın 1933 Senesine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.10.

³⁷⁴ Bu tür faaliyetlerin Avrupa basınında da yer bulduğu anlaşılmaktadır. Konuya ilişkin olarak bkz.; Gülersoy ve Diğerleri, *a.g.e.*, s.19.

³⁷⁵ "TTOK'nın 1933 Senesine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.17.

³⁷⁶ Akçura, *Turizm Yıl Sıfır*, s.183-184.

³⁷⁷ "TTOK'nın 1937 Senesine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.3 ve 8.

gerçekleştirdikleri gelişme ve yenilikleri tanıtmak amacıyla açtıkları sergilerden 1851 ve 1862 Londra Evrensel Sergileri, 1855, 1867, 1889,³⁷⁸ 1900 Paris Evrensel Sergileri, 1873 Viyana Evrensel Sergisi, 1893 Chicago Kolomb Dünya Sergisi'ne Osmanlı Devleti'nin de resmi olarak katılım sağladığı anlaşılmaktadır.³⁷⁹ Bu ilk uluslararası sergilere iştirakte daha çok Tanzimat ve Islahat Fermanları'nda verilen vaatlere uygun olarak ülkede ziraat, sanayi ve sanat alanlarında yapılan hamleleri göstermek, ziyaretçileri Osmanlı ülkesi hakkında bilgilendirmek gibi amaçların güdüldüğü, bu münasebetle bahsi geçen sergilerde Osmanlı topraklarının hammadde kaynakları ve zengin tarım potansiyelleri ile dikkat çektiği görülmektedir.³⁸⁰ Türk topraklarında geniş çaplı ve uluslararası nitelikteki ilk sergi faaliyeti ise ülkenin çeşitli bölgelerinde üretilen emtia ile Avrupa'da üretilen yeni makine ve aletler konusunda ilgililerin dikkatini çekmek, işadama ve üreticileri bir araya getirmek suretiyle ticari bağlantılar temin etmek gibi amaçlarla 1863'te teşkil edilen "Sergi-i Umûmî-i Osmanî"³⁸¹ vesilesiyle gerçekleşmiştir. Organizasyonu, hitap ettiği kitle, iştirakçileri ve içeriği ile modern bir sergi özelliği gösteren bu ticaret ve turizm etkinliğine Avrupa'da da büyük ilgi uyandırdığı, başta Viyana olmak üzere Avrupa şehirlerinden aralarında gazeteci, işadama ve sanayicilerin de bulunduğu grupların sergiyi gezmek için İstanbul'a geldikleri anlaşılmaktadır.³⁸² Bunun dışında 1897 Yıldız, 1901 Konya, 1906 ve 1909 Bursa, 1919 Türk Sanayi Sergileri gibi ülke içinde üretilen mamulat ve mahsulatı teşhir etmeye yönelik sergi faaliyetleri de olmuştur. Bu tecrübelerden istifade etmek ve daha planlı ve programlı bir üslup benimsemek suretiyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında da turizmi hareketlendirmeye yönelik sergi faaliyetlerinin devam ettirildiği, turistleri cezp ve celp etmeye ve turizm altyapı çalışmalarını hızlandırmaya yönelik belli başlı çalışmalar arasında sergi faaliyetlerinin de yer aldığı görülmektedir. Örneğin 1929'da Türk Ocağı tarafından açılan "Türk Matbaacılığının İkiyüzüncü Yıl Dönümü Sergisi", 1931'de Matbuat Cemiyeti tarafından düzenlenen "Gazeteciliğimizin Yüzüncü Yıl Dönümü Sergisi" gibi kitap sergileri, 1934 yılı itibariyle Ankara'da açılan "Sergievi"nde düzenlenen "Lozan'dan Önce ve Lozan'dan Sonra Türkiye Sergisi", 1936'daki "Türkiye: Tarih, Güzellik ve İş Memleketi" adlı ilk büyük fotoğraf sergisi³⁸³ ve 1937'deki Türk Tarih Kurultayı münasebetiyle Dolmabahçe'de açılan "Türk Tarih Sergisi"³⁸⁴ ilim ve sanat dünyasının yakın ilgisiyle karşılaşmış ve bu suretle bahsi geçen sergi faaliyetleri iç ve dış turizmi hareketlendiren önemli kültürel etkinlikler olmuşlardır. Bunun dışında söz konusu dönem itibariyle iktisadi ve ticari yönü ağır basan

³⁷⁸ Osmanlı Devleti bu sergiye konjonktürel şartlar gereği birçok devlet gibi Fransa'daki ihtilal ideallerini protesto etmek üzere resmî olarak katılım sağlamamış, bununla birlikte Osmanlı ülkesinden yine devletin desteği ile sergiye kişisel katılımların olduğu gözlemlenmiştir.

³⁷⁹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Ayhan Işıklı-Mümin Balkan, *Türk Fuarçılık Tarihi*, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007, s.31-130.

³⁸⁰ Rıfat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umûmî-i Osmanî (1863 İstanbul Sergisi)", *Bellekten*, C.XLVII, S.185, Ocak, 1983, s.206.

³⁸¹ Konuyla ilgili olarak hazırlanan nizamname için bkz.; "Sergi-i Umûmî-i Osmanî Sergisi Nizamnâmesi", *Düstur*, 22 Aralık 1862.

³⁸² Mehmet Özdemir, "Türkiye'de Turizmin Başlaması: Osmanlı'da Sanayileşme Çabaları Sergi-i Umûmî-i Osmanî (1863 İstanbul Uluslararası Sergisi)", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, C.22, S.1, Bahar 2011, ss.87-90.

³⁸³ Gökhan Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, Tarih Vakfı Yayınları, (y.y.), Mart 2009, s.128 ve 146.

³⁸⁴ "TTOK'nın 1937 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6-7.

sergilerin de yerli ve yabancı kamuoyunun dikkatini çektiği görülmektedir. Örneğin 1934'te Galatasaray Lisesi'nde açılan "Türkiye İş Bankası Onuncu Yıl Sergisi"nin halk arasında büyük ilgi gördüğü, yüzbinlerce vatandaş ile yabancı turist grupları ve işadamları tarafından da ziyaret edildiği anlaşılmaktadır.³⁸⁵ 1929'da yine bahsi geçen okulda devlet organlarının desteği ve "Millî Sanayi Birliği"nin çalışmalarıyla açılıp, devlet erkânı ile halk tarafından büyük rağbet gören "Yerli Mallar Sergisi"nin iç turizmi de hareketlendirdiği, bu münasebetle 15 gün açık kalan sergiyi 200.000 kişinin ziyaret ettiği gözlemlenmiştir.³⁸⁶ Her geçen yıl daha da artan ilgiyle bir gelenek hâlinde 1939 yılına kadar düzenli olarak devam eden bu serginin etkisiyle Ankara, Bursa, Balıkesir, Sinop, Samsun, Konya gibi şehirlerde de yerli malları sergileri açılmıştır. Bu minvalde örneğin Ankara'da "Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti"nin çalışmalarıyla 1930'dan itibaren açılan "Millî Sanayi Numune Sergileri", 1931'de düzenlenen "Ziraat Teknik Sergisi" ve "El İşleri ve Küçük Sanatlar Sergisi", 1933'te Cumhuriyet'in onuncu yılı münasebetiyle açılan "Millî İktisat Sergisi", 1938'de "Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları Sergisi" ile Türkiye'deki ilk sokak sergisi olma özelliğine sahip "Tasarruf Sergisi"³⁸⁷ ve 1937'de uluslararası bir etkinlik olarak organize edilen "Beyne'l-Milel Kömür Sergisi"³⁸⁸ bu dönemin ilgi ile takip edilen ve yurt içinden ve yurt dışından binlerce ziyaretçiyi çeken sergi faaliyetleri arasında yer almıştır. Bu münasebetle söz konusu sergiler canlı bir propaganda aracı olarak yerli mamulât ve mahsulât üretim ve tüketimini teşvik ile ülke tarım ve sanayisini geliştirmek gibi amaçlara hizmet etmekle birlikte ülke saatinde önemli bir turizm hareketliliğinin yaşanmasına da vesile olmuşlardır.

Bunların yanı sıra yurt içindekilere olduğu kadar yurt dışında düzenlenen sergilere de gerek devlet erkânı gerekse vatandaşlar tarafından imkânlar nispetinde katılım sağlandığı anlaşılmaktadır. 1932'de Paris'te, 1933'te Nice ve Milano'da, 1934'te Selanik'te,³⁸⁹ 1935'te Brüksel'de,³⁹⁰ 1936'da Tel Aviv'de, Şam'da³⁹¹ ve

³⁸⁵ "Sergi Müddeti Uzatıldı", *Cumhuriyet*, 3/9/1934; "İş Bankası Sergisinin Verdiği Dersler", 5/9/1934; "Şehrin En Kalabalık Yeri", *Cumhuriyet*, 8/9/1934.

³⁸⁶ "Yerli Mallar Sergisi Dün Merasimle Açıldı", *Cumhuriyet*, 12/8/1929; "Yerli Mallar Sergisi Kapandı", *Cumhuriyet*, 26/8/1929; Benzer şekilde söz konusu dönem itibarıyla İstanbul Şehremanetince Sandal Bedesteni'nde de yalnız yerli mallara özgü bir sergi açılması ve burada satılan eşyaya sabit ve uygun fiyatlar konularak turistlere alışveriş kolaylıkları tanınması turizmde güven esasına atıfta bulunulan önemli bir faaliyet olmuştur (*Türkiye Turing Klübü...*, s.12).

³⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık...*, s.58-79 ve 122-145.

³⁸⁸ Bu etkinliğe katılımı artırmak üzere Hükümet tarafından sergiye gelen turistlerin Türk Konsoloslukları'ndan parasız vize almalarının, seyahat vasıtalarında ve Ankara ve İstanbul'daki otellerde konaklamalarda tenzilat yapılmasının sağlandığı anlaşılmaktadır ("İlk Beyne'l-Milel Sergi Ankara'da Açılıyor", *Cumhuriyet*, 12/8/1936).

³⁸⁹ Köfteoğlu ve Karabulut, *a.g.e.*, s.21.

³⁹⁰ "Brüksel Sergisi'nde", *Cumhuriyet*, 15/6/1935.

³⁹¹ *BCA*, 31/3/1936, S.42822, FK.30..18.1.2, YN.63.24..6 ve 27/8/1936, S.52382, FK.2-5392, FK.30..18.1.2, YN.68.71..18; Bu etkinliklerde Türkler tarafından açılan pavyonların ülke dışında da takdir topladığı anlaşılmaktadır. Örneğin Fransızca olarak basılan L'echo de Syrie adlı Suriye gazetesinde ardı ardına iki gün tahsis edilen yazılarda sergideki Türk pavyonuna övgüler yağdırılmış, Türk ticaret ve sanayisininin kaydettiği gelişmelere de işaret edilerek: "*Bugün Cumhuriyet pavyonu bize mahsulattan ve mamulattan daha fazla, daha başka birşey gösteriyor ki o da köhne ananeleri söküp atan, genç Türkiye'nin yeni, taze, ateşin ve faal çehresidir.*" şeklinde yorum yapılmıştır ("Şam Sergisi'nde Türk Pavyonu", *Cumhuriyet*, 18/8/1936).

Königsberg’de,³⁹² 1937’de Breslau,³⁹³ Selanik ve Belgrat’ta³⁹⁴ açılan uluslararası fuar ve sergilere Türkiye’den resmî temsilcilerin de katılım sağladığı, buralarda hazırlanan pavyonlar* vasıtasıyla Türkiye’de üretilen mamulat ve mahsulatın teşhir edildiği, bunun yanı sıra ülkenin sahip olduğu tarihî ve tabii güzellikleri yansıtan afişler, albümler, fotoğraflar ve neşriyat gibi tanıtıcı materyallerin de söz konusu sergilerde kullanılarak Türkiye’nin ticari ve turistik tanıtımının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde ayrıca uluslararası toplantılara geniş bir matbuat heyeti ile iştirak edilmesi ve gidilen ülkelerde “Fotoğraflarla Türkiye” ve “Turistik Türkiye” adlı sergiler düzenlenmesi³⁹⁵ de ülkenin tanıtım faaliyetleri açısından dikkate değer özellikler göstermektedir.

Benzer faaliyetler kapsamında dönemin diğer bir önemli turizm etkinliği de 1927’de “9 Eylül Fuarı/Panayırı” adıyla açılan, 1930’dan itibaren uluslararası bir mahiyet alarak “Arsulusal İzmir Panayırı”* adı ile faaliyet gösteren etkinlik olmuştur. Yurt içinde ve yurt dışında yapılan geniş çaplı propaganda faaliyetleri ile İngiliz, Alman, Sovyet, İtalyan, Yugoslav, Macar, Yunanlı, Polonyalı, Romen, Belçikalı, İranlı ve Filistinli resmî temsilcilerin yanı sıra birçok hususi müessesenin ve ticaret odasının da iştirak ettiği bu etkinlik yerli ve yabancı birçok ziyaretçiyi İzmir’e çekmiş, bu şekilde İzmir ve çevresinin tarihî ve tabii güzellikleri hakkında ziyaretçilere malumat veren Türkçe, İngilizce ve Fransızca broşürler ile rehberler dağıtılmış, yabancı muharrir ve gazetecilere rehberler eşliğinde izahat verilmiştir. Panayırda çeşitli mamulatin ve mahsullerin teşhirinin ve tanıtımının yanı sıra eğlence ve kültürel faaliyetler de ihmal edilmemiş; tiyatro temsilleri ve komedi gösterileri yapılmış, spor şölenleri, futbol, güreş ve boks karşılaşmaları düzenlenmiş ve etkinlik alanında bir lunapark kurulmuştur.³⁹⁶ Benzer şekilde turistik potansiyeli ile dikkat çeken İzmir’in Bergama ve Ödemiş ilçeleri ile Aydın’ın Kuşadası beldesinde de her yıl olağan olarak kısa süreli kermeslerin düzenlendiği ve bu kermeslere özellikle yerli halkın büyük ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır.³⁹⁷ Bu

³⁹² 24. Beyne’l-Milel Königsberg Fuarı’na Berlin Türk Ticaret Ofisi tarafından hazırlanan bir pavyon ile katılım sağlanmış, bu fuarda Türkiye’nin ihracat maddelerinin numuneleri ile Türkiye’yi tanıtıcı fotoğraflar teşhir edilmiş ve propaganda broşürleri dağıtılmıştır. Beğeni toplayan bu pavyonun 191.000 ziyaretçi tarafından gezilmesi Türkiye’nin tanıtım faaliyetleri açısından önem arz etmiştir (“Beyne’l-Milel Königsberg Fuarı’nda Türk Pavyonu”, *Cumhuriyet*, 12/9/1936).

³⁹³ “Breslâv Sergisinde Türk Paviyonu”, *Cumhuriyet*, 4/6/1937.

³⁹⁴ “18 Ağustos’ta Toplanan Murakabe Heyeti’ne Reisin Verdiği Rapordur”, *TTOK Mecmuası*, S.21/112, 29 Birinci teşrin 1938, s.8.

* “Pavyon” kavramı Fransızca “Pavillion” kelimesinden Türkçeye geçmiş olup, bir fuarda ürünleri bağımsız olarak sergileme yeri anlamında kullanılmaktadır.

³⁹⁵ Akçura, *Turizm Yıl Sıfır*, s.202.

* Arsulusal İzmir Panayırı’nın söz konusu dönem itibarıyla “Beyne’l-Milel 9 Eylül Panayırı” ve “İzmir Erternasyonal Fuarı” gibi isimlerle de anıldığı görülmektedir.

³⁹⁶ Konu ile ilgili bilgi ve bazı haberler için bkz.; “9 Eylül Panayırı, Trenler ve Vapurlar Hâlâ Ziyaretçi Taşıyorlar”, *Cumhuriyet*, 2/9/1934; “İzmir Panayırı’ndan Dönüş”, *Cumhuriyet*, 3/9/1936; 1937 İzmir Enternasyonal Fuarı”, *TTOK Belleteni*, S.17/92, Ağustos 1937, s.9; “İzmir Fuarı”, *TTOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, s.17-18; İzmir Panayırı’na 1935’te 311.000, 1936’da 364.000 (*Cumhuriyet*, “İzmir Panayırı’nın Temin Ettiği Faydalar”, 25/9/1936), 1938’de ise 727.000 yerli ve yabancı ziyaretçinin katılımı (Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık...*, s.91.) bu etkinliğin turizm açısından önemine temas eden önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁹⁷ “TTOK İzmir Şubesi 1937 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, s.5; “TTOK İzmir Şubesi 1938 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.23/129, Nisan 1939, s.14-15.

dönemde turizmi hareketlendirmek amacıyla gerçekleştirilen dikkat çekici sosyal faaliyetlerden biri de İstanbul Şehremaneti tarafından 1935 yılı itibariyle ilk defa düzenlenerek İstanbul'da turistik açıdan önemli bir eğlence etkinliğinin temellerini atan ve takip eden yıllarda düzenli olarak organize edilen "İstanbul Festivali" olmuştur. 1936'da Balkan Festivali ile bir arada yürütülen bu festival programı münasebetiyle³⁹⁸ Balkan Devletleri Demir Yolları İdareleri ve seyahat acenteleri ile irtibata geçilerek yapılacak yolculuklarda tenzilat sağlanmış, Türkiye sınırında vize harcı alınmamış ve söz konusu ülkelere broşür ve afişler gönderilerek propaganda faaliyetlerinde bulunulmuştur. Söz konusu festivalde Türk-Balkan millî oyunları, deniz sporları icrası, yabancı ve Türk sporcular arasında futbol, güreş, tenis, kürek ve yüzme müsabakaları, konserler, tiyatro müsamereleri ve resim sergileri gibi etkinlikler yer almıştır. Propaganda çalışmalarının ve tanınan kolaylıkların da etkisiyle bahsi geçen festivale Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Mısır ve Suriye gibi ülkelere yoğun bir katılım olduğu anlaşılmaktadır.³⁹⁹ 1937 yılı itibariyle de Bursa'da şehrin işgalden kurtuluş günü olan 10 Eylül'de üç gün müddetle düzenlenen ve ilk günü Uludağ'a, ikincisi bölgedeki kaplıcalara ve üçüncü günü deniz eğlencelerine atfedilen festival ise bölgeye yerli ve yabancı turist akınına beraberinde getiren etkinlikler arasında yer almıştır.⁴⁰⁰

Turistler arasında bulunan gazeteci, muharrir, edip, mebus gibi etkin propaganda imkân ve vasıtalarına sahip olan şahıslar bizzat TTOK yetkilileri tarafından ağırlanmışlardır. Yabancı yüksekokullardan veya üniversitelerden gelen öğrenciler İstanbul Üniversitesi'nde tesis edilen "Ağırlama ve Gezi Bürosu" vasıtasıyla misafir edilmeye ve ülke sathında yapabilecekleri turistik faaliyetler ile ilgili olarak bilgilendirilmeye başlanmışlardır. 1937'de Prag, Çek ve Polonya Üniversiteleri'nden gelen kalabalık öğrenci grupları buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁴⁰¹ Ayrıca söz konusu büronun üniversite öğrencilerine yönelik gezi programları düzenlediği, örneğin bu şekilde 1936'da Paris ve İzmir'e düzenlenen gezi programlarının rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Bu tür seyahatlerde öğrencilere seyahatleri sırasında birçok kolaylık gösterildiği görülmektedir.⁴⁰² Yine 1934 yılı itibariyle İzmir'e gelerek Milli Müze'yi, kütüphaneyi, Ayasuluk-Efes, Bergama gibi

³⁹⁸ "Balkan Festivali Başladı", *Cumhuriyet*, 30/8/1936.

³⁹⁹ Konuyla ilgili olarak bkz; "TTOK'nın 1936 Senesi Raporu", s.7; "1937 İstanbul Festivali", *TTOK Belleteni*, S.16/89, Haziran 1937, s.9; "TTOK'nın 1937 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6-7; "1937 İstanbul Festivali Sezonu Programı", *TTOK Belleteni*, S.17/92, Ağustos 1937, s.14; Örneğin 1936 festivali sırasında Türkiye'ye gelen Romen kafilesinin reisi verdiği röportajda: "Güzel İstanbulunuza ilk defa geliyorum tabii milli danslarınızı da ilk defa dün akşam Taksim bahçesinde seyrettim. Hakikati söylemek gerekirse danslarınızın zenginliği ve milli musikinizin güzelliği beni hayretler içinde bıraktı...Siz bu kadar güzel dans ve musikinizle garplılar için gayet zengin bir folklor mevzuu teşkil ediyorsunuz. Gelecek senelerde Avrupa memleketlerinde tekrar edilecek olan festivallere ve folklor müsabakalarına iştirak edeceğinizi ümit ederim. Bu müsabakalarda dost Türkiye nâmına yapacağınız güzel tesirleri ve bırakacağınız derin intibaları düşündükçe şimdiden bir hâz duyuyorum. Memleketinizi çok çabuk terk edeceğimiz için derin bir teessür duyuyoruz." diyerek söz konusu etkinliğin Türk turizmi açısından önemine temas etmiştir ("Festivalin İkinci Günü de Çok Neş'eli Geçti", *Cumhuriyet*, 31/8/1936).

⁴⁰⁰ "TTOK Bursa Şubesi 1937 Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.18/98, Nisan 1938, s.12-13.

⁴⁰¹ "Çek ve Lehli Talebeler", *TTOK Mecmuası*, S.17/92, Ağustos 1937, s.14; "TTOK'nın 1937 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.7.

⁴⁰² "TTOK'nın 1936 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.14.

tarîhî ve turistik bölgeleri ziyaret eden ve 9 Eylül Fuarı'nı gezen Oxford Üniversitesi ve Almanya'nın Dresd şehri öğrencileri ile İskenderiye Genç Müslümanlar Cemiyeti izcileri için de seyahat kolaylıkları sağlanmıştır.⁴⁰³ Benzer şekilde yurt dışına giden Türk öğrencilere ilgili ülkelerdeki Turing Kulüpleri vasıtasıyla yardımcı olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁴

TTOK, Türkiye'deki turizm faaliyetlerinin gelişmesine ve genişlemesine hizmet eden idare amirlerine ve muharrirlere takdim edilmek üzere gümüş ve bakırdan madalyalar yaptırmıştır.⁴⁰⁵ Bu taltif nişanelerinin bugünkü Türkiye turizm ödülleri temelinin attığını söylemek yanlış olmayacaktır. 1938 yılı içinde turizm propagandası yapmak üzere gündeme gelen farklı dillerde radyo konferansları verilmesi yönündeki çalışmaların ise İstanbul Radyosu'nun Balkanlar dışında yabancı ülkelerde layıkıyla yayın yapmaya elverişli altyapısı bulunmadığı gerekçesiyle ertelendiği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁶ Bununla birlikte TTOK temsilcilerinin yurt dışında düzenlenen toplantı ve etkinlikler münasebetiyle sıklıkla radyo yayınlarına konuşmacı olarak katılarak Türkiye'nin tarihî, tabii ve turistik değerleri ile ilgili sohbetlerde buldukları ve verdikleri konferansların basın ve yayın yoluyla kamuoyuna ulaştırıldığı bilinmektedir.⁴⁰⁷

Bu dönemde Uludağ'da kış sporlarına yönelik alt yapı çalışmaları ile turizmin teşvik edildiği, bu münasebetle İstanbul'da teşkil edilen "Türk Dağcılık, Yürüyücülük, Kış Sporları Kulübü" vasıtasıyla buraya yabancıların da katıldığı seyahatler düzenlendiği,⁴⁰⁸ Bursa ile Uludağ arasında turistlere ve sporculara hizmet etmek üzere bir hava hattı teşkili için Belediye tarafından girişimlerde bulunduğu görülmektedir.⁴⁰⁹ TTOK'nın teşebbüsleri neticesinde düzenlenen kısa mesafeli ve eğlence amaçlı otomobil yarışları⁴¹⁰ ise Türkiye'de spor turizmi için başlangıç teşkil eden faaliyetlerden olmuştur. Bu şekilde ülkede ilk organize otomobil yarışı 1932'de İstinye-Zincirlikuyu yolunda düzenlenmiş,⁴¹¹ bu tür sportif organizasyonlar uluslararası boyuta taşınarak 1937 ve 1938 yıllarında Yunan Turing Kulübü ile TTOK'nın işbirliğiyle İstanbul-Edirne-Haskova-Sofya-Selanik-Atina güzergâhında

⁴⁰³ "TTOK'nın 1934 Senesine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.11.

⁴⁰⁴ Köfteoğlu ve Karabulut, *a.g.e.*, s.21.

⁴⁰⁵ İlk takdir nişaneleri dönemin Kocaeli Valisi Muhiddin Üstündağ, İzmir Valisi Kazım Dirik ve Bursa Valisi Fazlı Güleç'e sunulmuştur. Görev bölgelerinde turizm faaliyetlerini destekleyen bu üç isim aynı zamanda TTOK'nın fahri reisliğini yapmışlardır ("TTOK'nın 1934 Senesine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.9-10).

⁴⁰⁶ "T.C. Dâhiliye Vekâleti'nin 16/5/1938 ve 4/23227 Sayılı Tahrirâtı", *TTOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, s.17.

⁴⁰⁷ *TTOK'nın 50 Yılı*, s.53.

⁴⁰⁸ Buna göre otel kayıtlarından 1937 Eylülü'nden Aralık sonuna kadar 28.978'i Türk, 3.064'ü yabancı olmak üzere 32.042 turist Bursa'yı ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. "TTOK'nın 1933 Senesine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.10.

⁴⁰⁹ "Uludağ'a Yapılacak Hava Hattı", *TTOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, s.16; Ayrıca bkz; Süreyya Ergün, "Turizm Bakımından Bursa Bölgesi Hakkında Notlar", *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü No:2, 1939, Ankara, s.51.

⁴¹⁰ *TTOK 30'uncu Yıl Dönümü*, s.7.

⁴¹¹ "Memlekette İlk Otomobil Yarışı", *Milliyet*, 18/6/1932.

Balkan Rallileri⁴¹² tertip edilmiş, netice itibariyle söz konusu organizasyonlar Türkiye'nin tanıtım faaliyetleri için etkin bir propaganda malzemesi oluşturmuştur.

Bu süreç içinde turizm propaganda etkinliklerinin İktisat Vekâleti'nin isteği üzerine serbest döviz piyasası uygulanan, Türkiye ile komşu veya yakın tarihî bağları bulunan ve turizm şartları Türkiye'nin mevcut durumuna uygunluk gösteren Mısır başta olmak üzere Suriye, Irak ve Filistin gibi ülkelere yöneltildiği anlaşılmaktadır. Bu şekilde başlatılan propaganda faaliyetlerinin merkezi Kahire olmuş, bu münasebetle Arapça olarak ve sıcak ülke insanların özellikleri göz önünde bulundurularak hazırlanan İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Yalova prospektüs ve afişleri Türkiye'nin tanıtım faaliyetlerinde kullanılmak üzere başta seyahat acenteleri olmak üzere ilgili yerlere dağıtılmıştır.⁴¹³ 1933 yılı itibariyle Kahire şehrinde İş Bankası'nın "Publicité" kısmında Türk turizm malzemelerinin dağıtımı için bir memur görevlendirildiği ve yine bu süreç içinde Mısır'da propaganda yapmak amacıyla Kahire'de idarehanesi bulunan bir delegelik ihdas edildiği görülmektedir.⁴¹⁴ Bunun yanı sıra bahsi geçen şehirde Abdullah Bey ve ortağı tarafından işletilen seyahat acentesine verilen muhabirlik vasıtasıyla Mısır matbuatında Türkiye'ye turist celbi için propaganda yaptırıldığı görülmektedir.⁴¹⁵

8. Tarihî, Kültürel ve Arkeolojik Değerlerin Turizme Kazandırılması

TBMM'nin açılışını takiben ülke sathındaki kültürel varlıkları ortaya çıkarmak, korumak ve bu şekilde turizme katma değer sağlamak üzere arkeolojik kazı faaliyetlerinin yanı sıra tarihî yapıların ve eserlerin tamir, tadil ve teşhirinin devlet tarafından ele alınan başlıca konular arasında yer aldığı görülmektedir. Böylelikle tehlike altında bulunan ve cehalet ve koruma anlayışındaki zafiyetler nedeniyle tahribe uğrayan eserlerin öncelikli olarak ele alındığı, bu çerçevede yapılan çevre düzenlemeleri ile görünürlüğü artırılan abidelerin ve tarihî eserlerin etrafında turistlerin rahatça gezebilecekleri parklar ve meydanlar oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda devlet kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının işbirliği dikkat çekmektedir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk topraklarındaki tarihî ve arkeolojik eserlerin korunması yolundaki çalışmaların müzecilik faaliyetleri ile paralel olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Türk topraklarında çağdaş anlamda müzeciliğin tarihi 1846-47 yıllarında Sultan Abdülmecit zamanında Tophâne-i Âmire Müşîri Fethi Ahmet Paşa'nın Aya İrini'nin bir bölümünde açtığı "Mecmûa-ı Esliha-ı Atıka" ve "Mecmûa-ı Âsâr-ı Atıka" koleksiyonlarına kadar gitmektedir. Bu müze 1876'da "Müze-yi Hümayun" adı ile faaliyetlerine devam etmiş, buradaki eserler daha sonra Topkapı Sarayı'ndaki Çinili Köşk'e taşınmış, 1881'de Osman Hamdi Bey'in Müze-yi Hümayun'un umum müdürlüğüne tayin edilmesi ile ülkedeki müzecilik

⁴¹² "1'nci Balkan Otomobil 'Rallye'si", *TTOK Belleteni*, S.17-92, İstanbul, Ağustos 1937, s.15; "Rallye Otomobil Müsabakası", *TTOK Belleteni*, S.19-100, Haziran 1938, s.17.

⁴¹³ Gülersoy ve Diğerleri, *a.g.e.*, s.43.

⁴¹⁴ Köfteoğlu ve Karabulut, *a.g.e.*, s.19 ve 23.

⁴¹⁵ *TTOK'nın Umumi Heyetine...*, s.2-3.

faaliyetleri ivme kazanmıştır.⁴¹⁶ 1891’de “İstanbul Arkeoloji Müzesi” açılmış ve buradaki koleksiyonlar ilmî usullere göre teşhir edilmeye başlanmıştır. Tarihî eserleri çıkarıldıkları yerlerde korumak üzere Bursa ve Konya’da müze şubeleri açılmıştır. Bütün bu gelişmelere karşın, Avrupa’da gelişen müzecilik anlayışı ve buna bağlı olarak oluşan talep Anadolu coğrafyasını eski eser kaçakçılığında en çok zarar gören bölgelerden biri hâline getirmiştir. Gerek bu durumu engellemek gerekse koruma, tanzim ve teşhir unsurları bakımından İstanbul’daki müzeyi Avrupa’daki muadillerinin seviyesine yükseltmek amacıyla Osmanlı münevverleri ve devlet adamları arasında beliren hassasiyet 1869 tarihli “Âsâr-ı Atıka Nizâmnâmesi”ni ortaya çıkarmış,⁴¹⁷ 1874, 1884 ve 1906 yıllarında güncellenen bu nizamname 1912’de “Muhafaza-ı Abidât Nizâmnâmesi”⁴¹⁸ adı ile yayınlanmıştır. Bütün bu girişimlere rağmen tarihî eserlerin muhafazasında, tamir ve tadil işlerinde zafiyetlerin meydana geldiği, bunların bir kısmının Almanya, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri gibi yabancı ülkelere kaçırılmasının engellenemediği görülmüştür.⁴¹⁹

Bu hadiselerin ardından TBMM’nin açılışı ile birlikte Maarif Vekâleti bünyesinde “Türk Âsâr-ı Atıkası Müdürlüğü”nün teşkil edilmesi, bu müdürlüğün takiben “Hars ve Kültür Dairesi Müdürlüğü” adını alarak “*âsâr-ı atıkayı tescil ve muhafaza etmek*” görev ve sorumluluğunu üstlenmesi⁴²⁰ tarihî eserlerin korunması ve teşhir edilmesi konusunda önemli bir adım olmuştur. Bu birim 1933’te “Müzeler Müdürlüğü” adı ile: “*tarihî ve bedîî kıymeti haiz eserlere mahsus müzelerin idare, tesis ve idameleri, tarihî âbidelerin muhafaza ve tamiri işleri ile iştiğal, arkeolojik hafriyat için vaki müracaatları tetkik ve hafriyata nezaret etmek*” vazifesi ile görevlendirilmiş,⁴²¹ 1935’te adı “Öntükler ve Müzeler Direktörlüğü” olarak değiştirilmiştir.⁴²²

Bu dönemde millî abide ve eserleri muhafazaya, tamire ve müzelerde koruma altına almaya odaklanan çalışmaların devletin kısıtlı bütçe imkânları ile halledilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.⁴²³ Tarihî eserlerin korunması konusunda devlet teşkilatındaki hassasiyet bir dizi yasal düzenlemeyi beraberinde getirmiştir. Böylece 1926 tarihli “Türk Medeni Kanunu” define olarak addedilen ve ilmî kıymete sahip

⁴¹⁶ Abdülhak Şinasi, “Bizde Müzeciliğin Başlangıçları”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.8, C.2, Eylül 1933, s.134-137.

⁴¹⁷ Hüseyin Karaduman, “Belgelerle İlk Türk Âsâr-ı Atıka Nizâmnâmesi”, *Belgeler*, C.25, S.29, 2004, s.73.

⁴¹⁸ “Muhafaza-ı Âbidât Hakkında Nizâmnâme”, *Düstur*, M.31 Temmuz 1912/R.18 Temmuz 1328, R.807, Tertip.2, C.4, s.599.

⁴¹⁹ Prof. Milliner, “Eski Eserleri Niçin ve Nasıl Korumalıyız?”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.10, C.2, İkinci Teşrin 1933, s.298, ss.298-301; Abdülhak Şinasi, “Bir İnkılâp Müzesi İçin”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.9, C.2, Birinci Teşrin 1933, s.262.

⁴²⁰ Çoruh, *Herkes İçin Turizm...*, s.144-145.

⁴²¹ “Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 22/6/1933, S.2434, Kabul Tarihi: 10/6/133, Kanun No: 2287.

⁴²² “Kültür Bakanlığı Merkez Örgütleri ve Ödevleri Hakkındaki 2287 Numaralı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerin Eklenmesine İlişkin Kanun”, *Resmî Gazete*, 15/6/1935, S.3029, Kabul Tarihi:10/6/1935, Kanun No: 2773.

⁴²³ Abdülhak Şinasi, “Tarihî ve Millî Abidelerimiz”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.6, C.1, Temmuz 1933, S.472.

olan eşyalar konusunda devletin tasarruf hakkının saklı olduğunu, kimsenin mülkü olmayıp, mühim ve ilmî kıymete sahip bulunan nadir eşyalar ile antikaların hazinenin mülkü olacağını ve gayrimenkulünde bu gibi eşya bulunan kimselerin gerekli hafriyat çalışmalarına izin vermekle yükümlü tutulacağını hüküm altına almıştır.⁴²⁴ 1926 tarihli “Ceza Kanunu”nda ise ibadethanelerdeki abideleri, eserleri veya kabristanlardaki mahkûkâtı bozmak veya mezarları tahrip etmek hapis cezasını gerektiren bir davranış olarak yer bulmuştur.⁴²⁵ Nitekim bu dönemde benzer yöndeki çalışmaları desteklemek üzere 1924’te “Şehitlikleri İmar Komisyonu” teşkil edilmiş ve bu komisyon 1926’dan itibaren “Şehitlikleri İmar Cemiyeti” olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.⁴²⁶ Bu gönüllü kuruluş vatan ve istiklâl uğruna hayatını kaybeden şehitlerin mezarlarını tanzim ve imar ile şehitlikler ve abideler teşkil etmek, bu şekilde şehitlerin kahramanlık ve yiğitlik hatırlarını gelecek nesillerin dikkatine ve ilgisine sunmak, şehitlikleri halkın yurtseverlik duygularını artıracak bir ders mahalli hâline getirmek gibi amaçlar doğrultusunda faaliyet göstermiştir. Bu cemiyetin ilk olarak ele aldığı işler arasında Edirnekapı, Karacaahmet, Kırklareli ve Çanakkale şehitliklerinin imarı ve tanzimi ve Türklerin kahramanlık ve zafer abidesi durumunda olan Çanakkale Şehitliği’ne yapılan ziyaret seyahatlerini âdetleştirmek yer almıştır. Yabancı ülkelerdeki şehitlikler de Millî Müdafaa Vekâleti bütçesine konulan tahsisat ile imar ve ikmale başlanmış, bu konuda da söz konusu cemiyetin önemli katkıları olmuştur.⁴²⁷ 1930 tarihli “Belediye Kanunu”nda ise kapalı çarşı, bedesten, arasta, büyük han ve benzeri yapılar yapılan tebligata rağmen tasarruf sahipleri tarafından tamir edilmediği takdirde bu işin ilgili belediye tarafından üstlenileceği ve yıkılmış kale ve surların metruk arsaları ile enkazının tasarruf hakkının belediyelere devrolunacağı belirtilmiştir.⁴²⁸ Maarif Vekâleti Âsâr-ı Atıka Dairesi tarafından valiliklere gönderilen 1933 yılına ait tamim ile de: “*tarihî, bedîi, etnografik kıymete sahip mezar taşlarının müzesi olan yerlerde müzelere, olmayan yerlerde âsâr-ı atıka deposu oluşturulması mümkün olan medrese ve tekke gibi yapılar ile mekteplerde menşelerine ait bilgiler belirtmek suretiyle toplanması*” talep edilmiştir.⁴²⁹ Aynı yıl yürürlüğe giren “Belediye ve Yapı Yolları Kanunu”nda muhafaza edilecek abide ve mabetlerin çevresinin en az 10 metre açık bulundurulacağı yönünde bir ibare bulunmuştur.⁴³⁰ 1939’da yapılan yasal bir düzenleme ile: “*Âbidelerin esaslı tamirine ve bunların harimlerinde eşhasın temellük ve tasarrufunda bulunan gayrimenkullerin istimlâkine ve yeni hayrat inşasına sarf edilmek üzere vakıf paralar idaresinden 600.000 liraya kadar istikraz akdine Vakıflar Umum Müdürlüğü’nün salâhiyettar olduğu*” belirtilmiştir.⁴³¹ Cumhuriyet’in ilk yıllarında yürürlüğe giren ve tarihî eserlerin tamiri, tadili,

⁴²⁴ “Türk Kanunu Medenisi”, *Resmî Gazete*, 4/4/1926, S.339, Kabul Tarihi:17/02/1926.

⁴²⁵ “Türk Ceza Kanunu”, *Resmî Gazete*, 13/3/1926, S.320, Kabul Tarihi: 1/3/1926, Kanun No:765.

⁴²⁶ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.459.

⁴²⁷ *Şehitlikleri İmar Cemiyeti*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s.7-11.

⁴²⁸ “Belediye Kanunu”, *Resmî Gazete*, 14/4/1930, S.1471, Kanun No:1580.

⁴²⁹ *BCA*, 26/6/1933, D.1, FK.490.1.0.0, YN.2023.1.1.

⁴³⁰ “Belediye Yapı ve Yollar Kanunu”, *Resmî Gazete*, Kabul Tarihi: 17/05/1933, Kanun No:2290, 21/06/1933, S.2433; Halit Çal, *Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası*, C.I, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990.

⁴³¹ “Âbidelerin Esaslı Tamiri İçin Vakıf Paralar İdaresinden İstikraz Akdi Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 24/5/1939, S.4214, Kabul Tarihi: 17/5/1939, Kanun No:3609.

muhafazası ve teşhiri konusunda devletin desteğine işaret eden bu yasal düzenlemelerin kültür varlıklarının turizmde kullanılması konusunda da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Bu yasal değişikliklerle birlikte 1931'de "Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti"nin, 1934'te İstanbul Üniversitesi'ne bağlı "Türk Arkeoloji Enstitüsü"nün, iki yıl sonra da Ankara'da "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi"nin kurulması ile arkeolojik çalışmalar ve tarihî araştırmalar hız kazanmış, bu bilim kurumlarından yetişen uzmanların bir kısmı da müzelerde istihdam edilmek suretiyle turizm faaliyetlerine iştirak etmişlerdir. 1932 yılı itibariyle açılan Halkevlerinin bir şubesinin de "Tarih ve Müze Kolu" olarak faaliyet gösterdiği ve bu kolun halkın tarih kültürünü ve bilgisini artırmak suretiyle Anadolu topraklarındaki eserleri ortaya çıkarmak, korumak, folklorik ve etnografik malzemeleri araştırmak, toplamak ve yayınlamak, eski eserleri tanıtmak üzere sergiler ve müzeler açmak gibi⁴³² ülke turizmine de hizmet eden görevlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bu gelişmeler ışığında Maarif Vekâleti ile Türk Tarih Kurumu'nun işbirliğiyle Anadolu medeniyet tarihini aydınlatmak üzere girişilen hafriyat ve istikşaf çalışmaları neticesinde eskiçağ Anadolu tarihine ışık tutan "Ahlatlıbel", "Karalar", "Göllüdağ", "Alacahöyük", "Trakya Höyükleri", "Ankara Kalesi", "Ankara-Çankırıkapı Höyüğü", "Etiyokuşu", "Pazarlı-Kuştepe", "İzmir Namazgâh", "İstanbul-Sarayburnu", "Karaoğlan Höyüğü" ve "Ankara Augustus Mabedi", "Kültepe", "Yalvaç", "Sızma Köyü", "Truva-Hisarlık", "Millet ve Didim", "Değirmendere", "Seferhisar-Teüs", "Foça-Giyme", "Alişar", "Ayzani", "İzmir-Efes", "Konya-Sızma", Ankara civarındaki höyük, "Bergama", "Sultanahmet", "Hipodrom", "Boğazköy", "Hashöyük" ve "Arslantepe", "Larisa", "Milas", "Ayasofya", "Gözkule", "Yümüktepe", "Van", "Yazılıkaya", "Demircihöyük" ve "Akköy hafriyatları" devlet izni ve murakabesi ile yerli ve yabancı arkeologlar tarafından gerçekleştirilen kazı çalışmaları arasında yer almıştır.⁴³³ Bu şekilde Anadolu'nun dört bir yanında yapılan arkeolojik araştırmalar ve kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan eserler teşkil edilen müzelerde sergilenmek suretiyle turizm ve tanıtma faaliyetleri içinde yer almıştır. Bunların dışında Batı Anadolu'da "Bergama", "Priyen", "Milet", "Didim", "Hiyerapolis", "Afrodisyas", "Laodikya", "Kolos", "Teos" ve "Sart Harabeleri"nin de bu dönemde turistik açıdan değerlendirilmesi gündeme gelen tarihî kalıntılar arasında bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴³⁴

⁴³² Tefik Çandar, "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim Yayınları, 1983, s.881.

⁴³³ *CHP On Beşinci Yıl Kitabı*, s.571-572.

⁴³⁴ Bu dönemde tarihî anıtlara, eserlere ve müzeciliğe artan ilgi nedeniyle Âsâr-ı Atika ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyr Koşay tarafından Cumhuriyet Halk Fırkası neşriyatından çıkarılan "Tarihî Abidelerimizi Koruyalım" (Hamit Zübeyr, *Tarihî Abidelerimizi Koruyalım*, CHF neşriyatından, Ankara, 1932) adlı eser ile ilmi usullerle tarihî vesikaları arama, toplama ve koruma işlerinde Türk münevverlerine yardımcı olmak ve yol göstermek amacıyla Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan "Tarihî Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu" (Salâhaddin Kandemir, *Tarihî Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu*, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935, s.3-7) önem arz etmektedir.

Kültür Bakanlığı tarafından 1933 yılı bütçesine abidelerin tadili, tanzimi, tescili, rölove, stampaj, mulaj ve fotoğraflarının hazırlanması, bunlar hakkında bilimsel yayınlar yapılması, tarihî sit alanlarının ve müzelerin ziyaretine yönelik turist kuruluşlarıyla ortak çalışmalar yapılması amacıyla 50.000 TL'lik ödenek tahsis edilmesi⁴³⁵ kültür varlıklarının korunması ve turizm vasıtasıyla tanıtılması konusunda söz konusu dönemin dikkate değer girişimleri arasında yer almıştır. Yine bu dönem itibariyle Müzeler Dairesi'ne bağlı olarak "Abideleri Muhafaza Heyeti"nin⁴³⁶ Ankititeler ve Müzeler Müdürlüğü'ne bağlı olarak da "Rölove Bürosu"⁴³⁷nun kurulması tarihî yapıların korunması konusunda önemli birer adım olmuştur. Böylece İstanbul'da "Süleymaniye ve Sultan Ahmet Camileri", "Yeni Cami", "Beşiktaş Ağacami",⁴³⁸ Topkapı Sarayı'nın bir kısmı ile bazı türbeler, Afyon'da "Gedik Ahmet Paşa Medresesi", Tokat'ta "Ali Tusi Türbesi", Kayseri'de "Alaca Mescit" ve "Hocahasan Kümbetleri", "Huvant Hatun", "Sehabiye Medreseleri", Diyarbakır'da "Sencariye Medresesi", Selçuk'ta "İsabey Camii", Niğde'de "Ahi Eyüp Kümbeti" ile "Ak Medrese", Antalya'da "Yivli Minare", Erzurum'da "Çifte Minareli Medrese", Karaman'da "Nefise Sultan Medresesi", Söğüt'te "Ertuğrul Gazi Türbesi", Bolayır'da "Süleyman Paşa ve Namık Kemal Türbeleri", Kuşadası'nda "Kale", Konya'da "İplikçi, İnceminare, Karatay Medrese ve Camileri", Edirne'de "Darü's-Sıbyan", "Selimiye Camii", "İkinci Beyazıt Camii", "Alipaşa Çarşısı", "Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı" mütehasıslar tarafından tamir ve tadil edilmiş, Ankara'daki "August Mabedi"nin, Amasya'daki "Bimarhane"nin ve "Hilfet Gazi Türbesi"nin ise çevre düzenlemeleri yapılmıştır. Netice itibariyle 1923-1938 yılları arasında abidelerin tamir ve inşaatına sarf edilen meblağının toplamda 2.917.564 TL'ye ulaştığı anlaşılmaktadır.⁴³⁹ Bu dönemde Edirne'de tarihî eserlerin üzerlerine bu eserleri ve mimarlarını tanıttıcı levhaların asılması uygulaması⁴⁴⁰ ülke sathında gittikçe yaygınlaşan bir çalışma için önemli bir başlangıç olmuştur. Devlet tarafından yapılan çalışmalara TTOK'nın yanı sıra Edirne'de ve İzmir'de teşkil edilen "Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyetleri" gibi sosyal teşekküllerin de katkı sağladığı görülmektedir.

Türkiye'de turizm faaliyetlerinin esaslı bir şekilde ele alınmaya başlamasıyla ülkenin tarihî, arkeolojik ve etnografik değerlerini sistemli ve cazip bir biçimde tanıtmaya imkânına sahip müzecilik anlayışı da önemli gelişmeler kaydetmiştir.⁴⁴¹ Ankara'daki "Kurşunlu Han" ve "Mahmut Paşa Bedesteni" Maarif Vekâleti tarafından tadil edilerek 1923 itibariyle "Ankara Arkeoloji Müzesi" olarak faaliyete geçmiş, Cumhuriyet döneminde inşa edilen ilk müze binası olarak 1930'da ziyarete

⁴³⁵ Remzi Oğuz Arık, *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1953, s.35.

⁴³⁶ İcra Vekilleri Heyeti'nin 28/6/1933 tarihli kararı için bkz.; *Türkiye Cumhuriyeti Maarifi (1923-1943)*, Maarif Vekâleti, Ankara, 1944, s.140.

⁴³⁷ İcra Vekilleri Heyeti'nin ilgili kararı için bkz.; *BCA*, 15/9/1936, S.53262, D.143-164, FK.30.18.1.2, YN68.76..5.

⁴³⁸ "TTOK'nın 1936 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.7.

⁴³⁹ *CHP On Beşinci Yıl Kitabı*, s.204, 485-486.

⁴⁴⁰ "TTOK Edirne Şubesi'nin 1938 Yılı Faaliyetini Gösteren Raporu", *TTOK Mecmuası*, S.23/129, Nisan 1939, s.13.

⁴⁴¹ Remzi Oğuz, "Tarih-Arkeoloji-Müzeler-Turizm", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.19, 1934, s.36.

açılan “Ankara Etnografya Müzesi”⁴⁴² ise Türk folklor ürünlerinin turizmde kullanılması bağlamında yeni fikirlere kapı açan önemli bir adım olmuştur.⁴⁴³ İstanbul’da bulunan Evkaf-ı İslamiye Müzesi’nin 1926 itibariyle dönüştürüldüğü “Türk-İslam Eserleri Müzesi”,⁴⁴⁴ Anadolu’daki eski medeniyetlere ve Osmanlı dönemine ait tarihî ve arkeolojik eserleri ihtiva eden “İstanbul Arkeoloji Müzeleri” bu dönemin dikkat çeken tarihî ve turistik mekânları arasında yer almıştır.⁴⁴⁵ Tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılması ile buralardaki taşınabilir tarihî ve sanatsal eserlerin tespit edilerek Müzeler Müdüriyeti’ne devredilmesi⁴⁴⁶ ve müzelere nakledilmesi söz konusu olmuştur.⁴⁴⁷ Millî abideler meyanında bulunan ve içinde birçok millî ve tarihî eseri barındıran Topkapı Sarayı’nın idaresi 3 Nisan 1924 tarihinde “İstanbul Âsâr-ı Atıka Müzesi Müdüriyeti”ne verilmiş,⁴⁴⁸ bu şekilde söz konusu sarayın daireleri çağdaş müzecilik anlayışına göre tanzim edilmek suretiyle yerli ve yabancı ziyaretçilerin istifadesi için 9 Ekim 1924 tarihinden itibaren belirli günlerde ziyarete açılmıştır.⁴⁴⁹ Bu dönemde saraylarda bulunan sanatsal ve tarihî öneme sahip eserlerin teşkil edilen hususi bir komisyon tarafından seçilerek müzelere nakledilmesine karar verilmiştir.⁴⁵⁰ Bu anlamdaki ilk faaliyetlerden biri Yıldız Sarayı’ndaki mefruşat deposuyla Mabeyn Dairesi’nden ayrılan bir kısım eşyanın Müzeler Müdüriyeti’ne verilmesi olmuştur.⁴⁵¹ Takiben İstanbul Müzesi deposunda, Askerî Müze’de, millî saraylarda ve resmî dairelerde bulunan değerli resimlerin ilgililerin dikkatine sunulmak üzere Fındıklı Sarayı’nda tesis edilen resim müzesine teslim edilmesi de⁴⁵² bu dönemin dikkat çekici kültürel ve turistik faaliyetleri arasındadır. Ayrıca Dolmabahçe Sarayı’nın Beşiktaş yönündeki müştemilatında toplanan tarihî açıdan önem arz eden saltanat arabaları, arabacı ve seyis elbiseleri ile eğer takımlarının Topkapı Sarayı Müzesi’nde teşhiri için Maarif Vekâleti’ne devredilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁵³ Çırağan Sarayı’nın iki dairesinin de ülkenin zirai faaliyetler konusundaki tarihî ve medeni varlığını harice göstermek üzere hâlihazırda mevcut olan “Ziraat Müzesi”ne tahsis edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁵⁴ Benzer şekilde tadilatı yapılan Ayasofya’nın da 24 Kasım 1934 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararıyla müzeye dönüştürüldüğü görülmektedir.⁴⁵⁵ Ayasofya’ya bağlı Kariye Müzesi ile Trabzon’daki Ayasofya, İzmir’in imarı sırasında şehrin merkezinde harap

⁴⁴² Hamit Zübeyr Koşay, *Etnografya Müzesi Kılavuzu*, Maarif Basımevi, Ankara, 1956, s.4.

⁴⁴³ Ziyaeddin Fahri, “Folklor ve Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.21/112, 29 Birinci Teşrin 1938, s.17-18.

⁴⁴⁴ Çoruh, *Herkes İçin Turizm...*, s.144-145; Evkaf-ı İslamiye Müzesi’nin 1925 yılı itibariyle idari olarak İstanbul Âsâr-ı Atıka Müzeleri İdaresi’ne bağlandığı anlaşılmaktadır (Konu ile ilgili olarak bkz.; *BCA*, 3/6/1925, S.2130, Dosya: 149-18, FK.30..18.1.1, YN.14.40..2).

⁴⁴⁵ “TTOK’nın 1937 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.6-7.

⁴⁴⁶ *BCA*, 11/10/1925, FK.51..0.0.0, YN.13.110..24.

⁴⁴⁷ *BCA*, 11/10/1925, FK.51..0.0.0, YN.2.13..17; *BCA*, 16/9/1925, S.2509, Dosya: 259-4, FK.30..18.1.1, YN.15.59..5.

⁴⁴⁸ *BCA*, 3/4/1924, S.419, Dosya: 259-2, FK.30..18.1.1, YN.9.20...17.

⁴⁴⁹ *Topkapı Sarayı Muhtasar Rehberi*, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1341, s.5-6.

⁴⁵⁰ *BCA*, 16/9/1925, S.2504, Dosya: 132-3439, FK.30..18.1.1, YN.15.58..20.

⁴⁵¹ *BCA*, 14/10/1925, S.2652, Dosya: 132-34, FK.30..18.1.1, YN.16.66..7.

⁴⁵² *BCA*, 21/7/1926, S.3845, Dosya: 150-15, FK.30..18.1.1, YN.20.45..6.

⁴⁵³ *BCA*, 3/7/1929, S.8214, Dosya: 132-76, FK.30..18.1.2, YN.4.39..1.

⁴⁵⁴ *BCA*, 2/12/1924, S.1192, Dosya: 133-37, FK.30..18.1.1, YN.12.59..2.

⁴⁵⁵ *BCA*, 24/11/1934, S.15892, FK.30..18.1.2, YN.49.79.6; Bu kararın altındaki imzanın Atatürk’e ait olmadığına dair güncel tartışmalar mevcut olmakla birlikte söz konusu dönem itibariyle bu kararın aksine bir girişimde bulunulmadığı, dolayısıyla kararnamenin uygulamaya geçtiği görülmektedir.

ve metruk durumda bulunan “Ayavukla Kilisesi” Maarif Vekâleti tarafından tamir edilmek suretiyle âsâr-ı atıka müzesine dönüştürülmüş, şehir içinde kazı ve hafriyat alanlarında dağınık bir şekilde bulunan eserler müzede bir araya getirilmek ve tasnif edilmek suretiyle 1927’de ziyarete açılmıştır.⁴⁵⁶ 1937’de ise Dolmabahçe Veliâht Dairesi’nde yapılan düzenleme ile Türkiye’nin ilk güzel sanatlar müzesi olma özelliğine sahip “İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi” açılmıştır. Yurt içindeki gezileri sırasında arkeolojik kazı alanlarını, müzeleri ve tarihî yapıları ziyaret ettiği ve yapılan çalışmaları desteklediği bilinen Atatürk’ün⁴⁵⁷ bu dönemde Konya ziyareti sırasında şehirdeki Mevlana Türbesi’ni ve eski eserleri inceleyerek İcra Vekilleri Heyeti Reisi İsmet (İnönü)’ye müzelerin, eski sanat ve medeniyet eserlerinin korunması ve teşhir edilmesi doğrultusunda talimat vermesi⁴⁵⁸ konuya ilişkin önemli bir adım olmuş, nihayetinde “*Konya’daki Mevlana Türbesi ve Dergâhı müstemelat ve muhteviyatıyla âsâr-ı atıka müzesine*” dönüştürülmüştür.⁴⁵⁹ İçinde nadir eşyalar ile Türkçe, Arapça, Farsça gibi çeşitli dillerde kıymetli eserleri barındıran tarihî müze binası 2 Mart 1927 tarihi itibarıyla yerli ve yabancı turistlerin ilgisine sunulmuştur.⁴⁶⁰ Ayrıca Edirne’de Mimar Sinan’ın eserlerinden Darü’l-Hadis Medresesi’nde açılan ve Roma, Bizans ve Türk eserlerini ihtiva eden “Antikite Müzesi” ve 1936’da tadil edilen Darü’l-Kurra Medresesi’ne taşınan Darü’s-Sıbyan’daki “Etnografya Müzesi” bünyesinde bulunan tarihî ve etnografik materyallerle turistler için bir cazibe merkezi hâline gelmeye başlamıştır.⁴⁶¹ Değindiğimiz bu müzelerin yanı sıra Cumhuriyet’in ilk yıllarında Bursa, Adana, Antalya, Tokat, Sivas, Amasya, Kayseri, Afyon, Çanakkale müzeleri gibi bünyesinde önemli arkeolojik eserleri barındıran vilayet müzelerinin sayısının da hızla arttığı,⁴⁶² bunlardan başka Samsun, Sinop, Diyarbakır, Van, Denizli, İznik, İçel, Isparta, Manisa, Erzincan, Bor, Niğde, Kırşehir, Kütahya müzelerinin de depolarında yapılan tasnif ve tanzim çalışmaları ile 1938 yılı itibarıyla ziyaretlere hazır hâle geldiği anlaşılmaktadır.⁴⁶³ Bahsi geçen müzelerin teşkili ile tarihî eserlerin korunması ve tanıtılması konusunda önemli bir adım atılmıştır. Söz konusu dönem itibarıyla İran Şahı Rıza Pehlevi’nin ve İngiltere Kralı VIII. Edward’ın Türkiye ziyaretlerinde olduğu gibi ülkeye gelen resmî misafirlerin görmek istedikleri başlıca yerler arasında da tarihî ve turistik mekânlar yer almış,⁴⁶⁴ böylece turizm faaliyetlerinden diplomatik temaslarda da yararlandığı görülmüştür.

⁴⁵⁶ Aziz, *İzmir Âsâr-ı Atıka Müzesi Rehberi*, Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti Neşriyatı, Hafız Ali Matbaası, İzmir, 1927, s.3-4.

⁴⁵⁷ Mehmet Önder, “Atatürk ve Müzeler”, *Kültür ve Turizm Bülteni*, Ankara, Temmuz, 1985, s.2-3.

⁴⁵⁸ *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, AKDHYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991, s.603.

⁴⁵⁹ *BCA*, 6/4/1926, S.3426, Dosya:259-6, FK.30..18.1.1., YN.18.24..4.

⁴⁶⁰ Mehmet Yusuf, *Konya Âsâr-ı Atıka Müzesi Muhtasar Rehberi*, İstanbul, 1930, s.7-11.

⁴⁶¹ “TTOK’nın 1936 Senesine Dair Raporu”, *a.g.d.*, s.12; “TTOK’nın 1937 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.11.

⁴⁶² Enver Behnan Şapolyo, *Türkiye Turizm Rehberi ve Anıtlar Tarihi*, Kültür Kitabevi, İstanbul, 1971, s.74.

⁴⁶³ *CHP On Beşinci Yıl Kitabı*, s.202-203.

⁴⁶⁴ Türkiye resmî ziyaretleri sırasında İran Şahı Rıza Pehlevi’nin 1934’te Ankara’daki müzeleri (Bkz.; Özel Şahingiray, *Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1955, s.293), İngiltere Kralı VIII. Edward’ın ise 1936’da İstanbul’da Sultan Ahmet Camii, Ayasofya Müzesi ve Topkapı Müzesi’ni ziyaretleri (Bkz.; “Majestenin İkinci Günleri, Büyük Misafirimiz Dün Camileri ve Çarşığı Gezdiler”, *Cumhuriyet*, 6/9/1936) Türkiye’nin tanıtım faaliyetleri kapsamında önem arz

9. Türk Turizminde Kurumsallaşma Çabaları

Turizm ile ilgili çalışmaların özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın turizmde önde gelen ülkeleri tarafından devlet teşkilatına dâhil edilerek idari bir erk tarafından yönlendirildiği görülmektedir. Nitekim söz konusu dönem itibariyle Türkiye’de de turizm faaliyetlerinin planlanması, düzenli bir çalışma sistemine bağlanması ve koordine edilmesi ihtiyacının gün yüzüne çıktığı anlaşılmaktadır.⁴⁶⁵

Bu gelişmeler ışığında turizmin söz konusu dönem itibariyle üzerinde inceleme ve planlar yapmaya değer bir iktisat davası olarak görülmeye başlandığı,⁴⁶⁶ Cumhuriyet Hükûmeti’nin de konuya önem vermek suretiyle bu faaliyetlerle ciddi ve esaslı bir şekilde el attığı görülmektedir.⁴⁶⁷ Turizmin ülkenin tarihî ve tabii servetlerini kullanmak bakımından millî gelirin ve tediyeye muvazenesinin önemli bir unsuru olduğu göz önünde bulundurularak turizm konusunda gerçekleştirilecek faaliyetlerin devlet tarafından bir kamu hizmeti olarak ele alınması bu şekilde mümkün olmuştur. Bu yöndeki çalışmaları kuvvetlendirmek üzere turistik kalkınma davasının ancak devletin teşebbüs ve rehberliği ile disiplinli bir mesai ile başarılacağı hakkında genel bir kanaat oluşmuş ve bu nedenle turizm konusu ilk defa olarak 1930 yılı itibariyle devletin iktisat programına girmiştir. Bu yıl içinde TBMM’ye sunulmuş millî iktisat anlayışına vurguda bulunan, Türkiye’nin temel iktisadi gelişme meselelerini gözden geçiren ve politika önceliklerini sıralayan “İktisadi Program” içinde “*turizmin her araçla özendirilmesi*” yönünde bir ilke yer almıştır.⁴⁶⁸ Bu dönemde İktisat Vekili Mahmut Celâl Bayar TTOK’ya yazdığı bir yazı münasebetiyle: “*Milli servetimizden olan yurt güzelliklerini, yurdun hususiyetlerini, tarihî abidelerini tediyeye muvazenesine lehine istismar etmek ve aynı zamanda yeni milli varlığımızı en hakiki çehresi ile yabancılara tanıtmak gibi faydaları ihtiva eden turizmin ehemmiyetini bihakkın takdir ederim. Sıra ile tetkik edeceğim meseleler arasında turizmi de kaydettim.*”⁴⁶⁹ demek suretiyle konunun resmî makamlarca doğrudan ele alınacağına dair ilk işaretleri vermiştir. Nitekim turizmin memleket sathında gelişimi için faaliyet göstermek üzere 1933 yılı itibariyle TBMM’de bir “Turizm Grubu”nun oluşturulduğu,⁴⁷⁰ turizm işleriyle özel bir surette ilgilenmek amacıyla da Dâhiliye Vekâleti Emniyet-i Umumiye

etmektedir. Bu anlamda VIII. Edward’ın ziyaretinin İstanbul’da bulunan turistlere etkisi ile ilgili olarak bkz.; “Viyanalı Bir İş Adamının Dikkate Değer Sözleri”, *Cumhuriyet*, 29/10/1936.

⁴⁶⁵ Tör, “Turizm İşleri Hakkında Bir Rapor”, *a.g.e.*, s.13-14.

⁴⁶⁶ Burhan Felek, “Türkiye’de Turizm Meselesi”, *TTOK Belleteni*, S.23/129, Nisan 1939, s.16.

⁴⁶⁷ Ferid, “Turizm İktisad İşidir!”, *TTOK Mecmuası*, S.14/69, 21 Nisan 1935, s.16.

⁴⁶⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayın No:30, Ankara, 1977, s.562-572; Dünyada geniş çaplı bir iktisadi buhranın yaşandığı bu dönemde, Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü’nün Pera Palas’ta gerçekleştirdiği yıllık toplantısında 1930 senesi itibariyle Türkiye’ye gelen turist sayısının 45.503 olduğunun ve bunların ülke ekonomisine 3 milyon lira bıraktıklarının belirtilmesi Türkiye’nin iktisadi programına giren turizm vasıtasıyla elde ettiği gelirin büyüklüğüne işaret etmektedir. İlgili haber için bkz.; “Bir Senede 3 Milyon Lira Bıraktılar!”, *Milliyet*, 6/4/1931.

⁴⁶⁹ “İktisat Vekili’nin 1932 İlk Teşrininde TTOK’ne Yazdığı Cevabî Mektuptan”, *Turizm Raporu*, Türkofis Neşriyat ve Propaganda Servisi, Nisan 1935, s.3.

⁴⁷⁰ “TTOK’nın 1933 Senesine Dair Raporu”, *a.g.d.*, s.11.

Müdüriyet-i Umumiyesi'nde, İstanbul Belediyesi İktisat İşleri Müdüriyeti'nde ve Bursa Belediyesi'nde birer "Turizm Şubesi"nin ihdas edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁷¹

Bu dönemde TTOK'nın devlet teşkilatı içinde resmî bir organ olarak faaliyetlerini devam ettirmeye yönelik talepleri ve girişimleri dikkat çekmektedir. Ancak bu talep ve girişimlere Hükûmet'in temkinli yaklaştığı anlaşılmaktadır. Örneğin önceki yıllarda turizm ile ilgili olarak birçok uluslararası toplantıya iştirak eden TTOK'nın 1932 Mayıs'ında Nice şehrinde düzenlenen "Avrupa Büyük Turizm Nümayişleri Konferansı"na da Türkiye'yi temsilen katılma teklifinde bulunduğu, ancak kabul ve imza edilecek karar ve ahkâmın kapsamı ve siyasi önemine binaen hususi bir teşekkül olan TTOK temsilcisinin yerine Marsilya Konsolosluğu'ndan bir memurun görevlendirildiği anlaşılmaktadır.⁴⁷² 1933 yılı itibariyle ise turizm işlerinin bir vekâlet hâlinde idare edilmesi ve TTOK'nın hâlihazırdaki teşkilatının daha da kuvvetlendirilerek Başvekâlet makamına bağlı resmî bir "ofis" şekline dönüştürülmesinin teklif edildiği, ancak bu tekliflerin de hâlihazırda böyle bir girişime lüzum olmadığı, Hükûmet'in riyasetine ve dâhili emniyete bağlı meselelerde verilmesi gereken direktiflerin bir elden idaresi için TTOK'nın Dâhiliye Vekâleti ile muhabere eden bir cemiyet hâlinde kalmasının daha uygun olacağı şeklindeki görüşle kabul görmediği anlaşılmaktadır.⁴⁷³ Bu gelişmelerden hareketle TTOK'nın turizm konusunda Türkiye'ye yurt içinde ve yurt dışında önemli temsil ve hizmetlerde bulunmasının devlet tarafından takdir edilmekle birlikte söz konusu kurumun hususi bir kuruluş olarak faaliyetlerini devam ettirmesinin daha faydalı görüldüğü müşahede edilmektedir.

İktisat Vekâleti'nin görevleri arasına 1934 yılı itibariyle "neşriyat, propaganda ve turizm işleri"nin de dâhil edilmesi ile turizm işleri İktisat Vekâleti Dış Ticaret Dairesi'ne bağlı olarak teşkil edilen "Türkofis"e bırakılmıştır.⁴⁷⁴ Türkofis'te turizm işlerinin ahdî kısmı "Mukavelât Şubesi", tetkik ve propaganda kısmı ise "Turizm Tetkik ve Propaganda Masası" tarafından yürütülmüştür. Devlet Bakanlıkları içindeki yerinin tam olarak belirlenemediği bu dönemde turizmin⁴⁷⁵ ülke ekonomisine katkısının daha iyi değerlendirilmesi, turizm konusunda yapılacak çalışmalar için gereken kolaylığın sağlanması, tanıtma faaliyetlerine ivme kazandırılması ve konu ile ilgili gelişmelerin bütün devlet birimleri tarafından izlenebilmesi için Türkofis içinde Bakanlıkların birer temsilcilerinin bulunduğu bir "Vekâletler arası Turizm Komisyonu"nun oluşturulduğu görülmektedir.⁴⁷⁶ Türkiye'de sağlam bir turizm altyapısı oluşturmak ve ülkeye gelen turistlerin idari anlamda yaşadıkları sorunları gidermek amacıyla İktisat Vekâleti'nin incelemeleri ve TTOK'nın tecrübeleri ışığında hazırlanan turizm raporlarının bu komisyona sunulduğu anlaşılmaktadır. Mesela Türkofis tarafından söz konusu komisyona sunulan 1935 tarihli bir raporda; kapsamı ve önemi büyük olan turizm konusunda

⁴⁷¹ *TTOK'nın 50 Yılı*, s.23.

⁴⁷² *BCA*, 27/4/1932, S.12699, D.80-28, FK.30..18.1.2.

⁴⁷³ *BCA*, 18/3/1933, D.8032, FK.30..10.0.0, YN.80.526..12.

⁴⁷⁴ *Resmî Gazete*, "İktisat Vekâleti Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun", 29/5/1934, Kabul Tarihi:27/5/1934, S.2713, Kanun No: 2450.

⁴⁷⁵ Esmer, a.g.m., s.15.

⁴⁷⁶ İnan, a.g.t., s.42.

yapılacak çalışmaların ülkenin mühim bir ihtiyacına cevap vereceği, ancak bir ihtisas işi olması suretiyle geniş ve müstakil bir teşkilata, büyük bir propaganda bütçesine ihtiyaç duyan turizm işlerinin, nihayetinde bir ihtisas masası tarafından yürütülebilmesinin mümkün olmadığı, bununla birlikte teşkilatın genişletilmesinin ve hatta bu işle müstakil bir teşekkülün uğraşması imkânlarının araştırılmasının yakın bir geleceğe bırakılarak, turizm yönünden beliren acil ihtiyaçları karşılamak konusundaki gerekliliğin esaslı bir millî vazife olarak görüldüğü beyan edilmiştir.⁴⁷⁷ Bu beyandan da anlaşılacağı üzere devletin turizm faaliyetlerine büyük önem verdiği, ancak hâlihazırdaki idari ve mali sıkıntılardan ötürü kısa vadede konuyla ilgili aciliyet gösteren faaliyetlere yönelmek durumunda kaldığı anlaşılmaktadır. Aynı yıl, İktisat Vekâleti tarafından hazırlanan başka bir raporda da turizm konusuna yer verilmiş, buna göre Osmanlı Devleti'nden kopan ve Türkiye ile tarihî ve manevi bağları bulunan Mısır gibi ülkelerden ve Balkanlardan turist çekmek, Akdeniz havzasından geçen turist vapurlarının Türkiye'ye uğramalarını temin etmek, Orta Avrupa'dan Tuna yolu ile Karadeniz'e çıkan turist gruplarını en azından İstanbul ve çevresine kadar çekebilmek, Londra-Kahire ve Londra Bağdat ekspres hatlarının yolcu trafiğini artırmak, yolların ıslahı ile Londra-İstanbul-Hindistan otomobil transitinin gerçekleştirilmesi gibi hayata geçirilmesi planlanan turizmi geliştirme faaliyetlerine temas edilmiştir. Muayyen ve sistematik bir program ile kısa bir süre içinde Türkiye'yi yabancılara sevdirmek, Türk inkılâbının tanıtımına ve ülkenin iktisadî hayatına katkı sağlamak esas hedef olarak düşünülmüştür.⁴⁷⁸

İktisat Vekâleti tarafından ülke turizmini kalkındırmak ve turizm bakımından yapılacak imar işlerini ele almak üzere bir "Turizm Programı"nın hazırlanması konusunda çalışmalara başlanması da bu dönemin dikkat çeken çalışmaları arasında yer almaktadır. 1938'de İktisat Vekâleti bütçe görüşmeleri sırasında İktisat Vekili Şakir Kesebir turizm işlerinin programını ve esaslarını hazırlamak üzere bir büro teşkil etmek ve bu şekilde yapılacak propaganda faaliyetlerini bazı yakın ve fayda vermesi beklenen memleketlere doğru genişletmek üzere çalışmalara başladığını belirtmiştir. Nihayetinde: "*Turizmin memleketimize temin edeceği menfaati tamamiyle takdir etmekte ve bu ehemmiyetle mütenasib bir turizm politikası takib etmeği kararlaştırmış bulunmaktayız.*"⁴⁷⁹ diyerek turizm faaliyetlerine verilecek desteğin devlet tarafından bir vazife olarak benimsenmiş olduğunu ve turizmin müstakil bir politika olarak ele alınacağını dile getirmiştir.

Bu gelişmeler ışığında 1938 yılı itibariyle Türkofis'in hâlihazırda faaliyet göstermekte olan "Neşriyat ve Propaganda Servisi" içinde bir şube olarak "Turizm Bürosu"nun oluşturulduğu⁴⁸⁰ ve bu büronun başına daha önce Matbuat Umum Müdürlüğü görevinde bulunduğu sırada turizm ve propaganda faaliyetleri ile de ilgilenmiş olan Dr. Vedat Nedim Tör'ün tayin edildiği görülmektedir.⁴⁸¹ Ülkede iç

⁴⁷⁷ *Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz*, Ankara Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1963, s.210.

⁴⁷⁸ *Ekonomi Bakanlığı'nın Parti Ekonomi Programına Göre Yaptığı İşler Hakkında Rapor*, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Ankara, 1935.

⁴⁷⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre V, C.25, İçtima 3, 27/5/1938, s.240.

⁴⁸⁰ Falih Rıfkı Atay, "Kaybolan Kazançlarımız", *TOK Belleteni*, S.21/112, 29 Birinci Teşrin 1938, s.18-19.

⁴⁸¹ Neşet Halil Atay, "Vedat Tör ve Turizm", *TOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, s.13.

ve dış turizmin gelişmesi için mevcut imkânları ve altyapı koşullarını incelemek üzere İktisat Vekâleti'ne bağlı olarak görev yapan Turizm Bürosu ilk aşamada üç senelik bir turizm planı hazırlamıştır. Buna göre plan söz konusu süre zarfında İstanbul, Bursa, Kocaeli, Trakya, Ankara, İzmir ve art bölgesi ile Karadeniz sahilini kapsamakta idi. Nitekim söz konusu vekâlet tarafından turizm konusu ile ilgili makam, müessese ve kişilere gönderilen bir yazı ile bu bölgelerin tarihî, tabii, sıhî özelliklerinin ve imkânlarının ne olduğunun; otel, lokanta, gazino gibi müesseselerin nerelerde ve ne büyüklükte kurulması gerektiğinin; eğlence, spor, av imkânlarının ve yerlerinin, yol ve ulaşım durumunun, el ve ev sanatlarının, mutfak özelliklerinin, yemiş sezonlarının tespit edilmesi ve nihayetinde turistlerin ilgi ve alakasını çekebilecek diğer hususiyetlerinin belirtilmesi istenmiştir. Buna ek olarak turistlerin şikâyetine sebep olan muhtelif konuların tespiti ve bu şikâyetlerin giderilmesi, turizm planı ve organizasyonu hakkındaki düşünce ve tekliflerin belirtilmesi talep edilmiştir.⁴⁸² Bu yazıdan da anlaşılacağı üzere İktisat Vekâleti'nin turizm işlerini bir bütün olarak ele aldığı, etkin ve programlı bir plan dâhilinde konu ile ilgili kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütlerini işbirliğine davet ettiği görülmektedir. Nitekim bu planlamanın kısa süre içinde meyvelerini vermeye başladığı müşahade edilecektir. Türk Devleti'nin turizm teşkilatına kavuşmasında, gelişmesinde ve turizm faaliyetlerinin kapsamlı bir şekilde ele alınmaya başlanmasında önemli rol oynayan Turizm Bürosu⁴⁸³ 1939'da Ticaret Bakanlığı'nın kuruluşu sırasında "Turizm Müdürlüğü" adını almış ve: "*Turizmi teşvik etmek ve turizmin inkişafını sağlamak üzere gereken tedbirleri almak ve bu maksatla vücut bulmuş ve bulacak hususi teşebbüslerin himayelerine müteallik işleri görmekle mükellef*" tutulmuştur.⁴⁸⁴

Sonuç

Turizm faaliyetleri bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde ivme kazanmış; tarihî, tabii, jeostratejik özelliklerinin yanı sıra uluslararası alanda temin ettiği güven ve sergilediği barış politikası Cumhuriyet Türkiye'si'nin turistler için bir cazibe merkezi hâline gelmesinde etkili olmuştur.

Türkiye'de turizm ve tanıtma konusunun turizm faaliyetleriyle ön plana çıkmış ülkelerdeki gibi çağdaş bir anlayış, görüş ve zihniyet ile ele alınmaya başlanması, resmî turizm teşkilatlanması ve turizmde millî sermayeye dayalı ciddi hususi girişimler Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleşmiştir. Devletin resmî organları tarafından bir turizm programından, planından ve politikasından bahsedilmeye başlandığı bu dönemde oluşturulmak istenen çağdaş turizm altyapısı aynı zamanda bağımsızlık savaşından çıkmış ve zor iktisadi koşullar içinde bulunan ülkenin kendini her türlü medeni vasfıyla uluslararası alanda tanıtması, gelişmesi ve ilerlemesi için bir vasıta olarak görülmüştür.

⁴⁸²"İktisat Vekâleti'nin 9/6/1938 Tarihli ve 24519 Numaralı Yazısı", *TOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, s.3.

⁴⁸³Gülersoy ve Diğerleri, *a,g,e*, s.57.

⁴⁸⁴"Ticaret Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 31/5/1939, S.4220, Kanun No:3614, Kabul Tarihi: 27/5/1939; Şenol Çavuş ve Diğerleri, *Türk Turizm Tarihi Yapısal ve Sektörel Gelişim*, İçinde İsmet Kaya, "Türkiye'de Turizm Örgütlenmesi", Ankara, 2009, s.208.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden süreç içinde Türkiye'de çağdaş anlamıyla turizm olgusunun henüz yerleşmemiş olması nedeniyle gümrük, pasaport, seyahat ve konaklama, tercümanlık ve rehberlik gibi konularda yetersiz hâlde bulunan mevcut mevzuat devletin ilgili mercilerince başlatılan çalışmalar neticesinde hızla yenilenmiş ve böylece turizm konusunda mesafe kat eden ülkelerde turizm ihtiyaçlarını karşılayan çağdaş hükümler Türk mevzuatında da yer almaya başlamıştır.

Söz konusu dönem itibariyle memleket sathındaki iç ve dış turizm hareketlerini teşvik etmek, turistik değerleri kıymetlendirmek ve turizm konusundaki çağdaş gelişmelere ön ayak olmak suretiyle devlete büyük çaplı destek sağlayan kuruluş Türk Seyyahîn Cemiyeti adıyla kurulup daha sonra genişleyen faaliyet alanı nedeniyle Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü adını alan cemiyet olmuştur. Bu cemiyet uluslararası turizm kuruluşları arasında itibarlı bir mevki kazanmış ve bir devlet organı gibi çalışmak suretiyle Türkiye turizmine önemli katkılarda bulunmuştur. Benzer şekilde birçok gönüllü sosyal teşekkülün de bahsi geçen dönem itibariyle turizm faaliyetlerine katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Bu dönemde yüksek turizm potansiyelleri, ulaşım imkânları ve iktisadi şartları diğer şehirlere göre daha gelişmiş olan İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Edirne ve Konya şehirlerinin turizm açısından ilk olarak ele alınan bölgeler arasında yer aldığı görülmektedir. Anadolu medeniyet tarihine ışık tutan arkeolojik kazılar, tarihî eserlerin ve mekânların tadili, tamiri ve muhafazası, müzelerin teşkili, tanıtma ve propaganda malzemelerinin basım ve yayını, ulusal ve uluslararası çapta düzenlenen ya da iştirak edilen sergiler, fuarlar ve toplantılar, başta rehberlik olmak üzere turizm eğitim faaliyetleri ülke sathında turizm ve tanıtma faaliyetlerini hareketlendiren unsurlar olmuştur. Bu dönemde kara ve hava ulaşımına göre daha gelişmiş durumda olan deniz ve demir yolları ulaşımının turistik seyahatlerde daha çok tercih edildiği görülmektedir. Bu anlamda turizm faaliyetlerini kolaylaştırmak üzere ulaştırma ağı ve vasıtalarının genişletilmesi ve geliştirilmesi, konaklama sektörünün desteklenmesi yönündeki çabalar dikkat çekmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen hızlı ve etkin altyapı çalışmaları neticesinde Türkiye'nin çağdaş turizm ve tanıtma anlayışıyla dünya sathında gezilmeye ve görülmeye değer bir ülke imajını kısa sürede kazanmaya başladığı görülmektedir. Türkiye'nin barışçıl dış politikasını, turizm konusundaki potansiyellerini ve ciddi çalışmalarını gören yabancı ülkelerdeki resmî idareler ve seyahat acenteleri vasıtasıyla Anadolu coğrafyasına yönelen ilgi artmıştır. Söz konusu dönem itibariyle turizm istatistiklerinin oluşturulması konusundaki eksiklikler nedeniyle Türkiye'ye gelen turistlerin sayısı, milliyetleri, ülkedeki ikamet süreleri ve ülke ekonomisine sağladıkları katkılar konusunda ortalama fikirler ve veriler dışında net bilgilere ulaşmak mümkün olmamakla birlikte elde edebildiğimiz veriler ışığında 1923-1938 yıllarında ülkeye gelen turist sayısında düzenli bir artıştan bahsetmek mümkündür. Resmî makamlar ile TTOK'nun verilerine göre 1922'de Türkiye'ye gelen 5.000 civarındaki turist sayısının 1937 tarihi itibariyle 85.000'e çıkması, bu yıllar arasında ülkeyi ziyaret eden toplam turist sayısının 650.000'i bulması ve bu durumun ülke iktisadına ortalama 65.000.000 TL'lik katkı

sağlaması⁴⁸⁵ Türk turizmi açısından dikkate değer gelişmeler olmuştur. Bununla birlikte söz konusu dönemde yeni devletin içinde bulunduğu iktisadî sıkıntılar, dış politikada çözüm bekleyen diplomatik sorunlar ve İkinci Dünya Savaşı arifesinde milli müdafaa endişesiyle temkinli ve tedbirli davranmayı gerektiren idari süreç Türkiye’de turizm ve tanıtma faaliyetlerinin hızının düşmesine yol açmıştır.

⁴⁸⁵“Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Ne Yaptı?”, *TTOK Belleteni*, S.19/100, İstanbul, Haziran 1938, s.18; Türkiye’yi ziyaret eden turistlerin sayısı konusunda benzer veriler için bkz.; Arslan Yüzgün, “Türkiye Turizminin Boyutları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.9, İletişim Yayınları, 1983, s.2566.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri: Yararlandığımız arşiv belgelerine ait klasör, gömlek, belge, dosya, fon kodu ve yer numaraları metin içindeki ilgili yerlerde verildiği için burada ayrıca belirtilmemiştir.

Resmî Yayınlar

Resmî Gazete, “Âbidelerin Esaslı Tamiri İçin Vakıf Paralar İdaresinden İstikraz Akdi Hakkında Kanun”, 24/5/1939, S.4214, Kabul Tarihi: 17/5/1939, Kanun No:3609.

_____, “Belediye Yapı ve Yollar Kanunu”, 21/6/1933, Kabul Tarihi: 17/5/1933, S.2433, Kanun No:2290.

_____, “Beyne’l-Milel Yataklı Vagonlar Şirketine Ait Yataklı ve Yemekli Vagonların Gümrük Resminden Muafiyetine Dair Kanun”, 29/6/1926, S.407, Kanun No:917.

_____, “Beyne’l-Milel Yataklı Vagonlar Şirketine Ait Yataklı ve Yemekli Vagonların Gümrük Resminden Muafiyetine Dair 8 Haziran 1926 Tarihli Kanuna Müzeyyel Kanun”, 21/5/1927, S.593, Kanun No:1020.

_____, “Demiryollar ile Beyne’l-Milel Eşya ve Yolcu Nakliyatına Dair Olan C. I. M., C. I. V. Mukaveleleri’nin 23 Teşrinisani 1933’te Roma’da Kabul Olunan Yeni Metinlerin Tasdiki Hakkında Kanun”, 1/1/1935, S.2895 ve 3/1/1935, S.2897, Kanun No:2641, Kabul Tarihi: 22/12/1934.

_____, “Deniz Yolları ve A.K.A.Y. İşletmeleri ile Fabrika ve Havuzlar Teşkilatı Hakkında Kanun”, 8/6/1933, S.2422, Kanun No:2248, Kabul Tarihi: 31/5/1933.

_____, “Devlet Demir Yolları İdaresince Trabzon-İran Yolu Üzerinde Otobüs, Kamyon ve Otomobil İşletilmesi Hakkında Kanun”, 11/5/1937, S.3601, Kanun No:3163, Kabul Tarihi:5/5/1937.

_____, “Devlet Demir Yolları ve Limanları İdare-i Umumiyesinin Teşkilat ve Vezaifine Dair Kanun”, 31/5/1927, S.598, Kanun No:1042.

_____, “Devlet Demir Yolları ve Limanları Umumî İdaresinin Teşkilat ve Vezaifine Dair 23 Mayıs 1927 Tarih ve 1042 Numaralı Kanunun Tadili Hakkında Kanun”, 4/6/1929, S.1207, Kanun No:1483.

_____, “Devlet Deniz Yolları ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüklerinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun”, 16/6/1939, S.4234, Kanun No: 3633, Kabul Tarihi:7/6/1939.

_____, “Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü Teşkilât Kanunu”, 14/6/1938, S.3933, Kanun No:3424, Kabul Tarihi: 3/6/1938.

_____, “Ecnebilerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun”, 16/7/1938, S.3961, Kanun No:3529, Kabul Tarihi: 29/06/1938.

_____, “Gümrük Tarife Kanununa Müzeyyel Kanun”, 07/5/1930, No: 1490, Kabul Tarihi:7/5/1930.

_____, “Gümrük Tarifesi Hakkındaki 1499 Sayılı Kanuna Ek Kanun”, 20/4/1937, S.3585, Kanun No:3152, Kabul Tarihi: 9/4/1937.

_____, “Gümrük Tarifesi Kanununa Eklenen 1605 Sayılı Kanunun Birinci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, 2212/1934, S.2886, Kanun No:2608, Kabul Tarihi: 13/12/1934.

_____, “Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi Teşkilatı Hakkında Kanun”, 27/5/1933, S.2411, Kanun No: 2186, Kabul Tarihi: 20/5/1933.

_____, “Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi Teşkilatı Hakkındaki 2186 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kanuna Yeni Bazı Maddeler İlâvesine Dair Kanun”, 5/6/1935, S.3020, Kanun No:2744, Kabul Tarihi: 30/5/1935.

_____, “İktisat Vekâleti Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun”, 29/5/1934, S.2713, Kanun No: 2450, Kabul Tarihi:27/5/1934.

_____, “İzmir Vilâyeti Turistik Yollarının İnşası Hakkında Kanun”, 9/7/1938, Kanun No:3477, Kabul Tarihi: 22/6/1938.

_____, “Kültür Bakanlığı Merkez Örgütleri ve Ödevleri Hakkındaki 2287 Numaralı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerin Eklenmesine İlişkin Kanun”, 15/6/1935, S.3029, Kanun No: 2773, Kabul Tarihi:10/6/1935.

_____, “Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun”, 22/6/1933, S.2434, Kanun No: 2287, Kabul Tarihi: 10/6/133.

_____, “Nafia Vekâleti'nin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun”, 29/5/1934, S.2713, Kanun No:2443, Kabul Tarihi:26/5/1934.

_____, “Otel, Pansiyon, Ticarethane ve sair Umumî Müesseselerde Oturan ve Çalışanların Hüviyet Varakası Vermeleri Mecburiyetine Dair Kanun”, 19/6/1930, S.1524, Kanun No:1704.

_____, “Radyoloji, Radyom ve Elektrikle Tedavi ve Diğer Fizyoterapi Müesseseleri Hakkında Kanun”, 28/4/1937, S.3591, Kanun No:3153, Kabul Tarihi: 19/4/1937.

_____, “Seyr-i Sefain Müdüriyet-i Umumiyesinin Sureti İdaresine Dair Kanun”, 14/4/1341, S.92, Kanun No:597.

_____, “Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı ile Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanun”, 30/6/1926, S.408, Kanun No:927.

_____, “Şirket-i Hayriye'nin Satın Alınmasına Dair Olan Sözleşmenin Onanması Hakkında Kanun”, 24/1/1945, S.5913, Kanun No:4697, Kabul Tarihi: 15/01/1945.

_____, “Teşvik-i Sanayi Kanunu”, 15/6/1927, S.608, Kanun No:1055.

_____, “Ticaret Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun”, 31/5/1939, S.4220, Kanun No:3614, Kabul Tarihi: 27/5/1939.

_____, “Turist Gemilerinden Alınan resimlerden Bazılarının Affına ve Bazılarının İndirilmesine Dair Kanun”, 18/12/1935, S.3185, Kanun No: 2864, Kabul Tarihi:13/12/1935.

_____, “Türk Sahillerinde Nakliyatı Bahriye (Kabotaj) ve Limanlarla Kara Suları Dâhilinde İcrayı San'at ve Ticaret Hakkında Kanun”, Kanun No: 815, 29/4/1926, S.359, Kabul Tarihi: 19/4/1926.

_____, “Türkiye İskele ve Limanları arasında Posta Seferleri Hizmetinin Devlet İdaresine Alınmasına Dair Kanun”, 17/7/1932, S.2151, Kanun No:2068, Kabul Tarihi:9/7/1932.

_____, “Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun”, 16/6/1932, S.2126; Kanun No:2007, Kabul Tarihi: 11/6/1932.

- _____, “Türkler ve Türk Şirketleri Tarafından İştirak Olunan Buharlı Sefainin Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun”, Kanun No:418, Kabul Tarihi: 20/2/1924.
- _____, “Buharlı Sefinelerin Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun”, 17/6/1930, S.1522, Kanun No:1699.
- _____, “Limanlar Kanunu”, 20/4/1341, S.95, Kanun No: 618.
- _____, “Türk Ceza Kanunu”, 13/3/1926, S.320, Kanun No:765, Kabul Tarihi: 1/3/1926.
- _____, “Türk Kanunu Medenisi”, 4/4/1926, S.339, Kabul Tarihi:17/02/1926.
- _____, “24 Nisan 1926 Tarihinde Paris’te İmzalanan Otomobil Seyrüseferine Dair Beyne’l-Milel Mukavelenamenin Tasdiki Hakkında Kanun”, 26/1/1933, S.2314, Kanun No:2095, Kabul Tarihi 14/1/1933.
- _____, “Denizbank Kanunu”, 30/12/1927, S.3796, Kanun No:3295, Kabul Tarihi: 27/12/1937.
- _____, “Şose ve Köprüler Kanunu”, 12/6/1929, S.1211, Kanun No:1525.
- _____, “Belediye Kanunu”, 14/4/1930, S.1471, Kanun No:1580.
- _____, “Gümrük Tarifesi Kanununa Müzeyyel Kanun”, 7/5/1930, S.1490, Kanun No:1605.
- _____, “30 Mart 1931 Tarihinde Cenevre’de İmzalanan Ecnebi Otomobil Arabalarının Tâbi Olacakları Malî Mükellefiyet Hakkındaki Mukavelenin Tasdikine Dair Kanun”, 12/5/1934, S.2698, Kanun No: 2424, Kabul Tarihi: 3/5/1934.
- _____, “30 Mart 1931 Tarihinde Cenevre’de İmzalanan Yol İşaretlerinin Tevhidi Hakkındaki Mukavelenamenin Tasdikine Dair Kanun”, 24/4/1934, S.2683, Kanun No:2409, Kabul Tarihi: 14/4/1934.
- _____, “Pasaport Kanunu”, 15/7/1938, S.3960, Kanun No: 3519, Kabul Tarihi:28/6/1938.
- _____, “Türkiye Turing Kulübünün Menafii Umumiyyeye Hadim Cemiyetler Meyanına İthalî Hakkında Kararname”, 15/7/1930, S.1546, Kararname No:9069.
- _____, “Ecnebilere Seyahat ve İkametleri Hakkındaki 2 Mart 1331 Tarihli Muvakkat Kanuna Ek Kanun”, 28/5/1937, S.3616, Kanun No:3177, Kabul Tarihi:20/5/1937.
- _____, “Denizyolları İşletme Kanunu”, 5/6/1933, S.2419, Kanun No:2239, Kabul Tarihi:29/5/1933.
- Düstur*, “Muhafaza-ı Âbidât Hakkında Nizâm-nâme”, M.31 Temmuz 1912/R.18 Temmuz 1328, R.807, Tertip.2, C.4, ss.599-600.
- _____, “Gümrük Kanunu”, 11/4/1334, Referans No:3522, Tertip:2, C.10, ss.459.
- _____, “Sergi-i Umûmî-i Osmanî Sergisi Nizâm-nâmesi”, 22 Aralık 1862.
- _____, “Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse’de Bulunan Otel ve Misafirhaneler Hakkında Ta’lîmât”, 27 Şubat 1310/11 Mart 1895, R.2230, Tertip, 1, C.M, ss.187-188.
- _____, “Ecnebi Seyyahlara Tercümanlık ve Rehberlik Edecekler Hakkında Kararname”, 3. Tertip, C.7, 4. Teşrinisani 1341-27 Teşrinievvel 1926, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1927.
- _____, “Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâm-nâme”, 27 Şubat 1310/11 Mart 1895, R.2232, Tertip.1, C.M, ss.188.

_____, “Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâmname”, 29 Teşrinievvel 1306/10 Kasım 1890, R.1158, Tertip.1, C.6, ss.784.

Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi, “Ecnebilerin Memalik-i Osmaniyyede Seyahat ve İkametleri Hakkındaki Kanununun 4, 6 ve 9 uncu Maddelerinin Tadiline Dair Kanun Lâyihası”, Devre: 3, C.2, 27 Mart 1333, ss.386-387.

TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: 3, İçtima: 3, Cilt ve Sayfa No:19-74, 212, 271, “Askerî Memnu Mıntıklar Hakkındaki 1110 Numaralı Kanunun 7’nci Maddesinin Son Fıkrasının Tadiline Dair Kanununun 1, 2 ve 3’üncü Maddeler”, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C.25, İçtima 3, 27/5/1938, ss.240.

“Dâhiliye Vekâleti’nin Mühim Bir Tamimi”, *Belediyeler Dergisi*, S.32, Nisan 1938, ss.6.

Ecnebilerin Memalik-i Osmaniyye’de Seyahat ve İkametleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, Mart 1331.

“İktisat Vekâleti’nin 9/6/1938 Tarihli ve 24519 Numaralı Yazısı”, *TTOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, ss.3.

“İktisat Vekâleti Turizm Bürosu’nun Otel Meselesi Hakkındaki 20/06/1938 Tarihli Tahrirâtı”, *TTOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, ss.8-13.

“T.C. Dâhiliye Vekâleti’nin 16/5/1938 ve 4/23227 Sayılı Tahrirâtı”, *TTOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, ss.17.

Resmî-Hususi Rapor ve Zabıtlar

“Türkiye Turing ve Otomobil Klübü (TTOK) Bursa Şubesi 1937 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.18/98, Nisan 1938, ss.12-13.

“TTOK Edirne Şubesi’nin 1938 Yılı Faaliyetini Gösteren Raporu”, *TTOK Mecmuası*, S.23/129, Nisan 1939, ss.12-14.

“TTOK İzmir Şubesi 1937 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, ss.5.

“TTOK İzmir Şubesi 1938 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.23/129, Nisan 1939, ss.14-15.

Türkiye Turing Klübü’nün 1930 Senesi Rapor ve Bilânçosu, Türkiye Turing ve Otomobil Klübü, İstanbul, 1931.

“TTOK’nın 1933 Senesine Dair Raporu”, *TTOK Mecmuası*, S.12/58, 22 Nisan 1934, ss.7-13.

“TTOK’nın 1934 Senesine Dair Raporu”, *TTOK Mecmuası*, S.14/69, İstanbul, 1935, ss.7-12.

TTOK’nın Umumî Heyetine Takdim Edilen Mesai Raporu, İstanbul, Uray Basımevi, 1936.

“TTOK’nın 1936 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.15/87, 1 Nisan 1937, ss.5-8.

“TTOK’nın 1937 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.18/98, Nisan 1938, ss.3-8.

“TTOK’nın 29 Nisan 1939 Tarihinde Toplanan Umumî Heyetine Arzolanun 1938 Senesi Mesai Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.18/98, Nisan 1938, ss.3-11.

“TTOK’nın 9 Nisan 1938’de Pearapalas’ta Akdolunan Senelik İçtima Zabtı”, *TTOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, ss.3-4.

Ekonomi Bakanlığı'nın Parti Ekonomi Programına Göre Yaptığı İşler Hakkında Rapor, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Ankara, 1935.

“18 Ağustos'ta Toplanan Murakabe Heyeti'ne Reisin Verdiği Rapordur”, *TTOK Mecmuası*, S.21/112, 29 Birinci teşrin 1938, ss.4-10.

Ergün, Süreyya, “Turizm Bakımından Bursa Bölgesi Hakkında Notlar”, *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü No:2, Ankara, 1939, ss.45-57.

Güleç, Fazlı ve Ardal, Cemal Ziya, “Otel Meselesi”, *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü No:2, Ankara, 1939, ss.125-131.

“İktisat Vekâleti'nin 9/6/1938 Tarihli ve 24519 Numaralı Yazısı”, *TTOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, ss.3.

“İktisat Vekili'nin 1932 İlk Teşrininde TTOK'ne Yazdığı Cevabî Mektuptan”, *Turizm Raporu*, Türkofis Neşriyat ve Propaganda Servisi, Nisan 1935, ss.3.

Karagülle, Halil Mithat, “İtalya'da Turizm”, *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü Yayınları No:2, Ankara, 1939, ss.59-79.

Kulat, Ragıp, “İstanbul'daki Başlıca Otellerin Durumu ve İslah Tedbirleri”, *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü No:2, Ankara, 1939, ss.132-143.

Manyas, Raufi, “Otelcilik Mektepleri”, *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü Yayınları No:2, Ankara, 1939, ss.144-180.

Tör, Vedat Nedim, “Turizm İşleri Hakkında Bir Rapor”, *Turizm Hakkında Raporlar*, T.C. Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü Yayınları, No:2, Ankara, 1939, ss.5-31.

Gazeteler

Cumhuriyet, “Turing Kulübü”, 3/4/1930.

_____, “Nis'te Türk Haftası”, 3/4/1933.

_____, “Balkan Münakalât İşleri”, 17/6/1933.

_____, “İlk Beyne'l-Milel Sergi Ankara'da Açılıyor”, 12/8/1936.

_____, “Yerli Mallar Sergisi Dün Merasimle Açıldı”, 12/8/1929.

_____, “Ecnebi Celbi”, 24/8/1929.

_____, “Yerli Mallar Sergisi Kapandı”, 26/8/1929.

_____, “9 Eylül Panayırı, Trenler ve Vapurlar Hâlâ Ziyaretçi Taşıyorlar”, 2/9/1934.

_____, “Sergi Müddeti Uzatıldı”, 3/9/1934.

_____, “İş Bankası Sergisinin Verdiği Dersler”, 5/9/1934.

_____, “Şehrin En Kalabalık Yeri”, 8/9/1934.

_____, “Bizim Memlekette de Turizm Sanayii Olabilmek İçin”, 14/9/1934.

_____, “Brüksel Sergisi'nde”, 15/6/1935.

_____, “İzmir Panayırı'ndan Dönüş”, 3/9/1936.

_____, “Majestenin İkinci Günleri, Büyük Misafirimiz Dün Camileri ve Çarşmayı Gezdim”, 6/9/1936.

_____, “Seyyah Celbine Doğru Atılan ilk Adımlar”, 12/10/1936.

_____, “Seyyah Celbi İçin Fedakârlıklar”, 16/10/1936.

_____, “Şam Sergisi'nde Türk Pavyonu”, 18/8/1936.

_____, “Viyanalı Bir İş Adamının Dikkate Değer Sözleri”, 29/10/1936.

- _____, “Mühim Memleket İşlerinden Otel, Han Meselesi”, 10/12/1936.
_____, “Simplon Ekspresinde Gümrük Muamelesi”, 26/12/1936.
_____, “Memlekete Seyyah Getirmek İçin”, 23/3/1937.
_____, “Breslâv Sergisinde Türk Paviyonu”, 4/6/1937.
İkdam, “Perapalas’ta Dünkü İçtima, Seyyahîn Cemiyeti Hükûmet’ten Yardım İstemeğe Karar Verdi”, 30/12/1929.
Milliyet, “Cemiyet-i Belediye İctima’ Etti.”, 22/10/1925.
_____, “Bir Senede 3 Milyon Lira Bıraktılar!”, 6/4/1931.
_____, “Memlekette İlk Otomobil Yarışı”, 18/6/1932.
Vakit, “Seyahat Etmek İsteyenler İçin Millî Türk Seyahat Acentalığının Büyük Bir Teşebbüsü”, 14/11/1929.

Telif-Tetkik Eserler

- Akçura, Gökhan, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, Tarih Vakfı Yayınları, (y.y.), Mart 2009.
_____, *Turizm Yıl Sıfır*, Om Yayınevi, İstanbul, 2002.
_____, *Türkiye Turizminde 150 Yıl*, OTI Holding Yayınları, (y.y.), (t.y.).
Akoğlu, Tunay, *Dünyada ve Bizde Turizm Dünü Bugünü*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1971.
Albayrak, İlyas, *Dünden Bugüne Türk Hava Yolları (1933-1983)*, Ankara, 1983.
Arık, Remzi Oğuz, *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1953.
As, Efdal, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.
Atabinen, Reşit Saffet, *Turizmin Harsî, Siyasî ve İktisadî Faydaları*, Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Neşriyatı No:48.
Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.I, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.
Aziz, *İzmir Âsâr-ı Atîka Müzesi Rehberi*, Âsâr-ı Atîka Muhibleri Cemiyeti Neşriyatı, Hafız Ali Matbaası, İzmir, 1927.
Barda, Süleyman, *Münakale Ekonomisi*, Akgün Matbaası, İstanbul, 1958.
Boğaziçi Şirket-i Hayriyye, Tarihçe, Salname, Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1330.
Bursa Rehberi, İstanbul, 1923.
Cumhuriyet Halk Partisi On Beşinci Yıl Kitabı, Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, Ankara, 1938.
Çoruh, Selâhattin, *Herkes İçin Turizm Bilgisi*, Doğu Matbaası, Ankara, 1954.
_____, *Turizm Çalışmalarımızın Geçmiş Günleri*, Güven Matbaası, Ankara, 1974.
_____, *Türkiye’de Turizm*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Ankara, 1965.
Duran, Tülây, *Türk Denizciliği ve Deniz Ticareti Kaynakları*, Tarihî Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002.

- Ergün, Süreyya, *Otelcilik ve Turizm Millî Kredisi*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, (y.y.), 1944.
- Etnografya Müzesi Kılavuzu*, Maarif Basımevi, Ankara, 1956.
- Göksel, Burhan, *Turizm Tarihi ve Türkler*, (y.y.), 1978.
- Eldem, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- Gülersoy, Çelik ve diğerleri, *Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı Türkiye Turing Otomobil Kurumu/1923*, Ankara, 2009.
- Gümrük Bülteni*, Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti, S.1, Ankara, Birinci Teşrin 1936.
- Gümrük Rehberi*, İstanbul, 1930.
- Harb-i Umûmî Şirket-i Hayriye 1330-1334*, Bahriye Matbaası, İstanbul, 1337.
- Haussoullier, Bernard C., *Bergama Tarihi ve Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1929.
- Işıklı, Ayhan- Balkan, Mümin, *Türk Fuarçılık Tarihi*, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007.
- İnan, Afet, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK Yayınları, Ankara, 1972.
- , *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.
- İstanbul Otelciler ve Hancılar Cemiyeti*, Tan Matbaası, İstanbul, 1937.
- İzmir Âsâr-ı Atıka Müzesi Rehberi*, İzmir ve Havalisi, İzmir, 1927.
- İzmir Enternasyonal Fuarı ve İzmir Rehberi*, İzmir Enternasyonal Fuarı, İzmir, 1937.
- İzmir Müzesi Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İstanbul, 1932.
- İzmir Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1934.
- Kandemir, Salâhaddin, *Tarihî Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu*, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935.
- Kara yolları Tarihi*, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Kara yolları Genel Müdürlüğü, (y.y.), Ağustos 2007.
- Kocaturk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Konya ve Rehberi*, İstanbul, 1923.
- Koraltürk, Murat, *Şirket-i Hayriye (1854-1945)*, İstanbul, 2007.
- Koşay, Hamit Zübeyr, *Tarihî Abidelerimizi Koruyalım*, CHF neşriyatından, Ankara, 1932.
- Kozak, Nazmi ve diğerleri, *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2008.
- Köfteoğlu, Fehmi-Karabulut, Erol, *25. Yılında TURSAB, Dünyada ve Türkiye'de Turizm ve Seyahat Acenteliğinin Gelişim Tarihi*, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği, (y.y.), 1997.
- Mambory, Ernest, *İstanbul Rehber-i Seyyahîn*, İstanbul, 1925.
- Mehmet, Yusuf, *Konya Âsâr-ı Atıka Müzesi Rehberi*, İstanbul, 1930.
- Milletlerarası Turizm İstatistiklerinin Tanzim Usulleri*, Çeviren: Şevket Kaya, Başvekâlet İstatistik Umûm Müdürlüğü Neşriyat No: 123, İstanbul, 1937.

- Necib, *İstanbul Rehberi*, İstanbul Şehremaneti, 1924.
- (Oğan), Aziz, *Efesos-Ayasuluğ Rehberi*, İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti, İzmir, 1927.
- Şahingiray, Özel, *Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1955.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Türkiye Turizm Rehberi ve Anıtlar Tarihi*, Kültür Kitabevi, İstanbul, 1971.
- Şehitlikleri İmar Cemiyeti*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.
- Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, *1929 Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayın No:30, Ankara, 1977.
- Tekin, Abdullah-Karaosmanoğlu, Filiz, *Turizm Hareketleri İçinde Seyahat Acentaları*, Ankara, 1991.
- Topkapı Sarayı Muhtasar Rehberi*, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1341.
- Toskay, Tunca, *Turizm Olayına Genel Yaklaşım*, İstanbul, 1989.
- Seyyahlara Bursa Rehberi*, Bursa Vilayet Matbaası, Bursa, 1931.
- TBMM Albümü (1920-1950)*, C.1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.
- Turistler İçin Konuşma Kitabı*, Türkiye Turing Klöbü yayını, İstanbul, 1930.
- Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz*, Ankara Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1963.
- Turizm Kılavuzu*, Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü, İstanbul, 1935.
- Tutel, Eser, *Seyrisefain Öncesi ve Sonrası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- Türk Seyyahîn Cemiyeti Nizâmnâme-i Esâsisi*, İstanbul, 1923.
- Türkiye Cumhuriyeti Maarifi (1923-1943)*, Maarif Vekâleti, Ankara, 1944.
- Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi Rehberi*, Matbaa-ı Ahmed İhsân, (y.y.), 1926.
- Türkiye Turing Klöbü Ne Yaptı*, Kâatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul, 1935.
- Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü İstanbul Vilayeti'nin 23 Mart 1931 Tarihli ve 299 Numaralı İlmühaberile Musaddak, Tadil Olunmuş Nizâmnâmesi*, İstanbul, 1931.
- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 30'uncu Yıl Dönümü*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1953.
- Türk-Macar Kılavuzu: Macaristan ve Budapeşte*, Macar Turizm İşleri Müşavirliği, (y.y.), 1933.
- Uludağ, Osman Şevki, *Bursa ve Uludağ Seyyahlara Rehber*, Türk Seyyahîn Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1928.
- Usta, Öcal, *Turizm/Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşım*, İstanbul, 1988.
- Yıldırım, İsmail, *Cumhuriyet Döneminde Demir Yolları (1923-1950)*, ADTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.
- Yusuf, Mehmet, *Konya Âsâr-ı Atıka Müzesi Muhtasar Rehberi*, İstanbul, 1930.

Makaleler

- “1’nci Balkan Otomobil ‘Rallye’si”, *T TOK Belleteni*, S.17-92, İstanbul, Ağustos 1937, ss.15.
- “1937 İstanbul Festival Sezonu Programı”, *T TOK Belleteni*, S.17/92, Ağustos 1937, ss.14.
- “1937 İstanbul Festivali”, *T TOK Belleteni*, S.16/89, Haziran 1937, ss.9.
- “1937 İzmir Enternasyonal Fuarı”, *T TOK Belleteni*, S.17/92, Ağustos 1937, ss.9.
- Abdülhak Şinasi, “Bir İnkılâp Müzesi İçin”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.9, C.2, Birinci Teşrin 1933, ss.260-265.
- _____, “Bizde Müzeciliğin Başlangıçları”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.8, C.2, Eylül 1933, ss.132-137.
- _____, “Tarihî ve Millî Abidelerimiz”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.6, C.1, Temmuz 1933, S.472. ss.467-475.
- “Adalar Arası İşleyecek Vapurlar”, *T TOK Mecmuası*, S.17/92, Ağustos 1937, ss.13.
- Akçura, Gökhan, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Seyahat Acenteciliği”, *TÜRSAB Aylık Dergisi*, S.35, Ağustos 1985, ss.7-29.
- Akgül Seçil, Karal-Uluğtekin, Murat, “Kuruluşunun İlk Yıllarında Türk Tayyare Cemiyeti”, *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2004, ss.27-62.
- Altıntaş, Ahmet-Şahin, Feyza Kurnaz, “Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) ve Türk Turizmine Katkıları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.26, S.22, 2007, ss.9-36.
- “Ankara’nın Otelleri ve Lokantaları Tarihçesi”, *TÜRSAB Aylık Yayın Organı*, S.45, Haziran 1986, ss. 30-32.
- Arik, Remzi Oğuz, “Tarih-Arkeoloji-Müzeler-Turizm”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.19, 1934, ss.29-36.
- Atabinen, Reşit Saffet, “Turizm”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.1, C.1, Şubat 1933, ss.63-70.
- Atay, Falih Rıfkı, “İç ve Dış Turizm”, *T TOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, ss.9-10.
- _____, “Kaybolan Kazançlarımız”, *T TOK Belleteni*, S.21/112, 29 Birinci Teşrin 1938, ss.18-19.
- Atay, Neşet Halil, “Vedat Tör ve Turizm”, *T TOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, ss.13-14.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Vakıflar ve Temlikler, I, İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S.II, ss.301-303.
- “Beyne’l-Milel Mühim Bir Müessese Olan Vagonlı Sosyetesini Teşkilatı ve Faaliyet Sahası”, *T TOK Mecmuası*, S.15/87, 1 Nisan 1937, ss.18-19.
- Beyoğlu, Süleyman, “Osmanlı Deniz Hamamları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.5, 2004, ss.53-73.
- Çadırcı, Musa, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’-i Mürûr ve Pasaport Nizâm-nâmeleri”, *Belgeler*, C.XV/19, Ankara, 1993, ss.169-182.
- Çandar, Tevfik, “Halkevleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim Yayınları, 1983, ss.878-884.

Çavuş, Şenol ve diğerleri, *Türk Turizm Tarihi Yapısal ve Sektörel Gelişim*, İçinde Şenol Çavuş ve Melek Ece Öncüer, “Türkiye’de Konaklama Sektörünün Gelişimi”, Ankara, 2009, s.91.

_____, *Türk Turizm Tarihi Yapısal ve Sektörel Gelişim*, İçinde Osman E. Çolakoglu, “Türkiye’de Rehberliğin Gelişimi”, Ankara, 2009, s.169.

_____, *Türk Turizm Tarihi Yapısal ve Sektörel Gelişim*, İçinde İsmet Kaya, “Türkiye’de Turizm Örgütlenmesi”, Ankara, 2009, s.208.

“Çek ve Lehli Talebeler”, *TOK Mecmuası*, S.17/92, Ağustos 1937, ss.14.

Durukal, Hüsnü Sadık, “İstanbul’un Eski Meşhur Otelleri: Park Otel’e Ait Hatıralar”, *İktisadi Yürüyüş*, S.384, 30 Nisan 1960, ss.17.

_____, “Milli Demir Yollarımızın İç Turizm Hareketinin Yaratılmasında ve İnkişafındaki Rolü”, *TOK Mecmuası*, Ocak 1954, S.144, ss.3-5.

Erden, Fethi, “Reşit Saffet Atabinen (1884-1965)”, *TOK Belleteni*, S.276/79, İstanbul, Ocak-Nisan 1965, ss.8-9.

Eroğlu, Ziya, “Turizm Zihniyeti”, *TOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, ss.11-12.

Esmer, A. Şükrü, “Turizmin İlerlemesi”, *TOK Mecmuası*, S.14/69, 21 Nisan 1935, ss.14-16.

Eyice, Semavi, “Reşit Saffet Atabinen (1884-1965)”, *TOK Belleteni*, S.276/79, İstanbul, Ocak-Nisan 1965, ss.4-5.

Felek, Burhan, “Türkiye’de Turizm Meselesi”, *TOK Belleteni*, S.23/129, Nisan 1939, ss.16-18.

Ferid, “Turizm İktisad İşidir!”, *TOK Mecmuası*, S.14/69, 21 Nisan 1935, ss.16-17.

Gülersoy, Çelik, “Tercüman Rehberlik”, *TÜRSAB Aylık Yayın Organı*, S.34, Temmuz 1985, ss.19-25.

_____, “Turizm Olgusunun Gelişimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.9, İletişim Yayınları, 1983, ss.2556-2564.

_____, “Türkiye’nin İlk Oteli Hotel d’Angleterre”, *TOK Belleteni*, S.61/340, Şubat 1978, ss.2-8.

“İç Turizm İşleri ve Otelcilik Endüstrisi”, *Belediyeler Dergisi*, S.32, Nisan 1938, ss.7-9.

“İlk Sayımız Nasıl Karşılandı”, *Boğaziçi Mecmuası*, Yayına Haz.: Yusuf Mardin, İstanbul, 29 İlk Teşrin 1936, S.2, ss.25-26.

“İzmir Fuarı”, *TOK Belleteni*, S.20/105, Ağustos 1938, ss.17-18.

Karaduman, Hüseyin, “Belgelerle İlk Türk Âsâr-ı Atıka Nizâm-nâmesi”, *Belgeler*, C.25, S.29, 2004, s.73, ss.73-92.

Kazgan, Haydar, “Ondokuzuncu Yüzyıl Sonunda İstanbul’daki Vapur Acentaları”, *TÜRSAB Aylık Yayın Organı*, S.39, Aralık 1985, ss.25-27.

Niyazi Hüsnü, “Cumhuriyet Münakaleciliğinin Milli Cemiyetleşmedeki Rolü”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.9, C.2, Birinci Teşrin 1933, ss.241-244.

Önder, Mehmet, “Atatürk ve Müzeler”, *Kültür ve Turizm Bülteni*, Ankara, Temmuz, 1985, ss.2-3.

Önsoy, Rifat, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Katıldığı Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umûmî-i Osmanî (1863 İstanbul Sergisi)”, *Belleten*, C.XLVII, S.185, Ocak, 1983, ss.195-235.

Özdemir, Mehmet, “Türkiye’de Turizmin Başlaması: Osmanlı’da Sanayileşme Çabaları Sergi-i Umûmî-i Osmanî (1863 İstanbul Uluslararası Sergisi)”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, C.22, S.1, Bahar 2011, ss.87-90.

Prof. Milliner, “Eski Eserleri Niçin ve Nasıl Korumalıyız?”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S.10, C.2, İkinci Teşrin 1933, ss.298-301.

“Rallye Otomobil Müsabakası”, *TTOK Belleteni*, S.19-100, Haziran 1938, ss.17.

Sezer, Hamiyet, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.21, S.33, 2003, ss.105-124.

Seven, S.N., “Boğaziçinde Mehtap Âlemi”, *Boğaziçi Mecmuası*, 1 İlk Teşrin 1936, ss.22-23.

Şükrü Ali Bey, “Otelcilik Sanayii”, *TTOK Belleteni*, S.16/89, Haziran, 1937, ss.11-12.

Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, “Türkiye’de Ulaştırmanın Gelişimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.9, İletişim Yayınları, 1983, ss.2758-2768.

Toprak, Zafer, “İstanbul’da Turizm Çabaları: Eğlence Kültürü”, http://www.obarsiv.com/etkinlik_vct_0304_zafert_turizm.html, (Erişim Tarihi: 3/4/2014).

Tuna, Serkan, “1932 ve 1933 Yıllarında Çıkarılan Deniz Nakliyatı Kanunları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.2, 2002, ss.309-325.

“Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Ne Yaptı?”, *TTOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, ss.18.

“Uludağ’a Yapılacak Hava Hattı”, *TTOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, ss.16.

Yaman, Ahmet Emin, “Anadolu’da Seyahat Kolaylıkları”, *TTOK Belleteni*, S.19/100, Haziran 1938, ss.10-11.

Yaşar Nabi, “Turizm ve Propaganda”, *TTOK Belleteni*, S.20/105, ss.14-15.

Yunus Nadi, “Turizme Biz Ne Vakit Özen Vereceğiz?”, *TTOK Mecmuası*, S.14/69, 21 Nisan 1935, ss.13-14.

Yüzgün, Arslan, “Türkiye Turizminin Boyutları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.9, İletişim Yayınları, 1983, ss.2565-2574.

Ziyaeddin Fahri, “Folklor ve Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.21/112, 29 Birinci Teşrin 1938, ss.17-18.

Yayınlanmamış Tezler

Çal, Halit, *Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası*, C.I, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990.

Durgu, Ümit, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu’nun Türk İmajı İle Batılılaşmaya Verdiği Destek ve Türkiye’ye Kazandırdıkları (1923-1942)*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

İnan, Burak, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Turizmi ve Bir Turizm Modeli Önerisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE TURİZM TARİHİNDE ÖNCÜ BİR ESER: TURİZM KILAVUZU 1934-1935

Giriş

Günümüz itibariyle Türkiye’de turizm tarihi üzerine yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Oysaki turizm tarihi araştırmalarının ülkede turizm konusunda gelinen noktanın, turizmle bağlantılı olarak idari, ekonomik ve sosyal açılardan kaydedilen gelişmelerin daha iyi anlaşılmasına ve bu şekilde ülkenin geleceğine dair yeni bakış açıları geliştirilmesine hizmet edecek önemli unsurlardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda turizm faaliyetlerinin Türkiye coğrafyasındaki temellerinin irdelenmesinin ve incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte konuya ilişkin olarak araştırmacılara ışık tutmak üzere Osmanlı Devleti dönemine ait bilgilerin ve kaynak eserlere başvurunun oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde çoğu doğrudan turizme yönelik olmayan faaliyetler ve yasal düzenlemeler görülmekle beraber Türk topraklarında turizmin bağımsız bir çalışma sahası olarak ele alınmaya ve ülkedeki sosyo-ekonomik yapıya doğrudan etki etmeye başlaması Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren olmuştur. Cumhuriyet döneminde turizm ve tanıtma konusunda devlet destekli bir kuruluş olarak etkin bir rol oynayan Türkiye Seyyahîn Cemiyeti’nin çalışmalarıyla ivme kazanmaya başlayan faaliyetler çerçevesinde turistik seyahat ve konaklama hizmetlerinin yanı sıra rehber eser, tanıtım (prospektüs), albüm, risale, yol haritası, tarife, afiş ve broşür gibi tanıtıcı yayınların da etkin bir şekilde kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu yayınlar içinde daha kapsamlı ve yol gösterici bir eser olarak 1935 yılında yayımlanan Turizm Kılavuzu’nun ayrı bir öneme sahip olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Bu eserin günümüze kadar bağımsız olarak ele alınmaması ve kaynak değerinin göz ardı edilmesi, araştırmacılar ve ilgililer arasında konuya ilişkin farkındalık yaratmaya yönelik olarak bu çalışmanın kaleme alınmasına sebep olmuştur. Bu çerçevede ilk olarak çalışma konusuna altyapı oluşturmak üzere Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçen turizm mirası kısaca ele alınmıştır. Ardından Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren ivme kazanmaya başlayan turizm faaliyetlerini desteklemek üzere yayımlanan ilk kapsamlı başvuru eseri durumunda olan Turizm Kılavuzu içerik olarak incelenmiştir. İnceleme sırasında kılavuzun verdiği bilgilere sadık kalınmış, bu bilgilere ek bir yorumda bulunulmamıştır. Son olarak da özgün bir niteliğe sahip olan kılavuzun

turistlere sağladığı kolaylıklara ve Türkiye turizm tarihi açısından önemine değinilmiştir.⁴⁸⁶ Verilen bilgiler doğrultusunda okuyucuların zihninde kılavuzun içeriği ve önemi hakkında genel bir bilgi ve kanaat uyandırılabilirse çalışma amacına ulaşmış sayılacaktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de ve dünyadaki turizm faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi almak isteyenlerin kılavuza başvurmaları gerekecektir.

1. Türk Topraklarında Turizme Dair İlk Ciddi Adımlar

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde çağdaş anlamıyla turizm faaliyetlerine dair ilk ciddi adımların atıldığı söylenebilir. Bu anlamda turizm ve tanıtma faaliyetleri kapsamında Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan sergi, fuar, seyahat, konaklama, rehberlik, yayın ve müzecilik faaliyetlerine kısaca değinilmesinde fayda vardır.

Türkiye turizm tarihi içinde geniş çaplı ve uluslararası nitelikteki ilk sergi faaliyeti durumunda olan 1863 tarihli “Sergi-i Umûmî-i Osmanî”⁴⁸⁷ özellikleri itibariyle ilk ciddi turizm faaliyeti olarak da kabul edilmektedir. Osmanlı topraklarında yapılan ve üretilen ürünleri sergilemeye yönelik bu etkinlik; organizasyonu, hitap ettiği kitle, katılımcıları ve içeriği ile modern bir sergi özelliği göstermektedir. Önsoy’un ve ona atıfta bulunmak suretiyle Özdemir’in vurguladığı üzere: “*bu etkinliğe Avrupa’da da büyük ilgi uyandığı, başta Viyana olmak üzere Avrupa’nın çeşitli şehirlerinden aralarında gazeteci, işadamı ve fabrikatörlerin de bulunduğu grupların sergiyi görmek için İstanbul’a geldiği, bunların aynı zamanda ülkeye toplu hâlde gelen ilk turist kafileleri olduğu*” anlaşılmaktadır (Önsoy 1983: 92; Özdemir 2011: 90). Osmanlı Devleti’ndeki bu tür sergi ve fuar deneyimlerinden yararlanmak ve daha planlı ve programlı bir tarz benimsemek suretiyle Cumhuriyet’in ilk yıllarında da yurtiçinde ve yurtdışında ticareti ve turizmi hareketlendirmeye yönelik benzer faaliyetlere devam edildiği görülmektedir (Akçura 2009: 128 ve 146). Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından 1932’de Paris’te, 1933’te Nice ve Milano’da, 1934’te Selanik’te, 1935’te Brüksel’de, 1936’da Tel Aviv, Şam ve Königsberg’de, 1937’de Breslau, Selanik ve Belgrat’ta açılan uluslararası nitelikteki fuar ve sergilere resmî olarak katılım sağlandığı dikkat çekmektedir.

Osmanlı Devleti’nin son yüzyılı içinde kurulan ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde de faaliyetlerini devam ettiren iki önemli seyahat kuruluşu dikkat

⁴⁸⁶ İncelemede genel anlamıyla kılavuzdaki bölümlene şekline bağlı kalınmakla birlikte, konu bütünlüğünün sağlanması amacıyla birbirine yakın veya birbiriyle ilişkili görülen bazı kısımların aynı başlık altında ele alınması uygun görülmüştür. Kılavuzun içeriği hakkında bilgi verilirken anlatımı ve akışı bozmamak amacıyla kılavuzdaki başlıklar üzerinden hareket edilmiş, bu nedenle kılavuza dip veya yan notlar kullanılarak tekrar atıfta bulunmaya gerek duyulmamıştır. Kılavuzda geçen isim ve kavramlar ile ilgili olarak bir anlam kargaşasına neden olmamak için dipnotlar aracılığıyla kısa bilgiler verilmiş, bu şekilde söz konusu dönemin özgün tanımlamalarına müdahale edilmemiştir.

⁴⁸⁷ Konu ile ilgili olarak hazırlanan tüzük için bk.; Sergi-i Umûmî-i Osmanî Nizâmnamesi, Düstur, 22 Aralık 1862.

çekmektedir. Bunlardan biri resmî bir seyahat kuruluşu durumunda olan “Seyr-i Sefain İdaresi” (TSSİR 1926: 9-10) diğeri ise devlet tarafından tanınan imtiyaz neticesinde anonim şirket olarak kurularak Boğaziçi’nde ve Marmara’da yolcu ve eşya nakli yapan özel bir deniz seyahat kuruluşu durumundaki “Şirket-i Hayriye İdaresi”dir (BŞHTS 1330; HUŞH 1337; Koraltürk 2007). Bu kuruluşlar bahsi geçen süreç içinde deniz taşımacılığında önemli roller üstlenmişlerdir. Bunların dışında, İstanbul merkezli faaliyet gösteren yabancı denizcilik şirketlerinin 1902’de “Ecnebi Seyr-i Sefain Kumpanyaları Dersaadet Bahriye Odası” adı ile örgütlendikleri ve bu örgütün 28 Haziran 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu’na uyum sağlamak amacıyla “Ecnebi Seyr-i Sefain Şirketleri ve Armatörleri Cemiyeti” adını alarak faaliyetlerini Cumhuriyet döneminde de devam ettirdiği görülmektedir (Duran 2002: 18). Ayrıca, söz konusu dönem itibariyle Avrupa ile doğu ülkeleri arasında Akdeniz, Adriyatik, Adalar ve Marmara Denizleri ile Karadeniz-Kızıldeniz üzerinde birçok yabancı vapur kumpanyasının faaliyet gösterdiği, bunların uğradığı limanlar arasında İstanbul, İzmir ve İskenderun gibi Türk limanlarının da bulunduğu anlaşılmaktadır (TK 1935: 325, 412-421).

Anadolu’da Osmanlı Devletinin son dönemlerinde başlayan demir yolu çalışmalarının ise Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren hız kazandığı ve bu dönemde demir yolu ağının genişletilmesi işine devlet tarafından özel bir önem verildiği görülmektedir. Nafia Vekâleti’ne bağlı olarak 31 Mayıs 1927’de kurulan “Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi” (RG 1927) deniz yolları kadar demir yollarının idaresi konusunda da yapılan çalışmalara ivme kazandıran önemli bir adım olmuştur. Özel demir yolu ulaştırma hizmetleri konusunda da Avrupa, Asya ve Afrika’yı birbirine bağlayan ve 1919’da İsviçre, İtalya, Yugoslavya ve Bulgaristan üzerinden İstanbul’a ulaşan “Orient Ekspres”in önemli taşımacılık hizmetlerinde bulunduğu görülmektedir. Bahsi geçen güzergâhı Anadolu’da haftada iki defa Haydarpaşa İstasyonundan hareket eden ‘Torus Ekspresi’ devam ettirmiş, ayrıca 1927 Ağustos’undan itibaren Haydarpaşa–Ankara arasında ‘Lüks Anadolu Ekspres’ hizmete girmiştir. Uluslararası alanda faaliyet gösteren demir yolu seyahat acentelerinden “Wagons Lits-Cook”un ise 1894’te İstanbul’da acente açmakla birlikte faaliyetlerine esas olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında hız verdiği anlaşılmaktadır (TTOK Mecmuası 1937: 18-19).

Bu yıllarda Nafia Vekâleti bünyesinde temelleri atılan kara yolu örgütünün de seyahat ve turizm faaliyetlerini hızlandırmak açısından dikkate değer bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu şekilde Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle genişleyen örgütü ile kara yollarının da seyahatler için tercih edilen belli başlı ulaşım vasıtalarından biri hâline geldiğini söylemek mümkündür (KT 2007: 78-84).

Hava yolu vasıtasıyla gerçekleştirilen taşımacılık faaliyetleri kapsamında ise 1933’te kurulan Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi burada ilk olarak belirtilmesi gereken kuruluşlar arasında yer almaktadır. Bu

idarenin küçük bir filo ile Ankara-Eskişehir-İstanbul hatlarında tarifeli seferlere başladığı ve bu seferleri Ankara-İstanbul-İzmir hatları üzerinden devam ettirdiği görülmektedir. 1925 yılı itibariyle CIDNA (Compagnie Internationale de Navigation Aérienne) adını alan Fransız “Franco-Roumaine”, 1933’te CIDNA’nın da dâhil olduğu birkaç hava yolu şirketinin birleşerek oluşturduğu “Air France”, İtalyan “Aero Espres-so”, Alman menşeli “Junkers”, “Deutsche Lufthansa” ve Amerikan “Curtis Right” şirketleri aracılığıyla Avrupa ve Türkiye arası ve Anadolu içi yolcu taşımacılığında ciddi bir hareketlilik görülmeye başlanmıştır (As 2013: 559-560). Bu şirketlere ek olarak aktarmalı seferlerle kıtalar arası uçuşlar yapan “Royal Neerlandaise”, “Imperial Airways” ve “Royal Dutch Air Lines”ın söz konusu dönem itibariyle dünyanın Türkiye’ye, Türkiye’nin de dünyaya bağlanmasını sağlayan etkin hava ulaşım şirketlerinden olduğu anlaşılmaktadır (TK 1935: 327-328).

Anadolu’da konaklama amacına hizmet etmek üzere modern turizm tesislerinin ise 19. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başladığı ve bu tesislerin özellikle İstanbul’da yoğunlaştığı görülmektedir. Bunların başında “Otel d’Angleterre”, “Büyük Londra Oteli”, “Tokathyan Oteli”, “Summer Palace” ve “Pera Palas” gibi konaklama tesisleri gelmektedir. Bu çerçevede 1895 yılında yayımlanan “Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse’de Bulunan Otel ve Misafirhaneler Hakkında Talimât” Osmanlı Devleti’nin merkezi olan İstanbul ve çevresindeki konaklama faaliyetlerini kontrol altında tutmak ve bunlara düzen vermek üzere hayata geçirilen önemli bir yasal düzenleme olmuştur (Düstur 1895: 187-188). Türkiye Cumhuriyeti’nin başkenti olması hasebiyle nüfusu ve ziyaretçisi hızla artan Ankara’da ilk büyük ve modern otel ise 1928’de “Ankara Palas” adıyla faaliyete geçmiştir. Bu dönemde İzmir ilinde Bergama’da, Gölcük ve Kozak yaylalarında, pasaport bölgesinde, Selçuk’ta ve Çeşme’de bulunan oteller Batı Anadolu’da rağbet gören konaklama tesisleri arasında yer almıştır. Bunlara ek olarak söz konusu dönem itibariyle Anadolu’nun dört bir yanında iç ve dış turizme hizmet etmek üzere birçok otelin faaliyet gösterdiği görülmektedir (TK 1935: 296-316).

Osmanlı topraklarında 29 Ekim 1890’da ve 11 Mart 1895’te olmak üzere iki kez yayımlanan “Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâmnâme” ise tercümanlık faaliyetleri kapsamında turist rehberliğine yönelik düzenlemeleri içeren ilk ciddi çalışma olmuştur (Düstur 1890:784; Düstur 1895: 188). Türkiye’ye gelen turistlere rehberlik edecek tercümanlar ve rehberler ile ilgili diğer bir önemli hukuki düzenleme 1925 yılında Reis-i Cumhur Mustafa Kemal’in imzasıyla çıkan “Ecnebi Seyyahlara Tercümanlık ve Rehberlik Edecekler Hakkında Kararname” ve bu kararnamenin ekindeki talimatname ile yapılmıştır (Düstur 1927: 102-103). Bu yıllarda Türkiye ilki 1930 tarihli “Beynelmîlel Turizm İttifakı Kongresi” (Uluslararası Turizm Birliği Kongresi) (BCA 1930), ikincisi 1931 tarihli “Balkan Turizm İttihadı Toplantısı” (Balkan Turizm Birliği Toplantısı) (TTOK’nın 50. Yılı 1973: 26-32) olmak üzere turizm temasıyla düzenlenen uluslararası toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Bu durum turizm

faaliyetlerinin yönetimi konusunda Türkiye'nin uluslararası alanda yer edinmeye başladığına işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Türk topraklarındaki tarihî ve arkeolojik eserlerin korunması ve tanıtılması yolundaki çalışmaların ise müzecilik faaliyetleri ile paralel olarak geliştiği ve turizm faaliyetlerinin çeşitlenmeye başladığı bu dönemde Şapolyo'nun belirttiği üzere İstanbul ve Ankara'nın yanı sıra birçok şehirde müzelerin açılmaya başladığı görülmektedir (Şapolyo 1971: 74).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren ülkenin doğal ve tarihî güzelliklerini yurtiçinde ve yurtdışında etkin ve kapsamlı bir şekilde tanıtılmak amacıyla basın, yayın, tanıtım, reklam ve propaganda faaliyetlerine girildiği, bu faaliyetlerde devletin ilgili birimleri kadar aşağıda değinilecek olan özel kuruluşların da etkin bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte "Millî Türk Seyahât Acentalığı Ziya ve Şürekâsı" (National Turkish Tourist Agency-NATTA), ilk olarak "Emniyet Seyahât Şirketi" adıyla faaliyete geçen "Millî Türk Seyahât Şirketi" (PASSRAPIDE), "Turkish Travelling&Tourist Agency" (TUTTA), "Le Globe Vapur ve Seyyahîn Acentalığı", "Buleks" (İstanbul Ekspres), "İstanbul Travel Agency" (ITA), "Nihad ve Şevki Seyahat Acentesi" ve Sovyetler Birliği'nin resmî seyahat acentesi "Intourist" Türkiye'de faaliyet gösteren ve etkinliğini artıran özel seyahat kuruluşları arasında yer almıştır (Köfteoğlu ve Karabulut 1997: 14; Akçura 2013: 42).

Türk turizm tarihinde kuruluş tarihi, faaliyetleri, üstlendiği görev ve sorumluluklar açısından bir dönüm noktası oluşturan kurum, 6 Kasım 1923'te Şura-yı Devlet eski üyelerinden Reşit Saffet (Atabinen)'in öncülüğünde İstanbul'da kurulan "Türk Seyyahîn Cemiyeti" olmuştur. Cemiyetin, İstanbul Valiliği tarafından 5 Aralık 1923 tarihinde onaylanan tüzüğüne göre amacı; büyük çaplı seyahat organizasyonları düzenleyerek İstanbul ve Bursa gibi önemli şehirleri ve buralardaki eski eserleri ve Türklerin erdemlerini yabancılara ve benzer şekilde medeni ülkeleri Türk vatandaşlarına gelenek ve görenekleriyle esaslı bir şekilde tanıtmak olarak belirtilmiştir.⁴⁸⁸ (TSCNE 1923: 2-3 ve 5-7). 1926'dan itibaren uluslararası toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Bu durum turizm faaliyetlerinin yönetimi konusun- da Türkiye'nin uluslararası alanda yer edinmeye başladığına işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir.

"Turing Kulübü" adını alan kurumun ilerleyen süreç içinde genişleyen faaliyet alanı mevcut tüzüğünün değiştirilmesini gerektirmiş, bu suretle Hükümet tarafından 23 Mart 1931 tarihli resmî belge ile onaylanarak yürürlüğe giren yeni tüzük ile kurumun adı "Türkiye Turing ve Otomobil Klübü" (TTOK) olarak değişikliğe uğramıştır (TTOKN 1931). TTOK,

⁴⁸⁸ Tüzükte kurumun amacı tam şekliyle: "Büyük seyahâtlar tertibi ile kıymetli İstanbulumuzu ve Bursa gibi mühim şehirlerimizi ve buralardaki âsâr-ı eslâfî ve Türklük fezâilini ecânibe ve müteakabilen memâlik-i mütemeddine-i saireyi Türk vatandaşlarımıza hakayık ve an'anatıyla tanıtmak" olarak belirtilmiştir.

devletten aldığı destekle bir devlet organı gibi çalışarak basın, yayın, reklam, ağırlama, sergi, fuar faaliyetleri ve sosyal çalışmalarıyla Türkiye’de çağdaş bir turizm altyapısı oluşturulması ve turizmin geliştirilmesi konusunda önemli katkılar sağlamıştır.

2. Turizm Kılavuzu 1934-1935

Türk topraklarında Cumhuriyetin ilanı ile tesis edilen barış ve güven ortamı ile meydana gelen ekonomik gelişmeler neticesinde turizm faaliyetlerinin yeni bir aşamaya girdiği ve bu dönemde devlet organları ile uyumlu bir şekilde çalışan Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü’nün turizme yönelik önemli faaliyetler içinde bulunduğu görülmektedir. Bu kulüp tarafından Türk turizmine hizmet etmek üzere gerçekleştirilen birçok çalışma içinde yayın faaliyetleri de yer almıştır. Bu kapsamda hazırlanan Turizm Kılavuzu adlı başvuru eseri dikkat çekici özellikler göstermektedir. Turizm Kılavuzu, TTOK’nın Dışişleri Bakanlığı ile koordineli olarak yürüttüğü çalışmalar neticesinde 1935 yılında İstanbul’da “Kâatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi” tarafından 428 sayfa, küçük boyutlu Türkçe bir eser olarak basılmıştır. Bu eserin diplomatik temsilciliklere, seyahat kulüplerine, tren ve vapur şirketlerine dağıtımının yapıldığı anlaşılmaktadır (TK 1935: 306, 312, 314).

Turizm Kılavuzu’nun turizme ilginin artmaya başladığı Cumhuriyetin ilk yıllarında turistlere gerek Türkiye’deki gerekse dünyanın çeşitli ülkelerindeki seyahat ve konaklama faaliyetleri konusunda kolaylık sağlamak, yol göstermek, doğru, güncel ve güvenilir bilgiler sunmak amacıyla hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, kılavuz vize ve gümrük işlemleri ile ilgili mevzuatı, yurtdışındaki Türk Konsolosluklarının, Türkiye’deki yabancı elçiliklerin ve konsoloshanelerin iletişim bilgilerini, ülke içine ve dışına yapılacak yolculuklar için seyahat ve iletişim araçları ile şartlarını içeren bir başvuru kitabı özelliği göstermektedir.

Kılavuzda ülkenin tarihî ve doğal güzelliklerine iller temelinde ya da bölgesel olarak temas edilmediği görülmektedir. Söz konusu dönem itibarıyla basılan turistik bölge, şehir, müze ve tarihî yerleşke rehberlerinin bu görevi üstlendiği düşünülmüş olmalıdır. Basım dilinin Türkçe olması nedeniyle kılavuzun daha çok yerli turistlere hitap ettiğini söylemek mümkündür. Kılavuzun yabancı dillerde basımının yapılmamasında TTOK’nın Türkiye’nin tarihî ve doğal güzelliklerini tanıtmak üzere daha önce yabancı dillerde yayımladığı tanıtım malıklarının etkili olduğu düşünülmektedir. Çalışmada değinilen bu noktalar önemli bilgiler içeren bu kılavuzun eksiklikleri olarak değerlendirilebilir. Ancak Türkiye’de çağdaş turizm anlayışının henüz yerleşmeye başladığı bir dönemde söz konusu kılavuzun içerdiği bilgiler ile turistlere yurtiçi ve yurtdışında yapacakları seyahat ve konaklama faaliyetleri konusunda sağladığı kolaylıklar ve özgün, öncü ve rehber bir eser olarak ülke turizmine sağladığı katkılar göz önünde bulundurulursa bu eksikliklerin çok da dikkate alınmaması gereği ortaya çıkar.

İlk sayfasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün fotoğrafına, devamında ise dönemin TBMM Başkanı ve T TOK'nın önde gelen isimlerinden Kâzım Özalp, Başbakan İsmet İnönü, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Ekonomi Bakanı Celâl Bayar, Kocaeli Mebusu ve T TOK Başkanı Reşit Saffet Atabinen ile İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ gibi turizm çalışmalarına siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan katkı sağlayan isimlerin fotoğraflarına yer verildiği görülmektedir. Bu durum kılavuzun yayımlanmasında doğrudan ya da dolaylı olarak emeği geçen resmî iradeye işaret etmektedir. Bu bilgilerin ardından kılavuzda aşağıda daha ayrıntılı değinileceği üzere T TOK örgütüne ve idari yapısına, seyahatlere ilişkin şartlara ve uluslararası düzenlemelere, konaklama ve iletişim hizmetlerine, seyahat yollarına ve araçlarına, tarifelere, yurtiçi ve yurtdışındaki diplomatik temsilciliklere, Türkiye'de turizmi teşvik kapsamında yapılan yasal düzenlemelere ilişkin bilgiler verilmiştir.

2.1. T TOK Teşkilatına ve İdare Yapısına Dair Bilgiler

Turizm Kılavuzu'nun ilk sayfalarında kılavuzu yayımlayan ve Türk turizm tarihinde önemli bir rol oynayan T TOK'nın örgütü ve idari yapısı hakkında bilgi verildiği görülmektedir. Bu yönüyle kılavuz, söz konusu dönem itibariyle Türkiye'deki turizm ve tanıtma faaliyetlerinde önemli bir aktör durumunda olan T TOK'nın kendini ifade etmesine olanak tanıyan önemli bir iletişim aracı olmuştur. Buna göre T TOK'nın Ankara Merkez Heyeti Başkanlığı'nı TBMM Başkanı Kâzım Özalp'in yaptığı ve bünyesinde birçok milletvekili ile bürokratin üye olarak bulunduğu görülmektedir. İdare Meclisi ile Denetim Kurulu'nda ise kurumun kurucusu Reşit Saffet Atabinen'in adı ilk sırada geçmektedir. Denetim Kurulu'nun fahri başkanı olarak İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhiddin Üstündağ'ın yer aldığı ve üyeler arasında üst düzey kamu görevlileri, müze müdürleri, otel ve seyahat acenteleri müdür veya temsilcileri ile dönemin önde gelen basın mensuplarının varlığı dikkat çekmektedir. T TOK'nın gösterilerini düzenlemekle görevli bayanlar komitesi ve başkanlığını Spor Federasyonu Başkanı Ekrem Rüştü Bey'in yaptığı T TOK Teknik ve Spor Komitesi idarede turizme geniş bir açıdan ve etkin katılımı katkıda bulunma iradesine işaret etmesi bakımından ayrıca önemlidir. T TOK'nın Karma Komiteleri arasında ise Türk-Alman, Fransız, Avusturya, İtalyan, Leh, Macar, Yunan Turizm komitelerinin bulunduğu ve T TOK'nın yurtiçindeki örgütlenmesinde Ankara, Adapazarı, Bursa, Edirne, Eskişehir, İzmir, Konya, Mersin ve Samsun Turizm komitelerinin varlığı göze çarpmaktadır. T TOK'nın Türkiye'deki şubeleri; Ankara, Adapazarı, Bursa, Edirne, Eskişehir, İzmir, Konya, Mersin Samsun, Yozgat olarak belirtilmekte, yabancı ülkelerdeki temsilciliklerinin de Londra, Berlin, Trieste, Atina, Korfu, Viyana, İskenderiye, Marsilya, Milano, Moskova, Nice, Paris, Roma ve Vichy'de bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden hareketle T TOK'nın yetkin idarecileri, yerli ve yabancı temsilcilikleri ile geniş çaplı bir örgüte ve etkin bir idari yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür.

TTOK'nın yurtiçindeki ve yurtdışındaki örgütlenmesine ve faaliyetlerine esas oluşturmak suretiyle kılavuzda yer alan, İstanbul ilinin 23 Mart 1931 tarihli ve 299 numaralı resmî belgesi ile değişen ve onaylanan tüzüğü önem arz etmektedir. Kurumun hedeflerinin ve üstlendiği sorumlulukların 5 Aralık 1923 tarihli tüzüğe göre daha kapsamlı ve belirgin bir şekilde belirtildiği yeni tüzükte vurgulandığı üzere kulübün temel maksadı: *“Türkiye’de gerek karada, gerek denizde ve havada her vasıta ile turizmin gelişmesi”* olmuş, kılavuzda bu maksadı yerine getirmek için cemiyetin yapacağı işlere de ayrıntılarıyla yer verilmiştir. Bunu turizm konusunda yetkin bir isim olan TTOK'nın başkanı Reşat Saffet Atabinen tarafından kaleme alınan ve turizmin kültürel, siyasi ve ekonomik faydalarına değinen makale takip etmiştir. Türkiye’de henüz yerleşmeye başlayan turizm kavramını geniş çaplı olarak inceleyen ilk çalışmalar arasında yer alan makalede yazar ülkedeki doğal ve tarihi miras zenginliğinin yaratabileceği fırsatlara değinmiş ve: *“Millî kabiliyetimizi bu mirası istismar suretiyle ispat etmek asgarî borcumuzdur.”* diyerek turizm konusunda ülke insanının üstlenmesi gereken role işaret etmiştir. Bu makalenin ülkede turizmin yerleşmesine, bu konuda yeni bakış açıları geliştirilmesine ve halkın bilinçlenmesine katkı sağlayan önemli bir adım olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. Uluslararası Seyahatlere İlişkin Bilgiler

Turizm Kılavuzu’nda TTOK’yı faaliyet alanları ve idari yapısı ile tanıtan giriş kısmından sonra Türkiye’deki seyahat faaliyetlerine ilişkin düzenlemeleri çağdaş dünya standartları ile uyumlu hâle getirmek ve turistlere seyahatlerinde kolaylık sağlamak üzere Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere yer verildiği görülmektedir.

Otomobillerin uluslararası yolculuklarını düzenlemek üzere 24 Nisan 1926 tarihinde Paris’te imzalanan “Otomobil Seyrüseferine Dair Beynelmile Mukavelename”, 30 Mart 1931 tarihinde Cenevre’de imzalanan ulusal ve uluslararası ulaşımın kolaylaştırılması ve yol güvenliğini temin için tekdüze yol işaretleri sisteminin kabul edildiği “Yol İşaretlerinin Tevhidi Hakkında Mukavelename” ve aynı tarihte yine Cenevre’de imzalanan otomobillerin uluslararası geçişlerini kolaylaştırmak amacıyla taraf ülkelerde ücret karşılığında yolcu ve ticari eşya naklinde kullanılan araçlar hariç olmak üzere turistlerin otomobillerine sahipliklerini gösteren ve seyahat vergilerinden muaf tutulmalarını sağlayan “Ecnebi Otomobillerinin Tabi Olacakları Mali Mükellefiyet Hakkındaki Mukavelename” bu kapsamda kılavuzda yer almıştır.

Cenevre’de 16-30 Mart 1931 tarihlerinde düzenlenen “Seyrüsefer Hakkında Avrupa Konferansı’nda İbra Edilmemiş veya Zayı Edilmiş Triptiklerin Kapatılmasını Teshil İçin Gümrük İdareleri Arasında Husule

Gelen İtilafname⁴⁸⁹ de turistlere uluslararası seyahatlerinde kolaylık sağlamaya yönelik hukuki metinlerden biri olarak kılavuzda yer alan sözleşmeler arasında bulunmaktadır.

Turizm Kılavuzu'nda yabancı ülkelere seyahat nedeniyle ortaya çıkan kambiyo⁴⁹⁰ ihtiyacı konusunda ise söz konusu dönem itibariyle yürürlüğe girmiş olan 'Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 11 Numaralı Kararname'de yer alan; yurtdışına memuriyet, tahsil, araştırma, sağlık ve ticaret gibi zaruri sebeplerle çıkanlara tanınacak kambiyo iznine dair maddeye değinildiği görülmektedir.

Bütün bu yasal düzenlemelerin turizm faaliyetlerine hizmet etmek üzere Türk hukuk sistemi içinde yer almaya başlaması Türk turizminin yasal altyapısının oluşması konusunda atılan önemli adımlar olmuştur.

2.3. Seyahat Şartlarına İlişkin Bilgiler

Turizm Kılavuzu'nda seyahat şartlarına ilişkin bilgiler kapsamında otomobil veya motosiklet ile yabancı ülkelere yapılacak seyahatlerde gidilecek ve geçilecek ülkelerin konsolosluklarına vize ettirilmiş bir pasaporta, "Triptik" veya "Carnet de Passages en Douanes"⁴⁹¹ "Beynelmilel Otomobil Kullanma Ehliyetnamesi"ne, "Beynelmilel Otomobil Şahadetnamesi"ne ve "Beynelmilel Plaka"ya ihtiyaç duyulduğu vurgulanmış ve bu belgelerin temin işlemleri hakkında bilgi verilmiştir.

Carnet de Passages en Douanes; seyahati sırasında birden fazla ülkeden geçecek bir turist için ayrı gümrük geçiş karnesi almasını engellemek ve turistlere seyahat kolaylığı sağlamak üzere oluşturulan uluslararası gümrük belgesidir. Gümrüklerden geçiş karnesini kabul etmiş olan bütün ülkelerde geçerli olan bu belge Türkiye'de yine TTOK aracılığıyla alınabilmekteydi.

Bu noktada, "Ecnebi Memleketlerdeki Seyahat Şeraiti" başlığı ile temas edilen hususlar ise kanaatimizce kılavuzun en özgün ve önemli bilgileri içinde barındıran kısımlarından birini teşkil etmektedir. Bu başlıkla bağlantılı olarak kılavuzda Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Brezilya, Bulgaristan, Cenubi Afrika İttihadı (Güney Afrika Birliği), Cezayir, Çekoslovakya, Danimarka, Danzig, Eritrea, Estonya, Filistin, Finlandiya,

⁴⁸⁹ Triptik; uluslararası kara yolu yolculuklarında bulundurulması zorunlu olan, kullanılan taşıta ve karne sahibine ilişkin bilgilerin yer aldığı, belirli bir geçerlilik süresi bulunan belgeyi ifade etmektedir. Bu belge ancak TTOK'ya veya herhangi bir yabancı Seyahat ve Otomobil Kulübü üyesine verilebilmekteydi.

⁴⁹⁰ Kambiyo; iki ayrı ülke parasının birbiriyle değiştirilmesi anlamına gelmektedir.

⁴⁹¹ Carnet de Passages en Douanes; seyahati sırasında birden fazla ülkeden geçecek bir turist için ayrı gümrük geçiş karnesi almasını engellemek ve turistlere seyahat kolaylığı sağlamak üzere oluşturulan uluslararası gümrük belgesidir. Gümrüklerden geçiş karnesini kabul etmiş olan bütün ülkelerde geçerli olan bu belge Türkiye'de yine TTOK aracılığıyla alınabilmekteydi.

Fransa, Garbi Afrika, Hollanda, İngiltere, Irak, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Letonya, Lichtenstein, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Marok (Fransa), Mısır, Monako, Norveç, Polonya, Portekiz, Rodezya, Ruanda-Urundi, Romanya, Sar Arazisi, Seylan Adası, Sirenaika (Trablus), Suriye-Lübnan, Doğu Erden, Trablus, Türkiye, Tunus, Yugoslavya ve Yunanistan alt başlıkları oluşturulmuştur. Bu alt başlıklarda söz konusu ülkelere ait para birimlerine ve bunların kuruş olarak karşılıklarına, benzin fiyatlarına, seyahatlerde yararlanılabilecek haritalara ve rehberlere değinilmiştir. Ayrıca, otomobil vergileri, gümrüklerden geçiş belgeleri, şartları ve işlemleri, gümrük vergisi ve gümrüklerin açık olduğu saatler, kazalara karşı yapılabilecek sigorta işlemleri, seyahat araçlarının hızları ve seyahat kuralları hakkında bilgi verilmiş ve tütün, fotoğraf makinesi, silah taşıma konularında bir turistin bilmesi gereken önemli noktalara temas edilmiştir.

2.4. Konaklama ve İletişim Hizmetlerine İlişkin Bilgiler

Turizm faaliyetlerinde seyahat faaliyetleri kadar konaklama konusu da önem arz etmektedir. Bu nedenle, Turizm Kılavuzu'nda bu unsur da dikkate alınmış ve konaklama hizmetlerine yönelik bilgilere de temas edilmiştir. Kılavuzda “Otel Rehberi” başlığı altında vilayetlerdeki belli başlı otellerin isimlerinin belirtildiği, buralardaki oda adedi, banyolu oda sayısı, tek ve çift yataklı olarak oda ve sabah, öğle, akşam olmak üzere yemek fiyatları hakkında bilgi verildiği görülmektedir.

Söz konusu dönem itibariyle seyahat etmek isteyen turistlerin gitmeyi planladıkları ülkelerdeki otel odalarını telgraf çekmek suretiyle tutabildikleri, yalnız bu konuda hem otelciler hem de turistler açısından uluslararası standart ve güvenlik uygulamaları kapsamında sıkıntılar yaşanabildiği anlaşılmaktadır. Bu şekilde kılavuzda turistlerin konaklama sorunlarını gidermek ve otel tutmalarını kolaylaştırmak üzere çektikleri telgrafları alan otel idarecilerinin yaptıkları kayıt işlemleri konusunda şüpheye düşmemelerini temin etmek amacıyla “Beynelmillel İsviçre Otelciler İttihadi”⁴⁹² tarafından hazırlanan “Avrupa Otellerinde Oda Tutmak İçin Beynelmillel Telgraf Rumuzu”na yer verildiği görülmektedir. Türkiye’de de uygulamaya geçirilen bu simge aracılığıyla çekilen telgraflarda talep edilen oda ve yatak adedinin, otele varış gününün ve saatinin, ziyaretçinin adresinin belirtilmesi istenmekte ve konaklama için talep edilen otelin ve odanın özelliklerini belirtmek üzere uluslararası standartlara göre oluşturulan anahtar kelimelere yer verilmekte idi. Bu da hem otelcilere hem de turistlere yapacakları iş ve işlemlerde uluslararası standartlar dâhilinde güven ve rahatlık sağlamaktaydı.

⁴⁹² Merkezi Londra olmak üzere 22 ülkenin üye olduğu Beynelmillel İsviçre Otelciler İttihadi, otelcilik ile ilgili konuları incelemek ve bu konuda uluslararası standartları tesis ile konaklama sektörünün gelişmesine hizmet etmek üzere faaliyet göstermekteydi. Türkiye’nin de söz konusu dönem itibariyle bu kuruluş ile yakın ilişki içinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bu bilgilerin akabinde konu ile bağlantılı olarak turistlerin iletişim ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda Türkiye ve yabancı ülkeler için uygulanmakta olan posta, telgraf ve telefon tarifelerine değinilmiştir. Bu kapsamda Deniz Yolları İdaresi postalarına da temas edildiği ve bu başlık altında; birinci ve ikinci posta, gidiş ve dönüş, iskele, gün, saat, mil ve sürat belirtmek suretiyle Trabzon, Bartın, İzmit, Mudanya, Bandırma, Karabiga, İzmir yolu, Mersin, İmroz, Ayvalık deniz yollarına ve bu hatlardaki yolcu navlun tarifelerine yer verildiği görülmektedir.

2.5. Seyahat Yollarına ve Vasıtalarına İlişkin Bilgiler

Turizm Kılavuzu'nda turistlere seyahatlerinde kolaylık sağlamak üzere verilen bilgiler arasında ulusal ve uluslararası yollar ve seyahat vasıtaları da yer almıştır. Bu anlamda ilk olarak "İstanbul'da Motorlu Bir Arabanın Seyrüsefere İthali İçin Mevcut Olan Mukarrerat" başlığı altında resmî işlemler dâhilinde Türkiye'de otomobil ile yapılacak yolculuklar konusunda bilgi verildiği görülmektedir.

Buna göre Türkiye'de otomobil ile her mevsimde seyahate uygun yollar olduğu gibi kış mevsiminde geçilemeyecek yolların da bulunduğu vurgulanarak, Anadolu içinde otomobil ile seyahat edeceklerin yolculukları için Mayıs ayı başından Kasım ayı ortasına kadar devam eden zamanı tercih etmeleri önerilmiştir. Bu zaman dilimi haricinde seyahat edeceklerin ise TTOK'nın hazırladığı yol haritasına ve hatta bizzat TTOK'nın yetkililerine başvurarak rotalarını tayin etmeleri ve seyahatlerini bu şekilde planlamaları konusunda bir tavsiyeye yer verildiği görülmektedir. Ardından konu ile bağlantılı olarak Türkiye'de otomobille seyahat edilebilecek ana ve ikincil yollara temas edilmiştir. Bu çeşit yollar arasında Edirne-İstanbul, İstanbul-İzmit, İzmit-Ankara, Ankara-Kayseri, Kayseri-Adana, Adana-Payas, İstanbul-Bursa-Ankara, Bursa-İzmir, İzmir-Afyon, Afyon-Konya, Trabzon-Erzurum, Erzurum-Kızıldize, Kayseri-Sivas, Sivas-Samsun, Sivas-Malatya, Malatya-Diyarbakır hatlarına ve bu ana hatların arasında yer alan belli başlı güzergâhlara değinilmiştir. Ayrıca turistik potansiyelinin yüksek olması nedeniyle gidiş ve dönüş olmak üzere Rumeli ve Anadolu yönündeki Boğaziçi güzergâhlarına da değinildiği görülmektedir.

Kılavuzda Türkiye'yi Doğu Avrupa'ya bağlayan demir, deniz ve hava yolları da ele alınmıştır. Buna ilişkin olarak Avrupa, Asya ve Afrika'yı konforlu ve süratli bir şekilde birbirine bağlayan "Semplon Ekspresi"nin güzergâhları belirtilmiş, Avrupa ve doğu ülkeleri arasında Akdeniz, Adriyatik, Adalar ve Marmara denizlerinde ve Karadeniz ile Kızıldeniz'de Süveyş kanalı üzerinde işleyen vapur şirketlerinin uğradıkları limanlara temas edilmiştir. Hava yolları konusunda ise Devlet Hava Yolları İdaresi'nin uçaklarının Yeşilköy'den haftada üç defa hareketle Eskişehir-Ankara-Kayseri yoluyla Diyarbakır'a gittiği ifade edilmiş; "Air France", "Royal Neerlandaise", "Imperial Airways", "Deutsche Lufthansa", "Aero Espresso" ve "Royal Dutch Air Lines" gibi batı ve doğu ülkelerini birbirine bağlayan uçak şirketleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Kılavuzda bahsi geçen bu

güzergâhlar için ayrıca bir kara, demir, deniz ve hava yolları haritasına yer verildiği görülmektedir.

2.6. Tarifelere İlişkin Bilgiler

Turizm Kılavuzu turistlere yapacakları seyahatlerin ücretleri konusunda da aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Bu anlamda, “Devlet Demiryolları Yolcu Tarifeleri” bahsinde konuya ilişkin açıklamalarda bulunulmuş ve Anadolu’da muhtelif hatlarda yolcu ve kilometre başına alınan ücretlere yer verilmiştir. Bu bilgiler kapsamında, grup halindeki yolcu nakliyatına, gidiş-dönüş seyahatlerine ve halk ticaret biletlerine ait özel yolcu tarifelerine, devlet demir yollarının mühim istasyonları arasındaki indirimsiz bilet ücretlerine ve bu hatlardaki yolcu ve eşya nakliyatı ücretlerine, doğu demir yolları yolcu nakliyatına mahsus özel tarifeye, “Semplon Şark Sürat Katarı” ile yolcu nakliyatına ait özel ücret tarifesine, Aydın demir yolu birinci ve ikinci sınıf yolcu bilet tarifesine ve yolculara ait köpekler için yapılan sigorta işlemlerine yer verildiği görülmektedir. Burada deniz yolları aracılığıyla; İstanbul-Pire ve İstanbul-İskenderiye; İzmir-Pire ve İzmir-İskenderiye’ye yapılacak yolculuklar için özel, indirimli veya toplu seyahat tarifelerine ilişkin bilgiler de yer almıştır.

Bu şekilde kılavuz, yabancı ülkelerdeki Türk büyükelçiliklerinin, elçiliklerinin ve konsolosluklarının, Ankara’daki yabancı ülke sefarethaneleri ile orta elçiliklerin ve İstanbul’daki yabancı ülke konsoloshanelerinin adres ve telefon bilgilerini sunarak, 1930’lu yılların şartları altında turistlere dünyanın dört bir yanındaki ülkeler ile iletişime geçme, seyahat ve konaklama şartları hakkında yetkili mercilerden doğrudan bilgi alma fırsatı tanımıştır. Bu bilgiler kılavuzun önemli bir başvuru kaynağı olduğuna işaret etmektedir.

Tarifeler konusunda ayrıca “Lloyd Tryestino”, “Romanya”, “Mesajeri Maritim”, “Laster Silbermann”, “Bulgar Seyrisefain”, “Theo. Reppen” gibi dönemin önde gelen yabancı vapur şirketlerinin işledikleri hatlara, bu şirketlerin bünyelerindeki vapurların hareket zamanlarına, seyahat sürelerine, bilet ücretlerine, otomobil ve motosiklet nakliye fiyatlarına da yer verildiği görülmektedir. Ayrıca, yabancı ülkelere gitmek üzere yola çıkan yolcular için ilgili ülkelere dair transit ve ikamet vizesi harçları hakkında bilgi verilmiştir.

Kılavuzda kara ve hava yolları yolcu nakliyatına ait tarifelere değinilmediği görülmektedir. Bu durum bir eksiklik olarak görülmekle beraber söz konusu dönem itibarıyla daha çok tercih edilen seyahat şeklinin demir ve deniz yolları vasıtasıyla olmasının bunda etkili olduğu düşünülmektedir.

2.7. Turizmi Teşvik Kapsamındaki Yasal Düzenlemelere İlişkin Bilgiler

Türkiye’de turizmi teşvik kapsamında yapılan ilk ve esaslı yasa çalışmalarının Cumhuriyet’in ilk yıllarına tekabül ettiği, bu nedenle Turizm Kılavuzu’nda bu konuda yapılan yasal çalışmalara da değinildiği görülmektedir.

“TTOK’nın Teşebbüsü ile Turizmi Teşvik için Neşredilen Kanunlar” başlığı altında ilk olarak, ülkeye giren turistlerin ve yolcuların vergiden muaf tutulan nakil vasıtaları için vermek durumunda oldukları nakit ve senet teminatı yerine Beynelmül Turizm İttifakı’na⁴⁹³ mensup TTOK’nın gümrüklerden geçiş karnesinin kabul olunabileceğine dair “1499 Numaralı Gümrük Tarifesi Kanunu’nun Beşinci Maddesinin 14’üncü Fıkrasına Zeyledilen 5/5/1930 Tarih ve 1605 Numaralı Triptik Kanunu’na değinilmiştir. Ardından, yabancıların yalnız yasak bölgeler dâhilinden geçen trenler ile hattı takip eden gemilerden faydalanabilecekleri veya kendileri için belirlenen yoldan geçebileceklerini belirten “Askerî Memnu Mıntıklar Hakkında 1110 Numaralı Kanunun 7’nci Maddesinin Son Fıkrasının Tadiline Dair Kanun” belirtilmiştir. Bunları, ülke dâhilinde turizmi teşvik maksadıyla TTOK için yurtdışında yaptırılıp getirilen ve ücretsiz olarak dağıtılacak artistik propaganda ilanlarını, risaleleri, duvar takvimlerini, otomobil ve otel plaka ve matbu bayraklarını, gündüz ve geceye mahsus yol işaretlerini ve resmî ve gayri resmî yabancı turizm kuruluşları tarafından ticari maksat gözetilmemek ve ücretsiz dağıtılmak üzere TTOK namına gönderilecek yabancı turizm propaganda afişlerini ve risalelerini, resimli kitaplarını, rehber ve takvimlerini karşılıklılık şartıyla gümrük resminden muaf tutan “1499 Numaralı Gümrük Tarifesi Kanunun Beşinci Maddesinin 14’üncü Fıkrasına Zeyledilen 1605 Mumaralı Kanuna Müzeyyel 3626 Numaralı Kanun” takip etmiştir. Son olarak da kara yoluyla gelen turistlerin ve yolcuların ülkeye resimsiz girecek nakil vasıtalarından nakit ve senet teminatı alınması uygulaması yerine TTOK’nın ve bu kulübün veya onun kefalet ettiği yabancı kulüplerin vereceği “Beynelmül Turizm ve Otomobil İttihadi”nin gümrüklerden geçiş karnesini ve hava yolunu tercih edenler için de “Türk Tayyare Cemiyeti” ile “Uluslararası Hava Federasyonu”nun ve bu federasyona mensup olup, Türk Tayyare Cemiyeti’nin gümrüklerden geçiş karnesini tanımış olan uluslararası hava kulüplerinin gümrüklerden geçiş karnesini kabul eden “Gümrük Tarifesi Kanununa Eklenen 1605 Sayılı Kanunun Birinci Maddesinin Değiştirilmesine Dair 2608 Numaralı Kanun”a yer verildiği görülmektedir.

Türkiye’de turizmi teşvik maksadıyla TBMM tarafından kabul edilen bu yasalar Türk turizmi için birer yapı taşı oluşturmuş ve sonraki dönemlerde yapılacak olan idari düzenlemelere ışık tutmuştur.

⁴⁹³ Cumhuriyet’in ilk yılları itibariyle Türkiye’nin de üye olduğu Brüksel merkezli uluslararası sivil toplum kuruluşu Beynelmül Turizm İttifakı, bahsi geçen dönemde beş milyonu aşkın üye sayısına sahipti. Bu birlik dünyanın dört bir yanındaki üyelerinin desteğiyle turizmi geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktaydı.

2.8. Yurtiçi ve Yurtdışındaki Diplomatik Temsilciliklerin İletişim Bilgileri

Turizm Kılavuzu'nda turistlerin ihtiyaç duydukları anda başvurmalarını sağlamak üzere yerli ve yabancı diplomatik temsilciliklerin iletişim bilgileri de yer almıştır. Bu şekilde kılavuz, yabancı ülkelerdeki Türk büyükelçiliklerinin, elçiliklerinin ve konsolosluklarının, Ankara'daki yabancı ülke sefarethaneleri ile orta elçiliklerin ve İstanbul'daki yabancı ülke konsoloshanelerinin adres ve telefon bilgilerini sunarak, 1930'lu yılların şartları altında turistlere dünyanın dört bir yanındaki ülkeler ile iletişime geçme, seyahat ve konaklama şartları hakkında yetkili mercilerden doğrudan bilgi alma fırsatı tanımıştır. Bu bilgiler kılavuzun önemli bir başvuru kaynağı olduğuna işaret etmektedir.

2.9. Ek Bilgi, Belge, Fotoğraf ve Haritalar

Turizm Kılavuzu'nun son sayfalarında, İngiliz "Automobile Association" tarafından düzenlenmiş olup, bir şehirden diğer şehre en kısa ulaşım mesafesini gösteren "Mil Hesabıyla Uluslararası Mesafe Cetveline" ve bu cetveli turistler için daha anlaşılabilir kılmak üzere "Kilometre-Mil Çevirme Cetveli"ne yer verildiği görülmektedir.

Kılavuzda Türkiye'nin tarihî ve doğal güzelliklerinin fotoğrafları da yer almıştır. Konu başlıkları arasına yerleştirilen Ulus Meydanı'ndaki Atatürk Heykeli, Etnografya Müzesi, Türkiye İş Bankası binası, Sidamara Lahiti, Justinyen Sütunu; İstanbul'daki Kız Kulesi, Taksim Cumhuriyet Anıtı, Ayasofya Müzesi'nin iç kısmı, Topkapı Müzesi'ndeki Bayram Tahtı, İstanbul Limanı, Rumeli Hisarı, Dolmabahçe Sarayı, Ortaköy Camii, Tarabya Koyu; Bursa'daki Uludağ ve Uludağ Otel, Yalova Kaplıcaları; İzmir'in genel manzarası, İzmir'deki Atlı Atatürk Heykeli; Edirne'deki Sultan Selim Camii; Konya şehri, Konya Müzesi, Konya'daki İnce Minare ve Alâeddin Camii; Sivas'taki Çifte Minare, Gök Medrese ve Paşa Bahçesi; Kayseri'deki Sırçalı Künbet, Bünyan'daki bir çağlayan; Amasya şehri, Yeşilirmak ve Samsun'daki Atatürk Heykeli'nin fotoğrafları kılavuzu görsel açıdan zenginleştiren unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Yukarıda değinildiği üzere kılavuzun çeşitli sayfalarında turistlere seyahatlerinde yol göstermek üzere Avrupa ve Türkiye kara, demir, deniz ve hava yolları ulaşım haritaları da yer almıştır. Buna ek olarak seyahat ve konaklama faaliyetlerine ilişkin belge örnekleri, tarifeler ve çizelgeler de turistlere kolaylık sağlamak üzere kılavuzda yer almıştır.

3. Turizm Kılavuzu'nun Türkiye Turizm Tarihi Açısından Önemi

Turizm Kılavuzu, turizm konusunda bilgiye ve uzmanlaşmaya dayalı propaganda ve reklam faaliyetlerinin bütün dünyada önem kazanmaya başladığı ve bu yöndeki faaliyetlerin Türkiye'de de bir ihtiyaç hâline geldiği Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk topraklarında doğrudan turizme ve

turistlere hizmet etmek üzere turizm başlığı ile kaleme alınan kapsamlı ilk eser olması nedeniyle önemlidir. Söz konusu dönemde İstanbul, İzmir, Bursa, Edirne ve Konya⁴⁹⁴ gibi belli başlı şehirleri, hatta Efes⁴⁹⁵ ve Bergama⁴⁹⁶ gibi tarihî yerleşkeleri, Topkapı Sarayı, Konya ve İzmir Müzeleri⁴⁹⁷ gibi çeşitli kültür varlıklarını bünyesinde barındıran yapıları tanıtmak üzere rehber eserlerin ve TTOK'ya verilen yetkiler çerçevesinde, Türkiye'ye gelen yolcularla turistlerin pasaport ve seyahat işlemlerine dair kısa bilgileri içeren kitapçıkların, bir kısım tarifelerin, otel listelerinin küçük çaplı bağımsız çalışmalar olarak yayımlandığı bilinmektedir. Ancak turistlere Türkiye'deki turizm altyapısı; şehir içi, şehirler ve ülkeler arası ulaşım yolları ve araçları, turizmi teşvik etmek üzere yapılan yasal düzenlemeler, turizme yönelik olarak dünyanın çeşitli ülkelerinde uygulanmakta olan kurallar ile Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve yurtdışından Türkiye'ye ya da Türkiye'den yurtdışına yapılacak seyahatlerde turistlere kolaylık sağlayacak tanıtıcı bilgiler söz

⁴⁹⁴ Konuyla ilgili birkaç örnek için bk.; Necib. (1918). İstanbul Rehberi, İstanbul: Matbaa-ı Ahmed İhsân ve Şürekâsı; Mambory, Ernest. (1925). İstanbul Rehber-i Seyyahîn, İstanbul: Ritso ve Mahdumu Neşriyatı; İzmir Rehberi. (1934). İzmir: İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti; Musavver Rehber-i Seyyahîn Bursa ve Civarı. (1903/1904). İstanbul: Matbaa-ı Ahmed İhsân ve Şürekâsı; Abdülkadir. (1911). Bursa Tarihî Kılavuzu, Bursa: Matbaa-ı Vilayet-i Bursa; Uludağ, Osman Şevki (1928). Bursa ve Uludağ Seyyahlara Rehber, İstanbul: Türk Seyyahîn Cemiyeti Yayınları; Seyyahlara Bursa Rehberi. (1931). Bursa: Bursa Vilayet Matbaası; Ferid Bey ve arkadaşları. (1923). Konya ve Rehberi, İstanbul: Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi.

⁴⁹⁵ Haussoullier, Bernard C. (1929). Bergama Tarihi ve Rehberi, İzmir: İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti.

⁴⁹⁶ Söz konusu dönemde belli başlı müzeleri tanıtmaya yönelik olarak hazırlanan rehberlere örnek olmak üzere bk.; Topkapı Sarayı Muhtasar Rehberi. (1925). İstanbul: Matbaa-ı Amire; Mehmet Yusuf. (1930). Konya Âsâr-ı Atıka Müzesi Rehberi, İstanbul: Alaeddin Klişe Matbaası; İzmir Âsâr-ı Atıka Müzesi Rehberi. (1927). İzmir: İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhib-leri Cemiyeti; İzmir Müzesi Rehberi. (1932). İstanbul: İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti; İzmir Enternasyonal Fuarı ve İzmir Rehberi. (1937). İzmir: İzmir Enternasyonal Fuarı.

⁴⁹⁷ Şehir rehberleri konusunda son yıllarda İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin yayım faaliyetleri dikkat çekmektedir. Bu çalışmalara birkaç örnek olmak üzere bk.; Ankara Rehberi. (2013). Editör: D.Acar. Ankara: Ankara Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü; Şanlıurfa Kültür ve Turizm Rehberi. (2012). Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü; Erzurum Gezi Rehberi. (2011). Editör: Rahmi Şener. İstanbul: Erzurum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü; Kars Turizm Keşif Rehberi. (2013). Yay. Haz.: Ersin Demirel. Kars: Serhat Kalkınma Ajansı; Ağrı Turizm Keşif Rehberi. (2012). Yay. Haz.: Ersin Demirel. Serhat Kalkınma Ajansı; Sivas Gezi Rehberi. (2007). Editör: Tefvik Taş. Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü; Muş Kültür ve Turizm Rehberi. (2006). Yay. Haz.: Hâkim Bilginer. Muş: Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü; Kalkınma Ajansları tarafından da şehirlerin tanıtımına yönelik rehber eserlerin yayımlandığı görülmektedir. Örnek olarak bk.; Bartın Turizm Rehberi, (2013), Zonguldak: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı; Beledi- yeler tarafından yayımlanan şehir rehberleri de vardır. Bk.; Kocaeli Turizm Rehberi. (2010). Editör: Tahir Büyükkakın. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi; Eskişehir Kent Rehberi, (2013). Eskişehir: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi; Ayrıca derneklerin desteğiyle yayımlanan şehir rehberlerine de rastlamak mümkündür. Bk.; Erbil, Faruk ve Üngören, Şevket. (1969). Kayseri Rehberi. Kayseri: Tercüman-Rehberler ve Turizm Derneği; Dinçer, Hüseyin. (1992). Hatay Turizm Rehberi, Antakya: Hatay Eski Eserleri Sevenler Derneği.

konusu dönem itibariyle bir bütün hâlinde yalnızca Turizm Kılavuzu'nda yer almıştır.

Turizm Kılavuzu'nun yayımlandığı 1935 yılından günümüze uzanan süreç içinde genişleyen turizm faaliyetleri ile doğru orantılı olarak yukarıda değinilen konu başlıklarının bağımsız olarak ele alındığı kılavuz eserlere de rastlanmaktadır. Bu aşamada ilk olarak verebileceğimiz örnek Hüseyin Orak adlı bir işadamı tarafından kaleme alınan ve 1946'da ancak 14 ili kapsayan birinci cildi yayımlanabilen "Türkiye Kılavuzu" adlı eserdir. Türkiye'yi şehirler üzerinden kültürel, turistik ve ticari olarak tanıtmayı hedefleyen bu eser şehirlerin 1945-46 yıllarındaki coğrafi durumlarına, arazi yapılarına, iklimlerine, yeraltı ve yerüstü zenginliklerine, ticari hayatlarına, ekonomik ve sosyal yapılarına, kültürel ve tarihi varlıklarına, halk kültürü değerlerine, gezilip görülmesi gereken yerlerine, ulaşım imkânlarına, önemli şahsiyetlerine dair bilgiler vermekte (Orak 1946; Avşar ve Yüksel 2012: 33-43) ve bu yönüyle Turizm Kılavuzu'ndan farklılık göstermektedir. Benzer şekilde doğrudan bir şehir üzerine odaklanarak buradaki turistik değerleri tanıtan rehber eserlerin de sayısı oldukça fazladır⁴⁹⁸. Bazı eserlerin ise turistlere yurtiçi seyahatlerinde kolaylık sağlamak amacıyla Türkiye'deki bütün şehirleri toplu bir şekilde ele alarak buralardaki seyahat ve konaklama imkânlarına ve turistik değerlere temas ettikleri görülmektedir (Turizm Rehberi 1972; Okar 1974; Tolgay 1981; Türkiye Turizm Rehberi 1992; Turistin Rehberi 1963). Bunun dışında şehir tanıtımından ziyade Türkiye'nin yurtiçi ve yurtdışı turizm ve tanıtma büroları, turistik otel, motel, pansiyon, kamp, mokamp ve lokantaları, devlet hava, deniz, demir ve kara yolları güzergâhları, bu idarelerin yurtiçi ve yurtdışı temsilcilikleri, ulaştırma tarifeleri, bilet satış yerleri veya acenteleri ve yurtiçi nakliyat faaliyetleri hakkında bilgilerin yer aldığı rehber eserler de yayımlanmıştır (Özaydın 1984; Seyahat Rehberi 1964). Doğrudan doğruya; sınıfı, oda sayısı, ban- yo durumu, tek-çift yataklı oda fiyatları, kahvaltı ve yemek hizmetleri ile

⁴⁹⁸Şehir rehberleri konusunda son yıllarda İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin yayım faaliyetleri dikkat çekmektedir. Bu çalışmalara birkaç örnek olmak üzere bk.; Ankara Rehberi. (2013). Editör: D.Acar. Ankara: Ankara Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü; Şanlıurfa Kültür ve Turizm Rehberi. (2012). Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü; Erzurum Gezi Rehberi. (2011). Editör: Rahmi Şener. İstanbul: Erzurum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü; Kars Turizm Keşif Rehberi. (2013). Yay. Haz.: Ersin Demirel. Kars: Serhat Kalkınma Ajansı; Ağrı Turizm Keşif Rehberi. (2012). Yay. Haz.: Ersin Demirel. Serhat Kalkınma Ajansı; Sivas Gezi Rehberi. (2007). Editör: Tevfik Taş. Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü; Muş Kültür ve Turizm Rehberi. (2006). Yay. Haz.: Hâkim Bilginer. Muş: Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü; Kalkınma Ajansları tarafından da şehirlerin tanıtımına yönelik rehber eserlerin yayımlandığı görülmektedir. Örnek olarak bk.; Bartın Turizm Rehberi, (2013), Zonguldak: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı; Belediyeler tarafından yayımlanan şehir rehberleri de vardır. Bkz.; Kocaeli Turizm Rehberi. (2010). Editör: Tahir Büyükkakin. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi; Eskişehir Kent Rehberi. (2013). Eskişehir: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi; Ayrıca derneklerin desteğiyle yayımlanan şehir rehberlerine de rastlamak mümkündür. Bkz.; Erbil, Faruk ve Üngören, Şevket. (1969). Kayseri Rehberi. Kayseri: Tercüman-Rehberler ve Turizm Derneği; Dinçer, Hüseyin. (1992). Hatay Turizm Rehberi, Antakya: Hatay Eski Eserleri Sevenler Derneği.

konaklama tesislerini ele alan rehber eserler de vardır (Türkiye Otel Rehberi 1950; Türkiye Otel Rehberi 1962). Turizm faaliyetleri ile ön plana çıkmış Avrupa ülkeleri ve şehirlerindeki seyahat şartlarına, konaklama imkânlarına, kültürel, tarihî ve doğal özelliklere değinen rehber eserlere de rastlanmaktadır (Yeşiltepe 1968). Mansel tarafından kaleme alınan “Yalova” (Mansel 1936), “Silifke” (Mansel 1943), “Side” (Mansel 1967), Kökten’in “Karain (Antalya)” (Kökten, 1967), Koşay’ın “Alacahöyük” (Koşay 1965) ve “Etnografya Müzesi” (Koşay 1963) kılavuzlarında ve Şapolyo’nun “Türkiye Turizm Rehberi ve Anıtlar Tarihi” (Şapolyo 1971) adlı eserinde görüldüğü gibi birçok rehber eserin de yalnızca turistik bölgelere, yerleşkelere, kültürel varlıklara veya müzelere odaklandığı anlaşılmaktadır. Yakın dönemdeki ciddi çalışmalardan biri olan Kocahanoğlu’nun “Turizm Kılavuzu ve Mevzuatı” (Kocahanoğlu 1997) adlı eserinin de Turizm Bakanlığı, turizm teşvikleri, turizm eğitim ve rehberlik hizmetleri ile hac ve umre seyahatlerine yönelik mevzuat bilgileriyle sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu rehberlerin içerikleri konusunda iki önemli tespitte bulunmak mümkündür. İlk olarak bahsi geçen bu eserlerin ilham kaynaklarının ve çıkış noktalarının Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında turizme ve tanıtıma yönelik yayım faaliyetleri kapsamında önemli bir boşluğu dolduran Turizm Kılavuzu adlı eser olduğu söylenebilir. İkinci olarak da yalnızca şehirlere, tarihî ve doğal kültür varlıklarına, seyahat ve konaklama faaliyetlerine ya da bir kısım turizm mevzuatına odaklanan bu eserlerin içerik olarak daha dar kapsamlı oldukları ve 1935’te yayımlanan Turizm Kılavuzu’nun içerik zenginliğine erişemedikleri görülmektedir. Açıkça ifade edilebilir ki Turizm Kılavuzu günümüz itibariyle de içeriği ve tarzı itibariyle özgünlüğünü ve biricikliğini korumaktadır.

Turistlerin seyahat etmeyi plânladıkları ülkelerin turistik altyapıları hakkında doğru ve güvenilir bilgi edinebilmelerine imkân tanıyan Turizm Kılavuzu bu yönüyle turistler için bir başvuru kaynağı niteliğinde olup; onlara seyahat, konaklama, ulaşım ve iletişim imkân ve vasıtaları konusunda ihtiyaçlarını karşılamak üzere temel bilgilere ulaşabilme olanağı tanımıştır. Kılavuzun içerdiği bilgiler itibariyle, turizmi çağdaş anlamıyla henüz tanımaya başlayan Türkiye’de kamu idarelerinin, özel kuruluşların ve halkın turizm konusunda eğitimine de hizmet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

TTOK’nın çalışmaları neticesinde ortaya çıkmakla birlikte kılavuzun yayımlanmasında başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere devletin ilgili organlarının ve yetkililerinin desteği de görülmektedir. Bu da turizmin Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle devlet tarafından ülkenin tanıtılması ve kalkınması için kullanılan etkin vasıtalarından biri olarak görülmeye başlandığının belirgin göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

Kılavuz, Türk turizm tarihi araştırmaları için yararlanılabilecek kaynak bir eser niteliğindedir. Öyle ki bu kılavuz aracılığıyla Cumhuriyet’in ilk yılları itibariyle gerek Türkiye’de gerekse dünyada seyahat ve konaklama

gibi temel turizm faaliyetleri hakkında esaslı bilgiler edinmek mümkün olmaktadır.

Kılavuzda verilen bilgiler ışığında Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle devletin öncülüğünde turizm faaliyetlerinin bağımsız bir şekilde gerek TTOK gibi halka hizmet eden gönüllü kuruluşlar gerekse çeşitli şirket ve acenteler tarafından ciddiyle ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Bu dönemde, Türkiye'deki seyahat, konaklama ve rehberlik hizmetleri gibi turizm altyapı çalışmalarının ve yasal düzenlemelerin gelişmiş ülkelerindeki turizm uygulamaları ile standart hâle getirilmesi ve bu konuda uyumunun sağlanması konusunda önemli çalışmalar yapıldığı ve genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu konudaki çağdaş gelişmeleri yakından takip ettiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Türkiye'de turizm konusunda önemli çalışmaların yapıldığı Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet desteğiyle TTOK tarafından hazırlanarak 1935'te yayımlanan Turizm Kılavuzu ülkede turizme hizmet etmek üzere kaleme alınan ilk kapsamlı eser olması nedeniyle dikkate değer özellikler göstermektedir. Seyahat ve konaklama faaliyetlerini kolaylaştıracak önemli bilgileri içeren söz konusu kılavuz yol ve yön gösterici niteliği ile turistlerin yararlanabileceği ciddi bir başvuru eseri olmuştur. Ayrıca bu yapıt Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Türk ve dünya turizminin bulunduğu noktanın anlaşılması konusunda araştırmacılara ışık tutacak kaynak bir eser kimliği taşımaktadır. Bütün bu özellikleri nedeniyle Turizm Kılavuzu, Türkiye turizm tarihi açısından önem arz etmektedir.

Söz konusu dönemden günümüze uzanan süreç içinde eksikliği ciddi bir şekilde hissedildiği hâlde Turizm Kılavuzu kapsamında bir eserin ortaya çıkarılamaması, Türk turizmi açısından olumsuz bir gelişme olarak görülmelidir. Bu durum, yayımlandığı dönem ve şartlar dikkate alındığında Turizm Kılavuzu'nun Türkiye'deki turizm ve tanıtma faaliyetleri ile Türkiye turizm tarihi içindeki yerinin ve öneminin anlaşılabilmesi için iyi bir kanıt oluşturmaktadır. Bu nedenle, turistlere, turizmcilere ve turizm araştırmacılara ışık tutacak, tanıtma faaliyetlerinde kullanılacak rehber eserlere örnek olma ve kaynaklık etme niteliğine sahip Turizm Kılavuzu'nun araştırmacıların ve kamuoyunun gündeminde bulunmasında fayda görülmektedir. Bu noktadan hareketle ortaya çıkarılacak yeni eserler aracılığıyla, günümüz itibariyle genişleyen turizm faaliyetlerine dair güncel ve kapsamlı bakış açıları geliştirilmesi mümkün olabilecektir.

Kaynaklar

- Abdülkadir. (1911). *Bursa Tarihi Kılavuzu*. Bursa: Matbaa-ı Vilayet-i Bursa.
- Ağrı Turizm Keşif Rehberi*. (2012). Yay. Haz.: Ersin Demirel. Serhat Kalkınma Ajansı.
- Akçura, G. (2009). *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Akçura, G. (2013). *Türkiye Turizminde 150 Yıl*. OTI Holding Yayınları.
- Ankara Rehberi*. (2013). Editör: D. Acar. Ankara: Ankara Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- As, E. (2013). *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923- 1960)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Avşar, Z. ve Yüksel, M. (2012). Türkiye'nin İlk Turizm Rehberi 'Türkiye Kılavuzu' ve Hazırlayıcısı Hüseyin Orak, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23 (1):33-43.
- Aziz. (1927). *İzmir Âsâr-ı Atîka Müzesi Rehberi*. İzmir: İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atîka Muhibleri Cemiyeti Neşriyatı.
- Bartın Turizm Rehberi*. (2013). Zonguldak: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- Beynelmilel Mühim Bir Müessese Olan Vagonlı Sosyetesini Teşkilatı ve Faaliyet Sahası. (1937). *TOK Mecmuası*, (15/87): 18-19.
- Beynelmilel Turizm İttifakı İstanbul 1930 Senesi Kongresi Hakkında Türkiye Turing Klübü Resmî Raporu*. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 4/7/1930, D.8026, FK.30..10.0.0, YN:80.526..6.
- Boğaziçi Şirket-i Hayriyye, Tarihçe, Salname*. (1914). İstanbul: Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Ltd. Şirketi.
- Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse'de Bulunan Otel ve Misafirhaneler Hakkında Talimât. Düstur*. 11/03/1895, R.2230, Tertip, 1, C.M.: 187-188.
- Devlet Demir Yolları ve Limanları İdare-i Umumiyesinin Teşkilat ve Vezaifine Dair Kanun, *Resmî Gazete (RG)*, 31/05/1927, S.598, Kanun No:1042.
- Dinçer, H. (1992). *Hatay Turizm Rehberi*. Antakya: Hatay Eski Eserleri Sevenler Derneği.
- Duran, T. (2002). *Türk Denizciliği ve Deniz Ticareti Kaynaklar*. İstanbul: Tarihî Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi.
- Ecnebi Seyyahlara Tercümanlık ve Rehberlik Edecekler Hakkında Kararname*. (1927). Düstur. 3. Tertip, C.7, 27/10/1926, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası.
- Erbil, F. ve Üngören, Ş. (1969). *Kayseri Rehberi*. Kayseri: Tercüman-Rehberler ve Turizm Derneği.
- Erzurum Gezi Rehberi*. (2011). Editör: Rahmi Şener. İstanbul: Erzurum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Eskişehir Kent Rehberi*. (2013). Eskişehir: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi.

- Ferid Bey ve arkadaşları. (1923). *Konya ve Rehberi*. İstanbul. Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi.
- Harb-i Umûmî Şirket-i Hayriye 1330-1334 (HUŞH)*. (1921). İstanbul: Bahriye Matbaası.
- Haussoullier B.C. (1929). Bergama Tarihi ve Rehberi*. İzmir: İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti.
- İzmir Enternasyonal Fuarı ve İzmir Rehberi*. (1937). İzmir: İzmir Enternasyonal Fuarı.
- İzmir Müzesi Rehberi*. (1932). İstanbul: İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti.
- İzmir Rehberi*. (1934). İzmir: İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti.
- Karayolları Tarihi*. (2007). Ankara: T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kars Turizm Keşif Rehberi*. (2013). Yay. Haz.: Ersin Demirel. Kars: Serhat Kalkınma Ajansı.
- Kocaeli Turizm Rehberi*. (2010). Editör: Tahir Büyükkakın. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.
- Kocahanoğlu, O.S. (1997). *Turizm Kılavuzu ve Turizm Mevzuatı*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Koraltürk, M. (2007). *Şirket-i Hayriye (1854-1945)*. İstanbul: İDO Kültür Yayınları.
- Koşay, H.Z. (1963). *Etnografya Müzesi Kılavuzu*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Koşay, H.Z. (1965). *Alacahöyük Kılavuzu*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Köfteoğlu, F. ve Karabulut, E. (1997). *25. Yılında TURSAB, Dünyada ve Türkiye'de Turizm ve Seyahat Acenteliğinin Gelişim Tarihi*. İstanbul: Turpres Yayınları.
- Kökten, İ. K. (1967). *Karain (Antalya) Kılavuzu*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mambory, E. (1925). *İstanbul Rehber-i Seyyahîn*. İstanbul: Ritso ve Mahdumu Neşriyatı.
- Mansel, A.M. (1936). *Yalova Kılavuzu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Antikite ve Müzeler Direktörlüğü Anıtlar Koruma Kurulu.
- Mansel, A.M. (1967). *Side Kılavuzu*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mansel, A.M. (1943). *Silifke Kılavuzu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Antikite ve Müzeler Direktörlüğü Anıtlar Koruma Kurulu.
- Mehmet Yusuf. (1930). *Konya Âsâr-ı Atıka Müzesi Rehberi*. İstanbul: Alâeddin Klişe Fabrika ve Matbaası.
- Musavver Rehber-i Seyyahîn Bursa ve Civarı*. (1903-1904). İstanbul: Matbaa-ı Ahmed İhsân ve Şürekâsı.
- Muş Kültür ve Turizm Rehberi*. (2006). Yay. Haz.: Hâkim Bilginer. Muş: Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Necib. (1924). *İstanbul Rehberi*. İstanbul: İstanbul: Matbaa-ı Ahmed İhsân ve Şürekâsı.

- Oğan, A. (1927). *Efesos-Ayasuluğ Rehberi*. İzmir: İzmir ve Havalisi Âsâr-ı Atıka Muhibleri Cemiyeti. Hâfız Ali Mat- baası.
- Okar, U. (1974). *Turizm Rehberi*. İstanbul: Milliyet Yayın Ltd.Şti. Yayınları.
- Orak, H. (1946). *Türkiye Kılavuzu*. Ankara: İbrahim Horoz Basımevi.
- Önsoy, R. (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özaydın, E. (1984). *Türkiye Yurt İçi ve Yurt Dışı Turizm-Seyahat ve Nakliyat Rehberi*. İstanbul: Göknil Yayınları.
- Özdemir, M. (2011). Türkiye’de Turizmin Başlaması: Osmanlı’da Sanayileşme Çabaları Sergi-i Umûmî-i Osmanî (1863 İstanbul Uluslararası Sergisi), *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22 (1):87-90.
- Sergi-i Umûmî-i Osmanî Nizâmnâmesi*. (22/12/1862). Düstur.
- Seyahat Rehberi*. (1964). Ankara: Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları.
- Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâmnâme*. (11/03/1895). Düstur. R.2232, Tertip.1, C.M.: 188.
- Seyyahîne Tercümanlık Edenler Hakkında Nizâmnâme*. (10/11/1890), Düstur. R.1158, Tertip.1, C.6: 784.
- Seyyahlara Bursa Rehberi (Guide de Brousse Pour Les Voyageurs)*.(1931). Bursa: Bursa Vilayet Matbaası.
- Sivas Gezi Rehberi*. (2007). Editör: Tefvik Taş. Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Şanlıurfa Kültür ve Turizm Rehberi*. (2012). Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Şapolyo, E. B. (1971). *Türkiye Turizm Rehberi ve Anıtlar Tarihi*. İstanbul: Kültür Kitabevi.
- Tolgay, B. (1981). *Türkiye Turizm Rehberi*. İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş.
- Topkapı Sarayı Muhtasar Rehberi*. (1925). İstanbul: İstanbul Asar-ı Atıka Müzeleri. Matbaa-ı Amire.
- Turistin Rehberi*. (1963). Ankara: Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Turizm Kılavuzu (TK) 1934-1935*. (1935). İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü. Kâatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi.
- Turizm Rehberi*. (1972). İstanbul: Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları.
- Türk Seyyahîn Cemiyeti Nizâmnâme-i Esâsîsi (TSCNE)*. (1923). İstanbul: Kâatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi.
- Türkiye Otel Rehberi*. (1950). Ankara: Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türkiye Otel Rehberi*. (1962). Ankara: Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Türkiye Turing ve Otomobil Klübü İstanbul Vilayeti’nin 23 Mart 1931 Tarihli ve 299 Numaralı İlmühaberile Musaddak, Tadil Olunmuş Nizâmnâmesi (TTOKN)*. (1931). İstanbul.
- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumunun 50 Yılı (1923-1973)*. (1973). İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.

Türkiye Turizm Rehberi. (1992). İstanbul: Milliyet Yayınları. Uludağ, O. Ş. (1928). *Bursa ve Uludağ Seyyahlara Rehber.* İstanbul: Türk Seyyahîn Cemiyeti Yayınları.

Yeşiltepe, T. (1968). *Turistik Avrupa Rehberi.* İstanbul: Doğu Reklam Turizm Ajansı.

Ekler:

Turizm Kılavuzundan Sayfa Örnekleri

Resim 1. Turizm Kılavuzu 1934 1935 Adlı Eserin Kapak Sayfası.

işlerinin birleştirilmesi hakkındaki mukavelenameye merbut)

Tablo I
Tehlike işaretleri

Ecnebi Memleketlere gitmek için Vize Harçları

Gidilecek memleket	Transit Vizesi	İkamet Vizesi
Almanya	100 kuruş	100 kuruş
Amerika	—	10 dolar
Arjantin	1100 »	6600 krş. (d-po)
Arnavutluk	626 »	626 »
Avusturya	250 »	450 »
Belçika	160 »	480 »
Bulgaristan	755 »	— »
Brezilya	500 »	500 »
Çekoslovakya	200 »	525 »
Danimarka	255 »	610 »
Fransa	48 »	843 »
Holanda	540 »	540 »
İngiltere	170 »	850 »
İran	6 altun fr.	15 altun fr.
İspanya	275 kuruş	275 kuruş
İsviçre	200 »	200 »
İsviçre	— »	200 »
İtalya	— »	— »
Japon	50 »	450 »
Macaristan	230 »	460 »
Mısır	250 »	636 »
Norveç	525 »	525 »
Polonya	250 »	625 »
Romanya	620 »	— »
S.S.C.I.	750 »	750 »
Yugoslavya	700 »	730 »
Yunanistan	250 »	707 »

Resim 2. Yol İşaretlerinin Tevhidi Hakkında Mukavelename'ye bağlı olarak uygulamaya konulan Tehlike İşaretleri ve yabancı ülkelere seyahat için vize harçlarını gösteren çizelge (Turizm Kılavuzu: 72, 422).

Muhtelif Hükümetler ve Arazi için alfabeti farika atideki Harflerdir			
Almanya	D	Fransa, Cezayir ve Tunus	F
Amerika Birleşik Devletleri	US	Fransız Hindistanı	F
Avusturya	A	Guatemala	G
Belçika	B	Hayti	RH
Brezilya	BR	Macaristan	H
Büyük Britanya ve Şimali İrlanda	GB	İran	PR
Oriniyi Adası	GBA	İrlanda Hükümeti Müstakilesi	SE
Cebelittarik	GBZ	İsviçre	S
Gerneze	GBG	İsviçre	CH
Jersey	GBJ	İtalya	I
Malta	GBY	Lehistan	PL
İngiliz Hindistanı	BI	Letonya	LR
Bulgaristan	BG	Lihtenştayn	FL
Çekoslovakya	CS	Litvanya	LT
Çin	RC	Lüksemburg	L
Kolombiya	CO	Fas	MA
Küba	C	Meksika	MEX
Danimarka	DK	Monako	MC
Dançig	DA	Norveç	N
Mısır	ET	Panama	P
Ekvator	EQ	Paraguay	PY
İspanya	E	Peru	PE
Estonya	EW	Portekiz	P
Felemenk	NL	Romanya	R
Felemenk Hindistanı	IN	Sarrazisi	SA
Finlandiya	SF	Siyam	SM
		Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri İttihadı	SU
		Suriye ve Lübnan	LSA
		Şili	RCH
		Türkiye	TR

Resim 3. Paris'te İmzalanan Otomobillerin Seyrüseferine Dair Beynelmilel Mukavelename'ye Göre Ülkeleri Simgeleyen Harfler (Turizm Kılavuzu: 60-61)

Aşağıda yazılı memleketler tebaasından bu hisoda yazılı memleketleri geçmek veya bu memleketlere girmek için istenilen muameleler	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12												13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31																	
	Almanya	İngiltere	Arjantin	Avusturya	Belçika	Bulgaristan	Danimarka	Mısır	İspanya	Estonya	A. Bir. Hük.	Finlanda	Fransa	Yunanistan	Hollanda	Macaristan	İtalya	Letonya	Litvanya	Lüksemburg	Meksika	Norveç	İran	Polonya	Portekiz	Rumanya	İsviçre	İspanya	Türkiye	Yugoslavya
1. Almanya	X	V	X	V	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X
2. İngiltere	X	V	X	V	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X
3. Arjantin	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V
4. Avusturya	X	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
5. Belçika	V	X	V	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
6. Bulgaristan	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
7. Danimarka	X	X	V	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
8. Mısır	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
9. İspanya	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
10. Estonya	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
11. Amer. Birleşik Hük.	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
12. Finlanda	X	V	V	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
13. Fransa	V	X	V	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
14. Yunanistan	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
15. Hollanda	X	X	V	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
16. Macaristan	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
17. İtalya	X	X	V	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
18. Letonya	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
19. Litvanya	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
20. Lüksemburg	X	X	V	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
21. Meksika	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
22. Norveç	X	X	V	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
23. İran	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
24. Polonya	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
25. Portekiz	X	X	V	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
26. Rumanya	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
27. İsviçre	X	X	V	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
28. İsviçre	X	X	X	X	V	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
29. Çekoslovakya	X	X	X	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	X	V	
30. Türkiye	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
31. Yugoslavya	X	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	

Resim 4. Pasaport için vize bilgilerini gösteren çizelge. Vize isteyen ülkeler V harfi, istemeyenler X işareti, pasaport yerine hüviyet varakasını kabul eden ülkeler ise I harfi ile gösterilmiştir (Turizm Kılavuzu: 98-99).

**Triptik veya "Carnet de Passages en Douanes,"
TALEPNAMESİ**

İsmi

Şöhreti

Mahalli ikamet

Milliyeti

Mesleki

Cinsi (otomobil, motosiklet, ve başka nakil vasıtaları)

Şasi { Markası

{ Numarası

Markası

Numarası

Motör { Silindir adedi

{ Silindirin dahili kutru

{ Silindirin kursu

Karoseri { Model veya şekil

{ Markası

{ Rengi

{ Kaç kişilik olduğu

Otomobilin yedek parçaları, lastik ve tekerlekleri ile beraber sikleti..... kilo

Otomobilin yedek parçaları, lastik ve tekerlekleri ile beraber kıymeti..... T.L.

Yedek lastikleri.....

Otomobilin kayıt numarası.....

Belediye ruhsat cüzdanının tarihi.....

» » » Numarası.....

Baladaki malûmat, Triptik talebinde bulunan imza sahibi tarafından verilmiştir. Bu hususta Türkiye Turing ve Otomobil Klübü hiç bir mes'uliyet kabul etmez.

Tarih ve İmza

Resim 5. Triptik veya Carnet de Passages en Douanes Talepnamesi (Turizm Kılavuzu: 94-95)

- 296 -

OTEL REHBERİ

Otel İsimleri	Oda Adedi	Banyolu Oda	ODA FİYATI		YEMEKLER		
			Tek yataklı oda Türk Lirası	Çift yataklı oda Türk Lirası	Sabah T. L.	Öğle T. L.	Akşam T. L.
Ankara							
Atkara Pales	105		3.- 4 10.-	6.- 4 20.-	0.75	1.50	1.50
Atatürk Pales	24		3.- 4.-	5.- 8.-	0.75	1.-	1.-
Elvri Pales	38		2.50 4.-	4.- 7.-	0.75	1.25	1.25
Emen Pales	68		3.- 4.-	5.- 6.-	0.50	0.90	0.90
Eşyan Pales	51		2.- 2.50	2.50			
Eydan Pales	18		1.7 2.75	3.-			
Eni Otel	17		1.50 3.-		0.50		
Adana							
ni Cemburçet Otel	38	1	0.70	1.-			
ni Otel	15	1	1.50	2.10	0.50	0.90	0.90
Adapazarı							
ermet Otel							
Afyonkarahisar							
ik Otel	12	1	1.-	1.50			
arif Otel	6	1	0.75	1.-	0.20	0.20	0.30
Akhisar							
as Otel	11		0.35	1.-			
Aksaray							
ednye Şafak Otel	2		0.55				
Alaçam							
Yıldız Otel	5		4.50	0.80			

- 297 -

**Avrupa Otellerinde
oda tutmak için beynelmilel
Telgraf Rumuzu**

**Beynelmilel İsviçre Otelciler İttihadı
tarafından yapılmıştır**

Bundan maksad telgrafla oda tutulmasını kolaylaştırmak ve telgraflı alanların şüpheye düşmemelerini temin etmektir.

Oda tutmak için çekilen telgraflar 4 maddeyi havi olmalıdır:

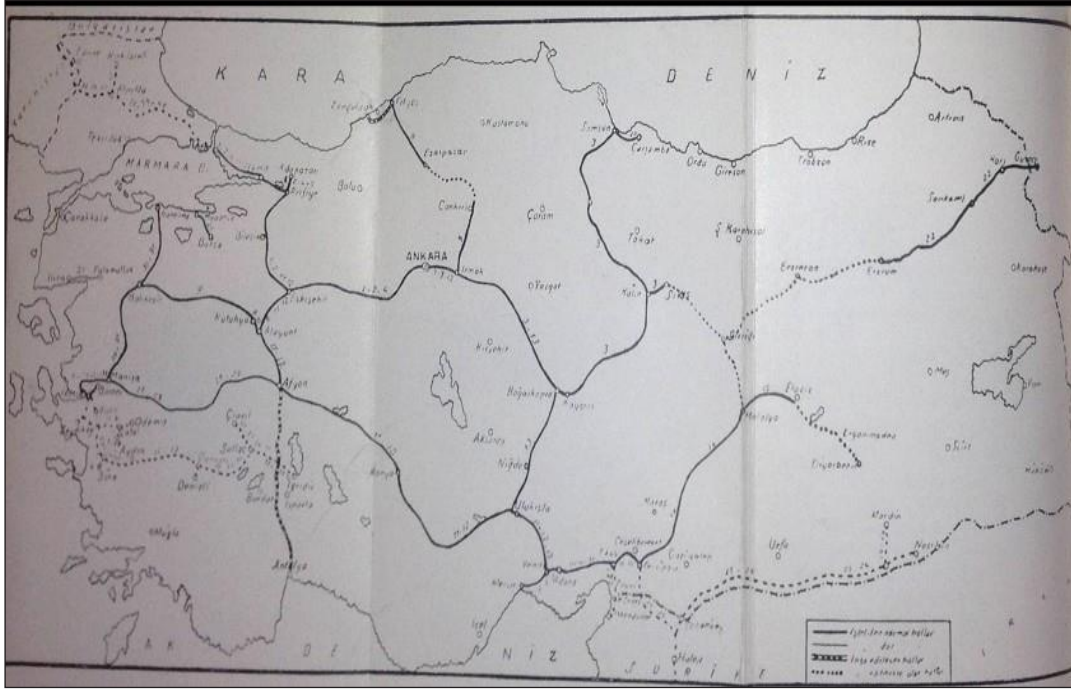
- 1.- Oda adedi ve yatak adedi.
- 2.- Varış günü.
- 3.- Sabah erken mi? akşam zamanı mı?
- 4.- Bir gece için mi, bir kaç gün için mi?
- 5.- Odayı sipariş eden zatın adresi.

Oda sipariş olunduktan sonra lüzum kalmazsa derhal « Anul » kelimesi ile sipariş geri alınmalıdır.

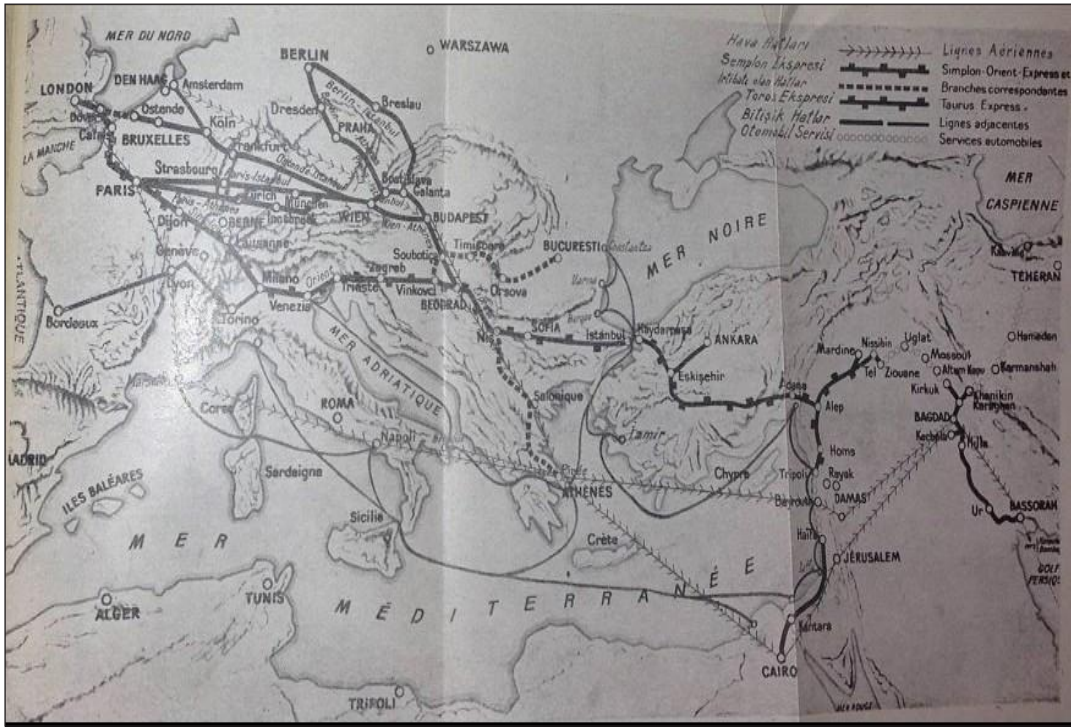
Sipariş için

ALBA Tek yataklı bir oda
ALDUO Ayrı iki yataklı bir oda
ARAB İki yataklı bir oda
ABEC Üç yataklı bir oda
BELAB İki tek yataklı oda
BIRAC İki odada üç yatak

Resim 6. Otel Rehberi ve Beynelmilel Telgraf Rumuzu (Turizm Kılavuzu: 296 ve 317).

Resim 7. Türkiye Kara Yolları Haritası (Turizm Kılavuzu: 335).

Resim 8. Türkiye'yi Avrupa'ya Bağlayan Demir, Deniz ve Hava Yolları Haritası (Turizm Kılavuzu: 325).

	Erzurum	Ankara	Kayseri	Sivas	Amasya	Samsun	Kütahya
H. Paşa	I 1499 II 1921 III 650	2090 2993 1169	3173 2993 1459	3362 2868 1552	3562 2587 1644	3683 2676 1760	3743 2763 1806
Eskişehir	I 1160 II 660 III 544	2565 1895 1267	3687 2239 1435	3781 2508 1510	3460 2170 1667	3460 2170 1667	3460 2170 1667
Ankara	I 1096 II 1229 III 459	2681 1942 1254	3650 2215 1490	3105 2293 1437	3105 2293 1437	3105 2293 1437	3105 2293 1437
Kayseri	I 993 II 119 III 527	1962 1435 459	2579 1435 513	2983 1588 488	2983 1588 488	2983 1588 488	2983 1588 488
Sivas	I 1267 II 814 III 567	1594 1386 627	2354 2029 832	2354 2029 832	2354 2029 832	2354 2029 832	2354 2029 832
Amasya	I 406 II 291 III 159	5349 2431 1042	5349 2431 1042	5349 2431 1042	5349 2431 1042	5349 2431 1042	5349 2431 1042
Samsun	I 3467 II 2915 III 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599
Kütahya	I 3467 II 2915 III 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599
Balıkesir	I 3467 II 2915 III 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599	3467 2915 1599

Devlet Demiryollarının bazı mübin istasyonları arasında bilet ücretleri (Tenzilatlız tarife)

Pat, malıya vergisi ve Haydarpaşa mübinesinde İsmail ücretleri eklenir.

	Balıkesir	Atyon	Konya	Uşak	Adana	Mersin	Ferizpaşa	Malatya	Fırat
Balıkesir	2158 1998 1779	2176 1880 1661	2942 2184 1862	3102 2520 2170	3314 2478 2170	3314 2478 2170	3479 2497 2170	3600 2608 2170	3688 2680 2170
Atyon	1474 1088 680	791 550 330	1031 1403 893	1201 1602 1081	1403 1800 1200	1602 2212 1400	1800 2200 1400	2000 2400 1600	2170 2470 1670
Konya	2646 1934 1228	2698 1874 874	2649 2066 1410	2629 1728 1115	2629 2066 1115	2629 2066 1115	2629 2066 1115	2629 2066 1115	2629 2066 1115
Uşak	3161 2346 1443	2840 2059 1365	3173 1358 863	3432 1648 767	3432 1648 767	3432 1648 767	3432 1648 767	3432 1648 767	3432 1648 767
Adana	3876 2451 1355	3330 2271 1438	3733 1989 1266	3432 1873 1069	3432 1873 1069	3432 1873 1069	3432 1873 1069	3432 1873 1069	3432 1873 1069
Mersin	4403 3876 3330	4403 3876 3330	4403 3876 3330	4403 3876 3330	4403 3876 3330	4403 3876 3330	4403 3876 3330	4403 3876 3330	4403 3876 3330
Ferizpaşa	5876 4403 3876	5876 4403 3876	5876 4403 3876	5876 4403 3876	5876 4403 3876	5876 4403 3876	5876 4403 3876	5876 4403 3876	5876 4403 3876
Malatya	6990 5876 4403	6990 5876 4403	6990 5876 4403	6990 5876 4403	6990 5876 4403	6990 5876 4403	6990 5876 4403	6990 5876 4403	6990 5876 4403
Fırat	7108 6990 5876	7108 6990 5876	7108 6990 5876	7108 6990 5876	7108 6990 5876	7108 6990 5876	7108 6990 5876	7108 6990 5876	7108 6990 5876

Resim 9. Devlet Demir Yollarının Bazı Önemli İstasyonları Arasında Bilet Ücretleri / İndirimsiz Tarife (Turizm Kılavuzu: 346-347).

Mil hesabı ile mesafe cetveli

Bu mesafe cetveli İngiliz « Automobile Association » u tarafından yapılmış olup bir şehirden diğerine en kısa yolu göstermektedir

	Atina	Belgrad	Berlin	Bükreş	Budapeşte	Kale	İstanbul	Köstence	Krakov	Paris	Prag	Sofya	Tirana	Trieste	Viyana	Varşova
Atina	785	1619	787	1060	2074	889	951	1310	2032	1402	539	589	1235	1223	1502
Belgrad ...	785	...	977	369	275	1363	596	533	625	1247	703	246	559	446	438	717
Berlin ...	1619	977	...	1082	559	622	1430	1246	375	676	226	1223	1457	811	396	340
Bükreş ...	787	369	1082	...	514	1528	598	164	764	1427	856	248	652	815	677	747
Budapeşte ...	1060	275	559	514	...	1014	871	678	250	913	333	521	834	381	163	442
Kale ...	2074	1363	622	1528	1014	...	1885	1692	1008	175	681	1609	1563	917	851	980
İstanbul ...	889	596	1430	598	871	1885	...	762	1292	1843	1204	350	754	1042	1034	1484
Köstence ...	951	533	1246	164	678	1692	762	...	928	1591	1020	412	816	979	841	911
Krakov ...	1310	525	375	764	250	1008	1292	928	...	993	327	771	1084	599	273	192
Paris ...	2032	1247	676	1427	913	175	1843	1591	993	...	666	1493	1447	801	750	1034
Prag ...	1402	703	226	856	333	681	1204	1020	327	666	...	949	1126	480	179	370
Sofya ...	539	246	1223	248	521	1609	350	412	771	1493	949	...	404	692	684	963
Tirana ...	589	559	1457	652	834	1563	754	816	1084	1447	1126	404	...	646	997	1276
Trieste ...	1235	446	811	815	381	917	1042	979	599	801	480	692	646	...	325	791
Viyana ...	1223	438	396	677	163	851	1034	841	273	750	179	684	997	325	...	466
Varşova ...	1502	717	340	747	442	980	1484	911	192	1034	370	963	1276	791	466	...

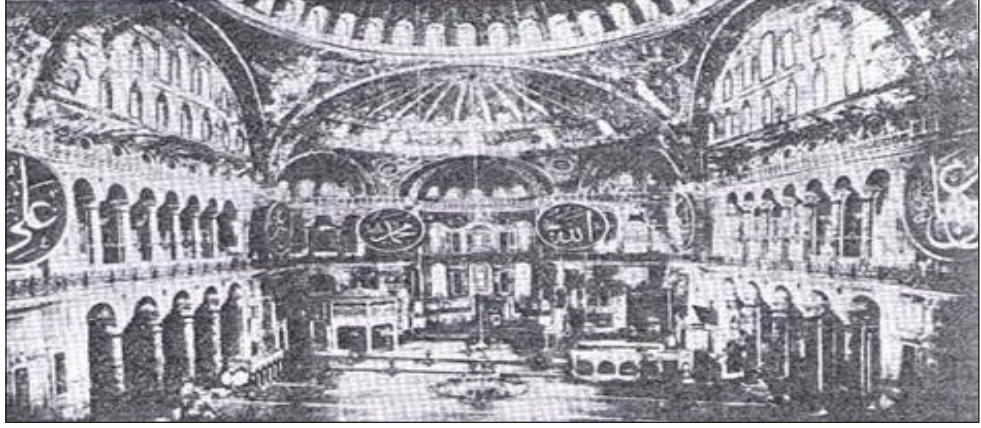
İki mahal arasındaki mesafe o mevkilerin hizalarındaki sütunların telâki noktalarındaki rakamdan ibarettir

Resim 10. Mil hesabıyla Uluslararası Mesafe Cetveli (Turizm Kılavuzu, s. 427).

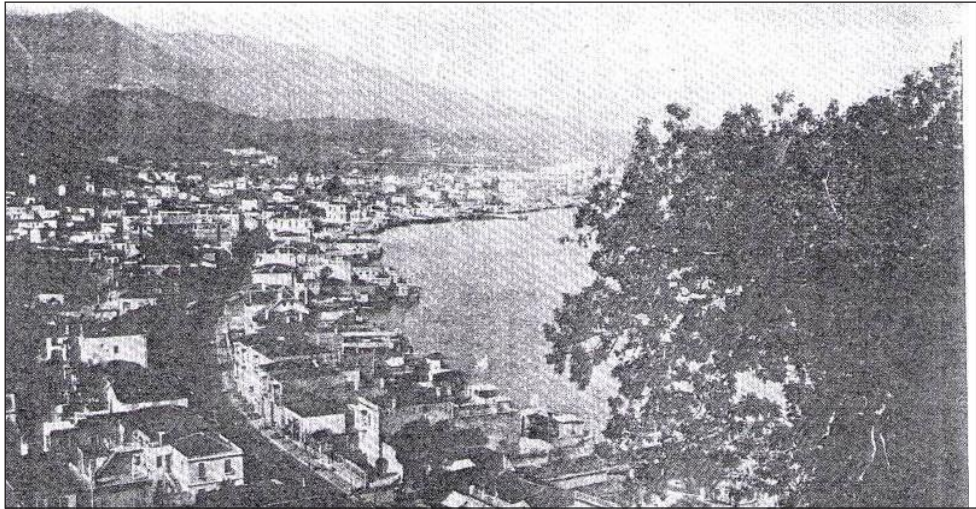
Kılavuzdaki Fotoğraflardan Örnekler

Resim 11. Ulus Meydanı'ndaki Atatürk Heykeli (Turizm Kılavuzu: 17).

Resim 12. Ayasofya Müzesi'nin İç Kısmı (Turizm Kılavuzu: 48).

Resim 13. İzmir'in Genel Manzarası (Turizm Kılavuzu: 144).

Dördüncü Bölüm

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE’DE TURİZM VE PROPAGANDA (1939-1945)

Giriş

Başlıca taraflarını Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu mihver devletleri ile Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Çin'in oluşturduğu müttefik devletler arasında 1939-1945 yılları arasında meydana gelen savaş bütün dünyayı derinden etkilemiştir.⁴⁹⁹ Ülkelerin iktisadi, sosyal ve kültürel hayatları üzerinde önemli bir rol oynayan ve medeni anlayışlarını diğer ülkelere tanıtmak konusunda en kestirme ve kuvvetli propaganda vasıtalarından birini oluşturan turizm de hiç şüphe yok ki savaştan etkilenen başlıca unsurlar arasında yer almıştır.

Savaş yıllarında turizm faaliyetleri ile ön plana çıkmış ülkeler ya savaş sahası hâline gelmiş ya da savaştan ülkeler ile çevrilmiş durumda idi. Savaşın dünya sathında yarattığı askerî, siyasi, iktisadi ve sosyal buhranlar, birçok ülke halkının yurt dışı bir yana yurt içindeki seyahat hareketlerini bile son derece kısıtlamış, bu nedenle turizm hareketleri neredeyse durma noktasına gelmiştir.⁵⁰⁰ Urfa Milletvekili Hüseyin Sami Coşar söz konusu dönem itibariyle savaşın turizm faaliyetlerine vurduğu darbeye değindiği bir yazısında: “Dört yıldır artık fertler değil, silahlı milletler seyahat ediyor. Turizm durmadı, ölümün kanadında gelişiyor...Motör çağında silahlı turizm aldı yürüdü.”⁵⁰¹ diyerek mevcut durumu değerlendirmiş ve dünyanın aldığı vahim duruma temas etmiştir.

Bu duruma rağmen turizm ve bu vasıtayla yapılan propaganda faaliyetlerinin savaş yıllarında da önemini koruduğu ve devam ettirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bunun birinci nedeni iktisadidir. Turizm, Birinci Dünya Savaşı sonrasında görüldüğü üzere savaştan büyük darbeler alarak çıkan ülkelerin iktisadi kalkınmalarını temin eden önemli bir unsur olmuş, ödeme dengelerinde oynadığı ciddi rol nedeniyle de birçok ülke tarafından gerek savaş gerekse barış yıllarında diğer ülkelere karşı politik bir tehdit unsuru olarak kullanılabilmiştir. Turizmin iktisadi getirilerinden daha büyük pay alabilmek amacıyla ülkeler arasında mücadeleler yaşanabilmiş, anlaşmalar yapılabilmiş; milletler ve ülkeler arasında uyandırdığı yakınlık veya uzaklık hissi ile turizm devlet politikalarını doğrudan ilgilendiren bir konu hâlini almıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında mevcut koşullar nedeniyle gezme, görme ve dinlenme amaçlı turizm anlayışı kalmasa da savaş içinde yer alan ya da yer almayan bütün Avrupa devletleri turizm alanında savaş sonrası

⁴⁹⁹ Savaşın genel seyri ile ilgili olarak bkz.; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.324 vd.

⁵⁰⁰Hâzım Âtîf Kuyucak, “Turizm Nedir?”, *Ulus*, 21.3.1945, s.2.

⁵⁰¹ Hüseyin Sami Coşar, “Dört Yıldır Gökler, Karalar, Denizler Seyyah Yasağı Tutuyor!..”, *Vakit*, 07.08.1943, s.2.

için ciddi hazırlıklarda bulunma gereği hissetmiştir.⁵⁰² Savaşın yarattığı bütün olumsuz etkilere rağmen turizm savaş sırasında sarsılan ülke ekonomilerine canlılık kazandırmak ve dünya halklarının birbirlerini tanımalarını ve kaynaşmalarını sağlamak münasebetiyle dünya barışına hizmet etmek üzere dikkate alınan başlıca konular arasında yer almış, savaş sonrasında bu kaynaktan olabildiğince istifade etmek ABD ve Avrupa ülkeleri gibi Türkiye için de öncelikli hedeflerden birini teşkil etmiştir.⁵⁰³ Bu münasebetle Türkiye’de ve dünyada hüküm süren savaş koşulları nedeniyle turizmin düşünülmesinin yersiz olarak kabul edilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığını vurgulayan BYUM Müdürü Nedim Veysel İlkin, gerek ülkenin medeni çehresine sağlayacağı katkılar, gerekse iktisadi açıdan temin edeceği kazançlar açısından turizmin savaş yıllarında da ele alınmasının önem arz ettiğini ve bu çalışmaların savaş sonrasındaki dönem için ülkeye önemli bir avantaj sağlayacağını dile getirmiştir.⁵⁰⁴

İkinci olarak, turizm vasıtasıyla yapılan propaganda, istihbarat ve casusluk faaliyetleri turizmin savaş yıllarındaki stratejik özelliğine işaret etmiştir. Örneğin savaş yıllarında turizm işlerinin *Propaganda Vekâleti*’ne devredildiği Almanya’dan⁵⁰⁵ bu dönemde Romanya ve Yugoslavya’ya turist kisvesiyle ajanlar gönderildiği, bunlar vasıtasıyla buralardaki hükümetlerin devrilip Alman dostu hükümetler teşkil edilmek istendiği bilinmektedir.⁵⁰⁶ Birinci Dünya Savaşı’ndan önce liberal ülkelerde turistik işler özel teşebbüsler vasıtasıyla yürütülürken savaşın başlamasıyla bahsi geçen çalışmaları kolaylaştırmak üzere devlet nüfuzu her alanda olduğu gibi turizm işlerinde de hâkim bir rol oynamaya başlamış,⁵⁰⁷ İkinci Dünya Savaşı’na uzanan süreç içinde söz konusu faaliyetlerdeki devlet otoritesi gitgide artmış ve özellikle Sovyet Rusya, Almanya ve İtalya gibi totaliter rejime sahip ülkelerde propaganda faaliyetleri devletin elinde toplanmıştır.⁵⁰⁸ Bu dönemde Almanya’da *Mittelrheinbahn* (M.R.B.), İtalya’da *Compagna Italia Turismo* (C.I.T.), Çekoslovakya’da *CEDOK Travel Agency*, Yugoslavya’da *Yugoslavian State Travel Agency* (PUTNİK), SSCB’de *Russian Travel Agency* (INTOURİST) olmak üzere birçok ülkede resmî bir turizm teşekkülü turizm ve seyahat faaliyetlerini idare edip denetlemekte ve bu şekilde devletlerin konuya ilişkin genel menfaatleri ön planda tutulmakta idi.⁵⁰⁹ Bu etkenler dışında, ülke halklarının birbirini daha iyi tanımalarını

⁵⁰² Vedat Nedim Tör, “Turizm”, *İktisadi Yürüyüş*, 15.04.1940, S.9, s.5; Ayrıca bkz.; “TTOK’nın 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu; Umumi Vaziyet İcrası”, S.30-200, Nisan 1942, s.6.

⁵⁰³ Konu ile ilişkili ayrıntılı bilgi için bkz.; Erol Evcin, “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye Turizminde Yarattığı Fırsatlar”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.15, 2016, s.129-153.

⁵⁰⁴ Nedim Veysel İlkin, “Turizm”, *Radıyo*, C.4, S.37, İkinci kânun 1945, s.3; İlkin’in görüşlerine benzer ifadeler 1945 yılı bütçe görüşmeleri sırasında TBMM.’de Urfa Milletvekili Suut Kemal Yetkin ile Afyonkarahisar Milletvekili Suad Yurdkoru tarafından da ısrarla vurgulanmış ve BYUM bütçesinin bu görüşler doğrultusunda şekillendirilmesi gerektiği dile getirilmiştir (“1945 Yılı Yedi Aylık Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu”, *TBMM Tutanak Dergisi*, C.17, Dönem: 7, Toplantı: 2, 59. Birleşim 22/V/1945 ve 61. Birleşim, 24/V/1945).

⁵⁰⁵ Selâhaddin Çoruh, *Turizm Çalışmalarımızın Geçmiş Günleri*, Güven Matbaası, Ankara, 1974, s.3.

⁵⁰⁶ “Balkanlara Turist Gönderilmesinin Sebebi?”, *Cumhuriyet*, 10.5.1940, s.5.

⁵⁰⁷ Sadri Ertem, *Propaganda, Propagandanın Psikolojik, Sosyolojik ve Teknik Şartları*, C.2, Vakit Matbaası, İstanbul, 1942, s.306.

⁵⁰⁸ Burhan Belge, “Propaganda ve Tesirleri”, *Ayın Tarihi*, S.75, 1-29 Şubat 1940, s.521.

⁵⁰⁹ Hans Haas, *Turizm Bilgisi*, Alâaddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1939, s.54-55.

ve yakınlaşmalarını sağlayan önemli bir vasıta olması ve barışa duyulan özlemi dile getirmesi de turizmin önemini İkinci Dünya Savaşı sırasında korumasına neden olmuştur.

Turizm faaliyetlerine elverişli ve özgün yapısı nedeniyle Türkiye’de turistik tanıtıma ve propagandaya yönelik çalışmalar Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanmış ve bu konuda İkinci Dünya Savaşı arifesine kadar önemli bir mesafe kat edilmiştir.⁵¹⁰ Bununla birlikte savaşın patlak vermesiyle jeostratejik açıdan mühim bir mevkide bulunan Türkiye savaşa dâhil olması doğrultusunda gerek müttefik, gerekse mihver bloğunda yer alan devletlerin baskılarına maruz kalmıştır. Buna rağmen savaşa fiili olarak girmemiş, ancak ortaya çıkan menfi iktisadi koşulları tüm ağırlığıyla yaşayarak savaştan ciddi bir şekilde etkilenmiştir.⁵¹¹ Bu suretle ülkede turizme yönelik faaliyetler de ciddi bir darbe almıştır. Bunun yanı sıra bütün dünyayı ateş çemberi içinde bırakan bu savaşın dışında kalmayı başaran Türkiye’nin izlediği barışçıl ve demokrasi yanlısı politika ve bu yönde gerçekleştirdiği propaganda ülkeyi dış tehditlerin yarattığı zararlı etkilerden büyük ölçüde korumuştur.⁵¹²

Bu makalede İkinci Dünya Savaşı yıllarının yarattığı menfi ve müspet etkiler çerçevesinde Türkiye’de turizm, tanıtma ve turistik propaganda faaliyetleri ele alınmıştır. Türkiye’de devletin teşvik ve gayretleriyle gerçekleştirilen bu faaliyetler konusunda önemli bilgi ve belgeler ihtiva eden *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*’nden, konuya ilişkin kanuni düzenlemeleri ihtiva eden *Resmî Gazete*’den, kanun görüşmelerini içeren *TBMM Zabıt Cerideleri*’nden, turizm konusunu işleyen ve ülkedeki turizm faaliyetlerini değerlendiren *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Vakit* ve *Akşam* gibi dönemin önde gelen basın organlarından, döneme ait diğer süreli yayınlardan, savaş yıllarının turizme yönelik ciddi tehditlerine karşın çalışmalarına devam eden *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*’nun (TTOK) faaliyet raporlarından ve büyük bir kısmı söz konusu döneme ait olan telif ve tetkik eserlerden yararlanmak suretiyle iktisadi, siyasi, askerî, sosyal ve kültürel duruma etkileriyle Türk turizm tarihi açısından önemli bir dönem incelenerek aydınlatılmaya çalışılmıştır.

1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Turizm Teşkilatı ve Turizmi Etkileyen Kanuni Düzenlemeler

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de bütün olumsuzluklara rağmen turizm faaliyetlerini teşvik etmeye, kolaylaştırmaya, zenginleştirmeye ve hızlandırmaya yönelik teşkilatlanma çalışmalarının devam ettirildiği, bu suretle bir kısım mevzuat düzenlemeleri yapıldığı ve bu konuda ciddi adımlar atıldığı görülmektedir.

Söz konusu dönem itibarıyla turizm teşkilatı, politikası, planlaması konuları ve bunları uygulama yöntemleri ülkedeki yetkililer ve aydınlar tarafından ele alınmış ve

⁵¹⁰ Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.; Erol Evcin, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.55, Güz 2014, s.23-81.

⁵¹¹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.81.

⁵¹² Burhan Belge, “Propaganda ve Tesirleri”, *Ayın Tarihi*, S.75, 1-29 Şubat 1940, s.538.

tartışılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de turizm altyapısının oluşturulması konusunda fikir önderliği yapan isimler arasında yer alan Ticaret Vekâleti Turizm Müdürü Vedat Nedim Tör’ün savaş yıllarındaki turizm faaliyetlerine ilişkin düşünceleri önem arz etmektedir. Tör: “*Her hareket davası gibi turizm de bir medeniyet davasıdır. İşte, bugün turizm davasının devletçe ve milletçe ele alınmasını, medeni ve kültürel rüşdümüzün yeni bir ifadesi olarak telakki etmekte hata yoktur.*” diyerek söz konusu dönemde turizmin aldığı öneme temas etmiş ve devlet işleyişinde turizme gereken ilginin gösterilmesi hususundaki hassasiyetini dile getirmiştir.⁵¹³ Ulaşım, konaklama, yeme içme ve eğlenme ihtiyaçlarını gidermeye yönelik altyapı eksikliklerinin ve bu konudaki belirsizliklerin vatandaşların seyahat etme isteklerini yitirmelerine yol açtığını belirten Tör, savaş yıllarında iç ve dış turizme yönelik bir seyahat hareketi yaratmak ve bu yöndeki talebi artırmak üzere *millî turizm politikasının* oluşturulmasından söz etmiştir. Tör’e göre, turizmi politikalarına konu olarak alan ülkeler onu müstakil bir mercie bağlamış, teşkilatlandırmış ve planlamış durumda idi. Türkiye’de de şuurlu bir turizm politikası ancak turizm işleri için gereken yetki ve sorumluluğa sahip müstakil bir organizasyon yaratılarak mümkün olabilecekti.⁵¹⁴ Nitekim ülkedeki turizm altyapısı eksikliğinden doğan sıkıntıları yetkili bir isim olarak doğrudan yaşayan Turizm Müdürü Tör, bu dönemde çeşitli vesilelerle turizmin neredeyse bütün devlet daireleriyle ilgili olduğuna, bu nedenle bütün devlet müesseselerinin işbirliğine ve muhtelif cephelerden yürütülecek olan turizm faaliyetlerinin koordinasyonuna şiddetle ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmiş, bu ihtiyacın da turizm hareketinin planlanması ve gelişmesi için ancak doğrudan Başvekâlet’e bağlı bir teşkilat oluşturmak suretiyle çözülebileceğine temas etmiştir.⁵¹⁵

Turizm teşkilatlanması konusunda Tör tarafından da belirtilen bu ihtiyaçlara İkinci Dünya Savaşı yıllarında turizm vasıtasıyla gerçekleştirilen siyasi, iktisadi ve askerî *propaganda* faaliyetleri de eklenmiştir. Nitekim dünya sathındaki nüfuzunu artırmak isteyen devletlerin Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra propaganda faaliyetlerine daha çok önem vermeye başladıkları, hatta bunun için bazı ülkelerin *Vekâlet* ihdasına gittikleri, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise turizm ve propaganda faaliyetlerinin birbiriyle çok yakından ilişkili kavramlar hâline dönüştüğü ve propaganda faaliyetlerinin adeta savaşın silahsız şeklini aldığı görülmüştür. Bu nedenle savaş yıllarında Türkiye’de de bu yöndeki çalışmalara ihtiyaç hissedildiği anlaşılmaktadır. Nihayetinde söz konusu dönem itibarıyla basın ve yayın işlerine yönelik bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarıda *matbuat*, *radyo yayını* (difüzyon) ve *turizm* işleri birbirini tamamlayan ve birbiriyle yakın ilişkili işler olarak değerlendirilmiş, savaş ve sonrası için büyük önem arz eden bu konuların birçok ülkede olduğu gibi tek elden yönetiminde fayda görülmüştür.⁵¹⁶

Bu gelişmeleri takiben 1940’ta devletin en yüksek icra makamı olan Başvekâlet’e bağlı olarak *Matbuat Umum Müdürlüğü* teşkil edilmiş ve bu müdürlük

⁵¹³Vedat Nedim Tör, “Turizm: Servet ve Hareket Kaynağı”, *Varlık, Milliyetçi ve Memleketçi Fikir Mecmuası*, C.7, S.133, s.12.

⁵¹⁴ Vedat Nedim Tör, “Millî Turizm Siyaseti 2”, *İktisadi Yürüyüş*, 01.05.1940, S.10, s.5; Vedat Nedim Tör, “Millî Turizm Siyaseti 3”, *İktisadi Yürüyüş*, 15.05.1940, S.11, s.5.

⁵¹⁵ Vedat Nedim Tör, “Turizmde Koordinasyon Zaruryeti”, *İktisadi Yürüyüş*, 01.06.1940, S.12, s.3.

⁵¹⁶ “Matbuat Umum Müdürlüğü Layihası Ruznameye Alındı”, *Ulus*, 23.05.1940, s.2.

aracılığıyla basın, yayın ve telkin vasıtaları bir elde toplanmıştır. Bu suretle söz konusu müesseselerin hep birlikte ahenk içinde ülke menfaatleri doğrultusunda iç ve dış siyasetin emrinde olmak üzere faaliyet göstermesi hedeflenmiştir.⁵¹⁷ Umum Müdürlüğüne Selim Rauf Sarper'in getirildiği bu birimin teşkil edildiği söz konusu dönem esas olarak dünyada devletlerin rejimleri ne olursa olsun radyo, matbuat ve turizm işlerini tek bir sorumlu makamdan idare etmeye başladıkları bir dönemdir.⁵¹⁸ Bu müdürlüğün; memleket içinde ve dışında siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel yayınları takip etmek, millî siyaset ve menfaatleri zedeleyebilecek propagandaları karşılamak, rejimin iç ve dış siyaseti hakkında kamuoyunu aydınlatmak ve yayın faaliyetlerinde bulunmak gibi temel görevleri vardı. Ayrıca millî ahlâk ve kültür, haberlerin doğruluğu, yabancı tahrikler ve propagandalar, devlet icraatının kamuoyuna doğru ve kontrollü bir şekilde aktarılması ve matbuat kanunları bakımlarından iç yayınları; ülkelerin dünya siyasetindeki eğilimleri, bunların iç siyasetlerine yansımaları, Türkiye ile münasebetleri ve kültür hareketleri bakımlarından dış yayınları takip etmekle yükümlü idi. Söz konusu birimin bunlara ek olarak, uluslararası matbuat, radyo yayın ve turizm teşekkülleri ile meslekî temaslarda bulunmak; radyo yayınları vasıtasıyla halkın siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve bedîî ihtiyaçlarını karşılayacak programlar hazırlanmasını ve uygulanmasını sağlamak; ülke içinde çekilen filmlerin senaryolarını ve yurt dışından gelen filmlerdeki Türkiye sahnelerinin repertuvarlarını kontrol etmek; resim, gramofon plâkları ve diğer bütün neşir vasıtalarını ülke menfaatleri doğrultusunda denetim altında bulundurmak, halkı aydınlatmaya ve Türkiye'yi yabancı ülkelere tanıtmaya yarayan her türlü faydalı yayın ve senaryolara destek olmak gibi dolaylı; iç ve dış turizmin ülkenin millî siyaset ve iktisadi ihtiyaçlarına uygun ve ülkeye faydalı olacak şekilde gelişmesine hizmet etmek, ülke içinde turizm işlerini düzenlemek ve bunları denetim altında bulundurmak⁵¹⁹ gibi doğrudan turizmle ilişkili görevleri bulunmaktaydı. Nitekim bu amaçlara hizmet etmek üzere söz konusu teşkilatın idaresi altında teşkil edilen birimlerden biri de *Turizm Müdürlüğü* olmuştur.⁵²⁰ Bu müdürlük söz konusu görev ve sorumluluklar kapsamında daha önce bağlı olduğu Ticaret Vekâleti'ndeki statüsünden çok daha geniş bir hizmet alanına sahip olmuştur.

Bu iyi niyetli girişimlere rağmen, savaşın hızla yayılarak Türkiye'ye de sirayet etme tehlikesi ve olayların takibinin başarılı bir şekilde yerine getirilerek, ülkenin iç ve dış siyasetinin dünyaya gereği gibi aksettirilmesi konusundaki aciliyet kadro imkânları kısıtlı durumda olan Matbuat Umum Müdürlüğü'nü görevlerini yerine

⁵¹⁷ Hasan Refik Ertuğ, "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilat Kanunu Üzerine Düşünceler I", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.148, Temmuz 1943, s.199.

⁵¹⁸ "Yeni Matbuat Umum Müdürlüğü", *Vakit*, 04.06.1940, s.2; Tayinlerle ilgili olarak ayrıca bkz.; "Matbuat Umum Müdürlüğünde Tayinler", *Cumhuriyet*, 05.06.1940, s.3.

⁵¹⁹ "Başvekkâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1940, S.4520, Kanun No: 3817, Kabul Tarihi: 22.05.1940.

⁵²⁰ Turizm Müdürlüğü'nün Ticaret Vekâleti'ne bağlı olduğu dönemde Turizmi Teşvik Kanun Layihası adıyla bir tasarımın hazırlandığı görülmektedir. Turizm Müdürlüğü'nün Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesinde Başvekkâlet'e bağlanmasıyla Umum Müdür Selim Rauf Sarper yeniden incelenmek, düzenlenmek ve sunulmak üzere bir talep yazısıyla Başvekkâlet'ten bu layihanın iadesini istemiştir (BCA, D:101-58, FK:30..10.0.0, YN:22.127..2., 26/04/1940); Söz konusu çalışmalar ancak 1950'de çıkan "Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu" ile tamamlanabilmiştir.

getirmek konusunda zafiyete uğratmıştır.⁵²¹ Niğde Milletvekili Cavit Oral 1942 mali yılı bütçe görüşmeleri sırasında iç ve dış propaganda faaliyetlerinin devletler için arz ettiği öneme temasla Türkiye'nin savaş sırasında ciddi bir propaganda akımıyla karşı karşıya kaldığını beyan etmiştir. Buna karşılık propaganda çalışmalarıyla yükümlü Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yetki ve sorumluluk alanının beliren yeni ihtiyaçları gideremeyecek ölçüde dar ve 1942 yılı itibariyle belirlenen 278.540 liralık bütçenin de yapılması gereken esaslı çalışmalar için son derece yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Öyleki bu tür çalışmaların etkin ve organize bir şekilde yürütülebilmesi için bir *Propaganda Vekâleti* teşkili konusunun bile düşünülmesi gerektiğine atıfta bulunmuştur. Her ne kadar söz konusu dönem itibariyle bu öneri kabul görmese de⁵²² bahsi geçen gelişmeler *Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü*'nün (BYUM) teşkili çalışmalarını tetiklemiştir. Bu konudaki çalışmalara temas eden Yunus Nadi Abalıoğlu da savaş sırasında Türkiye'ye yönelecek propagandalara karşı uyanık olunması ve tedbir alınması için Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesinde yürütülen radyo ve turizm işlerinin Başvekâlet'e bağlanarak bir umum müdürlüğün çatısı altında birleştirilmesi yönündeki çalışmaları yerinde ve faydalı bulmuş, turizmin devlet tarafından acele, sistematik ve planlı bir şekilde ele alınmasıyla Türkiye için ciddi faydalar temin edileceği konusunda görüş bildirmiştir.⁵²³

Nitekim bu süreç 22 Temmuz 1943 tarihi itibariyle yine Başvekâlet'e bağlı olarak *Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü*'nün (BYUM) teşkiliyle sonuçlanmıştır. BYUM kanununun gerekçeleri arasında savaşın gitgide genişlemesinin ve takibinin daha da zorlaşmasının basın, yayın, turizm ve propaganda işlerinin eldeki dar kadro ve yetkilerle sürdürülmesini güçleştirdiği belirtilmiştir. Geçirilen üç senelik tecrübe döneminde gerek görevlerin ihtisas dairelerine ve bu daire amirlerine gereği gibi dağıtılmamış bulunması ve gerekse bu görevlere karşılık umum müdürlüğe ve teşkilat bölümlerine düşen yetkilerin açık bir şekilde çerçevesizleştirilmemiş olması nedeniyle uygulamada birçok zorlukla karşılaşıldığı da vurgulanmıştır. Buna karşılık matbuat, radyo ve turizm hizmetlerinin önemi savaşın başlamasını takip eden süreç içinde her geçen gün daha da artmış ve millî mevcudiyet açısından hayati sayılabilecek bir konuma yükselmişti.⁵²⁴ BYUM; basın, yayın ve telkin vasıtalarından faydalanarak Türkiye'nin medeniyet ve kültür varlıklarını, sanat ve tabiat güzelliklerini, siyasi olay ve gelişmeleri ülke içinde ve dışında doğru olarak tanıtmak ve yaymak, Hükümet'in iç ve dış siyasetini, yurt ve dünya yayın vasıtalarına ve kamuoyuna doğru olarak aksettirmek, yabancı ülkelerin basın ve yayın faaliyetlerini ve olaylarını ülkenin ilgili makamlarının bilgisine sunmak ve halka ulaştırmak; ülke menfaatleri için zararlı etkiler yapabilecek basın, yayın ve telkin faaliyetlerinin mahiyeti hakkında halkı aydınlatmak ve bu gibi faaliyetleri

⁵²¹ Hasan Refik Ertuğ, "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilat Kanunu Üzerine Düşünceler I", *Siyasi İlimler Mecmuası*, S.148, Temmuz 1943, s.201.

⁵²² "Matbuat Umum Müdürlüğü Bütçesi", *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.25, Devre: 6, İçtima:3, 62. İnikat, 25/V/1942.

⁵²³ Yunus Nadi, "Propaganda", *Cumhuriyet*, 20.03.1940, s.1 ve 5.

⁵²⁴ "BYUM Vazife ve Teşkilatı Hakkında Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası", *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.4, Devre:7, İçtima F, 49. İnikat, 16/VII/1943.

denetlemekle yükümlü idi. Bu birim ayrıca iç ve dış turizm faaliyetlerini idare, tanzim, teşvik ve denetlemek gibi görevleri üstlenmişti.⁵²⁵

BYUM'nin birimleri arasında *Turizm Dairesi* de yer almaktaydı. Müdürlüğüne turizm konusunda dönemin yetkin isimleri arasında yer alan Süreyya Ergün'ün tayin edildiği⁵²⁶ bu dairenin başlıca görevleri; iç ve dış turizm hareketlerinin millî menfaatlere uygun yolda gelişmesi ve yayılması için gereken araştırmaları yapmak, resmî daire ve teşekküllerle hususi teşebbüsler ve turizm sanat ve meslekleri arasında gaye ve iş birliği sağlamak, turizm hareketlerinin önemini anlatacak yayınlar hazırlamak, Umum Müdürlüğün turizm ile ilgili işlerini ve milletler arası turizm kurumlarıyla ilişkilerine ait işlemleri yürütmek idi.⁵²⁷

BYUM'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında merkezî Avrupa devletlerinin propaganda teşkilatlarının tarz ve yöntemleri model alınarak, bir *Propaganda Vekâleti* gibi büyük çaplı bir teşkilat ve yetki ile kurulduğu anlaşılmaktadır.⁵²⁸ Turizm işlerinin birçok ülkede devletin propaganda teşkilatı içinde yer aldığı bu dönemde Almanya'da *Propaganda ve Halkı Aydınlatma Vekâleti*, yine propaganda faaliyetlerine hizmet etmek üzere İtalya'da *Popüler Kültür Vekâleti*, Japonya'da *Hükümet Danışma Bürosu* ve *Eğitim Vekâleti*'ne bağlı *Düşünce İdare Bürosu*, SSCB'de *Devlet Yayın Kuruluşu*, İngiltere'de *Enformasyon Vekâleti*, ABD'de *Savaş Enformasyon Dairesi* ve *Stratejik Savaş Departmanı* gibi kurum veya kuruluşlar turizm işleri ile radyo, sinema ve edebiyat alanındaki çalışmaları yürütmekle yükümlüydüler. Ayrıca basın ve yayın faaliyetlerini (gazete, afiş, broşür, pul, karikatür vb.) yürütmek, simge ve slogan oluşturmak, miting düzenlemek gibi işleri yapmakla da görevliyidiler.⁵²⁹

Dünyadaki bu gelişmelerin de etkisiyle *millî teşkilatlanma* ile *millî turizm politikasının* modern turizmin unsurları arasında yer aldığını ifade eden Turizm Dairesi Müdürü Süreyya Ergün Türkiye'de turizm imkânlarını tayin eden unsurların başında *psikolojik faktörün* bulunduğuna temas etmiş, bunun için de ilk olarak ülkede bir turizm zihniyetinin yaratılması gerektiğine değinmiştir.⁵³⁰ Ergün, Türkiye'nin başlıca turizm cazibe merkezlerinin *tabiat, tarih* ve *millî sanat* unsurlarına dayandığını ve bunların millî iftihar vesilesi olarak *millî propaganda* için

⁵²⁵ “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 16/07/1943, Kanun No:4475, *Resmî Gazete*, S.5462, 22 Temmuz 1943.

⁵²⁶ “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nde”, *Ulus*, 10.08.1943, s.2; “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü”, *Akşam*, 13.8.1943, s.3; “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü”, *Vakit*, 13.08.1943, s.3.

⁵²⁷ “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 16/07/1943, Kanun No:4475, *Resmî Gazete*, S.5462, 22 Temmuz 1943.

⁵²⁸ Almanya ve İtalya gibi mihver devletleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra turizmle propagandayı birbirinden ayırmışlar, ancak Türkiye'de genel propaganda çalışmaları ile turizm propaganda çalışmaları bir süre daha birbirine paralel olarak devam etmiştir (*Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1963, s.120-121).

⁵²⁹ Konu ile ilgili olarak bkz.; Sezer Akarcalı, *İkinci Dünya Savaşı'nda İletişim ve Propaganda*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2003.

⁵³⁰ Süreyya Ergün, “Turizm İmkânlarımız I”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.148, Temmuz 1943, s.206-208.

önem arz ettiğini ifade etmiştir.⁵³¹ BYUM Müdürü Nedim Veysel İlkin ise bu dönemde kaleme aldığı bir makalede turizm bakımından Türkiye'nin tarih, coğrafya ve tabiat zenginliklerine temas ederek: “*Turizm mevzuunu yalnız bir finansman ve ekonomi mevzuu olarak değil, nihayet bilgi ve hamle mevzuu olarak ele almağı yerinde bulduk.*” demiştir. Bu suretle Umum Müdürlüğün turizm faaliyetlerine yönelik bakış açısını dile getiren İlkin takiben: “*ülkede turizm fikrinin her gün biraz daha zihinlerde yer ettiğini, bölge bölge faaliyete geçen çalışmaların her geçen yıl biraz daha genişleme belirtileri gösterdiğini*” vurgulamıştır.⁵³²

BYUM'nin birimleri arasında yer alan *Turizm Dairesi* mülga Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesindeki Turizm Müdürlüğü'nün görev alanını biraz daha genişleterek ve daha büyük bir yetki çerçevesinde üstlenmiştir.⁵³³ Örneğin bu birim *Basın, Yayın ve Turizm Enstitüsü* kurmak hususunda yetkili kılınmıştı. Nitekim bu yetki çerçevesinde, yüksek dereceli bir ihtisas eğitimi vermek ve basın, yayın ve turizm mesleklerinin tarihi ve geleceği konusunda incelemelerde bulunmak üzere çalışmalara başlandığı görülmektedir.⁵³⁴ Buna ek olarak söz konusu birimin bünyesinde bir *İşbirliği Kurulu* teşkil edilmiş ve bu şekilde yapılacak çalışmalar konusunda devletin ilgili kurumları arasında işbirliğinin tesisi ve verimliliğin artırılması hedeflenmiştir. Bu dönemde BYUM kanunu tasarı çalışmalarını ele alan aydınlardan biri olan Cumhuriyet gazetesi yazarı Hasan Refik Ertuğ da bu konuda belirli bir bölgeye özel bir turistik önem kazandırmak veya bu bölgenin mevcut turistik kıymetini ortaya çıkarmak amacıyla ilk olarak nakil vasıtalarının hareket vakitlerinde ve ücret tarifelerinde bu amacı gerçekleştirecek düzenlemelerin yapılması, yerel otel, gazino ve eğlence yerlerinde turist ağırlayabilecek imkânların geliştirilmesi ve o yerin turistik değeri hakkında kamuoyunun aydınlatılması gibi faaliyetlere öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu amaca ulaşmak için de söz konusu umum müdürlüğün Dâhiliye Vekâleti, devlet demir yolları, deniz yolları, yerel belediye, Belediyeler Bankası gibi kurum ve kuruluşlar ile işbirliğinin kaçınılmaz olduğunu dile getirmiştir.⁵³⁵

Yataklı Vagonlar Şirketi Türkiye Mümessili Hüsnü Sadık Durukal ise turistlerin seyahat kararı almaları, seyahat programlarını hazırlamaları ve bunu uygulamaya geçirmeleri aşamalarında seyahat müesseseleri ve acentelerinin önemine vurguda bulunmuş ve bu faaliyetlerin nihayetinde teşebbüs kudret ve kabiliyeti gerektiren bir teşkilat ve ihtisas işi olduğunu vurgulamıştır. Durukal; ulaşım, konaklama, tarihî eserlerin korunması ve teşhiri, spor ve sanat çalışmaları, tanıtıma yönelik yayın faaliyetleri ve mevzuat çalışmaları gibi turizm altyapısını geliştirmeye yönelik işler konusunda Hükümet'in belediyelerin ve mahallî turizm

⁵³¹ Konuya ilişkin olarak bkz.; Süreyya Ergün, “Turizm İmkanlarımız II”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.149, Ağustos 1943; Süreyya Ergün, “Turizm İmkânlarımız III”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.150, Eylül 1943.

⁵³² Nedim Veysel İlkin, “Turizm”, *Radıyo*, C.4, S.37, İkinci kânun 1945, s.3; İlkin'in söylemlerini ve turizm konusunu ele alan şu yazıya bkz.; Vâ-Nû, “Önümüzde Beliren Turizm Memleketi Olmak Ümidi”, *Akşam*, 30.01.1945, s.3.

⁵³³ Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilat Kanunu Üzerinde Düşünceler II*, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.153, Birinci kânun 1943, s.484.

⁵³⁴ Süreyya Ergün, “Turizm Öğretimi”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.152, İkinci Teşrin 1943, s.456.

⁵³⁵ Hasan Refik Ertuğ, “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilat Kanunu Üzerinde Düşünceler III”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.154, İkinci kânun 1944, 575-576.

teşekküllerinin desteği olmaksızın seyahat teşekküllerinin kendilerinden beklenen faydaları sağlayamayacağına işaret etmiştir.⁵³⁶ Nitekim söz konusu kanun çerçevesinde tesis edilen *İşbirliği Kurulu* bu gibi sorunlara çözüm bulmak üzere faaliyet göstermek amacındaydı. Tör de konuya ilişkin olarak bahsi geçen mevzuat düzenlemeleri çerçevesinde Türkiye'deki turizm çalışmalarında hedefe hızlı, başarılı ve ahenkli bir şekilde ulaşmak ve mevcut imkânları en iyi şekilde kullanmak amacıyla *turizm bölge planlarının* oluşturulması konusuna temas etmiş, bu iş için de ilk olarak Marmara ve Ege bölgelerinin ele alınması gerektiğini belirtmiştir.⁵³⁷ Nitekim 1944 yılı itibariyle *İşbirliği Kurulu*'nun çalışmalarını desteklemek üzere BYUM'nin başkanlığında bir *Bakanlıklararası Turizm Komisyonu* teşkil edilmiştir. Bu komisyonun bünyesine faaliyet gösteren *Tetkik Heyeti* Bergama ağırlıklı olarak Ege Bölgesi'nde turistik incelemelerde bulunmuştur.⁵³⁸ Heyetin ilk incelemeleri İzmir valisi ile belediye reisinin de hazır bulunduğu bir toplantıda değerlendirilmiş, bunların neticeleri ve bu doğrultuda yapılacak çalışmalar ele alınmıştır.⁵³⁹ Komisyonun çalışmaları sonucunda 1945 yılı itibariyle, Bergama ve İzmir'deki turizm potansiyellerine ve turizm altyapısındaki eksikliklere dair önemli tespitlerde bulunan ve mevcut sorunların giderilmesine yönelik öneriler sunan kapsamlı bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor Başbakanlık makamına sunulmuştur.⁵⁴⁰ Bu çerçevede yurt dışından ülkeye davet edilecek misafirlere, ülkeye gelecek turistlere ve yerli halka propaganda amaçlı olarak Devlet Konservatuvarı sanatçıları tarafından Bergama'daki antik tiyatrolarda klasik tiyatro temsillerinin sunulması da savaş sonrasında dönemin için planlanan çalışmalar arasında yer almıştır.⁵⁴¹

Bu çalışmalardan anlaşıldığı üzere, Urfa Milletvekili Suat Kemal Yetkin'in de belirttiği gibi BYUM kanunu ile iç turizm *millî bir dava* olarak ortaya konulmuş ve umum müdürlük devletin diğer teşekkülleriyle işbirliği yapabilecek konuma yükseltilmiştir. Davanın önemi ve büyüklüğü nispetinde yapılacak işlerin güçlüklerle dolu olduğu görülse de bu gelişmeler Türk turizmi konusunda yapılacak ciddi çalışmalar için yasal bir temel hazırlamıştır.⁵⁴² Ancak söz konusu süreç içinde yapılan bu mevzuat düzenlemelerine ve iyi niyetli çalışmalara rağmen turizm faaliyetlerinin kendine özgü mecrasından çok basın ve yayın çalışmalarının gölgesi altında kaldığı görülmüş ve turizm işlerinin devlet tarafından bağımsız olarak ele alınmaması yapılan çalışmaların etki derecesini düşürmüştür.⁵⁴³

Savaşın sonlarına doğru Celâleddin Ezine bir makalesinde Avrupalıların ve Amerikalıların Türkiye'yi tanımadıklarına, büyük bir inkılâp hareketi geçirmesine rağmen Türkiye'nin yabancılar tarafından Mısır, İran ve Arabistan gibi ülkelerle bir arada değerlendirildiğine işaret etmiştir. Turizm politikasının hem propaganda hem

⁵³⁶ Hüsnü Sadık Durukal, "Turizm Teşkilatının Ehemmiyeti", *Akşam*, 20.05.1945, s.4.

⁵³⁷ Vedat Nedim Tör, "Kalkınma Endüstrisi: Turizm", *Hep Bu Topraktan*, S.5, Mart 1945, s.61;

⁵³⁸ "Ege'de Turizm İşleri", *Akşam*, 08.12.1944, s.6.

⁵³⁹ "İzmir Turizm Cemiyeti İdare Heyeti Kuruldu", *Vakit*, 09.12.1944, s.4.

⁵⁴⁰ Söz konusu rapor için bkz.; *Bergama Temsilleri ve Turizm İşleri/Bakanlıklararası Turizm Komisyonu Raporu*, Başbakanlık BYUM Yayınlarından: 9, Ankara, 1945.

⁵⁴¹ Süreyya Ergün, "Bergama'da Turizm Tetkikleri", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.560, Aralık 1944, s.510; "Bakanlıklararası Bergama Heyeti'nin Tetkikleri", *Radyo*, 1 Şubat 1945, C.4, S.38, s.7.

⁵⁴² Suat Kemal Yetkin, "İç Turizm Dâvası", *Ulus*, 18.07.1943, s.1 ve 3.

⁵⁴³ Selâhaddin Çoruh, *Turizm Çalışmalarımızın Geçmiş Günleri*, Güven Matbaası, Ankara, 1974, s.2-3.

de iktisadi siyasetle ilgili olduğuna vurguda bulunan Ezine'nin idari teşkilattaki propaganda ve turizm şubelerini birleştirmek suretiyle bir Bakanlığın teşkilinin bile düşünülebileceğini ifade etmesi⁵⁴⁴ konuya ilişkin ciddi tespitlerden birini teşkil etmektedir.

Demir, kara, deniz ve hava yolları nakliyatı, seyahat emniyeti ve hizmetleri, liman ve teçhizatı işleri ile uğraşmakla yükümlü olmak üzere 1939'da teşkil edilen *Münakalat Vekâleti* de ulaştırma ve bununla doğrudan ilgili turizm faaliyetleri için esaslı bir yasal altyapı oluşturmuş, böylelikle bu konulardaki çalışmalar daha planlı ve programlı bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır.⁵⁴⁵ Aynı yıl teşkil edilen Nafia Vekâleti ise demir yolları ve limanlar inşaatı, şose ve köprü işleri, iç seyahatlerde kullanılmak üzere nehirlerin ıslahı gibi görev ve sorumluluklar üstlenmiştir.⁵⁴⁶ 1940 yılı Ağustos ayında yürürlüğe giren bir nizamname ile de Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti gümrük ve tarifelerle ilgili asli vazifeleriyle birlikte gümrük memurlarının mesleki bilgilerini genişletecek ve iş sahiplerini gümrük işlemleri hakkında aydınlatacak tedbirleri almak ve bu hususta yayın faaliyetlerinde bulunmak, gümrük işlemleri bakımından yolcu ve turizm hareketlerini kolaylaştıracak tedbirleri almak gibi turizmle yakından ilgili görev ve sorumluluklar yüklenmiştir.⁵⁴⁷

Ayrıca savaş yıllarında ülkeye gelen turistlerin dövizleri polis tarafından toplanmak suretiyle yolcu pasaportuna eklenmekte iken bu nedenle oluşan zaman kaybını ve zorlukları engellemek üzere yapılan yeni bir düzenleme ile yabancıların beraberlerinde getirdikleri paralar gümrüklerdeki döviz listelerine kaydedilmeye başlanmış, böylece yolcular ikamet süreleri ne kadar olursa olsun ülke dışına çıkarılarken bu vesikada belirtilen paralardan harcamadıkları kısımları kambiyo murakabe mercilerinin vizesine gerek olmadan harice çıkarabilme imkânına kavuşmuşlardır.⁵⁴⁸ Benzer şekilde çıkan bir karara göre, ülke dışından gelen yabancılar beraberlerindeki kıymetli eşyaları Türk gümrük kapılarında dolduracakları beyannamelere veya pasaportlarına kayıt ettirmek suretiyle bunları ülke dışına çıkışlarında beraberlerinde götürübilme hakkına sahip olmuşlardır.⁵⁴⁹ Bu dönemde yolcu, turist, eşya, Türk lirası, yabancı para, döviz ve vergi işlemleri için gümrük kapılarında uygulamaya geçirilmek üzere yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yolcuların seyahat işlemlerini kolaylaştırmaya yönelik bu düzenlemeler kapsamında örneğin kendilerine ait otomobilleri veya diğer araçlarla tamamen turistik amaçlarla

⁵⁴⁴ Celâlettin Ezine, "Propaganda ve Turizm İçin Bir Bakanlık Kurmalıyız", *Cumhuriyet*, 13.07.1945, s.2.

⁵⁴⁵ "Münakalât Vekâleti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 31 Mayıs 1939, S.4220, Kanun No:3613, Kabul Tarihi: 27/05/1939.

⁵⁴⁶ Nafia Vekâleti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 30 Mayıs 1939, S.4219, Kanun No: 3611, Kabul Tarihi: 26/05/ 1939.

⁵⁴⁷ "Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin Teşkilât ve Vazifelerine Dair Nizamnamenin Meriyete Konulması", *Resmî Gazete*, 22 Ağustos 1940, S. 4594, Kararname No: 2/14153; "Gümrük ve Tekel Bakanlığı", *TTOK Belleteni*, S.87, Mayıs 1949, ss.19.

⁵⁴⁸ "Yolcu Paraları Hakkında", *Resmî Gazete*, 28 Nisan 1939, S.4195, Tamim No:8105/2530.

⁵⁴⁹ "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki 12 Numaralı Kararnameye Ek Karar", *Resmî Gazete*, 28 Eylül 1939, S.4322, Kararname No: 12019.

seyahat edenlerin *triptik/gümrükten geçiş karnesi*⁵⁵⁰ ve *muvakkat muaflık*⁵⁵¹ işlemlerinin hızlı bir şekilde bitirileceği ve yolculara her türlü iş ve işlemleri konusunda nezaket ve kolaylık gösterileceği de belirtilmiştir.⁵⁵²

Bu dönemde yürürlükte olan yabancıların ikamet ve seyahatleri hakkındaki kanunda da birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda ikamet, misafirlik veya herhangi bir maksatla bir yabancıyı yanına, evine ve idaresi altındaki herhangi bir yere kabul eden hakiki ya da hükmi bir şahıs 24 saat zarfında en yakın polis veya jandarma karakoluna bu yabancıların kimlik bilgilerini bildirmekle yükümlü tutulmuştur. Bu hüküm hiçbir menfaat olmaksızın yedi günü geçmeyen özel misafirlikleri de kapsayabilecekti. Yabancıların girmelerinin veya ikamet etmelerinin yasaklandığı bölgelerin yanı sıra belirli bölgelerde tek ve toplu hâlde ikamet ve seyahatler de İcra Vekilleri Heyeti kararı ile yasaklanabilecek ve hatta bunun için zabıtların izni de talep edilebilecekti.⁵⁵³ Bu düzenleme de savaş yıllarında önem arz eden istihbarat çalışmalarına katkı sağlamak ve yaygınlaşan casusluk faaliyetlerine karşı tedbir almak üzere ülkedeki yabancı hareketlerini kontrol altında bulundurmaya yönelik girişimler arasında yer almıştır.

Turizm faaliyetlerine doğrudan etki eden bu kanunlara ek olarak ülkenin iktisadi yapısına ciddi anlamda müdahale eden *Millî Korunma Kanunu*⁵⁵⁴ da söz konusu dönemde turizm faaliyetleri ile bağlantılı önemli kanuni düzenlemeler içinde yer almıştır. Seferberlik ve devletin savaşa girmesi gibi olağanüstü durumlarda devletin işleyişini takviye etmeye yönelik olarak çıkarılan Millî Korunma Kanunu, millî müdafaa çalışmalarına hizmet etmek üzere sosyal hayatta meydana getirdiği birtakım kısıtlamaların yanı sıra tarım, sanayi ve ulaştırma gibi turizmle ilişkili olan diğer alanlarda da etkin bir devlet müdahaleciliğini beraberinde getirmiştir.

Bu düzenlemelerin yanı sıra savaş döneminde *TBMM Turizm Komitesi* de faaliyetlerini sürdürmüş ve bu süreçte komitede Kâzım Özalp, Hüseyin Cahit Yalçın, Asım Us, Ahmet Şükrü Esmer, İbrahim Alâeddin Gövsa, Muhittin Akyüz, Suat

⁵⁵⁰ Triptik/Gümrükten Geçiş Karnesi; kara yolu ile yapılan uluslararası yolculuklarda taşıtların yabancı gümrüklerden geçişini sağlayan, kullanılan taşıta ve karne sahibine ait bilgilerin yer aldığı, belirli bir geçerlik süresi olan belgeyi ifade etmektedir.

⁵⁵¹ Muvakkat Muaflık; turistlerin beraberlerindeki motorlu özel nakil vasıtalarını belirli bir süre için gümrük resminden muaf olarak ithal edebilmelerini sağlayan uygulamayı ifade etmektedir.

⁵⁵² “Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatname”, *Resmî Gazete*, 9 Şubat 1943, S.5326, Tamim No:23793/3069, Tamim Tarihi: 30/07/1940; Söz konusu talimatnamede Türkiye’ye gelen yolcuların döviz ve eşya kontrolleri hakkındaki maddelere ilişkin küçük çaplı değişiklikler için bkz.; “Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatnamede Yapılan Değişiklik Hakkında Tamim”, *Resmî Gazete*, 27 Teşrin-i sani 1943, S.5567.

⁵⁵³ “Ecnebinlerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki 3529 Numaralı Kanunun Bazı Maddelerini Tadil Eden Kanun”, *Resmî Gazete*, 31 Temmuz 1940, S.4575, Kanun No: 3900, Kabul Tarihi: 24/07/1940; Söz konusu kanuna ilişkin olarak bkz.; “Ecnebinlerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanunun 16 nci Maddesine Bir Fıkra İlâvesine ve 30 ncu Maddesinden 26 Rakamının Çıkarılmasına Dair Kanun Lâyihası ve Dâhiliye ve Adliye Encümenleri Mazbataları”, *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.13, Devre: VI, İçtima:1, 72. İnikad 10/VII/1940 ve 74. İnikad, 24/VII/1940; Hususi misafirlerin de 24 saat içinde ilgili mercilere bilgi vermeleri konusundaki kararname için ayrıca bkz.; *BCA*, S:16, DN:91, FK: 30.18..1.2, YN:92.91..16.

⁵⁵⁴ “Millî Korunma Kanunu”, *Resmî Gazete*, 26 Kanunusani 1940, S.4417, Kanun No: 3780, Kabul Tarihi: 18/01/1940.

Hayri Ürgüplü, Osman Şevki Uludağ ve Ali Fuat Cebesoy gibi birçok mebus bulunmuştur.⁵⁵⁵

Türkiye’de turizm faaliyetleri ile ilgili devlet teşkilatındaki bu çalışmaların yanı sıra, 1943’teki 6. Kurultay’ında yeniden şekillenen nizamnamesinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin görevleri arasında: “*gençlik, spor ve turizm işleriyle meşgul olmak*”⁵⁵⁶ ibaresinin yer alması da dikkat çekicidir. Böylece turizm konusu parti programlarında da yer almaya başlamış ve gündemdeki yerini korumaya devam etmiştir.

2. İkinci Dünya Savaş Yıllarında Türkiye’de Sivil Ulaştırma Faaliyetleri

Turizm, İkinci Dünya Savaşı öncesinde milyonlarca insanın her mevsimde ve iklimde birbirleriyle buluşabildiği bir faaliyet alanı hâline gelmiş ve sadece zenginlere yönelik bir zevk ve imtiyaz olmaktan çıkmıştı.⁵⁵⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye de bu hareketlilikten olabildiğince yararlanmaya çalışmıştır. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla savaşa her an karışabilme tehlikesi ve bu nedenle seferberlik ilan edilmesi Türkiye’deki ulaştırma faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Ülkedeki ulaşım altyapısı ve araçlarının savaşa girilmesi durumunda yetersiz kalacağı anlaşılmaktadır. Ancak ulaşım sisteminde Cumhuriyetin ilk yıllarında atılan temellerin ve yapılan altyapı çalışmalarının savaş yıllarında ülkeyi büyük çaplı bir ulaşım sorununun yaşanmasından koruduğunu söylemek mümkündür.⁵⁵⁸

Devletçilik politikasının yoğun bir şekilde uygulandığı ulaştırma sektörü savaş yıllarında müdahalelere daha da açık hâle gelmiş ve devletin tam anlamıyla hâkimiyetine girmiştir. Savaşın başlamasıyla çıkarılan ve Hükümet’e geniş yetkiler veren *Millî Korunma Kanunu* ile ülkenin büyük kısmında uygulanan sıkıyönetim, devlet müdahaleciliğini kolaylaştırmıştır. Kanunun özellikle Hükümet’in her türlü özel nakil vasıtalarının seferlerini düzenleyip sınırlayabileceği, nakil ücretlerini belirleyeceği ve bu vasıtaların malzemelerini ve ücretlerini vererek lüzum görülen yerlerde ve hizmetlerde çalıştırabileceği, hatta bunları satın alabileceği yönündeki 36. maddesi⁵⁵⁹ ulaştırma alanında zaten kısıtlı durumda olan özel teşebbüs faaliyetlerini daha da azaltmıştır. 1940’ta çıkan bir kararname ile: “*Hakiki veya hükmi şahıslara ait olup, hususi numara taşıyan bilumum binek otomobillerle motosikletler ve tenezzühe mahsus motorlu deniz nakil vasıtalarının seyrüseferden men edildiği ve ecnebi turistlere ait nakil vasıtalarının memlekete girmelerinden itibaren ancak on beş gün müddetle seyrüsefer edebileceği*”⁵⁶⁰ belirtilmiştir. Bu

⁵⁵⁵ “TBMM Turizm Komitesi”, *TOK Belleteni*, S.26-81, Nisan 1940, s.12.

⁵⁵⁶ “CHP Nizamnamesinin Aldığı Yeni Şekil”, *Ulus*, 13.06.1943, s.2.

⁵⁵⁷ Falih Rıfki Atay, “105 Yeni Tercüme”, *Ulus*, 03.11.1944, s.1.

⁵⁵⁸ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *İktisadi Politikalarıyla ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.394.

⁵⁵⁹ “Millî Korunma Kanunu”, *Resmî Gazete*, 26 Kânun-ı sani 1940, S.4417, Kanun No: 3780, Kabul Tarihi: 18/01/1940.

⁵⁶⁰ “Benzin ve Sair Petrol Müştaklarile Mütelharrık Bilûmum Kara ve Deniz Nakil Vasıtalarının Seyriseferinin Tahdidî”, *Resmî Gazete*, 22 Teşrin-i sani 1940, S.4667, Kararname No: 2/14703, Kararname Tarihi: 19/11/1940, Karar Sayısı: 75.

dönemde yapılan başka bir düzenleme ile özel şahıslara ait birçok kara ve deniz taşıt vasıtası devletleştirilmiştir.⁵⁶¹

1943'te çıkarılan *Varlık Vergisi Kanunu*⁵⁶² ise deniz ticareti alanında faaliyet göstermekte olan bazı özel şirketlerin vergi borçlarını ödeyememeleri gerekçesiyle tasfiyelerine ve gemilerin devlet bünyesine katılmalarına neden olmuştur. Bu dönemde devlet imkânlarının millî müdafaa ihtiyaçlarına kaydırılması ulaştırma hizmetlerinde gerekli yatırımları dışında yavaşlatmıştır. Ulaştırma hizmetlerinde kullanılan araçların yenilenmesi konusunda sıkıntılar yaşanmış, askerî ihtiyaçların giderilmesine öncelik verilmesi sivil ihtiyaçları karşılama imkânını azaltmış, bu ihtiyaçlara yönelik hizmetlerin miktarı ve kalitesi düşmüştür.⁵⁶³

Savaş yıllarında muharip ya da işgal altında bulunan ülkelerden kaçanların bir kısmı da Türkiye'ye gelmiştir. Bunların arasında seçkin kişiler olduğu gibi birtakım zararlı faaliyetlerde bulunanlar da vardı. Bu durum siyasi, iktisadi ve askerî sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Savaşın başlamasıyla birçok devletin ülkelere gelen yabancıların seyahatlerini sınırladıkları ve bu sınırlamaları savaş yıllarında gittikçe artırdıkları anlaşılmaktadır. Örneğin bu dönemde Bulgaristan'dan transit geçebilmek için aylardır vize bekleyen Türk vatandaşlarının varlığı bilinmekteydi. Buna karşılık seyahat faaliyetleri 1944 yılı itibariyle Türk Hükümeti tarafından konsoloslukların vizesi ile Ankara'nın iznine tabi tutulmuştur.⁵⁶⁴ Bunun dışında savaş başlarında Romanya Yahudilerinin Noel Yortusu ve yılbaşı kutlaması için 1939 yılı Aralık ayı ile 1940 yılı Ocak ayı arasında İstanbul'a gerçekleştirdikleri iki tenezzüh seyahati savaş koşulları ve Yahudilere konulmuş sınırlamalar nedeniyle ancak İcra Vekilleri Heyeti'nin izniyle mümkün olabilmiştir.⁵⁶⁵

Bu tür sıkıntılara rağmen Türkiye'de ülke içi ve ülkeler arası seyahat faaliyetlerine hizmet etmek üzere ulaşım vasıtalarını geliştirmeye yönelik ciddi çalışmalar da görülmektedir. Tör: "*Turizm bölgelerinin yolları, bereket ve servet yollarıdır.*"⁵⁶⁶ diyerek yolların turizm sahasındaki önemine işaret etmiştir. 1939'da Nafia Vekâleti'nin kuruluş kanunu ile *Şose ve Köprüler Reisliği* teşkil edilmiş ve bu birim devlet yolları ile birinci derecede önemli olan yol ağlarının programlarının hazırlanması, devlet yolları ile büyük köprülerin yapımı ve bakımı, vilayetlerin yol uygulamalarının denetlenmesi, özel idarelerin yol ve köprü projelerinin onaylanması ve yapım ve koruma işlerinin denetlenmesiyle yükümlü tutulmuştur. *Yol İşleri Bölge Müdürlükleri*'nin kurulmasına ilişkin bir hükmün yer aldığı kanunda bu müdürlüklerin yerleri ile görev ve yetkilerine ilişkin bir açıklama

⁵⁶¹ "Kullanımlarında Zaruret Bulunan Bazı Hususi Otomobillerle Bir Motosikletin Seyrisferi Serbest Tutulan Otomobiller Arasına İlavesi Hakkında Kararname", *Resmî Gazete*, 10 Kânun-ı evvel 1940, S.4682, Kararname No: 2/14803, 04/12/1940.

⁵⁶² "Varlık Vergisi Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 12 Teşrin-i sani 1942, S.5255, Kanun No: 4305, Kabul Tarihi: 11/11/1942.

⁵⁶³ As, *a.g.e.*, s.458-459; "Aziz Ogan, "Turizm Bakımından Ölmüş Şehirlerden Priyen, Milet, Didim, ve Heraklea", *TTOK Belleteni*, S.39, Mart 1945, s.12-13.

⁵⁶⁴ Celâleddin Ezine, "Memleketimize Gelecek Enebilir", *TTOK Belleteni*, S.36, Ağustos 1944, s.16.

⁵⁶⁵ *BCA*, S:12407, D:239-1, FK:30..18.1.2, YN:89.113..7, 30/11/1939.

⁵⁶⁶ Vedat Nedim Tör, "Kalkınma Endüstrisi: Turizm", *Hep Bu Topraktan*, S.5, Mart 1945, s.62.

bulunmadığından⁵⁶⁷ yurt çapında kapsamlı bölge müdürlükleri kurulamamış, sadece devlet yolu olan İran transit yolunda ve 1938 tarihli *İzmir Vilayeti Turistik Yolları'nın İnşası Kanunu*'nun kabulüyle İzmir'de bölge müdürlükleri oluşturulabilmiştir. Savaş sırasında ortaya çıkan ihtiyaçlar önce İstanbul, sonra Mersin'de birer bölge müdürlüğünün daha kurulmasına neden olmuştur. İlk aşamada devlet yolları ile askerî nitelikteki yolların yapımı ve bakımı ile uğraşan bu müdürlüklere daha sonra vilayet yollarına dair faaliyetleri yürütme yetkisi de verilmiştir. Savaş yılları içinde ulaşımın gereksinimin artmasıyla yol çalışmalarına daha fazla ağırlık verme gereği duyulmuş, yeni yol yapımı ve eski yolların kalitesinin yükseltilmesi için 1942 yılı Haziran ayında Bayındırlık Vekâleti yetkili kılınmış ve 1943'ten itibaren savaş süresince uygulamada kalan bir *yol programı* hazırlanmıştır.⁵⁶⁸

Savaş döneminde devletin yol politikası, yeni yolların yapımından ziyade var olan ve işlek yolların gereken kısımlarının ve köprülerin tamiri şeklinde olmuştur. Bu dönemde turizm açısından önem arz eden Ege bölgesi yollarının bile ulaştırma faaliyetleri için yeterli durumda olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.⁵⁶⁹ Bununla birlikte İzmir'in turistik yollarının yapım faaliyetleri çerçevesinde şehri çevreleyen yollar dokuzar metre genişliğinde inşa edilmiş, İzmir-Karşıyaka, Paralıköprü-Bornova-Alsancak-Paralıköprü, Halkapınar-Bayraklı, Turan-Karşıyaka, Bostanlı-Karşıyaka ve Güzelyalı-İnciraltı-Ilıca turistik yolları ilk aşamada tamamlanan güzergâhlar olmuştur.⁵⁷⁰ 1939'da asfalt olarak inşasına başlanan Bursa-Mudanya yolu 1940'ta ulaşımına açılmıştır.⁵⁷¹ Ankara-İstanbul şosesi iki taraftan ulaşımına müsait hâle getirilmiş, Ankara-Kızılcahamam-Gerede-Bolu-Adapazarı üzerinden ve yine Ayaş-Beyazır-İncekaya üzerinden İstanbul'a otomobille her mevsimde gidip gelmek mümkün hâle gelmiştir.⁵⁷² Londra-İstanbul-Bağdat yolunun şark kısmını teşkil eden Mersin-Tarsus-Ulukışla ve Tarsus-Payas-İskenderun yolları asfaltlanmış ve her mevsimde motorlu vasıtaların işleyebileceği bir şekle sokulmuştur.⁵⁷³ 1939 itibarıyla 40.932 km olan yol uzunluğu 1945 itibarıyla 805 km'si asfalt, geri kalanı makadam, tesviye ve ham olmak üzere ancak 43.511 km'ye yükseltilebilmiştir. Bu yolların büyük bir kısmı da henüz her mevsim geçit verir durumda değildi. Savaş yıllarında millî müdafaa çalışmalarına hizmet etmek üzere gerekli olan kara yolu ulaşımında yetersiz kalındığı, bunun yanı sıra yol yapımı ve bakımı için öngörülmesi olan yol vergisinin de özellikle dar gelirli vatandaşları zor

⁵⁶⁷ "Nafia Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 30 Mayıs 1939, S.4219, Kanun No: 3611, Kabul Tarihi: 26/05/1939.

⁵⁶⁸ *Karayolları Tarihi*, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, Pelin Ofset, 2007, s.83-85.

⁵⁶⁹ Vedat Nedim Tör, "Turizm Bakımından Ege Bölgesi İzmir ve Hinterlandı", *İktisadî Yürüyüş*, S.18, 5.9.1940, s.6.

⁵⁷⁰ İzmir'in Turistik Yollarının İnşası İlerliyor", *Akşam*, 22.6.1942, s.3.

⁵⁷¹ "TTOK'nın 26 Nisan 1941 Tarihinde Toplanan Senelik Umumi Heyetine Takdim Olunan 1940 Senesi Mesai Raporu", *TTOK Belleteni*, S.28-192, Nisan 1941, s.6.

⁵⁷² "TTOK'nın 17 Nisan 1943'te Senelik Umumi Heyetine Sunulan 1942 Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.32, Nisan 1943, s.6-7.

⁵⁷³ "TTOK'nın 21 Nisan 1945'te Toplanan Senelik Umumi Heyetine Sunulan 1944 Mesai Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.41, Mayıs 1945, s.5-6.

durumda bıraktığı anlaşılmaktadır.⁵⁷⁴ Bu dönemde çıkan ek bir yasa çerçevesinde alınan kararlar yol vergisi %100'lük bir artışla 4 liradan 8 liraya çıkarılmıştır.⁵⁷⁵ Ülkede 1939'da nakliyat işlerinde kullanılan otomobil, minibüs ve otobüs gibi motorlu araçların sayısı 11.362 iken 1946 yılı itibarıyla bu sayı 10.245'e düşmüş, yeni vasıta ve yedek parça ithalatında yetersizlik ile sivil hizmette kullanılan vasıtaların bir kısmının askerî amaçlara tahsisi ülkedeki karayolu seyahati imkânlarını kısıtlayan önemli etkenler arasında yer almıştır.⁵⁷⁶

Savaşın yarattığı siyasi ve iktisadi şartlar nedeniyle 1939'da yürürlüğe giren bir kararname ile her türlü motorlu ve motorsuz deniz ve kara nakil vasıtalarının ihracı yasaklanmıştır.⁵⁷⁷ Bu şekilde seyahat amacıyla kullanılacak araçların hareketi kısıtlanmış oluyordu. Bu sorun TTOK'nın başvurusu üzerine triptik ve gümrüklerden geçiş karneleriyle ülkeye giren turist otomobillerinin serbestçe ihraç edilebileceklerine dair karar değişikliği ile giderilmiştir.⁵⁷⁸ Savaş şartları ve triptik veren bazı yabancı kulüpler ile haberleşme imkânsızlığı nedeniyle gümrük geçiş karnesi süreleri Gümrük ve İhisarlar Vekâleti tarafından savaş sonuna kadar uzatılmıştır.⁵⁷⁹ Avrupa'da ve Asya'da uluslararası vesika vermeye resmî olarak yetkili birçok kulübün kapanışı ve bu nedenle verdikleri vesikalar konusunda taahhütlerini tutamayacak durumda olmaları⁵⁸⁰ nedeniyle dünya sathındaki gümrük idareleri mevcut olağanüstü koşulları göz önünde bulundurarak savaş durumunun sonuna kadar *Beynelmilel Turizm İttifakı*'na mensup kulüpleri sıkıştırmamıştır. Türkiye gümrük idareleri de otomobil hareketleri konusunda denetim ve tedbirleri devam ettirmekle birlikte ikamet sürelerini geçirmiş olup da imkânsızlıklar dolayısıyla memleketten otomobillerini çıkaramamış olanların incelenmeleri için emniyet teşkilatı ve TTOK ile işbirliği içinde olmuştur.⁵⁸¹ Bununla birlikte savaşın son dönemlerinde komşu ülkelerin otomobil kulüpleri ile haberleşme imkânının iyice azalması üzerine TTOK tarafından gümrüklerde bazı araçların taahhütlerine

⁵⁷⁴ *Karayolları Tarihi*, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, Pelin Ofset, 2007, s.83-85.

⁵⁷⁵ “Şose ve Köprüler Kanununa Ek Kanun”, *Resmî Gazete*, 3 Haziran 1943, S.5420, Kanun No: 4427, Kabul Tarihi: 31/05/1943; Bu kanun yol yapım ve bakım işlerinde istenilen sonucun alınmaması nedeniyle 1 Haziran 1945'te yürürlükten kaldırılmış, 4751 sayılı yasayla yol vergisi tekrardan 4 lira olarak alınmaya başlanmıştır.

⁵⁷⁶ *As, a.g.e.*, 258-259.

⁵⁷⁷ “Beynelmilel Siyasi Vaziyetin Aldığı Son Şekil Üzerine Memleket ve Harp İktisadiyatı İcablarına Göre İhraç Maddelerimiz Hakkında Kararname”, *Resmî Gazete*, 8 Eylül 1939, S.4305, Kararname No:2/11869, Kararname Tarihi: 04/09/1939.

⁵⁷⁸ “TTOK'nın 1939 Senesi Mesai Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.26-181, Nisan 1940, s.4.

⁵⁷⁹ Bu kararın dayandırıldığı 3152 sayılı kanunun 2'nci maddesi için bkz.; “Gümrük Tarifesi Hakkındaki 1449 Sayılı Kanuna Ek Kanun”, *Resmî Gazete*, 20 Nisan 1937, S.3585, Kanun No: 3152, Kanun Tarihi: 09/04/1937; “TTOK İdare Heyeti'nin 6 Aralık 1944'te Toplanan 1944 Senesi 20 nci İçtımamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.38, Şubat 1945, s.4.

⁵⁸⁰ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de turizm anlayışının yerleşmeye başlamasında önemli rol oynayan TTOK'nın 1942'de bir nizamname değişikliğine gitme gereği hissettiği anlaşılmaktadır. Buna göre; TTOK Nizamnamesi, kulübün mahiyetinin ve adının kuruma dönüştürüldüğü 1941 yılına ait yeni tüzüğünde daha önceki kanuni düzenlemelerle kuruma verilmiş olan yetki çerçevesinde motorlu araçların ülkeye giriş ve çıkış işlemlerinin şartları ve uygulama yöntemleri tanımlanmıştı (“TTOK'nın 29 Eylül 1941'de Tadil ve Tasdik Olunan Nizamnamesi”, *TTOK Belleteni*, S.30-200, Nisan 1942, s.3-6).

⁵⁸¹ “TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...”, *a.g.d.* s.6.

kefil olunamayacağı bildirilmiştir.⁵⁸² Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti savaş durumu dolayısıyla ülke içinde yasal kalış süresini tamamlamış olduğu hâlde ülkeden çıkmayan motorlu araçların imhasına gitme uygulamasından vazgeçip, bunların gümrük resmine karşılık alıkonulmasını ve hatta bunlar arasında kullanılacak nitelikteki araçların TTOK'ya verilmesini kabul etmiştir.⁵⁸³

Savaş, otomobil ve makine sanayiini harp sanayii hâline çevirince her ülke ihracat kapılarını diğer ülkelere kapamış, benzin ve diğer petrol ürünleri savaşın en önemli ihtiyaç malzemeleri içinde yer almıştır. Türkiye gibi makine sanayii henüz kurulmakta olan, benzin ve diğer petrol ürünlerini hariçten temin etmek zorunda kalan bir ülkede bu durum çeşitli sıkıntılara neden olmuş, ülkedeki motorlu ulaşım vasıtaları kadrolarında ciddi boşluklar meydana gelmiştir. Bu durum sadece benzin ve mazot gibi Rusya, Irak, Romanya ve ABD'den çeşitli zorluklarla getirilen akaryakıtla çalışan motorlu nakil vasıtalarında değil, kömürü Türkiye'den temin edilen *Devlet Denizyolları İşletmesi*'nin banliyö ve ana hat postalarıyla *Şirketi Hayriye*'nin boğaz vapurlarında da ciddi sorunlara neden olmuştur.⁵⁸⁴ Bu gibi nedenlerle 1939 yılı sonları itibariyle benzin fiyatlarında savaş öncesi döneme göre %10-15 arasında artış gözlemlenmiştir.⁵⁸⁵ Başvekâletin 8 Eylül 1941 tarihli kararnamesiyle yabancı turistlere bir defaya mahsus olmak üzere 125 litre, şehirlerarası işleyen otobüslere ayda 300 litre benzin verilmesi, Ankara, İstanbul ve İzmir dışındaki şehirlerde işleyen otobüslerin ise hareketten menedilmeleri kararlaştırılmıştır.⁵⁸⁶ Savaşın son yılı 1945'te benzin fiyatlarında bir düşüş söz konusu olsa da özel otomobillerin serbest işlemelerine henüz izin çıkmamıştır.⁵⁸⁷ İstanbul Emniyet 6. Şube Müdürü Kemal Aygün'ün de vurguladığı üzere savaşın başlamasıyla bütün ülkelerde olduğu gibi İstanbul'da da ulaştırma hizmetlerinde yetersizlik meydana gelmiş, ülkeye otomobil ve yedek malzeme ithali hemen hemen imkânsız bir hâl almıştır.⁵⁸⁸ Savaş yıllarında Bursalı otomobilcilerin şehre az sayıda lastik gönderilmesinden ötürü lastik bulamamaktan yakılarak yaz mevsiminde başlayacak turist akını esnasında çalışamayacaklarını ifade etmeleri ve söz konusu dönemde bu sorundan ötürü bir kısım araçların garajlara çekilmesi durumun ciddiyetini göstermektedir.⁵⁸⁹

Savaşın son dönemlerinde Bulgaristan'ın SSCB tarafından işgali Avrupa ile otomobil vasıtasıyla tesis edilen ulaşım faaliyetlerinin kesintiye uğramasına yol

⁵⁸² "TTOK'nın Umumi Heyeti'ne 27 Nisan 1946'da sunulan 1945 Senesi Raporudur", *TTOK Belleteni*, S.52, Mayıs 1946, s.3.

⁵⁸³ "TTOK 1940 Senesi Mesai Raporu", *a.g.d.*, s.4.

⁵⁸⁴ Kemal Aygün, "İstanbul'da Münakale Buhranının Sebepleri", *TTOK Belleteni*, S.32, Nisan 1943, s.20-21.

⁵⁸⁵ "TTOK'nın 1939 Senesi Mesai Raporu", *TTOK Belleteni*, S.26-181, Nisan 1940, s.4.

⁵⁸⁶ "TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu..." *a.g.d.*, s.6; Yabancı turist otomobillerine verilecek benzin miktarına ilişkin tartışmalar savaşın ilerleyen süreçlerinde de devam etmiştir. Örneğin, konu ile ilgili olarak Ticaret Vekâleti'nin akaryakıt ve madeni yağlar ile ilgili talimatnamesi hakkında basına yansıyan 1944 yılına ait bir haber için bkz.; "Nakil Vasıtalarına Ne kadar Benzin Verilecek?", *Cumhuriyet*, 27.03.1944, s.2.

⁵⁸⁷ "TTOK 1945 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.3.

⁵⁸⁸ Kemal Aygün, "İstanbul'da Münakale Buhranının Sebepleri", *TTOK Belleteni*, S.32, Nisan 1943, ss.20-25.

⁵⁸⁹ Bursa Otomobilcileri Lastik İstiyorlar", *Cumhuriyet*, 17.06.1941, s.3.

açmıştır.⁵⁹⁰ Bununla birlikte savaş yıllarında *Beynelmilel Gümrüklerden Geçiş Karneleri* ile Ayındelfi (Cilvegöz) ve Kapıkule gümrük kapılarından Türkiye'ye giren otomobil sayısı toplamı 597 olmuş, bu araçların çoğu ülkeye girdikleri yıl içinde ülke sınırları dışına geri çıkmıştır.⁵⁹¹ T TOK tarafından verilen *Beynelmilel Otomobil Vesikası* sayısı da savaş yıllarında önemli oranda düşüş göstermiştir.⁵⁹²

Savaş yıllarında demir ve deniz yolları taşımacılığı da önem arz etmiş, *Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü* (DDYLUM) 27 Mayıs 1939'da kurulan Münakalat Vekâleti'ne bağlanmıştır.⁵⁹³ Savaş sırasında yapılan demir yolu hattı 211 km ile sınırlı kalmakla birlikte,⁵⁹⁴ 1938'de DDYLUM tarafından taşınan yolcu sayısı toplamı 23.402.134 iken savaş yıllarında her yıl düzenli artışla 1945'e gelindiğinde bu sayının neredeyse iki katına çıktığı görülmüştür.⁵⁹⁵ Savaşın Akdeniz'e yayılması üzerine deniz taşımacılığındaki hareketlilik kara taşımacılığına kaymış, bu yıllarda kara yolu taşımacılığı ciddi bir gelişme gösteremediği için demir yollarının görev yükü ve iş hacmi artmıştır. Artan talebi karşılamak için idare tarafından vagon ve lokomotif satın alınmak istenmişse de savaş sebebiyle fazla sayıda alım mümkün olmamıştır. Bu yıllarda askerî amaçlı yük taşımacılığı daha fazla önem kazanmış, böylece bazı yolcu trenleri iptal edilerek, yük treni sayısı artırılmış, bu da yolcu taleplerinin karşılanamamasına yol açmıştır. Savaş yıllarında yıpranan demir yolları işletme araçları ile personel sayısının artması masrafları yükseltmiş, bu nedenle tarife fiyatları savaş yıllarında savaş öncesine göre 10 kat daha fazla artış göstermiştir. Bununla birlikte yolcu tarifelerinde %70'lere varan turizmi teşvik amaçlı indirimlerle bu zamların etkisinin en aza indirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁹⁶

Türkiye'de yataklı vagonlarla yapılan yolculuklara talebin artmasıyla 1941 yılı itibariyle *Uluslararası Yataklı Vagonlar Şirketi*'nin Anadolu hattına tahsis edilen yataklı vagon sayısı 164'e çıkarılmıştır. Turizmi geliştirmek düşüncesiyle turistik gruplar için ören yeri, fuar, sergi, kaplıca gibi yerlere gidecekler için indirimli biletler tahsis edilmiştir.⁵⁹⁷ DDYLUM tarafından 1939'da yayınlanan bir tamimle yolculukları kolaylaştırmak üzere *gidiş-dönüş, halk ticaret ve aile yolcu biletlerinin* üzerinde alım ve geçerlilik işlemleri, numaraları, seyahat güzergâhları, tarih ve saatleri, ücretleri gibi açıklayıcı bilgiler net bir şekilde yer almaya başlamıştır.⁵⁹⁸ Bu dönemde Uluslararası Yataklı Vagonlar Şirketi Genel Müdürlüğü, Ankara

⁵⁹⁰ "T TOK 1945 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.3.

⁵⁹¹ T TOK'nın 1939-1945 yılları arasındaki raporları konu hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.

⁵⁹² "T TOK 1939 Senesi Mesai Raporu", *a.g.d.*, .4; "T TOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...", *a.g.d.*, s.6.

⁵⁹³ "Münakalât Vekâleti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 31 Mayıs 1939, S.4220, Kanun No:3613, Kabul Tarihi: 27/5/1939.

⁵⁹⁴ As, *a.g.e.*, s.190-191.

⁵⁹⁵ İş Umum Müdürlüğü'nün istatistik yıllıklarına göre 1944 yılı itibariyle taşınan toplam yolcu sayısı 44.176.534, 1945 yılı yedi aylık verilerine göre 29.179.436'dır (İsmail Yıldırım, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, AKD TYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s.176-177.

⁵⁹⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s.178 ve 184.

⁵⁹⁷ As, *a.g.e.*, 181-182.

⁵⁹⁸ "D.D/84 Numaralı Tarifelerin Tadili ve Bu Tarife Mucibince Satılacak Biletler Hakkında", *Resmî Gazete*, 20 Teşrin-i evvel 1939, S.4341, Tamim No:1461.

Garı'ndaki İstasyon Gazinosu'nun işletme hakkını almıştır.⁵⁹⁹ Dünyadaki buhrana rağmen ülke sathında demir yolu çalışmalarına devam edilmiş, hatlar her geçen sene İran ve Irak sınırlarına doğru genişletilmiştir.⁶⁰⁰ Anadolu içlerinde demir yolları seferlerinde aktarmalar azalmış ve Eskişehir, Karakuyu, Baladuz'da vagon değiştirmeden Haydarpaşa'dan İzmir'e ve Eğirdir'e doğru gidip gelmek mümkün hâle gelmiştir.⁶⁰¹ Devlet Demiryolları İşletmesi savaşın yarattığı sorunlar nedeniyle 1942'de demir yolu ile yolcu nakline sınırlamalar getirmiş, gününbirlik yapılan seferler haftada dört güne indirilmiş, tenzilatlı bilet uygulaması da yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni tarifeye göre Toros Ekspresi haftada iki defa sefere başlamış, Diyarbakır'dan Irak'a giden demir yolu da Bismil'e kadar ikmal edilerek seyahatlere açılmıştır.⁶⁰² Ticaret ve millî müdafaa amaçlı ulaştırma faaliyetlerinin mühim derecede artması nedeniyle Demiryolları İdaresi ahaliye özel seyahatlerin azaltılmasını tavsiye etmiştir. Bununla birlikte tarife ücretlerinde görülen artışa rağmen yolcu sayısı azalmamış, hatta bazı demir yolu hatlarında, banliyölerde ve şehir tramvaylarında seyahat hareketlerinin daima arttığı görülmüştür.⁶⁰³ 1939'da *İstanbul Tramvay Şirketi* ile Beyoğlu ve Galata arasındaki yeraltı (taht-el arz) demir yolunun imtiyaz hakkı ve tesisatı Türk Anonim Şirketi'nin temsilcisi Mühendis M. Henri Speciael ile,⁶⁰⁴ 1943'te ise *İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi*'nin imtiyaz hakkı ve tesisatı ise Müdür M. S. Gormezano ile imza edilen mukavelelerle⁶⁰⁵ Nafia Vekâleti tarafından satın alınmıştır.

Savaş yıllarında Semplon ve Toros Ekspresleri ile Rumeli Konvansiyonel Katarları uluslararası ve Devlet Demiryolları İdaresi yolcu ve banliyö trenleri ise ülke içi taşımacılık hizmetlerinde bulunmuştur. Avrupa'daki savaş dolayısıyla *Semplon Ekspresi* 28 Ekim 1940'tan ve *Direct Orient Ekspresi*'i de 8 Nisan 1941'den itibaren seyahatlerini durdurmak zorunda kalmıştır. *Konvansiyonel treni* de Arda ve Meriç üzerindeki köprülerin atılması yüzünden faaliyetlerini durdurmuştur. Bu eksikliği gidermek üzere 14 Temmuz 1941'den itibaren Sirkeci-Kırklareli arasında işlemek üzere yataklı bir servis konulmuştur.⁶⁰⁶ Savaş yıllarında Trakya köprülerinin inşasının bitmesiyle 17 Haziran 1942 tarihi itibarıyla Edirne-İstanbul arasında doğrudan tren seferleri başlamış ve ilk Avrupa treni 19 Haziran'da Edirne'ye gelmiş ve karşılıklı seferler bu şekilde devam etmiştir.⁶⁰⁷ Sonrasında

⁵⁹⁹ "TTOK 1939 Senesi Mesai Raporu", *a.g.d.*, s.4.

⁶⁰⁰ "TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...", *a.g.d.*, s.9.

⁶⁰¹ "TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.5-6.

⁶⁰² "Dâhili Havadisler", *TTOK Belleteni*, S.30-200, Nisan 1942, s.18.

⁶⁰³ "TTOK'nın 17 Nisan 1943'te Senelik Umumi Heyetine Sunulan 1942 Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.32, Nisan 1943, s.3.

⁶⁰⁴ "İstanbul Tramvay Şirketi'nin İmtiyaz Hakkı ile Bu Şirket Tesisatının Satın Alınmasına Dair Olan Mukavenin Tasdiki Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 20 Haziran 1939, S.4237, Kabul Tarihi:12/06/1939, Kanun No:3642; "İstanbul Tünel Şirketinin İmtiyaz Hakkı ile Bu Şirket Tesisatının Satın Alınmasına Dair Olan Mukavenin Tasdiki Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1939, S.4238, Kanun No:3643, Kabul Tarihi:12/06/1939.

⁶⁰⁵ İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi İmtiyazıyla Tesisatının Satın Alınmasına Dair Mukavenin Tasdiki ve Bu Müessesenin İşletilmesi Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 27 Temmuz 1943, S.5466, Kanun No:4483, Kabul Tarihi:19/07/1943.

⁶⁰⁶ "TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...", *a.g.d.*, s.6.

⁶⁰⁷ "Edirne ve Avrupa ile Tren Seferlerinin Başlaması", *TTOK Belleteni*, S.31-202, Ağustos 1942, s.20.

Sofya ve Bükreş ile doğrudan tren seferleri başlamıştır.⁶⁰⁸ Romen ve Bulgar demir yolları mütehassısları Türk yetkililer ile İstanbul'da bir araya gelerek Balkan demir yollarında yük ve yolcu nakliyatı ve ücret tarifeleri için ortak bir tarife üzerinde anlaşmışlardır.⁶⁰⁹ Ayrıca Devlet Demiryolları İdaresi ile Bulgar Demiryolları İdaresi arasında imzalanan mukaveleye göre bir ülkeden diğer ülkeye gönderilen eşya vagonlarına karşılık olarak diğer ülke derhal aynı sayıda vagonu teslim etmekle mükellef tutulmuştur.⁶¹⁰ Yunanistan'ın Almanya tarafından işgal edilmesiyle Türkiye'nin Avrupa ile kesilen demir yolu bağlantısı 1941 Haziranı'nda imzalanan Türk-Alman Dostluk Paktı ile Yunan arazisindeki *Piythion - Suilingrat* arasındaki 67 km'lik demir yolunun Devlet Demiryolları tarafından işletilmeye başlanmasıyla tekrar sağlanmış ve 1945'e kadar Türkiye'nin Avrupa ile demir yolu ulaşımı bu şekilde temin edilmiştir.⁶¹¹ Ancak Balkanlar'da savaşın şiddetlenmesi ve Sofya'nın bombalanması üzerine 1943 yılı sonlarında Rumeli demir yolu üzerinden gerçekleşen Avrupa yolcu nakliyatının durma noktasına geldiği görülmüştür.⁶¹² Yapılan çalışmalara rağmen Suriye-Filistin üzerinden Türkiye-Mısır doğrudan demir yolu seferleri ise savaş yıllarında mümkün olmamıştır.⁶¹³ Söz konusu süre zarfında Hatay'ın anavatana katılması, ülkedeki demir yollarının kuzeyden Erzurum'a kadar ulaşması ve Irak hatlarına yaklaşması Türkiye'deki turistik seyahat sahasını genişletmiştir.⁶¹⁴

Söz konusu dönemde demir yolu hizmetlerinde çalışacak personelin yetiştirilmesi doğrultusundaki örgün eğitim faaliyetleri de dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar kapsamında, 1940'ta Eskişehir'de açılan *Demiryolları Sanat Çıraklık Mektebi*⁶¹⁵ ile 1942'de lise düzeyinde Ankara'da açılan *Demiryol Meslek Okulu* demir yolları fabrika, depo, hat ve işletmelerinde görev yapmak üzere memur yetiştirmeye başlamıştır.⁶¹⁶

1937'de kurulan Denizbank 1939'da lağvedilerek yerine Münakalat Vekâletine bağlı olarak *Devlet Demiryolları İşletme Umum Müdürlüğü* (DDYİUM) ve *Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü* (DLİUM) kurulmuştur. DDYİUM'nin görevleri arasında Türkiye sahillerinde düzenli posta seferleri, kılavuzluk ve römorkörcülük tekellerini işletmek, İstanbul civarı iç hatları ve Yalova hatlarını işletmek, Van Gölü işletme tekeli yönetmek, deniz, göl, nehir ve kanallarda her çeşit yük ve yolcu nakliyatı yapmak, gemi inşa, tamir ve havuzlarını işletmek; DLİUM'nin görev ve sorumlulukları arasında ise seyahat gemilerine tatlı

⁶⁰⁸“TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.5-6.

⁶⁰⁹ “Hava Postaları”, *TTOK Belleteni*, S.33, Temmuz 1943, s.18.

⁶¹⁰ “Dahili Havadisler”, *TTOK Belleteni*, S.30-200, Nisan 1942, s.18.

⁶¹¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s.178-179; Yunan kuvvetlerinin bu hat üzerinde hâkimiyet tesis ettikleri dönemlerde, Yunanistan'ın husumet içinde bulunduğu Bulgaristan vatandaşlarının Türkiye'ye giriş-çıkış işlemleri Kapıkule Sınır Kapısı üzerinden gerçekleşmiştir (BCA, D:426829, FK:30..10.0.0, YN:243.645..9, 07/09/1944).

⁶¹²“TTOK'nın 15 Nisan 1944'te Senelik Umumi Heyetine Sunulan 1943 Senesi Raporudur”, *TTOK Belleteni*, S.35, Nisan 1944, s.8.

⁶¹³ “TTOK 1945 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.3.

⁶¹⁴ Vedat Nedim Tör, “Bursa'nın Hususi Meseleleri”, *İktisadi Yürüyüş*, S.21, 15.10.1940, s.19.

⁶¹⁵ “DDY Eskişehir Sanat Çırak Okulu'nun Açılışı”, *Demiryollar Dergisi*, C.16, S.187-188, Birinci Teşrin 1940, s.182-183.

⁶¹⁶ Haşim Başar, “Demiryol Meslek Okulu”, *Demiryollar Dergisi*, S.239-241, Ocak-Mart 1945, s.31.

su verilmesi, rıhtımların işletilmesi, ambarlar, antrepolar, umumi mağazalar, deniz yolcu salonları, sundurmalar, Türkiye sahil ve limanlarında iskeleler, palamar şamandıraları, fenerler, radyofarlar, deniz işaretleri ve can kurtarma istasyonları tesisi ve bunların işletilmeleri gibi turizm faaliyetlerinin denize ait kısımları ile ilgili hususlar yer almıştır.⁶¹⁷ Bu iki kuruluş 1944'te *Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü* (DDYLİUM) adı altında birleştirilmiş ve yeni idare İskenderun ve Mersin limanlarını, kısmen belediye ve özel idarelerin, kısmen de hakiki ve hükmi şahısların elinde bulunan Samsun, İzmir, Mudanya, Erdek, Bandırma ve Edremit Liman ve İskeleleri'nin işletilmesini 1944 yılı Temmuz ayı itibariyle eline almıştır. Yeni işletme bu süreç içinde *Kıyı Emniyeti İdaresi*'ni, *Şirket-i Hayriye*'yi ve İstanbul Limanı'nın Galata Köprüsü'nden başlayarak Hâliç'in sonuna kadar her iki taraf sahilinde yolcu taşıma işi için gemi işletme hakkını elinde bulunduran *Hâliç Vapurları Şirketi*'ni de bünyesine katmıştır. *Şirket-i Hayriye* vapurlarının ve Boğaziçi imtiyazının elde edilmesi Denizyolları İdaresi'ne ciddi bir kazanç sağlamıştır. Böylece yeni yaptırılan yolcu gemileri ile mevcut filonun zenginleştirilmesi yoluna gidilmiştir.⁶¹⁸ Denizyolları İdaresi çoğunluğu İstanbul, Adalar ve Anadolu kıyısı olmak üzere ülke kıyıları arasında, *Şirket-i Hayriye* vapurları ise Boğaziçi'nde yolcu taşıma faaliyetlerine devam etmişlerdir. Denizyolları İdaresi'nin istatistiklerine göre Boğaziçi'nde seyahat eden yolcu sayısı savaş yıllarında sürekli artış göstermiş, 1941'de 11 milyon olan yıllık seyahat eden yolcu sayısı 1944'te 14 milyona ulaşmıştır. Savaşın son yıllarında İzmir ve Mudanya hatlarında yolcu nakliyatında artış görülmüş, 1945 yılı Mayıs ayında Mersin-İskenderun seferine başlayan Denizyolları İdaresi'nin savaş tehlikesinden dolayı tatil edilen uzun hatlarda da bu süreç içinde gece seferlerine başladığı anlaşılmaktadır.⁶¹⁹ İstanbul'da yolculara kolaylık sağlamak üzere yenilenen *Galata Yolcu Salonu* ise 1940 yılı Temmuz ayında hizmete açılmıştır.⁶²⁰

Bu gelişmelere rağmen savaş ülke kıyılarında, Karadeniz ve Akdeniz'de deniz yolları ile seyahatlerde de bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Örneğin 1943'te Hopa-İstanbul güzergâhında deniz yolu ile seyahat eden Asım Us ortalama 10-12 gün süren bu yolculuğun savaş hâlinin meydana getirdiği zorluklar nedeniyle iki katı bir süreye çıktığına, Karadeniz'e çıkan posta vapurlarının gündüz yol alıp, geceleri belli başlı iskelelerde durduklarına, vapurların kömür tasarrufuna mecbur tutuldukları için hızlarını azalttıklarına temas ederek, savaş koşulları içinde deniz yolu ile seyahat konusunda yaşanan sıkıntılara temas etmiştir.⁶²¹ *Montrö Boğazlar Mukavelesi* gereğince boğazlardan serbestçe geçmek hakkına sahip olan ticaret gemileri Akdeniz ve Ege'de savaşın yol açtığı durum nedeniyle savaş boyunca fiilen bu hükümden yararlanamamıştır. 1940'ta İtalya'nın savaşa katılmasıyla Akdeniz'de deniz trafiği tıkanmış, savaşın Balkanlar'a doğru yayılmasıyla da Avrupa ile Türkiye arasındaki turistik ilişkiler büyük ölçüde kesilmiş, İstanbul Limanı'na gelen yolcu

⁶¹⁷ Devlet Denizyolları ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüklerinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 16 Haziran 1939, S.4234, Kanun No:3633, Kabul Tarihi: 07/06/1939.

⁶¹⁸ As, a.g.e., 464.

⁶¹⁹ "TTOK 1945 Senesi 8 inci İçtimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, s.4-5.

⁶²⁰ Galata Yolcu Salonu'nun açılış haberi için bkz.; "Yeni Yolcu Salonu ve Atölyeler Merasimle Açıldı", *Akşam*, 12.7.1940.

⁶²¹ Asım Us, "Karadeniz Yolculuğu", *TTOK Belleteni*, S.38, Birinci kânun 1943, s.18.

vapuru ve kurvaziyer sayısı oldukça azalmıştır.⁶²² 1941’de gerek Karadeniz gerekse Akdeniz vasıtası ile yabancı ülkelere ulaşım yolları kesildiğinden deniz yoluyla ülke dışından hiçbir yolcu gelmemiştir.⁶²³ Savaş nedeniyle Türkiye’nin etrafındaki denizlerde Alman, İtalyan, İngiliz ve Rus gemi ve denizaltılarının, Denizyolları İdaresi’nin gerek ülke kıyıları içinde gerekse ülke dışına sefer yapan Türk bandıralı gemilerini Türk karasularında bile sıklıkla taciz ettikleri görülmüştür. Diğer taraftan Türk gemileri kimi zaman da Ege, Karadeniz ve Akdeniz’e bırakılan mayınlardan zarar görmüşlerdir.⁶²⁴ İstanbul Limanı ile Karadeniz ve Akdeniz Türk limanları arasında ve Pire, İskenderiye, Marsilya arasında ulaşım tekrar 1944 yılı içinde açılabilmiştir.⁶²⁵ Akdeniz’de savaşın 1945 yılı ortalarında neticelenmesi üzerine Kıbrıs’tan Türkiye’ye seyahat taleplerinin arttığı anlaşılmaktadır.⁶²⁶ Denizyolları İdaresi Türkiye, Yunanistan, Mısır, Filistin Suriye ve Lübnan’ın başlıca limanları arasında yolcu ve yük nakletmek üzere *Doğu Akdeniz* adı ile açtığı yeni bir hat üzerinde ilk seferini 7 Ağustos 1945’te yaparak uluslararası deniz seyahatlerine tekrar başlamıştır.⁶²⁷

Bu dönemde eğitim faaliyetlerine devam eden *Âlî Deniz Ticaret Mektebi* öğrenim programında uzmanlaşmaya gitmiş, güverte ve kaptan sınıfı olmak üzere iki uzmanlık sınıfı altında eğitim vermiştir. Okulu bitirenler 4 yıl gemilerde çalışarak *mülazım kaptan* rütbesine ulaşabilmekte, bu rütbeden sonra isteyenler asıl meslek diplomasına hak kazanmak üzere sınava tabi tutulmaktaydılar.⁶²⁸

Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü’nün (DHYUM) de İkinci Dünya Savaşı yıllarında yük ve yolcu nakliyatında dikkate değer bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Kara yollarının henüz gelişmemiş olması, demir yollarına göre daha ucuza mâl olması, halkın hava yolları ile yolculuğa alışmaya başlaması ve yeni meydanların sivil havacılığa açılması bu konuda etkili olmuştur. Millî Müdafaa ve Bayındırlık Vekâletleri’nin ardından 1939 yılı itibariyle Münakalat Vekâleti’nin bünyesine dâhil edilen DHYUM⁶²⁹ böylelikle hava yolları nakliyatı faaliyetinde bulunmak üzere devlet teşkilatı içindeki esas yerini almıştır. 1939’da 3 adet *D-Havilland Rapid*, 4 adet *D-Havilland 86 Ekspres* ve 1 adet *Dragon Rapid* tipi uçak ile toplam 64 koltuk kapasiteli filo yapısı, savaş yıllarında filoya eklenen 6 adet *D-Havilland Domini* (ing) ve 5 adet *Junkers-52* ile 19 uçak ve 185 koltuk kapasitesine ulaşmıştır. Bu dönemde 1940’taki düşüş dışında taşınan yolcu sayısında düzenli bir artış görülmüş ve savaş süresince taşınan toplam yolcu sayısı 49.447’ye çıkmıştır.

⁶²² “Turing Kulübün Yıllık Kongresi”, *Cumhuriyet*, 27.04.1941, s.2; Çelik Gülersoy ve diğerleri, *Ulus Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu/1923, Fersa Matbaacılık, Ankara, 2009, s.47-48.

⁶²³“TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...”, *a.g.d.*, s.6.

⁶²⁴ As, *a.g.e.*, 459-460.

⁶²⁵“TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.5-6.

⁶²⁶ “TTOK İdare Heyeti’nin 4 Temmuz’da Toplanan 1945 senesi 9 uncu İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, s.8; TTOK 1945 Senesi 8 inci İçtimamın Zaptı”, *a.g.d.*, s.7.

⁶²⁷“Doğu Akdeniz Hattı”, *Cumhuriyet*, 20.7.1945, s.4; “TTOK İdare Heyeti’nin 1 Ağustos 1945 Çarşamba Günü Toplanan 1945 Senesi 10 uncu İçtimamın Zaptı; TTOK’nın 1945 Senesi 8 inci İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, s.19.

⁶²⁸ As, *a.g.e.*, 444-445.

⁶²⁹ “Münakalât Vekâleti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 31 Mayıs 1939, S.4220, Kanun No:3613, Kabul Tarihi: 27/05/1939.

Bu yıllarda Adana, Elazığ, Erzurum, Sivas, Afyon, Diyarbakır hatları işletmeye açılmıştır. 1944'ten itibaren Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Antalya, Adana, Gaziantep, Urfa, Diyarbakır, Van, Malatya, Samsun, Sivas ve Erzurum hatlarında bağlantılı seferlerin başladığı⁶³⁰ ve hava servislerinin kış ayları dışında düzenli olarak işlediği anlaşılmaktadır.⁶³¹ DHYUM 1943 ortalarından itibaren yurt dışına da açılma planları yapmaya başlamış ve yeni uçak alımları için çeşitli firmalarla temasa geçmiştir. Bahsi geçen yıl içinde merkezî Avrupa'dan haftada bir işleyen *Lufthansa Şirketi*'nin Alman tayyareleriyle Türkiye'ye gelip gidenlerin toplam sayısı 600 civarında olmuştur.⁶³² Savaş yıllarında hava güvenliğini sağlamak üzere Trakya, Çanakkale ve İzmit'teki hava yasak bölgeleri Vekiller Heyeti'nin bir kararnamesi ile genişletilmiş ve muhtelif ülkelerden Türkiye'ye gelecek ve Türkiye'den yurt dışına çıkacak şirketlerin ya da özel izinli yabancı tayyarelerin takip edecekleri yollar ve uçuş şartları daha sıkı bir kontrole tabi tutulmuştur.⁶³³ Bu dönemde DHYUM tarafından pilot muavinliğine tayin veya pilotluğa terfi şartları arasında *Türk Hava Kurumu Turizm Brövesi* veya *Beynelmilel Hava Turizm Brövesi*'ne sahip olmak maddesinin de yer alması turizm faaliyetlerine verilen önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁶³⁴

Söz konusu dönemde Türkiye'de seyahat faaliyetleri konusunda görülen zafiyetler eleştiri konusu da olabilmıştır. Örneğin Burhan Felek "*medeni insanların başlıca ihtiyacı*" olarak gördüğü seyahat faaliyetlerinde görülen eksiklikleri sadece savaşa değil, bu konuda görülen kayıtsızlığa ve tembelliğe de bağlamıştır. Örneğin tren vagonlarında kunduralarını çıkarıp yatanların ve ayaklarını diğer yolcuların yüzüne dayayanların bulunduğu, tütün içenlere ayrı vagonlar ayrılması bir yana trenlerde içki içilmesine bile müsaade edildiğine temas ederek vagonlarda görülen temizlik ve yemek hizmetlerinde görülen zafiyetleri eleştirmiştir. Mazeretin kabul görmeyeceği bu gibi durumlara karşı Demiryolları İdaresi'nin tedbir almasını tavsiye etmiştir. Benzer şekilde Mudanya'dan İstanbul'a yaptığı seyahat sırasında vapurdaki izdiham ve görevlilerin umarsızlığı Felek'in şikâyetine sebep olmuştur.⁶³⁵

Savaş yıllarında ulaştırma faaliyetleri konusunda ülkede görülen gelişmelere paralel olarak 23 vilayet merkezinin birbiriyle şehirlerarası telefon görüşmesi yapabilmesi ve 15 şehrin yabancı ülkelerle konuşabilmesi iletişim konusunda da sağlanan önemli gelişmelere işaret etmektedir.⁶³⁶

⁶³⁰ *Dünden Bugüne Türk Hava Yolları 1933-1983*, Ankara, 1983, s.42-56; Ayrıca bkz.; "Hava Postaları", *TOK Belleteni*, S.33, Temmuz 1943, s.18.

⁶³¹ "TOK 1945 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.3.

⁶³² "TOK 1943 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.3.

⁶³³ "Hava Yasak Bölgeleri", *Ulus*, 06.09.1940, s.2.

⁶³⁴ "Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü Memur ve Müstahdemlerinin Vazife ve Salâhiyetleri ve İdare Muamelâtının Tedvir Sureti Hakkında Nizamname", *Resmî Gazete*, 08/07/1944, S.5751, Kararname No3/1109.

⁶³⁵ Burhan Felek, "Seyahatlerimiz", *Cumhuriyet*, 11.8.1942, s.3; Burhan Felek, "Seyahatlerimiz", *TOK Belleteni*, S.32, Nisan 1943, s.37-38; Burhan Felek, "İç Turizm Davamız İçin Yardımcı İntibalar", *Cumhuriyet*, 18.09.1941, s.2.

⁶³⁶ "Cumhuriyet Türkiye'si'nin Münakale ve Muhabere İşleri", *TOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, s.11.

3. İç Turizmde Hareketlilik ve Konaklama Faaliyetleri

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de savaş yıllarının uluslararası turizm faaliyetleri ve hareketliliği savaş öncesi döneme göre önemli ölçüde düşüş göstermiştir. Bununla birlikte turizmin ve turistik ağırlamanın önemli ayaklarından biri durumunda olan konaklama faaliyetleri türlü sıkıntılara ve eksikliklere rağmen⁶³⁷ savaş döneminde de devlet tarafından ele alınan çalışmalar içinde yer almıştır. Turizm Müdürü Tör: “*Otel meselesi de yol meselesi gibi umumi medeniyet davalarımız arasında ve başındadır.*”⁶³⁸ diyerek söz konusu dönem itibariyle konaklama faaliyetlerinin önemine dikkat çekmiş ve devletin konuya gösterdiği hassasiyeti dile getirmiştir.

İtalya’nın savaşa girdiği 1940 yılı Haziran ayından itibaren Akdeniz’de deniz seferleri ile kurvaziyer hareketliliğinin büsbütün durduğu ve savaş sahasının Balkanlara yaklaşması nedeniyle Avrupa’nın şarkla turistik münasebetlerinin kesildiği görülmüştür.⁶³⁹ Ancak ülkeler arasındaki ilişkilerin kesilmesi muharip olmayan ülkelere etkisini daha az göstermiş, örneğin ülke dışında kaplıcalara gidemeyen birçok hasta, ülkesi dâhilinde tedaviye mecbur kalmış, bu durum da ülke içinde seyahat ve konaklama hareketliliğine ve turizmle doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilgili millî müesseselerin etkinliğini artırmalarına ve gelişmelerine yol açmıştır.⁶⁴⁰

Savaş yıllarında Türkiye’den ülke dışına ciddi bir turizm hareketi olmamış, yabancı ülkelere Türkiye’ye girenlerin ise daha çok devlet memurlarından, bazı müteşebbis tacirlerden, Lehistan, Slovakya ve Romanya gibi Balkan ya da İran, Irak ve Suriye gibi Ortadoğu ülkelerinden kaçan mültecilerden ibaret olduğu görülmüştür. Örneğin 1940’ta Türkiye’de 15 gün kadar kalan ve ikamet izni verilmediğinden dolayı Türkiye’den gelip geçen mültecilerin sayısı 15.000 civarında idi. Türkiye’ye akınları devam eden bu mültecilerin büyük bir kısmı İstanbul ve Ankara’daki otellerde kalmışlar, bu mecburi turizm faaliyetinden nakliyat vasıtaları kadar oteller de istifade etmişlerdir.⁶⁴¹ Kaplıca turizminde Avrupa’ya gösterilen ilgi barışın hüküm sürdüğü Türkiye’de Bursa şehrine yönelmiş, bu münasebetle Bursa’ya gelen ziyaretçiler arasında Ermeniler, Rumlar ve Almanya’nın baskısından kaçan Museviler büyük bir yekûn teşkil etmiştir.⁶⁴² İstanbul ve Bursa’yı kendilerine devamlı bir sayfiye yeri olarak kabul eden emlak ve servet sahibi Mısır asilzadelerinin de bu dönemde Türkiye’deki seyahat ve konaklama faaliyetleri dikkat çekmiştir.⁶⁴³

Bu münasebetle ülke içindeki ulaşım ağında ve otellerde görülen hareketlilik savaş öncesi dönemin en işlek senelerinden bile fazla olmuş, bu nedenle İstanbul,

⁶³⁷ Sadun G. Savcı, “Otelciliğimiz”, *TTOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, ss.15.

⁶³⁸ Vedat Nedim Tör, “Turizm Bakımından Ege Bölgesi İzmir ve Hinterlandı”, *İktisadi Yürüyüş*, S.18, 05.09.1940, s.6.

⁶³⁹“TTOK 1940 Senesi Mesai Raporu”, *a.g.d.*, s.4.

⁶⁴⁰“TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...”, *a.g.d.*, s.6.

⁶⁴¹“TTOK 1940 Senesi Mesai Raporu”, *a.g.d.*, s.4 ve 6; “TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...”, *a.g.d.*, s.9-10.

⁶⁴²“Bursa’da Banyo Mevsimi Hararetle Geçiyor”, *Akşam*, 19.09.1940, s.6.

⁶⁴³“TTOK 1942 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.9-10.

Ankara, Bursa ve Yalova gibi yerlerde kalacak boş bir oda bulunmadığı gibi buralara uzanan demir yolları da yolcu talebini karşılayamayacak duruma gelmiştir. Örneğin İstanbul Belediye Başkanlığı'nın verilerine göre, savaş süresince istimlâk edilen binalar ve hâlihazırda inşaat hâlinde olan yapılar da dâhil olmak üzere otellerde, pansiyonlarda, evlerde yerleşen yabancıların sayısı da bunun sonucu olarak en verimli senelerden daha fazla ve ikamet süreleri daha uzun olmuştur.⁶⁴⁴ Taşradan ve civar ülkelerden taşınma, iltica, memuriyet veya sosyal etkinliklere iştirak için gerçekleşen bu seyahat ve ikametlerin yanı sıra Halkevlerinin devlet tarafından teşvik edilen tanıtım amaçlı yurt içi seyahat etkinlikleri de savaş öncesinde olduğu gibi savaş yıllarında da ülke içindeki hareketliliği artıran unsurlar arasında yer almıştır.⁶⁴⁵ Türkiye'nin turistik değerleri konusundaki uzmanlığı ile tanınan Ernest Mamboury'nin⁶⁴⁶ de belirttiği üzere savaşın ilk yıllarında yabancı ülkelerden gelen turist akınının kesilmesine karşılık iç turizm faaliyetlerinin göze çarpar bir şekilde arttığı görülmüştür. Dış turizmin esasını iç turizmde arayan Fransa, İtalya ve Almanya'da olduğu gibi Türkiye'de de iç turizme yönelik görülmüş, bu alanda alınacak tedbirler memleketin imar, bayındırlık, iktisat işlerine, medeniyet anlayışına ve refahına hizmet eden başlıca etkenler arasında sayılmıştır. Yabancı ülkelere tedaviye ve dinlenmeye gitmek imkânsızlığından dolayı ülke içinde beliren seyahat hareketliliği devlet tarafından desteklenmiş ve bu hareketlilik savaş öncesine oranla ortalama üç katına çıkmış ve gerek İstanbul ve civarındaki gerekse Bursa, Yalova ve İzmir'deki otellere talep de bu nedenle artmıştır.⁶⁴⁷ Seyahat hareketliliğinin artması konusunda halkın gezme merakının ve geçmişe oranla refah seviyesinin artmış olması da etkili olmuştur.⁶⁴⁸

Savaş yıllarında artan talebin beraberinde getirdiği %75 oranındaki fiyat artışlarına rağmen Bursa ve Yalova kaplıcaları ve otelleri revaçta olmuş, doluluk nedeniyle buralarda açıkta kalan turistler görülmüştür.⁶⁴⁹ Bursa Belediye Reisi Edip Rüştü Akyürek bu dönemde *Vakit* gazetesi muhabirine verdiği bir demeçte; seyyah şehri olarak tanınan Bursa'nın turizm imkânlarını savaş şartları içinde ele almak gerektiğini, bu suretle modern bir banyo şehri kurmanın zor olmakla birlikte mevcut kaplıcaların ıslah edilme imkânlarının değerlendirildiğini, yine bu şartlar içinde Bursa'da daha ucuz ulaşım ve konaklama imkânlarının sağlandığını belirtmiştir.⁶⁵⁰ Gerek yerli ziyaretçiler gerekse Avrupa'daki savaş nedeniyle seyahat imkânları kısıtlanan birçok yabancı için belli başlı bir turizm merkezi hâlini alan Bursa'da Ticaret Vekâleti'nin desteği ile *Bursa Kaplıcaları Türk Anonim Şirketi*'nin sermayesinin artırılması ve bu şekilde Çelik Palas Oteli'nin 1940'tan itibaren genişletilmesi kararı alınmıştır.⁶⁵¹ Bu otelin müdürü Tayyar Akkeskin söz konusu

⁶⁴⁴“TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.4,

⁶⁴⁵ *BCA*, D: 5. Büro, FK:490..1.0.0, YN: 846.349..1, 25/08/1941.

⁶⁴⁶ “Ecnebi Mütchassis Gözüyle Bursa”, *Vakit*, 05.09.1943, s.1-2.

⁶⁴⁷“TTOK 1940 Senesi Mesai Raporu”, *a.g.d.*, s.4.

⁶⁴⁸ Vedat Nedim Tör, “Bursa'nın Hususi Meseleleri”, *İktisadi Yürüyüş*, S.21, 15.10.1940, s.19.

⁶⁴⁹“TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...”, *a.g.d.*, s.9-10.

⁶⁵⁰ Akyürek söz konusu ropörtaj sırasında ayrıca şehirde iyi bir bando ve orkestra oluşturmak, caz müziğe yer vermek, Ahmet Vefik Paşa'nın kültürel mirasından yararlanmak suretiyle şehir tiyatrosu oluşturmak ve bir resim-heykel galerisi açmak gibi turizme hizmet edecek kısa vadeli hedeflerinden bahsetmiştir (“Bursa Belediye Reisi ile Bir Konuşma”, *Vakit*, 19.02.1944, s.5).

⁶⁵¹ “Ticaret Vekâleti'nin Güzel Bir Kararı”, *Cumhuriyet*, 25.03.1940, s.2.

dönemde Akşam gazetesi muhabirine verdiği bir röportajda Yalova'da alınan tedbirlere rağmen yoğun konaklama talebinin tam olarak karşılanamadığını belirtmiş ve bu sorunu bitirmek için otelcilik esas olmak üzere sayfiye köyleri ile kaplıca şehirlerinde pansiyonculuk fikrinin uyandırılmasının bölge turizminin geleceği için ciddi bir adım olacağını ifade etmiştir.⁶⁵² Özellikle kaplıca tedavisi amacıyla iç turizm potansiyeli yüksek olan Bursa ve civarına yönelen turizm talebini karşılamak üzere Hükümet tarafından bir takım tedbirler alındığı görülmektedir. 1939'da bir kanuni düzenleme ile Yalova kazasında devlete ait olan sıcak ve soğuk su kaynaklarıyla kaplıcaların ve bunlara ait binaların, tesisatın ve arazinin kullanım hakkı ve idaresi Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne bağlı *Yalova Kaplıcaları İşletme İdaresi*'ne devredilmiştir. Buna göre, bölgede mevcut veya yapılacak binalar ile araziler *bina, arazi ve iktisadi* buhran vergilerinden muaf tutulacak, Vekâletçe belirlenecek bölgelerde özel mesken, otel, pansiyon, kapalı eğlence yerleri, gazino, lokanta ve dükkân inşa ve tesis etmek isteyenlere belirli şartlar dâhilinde ücretsiz olarak arsa temini sağlanabilecekti.⁶⁵³

Buna ek olarak belediye otellerinin sınıflara ayrılarak ücretlerinin tespit edilmesi, tamamlanan Bursa-Mudanya asfalt yolunun İstanbul-Bursa arasındaki yolculuğu 3,5 saate kadar düşürmesi,⁶⁵⁴ İstanbul-Mudanya ve İstanbul-Yalova hatlarında faaliyete geçen hızlı vapurlar, ulaşım ücretlerinin azaltılması, demir ve deniz yolları seferlerinin artırılması, Uludağ'ın tesisatının yenilenmesi ve kaplıca idaresinin başına tanınmış tıp mütehassısı Prof. Dr. Reşad Nihad Belger'in getirilmesi gibi tedbirler de savaş döneminde Bursa'daki kaplıcalara rağbeti artıran etkenler arasında yer almıştır. Bu sayede Yalova ve Bursa kaplıcaları yurt dışından gelecek turistlere bile ihtiyaç duymamış, olağan masraflarını yerli turistlerle kapatabilmiştir.⁶⁵⁵ Vilayetlerin en temel ihtiyaçlarını karşılamak konusunda bile ihtiyatlı davranıldığı savaş döneminde Bursa'yı barış döneminin yaratacağı turistik fırsatlara hazırlamak üzere çalışmalar yapılması, şehirdeki plajların, kaplıcaların, dağ sporu faaliyetlerinin şehrin geleceğine yön verecek turistik değerler olarak ele alınması⁶⁵⁶ dikkate değerdir. Yine bu dönemde Bursa, Çekirge, Uludağ ve civarında turistik ihtiyaçları temin etmek, uygun yerlerde otel, köşk, gazino, lokanta, kır kahvesi, spor ve av sahası, lunapark ve sinema gibi eğlence; prevantoryum ve

⁶⁵² Yürük Çelebi, "Kısa Mülakatlar, Dâhilî Turizm", *Akşam*, 03.09.1940, s.2.

⁶⁵³ "Yalova Kaplıcalarının İşletilmesi ve Kaplıcaların İnkişafı İşlerinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne Bağlı Hükmi Şahsiyeti Haiz Bir Teşekküle Devri Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 4 Temmuz 1939, S.4249, Kanun No: 3653, Kabul Tarihi: 26/06/1939.

⁶⁵⁴ "Bursa'da Banyo Mevsimi Hararetili Geçiyor", *Akşam*, 19.09.1940, s.6.

⁶⁵⁵ Vedat Nedim Tör, "Bursa'nın Hususi Meseleleri", *İktisadi Yürüyüş*, S.21, 15.10.1940, s.19.

⁶⁵⁶ Şevket Rado, "Sözün Gelişi, Sulh İçin Bursa", *Akşam*, 14.05.1944, s.2. Burhan Felek bu dönemde kaleme aldığı bir makalede Bursa'nın tarihi ve doğal güzellikleri, ulaşım kolaylıkları ve turist çekebilme kapasitesiyle yapılacak planlı çalışmaların akabinde Fransa'nın Vichy şehri gibi gözde bir turizm beldesi olabileceğini iddia etmiştir (Burhan Felek, "Bursa Bir 'Vişi' Olabilir", *Cumhuriyet*, 30.09.1941, s.3; Burhan Felek, "Bursa Bir 'Vişi' Olabilir", *TOK Belleteni*, S.31-202, Ağustos 1942, s.17-18); Bu konuda Tör de turistik altyapının yetersizliği ve söz konusu dönemde dış turizme neredeyse tamamen kapalı durumda olması gibi sorunlar nedeniyle dış münasebetler ve seyahat acentelerinin gayretleri ile Mudanya'ya senede ancak birkaç turist vapurunun gelebildiğine temas etmiş, bununla birlikte tarihi eserleri, kaplıcaları, tabii güzellikleri ve dağ sporlarına uygun koşulları ile Bursa şehrinin turistik öneminin değerlendirilmesi ve tanıtılmasından yana görüş bildirmiştir (Vedat Nedim Tör, "Turizm Bakımından Bursa Bölgesi", *İktisadi Yürüyüş*, S.20, 01.10.1940, s.11)

sanatoryum gibi sağlık turizmine hizmet edecek tesisler oluşturmak, mevcut tesislerden ise etkin bir şekilde yararlanmak ve bunlara ulaşım vasıtaları temin etmek üzere *Bursa Turizm Türk Anonim şirketi*'nin teşkili için halka hisse arzına çıkıldığı görülmektedir.⁶⁵⁷ Bursa ve Yalova'da kaplıca, şehir ve dağ otelleri için birtakım iyileştirme çabalarına girişilse de belediyenin uygulamaya koyduğu basit temizlik şartlarının bile yerine getirilmemesi, bu tesislerdeki denetim ve altyapı yetersizlikleri, otel sahiplerinin veya mstecirlerinin turizm konusundaki bilgi eksiklikleri bahsi geçen çabaların kısa vadede başarılı olmasını engellemiştir.⁶⁵⁸

Savaş yıllarında İstanbul'da Boğaziçi, Adalar, Florya ve İzmir mıntıkası da iç turizm hareketliliğinin görüldüğü bölgeler arasında yer almıştır.⁶⁵⁹ İstanbul'da otelciler ve eğlence yerleri sahipleri tarafından 20 Ocak 1944 tarihi itibariyle Ticaret Odası'nda bir toplantı düzenlemiş, savaştan sonra otellerin almaları gereken şekil ve turist çekebilmek üzere eğlence mekânlarına düşen görevler üzerinde görüşmelerde bulunulmuş ve bu konuda bir program hazırlanması yönünde karar alınmıştır.⁶⁶⁰ İstanbul Belediyesi İktisat Müdürlüğü de hayat pahalılığı nedeniyle ucuz otelleri himaye etmek amacıyla oda fiyatlarının %25 oranında artırılmasına izin vermiştir. Belediye Meclisi aldığı yeni kararlar çerçevesinde bahsi geçen otelleri rahatlık, emniyet ve temizlik bakımlarından sıkı şartlara ve kontrole tabi tutmuş, ancak bütün tedbirlere rağmen uygulamalarda zafiyet görülmüştür.⁶⁶¹ Bu şekilde İstanbul'da modern bir yapıya sahip olan otellerin yanı sıra Belediye görevlileri tarafından denetlenen bir kısım otelerde görüldüğü üzere temizlik ve sağlık standartlarının altında olan konaklama tesislerinin sayısı da az değildi.⁶⁶² *Otelciler Cemiyeti* Reisi şevket Ak savaşın konaklama faaliyetleri üzerinde yarattığı etkiye dair yaptığı bir değerlendirmede İstanbul otellerine turist talebinin azalması nedeniyle otelcilik sektörünün sıkıntılı bir dönem geçirdiğini ve bu sorunun esas olarak uluslararası bir nitelik arz ettiğini belirtmiştir.⁶⁶³ Nitekim savaş döneminde iktisadi kriz içine giren İstanbul'daki *Tokatlıyan* ve *Perapalas Otelleri*, şehirde yeni açılan Park Otel ve zipek Palas karşısında rekabet güçlerini yitirmiş ve bu nedenle faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştı.⁶⁶⁴ Savaş nedeniyle turizm hareketlerinin durma noktasına gelmesiyle bazı otellerin kapanması, bazılarının da kapanacağı yolundaki belirtilerin artması nedeniyle TTOK tarafından Ticaret Vekâleti'ne otellerin ödemekle yükümlü oldukları vergilerin ertelenmesi doğrultusunda başvuruda bulunulduğu görülmektedir.⁶⁶⁵ İstanbul'da durum böyle iken Trakya'nın turistik

⁶⁵⁷ BCA, DN: 6. Büro, FK.490..1.0.0, YN:1128.120..2, 05/10/1942.

⁶⁵⁸ Vedat Nedim Tr, "Otel ve Kaplıcalar", *İktisadi Yürüyüş*, S.22, 01.11.1940, s.12; Vedat Nedim Tr, "Otel ve Kaplıcalar", *İktisadi Yürüyüş*, S.23, 16.11.1940, s.20; Vedat Nedim Tr, "Otel ve Kaplıcalar", *İktisadi Yürüyüş*, S.24, 01.12.1940, s.13 ve 22.

⁶⁵⁹ Vedat Nedim Tr, "Bursa'nın Hususi Meseleleri", *İktisadi Yürüyüş*, S.21, 15.10.1940, s.19.

⁶⁶⁰ "Harb Sonrası İçin", *Cumhuriyet*, 21.01.1944, s.3.

⁶⁶¹ "TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...", *a.g.d.*, s.9-10.

⁶⁶² Sadun G. Savcı, "Otelciliğimiz", *TTOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, s.15.

⁶⁶³ "Kapanan Oteller", *Cumhuriyet*, 08.10.1939, s.2.

⁶⁶⁴ Asım Us, "İstanbul'da Bir şehir Oteli'ne İhtiyaç Var mıdır?", *Vakit*, 18.10.1939, s.4; Savaş yıllarında İstanbul'da turistik konaklama hizmetleri veren Pera Palas ve Park Otel'in aynı zamanda dünyanın önde gelen casuslarının buluştuğu mekânlar olması da dikkat çekmekteydi (Süleyman Seydi, *1939-1945 Zor Yıllar! 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı*, Asil Yayın Dağıtım Ltd. şti., Ankara, 2006, s.7-8).

⁶⁶⁵ Glerson ve diğerleri, *a.g.e.*, s.44; "TTOK 1939 Senesi Mesai Raporu", *a.g.d.*, s.4.

kasabalarından Vize’de işleyen tek turistik otel durumunda olan *Zafer Otel* ise bölgedeki turizm faaliyetlerine yönelik konaklama ihtiyacını karşılamak konusunda önemli bir rol oynamaktaydı.⁶⁶⁶

Bu dönemde önemli turistik bölgelerde otel olarak inşa edilmiş binalarda bile dikkat çekici eksiklikler görülüyordu. Örneğin Bergama, Kozak ve Gölcük’te otel binalarında personelin yatacak ve temizlik yerleri, depo ve bodrum katları, mutfak tesisatı ve servis mahallerinin düşünülmemiş olduğu, benzer eksikliklerin Bursa Hususi İdaresi tarafından inşa edilmiş olan Yalova’daki *Termal Otel*’de de bulunduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu beldelerin belediye reisleri tarafından da dile getirildiği üzere turistik tesislerde temizlik işlerinde ve konforun temininde görülen eksiklikler, müşteri hizmetlerinin kontrolünde ve teftiş işlemlerinde karşılaşılan uygulama zafiyetleri dikkat çeker bir durum almıştı.⁶⁶⁷

Urfa Milletvekili Hüseyin Sami Coşar, müstesna bir turizm bölgesi olarak değerlendirdiği Toroslar’a yaptığı bir gezi münasebetiyle burada iki kişilik bir aileyi barındırabilecek küçük bir otelin bile bulunmamasına hayıflanmıştır. Bununla birlikte konaklama sorunlarının giderilmesi durumunda turizmin bölgenin iktisadi hayatına önemli bir katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir.⁶⁶⁸ 1939’da anavatana katılan Hatay’ın da dinî, tarihî, iklimsel ve tabii özelliklerini turistik açıdan değerlendirmeye yönelik faaliyetlere girişildiği dikkat çekmektedir. Hatay ve İskenderun’da modern tesisata sahip, konforlu büyük otellerin yanı sıra Soğukoluk, Beylân, Nergizlik, Harbiye, Şenköy ve Bityas gibi yaylalarda turistleri memnun edecek nitelikte otel ve lokantalar tesis edilmiş ve buralar asfalt şoselerle kasabalara bağlanmış durumda idi.⁶⁶⁹ Bu bölgenin tarihî ve tabii güzellikleri, yolları ve mevcut otelleri ile söz konusu yıllar itibariyle turizme müsait bir hâle gelmeye başladığı anlaşılmaktadır.⁶⁷⁰ Hatay’ın ilk valisi Şükrü Sökmen Süer’in vilayetin ticaret ve turizm bakımından can damarlarını teşkil eden yolların iyi bir hâlde bulundurulması ve bu konuda yeni ihtiyaçların tespit edilmesi konusundaki hassasiyeti bölgenin turistik değerlerine yönelik farkındalığa işaret etmesi açısından önem arz etmektedir.⁶⁷¹ CHP Seyhan Bölgesi Müfettişi Hasan Reşit Tangut ise bu dönemde Hatay bölgesinin *turistik mıntka* ilan edilmesini, dış turizm faaliyetleri için ikamet ve pasaport kolaylıkları ve vergi muafiyetleri tanınmasını konu alan bir turizm raporu hazırlamıştır. Bu önerilere Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından verilen cevapta, dış turizme yönelik bu taleplerin gerçekleştirilmesinin savaş durumu nedeniyle mümkün olmadığı, ancak iç turizm konusunda *emlak-ı milliyyeye* intikal etmiş binalarda otel ve gazino açılması, seyahat tarifelerinde indirim yapılması gibi

⁶⁶⁶“TTOK’nın Edirne Şubesi’nin 1939 Yılı Faaliyetini Gösteren Rapor”, S.27-185, Temmuz 1940, s.6-7.

⁶⁶⁷ Vedat Nedim Tör, “Turizm Bakımından Ege Bölgesi İzmir ve Hinterlandı”, *İktisadi Yürüyüş*, S.18, 05.09.1940, s.6.

⁶⁶⁸ Hüseyin Sami, “Toroslardan Bir Röportaj: Bürücek Yaylası”, *Ulus*, 23.07.1941, s.2.

⁶⁶⁹ Ali Enver Toksoy, “Turizm Bakımından Hatay”, *İktisadi Yürüyüş*, S.23, 16.11.1940, s.13 ve 22.

⁶⁷⁰ Burhan Belge, “İnsan ve Kültür: Hatay’ı Gezerken”, *Ulus*, 01.10.1939, s.2; Nurettin Artam, “Soğukoluk’tan Defne Çağlayanlarına”, *Ulus*, 14.11.1941, s.4; Falih Rıfkı Atay, “Cenuptan Birkaç İntiba, Antakya’da”, *Ulus*, 18.01.1941, s.5.

⁶⁷¹Sabih Alaçam, “Hatay Valisi ile Konuştuk”, *Vakit*, 17.04.1940, s.2.

uygulamaların hayata geçirilebileceği, bunun için de gerekli çalışmaların başlatıldığı bildirilmiştir.⁶⁷²

Tör, söz konusu dönem itibarıyla ciddi bir özeleştirisi ile Türkiye'nin otel endüstrisi bakımından en geri ülkelerden biri olduğuna vurguda bulunmuştur. Zira turistik açıdan büyük önem arz eden İzmir'de bile konaklama tesislerinin yeterliliğinden söz etmek mümkün görünmemekteydi. Otel işletmenin ehliyet isteyen bir meslek olduğunun anlaşılmasındaki öneme ve ülkenin iyi bir otelcilik mektebine ihtiyaç duyduğuna temas eden Tör, bu suretle kapıcı, garson, muhasebeci, oda hizmetçisi, çamaşırcı, aşçı gibi personel ile bütün otelcilerin bu mektep vasıtasıyla yetiştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ülke sathındaki otel binalarının ise çoğunun evden, konaktan, apartmandan bozma yapılar olduğuna temas ederek, planlı bir yapılaşma ve özgün bir mimari ile yapılacak otellerin başlı başına bir cazibe merkezi olabileceği hakkında düşüncelerini dile getirmiştir.⁶⁷³ Otelcilik işinin Türkiye'nin turizm konusundaki en önemli meselelerinden biri olduğuna dikkat çeken Tör,⁶⁷⁴ modern otelciliğin başlı başına bir endüstri olduğuna atıfla Türkiye'de turizm alanında faaliyet gösteren özel teşebbüslerin ihtisas, teknik eksiklik ve sermaye yetersizliği yüzünden başarılı olamadıklarına, devletin yapıcı, kurucu ve işletici olarak bu iktisadi alanda da doğrudan işin işine girmesi gerektiğine vurguda bulunmuştur. Bu şekilde devlet mevcut otelleri modern otelciliğin gereklerine göre düzenlemek, tasnif etmek, bu konuda ihtisas elemanları yetiştirmek, yeni oteller kurmak ve işletmek gibi çalışmalarla modern otelcilik konusunda birtakım yeniliklere kapı açabilecekti.⁶⁷⁵

Bu konuya temas eden Cevat Nizami ise: *“En eski abidelerin yanında en rahat otelleri kurmak, mazinin lisanı olan taş ve sütun kümelerine keçi yollarından değil, asfalt şoselerden en rahat nakil vasıtaları ile gitmeği temin etmek lazımdır. Bu işin de bugün ayrı ve ileri bir tekniği vardır ve İtalya, Yunanistan ve Mısır bu tekniği çok ileri götürmüşlerdir. Bizim de aynı yolu tutmamız kendimize bile yetmeyen iptidai vasıtalar ile memleket için mühim bir gelir kaynağı olabilecek turizmi inkişaf ettiremeyeceğimizi anlamamız lazımdır.”* diyerek turizm alanında yer edinmek isteyen Türkiye'de konaklama ve nakil vasıtalarının modern dünyanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde düzenlenmesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.⁶⁷⁶

Bu dönemde her ne kadar uygulamaya geçirilememiş olsa da otelcilik eğitiminin de gündemde bulunduğu görülmektedir. Örneğin ABD'de *“Lewis Otelcilik Mektebi”*ni tamamlayarak, Avrupa'nın belli başlı turistik otellerini inceleyen Avni Berkel'in Akşam gazetesi muhabiri ile yaptığı söyleşi bu konuda yol ve yön gösterici tespitleri içermektedir. Türkiye'de bir otelcilik ve garson mektebinin açılması konusunda geç kalındığını belirten Berkel'in teşkil edilecek bir mektep vasıtasıyla ülkede lokanta ve otel hizmeti ile lisan öğretilmesi, hatta ihtiyaca binaen gece kursları ile küçük esnafa mesleklerinde ilerlemelerini sağlayabilecek bir

⁶⁷² BCA, DN: 6. Büro, FK.490..1.0.0, YN:1128.120..2, 20/07/1940.

⁶⁷³ Tör, “Kalkınma Endüstrisi: Turizm”, *a.g.m.*, s.64-65.

⁶⁷⁴ Vedat Nedim Tör, “Otel, Lokanta ve Eğlence İşleri”, *İktisadi Yürüyüş*, 15.06.1940, S.13, s.7.

⁶⁷⁵ Vedat Nedim Tör, “Turizmde Otel ve Lokanta”, *İktisadi Yürüyüş*, 01.07.1940, S.14, s.5.

⁶⁷⁶ Cevat Nizami, “Türkiye'de Turizm ve Otelcilik”, *TTOK Belleteni*, S.36, Ağustos 1944, s.12-13.

eğitim verilmesi konusundaki görüşleri önem arz etmektedir.⁶⁷⁷ Benzer şekilde Raufi Manyas'ın devletin ilgili mercilerine arz ettiği, savaş sonrası turizm hazırlık çalışmaları kapsamında bir turizm sanayii mektebinin teşkilinin gerekliliğine, İstanbul sokaklarında sefil durumdaki bir kısım çocukların da bu suretle eğitime tabi tutulup meslek sahibi yapılabileceğine dair görüşleri de dikkate değerdir.⁶⁷⁸

Ergün'ün bu dönemde öne sürdüğü ciddi fikirlerden biri de işletmecilere konaklama tesisleri konusunda yardımcı olmayı hedefleyen *otelcilik kredisi* imkânı üzerine olmuştur. Buna göre ülkedeki şartlar dolayısıyla devlet müdahalesinin daha geniş tutularak Avrupa ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi ferdi teşebbüslere de himaye ve teşvik imkânlarının tanınması gerekmektedir. Ticari krediler, işletme, ıslah ve tesis kredileri gibi tevzi usullerinin uygulamaya geçirilmesi ile ülkedeki konaklama sektörünü rahatlatacak ve geliştirecek fırsatların yaratılması mümkün olabilecekti.⁶⁷⁹ Bununla birlikte söz konusu görüşün uygulamaya geçirilmesi savaş yıllarından sonraya kalacaktır.

Hükümet'in savaş yıllarında konaklama faaliyetlerine yönelik aldığı önemli kararlardan biri de pansiyonların yabancı tebaa tarafından işletilmesi konusunda 1942'de uygulamaya geçirilen yasak olmuştur.⁶⁸⁰ Bu kararın ülkedeki yabancı propaganda ve istihbarat çalışmalarının önüne geçmek ve sükûneti korumak üzere tedbir amaçlı verildiği anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmaların yetersizliği nedeniyle ülkenin bazı bölgelerinde otelciliğin hancılık derecesine düştüğü, ülkeye gelen turistler için modern konaklama imkânlarını sağlayamayan birçok şehir merkezinin bile olduğu TTOK'nın raporlarında dile getirilen şikâyetler arasında yer almıştır.⁶⁸¹ Savaşın son dönemlerinde gerek Dâhiliye Vekâleti ile bazı vilayetler, gerekse Sıhhiye Vekâleti *otel* ve *termalizm* işleriyle iştigal etmiştir. Ancak imkânlarının genişliği münasebetiyle bu konuda önemli çalışmalar yapan vilayet İstanbul olmuştur.⁶⁸² Savaş öncesinde Hükümetçe hiç olmazsa vilayet merkezlerinde medeni ihtiyaçları karşılayabilecek birer otel inşa edilmesi doğrultusunda karar alınmış ve bu hususta vilayetlere Dâhiliye Vekâleti tarafından birkaç kez tamim gönderilmiştir. Ancak konuya ilişkin olarak İstanbul, Edirne ve İzmir'de hazırlanan projeler savaş dolayısıyla uygulama aşamasına geçirilememiştir.⁶⁸³

4. Devletin ve Gönüllü Kuruluşların Tarihî Turizme Yönelik Faaliyetleri

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1939'da yayınladığı bir genelge ile: "*Hangi daireye ait olursa olsun Türk sanat ve medeniyetinin kıymetli belgeleri olmak itibarıyla memleketin malı ve muhafazaları herkesçe millî vazife telakki edilmesi lazım olan bu gibi eserlere karşı gösterilecek ihmal ve lâkaydıyı hiçbir sebep maruz*

⁶⁷⁷ "Türkiye'de Otelcilik ve Garson Mektebi Açılmalıdır", *Akşam*, 01.07.1945, s.3.

⁶⁷⁸ *BCA*, S: 3, DN: 2. Büro, FK: 490.1.0.0, YN:571.2273.3., 03/11/1944.

⁶⁷⁹ Süreyya Ergün, *Otelcilik ve Turizm Millî Kredisi*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları 5, 1944, s.156 vd.

⁶⁸⁰ "TTOK'nın 17 Nisan 1943'te Senelik Umumi Heyetine Sunulan 1942 Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.32, Nisan 1943, s.3.

⁶⁸¹ "TTOK 1943 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.5.

⁶⁸² "TTOK 1945 Senesi Raporudur", *a.g.d.*, s.5.

⁶⁸³ TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6.

gösteremez”⁶⁸⁴ diyerek tarihî eserlere verilmesi gereken önem hakkında ilgili makamları uyarmış ve böylece tarihî eserlerin korunması konusundaki hassasiyet devletin en yetkili mercii tarafından dile getirilmiştir.

Anıtları ve harabeleri ülkenin yer üstü madenleri olarak değerlendiren Falih Rıfki Atay ise Ulus gazetesi muhabiri ile yaptığı bir görüşme sırasında: “*bunlar tane tane, en zengin madenlerden daha iyi işletilebilecek hazinelerimizdir. Bunlar bu memleketin döviz endüstrisi kaynağıdır. Türkiye gibi kat kat tarihler, medeniyetler üstünde yaşayan sayısız ve çeşitli sanat ve kültür merkezleri, yıkıntıları, yapıları ile dolu bir memleket, hiç olmazsa çocuklarımızın devrinde turizm endüstrisinden daha kazançlı hiçbir endüstrisi olacağını iddia edemez. Bu tadını almadığımız bir şeydir. Bir de tadını alanlara ve yemişini posasına kadar sömürmüş olanlara bakalım.*”⁶⁸⁵ diyerek dünyadaki örneklerine atıfta bulunmak suretiyle tarihî anıtların ve harabelerin ülke turizmi ve iktisadı açısından önemine temas etmiştir.

Atay, bir başka makalesinde ülkedeki tarihî yapıların ve harabelerin tespiti, orijinal şekilleriyle tamir ve tadili ile bunların müze olarak kullanılmak suretiyle rahatlıkla korunabileceğine vurguda bulunmuştur. Bu doğrultuda Türk kültür eserlerine olduğu gibi Anadolu coğrafyasındaki şark ve garp medeniyet eserlerine de önem verilmesi gerektiğine değinmiştir. Takiben: “*Anadolu pek çeşitli bir anıtlar yurdu olmak bakımından, bizim için turizm aklımıza getirdiğimiz bütün endüstrilerden fazla kazanç verecek bir servetler kaynağıdır.*”⁶⁸⁶ diyerek tarihî eserlerin korunması ile turizm gelirlerinin artırılması arasındaki bağlantıyı dile getirmiştir. Gerçekten de bu dönemde gerek devlet gerekse gönüllü kuruluşlar aracılığıyla turizme hizmet etmek üzere gerçekleştirilen en önemli faaliyetler belki de tarihî eserleri ve yapıları korumaya yönelik çalışmalar olmuştur. Başta Maarif Vekaleti olmak üzere Vakıflar Umum Müdürlüğü, valilikler ve belediyeler, İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni gibi resmî teşekküller tarafından önemli tamir, restorasyon ve koruma çalışmalarına girişildiği görülmektedir. Bu şekilde Anadolu sahinde ilk olarak tarihî alan ve eserlerin keşif ve kayda alınma çalışmalarına girişilmesi Türkiye’de tarihî turizm ve çağdaş müzecilik altyapısının kuvvetlendirilmesi açısından atılan önemli bir adım olmuştur. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanan müzecilik faaliyetleri savaş yıllarında da üzerinde durulan kültürel ve turistik çalışmalar arasında yer almıştır.⁶⁸⁷ 1944 yılının Temmuz ayında kabul edilen bir yasa ile *Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü* personeli Maarif Vekâleti’ne bağlanmış ve yeniden teşkilatlandırılmıştır.⁶⁸⁸ Bu şekilde müzelerde ücretli ve maaşlı çalışan sayısı önceki yıllara göre artış göstererek 454’e yükselmiş, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile İstanbul Edebiyat Fakültesi’nde yetişen gençlerin müzelerin kadrolarına girmeye

⁶⁸⁴Hasan Âli Yücel, “Eski Eserlerimiz ve Müzelerimiz”, *Mimarlık*, Yıl: 2, S.1, 1945, s.4.

⁶⁸⁵ Falih Rıfki Atay, “Pazar Konuşması”, *Ulus*, 11.02.1945, s.2.

⁶⁸⁶ Falih Rıfki Atay, “Bu Anıtlar Yurdunda”, *Ulus*, 02.06.1944, s.1 ve 2.

⁶⁸⁷ Aziz Ogan, “Cumhuriyet Devrinde Müzelerimiz”, *TTOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, ss.11-13.

⁶⁸⁸ “Devlet Memurları Aylıklarının Tevhid ve Teadülüne Dair Olan 3656 Sayılı Kanunla Eklerine Bağlı Cetvellerin Maarif Vekilliği Kısımlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 22 Temmuz 1944, S.5763, Kanun No: 4624, Kabul Tarihi: 18/07/1944.

başlamaları ve yüksek mimarların bu kadrodaki sayılarının artması bu alanda görülen nitelikli personel eksikliğini gidermeye yönelik girişimler olmuştur.⁶⁸⁹

Tarihî eserlerin korunarak turizme kazandırılması söz konusu dönem itibariyle devlet tarafından ciddiyetle ele alınan konular arasında yer almıştır. 15 Şubat 1945'te Ankara'da Maarif Vekili'nin riyasetinde tarihî anıtların korunması ve tamiri için ülkedeki müze müdürleri, eski eser uzmanları ve kamuda görevli mimarların katılımıyla bir toplantı düzenlendiği ve bu toplantıya Hükümet tarafından büyük önem atfedildiği anlaşılmaktadır. Toplantıda anıtların tarihî kıymeti, tamir ve koruma sistemleri, tescil ve tasnif ilkeleri, anıtların kurtarılması için beş yıllık bir program oluşturulması, onarılacak anıtlar için proje ve keşif çalışmalarının yapılması ve şartname düzenlenmesi, iane temini suretiyle anıtları onarma çareleri, şehir imar planlarının maarif vekilinin onayından geçirilmesi, müzelerin yıllık çalışma programları, tarihî mezarlıkların açık müze hâline getirilmesi gibi ciddi konular ele alınmıştır. Toplantı neticesinde bahsi geçen çalışmaların hayata geçirilmesi konusunda karar alınması⁶⁹⁰ tarihî eserlerin korunması ve teşhir edilmesi konusunda yetkililer tarafından atılan önemli bir adım olmuştur. Söz konusu toplantının yapıldığı Ankara şehri bu dönemde Maarif Vekâleti'nin desteklediği müzecilik çalışmaları ile dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Ankara Arkeoloji Müzesi bir şehir müzesi olmaktan çıkarak, ülke ölçüsünde arkeolojik eserlerin toplandığı bir müze olmuş, özellikle Hitit dönemine ait zengin koleksiyonları ile bütün dünya müzeleri içinde üstünlük elde edecek bir konuma yükselmiştir. Türk etnolojik hayatının ürünlerini bünyesinde barındıran Etnografya Müzesi ise kendi alanında dünyanın sayılı müzelerinden biri hâline gelmiştir.⁶⁹¹

Savaş yıllarında yine Maarif Vekâleti'nin çalışmalarıyla İstanbul'da Eyüp'te bulunan Feridun Paşa Türbesi⁶⁹² ile Bursa'daki Çelebi Mehmet Türbesi'nin mühim kısımları restore edilmiş, Muradiye Türbesi'nin bulunduğu alanın istimlakı yapılmış, Osman ve Orhan Gazi Türbeleri tamir edilmiş, Fatih Sultan Mehmet'in Hocası Molla Hüsrev ve Molla Hayali'nin Zeynilerdeki mezarları yaptırılmıştır.⁶⁹³ Ayrıca bu süreç içinde vekâletin talimatıyla TTOK yetkililerince İngiliz, İtalyan, Alman ve Amerikan kültür mümessilleriyle bir görüşme gerçekleştirilmiş ve harap durumda olan Bizans dönemine ait birkaç mühim yapının savaş sonrasında restorasyonu konusunda mutabakat sağlanmıştır.⁶⁹⁴ Maarif Vekâleti ile Türk Tarih Kurumu arasındaki işbirliği neticesinde savaş yıllarında yerli ve yabancı uzmanların eşliğinde Boğazköy, Alishar ve Alaca kazılarında önemli neticeler elde edildiği ve Adliye Vekâleti ile yapılan anlaşma ile 1909'dan önceki mahkeme sicillerinin 1941'den

⁶⁸⁹ Yücel, "Eski Eserlerimiz ve Müzelerimiz", *a.g.m.*, s.5.

⁶⁹⁰ "TTOK İdare Heyeti'nin 3 Mart'ta toplanan 1945 Senesi 3 üncü İctimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.40, Nisan 1945, s.4.

⁶⁹¹ Hüseyin Orak, *Türkiye Kılavuzu*, İbrahim Horoz Basımevi, Ankara, 1946, s.217.

⁶⁹² "TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.8.

⁶⁹³ "TTOK 1945 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.7; Bursa'daki Molla Hüsrev'in kabrinin tespiti ve bu yerin satın alınması TTOK'nın önyak olmasıyla 1941'de mümkün olmuştu ("TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...", *a.g.d.*, s.10-11).

⁶⁹⁴ TTOK 1942 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.8-9.

İtibaren Maarif Vekâleti emrine verilerek müzelerde kayıt altına alındığı anlaşılmaktadır.⁶⁹⁵

TBMM'de Evkaf Umum Müdürlüğü'nün bütçe görüşmeleri sırasında Türkiye'nin abideler ülkesi olduğuna, ancak bunları korumak üzere yapılan çalışmaların yeterli olmadığına ve bu münasebetle ilk olarak ciddi bir tasnif çalışmasının yapılması gerektiğine vurgu yapan Başvekil Şükrü Saraçoğlu bunun için söz konusu müdürlüğün çalışmalara başlamış olduğunu belirtmiş ve kısıtlı bütçe imkânlarına rağmen önemli sayıda abidenin bakım ve onarım işlerini yapan müdürlüğün bütçe imkânlarının artırılması ile daha önemli işler yapabileceği konusundaki düşüncelerini aktarmıştır.⁶⁹⁶ Nitekim bu dönemde İstanbul'da Fatih, Davudpaşa, Mahmudpaşa, Muradpaşa⁶⁹⁷ Süleymaniye, Beyazıt, Nuruosmaniye, Sultanahmet, Kadırga, Şemsipaşa Camileri ve Yenicami; Diyarbakır'da Behram Paşa, Manisa'da Muradiye ve Akhisar Yenicami, Afyon'da Gedik Paşa, Yozgat'ta Çapanoğlu, Kayseri'de Ahmet Paşa, Beyşehir'de Eşrefoğlu, Antalya'da Murat Paşa, Bursa'da Muradiye ve Hüdavendigar, İzmir'de Hisar ve Şadırvan Camileri, Sivas'ta Divriği Ulucami⁶⁹⁸ gibi birçok tarihî eserin Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından tamir ettirildiği görülmektedir.

İstanbul savaş yıllarında Türkiye'de tarihî turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı belli başlı bölgelerden birini teşkil etmiştir. Belediye Reisi ve Vali Lütfi Kırdar İstanbul halkına yaptığı bir konuşma sırasında İstanbul'un stratejik, coğrafi ve tabii açıdan olduğu gibi arkeolojik ve tarihî açılardan da dünyanın en güzel şehirlerinden biri olduğuna değinerek, şehrin maddi kaynağa, zamana, bilgiye ve ihtisasa ihtiyaç duyan imar işleri konusundaki sorunların ve güçlüklerin savaş nedeniyle bir kat daha arttığına işaret etmiştir. Ancak savaşa rağmen bu imar hareketlerini savaş sonuna ertelemek gibi bir yanılsa düşmediklerine temas ederek, imar çalışmaları sırasında tarihî İstanbul'un ortaya çıkarılması ve buranın bir turizm merkezi hâline getirilmesi, yeni İstanbul'un çağın şehircilik esaslarına uygun olarak modern ve mamur bir şehir hâline sokulması için çaba gösterdiklerini vurgulamıştır.⁶⁹⁹ Bu dönemde Eminönü meydanının ve Unkapanı köprüsünün geliş-gidiş yönünde açılması, Taksim meydanının genişletilmesi, Taksim Gazinosu'nun ikmali, İstanbul Şehir ve İnkılâp Kütüphanesi ve Müzesi'nin yeni eserlerle zenginleştirilmesi İstanbul Belediyesi'nin turizme hizmet eden çalışmaları içinde yer almıştır.⁷⁰⁰ İstanbul Şehir Meclisi'nin 1945 yılı Mart ayı umumi toplantısında söz alan Ali Sami Yen savaş durumunun kesin bir engel olmadıkça medeni ve sosyal ihtiyaçları ortadan kaldırmadığını, savaş döneminde ve sonrasında bu ihtiyaçları gidermek üzere tedbir alınmaya devam edildiğini ve İstanbul'da da bu türden imar ve ıslah hareketlerinin sürdürüldüğünü belirterek,⁷⁰¹ Belediyenin şehirdeki turizm ve tanıtma faaliyetlerine ilişkin

⁶⁹⁵ Yücel, "Eski Eserlerimiz ve Müzelerimiz", *a.g.m.*, s.3.

⁶⁹⁶ "Vakıflar Umum Müdürlüğü 1944 Malî Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası", *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.10, Devre VII, İçtima:1, 65. İnikat, 30/V/1944.

⁶⁹⁷ "TTOK 1945 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.7.

⁶⁹⁸ "Dâhilî Havadisler", *TTOK Belleteni*, S.30-200, Nisan 1942, s.18-19; Konuya ilişkin ayrıca bkz; "Cumhuriyet'in 20. Yılına Girerken Vakıflar", *Ulus*, 04.11.1942, s.2.

⁶⁹⁹ Sadun G. Savcı, "Yeni İstanbul'un Doğuşu", *TTOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, s.13-14.

⁷⁰⁰ "TTOK 1939 Senesi Mesai Raporu", *a.g.d.*, s.6-7.

⁷⁰¹ "Şehir Meclisi Mart Umumi Toplantısı'nda Bay Ali Sami Yen'in Söylevi", *TTOK Belleteni*, S.40, Nisan 1945, s.10.

görüşlerini açıklamıştır. İstanbul Belediyesi'nin çalışmalarıyla bakıma alınan 17. yüzyılın mühim mimari eserlerinden Mısır Çarşısı'nın 1943 yılı içinde açılışı yapılmış, Gazanfer Ağa Medresesi Şehir İnkılâp Müzesi olarak restore edilmiş, Haseki Nisa Hastanesi'nin eski dairesi tamir edilmiş, Beşiktaş'taki Barbaros Meydanı ve Heykeli açılmış, Yıldız Parkı temizlenmiş, Çadırköşkü etrafı halka açılmış ve Emirgan Korusu'nun çevre düzenleme çalışmaları yapılmıştır.⁷⁰² Fatih Tabhanesi ile Süleymaniye Tıp Medresesi de bu dönemde İstanbul Belediyesi tarafından bakım ve tamiri yapılan tarihî yapılar arasında yer almıştır.⁷⁰³ Mütareke döneminde Atatürk'ün ikamet ettiği ve Millî Mücadele'nin planlarını yaptığı Şişli'deki evi 1942'de yine belediyenin çalışmalarıyla *Atatürk İnkılâbı Müzesi* adıyla merasimle ziyarete açılmıştır.⁷⁰⁴

Savaş yıllarında turizm hareketlerinin durma noktasına gelmesiyle gelirleri iyice azalan TTOK'nın turizm faaliyetlerinde daha önce oynadığı etkin rolünü kaybettiği,⁷⁰⁵ bununla birlikte TTOK yetkililerinin turizme yönelik çalışmalarını ve hizmetlerini devam ettirdiği ve bunların devlet tarafından itibar gördüğü anlaşılmaktadır. TTOK Reisi Reşit Saffet Atabinen'in 13-21 Kasım 1943 tarihinde Ankara'da Cumhurreisi, Başvekil, CHP Genel Sekreteri, Dâhiliye, Maliye, Münakalat, Maarif Vekilleri, Başvekâlet, Dâhiliye ve Maarif Müsteşarları ile turizme ilişkin konular üzerinde geniş çaplı görüş alışverişinde bulunması ve Türkiye'de turizm altyapısının geliştirilmesi konusunda ilgili makamların yakın ilgisini görerek desteğini alması bunun bariz bir kanıtını teşkil etmiştir.⁷⁰⁶ TTOK'nın bünyesindeki *Piyer Loti Dostları Komitesi, Bursa, Konya, Kayseri, Antalya, Çanakkale Kulüpleri* ile *Türk-Yunan Turizm Komitesi* bu dönemin etkin turizm çalışma gruplarını teşkil etmiştir. Daha önce feshedilen *İstanbul Muhipleri Cemiyeti* ile benzer bir faaliyet alanına sahip olan ve Fransız Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Gabriel'in Maarif Vekâleti ile resmî temasları neticesinde 1940'ta TTOK'nın kadrosu içinde *İstanbul'u Sevenler Grubu* adıyla teşkil edilen grup da söz konusu dönemde dikkate değer çalışmalar yapmıştır. Bu grubun amacı: "*Bilhassa İstanbul'da toplu bulunan kıymeti biçilmez Türk ve Bizans tarihî ve mimari eserlerinin ve hatıralarının, İstanbul'un tabii bedayinin ve manzaralarının ve eski mesirelerinin, ananevi İstanbul inceliğinin, sanatlarının ve selikasının gerek Hükümet ve belediye, gerek İstanbul halkı tarafından muhafazası ve himayesinin temini*"⁷⁰⁷ idi. Savaş yılları boyunca TTOK'nın en yoğun ve başarılı çalışmalarına imza atan teşekkülü durumunda olan bu grubun çalışmalarıyla turizm, tarih, arkeoloji, müzecilik, şehircilik ve mimari alanlarında mütehassıs isimler tarafından İstanbul'a dair konferanslar verilmiş, tarihî eserleri ve yapıları korumaya yönelik

⁷⁰²TTOK 1943 Senesi Raporudur", *a.g.d.*, s.6-7.

⁷⁰³ "TTOK 1945 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.7.

⁷⁰⁴ Yekta Ragıp Önen, "Baştanbaşa Tarih Olan Atatürk Müzesi'ni Ziyaret", *TTOK Belleteni*, S.31-202, Ağustos 1942, s.8-9.

⁷⁰⁵ Gülersoy ve diğerleri, s.47.

⁷⁰⁶ "Reisimiz Reşit Saffet Atabinen'in 13-21/11/1943 Ankara Seyahatinde Mülakatları ve Bunların Neticeleri Hakkında Raporu", *TTOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, s.8-10.

⁷⁰⁷"İstanbul'u Sevenler Grubu'nun Dâhilî Nizamnamesi", *TTOK Belleteni*, 28-192, Nisan 1941, s.16.

çalışmalar ve tanıtıcı yayınlar yapılmıştır.⁷⁰⁸ Yine TTOK ve bünyesindeki *İstanbul'u Sevenler Grubu*'nun çalışmalarıyla Matbah Emini Hasan Ağa'nın Galata Kulesi yakınındaki 1059 tarihli çeşmesi, Topkapı Sarayı ve Bakırköy yolu üzerindeki Siyavuş Paşa Köşkü,⁷⁰⁹ Yedikule içinde bulunan Fatih Sultan Mehmet dönemine ait çeşme, Galata Mevlevihanesi'nin çeşmesi, karakol olarak kullanılan kütüphanesi ve burada medfun Kumbaracı Ahmet (Bonneval) Paşa'nın kabri tamir edilmiş, İbrahim Müteferrika'nın Okmeydanı'nda ve arkadaşı Abdullah Kırımı'nın Ayazpaşa'da açıkta kalmış kabirlerinin Galata Mevlevihanesi'nin haziresine nakli ve çevre düzenlemesi yapılmıştır.⁷¹⁰ Ayrıca Vefa'da 18. yüzyıla ait Recai Efendi Sebili'nin, Beyazıt'ta Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa Camii Sebili'nin, Eyüp'te Nazır Mehmet Paşa Türbesi'ne bitişik sebinin, Hüsrev Paşa Kütüphanesi ile Mihrişah Sultan Sebili arasındaki metruk türbenin bakım ve onarım işleri de söz konusu kurumun çalışmaları arasında yer almıştır. Yine bu dönemde Beyazıt Camii'nin mimarı Üstat Kemalettin'in mezarına, Fatih'in Okçubaşısı Musa Ağa'ya birer kitabe taşı, Ulubatlı Hasan'ın şehit düştüğü yer olduğu düşünülen Edirnekapı ve Eğrikapı arasındaki yere birer anıt taşı dikildiği anlaşılmaktadır.⁷¹¹ TTOK'nun bu faaliyetleri İstanbul ile sınırlı kalmamış, örneğin söz konusu kurumun önyak olmasıyla Adana'da Ramazanoğulları Konağı'nın belediye tarafından istimlâki gerçekleştirilmiştir.⁷¹²

Vedat Nedim Tör'ün tespitlerine göre bu dönemde Efes, Sart ve Afrodisyas'ın da dâhil olduğu Batı Anadolu bölgesindeki turistik mahaller, çoğu yabancı olmak üzere binlerce ziyaretçiyi bölgeye çeken tarihî ve turistik cazibesine rağmen söz konusu dönem itibariyle ulaşımı güç, mütehassıs olmayan idarecilerin elinde, yabancı otların ve dikenlerin istilasına uğramış, bir iki bekçi ile korunmaya çalışılan alanlar durumuna düşmüşlerdi.⁷¹³ Bu sorunları gidermek üzere, halkın turizme önem verdiği Ege bölgesinde⁷¹⁴ turistik faaliyetlere destek olmak üzere Ege mintıkası vilayet ve belediyelerinin iş birliğiyle 20 Kasım 1944 tarihinde merkezi İzmir'de olmak üzere *Ege Turizm Cemiyeti* kurulmuş ve cemiyetin Merkez İdare Reisliğine Denizli Milletvekili Dr. Behçet Uz seçilmiştir.⁷¹⁵ Söz konusu cemiyet şifalı sular, tarih ve

⁷⁰⁸Gülersoy ve diğerleri, s.52-53; Bu teşekkürün kuruluşunun, iç turizmi hareketlendirmek konusunda diğer şehirlere de örnek olması gerektiği düşüncesini paylaşan haber için bkz; Hikmet Münir, "Türkiye'de Dâhilî Turizm", *Vakit*, 29.07.1940, s.3.

⁷⁰⁹"TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...", *a.g.d.*, s.10-11.

⁷¹⁰"TTOK 1942 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.8-9.

⁷¹¹"TTOK 1943 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6-7; Çelik Gülersoy, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumunun 50 Yılı*, Kağıt ve Basım İşleri Anonim Şirketi, İstanbul, 1973, s.64.

⁷¹²"TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...", *a.g.d.*, s.10-11.

⁷¹³ Vedat Nedim Tör, "Turizm Bakımından Ege Bölgesi, Harabeler", *İktisadî Yürüyüş*, S.19, 16.09.1940, s.5.

⁷¹⁴ Vedat Nedim Tör, "Turizm Bakımından Ege Bölgesi", *İktisadî Yürüyüş*, C.2, S.17, 20 Ağustos 1940, s.12.

⁷¹⁵ "İzmir Turizm Cemiyeti İdare Heyeti Kuruldu", *Vakit*, 9.12.1944, s.4; Cemiyetin kuruluş çalışmaları 1944 yılı Temmuz ayı itibariyle Afyon Milletvekili Suad Yurdkoru, Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve Ağah Sırrı Levend, Denizli Milletvekili Naili Küçüka, İzmir Milletvekili Mustafa Rahmi Köken, Manisa Milletvekili Haldun Sarhan ve Feyzullah Uslu, Muğla Milletvekili Hasan Hüsnü Kitapçı tarafından Ege bölgesindeki turistik faaliyetleri canlandırmak üzere hazırlanan ve milletvekillerine dağıtılan bir rapor ile başlamıştır ("Ege Bölgesi Turistik Faaliyeti", *Vakit*, 13.7.1944, s.6); Bu cemiyet Bakanlar Kurulu Kararı ile 1946 yılı itibariyle genel menfaatlere yararlı derneklerden sayılmıştır (Merkezi İzmir'de bulunan Ege Turizm Derneği'nin Genel Menfaatlere Yarar

arkeoloji, oteller ve eğlence yerleri ihtisas komisyonlarından oluşmaktaydı. Cemiyet temsilcileri ile İzmir, Denizli, Muğla, Manisa ve Aydın Valileri arasında 1945 yılı Eylül ayında cereyan eden bir toplantıda; vilayetlerin çevresindeki turistik yolları ilgilendiren işler üzerinde çalışmak, turistler için ulaşım vasıtaları tedarik etmek ve bunların işletilmesini sağlamak, turistlerin medeni ihtiyaçlarını karşılayacak barınaklar ve oteller yapmak gibi kararlar alınmış ve bu kararların uygulanması için çalışmalara başlanmıştır.⁷¹⁶ Diğer yandan da TTOK tarafından İzmir ve Afrodisyas'taki tarihî sütunlardan yararlanılarak İzmir'deki fuar alanında bir müze binasının inşasına ön ayak olunmuştur.⁷¹⁷

Antik şehirlerden Priyen, Milet, Didim ve Hereklea söz konusu dönem itibariyle Batı Anadolu'da İzmir'in turistik önemini artıran tarihî yerleşkeler arasında yer almış ve bu yerleşkelere ilgi günden güne artmaya başlamıştır.⁷¹⁸ Turizm potansiyeli yüksek olan Efes ve Bergama'da savaş yıllarında da hafriyat ve restorasyon çalışmalarına devam edildiği anlaşılmaktadır.⁷¹⁹ Ticaret Vekâleti Turizm Müdürlüğü'nün 1939'dan itibaren bölgeye yaptığı yardımlarla bölgedeki tarihî eserlerin bakım ve tamir işlerine girişilmiştir. Bergama'yı bütün dünya için bir cazibe merkezi hâline getirmek ve devletin bu yöndeki çalışmalarını desteklemek üzere 1944 yılı başlarında *Bergama'yı Güzelleştirme Cemiyeti* teşkil edilmiş ve bu cemiyet Bergama'daki tarihî mekânların tamir ve tadil işleri başta olmak üzere önemli çalışmalar yapmıştır.⁷²⁰ Reiscicumhur İsmet İnönü'nün Türk Tarih Kurumu Kongresi üyelerine 1943 yılı Kasım ayında verilen klasik temsillerden biri vesilesiyle: “*Bu klasikleri harpten sonra bütün dünyaya Bergama tiyatrolarında göstereceğiz.*” şeklindeki beyanatı bölgenin turistik potansiyelinin değerlendirilmesi konusundaki çalışmalara ivme kazandırmış ve bu konudaki esaslı sorumluluklar da devlet desteğiyle söz konusu cemiyet tarafından üstlenilmiştir.⁷²¹

Trakya bölgesinde ise savaş yıllarında ciddi bir varlık gösteren *Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu* 1944'te nizamname değişikliğine giderek çalışma sahasını genişletmiştir.⁷²² Edirne'nin eski kabristanlarında sanat ve tarih bakımından kıymet arz eden kabir taşlarının müzelere kaldırılmasını sağlayan bu kurum ile Edirne'nin eski milletvekillerinden Mahmut Nedim Gündüzalp'in girişimiyle Ali Paşa Çarşısı'nın, Birgi'de Aydınolu Mehmet Bey Camii ile Gebze'de Mimar Sinan'ın eseri Çoban Mustafa Paşa Camii'nin tamir çalışmaları yapılmıştır.⁷²³ Mimar Sinan'ın eserleri olan *Darü'l-Kurra* ve *Darü'l-Hadis*

Derneklerden Sayılması Hakkında Karar”, *Resmî Gazete*, 16 Mayıs 1946, S.6308, Karar Sayısı: 3/4130).

⁷¹⁶ Ege Bölgesinde Turizm Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 23.09.1945, s.3.

⁷¹⁷TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...”, *a.g.d.*, s.10-11.

⁷¹⁸Ogan, “Turizm Bakımından...”, *a.g.m.*, s.12-13.

⁷¹⁹ “Efes ve Bergama'daki Eski Eserler Restore Ediliyor”, *Akşam*, 01.04.1940, s.6; Ayrıca bkz.; “İzmir'de Bulunan Eski Eserler”, *Vakit*, 25.03.1940, s.4; Asım Us, “Bergama'nın Arkeolojik Kıymeti”, *Vakit*, 22.8.1941, s.1.

⁷²⁰ “Bergama'yı Güzelleştirme Derneği'nin Çalışmaları”, *Vakit*, 23.4.1945, s.4; Süreyya Ergün, “Bergama'yı Sevenler Cemiyeti”, *TTOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, ss.30-31.

⁷²¹ Süreyya Ergün, “Bergama'da Klasik Temsillere Doğru”, *TTOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, s.28-29.

⁷²² “Edirne Eski Eserleri Sevenler Kurumu”, *TTOK Belleteni*, S.36, Ağustos 1944, s.19.

⁷²³ “TTOK 1945 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.6.

Medreseleri'nde kurulan *Edirne Etnografya ve Antikite Müzeleri* söz konusu dönem itibariyle tarihî özellikleriyle turistler için önemli bir ziyaret yeri hâline gelmiştir.⁷²⁴

Bu dönemde İstanbul merkezli olarak faaliyet gösteren *Adaları Güzelleştirme Cemiyeti*, *Şehitlikleri İmar Cemiyeti*, *TTOK* gibi teşekküllerin yanı sıra Anadolu sathında *Hatay Tarihî Eserleri Koruma Cemiyeti*,⁷²⁵ *Konya Eski Eserleri Sevenler Cemiyeti*, *Gaziantep Güzelleştirme Cemiyeti* ve *Eskişehir'i Güzelleştirme Cemiyeti* gibi gönüllülük esasına dayalı olarak faaliyet gösteren birçok kuruluş vardı. İzmir, Antalya, Konya, Sivas, Kastamonu, Adana ve Gaziantep bu tür cemiyetlerin faaliyette bulunduğu diğer şehirler arasında idi.⁷²⁶ Bu sosyal teşekküllerin devletin desteği ve işbirliği ile kuruldukları şehirlerdeki tarihî eserleri gün yüzüne çıkarmak, korumak, müze ortamında teşhir etmek ve şehrin altyapı eksikliklerini gidermek suretiyle turizme hizmet eden önemli çalışmalarda buldukları görülmüştür. Nitekim 1939'da Ticaret Vekâleti tarafından bütçenin *Turizm Umumî Masrafları ve Turizm Teşekküllerine Yardım* kaleminden yapılan sarfiyat 20.000 TL iken,⁷²⁷ yalnızca yedi aylık olarak yapılan 1945 bütçesinde *BYUM Yayın, Turizm ve Propaganda Giderleri* kaleminin 143.452 TL⁷²⁸ olarak belirlendiği görülmektedir. Savaş yıllarında turizm faaliyetleri için ayrılan bütçe tahsisatında görülen bu artış konuya gösterilen hassasiyeti gösteren önemli bir delil teşkil etmektedir.

Bu dönemin önemli olaylarından biri de 1944 yılı itibariyle *Çanakkale Zafer ve Meçhul Asker Abidesi Proje Müsabakası* olmuştur. Bu müsabakada birinciliği Türk mimarisinin çağdaş bir örneği durumunda olan ve Yüksek Mimar Feridun Kip, İsmail Utkular ve Doğan Erginbaş tarafından projelendirilen günümüzdeki yapıt kazanmıştır.⁷²⁹ İnşasına ilerleyen yıllarda başlanan bu yapıt tarihî özellikleriyle Türkiye'nin önemli bir turizm merkezi hâlini almaya başlamıştır.

5. Turizm Alanında Uluslararası İlişkiler ve Toplantılar

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, turizm konusundaki uluslararası faaliyet alanı nedeniyle Türkiye'nin dünyaya açılımını sağlayan TTOK'nın çalışmaları önem arz etmektedir. Bu nedenle söz konusu kurumun savaş dönemindeki uluslararası faaliyetlerinin ele alınmasında fayda vardır.

Savaşın hemen öncesine bakacak olursak, 1939 yılı içinde *New York Sergisi* için ABD'ye seyahat eden TTOK idarecilerinden Operatör Dr. Emin Erkul'un bu dönemde Washington'da düzenlenen *Turizm Kongresi*'ne de iştirak ettiği ve bu münasebetle Türk turizmi açısından faydalı tetkiklerde bulunduğu görülmüştür.⁷³⁰ Savaş döneminde ise TTOK'nın uluslararası faaliyetleri zafiyete uğramış, bu

⁷²⁴TTOK Edirne Şubesi'nin 1939 Yılı Faaliyeti Raporu", *a.g.d.*, s.6-7.

⁷²⁵ "Hatay'da Tarihî Eserleri Koruma Cemiyeti", *Akşam*, 01.04.1940, s.6.

⁷²⁶TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*,s.7.

⁷²⁷ "1939 Malî Yılı Hesabı Katî Kanunu", *Resmî Gazete*, 11 Haziran 1943, S.5427, Kanun No: 4428, Kabul Tarihi: 02/06/1943.

⁷²⁸ "1945 Yılı (7) Aylık Kesin Hesap Kanunu", *Resmî Gazete*, 9 Nisan 1952, S.8081, Kanun No:5910, Kabul Tarihi: 02/04/1952.

⁷²⁹ Paul Bonatz, "Çanakkale Zafer ve Meçhul Asker Abidesi Proje Müsabakası Münasebetiyle", *Mimarlık*, Yıl:1, S.3, s.13, 20-23.

⁷³⁰"TTOK 1939 Senesi Mesai Raporu", *a.g.d.*, s.7.

dönemde TTOK yetkilileri ile kurumun bünyesinde faaliyet gösteren *Türk-Yunan, Romen, Bulgar, Mısır, Macar ve Fransız/La Martin Komiteleri* arasında savaş ve sonrası turizm faaliyetleri hakkında fikir mübadelesi kapsamında yapılabilen birkaç toplantının dışında ciddi bir faaliyet görülmemiştir.⁷³¹ Öyle ki 1944 yılı itibariyle *Bulgar ve Mısır Komiteleri* ile haberleşmek imkânı da kalmadığı görülmektedir. Bu yüzden turistik amaçlı seyahatler için anlaşma hâlinde olunan ülkelere otomobillerin giriş-çıkışları konusunda TTOK tarafından verilen taahhütlerde bile sınırlamalara gidilmeye başlanmıştır. Nihayetinde TTOK'nın bünyesinde yirmi yıldır faaliyetlerini sürdüren *muhtelit turizm komiteleri* de savaştan sonraki şartlara göre yeni baştan teşkil edilmek üzere feshedilmiştir.⁷³²

Savaş yıllarında yabancı turizm teşkilatları ile iletişimin ciddi bir sıkıntıya uğradığı görülmüştür. 1940 yılı Haziran ayından itibaren uluslararası alanda faaliyet gösteren otomobil ve turing kulüplerinin merkezleriyle haberleşme kesilmiş olup, ülkelerinin işgale uğraması nedeniyle de *Norveç, Hollanda, Belçika, Fransa, Çekoslovakya ve Polonya Otomobil Kulüpleri* ile irtibat tamamen kesilmiş durumda idi. Ancak TTOK tarafından Almanya, İngiltere, Mısır, Suriye, Irak ve İran'daki bazı müesseselerle haberleşme sağlanabilmekteydi.⁷³³ *Beynelmilel Turizm İttifakı/BTİ* (Alliance Internationale de Tourisme/AIT) ile *Tanınmış Otomobil Klöbleri Beynelmilel İttihadı/TOKBB* (Association Internationale des Automobile Clubs Reconnus / AIACR) gibi uluslararası turizm teşekkülleri ile bu teşekküller nezdinde Türkiye'yi temsil etme yetkisine sahip TTOK arasında, 1939'dan beri küçük çaplı sorunlar görülmekle birlikte Münih vasıtasıyla haberleşme sağlanabilmekte idi. Ancak 1944'te Türkiye'nin Almanya ile münasebetlerinin kesilmesi üzerine Avrupa turizm teşekkülleri ile haberleşme imkânı tamamen ortadan kalkmıştır.⁷³⁴ Savaş nedeniyle *BTİ* ve *TOKBB* 1939 ve 1941 yıllarındaki olağan kongreleri de yapılamamıştır.⁷³⁵

TTOK'nın resmen mensup olduğu *BTİ* ile *TOKBB*'ye üye ülkelerde savaş durumu dolayısıyla birtakım belirsizliklerin meydana geldiği anlaşılmaktadır. Savaş yıllarında Avrupa'da Almanya'nın hâkimiyet tesis etmesiyle merkezi Brüksel'de olan *BTİ*'nin işleri Almanya'da *Nazi Alman Otomobil Klubü* (DDAC)'nün tayin ettiği bir komiserin kontrolü altına girmiş, böylece bu kuruluşla ilişkiler Münih şehri vasıtasıyla devam ettirilmeye başlanmıştır. Merkezi Paris'te bulunan *TOKBB* de Avrupa kıtasında Almanların kontrolü altına girmiştir. *İngiltere Otomobil Kulübü*'nün *TOKBB*'nin savaş sonuna kadar merkezini masrafını karşılamak üzere

⁷³¹“TTOK 1943 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.8.

⁷³²“TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.8.

⁷³³“TTOK 1940 Senesi Mesai Raporu”, *a.g.d.*, s.7; “TTOK 1943 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.8.

⁷³⁴“TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.8.

⁷³⁵“TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...”, *a.g.d.*, s.11; Söz konusu toplantılar dışında 1940'ta Macaristan Hükümeti, Türkiye ile Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan gibi Balkan ülkeleri arasında turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi konusunda fikir alışverişinde bulunmak üzere Peşte'de bir Turizm Konferansı düzenlemeyi planladığını beyan etmiş, bu teklif Ticaret ve Hariciye Vekâletleri tarafından uygun görülmele birlikte Başvekâletçe mevcut savaş durumunun yarattığı olumsuz şartlar nedeniyle kabul edilmemiştir (BCA, D:41025, FK:30..10.0.0, YN:229.542.8, 28/04/1940).

Londra'ya nakletmek yönündeki teklifine İsviçre ve İspanya gibi tarafsız ülkelerle birlikte Türk yetkililer de olumlu tepki vermemiştir.⁷³⁶

Savaş yıllarında turizm konusunda ilk ciddi uluslararası toplantı 1940 yılı Mayıs ayında İsviçre'nin başkenti Bern'de toplanan *TOKBB Kongresi* olmuştur. Kongreye birliğe üye 27 ülkeden ancak Türkiye, Fransa, İtalya, Macaristan, Yugoslavya, İspanya, Portekiz ve İsviçre delegeleri katılabilmişlerdir. Kongreye Avrupa'daki durumun nezaketine rağmen Türkiye'nin katılımı dikkat çekmiş, Türkiye adına TTOK Reisi Reşit Saffet Atabinen toplantıda hazır bulunmuştur. İsviçre'de savaş nedeniyle seferberlik ilan edilmesiyle olumsuz şartlar altında kalan toplantıda yeterli sayıda delege bulunmadığından bazı komisyonlar çalışmamıştır. Umumi Heyet Reisi Vicomte de Rohan'ın öncülüğünde açılan toplantıda Umumi Kâtip Colonel Peron, barışın akdine kadar *TOKBB*'nin bekleme devresi geçirmekle beraber gayrı faal olamayacağından bahsetmiştir. Kongrede römorklar, yayaların yürüyüş istikameti, yol emniyeti, gümrük vesikalarının geçerlilik süresi meseleleri ve şartlar nedeniyle resmî kalış süreleri içinde ülke dışına çıkamayan otomobillerin ülkede kalma süreleri hakkında gümrük müsamahası ve bu hususta hükümetlerin dikkatinin çekilmesi gibi konular gündeme gelmiştir. Türkiye delegesi ise toplantı sırasında savaşın ilanından itibaren bağımsızlıklarını kaybeden ülkelerin otomobil kulüplerinden verilen vesikaların Türkiye'de geçerli olmayacağını bildirmiştir.⁷³⁷ Toplantıda, savaş koşullarından ötürü birtakım sıkıntılarla karşılaşan ülkeler arasındaki ulaşım işleri ve zor durumda kalan cemiyetleri korumaya yönelik tedbirler de ele alınmıştır.⁷³⁸ Toplantıyı takip eden süreç içinde TTOK ile TOKBB arasında haberleşme tekrar 18 Eylül 1945 itibariyle TOKBB Reisi Vikont Dörohan'dan alınan bir mektup vasıtasıyla sağlanabilmiş, bu mektupta birlik komitesinin 12 Kasım 1945'te Londra'da toplanacağı ve savaştan doğan durumun ve olayların incelenmesi için umumi meclisin toplantı tarihinin tespit edileceği bildirilmiştir.⁷³⁹

BTİ ile de, Almanya'nın 1940 yılı Mayıs ayında Belçika'yı işgal etmesinden 1945'e kadar geçen süre içinde kesilmiş durumda olan haberleşme ilk defa olarak *BTİ Umumi Kâtipliği*'nden alınan 18 Temmuz 1945 tarihli bir tamim vasıtasıyla tesis edilebilmiştir. Bu tamimde ittifak merkezi adresinin geçici olarak Brüksel'e alındığı belirtilerek, *BTİ*'nin buhran yıllarındaki durumuna ve hâlihazırda gümrüklerde yaşanan sıkıntılara değinilmek suretiyle TTOK'ya gümrük geçiş karnesi hakkında *Beynelmilel Gümrük Anlaşması*'na devam edip edilmeyeceği sorulmuştur.⁷⁴⁰

TTOK, mensup olduğu BTİ, TOKBB gibi *Beynelmilel Turizm Merkez Konseyi* (Conseil Central de Tourisme International) ile de ancak 1945 yılı Ekim ayı itibariyle haberleşme imkânı bulabilmiştir. Bu uluslararası teşekküllerle yapılan görüşmeler vesilesiyle savaş sonunda ülkelerin birbirleriyle münasebetlerini

⁷³⁶“TTOK 1942 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.9-10.

⁷³⁷“Berne'de Toplanan AIACR Kongresi”, *TTOK Belleteni*, S.27-185, Temmuz 1940, s.11-12.

⁷³⁸“TTOK 1940 Senesi Mesai Raporu”, *a.g.d.*, s.7; Gülersoy ve diğerleri, s.47-48.

⁷³⁹“TTOK İdare Heyeti'nin 4 Ekim 1945 Tarihinde Toplanan 12 nci İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.44-45, Eylül-Ekim 1945, s.9.

⁷⁴⁰“TTOK İdare Heyeti'nin 12 Eylül 1945 Tarihinde Toplanan 11 nci İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.44-45, Eylül-Ekim 1945, s.4.

kolaylaştırmak için seyahat ve ikamet şartlarını tespit ve yeni muvakkat kanun, nizam ve tedbirler hakkında izahat alınmış, Türkiye’de geçerli usullere dair de bilgi verilmiştir. Yine bu dönemde Türkiye’nin İngiltere ve ABD ile turistik münasebetlerinin artırılması için TTOK tarafından bu ülkelerin temsilcileri ile müşterek komiteler kurmak üzere temasa geçildiği görülmektedir.⁷⁴¹

Şikago (Chicago)’da 1945’te düzenlenen ve Türkiye adına Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü’nün de iştirak ettiği *Şikago Milletlerarası Havacılık Konferansı*’nda ise 52 devletin temsilcisi bir araya gelmiş ve bu konferans savaş sonrasında daha da önem kazanacak olan hava ulaşım faaliyetleri için yol ve yön gösterici bir etkinlik olmuştur.⁷⁴² Konferans sonucunda uluslararası hava taşımacılığının güvenli, düzenli ve ekonomik bir şekilde yapılması ve gelişmesi için ülkeler arasında işbirliği sağlamak amacıyla *Şikago Sözleşmesi* olarak adlandırılan *Milletlerarası Sivil Havacılık Sözleşmesi* (International Civil Aviation Organization) imzalanmıştır.⁷⁴³ Türkiye’nin de taraf olduğu bu sözleşme 5 Haziran 1945’te TBMM tarafından onaylanmıştır.⁷⁴⁴ Kanunun gerekçesinde Türkiye’nin henüz İstiklâl Savaşı içinde bulunduğu 1919’da Paris Konferansı’na, ardından Roma Berlin ve Varşova’da imzalanan ve hava nakliyatını düzenleyen anlaşmalara iştirak etmediği belirtilerek, İkinci Dünya Savaşı’na kadar Türkiye’nin hava yollarını yabancı havacılığa prensip olarak kapattığı vurgulanmıştı. Ancak söz konusu dönem itibariyle havacılığın gösterdiği hızlı gelişim ve kazandığı önem Türkiye için de hava yolları nakliyatı konusunda yeni bir strateji belirlemeyi gerektirmişti. Gerek savaş döneminde ülke güvenliğinin temini gerekse Uzakdoğu’ya giden İngiliz, Fransız ve Hollanda havayollarının Türkiye’nin yaklaşımı nedeniyle seyahat ve aktarma güzergâhlarını Yunanistan ve Mısır’a kaydırmış olmaları nedeniyle kaçırılan iktisadi kazanç Türkiye’nin Şikago Sözleşmesi’ne taraf olmasında etkili olmuştu.⁷⁴⁵ Konferansta teşkil edilen konseye Türkiye de delege olarak seçilmiştir. Sözleşmenin birinci maddesi: “*Âkit devletler, her devletin ülkesi üzerindeki egemenliğinin mutlak ve münhasır olduğunu kabul ederler.*” şeklinde olmuş, böylece devletlerin hava sahaları üzerindeki egemenliğinin tam ve mutlak olduğu da artık devletler hukuku kaidesi hâlini almıştır.⁷⁴⁶

Bu dönemde Türkiye’nin yakın ilişki içinde bulunduğu Balkan ülkeleri ile gerçekleştirdiği turistik münasebetlere de kısaca değinmekte fayda vardır. Savaş öncesinde Balkan ülkeleri arasında meydana gelen yakınlaşmalar Balkan Konferansları’nı beraberinde getirmiş ve bu münasebetle söz konusu ülkeler arasında turizm ilişkilerini geliştirmek üzere 1931’de merkezi İstanbul’da bulunan *Balkan Turizm Birliği* teşkil edilmişti. Nihayetinde Balkan ülkeleri arasındaki bu

⁷⁴¹ “TTOK 1945 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.8.

⁷⁴² “TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.5-6.

⁷⁴³ A. Tufan Yazman, “Havacılık Konferansı Nasıl Geçti, *İktisadi Yürüyüş*, C.6, S.124, 19 Şubat 1945, s.12-13.

⁷⁴⁴ “Şikago’da 7 Aralık 1944 Tarihinde Akit ve İmza Edilmiş Olan Milletlerarası Sivil Havacılık Anlaşması ile Sivil Havacılık Sözleşmesi ve Bunların Eklerinin Onanması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 12 Haziran 1945, S.6029, Kanun No:4749, Kabul Tarihi: 05/06/1945.

⁷⁴⁵ “Şikago’da 7 Aralık 1944 Tarihinde Akit ve İmza Edilmiş Olan Milletlerarası Sivil Havacılık Konvansiyonu...”, *TBMM Tutanak Dergisi*, C.18, Dönem VII, Toplantı:2, 69. Birleşim, 05.VI.1945.

⁷⁴⁶ Hikmet Belbez, “Hava Alanı Üzerinde Devletin Egemenliği ve Şikago Konvansiyonu”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.188, Mart 1945, s.670-671.

yakın ilişkiler, içinde Türkiye'nin de bulunduğu 1934 tarihli Balkan Antantı'nı doğurmuştu. Bu suretle antantın resmî teşekkülleri, Balkan ülkeleri arasındaki etkileşimin önemli bir ayağını teşkil eden turistik ilişkilerin geliştirilmesi konusunda derhâl faaliyete geçmişlerdi. Ancak ciddi anlamda çaba sarf edilmesine rağmen bu konuda yeterince başarılı olunamadığı görülmüştü. Bu ilişkileri yakından ve etkin bir şekilde takip ve idare edecek ortak ve sürekli bir teşekkül mevcut olmadığından dağınık olarak yürütülen çalışmalar başarılı bir netice verememişti. Bununla birlikte 1939'da savaşın hemen öncesinde *Balkan Antantı Ekonomik Konseyi*'nin bünyesinde Bükreş'te düzenlenen *Turizm Daimi Konseyi Toplantısı*'na katılım sağlaması⁷⁴⁷ ve Türkiye ile Romanya arasındaki turizm hareketlerini çoğaltmak amacıyla 14 Ekim 1939 tarihi itibarıyla Beyoğlu'nda *Romen Turizm Ofisi*'nin hizmete girmesi konusundaki emekleri⁷⁴⁸ Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile turistik ilişkilerini geliştirmeye yönelik iradesini ortaya koyan önemli birer gösterge olmuştur. Savaş devam ederken 1945'te İstanbul'da toplanan *Türk, Yunan, Bulgar Şimendiferler Kongresi* de Balkan ülkeleri arasında cereyan eden ciddi bir toplantı olmuştur. Bu kongre sonucunda yalnızca tarifelere dair sorunlar halledilebilmiş ve Uzunköprü-Edirne arasında bulunan Yunan yerleşim bölgesindeki (enclave) ulaşım güçlükleri henüz kaldırılamamıştır. Nitekim bu sorun nedeniyle Bulgaristan ile Trakya üzerinden doğrudan demir yolu ulaşımı ancak 1945 yılı sonlarında sağlanabilmiştir.⁷⁴⁹

Savaş sonrasındaki turizm hazırlıklarını tanzim etmek ve Türkiye, Avrupa, Ortadoğu ve ABD arasındaki seyahatleri kolaylaştırmak amacıyla 1945 yılı Nisan ayında Kahire'de *Orta Şark Turizm Konferansı* düzenlenmiştir. Bu konferansa Türkiye'yi temsilen Yataklı Vagonlar Şirketi Türkiye Mümessili Hüsnü Sadık Durukal katılmıştır.⁷⁵⁰ Konferansta; doğu ile batı ülkeleri arasında doğrudan ulaşımı sağlayan Semplon ve Toros ekspreslerinde şimendifer idarelerinin radyo, soğuk hava ve duş tertibatı gibi konfor vasıtalarını temin etmeleri, Hayfa-Trablus arasındaki 250 km'lik askerî hattın yolcu ve eşya nakliyatına açılması, kara yollarının asfalt ve şoseye dönüştürülerek duraklama yerlerinde konforlu otellerin ve eğlence yerlerinin faaliyete geçirilmesi ve kara ve demir yolları vasıtasıyla geçişler sırasında sınırlarda pasaport ve gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması yönünde kararlar alınmıştır. Ayrıca, Türkiye'den geçecek hava vasıtalarının yolcularına ait bilet işlemlerinin kolaylaştırılması için çeşitli Amerikan ve İngiliz hava teşkilatlarıyla anlaşma sağlanmıştır. Konferans sırasında Mısırlı yetkililer, savaş nedeniyle seyahat faaliyetlerini durduran Devlet Deniz Yolları İdaresi'ne ait İstanbul-İskenderiye vapurlarının taşıma faaliyetlerine tekrar başlaması konusunda talepte bulunmuştur. Bu doğrultuda Mısır'ın yanı sıra Suriye ve Filistin'in turizm faaliyetleri kapsamında savaş sonrası için hazırlık çalışmaları dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra konferansta görülen ilgi nedeniyle, ilgili makamlar ve turing kulüpleri vasıtasıyla doğu

⁷⁴⁷ BCA, S:12407, D:239-1, FK:30..18.1.2, YN:89.113.7, 30/11/1939.

⁷⁴⁸“Rumen Turizm Ofisi Bugün Açılıyor”, *Akşam*, 14.10.1939, s.3; “Şehrimizde Rumen Turizm Ofisi Dün Açıldı”, *Akşam*, 15.10.1939, s.2; “Romen Turist Ofisi Bu Sabah Açılıyor”, *Vakit*,14.10.1939, s.1; “Romen Turizm Ofisi Dün Merasimle Açıldı”, *Vakit*, 1 ve 3; “Rumen Turizm Ofisi Dün Açıldı”, *Cumhuriyet*, 15.10.1939, s.2.

⁷⁴⁹ “TTOK 1945 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.3.

⁷⁵⁰ “Turizm Konferansı”, *Akşam*, 08.04.1945, s.3.

ülkelerinde muhtelif dillerde Türkiye'yi tanıtıcı resimli afiş ve broşürlerin dağıtılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.⁷⁵¹

1938'de Türkiye ile Letonya Cumhuriyeti arasında imzalanan mukaveleye benzer şekilde⁷⁵² 1939'da Türkiye ile Litvanya arasında akdedilen ve: "*Seyrisefain, turizm ve seyyar ticaret memurları hususlarında Yüksek Âkid Taraflar karşılıklı olarak yekdiğerlerine en ziyade mazharı müsaade millet muamelesini bahşetmeği taahhüt ederler.*"⁷⁵³ ibaresini içeren *Modüs Vivendi Anlaşması* Türkiye'nin söz konusu dönem itibariyle uluslararası alanda turizm faaliyetlerini geliştirmeye yönelik olarak gerçekleştirdiği diplomatik ilişkiler arasında yer almıştır.

6. Yayın Faaliyetleri

İkinci Dünya Savaşı sırasında ağır iktisadi şartlara rağmen Türkiye'de turizm, tanıtma ve propaganda konusunda yayın faaliyetlerine de devam edildiği görölmektedir. Bu konuda dikkate değer çalışmaların toplandığı kuruluş yine TTOK olmuştur.⁷⁵⁴ TTOK'nın savaş münasebetiyle azalan gelirleri ile doğru orantılı olarak azalan yayın faaliyetleri her şeye rağmen Türkiye'nin tanıtımı hususunda önemli bir rol üstlenmiştir.

Kurum ülkenin tarihî ve turistik değerlerini, eserlerini, resmî ve gayri resmî faaliyetlerini tanıtan prospektüs, broşür, afiş gibi materyallerin basım ve yayın işlerinin yanı sıra tanınmış yazar, tarihçi, edip, mimar ve şehir plancılarının makalelerine yer vererek Türkiye'de turizm konusunu işleyen ve savaş boyunca yayın hayatına devam eden *TTOK Belleteni*'ni neşrederek önemli bir tanıtım ve propaganda faaliyeti gerçekleştirmiştir. Savaş yıllarında Ticaret Vekâleti'nin talebi üzerine TTOK tarafından çeşitli dillerde bastırılan prospektüsler, broşürler, Bursa ve İzmir afişleri gibi Türkiye'yi tanıtıcı materyaller gerek İstanbul'daki yabancı konsolosluklar gerekse ülke dışındaki Türk mümessillikleri vasıtasıyla özellikle Suriye, Mısır, Irak, İran, Bulgaristan ve Romanya gibi civar ülkelere ve *İzmir, Filibe, Kudüs, Milano, Selânik, Viyana, Dresden, Leipzig, Peşte Zürih ve Budapeşte Beynelmilel Panayırları/Fuarları*'na gönderilerek teşhir edilmiştir. Bunlar ayrıca Türk limanlarına uğrayan yabancı gemi mürettebatına dağıtılmış, Hükümet tarafından iştirak edilen sergilere, Fransa, İngiltere, İtalya ve Balkanlardaki seyahat acentelerine, Londra'daki TTOK mümessili General Osborne Mance'e imkânlar çerçevesinde gönderilmiştir. TTOK tarafından turizme yönelik olarak verilen eğitici konferanslar savaş yıllarında da devam etmiştir.⁷⁵⁵ 1939 yılı seyahat ve turist gezdirme mevsiminin kısmen buhranlı geçmesinden ötürü ülkeye turist akışının az

⁷⁵¹ "Orta Şark Turizm Konferansı Kahire'de Toplandı", *Akşam*, 02.05.1945, s.3.

⁷⁵² "Türkiye-Letonya Ticaret Mukavelesinin Tasdikı Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 14 Nisan 1938, S.3882, Kanun No:3353, Kabul Tarihi: 08/04/1938.

⁷⁵³ "Türkiye ile Litvanya Arasında İmza Olunan İlişik Modüs Vivendi ile Ticaret ve Kliring Anlaşmalarının Meriyete Konulması", *Resmî Gazete*, 20 Eylül 1939, S.4315, Kararname No:2/11752, Kararname Tarihi: 03/09/1939.

⁷⁵⁴ TTOK'nın savaşın yarattığı sıkıntılara rağmen yayın faaliyetlerindeki hizmetlerine örnek olmak üzere bir haber için bkz.; "Turing Kulübü", *Cumhuriyet*, 06.04.1940, s.5.

⁷⁵⁵ "TTOK 1939 Senesi Mesai Raporu", *a.g.d.*, s.7-8; TTOK 1940 Senesi Mesai Raporu, *a.g.d.*, s.7; "TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...", *a.g.d.*, s.10-11.

olmasına rağmen TTOK, Edirne'nin en işlek mevkilerinden biri olan Saraçlar Caddesi'nde açmış olduğu büro vasıtasıyla turistlere çeşitli lisanlarda prospektüsler dağıtmış ve onların gerekli ve acil ihtiyaçlarını lisan bilir genç üyeleri vasıtasıyla karşılamak gibi faaliyetlerde bulunmuştur.⁷⁵⁶ Ayrıca Ticaret Vekaleti'nin talimatı gereği Mısır ve Merkezî Avrupa sergileri ile İngiltere'deki Türk-İngiliz Enformasyon Bürosu için projeksiyon diyaforitleri yaptırılmıştır.⁷⁵⁷ Savaşın son yılları itibarıyla Türkiye'nin temas hâlinde bulunduğu ülke sayısının azalması nedeniyle tanıtım malzemelerinin dağıtım sahası da daralmıştır. Buna rağmen Türkiye'de ve bazı komşu ülkelerdeki yabancı müesseselere TTOK aracılığıyla turistik tanıtım malzemesi dağıtımını devam ettirmiştir.⁷⁵⁸ Bu yıllarda İhap Hulisî Görey'in Ulus Meydanı'ndaki *Atatürk Heykeli*, *Minarelerin Arasından İstanbul*, *Bursa* ve *İzmir* afişleri ile Ressam Tarık'ın *Yalova* ve *Boğaziçi* afişleri basım ve dağıtımını yapılan dikkat çekici tanıtım materyalleri arasında yer almıştır.⁷⁵⁹ Cumhuriyet'in 20. yılı münasebetiyle İstanbul Belediyesi'nin desteğiyle yazar Âbidin Daver'e hazırlatılan *Güzelleşen İstanbul* adlı renkli ve resimli broşür ise İstanbul'un Cumhuriyet döneminde geçirdiği gelişmeleri yansıtan önemli bir tanıtım malzemesi olmuştur.⁷⁶⁰

TTOK tarafından iç turizmi kolaylaştırmak ve teşvik etmek amacıyla Türkçe olarak çıkarılan *Türkiye'de Otomobilli Turizm Rehberi*, Matbuat, Vakıflar ve Müzeler Umum Müdürlükleri'nin ülkenin tarihî ve tabii güzelliklerini gösteren neşriyatı,⁷⁶¹ Bursa Belediyesi tarafından neşredilen *Bursa Rehberi*⁷⁶² dönemin ciddi yayınları arasındadır. Matbuat Umum Müdürlüğü ise 1941 yılı sonlarında *Radyo Mecmuası*'nın neşrine başlamıştır. Bu mecmua Süreyya Ergün'ün turizmi ve turistik yerleri konu alan radyo programlarının neşrini de yaparak Türkiye'deki turizm ve propaganda çalışmalarına ciddi bir katkı sağlamıştır. Umum Müdürlük diğer yandan ülkedeki ve dünyadaki siyasi, iktisadi, askeri, sosyal ve kültürel hadiselerle yer veren *Ayın Tarihi* ile ağırlıklı olarak tarihî, turistik, sosyal ve kültürel konulara odaklanan *La Turquie Kemaliste*⁷⁶³ adlı süreli yayınların neşrine de devam ettirmiştir. BYUM'nin desteğiyle Ernest Mamboury'nin Fransızca olarak kaleme aldığı *Adalar Rehberi*⁷⁶⁴ gibi rehber eserlerin yanı sıra Arif Müfit Mansel'in tercüme ettiği *Bizans Tarihi*⁷⁶⁵ ile Edirne ve Yöresi Eski Eserler Sevenler Kurumu'nun yayınları arasında çıkan *Edirne Tarihi*,⁷⁶⁶ Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Boğaziçi Mehtapları*,⁷⁶⁷ Beynelmillel Olimpiyat Komitesi üyesi Dr. Carl Diem'in Türk sporu ve tarihi için

⁷⁵⁶“TTOK Edirne Şubesi'nin 1939 Yılı Faaliyet Raporu”, *a.g.d.*, s.6-7.

⁷⁵⁷ “TTOK 1939 Senesi Mesai Raporu”, *a.g.d.*,s.9.

⁷⁵⁸TTOK'nın 1944 Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*,s.6-7; “TTOK 1945 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.5-6.

⁷⁵⁹ Gülersoy ve diğerleri, *a.g.e.*, s.44 ve 48.

⁷⁶⁰ “Güzelleşen İstanbul”, *Akşam*, 29.10.1943, s.4.

⁷⁶¹“TTOK 1940 Senesi Mesai Raporu”, *a.g.d.*, s.6.

⁷⁶²“TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...”, *a.g.d.*, s.10.

⁷⁶³ BCA, FN:30.1.0.0, KN:104, DN:651, SN:4.

⁷⁶⁴ Ernest Mamboury, *Les Îles des Princes*, İstanbul Guide Touristique, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943 .

⁷⁶⁵ Alexander Alexandroich Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfit Mansel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1943.

⁷⁶⁶ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserler Sevenler Kurumu Yayınları: 6, İstanbul, 1940.

⁷⁶⁷ Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1942.

önem arz eden *Asya'da Cirit Oyunları ve Süvarilik* adlı eseri, Ziya Emiroğlu'nun Türkiye'ye gelen *Hollanda Elçisi Collier'in Seyahatnamesi*'ni Fransızcadan tercümesi⁷⁶⁸ ve Reşat Ekrem Koçu'nun seyahatname tercümesi⁷⁶⁹ söz konusu dönemde ülkenin tanıtım faaliyetlerine katkı sağlayan kaynak eserler arasında yer almıştır. Süreyya Ergün'ün Türkiye'deki otel durumuna, yabancı ülkelerdeki otelcilik anlayışına ve mevzuatına, millî turizm planına dair görüş ve önerilerini içeren *Otelcilik ve Millî Turizm Kredisi* adlı eseri de dönemin önemli inceleme ve araştırma eserleri arasındadır. İstatistik Umum Müdürlüğü ise İtalya Turizm Teşkilatı İstatistik Şefi Marco Avancini'nin turizm ve otel istatistikleri ile değerlendirmelerini ihtiva eden küçük çaplı bir eserini tercüme ettirip neşrederek ülkedeki turizm yazın çalışmalarına katkı sağlamıştır.⁷⁷⁰

Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay, Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer, Necmeddin Sadak ve Burhan Felek gibi mihver ve müttefik devletlere propaganda amacıyla davet edilen yazarlar bu ülkelerde edindikleri izlenimleri kamuoyuyla paylaşarak turizm edebiyatı bakımından önem arz eden yazılar kaleme almışlardır.⁷⁷¹ Bunun dışında Falih Rıfkı Atay, Celaleddin Ezine ve Neşet Hâilil Atay gibi yazarların ABD'den Fransa'ya kadar dünyanın çeşitli ülkelerine yaptıkları özel seyahatlerine ilişkin edebî ve turistik tanıtım yazıları İstanbul matbuatında ilgi uyandırmıştır.⁷⁷²

Savaş döneminde Türk matbuatında aydınlar ve idareciler tarafından turizme dair bol miktarda makale ve değerlendirme yazısının yer aldığı görülmektedir. Bu yazarlar turizm, şehirlerin turizm potansiyelleri ve eski eserlerin korunması hakkında makaleler, inceleme yazıları ve fıkralar yazarak Türkiye'de turizmi bir dava olarak ele almışlardır.⁷⁷³ Bu şekilde, birçok ülkenin belli başlı iktisadi kaynakları arasında yer alan turizm konusunda Türkiye'nin mevcut durumu ve potansiyelleri değerlendirilmiş, bu potansiyellerden yeterince yararlanılamamasının nedenleri hakkında kafa yorulmuş, bu sorunu gidermek üzere çareler düşünülmüş, Hükümet'e, belediyelere ve halka tavsiyelerde bulunulmuş ve bunlar kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bu dönemde Halkevleri dergilerinde de turizm konusuna temas edildiği ve bu yayınlarda şehirlerin turizm potansiyellerini değerlendirmeye yönelik tavsiye ve telkinlerin yer aldığı görülmektedir.⁷⁷⁴ Ayrıca dikkat çekici bir husus olarak, 1939 yılı itibarıyla Türkiye'ye iltihak eden Hatay'ın da turistik potansiyeli dikkatleri çekmeye başlamıştır. Bu münasebetle Hatay'ın tabii ve tarihî güzelliklerinin yerli ve

⁷⁶⁸“TTOK 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu...”, *a.g.d.*, s.11.

⁷⁶⁹ “TTOK 1939 Senesi Mesai Raporu”, *a.g.d.*, s.9.

⁷⁷⁰ Marco Avancini, *Turizm İstatistikleri*, çev. Nüzhet Yalkut, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1941.

⁷⁷¹“TTOK 1942 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.7-8; Bahsi geçen ülkelerin Türkiye'deki basın organları ve yazarları vasıtasıyla propaganda yapmak konusundaki çalışmaları ve yerli yazarların konuya ilişkin yaklaşımları ile ilgili olarak bkz.; Seydi, *a.g.e.*, s.51 vd.

⁷⁷² “TTOK 1939 Senesi Mesai Raporu”, *a.g.d.*, s.9.

⁷⁷³TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.6-7; “TTOK 1945 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.5-6.

⁷⁷⁴ Konuya örnek olmak üzere birkaç örnek için bkz.; H.Ulusoy, “Niğde'nin Servetleri, Turizm Bakımından Niğde”, *Akpınar*, Niğde Halkevi Dergisi, S.40, Birinci Teşrin 1939, s.12-15; “Turizm Bakımından Manisa”, *Gediz*, Manisa Halkevi Dergisi, S.21, 24-26, 29, 30, 1939; H. Mitat Karagülle, “Çukurova'nın Âtisi ve Turizm Bakımından da Önemi”, *İçel*, Mersin Halkevi Dergisi, S.18, Temmuz 1939, s.1-2.

yabancı turistleri bölgeye çekebilecek nitelikte olduğuna dair matbuat aracılığıyla tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmeye başlanmıştır.⁷⁷⁵

Ülke içinde; Büyükelçi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Prof. Dr. Cemil Topuzlu, İsmail Hami Danişmend, Burhan Felek, Abidin Daver, Kemal Emin Bara, Dr. Carl Diem, Annemarie Von Gabain gibi mühim şahsiyetlerin, ülke dışında ise Prof. Dr. Albert-Louis Gabriel ve Fransız siyasetçi Edouard Herriot gibi yabancıların Türk kültürüne, turizmine ve turistik zenginliklerine temas eden konferansları Türkiye'nin tanıtım faaliyetlerine katkı sağlamıştır.⁷⁷⁶

Savaş yıllarında yeni ve etkin bir propaganda aracı olarak radyo yayınlarının ön plana çıktığı görülmektedir.⁷⁷⁷ Savaşan ülkelerin askerî ve siyasi propagandalarına rağmen savaşa dâhil olmayan Türkiye iç ve dış politika anlayışını, milli kültürünü ve birliğini koruma, kuvvetlendirme ve yayma vasıtası olarak radyo yayınlarından yararlanma yoluna gitmiştir.⁷⁷⁸ Radyo Difüzyon Müdürlüğü Urdu, Fars, Arap, Sırp, Hırvat, Bulgar, Yunan, Fransız ve İngiliz lisanlarında günlük kısa dalga yayınlarıyla Türkiye'deki olayları bütün dünyaya yaymak, milletlerarası meseleleri ve olayları incelemek, tartışmak, haber olarak bildirmek gibi görevleri yerine getirmekteydi.⁷⁷⁹ 1943 yılı Kasım ayında Türkiye'yi tanıtmak üzere biri ABD'ye diğeri İngiltere'ye hitap eden iki *konuşma saati programı* düzenlenmiştir. Gerek Basın Ataşelerinden gerekse dinleyicilerden alınan mektuplardan söz konusu ülkelerde bu programların büyük bir rağbet gördüğü ve ilgiyle takip edildiği anlaşılmaktaydı. Bu programlar için Türkiye'de ikamet etmekte olan yabancılardan da yararlanılabilmekteydi. Örnek olarak İngiliz Kültür Heyeti'nde görev yapan İngilizler Türkiye radyolarından yaptıkları yayın vasıtasıyla kendi ülkelerine hitaben çeşitli konuşmalar gerçekleştirebiliyorlardı. Bu konuşmalarda Türkiye'nin özelliklerinden, şehirlerin güzelliklerinden geniş çaplı olarak bahsetmek suretiyle Türkler ile İngilizler arasındaki dostluğun kuvvetlenmesine hizmet ediyorlardı.⁷⁸⁰ Bu dönemde Türk radyolarında yabancı dillerde yayın yapıldığı gibi savaş hâlindeki devletlerin radyoları da çeşitli yabancı dillerle birlikte günde birkaç defa Türkçe yayın da yapıyorlardı. Bu yayınlarda Türkiye lehine haber ve söylemler işitilebilmekle birlikte aleyhte propagandalar da bulunabiliyordu.⁷⁸¹ Bunun dışında Türkiye Radyo Difüzyon Postaları ile ABD'deki Columbia, National, Mutual Radyo Şirketleri ile New York Times gazetesi, Londra BBC İdaresi ve United Press Ajansı muhabirleri Türkiye'deki haberleri radyo haberleri neşriyatı ile ABD'ye iletmekteydiler.⁷⁸²

⁷⁷⁵ "Hatay Turizm Memleketi", *TOK Belleteni*, S.25-49, Ağustos 1939, s.10; Sabih Alaçam, "Hatay Turistlere Bir Cennettir", *TOK Belleteni*, S.27-185, Temmuz 1940, s.16-17.

⁷⁷⁶ "TOK 1939 Senesi Mesai Raporu", *a.g.d.*, s.7.

⁷⁷⁷ İzzettin Tuğrul Nişbay, "Radyo Harbi", *Radyo*, C.3, S.30, 15 Mayıs 1944, s.2.

⁷⁷⁸ Vedat Nedim Tör, "Radyo Savaşı'nda Türkiyemiz", *Radyo*, C.1, S.5, 15 Nisan 1942, s.5.

⁷⁷⁹ Cemal Yorulmaz, "Devlet Radyosu'nun Teşkilatı ve Vazifeleri", *Radyo*, C.2, S.13, 15 Birinci kânun 1942, s.8.

⁷⁸⁰ Nezhil Manyas, "İngiltere'ye ve Amerika'ya Yeni Neşriyatımız", *Radyo*, C.4, S.38, 1 Şubat 1945, s.21.

⁷⁸¹ "Yabancı Radyoların Türkçe Programları", *Radyo*, S.1, C.1, 15 Birinci kânun 1941, s.15.

⁷⁸² Nezhil Manyas, "Ankara'dan Amerika'ya", *Radyo*, S.1, C.1, 15 Birinci kânun 1941, s.24.

Söz konusu dönem itibariyle gazeteler ve radyolar gibi filmler de ülkede yaşanan olayları, fikir hareketlerini, ülkenin güzelliklerini, insanların yaşama tarzlarını, gelenek ve göreneklerini, edebiyatını ve musikisini yayan ve tanıtan bir vasıta olmuştur.⁷⁸³ Bu nedenle Matbuat Umum Müdürlüğü'nün bünyesinde 1940'ta kurulan *Film Servisi* 1945 yılı sonuna kadar Türkiye'nin siyasi, askerî, sosyal, iktisadi ve turistik tanıtımına hizmet eden değişik konularda ve bir kısmı sesli olmak üzere 71 film çekmiştir.⁷⁸⁴ Söz konusu birimin çalışmaları neticesinde ayrıca sinemalarda gösterimde olan filmlerden önce seyircilere ülkedeki olayları, manzaraları, örf ve adetleri, imar ve inşa çalışmalarını yansıtan kısa tanıtım filmlerinin izlettirildiği ve bu propaganda hareketinin dünyada savaşın etkilerini belirgin bir şekilde hissettirdiği söz konusu dönemde bile turizm faaliyetlerini teşvik edici bir etki yarattığı anlaşılmaktadır.⁷⁸⁵ BYUM bünyesindeki *Fotoğraf Servisi* tarafından savaşın sonuna kadar yerli ve yabancı matbuata ülkeyi tarihi ve tabii özellikleri ile tanıtmak ve ülkedeki siyasi, iktisadi, askerî ve sosyal olayları yansıtmak üzere dağıtılan çeşitli temalardaki fotoğraf sayısı ise 19 bin civarında olmuştur.⁷⁸⁶

7. Uluslararası Fuar, Sergi, Sportif Turizm ve Ağırhama Faaliyetleri

Savaş yıllarında, iç ve dış turizmi hareketlendiren vasıtalar arasında önemli bir yere sahip olan sergi, fuar, kongre ve sportif müsabaka faaliyetlerinin organizasyon ve propaganda çalışmalarında devletin turizm teşkilatının doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olması gerektiği konusu gündemde kalmıştır.⁷⁸⁷ Nitekim ülkedeki ticari hayatı canlandıran, kültür ve turizm faaliyetlerine katkı sağlayan bu etkinlikler için mevcut iktisadi şartlar çerçevesinde devletin açık bir desteği görülmüştür.

Savaş yıllarında devletin iktisadi alandaki yetkilerini ve müdahaleciliğini genişleten Millî Korunma Kanunu'nun getirdiği sınırlamalara rağmen Cumhuriyet'in ilk yıllarına dayanan mazisiyle *İzmir Enternasyonal Fuarı* Türkiye'de ticari, turistik ve kültürel mahiyette faydalı ve eğlenceli etkinliklerden biri olmuştur. Fuar 1942 yılı itibariyle açılmamış, bu eksiklik düzenlenen *Kültürpark eğlenceleri* ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu etkinlik, dünyada savaş devam ederken Türkiye'de barışın ve sükûnetin hüküm sürdüğünü göstermesi açısından önem arz etmiş, bu durum Hükümet'in ülkedeki milletlerarası bir etkinlikle savaşın yarattığı olumsuz etkileri gidermeye yönelik bir gayreti olarak dikkat çekmiştir.⁷⁸⁸ Fuar; basının ilgisi, radyo yayınları, dağıtılan afiş, broşür ve rehberler, tren ve deniz yollarında katılımcılar ve halk için uygulanan tenzilatlı tarifeler ve halkın yakın ilgisi ile ciddi anlamda kurumsallaşma kimliği

⁷⁸³ Sadrettin Celâl Antel, "Kültür Hizmetinde Sinema", *Ayn Tarihi*, S.75, 1-29 Şubat 1940, s.545-549; Nedim Veysel İlkin, "Sinema ve Filmciliğimiz", *Radyo*, C.4, S.38, 1 Şubat 1945, s.3.

⁷⁸⁴ BCA, FN:30.1.0.0, KN:104, DN:651, SN:4.

⁷⁸⁵ Hikmet Münir, "Matbuat Umum Müdürlüğü Filmleri", *Vakit*, 03.11.1941, s.2.

⁷⁸⁶ BCA, FN:30.1.0.0, KN:104, DN:651, SN:4.

⁷⁸⁷ Vedat Nedim Tör, "Sergiler, Festivaller, Kongreler, Müsabakalar", *İktisadi Yürüyüş*, 1.08.1940, S.6, s.19.

⁷⁸⁸ "Fuar Her Bakımdan Muvaffak Bir Eser", *Ulus*, 05.09.1943, s.2.

göstermiştir.⁷⁸⁹ Prof. Dr. Suphi Nuri İleri: “Biz harp içinde sây ve medeniyet yarattığımızı âleme iftiharla göstermiş oluyoruz.”⁷⁹⁰ diyerek savaşa rağmen faaliyetlerini devam ettiren fuarın Türkiye’nin medeniyet yolundaki çalışmalarına bir örnek ettiğini belirtmiştir. İzmir Belediye Reisi Dr. Behçet Uz da 1941 yılı fuar hazırlıkları sırasında: “İzmir Fuarı’nın faydası elle tutulur bir iktisat müessesesi ve memleketin iç ve dışında turizm hareketi yaratan bir varlık olarak yükselmekte bulunduğu noktasında herkes müttefiktir.”⁷⁹¹ diyerek fuarın ülkede geniş bir turizm hareketi yarattığını ifade etmiştir.⁷⁹² Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen: “fuarı yalnız İzmirliler için değil, vatanın inşa ve imarı için çırpınan bütün inkılâp nesli için bir iftihar levhası” olarak gördüğünü belirterek, fuarın ticaret ve turizmi teşvik edici ve kültürel mübadele kapsamında milletlerarası ilişkileri geliştirici hizmetlerine atıfta bulunmuştur.⁷⁹³ Yunus Nadi ise savaş yıllarında düzenlenmeye devam eden söz konusu fuarı: “dünyada eşsiz bir savaşın kan ve ateşi içinde yüzerken Beynelmilel İzmir Fuarı’nın geçmiş yıllara bakarak daha mütekâmil bir şekilde açılmasını takdire ve iftihara layık bir başarı” olarak değerlendirmiş ve: “Dünyayı kasıp kavuran harbe karşı tam bir tezat ifadesi bir sulh eseri ve dost ve düşman herkesin gıpta edeceği parlak bir faaliyet numunesi”⁷⁹⁴ olarak tanımlamıştır. Asım Us ise fuar alanını sadece Türkiye için değil, Avrupa’daki büyük şehirler için de kıymet teşkil edecek bir imar eseri olarak değerlendirmiştir.⁷⁹⁵ 1945’te fuarın açılış konuşmasında Belediye Reisi Reşat Leblebicioğlu, bütün dünyayı sararak Türkiye sınırlarına kadar dayanan savaş sırasında üç kıtanın arasında yer alan Türkiye’de söz konusu fuarın “emniyet, dostluk ve insani düşüncelerin bir numunesi” olduğunu vurgulamıştır.⁷⁹⁶

Fuara katılımı teşvik etmek üzere yabancı ülkelere fuarı ziyaret edeceklerin pasaportları Türkiye sefaret ve konsolosluklarında ücretsiz olarak vize ettirilmiştir,⁷⁹⁷ fuarda satılan ürünler kazanç vergisinden, fuara iştirak edenler ise belediye vergilerinden muaf tutulmuştur. Fuarda satılan yabancı ürünler için yalnızca gümrük vergisi ödenmiş, satılan ürünler için tediye kolaylıkları gösterilmiş, ürün teşhir edenlere veya ziyaretçilere birçok yabancı devlet ve şirket ile Devlet Demir ve Deniz Yolları İdareleri tarafından %50-75 oranında tenzilat sağlanmıştır.⁷⁹⁸ Fuar için halka tanınan bu seyahat kolaylıkları Anadolu’nun dört bir yanından İzmir’e yoğun bir

⁷⁸⁹Ekrem Yazman, “Fuarın Muhasebesi”, *İktisadi Yürüyüş*, 1 Ekim 1940.

⁷⁹⁰ Suphi Nuri İleri, “Türk ve Türkiye”, *İktisadi Yürüyüş*, C.2, S.18, 05.09.1940, s.4.

⁷⁹¹ “İzmir Belediye Reisi Muhtelif İşler Hakkında Beyanatta Bulundu”, *Ulus*, 10.03.1940, s.2.

⁷⁹² “İzmir Fuarı Dün Merasimle Kapandı”, *Akşam*, 21.9.1941, s.2.

⁷⁹³ “Mümtaz Ökmen Dış Ticaretimizin Ana Hatlarını İzah Ediyor”, *Ulus*, 21.08.1941, s.1 ve 5.

⁷⁹⁴ Yunus Nadi, “İzmir Fuarı”, *TOK Belleteni*, S.29-195, Ağustos 1941, s.16-17.

⁷⁹⁵ Asım Us, “İzmir Fuarı Nasıl Vücut Buldu”, *Vakit*, 20.08.1941, s.1.

⁷⁹⁶ “İzmir Fuarı Güzel Bir Törenle Açıldı”, *Ulus*, 21.08.1945, s.4.

⁷⁹⁷ Örnek olarak, bu yönde yapılan çalışmalara katkı sağlamak üzere 1939’da çıkarılan kararname ile fuara yabancı ülkelere gelen ziyaretçilere fuarın açılışından 15 gün öncesinden başlayıp kapanışından 15 gün sonrasına kadar ikamet hakkı tanıyan ücretsiz vize verilmesi kararlaştırılmıştır. “Dokuzuncu İzmir Enternasyonal Fuarı’na Yabancı Ülkelerden Gelecek Ziyaretçilere İkamet Hakkı Bahşedecek Şekilde Meccani Vize Verilmesi Hakkında Kararname”, *Resmî Gazete*, 26 Nisan 1939, S.4193, Kararname Tarihi: 17/04/1939, Kararname No: 2/10802.

⁷⁹⁸ “İzmir Fuarı”, *TOK Belleteni*, S.27-185, Temmuz 1940, s.19.

yönelişe ve iç turizmde hareketliliğe neden olmuştur.⁷⁹⁹ Sergi Sarayı, İzmir Pavyonu; Fuar, Ada ve Akasyalar Gazinoları; gül, nebatat, hayvanat ve çocuk bahçeleri, lunapark, açık hava tiyatrosu, telefon köşkü gibi tesisleri; kültür, ziraat ve sağlık müzeleri, paraşüt kulesi, atış poligonu, atlı spor ve tenis kulüpleri gibi yapıları ile fuar alanını içinde barındıran Kültürpark'ın 1939'da ziyaretçi sayısı 624.580, bunlardan elde edilen gelir 31.229 TL iken, bu rakamların 1943'te hızlı bir yükselişle 1.016.553 ziyaretçiye ve 50.827 TL'ye çıktığı görülmüştür.⁸⁰⁰ Fuarın içinde bulunduğu Kültürpark'ın fikir öncülerinden Afyon Milletvekili Suad Yurdkoru 1944'te iç turizm hareketliliğinde önemli bir unsur olduğunu belirttiği fuara bir ay içinde 140.000-180.000 kadar yerli ve yabancı ziyaretçi geldiğini, fuarda ürün teşhir etmek, satmak, satın almak, eğlencelere iştirak etmek için gelen bu ziyaretçilerin bir kısmının İzmir civarındaki tarihî merkezler ile istirahat ve sıhhat yerlerine gittiğini, bu şekilde turist kabilelerinin ülkeye her sene ortalama 8-10 milyon lira arasında bir gelir sağladığını belirterek fuarın turistik ve ticari katkılarına vurguda bulunmuştur.⁸⁰¹

Uluslararası önemine binaen sadece savaşın dışında kalan ülkelerin değil, savaşın içinde bulunan ülkelerin bile söz konusu fuara katılma gereği hissettiği anlaşılmaktadır.⁸⁰² 1939'da Almanya, Belçika, İngiltere, Fransa, Yunanistan, İtalya, Polonya, Romanya, SSCB, İran ve Filistin olmak üzere 11 ülke tarafından açılan resmî pavyonlar ile fuara talep zirveye çıkmıştır. Yerli katılımcı kuruluş sayısı 1947'ye kadar düzenli olarak artış göstermiş, 1943'e kadar düşüş gösteren katılımcı ülke resmî pavyonu ve yabancı firma sayısı bu yıldan itibaren tekrar artışa geçmiştir.⁸⁰³ Savaş yıllarında fuardaki ülke pavyonlarında ideolojik propagandaya yönelik faaliyetler de dikkat çekmiştir. Örneğin Almanya pavyonundaki sanayi ürünleri arasında, daha önce Ankara Sergievi'nde teşhir edilen *Yeni Alman Mimarisi Sergisi*'nde yer alan Adolf Hitler'in çalışma odası, Gençlik Teşkilatı Yurdu, Berlin'deki Savaş Akademisi tasarımı, gamalı haçlı bayrakların dalgalandığı *Nasyonal Sosyalist Parti Yıllık Toplantı Merkezi* fotoğrafları ziyaretçilere sunuluyordu. Nazi Almanyası'nı anlatan film gösterileri de Almanların fuar

⁷⁹⁹M.Günyüz, "Memlekette Dâhilî Turizm Hareketi", 10.09.1941, *Vakit*, s.5; Ayrıca, 1941 İzmir Fuarı nedeniyle iç turizmde görülen hareketlilik hakkında bkz; Asım Us, "İzmir Turizminin Memleket Turizminde Oynadığı Rol", *Vakit*, 19.08.1941, s.1 ve 6.

⁸⁰⁰Süreyya Ergün, "Kültür-Park", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.163, Birinci Teşrin 1944, s.398-399;

⁸⁰¹Suad Yurdkoru, "İzmir Enternasyonal Fuarı ve Ege Turizmi Üzerindeki Tesirleri", *Ulus*, 13.7.1944, s.2. Tör ise bu konuda biraz daha kötümser bir bakış açısıyla bazı altyapı eksikliklerinden dolayı İzmir Fuarı'ndan ve İstanbul Belediyesi tarafından her yıl düzenlenen İstanbul Festivali'nden istenen verimin alınmadığına vurguda bulunmuş, alternatif bir görüş olarak uluslararası kongre ve spor müsabakalarının da dâhil edilmesiyle Türkiye'de Mısır, Suriye, Irak ve İran'ın iştirakiyle bir *Şark Festivali* organize edilmesinin ülke turizmi için faydalı olacağını ifade etmiştir (Vedat Nedim Tör, "Sergiler, Festivaller, Kongreler, Müsabakalar", *İktisadi Yürüyüş*, 01.08.1940, S.6, s.19).

⁸⁰²"Fuara İştirak Eden Yabancılar ve Eğlence Yerleri", *İktisadi Yürüyüş*, C.2, S.17, 20 Ağustos 1940, s.22.

⁸⁰³Gökhan Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s.92-93 ve 97; 1943'teki fuarın önceki senelere göre daha başarılı olduğuna dair görüş bildiren bir başka yazar için bkz.; Faruk Fenik, "İzmir Fuarı", *TOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, s.16-17.

etkinlikleri arasında yer alıyordu.⁸⁰⁴ Yine SSCB pavyonunda sanayi ürünleri kadar komünizm prensiplerini ihtiva eden duvar afişleri de görülmekteydi.⁸⁰⁵

Benzer bir yaklaşım yabancı ülkelerin Ankara'da açtıkları sergilerde de gözlemlenmiştir. İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği Basın Dairesi tarafından Ankara Halkevi salonlarında açılan *Harp İçinde İngiltere Sergisi*,⁸⁰⁶ Amerikan Harp Haberler Bürosu tarafından Ankara Resim ve Heykel Galerisi'nde açılan *Amerikan Sanat ve Mimari Sergisi*⁸⁰⁷ ve Ankara Sergievi'ndeki *İsviçre Mensucat Mamulâtı Örnekler Sergisi*⁸⁰⁸ yabancı ülke yetkilileri tarafından Türkiye'de düzenlenen propaganda amaçlı etkinliklere birer örnek teşkil etmiştir.

Bu dönemde Avrupa'da fuarlara olduğu gibi sergi etkinliklerine de katılımın azaldığı görülmüştür. Avrupa'nın muhtelif ülkelerinde savaş öncesinde her sene düzenlenen meşhur *Paris Otomobil Sergisi* bile savaşın iktisadi hayata vurduğu darbe ve beraberinde gelen benzin sıkıntısı gibi sorunlar nedeniyle savaş yıllarında düzenlenememiştir.⁸⁰⁹ Buna karşılık Türkiye'de devlet imkânlarıyla veya yerel çalışmalarla organize edilen ulusal ve uluslararası sergi faaliyetleri göze çarpmaktadır. 1940 yılı itibariyle Topkapı Sarayı'nda ziyarete açılan eski elişleri ve resim salonları buna birer örnek teşkil etmektedir. Bu yıllarda Halkevleri de buldukları vilayetlerde düzenledikleri resim ve fotoğraf sergileri gibi sanatsal etkinliklerle ülke propagandasına kıymetli dokümanlar sağlamışlar ve bu yöndeki hareketlilik dönemin dikkat çeken turistik faaliyetleri arasında yer almıştır.⁸¹⁰ Yine bu dönemde devlet erkânının desteğiyle bazı parçaları 16. yüzyıla kadar giden Türk milletinin günlük hayatında kullandığı ev ve giyim eşyalarının sergilendiği *Ankara Halkevi Türk El İşlemeleri Sergisi*,⁸¹¹ Türkiye'deki iktisadi gelişmeleri gözler önüne seren Ankara Sergievi'ndeki *Cumhuriyet Nafia Sergisi*,⁸¹² sanatsal çalışmaları ihtiva eden *Devlet Resim ve Heykel Sergileri*⁸¹³ ile Güzel Sanatlar Birliği tarafından düzenlenen *Ankara Sanat Sergileri*⁸¹⁴ başkentte kültür, sanat ve iç turizme hizmet eden etkinlikler arasında yer almıştır. Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Akşam Kız Sanat Okulu'nun her ders yılı sonunda hazırladıkları *Sanat Sergileri*,⁸¹⁵ Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü öğrencilerinin açtığı *Resim-İş Sergisi* de bu minvalde değerlendirilebilecek etkinlikler arasındadır.

1943'te açılan *Londra Halkevi Sergisi*'nde teşhir edilen eski Türk halıları, tablolar, çiniler, kumaşlar ise İngiliz gençleri arasında büyük ilgi uyandırmıştır. Söz konusu etkinlikte Türkiye'de maarif ve spor faaliyetlerinin gelişimini gösteren grafikler ile Karabük fabrikalarının büyük bir maketi de sergilenmiştir.⁸¹⁶ Bu sergide

⁸⁰⁴ Akçura, a.g.e., s.97.

⁸⁰⁵ Elvan Feyzioğlu, *Büyük Bir Halk Okulu İzmir Fuarı*, İZFAŞ Kültür Yayını, İzmir 2006, s.50.

⁸⁰⁶ "Harp İçinde İngiltere Sergisi", *Radyo*, C. 4, S.39, 1 Mart 1945, s.16.

⁸⁰⁷ "Amerikan Sanat ve Mimari Sergisi", *Radyo*, C.4, S.44, 1 Ağustos 1945, s.2.

⁸⁰⁸ "Sergiler", *Radyo*, C. 4, S.37, II. Kânûn 1944, s.7.

⁸⁰⁹ "1941 Otomobilleri", *TOK Belleteni*, S.28-92, Nisan 1941, s.19.

⁸¹⁰ "TOK 1940 Senesi Mesai Raporu", a.g.d., s.6-7.

⁸¹¹ "Ankara Halkevi Türk El İşlemeleri Sergisi", *Radyo*, C.3, S.29, 15 Nisan 1944, s.8.

⁸¹² "Ankara Sergievi'ndeki Cumhuriyet Nafia Sergisi", *Radyo*, C.3, S.30, 15 Mayıs 1944, s.154-155.

⁸¹³ "Sergiler", *Radyo*, C. 4, S.37, II. Kânûn 1944, s.7.

⁸¹⁴ "Sergiler", *Radyo*, C.4, S.44, 1 Ağustos 1945, s.12-13.

⁸¹⁵ "Ankara'da Sanat Sergileri", *Radyo*, C. 3, S.32, 15 Temmuz 1945, s.7.

⁸¹⁶ "Londra Halkevinde Açılan Sergi", S.33, Temmuz 1943, s.22.

13-16 yaşları arasında Türk çocuklarının yaptığı sayısı 400'e yaklaşan resim de Vedat Nedim Tör'ün girişimleri ve British Council'in desteği ile teşhir edilmiştir. Çeşitli portrelerin, peyzajların, binaların, ev içinde gündelik hayat sahnelerinin, tarihî olayların, natürmortların yer aldığı bu resim sergisi küçük yeteneklerin batılı tarzdaki sanatsal yaklaşımlarına bir örnek teşkil etmiş ve bu durum İngiltere'de Türkiye'ye yönelik olumlu bir algının oluşmasına katkı sağlamıştır.⁸¹⁷

Uluslararası anlamda büyük çaplı bir organizasyon olmasa da Batı Anadolu'da *Bergama Şenlikleri* adı ile düzenlenen sosyal etkinlik savaş yıllarında da bir gelenek hâlinde düzenlenmeye devam etmiştir.⁸¹⁸ 1941 yılı Ağustos ayında Eminönü Halkevi'nde düzenlenen *Millî Oyunlar Festivali* Karadeniz sahili, Ege mntıkası, Kars, Erzurum, Urfa, Antep, Diyarbakır, Sivas, Konya ve Balıkesir halkoyunları ekiplerini bir araya getirmiştir.⁸¹⁹ Edirne'de her sene 6 Mayıs'ta düzenlenen *Sarıyıcı Pehlivan Bayramı*'nın da Trakya'nın dört bir yanından gelen binlerce halkın ilgisiyle takip edildiği anlaşılmaktadır.⁸²⁰ Bu faaliyetler münasebetiyle iç turizmde göze çarpan bir hareketlenmenin yaşandığı bu yıllar ayrıca İstanbul'un fethinin 500. yılını kutlama fikrinin de ortaya çıktığı ve bu yönde altyapı çalışmalarının yapıldığı bir dönem olmuştur.

Türk yetkililer savaş yıllarında yurt dışında düzenlenen uluslararası tanıtım etkinliklerine de iştirak etmiştir. 1939'da Yunanistan'ın ev sahipliğinde gerçekleşen ve ülke ürünlerini sergilemek üzere Türkiye, Almanya, İtalya, Bulgaristan ve Finlandiya'dan temsilcilerin katıldığı *14. Beynelmilel Selânik Fuarı*,⁸²¹ gitgide şiddetini artıran savaş koşullarına rağmen ertesi sene yine Türkiye, Almanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın katılımıyla gerçekleştirilen *15. Beynelmilel Selânik Fuarı* bu etkinlikler arasındadır.⁸²² 1940'ta Peşte'de düzenlenen panayıra da katılım sağlandığı, buradaki Türkiye pavyonunun kral naibi, başvekil ve diğer vekillerle Peşte halkı tarafından ziyaret edildiği ve beğeni topladığı anlaşılmaktadır.⁸²³ 1940 yılı Eylül ayında ise Viyana'da Almanya tarafından *III. Beynelmilel Viyana Sergisi* açılmış, Balkan devletleri dâhil olmak üzere 14 devletin iştirak ettiği bu sergi Almanların iktisadi meselelere verdiği önemi göstermiştir. Sergide *ay yıldızlı flama* ve *Türkei* yazısı eşliğinde girilen Türk pavyonunda çiçeklerle süslenen cephede Atatürk'ün bir diyapozitifi ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün büstü yer almıştır. Ziyaretçilerin ikramlar eşliğinde yetkililerce gezdirildiği pavyonda özellikle Almanya'ya yapılan veya yapılması muhtemel ihracat ürünleri ile Türkiye'deki turistik bölgelerin büyük diyapozitifleri, resimleri, tabloları ve Ankara'da Ulus meydanında bulunan Atatürk abidesinin diyapozitifi bulunmuştur. Pavyonda Türkiye'ye ait seçme resim ve tablolardan oluşturulmuş bir resim albümü ziyaretçilere ücretsiz olarak dağıtılmış ve bu albüm ziyaretçilerin yoğun ilgisiyle

⁸¹⁷ "Londra Halkevi'nde Yozgat Ortaokul Talebesinin Resim Sergisi", *Ayın Tarihi*, S.116, 1-31 Temmuz 1943, s.347-348; Harold Bowen, "Türk Çocuklarının Sergisi", *Ayın Tarihi*, S.116, 1-31 Temmuz 1943, s.348-349.

⁸¹⁸ T TOK 1945 Senesi 8 inci İçtimamın Zaptı", *a.g.d.*, s.6.

⁸¹⁹ "T TOK 1942 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.5.

⁸²⁰ "T TOK Edirne Şubesi'nin 1939 Yılı Faaliyet Raporu", *a.g.d.*, s.6-7.

⁸²¹ "Selânik Fuarı Açıldı", *Cumhuriyet*, 25.09.1939, s.5.

⁸²² "15. Selânik Beynelmilel Fuarı Açıldı", *Ulus*, 23.09.1940, s.2.

⁸²³ "Peşte Panayırındaki Pavyonumuz Açıldı", *Ulus*, 28.04.1940, s.2.

karşılaşmıştır. Türkiye bu sergi vesilesiyle turistik ve iktisadi anlamda geniş çaplı bir propaganda yapma imkânına kavuşmuştur.⁸²⁴

Bu dönemde spor turizmine yönelik faaliyetler de dikkat çekmektedir. Yunan Otomobil Kulübü tarafından düzenlenmekte olan *Balkan Rallyesi* savaş nedeniyle 1939'da düzenlenememiş,⁸²⁵ buna karşılık *TTOK Spor Komitesi* tarafından 1939 yılı Temmuz'unda Mısır, Romen, Yunan ve Türk sporcuların katılımıyla İstanbul'da bir *atletizm müsabakası* yapılmıştır. 1940 yılı Şubatı'nda *Balkan Güreş Birinciliği Müsabakaları*'nın altıncısı Romen, Yugoslav, Yunan ve Türk güreşçilerin katılımıyla İstanbul'da düzenlenmiş, aynı yılın Mart ayında ise ilk defa olarak Heybeliada'da *Balkan Kır Koşusu* yapılmıştır.⁸²⁶ Turizm ve spor imkânları bakımından gün geçtikçe dikkatleri üzerine çeken Uludağ'da⁸²⁷1943'te Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü tarafından büyük çaplı bir kayak müsabakası düzenlendiği ve buna özellikle yüksekokul gençlerinin yoğun ilgi gösterdiği görülmüştür.⁸²⁸ Bu yıllarda Uludağ refüjleri tamir edilmiş ve Belediye Gazinosu dağcılık ve turizm teşekküllerine tahsis edilmiştir.⁸²⁹ Uluslararası bir mahiyet arz etmekle birlikte Türkiye'de gerçekleştirilen bu spor temasları sporcu, idareci ve seyirci sıfatıyla ülkeye ciddi bir turist akışını beraberinde getirmiş ve bu suretle ülke turizmine katkı sağlamıştır.

Türkiye; tabii güzellikleri, iklim özellikleri ve Avrupa'ya yakınlığı gibi nedenlerle av ve balık meraklısı yabancı sporcuların da dikkatini çekmiştir. Bu nedenle Türkiye'de avcılık sporunu geliştirmek ve Türkiye'ye gelmek isteyen avcı turistlere av partileri organize etmek üzere savaş öncesinde *Türkiye Avcılık Acenteliği* kurulmuş, ancak bu teşkilat savaşın uluslararası turizm faaliyetlerini felce uğratmasıyla faaliyetlerini geçici olarak durdurmak zorunda kalmıştır.⁸³⁰ Bu konudaki dikkate değer diğer bir kuruluş yine savaşın ilk yıllarına kadar faaliyetlerini devam ettiren *İstanbul Avcılar ve Atıcılar Birliği* olmuştur. Av turizmi önemli bir potansiyele sahip olması nedeniyle savaşa rağmen Türkiye'de gündemde kalmış, ancak bu konuda yapılması düşünülen çalışmalar niyetten öteye geçememiştir. *Beynelmilel Avcılar Cemiyeti* Sekreteri Fransız Maksim Dükrok savaş öncesinde Türkiye'ye gelmiş, Ankara'da ziyaretlerde bulunmuş ve verdiği bir röportajda üyesi olduğu cemiyetin bildircin avlamak için Türkiye'ye avcı turist çekebileceğini, ancak bunun için Hükümet'in maddi yardımına ihtiyaç duyulduğunu belirtmişti. Dükrok'un Bursa'da ava çıkması ve aynı dönemlerde Alman avcılarının da benzer şekilde Bursa'da avcılık faaliyetlerinde bulunması bölge turizmi açısından olumlu gelişmeler olmuştu. Bu faaliyetleri sekteye uğratan savaşa rağmen İstanbul'da, Konya'da ve Bursa'da av sahaları oluşturmak üzere gerek idarecilerin

⁸²⁴ "Viyana Sergisinde Türk Pavyonu", *İktisadî Yürüyüş*, S.21, 15.10.1940, s.12-13; Ayrıca bkz.; "Viyana Panayırı", *Akşam*, 03.09.1940, s.2; "Viyana Panayırı'ndaki Standımız", *Vakit*, 03.09.1940, s.2.

⁸²⁵ "TTOK 1939 Senesi Mesai Raporu", *a.g.d.*, s.4.

⁸²⁶ "TTOK Spor Komitesinin Raporu", *TTOK Belleteni*, S.27-185, Temmuz 1940, s.10.

⁸²⁷ Konuya temas eden birkaç haber için bkz.; "Uludağ'da Kış Hayatı", *Cumhuriyet*, 4.3.1940, s.5; Hıfzı Veldet, "Uludağ Cenneti ve Orman Kanunu", *Cumhuriyet*, 08.01.1943, s.2.

⁸²⁸ "Uludağ'da Yapılan Kayak Müsabakaları", *TTOK Belleteni*, S.32, Nisan 1943, s.34.

⁸²⁹ "TTOK 1944 Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.7.

⁸³⁰ Turhan Ragıp Tamerler, "Türkiye'de Avcılık Turizmi", *TTOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, s.37-39.

gerekse av kulüplerinin çeşitli girişimlerde buldukları bilinmektedir. Hatta bu yıllarda *Av Hayvanları Üretme İstasyonları* tesisi konusunda Yugoslavya'dan istifade etmeye yönelik girişimler de görülmüştür.⁸³¹ Bu kapsamda Bursa'da Karacabey Harası, Abalyond Gölü'ndeki Hâlibey Adası ve Boğazköy Çiftliği *Bursa Avcılık Kulübü* tarafından turizme kazandırılması öngörülen alanlar olarak önerilmiştir.⁸³²

Son olarak savaş döneminde ülkede gerçekleştirilen ağırlama faaliyetlerine de birkaç örnekle değinmekte fayda vardır. Savaşın başladığı 1939'da İstanbul'a gelen *Beynelmilel Tayyare Birliği* başkanının eşi Prenses Bibesco ile *Paris Soir* gazetesi muharrirlerinden Philippe Barrés, Romanya Turizm Ofisi Başkanı ile Yataklı Vagonlar Umum Müdürünün de içinde bulunduğu heyet, yine savaş yıllarında Türkiye'ye geçici veya memur olarak gelen ya da İstanbul'dan geçen birçok yabancı basın mensubu, bazı konsoloslar, ABD, İngiltere, Almanya ve Macaristan'dan Türkiye'ye gelerek konferans veren yabancı bilim adamları ve konser veren sanatçılar, *Balkan Otomobil Kulüpleri* temsilcileri, *Türk-Fransız La Martin Kültür Cemiyeti* üyeleri ile turizmle ilgili mühim şahsiyetler Türkiye adına TTOK yetkilileri tarafından kabul edilerek ağırlanmışlardır. Bu vesileyle söz konusu ziyaretçilerle Türk yetkililer arasında turizm meseleleri ve ülke turizmi hakkında fikir alışverişinde bulunulmuştur.⁸³³

Bunların dışında, TTOK tarafından üniversite talebe ve muallimlerinden oluşan 50 kişilik bir grubun incelemelerde bulunmak üzere Orta Avrupa'ya otobüsle seyahat etmeleri sağlanmıştır. Bu faaliyet kurumun yurt dışında gerçekleştirilen turizm, tanıtma ve eğitim çalışmalarına verdiği desteği göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu dönemde savaşın yarattığı olumsuz koşullar nedeniyle turist rehberlerinin büyük bir kısmının mesleklerini bırakmak zorunda kalmaları⁸³⁴ ağırlama ve tanıtma faaliyetlerini de menfi yönde etkilemiştir. Bu yöndeki eksiklikler TTOK'nın çalışmalarıyla giderilmeye çalışılmıştır.

Sonuç

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle ivme kazanmaya başlayan turizm faaliyetleri İkinci Dünya Savaşı nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sekteye uğramış ve ülke sathındaki turistik hareketliliğin hızı kesilmiştir.

Savaş yıllarında turizm özellikle merkezî Avrupa'da ülkelerin ve rejimlerin propaganda faaliyetleri kapsamında ele alınmıştır. Bu ülkelerde söz konusu dönem itibariyle propaganda çalışmaları ile bağlantılı olarak turizm, tanıtma, basın ve yayın işleri devletin temel ve öncelikli görevleri arasında değerlendirilmiştir. Avrupa

⁸³¹ Rıza İlova, "Memlekette Av ve Turizm", *Avcı Avcılık, Atıcılık ve Balıkçılık Mecmuası*, S.66, İkinci Teşrin 1941, s.11-12.

⁸³² Rıza İlova, "Memlekette Av ve Turizm", *Avcı Avcılık, Atıcılık ve Balıkçılık Mecmuası*, S.67, Birinci Kânun 1941, s.11-12.

⁸³³ Savaş yıllarında Türkiye'deki ağırlama faaliyetleri ile ilgili olarak bkz.: "TTOK 1939 Senesi Mesai Raporu", *a.g.d.*, s.7; "TTOK 1942 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.7-8; "TTOK 1943 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.8.

⁸³⁴ "TTOK 1939 Senesi Mesai Raporu", *a.g.d.*, s.7.

lkelerinde görülen bu resmî teşkilatlanma Şekli Türkiye’de de etkisini belirgin bir Şekilde hissettirmiştir. Savaşın ortaya çıkardığı yeni ihtiyaçlar nedeniyle Türkiye’de de turizm ve propaganda faaliyetleri doğrudan Başvekâlet’in görev ve sorumlulukları kapsamına dâhil edilmiştir. Savaşın yarattığı güvenlik sorunları ve iktisadi sıkıntılar devletin turizm ve propaganda çalışmaları ile ilişkili bütün alanlarda tek yetkili organ hâline gelmesine yol açmış, buna karşılık özel sektörün bu yöndeki faaliyet alanı gitgide daralmıştır.

Savaşın siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda yarattığı bütün olumsuzluklara rağmen Türkiye’de turizmin hâlâ düşünülüyor olması ve turizmi geliştirmeye yönelik çeşitli faaliyetlere girişilmesi dikkat çekicidir. Turizm, söz konusu dönem itibariyle ülke sathında hızlı bir Şekilde teşkilatlandırılması gereken bir medeniyet davası olarak görülmüştür. Türkiye’nin savaşa fiili olarak girmemesi bu davaya hizmet etmek üzere bir fırsat olarak telakki edilmiştir. Turizm ve propaganda faaliyetleri savaşın yarattığı olumsuz etkileri yok edecek ve savaş sonrasında ülkeye geniş çaplı iktisadi faydalar sağlayacak bir unsur olarak savaş boyunca gündemdeki yerini korumuştur. Böylece söz konusu dönemde Türkiye’yi gerek yurt insanına gerekse turistlere tanıtmaya yönelik çalışmalar devlet teşkilatının, basın-yayın organlarının ve bir kısım gönüllü kuruluşların başlıca iştigal konularından birini teşkil etmiştir. Bu münasebetle, idareciler, aydınlar, ilim ve fikir adamları tarafından turizmin Türkiye için önemine, bu konuda yapılan ve başarılı ülke örneklerinden hareketle yapılması gereken çalışmalara temas edilmiştir. Bunun yanı sıra turizm, tanıtma ve propaganda faaliyetlerindeki altyapı eksikliklerine, yöntem ve uygulama yanlışlıklarına da dikkat çekilmiştir. Savaş yıllarında turizme yönelik resmî ilgi ve irade Türkiye’de turizmin ana politika eksenlerinden biri hâline gelmeye başladığına işaret etmiştir.

Savaşın tüm dünyayı çok yakından etkilemesi nedeniyle kısıtlanan dış turizm faaliyetleri Türkiye’de yerini daha çok i turizm hareketliliğine bırakmıştır. Böylece lke içinde sağlık turizmi yükselen bir değer olmuş, buna yönelik tabii kaynakları ve hizmetleriyle Yalova ve Bursa’ya yönelen turistik hareketlilik artmıştır. Bu dönemde yurt sathında kültür ve turizme hizmet etmek üzere tarihî eserlerin ve yapıların tamiri, tadili ve müzecilik faaliyetleri devletin imkânları çerçevesinde devam ettirilmiştir. İstanbul, İzmir ve Bursa gibi tarihî ve tabii özellikleri ile ön plana çıkan Şehirler idari organlar, belediyeler ve gönüllü kuruluşlarca dikkate alınan başlıca turistik bölgeler arasında yer almıştır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Yararlandığımız Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgelere ait klasör, gömlek, belge, dosya, fon kodu, yer numaralarını içeren tam referans bilgileri metin içindeki ilgili yerlerde verildiği için burada ayrıca belirtilmemiştir.

Resmî Yayınlar

“1939 Malî Yılı Hesabı Katî Kanunu”, *Resmî Gazete*, 11 Haziran 1943, S.5427, Kanun No: 4428, Kabul Tarihi: 02/06/1943.

“1945 Yılı (7) Aylık Kesin Hesap Kanunu”, *Resmî Gazete*, 9 Nisan 1952, S.8081, Kanun No:5910, Kabul Tarihi: 02/04/1952.

“1945 Yılı Yedi Aylık Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu”, *TBMM Tutanak Dergisi*, C.17, Dönem: 7, Toplantı: 2, 59. Birleşim 22/V/1945 ve 61. Birleşim, 24/V/1945.

“Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 16/07/1943, Kanun No:4475, *Resmî Gazete*, S.5462, 22 Temmuz 1943.

“Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1940, S.4520, Kanun No: 3817, Kabul Tarihi: 22/05/1940.

Belge, Burhan, “Propaganda ve Tesirleri”, *Ayın Tarihi*, S.75, 1-29 Şubat 1940, ss.519-534.

“Benzin ve Sair Petrol Müştaklarile Mütiharrik Bilûmum Kara ve Deniz Nakil Vasıtalarının Seyriseferinin Tahdidi”, *Resmî Gazete*, 22 Teşrin-i sani 1940, S.4667, Kararname No: 2/14703, Kararname Tarihi: 19/11/1940, Karar Sayısı: 75.

“Beynelmillel Siyasi Vaziyetin Aldığı Son Şekil Üzerine Memleket ve Harp İktisadiyatı İcablarına Göre İhraç Maddelerimiz Hakkında Kararname”, *Resmî Gazete*, 8 Eylül 1939, S.4305, Kararname No:2/11869, Kararname Tarihi: 04/09/1939.

“BYUM Vazife ve Teşkilatı Hakkında Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası”, *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.4, Devre:7, İçtima F, 49. İnikat, 16/VII/1943.

“D.D/84 Numaralı Tarifenin Tadili ve Bu tarife mucibince Satılacak Biletler Hakkında”, *Resmî Gazete*, 20 Teşrin-i evvel 1939, S.4341, Tamim No:1461.

Devlet Denizyolları ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüklerinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 16 Haziran 1939, S.4234, Kanun No:3633, Kabul Tarihi: 07/06/1939.

“Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü Memur ve Müstahdemlerinin Vazife ve Salâhiyetleri ve İdare Muamelâtının Tedvir Sureti Hakkında Nizamname”, *Resmî Gazete*, 08/07/1944, S.5751, Kararname No:3/1109.

“Devlet Memurları Aylıklarının Tevhid ve Teadülüne Dair Olan 3656 Sayılı Kanunla Eklerine Bağlı Cetvellerin Maarif Vekilliği Kısımlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 22 Temmuz 1944, S.5763, Kanun No: 4624, Kabul Tarihi: 18/07/1944.

“Dokuzuncu İzmir Enternasyonal Fuarı’na Yabancı Ülkelerden Gelecek Ziyaretçilere İkamet Hakkı Bahşedecek Şekilde Meccani Vize Verilmesi Hakkında Kararname”, *Resmî Gazete*, 26 Nisan 1939, S.4193, Kararname Tarihi: 17/04/1939, Kararname No: 2/10802.

“Ecnebilerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanununun 16 nci Maddesine Bir Fıkra İlâvesine ve 30 ncu Maddesinden 26 Rakamının Çıkarılmasına Dair Kanun Lâyihası ve Dâhiliye ve Adliye Encümenleri Mazbataları”, *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.13, Devre: VI, İçtima:1, 72. İnikad, 10/VII/1940 ve 74. İnikad 24/VII/1940.

“Ecnebilerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki 3529 Numaralı Kanununun Bazı Maddelerini Tadil Eden Kanun”, *Resmî Gazete*, 31 Temmuz 1940, S.4575, Kanun No: 3900, Kabul Tarihi: 24/07/1940.

“Gümrük Tarifesi Hakkındaki 1449 Sayılı Kanuna Ek Kanun”, *Resmî Gazete*, 20 Nisan 1937, S.3585, Kanun No: 3152, Kabul Tarihi: 09/04/1937.

“Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin Teşkilât ve Vazifelerine Dair Nizamnamenin Meriyete Konulması”, *Resmî Gazete*, 22 Ağustos 1940, S. 4594, Kararname No: 2/14153.

“İstanbul Tramvay Şirketi’nin İmtiyaz Hakkı ile Bu Şirket Tesisatının Satın Alınmasına Dair Olan Mukavelenin Tasdıkı Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 20 Haziran 1939, S.4237, Kabul Tarihi:12/06/1939, Kanun No:3642.

“İstanbul Tünel Şirketinin İmtiyaz Hakkı ile Bu Şirket Tesisatının Satın Alınmasına Dair Olan Mukavelenin Tasdıkı Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1939, S.4238, Kanun No:3643, Kabul Tarihi:12/06/1939.

“İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi İmtiyazıyla Tesisatının Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdıkı ve Bu Müessesenin İşletilmesi Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 27 Temmuz 1943, S.5466, Kanun No:4483, Kabul Tarihi:19/07/1943.

“Kullanımlarında Zaruret Bulunan Bazı Hususi Otomobillerle Bir Motosikletin Seyriseferi Serbest Tutulan Otomobiller Arasına İlavesi Hakkında Kararname”, *Resmî Gazete*, 10 Kânun-ı evvel 1940, S.4682, Kararname No: 2/14803, 04/12/1940.

“Matbuat Umum Müdürlüğü Bütçesi”, *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.25, Devre: 6, İçtima:3, 62. İnikat, 25/V/1942.

“Merkezi İzmir’de bulunan Ege Turizm Derneği’nin Genel Menfaatlere Yarar Derneklerden Sayılması Hakkında Karar”, *Resmî Gazete*, 16 Mayıs 1946, S.6308, Karar Sayısı: 03/04130.

“Millî Korunma Kanunu”, *Resmî Gazete*, 26 Kânun-ı sani 1940, S.4417, Kanun No: 3780, Kabul Tarihi: 18/01/1940.

“Münakalât Vekâleti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 31 Mayıs 1939, S.4220, Kanun No:3613, Kabul Tarihi: 27/05/1939.

“Nafia Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 30 Mayıs 1939, S.4219, Kanun No: 3611, Kabul Tarihi: 26/05/1939.

“Şikago’da 7 Aralık 1944 Tarihinde Akit ve İmza Edilmiş Olan Milletlerarası Sivil Havacılık Konvansiyonu...”, *TBMM Tutanak Dergisi*, C.18, Dönem VII, Toplantı:2, 69. Birleşim, 05.VI.1945.

“Şikago’da 7 Aralık 1944 Tarihinde Akit ve İmza Edilmiş Olan Milletlerarası Sivil Havacılık Anlaşması ile Sivil Havacılık Sözleşmesi ve Bunların Eklerinin

Onanması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 12 Haziran 1945, S.6029, Kanun No:4749, Kabul Tarihi: 05/06/1945.

“Şose ve Köprüler Kanununa Ek Kanun”, *Resmî Gazete*, 3 Haziran 1943, S.5420, Kanun No: 4427, Kabul tarihi: 31/05/1943.

“Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki 12 Numaralı Kararnameye Ek Karar”, *Resmî Gazete*, 28 Eylül 1939, S.4322, Kararname No: 12019.

“Türkiye ile Lituanya Arasında İmza Olunan İlişik Modüs Vivendi ile Ticaret ve Kliring Anlaşmalarının Meriyete Konulması”, *Resmî Gazete*, 20 Eylül 1939, S.4315, Kararname No:2/11752, Kararname Tarihi: 03/09/1939.

“Türkiye-Letonya Ticaret Mukavelesinin Tasdıkı Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 14 Nisan 1938, S.3882, Kanun No:3353, Kabul Tarihi: 08/04/1938.

“Vakıflar Umum Müdürlüğü 1944 Malî Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası”, *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.10, Devre VII, İçtima:1, 65. İnikat, 30/V/1944.

“Varlık Vergisi Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 12 Teşrin-i sani 1942, S.5255, Kanun No: 4305, Kabul Tarihi: 11/11/1942.

“Yalova Kaplıcalarının İşletilmesi ve Kaplıcaların İnkişafı İşlerinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti’ne Bağlı Hükmi Şahsiyeti Haiz Bir Teşekküle Devri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 4 Temmuz 1939, S.4249, Kanun No: 3653, Kabul Tarihi: 26/06/2939.

“Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatname”, *Resmî Gazete*, 9 Şubat 1943, S.5326, Tamim No:23793/3069, Tamim Tarihi: 30/07/1940.

“Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatnamede Yapılan Değişiklik Hakkında Tamim”, *Resmî Gazete*, 27 Teşrin-i sani 1943, S.5567.

“Yolcu Paraları Hakkında”, *Resmî Gazete*, 28 Nisan 1939, S.4195, Tamim No:8105/2530.

Gazeteler

“15. Selânik Beynelmîlel Fuarı açıldı”, *Ulus*, 23.09.1940.

Abaloğlu, Yunus Nadi, “Propaganda”, *Cumhuriyet*, 20.03.1940.

Alaçam, Sabih, “Hatay Valisi ile Konuştuk”, *Vakit*, 17.04.1940.

Artam, Nurettin, “Soğukoluk’tan Defne Çağlayanlarına”, *Ulus*, 14.11.1941.

Atay, Falih Rıfkı, “105 Yeni Tercüme”, *Ulus*, 03.11.1944.

___, “Bu Anıtlar Yurdunda”, *Ulus*, 02.06.1944.

___, “Cenuptan Birkaç İntıba, Antakya’da”, *Ulus*, 18.01.1941.

___, “Pazar Konuşması”, *Ulus*, 11.02.1945.

“Balkanlara Turist Gönderilmesinin Sebebi?”, *Cumhuriyet*, 10.05.1940.

“Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü’nde”, *Ulus*, 10.08.1943.

“Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü”, *Akşam*, 13.08.1943.

“Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü”, *Vakit*, 13.08.1943.

Belge, Burhan, “İnsan ve Kültür: Hatay’ı Gezerken”, *Ulus*, 01.10.1939.

“Bergama’yı Güzelleştirme Derneği’nin Çalışmaları”, *Vakit*, 23.04.1945.

“Bursa Belediye Reisi ile Bir Konuşma”, *Vakit*, 19.02.1944.

“Bursa’da Banyo Mevsimi Hararetle Geçiyor”, *Akşam*, 19.09.1940.

Bursa Otomobilcileri Lastik İstiyorlar”, *Cumhuriyet*, 17.06.1941.

“CHP Nizamnamesinin Aldığı Yeni Şekil”, *Ulus*, 13.06.1943.

- Coşar, Ömer Sami, “Dört yıldır Gökler, Karalar, Denizler Seyyah Yasağı Tutuyor!..”, *Vakit*, 07.08.1943.
- _____, “Toroslardan Bir Röportaj: Bürücek Yaylası”, *Ulus*, 23.07.1941.
- “Cumhuriyet’in 20. Yılına Girerken Vakıflar”, *Ulus*, 04.11.1942.
- Çelebi, Yürük, “Kısa Mülakatlar, Dâhilî Turizm”, *Akşam*, 03.09.1940.
- Durukal, Hüsnü Sadık, “Turizm Teşkilatının Ehemmiyeti”, *Akşam*, 20.05.1945.
- “Doğu Akdeniz Hattı”, *Cumhuriyet*, 20.07.1945.
- “Ecnebi Mütihazsıs Gözüyle Bursa”, *Vakit*, 05.09.1943.
- “Efes ve Bergama’daki Eski Eserler Restore Ediliyor”, *Akşam*, 01.04.1940.
- “Ege Bölgesinde Turizm Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 23.09.1945.
- “Ege Bölgesi Turistik Faaliyeti”, *Vakit*, 13.07.1944.
- “Ege’de Turizm İşleri”, *Akşam*, 08.12.1944.
- Ezine, Celâlettin, “Propaganda ve Turizm İçin Bir Bakanlık Kurmalıyız”, *Cumhuriyet*, 13.07.1945.
- Felek, Burhan, “Bursa Bir ‘Vişi’ Olabilir”, *Cumhuriyet*, 30.09.1941.
- _____, “İç Turizm Davamız İçin Yardımcı İntibalar”, *Cumhuriyet*, 18.09.1941.
- _____, “Seyahatlerimiz”, *Cumhuriyet*, 11.08.1942.
- “Fuar Her Bakımdan Muvaffak Bir Eser”, *Ulus*, 05.09.1943.
- Günyüz, M., “Memlekette Dâhilî Turizm Hareketi”, *Vakit*, 10.09.1941.
- “Güzelleşen İstanbul”, *Akşam*, 29.10.1943.
- “Harb Sonrası İçin”, *Cumhuriyet*, 21.01.1944.
- “Hatay’da Tarihi Eserleri Koruma Cemiyeti”, *Akşam*, 01.04.1940.
- “Hava Yasak Bölgeleri”, *Ulus*, 06.09.1940.
- Hıfzı Veldet, “Uludağ Cenneti ve Orman Kanunu”, *Cumhuriyet*, 08.01.1943.
- Hikmet Münir, “Matbuat Umum Müdürlüğü Filmleri”, *Vakit*, 03.11.1941.
- _____, “Türkiye’de Dâhilî Turizm”, *Vakit*, 29.07.1940.
- İzmir’in Turistik Yollarının İnşası İlerliyor”, *Akşam*, 22.06.1942.
- “İzmir Belediye Reisi Muhtelif İşler Hakkında Beyanatta Bulundu”, *Ulus*, 10.03.1940.
- “İzmir Fuarı Dün Merasimle Kapandı”, *Akşam*, 21.09.1941.
- “İzmir Fuarı Güzel Bir Törenle Açıldı”, *Ulus*, 21.08.1945.
- “İzmir Turizm Cemiyeti İdare Heyeti Kuruldu”, *Vakit*, 09.12.1944.
- “İzmir’de Bulunan Eski Eserler”, *Vakit*, 25.03.1940.
- “Kapanan Oteller”, *Cumhuriyet*, 08.10.1939.
- Kuyucak, Hâzım Âtîf, “Turizm Nedir?”, *Ulus*, 21.03.1945.
- “Matbuat Umum Müdürlüğü Layihası Ruznameye Alındı”, *Ulus*, 23.05.1940.
- “Matbuat Umum Müdürlüğünde Tayinler”, *Cumhuriyet*, 05.06.1940.
- “Mümtaz Ökmen Dış Ticaretimizin Ana Hatlarını İzah Ediyor”, *Ulus*, 21.08.1941.
- “Nakil Vasıtalarına Ne kadar Benzin Verilecek?”, *Cumhuriyet*, 27.03.1944.
- “Orta Şark Turizm Konferansı Kahire’de Toplandı”, *Akşam*, 02.05.1945.
- “Peşte Panayırındaki Pavyonumuz Açıldı”, *Ulus*, 28.04.1940.
- Rado, Şevket, “Sözün Gelişi, Sulh İçin Bursa”, *Akşam*, 14.05.1944.
- “Romen Turist Ofisi Bu Sabah Açılıyor”, *Vakit*, 14.10.1939.
- “Romen Turizm Ofisi Dün Merasimle Açıldı”, *Vakit*, 15.10.1939.
- “Rumen Turizm Ofisi Bugün Açılıyor”, *Akşam*, 14.10.1939.

- “Rumen Turizm Ofisi Dün Açıldı”, *Cumhuriyet*, 15.10.1939.
- “Selânik Fuarı Açıldı”, *Cumhuriyet*, 25.09.1939, s.5.
- Suad Yurdkoru, “İzmir Enternasyonal Fuarı ve Ege Turizmi Üzerindeki Tesirleri”, *Ulus*, 13.07.1944.
- “Şehrimizde Rumen Turizm Ofisi Dün Açıldı”, *Akşam*, 15.10.1939.
- “Ticaret Vekâleti’nin Güzel Bir Kararı”, *Cumhuriyet*, 25.03.1940.
- “Turing Kulübü”, *Cumhuriyet*, 06.04.1940.
- “Turing Kulübünün Yıllık Kongresi”, *Cumhuriyet*, 27.04.1941.
- “Turizm Konferansı”, *Akşam*, 08.04.1945.
- “Türkiye’de Otelcilik ve Garson Mektebi Açılmalıdır”, *Akşam*, 01.07.1945.
- “Uludağ’da Kış Hayatı”, *Cumhuriyet*, 04.03.1940.
- Us, Asım, “Bergama’nın Arkeolojik Kıymeti”, *Vakit*, 22.08.1941.
- ___, “İstanbul’da Bir Şehir Oteli’ne İhtiyaç Var mıdır?”, *Vakit*, 18.10.1939.
- ___, “İzmir Fuarı Nasıl Vücut Buldu”, *Vakit*, 20.08.1941.
- Vâ-Nû, “Önümüzde Beliren Turizm Memleketi Olmak Ümidi”, *Akşam*, 30.01.1945.
- “Viyana Panayırı’ndaki Standımız”, *Vakit*, 03.09.1940.
- “Viyana Panayırı”, *Akşam*, 03.09.1940.
- “Yeni Matbuat Umum Müdürlüğü”, *Vakit*, 04.06.1940.
- “Yeni Yolcu Salonu ve Atölyeler Merasimle Açıldı”, *Akşam*, 12.07.1940.
- Yetkin, Suut Kemal, “İç Turizm Dâvası”, *Ulus*, 18.07.1943.

Telif-Tetkik Eserler, Makaleler ve Raporlar

- “1941 Otomobilleri”, *TOK Belleteni*, S.28-92, Nisan 1941, ss.19.
- Abaloğlu, Yunus Nadi, “İzmir Fuarı”, *TOK Belleteni*, S.29-195, Ağustos 1941, ss.16-17.
- Akarcalı, Sezer, *İkinci Dünya Savaşı’nda İletişim ve Propaganda*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2003.
- Akçura, Gökhan, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.
- Alaçam, Sabih, “Hatay Turistlere Bir Cennettir”, *TOK Belleteni*, S.27-185, Temmuz 1940, ss.16-17.
- “Amerikan Sanat ve Mimari Sergisi”, *Radyo*, C.4, S.44, 1 Ağustos 1945, ss.2.
- “Ankara’da Sanat Sergileri”, *Radyo*, C. 3, S.32, 15 Temmuz 1944, ss.7.
- Antel, Sadrettin Celâl, “Kültür Hizmetinde Sinema”, *Ayın Tarihi*, S.75, 1-29 Şubat 1940, ss.545-549.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- Avancini, Marco, *Turizm İstatistikleri*, çev. Nüzhet Yalkut, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1941.
- Aygün, Kemal, “İstanbul’da Münakale Buhranının Sebepleri”, *TOK Belleteni*, S.32, Nisan 1943, ss.20-25.
- “Bakanlıklararası Bergama Heyeti’nin Tetkikleri”, *Radyo*, 1 Şubat 1945, C.4, S.38, ss.7.
- Başar, Haşim, “Demiryol Meslek Okulu”, *Demiryollar Dergisi*, S.239-241, Ocak-Mart 1945, ss.31.

- Belbez, Hikmet, "Hava Alanı üzerinde Devletin Egemenliği ve Şikago Konvansiyonu", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.188, Mart 1945, ss.669-671.
- Bergama Temsilleri ve Turizm İşleri/Bakanlıklararası Turizm Komisyonu Raporu*, Başbakanlık BYUM Yayınlarından: 9, Ankara, 1945.
- "Berne'de Toplanan AIACR Kongresi", *TTOK Belleteni*, S.27-185, Temmuz 1940, ss.11-12.
- Bonatz, Paul, "Çanakkale Zafer ve Meçhul Asker Abidesi Proje Müsabakası Münasebetiyle", *Mimarlık*, Yıl:1, S.3, ss.13-23.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- Bowen, Harold, "Türk Çocuklarının Sergisi", *Aydın Tarihi*, S.116, 1-31 Temmuz 1943, ss.348-349.
- Çavuş, Şenol ve diğerleri, *Türk Turizm Tarihi Yapısal ve Sektörel Gelişim*, İçinde: Osman E. Çolakoğlu, "Türkiye'de Rehberliğin Gelişimi", Detay Yayıncılık, Ankara, 2009, s.169.
- Çoruh, Selâhaddin, *Turizm Çalışmalarımızın Geçmiş Günleri*, Güven Matbaası, Ankara, 1974.
- "Cumhuriyet Türkiye'sinin Münakale ve Muhabere İşleri", *TTOK Belleteni*, S.34, Birinci Kânun 1943, ss.10-11.
- "Dâhilî Havadisler", *TTOK Belleteni*, S.30-200, Nisan 1942, ss.18-19.
- "DDY Eskişehir Sanat Çırak Okulu'nun Açılışı", *Demiryollar Dergisi*, C.16, S.187-188, Birinci Teşrin 1940, ss.182-183.
- Dünden Bugüne Türk Hava Yolları 1933-1983*, Ankara, 1983.
- "Edirne Eski Eserleri Sevenler Kurumu", *TTOK Belleteni*, S.36, Ağustos 1944, ss.19.
- "Edirne ve Avrupa ile Tren Seferlerinin Başlaması", *TTOK Belleteni*, S.31-202, Ağustos 1942, ss.20.
- Ergün, Süreyya, "Bergama'da Klasik Temsillere Doğru", *TTOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, ss.28-31.
- _____, "Bergama'da Turizm Tetkikleri", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.560, Aralık 1944, ss.510-514.
- _____, "Bergama'yı Sevenler Cemiyeti", *TTOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, ss.30-31.
- _____, "Kültür-Park", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.163, Birinci Teşrin 1944, ss.396-403.
- _____, "Turizm İmkânlarımız I", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.148, Temmuz 1943, ss.203-210.
- _____, "Turizm İmkânlarımız II", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.149, Ağustos 1943.
- _____, "Turizm İmkânlarımız III", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.150, Eylül 1943, ss.332-341.
- _____, "Turizm Öğretimi", *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.152, İkinci Teşrin 1943, ss.456-461.
- _____, *Otelcilik ve Turizm Millî Kredisi*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları 5, 1944.
- Ertem, Sadri, *Propaganda, Propagandanın Psikolojik, Sosyolojik ve Teknik Şartları*, C.2, Vakit Gazete, Matbaa, Kütüphane, İstanbul, 1942.

Ertuğ, Hasan Refik, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilat Kanunu Üzerinde Düşünceler II”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.153, Birinci kânun 1943, ss.480-485.

_____, “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilat Kanunu Üzerine Düşünceler I”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.148, Temmuz 1943, ss.199-202.

_____, “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilat Kanunu Üzerinde Düşünceler III”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.154, İkinci kânun 1944, ss.575-581.

Evcin, Erol, “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye Turizminde Yarattığı Fırsatlar”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.15, 2016, ss.129-153.

_____, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.55, Güz 2014, ss.23-81.

Ezine, Celâleddin, “Memleketimize Gelecek Ecnebiler”, *T TOK Belleteni*, S.36, Ağustos 1944, ss.16.

_____, “Turizm ve Propaganda”, *T TOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, ss.32-34.

Felek, Burhan, “Seyahatlerimiz”, *T TOK Belleteni*, S.32, Nisan 1943, ss.37-38.

_____, “Bursa Bir ‘Vişi’ Olabilir”, *T TOK Belleteni*, S.31-202, Ağustos 1942, ss.17-18.

Fenik, Faruk, “İzmir Fuarı”, *T TOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, ss.16-17.

Feyzioğlu, Elvan, *Büyük Bir Halk Okulu İzmir Fuarı*, İZFAŞ Kültür Yayını, İzmir 2006.

“Fuara İştirak Eden Yabancılar ve Eğlence Yerleri”, *İktisadî Yürüyüş*, C.2, S.17, 20 Ağustos 1940, ss.22.

Gülersoy Çelik ve diğerleri, *Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu/1923, Fersa Matbaacılık, Ankara, 2009.

Gülersoy, Çelik, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumunun 50 Yılı, Kağıt ve Basım İşleri Anonim Şirketi, İstanbul, 1973.

“Gümrük ve Tekel Bakanlığı”, *T TOK Belleteni*, S.87, Mayıs 1949, ss.19.

Haas, Hans, *Turizm Bilgisi*, Alâaddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1939.

“Harp İçinde İngiltere Sergisi”, *Radyo*, C. 4, S.39, 1 Mart 1945, ss.16.

“Hatay Turizm Memleketi”, *T TOK Belleteni*, S.25-49, Ağustos 1939, ss.10.

“Hava Postaları”, *T TOK Belleteni*, S.33, Temmuz 1943, ss.18.

Hisar, Abdülhak Şinasi, *Boğaziçi Mehtapları*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1942.

İleri, Suphi Nuri, “Türk ve Türkiye”, *İktisadî Yürüyüş*, C.2, S.18, 05.09.1940, ss.4.

İlkin, Nedim Veysel, “Turizm”, *Radyo*, C.4, S.37, İkinci kânun 1945, ss.3.

_____, “Sinema ve Filmciliğimiz”, *Radyo*, C.4, S.38, 1 Şubat 1945, ss.3.

İlova, Rıza, “Memlekette Av ve Turizm”, *Avcı Avcılık, Atıcılık ve Balıkçılık Mecmuası*, S.66, İkinci Teşrin 1941, ss.10-13.

_____, “Memlekette Av ve Turizm”, *Avcı Avcılık, Atıcılık ve Balıkçılık Mecmuası*, S.67, Birinci kânun 1941, ss.10-12.

“İstanbul’u Sevenler Grubu’nun Dâhilî Nizamnamesi”, *T TOK Belleteni*, 28-192, Nisan 1941, ss.16-17.

- “İzmir Fuarı”, *TTOK Belleteni*, S.27-185, Temmuz 1940, ss.19.
- Karagülle, H. Mitat, “Çukurova’nın Âtisi ve Turizm Bakımından da Önemi”, *İçel*, Mersin Halkevi Dergisi, S.18, Temmuz 1939, ss.1-2.
- Karayolları Tarihi*, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, Pelin Ofset, 2007.
- “Londra Halkevinde Açılan Sergi”, *TTOK Belleteni*, S.33, Temmuz 1943, ss.22.
- “Londra Halkevi’nde Yozgat Ortaokul Talebesinin Resim Sergisi”, *Aydın Tarihi*, S.116, 1-31 Temmuz 1943, ss.347-348.
- Mamboury, Ernest, *Les Îles des Princes*, İstanbul Guide Touristique, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.
- Manyas, Nezih, “Ankara’dan Amerika’ya”, *Radyo*, S.1, C.1, 15 Birinci kânun 1941, ss.24.
- _____, “İngiltere’ye ve Amerika’ya Yeni Neşriyatımız”, *Radyo*, C.4, S:38, 1 Şubat 1945, ss.21.
- Nişbay, İzzettin Tuğrul, “Radyo Harbi”, *Radyo*, C.3, S.30, 15 Mayıs 144, ss.2.
- Nizami, Cevat, “Türkiye’de Turizm ve Otelcilik”, *TTOK Belleteni*, S.36, Ağustos 1944, ss.12-13.
- Ogan, Aziz, “Cumhuriyet Devrinde Müzelerimiz”, *TTOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, ss.11-13.
- _____, “Turizm Bakımından İzmir’in Önemini Arttıran Ölmüş Şehirlerden Priyen, Milet, Didim, Heraklea”, *TTOK Belleteni*, S.39, Mart 1945, ss.12-13.
- Orak, Hüseyin, *Türkiye Kılavuzu*, İbrahim Horoz Basımevi, Ankara, 1946.
- Önen, Yekta Ragıp, “Baştanbaşa Tarih Olan Atatürk Müzesi’ni Ziyaret”, *TTOK Belleteni*, S.31-202, Ağustos 1942, ss.8-9.
- Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserler Sevenler Kurumu Yayınları: 6, İstanbul, 1940.
- Savcı, Sadun G., “Otelciliğimiz”, *TTOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, ss.15.
- _____, “Yeni İstanbul’un Doğuşu”, *TTOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, ss.13-14.
- Seydi, Süleyman, *1939-1945 Zor Yıllar! 2. Dünya Savaşı’nda Türkiye’de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı*, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara, 2006.
- Tamerler, Turhan Ragıp, “Türkiye’de Avcılık Turizmi”, *TTOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, ss.37-39.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, *İktisadi Politikalarıyla ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Toksoy, Ali Enver, “Turizm Bakımından Hatay”, *İktisadi Yürüyüş*, S.23, 16.11.1940, ss.13 ve 22.
- Tör, Vedat Nedim, “Bursa’nın Hususi Meseleleri”, *İktisadi Yürüyüş*, S.21, 15.10.1940, ss.19.
- _____, “Kalkınma Endüstrisi: Turizm”, *Hep Bu Toprakta*, S.5, Mart 1945, ss.60-66.
- _____, “Millî Turizm Siyaseti 2”, *İktisadi Yürüyüş*, 01.05.1940, S.10, ss.5.
- _____, “Millî Turizm Siyaseti 3”, *İktisadi Yürüyüş*, 15.05.1940, S.11, ss.5.

- ___, "Otel, Lokanta ve Eğlence İşleri", *İktisadi Yürüyüş*, 15.06.1940, S.13, ss.7.
- ___, "Oteller ve Kaplıcalar", *İktisadi Yürüyüş*, S.22, 01.11.1940, ss.12.
- ___, "Oteller ve Kaplıcalar", *İktisadi Yürüyüş*, S.23, 16.11.1940, ss.20.
- ___, "Oteller ve Kaplıcalar", *İktisadi Yürüyüş*, S.24, 01.12.1940, ss.13 ve 22.
- ___, "Radyo Savaşında Türkiyemiz", *Radyo*, C.1, S.5, 15 Nisan 1942, ss.5.
- ___, "Sergiler, Festivaller, Kongreler, Müsabakalar", *İktisadi Yürüyüş*, 01.08.1940, S.6, ss.19-20.
- ___, "Turizm Bakımından Bursa Bölgesi", *İktisadi Yürüyüş*, S.20, 01.10.1940, ss.11.
- ___, "Turizm Bakımından Ege Bölgesi İzmir ve Hinterlandı", *İktisadi Yürüyüş*, S.18, 05.09.1940, ss.6.
- ___, "Turizm Bakımından Ege Bölgesi, Harabeler", *İktisadi Yürüyüş*, S.19, 16.09.1940, ss.5.
- ___, "Turizm Bakımından Ege Bölgesi", *İktisadi Yürüyüş*, C.2, S.17, 20 Ağustos 1940, ss.12.
- ___, "Turizm: Servet ve Hareket Kaynağı", *Varlık Milliyetçi ve Memleketçi Fikir Mecmuası*, C.7, S.133, ss.12-16.
- ___, "Turizm", *İktisadi Yürüyüş*, 15.04.1940, S.9, ss.5.
- ___, "Turizmde Koordinasyon Zarurieti", *İktisadi Yürüyüş*, 01.06.1940, S.12, ss.3.
- ___, "Turizmde Otel ve Lokanta", *İktisadi Yürüyüş*, 01.07.1940, S.14, ss.5.
- "Turizm Bakımından Manisa", *Gediz*, Manisa Halkevi Dergisi, S.21, 24-26, 29, 30, 1939.
- "Reisimiz Reşit Saffet Atabinen'in 13-21/11/1943 Ankara Seyahatinde Mülakatları ve Bunların Neticeleri Hakkında Rapordur", *TTOK Belleteni*, S.34, Birinci kânun 1943, ss.8-10.
- "Sergiler", *Radyo*, C. 4, S.37, II. Kânûn 1944, ss.7.
- "Sergiler", *Radyo*, C.4, S.44, 1 Ağustos 1945, ss.12-13.
- "Şehir Meclisi Mart Umumi Toplantısı'nda Bay Ali Sami Yen'in Söylevi, *TTOK Belleteni*, S.40, Nisan 1945, ss.10.
- "Tarihi Abideler", *TTOK Belleteni*, S.36, Ağustos 1944, ss.5.
- "TBMM Turizm Komitesi", *TTOK Belleteni*, S.26-81, Nisan 1940, ss.12.
- "TTOK'nın 29 Eylül 1941'de Tadil ve Tasdik Olunan Nizamnamesi", *TTOK Belleteni*, S.30-200, Nisan 1942, ss.3-6.
- "TTOK İdare Heyeti'nin 3 Mart'ta toplanan 1945 Senesi 3 üncü İçtimamın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.40, Nisan 1945, ss.4-9.
- "TTOK İdare Heyeti'nin 17 Mayıs'ta Toplanan 1945 senesi 8 inci İçtimamın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, ss.4-5.
- "TTOK İdare Heyeti'nin 4 Temmuz'da Toplanan 1945 senesi 9 uncu İçtimamın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, ss.7-9.
- "TTOK İdare Heyeti'nin 1 Ağustos 1945 Çarşamba Günü Toplanan 1945 Senesi 10 uncu İçtimamın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, ss.19-23.
- "TTOK İdare Heyeti'nin 12 Eylül 1945 Tarihinde Toplanan 11 nci İçtimamın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.44-45, Eylül-Ekim 1945, ss.4-9.

“TTOK İdare Heyeti’nin 4 Ekim 1945 Tarihinde Toplanan 12 nci İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.44-45, Eylül-Ekim 1945, ss.9-14.

“TTOK İdare Heyeti’nin 6 Aralık 1944’te Toplanan 944 Senesi 20 nci İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.38, Şubat 1945, ss.3-8.

“TTOK Spor Komitesi’nin Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.27-185, Temmuz 1940, ss.10.

“TTOK’nın 1939 Senesi Mesai Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.26-181, Nisan 1940, ss.4-11.

“TTOK’nın 26 Nisan 1941 Tarihinde Toplanan Senelik Umumi Heyetine Takdim Olunan 1940 Senesi Mesai Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.28-192, Nisan 1941, ss.4-11.

“TTOK’nın 1941 Senesi İdare Heyeti Yıllık Raporu; Umumi Vaziyet İcrası”, *TTOK Belleteni*, S.30-200, Nisan 1942, ss.6-14.

“TTOK’nın 17 Nisan 1943’te Senelik Umumi Heyeti’ne Sunulan 1942 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.32, Nisan 1943, ss.3-14.

“TTOK’nın 15 Nisan 1944’te Senelik Umumi Heyeti’ne Sunulan 1943 Senesi Raporudur”, *TTOK Belleteni*, S.35, Nisan 1944, ss.3-13.

“TTOK’nın 21 Nisan 1945’te toplanan Senelik Umumi Heyeti’ne Sunulan 1944 Mesai Senesi Raporu”, S.41, Mayıs 1945, ss.4-10.

“TTOK’nın Umumi Heyeti’ne 27 Nisan 1946’da Sunulan 1945 Senesi Raporudur”, *TTOK Belleteni*, S.52, Mayıs 1946, ss.5.

“TTOK’nın Edirne Şubesi’nin 1939 Yılı Faaliyetini Gösteren Rapor”, *TTOK Belleteni*, S.27-185, Temmuz 1940, ss.6-8.

Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1963.

“Uludağ’da Yapılan Kayak Müsabakaları”, *TTOK Belleteni*, S.32, Nisan 1943, ss.34.

Ulusoy, H., “Niğde’nin Servetleri, Turizm Bakımından Niğde”, *Akpınar*, Niğde Halkevi Dergisi, S.40, Birinci Teşrin 1939, ss.12-15.

Us, Asım, “İzmir Turizminin Memleket Turizminde Oynadığı Rol”, *Vakit*, 19.08.1941, ss.1 ve 6.

___, “Karadeniz Yolculuğu”, *TTOK Belleteni*, S.38, Birinci kânun 1943, ss.17-18.

Vasiliev, Alexander Alexandroich, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfit Mansel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1943.

“Viyana Sergisinde Türk Pavyonu”, *İktisadî Yürüyüş*, S.21, 15.10.1940, ss.12-13.

“Yabancı Radyoların Türkçe Programları”, *Radyo*, S.1, C.1, 15 Birinci kânun 1941, ss.15.

Yazman, A. Tufan, “Havacılık Konferansı Nasıl Geçti”, *İktisadî Yürüyüş*, C.6, S.124, 19 Şubat 1945, ss.12-13.

Yazman, Ekrem, “Fuarın Muhasebesi”, *İktisadî Yürüyüş*, 1 Ekim 1940.

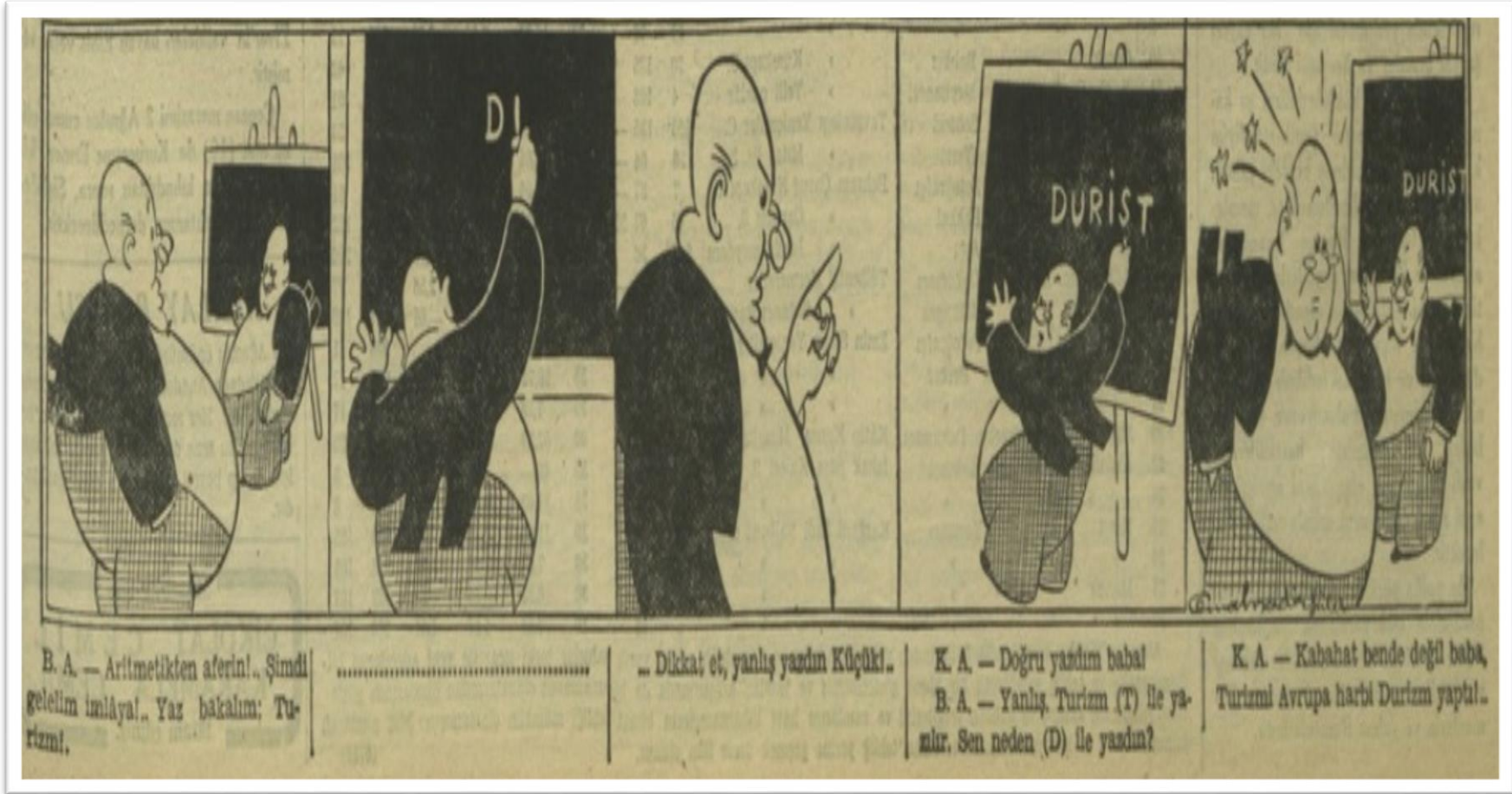
Yıldırım, İsmail, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, AKDHYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

Yorulmaz, Cemal, “Devlet Radyosu’nun Teşkilatı ve Vazifeleri”, *Radyo*, C.2, S.13, 15 Birinci kânun 1942, ss.8.ilm

Yücel, Hasan Âli, “Eski Eserlerimiz ve Müzelerimiz”, *Mimarlık*, Yıl: 2, S.1, 1945, ss.3-6.

Ekler:

Savaş Yıllarında Turizm Konusunu İşleyen Karikatürlerden Örnekler

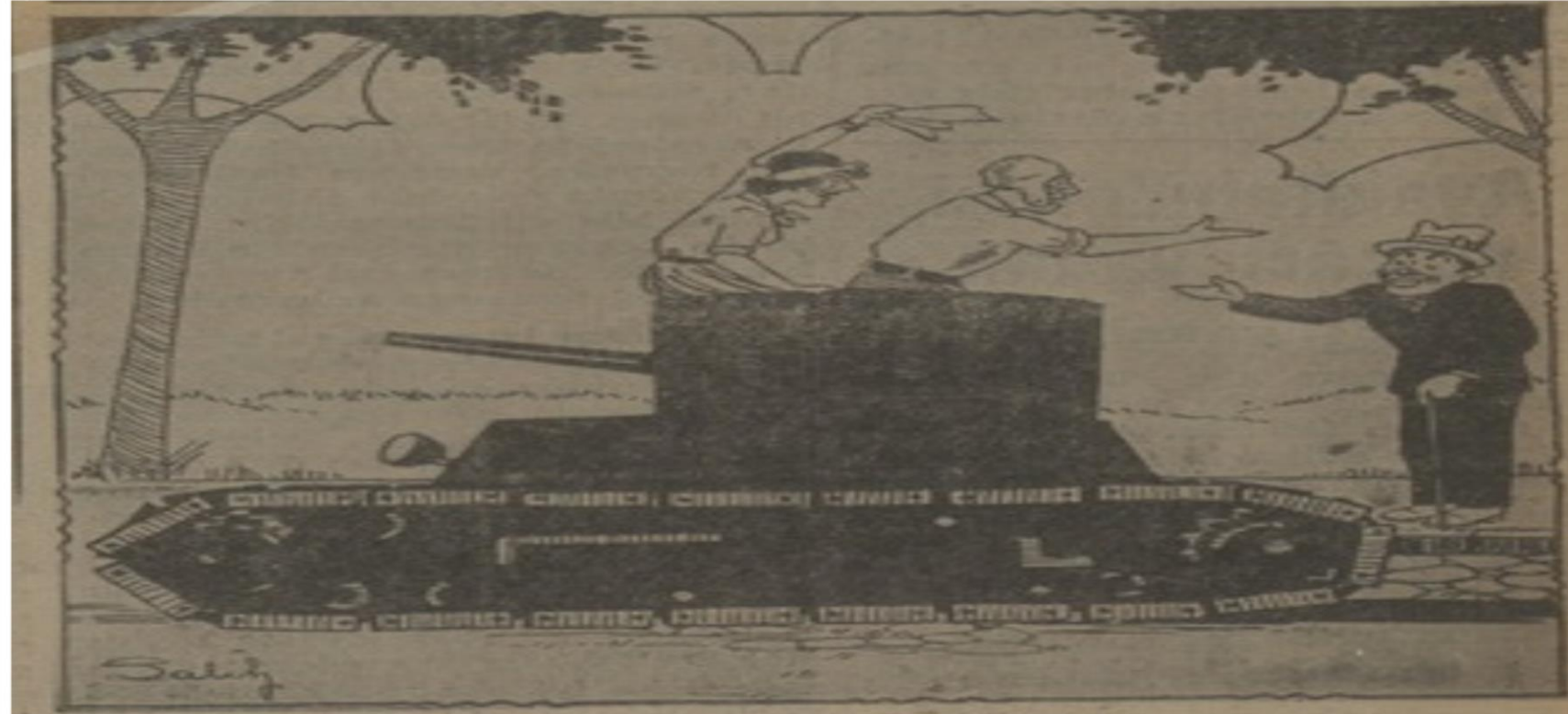
-Akşam, 01.08.1940, s.3.

-Akşam, 01.08.1941, s.3.

-Akşam, 27.08.1942, s.3.

— Hayrola yahu, muharebeye mi gidiyorsunuz?
— Yok canım, her sene Avrupayı otomobille doluşturmağa alıştık da bu sene de bununla gidiyoruz!

- *Vakit*, 03.05.1941, s.1.

-1939'da İstanbul'da Romen Turizm Ofisi'nin açılışına dair haber, *Akşam*, 15.10.1939, s.2.

-Bursa kaplıcalarının gördüğü ilgiye dair bir haber / Fotoğraf: Çelik Palas, *Akşam*, 19.09.1940, s.6.

-1940'ta İzmir Fuarı'nın açılış töreni, *Akşam*, 19.09.1940, s.6.

-1941'de İzmir Fuarı'nın açılışına dair haber, *Vakit*, 20.08.1941, s.1.

-1940'taki Viyana Sergisi'nde Türk Pavyonu, *İktisadi Yürüyüş*, S.21, 15.10.1940, s.12-13.

-1940'ta Milano Fuarı'nda açılan Türk Pansiyonu, *TOK Belleteni*, Temmuz 1940,S.27-185, s.26.

-Ankara Radyoevi, *Radyo*, 01.12.1941, C.1, S.1, s.36.

-Ankara Havaalanı, *İktisadi Yürüyüş*, S.125, 1 Mart 1945, s.5.

- TTOK'nın savaş yıllarındaki tanıtım afişlerinden örnekler

-1945'te DTCF'de açılan "6. Devlet Resim Heykel Sergisi" ve Ankara Sergievi'ndeki "İsviçre Mensucat ve Mamulâtı Örnekler Sergisi", *Radyo*, 1 II. Kanun 1945, C.4, S.37, s.7.

-1945'te Ankara Halkevi'nde açılan "Harp İçinde İngiltere Sergisi", *Radyo*, 1 Mart 1945, C.4, S.39, s.16.

-Kızılcahamam-İstanbul arasındaki tarihî ve tabii güzellikleri tanıtmak üzere çekilen filmde görüntüler, *Radyo*, 1 Ocak 1946, C.5, S.49, s.21.

Beşinci Bölüm

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN TÜRKİYE TURİZMİNDE YARATTIĞI FIRSATLAR

Giriş

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren girilen çalışmalar neticesinde ivme kazanmaya başlayan turizm faaliyetleri büyük bir facia hâlini alan ve birçok ülke için yıkıma yol açan İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de durma noktasına gelmiştir. Savaşın yarattığı bütün olumsuz etkilere rağmen turizm savaş sırasında sarsılan ülke ekonomilerine canlılık kazandırmak ve dünya halklarının birbirlerini tanımalarını ve kaynaşmalarını sağlamak münasebetiyle dünya barışına hizmet etmek üzere dikkate alınan başlıca konular arasında yer almış, savaş sonrasında bu kaynaktan olabildiğince istifade etmek ABD ve Avrupa ülkeleri gibi Türkiye için de öncelikli hedeflerden birini teşkil etmiştir. Savaş yıllarında turizm Türkiye'de ülkedeki sosyal yapıyı kuvvetlendirmek, iktisadi gelişmeyi tetiklemek, ülkeyi tarihi ve tabii zenginlikleri ile tanıtmak ve diğer ülkeler ile iletişimi ve etkileşimi artırarak dünya barışına katkı sağlamak üzere etkin bir kaynak olarak görülmüştür. Savaşa fiili olarak girmeyen Türkiye'nin savaşa giren veya savaşa girmemekle birlikte söz konusu süreçten yakın bir şekilde etkilenen ülkelere göre turizm çalışmaları açısından avantajlı bir konuma yükseldiğini söylemek mümkündür. Savaş yıllarında, altyapı çalışmalarını hızlandırarak Türkiye'yi savaş sonrası turizm hareketlerine hazırlıklı hâle getirmek için elverişli bir zemin ortaya çıkmıştır.

Savaşın Türkiye'ye etkilerinin, yarattığı fırsatlar ve sağladığı avantajlar açısından ele alınması ülkenin siyasi, iktisadi ve sosyal tarihi açısından önem arz etmektedir. Çalışma bu yönüyle Türkiye'de turizmin gelişim sürecinin önemli bir merhalesine ışık tutmayı ve savaş yılları ile sonrasının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu münasebetle dönemin devlet adamları ve aydınlarının gündeminde yer alan turizm fırsatları ve bu fırsatların değerlendirilmesine yönelik beklenti ve öneriler çalışma kapsamında incelenmiştir. Turizm fırsatlarının değerlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar ve bu konuda ne ölçüde başarılı olunduğu konusu çalışmanın sınırlarını zorlamamak ve başka bir çalışmada müstakil olarak ele alınmak üzere makale kapsamının dışında bırakılmıştır.

Çalışma konusu iki temel başlık altında ele alınmıştır. Birinci başlık İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılı ile sonlandığı 1945 yılı arasındaki süreci, ikinci başlık ise savaşın bitişi ile etkilerini yakın bir şekilde hissettirmeye devam ettirdiği 1949 yılına kadarki süreci kapsamıştır. Çalışmanın başlıca kaynakları arasında ülkedeki turizm teşkilatlanmasına dair yasaları ihtiva eden Resmî Gazete, söz konusu dönemde yapılan turizm çalışmalarına, devlet adamlarının ve aydınların turizm fırsatları hakkındaki görüş

ve önerilerine değinen Cumhuriyet, Ulus, Vakit, Akşam gibi önde gelen basın organları ve başta TTKO Belleteni olmak üzere bahsi geçen süreçte turizm konusunu işleyen süreli yayınlar yer almıştır.

1. Savaş Yıllarında Turizm, Fırsatlar ve Beklentiler

Avrupa ülkeleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra turizmle esaslı bir şekilde ilgilenmek suretiyle iktisadi durumlarını toparlamaya çalışmışlar ve bunda büyük ölçüde başarılı da olmuşlardır. Ancak takip eden süreçte patlak veren ve tüm dünyayı yakın etkisi altına İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bu ülkelerin iktisadi dengeleri bir kez daha bozulmuş ve dünya sathında turistik faaliyetler esaslı bir darbe almıştır. Bu münasebetle insanlar hayati ihtiyaçlarını temin etmekle uğraşmak durumunda kalmışlar, keyfi geziler tamamen durmuş, gerek nakil vasıtalarının gerekse ikamet şartlarının turizme hiç de uygun olmaması nedeniyle sağlık ve tedavi seyahatleri bile askıya alınmıştır. Buna rağmen ilk bakışta garip görünse de Almanya, İtalya, İsviçre, Fransa ve ABD gibi savaş sırasında türlü zorluklarla pençelesen ülkelerin ve buralardaki turizm teşekküllerinin bir yandan savaş sonundaki iktisadi ve sosyal şartları lehlerine çevirebilmek için turizm faaliyetlerini geliştirmek üzere esaslı tedbirler almak ve tedarikte bulunmakla meşgul oldukları görülmüştür.

Bu konuya temas eden Zonguldak Milletvekili Hâzım Âtuf Kuyucak, 1941 tarihli “*Atlantik Beynamesi*” ve 1942 tarihli “*Birleşmiş Milletler Beynamesi*” ve hatta “*iare ve icar mukaveleleri*” ile başta ABD ve İngiltere olmak üzere Birleşmiş Milletler’e üye bütün ülkelerin savaşın ardından dünya ticaretine engel olan sınırlamaları kaldırmayı ve yüksek gümrük tarifelerini indirmeyi kararlaştırdıklarına değinerek, turizm konusunda dünya sathında girişilen açılım politikalarına işaret etmiştir. Bu anlayış çerçevesinde oluşturulan “*Milletlerarası Para Fonu*” ile de dünyadaki para işlerinde istikrarın sağlanmasının hedeflendiğine vurguda bulunmuş ve savaş sonrasında turizmin gelişebilmesi için bütün şartların olgunlaşmış olacağını ifade etmiştir.⁸³⁵

Türkiye’de de İkinci Dünya Savaşı arifesinde turizm teşkilatı ile faaliyetlerinin belirli bir olgunluğa erişmiş durumda olduğunu söylemek mümkündür.⁸³⁶ 1938’den itibaren, ülkede iç ve dış turizmin gelişmesi için mevcut imkânları ve yaratılması gerekli şartları incelemek üzere İktisat Vekâleti’ne bağlı olarak görev yapan “*Turizm Bürosu*”, 1939’da yerini turizmi teşvik etmek ve geliştirmek için gereken tedbirleri almak ve bu maksatla hususi teşebbüsleri himaye etmek amacıyla Ticaret Bakanlığı’na bağlı olarak teşkil edilen “*Turizm Müdürlüğü*”⁸³⁷ne bırakmış, böylece ülkede turizm teşviklerine

⁸³⁵Hâzım Âtuf Kuyucak, “Turizm Nedir?”, *Ulus*, 21.03.1945, s.2 ve 5.

⁸³⁶ Konuya ilişkin olarak bkz.; Erol Evcin, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz 2014, S.55, s.23-81.

⁸³⁷ “Ticaret Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 31/5/1939, S.4220, Kanun No:3614, Kabul Tarihi: 27/5/1939.

dair ilk ciddi adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu konuya temas eden Avusturya Eski Turizm Bürosu Mütihazası Dr. Hans Haas hızlı hareket edildiği takdirde tarihî ve tabii değerlerinin sağladığı avantajlar ile Türkiye'nin turizm konusunda hızlı bir ilerleme kaydedebileceğini ve hatta bu konuda diğer ülkeleri geride bırakabileceğini ifade etmiştir.⁸³⁸ Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı olumsuz şartların Türkiye turizmindeki bu hızlı ve olağan gelişme sürecine esaslı bir darbe vurduğu görülmüştür. 1940 yılı itibariyle Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesine dâhil edilen “*Turizm Müdürlüğü*,”⁸³⁹ 1943'te Başvekâlet'e bağlı Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü (BYUM) içinde “*Turizm Dairesi*”⁸⁴⁰ adı ile faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bu şekilde turizm idaresinin devlet idari teşkilatı içindeki yerini sürekli genişlettiği müşahade edilmiş, ancak savaşın etkisiyle turizm işlerinin basın ve yayın faaliyetlerinin gölgesi altında kaldığı görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de ve dünyada yarattığı bu olumsuzluklara rağmen özellikle Türkiye adına olumlu olarak değerlendirilebilecek bir takım yönleri de olmuştur. Savaşa giren veya girmemekle birlikte savaştan yakın bir şekilde etkilenen Avrupa ülkelerine göre Türkiye'nin bütün zorluk ve sıkıntılara rağmen savaşın olumsuz etkilerinden olabildiğince uzak durmayı başarması ülke için büyük bir avantaj sağlamış ve turizm alanında ciddi fırsatları beraberinde getirmiştir. Bu avantaj ve fırsatlar söz konusu dönemde devlet adamları ve aydınlar tarafından ele alınarak tartışılmıştır. Buna göre ortaya çıkan ortak görüş, savaş sonunda bir turizm patlaması yaşanacağı, bu konuda savaşa katılmayan Türkiye'nin avantajlı bir konumda olduğu, gerekli hazırlıklar yapılabilirse ülkenin savaş sonrasında dünya turizminde önemli bir yer edinebileceği yönünde olmuştur. Savaş durumuna rağmen turizm işine önem ve öncelik verilmesi doğrultusundaki görüşler, turizmin Türkiye için bir medeniyet ve istikbal davası olarak görüldüğüne işaret etmektedir.⁸⁴¹

⁸³⁸ Hans Haas, *Turizm Bilgisi*, Alâaddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1939, s.12-14.

⁸³⁹ “Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1940, S.4520, Kanun No: 3817, Kabul Tarihi: 22.05.1940.

⁸⁴⁰ “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 16/07/1943, Kanun No:4475, *Resmî Gazete*, S.5462, 22 Temmuz 1943.

⁸⁴¹Asım Us, “Türkiye'nin Turizm Sahasındaki Talihi”, *Vakit*, 21.06.1945, s.1 ve 4; TTOK İdare Heyeti'nin 17 Mayıs'ta Toplanan 1945 Senesi 8 inci İctimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, s.26, 32-34; Refik Halit Karay, “Kaçıracağımız Kuşlar”, *TTOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, s.22; Celâleddin Ezine, “Turizm ve Propaganda”, *TTOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, ss.32-34; Emin Erkul, “Sayın Başvekilimiz Şükrü Saraçoğlu'na Açık Mektup”, *TTOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, ss.21-23; Savaşın Türkiye'ye turizm fırsatı yarattığı fikrini savunan bir yazarı eleştiren Server Bedi ise: “*Demek memleketimizde turistlerin artması için reklama, propagandaya, festivallere ihtiyaç yokmuş. Avrupa'da büyük bir harbin patlak vermesini beklemek kâfi imiş. Fakat hadiseler bu arkadaşımızı tezkiz ediyor. Garbdan şarka akın başlayacağı yerde bilakis memleketimizdeki Amerikalıların, İtalyanların memleketlerine dönmeğe hazırlandıklarını öğreniyoruz.*” diyerek savaş şartlarının Türk turizmi üzerinde yarattığı menfi etkilere değinmiştir (Server Bedi, “Turizm ve Harb”, *Cumhuriyet*, 2.6.1940, s.2). Oysaki bu dönemde Türkiye için turizm fırsatlarından bahseden aydınların savaş sürecinden ziyade savaş sonrası döneme yönelik beklentilerini dile getirdikleri görülmektedir.

Savaş yıllarında Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü görevinde bulunan Nedim Veysel İlkin kaleme aldığı bir makalede devletin ilgili mercilerinin turizme verdiği önemi ifade ederek: “*Türkiye’de turizm konusunun yalnız bir finansman ve ekonomi konusu olarak değil; tarih, sanat, tabiat ve güzellik ve hatta bilgi ve hamle konusu olarak ele alındığını, ülkede turizmin sadece turistleri mabetlerle harabeler arasında dolaştırmak anlamına gelmediğini, ülkeyi ülke insanına, ülke insanını diğer ülke insanlarına tanıttığını ve ilerde daha büyük kazançlar sağlayacak bir hakikat yolu olduğunu*” ifade etmiştir.⁸⁴² Savaşın yarattığı sıkıntı ve sorunlar nedeniyle devletlerin turizm gibi bir “*sulh ve sükûn nimeti*”ni düşünmelerini yersiz ve zamansız kabul edenleri eleştiren İlkin, Türkiye coğrafyasının tarihi ve tabii özellikleri, iklimi, maden suları ve kaplıcaları ile turizm faaliyetlerine son derece elverişli olduğunu vurgulamıştır. Ülkede turizm faaliyetlerinin gelişme göstermesinin gerek ülke içindeki sosyal birlikteliğe gerekse dünya barışına önemli ölçüde katkıda bulunacağını belirten İlkin: “*Türkiye’de tarih ile tabiatın ülkeye sunduğu nimetler açısından adeta rekabet hâlinde olduğuna, turizmin medeniyet anlayışı ve iktisadi katkıları açısından Türkiye’nin geleceğinde önemli bir rol oynayabileceğine*”⁸⁴³ değinerek, Türkiye’nin turizm değerleri açısından özgünlüğüne ve bu değerlerin yarattığı fırsatların etkin bir şekilde ele alınması gerektiğine işaret etmiştir.

Turizm konusunda yetkin devlet görevlilerinden biri olan BYUM Turizm Dairesi Müdürü Süreyya Ergün ise bu konuda: “*Dünya ahvalinin vahameti dolayısıyla bugün turizmden bahsetmek ne kadar abes ve mevsimsiz gözüксе de savaş içinde bulunan Almanya ve Fransa gibi ülkelerde bu işe hâlâ atfolunan ehemmiyet ve alaka nedeniyle Türkiye’de de hasat zamanlarına intizaren tedarikatımızı ikmale ve savaş sonuna hazırlıklı çıkmaya çalışmamız tabii bulunmaktadır.*” diyerek savaş yıllarında Avrupa’da eski turizm ülkelerinin büyük meblağlara mâl olan yeni tesislerle, altyapı çalışmalarıyla ve propaganda faaliyetleriyle turizmden yararlanma olanaklarını artırma gayretinde olduklarına temas etmiştir.⁸⁴⁴ Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki şartların dünyada turizmin gelişmesine olumlu bir zemin hazırladığını, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da benzer şekilde büyük çaplı uluslararası turizm hareketliliğinin görüleceğini, bu suretle Türkiye’nin de bir turist akını ile karşı karşıya kalacağını ifade eden Ergün, savaşın olağanüstü koşullarının barış yıllarında seyahat isteğini ve taleplerini artıracığını, bu hareketlerin doğurabileceği iktisadi menfaatlerden faydalanmak gerektiğini, bu durumun da Türkiye için üzerinde ısrarla durmaya değer bir “*medeniyet dâvası*” olduğunu vurgulayan ciddi öngörülerde bulunmuştur.⁸⁴⁵ Nitekim Ergün’e göre, bu münasebetle yapılacak “*planlama çalışmaları*”nda turizm bölgelerinin tespiti, tetkiki,

⁸⁴² Nedim Veysel İlkin, “Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.39, Mart 1943, s.12.

⁸⁴³ Nedim Veysel İlkin, “Turizm”, *Türkiye ve Komşu Memleketler Ekonomi-Ticaret-Sanayi Dergisi*, S.13-14, Ocak-Şubat 1948, s.10-11.

⁸⁴⁴ Süreyya Ergün, “Harpten Evvel Kaçırduğumuz Büyük Fırsat”, *TTOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, s.20-21.

⁸⁴⁵ Süreyya Ergün, *Otelcilik ve Turizm Millî Kredisi*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları 5, 1944, s.XII; Süreyya Ergün, “Turizm İmkânlarımız IV”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.151, Birinci Teşrin 1943, s.394.

imarı, ulaşım imkânlarının geliştirilmesi ve kolaylaştırılması, buralarda turistik tesislerin kurulması, işletilmesi ve denetlenmesi, turizm mesleki terbiyesine yönelik mekteplerin açılması, ev ve el sanatlarının teşviki ve ülke sathında yapılacak topyekûn bir “*turizm, kültür ve sanat propagandası*” esas olmalı idi.⁸⁴⁶

Ticaret Vekâleti sabık Turizm Müdürü Vedat Nedim Tör ise Türk milletinin Atatürk’ün “*yurtta sulh, cihanda sulh*” ilkesini kendisine temel düstur olarak aldığı, bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı yıllarında kendini ispat etmek üzere yeni bir mücadeleye giriştiğini belirtmiş ve: “*Kendilerine inkılâpçiyım diyenler bu en büyük insanlık inkılâbının dışında kalamazlar.*” diyerek barış içinde bir dünya yaratmak konusunda turizmin oynadığı role işaret etmiştir. Türkiye’nin elinde hem kendi hem de diğer ülkelerin hayrına kullanabileceği fırsatların başında turizmin bulunduğu temas eden Tör şunları vurgulama gereği hissetmiştir:⁸⁴⁷

“Memleketimizde ileri ve verimli bir turizm endüstrisi kurmak ve işletmek için tarih zenginliği, tabiat çeşitliliği ve güzelliği gibi parayla pulla tedarik olunamayacak ham maddelerin en mühimleri bol bol vardır. Bu ham maddeleri değerlendirmek demek, Türkiye’yi değerlendirmek demektir. Hiçbir kalkınma davamız yoktur ki büyük turizm davasının içine girmesin. Bu bakımdan etraflı ve esaslı bir turizm planı hazırlamak demek; Türkiye’nin ileri refahlı, kültürlü, itibarlı, şahsiyetli bir memleket olmak için en kısa bir zamanda ve en mükemmel bir tarzda çözmek zorunda olduğu bütün meseleleri perakendelikten, dağınıklıktan kurtarıp, bir mihver etrafında toplamak ve ahenkleştirmek demektir.

Türkiye’nin turizm davasında başarılı olması için gerekli imkânlarla sahip olduğunu ifade eden Tör takiben: “*Harp yıllarında turizmin sözü mü olur diyenler davanın büyüklüğünü ve genişliğini kavrayamayanlardır...Halbuki turizm bu memleketin büyük kalkınma dâvâsının mihveri olabilir.*” diyerek savaş sonrası dünyasında bazı endüstrilerin kârlı olmamak nedeniyle milletlerarası rekabet karşısında tutunamayabileceğini, buna karşılık büyük bir verimle işletilebilecek tek rakipsiz endüstrinin turizm olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle en azından plan hazırlıkları yapılması gerektiğini, aksi takdirde savaş sonrasında çetin iktisadi şartları içinde buhran içinde kalınmasının kaçınılmaz olduğunu beyan eden Tör nihayetinde: “*Turizmi kel başa şimşir tarak sananlar, onun çok bereketli, çok vefalı bir geçim ve gelişim kaynağı olduğunu er geç anlayacaklardır...Harbin bugün her tarafta her türlü medeni umran eserlerini tahrip ettiği meydandadır...Eğer Avrupa’da turizm merkezi olarak tanınan yerler seyyahlar için eski cazibesini kaybetmiş bulunursa, bu hâl Türkiye gibi doğrudan doğruya harp afetine uğramaksızın umumi sulha yetişmiş olan ülkeler için kendilerini tanıtmağa fırsat hazırlamış olur.*”⁸⁴⁸ diyerek turizmin Türkiye’nin yakın geleceğinde oynayabileceği role işaret etmiştir.

⁸⁴⁶ Ergün, *a.g.e.*, s.156.

⁸⁴⁷ Vedat Nedim Tör, “Kalkınma Endüstrisi: Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, s.36-37.

⁸⁴⁸ Vedat Nedim Tör, “Kalkınma Endüstrisi: Turizm”, *Hep Bu Topraktan*, S.5, Mart 1945, s.60-61; Benzer düşünceler için ayrıca bkz; Asım Us, “Ege Turizm Cemiyetinin Faaliyeti”, *TTOK Belleteni*, S.38, Şubat 1945, s.27-28; Asım Us, “Ege Turizm Cemiyetinin Faaliyeti”, *Vakit*, 25.12.1944, s.1, 4.

Urfa Mebusu Hüseyin Sami Coşar da Toroslara yaptığı bir gezi münasebetiyle, turizmin muhitine en fazla fayda sağlayan endüstri şubeleri arasında yer aldığını belirterek, savaşın yarattığı olağanüstü şartların ortadan kalkmasıyla turizmin “*devlet sanayi planı*”nda geniş kapsamlı bir çalışma alanı olarak yer alacağına ve bu planın uygulamaya geçirileceğine dair inancını dile getirmiştir.⁸⁴⁹ Çoruh Milletvekili Asım Us ise Vakit gazetesinde neşredilen bir makalesinde: “*Harpten evvel dış turizm bakımından başka memleketlere nispetle çok geri bir durumda olan Türkiye, İkinci Dünya Harbi'nin barış devri gelince bilakis yabancı seyyahlar için birinci derece cazibeli bir istirahat ve eğlence yeri olabilir. Memleketimizin harp tahribatından masun kalması turizm işlerimizi düzenlemek için son derece elverişli şartlar hazırlamıştır. Yalnız bu işe verilecek emeklerden, başarı elde edebilmek için planlı bir çalışmaya ihtiyaç vardır.*” diyerek devlet merkezinde ve vilayetlerde ülkeyi yabancı seyyahlar için cazip hâle getirmek üzere çalışan BYUM, İstanbul, İzmir ve Bursa Belediyeleri, Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü (TTOK) ile Ege Turizm Cemiyeti gibi kurum ve kuruluşların faaliyetlerinin memnuniyet verici olduğuna, ancak birbirinden bağımsız ve bağlantısız çalışan bu kurum ve kuruluşların çalışmalarındaki dağınıklığın giderilmesinin faydalı olacağına işaret etmiştir.⁸⁵⁰ Benzer bir görüşle Zonguldak Milletvekili Hâzım Atıf Kuyucak, savaş şartlarına rağmen Türkiye'nin sahip olduğu tarihî, tabii ve jeostratejik özellikleri ile dünya turizminde ciddi bir yer alabileceğini ifade etmiş ve turizm çalışmaları konusunda sanayicilerin, tüccarın, esnafın, otel, lokanta ve eğlence yeri sahiplerinin Hükümet'e desteğinin ve bir işbirliği tesisinin gerektiğini belirterek: “*Turizm öyle faydalı bir iktisadi faaliyettir ki harp sonrasında kalkınmaya çalışacak memleketlerin belki ilk el atacakları tedbirlerden biri de turist celbine çalışmak olacaktır. Fakat bu bakımdan da memleketimizin esaslı bir üstünlüğü vardır. Harap memleketler imar edilerek buralara turist akımı başlamadan yurdumuzun hakiki değerleriyle mütenasip bir turizm hareketini yaratmamız gereklidir.*”⁸⁵¹ demiş ve savaş sonrasında Türkiye için doğacak fırsat ve imkânların değerlendirilmesi konusunda uyanık olunması gerektiğine işaret etmiştir.

Gazeteci Hikmet Münir Ebcioğlu bu görüşleri destekler nitelikte, savaş yıllarında diğer ülkelerle dost kalabilmeyi başaran ve iyi niyetli misafirlere kapısı açık olan Türkiye'nin barışa uzanan dönemde turizm konusunda üstleneceği rol ve yapacağı hazırlıklar konusunda görüş beyan ederek: “*Her zaman için kıymetli bir seyyah memleketi olan Türkiyemizi bugünden başlayarak dünkü eksikleri de hesaba katarak, tam konforlu ve külfetsiz bir turizm teşkilatı ile teçhiz etmek üzere planlar kurmalıyız. Tetkik, tettebbu ve tatbikata hazırlık için önümüzde bol zaman olduğunu görüyoruz. Fakat bu zamanın yalancı fecirlerden sonra birdenbire doğuveren güneş gibi apansız belirmesi de kabildir. Harp içinde -kendimizi korumak yolunda- gafil avlanmamağa ne kadar kıymet veriyorsak, harpten sonra dahi herhangi suretle menfaatlerimizi elden kaçırmamak için uyanık bulunmağa mecburuz.*” demiştir.⁸⁵² Bu konuda yabancı bir

⁸⁴⁹ Hüseyin Sami, “Bir Seyahatin İntibaları: Dağ Ekonomisi”, *Ulus*, 21.07.1941, s.2.

⁸⁵⁰ Asım Us, “Turizm İşlerinde Plânlı Çalışma”, *Vakit*, 18.04.1945, s.1 ve 4.

⁸⁵¹ Hâzım Âtîf Kuyucak, “Turizm Nedir?”, *Ulus*, 21.03.1945, s.2 ve 5.

⁸⁵² Hikmet Münir, “Yarıncı Turizm”, *Vakit*, 18.01.1943, s.3.

mütehassıstan yararlanılmak suretiyle yapılacak bir program dâhilinde turizm bölgelerinde devletin, belediyelerin, hususi idarelerin ve özel teşebbüslerin yapacakları çalışmaların belirlenerek uygulamaya konulmasıyla turizm altyapısı konusunda hızlı mesafe kat etmenin mümkün olduğunu belirtmiştir.⁸⁵³ Bu konuda benzer bir yaklaşım sergileyen gazeteci ve yazar Cihad Baban, millî turizm hamlesinin savaşın sonuna doğru yaklaşırken savaş sonrası dünyasının iktisadi şartlarına uymak için yapılacak hamleler arasında üzerinde önemle durmaya, düşünmeye ve hatta geç kalmadan gereken tedbirleri alarak teşebbüse geçmeye degecek bir adım olduğunu belirtmiş ve turizm davasının bir bütün olarak ele alınması ve düzenli bir plân dâhilinde mütehassısların desteğiyle geliştirilmesi hâlinde ülkeye büyük servetler kazandırabileceğini ifade etmiştir.⁸⁵⁴ Araştırmacı yazar Celâleddin Ezine de bir makalesinde, oluşturulacak turizm politikasının ülkeye büyük bir iktisadi fayda sağlayacağına, Avrupa'nın en önemli turistik ülkeleri durumunda olan Fransa, İsviçre, İtalya ve Yunanistan'ın savaş sonu zorlukları içinde kıvrandıklarına işaret ederek, ülkede turizme hizmet edecek konfor ve eğlence imkânlarının oluşturulması ile bu durumdan istifade edilebileceğine ve bu şekilde Türkiye'nin söz konusu ülkelerin yerini alabileceğine dair görüş bildirmiştir.⁸⁵⁵

Savaşın sonlarına doğru kaleme aldığı bir makalede gazeteci ve yazar Vâlâ Nureddin, yaklaşan barış döneminin ihtiyaçlarını zamanında görmek konusunda geç kalmamak üzere turizm konusunun gündemde olmasını faydalı bulduğunu belirtmiş ve: *“Savaş içinde baştanbaşa yıkılmış bir Avrupa'nın köşesinde hiçbir yerine halel gelmemiş, matemlere bürünmemiş bir Türkiye cidden milyonlarca insan için can atılacak bir yer olabilir.”* diyerek turizm faaliyetlerinin ülkeye sağlayacağı faydalar konusundaki beklentisini dile getirmiştir.⁸⁵⁶ Bu konuda yazar A.C. Saraçoğlu da: *“Bahusus savaştan sonra büyük turist akınları dünyanın dört bir bucağından kopup dört bir bucağına yayılmaya başlayacak, turistik bir cereyan baş gösterecektir. Harpte hırpalanan, harap olan memleketlerin yanında şehrimizi, memleketimizi seyyahlar için en müsait ve en zengin bir belde hâline koyarsak hiç şüphe yok ki bu sade İstanbulumuz için değil, bütün memleket namına büyük bir kazanç olacaktır.”* diyerek İstanbul da dâhil olmak üzere ülke sathında söz konusu döneme kadar ihmal edildiğine vurguda bulunduğu turizm faaliyetleri için savaşın Türkiye'ye tanıdığı çalışma izninden ve fırsattan istifade edilebileceğini ifade etmiştir. Bu suretle Türkiye'nin hâlihazırda yetersiz durumda olan turizm çalışmaları ile yalnızca turizm alanında mesafe kat etmiş Avrupa ülkelerinden değil, komşusu olan Yunanistan ve Bulgaristan gibi ülkelerden bile geri durumda bulunduğunu belirtmiş ve bu alanda telafiye gayret gösterilmesinin ülkenin geleceği için kazançlı bir iş olacağı yönünde görüş bildirmiştir.⁸⁵⁷

⁸⁵³ Asım Us, “Türkiye'nin Turizm Sahasında Talihî”, *Vakit*, 21.06.1945, s.1 ve 4.

⁸⁵⁴ Cihad Baban, “Harb Sonrasına Hazırlık, Turizm İşlerimiz”, *Cumhuriyet*, 17.03.1945, s.2.

⁸⁵⁵ Celalettin Ezine, “Propaganda ve Turizm İçin...”, *Cumhuriyet*, 13.07.1945, s.2.

⁸⁵⁶ Vâ-Nû, “Önümüzde Beliren Turizm Memleketi Olmak Ümidi”, *Akşam*, 30.01.1945, s.3.

⁸⁵⁷ A.C. Saraçoğlu, “Turizm İşlerine Şimdiden Ehemmiyet Verelim”, *TOK Belleteni*, S.28-92, Nisan 1941, s.19.

Bu söylemlerden ve bilgilerden hareketle, savaşın olumsuz etkilerinden kendini olabildiğince korumasını bilen Türkiye'deki turizm çalışmalarını teşkilat, ulaşım, konaklama, imar düzenlemeleri ve seyahat kolaylıkları çerçevesinde bir bütün hâlinde ele alan “*turizm planları*”nın oluşturulması, bu suretle ülkedeki turizm faaliyetlerinin belirli bir plan ve program dâhilinde ciddi bir şekilde ele alınması gerektiği konusunda turizm alanında devletin yetkili kademelerinde görev yapan isimler de dâhil olmak üzere birçok aydının aynı fikirde olduğu görülmektedir.

2. Savaşın Akabinde Turizm, Fırsatlar ve Beklentiler

Savaş yıllarında turizmin kazanacağı önem konusunda beyan edilen öngörülerin ve beklentilerin savaş sonrasında büyük ölçüde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Savaşın hemen akabinde gerek Avrupa ülkeleri gerekse ABD planlı bir şekilde turizm faaliyetlerini hızlandırmaya ve geliştirmeye yönelik çalışmalara girişmişlerdir. Böylelikle dünyadaki turizm hareketliliğinin artmaya başladığı, bu münasebetle gerçekleştirilen seyahatlerin ağırlıklı olarak ABD ile Avrupa ülkeleri arasında gerçekleştiği görülmüştür.

Savaş yıllarında dünyadaki turizm durumunun ve faaliyetlerinin değerlendirildiği 1945 yılı Mart ayındaki TTOK İdare Heyeti toplantısında, altı sene devam eden savaşın milletlerarası ilişkilere verdiği zararların barış zamanında hemen ortadan kalkmasının pek de mümkün olmadığına işaret edilmiş, bununla birlikte dünyayı ateş ve kan içinde bırakan muharebeler ve bombardımanlar arasında başarılı bir diplomasi yürüterek tehlikelerden korunmasını bilen Türkiye için savaş sürecinin ele geçmez ve nispeten rahat bir hazırlık fırsatı temin ettiğine değinilmiştir. Bu bakımdan söz konusu dönem itibariyle ülke dâhilinde ulaştırma faaliyetlerinde, otellerde ve kaplıçalarda görülen hareketliliğin savaş öncesindeki dönemin en işlek senelerinden bile fazla olması olumlu bir gelişme olarak kaydedilmiştir.⁸⁵⁸ Bu durum savaş yıllarında her ne kadar esaslı hazırlıkların yapılması mümkün olmasa da savaşın hızının kesildiği 1945 yılı bahar ayları itibariyle Türkiye'deki turizm hareketliliğinin de artmaya başladığını göstermektedir.

Savaş sırasında Türkiye'de turizm altyapı çalışmaları konusunda büyük bir hamle yapılması mümkün olmamakla birlikte turizmin ülkeye sağlayacağı faydalar konusundaki ümitlerin yitilmemiş olduğunu söyleyebiliriz. Savaş yıllarında gerçekleştirilemeyen, fakat barış döneminde gerçekleştirilebilecek çalışmalar konusunda devlet adamlarının şevki kırılmamış, aydınların beklentileri ise devam etmiştir. Ülkeye çekilecek turistlerin sağlayacağı turistik hareketlilik münasebetiyle hem ülkenin tanıtımına ve diğer ülkeler ile olan ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlanabileceği hem de bu şekilde ülkeye yönelecek döviz akışı sayesinde iktisadi

⁸⁵⁸ “TTOK İdare Heyeti'nin 3 Mart'ta Toplanan 1945 Senesi 3 üncü İçtimanının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.40, Nisan 1945, s.4.

kalkınmanın tetiklenebileceği doğrultusundaki düşünceler çeşitli mecralarda ifade edilmiştir.

Bu dönemde Turizm mütehassıslarının savaş sonrasında dünya sathında turizm hareketliliği yaşanacağı doğrultusundaki öngörülere, 1947 yılı Ekim ayında toplanan “Beynelmillel Turizm Kongresi”nde Amerikan temsilcisinin 50 milyon civarında Amerikalının ülke dışına seyahat edeceğini belirtmesi ve Amerikan halkının seyahat acentelerine yoğun başvuruları turizm açısından dikkate alınması gereken bir durum olarak ortaya çıkmıştır. ABD’nin bu dönemdeki politikası çeşitli ülkelerdeki turizm ve seyahat acenteleri ile işbirliği yaparak turist kabilelerini ABD dış ticaretinin gelişme istikametlerine doğru sevk etmekte. ABD bu şekilde yapacağı turist ihracı ile ihracatına müşteri olabilecek ülkelerin satın alma kudretlerini artırmayı amaçlamaktaydı.⁸⁵⁹ Bu durum Türkiye açısından da önem arz etmiş ve Türkiye’ye yönelecek Amerikalı turistlerin bazı imkânları da beraberinde getireceği düşünülmüştür. Nitekim 1947’de Pan American World Airways Şirketi’nin bütün dünyayı dolaşan bir hava posta servisi teşkil etmesi ve bunun önemli ayaklarından birini İstanbul olarak belirlemesi ABD-Türkiye ilişkilerini ve bu münasebetle turizm hareketliliğini artıran önemli bir faaliyet olmuştur. Basında “Devriâlem Postaları” olarak adlandırılan bu servis İstanbul’a taşıyacağı uluslararası yolcular nedeniyle İstanbul’da turizm konusunda yapılan hazırlık çalışmalarını tetiklemiştir.⁸⁶⁰ Benzer şekilde Anadolu Ajansı’nda yayımlanan ABD kaynaklı bir habere göre de 1948’de 300 bin Amerikalının Avrupa’yı ziyaret edeceği belirtilmiş, bu haberi değerlendiren yazar Nusret Safa Coşkun vaktinde davranılırsa bu turistlerin önemli bir kısmının savaş sonrasında henüz toparlanamayan Avrupa coğrafyası yerine Türkiye’yi tercih edebileceklerini vurgulamıştır. Bu nedenle modern Türkiye’nin tabii ve tarihi güzelliklerini Amerikalılara seyahat büroları ve propaganda faaliyetleri vasıtasıyla hatırlatmak gerektiğini, böylece ülkeye önemli miktarda döviz sağlayacak bir fırsatın yakalanabileceğini belirterek turizmin ülke iktisadına sağlayacağı katkılar hakkında görüş bildirmiştir.⁸⁶¹

Bu görüşleri destekler mahiyette Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise turizmin bir sanayi kolu olarak Fransa, İsviçre, Avusturya, İtalya gibi Avrupa ülkelerinin umumi ticaret bilançolarında görülen zararların kapatılması konusunda önemli bir rol oynadığını belirtmiş, bu örneklerden hareketle Türkiye’nin de turizm konusundaki faaliyetlerine ivme kazandırılması gerektiğini dile getirmiştir.⁸⁶² Dünyanın önde gelen turist ihracatçıları arasında yer alan İngiltere’de savaş sonrasında karşı karşıya kalınan iktisadi sıkıntılara rağmen devletin garip bir tezatla milyonlarca turisti misafir etmeye hazırlanması, bu şekilde ülkeye mümkün olduğu kadar yabancı çekmekle beraber ülke halkını da içerde tutmak için çaba sarf etmesi Turizm Dairesi

⁸⁵⁹ Süreyya Ergün, “Amerikalı Turist”, *Ulus*, 9.3.1947, s.5 ve 9.

⁸⁶⁰ Hasan Kumçayı, “Bir Haftada Devriâlem”, *Vakit*, 22.6.1947, s.2; “Uçakla Dünya Turu”, *Vakit*, 30.6.1947, 1 ve 6.

⁸⁶¹ Nusret Safa Coşkun, “Avrupa’ya 300.000 Seyyah Geliyor”, *TTOK Belleteni*, S.79, Ağustos 1948, s.36.

⁸⁶² Nadir Nadi, “Döviz ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 30.1.1946, s.1 e 3.

Müdürü Süreyya Ergün tarafından tediye muvazenesi açısından Türkiye için örnek alınması gereken bir tecrübe olarak değerlendirilmiştir. Ergün, savaşın içinden çıkan İngiltere, Fransa, İtalya gibi ülkelerle savaşa girmemekle birlikte savaştan çok yakından etkilenen İsviçre ve İspanya gibi ülkelerin içinde buldukları iktisadi sıkıntıların Türkiye için ciddi bir turizm fırsatı yarattığını, bu nedenle dünyada savaş sonrasında görülen seyahat hareketliliğinin Türkiye'ye yöneltilmesinin mümkün olabileceğini ifade etmiştir.⁸⁶³

Vedat Nedim Tör, turizm alanında ortaya çıkan fırsatların değerlendirilmesi konusunda Türkiye'de esaslı hamlelerin savaş yıllarında gerçekleştirilemediğini belirterek bu konudaki ümitlerini savaş sonrası döneme taşıyan aydınlar arasında yer almıştır.⁸⁶⁴ Vatan gazetesinde: “*Turizm hazırlığı bakımından bu beş cânım harp yılında hiç, ama hiçbir şey yapılmadı. Hâlbuki yalnız şu İstanbul denilen “biyveî bâkir” başlı başına bir devleti dövize boğabilir.*”⁸⁶⁵ ifadesi ile bir yandan savaş yıllarında başarılı olunamayan turizm çalışmaları konusunda bir serzeniş dile getirilmiş, diğer yandan döviz tedariki için turistik potansiyeli yüksek olan İstanbul şehrinin önemine temas edilerek bu konuda hâlâ bir şeyler yapılabileceğine işaret edilmiştir. Söz konusu dönem itibariyle İstanbul turizm açısından değerlendirilmeye çalışılan başlıca şehirler arasında yer almış, bu nedenle şehrin idaresi konusundaki beklenti, öneri ve eleştiriler gündemdeki yerini korumuştur. Nitekim İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar İstanbul'un birçok önemli işi dururken yalnızca park, bahçe ve yeşil saha işlerine zaman ve bütçe ayırdığı doğrultusundaki eleştirilere: “*İstanbul'un imarına ve güzelleştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak ve sayfiye yerlerine gidemeyen vatandaşlar için şehrin içinde tenezzüh, istirahat ve eğlence yerleri temin etmek, İstanbul'u yeşil bir sayfiye ve turist şehri haline getirmek gibi amaçlar doğrultusunda hareket ettiklerini*” belirtmek suretiyle cevap verme gereği hissetmiştir.⁸⁶⁶ Bu dönemde Türkiye'de bulunan Amerikan Yol İnşaatı Heyeti Başkanı H. E. Hiltz bir beyanatında: “*İstanbul, seyyah celbetmek için elinizde en büyük bir kozdur. Yollarınıza ve otellerinize biraz daha itina etmek şartıyla sayısız seyyah celbedebilirsiniz.*”⁸⁶⁷ diyerek İstanbul gibi gözde bir şehre sahip olan Türkiye'nin turizmle olan yakın ilişkisinden ve elinde bulunan fırsatlardan bahsetmiştir. Sivil havacılık ve ticari konularda incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelen Amerikan Havacılık ve Dış İşleri Komite Başkanı Owen Brewster ise 1947 yılı Aralık ayında Park Otel'de: “*bütün dış memleketler daha fazla dolar temin etmek gayesiyle çalışıyorlar. Bunda turizmin büyük önemi vardır...İstanbul en az diğer turist şehirleri kadar caziptir. Havacılık seyahat bakımından yeni ufuklar ve imkânlar temin ediyor. Bu sayede Amerikalı bir ailenin İstanbul'a gelmesi çok kolaydır.*” diyerek hem ulaşım imkânları gelişen İstanbul şehrinin turizm açısından arz ettiği öneme hem de bu

⁸⁶³ Süreyya Ergün, “Günün Davası: Turizm”, *Ulus*, 20.4.1947, s.6 ve 8; Benzer bir görüş için bkz; Söz konusu dönem itibariyle Bursa'nın turistik değerlerini kaleme alan şu makaleye de bkz.; Ziya Çalıkoğlu, “Turizm, En Önemli Bir Memleket Davasıdır”, *Av ve Deniz*, S.6, Mart 1946, s.43-44.

⁸⁶⁴ Vedat Nedim Tör, “Kalkınma Endüstrisi: Turizm”, *Hep Bu Toprakta*, S.5, Mart 1945, s.60-61.

⁸⁶⁵ “Turizm”, *Vatan*, 1 Nisan 1945.

⁸⁶⁶ “Daha Yeşil İstanbul”, *Cumhuriyet*, 19.7.1948, s.2.

⁸⁶⁷ TTOK 1948 Yılı 5 ve 6 ncı İçtimalarının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, s.4.

münasebetle Türkiye için ortaya çıkan turizm fırsatlarına temas etmiştir.⁸⁶⁸ Ankara Milletvekili Falih Rıfki Atay da İstanbul'dan Bolu ormanlarına ve Bursa'ya kadar uzanan bölgenin yapılacak turizm çalışmalarıyla Türkiye'ye başlıca sanayi sektörlerinden daha fazla kazanç sağlayabileceğini ifade etmiştir.⁸⁶⁹ Bu münasebetle: *"Avrupa'nın baştanbaşa yıkılmasına karşı yıkılmayan şehirlerimize biraz çeki düzen vermekle ve yarın hepsi yeniden yapılacağı için Avrupa şehirlerinin biteviyeliğinden kaçacak olanlara Türkiye'nin eşsiz tarihi ve tabii güzellikleri ile rakiplik etmek imtiyazındayız."*⁸⁷⁰ demiş ve ülkenin avantajlı konumu ve özellikleri nedeniyle bir turistin bütün beklentilerini karşılayabileceğini belirtmiştir. Atay: *"hava yolculuklarının umulmaz bir genişleme ve gelişme gösterdiği bir devirde, turizmin vaat ettiği refahtan memleketi mahrum bırakmayalım."*⁸⁷¹ diyerek söz konusu dönem itibariyle hava ulaşım vasıtalarının seyahat faaliyetlerini oldukça kolaylaştırdığını, bu konuda Türkiye'nin gerekli çalışmaları yaparak turizm gelirlerini artırabileceğini ifade etmiştir. İstanbul'un dünyanın iki kıtasını birleştiren müstesna özelliği ile siyaset ve ticaret bakımından olduğu kadar tabiat, iklim, arkeoloji ve tarih bakımlarından da eşsiz bir şehir olduğuna temas eden İstanbul Sabık Milletvekili Abidin Daver, hava hatlarının dünyayı küçülttüğü söz konusu dönemde şehrin tercih edilen bir turizm ve sayfiye şehri olabileceğine değinmiştir. Önemli bir turizm potansiyeline sahip olan İstanbul ve Bursa için: *"Bu bölgenin imarı, bir turizm ve sayfiye merkezi haline getirilmesi belediyenin dar imkânları ile başarılabilir. Bu işin bir memleket ve devlet davası olarak ele alınması lazımdır. Bu maksatla devlet hazinesinden yapılacak yardımları mahalli bir işe sarf edilecek paralar sanmak yanlıştır."* diyerek söz konusu bölge için devletin özel bir ihtimam göstermesi gerektiğini ifade etmiştir. Daver, bu çalışmaların ülke için büyük bir gelir kaynağı sağlayacağına vurguda bulunarak: *"Temin edilecek turizm ve döviz akını bütün memleket için çok faydalı olacaktır. Ve kısa zamanda devlet hazinesinden yapılacak yardımları amorti edecektir. Turizmin birçok memleketlerde pek mühim bir gelir kaynağı teşkil ettiği dış ticaret muvazenesinin açığını kapatmaya yaradığı düşünüldükçe bu imar hareketi ele alınmalı, artık nazariyat ve edebiyattan fiiliyat ve tatbikat sahasına geçilmelidir."*⁸⁷² demiş ve yapılacak çalışmaların bir an önce uygulamaya geçirilmesindeki faydalara işaret etmiştir. Şehircilik Mimarı Henri Proust ise imar çalışmaları sırasında: *"Bursa'yı eski eserler bakımından fevkalade zengin bir şehir olarak mütalaa ediyorum. Bu eserlere ve tabiatın bu güzelliğine sahip olan Bursa'nın istikbalde dünyanın bütün diğer şehirlerinden üstün olacağına katıyetle emin bulunuyorum. Yeni yapılacak planda gerek camilerin, gerek türbelerin etrafta meydanlarla süslenerek bu eserlerin güzelliklerini daha çok meydana çıkarmaya çalışacağız."* diyerek turizm alanında değerlendirilmek üzere şehrin sanatsal ve tarihi

⁸⁶⁸ "Amerikalı Senatör'ün Sözleri", *Ulus*, 10.12.1947, s.3; TTOK 1948 yılı 1 inci İçtimanın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, s.8.

⁸⁶⁹ Falih Rıfki Atay, "Milli Kalkınmayı Hızlandırma", *Ulus*, 25.3.1947, s.6.

⁸⁷⁰ Falih Rıfki Atay, "Yerine Konmaz Servetimiz", *TTOK Belleteni*, S.40, Nisan 1945, s.16; Benzer bir görüş için Hâzım Atıf Kuyucak, "Turizm Nedir?", *Ulus*, 21.03.1945, s.2 ve 5.

⁸⁷¹ Falih Rıfki Atay, "Hemen Kuracağımız Bir Endüstri", *Ulus*, 9.9.1947, s.1 ve 3.

⁸⁷² Abidin Dav'er, "İstifade Edemediğimiz Bir Hazine", *Cumhuriyet*, 27.6.1949, s.1 ve 3.

özelliklerinin daha görülebilir kılınması için çaba sarf edildiğine işaret etmiştir.⁸⁷³ Bu dönemde İstanbul Milletvekili olarak TBMM’de bulunan Cihad Baban savaş yıllarındaki düşünceleri ve söylemleri ile paralel olarak, Türkiye’nin tercih edilen bir istirahat, tedavi ve eğlence ülkesi olabileceği gibi tarih, tabiat ve iklim özellikleriyle de turist çekebileceğini ifade etmiştir. Yalnızca İstanbul’un Boğaziçi ve Kilyos kıyılarının bile başlı başına bir turistik cazibe merkezi olduğuna vurguda bulunmuş ve şehrin Suriye, Irak, Mısır gibi Ortadoğu ülkeleri ile Merkezi Avrupa ülkelerinin rağbet göstereceği bir istirahat şehri olmaya kuvvetli bir aday olduğunu vurgulamıştır. Bir turist Marmara Körfezi, Yalova, Bursa, Uludağ ve Bolu çevresinde aradığı her şeyi bulabileceğine değinen Baban, buna ek olarak Mersin’in portakal bahçeleriyle Fransa’nın park ve bahçeleri ile ünlü Nice şehrinin rolünü oynayabileceğine, serbest bir liman olarak önem arz eden İskenderun’un yaz aylarında Suriye’nin sıcağın bunalan insanlarına ev sahipliği yapabileceğine ve Türkiye’nin çamlıkları, dağları ve ormanlarının İsviçre’nin büyük bir kazanç unsuru olan sanatoryumları ile boy ölçüşebileceğine değinerek Anadolu coğrafyasının turistik potansiyellerine işaret etmiştir.⁸⁷⁴

Çoruh (Artvin) Milletvekili Asım Us, cazibe merkezleri ve tabii servetleri henüz işlenmemiş olan Türkiye’nin savaşın Avrupa’da meydana getirdiği tahribat nedeniyle yabancı turistlerin yeni seyahat bölgeleri aramaya başladıkları söz konusu dönemde Batı ülkeleri ile siyasi anlamda birbirine yaklaşan Türkiye için turizm bakımından yeni fırsatların ortaya çıktığı fikrini desteklemiştir.⁸⁷⁵ Tokat Milletvekili Refik Ahmet Sevensil ise turizmin savaş sonrasında Türkiye’nin belli başlı gelir kaynaklarından biri olacağına temasla: *“Turizm, harp sonu dünyanın sıkıntılı insanları için yıllarca sürmüş ruhi hastalıkların tek ve şifalı ilacı olacaktır.”* diyerek turizmin psikolojik açıdan insanlar üzerindeki rahatlatıcı etkisine değinmiştir. Bir turist için esas itibarıyla: *“Muhitinden kısa bir zaman için olsun ayrılmak, gönlünü bilinmeyen ufukların hummasıyla sararak yollara dökülmek, başka memleketler görmek, başka insanların arasına karışarak kederini unutmak ve oyalanmak!”* amacında olduğuna değinen Sevensil: *“Muharebeden çıkmış ve hayatta kalmış insanlar, muharebeden çıkmış ve yarım kalmış duvarlar ve yıkık bacalar arasında dolaşarak mı dinlenecek?...Şu hâlde yarın ki turizm hareketinin hedefi harp, bomba, yangın ve felaket görmemiş yerler, yeşil yurtlar, ağaçlı bucaklar, karlı dağlar ve temiz kumsallar olacaktır. İşte bizim aziz ve güzel Türkiyemiz!”* diyerek turistler için Türkiye gibi zengin imkânlarla sahip bir ülkenin az bulunacağını iddia etmiştir.⁸⁷⁶ Benzer şekilde gazeteci Ahmet Emin Yalman savaş

⁸⁷³ “Bursa’da Turizm”, *L’illustration de L’orient*, Özel Sayı, 1948, s.12.

⁸⁷⁴ Cihad Baban, “Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu”, *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.9-10.

⁸⁷⁵ Asım Us, “Devriâlem Hava Postaları”, *Vakit*, 20.6.1947, s.6.

⁸⁷⁶ Refik Ahmet Sevensil, “Harp Sonu Türkiyesine Bir Gelir kaynağı: Turizm”, *Av ve Deniz*, S.1, Eylül 1945, s.34; Bu konuda yazar Ekrem Uşaklıgil ise savaş içinde Avrupa’nın harap olması nedeniyle bu sıkıntılardan nispeten kendini koruyan Türkiye’ye yönelik bir turizm hareketliliği ve turist akışı görüleceği doğrultusundaki öngörülerini ve beklentileri çok da doğru bulmamıştır. Avrupa kıtası geniş bir savaş sahası hâlini almış olsa da turist çeken İsviçre’nin ve İtalya’nın birçok kıyısının bu etkiden kendini koruduğuna,

sonrasında tüm dünyada seyahat faaliyetlerinin artacağını ve turizm faaliyetlerine işlerlik kazandırmak suretiyle Türkiye'nin kalkınma hareketi için gerekli olan döviz kaynağının temin edilebileceğini belirten aydınlar arasında yer almıştır. Konuya ilişkin olarak temas ettiği şu noktalar önem arz etmektedir:

“...Önümüzde yeni bir faaliyet devri var. Teçhizatımızı tamamlamak maksadiyle dolarla borçlanıyoruz. Bunları ödemek için muhtaç olduğumuz dolarları en kolay şekilde seyahatlardan temin edebiliriz. Böyle bir döviz kaynağından istifade edebilecek bir hale gelirse kredimiz yükselir. Döviz olarak daha geniş taahhütlere girişmek ve gelişme hareketimizi daha fazla süratle yürütmek imkânı hasıl olur...Amerika'dan, Kanada'dan, Cenubi Amerika memleketlerinden, Asya ve orta şark memleketlerinden de harice akınlar başlayacak, yıllardır zindanda kapalı insanlar başka başka ufuklar görmek için harice fırlamak isteyeceklerdir. Bu arada biz de turizm bakımından açığı olan ve harice boyuna turist gönderen müsrif ve mirasyedi bir memleket mevkiinde iken, en bereketli bir turizm sahası haline gelebiliriz. Bir turizm seferberliği yapmak için ne bekliyoruz. Bunun maddi faydalarından başka dünya ile temaslarımızı genişletmek gibi, bizi herkese tanıtmak gibi faydaları da vardır.”⁸⁷⁷

Bu ifadeleriyle Yalman, Türkiye'nin sahip olduğu turistik değerlere karşılık gelecek şekilde savaş sonrası turizm hareketliliğinden üzerine düşen payı alması gerektiğini belirtmiş ve bu faaliyetlerin aynı zamanda ülkenin uluslararası bağlantılarını kuvvetlendirerek tanıtım çalışmalarına da katkı sağlayacağını vurgulamıştır.

Bu gelişmelerden hareketle: “İstanbul'un atisi, hatta Garbî Anadolu'nun geleceği büyük bir turizm davasının halline bağlıdır.”⁸⁷⁸ şeklindeki ifadesiyle turizm konusunun önemine değinen yazar Burhan Felek de savaş sonrasında Avrupa'nın geçici bir süre de olsa seyahatler için müsait olmayan durumuna dikkat çekerek, İngiltere'deki gümrük ve muayene işlemlerinin yarattığı sınırlamalara, Fransa'da hayat şartlarının zorlaşığına, İsviçre'nin pahalı bir ülke olduğuna, Bolşeviklerin kontrolü altında bulunan Balkan ve Doğu Avrupa ülkelerinin turistler tarafından tercih edilmediğine ve Yugoslavya'nın turistik Adriyatik sahillerinin savaş sonrasında kapalı bir vaziyet arz ettiğine işaret etmiştir. Avrupa ve Balkanlar'daki mevcut durum nedeniyle: “Yani şöyle bir gözden geçirirsek bizim memleketten başka şöyle iklimi güzel, yiyeceği bol, denizi ılık, grevsiz, Bolşeviksiz bir yer bulmak müşkül...” diyerek Türkiye'nin turizm açısından sahip olduğu avantajlı duruma değinmiş ve parası Türkiye'ye göre değerli durumda olan İngiltere gibi Kuzey Avrupa ülkelerindeki turistlerin de Türkiye'yi tercih etmelerinin beklendiğine vurguda bulunmuştur. Felek, 1948'de yalnız Irak'tan gelen zenginlerin İstanbul'da birkaç milyon lira harcadıklarını, vaktiyle zenginleri çeken Lübnan'ın siyasi

bu yerlerin turist ihraç eden Anglo-sakson ülkelerine yakın olduklarına, ucuzluklarına ve eğlence yeri imkânlarına temas eden Uşaklıgil, bu üstünlüklerden daha da önemli olarak ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin uyguladıkları “döviz takyidatı”nın turist hareketliliğini kısıtlayan ciddi bir sorun teşkil ettiğine değinmiştir. Yazar bu nedenle iç turizme daha çok önem verilmesine temas etmiştir (Ekrem Uşaklıgil, “Yerli Turist”, *TOK Belleteni*, Ocak 1946, S.48, s.21-22).

⁸⁷⁷ Ahmet Emin Yalman, “Yurdumuzun Turistik Önemi”, *TOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, s.9-10.

⁸⁷⁸ Burhan Felek, “Otel Lazım”, *Cumhuriyet*, 13.5.1949, s.2.

ve askeri olaylar nedeniyle müşterilerini kaybettiğini, Keşmir'deki Simlâ şehrinin Müslümanlara kapalı olması nedeniyle Pakistan'dan Avrupa'ya uzanan koridor arasında da Türkiye'nin Müslümanlar için belli başlı dinlenme ve eğlenme yerlerinden biri olabileceğini ifade etmiştir.⁸⁷⁹ Nitekim bu dönemde Kıbrıs, Irak, Suriye, Mısır, Ürdün, Hicaz, Yemen ve İran vatandaşlarının kültürel bağlar ve ailevi münasebetler nedeniyle Türkiye'ye yakınlık hissettikleri görülmekte, buna istinaden Türkiye'ye bu ülkelerden turist çekmeye yönelik reklam ve propaganda faaliyetlerine ağırlık verildiği anlaşılmaktadır.⁸⁸⁰ Böylece Türkiye coğrafyasıyla tarihi ve kültürel bağları bulunan komşu ve civar ülkelerde yapılan turistik propagandaların da etkisiyle savaş sonrası dönemde birçok Iraklı, Mısırlı ve Suriyelinin yaz tatilini Boğaziçi'nde ve Adalarda kiraladıkları sayfiyelerde geçirmeyi tercih ettikleri gözlemlenmiştir. İç ve dış kamuoyunda Türkiye'nin turistik anlamda tercih edilen bir ülke olduğuna işaret eden bu gelişmeler ülkenin uluslararası imajını kuvvetlendiren önemli turizm faaliyetleri arasında yer almıştır.⁸⁸¹

Ülkeye turist gelmesinin ihracat faaliyetleri gibi faydalı bir iktisadi hareketliliğe işaret ettiğine temas eden Zonguldak Milletvekili Hâzım Atıf Kuyucak: *“Turizm öyle faydalı bir iktisadi faaliyettir ki harp sonrasında kalkınmaya çalışacak memleketlerin belki ilk el atacakları tedbirlerden biri de turist celbine çalışmak olacaktır. Fakat bu bakımdan da memleketimizin esaslı bir üstünlüğü vardır. Harap memleketler imar edilerek buralara turist akını başlamadan yurdumuzun hakiki değerleriyle mütenasip bir turizm hareketi yaratmamız gereklidir. Harp sonrasında önümüze bu bakımdan büyük fırsat ve imkânlar açılacaktır. İstifade etmek de bize düşmektedir.”*⁸⁸² şeklinde görüş ifade etmiştir. Cihad Baban ise, yalnız turizm yoluyla elde edilecek gelirlerle ülkenin bütçe açığının halka yük olmadan telafi edilebileceği, bu şekilde ihracat ve ithalat imkânlarının çoğalacağı, yeni iş imkânlarının doğacağı ve vatandaşın teşebbüs kuvvetinin artacağı yönünde fikir beyan ederek turizm ve iktisadi kalkınma arasında yakın bir bağ kurmuştur.⁸⁸³ Turizm sanayisinin savaş sonrasındaki dönemde baş gösteren döviz sıkıntısını çözmek üzere Türkiye'ye dış ticaret kaygısı olmadan en kısa yoldan ve en fazla miktarda döviz sağlayacak sektör olduğuna vurguda bulunan Sivas Milletvekili Necmeddin Sadak da bu nedenle ülkenin tabiat güzellikleri ile cazibelerinin sanat ve medeniyet ölçüleri çerçevesinde hızlı bir şekilde ele alınmasıyla ülke ekonomisinin güçlendirilmesi hususunda etkin sonuçlar alınabileceğine değinmiştir.⁸⁸⁴

Bu dönemde, savaş sonrasındaki turizm fırsatlarından yararlanmak ve iktisadi kalkınmaya katkı sağlamak üzere turizm endüstrisinin kurulması konusundaki

⁸⁷⁹ Burhan Felek, “Turizm Davamız”, *Cumhuriyet*, 22.9.1948, s.3.

⁸⁸⁰ “Mısırlılara Çıkardığımız Güçlükler”, *Cumhuriyet*, 21.9.1948, s.2; “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, a.g.d., s.3-4.

⁸⁸¹ “İstanbul Sayfiyeciliği ve Şarklı Misafirler”, *TTOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, s.16.

⁸⁸² Hâzım Atıf Kuyucak, “İktisadî Bakımdan Turizm”, *Vakit*, 19.2.1947, s.2.

⁸⁸³ Cihad Baban, “Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz”, *TTOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, s.3-4.

⁸⁸⁴ Necmeddin Sadak, “Hemen İşletilecek Bir Altın Madenimiz”, *Akşam*, 17.12.1945, s.1.

tartışmalarda müteşebbislere yönelik “*turizm kredi desteği*” konusunun da gündeme geldiği görülmektedir. Konuyu gündeme getiren önemli isimlerden biri Süreyya Ergün olmuştur. İşletmecilere konaklama tesisleri konusunda yardımcı olmayı hedefleyen “*otelcilik kredisi*” imkânı üzerinde duran Ergün, ülkeyi etkileyen konjonktürel şartlar dolayısıyla devlet müdahalesinin daha geniş tutularak Avrupa ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi ferdi teşebbüslere himaye ve teşvik imkânlarının tanınması gerektiğini ifade etmiştir. Böylece ticari krediler, işletme, ıslah ve tesis kredileri gibi tevzi usullerinin uygulamaya geçirilmesiyle ülkedeki konaklama sektörünü rahatlatarak ve geliştirecek fırsatların yaratılması mümkün olabilecekti.⁸⁸⁵ Bu konuya temas eden gazeteci Nadir Nadi Abaloğlu da turizm kredi desteğini olumlu bir görüş olarak değerlendiren isimler arasında yer almıştır. Sermaye ve ihtisas işi olarak gördüğü turizm konusunda Türkiye’nin kendi başına kısa zamanda dünya çapında bir netice elde edebilmesini mümkün görmeyen Nadi, ancak turizm meselesi üzerinde yabancı sermayesinden ve ihtisasından faydalanma imkânlarının bulunmasıyla kısa bir süre içinde ülkeye ciddi bir gelir sağlayan bir servet kaynağının elde edilmiş, bu kaynağın da ülkenin kendi imkânları ile işletilmesi fırsatının yakalanmış olacağını ifade etmiştir. Nitekim bu süreç içinde “*Ege Turizm Cemiyeti*”nin girişimleriyle ülkedeki sermayedarlar ile İngiliz ve Amerikan firmalarının ortak bir şirket kurmaları doğrultusunda teşebbüste bulunulması, ülke sathında turizm faaliyetlerini geliştirmek üzere girişilen çalışmalar için ilk örnekler arasında yer almıştır.⁸⁸⁶

Türkiye’nin sahip olduğu arkeolojik, tarihi ve tabii değerler de savaş sonrasında ülkeye yönelecek turistik hareketliliğin artmasına, dolayısıyla ülke turizminin gelişmesine katkı sağlayacak unsurlar arasında değerlendirilmiştir. Bu konuyu işleyen yazar Reşat Fevzi Yüzüncü, Türkiye’ye gelen yabancı bilim adamlarının ülkenin arkeolojik zenginliğine atıfta bulduklarına değinerek şunları ifade etmiştir.⁸⁸⁷

“Öyle muazzam bir işletme ile karşı karşıya bulunuyoruz ki mebzul bir petrol, yepyeni bir altın veya gümüş madeni, bulmuş kadar sevinçliyiz. Tarihçi, arkeolog, jeolog yarın fevç fevç yurdumuza geldiği zaman onların her türlü çalışma imkânlarını sağlamak hem ilim bakımından hem memleket turizmi ve ekonomisi bakımından bize düşen mühim bir vazife oluyor. O halde tezelden yapılacak iş yarınki turistik Türkiye’yi süratle hazırlamaktır. Bu dava sadece propagandacıların, şehircilerin, turizm cemiyetlerinin değil, tarih ve arkeoloji ile meşgul bütün teşekküllerimizin de baş meselesidir. Eğer mevzuu bütün azametiyle kavrayabilirsek çalışmalarımıza yalnız modern metotlar hükmeder bir plan ve sistem fikri ile davranırsak, bir taşla bir değil, birçok kuş vurmuş oluruz. Tarih ilmine hizmet eder, turizm endüstrimizi modernleştirir ve nihayet yurdun iktisadi kalkınmasını sağlayacak zengin bir işletme ve kaynak meydana getiririz.”

⁸⁸⁵ Ergün, *a.g.e.*, s.156 vd.; Ergün tarafından turizm faaliyetlerinde kullanılmak üzere önerilen devlet destekli teşvik sistemi 1950’de çıkan “*Turizm Müesseseleri Teşvik Kanunu*” ile mümkün olmuştur.

⁸⁸⁶ “Ege’de Turizm Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 16.03.1945, s.3.

⁸⁸⁷ Reşat Fevzi Yüzüncü, “Zengin Bir İşletme: Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, s.36.

Türkiye'nin tarihsel zenginliğinin turizm alanında bir cazibe unsuru olarak kullanılması fikrini ele alan Yüzüncü'nün yanı sıra yazar Kerim Ömer Çağlar da: *"Tabiat dünyanın şurasına burasına serpiştirdiklerini bize toptan ihsan etmiştir...Yurdumuzu yalnız tabiat kuvvetleri değil, binlerce yıllık insan emeği de güzelleştirmiştir. Büyük medeniyetlerin beşiği Anadolumuzda kat kat dizilmiş tarih abidelerine değer biçmeye imkan var mıdır?...Bizde her şey var. Eksik olan bu güzellikleri hakkıyla takdir duygusu ve gezip görme isteğidir."* diyerek ülkeyi yabancılardan önce vatandaşlara tanıtmak ve gezdirmek gerektiği, bu şekilde iç turizmde elde edilen hareketliliğin dış turizmi de kuvvetlendireceği yönünde görüş bildirmiştir.⁸⁸⁸ İçel Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver de ülkenin esaslı davalarından biri olarak gördüğü turizm için Türkiye'nin tarih ve tabiat itibariyle dünyanın en feyizli toprakları arasında bulunduğuna işaretlerle klasik medeniyetlerin birçok eserleriyle Anadolu'nun turistler için *"tarih ve sanat hacı"* yapmaya müsait bir coğrafya olduğuna temas etmiştir.⁸⁸⁹ Manisa Sabık Milletvekili Kazım Nami Duru ise özellikle anıtlar bakımından Avrupa'yı Yunanistan ve İtalya dışında turizme layık görmediğini, Fransa ve Almanya'da gotik anıtlardan başka görmeye değer bir şey olmadığını, İspanya'da esaslı sanatsal değerlerin Tarık Bin Ziyad'ın kıtaya geçişiyle başlayan İslami döneme ait bulunduğunu, Fransa, İtalya ve Mısır da dâhil olmak üzere birçok ülkede dikkat çeken eserlerin tarihin sadece bir dönemine ait olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık Anadolu'da medeniyet tarihinin her dönemine ait yapı, yerleşke ve eserlere fazlasıyla rastlanabileceğini ifade ederek bu durumun söz konusu coğrafyanın eşsizliğine işaret ettiğini vurgulamıştır.⁸⁹⁰ Gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın konuya ilişkin özlü tespitleri dikkate değer olduğu için aynen naklediyoruz.⁸⁹¹

"Altı bin senedir tarih, Türk milleti hesabına çalışmış ve Türk topraklarına eser ve hatıra yığmıştır. Tabiat aynı topraklara güzellik bahşetmek için başka hiçbir millete göstermediği cömertlikleri göstermiştir. Dağ ve deniz sporları, avcılık gibi seyahatleri celbedecek en iyi imkânlar Türkiye'de toplanmıştır. Soğuk ve sıcak iklimlere mahsus hayat şartlarına Türkiye'de yer yer tesadüf edilmektedir... İktisadi bakımdan Türkiye'nin ana döviz kaynağı hiç şüphesiz turizm sanayiidir. Bunu yoluna koymadan evvel girilecek sanayi gayretleri birer enerji israfı olur ve bünye üzerine bir yük olarak biner...İyi yol, lükse ve pahalılığa kaçmayan temiz otel, yolcuya nezaketle muamele eden hükümet memurları, turizm sanayiinin hammaddeleridir. Bunun haricinde ancak geniş ilan faaliyetine lüzum vardır. Turizm en kısa zamanda bol mahsul verecek bir emek sahasıdır. Başka memleketlerin bu vadiye sarf ettikleri gayretlere ve aldıkları neticelere bakacak olursak, tarihin ve tabiatın bize cömertçe bahşettikleri nimetler karşısında gösterdiğimiz aciz ve alakasızlıktan, adeta küfrandan dolayı hicap duymamız icap eder."

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Yalman, turizmi ülke iktisadının ana döviz kaynağı olarak görmektedir. Bu münasebetle Anadolu coğrafyasının tarihi ve tabii

⁸⁸⁸ Kerim Ömer Çağlar, "Güzel Anadolu'da Seyahat", *Ulus*, 27/6/1949, s.2

⁸⁸⁹ *TBMM ZC*, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim 14, Oturum: 1, 19.12.1945, s.190.

⁸⁹⁰ Kâzım Nami Duru, "Yurdumuzun Turistik Önemi", *TTOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, s.3-5.

⁸⁹¹ Ahmet Emin Yalman, "Yurdumuzun Turistik Önemi", *TTOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, s.9-10.

özellikleri itibariyle önemine de değinmekte, ancak söz konusu değerlerin bakım, onarım ve tanıtım çalışmalarında görülen kayıtsızlığı da ciddi bir şekilde eleştirmektedir. Bu dönemde Mardin, Malatya,⁸⁹² Konya gibi tarihi, dini ve kültürel özellikleri ile dikkat çeken şehirlerin turistik potansiyellerinin değerlendirilmesi konusu da gündemdeki yerini korumuştur.⁸⁹³

Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin sağlık ve spor turizmi açısından önemi, özgünlüğü ve potansiyelleri de çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir. Bu konuda görüş bildiren isimler arasında yer alan Kerim Ömer Çağlar, Türkiye'de kaplıcaların sağlık turizmi açısından önemine vurguda bulunmuş, bu münasebetle sağlanabilecek döviz akışı açısından ülkedeki kaplıcaların dünya turizminde yer edinmeye aday önemli bir turizm değeri olduğunu belirtmiştir. Ancak bu konuda başarılı olabilmek için kaynak sularının değerini ortaya koyacak etüt ve analizlerin yapılmasını ve buralarda tedavi müesseselerinin kurulmasını gerekli görmüştür.⁸⁹⁴ Maden suları ile kaplıcalar açısından zenginliği ile ön plana çıkan Bursa'da sağlık koşullarına uygun tesisler yapılması gerektiği, böylece turistlerin ve hastaların bu bölgeye çekilebileceği ve bunun da ülkeye önemli bir döviz akışı sağlayacağı konusu gazeteci Kemal Saraçoğlu ve yazar Ziya Çalıköğlü tarafından da söz konusu dönem itibariyle dile getirilmiştir.⁸⁹⁵ Bu görüşe destek veren Antalya Milletvekili Hikmet Turhan Dağlıoğlu tarihi olduğu kadar tabii zenginlikleri ile de dikkat çeken Bursa'nın otellere, lokantalara, eğlence yerlerine ve ulaşımaya elverişli yollara kavuşturulması hâlinde turizm merkezi olmaya en elverişli şehirlerden biri olacağını ifade etmiştir.⁸⁹⁶ Bunun dışında altyapı eksiklikleri nedeniyle turistik beklentileri üst düzeyde karşılayamamasalar da söz konusu dönem itibariyle Balıkesir, Çanakkale, Aydın, Muğla, Denizli, Manisa ve Ankara kaplıcaları sağlık turizmi için elverişli bir yapı arz etmekteydi.⁸⁹⁷ Konuya ülkenin spor turizmi potansiyellerine örnek teşkil edecek dikkat çekici birkaç örnek vererek nokta koyabiliriz. Ülkedeki turizm teşkilatı ile ortak çalışmalar da düzenleyen Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü, 1945 yılı Ekim ayında Dağcılık Federasyonu'nun girişimiyle Hakkâri'deki Cilo Dağları'na yetkin isimlerin iştirak ettiği bir gezi düzenlemiştir. Bu vesileyle yapılan incelemeler neticesinde bölge coğrafyası, tabii manzaraları, dağ sporlarına elverişli durumu, yer altı ve yerüstü zenginlikleri ile bölge yakın gelecekte en çok talep görecektir turizm alanlarından biri olmaya aday görülmüştür.⁸⁹⁸ Gezi programının akabinde bölgenin turizme açılması için kısa vadede

⁸⁹² "Mardin: Turistik", *L'illustration de L'orient*, Özel Sayı, 1949, s.16 vd.; Nüvit Yetkin, "Malatya Kültür Kıymeti", *L'illustration de L'orient*, Özel Sayı, 1949, s.25 vd.

⁸⁹³ Söz konusu dönem itibariyle Bursa'nın turistik değerlerini kaleme alan şu makalelere de bkz.; Ziya Çalıköğlü, "Turizm Bakımından Konya", *Av ve Deniz*, S.3, Kasım 1945, s.45; Ziya Çalıköğlü, "Meram, Güney Bölgesinin Bir Yazlığı Olur", *Av ve Deniz*, S.5, Şubat 1946, s.45.

⁸⁹⁴ Kerim Ömer Çağlar, "Maden Sularımız ve Kaplıcalarımız", *Ulus*, 17.8.1948, s.2.

⁸⁹⁵ Kemal Saraçoğlu, "Su Şehri Bursa'nın Geleceğine Dair", *Cumhuriyet*, 29.1.1947, s.2; Ziya Çalıköğlü, "İdeal Turizm Bölgesi Marmara Havzası", *Av ve Deniz*, S.13, Aralık 1946, s.41-42.

⁸⁹⁶ Hikmet Turan Dağlıoğlu, "Bursa ve Turizm", *TOK Belleteni*, S.54, Temmuz 1946, s.20-21.

⁸⁹⁷ "Kaplıcalarımız", *TOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, ss.17-19.

⁸⁹⁸ Reşat İzbırak, "Cilo Dağı'na Nasıl Çıktık?", *Ulus*, 6.10.1945, s.4.

bir çalışma yapılması mümkün olmamakla birlikte söz konusu dönem itibariyle ülkenin sınır kesimlerinde bile turistik sportif faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinin düşünülmesi dikkate değer bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak Türkiye'nin savaşın zararlı etkilerinden olabildiğince korunması nedeniyle, savaşa girerek av teşkilatı ve çiftlikleri zarar gören ülkelere göre avcılık ve balıkçılık imkânları açısından da söz konusu dönem itibariyle dünyada önemli ve avantajlı bir yer işgal ettiği anlaşılmaktadır.⁸⁹⁹

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'na fiili olarak iştirak etmemesi, savaşın olumsuz etkilerinden olabildiğince kendini uzak tutmaya çalışması Türkiye'ye turizm faaliyetleri konusunda savaşa giren veya savaştan yakın bir şekilde etkilenen turistik ülkelere göre ciddi bir avantaj sağlamış ve önemli fırsatlar yaratmıştır.

Bu avantaj ve fırsatların değerlendirilmesi konusu dönemin devlet adamları ve aydınları tarafından ele alınmış, tartışılmış, konuya ilişkin görüş ve önerilerde bulunulmuştur. Bu doğrultuda, savaşın siyasi, iktisadi, sosyolojik ve psikolojik sıkıntılara maruz kalan birçok ülke halkının, savaş sonrasında bu etkilerden büyük ölçüde kendini korumasını bilen, herhangi bir şekilde bombardımana, işgale veya tahribe uğramayan Türkiye'ye akın edebileceği yönündeki düşünceler dikkat çekmiştir. Türkiye sahip olduğu zengin tarihi ve tabii değerleriyle savaş sonrasında yoğunlaşması beklenen turistik talepleri karşılayabilecek en şanslı ülkelerden biri olarak görülmüştür. Bu suretle kamuoyunda savaş sırasında ve sonrasında, ülkeyi turistler için gezilebilecek, görülebilecek, dinlenilebilecek bir duruma getirmek üzere Türkiye'de ulaştırma, seyahat ve konaklama faaliyetleri gibi temel turizm altyapı çalışmalarının bir an önce ele alınması ve tamamlanması yönünde birtakım beklentiler ortaya çıkmıştır. Böylece ülkeye çekilecek turistlerin sağlayacağı döviz akışıyla tediye muvazenesini ve iktisadi kalkınmayı temin etmek, Türkiye'nin tanıtımına katkıda bulunarak diğer ülkelerle ilişkileri ve etkileşimi kuvvetlendirmek, bu şekilde dünya barışına da katkıda bulunmak mümkün olabilecekti.

Savaş yıllarında savaşa her an girebilme tehlikesi, savaş sonrasında Sovyet Rusya'nın Anadolu toprakları ve Boğazlar üzerinde hâkimiyet iddialarının yarattığı tehdit Türkiye'nin sürekli teyakkuz hâlinde bulunmasına yol açmıştır. Bu nedenle söz konusu dönem itibariyle ülkedeki birçok önemli iş gibi turizm altyapısının kuvvetlendirilmesi ve ülkenin turistik tanıtımının yapılması konusunda da zafiyet yaşanmış, esaslı yatırımlar yapılamamış, bunun sonucu olarak da ülkeye turist akışının sağlanmasında beklenen başarı elde edilememiştir. Bununla birlikte savaş yıllarında bile ülkede turizmin düşünülüyor olması, bu konuda geleceğe dair plan ve programlar öngörülmesi, ülkenin refah seviyesinin artması ve iktisadi kalkınma açısından turizmin ülkenin geleceğini şekillendirecek en önemli kaynaklardan biri olarak değerlendirilmesi

⁸⁹⁹ Turhan Tamerler, "Avcılık Turizmi Bakımından Türkiye", *Av ve Deniz*, S.2, Ekim 1945, s.43.

Türkiye'nin sosyo-ekonomik tarihi ve ülkede turizm anlayışının ve çalışmalarının gelişimi açısından üzerinde önemle durulması gereken bir duruma işaret etmiştir. Nitekim bahsi geçen dönem itibariyle ülkenin gündeminde yer alan ve kamuoyu ile paylaşılan turizm fırsatları konusu ve bu konuda dile getirilen fikir ve öneriler birer bilgi ve tecrübe unsuru olarak Türkiye'deki turizm faaliyetlerine ışık tutan ve sosyo-ekonomik gelişmelere etki eden başlıca unsurlar arasında yer almıştır.

Kaynaklar

- Atay, Falih Rıfkı, “Hemen Kuracağımız Bir Endüstri”, *Ulus*, 9.9.1947, s.1 ve 3.
- ___, “Milli Kalkınmayı Hızlandırma”, *Ulus*, 25.3.1947, s.6.
- ___, “Yerine Konmaz Servetimiz”, *TOK Belleteni*, S.40, Nisan 1945, ss.16.
- ___, “Amerikalı Senatör’ün Sözleri”, *Ulus*, 10.12.1947, s.3.
- Baban, Cihad, “Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz”, *TOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, ss.3-4.
- ___, “Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu”, *TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, ss.9-10.
- ___, “Harb Sonrasına Hazırlık, Turizm İşlerimiz”, *Cumhuriyet*, 17.03.1945, s.2.
- ___, “Bursa’da Turizm”, *L’illustration de L’orient*, Özel Sayı, 1948, ss.12.
- Çağlar, Kerim Ömer, “Güzel Anadolu’da Seyahat”, *Ulus*, 27/6/1949, s.2
- ___, “Maden Sularımız ve Kaplıcalarımız”, *Ulus*, 17.8.1948, s.2.
- Coşkun, Nusret Safa, “Avrupa’ya 300.000 Seyyah Geliyor”, *TOK Belleteni*, S.79, Ağustos 1948, ss.36.
- Çalıköğlü, Ziya, İdeal Turizm Bölgesi Marmara Havzası”, *Av ve Deniz*, S.13, Aralık 1946, ss.41-42.
- ___, “Meram, Güney Bölgesinin Bir Yazlığı Olur”, *Av ve Deniz*, S.5, Şubat 1946, ss.45.
- ___, “Turizm Bakımından Konya”, *Av ve Deniz*, S.3, Kasım 1945, ss.45.
- ___, “Turizm, En Önemli Bir Memleket Davasıdır”, *Av ve Deniz*, S.6, Mart 1946, ss.43-44.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turan, “Bursa ve Turizm”, *TOK Belleteni*, S.54, Temmuz 1946, ss.20-21.
- ___, “Daha Yeşil İstanbul”, *Cumhuriyet*, 19.7.1948, s.2.
- Dav’er, Abidin, “İstifade Edemediğimiz Bir Hazine”, *Cumhuriyet*, 27.6.1949, s.1 ve 3.
- Duru, Kâzım Nami, “Yurdumuzun Turistik Önemi”, *TOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, ss.3-5.
- ___, “Ege’de Turizm Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 16.03.1945, s.3.
- Ergün, Süreyya, “Günün Davası: Turizm”, *Ulus*, 20.4.1947, s.6 ve 8;
- ___, “Amerikalı Turist”, *Ulus*, 9.3.1947, s.5 ve 9.
- ___, “Harpten Evvel Kaçırđımız Büyük Fırsat”, *TOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, ss.20-21.
- ___, “Turizm İmkânlarımız IV”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, S.151, Birinci Teşrin 1943, ss.394.
- ___, *Otelcilik ve Turizm Millî Kredisi*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları 5, 1944.
- Erkul, Emin, “Sayın Başvekilimiz Şükrü Saraçoğlu’na Açık Mektup”, *TOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, ss.21-23.
- Ezine, Celâleddin, “Turizm ve Propaganda”, *TOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, ss.32-34.
- ___, “Propaganda ve Turizm İçin...”, *Cumhuriyet*, 13.07.1945, s.2.

- Felek, Burhan, "Otel Lazım", *Cumhuriyet*, 13.5.1949, s.2.
- _____, "Turizm Davamız", *Cumhuriyet*, 22.9.1948, s.3.
- Haas, Hans, *Turizm Bilgisi*, Alâaddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1939.
- Hikmet Münir, "Yarınki Turizm", *Vakit*, 18.01.1943, s.3.
- Hüseyin Sami, "Bir Seyahatin İntıbaları: Dağ Ekonomisi", *Ulus*, 21.07.1941, s.2.
- İlkin, Nedim Veysel, "Turizm", *TTOK Belleteni*, S.39, Mart 1943, ss.12.
- _____, "Turizm", *Türkiye ve Komşu Memleketler Ekonomi-Ticaret-Sanayi Dergisi*, S.13-14, Ocak-Şubat 1948, ss.10-11.
- "İstanbul Sayfiyeciliği ve Şarklı Misafirler", *TTOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, ss.16.
- İzbirak, Reşat, "Cilo Dağı'na Nasıl Çıktık?", *Ulus*, 6.10.1945, s.4.
- "Kaplıcalarımız", *TTOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, ss.17-19.
- Karay, Refik Halit, "Kaçıracağımız Kuşlar", *TTOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, ss.22.
- Kuyucak, Hâzım Atıf, "Turizm Nedir?", *Ulus*, 21.03.1945, s.2 ve 5.
- _____, "İktisadî Bakımdan Turizm", *Vakit*, 19.2.1947, s.2.
- Kumçayı, Hasan, "Bir Haftada Devriâlem", *Vakit*, 22.6.1947, s.2.
- "Mardin: Turistik", *L'illustration de L'orient*, Özel Sayı, 1949, ss.16 vd.
- "Mısırlılara Çıkardığımız Güçlükler", *Cumhuriyet*, 21.9.1948, s.2.
- Nadir Nadi, "Döviz ve Turizm", *Cumhuriyet*, 30.1.1946, s.1 e 3.
- Saraçoğlu, A.C., "Turizm İşlerine Şimdiden Ehemmiyet Verelim", *TTOK Belleteni*, S.28-92, Nisan 1941, ss.19.
- Saraçoğlu, Kemal, "Su Şehri Bursa'nın Geleceğine Dair", *Cumhuriyet*, 29.1.1947, s.2.
- Sadak, Necmeddin, "Hemen İşletilecek Bir Altın Madenimiz", *Akşam*, 17.12.1945, s.1.
- Server Bedi, "Turizm ve Harb", *Cumhuriyet*, 2.6.1940, s.2.
- Sevengil, Refik Ahmet, "Harp Sonu Türkiyesine Bir Gelir kaynağı: Turizm", *Av ve Deniz*, S.1, Eylül 1945, ss.34.
- Tamerler, Turhan, "Avcılık Turizmi Bakımından Türkiye", *Av ve Deniz*, S.2, Ekim 1945, ss.43.
- TBMM ZC*, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim 14, Oturum: 1, 19.12.1945, ss.190.
- "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *TTOK Belleteni*, S.87, Nisan 1949, ss.3-9.
- "TTOK İdare Heyeti'nin 3 Mart'ta Toplanan 1945 Senesi 3 üncü İçtimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.40, Nisan 1945, ss.4.
- "TTOK 1948 yılı 1 inci İçtimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, ss.8.
- "TTOK 1948 Yılı 5 ve 6 ncı İçtimainının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, ss.4.
- "TTOK İdare Heyeti'nin 17 Mayıs'ta Toplanan 1945 Senesi 8 inci İçtimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.42-43, Temmuz-Ağustos 1945, ss.26, 32-34.
- "Turizm", *Vatan*, 1 Nisan 1945, s.3.
- Tör, Vedat Nedim, "Kalkınma Endüstrisi: Turizm", *Hep Bu Topraktan*, S.5, Mart 1945, s.60-61.

- ___, “Kalkınma Endüstrisi: Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.37, İlk kânun 1944, ss.36-37.
- ___, “Uçakla Dünya Turu”, *Vakit*, 30.6.1947, s.1 ve 6.
- Us, Asım, “Devriâlem Hava Postaları”, *Vakit*, 20.6.1947, s.6.
- ___, “Ege Turizm Cemiyetinin Faaliyeti”, *Vakit*, 25.12.1944, s.1 ve 4.
- ___, “Ege Turizm Cemiyetinin Faaliyeti”, *TTOK Belleteni*, S.38, Şubat 1945, s.27-28.
- ___, “Turizm İşlerinde Plânlı Çalışma”, *Vakit*, 18.04.1945, s.1 ve 4.
- ___, “Türkiye’nin Turizm Sahasında Talihi”, *Vakit*, 21.06.1945, s.1 ve 4.
- ___, “Türkiye’nin Turizm Sahasındaki Talihi”, *Vakit*, 21.06.1945, s.1 ve 4.
- Uşaklıgil, Ekrem, “Yerli Turist”, *TTOK Belleteni*, Ocak 1946, S.48, ss.21-22.
- Vâ-Nû, “Önümüzde Beliren Turizm Memleketi Olmak Ümidi”, *Akşam*, 30.01.1945, s.3.
- Yalman, Ahmet Emin, “Yurdumuzun Turistik Önemi”, *TTOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, ss.9-10.
- Yetkin, Nüvit, “Malatya Kültür Kıymeti”, *L’illustration de L’orient*, Özel Sayı, 1949, ss.25-27.
- Yüzüncü, Reşat Fevzi, “Zengin Bir İşletme: Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, ss.36.

Altıncı Bölüm

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE TURİZMİNDE YAŞANAN SORUNLAR (1945-1949)

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın bütün ülkeler üzerinde yarattığı olumsuz etkilere rağmen turizm, savaş sırasında sarsılan ülke ekonomilerine canlılık kazandırmak ve uluslararası ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayarak dünya barışına hizmet etmek üzere dikkate alınan başlıca konular arasında yer almıştır. Bu kaynaktan olabildiğince istifade etmek ABD ve Avrupa ülkeleri gibi Türkiye için de öncelikli hedeflerden birini teşkil etmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar ile savaşın turizm alanında yarattığı olumsuz etkileri asgari düzeye çekebilmek için ülkenin tarihî ve tabii zenginliklerini değerlendirerek iç ve dış turizm faaliyetlerine ivme kazandırmak, böylece iktisadi kalkınmayı desteklemek ve ülkenin uluslararası imajına ve tanıtım faaliyetlerine katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaçlara ulaşmak üzere devletin ilgili organları ile gönüllü ve hususi teşekküller çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Türkiye, bütün ülkeleri yakın etkisi altına alan İkinci Dünya Savaşı'na fiili olarak girmese de her an girebilme tehlikesi nedeniyle teyakkuz hâlinde bulunmuştur. Bu nedenle ülkedeki güvenlik tedbirleri artırılmış, iktisadi ve sosyal hayatta sıkı bir devlet kontrolü söz konusu olmuştur. Bunun sonucu olarak ülke sathında turizme yönelik çalışmalar ve faaliyetler de durma noktasına gelmiştir. Savaş sonrasında ise Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarına ve topraklarına yönelen tehditleri nedeniyle⁹⁰⁰ Hükümet savaş boyunca aldığı güvenlik tedbirlerini devam ettirme gereği hissetmiştir. Bu durum yarattığı askeri, siyasi, iktisadi ve sosyal sorunlar nedeniyle ülkede esaslı bir kalkınma hareketinin gerçekleşmesine engel teşkil etmiştir.⁹⁰¹ Böylece ülke sathında turizm altyapı çalışmalarına da gereği kadar ilgi gösterilemediği ve yeterince yatırım yapılamadığı görülmüştür. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak savaşın ardından Türk turizmde devlet teşkilatlanması, ulaştırma ve konaklama faaliyetleri, pasaport, vize, gümrük ve döviz işlemleri, şehirlerin imarı ve temizliği, tarihî eserlerin korunması ve müzecilik faaliyetleri, ülkenin tanıtımı ve turizm sektöründe çalışan personelin ve halkın turizm konusunda eğitimi gibi hususlarda ciddi sorunlar göze çarpmakta idi.

Bu çalışma münasebetiyle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'deki turizm durumunun ve faaliyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için turizm ve turizmle bağlantılı alanlarda görülen altyapı eksiklikleri ve sorunlar başlıklar hâlinde ele alınmıştır. Böylece Türk turizm tarihi için önem arz eden çetrefilli bir süreç ayrıntılı bir şekilde

⁹⁰⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.324 vd.

⁹⁰¹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.81 vd.

incelenmiştir. Türkiye turizminde söz konusu dönemdeki altyapı eksikliklerinin ve sorunlarının bilinmesi hiç şüphe yok ki bu alanda günümüzde yaşanan bir kısım sorunların temellerine inilmesi anlamına da gelmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın günümüzdeki turizm faaliyetleri için de yol ve yön gösterici olacağı düşünülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın 1945 yılı eylül ayı itibariyle resmen sona ermekle birlikte etkilerini 1950'ye kadar belirgin bir şekilde devam ettirdiği görülmüştür. Çalışma konusu bu nedenle söz konusu süreç ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmaya ışık tutan başlıca kaynaklar arasında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri, Resmî Gazete, TBMM Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet, Ulus, Akşam, Vatan, Tanin gibi dönemin önde gelen basın organları ile söz konusu süreçte yayımlanan TTOK Belleteni yer almıştır. Bahse konu olan dönemde turizm ülkeye sosyal ve iktisadi anlamda ciddi faydalar sağlayacak bir unsur olarak görülmüştür. Bu bağlamda turizm alanında karşılaşılan sorunların tespiti ve bunların giderilmesi konusunda devlet adamları ve aydınlar tarafından beyan edilen fikir ve öneriler çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

1. Turizm Teşkilatlanması

Türkiye'de turizm ve tanıtma faaliyetleri kapsamında Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle ciddi çalışmalar yapılmış ve turizm devlet teşkilatı içinde yer edinmeye başlamıştır.⁹⁰² İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde Türkiye'deki turizm teşkilatının çağdaş turizm ihtiyaçlarını ve taleplerini gidermek konusundaki yetersizliği dikkat çekmeye başlamış ve bu durum ülkedeki sosyal ve iktisadi yapıya doğrudan etki eden bir sorun olarak devlet adamları ve aydınlar tarafından irdelenmiştir.

Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yerine 22 Temmuz 1943 tarihi itibariyle Başvekâlet'e bağlı olarak teşkil edilen "*Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü*" (BYUM) bu dönemde turizm çalışmaları konusunda en yetkili idari mercii durumunda idi. BYUM; basın, yayın ve telkin vasıtalarından faydalanarak Türkiye'nin medeniyet ve kültür varlıklarını, sanat ve tabiat güzelliklerini, siyasi olay ve gelişmeleri ülke içinde ve dışında doğru olarak tanıtmak ve yaymak, Hükümet'in iç ve dış siyasetini, yurt ve dünya yayın vasıtalarına ve kamuoyuna doğru olarak aksettirmek gibi görevlerin yanı sıra iç ve dış turizmi idare, tanzim, teşvik ve denetlemek gibi sorumluluklar da üstlenmişti. BYUM'nin birimleri arasında "*Turizm Dairesi*" de yer almaktaydı. Bu dairenin başlıca görevleri; iç ve dış turizm hareketlerinin millî menfaatlere uygun bir şekilde gelişmesi ve yayılması için gereken araştırmaları yapmak, resmî daire ve teşekküllerle hususi teşebbüsler ve turizm sanat ve meslekleri arasında gaye ve iş birliği sağlamak, turizm hareketlerinin önemini anlatacak yayınlar hazırlamak, Umum Müdürlüğün turizm ile ilgili işlerini ve uluslararası turizm kurumlarıyla ilişkilerine ait

⁹⁰² Erol Evcin, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.55, Güz 2014, s.23-81.

işlemleri yürütmek idi.⁹⁰³ BYUM'nin yurt dışı teşkilatı olarak Bakanlar Kurulu kararıyla 1944'te Bern, 1945'te Londra, Washington, Moskova, Sofya, Tahran, 1946'da Paris, Roma, Kahire, 1947'de ise New York Basın Ataşeliği kurulmuştur.⁹⁰⁴ Dönemin turizm alanında faaliyet gösteren başlıca gönüllü kuruluşu ise Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren turizm çalışmalarına önemli katkılar sağlayarak ülkede turizm anlayışının yerleşmesinde etkin bir rol oynayan “*Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü*” (TTOK) olmuştur.⁹⁰⁵

Bu dönemde sarf edilen gayretlere rağmen turizm alanında beklenen atılımların gerçekleştirilememesi ve ülkeye gelen turist sayısında büyük çaplı bir artışın sağlanamaması tartışma konusu hâline gelmiştir. Bu bağlamda ülkedeki turizm teşkilatına ve faaliyetlerine yön vermek üzere turizmin devletin mi, mahalli idarelerin mi, yoksa hususi teşebbüslerin mi görev sahasına girdiği ve turizm teşkilatının ne gibi işlerle iştigal etmesi gerektiği konusu gündemde yer alan başlıca tartışmalar içinde yer almıştır. Arz ettiği öneme rağmen turizm işleri için devlet hazinesinden gerekli payın ayrılamamasında söz konusu belirsizliğin önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu konunun gerek aydınlar gerekse Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından ele alındığı görülmektedir. Afyonkarahisar milletvekili Suat Yurtkoru'nun söz konusu tartışmalar sırasında ifade ettiği üzere turizmin doğrudan devlet tarafından ele alınması, diğer sektörlerin de bu işe etkin katılımının sağlanması yolundaki düşünce turizm teşkilatlanması konusunda gitgide ağırlık kazanan ve daha çok kabul gören görüş olmuştur. Nitekim TBMM Bütçe Komisyonu BYUM Raportörü Şekip Engineri'nin bu dönemde hazırladığı bir raporda, BYUM kanunu çerçevesinde teşkil edilen “*Turizm Dairesi*”nin turizm işleri konusunda birtakım araştırmalar yapmak ve tedbirler almak gibi nazari hizmetlerle yükümlü olmakla birlikte bu kanunun ülke turizmini geliştirmek üzere büyük eksiklikler arz ettiği, ülkede turizm davasının özel teşebbüslerin başaramayacağı genişlikte önemli bir iş olduğu belirtilmiş ve takiben sunlara temas edilmiştir.⁹⁰⁶

“Mahalli olmağa mahkûm bulunan özel teşebbüsleri destekleyecek onlara yol gösterecek, müzahir olacak bir devlet dairesine -bilhassa içinde yaşadığımız harp sonrası günlerinde- şiddetli bir ihtiyaç vardır. Turizm Dairesi'nin bayındırlık, ulaştırma, ticaret, ekonomi, maliye, gümrük ve tekel ve nihayet milli savunma gibi birçok Bakanlıklarla sıkı bir işbirliği yapması gereken bir daire olması icap ettiğinden kanaatimce Turizm Dairesi'nin BYUM'den ayrılarak Başbakanlığa bağlı müstakil genel müdürlük haline getirilmesi zamanı gelmiştir. Hatta Turizm Dairesi'nin BYUM içinde ufak bir kadrosu bulunduğuna göre derpiş edilen müstakil Turizm Genel Müdürlüğü'nün 1946 yılı içinde kurulması da kabil olabilecektir. Memleket için azımsanmayacak bir döviz membaı olan

⁹⁰³ “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 16/07/1943, Kanun No:4475, *Resmî Gazete*, S.5462, 22 Temmuz 1943.

⁹⁰⁴ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, D: F11, DN: 651., FK: 030. 1.0.0., KN:104., SN: 41, 1958.

⁹⁰⁵ Evcin, *a.g.m.*, s.37-39.

⁹⁰⁶ *TBMM ZC*, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim: 14, Oturum: 1, 19.12.1945, s.181-183.

turizm işinin lazım gelen kanun değişiklikleri yapılmak şartıyla müteşebbis rolünü ifa edecek bir genel müdürlüğe tevdi edilmesi çok yerinde olur.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere savaşın hemen sonrasında BYUM bünyesindeki Turizm Dairesi'nin Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük olarak idaresinin ilgili mercilerin gündeminde olması⁹⁰⁷ dikkat çekicidir. Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen de TBMM 1947 yılı BYUM Bütçe görüşmeleri vesilesiyle bu konuya temas ederek: *“turizm konusunun dar kadrolu BYUM'nin kısıtlı imkânları içinde kolayca halledilebilecek bir mesele olmadığını”* ifade etmiştir.⁹⁰⁸ Bununla birlikte turizm faaliyetlerini daha geniş imkânlar ve kadro ile ele alacak yeni bir idari yapılanmanın oluşturulması konusundaki bu beklentiler ancak şartların olgunlaştığı 1949 yılı itibariyle Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü'nün teşkili vesilesiyle mümkün olabilmıştır.

Turizmin bir *“zihniyet meselesi”* olduğuna vurguda bulunan Yataklı Vagonlar Şirketi Türkiye Mümessili Hüsnü Sadık Durukal, bu hususta başarılı olan ülkelerin turistleri memnun edebilmek hususundaki hassasiyetlerini dile getirmiş ve Türkiye’de turizm sanayisi kurmak üzere turizm işlerini ve teşkilatını bu temel anlayışa göre düzenlenmiş bir programa dayandırmak gerektiğini belirtmiştir.⁹⁰⁹ Bu konuda benzer görüşlere sahip İstanbul milletvekili Cihat Baban ile gazeteci ve yazar Şevket Rado ise turizm faaliyetlerine gereken önemin verilmesi konusunda idari zafiyet bulunduğunu, bu anlamda devletin turizme ilişkin temel idari birimi olan BYUM'nin bünyesinde Ankara ve İstanbul’da birer oda ve masa ile birkaç memurdan ibaret, maddi imkânlardan yoksun birer büronun vazife yapmaya çalıştığını vurgulamışlardır.⁹¹⁰ Rado, döviz temin etmek üzere temel gıda maddelerinin bile ihraç edilerek satıldığı bu dönemde bahsi geçen sorunlar nedeniyle turizmden yeterince istifade edilemeyerek devlet hazinesinin verimli bir döviz kaynağından mahrum kaldığını,⁹¹¹ konu ile ilgili olarak konuşulanlara, yazılanlara ve hatta BYUM'nin çalışma programına rağmen turizmin hâlihazırda Türkiye’de *“müşterisiz meta”* durumunda olduğunu ifade etmiştir.⁹¹²

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise Türk vatandaşlarına sağlanan standart seyahat ve konaklama hizmetlerindeki olumlu gelişmelerin turistik faaliyetlere de yansıtılacağına vurguda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye’de turizmi geliştirmek üzere gümrük ve pasaport işlerinde kolaylık sağlanması, yabancıların temas ettikleri hamal, şoför, garson, otel müstahdemi ve satıcıların sıkı bir şekilde kontrol edilmesi konusundaki gerekliliği dile getirmiştir. Ayrıca şanj farkının yabancılara uygun hâle

⁹⁰⁷ Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz.; “Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün Yıllık Faaliyeti”, *Tanin*, 29.11.1945, s.2.

⁹⁰⁸ “Mümtaz Ökmen’in Verdiği Cevaplar”, *Ulus*, 20.12.1946, s.1, 3.

⁹⁰⁹ Hüsnü Sadık Durukal, “Turizm Her Şeyden Evvel Bir Zihniyet Meselesidir”, *Akşam*, 3.7.1946, s.3.

⁹¹⁰ Cihat Baban, “Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz”, *TOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, s.3-4.

⁹¹¹ Şevket Rado, “Turizm Davası”, *Akşam*, 13.6.1948, s.3.

⁹¹² Şevket Rado, “Turizme İnanmıyoruz!”, *TOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, s.5.

getirilmesi, şehirlerde lokanta, kahve ve bar gibi yeme, içme ve eğlence mekânlarını içeren kozmopolit muhitlerin oluşturulması, otelcilik ve lokantacılık konularında eğitim veren ihtisas mekteplerinin açılması gibi işlerin yalnızca bürokratik bir zihniyet içinde çalışan Turizm Dairesi ile sınırlı imkânlarla sahip TTOK tarafından başarılmasının beklenilemeyeceğini, bunun için resmî ve gayri resmî kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği tesisinin şart olduğunu ifade etmiştir.⁹¹³ Yurt dışında ticaret, maliye, kültür ve basın ataşelikleri bünyesinde görev yapan memur sayısının fazlalığına rağmen söz konusu teşkilatların görev zafiyeti içinde bulduklarını dile getiren Nadi, bu nedenle Türkiye hakkında ticari, iktisadi veya sosyal mahiyette bilgi almak isteyen yabancıların muhatap bulmakta zorluk çektiklerini belirtmiştir.⁹¹⁴

Söz konusu dönem itibariyle Türkiye’de konaklama sektörüne yatırım yapmayı planlayan Otelcilik Mühassısı Dan T. Moore da ülkedeki turizm teşkilatlanması hususundaki eksikliklere dikkat çekerek, İngiltere ve Fransa örneklerinden hareketle Türkiye’nin tarihî ve tabii servetlerini tanıttak bir teşkilatın kurulmasının ülkedeki turizm çalışmalarının önünü açacağını belirtmiştir.⁹¹⁵ Savaşın akabinde özellikle İstanbul, İzmir ve Bursa gibi turistik şehirlerin vali ve belediye başkanlarının turizm faaliyetlerinin önemini takdir ederek bu konuda ciddi adımlar attıkları görülmekteydi. Bu duruma temas eden Şevket Rado söz konusu çalışmaları takdirle karşıladığını belirtmiş, ancak yerel idarecilerin yalnızca sorumluluk bölgelerini esas alan çalışmalarda bulduklarını, bu durumun da turizm alanında elde edilebilecek esaslı başarıları gölgelediğini ifade etmiştir. Bu konuda: “*Turizm davası dünya ölçüsünde geniş propaganda isteyen ve memleket ölçüsünde çalışma bekleyen bir davadır.*” diyerek bu faaliyetlerin ülke sathında işbirliğine odaklı bir çalışma düzeni istediğini vurgulamıştır.⁹¹⁶ Bu noktada ABD ile Türkiye arasındaki ticari ve turistik seyahatlerin geliştirilmesi için 1946’da “*Amerika Ticaret Nezareti Ticari ve Turistik Seyahat Ofisi*” ile Türk yetkililer arasında yapılan resmî görüşmeler ve bunlara katkı sağlamak üzere Ulaştırma, Ticaret, İçişleri, Dışişleri Bakanlıkları ile Başbakanlık BYUM gibi idari organların sundukları görüşler de önem arz etmektedir. Buna göre ortaya çıkan ortak görüş Türkiye’de turizmi mühim bir döviz ve gelir kaynağı haline getirmek için mevzuat düzenlemeleri yapılması, turizm ticaretinde ileri olan ülkelerin incelenmesi ve turizm işlerinin Bakanlıklar arası bir komisyonda ele alınması doğrultusunda olmuştur.⁹¹⁷ Ankara milletvekili Falih Rıfki Atay da benzer bir yaklaşım sergileyerek bakanlıklar arası bir heyet oluşturmak ve turizm alanında ihtisası olan mühassıslardan danışman olarak faydalanmak suretiyle turizm çalışmalarına katkı sağlanabileceğini ifade etmiştir.⁹¹⁸

⁹¹³ Nadir Nadi, “Döviz ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 30.1.1946, s.1 e 3.

⁹¹⁴ Nadir Nadi, “Dışarıdaki Türkler”, *TTOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, s.17-18.

⁹¹⁵ “Turizm Faaliyetimize Dair Bir Turistin Acı Tenkidleri”, *Cumhuriyet*, 12.10.1948, s.1, 4.

⁹¹⁶ Şevket Rado, “Sözün Gelişi”, *Akşam*, 22.1.1946, s.2.

⁹¹⁷ BCA, DN:440124, FK:30..10.0.0, YN:268.806..5, 31/01/1947.

⁹¹⁸ Falih Rıfki Atay, “Hemen Kuracağımız Bir Endüstri”, *Ulus*, 9.9.1947, s.1, 3.

Sabık Çoruh milletvekili ve Vakit gazetesi başyazarı Asım Us, Türkiye'nin sahip olduğu turizm imkânlarının değerlendirilebilmesi için müteşebbislerin turizm müesseseleri tesis etmeleri konusunda Hükümet tarafından teşvik edilmeleri gerektiğine temas etmiştir.⁹¹⁹ Benzer şekilde turizm faaliyetlerine hizmet eden önemli vasıtalarından biri durumunda olan seyahat acentelerini teşvik edecek ve denetleyecek bir yapının turizm teşkilatı içinde yer almaması ve ülkede seyahat acenteciliği işinin tam olarak yerleşmemesi de savaşı takip eden yıllarda Türkiye'de turizmin gelişmesini olumsuz yönde etkileyen sorunlar arasında yer almıştır. Bu konuya dikkat çeken yazar Refik Halit Karay seyahatlerde sınırlı bütçeye sahip olanlar için ucuzluk, kolaylık ve rahatlık sağlayan seyahat acentelerinin eksikliğinin yurt içinde ve dışında turistik seyahatleri engelleyen başlıca etkenlerden biri olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle: “İleri memleketlerde yüzlercesinin işleyip kazandığı acenteler bizde ne zaman kurulacak? Yurdumuzu önce kendimiz gezemez, gezme teşkilatı kuramazsak başkasını da gezdiremeyiz.” diyerek seyahat acentelerinin turizm faaliyetlerinde oynadığı role temas etmiş, bu konudaki teşkilatlanma eksikliklerinin bir an önce giderilmesindeki öneme vurguda bulunmuştur.⁹²⁰

2. Pasaport, Vize, Döviz ve İkamet İşlemleri

İkinci Dünya Savaşı yıllarında birçok devletin, ülkelerine gelen yabancıların seyahat ve ikametlerini sınırladıkları görülmüştür. Bu dönemde Türkiye'ye yönelebilecek tehditleri bertaraf etmek üzere Türk Hükümeti de benzer tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bu tedbirler arasında gerek yurt dışından ülkeye yönelen, gerekse ülke içinde meydana gelen seyahat hareketliliğini ve konaklama faaliyetlerini kontrol altında bulundurmaya amaçlayan kısıtlayıcı ve zorlaştırıcı uygulamalar da yer almıştır.

Savaşın hemen öncesinde ve ilk yıllarında yolcuların gümrük kontrolü hakkında yapılan düzenlemelerle gümrük kapılarından giren yolcular, seyyahlar ve her türlü nakil vasıtaları çalışanlarının taşıdıkları eşyalar, Türk ve ecnebi para ve dövizleri ile giriş, çıkış ve vergi işlemleri hakkında ayrıntılı düzenlemelerin hayata geçirildiği görülmektedir. Mesela 1938'de yenilenen “Pasaport Kanunu”nda Türk vatandaşlarının ve yabancıların ancak Hükümetçe tayin olunan yerlerden, usulüne uygun ve muteber pasaport veya vesikalarla Türkiye'ye girip çıkabilecekleri belirtilmiş; pasaport ve vesikaların cinsleri, verilmiş işlemleri, müddetleri, vizeleri, harçları ve ceza hükümleri güncellenmiştir.⁹²¹ Savaş yıllarında ise pasaport ve vize işlemleri ile ülkeye giriş ve çıkışlara dair kontrollerin sıkılaştırıldığı görülmektedir. Nihayetinde 1944 yılı itibarıyla Türk Hükümeti tarafından alınan karar gereği ülkedeki seyahat faaliyetlerinin konsoloslukların vizesi ile Ankara'nın iznine bağlanması söz konusu olmuştur.⁹²²

⁹¹⁹ Asım Us, “Devriâlem Hava Postaları”, *Vakit*, 20.6.1947, s.6.

⁹²⁰ Refik Halid Karay, “Gezinti Acenteleri”, *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.14.

⁹²¹ “Pasaport Kanunu”, *Resmî Gazete*, 15/7/1938, S.3960, Kanun No:3519, Kabul Tarihi:28/6/1938.

⁹²² Celâleddin Ezine, “Memleketimize Gelecek Ecnebler”, *TTOK Belleteni*, S.36, Ağustos 1944, s.16.

Bahsi geçen süreçte, ülkeye giren ve ülkeden çıkan yolcuların ve turistlerin getirecekleri, götürecekleri ve taşıyabilecekleri eşyalar ile bozdurabilecekleri dövizlere dair yürürlükteki kısıtlamalar da seyahat faaliyetlerini zorlaştırmaktaydı. Esasen 1940 yılı ağustos ayında yürürlüğe giren bir nizamname ile Gümrük ve İhisarlar Vekâleti gümrük ve tarifelerle ilgili asli vazifeleriyle birlikte gümrük işlemleri bakımından yolcu ve turizm hareketlerini kolaylaştıracak tedbirleri almak gibi turizmle yakından ilgili görev ve sorumluluklar yüklenmişti.⁹²³ Turistlere her türlü iş ve işlemlerinde kolaylık gösterilmesi yolunda Gümrük ve Tekel Bakanlığı personeline verilen talimat da bu çalışmaları kolaylaştırmaya ve hızlandırmaya yönelik uygulamalar arasında idi. Bununla birlikte savaş yıllarında gümrüklerde kontrolü sağlamak ve ticari dengeleri korumak üzere 25 Türk lirasından fazla paranın veya dövizin ülkeye giriş ve çıkış işlemleri özel izinlere tabi tutulmuş, gümüş, altın ve platinden ziynet eşyalarının, ispirotolu maddelerin, tütün, enfiye, sigara gibi maddelerin ve dikilmemiş kumaşların gümrüklerde beyanı gerekmiş, bunların yasal ölçüleri oldukça sınırlı tutulmuş ve yasal sınırları aşanların ülkeye giriş ve çıkışlarına izin verilmemiştir.⁹²⁴ Yine bu düzenlemeler çerçevesinde turistler ülkeye getirdikleri kıymetli madenlerden mamul her türlü eşyanın dışında ancak 15 liraya kadar yabancı madeni parayı, ağırlığı 1 kg'yi geçmeyen gümüşten yapılmış hediyeelik eşyaları ve iki Türk halısını ülke dışına serbestçe çıkarılabilmekteydiler.⁹²⁵ Bütün bu sıkıntıları dikkate alan Hükümet esasen döviz sınırlamalarını kaldırma eğiliminde olmuş, bu münasebetle turistler için seyahat faaliyetlerini kolaylaştırmak ve turizmi teşvik etmek üzere Avrupa'da yürürlükte bulunan “*ithal olunan turist dövizlerine serbestlik tanınması uygulaması*” Türkiye’de de itibar görmüştür. Böylece ülkeden çıkarılacak ya da ülkeye sokulacak Türk lirası miktarı 25 liradan 100 liraya yükseltilmiş, yabancıların getirdikleri dövizlerden sarf etmedikleri miktarları izinsiz çıkarabilecekleri ve ülkede harcadıkları döviz miktarının kontrole tabi tutulmayacağı kararlaştırılmıştır. Bu sorunları gidermeye yönelik ek bir tedbir olarak Maliye ve Ticaret Bakanlıkları 7 Eylül 1946 tarihi itibariyle “*Türkiye'nin diğer ülkelerle para münasebetlerini suni ve kapalı usullerden kurtaracak iç ve dış piyasalarını ahenkleştirici bir tedbir olmak üzere Türk lirasının dolara ve sterline göre değerinin düşürülmesine (devalüasyon)*” karar vermiştir.⁹²⁶ Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen söz konusu kararın turist celbi için “*ucuz para politikası*”nın uygulamaya geçirilmesine katkı sağlamayı amaçladığını belirtmiştir.⁹²⁷

⁹²³“Gümrük ve İhisarlar Vekâletinin Teşkilât ve Vazifelerine Dair Nizamnamenin Meriyete Konulması”, *Resmî Gazete*, 22 Ağustos 1940, S. 4594, Kararname No: 2/14153; “Gümrük ve Tekel Bakanlığı”, *TTOK Belleteni*, S.87, Mayıs 1949, ss.19.

⁹²⁴ “Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatname”, *Resmî Gazete*, 9 Şubat 1943, S.5326, Tamim No:23793/3069, Tamim Tarihi: 30/07/1940; Söz konusu talimatnamede Türkiye’ye gelen yolcuların döviz ve eşya kontrolleri hakkındaki maddelere ilişkin küçük çaplı değişiklikler için bkz.; “Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatnamede Yapılan Değişiklik Hakkında Tamim”, *Resmî Gazete*, 27 Teşrinisani 1943, S.5567.

⁹²⁵Vâ-Nû, “Seyyahlara Kolaylık”, *TTOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, s.19.

⁹²⁶ “TTOK 1946 Yılı 10 uncu İçtimanın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.5-6; Ayrıca bkz.;Boratav, *a.g.e.*, s.98.

⁹²⁷“Mümtaz Ökmen’in Verdiği Cevaplar”, *Ulus*, 20.12.1946, s.1, 3; Savaş sonrasında iç gelişmelerin yanı sıra ABD’nin ekonomi politikalarının da etkisiyle üretimi artırma, dış ticaret dengesini koruma,

Söz konusu dönem itibariyle yürürlükte olan yabancıların ikamet ve seyahatleri hakkındaki kanuna göre ise turistler Türkiye'ye gelişlerinde kaldıkları ilk yerleşim birimlerinde en yakın polis veya jandarma karakoluna 24 saat içinde başvurarak kimliklerini belirten bir beyanda bulunmak zorundaydılar.⁹²⁸ Bu kanunda savaş yıllarında yapılan değişiklikle “*ikamet*”, “*musaferet*” veya başka bir maksatla bir yabancıyı kabul eden şahıslarda benzer bir uygulamaya tabi tutulmuş ve kabul ettiği yabancıların kimlik bilgilerini ilgili mercilere yasal süresi içinde bildirmekle yükümlü tutulmuşlardır. Bu hüküm yedi günü geçmeyen hususi misafirlikleri de kapsayabilmekteydi. Ayrıca yabancıların girmelerinin veya ikamet etmelerinin yasaklandığı bölgelerin yanı sıra belirli bölgelerde tek ve toplu hâlde ikamet ve seyahatleri de İcra Vekilleri Heyeti kararı ile yasaklanabilmekte ve hatta bunun için zabıtların izni de talep edilebilmekte idi.⁹²⁹ İkamet faaliyetlerini kısıtlayan bu düzenleme de savaş yıllarında yaygın olan istihbarat ve casusluk faaliyetlerine karşı tedbir olmak üzere ülkedeki yabancı hareketlerini kontrol altında bulundurmaya yönelik girişimler arasında yer almıştır.

Bunların yanı sıra Falih Rıfki Atay'ın belirttiği üzere söz konusu dönemde başgösteren sorunlardan biri de ülkede turizm açısından değer arz eden bir kısım bölgelerde devam etmekte olan “*yasak bölge uygulamaları*” idi. Atay, ülkede seyahatleri kısıtlayan ve turizm faaliyetlerini sekteye uğratan bu sorunu çözmek konusunda gösterilecek çabaların ülke turizmine katkı sağlayacağını ifade etmiştir.⁹³⁰ Nitekim Marmara Turizm Bölgesi'ndeki Kilyos, İrva ve İzmit Körfezi gibi turizm potansiyeli yüksek olan yasak bölgelerin güvenlik gerekçesiyle turizm faaliyetlerine açılmaması söz konusu dönemde konuya ilişkin belli başlı örnekler arasında yer almıştır.⁹³¹

Turizm faaliyetlerine doğrudan etki eden bu düzenlemelere ek olarak, savaş yıllarında ülkenin iktisadi yapısına ciddi anlamda müdahale eden “*Millî Koruma Kanunu*”⁹³² millî müdafaa çalışmalarına hizmet etmek üzere sosyal hayatta meydana getirdiği birtakım kısıtlamaların yanı sıra tarım, sanayi ve ulaştırma gibi turizmle ilişkili

liberalleşme ve Uluslararası Para Fonu'na üyeliğe katkı sağlamak amacıyla alınan söz konusu kur ayarlaması uygulama aşamasında üretim ve dış ticaret açısından beklenen başarıyı sağlayamamış ve Hükümet tarafından alınan bu karar özellikle Demokrat Parti tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır (Serkan Tuna, “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, S.13, 2007, ss.86-121).

⁹²⁸ “Ecnebilerin Seyahat ve İkametleri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 16/7/1938, S.3961, Kanun No:3529, Kabul Tarihi: 29/6/1938.

⁹²⁹ “Ecnebilerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki 3529 Numaralı Kanunun Bazı Maddelerini Tadil Eden Kanun”, *Resmî Gazete*, 31 Temmuz 1940, S.4575, Kanun No: 3900, Kabul Tarihi: 24/07/1940; Hususi misafirlerin de 24 saat içinde ilgili mercilere bilgi vermeleri konusundaki kararname için ayrıca bkz.; *BCA*, DN:91, FK:30.18.1.2, YN:92.91..16., 17/09/1940.

⁹³⁰ Falih Rıfki Atay, “Hemen Kuracağımız Bir Endüstri”, *Ulus*, 9.9.1947, s.1, 3.

⁹³¹ Falih Rıfki Atay, “Pazar Konuşması”, *Ulus*, 23.9.1945, s.2.

⁹³² “Millî Korunma Kanunu”, *Resmî Gazete*, 26 Kanunusani 1940, S.4417, Kanun No: 3780, Kabul Tarihi: 18/01/1940.

diğer alanlarda da etkin bir devlet müdahaleciliğini beraberinde getirmiştir. Savaşı takip eden yıllarda da yürürlükte kalan bu kanun ülkedeki turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen düzenlemeler arasında yer almıştır.

Savaşın yarattığı güvenlik sorunları ve tehditler nedeniyle meydana gelebilecek zarar verici hadiselere karşı yukarıda belirtilen mevzuat hükümlerinin olağan şekli ile uygulanması mümkün olmamıştır. Böylece ülkeye giriş ve çıkışlarda savaş öncesi döneme göre daha sıkı bir denetim söz konusu olmuş, kolluk kuvvetlerinin bu süreçte etkin bir şekilde dâhil olması gerek yolcular ve gerekse turistler açısından ciddi sıkıntılar yaratmıştır. Savaşın akabinde yürürlükteki uygulamaların rahatlatılmasına ve seyahatlerde kolaylık sağlanmasına yönelik bir kısım tedbirlere rağmen yerli yolcuların ve yabancı turistlerin ülkedeki pasaport, vize, gümrük ve döviz işlemleri konusunda sıkıntı çekmeye devam ettikleri anlaşılmaktadır.

Savaş yıllarında ve savaşın ardından Türkiye’deki turizm faaliyetlerine doğrudan etki eden bu uygulamalarla ilgili olarak yaşanan sıkıntı ve sorunlar birçok aydın tarafından dile getirilmiş ve bu konuda devletin ilgili mercilerine çözüm önerileri sunulmuştur. Örneğin Asım Us, Türkiye’de uygulanmakta olan zabıta tedbirlerinin ve pasaport kontrol işlemlerinin kolaylaştırılması, Türk hudutlarında yabancı turistler için döviz bozdurma imkânlarının artırılması gibi konularda bir an önce tedbir alınması gerektiğini,⁹³³ Falih Rıfki Atay ise otelleri ve eğlence yerlerini gereksiz vergi yükümlülüklerinden kurtarmak, sanatçıların ülkeye girişlerini kolaylaştırmak suretiyle Türkiye’de etkin bir turizm sanayisinin kurulabileceğini ifade etmiştir.⁹³⁴ Sabık Zonguldak milletvekili Hâzım Atıf Kuyucak da benzer şekilde turizm faaliyetlerini kolaylaştırmak için Hükümet’e pasaport, gümrük ve polis işlemlerinin kolaylaştırılması gibi görevlerin düştüğünü, sanayici, tüccar, esnaf ile otel, lokanta ve eğlence yeri sahiplerinin de konunun önemini kavrayarak ve resmî kurumlarla işbirliği yaparak vazife üstlenmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁹³⁵

Bu yıllarda Türkiye’deki pasaport ve vize uygulamaları gereği yurtdışındaki bir Türk vatandaşının ülkesine dönerken mutlaka Türk Konsoloslugu’na başvurması ve belli bir miktarda harç yatırması gerekiyordu. İngiltere ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde görülmeyen bu uygulama çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Örnek olarak Nadir Nadi bu konuda serzenişte bulunmuş ve: “*Bir insan kendi evine müsaade ile mi girer? Adı Cumhuriyet olan bir memlekette hangi kudretli şahıs ve hangi yüksek bir makam bir vatandaşı yâd ellerde süründürmek salahiyetine maliktir?*” diyerek Dış İşleri Bakanlığı yetkilileri tarafından bu soruna bir çözüm bulunmasını tavsiye etmiştir.⁹³⁶ Gazeteci ve yazar Burhan Felek, Galata Yolcu Salonu’nun kapısındaki ve etrafındaki silahlı kolluk kuvvetlerinin fazlalığının yolcular ve turistler üzerinde olumsuz bir izlenim

⁹³³ Asım Us, “Devriâlem Hava Postaları”, *Vakit*, 20.6.1947, s.6.

⁹³⁴ Falih Rıfki Atay, “Hemen Kuracağımız Bir Endüstri”, *Ulus*, 9.9.1947, s.1, 3.

⁹³⁵ Hâzım Atıf Kuyucak, “İktisadî Bakımdan Turizm”, *Vakit*, 19.2.1947, s.2.

⁹³⁶ Nadir Nadi, “Dışarıdaki Türkler”, *TTOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, s.17-18.

uyandırdığını belirterek: “*Bu şartlar altında değil gümrükte, poliste ve şurada burada uzun tetkikata tabi olmak, hatta tereyağından kıl çeker gibi gümrükten geçse bile bir seyyahın bu kadar göz, bu kadar iç çekilme ve tecessüsü karşısında bizim memleketeye gelmek isteyeceğinden şüphe ederim.*” diyerek görüş bildirmiştir.⁹³⁷ Cihat Baban ise turizmin devlet tarafından himayesi için polis takibi gibi uygulamalardan vazgeçilmesi ve gümrük, döviz, kambiyo kolaylıklarının sağlanması gerektiğine vurguda bulunmuştur.⁹³⁸ Bu dönemde polis talimatları gereği ülkeye gelen turistler karakola giderek beyanname vermek, şehirden şehire geçişleri için bile izin almak ve gittiği yerde karakola tekrar uğrayarak durumlarını bildirmekle yükümlüydüler. Bu uygulamalar turistleri yormakta ve rencide etmekteydi. Turistik ülkelerin mevzuatından kaldırılmış olan bu tür uygulamalardan vazgeçilmesi konusunda yetkililere telkinde bulunan Baban: “*Türkiye turistleri davet edecek namütenahi imkânlarla malik olduğu hâlde bu servetimizi istismar edemeyişimiz bize pek pahalıya mâl olmaktadır.*”⁹³⁹ diyerek bu durum karşısındaki endişesini dile getirmiştir. Kendi deyimiyile: “*Ecnebiye eziyet etmeyi karakol otoritesinin icabı telakki eden anlayış*”⁹⁴⁰ Baban tarafından eleştirilmiştir.

Bu dönemde Türkiye’de uygulanan seyahat mevzuatı turistler için ciddi sorunlar yaratabiliyordu. Söz konusu dönem itibarıyla Türkiye’den Mısır’a giden yolculara İstanbul’daki Mısır Konsolosluğunca vize hususunda azami kolaylıklar gösteriliyor, buna karşılık Mısır’dan Türkiye’ye gelen turistlere Ankara’dan sorulmadan vize verilmiyordu. Bu nedenle gazete başmuharrirleri ve yüksek rütbeli askerler de dâhil olmak üzere yaz mevsimini İstanbul’da aileleriyle geçirmek isteyen birçok Mısırlının fikir değiştirdiği bile görülmüştü.⁹⁴¹ Başka bir örnek olarak, basında çıkan bir habere göre İranlı bir aile vize muamelesi eksikliği yüzünden 12’şer gün hapse mahkûm olmuştu.⁹⁴² Yine, devlet erkânı ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara’ya gelen yabancı bir sanatkar bu vesileyle Bursa’yı da ziyaret etmek istemiş, ancak ziyareti sırasında şehir değiştirmek için ayrıca izin almadığına binaen pasaport işlemlerindeki eksiklik nedeniyle Emniyet Müdürlüğü’nde birkaç gün alıkonulmuştu. Bu durum bahsi geçen sanatkarın ülkeden kötü intibalarla ayrılmasına sebep olmuştu.⁹⁴³

⁹³⁷ Burhan Felek, “Tabanca!..”, *TOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, s.20.

⁹³⁸ Cihat Baban, “Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz”, *TOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, s.3-4.

⁹³⁹ Irak’ta milletvekilliği yapan ve tatilini Türkiye’de geçiren bir turistin şikâyetlerini dile getiren söz konusu makale için bkz.; Cihat Baban, “Bir Misafirin Tenkidi”, *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.9-10; Bu konuda benzer düşünceleri dile getiren Ahmet Emin Yalman’a atıfta bulunarak söz konusu durumun turistler için yarattığı sıkıntılara değinen bir makale için bkz.; Şevket Rado, “Neredesin Kolaylık?”, *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.12.

⁹⁴⁰ Cihat Baban, “Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu”, *TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.10.

⁹⁴¹ “Mısırlılara Çıkardığımız Güçlükler”, *Cumhuriyet*, 21.9.1948, s.2; “TOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *TOK Belleteni*, S.87, Nisan 1949, s.3-4.

⁹⁴² “Seyyah Gelsin Diye Beklerken”, *Cumhuriyet*, 11.2.1948, s.2.

⁹⁴³ Nadir Nadi, “Efendim Nerede? Ben Nerede?”, *Cumhuriyet*, 25.5.1947, s.1, 3.

Lisan nedeniyle iletişim sıkıntısı çeken ve ülkedeki yasal mevzuat ve uygulamalar hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan yabancıların Türkiye’de ikamet, pasaport ve vize işlemleri sırasında maruz kaldıkları güçlükler turistik faaliyetleri olumsuz yönde etkilemekte idi. Bu şekilde karakollarda, müdüriyetlerde veya gişelerde maruz kalınan uzun bekleyişler turistlerde iyi bir izlenim bırakmıyordu.⁹⁴⁴ Örneğin bu dönemde Atina’da birçok büronun Türkiye’ye büyük gruplar halinde turist göndermek arzusunda olduğu, ancak bu büroların Türkiye’deki vize ve pasaport işlerinde yaşanan sıkıntılardan ötürü bu organizasyonlara temkinli yaklaştıkları anlaşılmaktadır.⁹⁴⁵ Bu nedenle TTOK yetkilileri, seyahate çıkan vatandaşlardan Türkiye’ye dönüşlerinde tekrar vize istenmesinden vazgeçilmesini ve ülkeye gelen yabancıların vize işlemlerinin basitleştirilmesini yapılması gereken acil düzenlemeler arasında değerlendirmişlerdi. Vize verilen bir turist her şehirde polis kontrolüne tabi tutulması ve ikamet için polise başvuru uygulamalarının kaldırılması da aciliyet arz eden talepler arasında yer almaktaydı.⁹⁴⁶ Otelcilik Müttehassısı Dan T. Moore yolculara vize kolaylığı sağlanması ve otomobilli turistler için benzin kısıtlamalarının azaltılması gibi tedbirlerle ülkeye turist celbinin hızlanacağı yönünde görüş bildirmiştir.⁹⁴⁷ Burhan Felek ise turizm altyapısı eksikliklerine temas ettiği bir yazısında: “*Turistlerin ülkede karşılaştıkları müsait olmayan şartlar, pasaport muamelesi güç, karışık ve pahalıdır. Şehirdeki emniyet şartları seyyahı ürkütmektedir...Gümrükte muameleler sıkışıktır.*” şeklinde görüşlerini ifade ettikten sonra: “*İstanbul başta olmak üzere turizmin inkişafı için cesaretli ve hızlı kararlar vermeye başlamalıyız.*” diyerek söz konusu sorunlara bir an çözüm bulunması hususundaki gerekliliği ifade etmiştir.⁹⁴⁸

Bu dönemde tedbir alınmaya çalışılmakla birlikte Türkiye’den turistik seyahatler vesilesiyle Resmî ve gayri Resmî olarak çıkan döviz miktarının Türkiye’ye giren döviz miktarından fazla olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁴⁹ Şevket Rado, Avrupalıların ihtiyaç duydukları dövizin büyük bir kısmını turizm ve turistler kanalıyla ülkelerine taşıdıklarına dikkat çekmiş, Türkiye’de de döviz temin etmek için gıda maddelerinde kısıtlamalara gidilmesi yerine ülkeye turist getirme imkânlarının düşünülmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁹⁵⁰ Bununla birlikte Burhan Felek: “*Para bozdurmak, getirmek, götürmek meseleleri çok dar ve sıkıdır...Kambiyo muameleleri mevcut değildir.*”⁹⁵¹ diyerek ülkedeki döviz uygulamalarının yerli ve yabancı turistler üzerinde yarattığı olumsuz etkilere temas etmiştir.

Tarih ve tabiat bakımından önemli imkânlarla sahip Türkiye için turizm sanayisinin ülkenin en zengin döviz kaynağı olduğunu ve birçok ülkenin bu konuda

⁹⁴⁴ Vâ-Nû, “İstanbul’da Üç Ayda Dokuz Bin Lira Sarf Eden Ecnebi Bir Aile”, *Akşam*, 11.10.1946, s.3.

⁹⁴⁵ “Türkiye’ye Gelmek İsteyen Yunan Turistleri”, *Ulus*, 7.3.1947, s.2.

⁹⁴⁶ “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *a.g.d.*, s.3-4.

⁹⁴⁷ “Turizm Faaliyetimize Dair Bir Turistin Acı Tenkidleri”, *Cumhuriyet*, 12.10.1948, s.1, 4.

⁹⁴⁸ Burhan Felek, “Milletlerarası Saray-Otel”, *Cumhuriyet*, 17.12.1945, s.3.

⁹⁴⁹ TTOK 1947 Senesi 3. Müşterek İctimanın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, s.11.

⁹⁵⁰ Şevket Rado, “Seyyah Var, Otel Yok! Döviz Var, Alan Yok!”, *Akşam*, 28.5.1949, s.2.

⁹⁵¹ Burhan Felek, “Milletlerarası Saray-Otel”, *Cumhuriyet*, 17.12.1945, s.3.

önemli gelirler elde ederken Türkiye'nin bu fırsattan yararlanamadığını ifade eden gazeteci ve yazar Ahmet Emin Yalman ise İtalya'da ve Fransa'da yabancıların istedikleri miktarda döviz taşıma, bozdurma ve harcama serbestliğinin uygulamaya geçirildiği bir dönemde Türkiye'de turistlere uygulanan döviz kısıtlamalarının ülkeye döviz girişini engellediğini ve karaborsa faaliyetlerini tetiklediğini belirtmiştir. Yalman, birçok devletin karşılıklı anlaşmalarla vize mecburiyetini kaldırdığını ya da seyahat edenlere bu konuda kolaylıklar sağladığını, bu ülkelerde turistlerin yalnızca ülkeye giriş ve çıkış işlemleri sırasında polis kontrolüne tabi tutulduğunu, buna karşılık Türkiye'de vize almanın Ankara'dan meselenin sorulması gibi uzayan bürokratik işlemler silsilesine bağlı olduğunu, bir yabancıнын her kaza değişikliğinde polise haber vermek ve kayıt yaptırmak gibi rencide edici ve seyahati sıkıcı hale getirici işlemlere maruz kaldığını ifade etmiştir. Takiben, bu uygulamalarla Türkiye'nin bir demir perde ülkesi görünümü arz ettiğine ve bu işlemlere maruz kalmak istemeyen turistlerin seyahatleri için Türkiye'yi tercih etmekten çekindiklerine değinmiştir.⁹⁵² Süregelen bu sıkıntılar nedeniyle: *"Memleketimizi Tibet halinde tutan seyahat zorluklarına ve ikamet tezkeresi sistemlerine ne zaman nihayet vereceğiz?...Turizm davası bütün millete mâl olmalı, milli bir seferberlik manzarası almalıdır. Değirmenimiz çok suya muhtaçtır."*⁹⁵³ şeklinde görüş bildirerek, Türkiye'yi bir turizm ülkesi hâline getirebilmek için ülke sathında daha sıkı bir mesainin gerektiğini dile getirmiştir. Yurt dışına çıkan vatandaşlara uygulanan döviz kısıtlamaları konusunda yürürlükte olan uygulamayı eleştiren Nadir Nadi ise bu nedenle ortaya çıkan karaborsacılığın önlenmesi için İsviçre'nin yaptığı gibi bankalara ya da Merkez Bankası'na resmî rayiç değeri dışında döviz satmak yetkisinin verilmesini tavsiye etmiştir. Nadi'ye göre böylece hem karaborsaya kaptırılan kazancın devlete intikali hem de gizli döviz aktarımlarından gelebilecek zararların asgari düzeye çekilmesi mümkün olabilecekti.⁹⁵⁴

3. Ulaştırma, Konaklama Faaliyetleri ve Sosyal Etkinlikler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'deki yolların ve otellerin turistik ihtiyaçları karşılamak konusundaki yetersizlikleri kamuoyunda rahatsızlık uyandıran ve tartışılan belli başlı hususlar arasında yer almıştır.

Bu dönemde Bayındırlık Bakanlığı'nın yayımladığı istatistiksel bir bilgiye göre, Almanya'da 1 km toprak parçasına 1.240 metre yol düşerken, Türkiye'de aynı mesafedeki toprak parçasına 17 metre yol düşmekte idi. Bu istatistiğe göre Türkiye yol durumu bakımından Avrupa'nın belli başlı ülkelerinin yanı sıra Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi geçmişteki Osmanlı vilayetlerinin, hatta İran, Afganistan ve Habeşistan gibi iktisadi durumu zayıf bir kısım ülkelerin gerisinde kalmıştı. Bu konuya temas eden Cihat Baban yol çalışmaları konusundaki zafiyetten planlama hataları

⁹⁵² Ahmet Emin Yalman, "Türkiye'nin Kapıları Seyyahlara Kapalıdır", *TOK Belleteni*, Ekim Kasım 1948, ss.16-17.

⁹⁵³ Ahmet Emin Yalman, "Yurdumuzun Turistik Önemi", *TOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, s.9-10.

⁹⁵⁴ Nadir Nadi, "Dışarıdaki Türkler", *TOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, s.17-18.

yaptığı gerekçesiyle Hükümet’i sorumlu tutmuştur. Ülke yollarının genişletilmesi konusunda: “*Bu mevzuu milli bir dava olarak ele almak ve yarınki kalkınmamızın ana temelinin yol davası olduğunu bütün memlekete anlatmak gerekir.*” diyerek sorunu gidermeye yönelik çözüm yolları önermiştir.⁹⁵⁵ Gazeteci ve yazar Burhan Cahit Morkaya da 1930 yılı itibariyle plana alınan Londra-Bağdat yolunun Türkiye güzergâhında hâlihazırda görülen zafiyetler ve savaş yıllarında ortaya çıkan fırsatlara rağmen İstanbul-Ankara yolunun bir türlü ikmal edilememesi gibi sorunlar nedeniyle: “*Bizde bu plansızlık ve gayretsizlik devam ettikçe turizm davası bir hayal olarak kalacaktır.*” şeklinde bir serzenişte bulunma gereği hissetmiştir.⁹⁵⁶ Söz konusu dönemde Türkiye’ye seyahat eden turistlerin ulaşım şartlarının olumsuzluğu ve yolların bozukluğu konusunda şikâyetleri dikkat çeker bir hâl almıştı. Örneğin, 1947 yılı itibariyle arazi tipi otomobilleriyle Avrupa, Kuzey Afrika ve Suriye üzerinden Türkiye’ye gelen Danimarkalı Yorgen Beuzon ve Borge Gottlieb adlı iki genç turist ülkenin kışın kısmen geçit vermeyen yollarından şikâyet ederek, Türkiye’ye seyahat için vize veren konsoloslukların turistleri bu durumdan haberdar etmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. “*Keşişler ve Şakiler*” adlı eserinde Adriyatik’ten başlayarak İran hudutlarına kadar yaptığı seyahati nakleden Jacques Soubrier ise Türkiye’ye ait demiryolları istasyonlarında ve Karadeniz hattı gemilerinde gördüğü olumsuzlukları abartılı biçimde anlatarak Türkiye’deki ulaşım sorunlarına değinmiştir.⁹⁵⁷

Bunların yanı sıra savaş sonrası dönemde trafikteki otomobil sayısının artmasıyla kaza sayısının da artması dikkatleri çekmiş, bu münasebetle Bayındırlık Bakanlığı trafikte can ve mal güvenliğini temin üzere birtakım düzenlemeleri içeren bir tamim yayımlamak durumunda kalmıştır.⁹⁵⁸ Trafik sorunlarının belirginleştiği başlıca şehir İstanbul olmuştur. Bu sorulara çözüm olmak üzere Burhan Felek iş, ikamet ve eğlence yerlerinin her şehrin kendi bünyesine göre düzenlenmesi, ana caddelerin durumlarına ve ulaşım vasıtalarının mahiyetine göre bir yol akış düzeninin oluşturulması ve İstanbul trafiğini düzene sokmak için İstanbul Belediyesi’nin başkanlığında yetkili isimlerden oluşan bir komisyon teşkilinin gerekliliğini ifade etmiştir.⁹⁵⁹

İçel milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türkiye’ye gelenler için yolların yarattığı ulaşım zorluklarının, rahat bir otel ve temiz bir lokanta bulmak konusunda karşılaşılan sıkıntıların ülkedeki turizm faaliyetlerinde yarattığı olumsuz etkilere temas etmiştir.⁹⁶⁰ Manisa sabık milletvekili ve İstanbul Ticaret Odası Raportörü Kazım Nami Duru ise: “*Gelecek turistler için yürüyecek yol, kalacak yer olmadıktan sonra*

⁹⁵⁵Cihad Baban, “Kalkınmamızın Esas Temeli: Milli Yol Davası”, *TTOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, S.17-18.

⁹⁵⁶Burhan Cahid, “Siyasi Bir Rapor”, *TTOK Belleteni*, S.52, Mayıs 1946, s.14-15.

⁹⁵⁷“TTOK 3 üncü Müşterek İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, s.13.

⁹⁵⁸“Taşıt Kazalarının Önlenmesi için Alınacak Tedbirler Hakkında Bayındırlık Bakanının Tamimi”, *TTOK Belleteni*, S.83, Aralık 1948, s10.

⁹⁵⁹Burhan Felek, “Seyrüsefer İşi”, *TTOK Belleteni*, S.58, Ekim 1946, s.21.

⁹⁶⁰*TBMM ZC*, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim 14, Oturum: 1, 19.12.1945, s.190.

yurdumuzun güzelliklerini her isteyene nasıl gösterebiliriz? ”⁹⁶¹ diyerek konuya ilişkin endişelerini dile getirmiştir.

İçişleri Bakanlığı'nın vilayetlere ve belediyelere gönderdiği talimatlara rağmen Anadolu'nun tarihî merkezlerinden İstanbul, İzmir ve Konya'da bile kalabalık turist gruplarını ağırlayabilecek bir otel bulunmaması gerek T TOK yetkilileri gerekse Mimar Henri Prost ve Prof. Dr. Albert Gabriel gibi bilim insanları tarafından dile getirilen başlıca konaklama sorunları arasında yer almakta idi. Otellerin tasnifinin uluslararası standartlara göre yapılmaması da turistler ve turizm idaresi için birtakım güçlükleri beraberinde getirmekteydi.⁹⁶² Bu dönemde, komşu ülke Bulgaristan'ın tarih ve tabiat bakımından Türkiye ile rekabet edebilecek özelliklere sahip olmamasına rağmen turizm konusunda ciddi adımlar atması, 80 bin nüfuslu Lozan şehrinde 10 bin kişiyi barındıracak konaklama tesislerinin bulunması, kış sporları ile tanınan Saint-Moritz'e bir mevsim içinde ortalama 120 bin kişinin uğraması turizmin ve turizmde konaklama tesislerinin önemini gösteren örnekler olarak dikkat çekmekteydi. Buna karşılık İstanbul'da hâlihazırda medeni ihtiyaçları karşılayacak bir otelin bulunmaması ve Marmara havzasını Ege bölgesine ulaştıran yolların yetersizliği ciddi sorunlara işaret etmekteydi.⁹⁶³ Yeni otellerin yapılamaması, mevcut otellerin de ağır vergi yükü altında bırakılmaları ve bunun sonucu olarak müşteri yokluğundan satılığa çıkarılmaları Falih Rıfki Atay'ın eleştirisine sebep olmuştur.⁹⁶⁴ Burhan Felek de 1949'daki “*Milletlerarası Patoloji Kongresi*” için Avrupa'dan gelen bilim adamlarını ve ziyaret için Mısır'dan gelen eşraf ve ayanı İstanbul'da ağırlayacak rahat ve ucuz otellerin bulunması konusunda karşılaşılan sıkıntılara temas ederek, bu durumun uluslararası spor faaliyetleri ve sanat etkinlikleri için ideal bir merkez olmaya aday İstanbul için hayıflanacak bir vaziyet arz ettiğini ifade etmiştir.⁹⁶⁵ Turizm potansiyeli yüksek İstanbul şehrinin turistler için bir cazibe merkezi olabilmesi için bölgeye yapılacak turizm yatırımlarının önemine ve bu konuda devlet desteğinin gerekliliğine işaret ederek şunları zikretmiştir:

“Bunun için seyyah merkezi olan İstanbul belediyesine geniş salahiyetler vermeli. Bir Hükümet komisyonu kurup mütehassısların isteyeceği kolaylıkları sağlamalı... ilanlar yapmalı..Bedava otel arsaları verip, sermayedarlara kolaylıklar gösterilmeli...otel işletmecileri turizm şirketleri kurmalı. 20-25 milyonluk bir sermayenin bu işe hasrını milli bankalara tavsiye etmeli. Ortaya para döküp, bu işi canlandırmalıyız.”

Felek bu sözleriyle ilk aşamada yapılmasını gerekli gördüğü işler konusunda görüşlerini ifade etmiştir.⁹⁶⁶ İstanbul'un turizm altyapısı eksikliklerine temas ettiği

⁹⁶¹ Kâzım Nami Duru, “Yurdumuzun Turistik Önemi”, *T TOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, s.3-5.

⁹⁶² Benzer görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır (“T TOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu”, *T TOK Belleteni*, S.76, Mayıs 1948, s.5).

⁹⁶³ Nadir Nadi, “Döviz ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 30.1.1946, s.1 e 3.

⁹⁶⁴ Falih Rıfki Atay, “Turizm Davası, Acıklı ve Gülünç Durumumuz”, *Cumhuriyet*, 20.9.1948, s.2.

⁹⁶⁵ Burhan Felek, “Otel Lazım”, *Cumhuriyet*, 13.5.1949, s.2.

⁹⁶⁶ Burhan Felek, “Turizm Davamız”, *Cumhuriyet*, 22.9.1948, s.3.

başka bir yazısında ise: "...şehrin en güzel yerlerinde yabancılara arz etmeğe utanılacak kahve adında pis ve itinasız yerler vardır, turistik yollarımız yoktur." şeklindeki tespitleriyle durumun vahametini belirtmiştir.⁹⁶⁷ Gazeteci ve yazar Vâlâ Nureddin bu dönemde devlete veya belediyeye ait uygun bir arazide sıhhi tertibatı, otobüs servisi, seyyar dükkânları ile "sıhhi kamp sahaları" oluşturmak konusunda bir önerisini dile getirmiştir. Söz konusu dönem itibarıyla bir ihtiyaç hâlini alan sıhhi kamp sahalarının İstanbul'a turistik bir hareketlilik kazandıracağını ve hususi kesim tarafından bazı sahil kesimlerinin kapatılarak piknik alanına dönüştürülmesi ile baş gösteren sayfiye ihtikârcılığının bu şekilde bertaraf edilebileceğini ifade etmiştir.⁹⁶⁸

Benzer şekilde Bursa şehrinin turistik özelliklerine temas eden Falih Rıfkı Atay bu şehre ulaşan yolların bozukluğundan ve hastaların tedavi amacıyla mecburi olarak kaldıkları konaklama tesislerinin ve kaplıcaların bakımsızlığından şikâyet etmiş, Uludağ'da ise Avusturya ve İsviçre örneklerinde görüldüğü üzere modern bir otel yerine gelişigüzel bir yapının bulunduğunu üzüntü ile dile getirmiştir. Önemli bir gelir kaynağı olması beklenen Marmara Turizm Bölgesi'nden yol ve otel sorunları nedeniyle yeterince yararlanılamaması söz konusu dönemde göze çarpan başlıca sorunlardan birini teşkil ediyordu.⁹⁶⁹ Burhan Cahit Morkaya'nın da vurguladığı üzere bahsi geçen dönemde Bursa'yı İstanbul, İzmir, Balıkesir ve Kütahya gibi çevre illere ve İç Anadolu Bölgesi'ne bağlayan yolların toz ve toprak yığını halinde olması, şehirde turistik açıdan ciddi eksiklikleri olan Çelik Palas ile Yalova Termal Otel'in dışında dinlenme amaçlı herhangi bir tesisin bulunmaması turizm faaliyetlerini sekteye uğratan önemli eksiklikler arasında yer alıyordu.⁹⁷⁰

Yazar Metin Toker de Ortadoğu'ya yaptığı bir gezi ile ilgili olarak, Şam camilerini, Lübnan-Beyrut bölgesini, Tel Aviv'de Ramatgan denilen sayfiye yerini, Hayfa'da Karmel dağlarını gezmiş, tabiat bakımından zayıf olarak değerlendirdiği bu bölgelerin asfalt yolları, çam ağaçları, köşklere, bahçeleri, lokantaları, otelleri, gazinoları, eğlence yerleri, sanatoryumları, prevantoryumları ile turistlerin ilgisini çektiğini belirtmiştir. Buna karşılık Türkiye'de Boğaziçi gibi önemli bir yerde bile modern bir otelin olmamasını eleştirmiş, mevcut otellerin ise idari zafiyetlerini, personellerinin ciddiyetsizliğini, temizlik ve yeme içme hizmetleri bakımından yetersizliklerini dile getirmiştir.⁹⁷¹ Toker, Elazığ'a yaptığı yolculuk sırasında şahit olduğu üzere burada yol konusunun ihmal edildiğine,⁹⁷² İskenderun ve Antakya arasında Fransızların yaptığı merkezi yolun bakımsızlığına temas ederek, anavatana katılmasından sonra Hatay'ın da turistik altyapı bakımından kaderine terk edildiğini iddia etmiştir. Geçmiş yıllarda Suriye'nin sayfiye yeri olduğu için eğlence yerleri, otelleri ve lokantalarıyla turist çeken bu bölgede aynı zamanda Ermeni, Rum ve

⁹⁶⁷ Burhan Felek, "Milletlerarası Saray-Otel", *Cumhuriyet*, 17.12.1945, s.3.

⁹⁶⁸ Va-Nu, "Kamp Yerleri", *TTOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.8.

⁹⁶⁹ Falih Rıfkı Atay, "Pazar Konuşması", *Ulus*, 23.9.1945, s.2.

⁹⁷⁰ Burhan Cahit Morkaya, "En Büyük Dert Yolsuzluk", *Akşam*, 5.8.1948, s.5.

⁹⁷¹ Metin Toker, "Bugünkü Orta Şark", *Cumhuriyet*, 11.5.1949, s.2.

⁹⁷² Metin Toker, "Urfa'dan Elazığ'a Gidenlerin Gördükleri", *Cumhuriyet*, 16.6.1918, s.1, 4.

Yahudilerin bir arada uyumlu bir şekilde yaşadıklarını ifade eden Toker, sonraki dönemde görülen göç hareketleri ile bölgenin eski özelliğini yitirmeye başladığını ve turistik özelliklere sahip Soğukoluk'ta içilecek su bile bulunamadığını belirtmiştir.⁹⁷³ Gazeteci Kemal Zeki Gençosman da turizm merkezi olmaya aday bir bölge olarak değerlendirdiği Soğukoluk'a İskenderun-Antakya asfaltından ayrılarak ulaşan 7,5 km'lik yolun bir arazi aracıyla bile zor seyahat edilecek derecede bozuk olduğunu belirterek, bölgede bina inşaatının kontrolsüzlüğü konusundaki endişelerini dile getirmiştir.⁹⁷⁴

Bu dönemde Türkiye ile ABD arasındaki turizm ilişkilerini değerlendiren Amerika Turizm Dairesi Müdürü Albert K. Dawson, turizmin Amerikan halkının ilgisini çekmek üzere en etkili yollardan biri olduğuna değinmiş, Amerikalı misafirlerin iyi karşılanması ve hayırhahlığının kazanılması suretiyle ülkeye iyi bir gelir temin edilebileceğini vurgulamıştır. Bunun için Türkiye'deki otel kapasitesinin artırılması konusundaki gerekliliği dile getirerek, bu hususta geçmiş yıllarda "Intourist" adlı şirket aracılığıyla birçok Avrupalı ve Amerikalı turisti ülkesine çeken Sovyet Rusya tecrübesinin incelenmesini tavsiye etmiştir. Dawson'a göre kadim yerleşkelere ilgi duyan Amerikalı turistler için Ankara, İstanbul ve Çanakkale gibi tarihî ve arkeolojik kıymeti olan yerlere ve İncil'de adı geçen Batı Anadolu bölgesindeki kasaba, şehir ve harabelere seyahatler düzenlenmesi de ülke turizmine hareketlilik kazandırmak konusunda faydalı olacak çalışmalar arasında yer almakta idi. Bu şekilde yapılacak planlamaların sadece Amerikalı milyonerlerin eğlence amaçlı turistik gezilerine değil, öğretmen ve öğretim üyesi gibi kesimlerin araştırmalarına da katkı sağlamayı hedeflemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konuya örnek olmak üzere Amerikan kolej ve üniversitelerinin Türkiye'de arkeolojik kazı yapmalarının teşvik edilmesini tavsiye eden Dawson, bu misafirlerin temiz otellerde, misafirhanelerde ve hanlarda ağırlanmasıyla ülkeye maddî kazanç sağlayacağına, bu durumun da dünya basınında Türkiye lehine propaganda yapılmasına vesile olacağına işaret etmiştir.⁹⁷⁵

Cihat Baban ise eğlence, istirahat ve tedavi imkânlarının artırılması, turistlerin taleplerini karşılayacak ve meraklarını giderecek ucuz ve kolay ulaşılabilir seyahat vasıtaları ile otel imkânlarının sağlanması ve hususi sermaye ile müteşebbislere güven içinde çalışabilecekleri bir zeminin oluşturulması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁷⁶ Diğer yandan birçok otelde asgari temizlik ve sağlık şartlarının bile sağlanamadığına işaret eden Baban, konaklama tesislerinde sıklıkla tesadüf edilen tahtakurusu sorununun bu durumun bariz göstergelerinden birini teşkil ettiğini ve bu olumsuz koşullar altında turistlerin Türkiye'yi tercih etmelerinin beklenemeyeceğini vurgulamıştır.⁹⁷⁷

⁹⁷³ Metin Toker, "10 Senede Hatay İçin Hiçbir Şey Yapmadık!", *Cumhuriyet*, 2.6.1948, s.1, 4.

⁹⁷⁴ Kemal Zeki Gençosman, "Soğuk Oluk'ta Bir Sabah...", *Ulus*, 20.6.1949, s.3.

⁹⁷⁵ Albert K. Dawson, "Amerika-Türkiye Turizm Münasebetleri", *TTOK Belleteni*, S.61, Şubat 1947, s.20-21.

⁹⁷⁶ Cihad Baban, "Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz", *TTOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, s.3-4.

⁹⁷⁷ Cihad Baban, "Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu", *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.10.

BYUM Turizm Dairesi Müdürü Süreyya Ergün ise turizme hizmet etmek konusundaki yetersizliklerine işaret ettiği belediyelerin imkânları dâhilinde gerçekleştirecekleri etkinliklerle görev bölgelerindeki turistik nüfus hareketliliğini en azından belirli dönemlerde artırma yollarını aramalarını tavsiye etmiştir. Bölgeye özgü özelliklerin dışında eğlence, panayır, fuar, sergi, mahalli bayram, kermes, festival, spor ve sanat faaliyetlerinden de yararlanılmasının ciddi bir turizm hareketliliği yaratabileceğine temas eden Ergün, İsviçre'nin ticaret muvazenesi açığını gerçekleştirdiği bu tür faaliyetler vesilesiyle ülkeye çektiği turistlerden elde ettiği gelirlerle kapatabildiğini belirtmiştir. Belediyelerin müzikli ve yemekli gazinolar, belediye parklarında konser verecek bandolar, barlar, sinemalar, atış poligonları, hayvanat bahçeleri, lunaparklar ve mesire yerleri teşkili ile bölgelerinde turistik hareketliliğe katkı sağlayabileceklerini vurgulamıştır.⁹⁷⁸ Hamdullah Suphi Tanrıöver bu görüşleri destekler mahiyette sosyal faaliyetlerin ülke turizmi için önemini dile getirmiş ve ülkedeki sosyal yapının gelişmesiyle ülkeye gelen yabancı sayısının artması arasında paralellik kurmuştur.⁹⁷⁹ Falih Rıfki Atay da turistleri eğlendirmek amacıyla sosyal faaliyetler kapsamında Avrupa'da örnekleri görüldüğü üzere musikiden yararlanmaktaki faydalara işaret etmiştir.⁹⁸⁰

4. Çarpık Şehirleşme

Türkiye'de sanayileşme çabalarının artmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrasında turistik şehirlerde belirginleşen imar zafiyetleri, çarpık şehirleşme ve kirlilik, tarihî ve tabii dokuların tahribi gibi sorunlar turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen, turistlerin şikâyetine sebep olan ve acil çözüm bekleyen başlıca meseleler arasında yer almıştır.⁹⁸¹

Bu dönemde ülke sathında turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen şehirleşme sorunları TTKO tarafından ele alınmış ve imar faaliyetlerinde ihtiyaçtan ziyade gösterişe kaçılması, her büyük merkezde bayındırlık, eğitim, vakıf ve belediye dairelerinin bağımsız bir yapı arz etmesi ve bunların merkezi bir idarenin denetimine tabi olmaması, turistlerin de şikâyetine sebep olduğu üzere şehir merkezlerinde bile temizlik işlerinde görülen zafiyet mevcut sorunlar arasında değerlendirilmiştir.⁹⁸² Bu sorunlar nüfus, ticaret ve sanayi açısından olduğu kadar tarihî ve tabii özellikleri ile de Türkiye'nin önde gelen şehri durumunda olan İstanbul üzerinde belirgin bir hâl almış durumda idi.

⁹⁷⁸ Süreyya Ergün, "Turizm Bakımından Belediyecilik Yeni Gelir Kaynakları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.14, Kasım 1946, s.558-560.

⁹⁷⁹ *TBMM ZC*, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim 14, Oturum: 1, 19.12.1945, s.190.

⁹⁸⁰ Falih Rıfki Atay, "Hemen Kuracağımız Bir Endüstri", *Ulus*, 9.9.1947, s.1, 3.

⁹⁸¹ Cemal Refik, "İstanbul ve Seyyahlar", *Akşam*, 13.6.1948, s.3.

⁹⁸² Bu konuda M.Prost ve M. Gabriel'in de benzer görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır ("TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.76, Mayıs 1948, s.5).

Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu 1948’de Avrupa’ya yaptığı bir seyahat vesilesiyle edindiği tecrübeler ışığında ülkeye turist çekmenin faydalarından bahsetmiştir. Bu münasebetle takip eden süreçte Hükümet tarafından İstanbul’a turist celbi meselesini araştırmak üzere görevlendirilen İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası’nın hazırladığı rapor dikkatleri çekmiştir. Bu raporda; otel yokluğu, temizlik zafiyeti, gümrük uygulamaları, tarihî eserlerin ve bu eserlerin bulunduğu yerleşkelere giden yolların bakımsızlığı, şehirdeki esnaf grubunun ticaret ahlâkından yoksunluğu gibi sebepler öne sürülerek bu sorunlar giderilmeden aleyhte bir propagandaya yol açmamak üzere: “İstanbul’a seyyah celbine teşebbüs etmeyelim.” denilmiştir.⁹⁸³ Falih Rıfki Atay bu raporun haklı bulduğu hususlarına temas ederek kömür depoları, petrol tankları, fabrika bacaları gibi yapıların Boğaziçi’ni izbe durumda bıraktığına, Haliç’in hâlihazırda bataklık durumunda olduğuna, yalıların Beykoz deri ve kundura fabrikalarının kokusuna maruz kaldığına, yayılmış benzin akıntılarının Boğaz suyuna girilemediğine, girilebilecek yerlerin de yasak ya da bir şirkete kiralanmış olduğuna değinmiştir. Ayrıca yazlık inşası nedeniyle arsa yağmacılığının yaygınlaşması, bu suretle Anadolu yakası kıyılarının dar mahalleler haline gelmesi, lağımın denize akıtılması Atay’ın eleştirdiği hususlar arasında yer almıştır. Bu anlamda Atay’ın şu tespitleri dikkat çekicidir:⁹⁸⁴

“Bayındırlık Bakanlığı, şehir planları ve plancılık davasını ele alarak kâr madrabazları ile ortaklarının her türlü tahribinden koruyabilecek sağlam ve sarsılmaz bir disiplin kurmalıdır. Sanatın ve tekniğin hâkimiyeti tam ve kat’i olmalıdır. Gecekondu gibi fakir fukaranın değil, doğrudan doğruya para vuran madrabazların kanun rejiminin kalktığı duygusunu veren rezaletlerini, ara seçimlerde veya büyük seçimde birkaç oy toplamak hayalini bırakarak bütün oyları kaybetmek pahasına kökten kaldırmalıyız. Her küçük şahsi menfaati bir umumi menfaat yaygarası ile yürütmeğe çalışan el altı oyunlarına alet olmaktan çekinmeliyiz.”

Şehir planlaması konusunda toplumsal çıkarları ön planda tutmanın gerekliliğine işaret eden Atay’ın bahsi geçen tespitleri önem arz etmektedir. Hüsnü Sadık Durukal ise söz konusu raporu eleştirmiş ve bu raporun mevcut sorunların çözümü için bir öneri getirmediğini ifade etmiştir. 2-7 Haziran 1947 tarihleri arasında Monrö’de toplanan “Milletlerarası Ticaret Odaları XI. Kongresi”nin savaş yıllarında kapatılan uluslararası yolların açılması, düzenli yolcu ve eşya nakliyatına başlanması ve pasaport, gümrük ve döviz meselelerine ilişkin çeşitli kararlar aldığı belirten Durukal, bu kararları yerine getirmek üzere birliğe üye bütün ülkelerin ticaret odaları gibi İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası’nın da belirli görevleri yerine getirmekle yükümlü olduğunu ve İstanbul’a turist celbi hususunda hazırladığı rapordaki kolaycı söylemleriyle sorumluluktan kaçamayacağını ifade etmiştir.⁹⁸⁵

⁹⁸³“İstanbul’a Seyyah Celbi Doğru Görülüyor!”, *Cumhuriyet*, 16.9.1948, s.1, 3; “İstanbul’a Seyyah Gelsin mi, Gelmesin mi?”, *Cumhuriyet*, 17.9.1948, s.2.

⁹⁸⁴ Falih Rıfki Atay, “Turizm Davası, Acıklı ve Gülünç Durumumuz”, *Cumhuriyet*, 20.9.1948, s.2.

⁹⁸⁵ Hüsnü Sadık Durukal, “Seyyah Celbi”, *Akşam*, 4.10.1948, s.3.

Tarihî ve tabii değerleriyle ülke sathında ön plana çıkan İstanbul'un turizm potansiyelini etkin bir şekilde değerlendirebilmek için şehrin bayındırlığını ilgilendiren kanunların ve gelir kaynaklarının ciddi bir şekilde gözden geçirilmesi gerektiğini belirten Falih Rıfki Atay, milli kalkınma ve bayındırlık işlerinde: “*planlayıcı ve hamleci bir zihniyetle başarıya ulaşılabileceğine*” temas etmiştir.⁹⁸⁶ Sabık İstanbul milletvekili ve gazeteci Abidin Daver İstanbul için: “*Böyle bir şehir yalnız turizm ve sayfiye bakımlarından imar edilmiş olsaydı, hem kendi belediyesi hem de memleket için bir servet kaynağı teşkil eder, Boğazlardan oluk gibi para ve döviz akardı.*” diyerek İstanbul'un imarına gereken önemin verilmediğine ve şehrin ihmal edildiğine işaret etmiş, İstanbul'da mevcut imar faaliyetlerinin de zamansızlık ve yersizlik eleştirilerine rağmen İkinci Dünya Savaşı'nın ağır şartları altında gerçekleştirildiğini vurgulamıştır.⁹⁸⁷ Osmanlı Devleti'nin çözülüş döneminde ve sonrasında Ankara'nın başkent olması nedeniyle İstanbul'un ihmal edildiğinden yakınan Abidin Daver, tarihî ve tabii değerleriyle dünyanın gözdesi olan İstanbul şehrine ait olması gereken birçok gelir kaynağının ya devlet hazinesine ya da Devlet Demiryolları, Devlet Denizyolları ve Limanları gibi devlet teşekküllerine devredildiğini, bina vergilerinin ancak %15'inin, eğlence yerleri ve istihlak vergilerinin ise sınırlı bir kısmının İstanbul şehrine bırakıldığını, yol vergisinin de şehrin yolları için değil, vilayet yolları için kullanıldığını belirtmiştir. Söz konusu dönem itibarıyla çalışmaları devam eden Belediye gelirlerini artıracak kanun tasarısının henüz çıkmamış olmasının da şehrin altyapı çalışmalarını zafiyete uğrattığını belirten Daver: “*İstanbul'un imarını mahalli bir iş telakki etmemek, bir memleket meselesi addetmek lazımdır.*” diyerek dünya ölçüsünde turistik bir şehir olan İstanbul'un imarının bütün ülkeyi çok yakından ilgilendiren bir mesele olduğunu dile getirmiştir.⁹⁸⁸ İstanbul'un imar sorunlarına temas eden Belediye İmar Karma Komisyonu Başkanı Feridun Dirimtekin de bu görüşü destekleyerek ticaret ve sanayi bakımından önemi, nüfusunun çokluğu, sosyal ve kültürel etkinliklerin toplandığı bir şehir olması nedeniyle İstanbul'un imarı meselesinin bir belediye işinden çok bir Hükümet işi olduğunu ifade etmiştir.⁹⁸⁹ Vaktiyle plansız kurulmuş ve ihmal edilmiş şekliyle İstanbul'un harap olmuş büyük bir Anadolu köyüne benzediğini belirten İstanbul Şehir Meclisi Azası Cemil Topuzlu ise yalnız haritalar üzerinde kalan uygulama geçirilememiş imar plan ve programlarıyla İstanbul'u medeni bir kisveye büründürmenin mümkün olmayacağını vurgulamış, büyük çaplı bir istimlak ile tarihî ve tabii alan ve eserlerin korunmasına ve bunların çevre düzenlemelerini içeren yeni plan

⁹⁸⁶ Falih Rıfki Atay, “Milli Kalkınmayı Hızlandırma”, *Ulus*, 25.3.1947, s.6.

⁹⁸⁷ “İstanbul Mali Buhrandan Nasıl Kurtarılabilir?”, *Cumhuriyet*, 20.9.1947, s.1, 3.

⁹⁸⁸ Abidin Daver, “İstanbul'u İhmal Değil, İmar Etmeliyiz”, *Cumhuriyet*, 31.5.1948, s.1, 3; Abidin Daver, “İstanbul'u İhmal Değil, İmar Edelim”, *TOK Belleteni*, S.77-78, Haziran-Temmuz 1948, s.3-4; Refik Halit Karay da benzer görüşlere sahiptir. Bkz; Refik Halit Karay, “Bütün Dünya ve İstanbul”, *TOK Belleteni*, S.77-78, Haziran-Temmuz 1948, s.14.

⁹⁸⁹ Feridun Dirimtekin, “İstanbul'un İmarı”, *TOK Belleteni*, S.94-95, Kasım-Aralık 1949, s.7-8.

ve programlara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.⁹⁹⁰ Gazeteci Cemal Refik de konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:⁹⁹¹

“Şehrin her tarafında inşaat alabildiğine hızlanıyor. Ne plana bakan var, ne programa. İnşaat sahipleri kendi başlarına buyruk oldular, herkes keyfince hareket ediyor. Caddelerde sokak aralarında yerden biter gibi sivrilen irili ufaklı, alçaklı yüksekli, ilerili gerili, zevk tırmalayıcı binalar hangi imar planına uyduruluyor acaba?...İrgat zevkini temsil eden kaba saba, çarpık çurpuk beton külçeleri güzelim Boğaz sahillerini yüzüne bakılmaz hâle getirdi ve getirmeye devam ediyor.”

Refik’in eleştirilerine benzer şekilde Maraş milletvekili Ahmet Hamdi Tanpınar da İstanbul Ortaköy’den Bebek’e kadar uzanan bölgede ve Kuruçeşme’de bulunan kömür depolarından, Çırağan Sarayı rıhtımına yığılmış enkazdan, Boğaziçi’ndeki kömür deposundan ve Haliç’teki mezbahadan bahisle İstanbul’un imar sorunlarına değinerek şunları ifade etmişti:⁹⁹²

“Türk İstanbul’u kurtarmak lazım, Bu belki biraz masraflı, külfetli olur. Fakat Sağlam bir programla çarçabuk yapılabilir... İstanbul’un kendi öz çekirdeği etrafında onunla uygun bir kılığa sokmak meselesinden ve imkânlarından bahsediyorum. İstanbul bu çehreyi tekrar kazandığı zaman bizim zahmetlerimizi birkaç misli ile bize çabukça ödeyebilir. Çünkü bizim refleksimize ve zevkimize sahip bir İstanbul derhal kendisine mahsus bir hayat yaratacak ve etrafı kendisine doğru çekecektir.”

Tanpınar bu söylemleri ile çevre düzenleme çalışmaları kapsamında İstanbul’a hususi bir önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu dönemde depolar, antrepolar, hurdalıklar, zevksiz yapılar ile⁹⁹³ estetik kaygısı olmaksızın inşa edilen yeni yapılarla İstanbul’da Boğaziçi’nin, sokakların, semtlerin ve sayfiyelerin gündün güne çirkin bir görünüm almaya başladığını ifade eden Şevket Rado bu konuda: *“İstanbul bugün zevksizliğin elinde perişandır. Korkarız mimarimizi pek yakında gecekondular temsil edecek.”*⁹⁹⁴ diyerek mevcut durumdan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Şehirlerin imarı konusunda fikirlerinden istifade edilmek üzere Türkiye’ye davet edilen Fransız Mimarı Le Corbuiser: *“İstanbul’u kırk sene önce ziyaret etmiştim. O zamanki İstanbul ile şimdiki İstanbul arasındaki fark mimari bakımdan maalesef şehrin aleyhinedir.”* diyerek endişelerini ifade etmiştir. Türklerin büyük mimarlar yetiştirdiğini, İslam ve doğu mimarisinin beğenilen ve takdir edilen müstesna bir tarz olduğunu ifade eden Le Corbuiser yeni mimarların bu tarzdan ilham almaları gerekirken doğrudan modern mimariyi tercih etmelerinden dolayı şehrin mimarisinde ciddi zafiyetler görüldüğünü

⁹⁹⁰ Cemil Topuzlu, “Bugünkü İmar Planlarımızda Tatbik Kabiliyeti Var mı?”, *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.6-8.

⁹⁹¹ Cemal Refik, “Plânlı İstanbul”, *TOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, s.6.

⁹⁹² Ahmet Hamdi Tanpınar, “İstanbul’un İmarı”, *TOK Belleteni*, S.60, Aralık 1946, s.8.

⁹⁹³ Metin Toker, “Boğaziçi’nin Hudutları Gün Geçtikçe Daralıyor”, *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.1012; Mithat Cemal Kuntay, “Boğaziçi misin Sen?”, *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.16.

⁹⁹⁴ Şevket Rado, “Mimar Sinan’a Hüküm ki...”, *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.16; Ayrıca bkz.; Şevket Rado, “İstanbul Güzelleşiyor mu?”, *TOK Belleteni*, S.83, Aralık 1948, s.15.

belirtmiştir.⁹⁹⁵ Turizm altyapı eksikliklerine temas eden Cihat Baban: “*Dünyanın başşehirlerinden biri olan İstanbul’un musluklarından su yerine hırıltı gelirken ve su davasını senelerden beri halledememişken, ne seyyahı ne turisti?*” diyerek şehirdeki su sorununa temas etmiştir. Şahit olduğu üzere turistlerin “*Florya’ya giderken trende dayak yemiş gibi sıkıştırılmaları*”⁹⁹⁶da ulaşım şartlarının ıkkelliğini ortaya koyması açısından Baban’ın eleştirilerine sebep olmuştur.

Dr. Kemal Saraçoğlu bir seyahati sırasında gözlemlediği üzere turizmden elde ettiği gelirlerle döviz ihtiyacını gidermiş olan İsviçre’nin imrenilecek durumuna temas etmiş ve: “*Burada herkes memleketi güzelleştirmek ve temiz tutmak, yabancıyı rahat ettirmek gayretini kendinde buluyor. Biz ise müzahrefatı sokağa atıp sonra da bağırıyoruz: Belediye bakmıyor diye.*” şeklindeki ifadeleri ile çevre temizliği ve düzeni konusunda toplumsal sorumluluğun önemine işaret etmiştir.⁹⁹⁷ Cumhuriyet gazetesi yazarı Metin Toker, Boğaz’ın pahalı ve lüks sayılan otellerinde sıradan bir şekilde yürütölen hizmetlerde görölen dikkatsizliklerden ve Beykoz’daki tabakhanenin Rumeli kıyılarına vuran kokusunun yarattığı rahatsızlıktan bahsederek bu durumun turistler için de tahammöl edilemeyecek bir soruna işaret ettiğini vurgulamıştır.⁹⁹⁸

Sağlık Bakanlığı tarafından sıhhi turizme hizmet edecek hususi tesislere verilen işleme izinleri ve bu tesislerin kontrolleri konusunda yeterli derecede hassasiyet gösterilmemesi nedeniyle söz konusu işletmelerde yaşanan idare ve idame sorunları da savaş sonrası dönemde ortaya çıkan meseleler arasında yer almaktaydı.⁹⁹⁹ Örnek olarak, Suriye ve Irak’tan Türkiye’ye sayfiye için gelen 4.000 kadar misafirden bir kısmının Bursa ve Yalova kaplıcalarının idaresinden şikâyetleri, bu dönemde söz konusu kaplıcalarda idari ve sıhhi hizmetlerde zafiyet göröldüğüne işaret etmiştir.¹⁰⁰⁰ Nitekim sanat ve tarih açısından İngilizler için Edinburg’un, Almanlar için Nürnberg’in ifade ettiği anlamın Türkler açısından da Bursa için geçerli olduğunu belirten Falih Rıfkı Atay: “*Gerçi birtakım sözde modern banka yapıları ile eski ölüm sessizlikleri arasına sokuğumuz, latin harfli taze çimento ile düşünmeden yaptıklarımız ve kıyarak yıktıklarımızla orada da bir hayli marifet göstermişiz.*” diyerek bölge ile ilgili ciddi bir soruna dikkat çekmiştir.¹⁰⁰¹

Şevket Rado’nun küçük bir alanı “*turizm deneme bölgesi*” olarak ilan etmek konusundaki önerisi söz konusu dönemin önem arz eden fikirlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Rado’ya göre bu şekilde ulaşım, konaklama, eğlence ve çağdaş hizmet anlayışına yönelik sorunların daha az çaba ve cüzi bir bütçe ile çözölməsi ve bu

⁹⁹⁵ “Bu Güzel Şehre Yazık Olmuş”, *TOK Belleteni*, S.81-82, Ekim-Kasım 1948, s.13.

⁹⁹⁶ Cihat Baban, “Beklemeye Tahammölü Olmayan Bir Mevzu”, *TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.10.

⁹⁹⁷ Kemal Saraçoğlu, “Seyahat Mektupları, Yunanistan, İtalya ve İsviçre”, *Cumhuriyet*, 8.10.1948, s.3.

⁹⁹⁸ Metin Toker, “Kaybolan Cennet: İyi Ama Turist Bizim Neyimize Gelsin?”, *Cumhuriyet*, 19.8.1948, s.1, 4.

⁹⁹⁹ Burhan Felek, “Yalova’nın Derdleri”, *Cumhuriyet*, 9.10.1948, s.3.

¹⁰⁰⁰ “TOK 1946 Senesi 9 uncu İçtimainin Zaptı”, *TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.7.

¹⁰⁰¹ Falih Rıfkı Atay, “Pazar Konuşması”, *Ulus*, 23.9.1945, s.2.

örnekten hareketle belirlenen bölgenin çevresindeki yerlerin de turizm bölgesine eklenerek genişlemesi mümkün olabilecekti.¹⁰⁰² Ülkenin mevcut imkânları doğrultusunda adım adım tesis edilecek turizm bölgeleri hakkında olumlu bir tavır sergileyen ve bu tür bir faaliyetin dış turizm kadar iç turizme de katkı sağlayacağı yönünde görüş bildiren gazeteci Hikmet Münir ise: “*Biz iç turizmi de bir memleket tanıma, kültür, vatandaş yakınlığı meselesi olarak dünya ölçüsünde seyahatler gibi hayati mahiyette görüyoruz.*” diyerek turizm sahasında etütleri, hazırlıkları, bütçesi ve imkânları ile bu işi başarabilecek iki yetkin organın Hükümet ve Belediyeler olduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁰³

5. Turizm Propagandası

İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden dönemde Türkiye dünya barışına katkı sağlamak hususundaki çabaları ile dikkatleri üzerine çeken bir ülke olmuştur. Bu nedenle Türkiye’nin uluslararası imajına katkı sağlamak üzere dünya sathında tanınırlığının ve bilinirliğinin artırılması meselesi acil çözüm bekleyen bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Ülkeler arasındaki birliktelik anlayışını geliştirmek üzere 1948’de Lüksemburg’da düzenlenen uluslararası bir toplantı münasebetiyle Türk heyeti adına Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Türkiye ve Türkler hakkında verdiği konferans, ülkenin tarihî ve kültürel özellikleri ile yurt dışında tanıtımına hizmet eden önemli bir etkinlik olmuştur. Türkler ile ilgili mevcut bilgilerinin artmasına, hatta bazı olumsuz kanaatlerinin değişmesine vesile olan bu konferansta Avrupalı katılımcıların Türklerin dünya medeniyetine katkıları hakkında edindikleri bilgiler karşısında şaşkınlıklarını gizleyemedikleri görülmüştü.¹⁰⁰⁴ Konu ile ilgili başka bir soruna temas eden Falih Rıfkı Atay, tarihî hadiselerin ortaya çıkardığı birtakım husumet duyguları içinde Avrupa’da bir kısım basın ve yayın organlarında basın mensuplarına Türkiye’den olumlu bir şekilde bahsetmemeleri yönünde talimatlar verildiğine temas etmiştir. Bu menfi tavırların basın özgürlüğü ile tanınan ülkelerde bile görülmesi ayrıca dikkat çekmekte idi. Bu dönemde turistik propaganda açısından olumsuz etki uyandıran olaylardan biri de Pan American World Airways Şirketi’nin Beyoğlu’nda bulunan bürosunda yer alan 1947 tarihli büyük bir Türkiye haritasının Kars’ı ve Ardahan’ı gösteren kısmında Ermenistan, Siirt ve Hakkâri’yi gösteren kısmında da Kürdistan adlarının yer alması olmuştur. Bolşeviklerin söz konusu Türk topraklarının Ermenilere, Gürcülere ve Türkiye ile İran aleyhinde sürekli kışkırttıkları Kürt unsurlara ait olduğunu iddia ettikleri, bir kısım Gürcü ve Rus akademisyenlerin Giresun’a kadar bütün Türk toprakları üstünde sözde tarihî iddialar ortaya attıkları bir zamanda dikkat çeken bu konu basına yansımıştır. Türkiye’ye yakın

¹⁰⁰² Şevket Rado, “Ufaktan Başlasaydık”, *Akşam*, 22.5.1947, s.2.

¹⁰⁰³ Hikmet Münir, “Turizm Deneme Bölgeleri”, *Vakit*, 26.5.1947, s.3.

¹⁰⁰⁴ Cihad Baban, “Avrupa Türk’ü Tanımıyor”, *TTOK Belleteni*, S.82, Kasım 1948, ss.12.

bir politika takip eden ABD’de bu iddiaları destekler gibi bir takım haritaların basılması kamuoyunda teessüfle karşılanmıştır.¹⁰⁰⁵

Bunun yanı sıra Türk Büyükelçiliklerinde yetkin bir memur bulunmadığından dolayı Türkiye’ye dair bilgi almak isteyen üniversiteli gençlerin taleplerinin cevapsız kaldığına üzülererek şahit olduğunu ifade eden Atay, bu olumsuz durumları bertaraf etmek üzere basın ataşelerine etkin çalışma imkânlarının verilmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰⁰⁶ Elçilik ve Konsoloslukların Türkiye’yi buldukları ülke halkına tanıtmak ve buldukları yerleri de kendi vatandaşlarına öğretmek gibi vazifelerinin de olduğunu belirten İstanbul milletvekili İbrahim Alaettin Gövsa ise birçok Türk Elçilik ve Konsolosluklarında ülkeye ait herhangi bir vesika, sanat eseri, resim, kitap, mahsul ve mamul bulunmamasını eleştirmiştir. Türkiye’yi tarihi, sanat ve medeniyet eserleri ve Cumhuriyet İnkılâbı ile ülke dışında tanıtabilmek, bunun yanı sıra ülkenin mahsul ve mamullerine rağbeti artırarak ticari ve iktisadi faydalar temin edebilmek için yalnız Matbuat Umum Müdürlüğü’nün çalışmalarının yeterli olmadığını, bu çalışmalara başta hariciyeciler olmak üzere Ticaret, İktisat, İşletmeler ve Tekel Bakanlıkları ile bütün resmî ve hatta hususi müesseselerin katılması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁰⁷ Bu dönemde TTOK’yı ziyaret eden Hollanda’daki seyahat acentecilerinden Anita Huygen ve “*Royal Touring Club*”ten Mille P. Boevé, Felemenklilerin Türkiye’yi hiç tanımadıklarını, biraz propaganda yapılırsa birçok Felemenk turistin Türkiye’yi ziyaretinin mümkün olabileceğini, sefaretler ile konsoloslukların Türkiye hakkında bilgi vermek konusunda ketum davrandıklarını bildirmişlerdir.¹⁰⁰⁸

Gazeteci ve yazar Kemal Zeki Gençosman da tanıtmaya ve propaganda faaliyetleri konusundaki eksikliklere temas ederek şunları belirtmiştir:

“Kendimizi tanıtmak kavramını hâlâ kavramış sayılmayız. Hemen hepimizin yazıp çizdiğimiz, söyleyip durduğumuz bu eksik tarafımızın ıslahı için ortada göze görünür bir gayret de yoktur. Adeta ‘biz kendimizi tanıyoruz ya, büyük meziyetlerimizi biliyoruz ya, zekâmızdan asaletimizden, çalışkanlığımızdan şüphemiz yok ya, başkası tanımaya da olur’ der gibi bir hâlimiz var. Hâlbuki başkası tanımazsa olmuyor.”

Türkiye için tanıtmaya ve propaganda faaliyetlerinin önemine temas eden Gençosman, lise tahsili görmüş bir İtalyan’ın Türkiye’yi dünya haritası üzerinde gösteremediğine ve İtalyan okullarında okutulan coğrafya kitabında “*Türk Sokağı*” adıyla maşlahlı, şalvarlı veya kahvehanelerin önünde nargile içen entarili insanların bulunduğu bir Arap sokağı fotoğrafına şahit olmuştu. Bu hususu irdeleme gereği hissetmiş ve: “*Sebep basit: Dış temsilde zayıfız. Bu türlü hadiselerle karşı alakasız*

¹⁰⁰⁵ “Böyle Türkiye Haritası Olur Mu?”, *Cumhuriyet*, 5.6.1949, s.2.

¹⁰⁰⁶ Falih Rıfkı Atay, “Kendimizi Tanıtmak”, *TTOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, ss.24.

¹⁰⁰⁷ İbrahim Alaettin Gövsa, “Hariciyecilerin Tanıtma Vazifeleri”, *TTOK Belleteni*, S.93, Ekim 1949, s.16 ve 20.

¹⁰⁰⁸ “TTOK 12 Kasım 1947’de Toplanan 14 üncü İçtımının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.71, Aralık 1947, s.5.

*duruyoruz, düzeltmek için de herhangi bir gayret sarf ettiğimiz yok. Avrupa Kültür Ataşelerimiz acaba ne iş yaparlar, belli başlı Avrupa memleketlerinin coğrafya kitaplarında Türkiye'nin nasıl öğretildiği hiç mi birinin gözüne çarpmamıştır?"*¹⁰⁰⁹ diyerek konuya ilişkin endişelerini dile getirmiştir. Batı dünyasının söz konusu dönem itibarıyla Türkleri fesli ve şalvarlı erkeklerden, kafesli evlerde yaşayan peçeli kadınlardan oluşan bir millet olarak tanımaya devam ettiğine şahit olunabildiğini ifade eden yazar Sabri Esat Siyavuşgil ise bu anlayışı yıkmak için Türklerin tarih içinde dünya medeniyetine sağladıkları fikri ve sanatsal katkıları “*bir sır olmaktan kurtarmak*”, bu suretle Türkiye’yi yabancılara derin bir hayranlık duymalarını sağlayacak şekilde tanıtmak ve bu yönde yapılan yayım çalışmalarını artırmak gerektiğini dile getirmiştir. Yapılacak propaganda çalışmalarında başarılı sonuçlar almak için ilmi usullerden yararlanmak suretiyle yabancı ülke halklarının ilgi, hayranlık ve sempati duyduğu şeyleri tespit ederek tanıtım ve propaganda faaliyetlerine yön vermek gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰¹⁰ Turizmin Türkiye’nin servet kaynaklarından biri olmaya aday iktisadi bir unsur olduğuna vurguda bulunan sabık Çalışma Bakanı Sadi İrmak ise ülke insanının tanıma ve tanıtmaya hususundaki isteksizliğine, ülkedeki pasaport, vize, gümrük ve ikamet uygulamaları ile otel ve yol konularındaki eksikliklerine temas ettikten sonra şunları ifade etmiştir:¹⁰¹¹

“Hep şikâyet ediyoruz. Avrupa ve Amerika bizi kâfi derecede tanımıyor. Bu tanınmamak şüphesiz siyasi ve iktisadi münasebetlerimiz için lehte not değildir. Sevilmek için evvela tanınmak gerekir. Objektif görüşle Türk milleti ve Türk vatani kadar sevimli pek az şey var. Şu hâlde manevi imkânlarımızdan gereği gibi faydalanamıyoruz demektir. Bunun bir yolu sanat, ilim ve sporda yetiştireceğimiz şahsiyetler ise bir yolu da memlekete çekeceğimiz turistlerdir. Velhasıl en kârlı ve şerefli kaynağı ihmal etmemeliyiz.”

İrmak, bu söylemleriyle Türkiye’nin turizm konusundaki altyapı eksikliklerine ve tanıtmaya faaliyetleri konusundaki içine kapalı yapısına eleştiride bulunmuştur. Turizm ve propaganda işlerinin bir ülkenin politik ve iktisadi yapısında mühim bir yer işgal ettiğini belirten yazar Aziz Esenbel’e Ankara Palas’ta karşılaştığı İsviçreli bir gazete muhabiri Türkiye’deki basın özgürlüğü konusunda memnuniyetini dile getirmiş, bununla birlikte tabii güzellikleri de dâhil olmak üzere Türkiye’nin haricte yeterince tanınmadığını, bunu değiştirmek üzere herhangi bir vasıta da olmadığını ifade etmiştir. Esenbel ise bu tespiti karşılık gerek söz konusu muhabire gerekse yetkililere Türkiye’yi harice tanıtmak üzere BYUM’nin yetkileri dâhilinde sinema, resimli broşür ve radyo gibi mühim vasıtaların olduğunu hatırlatmıştır.¹⁰¹²

Türkiye’yi tanıtıcı yayınlar konusundaki eksiklik gerek ülkeyi ziyaret eden gerekse ziyaret etmek isteyen yabancı turistlerin de şikâyetlerine yol açmakta idi.

¹⁰⁰⁹ Kemal Zeki Gençosman, “Kusurlarımızın Uzaktan Görünüşü”, *Ulus*, 20.3.1949, s.3.

¹⁰¹⁰ Sabri Esat Siyavuşgil, “Kendimiz Tanıtalım”, *TTOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, ss.4-6.

¹⁰¹¹ Sadi İrmak, “Turizm İşlerimiz”, *Ulus*, 2.9.1948, s.1, 3.

¹⁰¹² Aziz Esenbel, “Memleketimizi Bütün Dünyaya Nasıl Tanıtalım”, *Akşam*, 21.5.1946, s.3.

Nitekim Prof. Dr. Muhlis Ete savaştan çıkan Budapeşte'nin bile tanıtım broşürü bastırılabilmişini ifade ederek, yerli ve yabancı turistler için bir an önce güncel bir "*İstanbul Turizm Rehberi*"nin de yayımlanmasının gerekliliğine ve faydalarına vurguda bulunmuştur.¹⁰¹³ Gazeteci ve yazar Vâlâ Nureddin, Milli Mücadele sonunda veya başka bir dönemde Türkiye'yi terk etmiş ve tabiiyet değiştirmiş ABD'nin ve Avrupa'nın muhtelif yerlerindeki Ermeni, Rum ve Musevi unsurların bu dönemde yürürlükte olan düzenlemeler gereği Türkiye'ye dönemediklerine işaret etmiştir. Türkiye'ye özlem duyan bu unsurların en azından turist olarak gelmelerine izin verilmesiyle hem ülkeye olan özlemlerini gidermelerinin hem de ciddi bir döviz girişinin mümkün olacağını belirtmiştir.¹⁰¹⁴

Broşür ve afiş gibi turistik tanıtım materyallerinin yayımında ve turizm acenteleri ile yapılması gereken işbirliği faaliyetlerinde zafiyet görüldüğü konusuna temas eden Cumhuriyet gazetesinde: "*Biz sadece kurak havalarda yağmur duasına çıkan saf köylüler gibi turist duasına çıkmış vaziyeteyiz. Yağmur duasıyla ne kadar yağmur yağarsa turist duası ile de o kadar seyyah gelir*" denilmiş ve turizmin kolay gibi görünmekle birlikte teşkilatlı ve büyük çaplı bir çalışma isteyen mühim bir iş olduğuna atıfta bulunulmuştur.¹⁰¹⁵ New York'ta büyük bir otel işleten bir işletmecinin İstanbul'u ziyareti sırasında ABD'de Türkiye hakkında turistik afiş ve tanıtıcı kitaplar konusunda ciddi eksikliklerin bulunduğuna temas etmesi bu konuya başka bir örnek teşkil etmiştir.¹⁰¹⁶ Yazar Sabri Esat Siyavuşgil de turizmi ve turistleri seyahate iten nedenleri incelediği bir makalesinde turistlerin yolculuklarını "*nizam, güzellik, lüks, huzur, haz ve sürpriz*" beklentileri içinde yaptıklarını belirterek, turizm teşkilatının seyahat imkânlarını turistlerin psikolojisine göre sunması gerektiğini, buna göre seyahat afişlerinin turisti etkilemek konusunda önemli bir rol oynadığını dile getirmiştir.¹⁰¹⁷ Otelcilik Mütahassısı Dan T. Moore bu görüşleri destekler mahiyette, kurulacak bir tanıtma teşkilatı ile dünyanın büyük mecmua ve gazetelerine Türkiye'nin turistik özelliklerine ait resim ve bilgiler gönderilmesi, reklam faaliyetlerinin artırılması, derli toplu rehber eserlerin basılması gibi tedbirlerle ülkeye turist celbinin hızlanacağı yönünde görüş bildirmiştir.¹⁰¹⁸

Tanıtma ve propaganda faaliyetlerinde etkin bir rol oynayan tercüman ve turist rehberlerinin söz konusu dönem itibarıyla gerek eğitim gerekse sayı anlamında yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Turist tercümanlarının çalışma

¹⁰¹³ Muhlis Ete, "İstanbul ve Turizm", *TTOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, s.15-16.

¹⁰¹⁴ Vâlâ-Nû, "Dışarıdaki Rum, Musevi ve Ermenilerin Türkiye Hasreti", *TTOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, s.18; Nitekim Rum Ortodoks Patriği Athenagoras'ın 1948'de İstanbul'a gelişi ile yakınlaşan ilişkiler çerçevesinde özellikle ABD'deki Rumların Türkiye'yi ziyaretlerinin kolaylaştırıldığı, bunların Türkiye'ye turist sıfatıyla girişleri için kanuni izin verildiği görülmüştür ("TTOK 26 ncı Mesai Yılı Raporu", *TTOK Belleteni*, S.99, Nisan 1950, s.4).

¹⁰¹⁵ "Turist Duası!..", *Cumhuriyet*, 11.4.1949, s.2.

¹⁰¹⁶ Cemal Refik, "Öyle Bilsinler", *TTOK Belleteni*, S.89, Haziran 1949, s.18-19.

¹⁰¹⁷ Sabri Esat Siyavuşgil, "Turizme Dair", *TTOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, s.6-8.

¹⁰¹⁸ "Turizm Faaliyetimize Dair Bir Turistin Acı Tenkidleri", *Cumhuriyet*, 12.10.1948, s.1, 4.

izinlerine yönelik uygulamaları güncellenmek üzere 1948 yılı Eylül ayından itibaren vesikalarını değiştirmeye karar veren İstanbul Belediyesi'nin bu münasebetle elde ettiği bilgilere göre İstanbul'da hâlihazırda hepsi Türk olmak üzere ancak 20 turist tercümanı görev yapmakta idi.¹⁰¹⁹ Nitekim Cihat Baban: “*Bir turistin müzede kendisine izahat verecek, dilinden anlayan birisini bulamadığına ve tercüman namı altında ne olduğu belli olmayan bir zatın zırvalarını dinlemeğe mecbur tutulduğuna*”¹⁰²⁰ şahit olduğunu belirterek ülkedeki turist rehberlerinin ve tercümanlarının yetersizliğine vurguda bulunmuş ve bu şartlar altında ülkeye turist gelmesinin beklenilemeyeceğini ifade etmiştir.

6. Tarihî Eserlerin Korunması ve Müzeler

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreç içinde Türkiye'de turizm açısından ciddi sorunlardan birini de tarihî eserlerin korunması ve çağdaş bir anlayışla teşhir edilmesi meselesi teşkil etmiştir. Söz konusu dönemde anıt eserlerin ve arkeolojik alanların tahrip edilmesi ve kirletilmesi gibi cehalet ürünü davranışlar ülke sathında dikkat çeker bir hâl almıştı.¹⁰²¹

Kazım Nami Duru: “*Bir yandan istihşali arttıralım, ihracat yapabilelim, para kazanalım, fakirlikten kurtulalım diyoruz. Bir yandan da bize bol bol döviz getirecek olan güzel anıtlarımızı haraplığa terk ediyoruz. Bu nasıl iş? Turizmin kârlı bir iş olmasından başka milli gururu yükseltecek değerinde neye bu kadar gafiliz?*”¹⁰²² diyerek konuya ilişkin endişelerini dile getirmiştir. Cihat Baban ise bu konuda devletin korumaya ve onarıma yönelik tahsisatının yetersiz kalması nedeniyle tarihî eserlerin tahrip olduğunu belirtmiş ve şu hususlara dikkat çekmiştir:¹⁰²³

“Anıtlar, binalar, sanat eserleri bir milletin tarih içindeki mevkiini dünyaya tanıtan delillerdir. Biz bu gidişle bir gün medeni âlem karşısına eserlerini muhafaza edememiş, hatta onları yıkılmış olarak mücrim sıfatıyla çıkacağız...Memleketimize seyyah getirerek onlara kendimizi tanıtmak isteriz, fakat eğer buradan gidecek olan seyyahlar memleketlerine döndükleri zaman: ‘Türkler kendi tarihlerine ve medeniyetlerine ehemmiyet vermiyorlar, bu eserleri iklimin barbar yıkıcılığına terk etmişlerdir’ derlerse hiç de şeref verici olmaz.”

Baban, bu söylemleri ile konunun ciddiyetine temas etmiştir. İstanbul milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın da eski eserlerin tahribinin, hızlanan şehircilik ve imar hareketleriyle doğru orantılı olarak arttığına vurguda bulunmuş ve şunları ifade etmiştir:¹⁰²⁴

¹⁰¹⁹ “Seyyah Tercümanlarının Vesikaları Değiştiriliyor”, *Akşam*, 28.8.1948, s.4.

¹⁰²⁰ Cihat Baban, “Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu”, *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.10.

¹⁰²¹ Halim Baki Kunter, “Anıtları Kirletenler”, *TTOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, s.20.

¹⁰²² Kâzım Nami Duru, “Yurdumuzun Turistik Önemi”, *TTOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, s.3-5.

¹⁰²³ Cihat Baban, “Yıkılan Medeniyet”, *TTOK Belleteni*, Ekim 1949, s.3-4.

¹⁰²⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, “Çok Hayırlı Bir İş”, *TTOK Belleteni*, S.59, Aralık 1946, s.24.

“Eğer öteden beri olduğu gibi eski eserlere karşı lakaydi ve ihmâl ile iktifa etmiş olsaydık, ihtimal ki bunların birçoğu hala ayakta bulunacaktı. Fakat şehircilik ve imar fikirlerini pek iptidai bir şekilde tasavvur eden çok iyi niyetli ve azimli memurlarımızın iyi yapıyoruz fikriyle emsalsiz abideleri zedeledikleri hatta bütün bütün yıktıkları hüznün ve teessürle daima hatırlanacak bir vakiadır.”

Yalçın bu ifadeleriyle tarihî eserlerin korunması konusundaki yanlış uygulamaları eleştirmiştir. Coğrafyası, tarihi, tabii güzellikleri ve istirahat imkânlarıyla müstesna bir şehir olan İstanbul’un turistik özelliklerinden yeterince faydalanılamamasından ötürü şehrin hak ettiği geliri elde edemediğini belirten Muhlis Ete, savaş sonrasında harap ve turizm için elverişsiz bir durumda olan Avrupa şehirlerinin bu durumundan istifade etmek konusunda zafiyet gösterildiğini iddia etmiştir. Söz konusu dönem itibariyle Topkapı Sarayı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Askeri Müze, Yerebatan ve Binbirdirek Mahzenleri gibi tarihî ve turistik mekânların tamir nedeniyle yabancılara özel izinler dışında kapalı olmasının İstanbul Belediyesi için büyük bir gelir kaybına yol açtığını belirtmiştir. Ete, aynı zamanda belediye sınırları içindeki saray ve arsaların hususi teşebbüs ortaklığıyla istirahat ve eğlence yerleri olarak inşa ettirilmesiyle önemli bir gelir kaynağı elde edilebileceğini vurgulamıştır.¹⁰²⁵ Nitekim söz konusu dönem itibariyle ülke turizminin önünü açmaya yönelik bu fikir ve önerilerin ilgili devlet organları tarafından dikkate alındığı görülmektedir.

Gazeteci ve yazar Murat Sertoğlu bir yazısında Türkiye’nin turizm bakımından zengin potansiyellerine dikkat çekerek, buna binaen eski eser mütehassısları yetiştirilmesi konusundaki gerekliliğe vurguda bulunmuştur. Bunun için örnek olarak Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’ne bağlı bir “Eski Eserler Enstitüsü” kurulmasının faydasına değinmiş ve ülkede eski eserlerin kıymetini bilen personel sayısının artırılması hususunda hassasiyet gösterilmesi gerektiğine işaret etmiştir.¹⁰²⁶

7. Turizm Terbiyesi ve Pahallık

İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasında ciddi iktisadi ve siyasi sıkıntılarla uğraşan Türkiye’de turizm anlayışının halk nezdinde kabul görmeye ve yerleşmeye başlaması kolay olmamıştır. Ülke sathında halkın turizme ve turistlere bakışı ve yaklaşımı turizm faaliyetlerinde elde edilen başarıyı etkileyen önemli unsurlardan biri olmuştur.

Turistlerin hor görülmemesinin, aldatılmamasının ve dahası onlara yardımcı olmak suretiyle memnuniyetlerinin kazanılmasının ülkenin uluslararası imajı açısından

¹⁰²⁵ Muhlis Ete, “İstanbul ve Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, s.15-16; Milli Sarayların ziyaretlere dolayısıyla turizme kapalı olması çeşitli vesilelerle basında eleştirilmiştir. Hürriyet gazetesinde konuya ilişkin olarak çıkan bir habere yer veren TTOK için bkz.; “Dahili Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, s.16-17.

¹⁰²⁶ Murat Sertoğlu, “Üniversiteye Düşen Vazife”, *Tanin*, 12.3.1946, s.3; Murat Sertoğlu, “Eski Eserler Enstitüsü”, *TTOK Belleteni*, Nisan 1946, S.51, s.19-20.

önemine işaret eden Cihat Baban¹⁰²⁷ konu ile ilişkili olarak ülkedeki pahalılık konusuna dikkat çekmiş ve: “...zengindir, ecnebidir versin diye Kapalıçarşı’da on kuruşluk malı on liraya satan insanların bulunduğu yerde seyyahın karnı beş liraya doymaz...bir bardak suyun şişe ile on kuruşa satıldığını su ile muhat bir beldede görür ve Türkiye’nin bir damlacık zevkine varmak için en pahalı fiyattan bir kilo keçiyoynuzu kemirmeğe mecbur olursa Türkiye’ye turist mi gelir?” şeklinde serzenişte bulunmuştur. Bu sorunları çözmek konusunda Hükümet’ten beklentilerini dile getiren Baban: “Turizm ismi altında memleket işlerini geniş çapta kucaklayan bir ıslahat davasının peşinde koşuyoruz.”¹⁰²⁸ diyerek Türkiye’de turizmin bir çok konu ile iç içe olduğuna, turizm terbiyesi hususundaki eksikliklere ve ülkedeki pahalılığa dikkat çekmiştir. Bu dönemde sportif bir etkinlik için Türkiye’ye gelen “Ahbarü’l-Yevm” adlı Mısır gazetesinin muhabiri de dünyadaki en pahalı ülkelerden biri olarak değerlendirdiği Türkiye’de turizm alanında ilerleme kaydedilmesi için turistler için bir şikâyet unsuru olan pahalılık konusunun bertaraf edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Vâlâ Nureddin de bu görüşe katılarak yerli halkın ve yabancıların konaklama ve seyahat vasıtaları konusunda, yeme-içme ve eğlence mekânlarında karşı karşıya kaldıkları bu sıkıntılı durumun giderilmesini turizm faaliyetlerinin desteklenmesi için elzem tedbirlerden biri olarak değerlendirmiştir.¹⁰²⁹ Hâzım Atıf Kuyucak da ülkedeki seyahat hareketliliğini artırmak üzere Hükümet’in ulaştırma vasıtalarında indirim uygulamasını tavsiye etmiştir.¹⁰³⁰Burhan Felek turizm altyapısı eksikliklerine temas ettiği bir yazısında: “Ülkede hayat pahalıdır, şoföründen kundura boyacısına kadar herkes turisti yolmak ister” diyerek konunun ülke için olumsuz etkiler yaratan yönlerine temas etmiştir.¹⁰³¹ Dr. Kemal Saraçoğlu da turizm terbiyesi konusundaki zafiyetlere değinmiş ve: “şoför fazla para ister, vermezsen adamı bıçaklar, o hâlde nemize lazım bizim turizm..oturalım oturduğumuz yerde.” diyerek veryansın etmiştir. Söz konusu şartlar altında ülkede turizm faaliyetlerinde başarı elde etmenin mümkün olamayacağını vurgulamıştır.¹⁰³²Bunun yanı sıra iktisadi sıkıntıların etkisiyle söz konusu dönem itibarıyla dilencilikğin ülkede adeta kârlı bir meslek hâlini aldığı görülmüştür. İstanbul ve Ankara’da dilencilerin sayısı günden güne artış göstermekteydi. Bu durum ülkeyi ziyaret eden turistlerde olumsuz bir izlenim uyandırmıyordu.¹⁰³³

Bütün bunların yanı sıra Bursa’nın Yalova Termal Otel ve Çelik Palas gibi iki önemli konaklama tesisinde bile yemek salonuna terlikleriyle gelenlerin, pijamalarıyla etrafta dolaşanların, gece yarısına kadar gürültü edenlerin, içki ziyafetlerini geç saatlere kadar devam ettirenlerin bulunması hoş karşılanmayan davranışlar olarak Burhan Cahit Morova tarafından eleştirilmiştir. İsviçre, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde

¹⁰²⁷Cihat Baban, “Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz”, *TOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, s.3-4.

¹⁰²⁸Cihat Baban, “Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu”, *TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.10.

¹⁰²⁹Vâ-Nû, “Turizm İmkânları ve Türkiye”, *Akşam*, 13.6.1946, s.3.

¹⁰³⁰Hâzım Atıf Kuyucak, “İktisadî Bakımdan Turizm”, *Vakit*, 19.2.1947, s.2.

¹⁰³¹Burhan Felek, “Milletlerarası Saray-Otel”, *Cumhuriyet*, 17.12.1945, s.3.

¹⁰³²Kemal Saraçoğlu, “Seyahat Mektupları, Yunanistan, İtalya ve İsviçre”, *Cumhuriyet*, 8.10.1948, s.3.

¹⁰³³Murat Sertoğlu, “Dilenci Ordusu”, *TOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, s.16.

bir cazibe merkezi durumunda olan kaplıca otellerinde görülmeyen bu olaylar Türkiye gibi sıhhi turizmde yer edinmeye çalışan bir ülkede yerli ve yabancı turistler için rahatsız edici bir durum olarak dikkat çekmekte idi.¹⁰³⁴

Sonuç

Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle ivme kazanmaya başlayan turizm faaliyetleri İkinci Dünya Savaşı nedeniyle durma noktasına gelmiştir. Savaşa fiili olarak girmemekle birlikte Türkiye’de siyasi, iktisadi ve sosyal hayat savaşın yarattığı olumsuz etkilere maruz kalmıştır. Bu etkilerin savaşın ardından hemen ortadan kalkması mümkün olmamıştır.

Savaşın yarattığı olumsuz etkileri asgari düzeye çekebilmek üzere Türkiye’nin gündeminde yer alan turizm faaliyetleri savaşın akabinde ciddi eksiklikler ve sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Hâlihazırda devam eden iktisadi sıkıntılar ve kısıtlamalar, buna paralel olarak turizm yatırımları ve faaliyetleri konusunda devlet desteğinin ve teşvikinin yeterli olmaması, turizm teşkilatının ülkenin potansiyellerini harekete geçirebilecek maddi imkânlardan ve kadrolardan yoksun oluşu bahsi geçen sorunların kısa vadede çözülmesini engelleyen etkenler arasında yer almıştır. Benzer şekilde güvenlik tedbirleri çerçevesinde ülkeye giriş ve çıkışların ve ülke içindeki seyahat faaliyetlerinin sıkı bir kontrole tabi tutulması, bu nedenle beliren seyahat ve konaklama sorunları ülkedeki turizm hareketliliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Turistik özellikleri ile dikkat çeken bölgelerde söz konusu dönem itibariyle belirginleşmeye başlayan imar ve şehirleşme sorunları ise turizm idaresinin yetki sınırlarını aşan büyük çaplı bir mesele hâline gelmiştir. Turizm alanında görev yapacak nitelikli personel eksikliğinin giderilmesi ve turizm bilincinin halka teşmil edilmesi yönündeki çabalar planlı bir eğitim faaliyeti ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ülkenin tarihî ve tabii özelliklerinin korunması ve değerlendirilmesi konusundaki zafiyetler ve yurt dışındaki tanıtım faaliyetlerinde görülen propaganda eksiklikleri de ülke turizminin gelişme hızını kesmiştir.

Savaş sonrasındaki dönemde turizm alanında belirginleşen bahsi geçen meseleler aydınlar arasında tartışılmış ve devletin yetkili organları tarafından dikkate alınmıştır. Bu meselelerin çözümü için planlı, disiplinli ve uzun soluklu bir çalışma sürecinin gerektiği anlaşılmıştır. Savaş yıllarının yarattığı bütün olumsuz koşullara rağmen turizmin Türkiye’nin iktisadi ve sosyal gelişimine, medeni anlayışına ve tanıtımına katkı sağlayacak önemli bir unsur olarak görülmesi de söz konusu dönemin dikkat çeken özellikleri arasındadır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde turizmin geçirdiği merhalelerin ve sıkıntılı süreçlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak üzere kaleme alınan bu makale vesilesiyle günümüz itibariyle turizm alanında yaşanan birçok sorunun temellerine

¹⁰³⁴ Burhan Cahit Morkaya, “En Büyük Dert Yolsuzluk”, *Akşam*, 5.8.1948, s.5.

inmek mümkün olmaktadır. Ayrıca çalışmada ortaya konulan bilgiler, tespitler ve yapılan değerlendirmeler bahsi geçen sorunların çözümü konusunda önemli ipuçları da vermektedir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi / BCA

BCA, D: F11, DN: 651., FK: 030. 1.0.0., KN:104., SN:41, 1958.

BCA, DN:440124, FK:30..10.0.0, YN:268.806.., SN:5, 31/01/1947.

BCA, DN:91, FK: 30.18..1.2, YN:92.91.. SN:16, 17/09/1940.

Resmî Yayınlar

“Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 16/07/1943, Kanun No:4475, *Resmî Gazete*, S.5462, 22 Temmuz 1943.

“Ecnebilerin Seyahat ve İkametleri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 16/07/1938, S.3961, Kanun No:3529, Kabul Tarihi: 29/06/1938.

“Ecnebilerin Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki 3529 Numaralı Kanunun Bazı Maddelerini Tadil Eden Kanun”, *Resmî Gazete*, 31 Temmuz 1940, S.4575, Kanun No: 3900, Kabul Tarihi: 24/07/1940.

“Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin Teşkilât ve Vazifelerine Dair Nizamnamenin Meriyete Konulması”, *Resmî Gazete*, 22 Ağustos 1940, S. 4594, Kararname No: 2/14153.

“Millî Korunma Kanunu”, *Resmî Gazete*, 26 Kanunusani 1940, S.4417, Kanun No: 3780, Kabul Tarihi: 18/01/1940.

“Pasaport Kanunu”, *Resmî Gazete*, 15/07/1938, S.3960, Kanun No:3519, Kabul Tarihi:28/6/1938.

TBMM ZC, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim 14, Oturum: 1, 19.12.1945, s.181-183 ve 190.

“Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatname”, *Resmî Gazete*, 9 Şubat 1943, S.5326, Tamim No:23793/3069, Tamim Tarihi: 30/07/1940.

“Yolcuların Gümrük Kontrolü Hakkında Talimatnamede Yapılan Değişiklik Hakkında Tamim”, *Resmî Gazete*, 27 Teşrinisani 1943, S.5567.

Telif-Tetkik Eserler ve Makaleler

Atay, Falih Rıfkı, “Hemen Kuracağımız Bir Endüstri”, *Ulus*, 9.9.1947, s.1, 3.

_____, “Kendimizi Tanıtmak”, *TTOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, s.24.

_____, “Milli Kalkınmayı Hızlandırma”, *Ulus*, 25.3.1947, s.6.

_____, “Pazar Konuşması”, *Ulus*, 23.9.1945, s.2.

_____, “Turizm Davası, Acıklı ve Gülünç Durumumuz”, *Cumhuriyet*, 20.9.1948, s.2.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

- Baban, Cihat, "Altın Yumurtlayacak Tavuğa Yem Vermiyoruz", *TOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, ss.3-4.
- _____, "Avrupa Türk'ü Tanımıyor", *TOK Belleteni*, S.82, Kasım 1948, s.12.
- _____, "Beklemeye Tahammülü Olmayan Bir Mevzu", *TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.10.
- _____, "Bir Misafirin Tenkidi", *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, ss.9-10.
- _____, "Kalkınmamızın Esas Temeli: Milli Yol Davası", *TOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, ss.17-18.
- _____, "Yıkılan Medeniyet", *TOK Belleteni*, Ekim 1949, ss.3-4.
- "Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün Yıllık Faaliyeti", *Tanin*, 29.11.1945, s.2.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- "Böyle Türkiye Haritası Olur Mu?", *Cumhuriyet*, 5.6.1949, s.2.
- "Bu Güzel Şehre Yazık Olmuş", *TOK Belleteni*, S.81-82, Ekim-Kasım 1948, ss.13.
- Cemal Refik, "İstanbul ve Seyyahlar", *Akşam*, 13.6.1948, s.3.
- _____, "Öyle Bilsinler", *TOK Belleteni*, S.89, Haziran 1949, ss.18-19.
- _____, "Plânlı İstanbul", *TOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, s.6.
- "Dâhili Turizm", *TOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, s.16-17.
- Dav'er, Abidin, "İstanbul'u İhmal Değil, İmar Etmeliyiz", *Cumhuriyet*, 31.5.1948, ss.1-3.
- Dawson, Albert K., "Amerika-Türkiye Turizm Münasebetleri", *TOK Belleteni*, S.61, Şubat 1947, ss.20-21.
- Dirimtekin, Feridun, "İstanbul'un İmarı", *TOK Belleteni*, S.94-95, Kasım-Aralık 1949, ss.7-8.
- Duru, Kâzım Nami, "Yurdumuzun Turistik Önemi", *TOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, ss.3-5.
- Durukal, Hüsnü Sadık, "Seyyah Celbi", *Akşam*, 4.10.1948, s.3.
- _____, "Turizm Her Şeyden Evvel Bir Zihniyet Meselesidir", *Akşam*, 3.7.1946, s.3.
- Ergün, Süreyya, "Turizm Bakımından Belediyecilik Yeni Gelir Kaynakları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.14, Kasım 1946, ss.558-560.
- Esenbel, Aziz, "Memleketimizi Bütün Dünyaya Nasıl Tanıtalım", *Akşam*, 21.5.1946, s.3.
- Ete, Muhlis, "İstanbul ve Turizm", *TOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, ss.15-16.
- Evcin, Erol, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.55, Güz 2014, ss.23-81.
- Ezine, Celâleddin, "Memleketimize Gelecek Enebilir", *TOK Belleteni*, S.36, Ağustos 1944, s.16.
- Felek, Burhan, "Milletlerarası Saray-Otel", *Cumhuriyet*, 17.12.1945, s.3.
- _____, "Otel Lazım", *Cumhuriyet*, 13.5.1949, s.2.
- _____, "Seyrüsefer İşi", *TOK Belleteni*, S.58, Ekim 1946, s.21.
- _____, "Tabanca!..", *TOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, s.20.

- _____, "Turizm Davamız", *Cumhuriyet*, 22.9.1948, s.3.
- _____, "Yalova'nın Dardları", *Cumhuriyet*, 9.10.1948, s.3.
- Gençosman, Kemal Zeki, "Kusurlarımızın Uzaktan Görünüşü", *Ulus*, 20.3.1949, s.3.
- _____, "Soğuk Oluk'ta Bir Sabah...", *Ulus*, 20.6.1949, s.3.
- Gövsal, İbrahim Alaettin, "Hariciyecilerin Tanıtma Vazifeleri", *TOK Belleteni*, S.93, Ekim 1949, ss. 16-20.
- "Gümrük ve Tekel Bakanlığı", *TOK Belleteni*, S.87, Mayıs 1949, s.19.
- Hikmet Münir, "Turizm Deneme Bölgeleri", *Vakit*, 26.5.1947, s.3.
- Irmak, Sadi, "Turizm İşlerimiz", *Ulus*, 2.9.1948, s.1, 3.
- "İstanbul Mali Buhrandan Nasıl Kurtarılabilir?", *Cumhuriyet*, 20.9.1947, s.1, 3.
- "İstanbul'a Seyyah Celbi Doğru Görülmüyor!", *Cumhuriyet*, 16.9.1948, s.1, 3.
- "İstanbul'a Seyyah Gelsin mi, Gelmesin mi?", *Cumhuriyet*, 17.9.1948, s.2.
- Karay, Refik Halit, "Bütün Dünya ve İstanbul", *TOK Belleteni*, S.77-78, Haziran-Temmuz 1948, s.14.
- _____, "Gezinti Acenteleri", *TOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.14.
- Kuntay, Mithat Cemal, "Boğaziçi misin Sen?", *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.16.
- Kunter, Halim Baki, "Anıtları Kirletenler", *TOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, s.20.
- Kuyucak, Hâzım Atıf, "İktisadî Bakımdan Turizm", *Vakit*, 19.2.1947, s.2.
- "Mısırlılara Çıkardığımız Güçlükler", *Cumhuriyet*, 21.9.1948, s.2.
- Morkaya, Burhan Cahit, "En Büyük Dert Yolsuzluk", *Akşam*, 5.8.1948, s.5.
- _____, "Siyasi Bir Rapor", *TOK Belleteni*, S.52, Mayıs 1946, ss.14-15.
- "Mümtaz Ökmen'in Verdiği Cevaplar", *Ulus*, 20.12.1946, s.1, 3.
- Nadir Nadi, "Dışarıdaki Türkler", *TOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, ss.17-18.
- _____, "Döviz ve Turizm", *Cumhuriyet*, 30.1.1946, s.1, 3.
- _____, "Efendim Nerede? Ben Nerede?", *Cumhuriyet*, 25.5.1947, s.1, 3.
- Rado, Şevket, "İstanbul Güzelleşiyor mu?", *TOK Belleteni*, S.83, Aralık 1948, s.15.
- _____, "Mimar Sinan'a Hüküm ki...", *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.16.
- _____, "Neredesin Kolaylık?", *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.12.
- _____, "Seyyah Var, Otel Yok! Döviz Var, Alan Yok!", *Akşam*, 28.5.1949, s.2.
- _____, "Sözün Gelişi", *Akşam*, 22.1.1946, s.2.
- _____, "Turizm Davası", *Akşam*, 13.6.1948, s.3.
- _____, "Turizme İnanmıyoruz!", *TOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, s.5.
- _____, "Ufaktan Başlasaydık", *Akşam*, 22.5.1947, s.2.
- Saraçoğlu, Kemal, "Seyahat Mektupları, Yunanistan, İtalya ve İsviçre", *Cumhuriyet*, 8.10.1948, s.3.
- Sertoğlu, Murat, "Dilenci Ordusu", *TOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, s.16.
- _____, "Eski Eserler Enstitüsü", *TOK Belleteni*, Nisan 1946, S.51, ss.19-20.
- _____, "Üniversiteye Düşen Vazife", *Tanin*, 12.3.1946, s.3.
- "Seyyah Gelsin Diye Beklerken", *Cumhuriyet*, 11.2.1948, s.2.
- "Seyyah Tercümanlarının Vesikaları Değiştiriliyor", *Akşam*, 28.8.1948, s.4.

- Siyavuşgil, Sabri Esat, “Turizme Dair”, *TOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, ss.6-8.
- _____, “Kendimiz Tanıtalım”, *TOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, ss.4-6.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, “İstanbul’un İmarı”, *TOK Belleteni*, S.60, Aralık 1946, s.8.
- “Taşıt Kazalarının Önlenmesi için Alınacak Tedbirler Hakkında Bayındırlık Bakanının Tamimi”, *TOK Belleteni*, S.83, Aralık 1948, s.10.
- Toker, Metin, “10 Senede Hatay İçin Hiçbir Şey Yapmadık!”, *Cumhuriyet*, 2.6.1948, s.1, 4.
- _____, “Boğaziçi’nin Hudutları Gün Geçtikçe Daralıyor”, *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.1012.
- _____, “Bugünkü Orta Şark”, *Cumhuriyet*, 11.5.1949, s.2.
- _____, “Kaybolan Cennet: İyi Ama Turist Bizim Neyimize Gelsin?”, *Cumhuriyet*, 19.8.1948, s.1, 4.
- _____, “Urfa’dan Elazığ’a Gidenlerin Gördükleri”, *Cumhuriyet*, 16.6.1918, s.1, 4.
- Topuzlu, Cemil, “Bugünkü İmar Planlarımızda Tatbik Kabiliyeti Var mı?”, *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, ss.6-8.
- “TOK 1946 Senesi 9 uncu İhtimamın Zaptı”, *TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.7.
- “TOK 1946 Yılı 10 uncu İhtimamın Zaptı”, *TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, ss.5-6.
- “TOK 3 üncü Müşterek İhtimamın Zaptı”, *TOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, ss.11-13.
- “TOK 12 Kasım 1947’de Toplanan 14 üncü İhtimamın Zaptı”, *TOK Belleteni*, S.71, Aralık 1947, s.5.
- “TOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu”, *TOK Belleteni*, S.76, Mayıs 1948, ss.4-9.
- “TOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *TOK Belleteni*, S.87, Nisan 1949, ss.3-9.
- “TOK 26 ncı Mesai Yılı Raporu”, *TOK Belleteni*, S.99, Nisan 1950, ss.3-7.
- Tuna, Serkan, “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, S.13, 2007, ss.86-121.
- “Turist Duası!..”, *Cumhuriyet*, 11.4.1949, s.2.
- “Turizm Faaliyetimize Dair Bir Turistin Acı Tenkidleri”, *Cumhuriyet*, 12.10.1948, s.1, 4.
- “Türkiye’ye Gelmek İsteyen Yunan Turistleri”, *Ulus*, 7.3.1947, s.2.
- Us, Asım, “Devriâlem Hava Postaları”, *Vakit*, 20.6.1947, s.6.
- Vâ-Nû, “Dışarıdaki Rum, Musevi ve Ermenilerin Türkiye Hasreti”, *TOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, s.18.
- _____, “İstanbul’da Üç Ayda Dokuz Bin Lira Sarf Eden Ecnebi Bir Aile”, *Akşam*, 11.10.1946, s.3.
- _____, “Kamp Yerleri”, *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.8.
- _____, “Seyyahlara Kolaylık”, *TOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, s.19.
- _____, “Turizm İmkânları ve Türkiye”, *Akşam*, 13.6.1946, s.3.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Çok Hayırlı Bir İş”, *TOK Belleteni*, S.59, Aralık 1946, s.24.

Yalman, Ahmet Emin, “Türkiye’nin Kapıları Seyyahlara Kapalıdır”, *TOK Belleteni*, Ekim Kasım 1948, ss.16-17.

_____, “Yurdumuzun Turistik Önemi”, *TOK Belleteni*, S.85, Şubat 1949, ss.9-10.

Yedinci Bölüm

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN AKABİNDE TÜRKİYE'DE TURİZMİ CANLANDIRMA ÇABALARI (1945-1949)

Giriş

1939 yılının Eylül ayında Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan ve tüm dünyayı yakın etkisi altına alan İkinci Dünya Savaşı, 1945 yılının Eylül ayı itibariyle resmen sona ermiştir. Bununla birlikte savaşın askeri, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda yarattığı olumsuz etkiler hemen ortadan kalkmamış, bu durum turizm alanında da etkilerini hissettirmeye devam etmiştir.¹⁰³⁵

Altı yıllık savaş sürecinde dünyada turizm faaliyetleri ile tanınan ülkeler ya savaş sahası hâline gelmiş ya da muharip ülkelerle çevrili kalmıştır. Bu nedenle tüm dünyada turizm faaliyetleri durma noktasına gelmiş, insanlar birçok ülkede yurt dışına çıkmak bir yana yurt içinde bile seyahat etme imkânı bulamamıştır. Savaşın sona ermesine rağmen yayılmacı dış politika anlayışını devam ettiren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin işgal ettiği ülkeler dışında, uluslararası ilişkiler gün geçtikçe artmaya ve normale dönmeye başlamıştır. Savaş süresince iktisadi hayatları temelinden sarsılan Belçika, İsveç, İsviçre, Norveç, Hollanda, Danimarka, İngiltere, Fransa, İtalya gibi ülkeler dış ticaret muvazeneleri için önemli bir gelir kaynağı durumunda olan turizm sanayinden istifade etmek yoluna gitmişlerdir. Böylece hızlı bir şekilde kalkınmanın etkili bir aracı olarak turizme daha fazla önem verilmiş ve savaş biter bitmez zevk, eğlence, dinlenme, eğitim ve sağlık amaçlı seyahatlere, bunların gerek ülke içinde, gerek ülkeler arasında teşkilatlandırılmasına ivme kazandırılmıştır.¹⁰³⁶ Bu çalışmalara altyapı hazırlamak üzere 1941 tarihli Atlantik ve 1942 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) beyannameleri, iare ve icar sözleşmeleri ile Birleşmiş Milletler'e üye ülkeler arasında savaş sonrasında dünya ticaretine engel olan sınırlamaların kaldırılması, yüksek gümrük vergilerinin indirilmesi ve dünya para politikalarında istikrar sağlamak amacıyla 1944'te ABD merkezli olarak "Milletlerarası Para Fonu"nun teşkil edilmesi turizm faaliyetlerinin ve yatırımlarının teşviki konusunda önemli adımlar olmuştur.¹⁰³⁷ Bu çerçevede bahsi geçen ülkeler seyahat mevzuatlarını yeniden gözden geçirmek ve

¹⁰³⁵ Örnek verilecek olursa şehirleri harap olan İngiltere ve Fransa'da savaş sonrasında otel bulma sorunu ortaya çıkmış, insanlar dünyanın rahat bir köşesi olarak gördükleri ABD'ye akın etmiş, böylece orada da benzer sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştı (Mazhar Osman Uzman, "Harpten Sonra Seyahat", *TOK Belleteni*, S.60, Ocak 1947, s.23); Savaşın yeni çıkmış 1945 yılı Paris'i bile hayat pahalılığı, yeme-içme sıkıntıları, benzin kısıtlamaları, şekerin karta bağlanması gibi bir dizi sıkıntı ile karşı karşıya kalmıştı (Nazım Poroy, "Gene Turizm", *TOK Belleteni*, S.94-95, Kasım-Aralık 1949, s.4-5).

¹⁰³⁶ "TOK 1945 Senesi Raporu", *TOK Belleteni*, S.52, Mayıs 1946, s.3.

¹⁰³⁷ Hâzım Atıf Kuyucak, "Turizm Nedir?", *Ulus*, 21.03.1945, s.2 ve 5.

pasaport, vize, ikamet, seyrüsefer ve döviz işlerinde seyahatleri kolaylaştıracak tedbirler almak suretiyle savaş nedeniyle sekteye uğrayan turizm faaliyetlerini tekrar canlandırmaya çalışmışlardır.¹⁰³⁸ Bu faaliyetlerin yanı sıra savaş sonrasında iktisadi dengeleri sağlamak üzere ABD'nin Avrupa ile işbirliğini temele alan "Marshall Planı"nda da turizm çalışmalarına yer verilmiş, bu münasebetle ABD vatandaşlarının plana dâhil ülkelere rahat bir şekilde seyahat edebilmelerini sağlamak, bu ülkelerdeki turistik müessese ve vasıtaların gelişmesini kolaylaştırmak ve teşvik etmek amacıyla "Avrupa Ekonomik İşbirliği İdaresi Ticaret ve Tediye Dairesi" nezdinde "Turizmi Geliştirme Şubesi" kurulmuştur. Nitekim Marshall Planı'ndan yararlanan Avrupa ülkelerinin iç ve dış turizm faaliyetlerine ivme kazandırmak üzere ABD'den önemli faydalar sağladıkları görülmüştür.¹⁰³⁹

Halk sağlığına, teknik gelişmelerin ve kültürel değerlerin yayılmasına, milletlerarası bağların kuvvetlenmesine hizmet etmek suretiyle medeni bir ihtiyaç hâline gelen turizm¹⁰⁴⁰ savaş sonrasında dünyanın yeniden yapılanma ve barış dönemine geçiş sürecinde önemli rol oynayan maddi ve manevi tetikleyicilerden biri olmuştur. Bu suretle turizm sanayinin geliştirilmesine, turizm hareketlerinin daha geniş kitlelere mâl edilmesine gayret gösterilmiş ve bu şekilde seyahatler gitgide daha demokratik bir şekil almaya başlamıştır.¹⁰⁴¹ Seyahat, konaklama, yeme-içme, eğlence faaliyetleri ve satın aldığı eşyalar için harcadığı paralarla bir hizmet ve emtia sarfiyatçısı durumunda olan turistler aynı zamanda ülkeler arasında iyi niyet, uzlaşma ve barış elçisi olarak görülmüştür.¹⁰⁴² Bu şekilde az sayıdaki varlıklı turistlerin yerini orta sınıf turistlerin kitlesel turizmi almaya başlamış, değişen turizm talepleri nedeniyle turist çeken ülkelerdeki turistik hizmetlerin, gelirleri sınırlı turistlerin bütçelerine göre ayarlanması gereği ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴³

Savaş, çevre ülkelerden resmi yollarla veya sığınmacı olarak gelen turist ve varlıklı göçmenleri barındırmak ve savaş sonrası iktisadi koşullara hazırlanmak açısından Türkiye gibi tarafsız ülkelere önemli fırsatlar yaratmıştır. Nitekim savaş ekonomisinden barış ekonomisine geçiş çabalarının görüldüğü söz konusu dönemde bu durumdan istifade eden İsviçre, İspanya, Portekiz ve İsveç gibi tarafsız ülkelerin turizm faaliyetlerinden ciddi faydalar sağladıkları görülmüştür.¹⁰⁴⁴ Buna karşılık savaş sonrasında SSCB'nin Montrö Sözleşmesi'ni değiştirmek için Türkiye'ye nota vermesi, bu suretle ortaya çıkan siyasi tehditler ve değişen dünya dengeleri nedeniyle Türkiye

¹⁰³⁸ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *TTOK Belleteni*, S.87, Nisan 1949, s.3-4; TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.76, Mayıs 1948, s.4.

¹⁰³⁹ Suad Yurdkoru, "Ege Turizm Cemiyeti", *TTOK Belleteni*, S.89, Haziran 1949, s.8.

¹⁰⁴⁰ Selâhattin Çoruh, *Türkiye'de Turizm*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Ankara, 1965, s.10.

¹⁰⁴¹ "TTOK 1945 Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.52, Mayıs 1946, s.3.

¹⁰⁴² Suad Yurdkoru, "Ege Turizm Cemiyeti", *TTOK Belleteni*, S.89, Haziran 1949, s.9.

¹⁰⁴³ Hüsnü Sadık Durukal, "Harp Sonrası Turizm Hareketleri", *TTOK Belleteni*, S.94-95, Kasım-Aralık 1949, s.3.

¹⁰⁴⁴ "TTOK 1945 Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.3.

kaynaklarının büyük bir kısmını askeri ihtiyaçlara ayırmaya devam etmiş, bu durum ülkedeki turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁰⁴⁵

Savaş sonrasında dünya ekonomisine ve sosyo-kültürel hayata yön veren başlıca unsurlar arasında yer almaya başlayan turizm konusunda Türkiye’de tarihi süreci ele alan araştırmaların yeterli olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Türkiye için her yönüyle geçiş özelliği gösteren savaş sonrası dönemdeki turizm faaliyetlerinin ele alınması ülkenin sosyo-iktisadi tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’deki turizm faaliyetlerini ele alan bu çalışma kapsamında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nden, Cumhuriyet, Ulus, Akşam, Vakit ve Tanin gibi dönemin önde gelen basın organlarından, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu (TTOK) Belleteni gibi kaynak mahiyetindeki süreli yayınlardan ve birçok telif-tetkik eserden istifade edilmiştir. Söz konusu dönemde etkin görevlerde bulunan devlet adamlarının ve basının önde gelen isimlerinin konuya ilişkin görüşleri de metin içinde yansıtılmıştır. İncelenen dönem, konunun önemi ve genişliği nedeniyle savaşın resmen bittiği 1945 yılı Eylül ayı ile Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’nün kurulduğu 1949 yılı Haziran ayı arasındaki süreç ile sınırlandırılmıştır.

1. Devlet Teşkilatında Turizm

Başbakanlık’a bağlı olarak 1943’te kurulan Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü (BYUM) gerek savaş içinde gerekse savaş sonrasında Türkiye’de turizm alanında faaliyet gösteren en yetkin idari organ olmuştur. Bu birim, kuruluşundan itibaren yaptığı radyo yayınları, hazırladığı film, dergi ve broşürlerin yanı sıra ülke içindeki mıntıka müdürlükleri ve yabancı ülkelerdeki ataşelikleri aracılığıyla halkın yurt içinde ve dışında gelişen olaylar hakkında bilgilendirilmesi, yabancı basının takip edilmesi ve Türkiye’nin yabancı ülkelere tüm yönleriyle tanıtılması konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. BYUM’nin yurt dışı teşkilatı olarak Bakanlar Kurulu kararıyla 1944’te Bern, 1945’te Londra, Washington, Moskova, Sofya, Tahran, 1946’da Paris, Roma, Kahire, 1947’de ise New York Basın Ataşeliği kurulmuş, bu suretle ülkenin dünya sahicindeki tanıtım ve propaganda çalışmaları geniş çaplı olarak devam ettirilmeye çalışılmıştır.¹⁰⁴⁶ BYUM basın ve yayın çalışmalarının yanı sıra bünyesindeki “Turizm Dairesi” aracılığıyla turizm ile ilgili konularda mevzuat düzenlemeleri yapmak, resmi veya hususi surette faaliyet gösteren kurum ve kuruluşları desteklemek ve turizmin gelişmesini teşvik edici çalışmalarda bulunmak üzere faaliyetlerde bulunmuştur.¹⁰⁴⁷

Başbakanlık bünyesindeki bu faaliyetlerin yanı sıra metnin içinde ilgili bölümlerde temas ettiğimiz üzere Milli Eğitim, Maliye, Ticaret, Gümrük ve Tekel Bakanlıklarının da söz konusu süreç içinde doğrudan ya da dolaylı olarak turizm

¹⁰⁴⁵ “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *a.g.d.*, s.3.

¹⁰⁴⁶ *BCA*, 030. 01.104.651.41.

¹⁰⁴⁷ “Basın ve Yayın”, *Ulus*, 29.10.1945, s.4; “Geçen Bir Yılda Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü”, *Ulus*, 28.10.1947, s.4; “Basın ve Yayın Müdürlüğü’nün Çalışmaları”, *Vakit*, 29.10.1947, s.8.

faaliyetlerini teşvik etmeye ve geliştirmeye yönelik çalışmaları olmuştur. Ayrıca bu dönemde TBMM bünyesinde sayısı 50'ye varan milletvekilinin "TBMM Turizm Grubu"nda yer alarak ülkedeki turizm çalışmalarına katkı sağladığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁴⁸

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve İtalya'da turizm teşkilatı söz konusu ülkelerde hüküm süren totaliter rejimlere göre şekillenmiş, bu durum devletçi bir anlayış çerçevesinde bir kısım ülkelerle birlikte Türkiye'ye de sirayet etmiştir. Bununla birlikte 1944'ten itibaren turizm işlerinin Hükümetçe daha çok hususi ve milli teşebbüslerin inisiyatifine bırakılması ve Hükümet'in yalnız program ve kontrol işleriyle iştigal etmesi yönünde bir eğilim oluşmaya başlamıştır. Turizm politikasının iktisadi önemi nedeniyle turizm alanındaki teşebbüslerin planlanması hususunda istifade edilmek üzere 1948'de Türkiye'ye davet edilen mütehassıslardan İtalyalı Prof. Mariotti ile bu dönemde Türkiye'ye gelen Amerikan ekonomi ve maliye mütehassıslarının da ülkenin kalkınması için turizme önem verilmesi ve bununla ilgili olarak hususi teşebbüslerin teşvik edilmesi konusu üzerinde ittifakla durdukları görülmüştür.¹⁰⁴⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türkiye'de turizm anlayışının yerleşmesinde önemli rol oynayan T TOK'ya bu dönemde Maliye Bakanlığı ile Milli Emlak Müdürlüğü'nün desteğiyle Tophane Kasrı tahsis olunmuş¹⁰⁵⁰ ve bu kurumun Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerine turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi konusundaki irşat, ikaz ve telkinleri devam etmiştir. Ancak, devletin bu dönemde turizm işlerindeki yetkinliği BYUM vasıtasıyla doğrudan kendi eline almaya başlamasıyla T TOK'nın turizm faaliyetlerindeki etkin rolünün gittikçe azaldığı görülmüştür.

2. Ulaştırma Faaliyetleri ve Seyahat Vasıtaları

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yeni ulaştırma vasıtaları üretilemediğinden, ithal edilemediğinden ve yetersiz durumda olan eskileri de yıpranmış olduğundan Türkiye'de ulaştırma faaliyetlerinde savaşın akabinde çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. Bu dönemde savunma yükünün Türkiye ekonomisi üzerindeki ağırlığı nispeten hafiflemiş olmakla birlikte bir yandan ülke topraklarına yönelen tehditler nedeniyle dış güvenlik tedbirlerini üst düzeyde tutma zorunluluğu diğer yandan üretim ve ulaştırma

¹⁰⁴⁸ Bu milletvekillerinin arasında Hamdullah Suphi Tanrıöver, Fikret Silay, Mahmut Nedim Gündüzalp, Nazım Poroy, Ali Fuat Cebesoy, Kazım Özalp, Celâl Bayar, Recep Peker, Behiç Erkin, Yusuf Kemal Tengirşenk, Tevfik Fikret Sılay, Mahmut Nedim Gündüzalp, Feridun Fikri Düşünsel, Adnan Adıvar, Asım Us, Refik Ahmet Sevengil ve Cihad Baban gibi faal birçok önemli isim bulunmaktaydı ("T TOK 1946 Senesi 8 inci İçtimamın Zaptı", *T TOK Belleteni*, S.55-56, Ağustos-Eylül 1946, s.3; "T TOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.3).

¹⁰⁴⁹ "T TOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.3.

¹⁰⁵⁰ "T TOK 1946 Yılı Faaliyet Raporu", *T TOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, s.8; Karaköy'de Mustafa Paşa Camii avlusundaki Reisülküttap İsmail Efendi'nin metruk durumdaki Fevkâni Mektebi 1946'da T TOK tarafından Vakıflar İdaresi'nden kiralanarak tarihi özelliklerine göre onarılmış, kurum başkanı Reşit Saffet Atabinen'in hediye ettiği 3.000 civarındaki kitap buraya nakledilmiş ve taş mektep T TOK Arşivi ve Kitaplığı olarak kullanılmaya başlanmıştır ("Galata'da Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii Avlusu'nda T TOK Arşivleri ve Kitaplığı", *T TOK Belleteni*, Mart 1949, S.86, s.3-6.).

bakımlarından esaslı bir gelişme gösteremeyen dünya ekonomisindeki sıkıntılar Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir.¹⁰⁵¹ Buna rağmen savaş sonrasında ülke sathında turizm faaliyetlerini tetiklemek ve hızlandırmak üzere ulaşım vasıtaları ve yollar konusunda önemli gelişmeler kaydedildiği görülmektedir. 1946 yılı Ağustos ayında Başbakan Recep Peker TBMM’de okuduğu Hükümet programında: “Ulaştırma işlerini; milli savunma, emniyet ve ekonomi kudreti üzerinde en tesirli bir unsur sayan Hükümetimiz, demiryolları, denizyolları ve havayolları nakliyatında ve PTT hizmetlerinde güven, düzen, sürat ve tam verimi sağlamayı prensip olarak daima göz önünde tutacaktır.”¹⁰⁵² diyerek dış politikada Türkiye’ye yönelen tehditlere rağmen ulaştırma ve iletişim faaliyetlerinin geliştirilmesi hedefinden sapılmayacağını dile getirmiştir. Ulaştırma Bakanı Şükrü Koçak da savaş yıllarında edinilen tecrübelerden hareketle ulaştırma faaliyetlerinde kullanılacak yedek malzemeden ağır sanayiye kadar bütün ihtiyaçların yurt içinde yapılabilmesi için çaba sarf edildiğini belirtmiştir.¹⁰⁵³

Bu dönemde Sovyet Rusya’nın nüfuzunu Türkiye’ye ve Balkanlara doğru genişletme emellerine karşı alınan tedbirlerden biri de 1947’de ilan edilen “Truman doktrini” olmuş ve Türkiye bu münasebetle ABD askeri yardımlarından mütevazı bir şekilde yararlanmaya başlamıştır. Bu çerçevede “Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası”ndan (I.B.R.D.) James M. Barker’ın, “20. Yüzyıl Tetkik Bürosu Fonu” tarafından finanse edilen ve Amerika Hükümeti ile yakın ilişki içinde bulunan M. W. Thornburg’un, “ABD Askerî Yardım Kurulu”ndan General Lunsford Oliver’in, “ABD Yardım Misyonu” Başkanı Horace Bride’in başkanlıklarındaki çeşitli heyetler Türkiye’nin ekonomisi ve ulaştırma politikaları hakkında görüş ve önerilerde bulunmak ve ABD yardımlarına altyapı hazırlamak üzere Türkiye’ye gelmişlerdir. Bu heyetler Türk Hükümeti’ne ve ABD’de sorumlu oldukları birimlere konuyla ilişkili raporlar sunmuşlardır.

Dönemin ulaştırma politikalarını yansıtan bu bilgilerden hareketle savaş sonrasında en çok tercih edilen ulaşım şekli olarak turizm faaliyetlerine ciddi katkılar sağlayan demiryolları ilk ele alacağımız konu olacaktır. Savaş yıllarında oldukça yıpranan demiryollarının ithalat güçlükleri nedeniyle yenilenememiş olması savaş sonrası taşıma kapasitesinde ciddi bir artış yaşanmasına engel olmuştur. Türkiye’de bu dönemde hâlihazırda yabancı şirketlerin elinde bulunan 405 km’lik demiryolu ve bunların her türlü imtiyazı 1948 yılı itibariyle tamamen Devlet Demiryolları İdaresi’ne (DDYİ) intikal etmiştir. Bununla birlikte 1945’te 7.515 km olan demiryolu uzunluğu, 1950’de ancak 7.671 km’ye ulaşabilmiştir. 1947 yılı Ekim ayında Adapazarı’nda bir vagon üretim fabrikasının temeli atılmıştır.¹⁰⁵⁴ 1945’te lokomotif sayısı 803, yolcu vagonu 1.069 ve yataklı vagon sayısı hiç mesabesinde iken ABD, İngiltere, Çekoslovakya ve Avusturya’dan satın alınanlarla birlikte 1950’de lokomotif sayısı

¹⁰⁵¹ Esat Tekeli, “İktisadi ve Mali Durumumuza Bakış”, *Vakit*, 20.10.1947, s.5 ve 8.

¹⁰⁵² “Hükümetin Beyannamesi”, *Ulus*, 15 Ağustos 1946, s.4.

¹⁰⁵³ Şükrü Koçak, “Ulaştırma Politikamız”, *İktisadi Yürüyüş*, C.9, S.198, 16 Nisan 1948, s.2.

¹⁰⁵⁴ Efdal As, *Cumhuriyet Dönemi Ulaştırma Politikaları (1923-1960)*, AKDHYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s.187, 191-192.

1.016'ya, yolcu vagonu 1.238'e ve yataklı vagon sayısı ise 125'e; 1946'da demiryolları ile yurt içinde taşınan yıllık yolcu sayısı 47.589.116 iken 1950'de bu rakam 52.062.484'e çıkmıştır.¹⁰⁵⁵ İstanbul şehri tramvaylarının 1945'te taşıdığı 92.192.275 yolcu sayısının¹⁰⁵⁶ ise 1949'da 97.692.843'e çıktığı görülmektedir.¹⁰⁵⁷ Toros Ekspres Katarı'nın ve 1947'den itibaren Türkiye hudutları içinde sefere başlamasıyla Semplon Ekspresi'nin yataklı veya yolcu vagonları ile Bulgaristan'dan ve Yunanistan üzerinden yabancı ülkelere Türkiye'ye tren ile 1946-1949 yılları arasında toplam 12.958 yolcu taşıdığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁵⁸

Bu dönemde SSCB tehdidi de dikkate alınarak Elazığ-Muş-Tatvan ile Narlı-Karkamış demiryolunun inşasına, Erzurum-Sarıkamış hattının da genişletilmesi çalışmalarına girilmiş ve bu faaliyetler 1950'ye kadar büyük ölçüde tamamlanmıştır. Demiryolları inşaatı İran hududuna, Maraş'a ve Gaziantep'e doğru ilerlemiştir.¹⁰⁵⁹ Ülkeye demir yolu ile gelen turistlerin indirimli fiyatlardan yararlanmalarını sağlamak ve bu suretle ülkeye gelen turist sayısını artırmak üzere DDYİ 1946 yılı Mart ayından itibaren yurt dışından gelen turistler için "adi tarife" uygulamasını başlatmıştır.¹⁰⁶⁰ 1947'de İstanbul'da toplanan Demiryolları Konferansı'nın turistik hareketliliği artırmak üzere kabul ettiği tarife tadilatı ile de 15 ile 50 kişi arasındaki gruplara refakat edenlere parasız bilet verilmesi ve hariçten gelen ve harice giden yolculara esas tarife üzerinden %27 ve grup seyahatleri için bu ücretler üzerinden ayrıca %20 oranında indirim kabul edilmiştir.¹⁰⁶¹ 1949'da bu indirimlerin kapsamı genişletilerek özellikle grup hâlinde Türkiye'ye gelen turistlere ve yurt dışına gidecek veya ülkeden geçecek yolculara tarifelerde %40'lara varan tenzilatlar uygulamaya geçirilmiştir.¹⁰⁶²

Merkezi Roma'da bulunan uluslararası turizm teşkilatı "Societe Anonyme Pier Busseti Viagi et Crociere" söz konusu dönemde İstanbul'da "Oriente-Espresso Şirketi"ni Türkiye için umumi acente olarak tayin etmiş, bu suretle İtalya'ya yapılacak yolculuklar için tren bileti temini imkânı sağlanmıştır.¹⁰⁶³ Bu dönemde Türkiye'ye gelen Yataklı Vagonlar Şirketi Müdürü M. Margot Noblemaire ile Ulaştırma Bakanlığı yetkilileri arasında yapılan anlaşma ile Türkiye'de söz konusu şirkete ait servislerin ıslahı, uzun hatlarda yataklı üçüncü mevkiler ile büfelerin ihdası ve yeni vagonların ilavesi gibi konularda mutabakat sağlanmıştır.¹⁰⁶⁴ Söz konusu süreç içinde SSCB'nin

¹⁰⁵⁵ İsmail Yıldırım, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s.189 ve 177.

¹⁰⁵⁶ "TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.3-4.

¹⁰⁵⁷ TTOK 26 ncı Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.6.

¹⁰⁵⁸ TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu, *a.g.d.*, s.3-4; TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.4. "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.5; TTOK 26 ncı Mesai Yılı raporu", *a.g.d.*, s.5.

¹⁰⁵⁹ As, *a.g.e.*, s.188-189.

¹⁰⁶⁰ "Seyyah Celbi İçin", *Cumhuriyet*, 13.2.1946, s.2; "TTOK 1946 Yılı 3 üncü Birleşim Tutanağı", *TTOK Belleteni*, Nisan 1946, S.51, s.4-5.

¹⁰⁶¹ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.5.

¹⁰⁶² TTOK 26 ncı Mesai Yılı raporu", *a.g.d.*, s.5.

¹⁰⁶³ İtalya İçin Turizm", *Cumhuriyet*, 4.6.1949, s.2.

¹⁰⁶⁴ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.4.

işgali altında bulunan Doğu Avrupa ülkelerinin sınırlarını kapamaları demiryolu seyahatlerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Bununla birlikte İngiltere, İsveç, Danimarka, Fransa, Hollanda, Belçika ve İsviçre gibi Orta ve Kuzey Avrupa ülkelerinin aralarında yaptıkları döviz ve gümrük anlaşmaları demiryolu seyahatlerini de kolaylaştırmıştır.¹⁰⁶⁵ Savaş sonrasında yeniden tesis edilen Londra-İstanbul-Bağdat ekspresine talep artmış, bu şekilde Londra'dan sabah kalkan ekspres yolcularının 6 saat sonra Calais'e, 5 gün sonra da İstanbul'a gelebilmeleri mümkün olmuştur.¹⁰⁶⁶ Avrupa hattında Türkiye çıkışlı seyahatlerde Sirkeci İstasyonu'ndan Sofya'ya kadar tren bileti almak mümkündür.¹⁰⁶⁷ Ancak Sofya'dan Belgrat'a gidebilmek için ayrıca bilet almak ve tren değiştirmek gerekmekte idi. 1946 yılı itibariyle Belgrat'tan öteye hâlihazırda gidilememekte, Selanik ve Atina demir yolu ise henüz kapalı durumdaydı.¹⁰⁶⁸ Bu dönemde Avrupa hattının Paris-Viyana-Peşte güzergâhı tamamlanmış, bunu Peşte ile Bükreş arasındaki hattın tamiri takip etmiştir. Hattın tamamlanmasıyla İstanbul-Sofya-Bükreş-Peşte-Viyana'nın birbirine bağlanması ve Londra'dan İstanbul'a kadar trenle seyahat imkânı sağlanmış olacaktı. Diğer yandan Viyana ile Prag arasındaki yolun da inşaatı tamamlanma aşamasına gelmişti. Böylece söz konusu şehirler ile Kuzey Avrupa arasındaki irtibat da sağlanmış oluyordu.¹⁰⁶⁹ Meşrutiyet döneminde inşa edilen Edirne'deki demiryolu istasyonunun İkinci Dünya Savaşı sonrasında onarım çalışmaları tamamlanmış ve bu dönemde Yunan çete faaliyetlerinin durulmasıyla da Batı Trakya sınırlarında sekteye uğrayan aktarmasız Edirne servisleri tekrar başlamıştır. Ancak Edirne'den çıkan bu hatta Yunan hudut memurları tarafından gereksiz müdahalelerde bulunması bu seyahatleri olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir.¹⁰⁷⁰ Bu dönemde bir taraftan Irak'a, diğer taraftan Suriye-Lübnan-Filistin ve Bağdat'a aktarma olmaksızın tren değiştirmeden gidilebiliyordu. Ancak İngilizler tarafından inşa edilmekle birlikte henüz sivil nakliyata açılmayan demiryolu hattı nedeniyle Trablusşam'da trenden inilmek, Hayfa'ya kadar yola otobüsle devam edilmek ve orada tekrar trene binilmek suretiyle Kahire'ye ulaşılıyordu.¹⁰⁷¹

Karayollarına değinecek olursak, savaştan sonra bütün dünyada otomobilin halk nakil vasıtası haline gelmeye başladığı; Amerika, İngiltere, Fransa ve Rusya

¹⁰⁶⁵“TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Rapor”, *a.g.d.*, s.3-4.

¹⁰⁶⁶ “Londra-İstanbul-Bağdat Ekspresi Yeniden Tesis Edildi”, *Cumhuriyet*, 13.12.1947, s.4.

¹⁰⁶⁷ TTOK 1946 Yılı 4 üncü Birleşim Tutanağı, *TTOK Belleteni*, 1946, s.9.

¹⁰⁶⁸ Kâmuran Çelebi, “Dış Memleketlerle Kara, Deniz ve Hava Bağlarımız”, *TTOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, s.26.

¹⁰⁶⁹ “TTOK 1946 Yılı 2 inci Birleşim Tutanağı”, *TTOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, s.4.

¹⁰⁷⁰ “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *a.g.d.*, s.4.

¹⁰⁷¹ Kâmuran Çelebi, “Dış Memleketlerle Kara, Deniz ve Hava Bağlarımız”, *TTOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, s.26; Söz konusu dönem itibariyle, ülkelere yakınlığı nedeniyle Türkiye'nin Irak, Suriye, Mısır ve Amman'dan gelecek turistlerin doğal tercihleri arasında bulunduğu, ancak yolculukları kolaylaştırmak için güney ülkelerinden Toros ekspresi ile gelen yolcular için sıcak iklimin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak üzere soğuk hava tertibatlı vagonların hizmete sunulmasının bir gereklilik arz ettiği anlaşılmaktadır (Irak'ta milletvekilliği yapan ve tatilini Türkiye'de geçiren bir turistin şikâyetlerini dile getiren söz konusu makale için bkz.; Cihad Baban, “Bir Misafirin Tenkidi”, *TTOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, s.9-10).

fabrikalarının seri ve ucuz otomobil üretme çalışmalarına giriştikleri görülmüştür. Bu münasebetle batı ülkeleri otomobil ile seyahatlerin artacağını göz önüne alarak yol ağlarını ıslah etmeye başlamışlardır.¹⁰⁷² Savaştan sonraki dönemde Balkan ülkelerinde kurulan kapalı rejimlerin sınır kapılarını kapalı tuttıkları dönemler olmuş, bu nedenle gerileyen karayolu turizmi Türkiye turizmini olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁰⁷³ Savaş yıllarında askeri amaçlı olarak yeni yollar yapılmış olmakla birlikte savaş sonrasında bunların büyük bir kısmı bakım ve onarım zafiyeti nedeniyle kullanılmaz hâle gelmiştir. 1945 kışında Türkiye’den otomobilleri ile gelip geçen yolcular yolların seyahatlere müsait olmadığını iddia etmişler, bu husustaki şikâyetler iç ve dış basında Türkiye aleyhine propaganda konusu olmuştur.¹⁰⁷⁴ Ülkedeki yol sorunlarını ele almak üzere 1945’te ABD’de karayolları üzerinde incelemelerde bulunan Vecdi Diker ve Vehbi Ekesan adlı mühendisler mevcut yolların ıslahını ve 15.000 km.lik yeni bir yol ağı yapılmasını öngören bir rapor hazırlamışlar¹⁰⁷⁵ ve bu raporun öngördüğü program Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı tarafından illere ve genel müfettişliklere tebliğ edilmiştir.¹⁰⁷⁶ 1949 yılı itibariyle seyrüsefer işleri üzerinde tetkiklerde bulunmak üzere İtalya’ya, İsviçre’ye ve Fransa’ya giden Emniyet Müdürlüğü 6. Şube Müdürü Kemal Aygün de seyrüsefer işlerinin genel anlamıyla bütün Avrupa şehirlerinin belli başlı sorunlarından biri olduğunu gözlemlemiştir. Bununla birlikte Avrupa şehirlerinde yaşayan insanların şehir terbiyesinin seyrüsefer hakkındaki mevzuatın başarılı bir şekilde uygulanmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu belirten Aygün, Türkiye’de de seyrüsefer kurallarına ve yasaklarına uyulması konusunda Avrupa standartlarını yakalamanın gereğine temasla yürürlükteki para cezalarını içeren seyrüsefer kanununun bu konuda olumlu bir gelişme olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷⁷

“Washington 20. Yüzyıl Tetkik Bürosu” Müdürü Thournburg Türkiye’deki iktisadi tetkiklerini bitirdikten sonra, ülkede son derece yetersiz bir durumda bulunan karayollarının hızlı bir şekilde inşasına ve bu yollarda işleyecek taşıtlara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷⁸ Bu dönemde 5 milyon km yol ağına sahip olan ABD’den teknik konularda yararlanmak suretiyle ülkenin iktisadi şartlarına uygun modern bir yol teşkilatı kurmak ve yol ağının sürekli bakımını sağlamak üzere¹⁰⁷⁹ ABD yetkilileri ile yapılan anlaşma neticesinde Amerikan Federal Yollar İdaresi Genel Müdür Yardımcısı H. E. Hilts başkanlığında mütehassıslardan oluşan bir heyet Türkiye’nin kara yollarını incelemiştir. Hilts tarafından 26 Şubat 1948 tarihinde Bayındırlık Bakanlığı’na sunulan raporda karşılıklı işbirliği ile Türk devlet yolları sisteminin başarılı bir şekilde işleme için karayollarının Bayındırlık Bakanı’na karşı

¹⁰⁷² “TTOK 1945 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.3.

¹⁰⁷³ “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *a.g.d.*, s.3.

¹⁰⁷⁴ “TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Rapor”, *a.g.d.*, s.4.

¹⁰⁷⁵ Vecdi Diker, *ABD Yol İşlerinde Yapılan Tetkikat Hakkında Rapor*, 20 Eylül 1945, s.45.

¹⁰⁷⁶ As, *a.g.e.*, s.268.

¹⁰⁷⁷ Cemaleddin Bildik, “Seyrüsefer İşleri”, *TTOK Belleteni*, S.92, Eylül 1949, s.12-13.

¹⁰⁷⁸ “TTOK 1947 Yılı 7 inci İçtimanın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.66, Temmuz 1947, s.3; Thornburg’un Türkiye’de ulaşım ve iletişim faaliyetlerine ilişkin görüş ve önerileri için ayrıca bkz.; “Thornburg’un Gözüyle Türkiye”, *TTOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, s.3-5.

¹⁰⁷⁹ “Yol Şebekemiz”, *TTOK Belleteni*, S.77-78, Haziran-Temmuz 1948, s.10.

sorumlu “Yollar Genel Müdürlüğü”¹⁰⁸⁰ vasıtasıyla ele alınması, aşamalı inşa sistemi ile demir, deniz, kara ve hava ulaştırma işlerinde koordinasyon sağlanması ve Türkiye’de ulaştırma araçlarının toplu bir ulaştırma politikası ile sevk ve idare edilmesi tavsiye edilmiştir. Raporda ayrıca karayollarının üstünlüklerinden bahsedilmiş, yapılan çalışmalar neticesinde Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Mersin, Kayseri, Samsun, Trabzon, Diyarbakır ve Elazığ’da “karayolları bölge müdürlükleri” kurulması, yol yapım ve bakım hizmetlerinin bu müdürlükler aracılığıyla gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.¹⁰⁸¹ Yol konusunda Türkiye ile ABD arasındaki işbirliğinin esas amacının Türkiye’de her mevsimde geçişe elverişli ve mümkün olduğu kadar uzun bir yol şebekesi kurmak olduğunu ifade eden Hilts’in raporu doğrultusunda Bayındırlık Bakanı Kasım Gülek’in inisiyatifiyle 9 yıllık bir yol programı hazırlanmıştır.¹⁰⁸² İlk aşamada 23 bin km yol yapılması hedeflenen program neticesinde Türkiye’de ulaşım politikası köklü bir değişikliğe uğramış, devletin demiryolları ile ulaşım faaliyetlerine verdiği öncelik karayollarına geçmiştir.¹⁰⁸³ Bu şekilde iç ve dış turizm faaliyetleri de karayollarına önem verilmesi konusundaki gerekliliği koymuştur.¹⁰⁸⁴ Masraflı olmakla birlikte, Anadolu’da eski medeniyetlerin kalıntılarını giden yolların yapımı, bakımı ve onarımı turizmin gelişmesini temin eden önemli unsurlardan bir olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸⁵ Nitekim 1948 yılı Nisan ayındaki gezisi sırasında Hilts, Efes ve Bergama tarihi şehirlerini birbirine bağlayan yolların yapımı için özel bir kanunla turistik yollar teşkilatının kurulmasını ve bölgede uygulanmakta olan “tahsis varidat” prensibini takdire değer görmüştür. Bayındırlık Bakanlığı’nın yol çalışmaları kapsamında, bu tarihi kalıntılara giden yolların bir an önce modern ve asfalt yollar hâline getirilmesinin turizm faaliyetleri için de büyük yarar sağlayacağını belirtmiştir.¹⁰⁸⁶ 18 Eylül 1945 tarihi itibarıyla Ege Bölgesi turizm çalışmaları hakkında fikir alışverişinde ve değerlendirmelerde bulunmak üzere İzmir’de bir araya gelen İzmir, Manisa, Aydın, Muğla ve Denizli valileri ve milletvekilleri bu illerin çevresindeki turistik merkezleri birbirine bağlayan yolların yapımına öncelik verilmesi, bu yollarda turistler için rahat ve güvenli nakil vasıtaları tedarik edilmesi, dinlenme ve konaklama tesislerinin yapılarak yeme-içme ihtiyaçlarının giderilmesi gibi konularda işbirliği kararı almışlardır.¹⁰⁸⁷ Takiben İzmir Valisi Şefik Soyer, İzmir’in turizm planları ile ilgili olarak Ankara’da yetkililerle kurduğu temaslarda bütçeye konulan ödenekle Ege bölgesindeki illerin düzenli bir şekilde işleyen yollarla birbirine bağlanması konusuna temas etmiş, Çeşme

¹⁰⁸⁰ Karayolları hizmetlerini görmek üzere müstakil bir genel müdürlüğün kurulması işi 11 Şubat 1950 tarihi itibarıyla çıkarılan kanunla mümkün olabilmıştır (“Karayolları Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 16 Şubat 1950, S.7434, Kanun No: 5539, Kabul Tarihi: 11.2.1950).

¹⁰⁸¹ Hilts, *Türkiye’nin Yol Durumu (ABD Devlet Yolları İdaresi Heyeti Başkanı H.E. Hilts Tarafından Hazırlanan ve Bayındırlık Bakanı’na Sunulan Rapor)*, Ankara, Şubat 1948, s.12 vd.

¹⁰⁸² Bakanlar Kurulu’nun 8 Ağustos 1948 tarihli ve 3/7840 sayılı kararı.

¹⁰⁸³ *Yol Davamız, 9 Yılda 23.054 Km*, Bayındırlık Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1948, s.2.

¹⁰⁸⁴ Nazım Berkkan, “Yol Programı ve Finansmanı”, *Ulus*, 8.12.1948, s.4.

¹⁰⁸⁵ Ziya Çalikoğlu, “Turizmin Dayanaklarından Biri: Yol”, *Av ve Deniz*, S.7, Nisan 1946, s.42-43.

¹⁰⁸⁶ “Amerika Yolları Müdürü Muavini Yurduna Dönüyor”, *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1948, s.4.

¹⁰⁸⁷ “Ege Bölgesinde Turizm Çalışmaları”, *Tanin*, 19.9.1945, s.2; “İzmir’de Turizm”, *Tanin*, 29.9.1945, s.7.

yolunun ve kaplıcalarının ıslahı ve tesisatı, bölgede turizme yönelik işlerde ilerleme kaydedebilmek için bir şirket kurulması çalışmalarının da devam ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁸⁸

Vatandaşlar için yük teşkil eden mevcut yol vergisi 1949'da dolaylı vergiye dönüştürülmüştür.¹⁰⁸⁹ Marshall yardımı çerçevesinde sağlanan makineler ile de 1948'den itibaren yol yapım ve bakım işlerinde makineli çalışma dönemine geçilmiş ve 1950 yılı itibariyle yollar Edirne'den Kars'a kadar otomobille seyahat edilebilir hale gelmiştir.¹⁰⁹⁰ İstanbul, İzmit, İzmir, Bursa, Mersin gibi turizm potansiyeli ile dikkat çeken vilayetlerde yol tamirine özel önem verilmiş,¹⁰⁹¹ ulaşım imkânlarının son derece kısıtlı olduğu Van-Hakkâri ve Zap Vadisi bile yılın 8 ayında geçit verir hâle dönüştürülmüştür. Çoruh Vadisi ile Kelkit Vadisi'nden yararlanılarak Kuzeydoğu Anadolu'yu Orta Anadolu'ya bağlayan yollar ile 880 km'lik İskenderun-Erzurum yolu çalışmalarında önemli mesafeler kat edilmiştir. İskenderun-Malatya, Ankara-Adana, Ankara-Konya yollarında bakım ve ıslah çalışmalarıyla mesafeler kısaltılmıştır.¹⁰⁹² 1947'de Bursa valiliği tarafından şehir içindeki ana yollar ile Çekirge, Yenişehir, Gemlik yolları yapım ve onarım çalışmaları tamamlanmıştır.¹⁰⁹³ Yapımına 1930'da karar verilen İstanbul-Edirne asfalt yolunun Lüleburgaz'a kadar olan 160 km.lik kesimi tamamlanmış, ancak diğer kısımları bitirilmeden mevcut yolların tekrar bozuk hâle geldiği, İstanbul-İzmit-Bolu-Ankara şosesinin bitmekle birlikte Haydarpaşa ile İzmit ve Düzce arasındaki yolun bakıma muhtaç bir vaziyet arz ettiği ve uluslararası usullere uygun yol işaretlerinin henüz ihtiyaçları karşılamaktan uzak olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde Dışişleri Bakanlığı ve T TOK'nın girişimleri neticesinde otomobilli Suriye ve Lübnanlıların Türkiye'ye kolaylıkla girmeleri için savaş yıllarında kaldırılmış olan "geçiş karnesi uygulaması" tekrar geçerli hâle getirilmiştir.¹⁰⁹⁴ 1945'te 43.511 km olan karayolları uzunluğu 1950'de 47.080 km'ye,¹⁰⁹⁵ 1946'da 10.245 olan motorlu kara nakil vasıtası sayısı 1950'de 26.400'e çıkmıştır.¹⁰⁹⁶ 1946-49 yılları arasında İstanbul, Yayladağı, İskenderun, Ayındelfi (Cilvegözü), İzmir ve Kapıkule gümrüklerinden toplam 426 araç beynelmilel otomobil karnesiyle Türkiye'ye giriş yapmıştır.¹⁰⁹⁷ 1949 itibariyle İstanbul'da bulunan hususi otomobil sayısı 2.092'ye, taksi 2.484'e, otobüs 120'ye, motosiklet ise 415'e çıkmıştır.¹⁰⁹⁸ Dünya sathında akaryakıt fiyatlarının yanı sıra gemi yük taşıma ücretlerinin (navlun) ve sigorta primlerinin ucuzlaması ise Türkiye'deki seyahat hareketliliğini olumlu yönde etkilemiş, satış miktarı tedricen

¹⁰⁸⁸ "İzmir Valisi Şehrimize Geldi", *Cumhuriyet*, 11.12.1945, s.1 ve 3.

¹⁰⁸⁹ "Yol İşleri İçin Benzinden Alınacak Vergi Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 18 Şubat 1949, S.7135, Kanun No:5336, Kabul Tarihi: 14/02/1949.

¹⁰⁹⁰ *Karayolları Tarihi*, Karayolları genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s.87.

¹⁰⁹¹ "T TOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu, *a.g.d.*, s.4.

¹⁰⁹² *As, a.g.e.*, s.276.

¹⁰⁹³ "T TOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.4 ve 9.

¹⁰⁹⁴ "T TOK 1946 Senesi 8 inci İçtmanın Zaptı", *T TOK Belleteni*, S.55-56, Ağustos-Eylül, s.4.

¹⁰⁹⁵ *Karayolları Tarihi*, s.84.

¹⁰⁹⁶ *As, a.g.e.*, s.266-267.

¹⁰⁹⁷ "T TOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.4; "T TOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.4; "T TOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.5-6; "T TOK 26 ncı Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.6.

¹⁰⁹⁸ "T TOK 26 ncı Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.6.

artırılan benzinin vesika ile satış usulü 1946 yılı Şubat ayından itibaren kaldırılmıştır. Ülke ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde lastik ithali söz konusu olmuştur. Bir süre Hükümet'in sıkı kontrolü altında satışa çıkarılan otomobillerin satışı konusunda da serbestlik getirilmiştir.¹⁰⁹⁹ Bununla birlikte ülke ekonomisinde bütçe açığının görüldüğü bu dönemde Anadolu'nun arızalı yollarına rağmen ülkeye bol ve lüks otomobil ithalatı ve birçok nahije ve kasabada bile lüks otomobillerin dikkate değer bir şekilde artış göstermesi eleştiri konusu olabilmıştır.¹¹⁰⁰

Savaşın yarattığı tahribat neticesinde uluslararası deniz nakil vasıtalarının toplam tonajlarının düşmesi, tersanelerin henüz savaştan önceki hallerine gelmekten uzak bulunması ve savaş sonrasında terhis olan dünyanın dört bir yanındaki askerlerin nakil işlerinin yarattığı yoğunluk nedeniyle deniz vasıtasıyla sivil ulaşım faaliyetleri elinde birkaç eski posta vapuru bulunan ülkelere münhasır kalmıştır.¹¹⁰¹ Bu sıkıntılar Türkiye'yi de yakından etkilemiştir. Nitekim bu dönemde dünyanın belli başlı ülkelerine ait vapurların Beyrut'tan İstanbul'a üç saatte gelirken, İstanbul'a 40-45 km mesafede Yalova gibi önemli bir turizm beldesine üç buçuk saat gibi bir sürede gidilmesi, posta seferlerinin günde bire düşürülmesi ve seyahat ücretlerindeki pahalılık deniz yolcuları için sorun teşkil etmekteydi.¹¹⁰²

Başbakan Recep Peker, 1946'da Meclis'te okuduğu "Hükümet Programı"nda deniz sanayisinin geliştirilerek hızlı bir şekilde gemi yapabilecek hâle getirilmesi hususuna temas etmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu programda, savaşın getirdiği zorluklar nedeniyle şahıslara ait deniz taşıtlarına uygulanan seyrüsefer sınırlamalarının ve yük taşıma ücretlerinin üzerine konulmuş olan kısıtlamaların iç nakliyattan başlayarak kaldırılması, liman ve iskelelerin donanımlarının sağlanması, serbest şilepçiliğin teşvik edilmesi gibi denizyolları ulaştırmacılığını hareketlendirmeye yönelik konulara da yer verilmişti.¹¹⁰³ Dönemin tanınmış gemi mühendisi Naci Ark, hızlı yolcu gemilerinin seyahat rahatlığı açısından önemine değindiği bir yazısında Mudanya hattında işlemeye başlayan "Trak" ve "Sus" tipi gemilerin bölgedeki yolcu sevkiyatını hızlandırdığı ve yolcu taşıma kapasitesini artırdığını beyan etmiştir.¹¹⁰⁴ 1945'te Ereğli Limanı'nın yenilenmek üzere ihale edilmesiyle liman inşası konusunda önemli bir adım atılmış, bu adımı "Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası"ndan (IBRD) kredi temin çabaları ile liman inşası konusundaki mevzuatı güncelleme çalışmaları takip etmiştir. 1946'da ortaya çıkan liman yapım programına göre İstanbul, İzmir, Mersin, Samsun, Giresun, Trabzon, Hopa, Antalya, İskenderun ve Bandırma limanları ilk olarak ele alınacak limanlar arasında yer almıştır. Savaş sonrasında Devlet Deniz Yolları İdaresi (DDYİ) tarafından Avrupa ve ABD'den satın alınan büyük tonajlı gemilerle birlikte

¹⁰⁹⁹ "TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.4.

¹¹⁰⁰Şevket Evliyagil, "Anadolu'da Lüks Otomobiller", *TTOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, s.5.

¹¹⁰¹"TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.3-4.

¹¹⁰² Burhan Felek, "Yalova'nın Derdleri", *Cumhuriyet*, 9.10.1948, s.3.

¹¹⁰³ "Hükümetin Beyannamesi", *Ulus*, 15 Ağustos 1946, s.4; "Hükümetin Beyannamesi", *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1946.

¹¹⁰⁴ Abidin Dav'er, "Sürat Asrındayız Sürat İsteriz!", *Cumhuriyet*, 11.7.1946, s.2.

DDYİ açık denizlerde yük ve yolcu taşımacılığı yapabilecek niteliğe kavuşmuştur. Böylece Ticaret filosundaki deniz taşıtı sayısı 1946'da 2.069 iken 1950'de 2.197'ye çıkmıştır.¹¹⁰⁵ Akdeniz'de savaştan önceki tonaj miktarlarını az çok muhafaza eden DDYİ komşu ülkelerin vesait darlığından ülke lehine istifade etmesini bilmiş ve mevcut birkaç vapuru tamir ve tadil ile Kıbrıs'ın Larnaka limanı ile Mısır üzerinden savaş döneminde kaldırılmış olan¹¹⁰⁶ Doğu Akdeniz seferlerine, 1946 yazından itibaren de gidiş Pire-Napoli-Marsilya, dönüş Cenova ve Pire üzerinden olmak üzere Batı Akdeniz seferlerine tekrar başlamıştır.¹¹⁰⁷ Her on beş günde bir yapılan bu seferler Güneysu ve Aksu vapurlarıyla gerçekleştirilmiştir.¹¹⁰⁸ 1947 yazında Mısır'da yaygınlaşan kolera hastalığı nedeniyle kısa süreli olarak tatil edilen Doğu Akdeniz seferleri sene sonunda tekrar başlamış, Filistin limanlarına da seferler düzenlenmiştir.¹¹⁰⁹ 1948 yılı Ekim ayı itibariyle DDYİ'nin 14 şilebi Avrupa ve Amerika'ya sefer yapmakta idi.¹¹¹⁰

Yolcu ve yük taşıma hizmetleri kapsamında savaş sırasında özel sektöre uygulanan sınırlamalar savaş sonrasında kaldırılmış ve müteşebbisler lehine alınmaya başlanan tedbirler çerçevesinde seyahat işletmecileri satın aldıkları gemilerle işletmelerinde kapasite artırımına gitmişlerdir. Bu gelişmeler seyahat faaliyetleri konusunda özel sektörde de belirgin bir hareketlenmenin yaşanmasına neden olmuştur. Bu konuya temas eden Ulaştırma Bakanı Kemal Satır, savaş sırasında yolcu gemilerinin askeri nakliye gemilerine ya da hastane gemilerine dönüştürülmesi nedeniyle savaşın bitiminde konforlu yolcu gemisi yokluğunun hissedilmeye başlandığını ve savaştan sağlam çıkan gemilerin sahiplerinin bu gemileri büyük masraflarla tekrar yolcu gemisine dönüştürerek sefere soktuklarını ifade etmiştir.¹¹¹¹ Bu dönemde "Fratelli Sperco İstanbul ve İzmir Vapur Acentaları", "Koniklijke Nederlandsche Stoomboot Maatschappij N.V. (K.N.S.M.) Hollanda Krallığı Vapur Şirketi/Amsterdam", "Armenent Ignazio Messina et Cie. Cenova", "Compagnia Italiana Turismo (C.İ.T.)" şirketlerinin Avrupa ve Türkiye arasında yolcu ve eşya nakli yaptıkları, ayrıca kara ve denizyolları seyahat biletleri ve otel tedariki işleriyle de meşgul oldukları anlaşılmaktadır.¹¹¹² Yine bu dönemde İstanbul'da bürosu bulunan "Societe de Navigation Ignazio Messina et Company", "Fratelli Sperco Vapur Acentası" vasıtasıyla "Pace Lüks Turizm Vapuru" ile İstanbul-Napoli-Cenova hattında seferler yapmaktaydı.¹¹¹³

DDYİ vasıtasıyla deniz yolu ile 1946 yılı içinde Türkiye kıyılarından yabancı ülkelere 16.491 yolcu nakledilmişken, bu sayı 1949 yılı itibariyle 19.000'e yükselmiş,

¹¹⁰⁵ As, a.g.e., s.482 ve 499.

¹¹⁰⁶ "İstanbul'a Gelecek Mısırlılar", *Cumhuriyet*, 15.3.1949, s.2.

¹¹⁰⁷ As, a.g.e., s.509.

¹¹⁰⁸ Kâmuran Çelebi, "Dış Memleketlerle Kara, Deniz ve Hava Bağlarımız", *TTOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, s.26.

¹¹⁰⁹ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", a.g.d., s.5.

¹¹¹⁰ As, a.g.e., s.509.

¹¹¹¹ *TBMM ZC*, D.8, C.23, C.1, 33. Birleşim, 23.01.1950, s.274-282.

¹¹¹² Örnek ilan için bkz.; *Cumhuriyet*, 28.11.1946, s.4 ve 5.12.1946, s.4.

¹¹¹³ Örnek ilan için bkz. *Cumhuriyet*, 12.8.1948, s.5 ve 24.8.1948, s.5.

1946'da yurt içi hatlarda taşınan yolcu sayısı 1.5 milyon civarında iken bu sayı 1949'a kadar yükseliş göstermekle birlikte söz konusu yılda 1.291.000'e düşmüştür. 1946'da Marmara, Boğaziçi ve Haliç'i kapsayan İstanbul şehir hatlarında 44.045.271 yolcu taşınmışken, 1949'da bu sayının 50.134.000'e yükseldiği görülmektedir.¹¹¹⁴ Söz konusu süreç içinde TTOK bünyesinde faaliyet şubelerinden olarak "Turizm Deniz İşleri Komitesi" teşkil edilmiş ve bu birim özel olarak denizcilik turizmine yönelik faaliyetlerle ilgilenmiştir.¹¹¹⁵

Savaş sonrasında deniz ve kara taşımacılığı konusunda devam eden sıkıntılara ve zorluklara karşılık hava taşımacılığı hizmetlerinde hızlı bir gelişmeden söz etmek mümkün görünmektedir. Diğer ulaşım vasıtalarının artan talep karşısında yetersiz kalması, yeni hava meydanlarının açılması, uçak sayısının çoğalması, teknolojik gelişmelerle birlikte uçuş emniyetinin artması ve uçak yolculuklarına güvenin artması gibi nedenler hava yolculuklarına ilgiyi artırmıştır.¹¹¹⁶ Başbakan Recep Peker 1946'da okuduğu Hükümet programında: "*Uçaklarımızı çoğaltmak ve mükemmelleştirmek, alanlarımızı milletlerarası şartlara uygun bir seviyeye çıkarmak, hava hatlarına önemli istikametlerde her mevsimde işleyebilir bir kabiliyet vermek hedefimizdir.*"¹¹¹⁷ demiş, 1947 yılı Eylül ayında yeni Hükümet'i kuran Başbakan Hasan Saka ise parti programında: "*Gerek yurtiçi ve gerekse yurt dışı hava seferlerini geliştireceğiz. Hava meydanları ve tesisleri yapacağız. Havaacılığı çekici bir meslek hâline getireceğiz.*"¹¹¹⁸ ibarelerine yer vererek havayolları ulaşımına verilen öneme temas etmiştir. Hükümet'in teşviki ile 1946 Nisanı'nda ABD Hükümeti ile Pan American World Airways, "Westinghouse Electric International" ve "J.G.White Engineering" şirketlerine mensup heyetler ile Türkiye'de yapılması öngörülen havaalanları konusunda görüşmeler yapılmıştır.¹¹¹⁹ Yapılan görüşmeler neticesinde uluslararası standartlarda olmak üzere ilk aşamada Ankara, İstanbul ve Adana'da, daha sonra İzmir, Elazığ, Afyon ve Samsun hava alanı ve terminal binaları tesisatının, inşaatının ve aydınlatma işlerinin tamamlaması konularında anlaşmaya varılmıştır.¹¹²⁰ Bahsi geçen hava yolları işleri kamulaştırma ve inşaa süreçlerinde yaşanan gecikmeler nedeniyle 1949 Nisanı'nda Ulaştırma Bakanlığı'ndan Bayındırlık Bakanlığı'na intikal etmiş ve hava ulaştırma hizmetleri için meydan, pist, hangar, işletme binaları ile bunlarla ilgili teçhizat ve tesisleri kapsayan kara ve deniz limanlarının yapılması, mevcut imkânların genişletilmesi, bu işler için gerekli kamulaştırma işlemleri ile etüt hizmetlerinin yapılması, gerekli taşıt ve makinelerin satın alınması Bayındırlık Bakanlığı'nın uhdesine

¹¹¹⁴"TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.3-4; "TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.4; "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.5; TTOK 26 ncı Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.5.

¹¹¹⁵ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.9.

¹¹¹⁶ As, *a.g.e.*, s.574.

¹¹¹⁷ "Hükümetin Beyannamesi", *Ulus*, 15 Ağustos 1946, s.4.

¹¹¹⁸ "CHP Programı Tasarısı", *Ulus*, 19 Ekim 1947, s.5.

¹¹¹⁹ "Amerikan Yardımı", *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1946, s.1-3.

¹¹²⁰ "Yurdumuzda Yapılacak 10 Yeni Havaalanı", *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1947, s.1.

verilmiştir.¹¹²¹ Devlet Havayolları İşletmesi'ne ulaştırma çalışmaları kapsamında gerekli görülen noktalarda ıslah tedbirleri önermek üzere 1949 Haziranı'nda Türkiye'ye gelen ABD Havayolları Müfettişlerinden Hiram Broiles, Frank Rhody ve Cecil Fuller İstanbul, Ankara, Adana ve İzmir'de yaptıkları incelemeler sonucunda hazırladıkları raporda hava nakliyatının düzenli idaresi ve turizm işlerinin tanzimi ile Türkiye'nin Avrupa'da Fransa'dan sonra en büyük turist merkezi olabileceğini ifade etmişlerdir.¹¹²²

Devlet Hava Yolları İşletme Müdürlüğü (DHMİM) bu yıllarda ABD'den alınan 22-28 yolcu kapasiteli 30 DC-3 ve 3 C-47 tipi uçağın filoya dâhil edilmesiyle Ortadoğu'nun en büyük havayolu işletmesi durumuna yükselmiştir. Esasen savaş ihtiyaçlarına göre yapılmış bu uçaklar Türk Hava Kurumu'nun "Etimesgut Uçak ve Motor Fabrikaları"nda yolcu uçağına dönüştürülmüştür.¹¹²³ 1945'te haftada üç kez işleyen Ankara-Kayseri-Gaziantep-Diyarbakır, Ankara-Elazığ-Van ve Ankara-Konya-Adana hatları,¹¹²⁴ 1946'da Bursa, Urfa, Malatya ve İskenderun hava limanları açılmıştır.¹¹²⁵ Aynı yıl ABD'den alınan Douglas tipi uçaklarla günlük Ankara-İstanbul seferlerine Bursa, Ankara-İstanbul-İzmir hattına ise Afyon eklenmiştir. Bir diğer yeni hat Samsun-Ankara-Adana-İskenderun hattı olmuştur. Bu hattın açılmasıyla Karadeniz ve Akdeniz hava yolu ile de birbirine bağlanmıştır.¹¹²⁶ Bu dönemde Ankara, İstanbul, Samsun ve İzmir hava hatlarına karşı hızlı bir talep artışı söz konusu idi.¹¹²⁷ Bu şekilde 1945'te hava yolları ile yıllık taşınan yolcu sayısı 18.221 iken, 1949'a gelindiğinde bu sayı 77.262'ye ulaşmıştır.¹¹²⁸ 12 Şubat 1947'de İstanbul-Atina seferi ile DHMİM'nin ilk yurt dışı seferi başlamış,¹¹²⁹ bunu 1949'da Lefkoşa ve Beyrut hatları takip etmiştir.¹¹³⁰ 1946'dan itibaren uçuşlarda "havacı kadın kamarot" kadrosuyla bayan personelin de yer almaya başladığı görülmektedir.¹¹³¹

Savaşı takiben ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda ve İsveç menşeli hava yolu şirketleri büyük ve hızlı uçaklarla kıtalararası hatlar ihdas etmişler, bunların birçoğu Türk Hükümeti'nin gösterdiği seyahat kolaylıklarından istifade ederek Türkiye'ye de uğramışlardır.¹¹³² Örneğin söz konusu dönem itibariyle dünyanın en büyük hava nakliyat şirketi durumunda olan Pan American World Airways Company'nin "uçak saray" adlı büyük yolcu uçağı Ankara'dan geçmesi planlanan havayolu güzergâhının etütlerini

¹¹²¹ "Bilumum Hava Meydan ve Limanları ile Bunlarla İlgili Bina ve Tesislerin Bayındırlık Bakanlığınca Yapılması Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, 15 Nisan 1949, S.7183, Kanun No:5367, Kabul Tarihi: 11/471949.

¹¹²² T TOK 26 ncı Mesai Yılı raporu", *a.g.d.*, s.5.

¹¹²³ *Dünden Bugüne Türk Hava Yolları (1933-1983)*, Haz.: İlyas Albayrak, Cen Ajans, İstanbul, s.57.

¹¹²⁴ "Uçak Seferleri", *T TOK Belleteni*, S.53, Haziran 1946, s.25

¹¹²⁵ "Hava Yollarımız", *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1946, s.1.

¹¹²⁶ "Yeni Hatlar", *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1946, s.1.

¹¹²⁷ T TOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu, *a.g.d.*, s.3-4.

¹¹²⁸ As, *a.g.e.*, s.578.

¹¹²⁹ "Türk Uçakları ile Ankara-Atina Seferi Başlıyor", *Ulus*, 13 Şubat 1947, s.1.

¹¹³⁰ As, *a.g.e.*, s.588.

¹¹³¹ *Dünden Bugüne Türk Hava Yolları*, s.63.

¹¹³² T TOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu, *a.g.d.*, s.3-4.

yapacak mühendis ve teknisyenler ile 25 Aralık 1945'te Ankara'ya gelmiştir.¹¹³³ Söz konusu şirket ile yapılan anlaşma gereği şirketin “Clipper Ekspres” uçakları 3 Şubat 1947'de Ankara-Londra-New York hattında “doğu uçak seferleri”ne başlamıştır.¹¹³⁴ Bu şirketin yüksek yolcu kapasiteli uçakları Yeşilköy'ün büyük uçakların inişine müsait olmaması nedeniyle belirli günlerde Ankara'ya inmekte idi. Bu dönemde Air France, British Overseas Airways Corporation (BOAC), British European Airways (BEA), Cyprus Airways, KLM Royal Dutch Airlines, Pan American Airways (PAA), PAB Airwing, Scandinavian Airlines (SAS) ve Swissair gibi büyük hava yolu şirketleri yalnızca Yeşilköy'deki askeri uçakların kullanıldığı pist grubundan ibaret havaalanına sınırlı sayıda iniş gerçekleştirebilmekteydi.¹¹³⁵ Bu yıllarda para mübadelesi üzerindeki kontrolün gevşetilmesi gibi seyahatleri teşvik edici beklentilerle İngiliz Havayolları'nın İstanbul'a seferlerini artırmak istediği anlaşılmaktadır.¹¹³⁶ Sivil nakliyatın gelişme süresi içinde Türkiye'nin dış ülkeler ile hava bağlantısını kuvvetlendirmek konusunda İngiliz, Amerikan ve Fransız askeri birliklerinin uçakları da önemli rol oynamış, özel izinler almak suretiyle bunlarla söz konusu ülkelere, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya, İran ve Hindistan'a gitmek mümkün olmuştur. BOAC'ye ait uçaklar Türkiye üzerinden haftada iki defa olmak üzere düzenli seferler yapmış, bunların güzergâhı Ankara-İstanbul-Kıbrıs-Kahire ve burada aktarma ile İngiltere veya ABD şeklinde olmuştur.¹¹³⁷ İlk sefer 7 Eylül 1946'da yapılmak üzere İstanbul-Londra arasında doğrudan hava postası ihdas edilmiştir.¹¹³⁸ Aynı yıl Haziran ayında İsveç ile Yunanistan üzerinden gerçekleştirilecek hava seferleri için mutabakat sağlanmıştır.¹¹³⁹ Bunları Fransa, İtalya, Norveç, Danimarka, Hollanda, İsviçre, Çekoslovakya, Yunanistan, Irak ve Lübnan ile yapılan hava nakliyatı anlaşmaları izlemiştir.¹¹⁴⁰ “KLM Hollanda Havayolları” 4 motorlu skymaster uçakları ile 1947 yılı Kasım ayından itibaren İstanbul-Roma-Paris-Amsterdam hattında düzenli seferlere,¹¹⁴¹ “Swissair İsviçre Havayolları” ise 4 motorlu DC 4 uçağı ile Ankara-İstanbul-Atina-Cenevre arasında hususi seferlere başlamıştır. İstanbul-Malta-Londra hava postası ise “The Instone Air Lines 1946 (Malta) Ltd.” tayyareleri vasıtasıyla ilk seferini 1947 yılı Ocak ayında yapmıştır.¹¹⁴² Mısır Havayolları'nın da 30 Nisan 1949'dan itibaren Kahire-İstanbul arasında doğrudan

¹¹³³“TTOK 1946 Yılı 1 inci Birleşimi Tutanağı”, *TTOK Belleteni*, Ocak 1946, S.48, s.15.

¹¹³⁴ Örnek ilan için bkz.; *Cumhuriyet*, 15.1.1947, s.6; 25.1.1947, s.4; 3 Şubat 1947.

¹¹³⁵ Bu durumu eleştiren Falih Rıfki Atay, uçakların bu alanlara iniş çıkışlarının tesadüflere bağlı olduğuna, bu nedenle İstanbul-Ankara arasında yolcuların trenle seyahat etmek durumunda kaldıklarına ve havaalanlarındaki yolcu dinlenme yerleri ile gümrük bürolarının uluslararası yolculuklar yapan yolcular için iyi bir izlenim uyandırmadığına temas etmiştir (Falih Rıfki Atay, “Dış Havayolları Açılırken”, *Ulus*, 13 Şubat 1947).

¹¹³⁶ “Turistlere Çıkardığımız Müşkület”, *Cumhuriyet*, 14.1.1949, s.1 ve 3.

¹¹³⁷ Kâmuran Çelebi, “Dış Memleketlerle Kara, Deniz ve Hava Bağlarımız”, *TTOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, s.26.

¹¹³⁸ “İstanbul-Londra Hava Seferleri”, *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1946, s.1.

¹¹³⁹ “İsveç İle Hava Seferleri İçin Anlaşma İmzaladık”, *Ulus*, 27 Haziran 1946, s.1.

¹¹⁴⁰ As, a.g.e., s.581.

¹¹⁴¹ Örnek ilan için bkz.; *Cumhuriyet*, 19.10.1947, s.5.

¹¹⁴² Örnek ilan için bkz.; *Cumhuriyet*, 25.1.1947, s.4.

seferlere başladığı görülmektedir.¹¹⁴³ İlk uçakla İstanbul'a gelen heyetin başkanı Mısır Eski Başbakanı Hüseyin Sırrı Paşa: *"Bu hava hattının açılışı her iki memleket arasındaki kültürel, siyasi ve turistik münasebata faydalı olacaktır."* diyerek hattın önemine temas etmiştir.¹¹⁴⁴ Bu dönemde Mısır'dan olduğu gibi havayolları vasıtasıyla İstanbul'a Arabistan, Suriye, Hicaz ve Irak'tan 3-4 saatte ve İran, Pakistan ve Hindistan'dan ise günübürlük gelmek mümkün hâle gelmiştir.¹¹⁴⁵ Refik Halit Karay İstanbul'un hava yolculukları için uluslararası bir merkez hâlini almaya başlaması konusunda: *"Artık hava yolculuğu şehrimizi bir yol uğrağı yapmaktadır. Yarın turist uçakları dün vapurların göze alamadığını yapacak, İstanbul'a uğramadan Süveyş Kanalı arasından başka ülkelere kaymak zorunda kalmayacaktır. Hulasa uçağın en rahat ve süratli bir nakil vasıtası kesilmesi yurdumuzun bir şansıdır; bu şans biraz da İstanbul gibi bir şehrin o yurt içinde bulunmasından ileri geliyor. İstanbul bizi dünyaya tanıtmakta ve sevdirmekte mühim bir rol oynayacaktır"* diyerek İstanbul merkezli hava yolları trafiğinin önemine temas etmiştir.¹¹⁴⁶ İstanbul'da bulunan "İstur Turizm ve Seyahat Bürosu" tüm seyahatler için olduğu gibi¹¹⁴⁷ Hac vecibelerini yerine getirmek üzere Arabistan'a gidecek yolcular için de İstanbul-Ankara-Cidde seyahatleri için gidiş dönüş biletleri temin etmekteydi.¹¹⁴⁸ 1949'da "Polonya Poznan Beynelmîlel Fuarı" ve "Hannover İhracat Sergisi" münasebetiyle olduğu gibi İstanbul'da "Antaş Havacılık ve Turizm A.O." tarafından etkinliklere özgü gidiş dönüş şeklinde özel seferlerin de düzenlendiği görülmektedir.¹¹⁴⁹ 1948 yılı Aralık ayı itibariyle ülke içinde ve ülke dışına yolculuklar düzenlemek, sigorta ve nakliye kurumları acenteliği yapmak ve her türlü nakil vasıtalarına ait bilet satış işleriyle uğraşmak amacıyla merkezi İstanbul'da olmak üzere "Antaş Havacılık ve Turizm Anonim Ortaklığı" adlı şirketin kurulduğu¹¹⁵⁰ ve bu şirketin söz konusu dönem itibariyle önemli seyahat hizmetlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

3. Konaklama Faaliyetleri

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Türkiye'deki konaklama faaliyetlerinin turizm açısından bir sorun teşkil etmeye devam ettiği, bu konuda yetkililer tarafından muhtelif çalışmalar yapılmasına rağmen sorununun tam olarak çözülemediği görülmektedir.

Amerikan Türkiye Yol Heyeti Başkanı M. Williams Türkiye'deki tetkikleri sırasında ülkedeki turizm ve otelcilik konusunda: *"Memleketinizin yol davası kadar önemli bir davası daha vardır ki nazarı dikkatimi çekti. O da otel konusudur. Türkiye yakın bir istikbalde bir turist memleketi olacaktır. Yollara otomobil tamir atölyeleri ve*

¹¹⁴³"Mısır'dan Bugün Gelecek Heyet", *Cumhuriyet*, 29.4.1949, s.2.

¹¹⁴⁴ "Mısır Hava Heyeti Dün Gitti", *Cumhuriyet*, 8.5.1949, s.2.

¹¹⁴⁵ Burhan Felek, "Otel Lazım", *Cumhuriyet*, 13.5.1949, s.2.

¹¹⁴⁶ Refik Halit Karay, "Hava Yolu ve İstanbul, *TTOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, s.15.

¹¹⁴⁷ 5.1.1949, s.5.

¹¹⁴⁸ Örnek ilan için bkz.; *Cumhuriyet*, 2.9.1947, s.5.

¹¹⁴⁹ Örnek ilan için bkz.; *Cumhuriyet*, 8.4.1949, s.2; 13.4.1949, s.5.

¹¹⁵⁰ *BCA*, S.3/8404, D:9-396, FK:30..18.1.2, YN:118.80..15, 14/12/1948.

rahat oteller kurmak memleketinize her şeyden fazla yardım edecektir."¹¹⁵¹ diyerek turizm faaliyetlerine hizmet etmek üzere yollar üzerinde kurulmasında fayda gördüğü oteller hakkındaki görüşlerini ifade etmiştir. Bu dönemde Ayazpaşa'da Pan American World Airways Company ile ortak olarak 400-500 odalı büyük bir otel yapmak isteyen "The Middle East Company"nin müdürü otelcilik mütehassısı Don T. Moore ile devlet yetkilileri arasında Türkiye'deki otelcilik anlayışını ve sektörünü geliştirmek üzere müzakerelerde bulunulduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁵² Turistlerin her şeyden evvel konforlu oteller aradığını belirten Moore'un dikkat çekici bir ifadesi de Türkiye'de söz konusu dönem itibariyle vapur vasıtasıyla seyahatlerin artması nedeniyle vapur kamaralarının konaklama taleplerini karşılamakta yetersiz kalan otellerin yerini tutabileceği yönündeki önerisi olmuştur.¹¹⁵³

TBMM'de Bütçe görüşmeleri sırasında BYUM Müdürü Nedim Veysel İlkin de Türkiye'de otellerin yetersizliğinin ve yolların iyi durumda olmamasının yerli ve yabancı turistler için bir şikâyet konusu olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁵⁴ BYGM Etüt Heyeti Reisi Süreyya Ergün Türkiye'de büyük çapta konforlu oteller yapılamadığına, eski palasların itibar görmediğine ve yenilerinin de ancak üçüncü sınıf Avrupa otelleri derecesinde olduğuna vurguda bulunmuştur. Diğer taraftan ülkenin hemen her şehrinde konaklama sorunları nedeniyle büyük sıkıntılar çekildiğini, refah seviyesi yükselen Türkiye'de seyahat eden titiz ve rahatına düşkün insan tipinin artık yabancılardan ibaret olmadığını ifade eden Ergün, otel, lokanta, gazino, plaj eğlence yerleri gibi turistik tesislerin gelecek devrin en kârlı işletmeleri hâline geleceğini, hususi sermaye ile teşebbüsün bu durumdan faydalanması gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁵⁵

Bu dönemde otellerden beklenen asgari şartlar İstanbul, Edirne ve Bursa gibi gelişmiş şehirlerde bile henüz temin edilememiş durumda idi. Konaklama sektöründe görülen bu ciddi sorunlar yerli ve yabancı turistlerin şikâyetlerine sebep olmaktaydı.¹¹⁵⁶ Örneğin kaliteli sayılabilecek az sayıdaki otelin yanı sıra Beyoğlu'nda yüzlerce yabancıyı ve yerliyi ağırlayan pansiyonların çok azı tescilli idi. 1946 yılı itibariyle Taksim civarında tescilli ve işler vaziyetteki 6 pansiyonda ancak 52 kişi ikamet etmekte idi.¹¹⁵⁷ 1947'de yetkili karar organları tarafından İstanbul'da toplanması kararlaştırılan "Milletlerarası Ticaret Odaları Konferansı"nın bu toplantıya iştirak edecek 1.300 katılımcıyı ağırlayabilecek otellerin bulunmayışından dolayı İstanbul'da toplanmasından vazgeçilmesi¹¹⁵⁸ durumun vahametini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Şevket Rado da İstanbul'da senelerden beri lüks bir otelin inşa edilmemiş olduğunu, bu eksikliğin 1949'da İstanbul'da düzenlenen "Milletlerarası Patoloji Kongresi"nde delegelerin üçüncü sınıf otellere dağıtılması münasebetiyle bir kez daha

¹¹⁵¹ "Yol ve Otel Davası", *Akşam*, 25.7.1948, s.2.

¹¹⁵² TTOK 26 ncı Mesai Yılı raporu", *a.g.d.*, s.7.

¹¹⁵³ "Turizm Faaliyetimize Dair Bir Turistin Acı Tenkidleri", *Cumhuriyet*, 12.10.1948, s.1 ve 4.

¹¹⁵⁴ TBMM ZC, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim 14, Oturum:1, 19.12.1945, s.188-189.

¹¹⁵⁵ Süreyya Ergün, "Türkiye'de Turizm Endüstrisi", *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.16.

¹¹⁵⁶ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.6.

¹¹⁵⁷ TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Rapor", *a.g.d.*, s.5.

¹¹⁵⁸ Cemil Kaytaz, "Turizm İşinde Alınması Gerekli Olan Tedbirler", *Cumhuriyet*, 27.9.1946, s.4.

gün yüzüne çıktığını, sermayedarların büyük ve modern otel kurmak niyetiyle belediyeye başvurularına rağmen otellerde ücret tarifesinin serbest bırakılması konusundaki tereddütlerin bu girişimcilerin cesaretini kırdığını belirtmiştir.¹¹⁵⁹ Bursa’da da benzer bir durumun söz konusu olduğuna temas eden Rado, buradaki otellerden ancak birkaçının kaplıca oteli vasfına sahip olduğuna, valinin teşvikiyle otelcilerin oda sayısını artırmaya çalıştıklarına, bu sorunun esasen devletin turizm politikası çerçevesinde Bursa, Yalova ve İstanbul gibi turistik bölgelere yardım etmesiyle çözülebileceğine işaret etmiştir.¹¹⁶⁰ Benzer sorunların birinci sınıf birkaç otelin dışında modern konaklama ve turistik standartlarda eğlence mekânlarına sahip olmayan İzmir’de de yaşandığı, normal dönemlerde bile dolu olan bu orta düzeydeki konaklama tesislerinin İzmir Fuarı döneminde ise tamamen yetersiz hâle düştüğü anlaşılmaktadır.¹¹⁶¹

Savaşın akabinde artan turist hareketliliğini karşılayabilmek üzere İstanbul Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar ile Hükümet’in desteğiyle müteahhit şirketler aracılığıyla Çırağan, Taksim ve Florya’da turistik otellerinin inşası fikrinin gündeme geldiği görülmektedir.¹¹⁶² Bu şekilde Başbakanlık Turizm Dairesi tarafından ülkeye turist çekebilmek amacıyla valilik ve belediye makamlarına gönderilen yazılarla İstanbul’daki mevcut sarayların ve boş binaların incelenerek bunlardan otel haline getirilmeye uygun olanlarının tespiti istenmiştir. İçinde şehircilik mütehassısı Prost’un da bulunduğu belediye komisyonunun incelemeleri sonucunda mevcut binaların ileri ülkelerdeki gibi otel hâline getirilmesi işinin yeni bina inşa etmek kadar masraflı olacağı ve bu otelleri idare edecek ve buralarda çalışacak elemanların hâlihazırda mevcut olmadığı ortaya çıkmış, bu nedenle bu çalışmaların bir süre daha hayata geçirilemeyeceği anlaşılmıştır.¹¹⁶³ Bununla birlikte 1946’da Çırağan Sarayı, çıkan bir kanunla İstanbul Belediyesi’ne devredilmiştir.¹¹⁶⁴ Konuya ilişkin kanun tasarısı ile TBMM Bütçe Komisyonu raporunda buna gerekçe olarak; “*Otuz beş yıldan beri metruk bir hâlde olan Çırağan Sarayı arsasının ve büyük bir tarihî değeri bulunan bina enkazının İstanbul şehrinin turistik ihtiyacını karşılayacak bir otel hâline getirilmek üzere İstanbul Belediyesi’ne verilmesi için İstanbul Genel Meclisi’nin verdiği bir karar üzerine gerekli incelemelerin yapıldığı*” vurgulanmış, “*bu gayrimenkulün İstanbul Belediyesi’ne devredilerek İstanbul şehrinin turistik ihtiyacını karşılayacak bir otel*

¹¹⁵⁹ Şevket Rado, “Seyyah Var, Otel Yok! Döviz Var, Alan Yok!”, *Akşam*, 28.5.1949, s.2; Burhan Felek de İstanbul’da toplanan “Milletler arası Patoloji Kongresi”ne ve Mısır’ın eşraf ve ayanından Mısır uçağıyla gelen gelen misafirleri ağırlayacak güzel rahat ve ucuz otellerin bulunmaması konusuna temas ederek, bu durumun milletlerarası spor ve sanat toplantılarının ideal bir merkezi olmaya aday İstanbul için hayıflanacak bir vaziyet arz ettiğini ifade etmiştir (Burhan Felek, “Otel Lazım”, *Cumhuriyet*, 13.5.1949, s.2).

¹¹⁶⁰ Şevket Rado, “Bursa’da Birkaç Gün”, *Akşam*, 2.5.1948, s.3.

¹¹⁶¹ Gökçe, “İzmir’de Turizm Cemiyeti Genişlerken ‘Mim’ Konacak Noktalar”, *Tanin*, 21.2.1946, s.2.

¹¹⁶² “Çırağan, Taksim ve Florya Otelleri”, *Akşam*, 9.1.1946; “Seyyah Otelleri”, *Akşam*, 13.11.1945, s.3; Çırağan Sarayı Yerinde Bir Otel Yapılacak”, *Akşam*, 11.10.1945, s.1; “Seyyah Otelleri”, *Akşam*, 13.11.1945, s.3.

¹¹⁶³ “Otel Meselesi”, *Akşam*, 29.4.1949, s.3; “Seyyah Otelleri”, *Akşam*, 2.6.1949, s.3.

¹¹⁶⁴ “TTOK 1945 Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.5.

hâline getirilmesi durumunda tarihî değerinin muhafazasının temin edileceği, bu suretle daha da güzelleşecek Boğaziçi'ne ve İstanbul'a yabancı turistlerin ilgisinin artacağı” belirtilmişti. Nitekim 1943'te hazine tarafından İş Bankası'na satılan saray arsasının 38.735 metrekarelik kısmının bu gerekçe doğrultusunda İstanbul Belediye'sine devri öngörülmüştür.¹¹⁶⁵ Takip eden süreç içinde bu devir işlemine ilişkin kanun çıkmıştır.¹¹⁶⁶ Bu şekilde 1953'e kadar bir otel haline getirilmek şartıyla İstanbul Belediyesi'ne devredilen Çırağan Sarayı'nın tahvil planları Profesör Bonatz ve Sedat Eldem tarafından yapılmıştır.¹¹⁶⁷ Falih Rıfki Atay: “Boğaziçi'nin şöhretini duyan herkes bu sarayda oturmak, önündeki denizin ve arkasındaki parkın bir araya topladığı eşsiz ve rakipsiz zevklere kanmak isteyecektir.” diyerek özellikle yabancı turistlerin celbi açısından bu teşebbüsü yerinde bir girişim olarak değerlendirmiştir.¹¹⁶⁸ Burhan Felek de Çırağan Sarayı harabelerinin restore edilerek bir saray-otel hâline çevrilmesine tarihi yapıların tamir ve tadil edilerek korunması açısından olumlu bir yaklaşım sergilemiştir.¹¹⁶⁹

Bu dönemde otellerde oda fiyatları belirlenmiş olmakla birlikte pansiyonlar için belirli bir tarifenin yapılmamış olması konaklama faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemekteydi.¹¹⁷⁰ Savaş sonrasında eksikliği hissedilen konaklama tesisleri konusundaki yaklaşımların Türkiye'de turizm zihniyetine işaret eden önemli göstergelerden biri olduğuna işaret eden Vâlâ Nureddin,¹¹⁷¹ Türkiye'deki otellerin ve lokantaların Avrupa'ya göre pahalılığı nedeniyle ortaya çıkan turist şikâyetlerini dile getirmiş, bu vesileyle 7 Eylül 1947'deki devalüasyon kararıyla vatandaşların yabancı paraları iki katı daha pahalı aldıklarına ve bunun turizm faaliyetleri konusunda yarattığı sorunlara vurguda bulunmuştur.¹¹⁷² Ülkedeki otel ve lokantalardan yiyeceklere kadar yüksek fiyatlar Burhan Felek tarafından da eleştirilmiştir.¹¹⁷³

Turizmi, savaş sonrasında milli kalkınma hamlesinin hızlandırılması konusunda önemli rol oynayacak unsurlardan biri olarak gören Falih Rıfki Atay, sıkıntılı iktisadi şartlara rağmen turizm sanayisinde yer alan otel, gazino gibi işletmelerin korunması için acele tedbir alınmasını salık vermiştir.¹¹⁷⁴ Turistik hareketliliğin ve faaliyetlerin

¹¹⁶⁵ Çırağan Sarayı'nın Bina ve Arsasıyla Birlikte İstanbul Belediyesi'ne Parasız Olarak Devri Hakkında Kanun Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Tetkik Müdürlüğü Sayı: 71-510 6/296, 29/1/1946,

¹¹⁶⁶ “Çırağan Sarayı'nın İstanbul Belediyesi'ne Devir ve Temlik Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, 21 Şubat 1946, S.6238, Kanun No: 4872, Kanun Tarihi: 15/2/1946.

¹¹⁶⁷ “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *a.g.d.*, s.6.

¹¹⁶⁸ Vâ-Nû, “Çırağan Sarayı Seyyahlara Hazırlanırken...”, *Akşam*, 21.12.1945, s.3; Çırağan Sarayı'nın otel olarak hizmete açılmasını Fikret Adil de: “İstanbul'un turistik istikbali ve güzelliği için çok çekici bir fikir” olarak değerlendirmiştir (Fikret Adil, “Çırağan Sarayı ve İstanbul'un İmarı Meselesi”, *Tanin*, 3.1.1946, s.4.

¹¹⁶⁹ Burhan Felek, “Milletlerarası Saray-Otel”, *Cumhuriyet*, 17.12.1945, s.3.

¹¹⁷⁰ “İstanbul'a Gelecek Mısırlılar”, *Cumhuriyet*, 15.3.1949, s.2.

¹¹⁷¹ Vâ-Nû, “Turizm Bir Turizm İnkılabını da İcap Ettirir”, *Akşam*, 19.12.1945, s.3.

¹¹⁷² Vâ-Nu, “Avrupa'ya Seyahat ve Türkiye'de Otelcilik”, *Akşam*, 7.8.1947, s.3; Vâ-Nu, “Avrupa'ya Seyahat ve Türkiye'de Otelcilik”, *TTOK Belleteni*, S.67, Ağustos 1947, ss.19-20.

¹¹⁷³ Burhan Felek, “Bir Daha Kovulmazlar!”, *Cumhuriyet*, 2.3.1946, s.2.

¹¹⁷⁴ Falih Rıfki Atay, “Milli Kalkınmayı Hızlandırma”, *Ulus*, 25.3.1947, s.6.

istikrarının ilk önce otel meselesinin çözülmesine bağlı olduğunu belirten Hüsni Sadık Durukal da, Türkiye’de otelcilik sanayinin kurulabilmesi için yapılacak otelleri en az beş sene her türlü vergiden muaf tutmak, hariçten getirilecek tefriş ve tesis eşyasının gümrük resimlerini asgari düzeye çekmek gibi uygulamalarla yerli ve yabancı sermaye teşebbüslerine teşvikte bulunulması ve yabancıların konuya ilişkin uzmanlığından yararlanılması gerektiğini dile getirmiştir.¹¹⁷⁵ Şevket Rado, Türkiye’de devlet tarafından vergi ve gümrük muafiyeti sağlanması, yurt dışına döviz çıkarma izni verilmesi gibi girişimcilerin modern standartlarda otel inşa etmelerini kolaylaştırıcı tedbirlerin alınması hâlinde bu işlere ilgi gösterecek yerli ve yabancı büyük sermayedarların çıkabileceğini ifade etmiştir.¹¹⁷⁶

Refik Halit Karay da İstanbul’un turist şehri olmak konusunda mesken eksikliklerine değinerek, bu arada nüfus fazlalığı nedeniyle kendi sakinlerinin ihtiyacını bile karşılamaktan uzak olduğunu belirtmiştir. Anadolu’daki zengin veya memur kesimin yaz aylarında akın ettiği İstanbul’un bir yaz şehri ve sayfiye yeri olarak ele alınması konusundaki gerekliliği dile getiren Karay, otel kadar mobilyalı meskenlerin inşası ve sayısının artırılması konusunda da resmi ve hususi teşekküllerin dikkatini çekmek istemiştir.¹¹⁷⁷ Turizm faaliyetlerinde başarılı olmanın otel, gazino, lokanta, bar gibi turizm hizmet vasıtalarında elde edilen başarıyla doğru orantılı olduğunu belirten Karay bu alanda: “*Garsonlar insan cemiyetine faydası dokunan belli başlı mesleklerden birine mensupturlar; çok faydalı ve lüzumlu unsurlardır.*” diyerek ülkede bu konuda görülen eksikliklerin giderilmesinin turizm faaliyetlerine önemli bir katkı sağlayacağını vurgulamıştır.¹¹⁷⁸ Nitekim, İstanbul Belediyesi İktisat Müdürlüğü ile “Otelciler ve Lokantacılar Cemiyeti”nin girişimleri ve T TOK’nın desteğiyle “Garsonluk ve Komilik Kursları” açılmıştır. 1947 yılının son ayları itibariyle Taksim Belediye Gazinosu’nda, Park Otel’de ve Tokatlıyan’da düzenlenerek konaklama sektöründeki hizmet kalitesini yükseltmeyi amaçlayan bu kurslarda ilk aşamada yüze yakın garsonun günün belirli saatlerinde dört ay süreyle ders görmeleri planlanmıştır.¹¹⁷⁹ Bu kursların açılması bir otelcilik ihtisas mektebi açılıncaya kadar sağlayacağı faydalar nedeniyle Türk matbuatında olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁸⁰ Kurslardan başarılı netice alınması nedeniyle Başbakanlık makamı İstanbul Belediyesi’nden turizme hizmet etmek üzere lokanta, gazino ve otel garsonlarının yetiştirilmesine yönelik söz konusu kurs faaliyetleri hakkında bir rapor istemiş ve bu faaliyetlerin diğer büyük vilayet belediyeleri tarafından da gerçekleştirilmesini istemiştir.¹¹⁸¹ Savaşın bitmesine ve

¹¹⁷⁵ Hüsni Sadık Durukal, “Turizm Konuları: Otel Meselesi”, *Akşam*, 1.3.1948, s.3.

¹¹⁷⁶ Şevket Rado, “Amerika, Fransa’ya Seyyah Göndermek İçin Dokuz Milyon Dolar Harcıyor”, *Akşam*, 10.10.1948, s.3.

¹¹⁷⁷ Refik Halit Karay, “Otel ve Ev”, *T TOK Belleteni*, S.49-50, S.51, Nisan 1946, ss.24.

¹¹⁷⁸ Refik Halit Karay, “Otel-Lokanta-Gazino-Bar”, *Akşam*, 30.6.1946, s.4.

¹¹⁷⁹ T TOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu, *a.g.d.*, s.5; T TOK 1946 Yılı 3 üncü Birleşim Tutanağı”, *T TOK Belleteni*, Nisan 1946, S.51, s.6; T TOK 1947 Yılı 2’inci İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.62, Mart 1947, s.6; T TOK 1947 Senesi 15 inci İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.71, Aralık 1947, s.7; Gülersoy ve diğerleri, *a.g.e.*, s.51.

¹¹⁸⁰ T TOK 1947 Senesi 3. Müşterek İçtimamın Zaptı”, *T TOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, s.11.

¹¹⁸¹ “Garson Kursu”, *Akşam*, 1.8.1948, s.3.

yolların açılmasına rağmen misafir ağırlayacak düzenli otellerin sayısının azlığı, mevcut otellerde işinin ehli müstahdem ve garsonun yokluğu, bir otelcilik okulunun açılması konusundaki gerekliliğin gün yüzüne çıkmaya başladığına işaret etmiştir.¹¹⁸² Bunun yanı sıra söz konusu dönemde uzun zamandır gündemde olan “Türkiye Otel, Lokanta ve Gazinocular Birliği”nin kurulması için Ankara’da BYUM Turizm Dairesi Müdürü’nün başkanlığında bir toplantı düzenlendiği ve söz konusu birliğe bir statü hazırlandığı anlaşılmaktadır.¹¹⁸³

Bu dönemde Ankara’da Yenişehir’de yeni bir otel inşa edilmiştir.¹¹⁸⁴ Konya’da İstasyon Oteli’nin tahliye edilmesiyle Meram Köşkü otele dönüştürülmüş¹¹⁸⁵ ve bu şehirdeki eski Bağdat Oteli’nin yapılarak hizmete tekrar açılması konusunda Vali Şefik Soyer ile DDY İdaresi arasında mutabakat sağlanmıştır. Yine bu süreç içinde Hatay İl Daimi Encümeni’nin İskenderun Soğukoluk köyünde Özel İdare’ye ait olan turizm otelini pavyonu ve mobilyasıyla kiraya verdiği anlaşılmakta,¹¹⁸⁶ bu durum idari birimlerin turizm faaliyetlerini geliştirmek amacıyla hususi teşebbüslere sağladığı imkânlar hakkında bilgi vermektedir. Savaş sonrasında Türkiye’de bir kısım müteşebbisin girişimleriyle turizme ve otelciliğe yönelik şirketlerin kuruluşu olumlu bir gelişme olmuştur.¹¹⁸⁷ İstanbul’da Caddebostan’daki Ragıp Paşa Köşkü’nde 1945 yılı başlarında “Turistik Kurumlar Anonim Şirketi”nin kurulduğu anlaşılmaktadır. Ankara Palas’ın desteğiyle Ragıp Paşa Köşkü’nü kulüp olarak işleten şirketin amacı; “*Turizme hizmet etmek üzere otel, pansiyon, lokanta, plaj ve kulüp tesis etmek, bunları işletmek, bina inşa etmek, kiraya vermek, turistik, ticari mali her nevi ithalat ve ihracat yapmak*” idi.¹¹⁸⁸ Bu süreç içinde Sağlık Bakanlığı tarafından işletilen Yalova Kaplıcaları “Termal Limited Ortaklığı Şirketi”ne beş sene süreyle kiralanmıştır. Kaplıcalar bu suretle başlatılan tamir ve tadilat neticesinde yerli ve yabancı turistlere sağlık turizmi kapsamında hizmet vermeye devam etmiştir.¹¹⁸⁹ Yalova’daki “Termal Otel” de 1947’de eklenen yapı ve tesisatıyla her mevsim faaliyette bulunacak hâle getirilmiştir. İnşa edilen pavyonu, Avrupa’dan getirtilen caz orkestrası, termal kulübü için tefriş edilen iki büyük salonu, tenis kortları ve ıslah edilen çocuk bahçesi ile bahsi geçen otel, söz konusu dönem itibariyle talep gören konaklama tesisleri arasında yer almıştır.¹¹⁹⁰

¹¹⁸²; “Bir Otelcilik Okulu Açmalıyız”, *Cumhuriyet*, 25.9.1946, s.2; Salâhattin Çoruh, “Garsonluk ve Otelcilik Okulları Açılmalı”, *Vakit*, 17.5.1947, s.2.

¹¹⁸³ “Otel, Lokanta ve Gazinocular Birliği”, *Cumhuriyet*, 5.3.1947, s.3; “Otelciler Birliği’ne Biz de Katılacağız”, *Ulus*, 4.3.1947, s.2; “TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu”, *a.g.d.*, s.5.

¹¹⁸⁴ “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *a.g.d.*, s.6.

¹¹⁸⁵ TTOK 26 ncı Mesai Yılı raporu”, *a.g.d.*, s.7.

¹¹⁸⁶ “Hatay İl Daimi Encümeninden”, *Cumhuriyet*, 1.3.1946, s.4.

¹¹⁸⁷ Mehmet Oluç, “Turizm Şirketleri Kurulurken”, *Akşam*, 16.1.1946, s.6.

¹¹⁸⁸ BCA, FK: 30..18.1.2, Kutu No: 109, DN:69, Sıra No:17, 3/12/1945; “Turistik Kurumlar Şirketi”, *Cumhuriyet*, 6.1.1946, s.2; “TTOK 1946 yılı 1 inci Birleşimi Tutanağı”, *TTOK Belleteni*, Ocak 1946, S.48, s.17.

¹¹⁸⁹ Şevket Rado, “Yalova Kaplıcaları”, *Akşam*, 14.5.1947, s.4; TTOK’nin 1947 Senesi 3. Müşterek İhtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, s.11

¹¹⁹⁰Ercümen Ekrem Talu, “Yalova Bir Turist Şehri Hâlini Alıyor”, *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, ss.19-20.

4. Turizm Temalı Uluslararası İlişkiler ve Toplantılar

İkinci Dünya Savaşı sonrasında turizm faaliyeti ve propagandası bakımından gelecek dönemleri ciddi şekilde etkileyecek uluslararası toplantılar ve anlaşmalar yapılmıştır.

Bu dönemde turizmin dünya sathında artan önemine binaen birçok ülke için uluslararası toplantılara ev sahipliği yapmak bile başlı başına bir turizm faaliyeti olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu toplantılara çoğunlukla aileleri ile gelen katılımcıların gezdirilmesi ve ağırlanması neticesinde ülkede bıraktıkları döviz ve ülkelerine döndüklerinde yaptıkları turizm propagandası, büyük bütçeler ayrılarak yapılan propaganda faaliyetlerinden daha etkili olmaktadır. Bu konuda İstanbul'da 1947'de düzenlenen "Milletlerarası Demiryolları Konferansı"na iştirak eden heyetlerin devlet kurumları ve halk tarafından gösterilen yakın ilgi nedeniyle şehirden: "*teshir ettiğiniz kalbimizi burada bırakarak bu güzel şehrinizi terk ediyoruz.*" diyerek ayrılmaları ve içlerinden birçoğunun İstanbul'a ilk fırsatta tekrar gelecekleri vaadinde bulunmaları bu etkiye bir örnek teşkil etmiştir.¹¹⁹¹

Savaşın akabinde turizm ile ilgili faaliyetlere dair uluslararası ilişkilerde ve toplantılarda Türk turizm tarihi içinde önemli bir yeri olan TTOK'nın ağırlığının hissedildiği ve bu mecralarda Türkiye'nin daha çok TTOK yetkilileri tarafından temsil edildiği görülmektedir. Savaş sonrasında faaliyetlerini etkinleştiren Romanya ve Avusturya Otomobil Kulüpleri ile sıkı ilişkiler tesis etmeye başlayan TTOK,¹¹⁹² beş senelik bir aradan sonra 1946 yılı Ocak ayı itibarıyla aldığı mektuplar vasıtasıyla Yunan Turing ve Otomobil Kulübü ve İtalyan Turing Kulübü ile de haberleşme imkânı bulmuş, bu mektuplarda dostane ilişkilerin tekrar başlamasının söz konusu ülkeler arasında turistik ilişkilerin gelişmesine de hizmet edeceği belirtilmiştir. TTOK Monako'da kurulan "Beynelmül Turizm Enstitüsü" (Institut de Tourisme International) ile turizm faaliyetlerini geliştirmek üzere iletişime geçmiş, ayrıca Hindistan ile turistik münasebetlerin başlaması için girişimlerde bulunmuştur.¹¹⁹³ Savaş sonrasında TTOK mensup olduğu "Beynelmül Turizm İttifakı/BTİ" (Alliance Internationale de Tourisme/AIT), bu dönemde "Beynelmül Otomobil Federasyonu/BOF" (Fédération Internationale de l'Automobile) unvanını alan "Resmen Tanınmış Otomobil Klöbleri Beynelmül İttihadı (Association Internationale des Automobile Clubs Reconnus) ve "Beynelmül Turizm Merkez Konseyi" (Conseil Central de Tourisme International) adlı üç büyük uluslararası turizm ve otomobilcilik merkez teşekkülü ile savaş sırasında gerçekleştirilemediği muhaberelelere tekrar başlamıştır. Söz konusu teşekküllerin savaş sonrası turizm münasebetleri şartlarının tespiti için toplanan kongrelerinde Türkiye'yi resmen temsil etmesi, davet edildiği fakat iştirak edemediği toplantılarda Türkiye adına

¹¹⁹¹ Hüsnü Sadık Durukal, "Milletlerarası Toplantıların Turizm ve Propaganda Bakımından Ehemmiyeti", *Akşam*, 2.11.1948, s.4.

¹¹⁹² "TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu", *a.g.d.*, s.7.

¹¹⁹³ "TTOK 1946 Yılı 2 nci Birleşim Tutanağı", *TTOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, s.11-12.

görüş bildirmesi ve tekliflerde bulunması¹¹⁹⁴ TTOK'nın savaşın hemen akabinde uluslararası alandaki etkinliğine ve faaliyet alanı ile yetkilerinin genişliğine işaret eden örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. BYUM Turizm Dairesi'nin 1939'da "Beynelmüllel Turizm Merkez Konseyi"ne yaptığı üyelik talebi de bu konseye hâlihazırda üye olan TTOK'nın aracılığıyla olmuş, nitekim söz konusu teşkilatın 24 Haziran 1947'de toplanan kongresinde bu üyelik başvurusu oy birliğiyle kabul edilmiştir.¹¹⁹⁵

10 milyon üyesi bulunan BTİ'nin Cenevre'de 1-5 Mayıs 1946 tarihinde 116 milli kulübün iştirakiyle toplanan kongresine Türkiye adına temsilci olarak Başkonsolos Fethi Denli katılmış, kongre, İttifak Reisi Cenevre Kantonu Nazırlarından Adrien Lachenal'in başkanlığında İsviçre Federal Hükümeti temsilcilerinin katılımı ile açılmıştır. Kongrede, ittifakın tesisinden beri umumi kâtipliği görevini ifa etmiş Belçikalı Duchaine'in yerine "İngiliz Automobile Association" Kâtibi Dunscombe Allen'in umumi kâtipliği tasdik edilmiştir. Ardından Atlantik Şartnamesi ile uyumlu olarak uluslararası turizmin geliştirilmesi için şahısların ve otomobil, uçak, bisiklet gibi ulaştırma vasıtalarının ülkeler arasında seyahatleri için döviz serbestliğinin sağlanması esasları üzerinde müzakerelerde bulunmuş ve ittifakın esas nizamnamesinde tadiller yapılmıştır.¹¹⁹⁶ BTİ'nin idare merkezi kongreden kısa bir süre sonra Londra'dan Cenevre'ye nakledilmiştir.¹¹⁹⁷

Davet edilen 50 ülkeden¹¹⁹⁸ 40 ülke temsilcisinin iştirakiyle ilk kez 1946 yılı Ekim ayında Londra'da toplanan "Birinci Beynelmüllel Turizm Kongresi"nde Türkiye'yi Londra Basın Ataşesi temsil etmiş, kongrede turistlerin ülkeler arasında serbest geçişleri esasının teşvik edilmesi, pasaport ve vize muamelelerin kolaylaştırılması için tedbirler alınması konusunda tavsiye kararları alınmıştır.¹¹⁹⁹ Takiben 1947 yılı Ekim ayında Fransa Turizm Genel Komiseri M. İngrand'ın başkanlığında Paris'te toplanan "İkinci Beynelmüllel Turizm Kongresi"nde ise turizmin milletlerarasında iktisadi muvazene ve kültürel zenginlik sebeplerinden biri olarak kabul edilmesinin hükümetlere tavsiye edilmesi, üniversite ve halk kitlelerinin turizmden istifadelerini temin çarelerinin aranılması, uluslar arası daimi bir turizm bürosu ihdası, "BM Sosyal Ekonomik Müşavere Heyeti Ulaştırma Komisyonu" ile düzenli olarak temaslarda bulunulması

¹¹⁹⁴ Uluslar arası turizm ve otomobilcilik teşekküllerinin Cenevre, Paris ve Londra Kongreleri'nde Türkiye'yi resmen temsil etmesi, bu dönemde Lizbon'da umumi heyeti toplanacak olan "Beynelmüllel Turizm İttifakı'nın Genel Sekreterliği"ne Türkiye adına toplantı gündemine ilişkin görüş bildirmesi, "Londra-İstanbul-Bağdat Yolu Konferansı Daimi Bürosu"nun İstanbul'a nakli hakkında teklifte bulunması ve Milano'da "Yollar ve Nakil Vasıtaları Kongresi"ne davet edilmesi bu konuda verilebilecek örnekler arasındadır (TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu, *a.g.d.*, s.7).

¹¹⁹⁵ TTOK 1948 yılının 5 ve 6 ncı İçtimalarının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, s.3.

¹¹⁹⁶ "TTOK 1946 yılı 6 ncı Birleşim Tutanağı", *TTOK Belleteni*, S.53, Haziran 1946, s.5.

¹¹⁹⁷ TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6-7; "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.8.

¹¹⁹⁸ "Milletlerarası Turizm Teşkilatları Konferansı", *Cumhuriyet*, 28.6.1946, s.3.

¹¹⁹⁹ "Dünya Turizm Konferansı'nda", *Ulus*, 3.10.1946, s.3.

konuları görüşülmüştür.¹²⁰⁰ Söz konusu toplantıda ayrıca merkezi Oslo’da olmak üzere Norveçli Lampe’ın riyasetinde “Milli Turizm Teşekkülleri Beynelmielel Birliği” adıyla bir kurumun tesisine karar verilmiş ve bu resmi teşekkülün ilk kongresinin 1948’de Oslo’da toplanacağı bildirilmiştir.¹²⁰¹

BOF’un 1946 yılı Haziran ayında Paris’te gerçekleşen kongresine Türkiye’yi temsilen TTOK Başkanı Reşit Saffet Atabinen katılmış, kongrede alınan kararlar ve ortaya çıkan talepler hayata geçirilmek üzere Bayındırlık, Ulaştırma ve Gümrük Bakanlıkları başta olmak üzere ilgili devlet kurumları ile paylaşılmıştır. Kongrede Atabinen, “BOF Merkez İdare Heyeti” ile “BOF Beynelmielel Turizm Komisyonu” üyeliklerine seçilmiştir.¹²⁰² Beynelmielel Turizm Komisyonu’nun 26 Haziran 1947 tarihli kararı gereğince milli kulüplerin ülkeleri dışındaki konaklama tesislerine “panonceau” (kapı levhası) vermelerinin¹²⁰³ menedilmiş olduğu bildirilmiş, BOF ve BTİ başkanlarından ve bunların beşer üyesinden oluşan karma ve müşterek komisyonun çalışmalarına başlamasına, geçici olarak merkezin Londra’da bulunmasına ve “1947 Gümrük Konvansiyonu” ile 26 Nisan 1926 tarihli “Otomobil Seyrüsefer Mukaveleleri”nin yeniden gözden geçirilmesine karar verilmiştir.¹²⁰⁴ 1947’de Lizbon, Londra, Paris ve Brüksel’de toplanan BTİ ve BOF Kongreleri’ne yine TTOK’nın diplomatik temsilcileri ve muhabirleri vasıtasıyla katılım sağlanmıştır.¹²⁰⁵ 1948 başlarında BOF, TTOK’ye ve diğer üyelerine gönderdiği mektuplar vasıtasıyla, üye ülkelere hariçten gelecek otomobillerin yapabilecekleri kaza ve zararlara karşı İsviçre’de uygulanmakta olan sigorta mevzuatının uygulanmasını ve her ülkede otomobil turizmini teşvik için bir “otomobil günü” tesisini tavsiye etmiş, dağıtılan “beynelmielel temsil kartları”nın kulüplerin işaretlerini taşımak suretiyle 1948’den itibaren geçerli olacağını belirtmiştir.¹²⁰⁶ 1947 yılı Haziran ayında Milano’da toplanan “Otomobil ve Ulaştırma Kongresi”nin raporları ile kararları Türkiye’de de uygulamaya geçirilmek üzere TTOK yetkililerine gönderilmiştir.¹²⁰⁷ 1948 yılı içinde Stockholm, Oslo, Paris, Londra, Stresa, Cenova, Roma ve Torino’da toplanan uluslararası turizm ve otomobil teşekküllerinin umumi kongrelerine ve merkez idare heyetleri toplantılarına davet olunmasına ve BYUM tarafından bu katılımların resmen onaylanmasına rağmen TTOK mensup olduğu bu uluslararası teşekküllerin kongrelerine bütçe imkânsızlıkları nedeniyle katılım sağlayamamıştır. Bununla birlikte TTOK söz konusu kongrelerde ele alınacak konulara dair talep ve temennilerini kongreleri düzenleyen uluslararası teşekküllerin merkezlerine göndermiş, hususi muhabirleri ve kongre büroları vasıtasıyla

¹²⁰⁰ “TTOK 5 Kasım 1947’de Toplanan Müşterek İçtimanının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, s.3.

¹²⁰¹ TTOK 17 Ocak’ta Toplanan 1948 yılı 1 inci İçtimanının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, s.3.

¹²⁰² “TTOK 1946 Senesi 8 inci İçtimanının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.55-56, Ağustos-Eylül 1946, s.3-4.

¹²⁰³ Panonceau; otellerin turistik açıdan uluslararası standartlar çerçevesinde sınıflandırılmasına yarayan tescil işlemi ifade etmektedir. Türkiye’de “panonceau” verme yetkisi TTOK’ya aitti.

¹²⁰⁴ “TTOK 1947 Yılı 10 uncu Müşterek İçtimanının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.68, Eylül 1947, s.3.

¹²⁰⁵ “TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.6-7.

¹²⁰⁶ TTOK 1948 yılı 1 inci İçtimanının Zaptı”, *a.g.d.*, s.3.

¹²⁰⁷ “TTOK 5 Kasım 1947’de Toplanan Müşterek İçtimanının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, s.3.

bu toplantıların sonuçları hakkında bilgi edinmiştir. Söz konusu kurumun turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi konusunda ilettiği bir kısım teklifler bu toplantılarda kabul görmüştür. Avrupa'daki siyasi durumun netlik kazanmadığı bu dönemde cereyan eden uluslar arası toplantılarda gündeme gelen meseleler akademik çerçevenin dışına çıkamamış, bu münasebetle meselelerin çözümü konusunda karar ve uygulama aşamalarında zafiyet yaşanmıştır.¹²⁰⁸

Türk delegeleri ile BTİ ve BOF temsilcilerinin de katılımıyla 2-10 Şubat 1948 tarihlerinde Cenevre'de düzenlenen "Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu Toplantısı"nın müzakere programında turizm meselesi de ele alınmıştır. Toplantıda ülkeler arasındaki ulaştırma faaliyetlerinde önemli ilerlemeler kaydedildiği, bununla birlikte konfor itibarıyla henüz istenilen seviyeye ulaşamadığı belirtilmiş ve Avrupa haricindeki turist hareketlerinin genişlemesine engel olan unsurların üye ülkelerdeki uluslararası turizm kurumları aracılığıyla incelenmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁰⁹ 12 Nisan 1949 tarihi itibarıyla kurulan "Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Turizm Komitesi"nin aynı yıl içinde düzenlenen toplantısında ise; turizm çalışma grubunun raporu, Kuzey Atlantik üzerindeki nakliye kapasitesinin artırılması, turist mevsiminin uzatılmasını teşvik tedbirleri, turistik reklam faaliyetlerinin mahiyeti, gümrük, vize ve pasaport kolaylıkları, Amerikan öğrenci gruplarının Avrupa'da yerleştirilmeleri ve gençlere yönelik pansiyon teşkili çalışmaları gibi konular ele alınmıştır.¹²¹⁰

Savaşın ardından dünyadaki resmi turizm teşekküllerini bir araya getiren ve merkezini Cenevre olarak tayin eden "Resmi Turizm Teşekkülleri Milletlerarası Birliği" (Union Internationale des Organismes Officiels de Tourisme/UIOOT), Avrupa ülkelerinin turizm işleri için Marshall Planı'ndan yardım temin etmelerini sağlamak üzere gerekli hazırlıkları yapmak, bu konudaki ihtiyaçları tespit etmek ve ilgili yardım ve işbirliği idarelerinden taleplerde bulunmak üzere "Avrupa Turizm Komisyonu" adıyla bir teşkilat kurmuştur. Komisyon hususi sektöre ait otel, garaj, benzin, servis istasyonları ve dağıtım tesisleri gibi hizmet alanlarına ait ihtiyaçları karşılamak üzere faaliyete geçmiştir. Marshall Planı'ndan yardım gören Avrupa ülkelerinin ihtiyaçlarının genel bir plana bağlanması için 12 Ekim 1948'de Paris'te toplanan komisyona Türkiye de davet edilmiş ve temsilciler taleplerini komisyona iletmıştır.¹²¹¹ Komisyon, BYUM Turizm Dairesi'ne gönderdiği yazı ile Türkiye'de turizm sanayisinin hacmine ait envanter bilgilerini istemiştir. Talep edilen bu bilgiler arasında turizm sanayisinin milli ekonomideki yeri ve bundan geçinen faal nüfus, turizme yatırılmış sermaye; dış, sosyal ve kültürel turizm; otel, lokanta, içkili mekân ve pastanelerin kapasitesi; demir, deniz, kara ve hava yollarının taşıma hacmi ve savaş durumu nedeniyle turizm ile ilgili sektörlerde meydana gelen değişiklikler gibi ayrıntılı başlıklar bulunmaktaydı.¹²¹²

¹²⁰⁸ TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6-7; "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.8.

¹²⁰⁹ "TTOK 1948 Yılı'nın 5 ve 6 ncı İçtimaları...", *a.g.d.*, s.4.

¹²¹⁰ "Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Turizm Komitesi Kararları", *TTOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, s.12-14.

¹²¹¹ "Turizm Bakımından İhtiyaçlarımızı Komisyona Bildirdik", *Ulus*, 13.11.1948, s.2.

¹²¹² "Milletlerarası Turizm Birliği'nin Sorduğu Sualler", *Akşam*, 8.10.1948, s.4.

“Beynelmîlel Seyahat Acentaları Birliği”nin (Travels Association) 1946 yılı Ekim ayında düzenlenen kongresine Türkiye’den bir müşahitle katılım sağlanmış, toplantıya iştirak eden 40 ũlke temsilcisi, turistlerin ũlkeler arasında serbest geçişleri esasının teşvik edilmesi ile pasaport ve vize muamelelerinin kolaylaştırılması için tedbir alınması konusunda kararlar almışlardır.¹²¹³ Tũrk Hũkũmeti tarafından TTOK’nın da katılımıyla 14 Nisan 1947’de İsviçre’nin Cenevre kentinde toplanan “Beynelmîlel Pasaport İşleri ve Hudut Muameleleri Kongresi”ne¹²¹⁴ ve aynı yıl “Gũmrũkler ve Kara Mũnakalat Kongreleri”ne katılım sağlanmıştır. İkinici Dũnya Savaşı ve komũnist ideolojiyi benimseyen SSCB’nin baskısı nedeniyle gũmrũk taahhũtlerini yerine getiremeyen Doğu Avrupa ũlkelerinin turizm ve otomobil kulũplerinin karşılaştıkları sorunları kaldırmak ũzere, uluslararası bir gũmrũk konferansının toplanması ve ağırlık merkezi Avrupa’dan ziyade Asya’ya geçen “Londra-İstanbul-Bağdat-Kalkũta Otomobil Daimi Bũro Merkezi”nin İstanbul’a nakli, Tũrk yetkililerin bu toplantılardaki teklifleri arasında yer almıştır. Gũrũřmeler sırasında ayrıca Fransa, İtalya ve Yunanistan ile turizm faaliyetlerinin ũnũnũ açacak anlaşmalar imzalanmış, talebe teatisi konusunda gũrũřmeler yapılmış, siyasi karışıklıklar içindeki Filistin’den gelen motorlu taşıtlar konusunda gũmrũklerin dikkatli olması gerektiği bildirilmiştir.¹²¹⁵

ABD ile Tũrkiye arasındaki ticari ve turistik seyahatlerin geliştirilmesi için 1946 yılı itibariyle “Amerika Ticaret Nezareti Ticari ve Turistik Seyahat Ofisi” ile Tũrk yetkililer arasında resmi gũrũřmeler gerçekleşmiş ve bu çalışmalara katkı sağlamak ũzere Ulaştırma, Ticaret, İçişleri, Dışışleri Bakanlıkları ile Başbakanlık BYUM konu hakkındaki gũrũř ve ũnerilerini beyan etmiştir. Esas olarak ũlke turizminin bũtũnũyle geliştirilmesi için yol gũsterici ifadeleri kapsayan bu gũrũř ve ũnerilerde, ũlkenin tarihi ve tabii ũzelliklerinin meydana çıkarılması, yol, otel, eğlence yerleri yapılması, dũviz kolaylıkları temini, propaganda neşriyatı, yabancı ũlkelerde reklam faaliyetlerine girişilmesi, seyahat acenteleri ile irtibat kurulması ve ulaştırma işleri konusunda olabildiğince kolaylık sağlanması gibi tedbirlerin gerekliliği ifade edilmiştir. Ayrıca Tũrkiye’de turizmi mũhim bir dũviz ve gelir kaynağı haline getirmek için mevzuat dũzenlemeleri yapılması, turizm ticaretinde ileri olan ũlkelerin incelenmesi ve turizm işlerinin Bakanlıklar arası bir komisyonda ele alınması da tavsiye edilen çalışmalar arasında yer almıştır.¹²¹⁶

Balkan ũlkelerinin temsilcileri ile 1946 yılı itibariyle “Balkan ũlkeleri şimendiferler Kongresi” dũzenlenmiřtir. Bu kongrede karşılıklı seyahatlerle ilgili koşuluk mũnasebetlerini dũzenlemek amacıyla Tũrkiye-Yunanistan ve Tũrkiye-Bulgaristan-Romanya arasında Yunanistan yolu ile eşya nakliyatı anlaşmasının yanı sıra Yunanistan ile mũbadele edilecek vagon ve lokomotifler konusunda bir anlaşma

¹²¹³ “TTOK İdare Heyeti’nin 8 Ekim’de Toplanan 1947 Yılı 12 nci İitimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, s.9; “TTOK 1947 Senesi 4 ũncũ Toplantısının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, s.17.

¹²¹⁴ “TTOK 1947 Senesi 4 ũncũ Toplantısının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, s.2.

¹²¹⁵ TTOK 24 ũncũ Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.6-7.

¹²¹⁶ BCA, D:440124, FK:30..10.0.0, YN:268.806..5, 31/1/1947.

imzalanmıştır. Ayrıca Yunanistan'dan geçen Edirne-Pityon demiryolu hattında Türk tarifesinin uygulanması kararı alınmıştır.¹²¹⁷ Bu kongrenin akabinde 1947 yılı itibarıyla "Bulgar Demiryolları İdaresi" ile yapılan görüşmeler neticesinde ise "Paris-Sofya Yataklı Vagon Treni"nin İstanbul'a kadar aktarmasız olarak gelmesi temin edilmiştir.¹²¹⁸ 1946 yılının ilk aylarında Beyrut'ta ve aynı yıl 18 Haziran'da Paris'te toplanan "Beynelmilel Şimendiferler ve Yataklı Vagonlar Kongreleri", demir yolları seyahatleri konusunda önemli kararların alındığı toplantılar arasında yer almıştır. Türkiye'yi DDYİ'nin temsil ettiği Paris'teki toplantıda, Londra-İstanbul ekspres katarlarının işletilmesi gündeme gelmiştir.¹²¹⁹ Bu münasebetle hâlihazırda Paris'ten Venedik'e kadar giden Semplen-Orient Ekspres treninin işletilmesi ve Belgrat ve Sofya üzerinden İstanbul'a ulaşması konularında karar alınmıştır. Böylece savaş öncesinde olduğu gibi Türkiye vasıtasıyla Mısır, Irak, İran ve Suriye'nin Avrupa ile karadan münasebetlerinin yeniden tesisi mümkün hâle gelmiştir. Bu durum Avrupa ile Ortadoğu arasında ticari, sanayi ve turistik hareketliliğin artırılmasına hizmet etmiştir.¹²²⁰

Bağdat'ta 1946 yılı Ocak ayında Türkiye, Irak ve Suriye delegelerinin katılımı ile düzenlenen "Demiryolu Konferansı"nın¹²²¹ devamı niteliğinde daha büyük çaplı bir etkinlik olarak 1947 yılı Mart ayında Türkiye, Mısır, Lübnan, Filistin, Hicaz, DHP, Cenup Demir Yolları İdaresi ve Kahire temsilcilerinin katılımıyla "Ortadoğu Kahire Şimendiferler Kongresi" düzenlenmiştir. Kongrede Semplen ve Toros ekspresleri vasıtasıyla Türkiye ile Mısır arasında önem arz eden Hayfa-Beyrut-Trablus hattının sivil nakliyata açılması ve bu suretle bir yandan Türkiye-Mısır diğer taraftan Irak-Mısır arasında doğrudan kara münasebetlerinin tesis edilmesi, uluslararası alanda vagon mübadelesi ve aktarmasız tren seferleri gibi meseleler görüşülmüştür.¹²²² Görüşmeler sırasında, İkinci Dünya Savaşı sırasında sadece askeri ihtiyaçlar için kullanılan Hayfa-Beyrut-Trablus hattının Lübnan Hükümeti'ne ait kısmındaki kısıtlamaların kaldırılarak yolcu ve eşya nakline en kısa zamanda açılması konusunda mutabakat sağlanmıştır. Süveyş Kanal İdaresi'nin savaş yıllarında El Ferdan Köprüsü'nü kanal nakliyatını zorlaştırdığı gerekçesiyle kaldırmak istemesi kabul görmemiş ve doğrudan tren nakliyatını sağlayan bu köprü'nün muhafaza edilmesi için gerekli tedbirlerin alınması yönünde karar verilmiştir. Artan hava nakliyatı talepleri ile rekabet edebilmek üzere Toros ekspresine hiç olmazsa savaştan önceki hızının kazandırılması, hudutlarda pasaport ve gümrük işlemlerinin neden olduğu tren bekleme sürelerinin kısaltılması, ortak çalışmalarda verimin artırılması için Mısır ve Filistin Demiryolları İdareleri'nin "Milletlerarası Demir Yollar Birliği"ne katılması, Toros treni güzergâhındaki demir yolları idareleri tarafından alınacak yolcu ve eşya ücretlerinin tespit edilmesi gibi kararlar alınmıştır.¹²²³ Kongre kararları gereğince Hayfa ve Trablus arasındaki hat

¹²¹⁷ "TTOK 1946 Yılı 2 inci Birleşim Tutanağı", *TTOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, s.4.

¹²¹⁸ "TTOK 1947 Yılı 5 inci İçtimamın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.5.

¹²¹⁹ "TTOK 1946 yılı 6 ncı Birleşim Tutanağı", *TTOK Belleteni*, S.53, Haziran 1946, s.11.

¹²²⁰ "Milletlerarası Semplen Konferansı'nın Kararları", *Akşam*, 21.7.1946, s.4.

¹²²¹ "TTOK 1946 Yılı 2 inci Birleşim Tutanağı", *TTOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, s.4.

¹²²² "TTOK 1947 Senesi 4 üncü Toplantısının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, s.18.

¹²²³ Hüsnü Sadık Durukal, "Kahire Şimendüfer Konferansı", *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.18-19.

bakım ve onarım çalışmaları neticesinde seferlere açılmış, böylece Londra'dan kalkan uluslararası bir ekspres İstanbul yolu ile Kahire'ye kadar ulaşma imkânına kavuşmuştur.¹²²⁴ 9-18 Ekim 1947 tarihinde İstanbul'da Yıldız Sarayı'nda toplanan "Ortaşark Demiryolları Birliği Konferansı", "Beynelmilel Şimendiferler/Demiryolları Kongresi", "Avrupa Ozer ve Aktarmasız Servisler Konferansı" ve "Milletlerarası Büyük Trenler Ticari Konferansı" ile beraber yürütülmüştür. Bu konferanslara Türkiye'nin ev sahipliğinde Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Irak, İtalya, Lübnan, Lüksemburg, Norveç, Filistin, Hollanda, Polonya, İspanya, Portekiz, Romanya, İsveç, İsviçre, Suriye, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Sovyet Rusya temsilcileri katılmış, tren tarifeleri ve aktarmasız servisler bu toplantıların ana konusunu teşkil etmiştir.¹²²⁵ Kongrede Hayfa-Beyrut-Trablus hattının yolcu ve eşya trafiğine açılması ve bu hat vasıtasıyla İstanbul-Kahire arasında Nil ekspresinin seferlere başlaması meselesi görüşülmüş, netice itibariyle Nil ekspresi ve bu vasıta ile Toros ekspresinin Kahire'ye kadar uzatılması konusu Filistin'deki siyasi karışıklıkların hâllinden sonraya bırakılmıştır. Nakliyattan doğacak hesapların tasfiyesi için Türkiye, Irak ve Suriye arasındaki muvakkat sözleşmelerle "takas bürosu" kurulmuş, Ortadoğu demiryolları üzerinde yataklı vagonlar işletilmesi, yük trenleri seferlerinin ve demiryolları edevatının mübadelesi şartlarının Filistin-Mısır ve Lübnan Hükümetleri'nin Avrupa Demiryolu Birliklerine katılmalarına kadar mevcut muvakkat sözleşmelerin hükümlerine tabi olması ve Ortadoğu demiryolları arasında aktarmasız "mesajeri" (özel taşınabilir mal) paketlerinin nakliyatının Haydarpaşa'dan Halep'e ve Bağdat'a kadar DDYİ adına Yataklı Vagonlar Şirketi'nin yük vagonları ile yapılması kararlaştırılmıştır. Yine toplantı kararlarına göre Süveyş Kanalı üzerinde El Kantara mevkiindeki El Ferdan şimendifer köprüsünün satın alınması işi, İngiltere ve Mısır Hükümetleri arasındaki görüşmelerin neticesine göre şekillendirilecekti. Suriye, Filistin ve Ürdün Hükümetleri ortak sınırdaki El Hamam köprüsü sabotaj neticesinde tahrip olduğundan kesilen demir yolu ulaşımı Filistin Demiryolları İdaresi tarafından askıya alınmak istense de Hicaz Demiryolları Müdürlüğü'nün Suriye Hükümeti'nden aldığı destekle köprü'nün tamir edilmesi ve ulaşımın tekrar başlaması yönünde talepte bulunduğu görülmüştür.¹²²⁶ Milletlerarası Demiryolları Konferansı'nın aldığı bu önemli kararların uygulanmasını takip etmek ve karşılaşılan sorunlara dair yeni kararlar almak üzere bir sonraki yıl 6-16 Kasım 1948'de Lehistan'ın Krakow şehrinde toplandığı görülmektedir.

Türkiye'yi temsilen TTOK üyesi Tokat milletvekili Nazım Poroy'un iştirak ettiği, 1947 yılı Nisan ayında Kahire'de düzenlenen "36'ncı Beynelmilel Parlamentolar Kongresi"nde ise turizm ve pasaport meseleleri müzakere edilmiştir.¹²²⁷ Turistik ve ticari amaçlı serbest dolaşımın milletlerarası ilişkiler ve milli ekonomiler açısından

¹²²⁴ "TTOK 1947 Senesi 4 üncü Toplantısının Zaptı", *a.g.d.*, s.18.

¹²²⁵ "TTOK 1947 Yılı 12 nci İctimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, s.9.

¹²²⁶ Gelen misafirlerden İstanbul, Ankara ve Bursa'yı görmek isteyenlerin seyahatlerinde idari teşkilat ve ilgili belediyeler tarafından kolaylıklar sağlanmıştır (Hüsnü Sadık Durukal, "Ortaşark Demiryolları Birliği'nin İstanbul toplantısı ve Aldığı Kararlar", *TTOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, s.9-12).

¹²²⁷ "TTOK 1947 Yılı 5 inci İctimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.4.

faidalarına vurguda bulunulan konferansta, 1946'daki "Birinci Beynelmilel Turizm Kongresi"nde alınan kararlar gereğince seyrüseferlerin serbest olması için yapılan tavsiyelerin önemini temsilcilerin mensup oldukları Hükümetler nezdinde ısrarla ifade etmeleri kararlaştırılmıştır. Nitekim söz konusu kararları hayata geçiren İngiltere, Belçika, Hollanda ve Fransa Hükümetleri'nin uluslararası seyahat faaliyetlerini kolaylaştırmak konusunda kısa sürede ciddi ilerlemeler kaydettikleri anlaşılmaktadır.¹²²⁸ 1948 yılı Eylül ayında ise Cenova'da İtalya ayanından Canepa'nın başkanlığında "Parlamentolar arası Seyahat Birliği" (Union Interparlementaire de Tourisme) adıyla faaliyete geçen kuruluş, düzenlediği toplantı neticesinde daimi bir büro kurmuş ve bir sonraki kongresine Türkiye'yi de davet etmiştir.¹²²⁹

Söz konusu dönemde belirli turizm türlerine yönelik uluslar arası toplantıların da düzenlendiği görülmektedir. 25 Ağustos-3 Eylül 1947 tarihinde Çekoslovakya'da içlerinde Türkiye'nin de yer aldığı 19 ülke temsilcisinin katılımıyla toplanan ve sağlık turizmini ele alan "Beynelmilel Kaplıcalar Kongresi/Marienbad Kaplıcalar Kongresi" bu etkinliklerden biri olmuştur. Bu kongrede kaplıca tedavisinin sosyal sigorta şartlarına dâhil edilmesi, kaplıca merkezlerinde bütün sene açık bulundurulacak hastaneler tesisi, kaplıcalara devam eden turistler için pasaport, vize ve döviz işlemlerinin kolaylaştırılması, 1947'de Peşte'de kurulan "Beynelmilel Kaplıcalar Federasyonu"nun ilgası ile yerine merkezi Prag'da olmak üzere yeni bir birliğin ve "Beynelmilel Kaplıca Enstitüsü"nü kurulması kararlaştırılmıştır.¹²³⁰ Merkezi Londra'da olup, savaş yıllarında faaliyetlerini durduran "Milletlerarası Otelciler Birliği" (The Internationale Hotel Association)'nin de savaş sonrasında turizm faaliyetlerini canlandırmak ve yeni turizm hareketleri için konaklama faaliyetlerine ivme kazandırmak üzere gerekli tedbirleri almak amacıyla 1946'da bir toplantı düzenlediği görülmektedir. Bu toplantıya Türkiye'den Ticaret Bakanlığı'nın riyasetinde teşkil edilen bir heyet ile iştirak edilmiştir.¹²³¹ Söz konusu birliğe İstanbul'daki Cihan Palas Oteli ile Ankara Palas Oteli yetkilileri de üye olmuşlardır.¹²³² Birliğin resmi davetlerine rağmen 1947 ve 1948 yıllarındaki toplantılarına bütçe imkânsızlıkları nedeniyle Türkiye'den resmi bir katılımın olmadığı anlaşılmaktadır.¹²³³

¹²²⁸ "TTOK 1947 Yılı 6 ncı içtımamın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.10.

¹²²⁹ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.8.

¹²³⁰ "TTOK 1947 Yılı 11 inci Müşterek İçtımamın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, s.3; TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6-7.

¹²³¹ "Londra'daki Otelciler Kongresi'ne Katılıyoruz", *Ulus*, 15.8.1946, s.7; Söz konusu kuruluşun Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği aracılığıyla gelen davet mektubuna, daha önce söz konusu kuruluşun düzenlediği iki uluslararası toplantıya katılmasına ve mesaisine rağmen TTOK tarafından katılım olmamıştır. TTOK öncelikle "Türkiye Turistik Oteller Birliği"nin kurulması ve bu münasebetle konu ile doğrudan ilgili olan söz konusu birliğin toplantıya katılmasına daha uygun olacağı yönündeki görüşlerini BYUM'ye bildirmiştir ("TTOK 1946 Senesi 8 inci İçtımamın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.55-56, Ağustos-Eylül, s.4).

¹²³² "Otelciler Birliği'ne Biz de Katılacağız", *Ulus*, 4.3.1947, s.2.

¹²³³ TTOK 1948 Yılı 5 ve 6 ncı İçtımamının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, s.8; "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.8.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı'na (UNESCO) bağlı "Dünya Müzeleri Beynelmilel Kongresi"ne 1946 yılı Kasım ayı itibariyle Türkiye adına TTOK temsilcilerinden Prof. Albert Gabriel katılmış ve bu kongrede; sergilerin teşhir ettikleri doküman ve materyalleri birbirlerinden ödünç almalarının teşviki, müzeler arasında müze eşyalarının, numunelerinin ve memurlarının uluslararası mübadeleleri, ücretsiz seyahatlerin teşviki, müzelerde görev alan memurları yetiştirmek üzere uluslararası bir sistemin kabulü üzerinde mutabık kalınmıştır.¹²³⁴ 28 Haziran-3 Temmuz 1949 tarihinde Hamlin'in başkanlığında 28 ülkeden 130 delegenin iştirakiyle Paris'te toplanan "Birinci ICOM Milletlerarası Müzeler Konferansı"na ise Türkiye'yi temsilen Paris Büyükelçiliği Milli Eğitim Ataşesi Reşat Nuri Güntekin katılmış, toplantıda ırk ayrımcılığı taassubuyla mücadele etmek amacıyla müzelerin insanların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlama vazifelerine işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Müzelerde halka gösterilmesi uygun görülmeyen eserlerden bilim insanlarının ve sanatkârların yararlanmalarını temin etmek, nebatata ait dokümanların sergilenmesi ve milletlerarası mübadelesi için her ülkenin merkezinde bu dala ait teşkilat yapılması, tabiat tarihi müzelerinin uluslararası işbirliği ile geliştirilmesi ve bu alandaki araştırmacıların müze çalışmalarının kolaylaştırılması, müzelerin sanayiye yardım ve faydaları hakkında geniş bir neşriyat hareketine girişilmesi, Fransız, İngiliz ve ABD müzelerindeki Alman koleksiyonlarının muhafazasının temini, müzelerdeki eserlerden mümkün olduğu kadar fazla insanın yararlanmasının sağlanması yönünde kararlar alınmıştır.¹²³⁵ Türkiye'nin müzecilik çalışmaları konusunda uluslararası alandaki varlığını gösteren bu iki toplantı ülkedeki müzecilik çalışmaları için de yol ve yön gösterici bir etkiye sahip olmuştur.

Bu yıllarda, Türkiye'nin de iştirakiyle 1944 yılı Aralık ayında imzalanan "Milletlerarası Sivil Havacılık Sözleşmesi" hükümleri çerçevesinde turizm faaliyetlerini kolaylaştırmak üzere bazı ülkelerle ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye savaş sonrasında ABD, Birleşik Krallık, İsveç, Fransa ve Çekoslovakya ile yaptığı ikili hava yolu nakliyatı anlaşmalarıyla bu ülkelerle karşılıklı olmak koşuluyla transit ulaştırma ve teknik hizmetler konusunda işbirliği içine girmiş ve bu şekilde Avrupa üzerinden milletlerarası yolcu, yük ve posta taşıma faaliyetleri başlamıştır.¹²³⁶ Örneğin ABD ile hava nakliyatına dair yapılan anlaşmaya göre ABD-Hindistan hattındaki seferler Türkiye üzerinden gerçekleşecek, sefer yapan uçaklar İstanbul ve Ankara'ya da uğrayacaktı.¹²³⁷ 19 Mart 1947'de Türkiye ve Hollanda Hükümetleri arasında imzalanan

¹²³⁴ "TTOK 1946 Yılı 14'üncü İttimamın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.59, Aralık 1946, s.11.

¹²³⁵ Reşat Nuri Güntekin, "Birinci ICOM Milletlerarası Müzeler Konferansı", *TTOK Belleteni*, S.87, Nisan 1949, s.14-16.

¹²³⁶ "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Hava Ulaştırılmalarına Dair Olan Anlaşmanın Onanması Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, 18 Mayıs 1946, S.6310, Kanun No:4885, Kanun Tarihi:13/05/1946; "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşik Krallık Hükümeti Arasında Hava Ulaştırılmalarına Dair Olan Anlaşmanın Onanması Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, 18 Mayıs 1946, S.S.6310, Kanun No:4886, Kanun Tarihi:13/05/1946, *Resmi Gazete*, 18 Mayıs 1946, S.6310; "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İsveç Hükümeti Arasında Hava Ulaştırılmalarına Dair Olan Anlaşmanın Onanması Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, 19 Eylül 1946, S.6412, Kanun No:4954, Kanun Tarihi:16/09/1946.

¹²³⁷ "TTOK 1946 Yılı 3 üncü Birleşim Tutanağı", *TTOK Belleteni*, Nisan 1946, S.51, s.4.

hava nakliyatı anlaşmasına göre de Hollanda hava hatları aracılığıyla Avrupa'dan Hindistan'a doğru yapılan yolculuklarda uçaklar bir ara güzergâh olarak Ankara ve İstanbul'a da inecekti. Bu hattın İstanbul ile Ankara arasında kısa mesafeli yolculuk yapmak isteyenler yararlanamayacak, hat yalnızca uluslar arası yolculuklara açık olacaktı.¹²³⁸ Bütün bu anlaşmalara göre Türkiye ile söz konusu ülkeler arasında hava nakliyatının ekonomik ve hızlı bir şekilde geliştirilmesi amaçlanmıştı. Bu anlaşmalara ek olarak 1947'de Türkiye ile Irak arasında imzalanan "Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması" çerçevesinde turizm işleri de ele alınmış, buna göre taraf devletler ülkelerinde turizmi geliştirmek amacıyla ortak propaganda yapmak, turistlerin ve turistik eşyaların gümrük ve kontrol işlemleri kolaylaştırmak, turizm propaganda malzemesinin gümrük resminden istisnasını ve bunların dağıtımını temin etmek, ikamet ve seyahat kolaylıkları sağlamak konusunda mutabık kalmışlardır. Bu hususların dışında iki ülke arasında otel, pansiyon ve lokanta fiyatları üzerindeki denetimlerin artırılması, turist ve öğrenci seyahatlerinin düzenlenmesi, seyahat biletleri satış ve turistik propaganda bürolarının kurulması, iki ülke arasında serbest dolaşım sağlanması ve turizme dair milletlerarası yükümlülükleri yerine getirmek üzere ortak teşebbüslerde bulunulması kararlaştırılmıştır.¹²³⁹

5. Fuarlar, Sergiler ve Sosyal Etkinlikler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulusal ve uluslar arası boyutta fuar ve sergi faaliyetlerinin yanı sıra bilimsel, sanatsal ve sportif etkinliklerle iç ve dış turizm hareketliliğinin artırılması ve Türkiye'nin ülke ve dünya sathında etkin bir şekilde tanıtımının yapılması amaçlanmıştır.

Savaşın dünya sathında yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle geçmişi Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan İzmir Fuarı 1944-46 yılları arasında milli mahiyette açılmış, 1947'den itibaren yerli ve yabancı müessese ve firmaların yoğun talebi ile tekrar milletler arası bir nitelik almıştır.¹²⁴⁰ Eğlence faaliyetlerinin zenginliği ile de dikkat çeken fuara, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden olduğu gibi Mısır'dan ve Lübnan'dan gelen yoğun ziyaretçi akını da dikkat çekmiştir.¹²⁴¹ İzmir'de her sene gelenek hâlinde düzenlenen diğer bir etkinlik "Bergama kermesi" olmuştur. 1946'da onuncu yılı münasebetiyle yoğun ziyaretçi talebine uğrayan bu etkinlik için İzmir, Bursa ve İstanbul'dan ek ulaştırma vasıtaları temin edilmiş,¹²⁴² devam eden yıllarda da milli oyunlar, tiyatro temsilleri, kıyafet baloları ve Kozak yaylalarında düzenlenen eğlenceler

¹²³⁸ "TTOK 1947 Senesi 4 üncü Toplantısının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, s.19.

¹²³⁹ "Türkiye ile Irak Arasında İmza Edilen Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması ile Bu Antlaşmaya Ek Protokol ve Sözleşmelerin Onanması Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, 12 Eylül 1947, S.6705, Kanun No:5130, Kabul Tarihi:5/9/1947.

¹²⁴⁰ "Fuarda Çok Rağbet Gören Paviyonlar", *Akşam*, 20.9.1945, s.4; "İzmir Fuarı'nda Göze Çarpan Yenilikler", *Akşam*, 24.8.1946, s.3; "İzmir Fuarı ve Temin Ettiği Faydalar", *Akşam*, 14.3.1947, s.6.

¹²⁴¹ "İzmir Fuarı", *Akşam*, 16.9.1948, s.4.

¹²⁴² "TTOK 1946 Yılı 2 inci Birleşim Tutanağı", *TTOK Belleteni*, Şubat-Mart 1946, S.49-50, s.9.

kermesin başlıca programını oluşturmuştur.¹²⁴³ İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar'ın çabaları neticesinde Harbiye'de teşkil edilen "Spor ve Sergi Sarayı" 1-31 Ekim 1949 tarihleri arasında "İstanbul Sergisi"ne ev sahipliği yapmış, şehre özgü bir yapı arz eden bu sergiyi 700.000 civarında kişi ziyaret etmiş ve bu münasebetle şehirde önemli bir turizm hareketliliği meydana gelmiştir. Etkinlik, devlet müesseselerinin propaganda sergileri, hususi firmalarının numulerinin teşhiri ve lunapark eğlenceleriyle ticari, turistik ve kültürel özellikleri bir arada barındırmıştır.¹²⁴⁴ Bu dönemde Trakya Genel Müfettişliği tarafından sınır bölgesinde senenin belirli aylarında Türk-Bulgar ve Türk-Yunan fuarlarının açılması gündeme getirilmiş ve bu etkinliklere hizmet üzere Karaağaç'ta orta dereceli oteller ve pavyonlar yaptırılmıştır.¹²⁴⁵

Yurt içinde düzenlenen söz konusu fuar ve sergi faaliyetlerinin yanı sıra devlet tarafından yurt dışında da benzer nitelikteki turizm etkinliklerine iştirak edildiği görülmektedir. 1948'de açılan Uluslararası Marsilya Fuarı'na Türkiye ile Fransa arasındaki ticari ve turistik ilişkileri artırmak üzere iştirak edilmiştir. Sabık Turizm Müdürü Vedat Nedim Tör ile Ticaret Bakanlığı yetkililerinden Targan Çarıklı başkanlığındaki resmi heyetin hazırlıklarını yaptığı tanıtım pavyonunda Türkiye'den ihraç edilecek ürünler sergilenmiş ve pavyonda Türkiye'yi tanıtıcı dokümanların yer aldığı turizm kısmı da yer almıştır.¹²⁴⁶ Pavyonun ön tarafında Türk kırmızısına boyanmış harflerle yazılan: "*Türkiye, asırlık bir dostluğun pavyonu*" ibaresi ziyaretçilerin memnuniyetine sebep olmuş, Marsilya basınında Türk pavyonu övgü dolu sözlerle anılmıştır.¹²⁴⁷ Türkiye'nin belli başlı ihraç ürünlerinin sergilendiği 1949'daki Milano Sergisi'nde ise teşhir edilen ürün çeşidinin azlığına rağmen Türk pavyonu serginin dikkat çeken bir köşesinde yer almış, açılış bu pavyonun önünde yapılmış ve İtalya Cumhurbaşkanı Türk pavyonu ile özel olarak ilgilenmiştir.¹²⁴⁸

Lizbon ve Monte Carlo'da 1946'da düzenlenen "Turistik Afiş Sergileri"ne TTOK tarafından iştirak edilmiştir.¹²⁴⁹ Yine TTOK'dan temin edilen tanıtım materyalleriyle 1947'de ABD'de "Queen's College Türk Öğrenciler Birliği" tarafından fotoğraflarla Türkiye'yi gösteren ve tanıtan bir sergi açılmıştır.¹²⁵⁰ 1949 yılı Mayıs ayında Paris'te açılan "Milletlerarası On Sekizinci Havacılık Sergisi"nde Türkiye de yer almış, sergi binasının birinci katında bulunan Türk köşesinde Türk Hava Kurumu fabrikasında imal

¹²⁴³ "Bergama Kermesi", *Akşam*, 29.5.1948, s.2.

¹²⁴⁴ "İstanbul Sergisi'nin Bilançosu", *Türk Ekonomisi*, S.79, Ankara, Ocak 1950, s.8.

¹²⁴⁵ "TTOK 1946 Yılı 2 inci Birleşim Tutanağı", *TTOK Belleteni*, Şubat-Mart 1946, S.49-50, s.9.

¹²⁴⁶ "Marsilya Fuarında Türk Pavyonu Hazırlanıyor", *Cumhuriyet*, 19.8.1948, s.4; "Marsilya Fuarında Türk Pavyonu", *Ulus*, 19.8.1948, s.4.

¹²⁴⁷ Şevket Rado, "Marsilya Sergisi'nde, Vedat Nedim Tör Türk Pavyonu'nu Anlatıyor", *Akşam*, 3.10.1948, s.4; Şevket Rado, "Marsilya Sergisi'nde, En Çok Beğenilen Pavyon Türk Pavyonu Oldu", *Akşam*, 20.9.1948, s.3.

¹²⁴⁸ Kemal Zeki Gençosman, "Kusurlarımızın Uzaktan Görünüşü", *Ulus*, 20.3.1949, s.3.

¹²⁴⁹ TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu, *a.g.d.*, s.7.

¹²⁵⁰ TTOK 1947 Yılı 2'inci İhtimamın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.62, Mart 1947, s.7.

edilmiş olan bir planör ile “okul”, “turizm” ve “yolcu” uçakları maketleri teşhir edilmiştir.¹²⁵¹

Bu dönemde ülkenin kültür ve turizm faaliyetlerine katkı sağlamak üzere İngiltere’de şehrin itibar gören mevkilerinden birinde satın alınan bir binada “Londra Türk Halkevi” açılmış, ancak idaresine yeterli tahsisat ayrılamaması ve idari zafiyetler nedeniyle bu kuruluş kısa bir zaman sonra etkinliğini yitirmiştir.¹²⁵²

Paris’te ve Brüksel’de 1948 yılı Ağustos ayında TTOK üyelerinden Prof. Albert Gabriel ile Prof. A. Müfit Mansel’in katılımıyla gerçekleşen “Byzantinologie ve Şarkiyat Kongreleri”,¹²⁵³ MEB ile İngiliz Kültür Heyeti’nin çalışmaları ve Türk ve İngiliz bestecilerin iştirakiyle Ankara’da 11-17 Nisan 1948 tarihinde düzenlenen “Türk-İngiliz Müzik Festivali”¹²⁵⁴ ve yine bu dönemde MEB ve Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü’nün mesaisiyle Kayseri’de Erciyes Tekir Yaylası’nda açılan “Kayak Öğretim Merkezi”¹²⁵⁵ savaş sonrasında Türkiye’de iç ve dış turizmi yakından ilgilendiren bilimsel, sanatsal ve sportif faaliyetler arasında yer almıştır.

6. Yayın Faaliyetleri

Savaşın akabinde Avrupa’dan veya ABD’den gelen turistlerin Türk elçilik ve konsolosluk memurlarından Türkiye hakkında yeterli malumat alamadıklarından şikâyet ettiklerine sıklıkla rastlanmakta idi. Benzer şekilde turizm işleri ilgili taşra memurlarının da yeterli donanıma sahip olmamaları, ülkenin turizm ve tanıtma propagandası bakımından zafiyet teşkil ediyordu.¹²⁵⁶ Dahası Türkiye’ye gelen yabancıların ziyaret ettikleri ya da etmek istedikleri turistik yerler hakkında kendilerine bilgi verebilecek görevli ya da gönüllü bulmakta zorluk çektikleri, bu durumun ülkenin doğru bir şekilde tanınmasına engel teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle çoğu zaman yabancı matbuatta Türkiye’deki ikamet ve seyahat şartları hakkında olumsuz intibalar uyandıran, yalan yanlış ve abartılı yazıların çıktığı görülebilmektedir. Yabancı ülkelerde Türkiye ve Türkler hakkında yayımlanan kitap ve makalelerde de Türkiye’yi bir Ortadoğu ülkesi gibi gösteren yanlış bilgilere tesadüf edilebilmekteydi. Başbakanlık, Dış İşleri Bakanlığı, İstanbul Valiliği ve Belediyesi ile TTOK yetkilileri tarafından ilgili kişi ve kurumlara imkânlar doğrultusunda söz konusu yanlış bilgilere ilişkin düzeltme mektupları gönderilmesine ve sorunların çözümü için çaba sarf edilmesine rağmen¹²⁵⁷ bu konuda çok da başarı sağlanamamıştır.

¹²⁵¹ “Milletlerarası Havacılık Sergisinde Türk Köşesi”, *Cumhuriyet*, 5.5.1949, s.3.

¹²⁵² Haluk Durukal, “Londra Halkevi”, *Cumhuriyet*, 8.9.1948, s.1 ve 4.

¹²⁵³ “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *a.g.d.*, s.8.

¹²⁵⁴ “İngiliz-Türk Müzik Festivali”, *TTOK Belleteni*, S.75, Nisan 1948, s.20; “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.87, Nisan 1949, s.8.

¹²⁵⁵ “TTOK 1946 Yılı 2 inci Birleşim Tutanağı”, *TTOK Belleteni*, Şubat-Mart 1946, S.49-50, s.9.

¹²⁵⁶ “TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu”, *a.g.d.*, s.6.

¹²⁵⁷ “TTOK 1948 Yılı 3 üncü Müşterek İhtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.73, Şubat 1948, s.7; “TTOK 1948 yılının 5 ve 6 ncı İhtimalarının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, s.4.

Bu dönemde dünya turuna çıkan New York'taki Lexington Oteli'nin sahibi Charles Rochester'in Pan Amerikan uçağı ile Türkiye'ye indikten sonra Cumhuriyet gazetesi muhbirine verdiği beyanatta, Türkiye'nin her turistin gelmesi icap eden bir ülke olduğuna temas etmesi kamuoyunda memnuniyet uyandırmıştır. Bununla birlikte ülkenin tanıtımı konusunda ciddi eksikliklerin bulunduğunu belirten Rochester, bu eksiklikleri gidermek üzere Amerika'daki büyük otellere afişler ve turistik kitaplar gönderilmesini tavsiye etmiştir.¹²⁵⁸ Turistik yayın faaliyetlerinin yetersizliği konusunda bir serzeniş de Türkiye'nin tanıtımı konusunda yabancıların Türklere göre daha fazla gayret gösterdiğini iddia eden Alaettin Güneysu'dan gelmiştir. Yazar, İngiliz matbuatında Türkiye'nin güzelliklerine, idari teşkilatına ve kültürel faaliyetlerine değinen "The Asiatic Reiew" adlı dergiye atıfta bulunarak, bu tür yayımların İngiliz halkında Türkiye'yi ziyaret etme arzusu uyandırdığını dile getirmiş ve bundan dolayı modern Türkiye'yi ve Türk insanını dünyaya geniş çaplı olarak tanıtacak neşriyata ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.¹²⁵⁹ Bu dönemde Refik Halit Karay'ın da vurguladığı üzere İstanbul gibi turistik bir şehirde bile yabancı turistlerin seyahatlerini kolaylaştıracak, onları yönlendirecek güncel ve pratik bir İstanbul haritası ile rehberinin bulunmaması, tanıtıcı yayınlar konusundaki ciddi eksikliklere işaret etmiştir.¹²⁶⁰

Bunların yanı sıra ülke tanıtımına yönelik yayın faaliyetleri kapsamında olumlu gelişmeler de görülmüştür. 1946'da İstanbul merkezli olarak basın çalışmalarına ve turizm propaganda faaliyetlerine hizmet etmek üzere France-Presse Ajansı Mümessili André Clot'un başkanlığında "Yabancı Basın Türkiye Muhabirleri Cemiyeti" kurulmuştur.¹²⁶¹ Bahsi geçen dönemde Sovyet tehdidine karşı Türkiye ile ABD arasında cereyan eden yakın ilişkiler turizmi de kapsayacak şekilde basında sıklıkla yer almaya başlamış,¹²⁶² bu çalışmalara katkı sağlamak üzere 1948 yılı başlarında New York'ta "Türk Haberler Bürosu" açılmıştır.¹²⁶³

Savaş sonrasındaki yıllarda Hükümet'ten aldığı desteğe rağmen TTOK'nın gerek kurum belletenini yayımlamak gerekse Türkiye'yi tanıtan broşür, prospektüs, afiş gibi tanıtım materyallerini bastırmak konusunda maddi anlamda sıkıntıya düştüğü, buna karşılık Maliye Bakanlığı'nın maliyet fiyatına kâğıt temin etmek suretiyle kuruma destek vermeye devam ettiği görülmüştür. Bu şekilde Hariciye ve Ticaret Bakanlıklarına, BYUM'ye, Ticaret Odalarına veya TTOK'ya başvuran yabancılara Türkiye'yi tanıtıcı turizm malzemelerinin yanı sıra ülkedeki seyahat ve konaklama faaliyetlerine ilişkin bilgi verilmiştir.¹²⁶⁴ Savaş sonrasında Avrupa'da açılan Prag, Paris, Lyon, Londra, Edinburgh, Milano, Venedik Fuarları'na afiş ve turistik malzeme

¹²⁵⁸ "Amerikalı Bir Otelcinin Bizi Görüşü", *Cumhuriyet*, 18.2.1947, s.3.

¹²⁵⁹ Alâeddin Güneysu, "Türkiye'yi Tanıtınlar", *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.26.

¹²⁶⁰ "İstanbul Şehri Haritası", *TTOK Belleteni*, S.53, Haziran 1946, s.19.

¹²⁶¹ "TTOK 1946 yılı 11 inci İçtimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.8.

¹²⁶² "Amerika Türk Davasını Sonuna Kadar Benimsemiş Sayılır", *Cumhuriyet*, 18.2.1947, s.1 ve 2.

¹²⁶³ "TTOK 1948 Yılı 1 inci İçtimainın Zaptı, a.g.d., s.8; TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.76, Mayıs 1948, s.6.

¹²⁶⁴ "TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu", a.g.d., 5 ve 7.

gönderen TTOK,¹²⁶⁵ Monako Prenslığı'nde açılan afiş sergisine de Türkiye'yi tanıtan seçilmiş dört afişle katılım sağlamıştır.¹²⁶⁶ Çekoslovakya'nın "Brno ve Olmov Ticaret ve Sanayi Odaları"'nın düzenledikleri sergi için talep ettikleri Türkiye'nin ticaret, sanayi ve turizm faaliyetlerine ait afiş ve tanıtım materyalleri yetkililer tarafından karşılanmıştır.¹²⁶⁷ Benzer şekilde 1947 yılı Ekim ayında Amerika'da tertip edilen "Cleveland Talebe Birliği Sergisi"ne TTOK tarafından Türkiye'yi tanıtan dokümanlar gönderilmiştir.¹²⁶⁸

7. Ağırlama Faaliyetleri

TTOK bu dönemde Türkiye'yi ziyarete gelen turistlere, Amerikan ve İngiliz parlamento üye ve heyetlerine, donanma mürettebatına ve yabancı ülkelere bazı neşriyat ve hediyelerle beraber belgesel nitelikte İstanbul'u resmeden broşürlerden, Türkiye'nin şehirlerarası otomobil yollarını gösteren "La Turquie en Auto" broşürlerinden ve İstanbul-Ankara yollarının güncel haritalarından Türkçe ve İngilizce lisanlarında onbinlerce bastırarak dağıtımını yapmıştır.¹²⁶⁹ 1946 Nisanı'nda ABD donanması ile İstanbul'a gelen Cumhuresisi M. Truman'ın şahsi temsilcisi S.E. Wedell, Oramiral Hewitt ve Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Yardımcısı James'e, TTOK Reisi tarafından İstanbul şehri ile Türklerin Amerikalılarla tarihi münasebetleri hakkında bilgiler içeren notlar ve eserler hediye edilmiştir.¹²⁷⁰ Bu dönemde 3.000 kadar Amerikalı denizci Türkiye'yi ziyaret etmiş, Türkiye ve Türk İnkılâbı hakkında fikir edinmeleri için BYUM tarafından hazırlatılan İngilizce broşürler yolculuğa çıkmalarından önce söz konusu askerlere dağıtılmıştır. Amerikalı subay ve erlerin bu ziyaretin ardından: "*Biz Türkleri büsbütün başka türlü sanıyorduk. Aldanmışız. Sizi hiç tanıyamıyormuşuz. Hâlbuki birçok bakımlardan biz Amerikalılara ne kadar benziyormuşsunuz.*" şeklinde görüş bildirmeleri dikkat çekmiştir.¹²⁷¹ Amerikan Missouri Zirhlısı'nın İstanbul'u ziyareti sırasında mürettebata Büyükelçilik vasıtasıyla Reşad Ekrem Koçu'nun tarihi eserlerinden 5.000 adet dağıtılmıştır.¹²⁷² 1946 yılı Kasım ayında Amerikan Akdeniz Filosu Kumandanı Amiral Beari ve Amiral Yardımcısı Perry'in kumandasında İzmir ve Marmaris limanlarına nezaket ve istirahat ziyaretlerine gelen Randolph, Fargo ve Ferry savaş gemilerinin zabitlerine İzmir civarı ile ilgili turistik malzeme gönderilmiştir. Amerikan subaylarından 60 kişilik bir heyet Selçuk'ta Efes harabeleri ile Aydınöglü İsa Bey Camii'ni, İzmir Müze Müdürü'nün eşliğinde

¹²⁶⁵ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.8.

¹²⁶⁶ "TTOK 1947 Yılı 5 inci İçtimanın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.5.

¹²⁶⁷ "Çekoslovakya'dan İstenen Reklam ve Afişler", *Cumhuriyet*, 27.11.1947, s.2.

¹²⁶⁸ "TTOK 5 Kasım 1947'de Toplanan Müşterek İçtimanın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, s.3.

¹²⁶⁹ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.8; "TTOK 1947 Yılı 5 inci İçtimanın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.5; TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6; "TTOK 1947 Yılı 5 inci İçtimanın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.5.

¹²⁷⁰ "TTOK 1946 Senesi 5 inci İçtimanın Zaptıdır", *TTOK Belleteni*, S.53, Haziran 1946, s.5.

¹²⁷¹ "Kendimizi Tanıtmak Lüzumu", *Cumhuriyet*, 11.4.1946, s.2.

¹²⁷² "TTOK 1946 yılı 11 inci İçtimanın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.8.

gezmişlerdir.¹²⁷³ Aynı şekilde New York'taki Türk Haberler Bürosu Müdürü Ahmet Şükrü Esmer'in talebi üzerine Türkiye'ye seyahat etmek isteyen Amerikalılara verilmek üzere Türkiye'ye ait İngilizce broşürler gönderilmiştir.¹²⁷⁴ Hıristiyanların 1949'daki mukaddes yıl ritüelleri münasebetiyle Hıristiyanlığın Anadolu'daki izleri hakkında bilgi veren TTOK yayınları, Papalık Murahhaslığı, muhabir kulüpler ve acenteler vasıtasıyla birçok ülkeye dağıtılmıştır.¹²⁷⁵ Bu dönemde Türkiye'de bulunan Mısır, Suriye, Lübnan ve Macar spor ekiplerine, talebelerine ve izleyicilerine turistik materyal hediye edilmiştir.¹²⁷⁶ İstanbul'da Yıldız Sarayı'nda 1947'de toplanan "Ortaşark Demiryolları Birliği Konferansı" ile Beynelmül Şimendiferler/Demiryolları Kongresi" üyelerine Ulaştırma Bakanlığı'nın talebi üzerine İstanbul ve Türkiye'ye dair güncel ve tarihi bilgiler içeren prospektüs, kitap ve afişler gönderilmiştir.¹²⁷⁷ Antakya'da tanıtım faaliyetlerinde bulunan Tüccar George N. Karayusu'ya turistik malzeme gönderilmiş,¹²⁷⁸ Vedat Nedim Tör ile Şevket Rado tarafından resimlerle zenginleştirilmiş tanıtıcı yazıları içeren Bursa broşürü de şehrin turistik tanıtımına hizmet eden neşriyat içinde yer almıştır.¹²⁷⁹

Bu dönemde Aziz Ogan'ın "Türk Müzeciliğinin 100'üncü Yıl Dönümü" münasebetiyle telif ettiği kitap ile TTOK Müdürü Said N. Duhanı'nın "Beyoğlu'nun Sosyal Topografisi" ve Prof. Albert Gabriel'in "Boğaziçi Hisarları ve Yedikule" adlı eserleri, tarih ilmine olduğu kadar turizme de hizmet eden belgesel mahiyetteki eserler olmuştur.¹²⁸⁰ İngiltere Büyükelçisi'nin refikası Lady Kelly'in Anadolu'da yaptığı seyahatlerini edebi bir dille anlattığı "Landscapes of Anatolia" adlı eseri de İngilizce ve Fransızca olarak neşredilmiştir.¹²⁸¹

Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen, TBMM 1947 yılı BYUM Bütçe görüşmeleri sırasında: "*Yapılan çalışmalar neticesinde BYUM'nin Türkiye radyolarının yabancı dillerdeki yayınlarıyla Türkiye'nin propagandasını yaptığını, fotoğraflar ve filmlerle milleti ve Cumhuriyetin feyizli eserlerini tanıttığını*" belirterek, "*bu film ve fotoğrafların birçok büyük ülkenin merkezinde olumlu tesirler yarattığına*" temas etmiştir.¹²⁸² Nitekim bu dönemde BYUM Müdürü Nedim Veysel İlkin'in çalışmalarıyla

¹²⁷³ "TTOK 1946 Yılı 15'inci İhtimalının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.60, Aralık 1946, s.3.

¹²⁷⁴ "TTOK 1948 Yılı 5 ve 6 ncı İhtimalınının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.74, Mart1948, s.4.

¹²⁷⁵ "TTOK 26 ncı Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.4.

¹²⁷⁶ "TTOK 1946 yılı 11 inci İhtimalının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.8.

¹²⁷⁷ "TTOK 1947 Yılı 11 inci Müşterek İhtimalının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, s.4.

¹²⁷⁸ "TTOK 1947 Yılı 5 inci İhtimalının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, s.5.

¹²⁷⁹ "Bursa'yı Öğrenmek İsterseniz", *Cumhuriyet*, 23.3.1949, s.2; Bu dönemde ülkenin tanıtımında önemli rol oynayan tanıtım kartpostallarında eski fotoğrafların basımının yapılması bir eleştiri konusu olmuştur. BYUM'nin bünyesinde bulunan Türkiye'nin güzelliklerine ait fotoğrafların kullanılması, yetkililere bir tavsiye olarak basın aracılığıyla duyurulmuştur ("Kartpostal", *TTOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, s.6); Vefa Birsen'in bu dönemde başarılı Arjantin örneğinden hareketle Türkiye'yi yabancılara tanıtmak için posta pullarının önemli bir vasıta olduğunu belirtmesi de dikkat çekicidir (Vefa Birsen, "Türkiye'yi Ecebilere Tanıtmak için Güzel Bir Vasıta: Posta Pulu", *TTOK Belleteni*, S.83, Aralık 1948, ss.18).

¹²⁸⁰ "TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6.

¹²⁸¹ "Memleketimiz Hakkında Güzel Bir Eser", *TTOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, ss.19.

¹²⁸² "Mümtaz Ökmen'in Verdiği Cevaplar", *Ulus*, 20.12.1946, s.1 ve 3.

Türkiye’yi tarihi, tabii ve kültürel özellikleri ile tanıtmaya ve propagandaya yönelik başta Arapça ve İngilizce olmak üzere çeşitli dillerde 23 film yapılmış, Adana, Tarsus, Maraş, Bolu ve İstanbul yolu çekimlerinin de bulunduğu bu filmlerden bir kısmı 1946’da Londra, Berlin, Washington, Roma, Kahire, Bağdat, Beyrut, Kalküta, Bükreş ve Kudüs’te gösterilmiştir.¹²⁸³ Benzer şekilde 1947’de Türkiye’nin muhtelif bölgelerinin fotoğrafları ve filmleri çekilmiş, ülkede meydana gelen önemli olayların, kültürel çalışmaların ve törenlerin film çekimleri yapılmıştır. Bunların kopyaları yurt içinde halka gösterildiği gibi yabancı dillere de çevrilmiş, bir kısmı da ABD, İsviçre, Fransa, İngiltere gibi ülkelere gönderilmiştir.¹²⁸⁴

Bu yıllarda Laddy Kelly, Prof. Albert Gabriel, P. Burguière, Ullein-Révicky, Ernest Mamboury, Refik Halit Karay, Ahmet Emin Yalman ve Burhan Felek gibi birçok yerli ve yabancı yazar tarafından önde gelen basın organlarında ve dergilerde turizme dair özlü makaleler kaleme alınmış, bu durum idari mercilerde ve halk nezdinde turizm bilincinin yerleşmesine katkı sağlamıştır.¹²⁸⁵ 1945 yılı sonlarında turizm, av, deniz, balık, otomobil, tayyare, binicilik sporu ve bahçe ziraatı meraklılarına yönelik olarak çıkan “Av ve Deniz” adlı mecmua ile 1949’da turizm ve seyahat vasıtaları mevzuatı hakkında halkı aydınlatmak ve yabancı turistlere de Türkiye lehinde propaganda yapmak amacı doğrultusunda yayına başlayan “Taşıt ve Turizm” adlı dergi, dönemin önemli süreli yayınları arasında yer almıştır.¹²⁸⁶

Tanıtım faaliyetleri kapsamında söz konusu dönemde yapılan yayım çalışmalarının yanı sıra ağırlama faaliyetlerine de değinmekte fayda vardır. Bu dönemde “İstanbul Belediyesi Turizm Şubesi” hazırladığı gezi programı sayesinde, aktarmalı uçakla İstanbul’a uğrayan ziyaretçilere, iki saat gibi kısa bir süre içinde şehrin görmeye değer belli başlı yerlerini gezdirilebilmiştir. Örneğin, 1948’de Hollanda uçağıyla Tahran’a seyahat eden 35 yolcu, bu program kapsamında İstanbul’da kısa bir süre içinde Yerebatan Sarayı, Sultan Ahmet ve Süleymaniye Camileri ile Kapalı Çarşı’yı gezme imkânı bulmuşlardır. İstanbul’a gelen Anzak heyeti¹²⁸⁷ ve Cenova’dan “Ignazio Messina & Co. Vapur Acentesi”nin İtalyan bandıralı Pake adlı vapuru ile Türkiye ile Yunanistan’ı kapsayan seyahat programı kapsamında çoğu İtalyan olmakla birlikte içlerinde Belçikalı, Amerikalı ve Fransızların da bulunduğu 65 kadar turist de yine aynı şekilde İstanbul’un tarihi ve tabii yerlerini gezebilmişlerdir. Bu kısa süreli fakat kapsamlı gezi programı turistlerin memnuniyetine sebep olmuştur.¹²⁸⁸ Bu yıllarda söz

¹²⁸³ “Propaganda İşleri”, *Cumhuriyet*, 14.12.1946, s.2; “Vaşington’da Bir Haber Bürosu Kurulacak”, *Vakit*, 9.12.1946, s.3.

¹²⁸⁴ “Geçen Bir Yılda Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü”, *Ulus*, 28.10.1947, s.4.

¹²⁸⁵ “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *a.g.d.*, s.8.

¹²⁸⁶ Bu derginin idarecilerinin, turizme hizmet eden özgün konuları ele almaları ve ülke dışında da yayım yapmaları nedeniyle CHP’den abonelik talebiyle destek istedikleri görülmüştür (*BCA*, FK:490..1.0.0, Kutu No: 1351, DN:488, Sıra No:1, 6/8/1949).

¹²⁸⁷ “Şehrimize Gelecek Seyyahlara Kolaylık”, *Cumhuriyet*, 29.4.1948, s.2.

¹²⁸⁸ “Dün Şehrimize Gelen Turist Kafilesi”, *Cumhuriyet*, 16.8.1948, s.1 ve 3.

konusu şubenin şehri gezen üniversite öğrencilerine de yetkilileri aracılığıyla bilgi verdiği anlaşılmaktadır.¹²⁸⁹

Türkiye'ye gelen tanınmış turistler ise devlet ve TTOK yetkilileri tarafından mevcut imkânlar doğrultusunda ağırlandı ve bu anlamda ülkenin turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerine katkı sağlanmıştır.¹²⁹⁰ TTOK Türk-Yunan Komitesi Başkanlığı görevini ifa etmekte olan Reşat Saffet Atabinen vasıtasıyla söz konusu komitenin eski başkanı Zarifi ile Atina Milletvekili N. Kraniotakis'in önyak olmasıyla 1946'da Türkiye'yi ziyarete gelen Yunanlı gazetecilerle temas kurulmuş ve bu ziyaretçilere Türkiye'ye ait turistik neşriyat hediye edilmiştir.¹²⁹¹ Türk Basın Birliği, içlerinde Yunanlıların ve İngilizlerin de bulunduğu birkaç grup yabancı gazeteciye eşleriyle Türkiye'ye davet etmiş, bu ziyaret ve gezi programı kapsamında misafirler İstanbul, Ankara, Bursa ve İzmir şehirlerinde ağırlandıdır.¹²⁹² Türkiye'ye ziyarete gelen Yunanlı gazeteciler münasebetiyle Nadir Nadi, turizm sahasında Türkler ile Yunanlıların ortak çalışma içine girmelerinin iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine hizmet edeceğine işaret etmiştir.¹²⁹³ Söz konusu dönem itibariyle dünya sahinında tanınan birçok ismin de Türkiye'ye geldiği ve ağırlandıği görülmektedir. 1947 yılı başında Maverayı Ürdün Kralı Emir Abdullah'ın İstanbul'u ziyareti, belediye ve İstanbul'u Sevenler Derneği tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.¹²⁹⁴ İngiltere'deki British Council'in Umum Müdürü General Ronald Adams, doğu ülkelerine yaptığı seyahat sırasında Ankara ve İstanbul'u da ziyaret etmiş, yetkililerin nezaretindeki bu ziyaret kamuoyunda ilgi ile takip edilmiştir.¹²⁹⁵ 1948'de İstanbul'a gelen Atina Deniz Ataşesinin babası General Sunderland ve refikası ile ABD'deki "MacFadden International Publications Şirketi"nin başkanı Bay ve Bayan Carroll Rheinström yetkililer tarafından karşılanmış ve bu misafirlere Türkiye'yi tanıtan neşriyat hediye edilmiştir.¹²⁹⁶ Bu dönemde Mısır'ın genç hükümdarı Kral Faruk'un kız kardeşi Prenses Faize ile eşi eski Hassa Müşiri Rauf Paşa'nın oğlu olan Bülend Bey İstanbul'un ziyaretçileri olmuşlardır. Prenses Faize'nin İstanbul'un tabii güzelliklerine hayran olduğu yönündeki beyanı basına yansımış, bu münasebetle şehri Ortadoğu'nun önemli bir sayfiye şehri hâline getirmek konusu başında tekrar gündeme gelmiştir.¹²⁹⁷ Yine bu dönemde İsveç Kızılhaç Reisi'nin Türkiye Kızılay Derneği'nin misafiri olarak geldiği İstanbul'da tarihi abideleri turist olarak gezmesi ve bu ziyaretten memnuniyetini dile getirmesi önemli turizm hadiseleri arasında almıştır.¹²⁹⁸

¹²⁸⁹ "Üniversitelilerin Şehir İçindeki Tetkik Gezileri, *Cumhuriyet*, 17.12.1948, s.2.

¹²⁹⁰ TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu, *a.g.d.*, s.7.

¹²⁹¹ "TTOK 1946 yılı 11 inci İçtimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.8.

¹²⁹² "TTOK 1946 Senesi 7 inci İçtimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.54, Temmuz 1946, s.3.

¹²⁹³ Nadir Nadi, "Türk-Yunan Dostluğu", 18.9.1946, *Cumhuriyet*, s.1 ve 3.

¹²⁹⁴ "TTOK 1947 Yılı 1 inci içtimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.61, Şubat 1947, s.3.

¹²⁹⁵ TTOK 1947 Yılı 2'inci İçtimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.62, Mart 1947, s.7.

¹²⁹⁶ TTOK 1948 yılının 5 ve 6 ncı İçtimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.74, Mart1948, s.4.

¹²⁹⁷ "Prenses Faize'nin Beğendiği İstanbul", *Cumhuriyet*, 15.7.1948, s.2.

¹²⁹⁸ İsveç Kızılhaç Reisi Dün Gece Geldi", *Cumhuriyet*, 26.4.1948, s.1 ve 3.

8. Tarihi Eserlerin Korunması ve Müzecilik Faaliyetleri

Savaş sonrasındaki yıllarda Türkiye’deki tarihi anıtların sayımının ve kaydının yapılması, bunların bakım ve onarımları, hususi ellerdeki anıt binaların kamulaştırma yoluyla sürekli koruma imkânına kavuşturulması gibi konular kamuoyunun gündeminde yer almıştır. Bu münasebetle Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen: *“anıtların kurtarılmasının hem milletin milli davalarına ve bu topraklara bağlılığını ispat edeceğini hem de turizm yoluyla milli servetin artırılarak ülkeye döviz sağlanmasına hizmet edeceğini”* vurgulamıştır.¹²⁹⁹ Burhan Felek de bu dönemde yaptığı Bursa seyahati sırasında Çelebi Mehmet, Osman ve Orhan Gazi Türbeleri’ni ziyaretlere kapalı, harap, mezbelelik ve türbedarsız bir hâlde bulunduğunu ifade ederek: *“cahil halkın vaktiyle türbeleri bir put gede yapmalarına ve türbedarların elinde oyuncak olmalarına meydan bırakmamak laik bir devletin vazifesi olsa da bu vazife ecdadımızın kabirlerini, türbeleri ihmal etmemize, mezbele hâline koymamıza ve çocuklarımıza ziyaretten alıkoymamıza sebep midir? Ecdadını ve ecdadının mefahirini unutan ve onlara hürmette kusur eden milletler için felah olmaz.”* şeklindeki eleştirileriyle MEB’nin konuya eğilmesini istemiştir.¹³⁰⁰ Hilmi Ziya Ülken ise söz konusu dönem itibariyle Osmanlı dönemine ait abidelerin tamir edilmeye başlanmasını memnuniyet verici bir gelişme olarak değerlendirmiş, ancak bu konuda ağır davranılması nedeniyle birçok abidenin yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını vurgulayarak: *“Abidelerin üstüne titremeyen bir neslin günahını zaman affetmez.”*¹³⁰¹ diyerek durumun vahametini ifade etmiştir.

Ülkedeki tarihi eserlerin korunmasına yönelik çalışmalar kapsamında milletvekillerinden Mahmud Nedim Gündüzalp, Nazım Poroy, Ziya Karamursal, Yusuf Razi ile Tarihçi Efdaleddin Tekiner, Prof. Prost, Aziz Ogan ve Ali Sami Yen’in katılımıyla gerçekleştirilen 14 Mart 1946 tarihli toplantı neticesinde Hükümet ve belediyenin yetki dairesi içinde olan tarihi eserler ile külliyelerin tespit olunarak, tek bir otoriteye bağlanması ve bunların söz konusu otoritenin denetimi altında ciddi bir bakıma ve kontrole tabi tutulmaları yönünde karar alınmıştır. Türk Tarih Kurumu’nun 24 Kasım 1945 tarihli umumi toplantısında ise Hamid Zübeyir Koşay, Reşit Saffet Atabinen, Aziz Ogan ve Eftaleddin Tekiner abidelerin restorasyonu konusunda ilim dünyasının dikkatini çekmek üzere etkin bir cemiyet kurulmasını önermişler, bu öneri Milli Eğitim Bakanı tarafından tasvip edilmiş ve bu mesele etrafında TTOK’nın milletvekili üyelerinin Ankara’da ortak teşebbüse geçmeleri kararlaştırılmıştır.¹³⁰²

Bu dönemde MEB, bünyesindeki Müzeler Umum Müdürlüğü’nün çatısı altında bulunan “Müzeler”, “Kazı ve Yayın” ve “Anıtlar Şubeleri”nin başlıca işgal alanı Rumeli’de ve Anadolu’da bulunan tarihi eserlerin ortaya çıkarılması, tamiri ve müzelenmesi faaliyetleri ile de uğraşmıştır. Abide onarımları konusunda kontrolü sağlamak üzere MEB tarafından İstanbul’daki “Eski Eserleri Koruma Encümeni”

¹²⁹⁹ Ali Saim Ülgen, “Yurdumuzdaki Anıtların Değeri”, *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.16.

¹³⁰⁰ Burhan Felek, “Bursa’da Bir Müşahede”, *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.20.

¹³⁰¹ Hilmi Ziya Ülken, “Abidelerimiz”, *TTOK Belleteni*, S.90, Temmuz 1949, s.6-7.

¹³⁰² TTOK 1946 Yılı 4 üncü Birleşim Tutanağı, *TTOK Belleteni*, 1946, s.9.

yetkilendirilmiştir.¹³⁰³ Bu suretle söz konusu süreç içinde Fatih Sultan Mehmet dönemi eseri Çinili Köşk, Galata Mevlevihanesi, Kuyucu Murad Paşa Medresesi, Mahmud Paşa Türbesi, Fatih Türbesi ve Tabhane onarılmıştır.¹³⁰⁴ Bakanlar Kurulu kararıyla 1946'da Galata Mevlevihanesi bakım ve onarım giderleri devlet bütçesinden karşılanmak ve müze olarak kullanılmak şartıyla MEB'ye tahsis edilmiştir.¹³⁰⁵ Müzeler Umum Müdürü Hamit Zübeyr Koşay ile TBMM Bütçe Encümeni Reisi Mahmut Nedim Gündüzalp'in destekleriyle eski eserlerin onarımı için savaşın akabinde devlet bütçesinden ayrılan meblağ ile Edirne Arasta ve Ali Paşa Çarşıları, Bursa Türbeleri ve Muradiye Tarihî Evi, Ankara'da Mahmud Paşa Bedesteni, Topkapı Sarayı müştemilatından bir kısmı, İstanbul'da Mahmud Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa ve Bâlâ Süleyman Ağa Türbeleri, Ayasofya Sıbyan Mektebi'nin onarımları yapılmıştır. Yine bütçeden tahsis edilen paralarla Niğde'de Akmedrese, Tire'de Yahşi Bey Camii, Afyon'da Gedik Ahmet Paşa Medresesi ile diğer acil onarımlar gerçekleştirilmiştir.¹³⁰⁶

Eski dini abidelerin onarımında Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün de önemli katkıları görülmüştür. Bu şekilde İstanbul'da Beylerbeyi, Fatih, Davut Paşa, Murat Paşa, Rumi Mehmet Paşa, Hızır Bey (Hacı Hatun), Hekimoğlu Atik Ali Paşa, Şebsefa Camileri ilk aşamada ele alınarak tamiri yapılan eserler arasında yer almıştır.¹³⁰⁷ Edirne'de Selimiye, Afyon'da Gedik Ahmet Paşa, Amasya'da Yıldırım, Giresun'da Şebinkarahisar, Kastamonu'da Nasrullah Yakup Ağa, Sinop'ta Alâeddin, Manisa'da Muradiye, Balıkesir'de Zağnos Paşa, Gebze'de Çoban Mustafa Paşa, Amasya'da Yürgeç Paşa, Manisa'da Ulucami, Giresun'da Kal'a, Tokat'ta Ali Paşa Camileri, Rumeli tarafında Pertev Paşa, Tekirdağ'da Rüstem Paşa, Gazi Alibey Camileri ile İstanbul'da Süleymaniye, Sünbül Efendi, Hırka-i Şerif, Mesih Paşa Camileri de Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün onarım faaliyetlerine giriştiği eserler arasındadır. Gebze'de Malkoç Bey, Kandıra'da Akçakoca ve Karamürsel Türbeleri'nin tamiratı için de tahsisat ayrılmıştır. Bu çalışmalara ek olarak hayırseverler tarafından Yedikule'de Hacı Evhad ile Marpuçcular'da Çelebioğlu Alâeddin Camileri ile Kasımpaşa Camii Sebili'nin bakım ve onarım çalışmaları yapılmış,¹³⁰⁸ hususi girişimciler tarafından da Tophane Kasrı ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa Mektebi tamir edilmiştir.¹³⁰⁹

Kurumun teşvikiyle Fatih Camii Külliyesi'nden Akdeniz ve Karadeniz Medreseleri ile cami bölümlerinin imarı belediye tarafından kabul edilmiştir. Bu çalışmalara ek olarak Rumeli Hisarı'nın muhafazası sağlanmış, Fatih Sultan Mehmet dönemine ait mimari eserlerin ve tarihi alanların TTOK üyesi Nuri Ebussud tarafından cetvelleri oluşturulmuş ve bu bilgiler TTOK Belleteni'nde yayımlanmıştır.¹³¹⁰

¹³⁰³ TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6.

¹³⁰⁴ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.7.

¹³⁰⁵ BCA, 18/11/1946, FK.30..18.1.2., YN.112.72.19; "TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Rapor", *a.g.d.*, s.6-7.

¹³⁰⁶ TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Rapor, *a.g.d.*, s.6.

¹³⁰⁷ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.7.

¹³⁰⁸ TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Rapor, *a.g.d.*, s.6-7.

¹³⁰⁹ TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6.

¹³¹⁰ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.7.

TTOK'nın girişimleriyle Bursa'da Yeşil Türbe, Osman ve Orhan Gazi Türbeleri ile Muradiye'de Sultan Murat'ın doğduğu evin tamiri yapılmıştır. Kurumun bünyesinde faaliyet gösteren İstanbul'u Sevenler Grubu ise Türk abidelerini koruma hassasiyetiyle İstanbul'da tarihi eserlerin tamirine yardım etmiştir.¹³¹¹ Bu grup, Vakıflar Umum Müdürlüğü'nden sembolik bir ücretle kiraladığı Kemankeş Mustafa haziresindeki mektebi tamire başlamış, buradaki bir kısım çeşmeleri temizlettirmiş, tarihi ve tabii alanlar ve anıtlar üzerinde yaptırdığı tetkiklerin sonuçlarını ilgili makamlara bildirmiş ve bunlara zarar verenler hakkında adli mercilere şikâyetle bulunmuştur. Grubun önerileri doğrultusunda Vakıflar Umum Müdürlüğü Kasımpaşa Camii'ni, İstanbul Milli Emlak Müdürlüğü de Tophane Kasrı'nı tamir için bütçelerinden tahsisat ayırmışlardır. Bu dönemde İstanbul'u Sevenler Grubu ile ortak çalışma yapma konusunda mutabakat sağlayan "Adaları Güzelleştirme Cemiyeti de¹³¹² plajda inşası düşünülen küçük bir otel için beton büfe, mutfak ve müstahdem odası, iki vapur iskelesi inşa ettirmiş, Büyükkada ve Heybeliada sokakları ile parklarının ağaçlandırılması ve bakım çalışmaları, buralara elektrik ve su getirilmesi gibi turizm faaliyetlerine katkı sağlayacak çalışmalar yapmıştır.¹³¹³

1944 yılı Aralık ayında kurulan "Konya Eski Eserleri Koruma Cemiyeti" iki sene içinde Selimiye ve Kapu Camileri'ni, Akşemseddin, Üç Kızlar ve Şeyh Aliman Türbeleri'ni, ayrıca halkın yardımları ile Selçuklu dönemi eserlerinden Sultan Zevle, Abdülâziz, Zenturi, Beyhekim Mescitleri'ni tamir ettirmiştir. Bu süreç içinde "İlgın Eski Eserleri Sevenler Derneği" tarafından Tarihî Lala Mustafa Paşa Camii'nin onarımı yapılmış, "Konya İmar Derneği"nin çalışmalarıyla da Alaeddin Tepesi turistik açıdan planlaması yapılacak ilk alanlar kapsamına dâhil etmiştir.¹³¹⁴

Bu dönemde Anadolu toprakları dışında kalan Türk abidelerinin Çeçen ve Kırım Cumhuriyetleri sınırları içinde Ruslar, Balkanlar'da ise Osmanlı izlerini silmekle iftihar eden Dimitroff ve Tito gibi diktatörlerin talimatlarıyla sistematik bir şekilde tahrip edilmekte olduğu görülmüş, bunlara karşı ilgili ülkelerdeki Türk Büyükelçilikleri vasıtasıyla imkânlar dâhilinde tedbir alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca Sofya'da müze olarak kullanılan ve savaş sırasında bombardıman nedeniyle tahrip olan Ulu Camii gibi eserlerin tamiri gerçekleştirilmiştir.¹³¹⁵ Türk abidelerinin tahribatı konusunda benzer bir endişenin müttefik kuvvetlerce Yunanistan'a resmen devredilen Rodos başta olmak üzere On İki Ada için de ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.¹³¹⁶

¹³¹¹ TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *TTOK Belleteni*, S.76, Mayıs 1948, s.5-6, 9.

¹³¹² TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Rapor, *a.g.d.*, s.6-7.

¹³¹³ "Adaları Güzelleştirme Cemiyeti", *Akşam*, 20.10.1945, s.4; Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin Faaliyeti", *Tanin*, 18.10.1945, s.3.

¹³¹⁴ "TTOK 1946 Yılı 2 inci Birleşim Tutanağı", *TTOK Belleteni*, Şubat-Mart 1946, S.49-50, s.9; "TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu", *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, s.6.

¹³¹⁵ "TTOK 1946 Senesi 8 inci İctimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.55-56, Ağustos-Eylül 1946, s.5; "TTOK 1946 Senesi 9 uncu İctimainın Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, s.4.

¹³¹⁶ TTOK 1948 yılının 5 ve 6 ncı İctimalarının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, s.3.

Savaş sonrasında İstanbul'da Topkapı Sarayı, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Askeri Müze ile Yerebatan ve Binbirdirek Mahzenleri'nin tamir çalışmaları nedeniyle yabancılara verilen özel izinler dışında ziyaretlere kapalı oldukları,¹³¹⁷ bu yapıların ancak 1948 yılı Nisan ayı itibariyle tekrar ziyarete açılabilirdiği anlaşılmaktadır.¹³¹⁸ İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar, 1945 yılı Kasım ayında Topkapı Sarayı Müzesi'nde yaptığı basın toplantısı münasebetiyle gazetecilere sarayı gezdirmiş ve ata yadigârı olan Topkapı Sarayı'nın MEB'nin desteğiyle yürütülen tamir ve tanzim çalışmaları hakkında bilgi vermiştir.¹³¹⁹ "Eski Eserleri Koruma Encümeni" ise bu süreç içinde Topkapı Sarayı'nın Fatih Sultan Mehmet dönemine ait kısımlarını tamir ettirmek suretiyle önemli bir hizmet ifa etmiştir.¹³²⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz, bu süreç içinde sarayın hazine, silah, çin porselenleri, gümüş, resim ve işleme dairelerinin tanzim edildiğini, bu sayede binlerce eşya satın alındığını, hatta bazı Türk sanat eserlerinin yabancı ülkelere iadesinin sağlandığını dile getirerek, müzenin mimari açıdan olduğu kadar sanat eserleri, yazma eserler ve arşiv malzemesi yönünden de dünya müzelerini aşan bir görünüm arz ettiğini belirtmiştir.¹³²¹ İstanbul Arkeoloji Müzeleri de bu dönemde Türkiye'nin en büyük ilim müesseselerinden biri hâline gelmiş ve Avrupa'nın birinci sınıf müzeleri arasında yer edinmiştir. Müze, yayımladığı çeşitli lisanlardaki kataloglar, rehberler ve süreli yayınlar ile dikkat çekmiştir.¹³²²

Bu dönemde Hamit Zübeyir Koşay'ın teşebbüsleriyle: "*İstanbul dâhilinde mevcut tarihi ve mimari kıymeti haiz abideleri ve müstemilatını ve tevabiini koruma, onarma ve yaşatma*" amacıyla "Eski Eserleri Koruma ve Onarma Derneği" kurulmuştur.¹³²³ Dernek büyük bankalardan aldığı nakdi yardımla Yüksek Mimar Saim Ülgen'in denetimi altında tamiri aciliyet arz eden yapılarla ilgilenmiştir.¹³²⁴ 1946 yılı Nisan ayı itibariyle MEB'nin destek ve himayesi ile "Türkiye Anıtlarının Korunması ve Onarılmasına Yardım Derneği" kurulmuştur.¹³²⁵ Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in başkanlığına, TBMM İkinci Başkanı ve Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemsettin Günaltay'ın ikinci başkanlığına, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürü Hamit Zübeyir Koşay'ın genel sekreterliğine seçildiği¹³²⁶ derneğin amacı: "*Hangi devirden kalmış olursa olsun Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki kütüğe geçmiş ve ya geçmeye değer görülmüş anıtlarının ömürlerinin uzatılmasına, onarılmasına, kazı ve ören yerlerinin düzenlenmesine, tarihi hatıralarla dolu yerlerin ve manzaraların korunmasına yardım etmek ve bu eserleri tanıtmaya ve sevdirmeye çalışmak.*" idi. Dernek kısıtlı mali imkânlarına rağmen ilk olarak Ankara'da Ahi Şerafettin ve Hacı

¹³¹⁷ Muhlis Ete, "İstanbul ve Turizm", *TTOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, s.15-16.

¹³¹⁸ "Topkapı Müzesi'ni Ziyaret Günleri", *Akşam*, 29.5.1948, 3.

¹³¹⁹ "Topkapı Sarayı Yeni Baştan Tamir Gördü", *Ulus*, 14.11.1945, s.5; "Topkapı Sarayı", *Akşam*, 14.11.1945, s.2.

¹³²⁰ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.7.

¹³²¹ Tahsin Öz, "Topkapı Sarayı Müzesi", *TTOK Belleteni*, S.59, Aralık 1946, s.17.

¹³²² Aziz Ogan, "Türk Müzeciliğinin Yüzüncü Yıl Dönümü II", *TTOK Belleteni*, S.62, Mart 1947, s.21.

¹³²³ "TTOK 1947 Yılı 2'inci İçtımının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.62, Mart 1947, s.6.

¹³²⁴ "TTOK 1946 Yılı Faaliyetine Dair Raporu, S.63-64, *TTOK Belleteni*, Nisan-Mayıs 1947, s.6.

¹³²⁵ "TTOK 1946 Senesi 8 inci İçtımının Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.55-56, Ağustos-Eylül 1946, s.4.

¹³²⁶ "Türkiye Anıtlarının Korunması ve Onarılmasına Yardım Derneği", *Ulus*, 24.4.1946, s.4.

Bayram Türbeleri ile İstanbul'da Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı gibi üç önemli Türk anıtının bakım ve onarımını sağlamıştır.¹³²⁷ Derneğin 1948'de İstanbul'da Divan yolunda bir şubesi açılmıştır.¹³²⁸

Bakanlar Kurulu kararı ile 1946 yılı itibariyle genel menfaatlere yararlı derneklerden sayılan İzmir merkezli "Ege Turizm Cemiyeti"nin¹³²⁹ ele aldığı başlıca konular arasında ise Çeşme, İzmir ve Bergama'ya ulaşan yollar gibi bölgede önem arz eden turistik yolları iyi bir hâlde bulundurmamak, turizm sanayisi teşvik kanunu taslağını hazırlayarak TBMM'ye sunmak ve bölge turizmi ile ilgili toplantılara iştirakle mevcut sorunların çözümü için uğraşmak yer almıştır.¹³³⁰ Cemiyet faal bir yapı arz etmiştir. Marshall Yardım Planı İdaresi'nin Türkiye'ye gönderdiği turizm mütehassısı Charles White'a İzmir, Bergama ve Çeşme'deki tetkikleri sırasında cemiyet temsilcileri tarafından eşlik edilmiş, Türkiye'nin turistik cazibe ve kıymetleri bakımından önemi, İstanbul'un ve Batı Anadolu'nun bu konudaki üstünlükleri, turistik faaliyetlerin önünü tıkayan engeller ve bunların çözüm yöntemleri hakkında bilgi alışverişinde bulunulmuştur. White'ın Hükümet'e de sunduğu raporda bu bilgilerin dikkate alındığı görülmüştür.¹³³¹ Cemiyetin Denizli Şubesi'nin 1948'de "Pamukkale Günü" adıyla Hiyerapolis Tiyatrosu'nda düzenlediği programda ise tarih ve turizme dair konuşmalar, temsiller ve milli oyunlar yer almış ve bu etkinliğe 10 binden fazla vatandaş katılım sağlamıştır.¹³³² Ege Turizm Cemiyeti'nin faaliyetlerini desteklemek amacıyla bu dönemde turistik yerlerin imarı için girişimlerde bulunmak ve turistlere seyahat ve konaklama faaliyetlerinde kolaylık sağlamak üzere "Ege Turistik Anonim Şirketi" adıyla bir turizm şirketinin kurulmasının düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Bunun için 18 Ocak 1946 tarihinde İzmir Ticaret Odası'nda Vali, Belediye reisi, banka müdürleri ve tüccarın katılımıyla yapılan toplantıda şirketin çalışma alanını ve esaslarını tespit ile kuruluş için gerekli sermayeyi temin etmek üzere 14 kişilik bir komitenin seçilerek göreve başladığı görülmektedir.¹³³³

¹³²⁷ Remzi Oğuz Arık, "Türkiye ve Anıtları", *TTOK Belleteni*, S.81-82, Ekim-Kasım 1948, s.4 ve 6; "Anıtları Koruma Derneği Bir Tebliğ Çıkarıldı", *Mimarlık*, 1947, S.1-2, s.30-31; "Anıtları Koruma Derneği", *Mimarlık*, 1948, S.1, s.43; Ayrıca bkz.; "TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu", *a.g.d.*, s.6.

¹³²⁸ "TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.d.*, s.8.

¹³²⁹ "Merkezi İzmir'de Bulunan Ege Turizm Derneği'nin Genel Menfaatlere Yarar Derneklerden Sayılması Hakkında Karar", *Resmî Gazete*, 16 Mayıs 1946, S.6308, Karar Sayısı: 3/4130

¹³³⁰ Suad Yurdkoru, "Ege Turizm Cemiyeti", *TTOK Belleteni*, S.89, Haziran 1949, s.11-12.

¹³³¹ Suad Yurdkoru, "Ege Turizm Cemiyeti 1949 Yılı Faaliyet Raporu", *TTOK Belleteni*, S.93, Ekim 1949, s.17-20.

¹³³² "Pamukkale Günü Gezisi", 18.3.1948, *Ulus*, s.3; Ege Turizm Cemiyeti Denizli Şubesi", *Ulus*, 18.9.1948, s.3.

¹³³³ "Turizm Şirketi", *Cumhuriyet*, 19.1.1946, s.3; "İzmir'de Kurulacak Turizm Şirketi", *Ulus*, 19.1.1946, s.2; "Yeni Bir Turizm Şirketi Kuruluyor", *Ulus*, 13.2.1946, s.5; "Ege Turizm Cemiyeti Toplantısı", *Tanin*, 19.2.1946, s.7; "Ege'de Turizm Anonim Şirketi Kuruluyor", *Tanin*, 18.1.1946, s.2.

Sonuç

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiili olarak girmemekle birlikte savaştan yakın bir şekilde etkilenen ülkeler arasında yer almıştır. Türkiye'de seyahat ve konaklama gibi belli başlı turistik faaliyetler savaş koşullarının yarattığı mecburi kısıtlamalar ve güvenlik tedbirleri nedeniyle durma noktasına gelmiştir.

Bütün dünyada yaşanan benzer olumsuz gelişmelere rağmen turizm gerek savaş nedeniyle sarsılan ülke ekonomilerinin canlandırılması gerekse savaşın insanlar üzerinde yarattığı psikolojik sıkıntıların atılması konusunda kullanılan başlıca vasıtalarından biri olmuştur. Bu durum Türkiye için de bir fırsat telakki edilmiş ve ülkedeki turizm altyapısını geliştirerek ülkeyi ziyaret eden turist sayısını artırmak üzere yetkililer ve ilgililer tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak savaş sırasında savaşa her an girebilme ihtimali, savaştan sonra ise SSCB'nin tehditleri Türkiye'nin sürekli teyakkuz hâlinde bulunmasına yol açmış, bu durum da ülkedeki turizm çalışmalarının hızlı bir gelişim çizgisi izlemesini engellemiştir. Ülkede turizm çalışmalarını yönlendiren temel idari organ durumundaki BYUM bünyesinde turizme yönelik olarak gerçekleştirilen faaliyetler, söz konusu olumsuz gelişmelerin de etkisiyle basın ve yayım işlerinin gölgesinde kalmıştır. Savaş sırasında yıpranan yolların ve seyahat vasıtalarının bakım ve onarımı, işleyemez hâle gelen konaklama tesisleri, yeni yol ve tesislerin yapılması gereği, iktisadi buhran içindeki ülkede başka bir soruna işaret etmiştir. Pasaport, vize ve döviz işlemlerinde savaş sırasında uygulanan kısıtlamaların, savaşın ardından hemen kalkması mümkün olmamıştır. Ülke sathında turizm eğitimi konusundaki yetersizlikler dikkat çekmiştir. Ayrıca Çevre düzenlemesi ve temizliği gibi sorunlar İstanbul ve Bursa gibi önde gelen turistik şehirlerin başlıca sorunları arasında yer almıştır.

Bütün bu sorunlara karşılık savaşa giren ülkelere göre savaştan daha az etkilenen Türkiye kısmen avantajlı bir duruma yükselmiştir. Savaşın yarattığı tahribattan ve yıkımdan korunan tarihi ve tabii değerleri ile söz konusu dönemde revaçta olan sağlık turizmi konusundaki elverişli yapısı ülkeye önemli fırsatlar yaratmıştır. Bu süreç içinde Başvekâlet'e bağlı BYUM merkezli idari çalışmalar, MEB, Maliye, Ticaret, Ulaştırma, Gümrük ve Tekel Bakanlıkları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından desteklenmiştir. TBMM'de teşkil edilen "Turizm Grubu" da turizm çalışmalarına milletvekillerinin etkin bir şekilde katılımını sağlamıştır. Turizm konusunda ülkeyi çağdaş standartlara taşıyabilmek amacıyla BYUM ve devlet destekli TTOK uluslararası kuruluşların içinde yer alarak, bu kuruluşlarca alınan kararların ülke sathında uygulanmasına yönelik çalışmalara girişmişlerdir. Savaş sonrasındaki dönemde turizm altyapı çalışmalarını desteklemeye yönelik olarak Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD'den maddi destek sağlanmaya ve Amerikalı mütehassıslardan yararlanılmaya başlanmıştır. Buna ek olarak tarihi ve tabii değerlerin turizm açısından kıymetlendirilmesi, korunması ve müzecilik çalışmaları, yurt içinde ve yurt dışında gerçekleştirilen fuar ve sergi faaliyetleri de turizm faaliyetlerini teşvik edici çalışmalar içinde yer almıştır. Savaş sonrası dönemde kurulan yakın ilişkiler neticesinde başta ABD'den olmak üzere Avrupa'dan ve Ortadoğu'dan tanınmış misafirlerin ve gazetecilerin Türkiye'de

ağırlanması, ülkenin tanıtım faaliyetlerine katkı sağlamıştır. TTOK ve benzer mahiyetteki gönüllü teşekküller, ülkedeki turizm çalışmaları içinde yer almışlar, turizm alanında faaliyet gösteren hususi şirketler de turistik tesislerin inşası ve işletilmesi konusunda ciddi girişimlerde bulunmuşlardır.

Bu çalışmalar etkilerini kısa zamanda göstermeye başlamış, savaş sonrasında savaş yıllarına göre turizm faaliyetlerinde ve ülkeye gelen turist sayısında kısmi bir artış görülmüştür. Buna rağmen söz konusu dönem itibariyle Türkiye'nin turizm bakımından dünya ile rekabet edebilir duruma geldiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Bu anlamda savaş sonrasındaki yılları, Türkiye'de turizm açısından esaslı adımların atılacağı 1950'li yıllar için bir hazırlık aşaması ve geçiş süreci olarak değerlendirmek mümkündür.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Yararlandığımız Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgelere ait klasör, gömlek, belge, dosya, fon kodu, yer numaralarını içeren tam referans bilgileri metin içindeki ilgili yerlerde verildiği için burada ayrıca belirtilmemiştir.

Resmî Yayınlar

“Bilumum Hava Meydan ve Limanları ile Bunlarla İlgili Bina ve Tesislerin Bayındırlık Bakanlığınca Yapılması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 15 Nisan 1949, S.7183, Kanun No:5367, Kabul Tarihi: 11/471949.

“Çırağan Sarayı'nın İstanbul Belediyesi'ne Devir ve Temlik Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 21 Şubat 1946, S.6238, Kanun No: 4872, Kanun Tarihi: 15/2/1946.

“Karayolları Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 16 Şubat 1950, S.7434, Kanun No: 5539, Kabul Tarihi: 11.2.1950.

“Merkezi İzmir'de Bulunan Ege Turizm Derneği'nin Genel Menfaatlere Yarar Derneklerden Sayılması Hakkında Karar”, *Resmî Gazete*, 16 Mayıs 1946, S.6308, Karar Sayısı: 3/4130.

TBMM ZC, D.8, C.23, C.1, 33. Birleşim, 23.01.1950, s.274-282.

TBMM ZC, Dönem VII, Toplantı: 3, Birleşim 14, Oturum: 1, 19.12.1945, s.181-183, 190.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Hava Ulaştırılmalarına Dair Olan Anlaşmanın Onanması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 18 Mayıs 1946, S.6310, Kanun No:4885, Kanun Tarihi:13/05/1946.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşik Krallık Hükümeti Arasında Hava Ulaştırılmalarına Dair Olan Anlaşmanın Onanması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 18 Mayıs 1946, S.6310, Kanun No:4886, Kanun Tarihi:13/05/1946.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İsveç Hükümeti Arasında Hava Ulaştırılmalarına Dair Olan Anlaşmanın Onanması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 19 Eylül 1946, S.6412, Kanun No:4954, Kanun Tarihi:16/09/1946.

“Türkiye ile Irak Arasında İmza Edilen Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması ile Bu Antlaşmaya Ek Protokol ve Sözleşmelerin Onanması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 12 Eylül 1947, S.6705, Kanun No:5130, Kabul Tarihi:5/9/1947.

“Yol İşleri İçin Benzinden Alınacak Vergi Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 18 Şubat 1949, S.7135, Kanun No:5336, Kabul Tarihi: 14/02/1949.

Gazeteler

“Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin Faaliyeti”, *Tanin*, 18.10.1945, s.3.

“Adaları Güzelleştirme Cemiyeti”, *Akşam*, 20.10.1945, s.4.

ADİL, Fikret, “Çırağan Sarayı ve İstanbul'un İmarı Meselesi”, *Tanin*, 3.1.1946, s.4.

- “Amerika, Fransa’ya Seyyah Göndermek İçin Dokuz Milyon Dolar Harcıyor”, *Akşam*, 10.10.1948, s.3.
- “Amerika Türk Davasını Sonuna Kadar Benimsemiş Sayılır”, *Cumhuriyet*, 18.2.1947, s.1 ve 2.
- “Amerika Yollar Müdür Muavini Yurduna Dönüyor”, *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1948, s.4.
- “Amerikalı Bir Otelcinin Bizi Görüşü”, *Cumhuriyet*, 18.2.1947, s.3.
- “Amerikan Yardımı”, *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1946, s.1-3.
- ATAY, Falih Rıfkı, “Dış Havayolları Açılırken”, *Ulus*, 13 Şubat 1947.
- _____, “Milli Kalkınmayı Hızlandırma”, *Ulus*, 25.3.1947, s.6.
- “Basın ve Yayın Müdürlüğü’nün Çalışmaları”, *Vakit*, 29.10.1947, s.8.
- “Basın ve Yayın”, *Ulus*, 29.10.1945, s.4.
- “Bergama Kermesi”, *Akşam*, 29.5.1948, s.2.
- BERKSAN, Nazım, “Yol Programı ve Finansmanı”, *Ulus*, 8.12.1948, s.4.
- “Bir Otelcilik Okulu Açmalıyız”, *Cumhuriyet*, 25.9.1946, s.2.
- “Bursa’yı Öğrenmek İsterseniz”, *Cumhuriyet*, 23.3.1949, s.2.
- “CHP Programı Tasarısı”, *Ulus*, 19 Ekim 1947, s.5.
- “Çekoslovakya’dan İstenen Reklam ve Afişler”, *Cumhuriyet*, 27.11.1947, s.2.
- “Çerağan, Taksim ve Florya Otelleri”, *Akşam*, 9.1.1946.
- “Çırağan Sarayı Yerinde Bir Otel Yapılacak”, *Akşam*, 11.10.1945, s.1.
- ÇORUH, Salâhattin, “Garsonluk ve Otelcilik Okulları Açılmalı”, *Vakit*, 17.5.1947, s.2.
- DAV’ER, Abidin, “Sürat Asrındayız Sürat İsteriz!”, *Cumhuriyet*, 11.7.1946, s.2.
- DURUKAL, Haluk, “Londra Halkevi”, *Cumhuriyet*, 8.9.1948, s.1 ve 4.
- DURUKAL, Hüsnü Sadık, “Milletlerarası Toplantıların Turizm ve Propaganda Bakımından Ehemmiyeti”, *Akşam*, 2.11.1948, s.4.
- _____, “Turizm Konuları: Otel Meselesi”, *Akşam*, 1.3.1948, s.3.
- “Dün Şehrimize Gelen Turist Kafilesi”, *Cumhuriyet*, 16.8.1948, s.1 ve 3.
- “Dünya Turizm Konferansı’nda”, *Ulus*, 3.10.1946, s.3.
- “Ege Bölgesinde Turizm Çalışmaları”, *Tanin*, 19.9.1945, s.2.
- “Ege Turizm Cemiyeti Denizli Şubesi”, *Ulus*, 18.9.1948, s.3.
- “Ege Turizm Cemiyeti Toplantısı”, *Tanin*, 19.2.1946, s.7.
- “Ege’de Turizm Anonim Şirketi Kuruluyor”, *Tanin*, 18.1.1946, s.2.
- FELEK, Burhan, “Milletlerarası Saray-Otel”, *Cumhuriyet*, 17.12.1945, s.3.
- _____, “Yalova’nın Derdleri”, *Cumhuriyet*, 9.10.1948, s.3.
- _____, “Bir Daha Kovalmazlar!”, *Cumhuriyet*, 2.3.1946, s.2.
- “Fuarda Çok Rağbet Gören Pavyonlar”, *Akşam*, 20.9.1945, s.4.
- “Garson Kursu”, *Akşam*, 1.8.1948, s.3.
- “Geçen Bir Yılda Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü”, *Ulus*, 28.10.1947, s.4.
- GENÇOSMAN, Kemal Zeki, “Kusurlarımızın Uzaktan Görünüşü”, *Ulus*, 20.3.1949, s.3.
- Gökçe, “İzmir’de Turizm Cemiyeti Genişlerken ‘Mim’ Konacak Noktalar”, *Tanin*, 21.2.1946, s.2
- “Hatay İl Daimi Encümeninden”, *Cumhuriyet*, 1.3.1946, s.4.

- “Hava Yollarımız”, *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1946, s.1.
- Hâzım Atıf Kuyucak, “Turizm Nedir?”, *Ulus*, 21.03.1945, s.2 ve 5.
- “Hükümetin Beyannamesi”, *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1946.
- “Hükümetin Beyannamesi”, *Ulus*, 15 Ağustos 1946, s.4.
- “İstanbul’a Gelecek Mısırlılar”, *Cumhuriyet*, 15.3.1949, s.2.
- “İstanbul-Londra Hava Seferleri”, *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1946, s.1.
- “İsveç İle Hava Seferleri İçin Anlaşma İmzaladık”, *Ulus*, 27 Haziran 1946, s.1.
- “İsveç Kızılhaç Reisi Dün Gece Geldi”, *Cumhuriyet*, 26.4.1948, s.1 ve 3.
- İtalya İçin Turizm”, *Cumhuriyet*, 4.6.1949, s.2.
- “İzmir Fuarı ve Temin Ettiği Faydalar”, *Akşam*, 14.3.1947, s.6.
- “İzmir Fuarı’nda Göze Çarpan Yenilikler”, *Akşam*, 24.8.1946, s.3.
- “İzmir Fuarı”, *Akşam*, 16.9.1948, s.4.
- “İzmir Valisi Şehrimize Geldi”, *Cumhuriyet*, 11.12.1945, s.1 ve 3.
- “İzmir’de Kurulacak Turizm Şirketi”, *Ulus*, 19.1.1946, s.2.
- “İzmir’de Turizm”, *Tanin*, 29.9.1945, s.7.
- “Kendimizi Tanıtmak Lüzumu”, *Cumhuriyet*, 11.4.1946, s.2.
- KARAY, Refik Halit, “Otel-Lokanta-Gazino-Bar”, *Akşam*, 30.6.1946, s.4.
- KAYTAZ, Cemil, “Turizm İşinde Alınması Gerekli Olan Tedbirler”, *Cumhuriyet*, 27.9.1946, s.4.
- “Londra-İstanbul-Bağdad Ekspresi Yeniden Tesis Edildi”, *Cumhuriyet*, 13.12.1947, s.4.
- “Marsilya Fuarında Türk Pavyonu Hazırlanıyor”, *Cumhuriyet*, 19.8.1948, s.4.
- “Marsilya Fuarında Türk Pavyonu”, *Ulus*, 19.8.1948, s.4.
- “Mısır Hava Heyeti Dün Gitti”, *Cumhuriyet*, .8.5.1949, s.2.
- “Mısır’dan Bugün Gelecek Heyet”, *Cumhuriyet*, 29.4.1949, s.2.
- “Milletlerarası Havacılık Sergisinde Türk Köşesi”, *Cumhuriyet*, 5.5.1949, s.3.
- “Milletlerarası Semplon Konferansı’nın Kararları”, *Akşam*, 21.7.1946, s.4.
- “Milletlerarası Turizm Birliği’nin Sorduğu Sualler”, *Akşam*, 8.10.1948, s.4.
- “Milletlerarası Turizm Teşkilatları Konferansı”, *Cumhuriyet*, 28.6.1946, s.3.
- “Mümtaz Ökmen’in Verdiği Cevaplar”, *Ulus*, 20.12.1946, s.1 ve 3.
- Nadir Nadi, “Türk-Yunan Dostluğu”, 18.9.1946, *Cumhuriyet*, s.1 ve 3.
- OLUÇ, Mehmet, “Turizm Şirketleri Kurulurken”, *Akşam*, 16.1.1946, s.6.
- “Otel Meselesi”, *Akşam*, 29.4.1949, s.3.
- “Otel, Lokanta ve Gazinocular Birliği”, *Cumhuriyet*, 5.3.1947, s.3.
- “Otelciler Birliği’ne Biz de Katılacağız”, *Ulus*, 4.3.1947, s.2.
- “Pamukkale Günü Gezisi”, 18.3.1948, *Ulus*, s.3.
- “Prens Faize’nin Beğendiği İstanbul”, *Cumhuriyet*, 15.7.1948, s.2.
- “Propaganda İş”, *Cumhuriyet*, 14.12.1946, s.2.
- RADO, Şevket, “Bursa’da Birkaç Gün”, *Akşam*, 2.5.1948, s.3.
- _____, “Marsilya Sergisi’nde, En Çok Beğenilen Pavyon Türk Pavyonu Oldu”, *Akşam*, 20.9.1948, s.3-4.
- _____, “Seyyah Var, Otel Yok! Döviz Var, Alan Yok!”, *Akşam*, 28.5.1949, s.2.
- _____, “Yalova Kaplıcaları”, *Akşam*, 14.5.1947, s.4.
- “Seyyah Celbi İçin”, *Cumhuriyet*, 13.2.1946, s.2.

- “Seyyah Otelleri”, *Akşam*, 13.11.1945, s.3.
“Seyyah Otelleri”, *Akşam*, 2.6.1949, s.3.
“Şehrimize Gelecek Seyyahlara Kolaylık”, *Cumhuriyet*, 29.4.1948, s.2.
TEKELİ, Esat, “İktisadi ve Mali Durumumuza Bakış”, *Vakit*, 20.10.1947, s.5 ve 8.
8. “Topkapı Müzesi’ni Ziyaret Günleri”, *Akşam*, 29.5.1948, 3.
“Topkapı Sarayı Yeni Baştan Tamir Gördü”, *Ulus*, 14.11.1945, s.5.
“Topkapı Sarayı”, *Akşam*, 14.11.1945, s.2.
“Turistik Kurumlar Şirketi”, *Cumhuriyet*, 6.1.1946, s.2.
“Turistlere Çıkardığımız Müşkülât”, *Cumhuriyet*, 14.1.1949, s.1 ve 3.
“Turizm Bakımından İhtiyaçlarımızı Komisyona Bildirdik”, *Ulus*, 13.11.1948, s.2.
- s.2. “Turizm Faaliyetimize Dair Bir Turistin Acı Tenkidleri”, *Cumhuriyet*, 12.10.1948, s.1 ve 4.
“Turizm Şirketi”, *Cumhuriyet*, 19.1.1946, s.3.
“Türk Uçaklarıyla Ankara-Atina Seferi Başlıyor”, *Ulus*, 13 Şubat 1947, s.1.
“Türkiye Anıtlarının Korunması ve Onarılmasına Yardım Derneği”, *Ulus*, 24.4.1946, s.4.
“Üniversitelilerin Şehir İçindeki Tetkik Gezileri”, *Cumhuriyet*, 17.12.1948, s.2.
VÂ-NÛ, “Avrupa’ya Seyahat ve Türkiye’de Otelcilik”, *Akşam*, 7.8.1947, s.3.
_____, “Çırağan Sarayı Seyyahlara Hazırlanırken...”, *Akşam*, 21.12.1945, s.3.
_____, “Turizm Bir Turizm İnkılâbını da İcap Ettirir”, *Akşam*, 19.12.1945, s.3.
“Vaşington’da Bir Haber Bürosu Kurulacak”, *Vakit*, 9.12.1946, s.3.
“Yeni Bir Turizm Şirketi Kuruluyor”, *Ulus*, 13.2.1946, s.5.
“Yeni Hatlar”, *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1946, s.1.
“Yol ve Otel Davası”, *Akşam*, 25.7.1948, s.2.
“Yurdumuzda Yapılacak 10 Yeni Havaalanı”, *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1947, s.1.

Telif-Tetkik Eserler, Makaleler ve Zabıtlar

- “Anıtları Koruma Derneği”, *Mimarlık*, 1948, S.1, ss.43.
ARIK, Remzi Oğuz, “Türkiye ve Anıtları”, *TOK Belleteni*, S.81-82, Ekim-Kasım 1948, ss.4 ve 6. “Anıtları Koruma Derneği Bir Tebliğ Çıkardı”, *Mimarlık*, 1947, S.1-2, ss.30-31.
AS, Efdal, *Cumhuriyet Dönemi Ulaştırma Politikaları (1923-1960)*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.
“Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Turizm Komitesi Kararları”, *TOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, ss.12-14.
BABAN, Cihan, “Bir Misafirin Tenkidi”, *TOK Belleteni*, S.80, Eylül 1948, ss.9-10.
BİLDİK, Cemaletdin, “Seyrüsefer İşleri”, *TOK Belleteni*, S.92, Eylül 1949, ss.12-13.
BİRSEN, Vefa, “Türkiye’yi Ecnebilere Tanıtmak için Güzel Bir Vasıta: Posta Pulu”, *TOK Belleteni*, S.83, Aralık 1948, ss.18.

- ÇALIKOĞLU, Ziya, “Turizmin Dayanaklarından Biri: Yol”, *Av ve Deniz*, S.7, Nisan 1946, ss.42-43.
- ÇELEBİ, Kâmuran, “Dış Memleketlerle Kara, Deniz ve Hava Bağlarımız”, *T TOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, ss.26.
- Çırağan Sarayı'nın Bina ve Arsasıyla Birlikte İstanbul Belediyesi'ne Parasız Olarak Devri Hakkında Kanun Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Raporu*, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Tetkik Müdürlüğü Sayı: 71-510 6/296, 29/1/1946.
- ÇORUH, Selâhattin, *Türkiye'de Turizm*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Ankara, 1965.
- DİKER, Vecdi, *ABD Yol İşlerinde Yapılan Tetkikat Hakkında Rapor*, 20 Eylül 1945, ss.45.
- Dünden Bugüne Türk Hava Yolları (1933-1983)*, Haz.: İlyas Albayrak, Cen Ajans, İstanbul, 1983.
- DURUKAL, Hüsnü Sadık, “Harp Sonrası Turizm Hareketleri”, *T TOK Belleteni*, S.94-95, Kasım-Aralık 1949, ss.3.
- _____, “Kahire Şimendüfer Konferansı”, *T TOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, ss.18-19.
- _____, “Ortaşark Demiryolları Birliği'nin İstanbul Toplantısı ve Aldığı Kararlar”, *T TOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, ss.9-12.
- ERGÜN, Süreyya, “Türkiye'de Turizm Endüstrisi”, *T TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, ss.16.
- ETE, Muhlis, “İstanbul ve Turizm”, *T TOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, ss.15-16.
- EVLİYAGİL, Şevket, “Anadolu'da Lüks Otomobiller”, *T TOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, ss.5.
- FELEK, Burhan, “Bursa'da Bir Müşahede”, *T TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, ss.20.
- “Galata'da Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii Avlusu'nda T TOK Arşivleri ve Kitaplığı”, *T TOK Belleteni*, Mart 1949, S.86, ss.3-6.
- GÜLERSOY ve Diğerleri, *Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu/1923*, Editör: Ali Y. Baltacıoğlu, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Ankara 2009.
- GÜNEYSU, Alâeddin, “Türkiye'yi Tanıtınlar”, *T TOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, ss.26.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, “Birinci ICOM Milletlerarası Müzeler Konferansı”, *T TOK Belleteni*, S.87, Nisan 1949, ss.14-16.
- Hilts, *Türkiye'nin Yol Durumu (ABD Devlet Yolları İdaresi Heyeti Başkanı H.E. Hilts Tarafından Hazırlanan ve Bayındırlık Bakanı'na Sunulan Rapor)*, Ankara, Şubat 1948.
- “İngiliz-Türk Müzik Festivali”, *T TOK Belleteni*, S.75, Nisan 1948, ss.20.
- “İstanbul Sergisi'nin Bilançosu”, *Türk Ekonomisi*, S.79, Ankara, Ocak 1950, ss.8.
- “İstanbul Şehri Haritası”, *T TOK Belleteni*, S.53, Haziran 1946, ss.19.
- Karayolları Tarihi*, Karayolları Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007.
- KARAY, Refik Halid, “Hava Yolu ve İstanbul”, *T TOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, ss.15.

- _____, “Otel ve Ev”, *TTOK Belleteni*, S.49-50, S.51, Nisan 1946, ss.24.
- “Kartpostal”, *TTOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, ss.6.
- KOÇAK, Şükrü, “Ulaştırma Politikamız”, *İktisadi Yürüyüş*, C.9, S.198, 16 Nisan 1948, ss.2.
- “Memleketimiz Hakkında Güzel Bir Eser”, *TTOK Belleteni*, S.84, Ocak 1949, ss.19.
- OGAN, Aziz, “Türk Müzeciliğinin Yüzüncü Yıl Dönümü II”, *TTOK Belleteni*, S.62, Mart 1947, ss.21.
- ÖZ, Tahsin, “Topkapı Sarayı Müzesi”, *TTOK Belleteni*, S.59, Aralık 1946, ss.17.
- POROY, Nazım, “Gene Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.94-95, Kasım-Aralık 1949, ss.4-5.
- RADO, Şevket, “Turizme İnanmıyoruz!”, *TTOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, ss.5.
- TALU, Ercümen Ekrem, “Yalova Bir Turist Şehri Hâlini Alıyor”, *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, ss.19-20.
- “Thornburg’un Gözüyle Türkiye”, *TTOK Belleteni*, S.91, Ağustos 1949, ss.3-5.
- “TTOK 1948 yılı 1 inci İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, ss.3.
- “TTOK 1945 Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.52, Mayıs 1946, ss.3.
- “TTOK 1946 Senesi 5 inci İçtimamın Zaptıdır”, *TTOK Belleteni*, S.53, Haziran 1946, ss.5.
- “TTOK 1946 Senesi 7 nci İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.54, Temmuz 1946, ss.3.
- “TTOK 1946 Senesi 8 inci İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.55-56, Ağustos-Eylül 1946, ss.3-5.
- “TTOK 1946 Senesi 9 uncu İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, ss.4-7.
- “TTOK 1946 Yılı 1 inci Birleşimi Tutanağı”, *TTOK Belleteni*, Ocak 1946, S.48, ss.15-17.
- “TTOK 1946 yılı 11 inci İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, ss.8.
- “TTOK 1946 Yılı 14’üncü İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.59, Aralık 1946, ss.5-11.
- “TTOK 1946 Yılı 15’inci İçtimamın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.60, Aralık 1946, ss.3.
- “TTOK 1946 Yılı 2 inci Birleşim Tutanağı”, *TTOK Belleteni*, S.49-50, Şubat-Mart 1946, ss.4-12.
- “TTOK 1946 Yılı 3 üncü Birleşim Tutanağı”, *TTOK Belleteni*, Nisan 1946, S.51, ss.4-6.
- “TTOK 1946 Yılı 4 üncü Birleşim Tutanağı”, *TTOK Belleteni*, 1946, ss.9.
- “TTOK 1946 yılı 6 ncı Birleşim Tutanağı”, *TTOK Belleteni*, S.53, Haziran 1946, ss.5-11.
- “TTOK 1946 Yılı Faaliyet Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, ss.3-8.

- “TTOK 1947 Senesi 15 inci İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.71, Aralık 1947, ss.7.
- “TTOK 1947 Senesi 3. Müşterek İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, ss.11.
- “TTOK 1947 Senesi 4 üncü Toplantısının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.63-64, Nisan-Mayıs 1947, ss.2-19.
- “TTOK 1947 Yılı 1 inci içtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.61, Şubat 1947, ss.3.
- “TTOK 1947 Yılı 10 uncu Müşterek İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.68, Eylül 1947, ss.3.
- “TTOK 1947 Yılı 11 inci Müşterek İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, ss.3-4.
- “TTOK 1947 Yılı 12 nci İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.69, Ekim 1947, ss.9.
- “TTOK 1947 Yılı 2 nci İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.62, Mart 1947, ss.6-7.
- “TTOK 1947 Yılı 5 inci İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, ss.4-5.
- “TTOK 1947 Yılı 6 ncı içtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.65, Haziran 1947, ss.10.
- “TTOK 1947 Yılı 7 nci İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.66, Temmuz 1947, ss.3.
- “TTOK 1948 Yılı 1 inci İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.72, Ocak 1948, ss.8.
- “TTOK 1948 Yılı 3 üncü Müşterek İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.73, Şubat 1948, ss.7.
- “TTOK 1948 Yılı 5 ve 6 ncı İçtimainlarının Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.74, Mart 1948, ss.3-4.
- “TTOK 24 üncü Mesai Senesi Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.76, Mayıs 1948, ss.4-9.
- “TTOK 25 inci Mesai Yılı Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.87, Nisan 1949, ss.3-9.
- “TTOK 26 ncı Mesai Yılı Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.99, Nisan 1950, ss.4-7.
- “TTOK 5 Kasım 1947’de Toplanan Müşterek İçtimainın Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.70, Kasım 1947, ss.3.
- “Uçak Seferleri”, *TTOK Belleteni*, S.53, Haziran 1946, ss.25.
- UZMAN, Mazhar Osman, “Harpten Sonra Seyahat”, *TTOK Belleteni*, S.60, Ocak 1947, ss.23.
- ÜLGEN, Ali Saim, “Yurdumuzdaki Anıtların Değeri”, *TTOK Belleteni*, S.57, Ekim 1946, ss.16.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, “Abidelerimiz”, *TTOK Belleteni*, S.90, Temmuz 1949, s.6-7
- VÂ-NÛ, “Avrupa’ya Seyahat ve Türkiye’de Otelcilik”, *TTOK Belleteni*, S.67, Ağustos 1947, ss.19-20.
- YILDIRIM, İsmail, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.
- Yol Davamız, 9 Yılda 23.054 Km*, Bayındırlık Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1948.

- “Yol Şebekemiz”, *TTOK Belleteni*, S.77-78, Haziran-Temmuz 1948, ss.10.
- YURDKORU, Suad, “Ege Turizm Cemiyeti 1949 Yılı Faaliyet Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.93, Ekim 1949, ss.17-20.
12. _____, “Ege Turizm Cemiyeti”, *TTOK Belleteni*, S.89, Haziran 1949, ss.8-12.

Sekizinci Bölüm

BASIN-YAYIN VE TURİZM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ DÖNEMİNDE TURİSTİK TANITIM VE PROPAGANDA (1949-1957)

Giriş

Türkiye’de turizm 1930 yılı itibariyle devletin iktisat programına girmiş, 1934’te turizm, propaganda ve neşriyat işleri İktisat Vekâleti’nin görevleri arasına dâhil edilmiş ve bu vekâlet bünyesindeki Dış Ticaret Dairesi’ne bağlı olarak teşkil edilen “Türkofis” adlı birim turizm ve propaganda çalışmalarını yürütmekle yükümlü tutulmuştur. 1938 yılı itibariyle Türkofis’in “Neşriyat ve Propaganda Servisi” içinde bir şube olarak “Turizm Bürosu” oluşturulmuş, bu büro 1939’da Ticaret Bakanlığı’nın kuruluşu sırasında “Turizm Müdürlüğü” adını almıştır.¹³³⁴ İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla turizm faaliyetleri basın-yayın işleri ile bir arada değerlendirilmiş ve “Turizm Müdürlüğü” 1941’de Başbakanlık’a bağlı olarak Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesine dâhil edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından artan turizm hareketliliğinden üst düzeyde istifade edebil- mek üzere beliren yeni ihtiyaçlar doğrultusunda söz konusu birim görevlerini 1949 yılı itibariyle yine Başbakanlık’a bağlı olarak teşkil edilen Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü (BYTGM)’ne bırakmıştır.

Sahip olduğu öneme karşılık turizmin Türkiye’deki tarihî mecrasının akademik anlamda çok da incelenmiş bir konu olmadığı görülmektedir. Türkiye turizm tarihinde BYTGM dönemi turizm faaliyetlerine ivme kazandıran önemli mevzuat düzenlemelerinin ve turizm teşviklerinin yapıldığı, ülkenin tanıtımı ve propagandası konusunda ciddi çalışmaların yürütüldüğü önemli bir süreci ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle çalışma kapsamında BYTGM döneminde Türkiye’nin tarihî, tabii, sanatsal ve kültürel değerlerinden oluşan turistik potansiyellerini dünya sathında tanıtmak, uluslararası alanda ülke imajını kuvvet- lendirmek, böylece ülkeye gelen turist sayısını artırarak iktisadi, sosyal ve siyasi alanlarda turizmin sağladığı imkânlardan istifade etmek amacıyla yurt içinde ve yurt dışında gerçekleştirilen tanıtma ve propaganda faaliyetleri tarihsel bağlamı çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma bu anlamıyla sosyal tarih ve turizm tarihi çalışmalarına katkı sağlayacak mahiyettedir. İncelenen süreç BYTGM’nin teşkil edildiği 1949 yılı ile görevlerini Basın-Yayın ve Turizm Vekâleti’ne devrettiği 1957 yıllarını kapsamaktadır. Bu süreç içinde BYTGM’nin çalışmaları temel alınmakla birlikte, ülkenin turistik tanıtım ve propaganda çalışmalarına katkı sağlayan belediyelerin, gönüllü ve hususi kuruluşların, bilim ve sanat insanlarının faaliyetlerine de yer

¹³³⁴ Erol Evcin, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 55, Güz 2014, s.68-69.

verilmiştir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen belgeler, turizm konusu nu sıklıkla işleyen Cumhuriyet gazetesi, konuya ilişkin önemli makalelerin ve haberlerin yer aldığı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu (TTOK) Belleteni, İller ve Belediyeler Dergisi gibi süreli yayınlar ile telif-tetkik eserler çalışmaya ışık tutan başlıca kaynaklar arasında yer almıştır.

1. Tanıtma-Propaganda Vasıtaları ve Faaliyetleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devlet tarafından yurt içinde ve yabancı ülkelerde açılan idari birimlere, kültür müesseselerine, halkevlerine ve haber bürolarına, buna ek olarak hususi ve gönüllü kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalara rağmen Türkiye'yi turistik anlamda ülke halkına ve dünyaya tanıtmak konusunda yeterince başarı elde edilememiştir. Bu münasebetle Türkiye'nin yeni iktisadi hamleler yaptığı ve kendini dünyaya kabul ettirmeye çalıştığı BYTGM döneminde turizm faaliyetlerine ivme kazandırmak ve turistik hareketliliği artırmak üzere tanıtma ve propaganda çalışmalarına özel bir önem verildiği görülmektedir.

BYTGM'nin teşkiliyle Genel Müdürlük makamına atanan Ahmet Şükrü Esmer (1949-1950) yaptığı açıklamalarda turizmin Hükûmet'in üzerinde en çok durduğu meselelerden biri olduğunu ve sorumluluğunu üstlendiği idari teşkilatın tanıtma ve propaganda faaliyetlerine ivme kazandırmayı amaçladığını belirtmiştir. Bu konuda esaslı çalışmalara girişileceği yönünde ilk işaretleri bu suretle veren Esmer'in beyan ettiği üzere ülkeyi çeşitli lisanlarda tanıtıcı kitap, albüm, rehber ve film çalışmaları BYTGM tarafından yapılması planlanan ilk faaliyetler arasında yer almıştır.¹³³⁵ Esmer'den genel müdürlük görevini devralan Dr. Hâlim Alyot (1950-1954 ve 1956-1957) da görev süresi içinde yoğunluk arz eden basın-yayın faaliyetlerine rağmen turizm çalışmalarına hususi bir önem vermiş¹³³⁶ ve "*Memleketin yabancılara tanıtılmasının ekonomik kalkınmaya birinci derecede amel olacağı mülahazası ile diğer memleketlere imtisalen turizme ilk planda yer vermeği bir vecibe bilerek, bu faaliyetimizi memleket çapında geliştirmek yolunu tuttuk.*" şeklindeki söylemiyle konuya verdiği önemi dile getirmiştir. Bu bağlamda ülkenin turistik zenginliklerini tanıtmak üzere hazırlanan neşriyat, harita, broşür, kitap gibi çalışmalara atıfta bulunarak Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın "*Memleketimizde turizmin inkişafı, turizm endüstrisinin kurulması ve buna muvazi olarak hariçte neşriyat ve propaganda işleri, ehemmiyetle üzerinde durulacak konulardır.*" sözleri ile verdiği talimatın uygulanması yolunda

¹³³⁵ Genel Müdürlük makamına atanan Ahmet Şükrü Esmer'in turizm, tanıtma ve propaganda çalışmalarına ilişkin söylemleri için bkz.; "Büyük Bir Seyyah Kafilesi Geliyor", *Cumhuriyet*, 14.11.1949, s.1 ve 3; Necdet Evliyagil, "Kendimizi Dışarıya Tanıtacağız", *Cumhuriyet*, 10.10.1949, s.1 ve 3.

¹³³⁶ Fethi Kardeş, *60 Yılı Hikâyesi*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1980, s.37.

çalışmalara başladığını vurgulamıştır.¹³³⁷ Bu şekilde bir yandan Türkiye'nin çok partili hayata geçişi ile demokrasinin bütün yönleriyle siyasal hayata nüfuz ettiği şeklindeki imaj dış kamuoyuna aksettirilmekte, diğer yandan Türkiye'nin turistik potansiyellerini tanıtmak üzere çekilen filmler, fotoğraflar, kitaplar ve broşürler de yabancı basın temsilciliklerine, yerli basın organlarına ve ilgili kurum ve kuruluşlara dağıtılmaktaydı.¹³³⁸ Turizm konusunda dönemin yetkin isimlerinden BYTGM Turizm Dairesi Müdürü Selâhattin Çoruh da turistleri etkileyecek ve onlarda seyahat etme isteği uyandıracak propaganda ve reklam çalışmalarını turizm faaliyetlerinin temel hareket noktalarından biri olarak değerlendirmekteydi.¹³³⁹ Bu münasebetle Çoruh, ülkenin ve milletin bütün yönleriyle etkin bir şekilde tanıtılması, bu suretle turizmden millî ve uluslararası ölçekte fayda sağlanması için, sistemli ve düzenli bir propaganda esasını kurmanın ve dünya sathında uygulanan propaganda usul ve vasıtalarını Türkiye'de de hayata geçirmenin gerekliliğini ifade etmiştir.¹³⁴⁰ BYTGM'nin yetkin isimlerinin ifade ettikleri bu görüşler ve öngördükleri planlar ülkedeki turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin mantığını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Bu gelişmeler ışığında BYTGM döneminde ülkeye gelen turist sayısı şu şekilde olmuştur:

1949-1957 Yılları İçinde Türkiye'ye Gelen Yabancı Turistler ¹³⁴¹	
1949	19.451
1950	28.625
1951	31.377
1952	38.837
1953	70.055
1954	71.331
1955	79.369

¹³³⁷ Hâlim Tefik Alyot, "Yükseköğretim Gençliği ve Turizm Davamız", *Gençlik ve Turizm*, 15 Ocak 1953, S 1, s.2-3.

¹³³⁸ Turgut Er, *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Müdürlüğü, Ankara, 2003, s.127-128.

¹³³⁹ Selâhattin Çoruh, "Turizmde Propaganda ve Reklam", *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 76, Ocak-Şubat 1952, s.19.

¹³⁴⁰ Selâhattin Çoruh, "Turizm ve Propaganda I", *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 142, Ağustos 1957, s.359.

¹³⁴¹ Bu rakamlar Türk Hükümeti'nin verdiği bilgilere göre Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECE) Turizm Komitesi tarafından neşredilen rakamlardır. Türkiye'ye gelen bütün yabancıları değil, yalnızca turistik amaçlar doğrultusunda gelenleri kapsamaktadır (BCA, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 4).

1956	99.414
1957	100.803

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere 1947-1957 yılları arasında ülkeye gelen turist sayısında düzenli bir artış söz konusudur. Bu artışta turizme yönelik olarak gerçekleştirilen mevzuat düzenlemelerinin ve altyapı çalışmalarının yanı sıra nitelik ve nicelik itibariyle geliştirilen turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin de etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Bu dönemde Türkiye aleyhine yürütülen propaganda faaliyetleri ise ciddi bir soruna işaret ediyordu. Avrupa gazete ve mecmuaları ile turizm işleri ile iştigal eden şirketlerin ilanlarında Akdeniz limanlarında dolaşan turist gemilerinin güzergâhları arasında Fransa ve İtalya limanlarından sonra Pire, Hayfa ve İskenderiye yer almaktaydı. Murat Sertoğlu bu örnekten de hareketle Avrupa'daki büyük turist acentelerinin Türkiye'yi neredeyse unuttuklarını belirterek, bunun başlıca sebebinin geçmişte Türkiye aleyhinde yapılan propagandaların ve ülkeye turist çekmek konusunda gayret gösterilmemesinin etkili olduğunu ifade etmiştir. Örnek olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında turizmden elde ettiği gelirleri artırma yoluna giden Yunanistan dünya sathındaki acenteleri ve mümessillikleri vasıtasıyla bir yandan kendi propagandasını yapıyor diğer yandan da bu alanda rakip olarak gördüğü Türkiye aleyhinde propagandalarda bulunuyordu. Sertoğlu'nun söz konusu dönemdeki Yunan gazetelerinden de yararlanarak verdiği bilgilere göre, Türkiye'ye gitme niyetinde olan turistlerin fikirlerini değiştirmek üzere ülkedeki su kaynaklarında tifo mikrobu bulunduğu, İstanbul'da yemeklerin pis, otellerin ise kötü durumda olduğu, her tarafta hırsız ve yankesicilerin kol gezdiği, Türk polisinin turistleri sıradan bahanelerle tevkif ederek hapisaneye tıktıkları doğrultusunda propaganda yapılmaktaydı. Bu propagandaların da etkisiyle 1950 yılı itibariyle komşu ülkede Atina'yı ziyaret eden turist sayısı İstanbul'u ziyaret eden turist sayısını kat kat geçmişti.¹³⁴²

Bir yandan ülkenin tarihî ve tabii güzelliklerini tanıtmak diğer yandan ülkenin imajını zedeleyen bu tür aleyhte propagandaları bertaraf etmek üzere yerli ve yabancı turistlere yönelik olarak gerçekleştirilen Türkiye'nin turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri büyük ölçüde BYTGM'nin yurt içindeki ve yurt dışındaki idari teşkilatının desteğiyle icra edilmiştir. Bu kapsamda gazete ve radyo yayınları, film, afiş, broşür, resim, fotoğraf ve pul basımı, telif-tetkik eser, süreli yayın, sergi, fuar ve festival çalışmaları, sanatsal, bilimsel ve sportif etkinlikler, ziyaret ve ağırlama faaliyetleri dikkat çeken turistik tanıtım ve propaganda uygulamaları arasında yer almıştır. Konuya ışık tutmak üzere bu faaliyetlerin başlıklar altında ele alınmasında fayda vardır.

¹³⁴² Murat Sertoğlu, "Yunanistan'da Turizm Çalışmaları", *Av ve Turizm*, C 1, S 2, 7 Ağustos 1950, s.34.

2. Devlet Teşkilatında Turistik Tanıtım ve Propaganda

Teşkilat yasasına göre BYTGM bünyesinde doğrudan turizm işleriyle meşgul olmak ve Türkiye'yi tanıtmak amacıyla basılı eserler, filmler, fotoğraflar hazırlayarak yayımlamak ve sergiler, konserler, konferanslar düzenlemekle yükümlü “Tanıtma Dairesi” ve ülkeyi yurttışlara yakın bir şekilde tanıtmak üzere gerekli imkânları hazırlamak, yabancıların ülkedeki tabiat güzelliklerini ve sanat eserlerini görmelerini kolaylaştıracak tedbirler almak ve bu alandaki hususi teşebbüsleri teşvik etmekle görevli “Turizm Dairesi” bulunmakta idi. Ayrıca Bakanlar Kurulu kararıyla gerekli görülen yabancı ülkelerde “Haberler Büroları” ve “Basın Ataşelikleri” kurulacak, illerde ise Genel Müdürlük işlerini yürütmek üzere “Basın Temsilcileri” bulundurulacaktı.¹³⁴³ Nitekim Matbuat Umum Müdürlüğü döneminde 1944'ten itibaren kurulmaya başlanan Bern, Londra, Washington, Moskova, Kahire, Roma, Paris ve New York Basın Ataşeliklerini BYTGM'nin teşkiliyle 1949'da New York, 1955'te Bonn ve 1956'da San Francisco Haberler Bürosu Müdürlüğü ile Bağdat Basın Ataşeliğı, 1957'de ise Paris, Beyrut, Kahire ve Kıbrıs Haberler Büroları ile Karşı ve Nev-Delhi Basın Ataşeliklerinin kuruluşu takip etmişti.¹³⁴⁴ Ülke içindeki turizm teşkilatlanması dâhilinde İskenderun'da 1956 yılı itibariyle “Haberler ve Turizm Bürosu” açılmıştı.¹³⁴⁵

Bu dönemde turistik tanıtım ve propaganda çalışmaları için bütçeden ayrılan payın artırıldığı görülmektedir. Örnek olarak TBMM Bütçe Komisyonu'nda 1953 yılı için yapılan görüşmelerde BYTGM'nin bütçesine ek olarak 300.000 liralık bir propaganda tahsisatı yapılmış ve bu paranın %70'inin önemli bir turist potansiyeline sahip olan ve Türkiye ile yakın ilişki içinde bulunan ABD'de yapılacak propaganda çalışmalarına ayrılması öngörülmüştü.¹³⁴⁶

BYTGM'nin teşkilat kanunu doğrultusunda turizm işlerine verilecek yönü görüşmek ve alınacak tedbirler hakkında düşüncelerini bildirmek üzere Ankara'da 19 Aralık 1949 tarihi itibariyle toplanan “Turizm Danışma Kurulu”nda iç ve dış propagandaya geniş ölçüde önem verilerek devlet tarafından bu yöndeki faaliyetlerin hızlandırılması ve hususi teşekküllerin bu konudaki çalışmalarının teşviki tavsiye edilmişti. Bu minvalde hususi teşebbüslerin yapacağı işler bahsinde, turistik tesis ve işletmelerin kendilerine gönderilecek millî propaganda malzemesini ülke dâhilindeki bütün turizm tesisleri müşterilerine hizmet etmek üzere bulundurmaları, yabancı ülkelerde teşkilatı bulunan seyahat acentelerinin kendilerine verilen propaganda malzemesini ülke menfaatleri açısından en iyi şekilde kullanarak fazla miktarda turist celbini sağlamaları ve bunların yurt içinden iyi izlenimlerle ayrılmaları için gereken çalışmaları yapmaları da

¹³⁴³ “Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu”, *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1949, S 7218, Kabul Tarihi: 24.05.1949, Kanun No: 5392.

¹³⁴⁴ *BCA*, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 4.

¹³⁴⁵ “Türkiye’de Turizm Çalışmaları (Mayıs 1954-Mayıs 1956)”, *TTOK Belleteni*, S 179, Aralık 1956, s.4.

¹³⁴⁶ “Basın-Yayın Bütçesinden 300.000 Lira Propagandaya Ayrıldı”, *Cumhuriyet*, 28.12.1951, s.3.

tavsiye edilen çalışmalar arasında yer almıştı.¹³⁴⁷

1949 tarihli “Gümrük Kanunu” ile tanıtım ve propaganda faaliyetlerine yönelik uygulamalar BYTGM döneminde yapılan çalışmalara önemli kolaylıklar sağlamıştır. Buna göre, turizmi teşvik amacıyla kurulmuş resmî teşekküller ile TTOK için getirilecek ve parasız dağıtılacak olan otel ve propaganda ilanları, broşürler, duvar takvimleri, otomobil plakaları, yol işaretleri, rozetler, mükâfat kupaları ve şiltleri, yabancı turizm teşekkülleri tarafından parasız dağıtılmak üzere Türkiye turizm teşekkülleri ile TTOK’ya gönderilen yabancı turizm propaganda afişleri, broşürleri, rehber ve takvimleri karşılıklı olmak şartıyla gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.¹³⁴⁸ Bakanlar Kurulu’nun 28 Temmuz 1953 tarihli toplantısında ise 1950’de yürürlüğe giren Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu gereğince “Turizm Müessesesi Belgesi” almış olan teşebbüslerin hariçten getirecekleri Türkiye’ye turist celbini hedefleyen reklamlarını içeren matbuatın gümrük vergisinden muaf tutulması kararlaştırılmıştır.¹³⁴⁹ Bunun yanı sıra turizmi teşvik tedbirleri kapsamında İcra Vekilleri Heyeti’nin 23 Haziran 1955 tarihli kararına istinaden 16 Ağustos 1955 tarihi itibariyle faaliyete geçen “Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi” ise turistik faaliyetlerin ve yatırımların teşvik ve finanse edilmesinin yanı sıra “*memlekette iç ve dış turizmi geliştirmek maksadı ile gereken propagandayı yapmak*” gibi asli bir sorumluluk da üstlenmişti.¹³⁵⁰ Bu münasebetle propaganda çalışmalarının etkili olmasının tanıtma faaliyetlerindeki samimiyete, başarıya ve turistler için asgari memnuniyet şartlarının karşılanmasına bağlı olduğu bankanın 1956 yılına ait murakıplı raporlarında dikkate alınan hususlar arasında yer almıştır.¹³⁵¹

Yine, turizmin ve turizm sanayisinin gelişmesini sağlamak üzere 1955 yılı Eylül ayı itibariyle yürürlüğe girerek, devlet daireleri, özel idareler, belediyeler, iktisadi devlet teşekkülleri, hususi kanunlar ile kurulmuş ve kurulacak her türlü teşekkül ve müesseseler, sermayesinin yarısından fazlası devlete ait banka ve şirketlerin BYTGM ile işbirliğini öngören “Turizm İşbirliği Nizamnamesi”ne göre işbirliği konuları arasında reklam ve propaganda işleri de vardı. Bu suretle işbirliği organları umuma açık gişe ve müracaat bürolarında ülke propagandasının yapılmasına ilişkin bilgilendirme hizmetleri konusunda BYTGM’ye yardım edeceklerdi. Devlet Demiryolları İşletmesi, Devlet Havayolları ve Denizcilik Bankası Anonim Ortaklıkları ile diğer işbirliği organları yapacakları turizm ile ilgili propaganda ve reklam işlerini her yılbaşında BYTGM ile mutabık kalmak suretiyle programa bağlayacaklardı. İşbirliği organlarından Ulaştırma Vekâleti ve bu alanda faaliyet gösteren kuruluşlar yurt içinde ve dışında BYTGM’nin tayin edeceği mühim istasyon, iskele ve hava alanlarında özel bürolar açmak veya açılmış bürolardan istifade

¹³⁴⁷ “Turizm Danışma Kurulu”, *Türk Ekonomisi*, S 79, Ocak 1950, s.5.

¹³⁴⁸ “Gümrük Kanunu”, *Resmî Gazete*, 11 Mayıs 1949, S 7204, Kanun No: 5383, Kabul Tarihi: 02/05/1949.

¹³⁴⁹ “Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu”, *Resmî Gazete*, 30 Mart 1950, S 7470, Kanun No:5647, Kabul Tarihi: 24/03/1950; BCA, Fon No:030.18.01.02., Kutu No:133, Dosya No:61, Sıra No:12.

¹³⁵⁰ *Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi Esas Mukavelesnamesi*, Ankara, 1955, s.4-5.

¹³⁵¹ *Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi 1955 Yılı Bilançosu, Faaliyet ve Murakıplar Raporları*, Ankara, 1956, s.3.

etmek suretiyle Türkiye'nin reklam ve propagandasına yönelik bilgilendirme hizmetlerine destek olacaklardı. Ayrıca Hariciye Vekâleti ile BYTGM'nin ortaklaşa tespit edecekleri mahallerde bulunan Türk Elçilik ve Konsoloslukları; mahallî seyahat acenteleriyle de temas kurarak, ülkenin turizm değerlerinin tanıtılmasına ve reklamına hizmet eden çalışmalar yapacaklar ve Türkiye'ye yönelen turizm hareketleri hakkında BYTGM'ye bilgi vereceklerdi.¹³⁵²

Söz konusu süreç içinde turizmde ileri Avrupa ülkelerinde, idari teşkilatın çalışmalarını desteklemek üzere her büyük otelde bir "Müracaat Bürosu"nun bulunduğu görülmekteydi. Bu bürolar turistlere şehirde görülmeye değer yerler hakkında bilgi vermek ve broşür, risale, haritalı depliyon gibi tanıtım malzemeleri sunmak, talep edildiği takdirde tercüman ve rehber temin etmek gibi görevlerin yanı sıra lokanta, gazino ve eğlence mekânlarında yer ayırtmak, sinema, tiyatro, opera biletleri sağlamak, turistik hediyeelik eşya bulabilecekleri yerleri göstermek gibi sorumluluklar üstlenmişlerdi. Küçük otellerde de en azından bu hususlarda görevlendirilen bir kişiyi bulmak mümkündü. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde büyük mağazalarda, bankalarda, gazete ve dergi idarehanelerinde, demiryolu istasyonlarında, otobüs işletme merkezlerinde de benzer hizmetleri yerine getiren bürolar ve memurlar bulunmakta idi. Bu bilgiler doğrultusunda Turizm Dairesi Müdürü Selâhattin Çoruh Türkiye'de de ilk aşamada turistik şehirlerde özel idareler ve belediyelerce resepsiyon ve bilgilendirme işleriyle meşgul olacak birer turizm bürosunun teşkil edilmesindeki faydalara işaret etmiş, bu girişimlerin ülkenin turistlere tanıtımı ve sevdirmesi konusunda önemli bir rol oynayacağına değinmiştir.¹³⁵³ Nitekim Türkiye'de turizm idaresinin çalışmalarının turistik özellikleriyle ön plana çıkan şehirlerde belediyeler tarafından da olabildiğince desteklenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, 10 Aralık 1951 tarihinde toplanan IV. Türk Belediyecilik Kongresi'nde teşekkül eden Turizm Komisyonu'nun gündeminde "Belediye Turizm Büroları"nın kuruluşu da bulunmuştu. Bu suretle hazırlanan kanun taslağının gerekçesinde bahis konusu büroların görevleri, merkezi turizm teşkilatıyla işbirliği tesisine turistlerin karşılanması için gerekli hazırlıkları yapmak, vatandaşların seyahatlerini teşvik etmek suretiyle seyahat kültürünün ve yurt sevgisinin kuvvetlenmesine hizmet etmek, turizm sanayisinin kurulmasını desteklemek ve halk sağlığı faaliyetlerinin gelişmesine yardımcı olmak şeklinde belirlenmişti. Bu kanun taslağı kabul görmemekle birlikte,¹³⁵⁴ söz konusu dönem itibarıyla belediyelerin "ihtiyari" görevleri arasına "Turizm Bürosu" açmaya ilişkin bir hüküm ilave edilmişti. 1955'te yürürlüğe giren "Turizm İşbirliği Nizamnamesi" ise bu hükmü ileri bir safhaya taşıyarak turizm alanında faaliyet gösterebilecek belediyeleri "Turizm Bürosu" açmakla mükellef tutmuş, yani bu nizamname ile turistik belde belediyelerinin "Turizm Bürosu" açmaları "mecburi"

¹³⁵² "Turizm İşbirliği Nizamnamesi", *Resmî Gazete*, 17 Eylül 1955, S 9106, Karar Sayısı: 4/5643, Karar Tarihi: 05.08.1955.

¹³⁵³ Selâhattin Çoruh, "Seyahat Büroları, Resepsiyon ve Enformasyon İşleri", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Eylül 1951, S 72, s.45-46.

¹³⁵⁴ *Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Odaları Birliği, Ankara, 1963, s.236-237.

bir durum almıştır.¹³⁵⁵ 28 Mayıs 1956 tarihinde toplanan VI. Türk Belediyecilik Kongresi'nde ise Turizm Komisyonu'nun hazırladığı raporda bunu destekler şekilde turistik mahallerdeki belediyelerin imkânları nispetinde bünyeleri dâhilinde bir “Turizm Bürosu” ihdas etmeleri, bu mümkün olmadığı takdirde memurlarından birini bu işle vazifelendirmeleri, umumi yerlerde veya belediye dâhilinde “Turistik Müracaat Büroları” kurmaları ve müşterek propaganda işlerini teşkil edecekleri bir turizm birliği vasıtasıyla yapmaları öngörülmüştü. Ayrıca belediye sınırları dâhilinde veya civarında gezilmeye değer kıymetlerin tespiti ile istirahat ve eğlence yerlerinin, yol durumunun ve nakil vasıtalarının niteliği ve bu vasıtaların hareket saatleri hakkında BYTGM'ye bilgi verilmesi, mahalli özelliklerin tanıtılabilmesi amacıyla folklor gösterileri ve kermesler düzenlenmesi, mahalli el sanatlarının teşviki ile bunların turistik hatıra eşyası haline getirilmesinin temini gibi çalışmalar belediyelerin görev ve sorumlulukları arasında görülmüştü. Bunun yanı sıra eski eserlerin, abidelerin ve sanat eserlerinin turistlere gösterilmesi konusunda tercümanlık ve rehberlik yapmak üzere münevver ve lisan bilir kimselerden tercüman rehber görevlendirilmesi de belediyelerin üstlendiği yükümlülükler arasında bulunuyordu.¹³⁵⁶

Bu süreç içinde 1953'te Konya Belediyesi tarafından bir “Turizm Bürosu”nun açıldığı ve bu büronun etkin bir faaliyet programına sahip olduğu görülmektedir. Örnek verilecek olursa 1956'da söz konusu büro tarafından şehre gelen 2.097 yabancı turiste rehberlik edilmiş, bunlara tanıtım materyalleri dağıtılmış, Beyşehir, Karaman, Ereğli, Karapınar, Hatunsaray, Sille ve Meram gibi bağlı beldelere hafta tatillerinden yararlanılarak geziler düzenlenmiş, İzmir, Antalya, Bursa ve İstanbul'daki turizm cemiyet ve kurumlarıyla mutabakat sağlanarak söz konusu şehirlere gelen turistlerin Konya'ya da uğramaları sağlanmıştı. Konya ve Mevlana'ya ilişkin çeşitli lisanlarda yayın çalışmaları yapılmış, Mevlana Türbesi ve Manzumesi ile Mevlevi Âşık Şem'i'nin mezarının belediye tarafından yürütülen onarım çalışmalarına katkı sağlanmış, tarihî eser ve abidelerin fotoğrafları çekilerek teşhir edilmişti. Ayrıca tarihî abideler için İngilizce ve Türkçe bilgilendirme levhaları hazırlanmış ve Topkapı Müzesi Portre Galerisi Şefi Ressam Abdullah Çizgen'in Mevlana ve Konya'ya ait yağlı boya eserleri sergilenmişti. Bunların yanı sıra Mevlana'nın ölüm yıl dönümü etkinlikleri sırasında 7 binden fazla yerli ve yabancı misafire büro vasıtasıyla giriş davetiyesi dağıtılmıştı.¹³⁵⁷

BYTGM, İzmir Belediyesi ve Ege Turizm Cemiyeti'nin ortak çalışmaları neticesinde kurulan “İzmir Turizm Bürosu” ise 23 Eylül 1954 tarihinde faaliyete geçmişti. Bu büro bölgedeki turizm hareketlerini organize etmek, ülkenin giriş-çıkış kapılarında turistlere yardımcı olmak, rehber kursları açmak ve turizm konusunda ilmî incelemeler

¹³⁵⁵ “Turizm İşbirliği Nizamnamesi”, *Resmî Gazete*, 17 Eylül 1955, S 9106, Karar Sayısı: 4/5643, Karar Tarihi: 05.08.1955; Hütki Alisbah, “Turizm İşbirliği ve Belediyeler”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 124, Şubat 1956, s.61.

¹³⁵⁶ *Turizm Bilgisi...*, s.237-239.

¹³⁵⁷ “1956 Yılında Konya Belediyesi Turizm Bürosu”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 136, Şubat 1957, s.77-78.

yapmak üzere teşkil edilmişti.¹³⁵⁸

İstanbul Belediyesi Neşriyat Müdürlüğü'nün İstiklâl Caddesi üzerinde 1 Haziran 1955 tarihinde faaliyete geçen “Turizm Danışma Bürosu” da bu dönemde ciddi tanıtım faaliyetlerinde bulunan belediye organları arasında bulunmaktadır. Öyle ki açıldığı tarihten yılsonuna kadar büroya başvuran turist sayısı 3.000'i bulmuştu. Büronun düzenlediği istatistik bilgilerine göre İstanbul'u yıl içinde ziyaret eden başlıca turistler Amerikalılardan, Araplardan ve Almanlardan oluşmakta idi. Bu turistlerin %90'ı kendilerine konaklama yeri temin edilmesi için büroya başvurmuşlardı. Güvenilir ve şehir hakkında yeterli bilgiye sahip bir rehber talep eden turistlerin miktarı ise müracaat edenlere oranla %40 civarında idi. Bu birim ayrıca Fransa, İtalya ve Arap ülkelerindeki seyahat bürolarının Türkiye hakkında tanıtım materyali taleplerini imkânlar doğrultusunda karşılamaya çalışmaktaydı.¹³⁵⁹ İstanbul'a gelen yerli ve yabancı turistlere hizmet etmek üzere 1956 yılı Temmuz ayı itibariyle Galata Yolcu Salonu'nun üst katında bir “irtibat bürosu” açılması da büronun dikkate değer faaliyetleri arasında yer almıştı.¹³⁶⁰

İstanbul Belediyesi'nin bu faaliyetlerini desteklemek ve ülkede yapılan kalkınma hamlelerini İstanbul'a gelen yerli ve yabancı turistlere göstermek amacıyla BYTGM 29 Temmuz 1957 tarihinde Hilton Oteli'nin giriş kapısında bir “Tanıtma ve Turizm Bürosu” açmıştı. Eski Türk desenlerinden ilham alınarak modern bir tarzda tefriş ve tanzim edilen büro ilgililere ülke hakkında her türlü turistik bilgiyi vermek üzere hazırlanmıştı. Büronun alt katında düzenlenen 20 kişilik salonda turist gruplarına Türkiye'nin çeşitli bölgelerini tanıtan filmler gösterilmesi, konferanslar verilmesi, vitrinlerde her akşam renkli Türkiye manzaraları teşhir edilmesi planlanmıştı. İngilizce, Fransızca, Almanca lisanlarını bilen görevli hanımlar turistlere gereken konularda bilgi vermekle, gezi programlarını hazırlamakla ve otellerde yer bulmakla mükellefti. Ayrıca büroda bulunan bir Devlet Demiryolları İşletmesi memuru turistlere demiryolları vasıtasıyla seyahatler konusunda bilgi vermek ve yer ayırtma işlerinde yardımcı olmak üzere görevlendirilmişti. Büroda BYTGM'nin hazırladığı albüm, kitap ve broşürler de dağıtılmaktaydı. Kız Olgunlaşma Enstitüsü'nün el işleri büroda hususi vitrinlerde teşhir edilmekte, bu suretle turistler ülkeye ait bir kısım hatıra eşyasını görme fırsatı bulmaktaydılar.¹³⁶¹

1358 “İzmir Turizm Bürosu”, *Cumhuriyet*, 24.09.1954, s.3.

1359 Kâzım Kip, “Memleketimize Gelen Turistlerin Şikâyetleri”, *Cumhuriyet*, 23.12.1955, s.2.

1360 “Belediye Yeni Bir Turizm Bürosu Açtı”, *Cumhuriyet*, 06.07.1956, s.2.

1361 “Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü'nün Yeni Enformasyon Bürosu”, *TTOK Belleteni*, S.187, Temmuz-Ağustos 1957, s.14; “Turizm ve Tanıtma Bürosu Açıldı”, *Cumhuriyet*, 30.07.1957, s.1 ve 5.

3. Tanıtım ve Propaganda Materyalleri

BYTGM döneminde hazırlanarak yurt içinde ve yurt dışında dağıtımı yapılan broşür, prospektüs, afiş, albüm, resim, fotoğraf, pul gibi tanıtım ve propaganda materyalleri ülkede turizm faaliyetlerinin artması konusunda etkin bir rol oynamıştır. Ancak turizm alanında ileri ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye’de bu konuya yönelik olarak yapılan çalışmaların gerek nitelik gerekse nicelik olarak ciddi eksiklikler içinde bulunduğu da göze çarpmaktadır. Bu anlamda mevcut eksikliklere ve sorunlara değinmek suretiyle bunların giderilmesi ve tanıtım ve propaganda faaliyetlerine ivme kazandırılması yönündeki çalışmalara değinmekte fayda vardır.

Bu dönemde bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ülkenin turistik özelliklerini değerlendirmek, bu alandaki kaynakları etkin bir şekilde kullanmak ve netice olarak bu kanalla ülke ekonomisine kazandırılan döviz miktarını artırmak turizm alanında başarı sağlamanın önemli göstergeleri arasındaydı. Bunun için planlı bir tanıtma ve propaganda anlayışına, etkin bir turizm organizasyonu ile turizm sanayisinin kurulmasına ve ülke sathında turizm terbiyesinin yerleşmesine ihtiyaç duyulmakta idi. Bu münasebetle yazar Tarhan Toker, tarihî zenginliklerin ve tabii güzelliklerin tek başına turizm kaynağı olarak değerlendirilemeyeceğini, bu özelliklerin Fransa, İtalya, Yunanistan gibi Akdeniz ülkelerinde ilmî esaslar dâhilinde görünür kılındığını ifade etmiştir. Örnek olarak söz konusu dönem itibarıyla Fransa Turizm Müdürlüğü’nün ülkenin otelleri, lokantaları, özel yemekleri ve fiyatları, gezilecek yerlerinin planları ve resimleri, nakil vasıtaları, spor yerleri, eğlence mahalleri ve bütün olarak Akdeniz kıyıları hakkında değişik lisanlarda ayrıntılı bilgiler içeren yüzbinlerce broşürün basımını yaparak dağıttığını ve insanların rehberlere ihtiyaç duymadan bu broşürler vasıtasıyla Fransa’yı dolaşabildiklerini vurgulamıştır. Aynı şekilde ülkenin en önemli gelir kaynaklarından biri olması nedeniyle turizme hayati bir önem verilen İtalya’da turizm teşkilatının ve sanayisinin başarılı bir şekilde organize edildiği, bu suretle dağıtılan propaganda broşürlerinin etkileyici bir kapak ve kaliteli bir kâğıda basılmış renkli yazı ve resimlerle çekici bir hâl getirildiği görülmekte ve her türlü bilgiyi içeren bu broşürler vasıtasıyla İtalya’yı tanımak mümkün olabilmekteydi. Bu broşürlerde sanat merkezi durumunda olan Milano’dan Alp dağlarındaki tesislere, her şehir ve bölgenin özel içkilerine ve yemeklerine kadar ayrıntılı bilgileri bulmak mümkündü.¹³⁶² Yaptığı bir seyahat münasebetiyle İtalya’da zengin tanıtım malzemeleri ile birçok ülkenin tanıtımını yapan turizm acenteleri bulunduğunu gören gazeteci ve yazar Samih Nafiz Tansu ise söz konusu acentelerin elinde Türkiye ile ilgili yalnızca bir takvimde yer alan Boğaz resmi ile silik bir Ayasofya resminin bulunduğunu ifade etmiştir. İtalya’dan Türkiye’ye gelmek isteyenlerin sayısının fazlalığını müşahede etmiş, ancak ülkeyi tanıtan afiş ve broşür gibi materyallerin yokluğunun bu konuda büyük bir zafiyet teşkil ettiğini vurgulamıştır. İtalya’daki Türk Sefareti tarafından lüks olmakla birlikte maddi imkânların kısıtlılığı nedeniyle sınırlı sayıda bastırılan tanıtım broşürünün ise ancak az sayıda turist eline geçebildiğini

¹³⁶² Tarhan Toker, “Turizm Davasında Propaganda”, *TOK Belleteni*, S 167, Aralık 1955, s.18-19.

belirtmiştir.¹³⁶³ Bu durum ülkenin tanıtım faaliyetlerindeki basılı materyal eksikliğine işaret eden önemli bir gösterge olmuştur. Dr. Kemal Saraçoğlu, Batı Akdeniz seferi yapan Ankara Vapuru gibi dış hatlara işleyen yolcu vapurlarının bir anlamıyla ülkenin propagandasına hizmet ettiklerini belirtmiş, bu vapurların salonlarına Türkiye manzaralarını gösteren resimlerin asılması ve masalara yabancı lisanlarda tanıtıcı broşürlerin dağıtılması hâlinde bu işlevin güçlenebileceğini vurgulamıştır. Avrupa'daki bütün seyahat şirketlerinde ve bürolarında dünyanın dört bir köşesine ait resimli ve yazılı reklamlara rastlanırken, sefer yapmalarına rağmen Türkiye'ye ait bir reklam materyalinin bulunmaması, hatta İstanbul'da Yataklı Vagonlar Şirketi'nin bürosunda bile benzer bir durumun söz konusu olması Saraçoğlu'nu endişelen- dirmiştir. Takiben: “*Bu şerait içinde Türkiye'nin cennet olduğunu kim ve nasıl öğrenebilir?*” diyerek bu konudaki eksikliği dile getirmiş ve “*İtalya'daki namütenahi dilenci, atsineği gibi yapışan işportacılar, ateş pahasına olan otel ve lokanta fiyatları seyyah akınına mani olamıyor. Çünkü reklam makinesi durmadan işliyor.*” diyerek İtalya'da başarılı bir şekilde yürütülen reklam faaliyetleri nedeniyle turistler üzerindeki olumsuz izlenimlerin asgari düzeye düşürülebildiğine işaret etmiştir.¹³⁶⁴ Gazeteci ve yazar Feyyaz Tokar da Türkiye'yi tanıtmak üzere yapılan propa- ganda faaliyetlerinin yetersiz olduğuna işaretle Bonn'da bulunduğu söz konusu dönem itibariyle turizm bürolarından gelen yoğun prospektüs taleplerinin eldeki yetersiz sayıdaki doküman nedeniyle karşılanamadığına, bu nedenle Bonn'da görevli ataşenin turistlerin sorularını saatlerce bizzat cevaplamak zorunda kaldığına şahit olduğunu ifade etmiştir.¹³⁶⁵

Söz konusu dönem itibariyle ABD'nin en büyük turizm ve seyahat acente- lerinden biri olan “fte Spain Travel Agency” adlı şirketin sahibi Edward Leo Spain eşi ile tatil için 1955 yılı Mart ayında Türkiye'ye gelmiş ve bir turist için aranan bütün tarihî ve tabii güzelliklerin Türkiye'de bulunduğunu belirttiikten sonra “*Tarihî ve tabii güzelliklerinizi reklam ve propaganda etmiyorsunuz. Turist bunlara tamamile yabancıdır. Mesela benim acentamda New York'ta Türk Haberler Merkezi olduğu hâlde memleketiniz hakkında tek bir risale veya broşür bulamazsınız.*” diyerek turizmin Türkiye'de gelişememe nedenlerinden birinin de tanıtım faaliyetleri konusundaki eksiklikten kaynaklandığına temas etmişti.¹³⁶⁶

Bahsi geçen bütün bu sorunları gidermek üzere BYTGM Turizm Dairesi'nin görev sahası dâhilinde çeşitli yayım faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir. Söz konusu daire tarafından Türkçe'nin yanı sıra Almanca, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve İtalyanca lisanlarında yayımlanan afiş, harita, plan, broşür, risale gibi tanıtım materyallerinin sayısı 1951'de 54.000 iken, bu sayı 1958 yılı itibariyle 268.000'e çıkmıştı. Bu süreç içinde yayımlanan toplam neşriyatın sayısı ise 1.795.500'e ulaşmıştı.¹³⁶⁷ Bunlar arasında

¹³⁶³ Samih Nafiz Tansu, “Onların ve Bizim Turizm Anlayışımız”, *Cumhuriyet*, 17.08.1050, s.5.

¹³⁶⁴ Kemal Saracoğlu, “İtalya'nın Müthiş Turizm Makinesi Nasıl Dönüyor?”, *Cumhuriyet*, 21.09.1950, s.2.

¹³⁶⁵ Feyyaz Tokar, “Turist Davamız”, *Cumhuriyet*, 21.08.1957, s.5.

¹³⁶⁶ “Turistler Türkiye'ye Neden Gelmezler?”, *Cumhuriyet*, 03.04.1955, s.1.

¹³⁶⁷ BCA, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 4; Bu rakamlar TTOK tarafından

Antalya, Bursa, İstanbul, Ankara, Konya, Kayseri, Çanakkale-Truva, Amasra, Akçakoca, Efes, Bergama gibi ülkenin turistik yerlerini tanıtan materyaller dikkat çekmekte idi.¹³⁶⁸ Ayrıca 1951 yılı itibariyle “Türkiye Otel Rehberi” adıyla resimli bir broşür basılmıştı.¹³⁶⁹ 1955’te yürürlüğe giren Turizm İşbirliği Nizamnamesi uyarınca işbirliği organları ile BYTGM tarafından bastırılıp dağıtılacak reklam ve propaganda matbualarının birbirini tamamlayan konulardan seçilmesine önem verilmesi ve Ulaştırma Vekâletince gümrük ve döviz mevzuatı hakkındaki önemli uygulamalar ile belli başlı turistik bilgileri içeren broşür ve matbuaların gerekli lisanlarda bastırılarak yabancı ülkelere gelen yolculara, mümkün olduğu takdirde seyahat vasıtaları Türk kara sularına, havaalanlarına ve sınırlarına girmeden önce dağıtılması öngörülmüştü.¹³⁷⁰

Tanıtma ve propaganda materyallerinin basım ve yayım faaliyetlerinin T TOK tarafından da desteklendiği görülmektedir. Papalık tarafından 1950 yılının Hıristiyanlar için “kutsal yıl” ilan edilmesi nedeniyle T TOK’nın çalışma ları sonucunda Antakya’dan İzmir’e kadar uzanan bölgede Hıristiyanlık tarihine ait hatıralar derlenmiş, bu bilgiler mütehasıslara yabancı lisanlarda prospektüs şeklinde yazdırılmış ve bu prospektüsler başta Fransa, İspanya ve İtalya’ya olmak üzere birçok ülkeye gönderilmişti.¹³⁷¹ Söz konusu kurum tarafından takip eden yıllarda da başta İngilizce olmak üzere Almanca, Fransızca, Rumca İstanbul, Ankara ve İzmir prospektüsleri bastırılmış ve bunlar ülkeye seyahati cazip kılan tanıtım materyalleri arasında yer almıştı.¹³⁷²

Bu dönemde ülkeye deniz yolu ile gelen turist kabilelerine seyahatleri sıra sında, Çanakkale veya İstanbul’da gemiye intikal eden BYTGM, Türk Turizm Kurumu (TTK) ve T TOK görevlileri tarafından bilgi verilmesi ve ülkeyi tanıtıcı broşürlerin dağıtılması yaygın bir tanıtma ve propaganda faaliyeti idi. Örnek verilecek olursa, 440 yolcusu ile 15 Mart 1951 tarihi itibariyle İstanbul’a gelen Amerikan bandıralı “Independence” adlı turist gemisine nakledilen BYTGM yetkilileri, güverteden Boğaz’ı izleyen turistlere İstanbul’un ve Boğaziçi’nin tarihçesi hakkında bilgi vermişlerdi. Denizyolları İdaresi tarafından tahsis edilen vapurlarla Dolmabahçe’ye çıkarılan turistleri bu mevkide Türkiye Millî Talebe Federasyonu (TMTF) öğrencileri bilgilendirmiş, akşam vakitlerinde gemide Karadeniz, Siirt, Dicle ve Erzurum millî oyunları gösterilmişti. Yolculara BYTGM ile TMTF tarafından basılan broşürler ile Tekel Genel Müdürlüğü’nden temin edilen

biraz daha farklı verilmiştir. Buna göre BYTGM tarafından Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca lisanlarında basılan çeşitli tanıtım neşriyatının sayısı 1951’de 215.000, 1952’de 162.500, 1953’te 252.000, 1954’ten 1956 yılı Mayıs ayına kadar ise 1.004.300 olmuştur (“Türkiye’de Turizm Çalışmaları (Mayıs 1954-Mayıs 1956)”, *T TOK Belleteni*, S 179, Aralık 1956, s.4).

¹³⁶⁸ “Basım-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü’nün Faaliyeti”, *T TOK Belleteni*, S 176, Eylül 1956, s.9.

¹³⁶⁹ *BCA*, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 121, Dosya No: 92, Sıra No: 5.

¹³⁷⁰ “Turizm İşbirliği Nizamnamesi”, *Resmî Gazete*, 17 Eylül 1955, S 9106, Karar Sayısı: 4/5643, Karar Tarihi: 05.08.1955.

¹³⁷¹ “T TOK’nın 27’nci Mesai Yılı Raporu”, *T TOK Belleteni*, S 111, Nisan 1951, s.3.

¹³⁷² “31’inci Mesai Yılı Raporu”, *T TOK 5 Nisan 1955 Genel Kurulu*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1955, s.10.

likörler dağıtılmıştı.¹³⁷³ Aynı yıl içinde İstanbul Limanı'na gelen Brezilya donanmasına mensup "Almirante Saldanha Mektep Gemisi"nin komutanı Albay P.P.A. Jo Suzano'ya belediye tarafından İstanbul'a ait broşürler ile Piri Reis'in haritası hediye edilmişti.¹³⁷⁴ Bu faaliyetler vesilesiyle turistlerin ülke hakkında olumlu izlenimler edinmeleri yönünde çaba sarf edilmekteydi.

Turistik tanıtım malzemelerinin, ülke saatinde gerçekleştirilen bilimsel, sanatsal ve sportif etkinlikler vesilesiyle de dağıtımını yapılabilmekteydi. Örnek olarak, 1951'de İstanbul'da düzenlenen "12. Müsteşrikler Kongresi" sırasında katılımcı bilim insanlarına harita ve broşür gibi Türkiye'yi tanıtıcı materyaller dağıtılmıştı. Kongreye katılım sağlayan arkeolog ve tarihçilere Efes-Bergama harabeleri gezdirilmiş, bu vesileyle önemli bir propaganda imkânı yakalanmıştı.¹³⁷⁵ Bu çerçevede İstanbul Belediyesi Turizm ve Danışma Bürosu tarafından da 1955 yılı itibariyle şehre gelen İsveçli güreşçiler İsveç lisanını bilen bir memur eşliğinde gezdirilmiş, bunlara şehrin turistik yerleri hakkında kapsamlı bilgiler ihtiva eden İsveç lisanında broşürler hazırlatılarak dağıtılmıştı.¹³⁷⁶

Tanıtıcı materyallerin BYTGM'nin yurt dışı teşkilatı vasıtasıyla turistik potansiyeli yüksek olan ülkelerde de dağıtımının yapıldığı görülmektedir. Örnek verilecek olursa, Amerika'da New York Haberler Bürosu'nun tanıtım faaliyetleri içinde Türkiye ile ilgili broşürlerin basım ve dağıtım işleri de ye almış, bu suretle ABD'deki seyahat acenteleri için Türkiye'ye seyahate dair ciddi bir bilgi kaynağı oluşturulmuştu. 1952 yılı itibariyle büronun girişimleri neticesinde "Amerikan Ordu Dairesi"nin Türkiye ile ilgili bir broşür yayımlaması sağlanmış, Pan Amerikan Hava Yolları Şirketi'nin takvimine Türkiye resmi koydurulmuştu. Ayrıca New York Times, Herald Tribune, National Geographic ve Time gibi tanınmış gazete ve dergilerde Türkiye ile ilgili toplam 1.233 resmin yayımlanması temin edilmişti.¹³⁷⁷ Büronun Müdürü Nuri Ergin, Türkiye'nin hariçte tanıtılması konusunda en büyük engeli özellikle anglo-sakson ülkelerinde Türkler aleyhine mekteplerde edinilen yanlış bilgilerin teşkil ettiğini ifade etmiştir. Bunu bertaraf etmek üzere ABD'de 1951'de "cartoon" şeklindeki resimlerle Türkiye hakkında bilgi veren bir "poster" ile 1952'de ortaokul ve liselere gönderilen "folder" adı verilen bilmeceli, renkli ve resimli küçük broşürler dağıtılmıştı. Bu tür tanıtım faaliyetlerinin ABD ortaokul ve liselerinde büyük ilgi uyandırdığı görülmüştü.¹³⁷⁸ Bu çalışmaların yanı sıra Amerikan turizm acentelerinin 26 Ekim 1952'de Florida'da toplanacak senelik toplantısı münasebetiyle Avrupa Turizm Komisyonu tarafından düzenlenen "Talih Çarkı" piyangosunda kazananlara dağıtılmak üzere beğenilen Türk tütünlerinden sigaralar

¹³⁷³ "Amerika'nın En Lüks Seyyah Gemisi Geldi", *Cumhuriyet*, 16.03.1951, s.1 ve 3.

¹³⁷⁴ "Brezilya Mektep Gemisi", *TTOK Belleteni*, S 117, Ekim 1951, s.17; Ayrıca bkz.; "31'inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.e.*, s.8.

¹³⁷⁵ Alen Dar, "Müsteşrikler Kongresi Delegeleri İzmir-Efes-Bergama Yolunda", *TTOK Belleteni*, S 117, Ekim 1951, s.14-16.

¹³⁷⁶ "Belediye Turizm Danışma Bürosunun Faaliyeti", *Cumhuriyet*, 06.03.1955, s.2.

¹³⁷⁷ "Amerikalılara Kendimizi Tanıtmak Yolundaki Çalışmalar", *Cumhuriyet*, 04.10.1952, s.2.

¹³⁷⁸ "Memleketimiz ve Milletimiz Tanıtmak İçin", *Cumhuriyet*, 06.09.1952, s.2.

hazırlanmış, bunlar özel olarak yaptırılan paketlere koydurulmuştu.¹³⁷⁹

Bu yıllarda ziyaret edilecek yerlerin fotojenikliği turistlerin seyahat tercihlerini etkileyen başlıca unsurlar arasında yer almakta, şehirlerin turistleri cezbeden renkli ve panoramik resimleri turizm faaliyetlerini tetiklemekteydi. Bu münasebetle fotoğrafçılık, turizme hizmet eden önemli sanatlardan biri hâline gelmişti. Söz konusu dönem itibariyle bir Amerikan mecmuası için İstanbul manzaraları hazırlayan İtalyan fotoğrafçı Daid Lees İstanbul Radyosu'nun konuğu olmuş ve söyleşi sırasında şunları beyan etmişti.¹³⁸⁰

“Bir İtalyan, bilhassa bir fotoğrafçı olan benim için İstanbul egzotik büyüleyici güzelliği olan bir şehir. İstanbul her saat yeni, yepyeni renklere bürünerek bambaşka bir veche alıyor. Ben buraya şafak zamanında, güneşin en kızgın olduğu zamanda hayran oldum. Fakat asıl güneşin batışında İstanbul'u Topkapı Sarayı'nın kulesinden seyretmeye doyamadım. Gurupta İstanbul'u bu zaviyeden, gurup zamanı seyretmek, büyük zengin bir dekoru andırıyor. İzahı için ancak görmek lazımdır diyebilirim... Fotoğrafçı gözü ile İstanbul'un güzelliği başka bir şehir ile mukayese edilemeyecek bir zenginliktedir. Şehrin her köşesinde, camilerinde, çarşısında görülen manzaralar her fotoğrafçıyı buraya çekecek kudrettedir. İstanbul'un malik olduğu zenginliğe ince renk hazinesini de ilave etmek lazımdır. Fotoğraf meraklılarına, bilhassa renkli film meraklılarına, küçük 35 mm.lik bir makineye iyi bir renkli film doldurup, İstanbul'a çıkıp gezmelerini tavsiye ederim...Boğaz'da veya Kapalı Çarşı'da kontrolümyer çekilecek resimlerin şahaneliği sizi hayrette bırakacaktır. İstanbul'a makinem için takdim ettiği güzelliğe ve göstermiş olduğu misafirperverliğe medyunu şükranım.”

İstanbul'un güzelliği ve bir fotoğraf meraklısı için önemi hakkında yetkin bir fotoğraf sanatçısının turistleri etkileyebilecek bu davet edici sözleri dikkat çekicidir.

BYTGM Tanıtma Dairesi'nin çalışmalarıyla ülkede gerçekleştirilen imar ve kalkınma çalışmaları, spor faaliyetleri, turistik yerler ve tarihî abideler, halk kültürü gibi konularda çekilen fotoğraflar da iç ve dış basına yansıtılmakta, elçiliklere, basın ataşeliklerine, haberler bürolarına, muhtelif sergi ve fuarlara, acentelere, otellere, bilimsel ve kültürel etkinliklere ve talep hâlinde yerli ve yabancı halka dağıtılıyordu. Böylece iç ve dış kamuoyunun Türkiye hakkında güncel bilgiler edinmeleri mümkün olabiliyordu. Bu tür fotoğrafların 1951'de Strazburg'da Avrupa Konseyi binasında ve TMTF aracılığıyla Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde, 1952'de Belçika'da Shape/NATO Karargâhı'nda, Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği'nde, 1953'te İzmir Fuarı'nda, 1954'te Tokyo Mitsukeshi Mağazası'nda açılan sergide, Trieste Beynelmlel Fuarı'nda, Londra'da Kraliyet Yüksek Mimarlık Sergisi'nde, Türkiye'nin Kore Birliği'nde ve Yeşilköy Terminal Salonu'nda, 1953-55'te Tarsus Vapuru Seyyar Sergisi'nde sergilendiği görülmektedir. Yine bu fotoğraflar 1955'te Pan Amerikan Şirketi'nin Roma Acentesi'nde, İtalya'da Turizm Sergisi'nde, Hindistan ve Caracas Fotoğraf

¹³⁷⁹ “Talih Çarkı Piyangosu”, *Cumhuriyet*, 25.10.1952, s.3.

¹³⁸⁰ “Fotojenik İstanbul”, *TOK Belleteni*, S 177, Ekim 1956, s.14.

Sergileri'nde, Madrid'de çeşitli acente ve büyük otellerde, Devlet Demir Yolları İdaresi İstanbul-Viyana hattı vagonlarında, Barselona Beynelmîlel Fuarı'nda ve İstanbul'da toplanan Beynelmîlel Askerî Tabipler Kongresi'nde teşhir edilmişti. 1956 yılı içinde de sergileme faaliyetleri devam etmiş ve söz konusu fotoğrafların İstanbul Gülhane Parkı'nda, Strazburg'taki Avrupa Fuarı'nda, Stokholm Beynelmîlel Fuarı'nda, Hamburg Yakın ve Ortadoğu Sergisi'nde, Bonn Basın Ataşeliğinin düzenlediği sergide, Hint Çocuk Sağlığı Kongresi münasebetiyle Hindistan'da, Paris'te NATO İlkokulu'nda, Kahire'de İslam Eserleri Sergisi'nde, Madrid'de Toprak Mahsulleri Sergisi'nde, Viyana Fuarı'nda, Washington'da Hitit Sergisi'nde, Türkiye Washington Ataşeliği Seyyar Sergisi'nde büyük boy olarak teşhiri ve Ottawa'da televizyon yayınlarında gösterimi sağlanmıştı.¹³⁸¹

Bu dönemde dikkat çeken benzer bir propaganda faaliyeti de Türkiye'yi tanıtan fotoğrafların dünyanın önde gelen turistik şehirlerindeki mağazaların ve acentelerin vitrinlerinde sergilenmesi yoluyla olmuştur. Bu konuda tarihî özellikleriyle dünya sathında ün kazanmış olan Paris şehri ön plana çıkmıştır. Bu münasebetle 1952'de tanınmış Paris mağazalarının vitrinlerinde Türkiye'yi tanıtan fotoğrafların teşhiri yapılmıştı.¹³⁸² Paris Basın Ataşeliği tarafından 15 Temmuz ile 25 Ağustos 1954 tarihleri arasında yine Paris'te Opera civarında başta hava yolları şirketleri olmak üzere önemli seyahat acentelerinin yoğun olarak bulunduğu Rue Auber'de faaliyet gösteren "Oltamare Seyahat Acentesi"nin vitrininde arka- dan ışıklı 9 renkli diorama Türk üslubunda montajlanmış bir pano içinde teşhir edilmişti. Panonun üstünde büyük kabartma harflerle "Turquie" kelimesi, ön ve yan kısmında BYTGM'nin broşür ve depliyaları, sol aşağı köşede ise Türk bayrağı ve BYTGM ibaresini taşıyan Fransızca bir kart yer almıştı. Amerika'dan vapurla gelenlerin indikleri Gare Saint-Lazare Garı civarında "Migrator Seyahat Acentası"nın camekânında Türk üslubunda açılan Türkiye vitrininde ise "Turquie" başlığıyla dekoratif açık bir pencereden gözükten arkadan ışıklı ve renkli 5 diorama ile fotoğraf ve fotomontajlar yer almıştı. Wagons-Lits müessesesinin Boulevard des Capucines'deki camekânında açılan Türkiye vitrini ise kabartma "Turquie" kelimesi altında iki fotomontaj, arkadan ışıklı ve renkli İstanbul dioraması, Türk bayrağı ile BYTGM'nin yayımlarından oluşuyordu. Paris Basın Ataşeliğince turistlerin ilgisini çekmek üzere Türkiye'ye yönelik vitrin düzenleme çalışmalarına özel bir önem verildiği, bu münasebetle yalnızca 1954 yılı boyunca söz konusu şehirde 21 vitrinin düzenlendiği anlaşılmaktadır.¹³⁸³ Bunun dışında söz konusu fotoğrafların 1954'te Beyoğlu Yeni Melek Sineması giriş vitrinlerinde, 1955'te Yunan Hava Yolları İdaresi'ne ait bürolarının vitrinlerinde, 1956'da ise New York'ta Pan Amerikan Hava Yolları Şirketi'nin vitrinlerinde sergilendiği görülmüştür.¹³⁸⁴

Hukukçu, tarihçi ve yazar kimliğiyle tanınan ve bu dönemde çalışmalarını New

¹³⁸¹ BCA, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No:651, Sıra No:4.

¹³⁸² BCA, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No:651, Sıra No:4.

¹³⁸³ "Yazın Paris'te Açılan Türk Vitrinleri", *TTOK Belleteni*, S.155, Aralık 1954, s.20.

¹³⁸⁴ BCA, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 4.

York'ta sürdüren Reha Oğuz Türkkan, turistlere yeterince eğlence imkânı yaratılmamasını ve mevcut imkânların da reklam ve propagandasının yapılmamasını, İtalyanların “Meryem Ana Senesi” ilanında ve İngiltere’de “taç giyme” merasiminde yapıldığı gibi turistlerin ilgisini çekebilecek önemli olaylara yönelik bir “turistik takvim”in oluşturulmamasını ülkedeki belli başlı tanıtım eksiklikleri arasında değerlendirmiştir. Bu gibi nedenlerle özellikle uzak diyarlara gitmekten zevk duyan yüz binlerce Amerikalı turistin Türkiye’ye çekilmesinden ve bu suretle elde edilebilecek turistik kazançtan mahrum kaldığını ifade etmiştir.¹³⁸⁵ Belirtilen bu sorunlara bir nebze olsun çare olmak üzere BYTGM Turizm Dairesi tarafından Türkiye’nin 65 renkli fotoğrafını ihtiva eden “Turistik Türkiye Duvar ve Masa Takvimi”nin Münih şehrinde Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca lisanlarında binlerce sayıda basımı yaptırılmış ve bunların yurt içinde ve yurt dışında dağıtımını yapılmıştı.¹³⁸⁶ Ayrıca ülkenin tanıtımına katkıda bulunmak amacıyla 1952 yılı itibariyle BYTGM, TTOK ile Türk Fotoğraf Ajansı tarafından ülkenin tabii güzellikleri ile turistik, folklorik ve arkeolojik değerlerini tespit etmek üzere amatör ve profesyonel bütün fotoğrafçıların katılabileceği ödüllü bir fotoğraf yarışması düzenlemişti.¹³⁸⁷ Bu çalışmaların yanı sıra BYTGM’nin misafiri olarak Türkiye’yi ziyaret eden Almanya’nın “Manesse” neşriyat firmasına mensup Dr. Hans Jesse ve Herbert Plate’nin muhtelif konularda çektikleri renkli fotoğrafların “Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontro- lüne Dair Nizamname” uyarınca banyo edilmek üzere ülke dışına çıkarılmasına Bakanlar Kurulu tarafından izin verilmesi devlet yetkililerin tanıtım faaliyetleri konusundaki desteğine işaret etmektedir.¹³⁸⁸ BYTGM’nin talimatları doğrultusunda Türkiye’yi şehir şehir gezerek fotoğraflayan iki fotoğrafçının çalışmaları ise “Turistik Türkiye” adında 200 renkli fotoğrafı ihtiva eden bir albüm olarak İngilizce, Fransızca ve Almanca lisanlarında bastırılmıştı. Benzer nitelikteki çalışmalar kapsamında bu dönemde arkeoloji kısmı İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Rüstem Duyuran’a, tarih kısmı ise İzmir Katolik Başpiskoposu Monsenyör Descuffi, Bâle Ruhani Dairesi mensuplarından ilahiyat doktoru K. Gshwind ile muharrir François Psalti’ye hazırlatılan “Les Merveilles de Cappadoce, Efes” adlı eser Türkçe, İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca olarak yayımlanmıştı. Efes harabelerine, Meryem Ana evine, Yuhanna mezarına ve birçok arkeolojik esere ait bilgi, fotoğraf ve haritanın yer aldığı bu eser tanıtıcı özellikleri ile turistler için rehber vazifesi görmüştü. Bu çerçevede çıkarılan tanıtıcı mahiyetteki diğer önemli eserler ise Dr. Süheyl Ünver’in hazırladığı İngilizce “Levnî Albümü” ile donanma günü münasebetiyle Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanan “Donanma Albümü” olmuştur.¹³⁸⁹

¹³⁸⁵ Reha Oğuz Türkkan, “Amerikan Turist Dolarları”, *Cumhuriyet*, 04.05.1955, s.2.

¹³⁸⁶ *BCA*, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 4; “Basın-Yayın ve Turizmin Bu Seneki Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 21.12.1956, s.1 ve 5; “Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü’nün Faaliyeti”, *TTOK Belleteni*, S 176, Eylül 1956, s.9.

¹³⁸⁷ “Fotoğraf Müsabakası”, *TTOK Belleteni*, S 125, Haziran 1952, s.20.

¹³⁸⁸ *BCA*, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 144, Dosya No: 95, Sıra No: 8.

¹³⁸⁹ Söz konusu albüm çalışmaları ile ilgili olarak bkz.; *BCA*, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 4; “Üç Güzel Eser”, *Cumhuriyet*, 18.10.1951, s.4; “Basın-Yayın ve Turizmin Bu Seneki Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 21.12.1956, s.1 ve 5.

Bu dönemde biri Bayındırlık Bakanlığı tarafından resmî harcırahların hesaplanması için bastırılan, diğeri ise bir İngiliz tarafından Londra'da 20. yüzyıl başlarında hazırlanan iki harita dışında seyahatlerde başvurulabilecek güncel bir Türkiye haritasının bulunmaması turistik gezileri zorlaştıran ciddi bir eksiklik olarak ortaya çıkmıştı.¹³⁹⁰ Bu münasebetle BYTGM, 1/200.000 ölçüsünde bir "Türkiye Turizm Haritası" hazırlatmış ve bu haritanın basım işi Bayındırlık Bakanlığı tarafından üstlenilmişti. Haritada bütün şehir ve kasabaların yolları, tarihî harabeleri, abideleri, otel ve eğlence yerleri ile çeşitli özellikleri belirtilmişti.¹³⁹¹ Bu çalışmayı 1951 yılı itibarıyla hazırlıkları bizzat Bayındırlık Bakanlığı tarafından yürütülen "Karayolları Haritası" takip etmişti.

Türkiye'de turizm propagandasının önemi göz önünde bulundurulup, bu işe gerekli ihtimam gösterilmek istense de konuya ilişkin olarak bütçeye konulan tahsisatın yetersizliği nedeniyle basılan prospektüs, broşür, afiş gibi tanıtım materyallerinin ihtiyaçları karşılamaktan uzak olduğu görülmekteydi. Ayrıca Türkiye'deki basım teknolojisinin turizm gibi görselliğin önemli olduğu bir alanın ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılayacak kaliteye ve kapasiteye sahip olmaması, kaliteli basım işlemleri için ülkedeki mali uygulamaların engel teşkil etmesi, ihale usulüne göre genellikle ucuz talibe verilen işlerden verim alınamaması, Maliye Bakanlığı'nın kırtasiyesinde bulunmayan kâğıdın maliyetinin yüksek olması gibi nedenlerle bu dönemde Türkiye'yi tanıtıcı eserlerin veya materyallerin basım hizmetlerinin çoğu zaman Avrupa ülkelerinden dış alım yoluyla yapıldığı görülmekte idi.¹³⁹² Ülkeyi tanıtmak ve ülkenin turistik propagandasını yapmak üzere bastırılacak 15.000 adet albümün baskı ve cilt işinin yurt dışında yaptırılmasının Bakanlar Kurulu'nun 1949 yılı Aralık ayına ait,¹³⁹³ posta ve hatıra pullarıyla, pullu kart ve zarf gibi evrakın yabancı ülkelerdeki devlet matbaalarının birine bastırılmasının 1951 yılı Haziran ayına ait bir kararla kabul edilmesi¹³⁹⁴ bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Buna karşılık yabancı ülkelerde bastırılan tanıtım malzemelerinin bedelinin ödenmesi için döviz temin etmek konusunda sıkıntı çekildiği anlaşılmaktadır.¹³⁹⁵

Yazar Sabri Esat Siyavuşgil kartpostalların afişten, broşürden ve prospektüslerden daha etkili bir propaganda vasıtası olduğuna ve her ülkede bir turizm davetiyesi olarak algılandığına temas ederek, BYTGM'yi, turizm cemiyetlerini ve Güzel Sanatlar Akademisi'ni bu konuda harekete geçmeye çağırmıştı. Söz konusu dönemde kitapçı, kırtasiyeci, tütüncü ve fotoğrafçılarda Avrupa'daki arka daşlarına gönderebileceği estetik bir Türkiye kartpostalına rastlayamayışından yakınmış, mevcutların ise profesyonel

¹³⁹⁰ F. Nevruzoğlu, "Bir Türkiye Haritası Lazım", *TOK Belleteni*, S 122, Mart 1952, s.10.

¹³⁹¹ "Turizm Haritası", *Cumhuriyet*, 12.4.1950, s.4.

¹³⁹² Selâhattin Çoruh, "Turizmde Propaganda ve Reklam", *TOK Belleteni*, S 108, Şubat 1951, s.6-7.

¹³⁹³ *BCA*, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 121, Dosya No: 92, Sıra No: 5.

¹³⁹⁴ *BCA*, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 196, Dosya No:51, Sıra No: 90.

¹³⁹⁵ Selâhattin Çoruh, "Turizmde Propaganda ve Reklam", *TOK Belleteni*, S 108, Şubat 1951, s.6-7.

olmayan çekimlerle mukavva kâğıdına işlenmiş, insanlarda olumsuz bir izlenim uyandıran İstanbul manzaralarından ibaret olduğunu belirtmiştir.¹³⁹⁶

BYTGM bu dönemde İzmir’de ortaya çıkarılan Meryem Ana Evi ile Noel Baba olarak anılan Sen Nikola’nın Antalya’nın Demre ilçesinde bulunan mezarı hakkında tüm dünyada farkındalık yaratmaya yönelik çalışmalara girişmişti. Papa 12. Pius’un verdiği imtiyazla Panaya Kapulu’da inşa edilen Hacı Evi 16 Ağustos 1953 tarihinde açılmış ve Papalık tarafından bu evin ziyaret edilmesinin günahların bağışlanmasına vesile olacağına bildirilmesi nedeniyle söz konusu ev kalabalık gruplar tarafından ziyaret edilmeye başlanmıştı. Hazreti Meryem’in Miraç Yortusu nedeniyle PTT İdaresi tarafından Viyana’da bastırılan 100.000 adet pul tedavüle sokulmuş ve bu pullar yoğun talep görmüştü.¹³⁹⁷ Benzer şekilde 1955 yılı itibariyle BYTGM ile PTT Umum Müdürlüğü arasında Antalya ve Noel Baba ile ilgili bir seri posta pulu bastırılmasına karar verilmiş, Sen Nikola resimlerinin yanı sıra Demre’deki Sen Nikola Kilisesi, Antalya’da bir bahar manzarası, Side Antik Tiyatrosu’nun bir kapısı, Aspendos Tiyatrosu, Alanya ve tersanesi resimleri ile Antalya şelalelerinden bir manzara resmi Viyana Devlet Matbaası’nda altı pulluk renkli bir seri olarak bastırılmış ve 10 Aralık 1955 itibariyle satışa sunulmuştu. Bu çerçevede yapılan yayın çalışmalarının dünya sathında ilgi uyandırdığı anlaşılmaktadır. Yine BYTGM’nin girişimleri sonucunda Amerikan basınının meşhur Ripley müessesesi yılbaşı tebrik ve hedi- yelerini söz konusu yıl itibariyle Antalya ve Noel Baba pulları ile Türkiye Cum- huriyeti damgasıyla Antalya’dan göndermeyi kabul etmişti.¹³⁹⁸ Bu faaliyetlere ek olarak Turizm İşbirliği Nizamnamesi’ne göre PTT İşletmesi, bazı pul motiflerini turistik değerlerden seçecek, posta kartları ve zarflar üzerine iç ve dış turizmi teşvik edici matbu vecizeler ekleyecek ve BYTGM tarafından tespit edilecek turizm müesseselerinin ve turistik mahallerin telefon ihtiyacını imkânlar nispetinde karşılayacaktı. Yine bu nizamname ile hatıra eşyası gibi turistik tanıtım materyallerinin üretimi BYTGM’den ziyade Maarif Vekâleti’nin inisiyatifine terkedilmiş ve vekâletin sanat okul ve enstitüleri bunları imal ettirmek veya yapacak sanatkârları yetiştirmek vazifesi ile yükümlü tutulmuştu.¹³⁹⁹

4. Telif-Tetkik Eserler ve Süreli Yayınlar

Dünyada turizm hareketliliğinin ivme kazandığı İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde BYTGM tarafından ülke sathında kısıtlı imkânlarla ve kısıtlı sayıda yapılan yayım çalışmaları Türkiye’nin tanıtımı konusundaki ihtiyaçları karşılamaya yeterli

¹³⁹⁶ Sabri Esat Siyavuşgil, “Turizmin T’si”, *TOK Belleteni*, S 106, Kasım 1950, s.8-9.

¹³⁹⁷ “Panayakapulu Hacı Evi Dün Törenle Açıldı”, *Cumhuriyet*, 17.08.1953, s.1 ve 6.

¹³⁹⁸ “Noel Baba ve Antalya Pulları Bastırıldı”, *Cumhuriyet*, 12.11.1955, s.1 ve 3; “Noel Baba ve Antalya Pulları Bastırıldı”, *TOK Belleteni*, S 167, Aralık 1955, s.16.

¹³⁹⁹ “Turizm İşbirliği Nizamnamesi”, *Resmî Gazete*, 17 Eylül 1955, S 9106, Karar Sayısı: 4/5643, Karar Tarihi: 05.08.1955; Ayrıca, hatıra eşyası ve turistik tanıtım materyallerinin üretimine ilişkin olarak söz konusu kanuna değinen şu makaleye bkz.; Hülki Alisbah, “Turizm İşbirliği ve Belediyeler IV”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 123, Ocak 1956, s.4.

gelmemektedir. Bu konuya temas eden Turizm Dairesi Müdürü Selahattin Çoruh yakın ülkelere propaganda için gönderilen 5-10 bin kitabın ülkenin tanıtım faaliyetleri için yeterli olmayacağını, sadece ABD için bile yüzbinlerce tanıtım materyaline ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁰⁰

Dönemin doğrudan turizme yönelik olarak kaleme alınan eserlerinden biri Turizm Dairesi Müdürü Selahattin Çoruh'un turizmin ülke ekonomisindeki yerine ve önemine temas eden "Turizm ve Türkiye Turizmi" adlı eseri olmuştur.¹⁴⁰¹ Bunun dışında Türkiye'nin kültürel ve sanatsal özelliklerine temas ederek doğrudan veya dolaylı olarak ülke tanıtımına ve turizmüne katkı sağlayan başka eserlerden de söz etmek mümkündür. BYTGM Tanıtma Dairesi tarafından bu dönemde Türkiye'nin kültürel, sanatsal ve turistik değerlerine odaklanan "Turkish Textiles and Velvets", "State Exploitation in Turkey", "A Survey of Turkish Economy", "Turkish Designs", "Les Arts Decoratifs Turcs", "The Topkapı Saray Museum 50 Masterpieces", "Hagia Sophia", "Karagöz" (Fransızca), "A Brief Selection of Turkish Proverbs", "Türkiye Mecmuası" (İngilizce-Fransızca), "Elence", "fite Ancient Cities of Western Anatolia", "Le Ravine Dell Anatolia Occidentale", "Turkish Ceramics", "Modern Painting and Sculpture in Turkey", "Ankara Metropole de la Turquie Moderne", "Alacahöyük" (İngilizce), "Bugünkü Türkiye",¹⁴⁰² "Türkiye'de Tatil", "Mitoloji" ve "Nasreddin Hoca" adlı eserlerden binlerce sayıda bastırılarak ülke içinde ve dışında dağıtım yapılmıştı.¹⁴⁰³

Bergama Müzesi Müdürü Osman Bayatlı tarafından söz konusu dönem itibarıyla neşredilen "Bergama Tarihinde Sanat Eserleri ve Abideler" adlı eser antik çağlardan itibaren bölgenin geçmişine ışık tutan bilgi, resim ve planları içermekte idi.¹⁴⁰⁴ Bu dönemde Antalya Milletvekili Dr. Burhanettin Onat'ın katkılarıyla ortaya çıkan ve BYTGM tarafından yayımlanan "Antalya" adlı haritalı ve resimli eser şehrin tarihi, tarihî eserleri, yolları ve otelleri hakkında bilgi vermekte, Antalya'yı Tanıtma ve Turizm Derneği tarafından hazırlanıp BYTGM tarafından yayımlanan "Turistik Antalya" adlı eser ise şehrin tarihî, coğrafi ve turistik özelliklerine temas etmekte idi.¹⁴⁰⁵ Ülkenin tanıtım çalışmalarına katkı sağlayan TTOK'nın desteğiyle de 1954'te Ayasofya Müzesi Müdürü Feridun Dirimtekin'in "1453 Muhasarası Esnasında İstanbul'un Durumu", Arkeolog ve Müzeci Nezih Fıratlı'nın "Boğaziçi'nde Bir Bizans Sarnıcı" adlı eserleri

¹⁴⁰⁰ Selâhattin Çoruh, "Turizmde Propaganda ve Reklam", *TTOK Belleteni*, S 108, Şubat 1951, s.6-7.

¹⁴⁰¹ Kitabı tanıtan bir makale için bkz.; Hüsnü Sadık Durukal, "Turizm ve Türkiye Turizmi Adlı Eser", *TTOK Belleteni*, S 129, Ekim 1952, s.5-7.

¹⁴⁰² *BCA*, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 4.

¹⁴⁰³ "Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü'nün Faaliyeti", *TTOK Belleteni*, S 176, Eylül 1956, s.9.

¹⁴⁰⁴ Aziz Ogan, "Turizm Bakımından Bergama Harabeleri", *TTOK Belleteni*, S 123, Nisan 1952, s.3.

¹⁴⁰⁵ Burhanettin Onat, *Antalya*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, (t.y.); *Turistik Antalya*, Haz: Antalya'yı Tanıtma ve Turizm Derneği, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1952; Konuya ilişkin bir değerlendirme için ayrıca bkz.; Enis Tahsin Til, "Antalya'ya Ait İki Eser", *TTOK Belleteni*, S 125, Haziran 1952, s.6.

yayımlanmıştır.¹⁴⁰⁶ “Akçakoca Turizm Derneği”nin Başkanı Mithat Özkök tarafından yayımlanan “Akçakoca” adlı kitap ise özellikle yerli turistler tarafından ilgi gören turistik beldeyi tanıtıcı özelliklere sahipti.¹⁴⁰⁷

BYTGM döneminde ülkedeki tanıtım faaliyetlerine temas eden Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver, ülkeye yapılacak en büyük hizmetlerden birinin turistlerin Türkiye hakkında bilgi edinmelerini ve bu münasebetle gezip gördükleri yerlerdeki Türk eserlerine ve sanatına dair kitap ve risale hazırlamalarını sağlamak olacağını ifade etmiştir. Bu eserler münasebetiyle ilim ve sanat dünyasına Türk kültür ve sanatının tanıtılması konusunda esaslı bir adım atılabilecekti.¹⁴⁰⁸ Nitekim bu şekilde söz konusu dönem itibarıyla ilim, sanat ve edebiyat dünyasının tanınmış isimlerinin Türkiye’ye dair çeşitli eserler kaleme aldıkları görülmüştür. Örnek olarak Türkiye’yi ve Türkleri yakından tanıyan Berlin Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Karl Krüger’in yazdığı “Die Türkeri” adlı kitap Türkiye’nin hâlihazırdaki ekonomik ve teknik sorunlarına odaklanmış olmakla birlikte ülkenin tarihî, coğrafi ve turistik özelliklerine de temas etmişti. Bu eser vasıtasıyla yol, otel, lisan, iklim, yeme içme kültürü hakkında Türkiye’ye seyahatleri teşvik edici bilgiler veren Krüger, dünyadaki iktisadi yapının şekillenmesindeki önemini vurguladığı Türkiye’nin kısa bir zaman içinde turistlerin huzur içinde ziyaret edebilecekleri bir turizm ülkesi olacağına dair inancını dile getirmişti.¹⁴⁰⁹ Bunu Türkiye’de uzun yıllar yaşayan ve Türkleri yakından tanıyan Robert Mantran tarafından kaleme alınan ve 1955 yılı itibarıyla “Les Albums des Guides Bleus” yayınları arasında Fransızca olarak çıkan “Turquie” adlı eser takip etmiştir. Bu eser Türkiye’nin manzaralarına, tabiatına, tarihî ve sanatsal eserlerine ve halkın yaşantısına dair esaslı bilgiler vermekte idi.¹⁴¹⁰ Prof. Dr. Albert Gabriel’in çeşitli ilim mecmualarında yayımladığı yazıların ve broşürlerin yanı sıra 1955’te basılan “Türkiye: Tarih ve Sanat Memleketi” adlı eseri de ilmî ve kültürel anlamda önemli bir tanıtıcı eser olmuştur.¹⁴¹¹ İstanbul hayranı şair Gentile Arditti Püller’in “Plaisir d’Istanbul” adlı eseri de bu anlamda önem arz eden yayımlar arasındadır. Vedat Nedim Tör bu şair için: “*Bu son eserinde İstanbul’a olan büyük aşkı ulvi bir sanat cezbesi içinde bütün dünyaya haykırıyor.*” diyerek şairin İstanbul’un tanıtımı konusunda dünya sahninde oynadığı role işaret etmiştir.¹⁴¹²

1930 yılı Ağustos ayından itibaren yayım hayatına giren ve BYTGM döneminde de turizme yönelik yayımladığı inceleme, araştırma yazı ve raporları ile Türkiye’de turizm anlayışının yerleşmesi konusunda önemli bir görev ifa etmiş olan TTOK Belleteni

¹⁴⁰⁶ “31’inci Mesai Yılı Raporu”, *a.g.e.*, s.10.

¹⁴⁰⁷ Enis Tahsin Til, “Akçakoca”, *TTOK Belleteni*, S 170, Mart 1956, s.14.

¹⁴⁰⁸ Ahmet Süheyl Ünver, “İlmi Turizm”, *TTOK Belleteni*, S 107, Ocak 1951, s.8-9.

¹⁴⁰⁹ Çelik Gülersoy, “Prof. Karl Krüger’in Yeni Bir Eseri”, *TTOK Belleteni*, Şubat 1952, s.15-16.

¹⁴¹⁰ Robert Mantran’ın kitabı hakkında bilgi veren Arzu Erhat Türkiye’yi bütün güzellikleri ile ele alan söz konusu kitabın Fransız okuyucular üzerinde Türkiye’yi tanımak isteği uyandıracaklarını belirtmiştir (Arzu Erhat, “Fransa’da Türkiye’ye Dair Bir Kitap Yayınlandı”, *TTOK Belleteni*, S 164, Eylül 1955, s.17-18).

¹⁴¹¹ Ayşe Nur, “Prof. Gabriel Türkiye’den Ayrılıyor”, *TTOK Belleteni*, S 174, Temmuz 1956, s.13.

¹⁴¹² Vedat Nedim Tör, “Plaisir d’Istanbul İçin”, *TTOK Belleteni*, S 184, Mayıs 1957, s.12.

dönemin dikkate değer yerli süreli yayınları arasında yer almıştır. BYTGM'nin çalışmaları neticesinde, Türkiye'deki sosyal ve iktisadi gelişmeleri yurt dışında tanıtmak üzere İngilizce olarak hazırlanan "Kalkınan Türkiye Mecmuası" ve benzer mahiyetteki "Türkiye Yıllığı" dönemin önemli tu ristik propaganda ve tanıtma yayınları arasında bulunmaktadır.¹⁴¹³ Yine BYTGM tarafından 1956 yılı itibariyle "Türkiye Enformasyon Bülteni" adı ile İngilizce bir mecmuanın neşrine başlandığı anlaşılmaktadır.¹⁴¹⁴ T TOK'nın 1957-58 mesai yılı toplantısında, her sene turizm davasına hizmet eden başarılı bir makaleye veya etüde bir mükâfat verilmesi hususu kabul edilmiş, 1957'deki ödül turizm konusundaki neşriyatı ile tanınan ve belli başlı vilayetlerin turizm konusundaki ihtiyaçları konusunda ayrıntılı raporlar hazırlayan Turizm Dairesi Müdürü Selâhattin Çoruh'a verilmişti.¹⁴¹⁵

Bu yıllarda 3 memur, 2 daktilograf ve yıllık 60.000 dolar tahsisatla çalışan New York Türk Haberler Bürosu'nun Müdürü Nuri Ergin ise Türkiye'nin hariçte tanıtılması ve Türkiye aleyhindeki neşriyatın önlenmesi doğrultusunda tanıtım materyalleri basım ve dağıtım çalışmalarını desteklemek üzere "New Turkey" adlı bir kitabın yayımlandığını,¹⁴¹⁶ "National Geographic" gibi ABD'nin tanınmış mecmualarına makaleler gönderildiğini ifade etmişti.¹⁴¹⁷

Bunun dışında Ortadoğu'da turizmi geliştirmek amacıyla İsrail'de yayımlanan "Şalom Mecmuası" 1954 yılı itibariyle "Tekrar Doğan Medeniyet" adıyla özel bir sayı çıkarmıştı. Mecmua Ortadoğu'da ve özellikle Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs ve İsrail'deki seyahat imkânlarını meydana koymaktaydı. Ankara ve İstanbul'daki turizm büroları bu mecmuaya tanıtma çalışmaları kapsamında yazı vermekteydiler.¹⁴¹⁸ 1954'te New York Times gazetesi pazar nüshalarında neşrettiği "seyahat" kısmında Türkiye'nin turistik önemini ve değerini belirten bir makale yayımlamıştı. Türkiye'deki önemli turistik mevkilerden bahseden makalede ülkenin birçok medeniyete sahne olan eşsiz bir tarihî coğrafyaya sahip olduğuna ve tarihî eserler bakımından zenginliğine, bunun yanı sıra ülkede kış sporları gibi turistik imkânların da bulunduğuna işaret edilmiştir.¹⁴¹⁹

5. Film, Televizyon ve Radyo Yayınları

BYTGM Tanıtma Dairesi'nin çalışmalarının da etkisiyle 1950 yılı başlarından itibaren dünya kamuoyunun Türkiye'ye ilgisinin artmaya başladığı anlaşılmaktadır. Böylece yabancı ülke halklarının bu ilgisini devam ettirmeye ve artırmaya yönelik yayın

¹⁴¹³ "Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü'nün Faaliyeti", *T TOK Belleteni*, S 176, Eylül 1956, s.9.

¹⁴¹⁴ "Basın-Yayın ve Turizmin Bu Seneki Faaliyeti", *Cumhuriyet*, 21.12.1956, s.1 ve 5.

¹⁴¹⁵ "Turizm Mükâfatı", *T TOK Belleteni*, S 190, Kasım 1957, s.5.

¹⁴¹⁶ "Memleketimiz ve Milletimiz Tanıtmak İçin", *Cumhuriyet*, 06.09.1952, s.2.

¹⁴¹⁷ "Amerikalılara Kendimizi Tanıtmak Yolundaki Çalışmalar", *Cumhuriyet*, 04.10.1952, s.2.

¹⁴¹⁸ "Tekrar Doğan Medeniyet", *Turizm Âlemi*, S 3, Mayıs 1954, s.22.

¹⁴¹⁹ "Türkiye'nin Turistik Ehemmiyeti", *Turizm Âlemi*, S 4, Haziran 1954, s.13.

çalışmalarına girişildiği görülmektedir.

Bu münasebetle ülkede cereyan eden ve dünya kamuoyunda ilgi uyandıran güncel olaylar, imar ve kalkınma hareketleri, spor faaliyetleri, turistik yerler, tarihî abideler ve halk kültürü unsurları gibi sosyal, kültürel ve iktisadi gelişmeler filme alınarak ABD, İngiltere ve Fransa gibi turizm potansiyeli yüksek ülkelere gönderilmekteydi. ABD’de “Telenews Şirketi” bu filmleri televizyon programlarında göstermekte ve “dünya havadisleri” kapsamında haber programlarına alarak sinemalarda göstermekteydi. “Associated British Pathe Ltd.” adlı şirket İngiltere’de, “Société des Actualités” adlı şirket ise Fransa ve Afrika’daki sinemalarda Türkiye hakkındaki bu filmleri gösterime sokmuştu. Bahsi geçen filmler ayrıca Kanada, Afganistan, Hindistan, Pakistan, Finlandiya, İtalya, İsveç, İsviçre, Yunanistan, Kıbrıs, Yugoslavya, Mısır, Lübnan, Irak, İran, Arjantin, İspanya, Belçika, Çin gibi dünyanın dört bir yanındaki ülkelere gönderilmiş ve bu ülkelerde gösterime girmişti.¹⁴²⁰ BYTGM’nin faaliyetlerine temas eden Genel Müdür Muammer Baykan (1954-1956) Türkiye’yi tanıtmak üzere birçok ülkeye tanıtım filmleri gönderildiğine, bu kapsamda Arap ülkelerine hitaben çekilen “İstanbul’da Bir Ramazan Gününün İntibaları” adlı filmin oldukça talep gördüğüne temas etmiştir.¹⁴²¹ Ülkenin tanıtımı konusunda gündeme gelen filmlerden biri de BYTGM’nin çalışmalarıyla ABD’nin DPD Stüdyosu tarafından çekimine başlanan 27 dakikalık “İstanbul Turistlere Kapısını Açıyor” adlı renkli film olmuştur. Bu film yabancı bir evli çiftin İstanbul’daki turistik ziyaretlerini konu almıştı.¹⁴²²

Bu dönemde Türkiye’deki siyasi ve askerî gelişmeler de çekilen filmler vasıtasıyla dünya kamuoyuna duyurulmuştur. Örnek olarak BYTGM tarafından hazırlanan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Ege gezisi ile ilgili film 15 Eylül 1949’da ABD’nin büyük televizyon şebekelerinden “Colombia Broadcasting Corporation” tarafından iki defa yayımlanmıştı. Aynı filmi aktüalite sinemaları da programlarına almışlardı.¹⁴²³ Türk askerî birliğinin Kore’ye hareketine dair BYTGM tarafından hazırlanıp, New York Haberler Bürosu tarafından dağıtılan film ise ABD’nin 50’den fazla sinemasında gösterilmişti. Söz konusu ülkede “Columbia” ve “National” televizyon şebekelerinin programlarında da yer bulan bu film İngiltere’de 8, Norveç’te 40, Finlandiya’da 30, Kore’de 15 sinemaya gönderilmişti.¹⁴²⁴ New York Haberler Bürosu’nun çalışmaları neticesinde hazırlanan “Bugünkü Türkiye” adlı iktisadi ve sosyal gelişmeleri konu alan renkli film, “geniş perde” olarak çekilen ve Atatürk’ün hayatını anlatırken Türkiye’deki gelişmeleri de gösteren “Bir Kahramanın Hayatı” adlı Türk filmi, yine Türkiye ile ilgili 14 dakikalık renkli başka bir film ABD sinemalarında gösterime girmişti. Bu filmlerin dağıtımını Warner Bros Şirketi tarafından yapılmıştı. Bunun yanı sıra Türkiye’deki turistik yerleri gösteren ve ülkedeki iktisadi faaliyetlerden bahseden iki ayrı filmin daha ABD

¹⁴²⁰ BCA, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 4.

¹⁴²¹ “Hatıralık Eşya Sanayii Canlandırılacak”, *Cumhuriyet*, 29.12.1955, s.1 ve 7.

¹⁴²² “İstanbul’a Dair Turistik Bir Film Çekiliyor”, *TOK Belleteni*, S 161, Haziran 1955, s.20.

¹⁴²³ İnönü’nün Ege Gezisine Aid Film Amerika’da Gösterildi”, *Cumhuriyet*, 17.9.1949, s.2.

¹⁴²⁴ “Kore Birliğimizin Filmi”, *Cumhuriyet*, 14.10.1950, s.3.

televizyonlarında yer almak üzere hazırlandığı anlaşılmaktadır.¹⁴²⁵ 1952 yılı itibariyle Avrupa güzellik kraliçesi seçilmiş olan Günseli Başar'ın Time dergisinde çıkan takdir yazısı ile İstanbul'un tarihî abideleri önünde çekilen bir filminin New York Türk Haberler Bürosu aracılığıyla 100'den fazla Amerikan televizyon istasyonunda yayınlanması ülke tanıtımı açısından olumlu gelişmeler arasında yer almıştı.¹⁴²⁶ Söz konusu yıl içinde bu büronun tanıtım faaliyetleri çerçevesinde 86 yerde Türkiye'ye ait tanıtım filmleri gösterime girmiş, "Bugünkü Türkiye" filmstrip'i 1.733 müesseseye dağıtılmış, Türkiye ile ilgili 35 radyo ve televizyon yayını yapılması sağlanmıştı.¹⁴²⁷ ABD'de NBC istasyonlarından verilen bilgiye göre Türk Haberler Bürosu 1957 yılı itibariyle tüm ABD'ye hitap eden bir dizi televizyon programı kapsamında İstanbul, Ankara ve İzmir'deki son kalkınma hareketleri ile ülke sathındaki iktisadi hamleleri içeren bir propaganda yayını yapmayı kararlaştırmıştı.¹⁴²⁸

Bu dönemde, Noel Baba'nın Antalya'da yaşamış olduğunun tespiti üzerine BYTGM tarafından çekilen Antalya'ya yönelik filmin ABD'de gerek sinemalarda "havadis şeritleri"nde gerekse televizyon programlarında büyük ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Öyle ki bu filmin ABD'li film şirketleri tarafından dünya sathında dağıtımının yapılması planlanmıştı.¹⁴²⁹ Bu süreçte gerçekleşen önemli bir olay da BYTGM'nin bir Amerikan firmasına Türkçe ve İngilizce çevirtmiş olduğu "Bizim Dünyamız" adlı renkli filmin ABD'de 230 civarında filmin iştirak ettiği bir müsabakada birinciliği kazanması olmuştur. Tarihî ve tabii güzellikleri ile İstanbul'un ele alındığı filmde Malta Köşkü'nde yapılan Türk elbiseleri defilesi, Çinili Köşk'te hazırlanan safhalarıyla kebab yapımına dair sahneler yer almakta idi. Buna ek olarak aynı şirkete çektirilen "Kalkınan Türkiye" belgeselini, bir Belçika şirketine çektirilen iki turistik filmi ve BYTGM Film Dairesi tarafından halk oyunları festivalinde çekilerek seslendirilen renkli filmi dönemin önemli propaganda ve tanıtma faaliyetleri arasında değerlendirmek mümkündür.¹⁴³⁰

BYTGM döneminde Denizcilik Bankası tarafından dış hatlarda işleyen yolcu gemileri vasıtasıyla İstanbul'u yabancılara tanıtmak ve ülkeye gelen turist sayısını artırmak üzere Yönetmen İlhan G. Arakon'a renkli ve kısa bir belgesel film olarak "Bir Şehrin Hikâyesi" adlı 10-15 dakikalık bir film çektirilmiştir. Bu filmin Türkiye'den ziyade yabancı ülkelerde gösterime sokulması amaçlanmıştı. Turizm Âlemi adlı mecmuanın tespitlerine göre "*film ustalıklı hazırlanmış, baskısı, renkleri, montajı, ritmi, müziği, sözleri ve nükteleri ile ölçülü, hareketli ve ilgi çekici bir reklam filmi*" özelliği göstermekteydi.¹⁴³¹

¹⁴²⁵ "Amerika'da Gösterilen Türk Filmi", *TOK Belleteni*, S 185, Haziran 1957, s.9.

¹⁴²⁶ "Memleketimiz ve Milletimizi Tanıtmak İçin", *Cumhuriyet*, 06.09.1952, s.2.

¹⁴²⁷ "Amerikalılara Kendimizi Tanıtmak Yolundaki Çalışmalar", *Cumhuriyet*, 04.10.1952, s.2.

¹⁴²⁸ "Türkiye'yi ABD'ye Tanıtma Faaliyeti", *TOK Belleteni*, S 184, Mayıs 1957, s.14.

¹⁴²⁹ "Noel Baba Filmi Dünya Sinema ve Televizyonlarında", *Cumhuriyet*, 21.12.1955, s.3.

¹⁴³⁰ "Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü'nün Faaliyeti", *TOK Belleteni*, S 176, Eylül 1956, s.9; Konuya ilişkin olarak Umum Müdür Muammer Baykan'ın beyanına ayrıca bkz.; "Basın-Yayın ve Turizmin Bu Seneki Faaliyeti", *Cumhuriyet*, 21.12.1956, s.1 ve 5.

¹⁴³¹ "Bir Şehrin Hikâyesi", *Turizm Âlemi*, S 2, Nisan 1954, s.14 ve 26.

Bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye’de çekilen filmlerin yurt dışına çıkarılması ve yayımlanması konusunda bir kısım sıkıntılarla da karşılaşılabilmekteydi. Örnek verilecek olursa “Bir Şehrin Hikâyesi” adlı filmi Türkiye’nin propagandasını yapmak üzere kısa bir süre için yurt dışına çıkaran gazeteci ve yazar Halûk Durukal bu sıkıntılarla karşı karşıya kalan isimlerden biri olmuştu. BYTGM’nin resmî onayına rağmen Emniyet Müdürlüğü işlemlerinden gümrük muamelelerine kadar birçok mercide engelleyici bürokratik işlemlerle karşılaşan bu girişim¹⁴³² turistik tanıtım filmlerinin yurtdışına çıkarılması ve gösterimi hakkındaki uygulamalar konusunda sorgulanması gereken bir soruna işaret etmesi bakımından önem arz etmiştir.

BYTGM’nin tanıtım filmleri çekimleri konusunda yerli ve yabancı uzmanlardan yararlanmış ve yabancı yapımcılarla ortak çalışmalar içinde bulunmuştur.¹⁴³³ Bunun dışında doğrudan yabancı idareler ve şirketler tarafından da Türkiye’yi tanıtıcı filmlerin çekildiği ve bu konuda yetkili merciler tarafından gereken kolaylıkların sağlandığı görülmektedir. Örnek olarak Avrupa İktisadi İşbirliği İdaresi adına 1950’de çekilmesi planlanan ziraat, köy hayatı ve turizm ile ilgili öğretici filmler için incelemelerde bulunmak üzere Amerikan uyruklu Sinolair Road’un Türkiye’de görevlendirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu çekimin yapılabilmesi için söz konusu şahsın Trakya kara yollarında seyahat etmesine ve gezisi sırasında bu yerlerdeki yasak bölgelere girmesine Bakanlar Kurulu kararıyla izin verilmiştir.¹⁴³⁴ İngiliz “Eagle Lion” adlı film şirketinin mümessillerinin de İngiliz sinemalarında gösterime sokmak üzere Ankara, Erzurum, Kars, Elazığ, Malatya, Karabük, Zonguldak gibi şehirlerin filmlerini çektikleri ve bu konuda devlet organlarından destek gördükleri anlaşılmaktadır. Bu ekipteki sinema mütehassıslarından Bay Clarck söz konusu şehirlerdeki tarihî ve tabii güzellikler ile günlük yaşantıyı 700 metrelik filme aldıklarını belirtmiş ve filmlerin gösterime girmesiyle İngilizlerin Türkiye’yi daha yakından tanıma fırsatı bulacaklarına işaret etmişti.¹⁴³⁵ 1955 yılı itibariyle İstanbul’un fethini konu alan bir filmin çekimi için İtalyan ve Türk şirketlerinin ortak bir çalışma yürüttüğü ve bu çalışmada İtalya-Fransa ortak yapımı olarak 1954’te gösterime giren “Atilla” adlı filmde görülen bazı tarihî bilgi hatalarına düşülmemesi için T TOK yetkililerinin devreye girdiği görülmüştü.¹⁴³⁶ 1956’da kültür ve medeniyet filmleri mütehassısı Belçika film amillerinden Pierre Lévie, BYTGM hesabına Güney ve Batı Anadolu sahil bölgelerini, Konya’yı ve Ürgüp Kaya Manastırları’nı filme almak, UNESCO için “Hitit Dünyası” adlı kültürel bir film ve Denizcilik Bankası için de turistik bir film çekmek üzere Türkiye’ye gelmişti. Anadolu’da daha önce de Belçika Maarif Vekâleti adına eski Yunan medeniyetine ilişkin çekimler yapan Lévie bu vesileyle ülkenin birçok turistik yerini gezme fırsatı bulmuş ve Türkiye’nin güzelliklerine, Anadolu halkının misafirperverliği ile civanmertliğine

¹⁴³² Halûk Durukal, “Memleket Propagandası Mevzuunda Acıklı Bir Müşahedemiz”, *Cumhuriyet*, 22.03.1955, s.5.

¹⁴³³ Er, *a.g.e.*, s.128-129.

¹⁴³⁴ BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 120, Dosya No: 82, Sıra No: 9.

¹⁴³⁵ “Memleketimizde Çekilen Film”, *Cumhuriyet*, 10.10.1949, s.3.

¹⁴³⁶ “İstanbul’un Fethi Filmi Roma’da Çekiliyor”, *T TOK Belleteni*, S 157, Şubat 1955, s.11.

hayranlığını dile getirerek, İstanbul, Ürgüp-Göreme, Pamukkale ve Fırat Vadisi gibi turistikdeğerleriyle Türkiye'nin birinci sınıf bir turizm ülkesi olabileceğine vurguda bulunmuştu.¹⁴³⁷

Yazar Türkân Türker, Avrupa ve ABD'de muhtelif kültürel ve sosyal statüye sahip insanlarla kurduğu temaslar sırasında bu kişilerin Türkiye hakkında ya hiçbir şey ya da çok az şey biliyor olduklarına şahit olduğunu belirterek Kore'deki Türk Birliği'nin başarıları hakkında bilgi sahibi olmalarına rağmen Türkiye'nin nasıl bir yer olduğu hakkında bilgilerinin olmadığına işaret etmiştir. Bir Amerikan seyahat birliği adına çalışan Karl Robinson bu dönemde Türkiye gelmiş ve Hükûmet'in ve BYTGM'nin desteğiyle kendisine eşlik eden bir tercüman eşliğinde bir "jeep" ile bütün Türkiye'yi dolaşmış, nihayetinde 6 ay süren çalışmalar neticesinde bir buçuk saat süren "Adventure on Turkey" adlı renkli belgesel film ortaya çıkmıştı. ABD'de gösterime giren bu filmde İstanbul Boğazı, Taksim Meydanı ve tarihî ve tabii yerler gösterilmiş, ardından modern bir Türk ailesinin evi ziyaret edilmişti. 1951 Türkiye ve 1952 Avrupa güzeli se- çilen Günseli Başar da bu filmde yer almıştı. Bunları Ankara, İzmir, Adana ve İskenderun ile Karadeniz bölgesindeki belli başlı modern şehirlerin gösterimi takip etmişti. Robinson kullandığı kelimeleri Türkler lehine özenle seçmiş, ufak köylere kadar giderek buralarda kullanılmaya başlanan modern aletlerle Türk köylüsünün nasıl kalkındığını anlatmıştı. ABD'de yabancı izleyiciler tarafından da büyük bir ilgi ve beğeni topladığı anlaşılan ve bu suretle Türkiye'nin tanıtım çalışmalarına önemli bir katkıda bulunan filmin ABD'den sonra Kanada, Avrupa ve yakın şark ülkeleri ile imkânlar doğrultusunda dünyanın dört bir tarafında gösterime sokulması planlanmıştı.¹⁴³⁸

Nuh'un gemisini aramak üzere 1952'de Türkiye'ye gelen Fransız arkeologların çektikleri "Ararat" ve BYTGM tarafından çekilen "Türk Ordusu'na Saygı" adlı filmler Türk-Fransız Dostluk Komitesi'nin Paris'te düzenlediği bir toplantı sırasında davetlilere gösterilmişti. Sinema salonunda yapılan toplantıda komitenin başkanı H. Hermit, fahri başkanı eski bakanlardan Albert Sarraut, elçilik erkânı ve Paris'teki Türk temsilcileri hazır bulunmuşlardı. Samimi bir havada geçtiği anlaşılan bu toplantı sırasında yapılan gösterim Türkiye'nin tanıtımına hizmet etmişti.¹⁴³⁹ Türkiye'nin tanıtım faaliyetlerine katkıda bulunan TTK da 10 Şubat 1955 tarihinde Melek sinemasında "Filmlerle Turistik Türkiye" matinesi düzenlemişti. BYTGM'nin desteğiyle çekilen bu filmlerde turistik Antalya ve civarı, Göreme'deki peri bacaları ve İçel sahilleri tabii manzaraları ile yer almıştı.¹⁴⁴⁰

Bu dönemde kültürel değerlerin çekilecek filmler vasıtasıyla yerli ve yabancı turistlere tanıtılması konusunda da çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Örnek olarak Edebiyat

¹⁴³⁷ "Bir Belçikalı Film Âmili İstanbul'da", *TTOK Belleteni*, S 172, Mayıs 1956, ss.16.

¹⁴³⁸ Türkân Türker, "Türkiye'de Bir Macera", *Turizm Âlemi*, S 4, Haziran 1954, s.9 ve 25.

¹⁴³⁹ "Paris'te Türk-Fransız Komitesi Dostluk Komitesi", *TTOK Belleteni*, S 133, Mart 1953, s.16.

¹⁴⁴⁰ "Turistik Türkiye Matinesi", *Cumhuriyet*, 07.02.1955, s.3.

Tarihçisi Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlana'nın 681'inci vefat yıldönümü etkinlikleri kapsamında Mevlevihanelerde aslına uygun dekorla ve usulüne uygun şekilde düzenlenecek Mevlevi cem ayininin ve mukabelelerinin filme alınması tavsiyesinde bulunmuştu. Böylece hem arşivlik bir kaydın alınmış hem de konukların tarihî bilgilerinin zenginleştirilmiş olacağını belirterek, bu suretle bir film müzesinin oluşturulmasındaki faydalara temas etmişti.¹⁴⁴¹

Ülkede çekilecek filmler için verilen izinlerin dışında bu konuda gerekli teçhizatın temin edilmesi ve çekilen filmlerin banyo edilmek üzere yurt dışına gönderilmesi konusunda da BYTGM'nin doğrudan işin içinde bulunduğu görülmektedir. BYTGM Film Servisi'nin ihtiyacı olan 2.300 metre negatif boş sinema filmi ile 500 metre pozitif boş sinema filmi,¹⁴⁴² 2 milyon Fransız Frangı tutarındaki 35 mm'lik pozitif sinema filmi,¹⁴⁴³ 16.956.289 Fransız Frangı değerindeki 35 mm.lik boş sinema filmi ile fotoğraf kâğıtları,¹⁴⁴⁴ 4.280 dolar tutarındaki bir "radio teletype" cihazı,¹⁴⁴⁵ 10.009.000 Fransız Frangı tutarındaki 35 mm.lik Kodak marka boş sinema filmi ile 5.120 dolar tutarındaki Prevost Moviola marka iki adet 35 mm'lik "senkron ve montaj masası" bu dönemde Bakanlar Kurulu kararı ile satın alınan film teçhizatına birer örnek teşkil etmektedir.¹⁴⁴⁶ Ayrıca film kopya makinesi ile aksamının "Etablissements André Debré, Matériel Cinématographique" adlı firmadan sağlanması da Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanmıştır.¹⁴⁴⁷ Benzer şekilde BYTGM hesabına "D.P.M. Production Firması" tarafından İstanbul'da çevrilmesi öngörülen turistik filmin,¹⁴⁴⁸ "Reklam Moran Film Şirketi" tarafından çekilen Bergama'ya, Efes'e, İstanbul'a ve Türk folkloruna ait turistik renkli filmlerin,¹⁴⁴⁹ Hamburg'ta Kapheim Yayınevi'nin muhabirlerinden Ernst Arndt ile Werner Beckmann'ın Türkiye'nin tarihî abideleri ile turistik yerlerine ait renkli olarak çekecekleri filmin,¹⁴⁵⁰ Hamburg'ta bulunan "Deutscher Kulturfilm Koerber" adlı film şirketi nin Başoperatörü Victor Schamouni ile yardımcısı Eberhard Voigt'ın Türkiye'de çekecekleri turistik filmlerin,¹⁴⁵¹ Belçika'da yayımlanan "Journal des Voyages"

¹⁴⁴¹ Abdülbaki Gölpınarlı, "Mevlânâ İhtifali ve Haklı Bir İstek", *TOK Belleteni*, S 168, Ocak 1956, s.9-10; Sadi Yaver Ataman da bu vesileyle Mevleviliğin asıl karakteristik tarafının musiki ve raks ile ibadet tarzındaki orijinalliğinden kaynaklandığını vurgulamış, ilahi bir cezbe ile Allah aşkına dönerek raks eden Mevlevi dervişinin halinin dünyanın ve kâinatın bir işareti sayıldığına temas etmiştir. Bu ayinlerde tarikatın özüne ve ruhaniyetine uygun olarak ortaya çıkan ve icra edilen musikinin de sanat musikisinin şaheser örnekleri arasında yer aldığını beyan etmiştir (Sadi Yaver Ataman, "Mevlânâ Musikisi", *TOK Belleteni*, S 168, Ocak 1956, s.11).

¹⁴⁴² BCA, Fon No: 030.18.02., Kutu No: 120, Dosya No: 69, Sıra No: 9.

¹⁴⁴³ BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 135, Dosya No: 24, Sıra No: 5.

¹⁴⁴⁴ BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 144, Dosya No: 87, Sıra No: 19. BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 136, Dosya No: 74, Sıra No: 112

¹⁴⁴⁵ BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 136, Dosya No: 74, Sıra No: 14.

¹⁴⁴⁶ BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 138, Dosya No: 127, Sıra No: 20.

¹⁴⁴⁷ BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 127, Dosya No: 101, Sıra No: 17.

¹⁴⁴⁸ BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 18, Dosya No: 134, Sıra No: 4.

¹⁴⁴⁹ BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 133, Dosya No: 86, Sıra No: 4.

¹⁴⁵⁰ BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 137, Dosya No: 85, Sıra No: 10.

¹⁴⁵¹ BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 146, Dosya No: 23, Sıra No: 17.

dergisinin sahibi Lucien Offenberk tarafından turizm, güzel sanatlar, folklor, el sanatları ve ekonomik münasebetler konularında Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde çekilen renkli foto filmlerinin¹⁴⁵² banyo edilmek üzere ülke dışına çıkarılmasına Bakanlar Kurulu tarafından "Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamname" uyarınca izin verildiği görülmektedir. Bu gelişmeler devletin basın, yayın, propaganda ve tanıtım çalışmaları konusunda gerekli teçhizatın sağlanması doğrultusundaki hassasiyetini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Turistik tanıtım ve propaganda filmleri ve televizyon yayınları kadar önem arz eden başka bir yayın vasıtası da radyo olmuştur. Bu dönemde 15 lisanda yayın yapan Ankara Radyosu'nun propaganda yayınlarını daha etkili hâle getirmek üzere Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü Muammer Baykan'ın başkanlığında bir "Kısa Dalga Yayın Komitesi" kurulmuş ve çalışmalara başlamıştı. Komisyon Türkiye'nin tarihî, kültürel, arkeolojik ve turistik değerlerini ve iktisadi kalkınma hamlelerini yabancılara tanıtmak üzere ilgili sahalardaki akademisyenlere radyo için konuşmalar hazırlatılmasına karar vermişti.¹⁴⁵³ Turizm Dairesi Müdürü Selâhattin Çoruh da Ankara Radyosu'nda 8 yıl boyunca her hafta Cuma günü halka seyahat zevki aşılacak, ülkenin güzelliklerini anlatmak, tarihî eser ve abideleri korumak ve turizm servetlerini değerlendirmek konularında yayın çalışmalarında bulunarak önemli bir tanıtım faaliyetine imza atmıştı.¹⁴⁵⁴ Benzer şekilde İstanbul Radyosu'nda da İstanbul'un eski dönemlerinde yaşamış seyyahların, müelliflerin ve araştırmacıların gözlemlerinin, dönemlerine ait müziklerle işlenerek yayımlanması planlanmıştı.¹⁴⁵⁵

Yurt dışındaki radyo istasyonlarında gerçekleştirilen yayım faaliyetleri de ülke tanıtımı konusunda ciddi yankılar uyandırmaktaydı. Örnek olarak, BYTGM'nin teşebbüsleri ile "Paris Inter Radyosu"nda "Boğaziçi'nden Akisler" adlı bir yayına başlanmıştı. Bu yayında Türkiye'yi her yönden tanıtacak konular işlenmekte, ayrıca Türk müziği yayınlarına da yer verilmekteydi. Yoğun bir ilgi gördüğü anlaşılan bu programda Türkiye ile ilgili üç soru sorulmakta ve bu üç soruya en doğru cevabı veren kişiye Türkiye'de iki haftalık tatil imkânı sağlanmaktaydı. Müsabaka münasebetiyle sorulara verilen cevaplardan ve müsabakaya gösterilen ilgiden bu programın yalnız Fransa'da değil, Belçika ve İsviçre gibi ülkelerde de büyük dinleyici kitlesine sahip olduğu anlaşılmaktaydı.¹⁴⁵⁶

Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü Ahmet Şükrü Esmir, ABD'nin Marshall planından faydalanan ülkelerin turizmi geliştirmek üzere yaptıkları çalışmaları ele almak üzere 1950 yılı itibariyle New York'ta toplanan "Avrupa İktisadi İşbirliği Turizm

¹⁴⁵² BCA, Fon No: 030.18.01.02., Kutu No: 144, Dosya No: 95, Sıra No: 9.

¹⁴⁵³ "Ankara Radyosu Propaganda Neşriyatını İslah Ediyor", *Cumhuriyet*, 07.10.1955, s.1 ve 3.

¹⁴⁵⁴ Selâhattin Çoruh, "Turizm, Basın-Yayın'dan Ayrılmalıdır III", *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 166, Ağustos 1959, s.295.

¹⁴⁵⁵ "Radyo Programlarında Yapılacak Yenilikler", *Cumhuriyet*, 20.10.1955, s.1 ve 5.

¹⁴⁵⁶ "Paris Radyosu'nda Türkiye'yi Tanıtacak Konuşmalar", *Cumhuriyet*, 11.08.1957, s.3.

Toplantısı”na katılmış ve burada Türkiye’nin iktisadi yapısının ana hatlarını ve bu yapıyı geliştirmek için Marshall yardımının ne yolda kullanıldığını açıklamıştı. Esmer, Türkiye’nin kalkınmasında tarım ve madencilik yanısıra tabii ve tarihî zenginliklerin yarattığı elverişli durum nedeniyle turizmin üçüncü bir sanayi olarak önemli bir rol oynayabileceğini belirterek, ülkedeki turizm çalışmaları hakkında açıklamalarda bulunmuştu.¹⁴⁵⁷ Esmer, toplantı vesilesiyle ABD’de bulunduğu süreç içinde çeşitli radyo programlarına da konuk olmuştu. İlk olarak “Amerika’nın Sesi” radyo programına katılan Esmer, bu münasebetle toplantıdaki görüşmelere ve Türkiye’nin turizmi geliştirmek üzere başvurduğu tedbirlere değinmiş,¹⁴⁵⁸ takiben 11 Şubat 1950 tarihinde “Amerikan Broadcasting Company Radyosu”nda Türkiye’deki siyasi gelişmelerle birlikte turizm imkânlarını konu alan sorulu cevaplı 15 dakikalık bir söyleşiye katılmıştı.¹⁴⁵⁹ ABD’deki Haberler Bürosu’nun Türkiye’yi Amerikan halkına çeşitli vasıtalarla tanıtmak amacıyla olduğu, bunun için radyo yayınları aracılığıyla her gün 15 dakika büronun çalışmalarına değinildiği, büroda Türkiye hakkında verilen izahatın bülten halinde gazeteler vasıtasıyla Amerika’daki Türklere dağıtıldığı, haftada bir gün İngilizce bülten neşredildiği, broşürler yayımlandığı ve Amerikan ansiklopedilerinde yer alan Türkiye hakkındaki yanlış bilgilerin de imkânlar doğrultusunda düzeltilmesi de Esmer’in temas ettiği konular arasında yer almıştı.¹⁴⁶⁰ Türkiye’ye döndüğünde, Amerikalıların Türkiye hakkında ilgi ve bilgilerinin arttığını gördüğünü beyan eden Esmer, “*Harbden evvel Türkiye Amerikalılar için harem, çarşafli kadınların, fesli erkeklerin ve kafesli evlerin memleketi idi. Fakat şimdi bizi daha iyi tanıyorlar. Türkiye hayallerinde yaşattıkları garabetler memleketi olmaktan çıkmıştır.*” diyerek İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin tanıtımı konusunda yapılan çalışmalara ve bunların ABD’deki olumlu yansımalarına değinmişti.¹⁴⁶¹

6. Sergiler ve Fuarlar

Osmanlı Devleti tarafından iştirak edilen 1851 tarihli Londra Sergisi ile başlayan organize sergi ve fuar faaliyetlerine Cumhuriyet döneminde de önem verilmiştir. Bu faaliyetler iktisadi faaliyetlere ve kültürel etkileşime sağladığı katkının yanı sıra turizm faaliyetlerine hareketlilik kazandırmak gibi bir özeliği de bünyesinde barındırmaktaydı. Konuya verilen önem çerçevesinde 1949 yılında toplanan Birinci Turizm Danışma Kurulu’nda turistik faaliyetleri artırmak üzere sergiler, fuarlar, panayır, festivaller, kongreler, konferanslar, kültürel ve sportif faaliyetler düzenlenmesi doğrudan devletin üzerine, alacağı işler başlığı altında değerlendirilmişti.¹⁴⁶² Turizm İşbirliği Nizamnamesi’ne göre de sergi ve fuar faaliyetleri ile doğrudan ilgili olan İktisat ve Ticaret Vekâleti bile turizmle ilgili ticari konularla, millî ve uluslararası sergi ve fuarların

¹⁴⁵⁷ “Turizm Davası”, *Cumhuriyet*, 20.12.1950, s.3.

¹⁴⁵⁸ “Amerikalılar ve Biz”, *Cumhuriyet*, 27.1.1950, s.3.

¹⁴⁵⁹ “Ahmet Şükrü Esmer’in Amerikan Radyosunda Konuşması”, *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1950, s.3.

¹⁴⁶⁰ “Amerika’daki Turizm Toplantıları ve Biz”, *Cumhuriyet*, 5.3.1950, s.1 ve 4.

¹⁴⁶¹ “Amerikalılar ve Biz”, *Cumhuriyet*, 27.1.1950, s.3.

¹⁴⁶² “Turizm Danışma Kurulu”, *Türk Ekonomisi*, S 79, Ankara, Ocak 1950, s.4.

teşvik ve himayesi doğrultusunda alacağı karar ve tedbirler konusunda BYTGM'nin değerlendirmelerini almak durumunda idi. Açılmaları önceden resmî izin alınmasına bağlı panayır, fuar, festival gibi turistik hareketler, bunlara izin veren resmî merciler tarafından izin verildikleri tarihte BYTGM'ye bildirilecekti.¹⁴⁶³

Sergi ve fuar faaliyetlerine BYTGM ile İktisat ve Ticaret Vekâleti'nin yanı sıra yerel idarelerce de ilgi gösterildiği anlaşılmaktadır. Bu münasebetle 10 Aralık 1951 tarihinde toplanan IV. Türk Belediyecilik Kongresi'nde teşkil edilen "Turizm Komisyonu" turizm propagandası kapsamında düzenlenmesi öngörülen sergi, panayır, fuar ve spor faaliyetlerini de gündemine almıştı.¹⁴⁶⁴ Belediyelerin bu tür sosyal ve iktisadi faaliyetleri turizm hareketliliğinin halka yansımalarına yol açan başlıca etkenler arasında yer almaktaydı. Buna örnek olmak üzere İstanbul Belediye Başkanı ve Valisi Lütfi Kırdar'ın yoğun mesaisi ile 1 Ekim 1949'da açılan "İstanbul Sergisi" şehrin turizm potansiyelini yükselten önemli bir etkinlik olmuştu.¹⁴⁶⁵ Ticaret, sanayi ve iktisat sahalarındaki ürünlerin sergilendiği etkinliğe yurt içinden 700 bin civarında vatandaşın katıldığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁶⁶ Etkinlikte yer alan İstanbul manzaraları ve planları, teknik okullar sergisi, resim ve kitap sergisi kültürel propaganda çalışmalarına katkı sağlamış, sergide bir de eğlence alanı teşkil edilmişti.¹⁴⁶⁷ Bu etkinlik takip eden yıllarda da artan bir ilgiyle devam etmiştir.

Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü Muammer Baykan ülkede himaye görmediği için gelişmemiş olan mahalli renkleri taşıyan hatıra eşya sanayisini canlandırmak ve bu işle iştigal eden müteşebbisleri himaye etmek üzere çalışmalara girişildiğini ifade etmiştir. Örnek olarak İzmir'e ve İstanbul'a gelen bir yabancıнын bu şehirlerin özelliklerini taşıyan hatıra eşya bulamadığını belirtmiş, bu münasebetle konuya ilişkin yapılacak çalışmaların önemli bir gelir kaynağı ve propaganda vesilesi teşkil edeceğini vurgulamıştır.¹⁴⁶⁸ Bu gelişmeler doğrultusunda ülke sathında düzenlenen sergilerde yerel sanayi ürünlerinin de dikkate alındığı görülmüştür. 1951'de İstanbul'da Kenan Özbel tarafından açılan ve Türk halk kültürü ürünlerinin teşhir edildiği "Anadolu Kıyafetleri ve El Sanatları Sergisi" bu anlamda hem turistik hatıra eşyası üretimi konusunda yol gösterici olmuş, hem de iç turizm ve tanıtım faaliyetlerine katkı sağlamıştır.¹⁴⁶⁹ 18 Mayıs 1956 tarihinde Türk-Amerikan Derneği'nde Konya kaşık sanayisine dair açılan sergiyi de bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Serginin açılış töreninde dernek üyeleri, Konya milletvekilleri, Amerikan Elçiliği mensupları ve Genel

¹⁴⁶³ "Turizm İşbirliği Nizamnamesi", *Resmî Gazete*, 17 Eylül 1955, S 9106, Karar Sayısı: 4/5643, Karar Tarihi: 05.08.1955.

¹⁴⁶⁴ *Turizm Bilgisi...*, s.236-237.

¹⁴⁶⁵ "İstanbul Sergisi Münasebetile", *Cumhuriyet*, 3.11.1949, s.1ve 3.

¹⁴⁶⁶ "İstanbul Sergisi Dün Gece Kapandı", *Cumhuriyet*, 1.11.1949, s. 3.

¹⁴⁶⁷ "İstanbul Sergisi'nin Bilançosu", *Türk Ekonomisi*, S 79, Ankara, 1950, s. 8.

¹⁴⁶⁸ "Hatıralık Eşya Sanayii Canlandırılacak", *Cumhuriyet*, 29.12.1955, s. 1 ve 7.

¹⁴⁶⁹ Ayşe Nur, "Anadolu Halk Kıyafetleri ve El Sanatları Sergisi'nde", *TOK Belleteni*, S 117, Ekim 1951, s.18-19; Albert Gabriel, "Halk Elbiseleri Sergisi ve Anadolu Sanatı", *TOK Belleteni*, S 118, Kasım 1951, s.5-6.

Müdür Muammer Baykan hazır bulunmuşlardı. Konyalı gazeteci Sofu Tuğrul'un şahsi çabaları ile oluşturulan sergide Konya Arkeoloji Müzesi Müdürü Mehmet Önder, Konya kaşıkçılığı hakkında bilgi vermiş ve sergi Amerikalı ziyaretçiler tarafından takdirle karşılanmıştı.¹⁴⁷⁰

Bu dönemdeki diğer bir önemli faaliyet, İngiliz Kültür Heyeti'nin girişimleriyle Türkiye ile İngiltere arasındaki dostluk ve kültür ilişkilerini artırmak amacıyla Beyazıt'ta Kuyucu Murat Paşa Medresesi'nde, Anadolu'yu ziyaret eden İngiliz seyyahların Türklere dair yazdıkları ilk yazıların ve resimlerin teşhir edildiği sergi olmuştur. Sergide Kanuni Sultan Süleyman döneminde İngiliz Tüccar Anthony Jenkinson'un Osmanlı ülkesine dair yazdığı yazılar, 17. yüzyılda yaşayan tacir, gezgin ve yazar Peter Mundy adlı bir İngiliz'in kitabında yer alan Türkiye'ye ve Türklere ait resimler ve İngiliz seyyahların Türkiye hakkında yazdıkları kitaplardan örnekler sunulmuştu. İngiltere nezdindeki ilk Türk Elçisi Yusuf Ağâh Efendi'nin III. George'a itimatname verişine dair tablo, ilk İngiliz Elçisi William Harborne'nin Padişah III. Mehmet'in huzuruna kabul edilmesine dair resim de sergideki dikkate değer teşhir ürünleri arasında yer almıştı.¹⁴⁷¹

BYTGM döneminde yurt dışında doğrudan Türkiye'yi konu alan ve Türk Hükümeti tarafından desteklenen sergi faaliyetleri de olmuştur. Örnek olarak 1952 yılı içinde ABD'de New York Haberler Bürosu'nun tanıtım faaliyetleri kapsamında Türklerin yaşantılarının çeşitli yönlerine temas eden 42 sergi düzenlenmişti.¹⁴⁷² Aynı büro tarafından 1953'te şehrin en büyük garı olan "Grand Central"da Türkiye'nin tabii güzelliklerini ve çeşitli yönlerini belirten 70 fotoğrafın teşhir edildiği bir sergi açılmıştı.¹⁴⁷³ Bunun dışında, Denizcilik Bankası'nın lüks gemilerinden "S.S. Tarsus"un 432 yolcusu ile çıktığı turistik seyahatte yolculara "Kalkınan Türkiye" isimli bir sergi eşlik etmişti. 14 Haziran 1954 tarihinde yola çıkan¹⁴⁷⁴ ve Casablanca üzerinden 7 Temmuz 1954 tarihinde Miami'ye varan gemi burada Hükümet ve Belediye yetkilileri tarafından karşılanmış, karşılama töreninin ardından ziyarete açılan sergiyi ilk gün 13 bin kişi ziyaret etmişti. Bu ziyaret nedeniyle şehirde yedi günlük süre "Türk haftası" olarak ilan edilmişti.¹⁴⁷⁵ Geminin sonraki durağı New York şehri olmuş, İstanbul Mebusu Lütfi Kırdar, New York Belediye Reisi'ne İstanbul şehrinin anahtarını vermiş, şehirde 21 Temmuz tarihi "Türk günü" ilan edilmişti. Bu münasebetle Olgunlaşma Enstitüsü öğrencileri tarafından düzenlenen defilede Türk tarihi ve yeni kıyafetleri teşhir edilmiş, bu defileye New York'un tanınmış şahsiyetleri katılmış ve etkinlik çeşitli televizyon istasyonları tarafından gösterilmiştir.¹⁴⁷⁶

¹⁴⁷⁰ "Ankara'da Açılan Kaşık Sergisi", *Cumhuriyet*, 19.05.1956, s.3.

¹⁴⁷¹ "Türkiye'ye Dair İngiliz Eserleri Teşhir Edildi", *TTOK Belleteni*, S 161, Haziran 1955, s. 18.

¹⁴⁷² "Amerikalılara Kendimizi Tanıtmak Yolundaki Çalışmalar", *Cumhuriyet*, 04.10.1952, s. 2.

¹⁴⁷³ "Türk Haberler Bürosu'nun New York'taki Sergisi", *Cumhuriyet*, 09.09.1953, s. 3.

¹⁴⁷⁴ "Tarsus Bugün Atlantik Seyahatine Çıkıyor", *Cumhuriyet*, 14.06.1954, s.1; "Tarsus Dün Amerika Seyahatine Çıktı", *Cumhuriyet*, 15.06.1954, s. 1 ve 6.

¹⁴⁷⁵ "Tarsus Dün Miami'ye Vardı", *Cumhuriyet*, 08.07.1954, s. 1 ve 6.

¹⁴⁷⁶ "New York'ta Türk Günü İlan Edildi", *Cumhuriyet*, 22.07.1954, s.7.

Ülkenin tanıtımına ve propaganda faaliyetlerine katkı sağlayan diğer bir etkinlik Fransız ressam Madam Chabes'in Anadolu seyahati sırasında yaptığı resimlerin Türk Hükûmeti'nin desteğiyle Fransa'da "ftatre de Paris" içinde ve Avenue Kleber'de "Türkiye Turizm Sergisi" adıyla açılması ve sergi malzemelerinin ayrıca Opera civarında "American Express" vitrinlerinde yer alması olmuştur.¹⁴⁷⁷ Yine Paris'te 1956 yılı Mayıs ayında Türk Sanatkâr Lerzan Bengisu'nun tahta oyma eserleri teşhir edilmiş ve "Galerie Raymond Duncan"da teşhir edilen sergi malzemeleri Fransa'nın "L'Eveil", "La Revue Moderne", "L'Amateur d'Art" gibi önde gelen gazete ve mecmualarında ilgi uyandırmıştı. Mesela, "L'Eveil" gazetesinde konuya ilişkin çıkan bir haberde: "*Bu sergi şarktaki modern sanat zevkinin bir örneğidir. Sade ve zarif olan bu eserlerde aynı zamanda çok kuvvetli bir işçilik de vardır. Bir zamanlar şarkta kadına layık olduğu mevki verilmezdi. Hâlbuki şark kadını zekâ ve kuvvetini göstermiştir; sergide bilhassa kazan çok dikkati çekmiştir.*"¹⁴⁷⁸ denilmiştir.

Bu dönemde TTOK İstanbul'u Sevenler Grubu'nun girişimleri ve Türk Hükûmeti'nin desteğiyle, belli başlı turizm merkezlerinden biri olan Paris'te Louvre Sarayı'nın Marsan Pavyonu'nda 23 Ocak 1953'ten itibaren iki ay süre ile açılan "*Türk Sanatının Haşmeti Sergisi*" Türkiye'nin tanıtımına hizmet eden uluslararası ölçekte bir sergi olarak önem arz etmiştir. Millî propaganda bakımından fayda sağlamak üzere sergi için seçilen 410 parça antika eşya, 145 eski eser rölövesi ve 89 abidenin fotoğrafı Eski Eserler Bürosu Müdürü Saim Ülgen ile Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Halûk Yusuf Şehsuvaroğlu'nun nezareti altında sandıklanarak Müzeler ve Abideler Umum Müdürü Cahit Kınay'ın başkanlığındaki bir heyet ile Marsilya'ya gönderilmişti. Bu eserlerin arasında halılar, kumaşlar, elbiseler, işlemeler, silahlar, tezhip ve ciltçilik sanatlarından örnekler, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait bir çadır ve iki sancak da yer almıştı. Ayrıca 250 adet büyük fotoğraf aracılığıyla Türk mimari eserleri ve üslubu hakkında yabancılara geniş çaplı bir bilgi akışı sağlamak amaçlanmıştı. Fransa Sefareti Kültür Müşaviri M. Camille Bergeaud sergi ile ilgili olarak şunları ifade etmişti:¹⁴⁷⁹

"Asırlar boyunca bazı tarihçiler Türklerin İstanbul'u zaptını Avrupalılara güzel sanatlar namına kayıp olarak aksettirmiş ve bu görüş maalesef birçok kişinin zihninde yer etmiştir. Diğer bir kısım Avrupalıların da aklına Türk sanatı deyince Bizans ve şark sanatları gelir. Paris'te tertiplenecek serginin bütün bu yanlış kanaatleri değiştirmek hususunda büyük faydası dokunacaktır. Avrupalılar Bizans ve Şark sanatlarından ayrı olarak gayet zengin bir Türk sanatının mevcut olduğunu kendi gözleriyle görebilecekleri gibi Türklerin Avrupa medeniyetini ve güzel sanatlarını baltalamak şöyle dursun, bilakis hatırı sayılır derecede zenginleştirdiklerini de idrak edeceklerdir."

Bergeaud, bu sözleriyle serginin Türk sanatının dünyaya tanıtılması konu-

¹⁴⁷⁷ Aydemir Baykan, "Anadolu'da Bir Fransız Kadın Ressamı ve Turizm Davamız", *Cumhuriyet*, 27.03.1955, s.5.

¹⁴⁷⁸ "Bayan Lerzan Bengisu'nun Paris'te Açtığı Sergi", *TTOK Belleteni*, S 177, Ekim 1956, s.20.

¹⁴⁷⁹ "Paris'te Türk Sanat Sergisi", *TTOK Belleteni*, S 132, Ocak 1953, s.15-16.

oynayacağı etkin role temas etmişti. Paris Sergisi hakkında Fransa Maarif Nezareti Güzel Sanatlar Umum Müdürlüğü görevinde bulunmuş ve Türkiye’yi çeşitli vesilelerle ziyaret etmiş olan Georges Huisman: *“Dekoratif Sanatlar Müzesi’nde kurulan ‘Türk Sanatının Haşmeti Sergisi’ Paris halkını, sanatkârları ve tarihçi, tenkitçileri son derece ilgilendirmişti. Bu sergiyle bir efsane yıkılmış oldu. İran sanatının eşsizliği efsanesi. İstanbul müzelerini gördükten sonra anladım ki bu sergi üç kat daha güzel daha haşmetli olabilirdi. Bu serginin uyandırdığı ilgiyi yakın bir yarıda bir modern resim, heykel ve süsleme sanatları sevgisiyle perçinlemek lazım.”* diyerek serginin Avrupa’daki etkilerinden bahsetmiş ve Türkiye’nin sanatve kültür alanında hızlı bir şekilde teşkilatlanmasındaki önemi vurgulamıştır.¹⁴⁸⁰ Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil de sanat şaheseri ve tarih yadigarı eserlerin Paris’te Louvre Müzesi’nin bir salonunda sergilenmesinin ülke için büyük bir kazanç olduğunu ifade ederek, konuya ilişkin şu çarpıcı yorumlarda bulunmuştur:¹⁴⁸¹

“Bu vesile ile hakkımızda yapılan neşriyatı takip edenler, kültürümüzün haşmeti karşısında gösterilen bu sıcak alaka ve takdirin hayranlığa vardığını görmüşler ve iftihar etmişlerdir. Bu hayranlık siyasi şahsiyetlere gösterilmesi mutad olan ne- zaket ve misafirperverliğin ötesinde münevverlerin ve halkın içinden gelen öyle bir hayranlık olmuştur ki kötü propagandaların tesiri altında sanat kabiliyetimizden ince ve asil zevkimizden şüphe edenler bile o salonu gezdikten sonra hakikati göz- leriyle görmüşler ve inkâr yolunu bırakıp o zamana kadar şark sanatının bir peyki sandıkları Türk sanatına hakiki payesini vermek lüzumunu hissetmişlerdir. Bugün Avrupa sanat tarihçileri asırlık gafletlerinden uyanıp böyle bir hidayete ermişlerse biz bu inkılâbı o sergiye borçluyuz.”

Siyavuşgil, bu ifadeleriyle serginin Türk sanat ürünlerinin Paris gibi bir kültür ve sanat şehrinde teşhir edilmesinin önemine işaret etmiş ve bu vesileyle kötü propagandaların etkisi altında kalan yabancı sanatseverlerin ve halkın Türk sanatını asli ve üstün özellikleri ile tanıma fırsatı bulduklarını vurgulamıştır.

Türkiye’yi temsil etmek ve tanıtım faaliyetlerine katkı sağlamak üzere bazı sanatçıların yurt dışında düzenlenen uluslararası sergi faaliyetlerine iştirak ettiği de olmuştur. Bu çerçevede 1951’de Paris’te düzenlenen “39. Beynelmillel Fotoğraf Sanatı Sergisi”nde TTOK’nın fotoğraf mütehassısı Vahram Mardirosyan’ın teşhir ettiği Bursa’daki Ulucami ve Yeşil Türbe ile İstanbul’daki Sultan Ahmet Camii’nin iç çekimleri ve Ayasofya’nın dış görüntüsünden oluşan fotoğrafların büyük ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Bu beğeni Fransız basının önde gelen basın organlarından Figaro gazetesinde de ifade edilmişti.¹⁴⁸² 1956’da, ilk Finlandiya pulunun 100. yılı münasebetiyle Finlandiya Cumhurbaşkanı’nın himayesinde Helsinki’de açılan “Beynelmillel Pul Sergisi”nde Kanada’dan ve İngiltere’den Hindistan’a, Brezilya’dan Mısır ve İsrail’e kadar dünyanın dört bir yanından 508 pul koleksiyonu sergilenmiş,

¹⁴⁸⁰ Nurullah Berk, “George Huisman ile Müzelerimiz Hakkında Bir Konuşma”, *TTOK Belleteni*, S 161, Haziran 1955, s.10.

¹⁴⁸¹ Sabri Esat Siyavuşgil, “Modern Müzecilik!”, *TTOK Belleteni*, S 158, Mart 1955, s.10-11.

¹⁴⁸² “Fotoğraf Mütehassısımızın Muvaffakiyeti”, *TTOK Belleteni*, S 119, Aralık 1951, s.16.

busergide Orhan Brand'ın "Türk Pulları Koleksiyonu" en büyük mükâfat olan "*Grand Prix International*"ı kazanmıştı.¹⁴⁸³

Sergi faaliyetlerinin ardından tanıtma ve propaganda çalışmalarına katkıları açısından fuar çalışmalarına da değinmekte fayda vardır. Bu konuda İzmir Fuarı'nı ilk aşamada zikretmek gerekmektedir. Söz konusu fuar dönemin olduğu kadar Cumhuriyet tarihinin de en iddialı etkinlikleri arasında yer almıştır. Her sene Eylül ayında düzenlenen bu fuar uluslararası niteliği, katılımcı yerli ve yabancı ziyaretçilerin yoğunluğu ile dikkatleri üzerine çekmekteydi. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Prof. Dr. Muhlis Ete'nin nutkuyla açılan 1951 yılı fuarında önceki senelerdekinden bir farkla "Enformasyon Bürosu" kurulmuştu. Köşelerde ihracat birliklerinin ihraç ürünlerini gösteren vitrinler bulunmakta, duvarlar üzerinde harita, resim, grafik ve panolar dikkat çekmekte idi. Buralarda Türkiye'nin sanayi ve ticaret, üretim ve ihraç faaliyetleri görülmekteydi. Bunun dışında Alman pavyonu ziraat aletleri, ABD pavyonu makineleri, İsveç pavyonu ise sadeliği ve eşyaları ile takdir toplamıştı. Fuarda ilk defa olarak Fin ve İsrail pavyonları yer almış, Fin pavyonu züccaciye ürünleri, İsrail pavyonu ise çocuk arabaları, makineleri ve eşyaları ile ilgi uyandırmıştı.¹⁴⁸⁴

BYTGM döneminde yabancı ülkelerde düzenlenen uluslararası fuarlara da iştirak edildiği görülmektedir. Örnek olarak 1950'de katılım sağlanan "Bari Doğu Fuarı"nda Türk pavyonu İngiliz, Macar ve Yugoslav pavyonları gibi başarılı görülen ve beğeni toplayan pavyonlar arasında yer almıştı. Türk pavyonunda devlet fabrikaları mamullerinin yanı sıra halı, çini ve çini vazo gibi ürünler teşhir edilmişti.¹⁴⁸⁵ Bunun dışında, dünyanın en eski fuarlarından biri olan ve her yıl eylül ayında Strazburg'da düzenlenen "Avrupa Fuarı"na BYTGM'nin girişimleriyle Türkiye adına katılım sağlanmıştı. Eylül 1956 tarihinde 40 ülkenin katılımıyla açılan fuarda BYTGM'nin gönderdiği malzeme ve eşyalarla hazırlanan "Türk Turizm Pavyonu" açılış töreninde Fransız Sanayi ve Ticaret Vekili M. Lemaire tarafından ziyaret edilmiş ve Lemaire pavyon için tebrik ve takdirlerini bildirmişti. "Fransız Televizyon İdaresi" de söz konusu pavyon ile ilgili özel bir röportaj yapmıştı.¹⁴⁸⁶ Bu fuara ilişkin Türkiye'nin turistik pavyonununun 1957'deki organizasyonda da ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Lemaire'den görevi devralarak fuarın ilk günü Türk standını ziyaret eden Sanayi ve Ticaret Vekili M. Arthur Conte, Türkiye'nin Basın Ataşesi Nail Mutlugil'i tebrik ederek: "*Türkiye'yi Strazburg Fuarı'nda görmekten bahtiyarım.*" demişti. Bununla birlikte Türk pavyonunda bazı eksiklikler de göze çarpmıyor değildi. Fuara iştirak eden turizm araştırmacısı Ergun Göksan'ın belirttiği üzere stantta yer alan depliyaların yetersizliği, İngilizce ve Fransızca broşürlerin azlığı, Almanca broşürün ise hiç bulunmaması dikkat çekmişti. Propaganda unsurlarının Bergama ve Efes tanıtım materyalleri ve Türk atasözleri kitapçığı ile sınırlı kaldığını ve bunların sayısınının 200-300

¹⁴⁸³ "Milletlerarası Pul Sergisi", *TTOK Belleteni*, S 174, Temmuz 1956, s.16.

¹⁴⁸⁴ Kâzım Nami Duru, "İzmir Fuarı", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Eylül 1951, S 72, s.28.

¹⁴⁸⁵ Mithat Perin, "Bari Doğu Fuarı'nda Türk Pavyonu", *TTOK Belleteni*, S 105, Ekim 1950, s.21.

¹⁴⁸⁶ Avrupa Fuarı'ndaki Pavyonumuz", *Cumhuriyet*, 15.09.1956, s.1.

adedi aşmadığını belirten Gökşan'a göre Genç Tunus Cumhuriyeti'nin bile 160 metrekare ile iştirak ettiği fuara 4 metre karelik dar bir stant alanı ile iş- tirak edilmesi, asılan 4 afişin de yalnızca İngilizce olması, uluslararası fuarlarda ilgi görmesine rağmen folklorik kıyafetli bebeklerin ve turistik bir filmin bulun- maması Türk pavyonunda göze çarpan eksiklikler arasında yer almaktaydı.¹⁴⁸⁷

7. Festival ve Şenlikler

Türkiye'deki turistik faaliyetleri hareketlendirmek üzere fikir beyan eden BYTGM Turizm Dairesi'nin eski başkanı Süreyya Ergün ülke turizminde “psikolojik amiller” olarak değerlendirdiği belli başlı sorunlar arasında mahalli karakterde, ananeye dayanan şenlik, bayram ve panayır gibi etkinliklerin azlığını görmüştür.¹⁴⁸⁸ Bununla birlikte BYTGM döneminde düzenlenmekte olan veya katılım sağlanan mevcut yerel ve uluslararası festivaller ile şenlikler ülkenin tanıtımına katkı sağlayan ve ülkede turistik hareketliliği temin eden belli başlı etkinlikler arasında yer almıştır.

Bu yıllarda Salzburg ve Edinburgh Festivalleri dünya çapında birer turistik etkinlik olarak ön plana çıkmıştı. Söz konusu şehirler bu münasebetle her yaz birkaç hafta dünya sanat faaliyetlerinin canlı bir merkezi ve sanatkârların toplanma yeri haline gelmekte idi. Bu çerçevede Türk Mehter Takımı da ülkenin tanıtım faaliyetlerine katkıda bulunmak üzere 1957 yılı Ekim ayında düzenlenen Edinburgh Festivali'ne iştirak etmişti. Ekibi Türkiye'ye getiren Savarona okul gemisi dönüşte Trablusgarp limanına demirlemiş, resmî ziyaretlerden sonra Büyük Türk Denizcisi Turgut Reis'in Türbesi'ne gidilmiş, burada düzenlenen merasime halkın yoğun ilgi gösterdiği görülmüştü. Nihayetinde halk “Yaşasın Türkiye” şeklinde sevgi tezahüratı ile mehter takımını uğurlamıştı.¹⁴⁸⁹ Benzer şekilde Avrupa'nın diğer şehirleri de insanların seyahat arzusundan ve sanata ilgisinden faydalanmak üzere bir müzik veya tiyatro temsilini festival gösterisi olarak ilan etmekte, bu şekilde sanat eserleri sergileri hazırlamakta ve misafir sanatçılarla konserler tertip etmekteydiler. Buna örnek olmak üzere Zürih Festivali büyük çaplı bir organizasyon olarak dünya sathında dikkatleri üzerine çekmekteydi. Öyle ki Sanat Tarihçisi Oktay Aslanapa bu tecrübelerden hareketle benzer bir festivalin İstanbul'da da düzenlenmesi gerektiğine işaret ederek, bu etkinliğin şehrin sanatsal bir ilgi merkezi olmasına önemli ölçüde katkı sağlanacağını ifade etmişti.¹⁴⁹⁰

1953 yılı itibariyle İstanbul'un fethinin 500. yılını kutlamak üzere teşkil edilen

¹⁴⁸⁷ Ergun Gökşan, “Strazburg'taki Fuarda Türkiye”, *TOK Belleteni*, S 190, Kasım 1957, s.8.

¹⁴⁸⁸ Süreyya Ergün, “Türkiye'nin İç ve Dış Turizmden Bekledikleri”, *Taşıt ve Turizm*, C.1, S.2-3, Eylül-Ekim 1949, s.3.

¹⁴⁸⁹ “Mehter Takımı Libya'da”, *TOK Belleteni*, S 190, Kasım 1957, s.14.

¹⁴⁹⁰ Oktay Aslanapa, “Dünya Çapında Bir İstanbul Festivali”, *TOK Belleteni*, S 171, Nisan 1956, s.9.

“Bakanlıklar arası Daimi Komisyon” bu yönde bir dizi karar almış,¹⁴⁹¹ söz konusu yıl dönümünün mütevazı bir şekilde kutlanabilmesi için 18.131.000 liralık bir bütçe öngörülmüştü.¹⁴⁹² Aziz Ogan’ın başkanlığındaki “İstanbul’un Fethinin 500. Yılı ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği” ile yürütülen çalışmalar kapsamında büyük çaplı etkinlikler hedeflenmişti. Bununla birlikte maddi yetersizlikler nedeniyle 28 Mayıs 1953’te başlayan etkinliğin resmî kutlama programları ve bilimsel etkinliklerle sınırlı kaldığı görülmüştü.¹⁴⁹³

Ülke sathında yerel özellikleri ile dikkat çeken ve daha çok iç turizme yönelik etkinlikler de düzenlenmekteydi. 21-23 Eylül 1951 tarihi itibarıyla İstanbul Açık hava Tiyatrosu’nda tertip edilen “Millî Oyun ve Türküler Festivali” buna bir örnek teşkil etmiştir. Bu festivalde Erzurum, Karadeniz, Konya, Balıkesir, Trakya, Siirt, Dicle, Sivas ekipleriyle, Bergama zeybekleri, Söğüt efeleri ve Davulcu Karayılan yer almıştı. Her sene düzenlenmesi öngörülen festivalde halk tarafından en başarılı bulunan ekibin seçimi de yapılmıştı.¹⁴⁹⁴ Bu dönemde Yapıve Kredi Bankası’nın halk oyunlarını desteklemek üzere bir tesis kurduğu, bu tesiste 1954 yılı itibarıyla bir “Halk Oyunları Festivali” düzenlediği ve festivalde oynanan oyunları halk kadar yabancı sanatkarların da beğeniyle takip ettiği görülmüştü.¹⁴⁹⁵ Bu festival sırasında “Beynelmilel Sanat Tenkitçileri Kongresi” nedeniyle İstanbul’da bulunan Amerikan delegesi Prof. Jese Meisaberger Türk halk oyunlarını “harikulade” olarak tanımlamış, İtalyan delegesi Lienello Ven turi heyecanını gizlemeyerek: “*Millî oyunları Türkler için harcanmakla bitmez bir servettir.*” demişti. Fransız delegesi Raymond Coguiat beğenisini ifade ederek “*Biz sanat cephesinden Türkiye’yi sadece İstanbul olarak mütalaa ederdik. Fakat ne kadar yanılmışız. Her köşesinden sanat fıskıran Türkiye’yi her defasında hürmet- le yad edeceğiz.*” şeklinde bir beğeni ifadesi kullanmış, İngiliz delegesi Herbart Read de “*Dillere destan olan Türk kuvvet ve cesaretinin nereden geldiğini şimdi anlamış bulunuyorum: Tarih, anane, folklor*” diyerek takdirlerini sunmuştu.¹⁴⁹⁶ Bu tür etkinlikler vesilesiyle Avrupa’ya giden Türk halk oyunları ekiplerinin topladığı ilgiye değinen gazeteci Enis Tahsin Til, zengin bir yapı arz eden bu kültürel unsurların ele alınarak geliştirilmesinin ülke insanının fikir ve sanat hayatına ve ülkenin tanıtım faaliyetlerine ciddi katkılar sağlayacağına temas etmiştir.¹⁴⁹⁷ Halk oyunları gibi halk kültürü unsurları turistlerin ilgisini çeken başlıca değerler arasında yer alıyor, çeşitli mecralarda bu ilgidan istifade edilebiliyordu. Örnek olarak, 1956 yılı Mart ayında “Constitution Transatlantiği” ile İstanbul’a gelen Amerikalı turistlere Hilton Otelinde Türk millî oyunları ekiplerinden müteşekkil bir program sunulmuştu.¹⁴⁹⁸

¹⁴⁹¹ “İstanbul’un 500’üncü Yılı İçin Yeni Kararlar”, *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1950, s.1 ve 4.

¹⁴⁹² Abidin Dav’er, “İstanbul’un Yeni İktidardan Beklediği”, *Cumhuriyet*, 01.06.1950, s.1 ve 3.

¹⁴⁹³ Çağla Derya Tağmat, “Fetih Derneği ve İstanbul’un Fethi’nin 500. Yılı”, *Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C 3, S 4, Aralık 2014, s.52-58.

¹⁴⁹⁴ “Millî Oyun ve Türküler Festivali”, *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1951, s.2.

¹⁴⁹⁵ Enis Tahsin Til, “Halk Oyunlarımız”, *TTOK Belleteni*, S 161, Haziran 1955, s.14.

¹⁴⁹⁶ Selâhattin Çoruh, “Millî Oyunlar ve Turizm”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 110, Aralık 1954, s.768.

¹⁴⁹⁷ Til, *a.g.m.*, s.14.

¹⁴⁹⁸ “Dün Bir Transatlantikle 513 Turist Geldi”, *Cumhuriyet*, 03.03.1956, s.1 ve 5.

Festival ve şenlik tarzındaki etkinlikleri İstanbul dışında Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde de görmek mümkündür. Bu yıllarda tarihî harabeleri ile dikkat çeken Bergama'da 1937'den itibaren her yıl düzenli olarak tertip edilen "kermes" mahalli hüviyetinden çıkarak uluslararası turistik bir festival havasına bürünmeye başlamıştı. Bergama'yı gezmek ve görmek isteyenlerin seyahatlerini özellikle millî spor ve dans gösterilerinin sunulduğu bu kermesin kurulduğu döneme denk getirmeleri dikkat çekmekte idi.¹⁴⁹⁹ Benzer şekilde Denizli'de düzenlenen "Pamukkale Şenlikleri" de ilgi görmekteydi. Örnek verilecek olursa 1957'deki şenlik programına Devlet Bakanı Dr. Cemil Bengü, Denizli ve civar vilayetlerin mebus ve valileri, turistler ve sayısı 40 bini aşan halk iştirak etmişti. Şenlik programını açılış konuşmaları, askeri bando ve mehter takımı gösterileri, devlet konservatuarı sanatçılarının oynadığı "Antigone" adlı piyes ve Muzaffer Sarısözen'in idaresinde Ankara Radyosu "Yurttan Sesler" programı sanatçılarının halk türküleri konseri teşkil etmişti.¹⁵⁰⁰ Antalya'da her sene düzenlenmekte olan güreş müsabakaları programı zenginleştirilmiş ve bu suretle Belkıs Harabeleri adı ile anılan Aspendos Tiyatrosu'nda ise Antalya Turizm ve Tanıtma Derneği'nin çalışmaları ile 6-7 Nisan 1952'de "Aspendos Festivali" düzenlenmişti. Festival 20 bin civarında yerli halkın ve ziyaretçinin ilgisiyle karşılaşmıştı. Sabah saatlerinde güreş müsabakaları ile başlayan etkinliğe Antalya Valisi İhsan Sabri Çağlayangil, milletvekilleri, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü Hâlim Alyot, Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Cevat Memduh Alnar, Amerikan Sefiri Mc Ghee ve eşi iştirak etmiş, gösteriler boyunca film ve fotoğraf çekimleri yapılmıştı. Devlet Konservatuarı sanatçıları tarafından "Kral Oepidus" piyesi canlandırılmış, bunu millî oyunlar takip etmişti.¹⁵⁰¹ İlgiyle takip edilen bu festival Antalya'nın turistik değerini artıran önemli bir faaliyet olarak sonraki yıllarda da devam ettirilmişti. Buna ek olarak her sene Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi etrafında düzenlenen ve gelenek hâlinde devam eden merasim de turistik özellikleri ile dikkat çekmekte idi. Cihangir bir devletin temelini atan Serhat Beyi Ertuğrul Gazi'nin hatırasına hürmet için düzenlenen bu etkinlik programında çeşitli eğlenceler ve yarışlar yer almaktaydı. Bu kapsamda Maarif Vekâleti'nin desteğiyle yapılan kır ziyafetleri etkinliği zenginleştirmektedir. Böylece söz konusu merasim iç turizme ivme kazandırmak açısından gelecek vaat eden bir etkinlik özelliği göstermektedir.¹⁵⁰²

Bunlara ek olarak Türkiye'de 1 Nisan 1954 tarihinde düzenlenen Basın Balosu için davetli olarak gelen ve 17 Nisan'a kadar İstanbul'da bulunan İtalya'nın meşhur film yıldızları Yvonne Sanson, Leonora Ruffo, Marina Berti, Lia Di Leo, İrene Genna

¹⁴⁹⁹ *Turizm Bakımından Memleket Etüdüleri*, T.C. Başvekâlet Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü, Yay., 1955, s.34; Hülki Alisbah, "Turizm İşbirliği ve Belediyeler III", *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 122, Aralık 1955, s.661.

¹⁵⁰⁰ "Pamukkale Şenlikleri", *TOK Belleteni*, S 185, Haziran 1957, s.17.

¹⁵⁰¹ "Belkıs Harabelerinde Yapılan Festival", *Cumhuriyet*, 18.04.1952, s.3; Burhanettin Onat, "Antalya'da Aspendos Festivali", *TOK Belleteni*, S 125, Haziran 1952, s.3-5.

¹⁵⁰² Hülki Alisbah, "Turizm İşbirliği ve Belediyeler III", *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 122, Aralık 1955, s.661.

İstanbul'un tarihî ve tabii güzelliklerini hayranlıklarını dile getirmişlerdi. Bu ziyaret Türkiye ile İtalya arasında dostluk ilişkilerinin gelişmesine de hizmet etmişti.¹⁵⁰³ Bu konuya temas eden ve İstanbul'u ziyareti münasebetiyle gördüğü yakın ilgi ve samiyetten memnuniyetini dile getiren İtalyan yazar Renato Dell'Era, Roma'da "Centro Culturale di Cinematografia" (Sinema Kültürü Merkezi)'da rejisörlük, film çekme ve emsali kurslar açıldığını, Pisa Üniversitesi'nde kültür, lisan ve medeni bilgiler, Floransa'daki kültür merkezinde ise benzer mahiyetteki çeşitli ilim şubeleri için yabancılara mahsus kursların açıldığını vurgulamıştır. Özellikle Floransa'ya söz konusu eğitim programlarından yararlanmak üzere gelen yabancılar aynı zamanda kültürel ve sanatsal etkinlikleri ile ön plana çıkan bu şehirde gezilecek yerleri ziyaret etmekte ve festivallere iştirak edebilmekteydiler. Bu bilgilerden hareketle Era, Türkiye'de tarihî eserlerin yoğunluk arz ettiği bir şehirde kurulacak ilim merkezinde yabancılara yönelik açılacak kurslar vesilesiyle dünyanın dört bir yanından ülkeye turist ve talebe akını sağlanabileceğini iddia etmiştir.¹⁵⁰⁴

8. Sanatsal, Bilimsel, Sosyal ve Sportif Faaliyetler

BYTGM döneminde resmî idarelerin, gönüllü ve hususi kuruluşların çalışmalarının yanı sıra bilim insanlarının ve sanatçıların da Türkiye'nin turistik anlamda tanıtımına ve propagandasına doğrudan ya da dolaylı yönden katkı sağladığını ifade etmek mümkündür.

Bu münasebetle ülke sathında ve dışında gerçekleştirilen faaliyetlerle birlikte bunları desteklemek üzere 1955 tarihli Turizm İşbirliği Nizamnamesi'nde de üniversiteler ile yüksekokullarda, Harp Akademisi ile Harp Okulu'nda ve Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü'ne bağlı gençlik kulüplerinde turizm konferansları tertiplenmesi ve turistik kıymetlerin korunması konusundaki gerekliliğin telkin edilmesi öngörülmüştü.¹⁵⁰⁵ Bu anlamda BYTGM döneminde katıldığı konferanslar, söyleşiler ve toplantılar vesilesiyle Türkiye'nin tarihî ve kültürel değerlerinin dünya sathında tanıtılmasında etkin rol oynayan isimlerden biri TTOK Reisi Reşit Saffet Atabinen olmuştur. Atabinen; Napoli, Roma, Bad Gastein, Zürih, Cenevre, Paris ve Marsilya'da yaptığı söyleşi, basın toplantısı, radyo konuşması ve verdiği ilmî konferanslar vesilesiyle Türklerin medeniyet tarihine, ülkenin turizm ve imar alanlarında kaydettiği ilerlemelere değiniyor, bu bilgiler Avrupa'da ilgi uyandırıyor.¹⁵⁰⁶ Bu faaliyetlere ek olarak Atabinen, 1950'de Türk-Fransız Komitesi'nin çalışmalarıyla Paris Güzel Sanatlar Akademisi'nde verdiği "Akdeniz Medeniyeti'nde Türklerin Rolü" ve Türk-Fransız Kültür Cemiyeti'nin girişimleriyle gerçekleştirdiği "Türk Dostu Pierre Loti" başlıklı konferanslarıyla da Fransa'da

¹⁵⁰³ "İstanbul'a Gelen İtalyan Yıldızları", *Turizm Âlemi*, S 3, Mayıs 1954, s.15.

¹⁵⁰⁴ "Kültür ve Turizm", *Turizm Âlemi*, S 4, Haziran 1954, s.14.

¹⁵⁰⁵ "Turizm İşbirliği Nizamnamesi", *Resmî Gazete*, 17 Eylül 1955, S 9106, Karar Sayısı: 4/5643, Karar Tarihi: 05.08.1955.

¹⁵⁰⁶ "TTOK'nın 27'nci Mesai Yılı Raporu", *TTOK Belleteni*, S 111, Nisan 1951, s.3-4.

Türkiye'ye karşı artan ilgiye ve dostluk ilişkilerine katkıda bulunmuştu.¹⁵⁰⁷ Bu dönemde motosikletle dünya turuna çıkan Alman turist Güstav Pfirmann ise Türkiye'yi de içine alan seyahatine ilişkin olarak Türk-Alman Dostluk Cemiyeti lokalinde renkli projeksiyonla bir konferans vermiş, bu etkinliğin cemiyet mensupları ve talebelerde ilgi uyandırdığı görülmüştü.¹⁵⁰⁸ Hollanda Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 1957'de düzenlenen uluslararası mahiyetteki Türkiye konulu seminere İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Profesörlerinden Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu iştirak etmiş, üç ay sürecek bu seminere ayrıca Hindistan, Siyam, Pakistan, İran ve Afganistan'dan temsilciler katılmıştı.¹⁵⁰⁹

Türk soprano Leyla Gencer'in San Francisco'da "Francesca Da Rimini" adındaki operanın başrolünde gösterdiği başarı ise Türkiye adına sanatsal bir başarı olarak basın ve yayın organlarında ses getirmişti. San Francisco'da yayınlanan "Call-Bulletin" dergisinin opera tenkitçisi Marie Hicks Davidson konuya ilişkin olarak Gencer hakkında: "Bayan Gencer, şahsen çok benzediği Eleonora Duse kadar sanatkâr olduğunu ispat etmiştir. Sesi gayet zengindir. Pes ve tiz tonlarda aynı kolaylıkla söyleyebilmektedir. Bilhassa bir tiyatro olarak başarısı eşsizdir. Sahneyi bir kraliçe edasıyla dolduruyor. Leyla Gencer kendisini opera âleminin seçilmişleri olarak kabul edebilir."¹⁵¹⁰ şeklinde yorum yapmıştı. Gencer, İtalya'da ünlü Scala Operası'nda temsil edilen "Manon Lescaut Operası"nda 22 Ocak 1957,¹⁵¹¹ "Traviata Operası"nda ise 11 Haziran 1957 tarihinde başrol oynamıştı.¹⁵¹² Benzer şekilde çeşitli ülkelerdeki sanatsal faaliyetlerinin yanı sıra 1957'de Yugoslavya'da Osijek'te "Le Bohem ve Saray" ve Bosna'da "Cavalleria Rusticana Operaları"nı oynayarak büyük ilgi gören Türk Opera Sanatçısı Belkıs Aran da¹⁵¹³ Türkiye'nin sanatsal anlamda propagandasını yapan önemli sanatçılar arasında yer almıştı. Hukukçu ve tarihçi kimliğiyle tanınan Remzi Oğuz Türkkkan, sanatlarını veya ilmî çalışmalarını hâlihazırda ABD'de icra eden Türklerin Türkiye'yi tanıtmak konusundaki gayretlerini memnuniyetle dile getirmiştir. Bunlar arasında opera sanatçısı Leyla Gencer'in yanı sıra dans sanatçısı Nejla Ateş, Doktor Fethi Tevetoğlu, basın temsilcisi Tahsin Karacabey gibi değişik dallarda birçok ismin bulunduğunu belirtmiştir.¹⁵¹⁴

BYTGM döneminde, TMTF ve Türkiye Muallimler Birliği gibi gönüllü eğitim kuruluşlarının bünyelerindeki turizm birimleri vasıtasıyla iç ve dış turizm faaliyetlerini desteklemek üzere eğitim, gezi, konser, yarışma gibi etkinlikler düzenlemeleri ülkenin

¹⁵⁰⁷ Ayşe Nur, "Kurumumuz Başkanı Reşat Saffet Atabinen'in Paris'te Verdiği İki Konferans", *TTOK Belleteni*, S 102, Temmuz 1950, s.3

¹⁵⁰⁸ "Motosikletle Dünya Turu", *TTOK Belleteni*, S 168, Ocak 1956, s.20.

¹⁵⁰⁹ Hollanda'da Türkiye Hakkında Seminer", *TTOK Belleteni*, S 189, Ekim 1957, s.6.

¹⁵¹⁰ Leyla Gencer'in Başarısı", *TTOK Belleteni*, S 178, Kasım 1956, s.5.

¹⁵¹¹ "Leyla Gencer Scala Operası'nda", *TTOK Belleteni*, S 180, Ocak 1957, s.18.

¹⁵¹² "Leyla Gencer'in Yeni Bir Muvaffakiyeti", *TTOK Belleteni*, S 185, Haziran 1957, s.20.

¹⁵¹³ "Belkıs Aran Yugoslavya'da", *TTOK Belleteni*, S 184, Mayıs 1957, s.6.

¹⁵¹⁴ Reha Oğuz Türkkkan, "Amerika'da Bizi Temsil Edenler ve Hususi Temsilcilerimiz", *Cumhuriyet*, 05.02.1954, s.2.

tanıtım ve propaganda faaliyetlerine doğrudan katkı sağlayan girişimler olarak dikkat çekmiştir. Bu çerçevede TMTF Turizm Komisyonu tarafından 22 Ocak 1950’de İstanbul Teknik Üniversitesi salonunda Brahms, Schumann, Grieg, Chopin’in parçalarından oluşan bir konser organize edilmişti. Ülkenin herhangi bir köşesini tarihî, coğrafi, tabii ve sosyal bakımdan inceleyen bir yazıyı ve ülkeyi en başarılı yansıtan fotoğrafı seçmek üzere bir kompozisyon ve fotoğraf yarışma düzenlenerek, birinciliği kazananlar Avrupa gezisi ile ödüllendirilmiş,¹⁵¹⁵ 11 ve 17 Ağustos 1951 tarihlerinde iki ayrı grup hâlinde başlayıp, bir ay sürecek olan bir Yunanistan, Fransa, İngiltere, İsviçre, İtalya ve Almanya seyahati düzenlemiştir.¹⁵¹⁶ Ayrıca mihmandar yetiştirmek üzere amatör rehber kursları açılarak, rehber adaylarına başta tarihî konular olmak üzere çeşitli konularda konferanslar verilmişti.¹⁵¹⁷ Türkiye Muallimler Birliği Turizm Bürosu da büyük şehirlerdeki teşkilatı vasıtasıyla Şile, Bursa, Bergama gibi bölgelere ve İzmir Fuarı gibi etkinliklere yönelik inceleme gezileri düzenlemekteydi.¹⁵¹⁸ Birliğin Fransa’ya düzenlediği bir seyahat vesilesiyle Fransız Öğretmen Birlikleri temsilcileri tarafından ağırlanan Türk öğretmenler hem turistik bir etkinlik içinde bulunmuşlar, hem de ülkedeki talim ve terbiye kurumlarını inceleme fırsatı bulmuşlardı.¹⁵¹⁹

Karayollarının otomobil yarışlarına müsait bir duruma gelmesi münase- betiyle Türkiye Turizm Kurumu tarafından TBMM Reisi Refik Koraltan ile Bayındırlık Vekilinin himayesinde 20-22 Kasım 1953 tarihinde İstanbul-Bolu- Ankara-Konya-Kütahya-İzmir-Balıkesir-Bursa-İstanbul güzergâhında düzenlenen “Türkiye 1. Otomobil Mukavemet Yarışı” gözleri sportif faaliyetleri destekleyen Türkiye’ye çevirmişti.¹⁵²⁰ Bu etkinliğin ardından Türk müsabıklarca “4. Fransa Turu” müsabakalarına ve “12. İskoçya ve Monte Carlo Kış Rally”lerine katılım sağlanmıştı. TTOK ise karayollarındaki gelişmelerle paralel olarak bir yandan genişleyen iç turizm imkânlarını kamuoyuna göstermek ve diğer yandan spor faaliyetlerine katkı sağlamak üzere 1954’te Ankara-İstanbul ve kadınlara mahsus İstanbul-Edirne-İstanbul Rally’si düzenlemiştir.¹⁵²¹ Benzer etkinlikler çerçevesinde merkezi Münih’te bulunan Alman Otomobil Kulübü tarafından 1956’da düzenlenen “Tour d’Continental Europe” adlı uluslararası otomobil yarışı Haziran ayı itibariyle Hannover’de 104 otomobille başlamış ve Lizbon’a kadar bütün Avrupa’yı dolaşan yarışmacılar nihayetinde birinci kısmın son durağı olan İstanbul’a ulaşmışlardı. Yarışın Türkiye kısmının hamiliğini Başvekil Adnan Menderes üstlenmiş, TTOK yetkilileri de yarışmanın ülke sınırları için- de herhangi bir soruna mahal verilmeden tamamlanmasında önemli katkılarda bulunmuşlardı. Avrupa ülkelerinin gündeminde yer alan bu yarışın dış kamuoyunda Türkiye ile ilgili olumlu izlenimler

¹⁵¹⁵ “Millî Talebe federasyonu İki Müsabaka Açtı”, *Cumhuriyet*, 15.03.1950, s.3.

¹⁵¹⁶ “Talebe Federasyonu’nun Yeni Seyahatleri”, *Cumhuriyet*, 24.07.1951, s.3.

¹⁵¹⁷ Örnek olarak bkz.; “Elif Naci’nin Konferansı”, *Cumhuriyet*, 15.03.1950, s.2.

¹⁵¹⁸ “Küçük Haberler”, *Cumhuriyet*, 15.08.1950, s.2; “Muallimler Cemiyeti’nin Ankara ve Bursa Gezileri”, *Cumhuriyet*, 27.12.1950, s.3.

¹⁵¹⁹ “Öğretmenlerin Fransa Seyahati”, *Cumhuriyet*, 20.07.1951, s.3.

¹⁵²⁰ “Türkiye 1’inci otomobil Mukavemet Yarışı”, *Cumhuriyet*, 11.10.1953, s.8.

¹⁵²¹ “TTOK Tarafından Tertiplenen Rally”, *TTOK Belleteni*, S 149, Haziran 1954, s.20.

uyandırdığı anlaşılmaktadır.¹⁵²² Yine bu dönemde Kayseri Dağcılık ve Turizm Kulübü'nün davetlisi olarak Kayseri'ye gelen Avusturyalı dağcılar, aralarında Türk dağcıları olduğu hâlde iki grup hâlinde Erciyes Dağı'na tırmanmaları da spor turizmi kapsamında değerlendirilebilecek faaliyetler arasında yer almıştır. Söz konusu dağcılar tırmanış sonrasındaki programında şehrin gezilmesi şeklinde bir etkinlik de yer almıştı.¹⁵²³

9. Ziyaretler ve Ağrlamalar

Turistlere yakın ilgi göstermek, seyahat programlarını onların ilgi ve zevklerine göre düzenlenmek, yabancı ülkelerde turizme dair yapılan çalışmaları takip etmek gibi hassasiyet gösterilmesi gereken işler BYTGM tarafından ülke turizmine ivme kazandıracak çalışmalar arasında görülmekte idi. Bu işleri yürütmek üzere görev yapanların iyi bir eğitim görmüş, bilgili, hassas ve kuvvetli bir irade sahibi olmaları turizm çalışmalarında başarıyı getiren unsurlar arasında değerlendirilmekteydi. Ayrıca turistlerin gezme ve dinlenme amaçlı turizm faaliyetlerinin dışında seyahat ettikleri yerlerdeki insanların yaşam tarzları, değer yargıları, terbiye usulleri, yarattığı ürünler ve idealleri ile de yakından ilgili oldukları görülmekte idi. Bu nedenle tarihî ve tabii değerlerin gösterilmesinin yanı sıra turistlerin ve yabancı misafirlerin “izaz ve ikram ile ağırlanmaları”, böylece turistlerde ülke hakkında olumlu bir imaj uyandırılması ülke tanıtımına katkı sağlayacak etkin faaliyetlerden biri olarak önem arz etmekteydi.¹⁵²⁴

Bu münasebetle konuya örnek teşkil etmek üzere söz konusu dönemde gerçekleştirilen birkaç faaliyete değinmek yerinde olacaktır. BYTGM'nin desteği ve TTOK'nın çalışmalarıyla, Batı dünyası içinde Türklere karşı duydukları sempaticileri ile tanınan isimlerden Claude Farrère adına 1950'de kabul resmi yapılması ve Piyer Loti'nin doğumunun 100. yıl dönümü münasebetiyle bir anma töreni düzenlenmesi vesilesiyle yapılan ağırlamalar bu kapsamda değerlendirilebilecek faaliyetler arasında yer almıştır. Bu etkinliklere ilim, sanat ve kültür camiasından yerli ve yabancı birçok tanınmış simanın katıldığı anlaşılmaktadır.¹⁵²⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın sosyal ve iktisadi anlamda sebep olduğu olumsuz yöndeki etkilerin azalmaya başladığı 1950'lerden itibaren Türkiye'ye büyük yolcu gemileri ile gelen turist sayısında artış görülmüştür. Bu dönemde ABD ile siyasi ve askerî anlamda yakınlaşmaya başlayan ilişkiler neticesinde Amerikalı turistlerin de seyahatleri sırasında Türkiye'ye sıklıkla uğradıkları görülmekte idi. Bu konuya temas eden Basın-Yayın Turizm Genel Müdürü Ahmet Şükrü Esmer, Türkiye'ye karşı ilgileri gitgide artmakta olan Amerikalıların söz konusu dönem itibariyle hafta tatillerini Türkiye'de geçirmelerinin

¹⁵²² “Kara Avrupası Otomobil Yarışı”, *TTOK Belleteni*, S 173, Haziran 1955, s.20.

¹⁵²³ “Avusturyalı Dağcılar Erciyes'e Çıktılar”, *Cumhuriyet*, 16.07.1953, s.6.

¹⁵²⁴ İktisatçı, “Beylik Formüllerin Dışında İsabetli Ağrlama Çareleri”, *TTOK Belleteni*, S 96, Ocak 1950, s.19-20.

¹⁵²⁵ “TTOK'nın 27'nci Mesai Yılı Raporu”, *TTOK Belleteni*, S 111, Nisan 1951, s.5.

olağan bir hâl aldığıını vurgulamıştı.¹⁵²⁶ Örnek verilecek olursa 1950 yılı başlarında Home Line Kumpanyası'nın lüks "Atlantic" gemisi 350 kadar turistle Akdeniz limanlarının ardından İstanbul'a uğramıştı. Bu gemi 1939'dan itibaren ABD'den çıkarak Türk limanlarına uğrayan ilk büyük çaplı turist gemisi olması nedeniyle önem arz etmekteydi. Bunu "Britannic" gemisi ile 500 civarında turistin gelişi takip etmişti. Gemide bulunan meşhur yazar Dale Carnige'in gazetecilere Türkiye hakkında yüzeysel bir bilgiye sahip olduğunu, bu bilgilerinin de "National Geographique Magazin"de yazılanlardan ibaret bulunduğunu beyan etmesi dikkat çekmişti. Bu durum ülkenin tanıtım faaliyetlerindeki eksiklikleri gözler önüne sermesi bakımından ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu dönemde yalnızca ABD'den değil, Avrupa'dan da ülkeye vapurlar vasıtasıyla yönelen seyahat faaliyetleri ve ziyaretler olmuştur. Örnek olarak "Marseillaise" adlı Fransız transatlantığı ile 1950 yılı içinde İstanbul'a 400 civarında turist gelmişti. Şehri gezen bu turistler için akşam vapurda düzenlenen kokteyl partisine Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay da iştirak etmiş, Denizyolları İdaresi'nden bir fen heyeti de vapurda Fransız gemiciliği hakkında bilgi almıştı.¹⁵²⁷ 1954'te ise "Les Amitiés de France" grubuna mensup 100 kişilik bir katile, Pace vapuruyla gelen İtalyan ve İspanyol turistler ve hususi olarak İstanbul'u ziyaret eden 450'ye yakın yabancı misafir T TOK yetkilileri tarafından yakın ilgiyle karşılanmış ve ağırlanmışlardı.¹⁵²⁸

Bu yıllarda Türkiye'ye deniz yolu ile gelen turistleri karşılamak üzere BYTGM, TTK veya T TOK görevlileri Çanakkale'de veya İstanbul limanında vapura intikal ederek turistlere ülke hakkında bilgi veriyor ve bu sırada turistlere BYTGM tarafından basılan broşürler dağıtıyordu. İstanbul'da karaya çıkan turistlere Gümrük Muhafaza Teşkilatı resmî işlemlerde olabildiğince kolaylık sağlamakla mükellef tutulmuştu. Ayasofya, Yerebatan Sarayı, Sultan Ahmet Camii ve Meydanı, Topkapı Sarayı gibi tarihî yerlerde gezdirilen turistler için posta ve telgraf merkezleri gece yarısına kadar açık tutuluyor, Emniyet Müdürlüğü güvenlik tedbirlerini artırıyor, böylelikle adi vakaların ve dilenci akınlarının önüne geçilmeye çalışılıyordu. Diğer yandan Belediye Turizm Şefliği ziyaret yerlerinin açık bulundurulması, tercüman, taksi ve şoför temini gibi işleri düzenliyor, Belediye Temizlik İşleri Müdürlüğü de gezilecek muhitlerin temizliğine özen gösteriyordu.¹⁵²⁹

İsviçre'deki Zürih Üniversitesi Tarih Şubesi'nden iki profesörün riyasetinde 20 talebe kültürel ve sosyal incelemelerde bulunmak üzere İstanbul, İzmir ve Bursa'yı ziyaret etmek amacıyla 1951 yılı Mart ayında Türkiye'ye gelmişlerdi. Katile Başkanı Prof. Marcel Beck daha önce İtalya'da Roma ve diğer tarihî yerleri gezdiklerini, 1951 yılı itibariyle de Roma İmparatorluğu'nun ikinci merkezi durumunda olan İstanbul'u görmek

¹⁵²⁶ "Amerika'dan Türkiye'ye", *Cumhuriyet*, 25.2.1950, s.1 ve 3.

¹⁵²⁷"Yarın 400 Seyyah Gelecek", *Cumhuriyet*, 8.4.1950, s.2; "Fransız Seyyah Vapurunda Kokteyl Partisi", *Cumhuriyet*, 11.4.1950, s.1 ve 3.

¹⁵²⁸ "31'inci Mesai Yılı Raporu", *a.g.e.*, s.8.

¹⁵²⁹ "Bugün 514 Seyyah Geliyor", *Cumhuriyet*, 20.2.1950, s.1 ve 3; Fethi Pirinççioğlu, "Dün Sabah Gelen Seyyahlar", *Cumhuriyet*, 27.2.1950, s.4.

üzere Türkiye'ye gelmeyi tercih ettiklerini belirtmişti. Gençleri İsviçre Sefaret Kâtibi ile TMTF'den bazı gençler karşılaşmıştı.¹⁵³⁰ Türk-Fransız Komitesi Başkanı Louis Hermite'nin de bir turist grubu ile Türkiye'ye bir seyahat düzenlediği, bu grubun TTOK tarafından Yıldız Köşkü'nde ağırlandığı ve bu ağırlamanın misafirlerin memnuniyetine sebep olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵³¹ 2 Temmuz 1957 tarihinde Türkiye'ye gelen üniversite hocaları, gazeteciler ve tanınmış iş adamlarından oluşan bir grup Amerikalı ise BYTGM tarafından ağırlanmıştı. Misafirler İstanbul Boğazı'nda bir vapur turunun ardından Emirgan'da dinlenmişlerdi.¹⁵³² Aynı günlerde İstanbul'a gelen üniversite ve kolej hocaları ve iş adamlarından oluşan 26 kişilik İsveçli bir grup turist yine BYTGM tarafından ağırlanmış, misafirler için kokteyl verilmiş, ardından renkli "Turistik Şehir" adlı film misafirlerce beğeniyle izlenmişti.¹⁵³³ İran Hükümeti'nin 1957 yazında davetiyle Tahran'a gidecek olan ve bu vesileyle Türkiye'yi de ziyaret eden Fransız-İran Cemiyeti azası 30 Fransız talebesi ve muallimleri, Türkiye Öğretmenler Turizm Derneği'nin davetiyle İstanbul'da bulunan 25 Fransız muallimi, BYTGM adına Türkiye'de turistik filmler çekecek olan M. Otin ile eşi ve İstanbul'daki İtalyan talebe ve profesörler için Reşit Saffet Atabinen'in öncülüğünde TTOK tarafından Yıldız Köşkü'nde davetler verilmiş ve bu misafirler içtenlikle ağırlanmışlardı.¹⁵³⁴ TMTF Turizm Komisyonu'nun organize ettiği Türkiye turlarına iştirak eden Beyrut Kız Koleji talebelerinden 40 kişilik grup 1956 yılı Nisan ayı itibariyle İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da 4 günlük bir programla tarihî ve turistik yerleri gezmişti.¹⁵³⁵

Bunun dışında ülkenin tanıtım faaliyetlerinde faydalı olabilecek yabancıların ülkeye resmî ve yetkili organlar tarafından bizzat davet edildiği de görülebilmekteydi. Bu münasebetle ülkeyi etkin bir şekilde tanıtmak ve dış turizm trafiğini artırmak üzere dünya seyahat acenteciliğinin önemli kuruluşlarından biri olan "American Society of Travel Agents" (ASTA)'ın yetkilileri BYTGM tarafından Türkiye'ye davet edilmiş ve gelen heyet üyeleri İstanbul'da gezdirilmişlerdi. Yine Türk Hükümeti'nin davetlisi olarak özel uçaklarıyla İstanbul'a gelen İngiliz gazetecileri Türk Turizm Kurumu tarafından ağırlanmıştı. Gazetecilerin programında İstanbul'un turistik mahalleri ile Alanya'nın gezilmesi yer almaktaydı.¹⁵³⁶ BYTGM'nin davetlisi olarak Anadolu'daki belli başlı turistik yerleri gezip film çekmek üzere 1957 yılı Kasım ayı başında Türkiye'ye gelen Dr. Jan Hans Edgar başkanlığındaki 7 kişilik Alman heyeti İstanbul'un tarihî ve turistik yerlerini gezmiş,¹⁵³⁷ ardından geçtikleri başkentte Ankara Palas'ta bu heyet için bir ziyafet düzenlenmişti.¹⁵³⁸ ABD'de yayınlanan "Seventeen Mecmuası"nın düzenlediği

¹⁵³⁰ "İsviçre'den Bir Talebe Grubu Geldi", *Cumhuriyet*, 28.03.1951, s.5.

¹⁵³¹ "Yataklı Vagonlar Şirketi Türkiye Temsilciliği", *TTOK Belleteni*, S 141, Ekim 1953, s.17.

¹⁵³² "16 Amerikan Turist", *Cumhuriyet*, 03.07.1957, s.2.

¹⁵³³ "İsveçli Turistlerin Dünkü Tetkikleri", *Cumhuriyet*, 04.07.1957, s.3.

¹⁵³⁴ "Ağırlamalar", *TTOK Belleteni*, S 188, Eylül 1957, s.20.

¹⁵³⁵ "Lübnanlı Öğrenciler Şehrimizde", *Cumhuriyet*, 02.04.1956, s.3.

¹⁵³⁶ "İngiliz Gazetecileri Antalya'da", *Cumhuriyet*, 11.12.1954, s.3.

¹⁵³⁷ "Alman Gazetecileri Dün Şehri Gezmişlerdir", *Cumhuriyet*, 02.11.1957, s.3.

¹⁵³⁸ "Alman Gazetecileri Ankara'da", *Cumhuriyet*, 04.11.1957, s.3.

bebek müsabakasında birinciliği kazanan Judy Foster da BYTGM'nin davetiyle Türkiye'ye gelen isimler arasında yer almıştır. Bu münasebetle Vali Fahrettin Kerim Gökay tarafından karşılanan ve resmî surette ağırlanan Foster'a bir İstanbul Albümü, beraberindeki "Seventeen Mecmuası" müdürüne de bir rozet hediye edilmişti.¹⁵³⁹ Bütün bu faaliyetler vesilesiyle ülkeyi ziyaret eden yabancı misafirlerin Türkiye'den iyi izlenimlerle ayrılmaları ve bu münasebetle ülkelerinde veya gittikleri yerlerde Türkiye'nin tanıtım ve propaganda faaliyetlerine katkı sağlamaları amaçlanmıştı.

Sonuç

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren hareketlenmeye ve gelişmeye başlayan turizm faaliyetleri 1949-1957 yılları arasında Başbakanlık'a bağlı olarak faaliyet gösteren BYTGM döneminde esaslı bir merhale kaydetmiştir. Bu süreçte turizmin dayanak noktalarından birini oluşturan tanıtım ve propaganda faaliyetlerine BYTGM tarafından hususi bir önem verilmiş, bu suretle iç ve dış turizm teşkilatı ülkenin tarihî değerlerini, tabii güzelliklerini ve halk kültürü özelliklerini ülke ve dünya sathında tanıtmaya, ülkeye yönelen turist akışı hızlandırmaya ve artırmaya gayret göstermiştir. Hatta propaganda çalışmaları kapsamında ülkedeki sosyal, siyasi, iktisadi ve askerî gelişmeler de değerlendirilmiştir. Böylelikle iç ve dış kamuoyunda Türkiye'ye ilişkin farkındalık yaratmak ve ülke adına olumlu bir imaj uyandırmak ve bu suretle elde edilecek gelirlerle ülkenin iktisadi durumuna katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu yöndeki çalışmalar belediyeler, hususi kuruluşlar, TTOK, TTK, TMTF, Türkiye Muallimler Cemiyeti gibi gönüllü kuruluşlar ile bilim ve sanat insanları tarafından da destek görmüştür.

Şunu açık bir şekilde ifade etmek mümkündür ki sahip olduğu tarihî ve tabii özelliklerine rağmen Türkiye söz konusu yıllarda turistik anlamda dünya sathında çok da tanınan, bilinen ve talep gören bir ülke durumunda değildi. Bu nedenle bahsi geçen dönem itibariyle tanıtma ve propaganda çalışmalarına yönelik esaslı çalışmaların yapılması kaçınılmaz bir hâle gelmişti. Bu doğrultuda BYTGM, Gümrük, Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunları ve Turizm İşbirliği Nizamnamesi gibi mevzuat düzenlemeleri ve Turizm Bankası Anonim Şirketi'nin kuruluşu ülkedeki turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin yolunu açan önemli hamleler olmuştur. Bu çalışmaları desteklemek üzere yetkililer ve ilgililer çağdaş dünya turizminde önde gelen İtalya, Fransa, İsviçre, İngiltere, Almanya ve ABD gibi ülkeler tarafından etkin bir şekilde kullanılan tanıtma ve propaganda vasıtalarından yararlanmayı düşünmüşlerdir. Böylece yurt içindeki ve dışındaki idari teşkilatın öncülüğünde icra edilen gazete ve radyo yayınları, film, afiş, broşür, resim, fotoğraf, pul, telif-tetkik eser, süreli yayın, sergi, fuar, festival çalışmaları, sanatsal, bilimsel ve sportif etkinlikler, ziyaret ve ağırlama faaliyetleri bu dönemde yerli ve yabancı turistlere yönelik olarak gerçekleştirilen turistik tanıtım ve propaganda

¹⁵³⁹ "Bebek Kraliçesi Vali'yi Ziyaret Etti", *Cumhuriyet*, 27.11.1955, s.1.

faaliyetleri içinde yer almıştır.

Turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerinde katedilen mesafe ülkedeki iktisadi, siyasi ve sosyal koşullarla yakın bir ilişki içinde olmuştur. Bu suretle söz konusu süreçte ülkeye gelen turist sayısında hızlı olmamakla birlikte düzenli bir artıştan söz etmek mümkündür. Bu durum ülkede turistik hareketliliği tetikleyen tanıtım ve propaganda faaliyetleri konusunda olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak söz konusu dönem itibariyle dünya sathında büyük bir ivme kazanan turistik hareketliliğin yarattığı taleplerin ve ihtiyaçların karşılanması açısından bu çalışmalarını yeterli olarak görmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bununla birlikte BYTGM dönemi dünya sathında girişilen dikkate değer turistik propaganda ve tanıtma faaliyetleri ile Türk turizm tarihi içinde önemli bir süreci ifade etmektedir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri: Yararlandığımız arşiv belgelerine ait klasör, gömlek, belge, dosya, fon kodu ve yer numaraları metin içindeki ilgili yerlerde verildiği için burada ayrıca belirtilmemiştir.

Resmî Yayınlar

“Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu”, *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1949, S 7218, Kanun No: 5392, Kabul Tarihi: 24.05.1949.

“Gümrük Kanunu”, *Resmî Gazete*, 11 Mayıs 1949, S 7204, Kanun No: 5383, Kabul Tarihi: 02/05/1949.

“Turizm İşbirliği Nizamnamesi”, *Resmî Gazete*, 17 Eylül 1955, S 9106, Karar Tarihi: 05.08.1955, Karar Sayısı: 4/5643.

“Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu”, *Resmî Gazete*, 30 Mart 1950, S 7470, Kanun No: 5647, Kabul Tarihi: 24/03/1950.

Sürelî Yayınlar, Telif-Tetkik Eserler ve Diğer Kaynaklar

“16 Amerikan Turist”, *Cumhuriyet*, 03.07.1957.

“31’inci Mesai Yılı Raporu”, *TTOK 5 Nisan 1955 Genel Kurulu*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul 1955.

“1956 Yılında Konya Belediyesi Turizm Bürosu”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 136, Şubat 1957.

“Ağırlamalar”, *TTOK Belleteni*, S 188, Eylül 1957.

“Ahmet Şükrü Esmer’in Amerikan Radyosunda Konuşması”, *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1950. Alisbah, Hülki, “Turizm İşbirliği ve Belediyeler III”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 122, Aralık 1955.

_____, “Turizm İşbirliği ve Belediyeler IV”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 123, Ocak 1956.

_____, “Turizm İşbirliği ve Belediyeler”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 124, Şubat 1956.

Baykan, Aydemir, “Anadolu’da Bir Fransız Kadın Ressamı ve Turizm Davamız”, *Cumhuriyet*, 27.03.1955.

“Bebek Kraliçesi Vali’yi Ziyaret Etti”, *Cumhuriyet*, 27.11.1955.

“Belediye Turizm Danışma Bürosunun Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 06.03.1955. “Belediye Yeni Bir Turizm Bürosu Açtı”, *Cumhuriyet*, 06.07.1956.

“Belkıs Aran Yugoslavya’da”, *TTOK Belleteni*, S 184, Mayıs 1957. “Belkıs Harabelerinde Yapılan Festival”, *Cumhuriyet*, 18.04.1952.

Berk, Nurullah, “George Huisman ile Müzelerimiz Hakkında Bir Konuşma”, *TTOK Belleteni*, S 161, Haziran 1955.

“Bir Belçikalı Film Âmili İstanbul’da”, *TTOK Belleteni*, S 172, Mayıs 1956.

“Bir Şehrin Hikâyesi”, *Turizm Âlemi*, S 2, Nisan 1954. “Brezilya Mektep Gemisi”,

- TTOK Belleteni*, S 117, Ekim 1951.
- “Bugün 514 Seyyah Geliyor”, *Cumhuriyet*, 20.2.1950.
- “Büyük Bir Seyyah Kafilesi Geliyor”, *Cumhuriyet*, 14.11.1949.
- Çoruh, Selâhattin, “Millî Oyunlar ve Turizm”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.110, Aralık 1954.
- _____, “Seyahat Büroları, Resepsiyon ve Enformasyon İşleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Eylül 1951, S 72.
- _____, “Turizm ve Propaganda I”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 142, Ağustos 1957.
- _____, “Turizm, Basın-Yayın’dan Ayrılmalıdır III”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 166, Ağustos 1959.
- _____, “Turizmde Propaganda ve Reklam”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S 76, Ocak-Şubat 1952.
- Dar, Alen, “Müsteşrikler Kongresi Delegeleri İzmir-Efes-Bergama Yolunda”, *TTOK Belleteni*, S 117, Ekim 1951.
- Dav’er, Abidin, “İstanbul’un Yeni İktidardan Beklediği”, *Cumhuriyet*, 01.06.1950.
- Duru, Kâzım Nami, “İzmir Fuarı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Eylül 1951, S 72.
- Durukal, Halûk, “Memleket Propagandası Mevzuunda Acıklı Bir Müşahedemiz”, *Cumhuriyet*, 22.03.1955.
- Durukal, Hüsnü Sadık, “Turizm ve Türkiye Turizmi Adlı Eser”, *TTOK Belleteni*, S 129, Ekim 1952.
- “Dün Bir Transatlantikle 513 Turist Geldi”, *Cumhuriyet*, 03.03.1956. “Elif Naci’nin Konferansı”, *Cumhuriyet*, 15.03.1950.
- Ergün, Süreyya, “Türkiye’nin İç ve Dış Turizmden Bekledikleri”, *Taşıt ve Turizm*, C 1, S 2-3, Eylül-Ekim 1949.
- Er, Turgut, *Türkiye’de Basın Yayın ve Tanıtma*, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Müdürlüğü, Ankara, 2003.
- Erhat, Arzu, “Fransa’da Türkiye’ye Dair Bir Kitap Yayınlandı”, *TTOK Belleteni*, S 164, Eylül 1955.
- Evcin, Erol, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 55, Güz 2014.
- Evlilyagil, Necdet, “Kendimizi Dışarıya Tanıtacağız”, *Cumhuriyet*, 10.10.1949.
- “Fotoğraf Müsabakası”, *TTOK Belleteni*, S 125, Haziran 1952.
- “Fotoğraf Mütchassısımızın Muvaffakiyeti”, *TTOK Belleteni*, S 119, Aralık 1951.
- “Fotojenik İstanbul”, *TTOK Belleteni*, S 177, Ekim 1956.
- “Fransız Seyyah Vapurunda Kokteyl Partisi”, *Cumhuriyet*, 11.4.1950. Gabriel, Albert, “Halk Elbiseleri Sergisi ve Anadolu Sanatı”, *TTOK Belleteni*, S 118, Kasım 1951.
- Göksan, Ergun, “Strazburg’taki Fuarda Türkiye”, *TTOK Belleteni*, S 190, Kasım 1957.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, “Mevlânâ İhtifali ve Haklı Bir İstek”, *TTOK Belleteni*, S 168, Ocak 1956.
- Gülersoy, Çelik, “Prof. Karl Krüger’in Yeni Bir Eseri”, *TTOK Belleteni*, Şubat 1952.
- “Hatıralık Eşya Sanayii Canlandırılacak”, *Cumhuriyet*, 29.12.1955. “Hollanda’da Türkiye Hakkında Seminer”, *TTOK Belleteni*, S 189, Ekim 1957.
- İktisatçı, “Beylik Formüllerin Dışında İsabetli Ağırlama Çareleri”, *TTOK Belleteni*, S 96,

Ocak 1950.

“İngiliz Gazetecileri Antalya’da”, *Cumhuriyet*, 11.12.1954.

“İnönü’nün Ege Gezisine Aid Film Amerika’da Gösterildi”, *Cumhuriyet*, 17.9.1949.

“İstanbul Sergisi’nin Bilançosu”, *Türk Ekonomisi*, S 79, Ankara, 1950.

“İstanbul Sergisi Dün Gece Kapandı”, *Cumhuriyet*, 01.11.1949.

“İstanbul Sergisi Münasebetile”, *Cumhuriyet*, 03.11.1949.

“İstanbul’a Dair Turistik Bir Film Çekiliyor”, *TTOK Belleteni*, S 161, Haziran 1955.

“İstanbul’a Gelen İtalyan Yıldızları”, *Turizm Âlemi*, S 3, Mayıs 1954. “İstanbul’un 500 üncü yılı İçin Yeni Kararlar”, *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1950.

“İstanbul’un Fethi Filmi Roma’da Çekiliyor”, *TTOK Belleteni*, S 157, Şubat 1955.

“İsveçli Turistlerin Dünkü Tetkikleri”, *Cumhuriyet*, 04.07.1957. “İsviçre’den Bir Talebe Grubu Geldi”, *Cumhuriyet*, 28.03.1951.

“İzmir Turizm Bürosu”, *Cumhuriyet*, 24.09.1954.

“Kara Avrupası Otomobil Yarışı”, *TTOK Belleteni*, S 173, Haziran 1956.

Kardeş, Fethi, *60 Yılın Hikâyesi*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, 1980.

Kip, Kâzım, “Memleketimize Gelen Turistlerin Şikâyetleri”, *Cumhuriyet*, 23.12.1955.

“Kore Birliğimizin Filmi”, *Cumhuriyet*, 14.10.1950.

“Küçük Haberler”, *Cumhuriyet*, 15.08.1950.

“Kültür ve Turizm”, *Turizm Âlemi*, S 4, Haziran 1954.

“Leyla Gencer Scala Operası’nda”, *TTOK Belleteni*, S 180, Ocak 1957.

“Leyla Gencer’in Başarısı”, *TTOK Belleteni*, S 178, Kasım 1956.

“Leyla Gencer’in Yeni Bir Muvaffakiyeti”, *TTOK Belleteni*, S 185, Haziran 1957.

“Lübnanlı Öğrenciler Şehrimizde”, *Cumhuriyet*, 02.04.1956.

“Mehter Takımı Libya’da”, *TTOK Belleteni*, S 190, Kasım 1957.

“Memleketimiz ve Milletimiz Tanıtmak İçin”, *Cumhuriyet*, 06.09.1952.

“Memleketimizde Çekilen Film”, *Cumhuriyet*, 10.10.1949.

“Milletlerarası Pul Sergisi”, *TTOK Belleteni*, S 174, Temmuz 1956.

“Millî Oyun ve Türküler Festivali”, *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1951.

“Millî Talebe Federasyonu İki Müsabaka Açtı”, *Cumhuriyet*, 15.03.1950. “Motosikletle Dünya Turu”, *TTOK Belleteni*, S 168, Ocak 1956.

“Muallimler Cemiyeti’nin Ankara ve Bursa Gezileri”, *Cumhuriyet*, 7.12.1950.

Nevruzoglu, F., “Bir Türkiye Haritası Lazım”, *TTOK Belleteni*, S 122, Mart 1952.

“New York’ta Türk Günü İlan Edildi”, *Cumhuriyet*, 22.07.1954.

“Noel Baba Filmi Dünya Sinema ve Televizyonlarında”, *Cumhuriyet*, 21.12.1955.

“Noel Baba ve Antalya Pulları Bastırıldı”, *Cumhuriyet*, 12.11.1955.

“Noel Baba ve Antalya Pulları Bastırıldı”, *TTOK Belleteni*, S 167, Aralık 1955.

Nur, Ayşe, “Kurumumuz Başkanı Reşat Saffet Atabinen’in Paris’te Verdiği İki Konferans”, *TTOK Belleteni*, S 102, Temmuz 1950.

_____, “Prof. Gabriel Türkiye’den Ayrılıyor”, *TTOK Belleteni*, S 174, Temmuz 1956.

Ogan, Aziz, “Turizm Bakımından Bergama Harabeleri”, *TTOK Belleteni*, S. 123, Nisan 1952.

Onat, Burhanettin, *Antalya*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, (t.y.).

_____, “Antalya’da Aspendos Festivali”, *TTOK Belleteni*, S 125, Haziran 1952.

- “Öğretmenlerin Fransa Seyahati”, *Cumhuriyet*, 20.07.1951.
- “Pamukkale Şenlikleri”, *TOK Belleteni*, S 185, Haziran 1957.
- “Panayakapulu Hacı Evi Dün Törenle Açıldı”, *Cumhuriyet*, 17.08.1953.
- “Paris Radyosu’nda Türkiye’yi Tanıtacak Konuşmalar”, *Cumhuriyet*, 11.08.1957.
- “Paris’te Türk Sanat Sergisi”, *TOK Belleteni*, S 132, Ocak 1953.
- “Paris’te Türk-Fransız Komitesi Dostluk Komitesi”, *TOK Belleteni*, S.133, Mart 1953.
- Perin, Mithat, “Bari Doğu Fuarı’nda Türk Pavyonu”, *TOK Belleteni*, S 105, Ekim 1950.
- Turistik Antalya*, Haz: Antalya’yı Tanıtma ve Turizm Derneği, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1952.
- “Turistik Türkiye Matinesi”, *Cumhuriyet*, 07.02.1955.
- “Turistler Türkiye’ye Neden Gelmezler?”, *Cumhuriyet*, 03.04.1955.
- Turizm Bakımından Memleket Etüdüleri*, T.C. Başvekâlet Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü, 1955.
- Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Odaları Birliği, Ankara, 1963.
- “Turizm Danışma Kurulu”, *Türk Ekonomisi*, S 79, Ankara, Ocak 1950. “Turizm Davası”, *Cumhuriyet*, 20.12.1950.
- “Turizm Haritası”, *Cumhuriyet*, 12.4.1950.
- “Turizm Mükâfatı”, *TOK Belleteni*, S 190, Kasım 1957.
- “Turizm ve Tanıtma Bürosu Açıldı”, *Cumhuriyet*, 30.07.1957.
- Türker, Türkân, “Türkiye’de Bir Macera”, *Turizm Âlemi*, S 4, Haziran 1954.
- “Türk Haberler Bürosu’nun New York’taki Sergisi”, *Cumhuriyet*, 09.09.1953.
- “Türkiye 1’inci otomobil Mukavemet Yarışı”, *Cumhuriyet*, 11.10.1953.
- Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*, Ankara, 1955.
- Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi 1955 Yılı Bilançosu, Faaliyet ve Murakıplar Raporları*, Ankara 1956.
- “Türkiye’de Turizm Çalışmaları (Mayıs 1954-Mayıs 1956)”, *TOK Belleteni*, S 179, Aralık 1956.
- “Türkiye’nin Turistik Ehemmiyeti”, *Turizm Âlemi*, S 4, Haziran 1954. “Türkiye’ye Dair İngiliz Eserleri Teşhir Edildi”, *TOK Belleteni*, S 161, Haziran 1955.
- “Türkiye’yi ABD’ye Tanıtma Faaliyeti”, *TOK Belleteni*, S 184, Mayıs 1957.
- Türkkan, Reha Oğuz, “Amerika’da Bizi Temsil Edenler ve Hususi Temsilcilerimiz”, *Cumhuriyet*, 05.02.1954.
- _____, “Amerikan Turist Dolarları”, *Cumhuriyet*, 04.05.1955.
- “Üç Güzel Eser”, *Cumhuriyet*, 18.10.1951.
- Ünver, Ahmet Süheyl, “İlmî Turizm”, *TOK Belleteni*, S 107, Ocak 1951.
- “Yarın 400 Seyyah Gelecek”, *Cumhuriyet*, 8.4.1950.
- “Yataklı Vagonlar Şirketi Türkiye Temsilciliği”, *TOK Belleteni*, S 141, Ekim 1953.
- “Yazın Paris’te Açılan Türk Vitrinleri”, *TOK Belleteni*, S 155, Aralık 1954.

Dokuzuncu Bölüm

BASIN-YAYIN VE TURİZM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE TURİSTİK KONAKLAMA FAALİYETLERİ (1949-1957)

Giriş

İstanbul’da 1841’de açılan “Hotel’d Angleterre”nin ardından yüzyılın sonlarına doğru faaliyete geçen Büyük Londra Oteli, “Tokatliyan Oteli”, Belçika menşeli Wagons-Lits Yataklı Vagonlar Şirketi tarafından yaptırılan “Pera Palas Oteli” ile “Summer Palas” Osmanlı Devleti’nde modern turistik konaklama tesisi anlayışıyla inşa edilen ve işletilen ilk işletmeler olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti’nin çözülüş ve yıkılış döneminden Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna uzanan sancılı süreç ve bu süreç içinde Anadolu coğrafyasının maruz kaldığı sosyal, siyasi, iktisadi ve askerî sıkıntılar ülkeye yönelik turistik seyahat ve konaklama faaliyetlerine ilgiyi azaltmıştır.

Turizmin taşıyıcı unsurlarından biri durumunda olan konaklama faaliyetleri Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren dikkate alınan konulardan birini teşkil etmiş, ülkeye gelen turist sayısında görülen tedricî artışta konaklama tesisleri konusunda kaydedilen gelişmeler de etkili olmuştur.¹⁵⁴⁰ Bununla birlikte ülkedeki iktisadi sıkıntılar konaklama tesisleri konusunda esaslı bir gelişim hamlesini engellemiş, takip eden süreç içinde patlak veren İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı olumsuz etkiler ülkedeki turistik konaklama sorunlarını daha da derinleştirmiştir. Savaşın ardından beliren yeni ihtiyaçlar doğrultusunda artmaya başlayan turizm hareketliliğinden üst düzeyde istifade edebilmek için, turizm faaliyetleri ile ilgili resmi organ durumunda olan Başbakanlık Matbuat Umum Müdürlüğü’nün yeniden teşkilatlandırılması gerekmiştir. Böylece basın ve yayın ağırlıklı çalışmalarda bulunan söz konusu idarenin yerine ülkenin tanıtımını yapmak ve iç ve dış turizmi geliştirmek gibi amaçlara da hizmet etmek üzere 1949 yılı itibariyle yine Başbakanlık makamına bağlı olarak Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü (BYTGM) teşkil edilmiştir.¹⁵⁴¹ Bu şekilde turizme yönelik çalışmalar konusunda yetkinliği ve etkinliği artırılan söz konusu birim konu ile bağlantılı olarak konaklama faaliyetlerini geliştirmeye yönelik görev ve sorumluluklar da üstlenmiştir.

BYTGM döneminde ülkedeki konaklama tesislerinin niteliksel ve niceliksel anlamda büyük eksiklikler içinde bulunduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra tanıtım,

¹⁵⁴⁰ Erol Evcin, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.55, Güz 2014, s.45-50; Ayrıca bkz.; “İlk Büyük Oteller Ne Zaman Yapıldı?”, *TTOK Belleteni*, S.189, Ekim 1957, s.14.

¹⁵⁴¹ “Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu”, *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1949, S.7218, Kabul Tarihi: 24/05/1949, Kanun No:5392, 28 Mayıs 1949, S.7218.

propaganda, ulaşım, ikamet, güvenlik ve eğitim alanlarında görülen zafiyetler bu unsurlarla yakın ilişkisi nedeniyle konaklama faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu bilgilerden hareketle makalede, faaliyetlerini Başbakanlık'a bağlı olarak sürdüren BYTGM döneminde Türkiye'de turistik konaklama faaliyetleri konusunda yaşanan sorunlar, bu sorunları çözmek üzere devletin yol açıcı ve yön gösterici düzenlemeleri çerçevesinde kamu kurumları, kamu menfaatine hizmet eden teşekküller ve hususi sektör tarafından yürütülen çalışmalar ve bu çalışmaların neticeleri ortaya koyulmuştur. Bu doğrultuda yetkin yerli ve yabancı isimlerin görüş ve önerileri çalışma kapsamında irdelenmiştir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) belgeleri, mevzuat düzenlemelerini içeren Resmi Gazete, turizmle ilgili çalışmaları yakından takip eden Cumhuriyet gazetesi, T TOK Belleteni gibi turizm konusunu işleyen süreli yayınlar ve konuya ilişkin telif-tetkik eserler çalışmaya ışık tutan başlıca kaynaklar arasında yer almıştır.

1. Turizm Potansiyeli Yüksek Bir Ülkede Konaklama Tesisi Eksikliği

Türkiye'de turizm faaliyetlerinin hareketlenmeye başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönem aynı zamanda yerli ve yabancı turistlerin ülke sathındaki konaklama ihtiyaçlarının çağdaş esaslar dâhilinde giderilmesi konusunda bir takım sorunların da belirginleştiği bir dönem olmuştur. BYTGM'nin teşkiliyle Türkiye'ye yönelen turistik talep yükselmekle beraber konaklama tesislerindeki niteliksel ve niceliksel eksiklikler ülkeye gelen turist sayısında hızlı bir artış yaşanmasını engelleyen başlıca etkenler arasında yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD tarafından Avrupa ülkelerini iktisadi anlamda güçlendirmek üzere uygulamaya geçirilen Marshall Planı Türkiye için de bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve bu çerçevede ABD'den elde edilen yardımların turizm yatırımları için de kullanılması öngörülmüştü. Bu konuya eğilen Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü Ahmet Şükrü Esmer (1949-1950), Marshall Planı çerçevesinde ABD'den Türkiye'deki turizm faaliyetlerini kolaylaştırmak üzere yardım talep edildiğini, bu münasebetle ülkeye gelecek bir mütehasısın incelemeleri neticesinde turizm çalışmalarının tanzimi için 5 milyon dolarlık yardım yapılmasının kabul edildiğini ve bu kaynak vasıtasıyla İstanbul'da 300 odalı bir otel ile Ankara, İzmir ve Bursa'da oteller inşa edileceğini beyan etmişti.¹⁵⁴² Takip eden süreçte Marshall Planı İdaresi'nin ülkeye gönderdiği mütehasıs tarafından 1950 yılı itibariyle hazırlanan rapora göre, Türkiye'de uluslararası turizm hareketleri için elverişli otel sayısı yalnızca 6 idi. Ülkedeki sosyal ve turistik hareketliliğin kısıtlılığı hakkında bilgi veren bu sayı endişe verici bir duruma işaret etmekteydi.¹⁵⁴³ BYTGM tarafından 1952'de yapılan bir ankete göre ise ülke sathında akar suyu ve banyosu bulunan otellerdeki yatak sayısı 6.219 idi. Bunların büyük bir kısmı da yüksek ücretleri nedeniyle orta gelirli yerli ve yabancı turistler için

¹⁵⁴² "Turizm Faaliyeti", *Cumhuriyet*, 24.08.1949, s.2.

¹⁵⁴³ Kenan Harun, "Otelciliğin Gelişmesi İçin", *T TOK Belleteni*, S.111, Nisan 1951, s.17.

elverişli bir yapı arz etmiyordu.¹⁵⁴⁴ Bu süreç içinde yürürlüğe giren turizm teşvikleri ülkedeki konaklama tesisi sayısında nispi bir artış yaşanmasına neden olmuş, bu şekilde iyi nitelikteki otellerdeki oda sayısı 1956 yılı itibariyle 8.000'e yükselmişti.¹⁵⁴⁵

İstanbul Belediyesi Neşriyat ve İstatistik Müdürlüğü tarafından şehirdeki otellerin turistik açıdan değerlendirildiği bir anketin neticesine göre de şehirde 1948 yılı itibariyle 6.330 yatak kapasiteli 164 otel bulunmakta iken,¹⁵⁴⁶ 1954'te otel sayısı 206'ya, oda sayısı 4.386'ya, yatak sayısı ise 8.877'ye yükselmişti. 1954 rakamlarına göre söz konusu otellerin 107'sinde umumi banyo, 19'unda oda banyosu, 44'ünde kalorifer, 48'inde müzikli lokanta salonu bulunmaktaydı.¹⁵⁴⁷ Konaklama ihtiyaçlarının karşılanması konusunda yetersiz durumda olan İstanbul'a göre kısmen daha iyi durumda olan Ankara'da ise 1953 yılı itibariyle 101 otel faaliyet göstermekte iken, bu sayı 1954'te 127'ye çıkmıştı. Kızılcahamam'da ise yeni bir turistik otel açılmıştı.¹⁵⁴⁸ BYTGM'nin 1954 yılı itibariyle yetkilileri aracılığıyla ülkedeki turizm imkânlarını tespit etmeye ve bunları kıymetlendirmeye yönelik olarak yaptığı incelemeler sırasında da ülke sathındaki konaklama tesisi eksikliği dikkat çekmiş, mevcut tesislerin ise çağdaş standartlardan uzak olduğu görülmüştü. Buna göre Batı Anadolu'da İzmir'de ilk aşamada büyük bir otele ihtiyaç duyulmakta, Bergama, Selçuk, Kuşadası gibi tarihî ve tabii değerlere, Kütahya ve Afyon gibi zengin kaplıca ve ılıcalara sahip yerleşim bölgelerinde sıhhi ve konforlu otellerin bulunmayışı ciddi sorunlara yol açmaktaydı. Öyleki buralara gelen turistler misafirhanelerde geceleme zorunda kalabilmekteydiler. Karadeniz bölgesinde Amasra, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Hopa ve Artvin güzergâhında turistleri memnun edebilecek konaklama tesislerinin son derece az olduğu müşahede edilmekteydi. Netice olarak bütün bu nedenlerden dolayı ülkenin turistik potansiyellerinden yeterince yararlanılmadığı tespit edilmişti. Bahsi geçen bölgelerde konaklama tesisi sorunlarının şehir içlerinde veya plajlarda inşa edilecek büyük çaplı otellerin yanı sıra motel ve oberj tipi konaklama tesisleri ile büyük ölçüde giderilebileceği vurgulanmıştı.¹⁵⁴⁹ Nitekim dünyadaki örneklerinden hareketle turistik konaklama sektörünün kârlı bir çalışma alanı olduğunu ve bu sektörün vatandaşların ilgisiyle gelişebileceğini vurgulayan Genel Müdür Alyot, Türkiye'de acil ihtiyaç duyulan tesislerin 40 yataklı 21, 20 yataklı 52 otel, 103 oberj, 6 büyük, 25 küçük pansiyon, 1 büyük, 6 küçük içme kaplıca, 4 büyük, 10 küçük plajdan ibaret olduğunu, büyük şehirlerin dışında ise küçük çaplı konaklama tesislerinin ihtiyaçları karşılamaya yeteceğini ifade etmişti.¹⁵⁵⁰

¹⁵⁴⁴ Hâlim Alyot, "Yurtta Turizm Endüstrisi", *TTOK Belleteni*, S.142, Kasım 1953, s.6-7.

¹⁵⁴⁵ "Türkiye'de Turizm Çalışmaları (Mayıs 1954-Mayıs 1956)", *TTOK Belleteni*, S.179, Aralık 1956, s.3.

¹⁵⁴⁶ İstanbul'daki Otel ve Yatak Sayısı", *TTOK Belleteni*, S.130, Kasım 1952, s.9.

¹⁵⁴⁷ "İstanbul Otelleri", *TTOK Belleteni*, S.153, Ekim 1954, s.16.

¹⁵⁴⁸ *TTOK 5 Nisan 1955 Genel Kurulu, TTOK'nın 9 Nisan 1955'te Taksim Belediye Gazinosu'nda Toplanan Umumi Heyeti'ne Takdim Edilen 31 inci Mesai Yılı Raporu*, Çituri Biraderler Basım Evi, İstanbul, 1955, s.3.

¹⁵⁴⁹ Bkz.; *Turizm Bakımından Memleket Etüdleri*, T.C. Başvekâlet Basın-yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü, Ankara, 1955.

¹⁵⁵⁰ Hâlim Alyot, "Yurtta Turizm Endüstrisi", *TTOK Belleteni*, S.142, Kasım 1953, s.6-7.

BYTGM tarafından 1950 ve 1956 yıllarında yayımlanan otel rehberlerine göre ülke sathındaki otellerin İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa gibi büyük şehirlerde yoğunluk arz ettiği, Anadolu'daki otellerin çoğunda banyolu oda bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca turistik potansiyelleri yüksek Antalya, Antakya, Çorum, Denizli, Konya gibi şehirlerde otel sayısının azlığı ve mevcut otellerdeki kapasite düşüklüğü dikkat çekmektedir. Örnek olarak 1956 yılı rehberine göre kıyı şehri Antalya'da yalnızca 3 otel bulunmaktaydı. Bunlardan oda sayısı en fazla olan Cumhuriyet Oteli'nde bile yatak kapasitesi 19 ile sınırlı kalmıştı. Oteldeki odaların ise banyosuz olduğu anlaşılmaktadır. İç Anadolu Bölgesi'ndeki Konya'da ise otel sayısı 5 olup, buradaki en yüksek kapasiteli otel 40 odası ile Başak Otel idi. Bu otelle birlikte yalnızca Turing Otel'de banyolu oda bulunmaktaydı.¹⁵⁵¹ Bu dönemde Türkiye Turizm Kurumu'nun hazırladığı ülkedeki turizm politikasını ele alan bir raporda birinci derecede turistik merkezlerde, sayfiye mahallerinde, kaplıçalarda, plajlarda, arkeolojik alanlarda dış turizm bakımından dikkate alınabilecek hacim ve önemde otellerin kurulamadığı belirtilmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ankara, İzmir, Samsun ve İskenderun gibi şehirlerde birçok otel inşa edilmekle birlikte bunların Batı standartlarında bir turist oteli olarak değerlendirilemeyeceği, ülke sathındaki tesislerin yerli halkı bile memnun etmekten uzak olduğu vurgulanmıştır.¹⁵⁵²

Bu örnekler tarihî ve tabii özellikleri ile turistik potansiyelleri yüksek olan şehirlerde bile konaklama sıkıntıları olduğunu gösteren bariz bir delil teşkil etmektedir. Türkiye'ye gelen turist sayısı 1949'da 19.451 iken 1957 yılı itibariyle 100.803'e yükselmiş,¹⁵⁵³ ancak görülen odur ki ülkede çağdaş standartlarda kalınabilecek konaklama tesisi sayısı bu artışa ayak uyduramamıştır. Nitekim Esmer'den BYT Genel Müdürlüğü görevini devralan Hâlim Alyot (1950-1954), konaklama sektöründeki yatak sayısının İsviçre'de 1951 yılı itibariyle 180.000, Almanya'da 366.000, İtalya'da 419.459, Fransa'da 1.079.000, İngiltere'de 1.588.000 olduğunu belirterek Türkiye'de konaklama sektöründeki eksiklikleri çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur.¹⁵⁵⁴ Avrupa İktisadi İşbirliği İdaresi'nin verilerine göre Avrupa ülkelerinde konaklama tesisi kapasitesi turistik taleplerle doğru orantılı olarak ilerleyen yıllarda daha da artmış, bu ülkelere seyahat eden turistlerin konaklama ihtiyaçları otel, pansiyon ve gençlik kampları gibi tesisler vasıtasıyla giderilmiştir.¹⁵⁵⁵

Bahsi geçen süreç içinde ülke sathında çağdaş standartlardaki konaklama tesislerinin yetersizliği ülke turizmini olumsuz yönde etkileyen başlıca unsurlardan biri olmuştur. Bu husus yerli ve yabancı yetkililer ve aydınlar tarafından çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir. Gazeteci ve yazar Burhan Felek, söz konusu dönem itibariyle iktidarda

¹⁵⁵¹ Bkz., *Türkiye Otel Rehberi*, BYTGM yayınları, Ankara, 1950; *Türkiye Otel Rehberi*, BYTUM yayınları, Ankara, 1956.

¹⁵⁵² *Turizm Politikası, Türkiye Turizm Kurumu III. Kongresi'ne Sunulan İdare Heyeti Raporu /7. Kısım*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1954, s.5.

¹⁵⁵³ *BCA*, 30.1.0.0.104.651.4.

¹⁵⁵⁴ Hâlim Alyot, "Yurtta Turizm Endüstrisi", *TTOK Belleteni*, S.142, Kasım 1953, s.6-7.

¹⁵⁵⁵ Esad Tekeli, "Turizm Umum Müdürlüğü İhdası Hakkındaki Kanun Tasarısı Dolayısıyla", *TTOK Belleteni*, S.186-187, Temmuz-Ağustos 1957, s.11.

bulunan Adnan Menderes Hükümeti'nin vize ve ikamet kolaylıkları sağlayan kararlarını takdir etmiş, ancak ülkeye turist çekebilmek için bu girişimlerin tek başına yeterli olmayacağını vurgulamıştır. Emirgan'da ve Yeşilköy'de çay içebilecek ve oturabilecek derli toplu bir mekânın bulunmadığını, bununla bağlantılı olarak şehrin tabii güzelliklerinin kıymetlendirilemediğini ifade etmiştir. Yeterli sayı ve nitelikteki konaklama tesisi, lokanta, seyahat vasıtası ve bunların tarifelerindeki açıklık ve ucuzluk, buna ek olarak başarılı reklam faaliyetleri nedeniyle Lübnan'ın turistleri cezbeden bir ülke hâline geldiğinden bahisle BYTUM'nin bu konudaki eksikliklerini dile getirmiştir.¹⁵⁵⁶ Bu münasebetle: *“Bizim İstanbul şehri bakımsız, fakir bir güzel kıza benzer. Parası yoktur süslenemez; gelenleri ağırlayamaz. Hatta en iptidai tuvalet ve istirahat esbabını sağlayamaz. Böyle yere kim gelir? Gelse ne yapar?”* diyerek ülkenin turistik anlamda en gözde şehirlerinden biri olan İstanbul'a gelen turistlerin yüzleşmek zorunda kaldıkları konaklama sorunlarına ve yaşadıkları güçlükler dikkat çekmiştir. Konsoloshanelerin ancak Ankara'dan onay almak suretiyle vize verebilmeleri, otellerin ve lokantaların modern bir yapı arz etmemesi, yabancıların bir kazadan diğerine geçerken karakola ikamet bildiriminde bulunmak durumunda olmaları, aksi durumda cezai işlemlerin uygulanması, ikamet süreleri konusunda uygulanan kısıtlamalar ve döviz bozdurma sıkıntıları gibi ülkede turistik konaklama faaliyetlerini doğrudan etkileyen ve zorlaştıran uygulamalar Felek tarafından eleştirilmiştir. Bu münasebetle söz konusu dönem itibariyle gündemde olan İstanbul'da büyük bir otel inşası fikrini ele almış ve bahsi geçen meseleler nedeniyle ülkedeki turizm ve konaklama meselesinin yapılacak büyük bir otelle çözülemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁵⁵⁷ İstanbul'da büyük çaplı bir otel inşası fikrine temkinli yaklaşan isimlerden biri de gazeteci ve yazar Nadir Nadi olmuş: *“...turizm de tıpkı demokrasi gibi, çetin bir davadır. Onu yalnız bir cephesiyle ele almak, üst tarafını kolay sanmak yanlıştır. Böyle düşünenlere sonunda ancak hayal kırıklığı mukadderdir.”* diyerek İstanbul gibi önem arz eden bir turizm merkezine bir değil, birçok otelin yapılmasından yana olduğunu, ancak bu işin basite alınmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda: *“Hangi tarafından işe başlayalım? Otel mi, yol mu, temizlik mi, kolaylık mı, eğlence mi, konfor mu? Bütün bunları memleket ölçüsünde gerçekleştirmek belki de yüz yıla bağlıdır. Turizm ise çok nazik bir endüstridir; bir yerinden aksadı mı yürümez, tıkanır.”* diyerek büyük çaplı bir otel inşa edilmesinin turizm ve konaklama sorunlarının çözümüne yetmeyeceğine, ülkenin turizm bakımından muhtelif bölgelere ayrılmasının ve bir plan dâhilinde alt kısımlara ayrılmış bir bölgeden işe başlanmasının gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵⁵⁸

Eski İstanbul Milletvekili ve gazeteci Abidin Daver, İstanbul Boğazı'nın, Adaların, Florya'nın konforlu oteller, gazinolar, köşkler ve pansiyonlar vasıtasıyla turistler için bir cazibe merkezi hâline getirilmesi durumunda yalnızca bu şehirden elde edilecek dövizlerle ülke ekonomisine önemli bir katkıda bulunulabileceğini belirtmiş,

¹⁵⁵⁶ Burhan Felek, “Turist Dua ile Gelmez”, *Cumhuriyet*, 13.09.1950, s.3 ve 4.

¹⁵⁵⁷ Burhan Felek, “Beş yüz Odalı Otel”, *Cumhuriyet*, 05.07.1949, s.3; Bu görüşleri destekler mahiyette bir başka görüş için bkz.; Ahmed Hidayet Reel, “Söz Aramızda”, *Cumhuriyet*, 07.09.1949, s.2.

¹⁵⁵⁸ “Nadir Nadi, “Kaç Yataklı”, *Cumhuriyet*, 05.07.1949, s.1 ve 3.

ancak bu konuda etkin adımların atılmadığını da vurgulama gereği hissetmiştir.¹⁵⁵⁹ Eski milletvekillerinden gazeteci Selim Rağıp Emeç “tabiatın büyük ihsanlar sunduğunu” belirttiği Bursa’ya 1951’de yaptığı gezi münasebetiyle kasabalarda ihtiyaçları karşılayabilecek standartlarda bir otelin bulunmamasını, tozlu yollarda hareket eden nakil vasıtalarının gelişigüzel bir pazarlık tarifesine tabi olmalarını, Uludağ’da ziyaret hatırası olarak alınan balın şehirdekinin bir buçuk katına satılmasını, şehirle dağ arasındaki telefon bağlantısı sorunlarını turistlerin ağırlanmaları konusundaki ciddi eksiklikler olarak değerlendirmiştir.¹⁵⁶⁰ İstanbul ve Bursa gibi Türkiye’nin gözde şehirlerindeki bu durum esasen turistik açıdan Türkiye geneli hakkında da bilgi vermekte idi. Turizm meseleleri ile iştigal eden Antalya Milletvekili Dr. Burhanettin Onat ülke sathında turizm çalışmalarına hareketlilik kazandırmak üzere konaklama tesisi sayısının artırılması, ülkeyi gezmek, kaplıcalara, içmelere gitmek isteyen yerli turistlerin de iç turizm kapsamında teşvik edilmesi ve bunları destekler mahiyette 90 bin liralık turizm bütçesinin yükseltilerek broşür, film, sinema, radyo, televizyon gibi tanıtım faaliyetlerine maddi destek verilmesi durumunda Türkiye’nin söz konusu dönem itibariyle turizmden önemli bir gelir elde eden Kanada gibi müreffeh bir ülke hâline gelebileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁶¹ Bu bilgilerden hareketle ülkedeki turizm konusundaki yetersizliklerin konaklama sorunlarından ibaret olmadığını, bu sorunların ulaşım yolları ve vasıtaları, yeme-içme, eğlence mekânları ve tanıtım eksiklikleri ile pahalılık, çarpık şehirleşme gibi sorunlarla iç içe geçmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Ülkedeki konaklama tesisi yetersizliği nedeniyle deniz yoluyla gelen turistler geceyi vapurlarında geçirmeyi tercih etmekteydiler. İstanbul’un iç ve dış turizmin başlıca merkezi durumunda olduğunu vurgulayan Nadir Nadi bu konu ile ilgili olarak: “*Bu şehre gelen turistlerin hâlâ Haiti Adaları’na uğramış zenginler gibi vapurda yatıp kalkmaları utanç verici bir manzara teşkil ediyor. Gerçi bir liman olması itibariyle vapurlu turistler burada daima görülecektir. Fakat unutmayalım ki bunların dışında İstanbul’a turist geldiği yoktur.*” diyerek konaklama tesislerindeki yetersizliğe ve turistleri karaya çekebilecek cazibe imkânlarının harekete geçirilmesi konusundaki gerekliliğe işaret etmiştir.¹⁵⁶² Benzer şekilde gazeteci ve yazar Habib-Edib Törehan, turizm faaliyetleri açısından özellikle ilkbahar mevsiminde birkaç büyük gemiyle Türk limanlarına gelen turistlerin eski dönemlerde at arabalarıyla, hâlihazırda ise otomobillerle şehri nihayetinde iki gün içinde gezdiklerini, çarşmayı dolaşmakla birlikte hiç mesabesinde alışveriş yaptıklarını, yemeklerini vapurlarında yedikleri gibi geceyi de orada geçirdiklerini ifade etmiştir. Bu durumda son yıllarda görülen bir değişiklik turistlerin otellerde birkaç çay ve kahve içme yönünde bir alışkanlık kazanmaları olmuştu.¹⁵⁶³ Turistik kıymetler bakımından dünya sathında üstün özelliklere sahip olmasına rağmen Türkiye’de turizmin öneminin henüz kavranamamış olduğuna temas

¹⁵⁵⁹ Abidin Daver, “Şu Cennet İstanbul”, *TTOK Belleteni*, S.116, Eylül 1951, s.7.

¹⁵⁶⁰ Selim Rağıp Emeç, “Bizde Turizm Neden Bir Fantezidir?”, *TTOK Belleteni*, S.117, Ekim 1951, s.3-4.

¹⁵⁶¹ “Burhanettin Onat, “Turizm Endüstrisi”, *TTOK Belleteni*, S.142, Kasım 1953, s.8-10.

¹⁵⁶² Nadir Nadi, “İstanbul İçin”, *Cumhuriyet*, 07.07.1951, s.1; Nadir Nadi, “İstanbul İçin”, *TTOK Belleteni*, S.115, Ağustos 1951, s.11.

¹⁵⁶³ Habib Edib-Törehan, “Seyyah Mevsimi”, *TTOK Belleteni*, S.171, Nisan 1956, s.8

eden Milletvekili Onat da İstanbul'a gelen turistlerin geceyi vapurlarında geçirmek durumunda kalmalarını Türk turizmi için olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Ülkedeki konaklama tesisi eksikliği uluslararası bilimsel etkinlikler nedeniyle meydana gelebilecek turistik hareketliliklerin de önünü kesmekteydi. Bu soruna işaret eden Onat, milletlerarası kongreler münasebetiyle İstanbul'da bulunan kongre üyelerinin ve turistlerin yatacak otel bulamadıklarını, bulabilenlerin de söz konusu otellerdeki düşük kalite standartları nedeniyle buralardan memnuniyetsiz olarak ayrıldıklarını belirtmiştir.¹⁵⁶⁴ Benzer şekilde Dr. Kemal Saraçoğlu 1950'deki "Patoloji Compare Kongresi"nde İstanbul'da 120 kişinin bile barındırılmadığını, Beyoğlu ve Sirkeci Otelleri'nde yer bulunmadığını üzüntüyle dile getirmiştir. 1949'da "İsviçre'de Milletlerarası Dâhiliyeciler Cemiyeti Toplantısı"nda İsveçli Asb Neumark, 1.500-2.000 kişilik bir ilim heyeti ile gerçekleştirilecek olan 1950 yılı toplantısının Boğaziçi'nde yapılması yönünde bir görüş bildirmiş, ancak ülkedeki konaklama tesisi sorunları nedeniyle bu görüşün desteklenmesi mümkün olmamıştı.¹⁵⁶⁵ Benzer şekilde takip eden yıllarda 1.000 civarında avukatın katılımıyla İstanbul'da düzenlenmesi planlanan "Dünya Avukatlar Kongresi"nden de şehirdeki konaklama ve ağırlama sorunları nedeniyle vazgeçilmişti. İstanbul'da toplanan "Beden Terbiyesi Kongresi", "Tropikal Hastalıklar Kongresi" ve "İdari Bilimler Kongresi" gibi milletlerarası kongreler ile "Enternasyonal Tenis Turnuvası" etkinliğinde de rahatlık temin edecek otel ve lokanta bulunması konusunda sıkıntı çekilmiş ve misafirler mektep yatakhanelerinde ağırlanmak durumunda kalınmıştı.¹⁵⁶⁶ Turizm Âlemi mecmuasında kaleme aldığı bir makalede Vahit Orgun 1954'te Paskalya Yortusu nedeniyle vapurlarla İstanbul'a gelen ve büyük bir çoğunluğu ilim ve sanat dünyasına mensup turistlerin konaklama tesisi bulmakta çektikleri sıkıntıları dile getirmiş, Beyoğlu'ndaki hatırı sayılır otellerin dolmasıyla bu turistlerden bir kısmının Yeşilköy, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere ve Moda gibi şehir merkezinden uzak ve konforu düşük, diğer kısmının ise Anadolu'dan gelen halkı bile tatmin etmeyen Sirkeci'deki otellere yerleşmek durumunda kaldıklarını, nihayetinde yer bulmayanların da kendilerini şehre getiren gemilerde yatıp kalktıklarını dile getirmiştir. Nitekim İstanbul'un tarihî ve tabii özellikleri ile bağdaşmayan bu durum turistler tarafından şiddetle eleştirilmiş ve seyahatlerini kısa süreli tutmalarına neden olmuştu.¹⁵⁶⁷

Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil, İstanbul'a giriş kapısı özelliği gösteren Çamlıca'da bir turistik otelin, gazinonun, kır kahvesinin ve etrafta İstanbul'a ait hatıra eşyası satan zarif dükkânların yapılmamış olmasını turizm faaliyetleri açısından büyük bir eksiklik olarak değerlendirmiştir.¹⁵⁶⁸ Gazeteci ve yazar Şevket Rado, İstanbul'un gözde turistik mekânlarından olan Florya'da devam etmekte olan imar çalışmalarının

¹⁵⁶⁴ "Burhanettin Onat, "Turizm Endüstrisi", *TOK Belleteni*, S.142, Kasım 1953, s.8-10.

¹⁵⁶⁵ Kemal Saraçoğlu, "Tifo ve Turizm", *TOK Belleteni*, S.97, Şubat 1950, s.12-13.

¹⁵⁶⁶ Siyavuşgil, "Kongre Bolluğu", *TOK Belleteni*, S.140, Eylül 1953, s.11; Cihad Baban, "Sokakta Kalan Turistler", *TOK Belleteni*, S.140, Eylül 1953, s.12; Sadun Tanju, "Otel Buhranı", *TOK Belleteni*, S.140, Eylül 1953, s.14-15.

¹⁵⁶⁷ Vahid Orgun, "İstanbul'un Otel Derdi", *Turizm Âlemi*, S.3, Mayıs 1954, s.3.

¹⁵⁶⁸ Sabri Esat Siyavuşgil, "İstanbul'un Cümle Kapısı", *TOK Belleteni*, S.185, Haziran 1957, s.3.

tamamlanmasıyla buradaki plajdan faydalanmanın ve bu suretle yapılacak oteller vasıtasıyla İstanbul'a geniş ölçüde turist çekmenin mümkün olacağını ifade etmiştir.¹⁵⁶⁹ Bu yıllarda büyük çaplı turist ihracıyla dikkatleri üzerine çeken ABD'de öğretim üyesi olarak bulunan ve bu nedenle Amerikalıları yakından tanıyan Reha Oğuz Türkkan Türkiye'deki otellerin azlığı, mevcutların da yetersizliği konusuna temas ederek bu durumun Amerikalı turistlerde yarattığı olumsuz etkilere temas etmiştir. Turizm potansiyeli yüksek İstanbul'da Amerikalı turistlerin konaklayabileceği tesis sayısının ikiye geçmediğine, Bursa'da ön plana çıkan Çekirge Palas'ın daha çok yerli turistler tarafından tercih edildiğine, İzmir'de Belediyenin inşasına başladığı otelin 3 yıl gibi uzun bir sürede tamamlanamadığına, başkenti gezmek isteyenlerin Ankara Palas'ın dışında çağdaş standartlarda bir konaklama yeri bulamadıklarına değinmiştir. Ayrıca Abant gölünün İsviçre gölleri ile boy ölçüşebilecek özelliklere sahip olmasına rağmen kalabalık bir turistik kafilesinin gelmesi hâlinde turistlerin çadırda ağırlandırmak durumunda kalacağına dikkat çekmiştir. Amerikalı turistlerin tercih ettikleri Capri, Mayorka ve Sicilya adaları kadar cazibeli hâle getirilebilecek Akdeniz kıyılarında, turistleri cezbetmeye aday Karadeniz kıyılarında, Ürgüp'te, Doğu Anadolu'da ve Van'da 3-4 Amerikalı turisti bile çağdaş standartlarda ağırlayacak bir konaklama tesisinin bulunmadığını ifade etmiştir.¹⁵⁷⁰ Bu dönemde Avrupa'dan özellikle de Almanya'dan otomobilleriyle Yunanistan ve Türkiye'ye yönelen turist akını dikkat çekmekteydi. Ancak Edirne'de kalacak iyi bir otel ve yemek yiyecek kaliteli bir lokantanın bulunmaması nedeniyle turistlerin geceyi Yunanistan'da geçirdikleri ve Türkiye'ye sabah vakitlerinde girdikleri görülmekteydi.¹⁵⁷¹ Benzer şekilde 1957 yılı yaz aylarında dünya seyahati sırasında Türkiye'ye de uğrayan 17 turistten oluşan "World Highways Expedition" (Dünya Karayolları Kervanı) heyeti de İstanbul'dan başlayarak Doğu Beyazıt'ta Gürcübulak sınır kapısında tamamladıkları yolculukları sırasında İstanbul dışında hemen her yerde otel; Bolu, Ankara ve Erzincan dışında ise çağdaş standartlarda lokanta bulmak konusunda çektikleri sıkıntıları dile getirmişlerdi.¹⁵⁷²

Avrupa'da güneşli gün sayısının azlığı nedeniyle halkın iklim koşullarının daha cazip olduğu Türkiye gibi sıcak coğrafyalara ve denizlere hasret çektiğini ifade eden Siyavuşgil bu münasebetle Türkiye'deki turizm potansiyellerini "Karun hazinesi" olarak değerlendiren yabancı dostlarının ülkenin otel, lokanta, gazino ve plajlarla donatılmamasına ve bu şekilde söz konusu hazinenin kapısına kilit vurulmasına anlam veremediklerini ifade ettiklerini belirtmiştir. Siyavuşgil ise: "...hangi Türk istemez yurdunun turistik tesislerle kat kat güzelleştiğini, turist parasıyla zenginliğe kavuştuğunu? Ama sanayi olmadıkça, sanayii kalkındırmak niyeti bulunmadıkça o turistik tesisler ne ile yapılır?...Bugün hangi turist bozulunca yerine hemen yenisi konulamayan musluğu ve kapı tokmağını, çatlayınca değiştirilemeyen tabağını, güneşin ve tertemiz deniz suyunun yüzü suyu hürmetine affeder de ertesi yıl mahalledeki dostlarını da yanına alarak tekrar bize gelir? Hele otomobiline derhal yedek parça

¹⁵⁶⁹ Şevket Rado, "Florya Plâjı", *TTOK Belleteni*, S.185, Haziran 1957, s.12.

¹⁵⁷⁰ Reha Oğuz Türkkan, "Otel Meselesinin Halli", *TTOK Belleteni*, S.141, Ekim 1953, s.14-16.

¹⁵⁷¹ Selâhattin Çoruh, "Edirne ve Turizm", *TTOK Belleteni*, S.169, Şubat 1956, s.7.

¹⁵⁷² M. Bahri Ergene, "Anadolu'da Bir Seyahat Raporu", *TTOK Belleteni*, S.189, Ekim 1957, s.9.

bulamazsa, çarşıda beğenip alacağı yerli mallar yoksa!” diyerek önemli sorunlara dikkat çekmiş, bu suretle turizm ve konaklama sanayisi çalışmalarının birbirini destekler mahiyette yürütülmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹⁵⁷³

Nadir Nadi de İkinci Dünya Savaşı sırasında büyük bir yıkıma uğrayan ve söz konusu dönem itibariyle Rus ordusunun kısmen işgali altında olan 6,5 milyon nüfuslu Avusturya'nın uluslararası işbirliği çerçevesinde otelciliği teşvik etmek, hayat pahalılığını önleyici tedbirler almak, sanatsal faaliyetleri, yaz ve kış sporlarına uygun iklim ve coğrafyasını değerlendirmek suretiyle 1953'te 3,5 milyon turisti ağırladığını ifade etmiş, Türkiye'de işin ciddi bir ihtisas alanı olarak değerlendirilmemesi ve ülkenin bir bölgesinden işe başlanmaması nedeniyle turizm faaliyetlerinde başarı elde edilemediğini vurgulamıştır.¹⁵⁷⁴ Gazeteci ve yazar Vâlâ Nureddin Avrupa'nın büyük şehirlerinde görüldüğü üzere ülkede turistlerin dinlenebileceği modern kahvehanelerin bulunmasının turistik faaliyetlere katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Bu münasebetle turizm sanayisinde başarılı olan ülkelerin sahip oldukları ürünlerini, uluslararası fiyatlarla ve usullerle sunarak turist çektiklerine işaret etmiş ve bu tecrübelerden istifade edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵⁷⁵ Hukukçu M. Sami Okay, Fransa'da dünyaca ünlü 2-3 bin nüfuslu “Megève” bölgesinin büyük çoğunluğu yerli olmak üzere yıllık ortalama 50 bin turisti ağırladığını, bu münasebetle bölgede 30-40 otelin, birkaç gazinonun, mütehasıs hekimlerin, modern tıbbi cihazlarla donanmış bir hastanenin ve eczanelerin bulunduğunu belirtmiştir. Fransa'da küçük nahiyelerde bile benzer bir durumun söz konusu olduğunu hatırlatan Okay, Türkiye'nin ücra köşelerinde de asgari medeni şartların turizm vasıtasıyla temin edilebileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁷⁶

BYTGM döneminde ülkedeki turistik konaklama faaliyetleri konusundaki eksiklikler çeşitli görev ve vesilelerle Türkiye'de bulunan yabancı yetkililer tarafından da ifade edilmiştir. Örnek verilecek olursa, Avrupa İktisadi İşbirliği İdaresi'nin Türkiye Temsilcisi Russel H. Dorr “New York Herald Tribune”e verdiği bir demeçte turistleri cezbedecek tarihî ve tabii özelliklere sahip Türkiye'de turistik ticaretin gittikçe artan bir gelir kaynağı durumunda olduğunu, modern otellerin tesisi gibi turistleri ülkeye çekebilecek imkân ve kolaylıkların sağlanması hâlinde bu kaynaktan üst düzeyde fayda sağlanabileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁷⁷ İstanbul'un imarı hakkında görüş ve önerilerinden yararlanan Avusturyalı ünlü mimar Prof. Dr. Roy Ground, konaklama tesisleri açısından yetersiz gördüğü Türkiye'de otel davasına önem verildiği takdirde İstanbul'a ciddi bir turist akınının başlayacağını vurgulamıştır.¹⁵⁷⁸ Yine İstanbul'un imarı konusunda danışman olarak fikirlerinden istifade edilen şehircilik mütehasısı Prof. Dr. Hans Högg ise turistlerin konaklama ihtiyaçlarını gidermeye yönelik otel ve dinlenme

¹⁵⁷³ Sabri Esat Siyavuşgil, “Yabancıardan Duyduğum”, *TTOK Belleteni*, S.177, Ekim 1956, s.13.

¹⁵⁷⁴ Nadir Nadi, “Bize de Gelseler”, *TTOK Belleteni*, S.157, Şubat 1955, s.12-13.

¹⁵⁷⁵ Vâ-Nû, “Turist Bulduğunu Değil, Umdüğünü İstiyor”, *Cumhuriyet*, 12.06.1955, s.2.

¹⁵⁷⁶ M. Sami Okay, “İç Turizmin Sosyal Faydaları”, *TTOK Belleteni*, S.165-166, Ekim-Kasım 1955, s.14-15.

¹⁵⁷⁷ “Basın Haberleri”, *Taşıt ve Turizm*, C.1, S.6, Ocak 1950, s.6.

¹⁵⁷⁸ “İstanbul'un İmarı Hakkında Avusturyalı Bir Mimarın Fikri”, *TTOK Belleteni*, S.161, Haziran 1955, s.19.

evleri meselesini şehrin başlıca sorunları içinde değerlendirmiş, buna göre konaklama ihtiyacını gidermek üzere otellerin yanı sıra 100 civarında küçük ve orta ölçekli dinlenme evine, ilk aşamada 20'si boğazda, 15'i Anadolu yakasında olmak üzere gazino ve yazlıklara, şehir içinde ise 10 eğlence mahalline ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁷⁹BYTGM'nin daveti ile Türkiye'ye gelerek Turizm Bankası'nın Florya'daki plaj, otel, motel ve kamping tesislerinde müdür olarak görev yapan İtalyan Otelcilik Mütchassısı Armando Ridelli de Marmara kıyılarının plaj ve otel için dünyanın en uygun yerlerinden biri olduğunu belirtmekle beraber Roma'da turizm için otellerde 20.000 civarında yatak kapasitenin hazır olduğu bir dönemde İstanbul'da 5.000 yatak kapasitesinin bile bulunmamasının ülkede turizmin gelişmesine engel teşkil eden başlıca sorunlar arasında yer aldığını vurgulamıştır.¹⁵⁸⁰ 1956'da BYTGM, Denizcilik Bankası ve UNESCO için Anadolu'yu ele alan kültürel ve turistik film çekmek üzere Türkiye'ye gelen kültür ve medeniyet filmleri mütchassısı Belçika film amillerinden Pierre Lévie ise otel konusunda görülen zafiyetlerin giderilmesi durumunda Türkiye'nin birinci sınıf bir turizm ülkesi olabileceğine vurguda bulunmuş, Anadolu'da önemli şehirlerde kurulacak 10-15 küçük ve modern otelin Türkiye'nin dünya sathında hızlı bir şekilde ön plana çıkmasına vesile olabileceğine değinmiştir.¹⁵⁸¹

BYTGM döneminde Türkiye'deki konaklama tesislerinin sayısal anlamda yetersizliğine işaret eden bu bilgilerden hareketle mevcut konaklama tesislerindeki pahalılık ve tarife sorunlarına, konaklama faaliyetlerini artırmaya yönelik işbirliği tesisinde görülen zafiyetlere ve temizlik, sıhhi şartlar ve hizmet kalitesi açısından görülen yetersizliklere göz atmakta fayda vardır. Bu anlamda ilk olarak temas edilecek konu ülkedeki konaklama tesislerinin pahalılık ve tarife sorunları ile ülkedeki konaklama faaliyetlerine ilişkin altyapı çalışmaları alanında işbirliği tesisi konusunda yaşanan sıkıntılara ilişkin olacaktır.

2. Pahalılık ve Tarife Sorunları, İşbirliği Eksiklikleri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya sathında hareketlenmeye başlayan turizm faaliyetleri savaşa fiili olarak girmeyen ve savaşın yarattığı tahribattan olabildiğince kendini koruyan Türkiye'nin turistler tarafından tercih edilme olasılığını artırmıştır. Ayrıca bu süreç içinde yoğun turist ihracıyla dikkat çeken ABD'nin Avrupa'nın yanı sıra Türkiye ile de yakın ilişkiler içine girmesi bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve ABD'ye yönelik turistik taleplerin karşılanması konusunda çeşitli girişimlerde bulunulmuştur.¹⁵⁸² BYT Genel Müdürü Ahmet Şükrü Esmer bu dönemdeki ABD

¹⁵⁷⁹ "İstanbul Şehrinin Otel İhtiyacı", *TTOK Belleteni*, S.190, Kasım 1957, s.7.

¹⁵⁸⁰ Aykut Görkey, "İstanbul'un 5.000 Yatağa İhtiyacı Var", *TTOK Belleteni*, S.190, Kasım 1957, s.18.

¹⁵⁸¹ "Bir Belçikalı Film Âmili İstanbul'da", *TTOK Belleteni*, S.171, Nisan 1956, s.16.

¹⁵⁸² Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Erol Evcin, "İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye Turizminde Yarattığı Fırsatlar", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.15, 2016, s.129-153.

ziyareti sırasında “Amerika’nın Sesi” adlı radyo programına konuk olmuş ve yaptığı konuşma sırasında bazı tespitleri ile görüş ve önerilerini şu şekilde dile getirmişti:

“Yeni Amerikan turisti, eski Amerikan turistinden farklıdır. Pahalı ve lüks otel aramıyor, rahat ve temiz oda arıyor. Odanın banyolu olmasını tabii tercih eder, fakat banyosu yoksa duşla da iktifa eder. Böyle bir oda günde 5-6 dolara mâl olmalıdır. Gündelik için çok para sarf etmek istemiyor. Sonra, kaç para vereceğini önceden bilmek istiyor. Baş sıkıştığı zaman İngilizce anlayan birisini bulmak ister. Vakti dar olduğundan kısa zamanda çok şeyler görmek zorundadır. Vakit kaybetmesini istemez. Mağazalarda gördüğü eşyayı pazarlıksız satın almak ister ve aldatılmak canını sıkır. Görülüyor ki turizmi geliştirmek için Hükümetçe yapılacak işler olduğu gibi hususi teşebbüslerce, tüccar ve esnafça ve alelumum halkça yapılacak işler vardır.”

Esmer, bu beyanıyla Türkiye’deki turizm faaliyetlerini desteklemek üzere konaklama sektörünü geliştirmek için devlet kadar hususi sektörün ve halkın da yapması gereken işler olduğunu belirtmiş ve bu konuda yapılabilecek öncelikli çalışmalara değinmiştir.¹⁵⁸³ Nadir Nadi de Hükümet’in belediyeler ve hususi teşekküllerle işbirliği hâlinde otelcilik sanayisini geliştirmesi gerektiğini belirterek Esmer’e yakın bir görüş ifade etmiştir. Otellerin yalnızca turist gelsin diye yapılmaması gerektiğini, bu konuda öncelikli hedefin vatandaşların ihtiyacını karşılamak olduğunu vurgulamıştır. Bu münasebetle: *“tıpkı yol davasında olduğu gibi bu konuda da turizmi bir destek, bir yan hedef saymağa mecburuz. Yurdumuzun her tarafında basitte olsa son derece mütevazı, temiz, medeni bir insanı rahatça barındıracak oteller olursa, Bursa’ya, Efes’e veya Antalya’ya sırf turistik maksadında kuracağımız müesseselerin de manası olur. Yoksa Türkiye’de otelcilik endüstrisi bugünkü iptidai hâlinde kaldıkça, şuraya buraya konduracağımız palaslar göstermelik kalmağa mahkûmdur.”* diyerek otelcilik sektöründe çağdaş esasların temel alınması ve gösterişten uzak durulması gerektiğine temas etmiştir.¹⁵⁸⁴

BYTUM kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Avrupa İktisadi İşbirliği İdaresi adına Türkiye’ye gelerek turizm faaliyetlerine ilişkin incelemelerde bulunan Mütehassıs Charles J. White konuya ilişkin bir rapor yayımlamış ve bu raporda: *“Türkiye, Orta ve Yakın Doğu memleketleri ile Avrupa ve Amerika’dan turist celbetmek bakımından fevkâlade imkânlara maliktir. Maalesef Türkiye harpten önce turist trafiğinin geliştirilmesinin ehemmiyetini takdir etmemiş görünmektedir.”* sözlerini kaydettikten sonra otelcilik konusuna da değinmiş ve hâlihazırda konaklama tesisleri ile yeme-içme yerlerine ilişkin uygulamaların belediyelerin kontrolü altında olduğunu, bu suretle gerek sunulan hizmetlerin kalitesinde gerekse muhtelif şehirlerdeki otel fiyatlarında esaslı farkların göze çarptığını ifade etmiştir. Bu nedenle söz konusu düzenlemelerin belediyeler yerine Hükümet’in “Turizm Bürosu” tarafından kontrol edilmesi ve bu kontrollerin otel sayısı artana kadar devam etmesi, hizmet bedellerinin otellere bırakılması, böylece konaklama tesisleri işletilmesi konusunda hususi sektöre fırsat tanınması doğrultusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Buna ek olarak otel fiyatlarının

¹⁵⁸³ “Amerika’dan Türkiye’ye”, *Cumhuriyet*, 25.02.1950, s.1 ve 3.

¹⁵⁸⁴ Nadir Nadi, “Hayırlı Bir Başlangıç”, *Cumhuriyet*, 08.02.1955, s.1 ve 3.

tarifeler aracılığıyla görünür kılınmasının, turistleri rahatsız edici bir hâl alan bahşis uygulamalarının mümkün olduğunca düzene konulmasının önemine değinmiştir.¹⁵⁸⁵

Ülke turizmi konusundaki sorunlara temas eden Felek: “Kahire ile İskenderiye’yi birbirine bağlayan 200 küsur km.lik çöl yolunun ortasında bir Yunanlının yaptırdığı bir otel ve gazino var. Harıl harıl işler. Başka memleketlerde her turistik yolun etrafı böyle müesseselerle doludur. Biz ise tabii güzelliği değil kıymetlendirmek, insanları oradan kaçırmak üzere elimizden geleni yaparız. Orayı yasak muntka ilan ederiz, ya bir madrabaz kahveciye kiralar en fena şartlar altında insanları soydurmak ve rahatsız ettirmek için işletiriz. Bütün İstanbul mesireleri bu hâldedir. Buraya seyyah gelir mi?” şeklinde serzenişte bulunmuştur. Söz konusu dönem itibariyle turistik açıdan talep gören ülkelerden biri olan Lübnan’da Hükümetin seyahat ücretlerinden otel masraflarına, ikamet sürelerine ve taksi ücretlerine kadar turistlere sağladığı kolaylıklara temas eden Felek, burada seyahat ve konaklama tarife ve ücretlerinin açık ve net bir şekilde beyan edildiğine değinmiş, Türkiye’de ise en tanınmış muhitlerde bile otel, lokanta, taksi ücret ve tarifeleri hakkında bilgi sahibi olunamadığını dile getirmiş ve bu belirsiz şartlar altında ülkeye turist çekmek konusunda sıkıntı yaşamının kaçınılmaz olacağını ifade etmiştir.¹⁵⁸⁶

Bu dönemde yabancı ülkelerdeki birçok otelin ve tekstil ürünlerinin Türkiye’ye göre daha cazip fiyatlara sahip olması nedeniyle yerli turistlerin de dinlenmek ve alışveriş yapmak üzere Türkiye yerine yurt dışındaki turistik yerleri tercih ettikleri görülmüş, mesela 1951 yılı içinde ülke içinden Suriye ve Lübnan’a yolculuk etmek üzere vize talepleri artmıştı.¹⁵⁸⁷ Bu durumun ülke turizmi açısından bir sorun teşkil ettiğine vurguda bulunan Felek, söz konusu dönem itibariyle otel, lokanta, gazino, sınıf, tarife ve fiyat kavramlarını nitelemek üzere sıklıkla kullanılmaya başlanan “turistik” sıfatının bir pahalılık işareti olduğunu, bu kelimenin esasen “lüksü az olmakla birlikte konforlu ve ucuz” anlamına geldiğini belirterek bu kullanım şeklini eleştirme gereği hissetmiştir.¹⁵⁸⁸ Bu dönemde özellikle İstanbul’da şehir içinde otel bulma güçlüğüünün yanı sıra otellerde uygulanan keyfi tarifeler, Yeşilköy’deki ve Boğaz’daki otellerde görülen pahalılık dikkat çekmeye başlamış, bu durum şikâyetlere sebep olmuştu.¹⁵⁸⁹ Hürriyet gazetesi yazarı Ömer Yalçın ülke turizminde edinilen tecrübelerden hareketle yerli turistleri çeken kasabalarda turistik tarifeli yerlerden ziyade ucuz ve sade tesislere ihtiyaç olduğunu, turistik tarifeli yerlerin ancak temel konaklama ihtiyaçları karşılandıktan sonra düşünülebileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁹⁰ Gazeteci ve yazar Mazhar Kunt, turistlerin rahat ve ucuz oteller aradığını, alışverişlerini aldatılmak korkularından uzak olarak yapmak istediklerini, güler yüz beklediklerini belirterek, bu konuda tercih

¹⁵⁸⁵ Selâhattin Çoruh, “Turizm Sahasındaki Çalışmalarımız I”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.123, Ocak 1956, s.22.

¹⁵⁸⁶ Burhan Felek, “Turist Dua İle Gelmez”, *TTOK Belleteni*, 104, Eylül 1950, s.17-18.

¹⁵⁸⁷ Ferdi Öner, “Harice Giden İstanbullu Turistler 4 Mislî Arttı”, *Cumhuriyet*, 04.07.1951, s.6.

¹⁵⁸⁸ Burhan Felek, “Tik, Tik, Tik”, *Cumhuriyet*, 30.08.1956, s.3.

¹⁵⁸⁹ Metin Ergin, “İstanbul’da 2 Kişilik Bir Oda İçin 60 lira Alan Oteller Var!”, *Cumhuriyet*, 23.09.1954, s.4.

¹⁵⁹⁰ Ömer Yalçın, “Turistik’e Dair”, *TTOK Belleteni*, S.181, Şubat 1957, s.12.

edilen bir ülke olmak için eğlence yerlerinin dikkate alınmasını, rahatça denize girebilecek plajlar oluşturulmasını salık vermiştir.¹⁵⁹¹ İspanya’da turizm konusunda alınan tedbirlerle 1951’de ülkeye gelen turist sayısının bir milyona ulaştığını belirten gazeteci ve yazar Enis Tahsin Til, bu konuda en büyük etkenlerden birinin ülkeye cazip konaklama ve seyahat imkânları sağlanması olduğunu, Türkiye’de turistlerin beklentilerini karşılayacak indirimlere gidilmesi durumunda turizm faaliyetlerinde artış yaşanabileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁹²

Gazeteci ve yazar Doğan Nadi, Türkiye’de turizm çalışmalarına iç turizme hareketlilik kazandırmakla ve temel altyapı sorunlarını gidermekle başlamanın daha doğru bir tutum olacağını beyan ile: “*Yani Türk vatandaşı Türk topraklarında hiç olmazsa elini yüzünü yıkayacak akarsu, midesini bozmayacak bir yemek, kesesine uygun bir dam altı bulabilmelidir. Kokusu bir kilometre uzaktan duyulmayan bir abdesthaneye gidebilmeli, kuştüyü yastık olmasa da bir temiz çarşafa bürünebilmelidir.*” demiştir.¹⁵⁹³ Benzer sorunlara işaret eden Törehan ise Türkiye’nin turistler için pahalı bir ülke olduğunu ifade ederek, konaklama konusunda “palas”lardan ziyade temiz ve ucuz otellere ihtiyaç duyulduğunu, bu sorunun iç turizm düşünülerek mevcut otellerin durumlarının düzeltilmesi ile giderilebileceğini belirtmiştir.¹⁵⁹⁴ İktisat ve Ticaret Vekâleti Müfettişi Ahmed Edib Kuşdemiroğlu’nun da turistlere lüks olmaktan ziyade temiz, ucuz otel ve lokanta temin etmek konusunda benzer düşüncelere sahip olduğu görülmektedir.¹⁵⁹⁵ Siyavuşgil de söz konusu dönem itibarıyla İstanbul’un 1955 yılı itibarıyla açılışı yapılan Hilton tarzında beş oteli daha kaldırabileceğini, aynı zamanda zengin turist sayısının az olması nedeniyle orta gelirli turistlere hitap eden en az 100 adet otele şiddetle ihtiyaç duyulduğunu, bu kesimin turistik bölgelerde daha fazla döviz kazandırdığını vurgulamıştır. Takiben: “*Seyahate çıkıp otele inen herkes zengin olmaz, orta hâlli olunca da mutlaka her türlü pisliğe, düzensizliğe, laubaliliğe eyvallah demek mecburiyeti yoktur. Dünyanın her yerinde orta hâllilerin gittikleri oteller, tertemiz, zarif döşeli, gayet muntazam servisi olan müesseselerdir. Lüks otellerden ancak şatafatsız ve ucuz olmakla ayrılırlar. Böyle otellere hiç çekinmeden yüzünüzü yumup, burnunuzu tükamadan girebilir ve içinde rahat edebilirsiniz.*” diyerek otelcilerin çok fazla masraf yapmadan bu tür otelleri tesis edebilecekleri yönünde görüş bildirmiştir.¹⁵⁹⁶ Türkiye’nin turizme elverişli bölgelerini gezen ve yakın gelecekte ülkenin hatırı sayılır bir turistik bölge olabileceğine dair beklentilerini dile getiren Ridelli de orta sınıf turistlerin turistik hareketliliğin belkemiğini oluşturduğunu, yerli turistlerin de en az yabancı turistler kadar önemli olduğunu ve bu münasebetle lüks otellerden önce orta ve düşük gelirli turistlerin yararlanabileceği mütevazı, temiz ve konforlu otellere ihtiyaç bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁹⁷ New York’ta bulunan Reha Oğuz Türkkan, İstanbul’daki Hilton

¹⁵⁹¹ Mazhar Kunt, “Turizm, Turizm”, *Cumhuriyet*, 06.08.1956, s.3.

¹⁵⁹² Enis Tahsin Til, “Turizm Davası”, *TOK Belleteni*, S.122, Mart 1952, s.15.

¹⁵⁹³ Doğan Nadi, “Biz, Bu Gidişle Zor Turist Buluruz!”, *TOK Belleteni*, S.106, Kasım 1950, s.15.

¹⁵⁹⁴ Habib Edib Törehan, “Yine Turizm İşlerimiz”, *TOK Belleteni*, S.108, Ocak 1952, s.3-4.

¹⁵⁹⁵ Ahmed Edib Kuşdemiroğlu, “Turizm Meseleleri”, *Vergi Mecmuası*, 27.04.1957, C.IV, S.43, s.14.

¹⁵⁹⁶ Sabri Esat Siyavuşgil, “Orta Halliler İçin Otel”, *TOK Belleteni*, S.163, Ağustos 1955, s.14.

¹⁵⁹⁷ Aykut Görkey, “İstanbul’un 5.000 Yatağa İhtiyacı Var”, *TOK Belleteni*, S.190, Kasım 1957, s.18.

Oteli'nin konaklama sorunlarını çözmek konusunda yeterli olmadığını, büyük çaplı turist akınları karşısında büyük şehirlerin bile barındırma hizmetleri konusunda aciz kaldıklarını belirterek, henüz ucuz ve temiz otel imkânlarının yaratılmamış olmasını ülkeye turist gelişini engelleyen belli başlı eksiklikler arasında değerlendirmiştir.¹⁵⁹⁸ Nitekim İstanbul Belediyesi Neşriyat Müdürlüğü'nün 1 Haziran 1955 tarihinde faaliyete geçen "Turizm Danışma Bürosu"nun düzenlediği istatistiki bilgilere göre büronun açılış tarihinden yılsonuna kadar İstanbul'u ziyaret eden turistlerden büroya gelen şikâyetler daha çok konaklama sorunları üzerine odaklanmıştı. Bu turistlerin %90'ı kendilerine konaklama yeri temin edilmesi için büroya başvurmuş ve bunların başlıca şikâyetleri oteller ve eğlence yerlerindeki pahalılık, lokanta işletmecilerinin ve taksi şoförlerinin fiyat tarifelerine riayet etmemeleri ve turistlerle temasta bulunan memurların lisan bilmemeleri üzerinde odaklanmıştı.¹⁵⁹⁹

İller Bankası Genel Müdür Muavini Muhittin Kulin: "*Turist, zevki, eğlencesi için seyahati göze alan, az çok parası bulunan bir kimsedir. Turist, kendisine yapılan hizmetleri, nakliye ücretlerini, otel ve lokanta masraflarını normalin fevkinde olarak ödeyeceğini bilir. Ancak, bunun bir haddi vardır ve bu haddin aşılmasına dikkat etmek lazımdır.*"¹⁶⁰⁰ diyerek turistlerin maddi konularda rencide edilmemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte aksi yöndeki uygulamaların devam ettiğini söylemek mümkündür. Örnek verilecek olursa Felek, 1955'te Türk Milli Takımı ile bir karşılaşma için Türkiye'ye gelen Fransız Milli Futbol Takımı oyuncularının gerek İstanbul'da kaldıkları otel gerekse nakliye vasıtaları için şikâyetlerine sebep olacak şekilde fazla ücretler ödemek zorunda kaldıklarını belirterek, bu durumu bir kısım esnafın "açgözlülük ve tırtıklama hırsı"na bağlamış ve ülke turizmini olumsuz yönde etkileyen bu tür davranışları eleştirmiştir.¹⁶⁰¹

Törehan, Avrupa ülkelerinin aksine ülkedeki konaklama tesislerinin pahalılığı ve idari zafiyetleri, bu tesislerde lisan bilen, eğitilmiş personelin bulunmaması gibi sorunları Türkiye'nin dış turizm faaliyetlerine sekte vuran etkenler arasında değerlendirmiştir.¹⁶⁰² T TOK Başkanı Reşat Saffet Atabinen söz konusu dönem itibarıyla ülkeye gelen turistlerin çoğunlukla memurlardan, tacirlerden ve kurvaziyer vapurlarıyla gelip, İstanbul'da kısa bir süre kalan ve yemeklerini bile vapurda yiyen turistlerden oluştuğunu, bu yüzden turistlerden büyük bir kazanç sağlanmadığını belirtmiştir. İstanbul'un müdavimleri durumunda olan şark ülkeleri turistlerinin de İstanbul'un pahalılığından ve konaklama sorunlarından şikâyetle sayılarının azalmaya başladığını ifade etmiştir.¹⁶⁰³

¹⁵⁹⁸ Reha Oğuz Türkkan, "Amerikan Turist Dolarları", *Cumhuriyet*, 04.05.1955, s.2.

¹⁵⁹⁹ Kâzım Kip, "Memleketimize Gelen Turistlerin Şikâyetleri", *Cumhuriyet*, 23.12.1955, s.2.

¹⁶⁰⁰ Muhittin Kulin, "Turizm İşleri Hakkında Bazı Düşünceler", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ocak 1950, S.52, s.18-19.

¹⁶⁰¹ Burhan Felek, "Buyurun Bay Turist!", *Cumhuriyet*, 06.04.1955, s.3.

¹⁶⁰² Habib Edib Törehan, "Dış Turizm", *T TOK Belleteni*, S.123, Nisan 1952, s.9-10.

¹⁶⁰³ Kenan Harun, "Turizm Davası", *T TOK Belleteni*, S.140, Eylül 1953, s.3-5.

3. Temizlik Hizmetleri ve Sıhhi Şartların Temini Konusundaki Zafiyetler

Turistik hareketliliği doğrudan etkileyen bir unsur olan konaklama tesisleri konusunda BYTGM döneminde karşılaşılan ciddi sorunlardan biri de temizlik hizmetleri ile sıhhi şartların temini hususlarında görülen zafiyetlerdi. Örnek verilecek olursa 1949 yılı Haziran ayında Konya'yı ziyaret eden İran Büyükelçisi Dr. Ghassem Ghani, İngiliz Basın Müsteşarı Allein, İngiliz Büyükelçisi David Kelley ile kara ve deniz ataşelerinin kaldıkları Selamet Oteli bahsi geçen diplomatları ağırlamak konusundaki yetersizlikleri ile dikkat çekmişti. Bu otelin odalarında yalnızca demir karyola, tahta masa, iki tahta iskemle, bir sürahi ve bardak, bir elbise fırçası ile duvarlarda elbise asmak için kullanılan iki çengel bulunması ve duş almak için koridorlardaki abdesthanelerin kullanılması ülkedeki konaklama standartlarının düşüklüğünü gösteren önemli bir delil teşkil etmişti.¹⁶⁰⁴ Nitekim söz konusu dönem itibarıyla ülkede konaklama tesislerinin birkaç istisna dışında han durumunda ve mecburi geceleme yerleri şeklinde olduğunu vurgulayan BYTGM Turizm Dairesi Müdürü Selâhattin Çoruh, turizmin gelişmesi için il ve ilçelerde küçük fakat akar suyu olan, tuvaletleri sifonlu, kokusuz, banyolu, duşlu, temiz, tek ve çift yataklı odaları bulunan iyi idare ve hizmet edilen otellerin açılması konusundaki gerekliliğe işaret etmiştir. Bu yöndeki sıkıntılar nedeniyle: *“Birbirini tanımayan beş altı kişinin gıcirtılı karyolalarda horlayarak, öksürerek, türlü kokular yayarak bir odada yatıp kalkması hem sıhate, hem medeni hayata aykırıdır.”* diyerek konaklama tesislerinde çağdaş standartların yakalanmasının turizm sanayisinin en önemli unsurlarından biri olduğuna değinmiştir.¹⁶⁰⁵ Siyavuşgil, duvarları badana görmemiş, tavanından örümcek sarkan, demir karyolalı, musluğu tuvalette bulunan, yatağı ve çarşafı yamalı, lokantası kebab kokan, garsonu ayakta uyuyan mevcut konaklama yerlerinin otel olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁶⁰⁶

İç turizm hareketliliğinin söz konusu dönem itibarıyla artış gösterdiğini beyan eden Nadir Nadi turizm faaliyetleri ile doğrudan ilgili olan otelcilik hususunda ülkenin son derece yetersiz bir durumda olduğunu beyan etmiş ve mevcut durumu şu şekilde tespit etmiştir:¹⁶⁰⁷

“Otelcilik bizde hâlâ ortaçağmsı iptidailikten kurtarılamamıştır. Ne Hükûmet ne de belediyeler bu işe layık olduğu ehemmiyeti verememektedirler. Konfordan vazgeçtik, en basit temizlik, sağlık ve insanlık şartlarına buralarda rastlanması güçtür. İş için seyahat eden bir vatandaşı gittiği her şehir ve kasabada bir otel bulur. Daha kapıdan girerken adamcağıza bir garipliktir çöker. Onu karşılayan çok defa pis bir kokudur. Kendisine gösterilen yatağın çarşafı ve yorganı burada daha önce başkalarının yattığını tetkike ihtiyaç göstermeyecek bir belagatle ispat eder. Şikâyete kalkarsa patronun alacağı en masum cevap şudur: ‘Vallahi beyim, senden evvel iki kişicik yatmıştı, fazla değil!’ Bu yeminli sözü ile patronun yatağın temizliğine bütün kalbile

¹⁶⁰⁴ “Konya”, *TTOK Belleteni*, S.97, Şubat 1950, s.14.

¹⁶⁰⁵ Selâhattin Çoruh, “İç Turizmin Ehemmiyeti”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ağustos 1950, S.59, s.37.

¹⁶⁰⁶ Sabri Esat Siyavuşgil, “Orta Halliler İçin Otel”, *TTOK Belleteni*, S.163, Ağustos 1955, s.14.

¹⁶⁰⁷ Nadir Nadi, “Bir İhtiyaç”, *Cumhuriyet*, 16.09.1951, s.1 ve 3.

inandığını belli eder (onun temizlik anlayışı bu kadardır). Duvarda gözüne ilişen tahtakurusu lekelerine bakarak nasıl bir gece geçireceğini söyle hafiften kavrar ve daha yatağa girmeden uykuya veda eder. Tahtakurusu kadar mert olmıyan, leke bırakmaz bir sürü haşeratin pusuya yatmış vaziyette onu bekleediklerini adeta gözlerle görüyor gibidir. Mobilya namına odada kırık aynalı bir dolab vardır. Ayakucunda paçavraya dönmüş bir çift terlik yahud kayışı kopmuş bir çift nalın mutlaka bulunacaktır. (Ayakyoluna bunlarla gidilir). Velhasıl otelcilik bizde bir faciadır.”

Nadi, bu gözlem ve tespitleri ile Türkiye’de otelcilik anlayışının temizlik ve sıhhi şartlar konusunda beliren ve değişen ihtiyaçların gerisinde kaldığını açık bir şekilde ifade etmiştir.

Turizm hareketliliğini artırmak için iç turizmden başlayarak dış turizme yönelmenin daha doğru bir yaklaşım olacağı konusunda Nadi ile benzer görüşlere sahip olan Prof. Dr. Sadi Irmak da bunun için ülkedeki otellerin standartlarının yükseltilmesi gerektiğine, bu konuda yapılacak başlıca işlerden birinin temizlik hususlarına riayet olduğuna dikkat çekmiştir. Turistlerin tiksinden yatabilecekleri bir yatak istemelerinin gayet tabii olduğunu, bilinenlerin aksine yabancı turistlerin istedikleri tek lüksün temizlikten ibaret bulunduğunu, bunu sağlamak suretiyle turizm çalışmalarında başarıya ulaşmak üzere önemli bir adımın atılmış olacağını vurgulamıştır.¹⁶⁰⁸ Benzer şekilde, İstanbul’da turistik otellerin temizliği ve pahalılığı “lüks” fiyatına temin ettiklerini, bununla birlikte ABD ve Avrupa’da ucuz ya da pahalı olmaksızın bütün otellerde temizlik standartlarının aynı olduğuna temas eden gazeteci ve yazar Sadun Tanju: “*Tahta masa üzerindeki örtü temiz, demir karyoladaki yatak sabun kokuludur. Perdeler basmadan, mevcut eşyalar ucuz cinstendir. Ama temizlik hep o temizliktir. Yirminci asrın ortasında bir Alman, bir İngiliz, bir Amerikalı otelciye temizlik endişesinden bahsedemezsiniz.*” demiş, buna karşılık İstanbul’un en büyük gazinesunun bile temizlik standartlarını karşılamadığı için bir hafta kapatıldığını belirterek, bu durumun ülke turizmi açısından büyük bir soruna işaret ettiğini belirtmiştir.¹⁶⁰⁹

Sabık Malatya Milletvekili ve Siyasetçi Nasuhi Baydar da benzer bir yaklaşımla bir seviye ve kültür meselesi addettiği turizm için temel gelişme vasıtalarının oteller ve lokantalar olduğunu vurgulamış ve ülkede devam edegelmekte olan konaklama sorunlarını eleştirmiştir. Bu anlamda: “*Otelci han, lokantayı da aşçı dükkânı seviyesinin üstüne çıkarmadıkça turizmden söz edilemeyeceğini*” belirtmiştir. Nitekim yıllar önce İzmir yolu üzerinde bir tesiste: “*Yatak takımlarım tertemiz. Üç gün önce değiştirdim. Sizin gibi temiz muallimler yattı.*” diyen bir otelci ile karşılaşan Baydar, söz konusu dönem itibariyle Antalya’da turistik bir otelde garsonun sofraya peçetelerinin haftada bir değiştirildiği doğrultusundaki söylemlerde bulunabildiğini şaşkınlıkla ifade etmiştir. Bu sorunlara çözüm üretilmediği takdirde turistlerin günü birlik seyahatlerle gelecekleri

¹⁶⁰⁸Sadi Irmak, “İç ve Dış Turizm”, *Turizm Âlemi*, 4 Haziran 1954, s.15 ve 25.

¹⁶⁰⁹ Sadun Tanju, “Temizlik, Lüksün Şartı Değildir”, *TOK Belleteni*, S.164, Eylül 1955, s.19.

ülkede geceyi vapurlarında veya otomobillerinde geçirmeyi ve ayaküstü yiyecekler yemeyi tercih edeceklerini belirtmiştir.¹⁶¹⁰

Bu dönemde basına yansıyan bir habere göre İzmir’de 10 saat kalarak ayrılan 200 Alman turist şehri terk etmeden önce gazetecilere: “*Güzel bir oteliniz ve yollarınız olmadığı hâlde neden turist celbine uğraştığınızı anlayamadık. Bugün şoförler, paralarımızı sıkboğaz edercesine aldılar. Yemek yediğimiz lokantalarınızın da masa örtülerinde en aşağı 10 yama vardı.*”¹⁶¹¹ diyerek sert eleştirilerde bulunmuşlardı. Benzer şekilde gazeteci ve yazar Kadircan Kaflı, bu dönemde Abant gölünün hususi idareye devredilmesi olayına temasla buradaki turistik işletme idarelerinin birkaç tecrübesiz gence teslim edildiğine, konaklama tesislerinde oda bulma sorunlarına, temizlik zafiyetlerine, balık avlama yasağına uyulmayarak hususi misafirlere balık ikram edilmesi gibi yanlış uygulamalara değinmiş ve turizm idaresini bu sorunlar nedeniyle eleştirmiştir.¹⁶¹²

Dr. Hakkı Ayri, turistlerin konforlu, temiz otel ve plajlar, temiz ve yapıly yollar istediklerine temas ederek, bunların: “*yerli vatandaşların ister istemez katlandığı cıyak cıyaklı, futbol toplu, kumu çöplü, hatta donla dolaşanlı plajlardan haz duymak bir yana, bu tür bir görüntüden sıkılacaklarını*” belirtmiş, buna ek olarak hususi teşebbüslerin işletme hakkını elde ettiği kıyıların sade vatandaşlar için neredeyse yasaklı hâle geldiğini vurgulamıştır. Rıhtımları, plajları, otelleri, lokantaları, konser salonları, barları, gazinoları, dans alanları ve yalnız pasaport gösterilerek girilebilecek oyun salonları ile Nice ve Cannes’deki tesislerin Türkiye için iyi bir örnek oluşturduğunu belirtmiştir. Şehir içinde ise: “*...Uygun caddelerde hiç değilse banka şubeleri adedi kadar Avrupai kahveler lazım. Her otelin, her lokantanın temizliğe azami derecede riayet etmesi lazım...*” diyerek İstanbul’un bu faaliyetler için uygunluğuna işaret etmiştir. İlk olarak ülke insanı için yapılması gerekli bu hizmetlerin turistlerin de memnuniyetine sebep olacağını beyan etmiştir.¹⁶¹³ Atabinen, yabancıların ortalama fiyatlarla temiz Türk yemeği yiyebilecekleri yerlerin teşkilini çağdaş ve turistik bir şehir için gerekli görmüş, bu tür mekânların İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde bile bulunmamasını önemli bir eksiklik olarak değerlendirmiştir.¹⁶¹⁴ Türkiye’nin turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerine hizmet etmek üzere ilk sayısı İlhan Selçuk, Didar Çağlayan ve Kemal Demirel tarafından hazırlanan Gez-Gör adlı mecmuada ise birkaç şehir haricinde çağdaş standartlarda temiz ve rahat bir otelin bulunmadığı, otellerde yer ayırtma gibi işlemleri yapan bir teşkilatın bulunmayışı, şehir merkezlerinde, hatta İstanbul’un yabancı turistlere açık olan Eyüp gibi semtlerinde bile tiksinden yemek

¹⁶¹⁰ Nasuhi Baydar, “Aşçıdan Lokantaya, Han’dan Otel’e”, *TOK Belleteni*, S.185, Haziran 1957, s.19; Orta Anadolu’da kaldığı bir otelde benzer söylemlerle karşılaşan Av ve Turizm Mecmuası yazarı Ferdi Öner’in ülkedeki konaklama tesisleri ile lokantalarda görülen temizlik zafiyetlerine ilişkin kaleme aldığı bir makale için bkz.; Ferdi Öner, “Anadolu’da Bir Otel ve Lokantadan Notlar..”, *Av ve Turizm Haftalık ve Seyahat Mecmuası*, C.1, S.6, 12 Ekim 1950, s.112.

¹⁶¹¹ “İzmir’e Gelen Turist Soruyor”, *TOK Belleteni*, S.170, Mart 1956, s.20.

¹⁶¹² Kadircan Kaflı, “Turizmin Peynir Gemisi”, *TOK Belleteni*, S.115, Ağustos 1951, s.16.

¹⁶¹³ Hakkı Ayri, “Turizm Mevsimi”, *TOK Belleteni*, S.150, Ağustos 1954, s.5-7.

¹⁶¹⁴ Kenan Harun, “Turizm davası”, *TOK Belleteni*, S.140, Eylül 1953, s.3-5.

yenilebilecek bir mekân bulmakta zorluk çekildiği belirtilerek bu nedenle ülkenin sahip olduğu turistik imkânlardan faydalanılmadığı ifade edilmiştir.¹⁶¹⁵

Siyavuşgil, İstanbul civarında ve Marmara kıyılarında yeni inşa edilen otellerde kültürel coğrafya ile uyumsuz dış mimarinin olumsuz bir izlenim uyandırdığını, benzer şekilde iç mimarinin de oda boyutları ve tertibatı itibarıyla kullanışsız olduğunu belirtmiştir. Bu otellerdeki mobilyaların han odalarını andırdığını ifade ederek, lavabo ve elbise dolabı bulunmayan, katta ortak kullanımında olan lavabosu ise tuvalet kısmında bulunan bu otelleri eleştirmiştir. Modern otelcilik anlayışına göre odaların yalnız geceleri yatmak için değil, gündüz de huzur ve sükûn içinde oturulabilen mekânlar olduğunu ve konfor için gerekli teçhizat ile odaların olabildiğince geniş tutulması gerektiğini belirterek müteşebbislerin bu durumu dikkate almaları gerektiğini, aksi takdirde ülkeye turist çekmenin ve gelen turistleri ülkede tutmanın mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Siyavuşgil'in BYTGM Turizm Dairesi'nin turistik bölgelerde otel inşası yapacaklar için plan ve kroki hazırlamak suretiyle bu sorunları bir düzene sokabileceğine atıfta bulunması da dikkat çekicidir.¹⁶¹⁶

Bu yıllarda İstanbul'da muhtelif semtlerdeki bazı otellerde temizliğe önem verilmediği yönünde şikâyetlerin artmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda Dr. Kemal Saraçoğlu'nun şehre turist akışını engelleyen ciddi bir sorun olarak şehirde temizlik ve altyapı sorunları nedeniyle artmaya başlayan tifüs hastalığına dikkat çekmesi önem arz etmektedir.¹⁶¹⁷ Devam eden sorunlar nedeniyle idari merciler denetim hizmetlerini artırmışlardır. Örneğin 1956 yılının ilk aylarında Belediye Sıhhi Murakabe Ekipleri tarafından yapılan incelemeler neticesinde bazı otellerde yalnızca bir tane tuvalet bulunduğu, çarşafların kirli ve sıhhi teçhizatın noksan olduğu tespit edilmiş, hatta sıhhi koşulları yerine getirmediği için Karaköy'de üç otel kapatılmıştı.¹⁶¹⁸ İstanbul'da artan şikâyetler üzerine bir sonraki yıl yine Belediye Sağlık Müdürlüğü ekipleri tarafından Sirkeci'deki 68 otel ani bir kontrole tabi tutulmuş, bunların hepsinde de temizlik sorunları ve kanuni düzenlemelere aykırılıklar tespit edilmişti. Sağlık Müdürlüğü'ne rapor edilen bu durum nedeniyle bu otellerin 65'i uyarılmış, üçü de takibe alınmıştı.¹⁶¹⁹

4. Nitelikli Personel Eksikliği ve Hizmet Kalitesinin Düşüklüğü

Konaklama tesislerinde verilen hizmetlerin kalitesi turistlerin gittikleri ülke hakkındaki düşüncelerini şekillendiren önemli unsurlardan biridir. BYTGM döneminde bu konuda da ciddi eksiklikler göze çarpmakta idi. Bu soruna dikkat çeken Doğan Nadi Ankara, İzmir, Adana ve hatta İstanbul dâhil olmak üzere konaklama tesisleri konusunda temel şartların temin edilemediğinden ve turizm çalışmalarının ilk olarak

¹⁶¹⁵ "Bizde Turizm Nasıl Gelişir?", *Gez-Gör Turizm Mecmuası*, İstanbul, Temmuz 1956, S.1, s.30.

¹⁶¹⁶ Sabri Esat Siyavuşgil, "Otel Mefhumu", *TTOK Belleteni*, S.180, Ocak 1957, s.8.

¹⁶¹⁷ Kemal Saraçoğlu, "Tifo ve Turizm", *TTOK Belleteni*, S.97, Şubat 1950, s.12-13.

¹⁶¹⁸ "Otellerin Teftişi", *TTOK Belleteni*, S.171, Nisan 1956, s.4.

¹⁶¹⁹ "Sağlık Müdürlüğü Kontrolleri", *TTOK Belleteni*, S.187, Temmuz-Ağustos 1957, s.20.

konaklama sorunlarının çözümüne ilişkin faaliyetler kapsamında ele alınması gerektiğinden bahsetmiştir. Roma'daki otellerde günün her saatinde müşterilere hizmet veren otel doktorlarının, Londra'daki otellerde ise gece bile sürdürülen telefon santrali hizmetinin konaklama faaliyetlerini oldukça rahatlatığı bu dönemde Türkiye'deki otellerde su, gaz, elektrik ve temizlik gibi temel ihtiyaçların bile giderilemediğini, bu sorunların çözülmeyen ülkeye turist çekmek konusunda çok da başarılı olunamayacağını ifade etmiştir.¹⁶²⁰ Otelcilik Mütahhasısı Ridelli de bir turist otel ayak basar basmaz resepsiyonda: “*ne zaman gideceksiniz?*” sorusu ile karşılaştığını, bu tür bir uygulamanın turistlerde iyi bir izlenim uyandırmadığını vurgulamıştır.¹⁶²¹

Törehan: “*Turizme ehemmiyet veren bir memleketin yapacağı iş şahane oteller değil, basit dahi olsa seyyahın rahatsız olmaksızın oturabileceği, idaresi, hizmeti, hulasa her şeyi mükemmel olmalıdır.*” diyerek otellerde eğitilmiş müstahdem ihtiyacına ve: “*en büyük şehrimiz olan İstanbul'un muhallebici dükkânlarını, köfteci köşelerini gelen turistlere lokanta olarak göstermek kâbil değildir.*” şeklindeki eleştirileriyle mevcut hizmet standartlarının düşüklüğüne dikkat çekmiş, bu nedenle ülkenin bütün güzelliklerine rağmen bir turist memleketi olması konusunda büyük eksikliklerinin olduğuna temas etmiştir.¹⁶²² Bunun yanı sıra gidilecek bir kabaresi, varyetesi, barı olmayan şehirde söz konusu dönemde vapurlara gidilerek milli danslardan örnekler sunulması gibi etkinlikleri yetersiz birer gayret olarak değerlendirmiştir.¹⁶²³ Yazar, ülkedeki turizm terbiyesine ve hizmet anlayışına temas ettiği bir yazısında ise şunları vurgulamıştır:¹⁶²⁴

“Biz turist dediğimiz zaman parası çok ve belki milyoner bir kimseyi gözümüzün önüne getiriyor ve ondan azami faydalar sağlamak yolunu arıyoruz. Şoförlerimizin pek çoğu Türkiye'nin parası sanki dolarmış gibi onlardan dolar talep etmekte; otellerimizde ve lokantalarımızda çalışanlar Amerikalılarla Türkçe anlaşmak istemekte ve kendilerine raki içirmek gibi heveslere düşmekteyiz...Biz eğer zabıtamızı turistler için fena işlere karşı harekete geçirecek olursak, muhakkak ki bu işin hiç olmazsa çirkin taraflarını gidermiş ve turistik bir memleket olmak için en lüzumlu bir temel kurmuş olacağız.”

Bu söylemleriyle turistik hizmetler bağlamında yapılabilecek başlıca çalışmalara temas eden Rado, İtalya, Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde otel ve lokantaların turistlere özel bir yapı arz etmediğini, buralarda yerli halkla oturulup kalkıldığını, zira buraların turist gelse de gelmese de rahat ve temiz olduğunu, eğlence yerlerinde ve kahvehanelerde de bu mantıkla hareket edildiğini, insanların daima güler yüzlü olduğunu, garsonların görevlerini her durumda nezaketle yaptıklarını belirtmiştir. Turistik bölgelerde vatandaşların ihtiyaçlarının karşılanmasıyla esasen turizme de hizmet edilmiş olunacağını ifade etmiştir.¹⁶²⁵

¹⁶²⁰ Doğan Nadi, “Biz, Bu Gidişle Zor Turist Buluruz!”, *TTOK Belleteni*, S.106, Kasım 1950, s.15.

¹⁶²¹ Aykut Görkey, “İstanbul'un 5.000 Yatağa İhtiyacı Var”, *TTOK Belleteni*, S.190, Kasım 1957, s.18.

¹⁶²² Habib Edib Törehan, “Turizm Teşebbüslerimiz”, *TTOK Belleteni*, S.114, Temmuz 1951, s.11.

¹⁶²³ Habib Edib Törehan, “Turist Çekmek Kaygusu”, *TTOK Belleteni*, S.122, Mart 1952, s.6-7.

¹⁶²⁴ Habib Edib-Törehan, “Seyyah Mevsimi”, *TTOK Belleteni*, S.171, Nisan 1956, s.8

¹⁶²⁵ Şevket Rado, “Kendi İhtiyaçlarımızı Karşılama İçin”, *TTOK Belleteni*, S.149, Temmuz 1954, s.21

Toprak Mahsulleri Ofisi Dergisi'nde kaleme aldığı bir makalede yazar Selçuk Akatlı turizm faaliyetlerini yakından etkileyen otelcilik konusunda ülkedeki anlayışın ve tesislerin iptidai bir durumda olduğuna temasla, Anadolu'da palas adıyla anılan konaklama tesislerinin handan bozma, konfordan uzak misafirhaneler şeklinde olduklarını, İzmir Palas, Ankara Palas, Çelik Palas, Otel Termal, Konak ve Park Otel gibi büyük şehirlerdeki tesislerin ise mahalli ve sınırlı bir zümrenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yapıda olduğunu vurgulamıştır. Bu konuda bir istisna olarak Hilton Oteli'ni takdire değer bir girişim olarak değerlendirmiştir.¹⁶²⁶ Gazeteci ve yazar Burhan Arpad, Adapazarı'nda kaldığı belediye binasının yanındaki bir otel odasında sabah erken vakitlerden geç saatlere kadar bir taksicinin "İstanbul yolcuları!", "İstanbul'a taksi!" şeklinde haykırışına maruz kaldığını, bu şekilde uyumak bir yana gazete bile okuyamadığını vurgulamıştı. Otelin diğer cephelerinde de şeker pancarı kamyonlarının gürültüsü ile açık hava sinemasının yüksek sesli hoparlörleri rahatsızlık derecesini artırmaktaydı.¹⁶²⁷ Cumhuriyet Gazetesi yazarı Hamdi Varoğlu, turistik bir belde olan Şile'de barınacak otel bulamayan, bu nedenle temizlik koşulları ve yatak sayısı yetersiz bir pansiyonda ikamet etmek zorunda kalan bir ailenin burada pansiyoncuya hem gereğinden fazla para ödemesi hem de çeşitli hakaretlerle rencide edilmesi olayını ele almış ve ortalıkta bu duruma müdahale edecek bir güvenlik memurunun bile olmamasını eleştirmiştir. Bu nedenle: "*Pansiyon olduğu iddiasıyla müşteri kabul eden, leş kokulu, tavanı delik, zemini çökük bir ev, müşteriyi soymaya kalkan, üstelik kasaba meydanında suratına tüküren pansiyoncu; hadisenin cereyan ettiği yer de turistik plaj şehri! Turizm biz, biz turizme o kadar uzağız ki...*"¹⁶²⁸ diyerek ülkede turizm anlayışı bakımından büyük eksikliklerin bulunduğunu dile getirmiştir.

Turizmin çok cepheli bir dava olduğunu, bunun için yapılacak çalışmaların ritim, gar veya hava meydanından başlayıp, otele ve turistik gezinti sahalarına kadar bir ağ şeklinde organize edilmesi ve planlanması gerektiğini vurgulayan Varoğlu şunlara temas etmiştir:¹⁶²⁹

"Lokantalarımızın içinde de öyleleri var ki müşteriyi ne karşılmasını bilir ne uğurlamasını. Bazen bakarsınız, bir masaya gelip oturan müşterinin geldiğinin kimse farkında olmaz. Garsonlar salonun bir köşesinde, beyazlı tayfalar gibi başbaşa vermiş, dünya işleriyle ilgili hiç alakaları olmadığı için uhrevi bir mühim sohbeta dalmışlardır. Bazen bakarsınız müşterinin lokmasını sayan hasis ev sahibi gibi onun burnunun dibinden ayrılmazlar."

Yazarın verdiği bu örnek günlük hayatta turistlerin de sıklıkla maruz kaldığı sıkıntılar arasında yer almaktaydı. Dr. Samih Nafiz Tansu, İstanbul'a özellikle gemilerle gelen turistlerin şehirde ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte modern otel ve lokantaların bulunmaması nedeniyle halkın içine karıştırılmadan hızlı bir şekilde belirli yerlere

¹⁶²⁶ Selçuk Akatlı, "Turistik Davalarımızdan Otel Mes'elesi ve Otelcilik Endüstrisi", *TMO Dergisi*, S.9, Aralık 1955, s.16-18.

¹⁶²⁷ Burhan Arpad, "İstanbul Yolcuları!", *TTOK Belleteni*, S.190, Kasım 1957, s.20.

¹⁶²⁸ Hamdi Varoğlu, "Şifa Safası", *TTOK Belleteni*, S.188, Eylül 1957, s.16-17.

¹⁶²⁹ Hamdi Varoğlu, "Turizm Meselesi", *Cumhuriyet*, 05.04.1957, s.2..

yönelik geziye tabi tutulduklarını, yemeklerini gemilerine dönerek yediklerini, bu şekilde şehrin güzelliklerini tam anlamıyla yaşayamadıklarını vurgulamıştır. Tansu, bu münasebetle turistleri şehirde tutmak üzere önceden hazırlanmış mekânlara birkaç gün sürecek turistik bir gezi programı yapmanın ve gelen turistlere Türk geleneklerinin, milli oyunlarının, yemeklerinin, sanatının ve tarihinin tanıtılmasının gerekliliğine işaret etmiştir.¹⁶³⁰ Atabinen, İspanya, İtalya ve Avusturya’da milli oyunların sergilendiği, bar şeklinde olmayan, ailelerin gidebildiği yerlerin bulunduğu temarla Türk folklorunu medeni bir şekilde gösterebilecek müesseselerin vücuda getirilmesi konusundaki öneme vurguda bulunmuştur.¹⁶³¹ İller Bankası Genel Müdür Muavini Muhittin Kulin: “*Paranın en ziyade turisti eğlendirerek kazanılacağı göz önünde tutulmalıdır. Ne yazık ki, eğlenmesini bilmediğimizden yabancıları eğlendirmekte muvaffak olacağımızdan şüphe ederim.*” diyerek İstanbul ve Ankara gibi şehirlerde eğlence yerlerinde çalışan sanatçıların Romanya ve Macaristan gibi yabancı ülkelere geldiğini ve bu gibi mahallerde neredeyse hiçbir Türk sanatkarın çalışmadığını belirtmiş ve bu şartlar altında ülkenin turizm alanında büyük bir aşama kaydedemeyeceğini dile getirmiştir.¹⁶³²

Selim Ragıp Emeç, şehirler ile dağ otellerindeki irtibatın özellikle sert hava şartlarında hiç mesabesine düştüğünü, aynı şekilde sahiller ile şehir arasındaki irtibatın da sorunu olduğunu, telefon gibi iletişim araçlarının bulunmadığını belirterek bu gibi nedenlerle turistlerin büyük sıkıntılarla karşı karşıya kaldıklarına dikkat çekmiştir.¹⁶³³ Ulvi Denkâl ise Ankara’nın Elmadağ bölgesinde konforlu otellerin, patinaj ve hokey için buz sahalarının ve tepelere çıkmaya yarayacak telekayak sisteminin, Gölbaşı’nda ise yeşil, konforlu, musiki ve eğlencesiyle modern bir plajın tesisi ile Ankaralıların şehre bağımlılıklarının artmasının sağlanabileceğini, bu şekilde yurdun diğer taraflarından, komşu veya sıcak iklime sahip uzak ülkelere binlerce turist çekilebileceğini iddia etmiştir.¹⁶³⁴

5. Konaklama Faaliyetlerine Yönelik Kanuni Düzenleme ve Teşvikler

BYTGM döneminde turistik konaklama sorunlarının devletin öncülüğünde gönüllü ve hususi teşebbüsler tarafından ele alındığı görülmektedir. Bu konudaki eksikliklerin giderilmesi için söz konusu dönem itibarıyla yatırım yapacak müteşebbisleri harekete geçirmek ve desteklemek kadar, bunların yolunu açacak bir dizi kanuni düzenlemenin yapılması da önem arz etmekteydi.

BYTGM kanunu doğrultusunda, turizm işlerine verilecek yönü görüşmek ve alınacak tedbirler hakkında düşüncelerini bildirmek üzere ilki 1949 yılı Aralık ayında

¹⁶³⁰ Samih Nafiz Tansu, “İstanbul’u Turistik Bir Şehir Hâline Koymanın Şartları”, *Cumhuriyet*, 21.09.1951, s.2.

¹⁶³¹ Kenan Harun, “Turizm Davası”, *TTOK Belleteni*, S.140, Eylül 1953, s.3-5.

¹⁶³² Muhittin Kulin, “Turizm İşleri Hakkında Bazı Düşünceler”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ocak 1950, S.52, s.18-19.

¹⁶³³ Selim Ragıp Emeç, “Turizme Dair”, *TTOK Belleteni*, S.123, Nisan 1952, s.10-11.

¹⁶³⁴ Ulvi Denkâl, “Kayakçılık ve Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.174, Temmuz 1956, s.19.

toplanan Turizm Danışma Kurulu'nun açılış konuşması sırasında Başbakan Yardımcısı Nihat Erim: *“Bir memlekete turist gelmesi için o yerin cazip bir yer olması lazımdır. Bizatihi bu şartlar yoksa bunu yaratmak güçtür. Turist için sun’i imkânlar yaratmaya bünyemiz müsait değildir. Hele bizim gibi mali ve iktisadi imkânları mahdut olan memleketler için turizmi geliştirmek müstakil bir dava hâlinindedir. Memleketin bahtlı tarafı odur ki, ecdat yadigârı eserler, asırlar boyunca bütün dünya turistleri için görülmeye değer hazineler olarak ortada durmaktadır. Bu suretle işimiz kolaylaşmış oluyor. Biz sadece turistlerin memlekete kolaylıkla gelmesini ve medeni memleket insanları için asgari konforu bulmasını temine çalışmalıyız. Otel meselesi ön safta gelmektedir.”*¹⁶³⁵ diyerek turizm konusunda ülkenin mevcut durumunu ve imkânlarını değerlendirmiş ve bu hususta öncelikle ele alınması gereken konulardan biri olarak konaklama sorununa işaret etmiştir. Nihayetinde kurul kararlarında turistik otel gibi tesislerin ıslahı, genişletilmesi ve yenilerinin inşa edilerek işletilmesi gibi işler hususi teşebbüsün yapacağı çalışmalar arasında değerlendirilmiştir.¹⁶³⁶ İkinci Dünya Savaşı yıllarında BYTGM Turizm Dairesi Müdürlüğü görevinde bulunan ve incelediğimiz dönem itibariyle Türkiye Turizm Kurumu'nun müşavirliğini yapan Süreyya Ergün: *“Turizm davamızda had bir ihtiyaç halini almış olan otel meselesini modern telakkilere uygun bir tarzda karşılayabildiğimiz gün memleketimizin birçok cazip taraflarını hem iç turizme hem dünya turizmine açmak imkânını bulmuş olacağız.”* demiş, ancak ülkedeki otel durumunun hâlihazırda gelişmiş Batılı ülkelerin dışında komşu ülkelere göre bile geride olduğunu vurgulamıştır.¹⁶³⁷

Beliren ihtiyaçlar doğrultusunda konaklama faaliyetlerine ivme kazandırmak üzere söz konusu dönem itibariyle devletin turizm alanındaki ikamet ve konaklama tesisleri sorunlarına eğildiği ve yapılan mevzuat çalışmalarında bu konuya ilişkin düzenlemelerin de dikkate alındığı görülmektedir. Bu konudaki esaslı çalışmalardan biri 1950’de yeniden düzenlenen “Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun” olmuştur. Buna göre; resmî hükümlere uygun şekilde gelerek Türkiye’de bir aydan fazla kalacak yabancılar bu süre bitmeden ilgili mercilerden *“ikamet tezkeresi”* almak durumundaydılar. Bu beyanname hiç bir harç ve resme tabi olmayacaktı. Konferans ve konser vermek gibi kültürel faaliyetlerde bulunmak üzere turneye çıkmış olup da Türkiye’ye gelen yabancılar ise bu faaliyetleri bir aydan fazla sürmemek şartıyla ikamet tezkeresi almaktan muaf tutulacaklardı. Seyahatler, millî veya milletlerarası tarih, kültür ve güzel sanatlar şenlikleri, festivaller, spor müsabakaları, kongreler, konferanslar, sergi ve panayırılar münasebetiyle veya Bakanlar Kurulunca tayin olunacak yerlerde ziyaret, tedavi veya hava değiştirme maksadıyla “turist” damgalı giriş vizeleriyle müşterek pasaportla gelen yabancılar iki ay, triptik vesikalarıyla “Milletlerarası Turizm ve Otomobil Birliği”nin gümrüklerden giriş karneleriyle gelen yabancı turistler ise 4 ay süreyle ikamet tezkeresi almaksızın ülkede ikamet edebileceklerdi. İkamet tezkeresi alan yabancılar ikametgâhlarını değiştirdiklerinde

¹⁶³⁵ “Turizm Danışma Kurulu”, *TTOK Belleteni*, S.96, Ocak 1950, s.3-4.

¹⁶³⁶ “Turizm Danışma Kurulu”, *Türk Ekonomisi*, S.79, Ocak 1950, s.5.

¹⁶³⁷ Kenan Harun, “Otelciliğin Gelişmesi İçin”, *TTOK Belleteni*, S.111, Nisan 1951, s.17.

durumu iki gün içinde gerek çıktıkları, gerek naklettikleri yerdeki polis veya jandarma karakoluna haber vermeye mecburdular. Ancak otel, pansiyon gibi yerlerde kalan yabancılar için ikametlerini ihbar mecburiyeti söz konusu konaklama tesislerinin sahibi, müsteciri veya idarecilerine aitti.¹⁶³⁸ Bu şekilde bahsi geçen kanunla yabancıların hareket özgürlüğünü kısıtlayan “istizan usulü”nün kaldırılması, bu görevin bundan böyle konaklama tesisleri tarafından yerine getirilecek olması, beyanname ve ikametgâh tezkeresi işlemlerinin kolaylaştırılması, otellerde yabancılar kimlerle temas edecekleri doğrultusunda sorulan soruların alınan idari karar gereği kaldırılması gibi uygulamalar 1. Turizm Danışma Kurulu’nda ülke turizmi açısından memnuniyet verici gelişmeler olarak değerlendirilmiştir.¹⁶³⁹ Bu değişiklikler turistlerin ülkedeki konaklama ve seyahat faaliyetlerini önceki uygulamalara göre önemli ölçüde rahatlatmış ve kolaylaştırmıştır.

BYTGM döneminde turizm alanında faaliyet gösteren müteşebbislerin ve işletmelerin teşviki ve bu teşvikin usulleri de tartışılan başlıca konular arasında yer almıştır. Örnek olarak Türkiye Turizm Kurumu’nun 1949 yılı Ekim ayına ait kuruluş beyannamesinde otelciliği milli ve yabancı sermayelerin rağbet edeceği cazip bir kazanç unsuru hâline getirecek düzenli bir teşvik ilkesini içeren bir kanunun çıkarılması gerekliliğine işaret edilmiştir.¹⁶⁴⁰ Benzer şekilde gazeteci ve yazar Kenan Harun, Avrupa’da otel tesis etmek üzere hususi sermayenin yetersiz kaldığı durumlarda devlet bütçesinden ve Marshall Planı’nın hisse fonlarından kredi temin eden Yunanistan ile Lübnan’ın otelcilik konusunda hızlı bir ilerleme kaydettiğini, İsrail’de ise ülke dışından getirilen malzeme ve mobilyaya tanınan gümrük muafiyeti, otel ve bina işletmelerine sağlanan vergi muafiyeti nedeniyle turizm işletmelerinin kâr etmelerini sağlayacak çalışma imkânlarının yaratıldığını belirtmiştir.¹⁶⁴¹ Bu çerçevede şartların olgunlaşması ve ihtiyaçların belirginleşmesi ile BYTGM’nin çalışmalarıyla ülkedeki turizm girişimleri ile faaliyetlerini desteklemek üzere hayata geçirilen mühim bir kanun 1950 yılı Mart ayı itibarıyla yürürlüğe giren “Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu” (TMTK) olmuştur. Bu kanun etki alanı ve kapsamı günümüze kadar genişleyerek gelen turizm teşviklerine başlangıç oluşturması nedeniyle önem arz etmektedir. Buna göre; “Turizm Danışma Kurulu” tarafından tespit edilen hususlar ve belirlenen mahaller dâhilindeki otel, pansiyon, gazino, lokanta, plaj, kamp, eğlence yerleri, spor ve avcılık tesisleri, kaplıcalar, istirahat ve tedavi müesseseleri ve benzer nitelikteki tesisler BYTGM’nin teklifi üzerine “Turizm Müessesesi” olarak kabul edilmiştir. Bu kanunun sağladığı haklardan yararlanmak üzere gerekli özellikleri taşıyan müesseselere Bakanlar Kurulu’nun kararı ile Genel Müdürlükçe “Turizm Müessesesi Belgesi” (TMB) verilmekte, bu müesseselerin kontrolü ve denetimi de BYTGM tarafından yapılmaktaydı. Belgeyi alan teşebbüslerin tesis inşa, islah, genişletme faaliyetleri için gerekli arazi, arsa ve binalardan devletin tasarrufunda olanlar, takdir edilecek bedelleri azami yirmi yılda ödenmek üzere Bakanlar Kurulu kararı ile müesseseyi kurmak isteyen gerçek veya tüzel

¹⁶³⁸ “Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, 24 Temmuz 1950, S.7564, Kanun No:5683, Kabul Tarihi:15/07/1950.

¹⁶³⁹ “Turizm Danışma Kurulu”, *Türk Ekonomisi*, S.79, Ocak 1950, s.6-7.

¹⁶⁴⁰ “Türkiye Turizm Kurumu Beyannamesi”, *Türk Ekonomisi*, S.79, Ocak 1950, s.7.

¹⁶⁴¹ Kenan Harun, “Otelciliğin Gelişmesi İçin”, *TTOK Belleteni*, S.111, Nisan 1951, s.17-18.

kişilere satılabilecekti. Yine söz konusu kanuna göre 1951 bütçe yılından itibaren Türkiye Emlak Kredi Bankası nezdinde “Turizm Kredisi Fonu” adı ile 10 milyon liralık bir fon tesis edilecek ve “Turizm Müessesesi Belgesi” almış teşebbüslerin inşa edecekleri tesislerin inşa, tevsi, teçhiz ve tefriş işleri için kurucularına kredi verilebilecekti.¹⁶⁴²

Bu dönemde ülkede görülen iktisadi bunalımı atlatmak üzere, TMTK hükümleri çerçevesinde TMB almış olan teşebbüslere turizmle bağlantılı bazı kanunlarda değişikliğe gidilmek suretiyle de bir kısım vergi kolaylıkları sağlanmıştır. Buna göre müteşebbislerin turizm faaliyetlerine tahsis ettikleri tesis binaları, inşaatın tamamlanmasını takip eden malî yıldan itibaren on yıl süre ile 1931 tarihli bina ve 1932 tarihli iktisadi buhran vergilerinden,¹⁶⁴³ araziler ise 1931 tarihli Arazi Vergisi Kanunu’nun getirdiği mükellefiyetten muaf kılınmıştır.¹⁶⁴⁴ Bunlara ek olarak 1949 tarihli Gümrük Kanunu’na eklenen fıkralarla, TMB almış olan teşebbüslerin ihtiyaçları için yurt dışından getirilecek akarsu boru ve muslukları, lavabo, banyo, bide gibi sıhhi tesislere mahsus eşya, merkezi ısıtma malzemeleri, mutfak fırın ve ocakları, bulaşık ve çamaşır yıkama, kurutma, ütüleme makine ve cihazları, buzdolapları ve kaplıcalarda istirahat ve tedavi için kullanılan tıbbi alet ve cihazlar, asansör, kanalizasyon, havalandırma tertibatı, su isale ve dağıtım araçları, muhabere hat ve tesislerine gerekli motor, makine ve aletlerden Bakanlar Kurulunca kabul edilenler bir defaya mahsus olmak, kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde ithal olunmak şartları ile gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Ayrıca Türkiye’ye turist celbini hedefleyen reklamları içeren matbuat da bu kapsamda değerlendirilmiştir.¹⁶⁴⁵

Turizm müessesesi olarak turizm tesisleri inşası ve işletilmesi konusu ile doğrudan ilgili bu düzenlemelere rağmen konaklama sektörüne ilişkin çalışmalardan üst düzeyde verim almak mümkün olmamıştır. Bu durum TBMM Parlamentolararası Turizm Birliği Türk Grubu İdare Heyeti ile Türkiye Turizm Kurumu İdare Heyeti’nin mutabakatla üzerinde anlaştıkları işbirliği esaslarında belirtilmiştir. Buna göre mevcut turizm müesseseleri eskimiş, bunların yenilenmeleri bir yana tamir edilmeleri, mefruşat ve takımlarını yenileyebilmeleri, nitelikli yerli müstahdemler, hatta yabancı mütehasıslar kullanarak hizmet kalitelerini artırmaları ve mevcut iktisadi şartlar altında varlıklarını sürdürebilmeleri imkânsız görülmüştü. Ayrıca tespit edilen esaslara göre

¹⁶⁴² “Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu”, *Resmi Gazete*, Kabul Tarihi: 24/03/1950, Neşir Tarihi:30/03/1950, Kanun No:5647.

¹⁶⁴³ “Bina Vergisinin Dördüncü Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, 30 Mart 1950, S.7470, Kanun No:5648, Kabul Tarihi: 24/3/1950; “İktisadi Buhran Vergisi Kanununun Birinci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, 31 Mart 1950, S.7471, Kanun No:5649, Kabul Tarihi:24/3/1950

¹⁶⁴⁴ “Arazi Vergisi Kanununun 3 üncü Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, 31 Mart 1950, S.7471, Kanun No: 5650, Kabul Tarihi: 24/03/1950.

¹⁶⁴⁵ “Gümrük Kanununun 17 nci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, 31 Mart 1950, S.7451, Kanun No:5651, Kabul Tarihi: 24.03.1950; Gümrük Kanununun 17 nci Maddesinin 7 Numaralı Bendine 5651 Sayılı Kanunla Eklenen (c) Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun, *Resmi Gazete*, 5 Haziran 1953, S.8426, Kanun No:6088, Kabul Tarihi: 29/05/1953; BCA, 030.18.01.02.133.61.12.

İstanbul, İzmir, Bursa, Bolu, Hatay, Adana, Mersin gibi ilk adımda turizme açılacak bölgelerde otel sıkıntılarını giderebilecek hazır tesislerin olduğu, ancak bunların mevcut teşviklerin yetersizliği ve tefriş ve teçhiz malzemelerinin pek azının gümrük resminden muaf olması gibi sebeplerle işletmeye açılmadıkları vurgulanmıştı. Bunların tamamlanabilmeleri ve çağdaş standartları yakalayabilmeleri büyük ölçüde TETK tasarısının kanunlaşması ile sağlanacak gümrük ve gelir vergisi muafiyetleriyle mümkün olabilecekti.¹⁶⁴⁶ Rado'nun tespitlerine göre yeni yapılan binalarda kiraların serbest bırakılması ve doğrudan otelcilik hizmetlerine yönelik bir vergi muafiyeti ile tarife serbestiyetinin olmaması gibi sorunlar nedeniyle müteşebbislerin otelciliğe sermaye yatırmaktan imtina ettikleri görülmekteydi.¹⁶⁴⁷ Türkiye'de hâlihazırda basit usullerle işletilen otellerin alt gelir grubundaki turistleri bile memnun etmekten uzak olduğuna değinen Törehan ise Hükümet ve belediyeler tarafından hâlihazırda uygulanan mevzuatın otelcilik anlayışının gelişimine imkân tanımadığını ifade etmiştir.¹⁶⁴⁸ Bunun yanı sıra Türkkan'ın, Hükümet'in yerli bankalar vasıtasıyla hususi sermayeyi otelcilik konusunda desteklemek, otellere bir süre için vergi muafiyeti sağlamak, Yunanistan'daki gibi ABD'nin Marshall Planı tarzındaki ekonomik yardımlarından otelcilik tahsisatı talep ederek yabancı sermayeyi teşvik ve himaye etmeye yönelik kanuni düzenlemeler yapmak suretiyle Türkiye'deki konaklama sorunlarının giderebileceği ve otelcilik işinin yabancı ülkelerde olduğu gibi kârlı bir çalışma sahası hâline getirilebileceği doğrultusundaki tavsiyeleri de dikkat çekicidir.¹⁶⁴⁹ BYTGM Turizm Dairesi Müdürü Selâhattin Çoruh da TMTK'yı destekleyecek ek tedbirlerin alınmasının ihmal edilmesinden ve dönemin turizme uygunluk açısından daha az elverişli şartları altında teşvik ve himaye hükümlerinin bir kısmının yürürlüğe girememesinden dolayı bahsi geçen kanuni düzenlemeden beklenen başarının sağlanamadığını ifade etmiştir. Bütün bunlar turizm teşviklerinin faaliyet alanını genişleten 1953 tarihli "Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu" (TETK) yürürlüğe girmesine zemin hazırlayan etkenler arasında yer almıştır.¹⁶⁵⁰ Böylece yukarıda bahsi geçen 5648, 5649, 5650 ve 5651 sayılı kanunlardaki bir kısım muafiyet hükümleri doğrudan TETK'nın bünyesine dâhil edilmiş ve bu suretle ana kanun hâlini almıştır. Bu kanun gereğince turizm sanayisini teşvik ve turizm kredisi işlerini yürütmek üzere BYTGM'ye bağlı olarak "Merkez Turizm Komitesi" kurulmuş, BYTGM Turizm Dairesi Müdürü komitenin tabii üyesi olmuştu. Söz konusu kanuna göre; TMB almış olanların tesis inşası için kullanmaları veya genişletmeleri gerekli arazi, arsa ve binalardan devletin, hususi idarenin, belediyenin ve köylerin hüküm ve tasarrufu altında bulunanlar İcra Vekilleri Heyeti kararıyla hakiki veya hükmi şahıslara satılabilecekti. Bu satış işlemlerindeki tescil ve şerhli müstelzim muameleleri tapu harcından muaf tutulacaktı. TMB alan müesseselerde açılıştan üç ay önce başlamak üzere üç yıl süreyle o müessesede çalışanların %15'ini geçmemek üzere yabancı mütehasşsılar

¹⁶⁴⁶ Muhtıra, Türkiye Turizm Kurumu, İstanbul, 1951, s.3.

¹⁶⁴⁷ Şevket Rado, "Otel Yapılmayacaktır, Çünkü...", *TTOK Belleteni*, S.117, Ekim 1951, s.4.

¹⁶⁴⁸ Habib Edib Törehan, "Turist Çekmek Kaygusu", *TTOK Belleteni*, S.122, Mart 1952, s.6-7.

¹⁶⁴⁹ Reha Oğuz Türkkan, "Otel Meselesinin Halli", *TTOK Belleteni*, S.141, Ekim 1953, s.14-16.

¹⁶⁵⁰ Selâhattin Çoruh, "Turizm Davamız II", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Şubat 1951, S.65, s.72.

çalışabilecekti. Belgeli müessese işletmecileri inşa, ıslah, teçhiz ve tefriş işleri için Merkez Turizm Komitesi'nin kararı ve İller Bankası'nın takibi ile azami %5 faizle kredi alabileceklerdi.¹⁶⁵¹ Takip eden süreç içinde TETK gereğince turistik müesseselerin belediyeler tarafından denetimi için hazırlanan “*Turistik Müesseselerin Murakabesi Hakkında Talimatname*” de bütün belediyelere tamim edilmiş,¹⁶⁵² bu suretle belediyeler de TETK kapsamında denetim faaliyetlerine başlamıştır.

Hükümet'in beyanına göre turizm 1950'den itibaren yapılan çalışmalar neticesinde iktisadi kalkınma faaliyetleri içinde yalnızca bir propaganda konusu olmaktan kurtarılmış durumdaydı. Turizmin milli ekonomi üzerindeki olumlu etkileri göz önünde tutularak iktisadi alanda başlı başına bir sanayi şubesi olduğu kabul edilmişti.¹⁶⁵³ Bu çalışmalar kapsamında TETK'ya göre başvuruları BYTGM tarafından uygun görülerek TMB verilen ilk tesisler; Hilton, Park, Pera Palas, İpek Palas, Otel Deniz Park, Çınar, Carlton, Suadiye, Konak ve Kordon Otelleri olmuş; diğer işletmeler arasında ise Otel Deniz Park'ın gazinosu, Abdullah Efendi Lokantası ve Günseli Pastanesi yer almıştır. Bunları takiben Bursa'da Çelik Palas'a, Uludağ Oteli'ne ve bu otelin gazinosuna, başkentte ise Ankara Palas'a, Turist Otel'e ve Süreyya Pavyonu'na Bakanlar Kurulu tarafından TMB verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁵⁴ Takiben 1957'ye kadar İzmir, Konya, Bursa, Samsun, Kayseri, Adana, Bolu, Hatay ve İçel gibi Türkiye'nin çeşitli turistik şehirlerindeki 94 müesseseye TMB verilmiş, bunların dışında kalan birçok otel de belgede belirtilen standartlar çerçevesinde tadil ve inşa edilmeye başlanmıştı.¹⁶⁵⁵

Bütün bu gelişmelerle birlikte uygulama sürecinde görülen bazı sorunlar nedeniyle TETK'nın da turizm alanındaki ihtiyaçları karşılamak konusundaki yeterliliği sorgulanmaya başlanmıştır. Örneğin Milletvekili Onat, TETK'nın muafiyetlerle ilgili kısmının yetersiz olduğunu, bu nedenle odası 5.000 liraya çıkan bir apartman yaptırmanın odası 50 bin liraya çıkan turistik otel yaptırmaktan kârlı hale geldiğini iddia etmiş, turistik tesislerin teşviki için ayrılan fonun çok da büyük bir rakam olmadığı yönünde eleştirilerde bulunmuştur.¹⁶⁵⁶ Nitekim bu tür sorunlar ilerleyen süreç içinde söz konusu kanunun da mevcut ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmesini gerektirmiştir.

1953'te yürürlüğe giren “Dış Ticaret Rejimine Dair Talimatname” de turistik tesislerin ihtiyaçlarını dikkate alan başka bir idari düzenleme olmuştur. Talimatname gereğince TETK'ya göre turistik müessese kuran hakiki veya hükmi şahıslar tarafından

¹⁶⁵¹ “Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu”, *Resmi Gazete*, Kabul Tarihi: 13/5/1953, Neşir Tarihi:22/5/1953, Kanun No:6086.

¹⁶⁵² *BCA*, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No:651, Sıra No:4.

¹⁶⁵³ *BCA*, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No:651, Sıra No:4.

¹⁶⁵⁴ Konuya ilişkin olarak bkz.; *BCA*, 030, 1.0.0., 102, 633, Sıra No:8; *BCA*, 030, 1.0.0., 102, 633, Sıra No:8; *BCA*, 030, 1.0.0., 102, 633, Sıra No:8; *BCA*, 030.18.01.02.129.53.10; *BCA*, 030.18.01.02.130.80.2; *BCA*, 030.18.01.02.132.37.11; *BCA*, 030.18.01.02.132.38.16 “Turistik Otel ve Gazinolar Tespit Edilmeye Başlandı”, *TTOK Belleteni*, S.159, Nisan 1955, s.20;

¹⁶⁵⁵ *BCA*, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No:651, Sıra No:4.

¹⁶⁵⁶ “Burhanettin Onat, “Turizm Endüstrisi”, *TTOK Belleteni*, S.142, Kasım 1953, s.8-10.

veya onların adına getirilecek tesis ve işletme malzemesi için BYTGM tarafından ihtiyacın çeşidi ve miktarı hakkında verilecek belgeye istinaden Ekonomi ve Ticaret Vekâleti gerekli tahsisleri yapabilecekti. Böylece talipler bu tahsis üzerine gerekli usuller dâhilinde başvuruda bulunmak suretiyle Merkez Bankası'ndan “döviz tahsis varakası” alabileceklerdi.¹⁶⁵⁷ Amortisman ve Kredi Sandığı Umum Müdürlüğü'nün 1956-57 yıllarına ait tebliğlerine göre de İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve İzmit şehirlerinde faaliyet gösteren bazı oteller ile seyahat acenteleri Maliye Vekâleti tarafından yabancı turistlerden döviz alımına yetkili kılınmıştır. Yetkilendirilen ilk müesseseler arasında Hilton, Divan, Ankara Palas ve Turist Otelleri ile Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı, Amerikan Ekspres Bank, Türk Ekspres Havacılık ve Turizm Anonim Ortaklığı gibi seyahat, nakliyat şirket ve acenteleri yer almıştır.¹⁶⁵⁸ Bunları İstanbul'da Doktoroğlu Umumi Nakliyat Ambarı'nın Sirkeci, Taksim, Ankara ve İzmir Büroları seyahat acentaları, Ankara Turizm ve Seyahat Bürosu'nun Gençlik Parkı kapısındaki ve İstiklal Caddesi Anadolu Ajansı yanındaki büroları,¹⁶⁵⁹ Türk Turizm ve Nakliyat Acentası, Türkiye Turizm ve Tanıtma Kurumu (Türktur) ve Türhol Havacılık Seyahat ve Turizm Bürosu,¹⁶⁶⁰ Antaş Havacılık ve Turizm Limited Şirketi'nin İstanbul, İzmir ve Ankara satış büroları ile İzmir'de Kordon Oteli, İzmit'te Şehir Lokanta ve Gazinosu,¹⁶⁶¹ Enternasyonal Seyahat Turizm ve Nakliyat Acentası,¹⁶⁶² Eta Enternasyonal Turizm Acentası, Turistik İstanbul Plaza Oteli, Bursa'da Nil Seyahat ve Turizm Acentası¹⁶⁶³ takip etmiştir.

Birçok sektör gibi turizm sektöründe de yatırımların önünü açması ve ülkenin iktisadi gelişimine hizmet etmesi nedeniyle 1951 yılı itibariyle çıkan “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” (YSYTK) da ülke turizmüne katkı sağlayan önemli bir kanuni düzenleme olmuştur. Bu kanun ile ülke ekonomisinin kalkınması için Türk hususi sermayesine açık işlerde kullanılmak, herhangi bir inhisar ve imtiyaz içermemek, sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sahalarına yatırılmak şartıyla ülkeye yabancı sermaye girişine izin verilmiştir. Bu çerçevede ülkede gerekli teşekküllerin kurulması, kurulmuş olanların genişletilmesi veya işler hâle konulması için yurt dışından döviz olarak getirilecek nakdî sermaye, tesisat, makine, alet, edevat, yedek parça, inşaat malzemesi ile imtiyaz, ihtira beratı, alâmet-i farika gibi gayri maddi haklar bu sermayeye dâhil edilmiştir. Bu şekilde ülkeye taşınan yabancı sermayenin %10'u geçmeyen yıllık kâr, kâr payı ve faizlerinin üç seneden, ayın ve gayri maddi hak olarak getirilenlerin de beş seneden az olmamak üzere harice transferi sınırlamaya tabi tutulmayacaktı. Bu iş ve üretim sahalarında yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan her türlü hak, muafiyet ve kolaylıklardan benzer iş kollarında çalışan yabancı sermaye ve teşebbüsler de istifade edecekti. Ayrıca Türkiye'ye sermaye getirmiş olan yabancı

¹⁶⁵⁷ “Dış Ticaret Rejimine Dair Talimatname”, *Resmi Gazete*, 12 Eylül 1953, S.8506.

¹⁶⁵⁸ “Tebliğ 2”, *Resmi Gazete*, 15 Ekim 1956, S.9433.

¹⁶⁵⁹ “Tebliğ 10”, *Resmi Gazete*, 4 Ocak 1957, S.9500.

¹⁶⁶⁰ “Tebliğ 13”, *Resmi Gazete*, 23 Şubat 1957, S.9543.

¹⁶⁶¹ “Tebliğ 14”, *Resmi Gazete*, 27 Mart 1957, S.9570.

¹⁶⁶² “Tebliğ 19”, *Resmi Gazete*, 12 Aralık 1957, S.9780.

¹⁶⁶³ “Tebliğ 20”, *Resmi Gazete*, 28 Aralık 1957, S.9794.

müteşebbislerle bunların yabancı vekilleri ve teşebbüsün kurulup işletilmesi için yabancı mütehasıs ve ustalar hakkında etüt ve montaj işlemleri hakkında uygulanmakta olan yasak ve mükellefiyetler kaldırılmaktaydı. Han, otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık, odabaşılık; otel, han, hamam, kahvehane, gazino, dansing ve barlarda kadın ve erkek hizmetçilik (garson ve servant), bar oyunculuğu ve şarkıcılığı gibi sanat ve hizmetlere yönelik 1932 tarihli “Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun”un getirdiği kısıtlamalardan muafiyet sağlanmaktaydı. Yerli teşebbüslerin yabancı mütehasıs ve ustaları hakkında da aynı muafiyetler uygulanacaktı. Yabancı memleketlerden yapılacak uzun vadeli borçlanmaların sermaye ve faizleri transfer kolaylıklarından faydalanacaktı. Bundan başka, bu tür borçlanmalara, toplamı 300 milyon Türk lirasını geçmemek üzere kefalet etmeye Maliye Bakanı yetkili kılınmıştı.¹⁶⁶⁴ Bu kanun, 1954’te çıkan “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” ile güncellenerek, yabancı sermaye ve yatırım ihtiyaçlarını daha etkin bir şekilde karşılamak üzere kuvvetlendirilmiştir.¹⁶⁶⁵ Bu şekilde ülkeye ithal edilmeye başlanan yabancı sermaye ve hizmetler turizm yatırımlarını teşvik etmiş ve hızlandırmıştır.

Görüldüğü üzere BYTGM döneminde turistik işletmelerin kuruluşu, geliştirilmesi ve genişletilmesi konusunda müteşebbislere Hükümet’in açık bir desteği söz konusu olmuştur. Yürürlüğe giren devlet teşvikleri kısa bir süre içinde etkilerini göstermeye başlamıştır. Bu suretle Galata’da Rüknettin Arkaç Firması’nın İsviçre’de bulunan “Aussen Handel” müessesesiyle Türkiye’de tesis ettiği 1.280.000 TL sermayeli anonim şirket tarafından inşa edilecek turistik otel Bakanlar Kurulu’nun 5 Nisan 1955 tarihli kararıyla YSYTK’dan faydalandırılmıştır.¹⁶⁶⁶ Benzer şekilde Bakanlar Kurulunca otel, turistik gazino ve site gibi işletmeler tesis etmek amacıyla merkezi İstanbul’da olmak üzere 50 yıl müddet ve 4.384.500 TL sermaye ile “Turistik Site İşletmeleri Türk Anonim Şirketi”nin kurulmasına 12 Ekim 1955,¹⁶⁶⁷ her türlü turistik teşebbüste bulunup ortaklarına iş sahası temin etmek maksadıyla merkezi İstanbul’da olmak üzere 30 yıl müddet ve en az 1.000 TL sermaye ile “İstanbul Turizm İnkişaf ve Tatbikat Kooperatifi”nin 31 Aralık 1955¹⁶⁶⁸ tarihi itibarıyla kurulmasına izin verildiği görülmektedir. Takiben Ankara’da ve Türkiye’nin diğer yerlerinde otel, sinema, gazino ve eğlence yerleri işletmek, bu tesis ve işletmelere gerekli imalatı yapacak müesseseler kurmak ve imalat, ihracat, komisyon, taahhüt ve turistik iç ve dış seyahatler tertibi işleriyle uğraşmak amacıyla merkezi Ankara’da olmak üzere 20 yıl müddet ve en az 2 milyon TL sermaye ile “Turistik Tesisler Anonim Şirketi”nin 7 Nisan 1956¹⁶⁶⁹ ve Batıyaz Köyü’nde yaylacılığı ve turizmi geliştirmek için otel, gazino, sinema gibi turistik tesisler inşa etmek maksadıyla merkezi Antakya’da olmak üzere 10 yıl müddet

¹⁶⁶⁴ “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu”, *Resmi Gazete*, 9 Ağustos 1951, S.8615, Kanun No: 5821 Kabul Tarihi: 01/08/1951.

¹⁶⁶⁵ “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”, *Resmi Gazete*, 23 Ocak 1954, S.8615, Kanun No: 6224, Kabul Tarihi: 18/01/1954.

¹⁶⁶⁶ *BCA*, 030.18.01.02.139.31.9.

¹⁶⁶⁷ *BCA*, 030.18.01.02.141.89.2.

¹⁶⁶⁸ *BCA*, 030.18.01.02.141.110.13.

¹⁶⁶⁹ *BCA*, 030.18.01.02.142.32.7.

ve 100 bin TL sermaye ile “Batiayaz Turizm Anonim Şirketi”nin 10 Mayıs 1956¹⁶⁷⁰ itibariyle kurulması yine Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bu müesseselerin teşkilinde TETK ile YSYTK’nın doğrudan etkisinin ve katkısının olduğu görülmektedir. Nitekim T TOK’nın değerlendirmelerine göre söz konusu teşvikler hususi teşebbüse 1956 yılı Mayıs ayına kadar 250 milyon liralık bir sermaye yatırımı imkânı tanımıştı.¹⁶⁷¹

1953’te Ankara’da toplanan 3. Turizm Danışma Kurulu’nun tespitleri ve önerileri doğrultusunda her vilayette bir komisyon teşkil edilerek otellerin ve gazinoların durumları incelenmiş,¹⁶⁷² nihayetinde bir yıl sonra turizm müesseselerinin sahip olacakları vasıflara ilişkin bir kararname çıkarılmıştır. Bu kararname ile turistik prevantoryumların,¹⁶⁷³ kaplıcaların, açık ve kapalı havuzların, plajların, lüks, birinci, ikinci, üçüncü sınıf turistik otellerin ve pansiyonların, motellerin, birinci ve ikinci sınıf turistik lokanta ve gazinoların, atraksiyonlu ve atraksiyonsuz eğlence yerlerinin, turistik oberjlerin,¹⁶⁷⁴ kampların,¹⁶⁷⁵ otobüslerin ve avcılık tesislerinin vasıfları ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir.¹⁶⁷⁶ Bu adım ülkedeki turizm ve konaklama altyapısını modernleştirmeye ve bu konuda üst düzeyde bir kalite standardı yakalamaya yönelik önemli bir kanuni düzenleme olmuştur. Turistik beklentileri karşılamak hususunda gösterilen hassasiyetler neticesinde 1955’te küçük bir değişiklikle söz konusu kararnamedeki lüks, birinci, ikinci ve üçüncü sınıf turistik otellerde aranılacak vasıflar alanı genişletilerek güncellenmiştir.¹⁶⁷⁷

Turizm sanayisinin kurulup geliştirilmesi amacıyla kamu ile gönüllü ve hususi teşekküller arasında işbirliği öngören 1955 tarihli “Turizm İşbirliği Nizamnamesi”nde de işbirliği organlarınca turistik nitelikte yeni konaklama tesisleri kurulması ve mevcutların ıslahı doğrultusunda bir karar yer almıştır. Nizamname gereğince ayrıca Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti kaplıca, ılıca gibi şifalı su kaynaklarının bulunduğu yerlerde ilgili işbirliği organları ile yardımlaşarak termal ve klimatik tedavi tesisleri kurmakla ve işletmekle yükümlü tutulmuştu. İşbirliği organları ise sosyal turizmin ve iç turizmin gelişmesi için kendi memur, müstahdem ve işçileri için imkânlar çerçevesinde kamp ve istirahat mahalleri temin ve tesis edeceklerdi. TMB almış olan turistik tesislerin inşası, tamiri, tadili, genişletilmesi ve donatılması konusunda kolaylık

¹⁶⁷⁰ BCA, 030.18.01.02.143.43.3.

¹⁶⁷¹ “Türkiye’de Turizm Çalışmaları (Mayıs 1954-Mayıs 1956)”, *T TOK Belleteni*, S.179, Aralık 1956, s.3.

¹⁶⁷² *T TOK 5 Nisan 1955 Genel Kurulu...*, a.g.e., s.4.

¹⁶⁷³ Vücutlarına verem mikrobu girmesine rağmen henüz hastalığa yakalanmamış zayıf kimselerin vereme yakalanmasını önlemek amacıyla bakıldıkları sağlık kurumudur.

¹⁶⁷⁴ Turizm maksadıyla veya spor ve tabiat güzelliğinden faydalanmak için kırlarda yapılan gezilerde konaklama ihtiyacını karşılayan tesislerdir.

¹⁶⁷⁵ Meskûn mahaller dışında spor ve turizm maksadıyla kurulan daimi binalarla, açık çadır yerlerini kapsayan açık hava tesisleridir.

¹⁶⁷⁶ “Turizm Müesseselerinin ve Bunlara Ait Olup Hizmetlerinde Kullanılacak Ulaştırma Tesis ve Vasıtalarının Haiz Olacakları Vasıflar Hakkında Kararname”, *Resmi Gazete*, 10 Nisan 1954, S.8681, Karar Sayısı:4/2269; BCA, 030.18.01.02.134.115.4.

¹⁶⁷⁷ “Turizm Müesseselerinin ve Bunlara Ait Olup Hizmetlerinde Kullanılacak Ulaştırma Tesis ve Vasıtalarının Haiz Olacakları Vasıflara İlişik Değişikliklerin Yapılmasının Tasdiki”, *Resmi Gazete*, 17 Kasım 1955, S.9157, Karar Sayısı: 5918; BCA, 030.18.01.02.140.85.17.

sağlanacaktı. Maarif Vekâleti; iç ve dış gençlik ve talebe turizminin gelişmesini sağlayıcı tedbirler olarak gençlik otelleri kuracaktı. Bunlar kuruluncaya kadar talebe ve gençlik teşekküllerinin köy, kasaba ve şehirlerdeki eğitim müesseselerinden yararlanmalarına izin verilecek, Ziraat Vekâleti'nin denetimindeki çiftlik, istasyon ve okullardan da gençlik ve talebe turizmi için aynı şekilde faydalanılabilecekti. Turistik mahiyetteki sportif tesislerin niteliklerinin tespiti ve denetlenmelerinde BYTGM, Maarif Vekâleti ve Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü'nün mütehassıslarından yararlanılabilecek ve sportif tesisler turistik ihtiyaçları karşılayacak şekilde inşa edilecekti. İşbirliği organları, avcılık faaliyetlerini destekleyerek avcılığa ait tesislerin kurulmasına çalışacaklardı. Belediyeler, TMB almış olsun veya olmasın belediye sınırları içerisinde bulunan otel, lokanta, gazino, oberj, motel, kaplıca, içme ve plâjlardaki konaklama tesislerindeki mevcut oda, banyo ve yatak sayısını, buralarda uygulanan fiyat tarifelerini ve bu husustaki değişiklikleri BYTGM'ye bildirmekle yükümlüydüler. Belediye sınırları dışında kalan tesisler hakkındaki bilgiler ise vilâyetler tarafından aynı şekilde BYTGM'ye bildirilecekti. Belediyeler, turizm müessesesi sayılmayan tesislerin kalite standartlarının yükseltilmesi için BYTGM ile ortak bir çalışma içine gireceklerdi.¹⁶⁷⁸

Turizm faaliyetlerini teşvik çalışmaları kapsamında Bolu'daki Abant gölü çevresinde sınırları İçişleri, Bayındırlık, Tarım ve Maliye Bakanlıklarınca tespit edilecek sahanın hazinece bedelsiz olarak Bolu Özel İdaresi'ne temlikine Bakanlar Kurulu'nun yetkili kılınması bölgenin turistik açıdan değerlendirilmesi yönündeki çalışmaları hızlandırmıştır. Buna göre bu sahada kalan orman alanlarında tesis ve bina yapılması konusunda BYTGM'nin görüşleri alınmak suretiyle Bolu Özel İdaresi tarafından bir plan hazırlanacak, bu plan İçişleri, Bayındırlık, Tarım, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının onayı ile kesinleşecekti. Böylece Bolu Özel İdaresi veya bu idarenin katılımıyla her türlü tüzel ve özel kişi tarafından turizm, spor, sağlık ve her çeşit dinlenme tesis ve binası inşa edilebilecekti.¹⁶⁷⁹

Bu dönemde önemli bir gelişme 16 Ağustos 1955 tarihinde İstanbul'da "Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi"nin kuruluşu olmuştur. Bankanın kuruluş amaçları arasında turistik tesisler kurmak ve işletmek hususunda çalışan ve çalışacak müesseseleri teşvik ve finanse etmek gibi hususlar yer almaktaydı.¹⁶⁸⁰ Banka bu amaçlara ulaşmak için, TMB belgesi almış olan müesseselerin sahip veya kiracılarının milletler arası otel, motel ve palasların konfor ve diğer şartlarına uygun olmak kaydıyla ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir çeşit banka işlemleri yapmak, bu müesseselere ticaret senetleri iskontosu karşılığında kısa vadeli ikrazlarda bulunmak, yine bu müesseselerin inşa, tevsi, ıslah, teçhiz ve tefriş maksatları ile yapacakları başvurularda kredi mevzularının keşif bedellerinin tutarı 1 milyon liraya kadar olanlara orta vade ile, bu

¹⁶⁷⁸ "Turizm İşbirliği Nizamnamesi", *Resmi Gazete*, 17 Eylül 1955, S.9106, Karar Tarihi: 05/08/1955, Karar Sayısı: 4/5643.

¹⁶⁷⁹ "Abant Gölü Çevresinin Bolu Özel İdaresine Temlikine Dair Kanun", *Resmi Gazete*, 25 Mart 1950, S.7466, Kanun No:5614, Kabul tarihi: 20/03/1950.

¹⁶⁸⁰ "Türkiye Turizm Bankası A.Ş.", *TOK Belleteni*, S.171, Nisan 1956, s.16-17.

miktarı aşanlara uzun vade ile ikrazlarda bulunmak gibi yükümlülükler üstlenmişti. Bunun yanı sıra Türkiye iç ve dış turizmin gelişmesine yardım edecek olan tesis ve müesseselerinin kurulması, genişletilmesi ve işletilmesi hususunda şirketler kurmak ve bu şirketler dolayısıyla icabında gayrimenkul alım satımına yardım etmek, turizm müesseselerine gerekli malzemenin imal ve ithal ile inşaat, tesis ve teçhizatının taahhüdü işleri ile meşgul olacak şirketler kurmak ve sahada çalışacak teşebbüsleri desteklemek gibi faaliyetlerde bulunacaktı.¹⁶⁸¹

Konaklama tesislerinin eksikleri, ihtiyaçları ve çağdaş standartlara kavuşturulması konusunun belediyeler tarafından da söz konusu dönem itibariyle çeşitli vesilelerle gündeme getirildiği, alınan tavsiye kararları ve ilgili mercilere yapılan teklifler ile konuya ilişkin kanuni düzenlemelere zemin hazırlandığı görülmektedir. Örnek verilecek olursa 10 Aralık 1951 tarihinde toplanan IV. Türk Belediyecilik Kongresi'nde teşkil edilen Turizm Komisyonu'nun gündeminde konaklama tesisleri, kaplıca, ılıca ve içmelerin sıhhi durumları, turizm alanında mütihaz eleman yetiştirilmesi, turizm şirketleri gibi konular yer almıştı. Kabul görmemekle birlikte kongre münasebetiyle hazırlanan kanun taslağında belde sınırları içindeki konaklama tesislerinin ıslahı, tefrişi ve teçhizi için işletme kredisi temini doğrultusunda hükümler bulunmaktaydı. 28 Mayıs 1956 tarihinde toplanan VI. Türk Belediyecilik Kongresi'nde ise Turizm Komisyonu belediyeler tarafından yapılacak çalışmalar için hazırladığı raporda şehir ve kasabalara gelecek ziyaretçilerin dinlenmelerini sağlayacak ve sürekli kontrol altında bulundurulacak temiz otel ve lokantaların açılmasını teşvik etmek, hatta bu müesseseleri bizzat işletme imkânlarını araştırmak, şoför, otel müstahdemi ve garsonların temiz pak giyinmelerinin ve müşteriye iyi muamele etmelerinin temini, bu tesislerin kontrollerinin daha ciddi bir şekilde yapılması ve turistlere uygun kamp yerlerinin ayrılması doğrultusunda tavsiye kararları bulunmaktaydı.¹⁶⁸²

Bu çalışmaların yanı sıra 1953'te garson ve işçilerin hizmet karşılıklarına dair çıkan bir kanun ile otel, pansiyon, lokanta, kahvehane, gazino, açık hava lokanta ve gazinosu, çalgılı eğlence yeri, bar, dans salonu, kulüp, oyun salonu, yeme ve içme mekânlarında toplanan bahşiş paralarının işveren tarafından tamamen işçilere ödenmesi mecburi tutulmuş, müşterilerin kendi istekleriyle ve arzu ettikleri miktarda bahşiş bırakmaları halinde bu paraların doğrudan servisi yapan işçiye ait olacağı belirtilmiştir.¹⁶⁸³ Bu kanuna dayanılarak aynı yıl içinde çıkarılan bir nizamname ile de söz konusu bahşişlerin işçilere hangi şart ve oranlar dâhilinde ve ne şekilde dağıtılacağı gösterilmiştir.¹⁶⁸⁴ Böylece önemli bir kısmını konaklama tesislerinin oluşturduğu turizm sektörünün içinde yer alan garson ve işçilerin hizmetleri karşılığında alacakları bedeller devlet tarafından düzenlenmiş ve güvence altına alınmıştır.

¹⁶⁸¹ *Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*, Ankara, 155, s. 5.

¹⁶⁸² *Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Odaları Birliği, Ankara, 1963, s.236-239.

¹⁶⁸³ "Garson ve Benzeri İşçilerin Hizmet Karşılıkları Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, 3 Şubat 1953, S.8325, Kanun No: 6032, Kabul Tarihi: 28/01/1953.

¹⁶⁸⁴ "Garson ve Benzeri İşçilerin Hizmet Karşılıkları Hakkında Nizamname", *Resmi Gazete*, 9 Haziran 1953, S.8429, Karar Sayısı: 4/756, Karar Tarihi: 04/05/1953.

6. Konaklama Sektöründe İleri Adımlar: Hilton ve Divan Otelleri ile Diğer Tesisler

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönem konaklama tesisi inşası ve işletilmesi hususunda yerli yatırımcılar kadar yabancı müteşebbislerin de Türkiye’de yatırım zemini aradığı bir dönem olmuştur. 1949’da İstanbul’a gelen Kıtalararası Otel Korporasyonu Umumi Başkanı W. Whittaker’ın 500 odalı otel inşası işini müzakere etmek üzere Türkiye’de kurduğu temaslar buna bir örnek teşkil etmektedir. Park Otel’de yaptığı basın toplantısında turizmin ve turistik konaklama faaliyetlerinin bütün dünyada arz ettiği öneme değinen Whittaker, İstanbul’un ülkeye döviz sağlanması hususundaki önemini vurgulayarak, Amerikan turistlerin Ortadoğu’da en çok görmek istedikleri yerin İstanbul olduğunu, bu münasebetle talep edildiği takdirde bu şehirde büyük çaplı bir otel inşası işine girebileceklerini ifade etmişti. Bu anlamda turistlerin konaklama ihtiyaçlarını karşılamak üzere Amman’da, Beyrut’ta ve Atina’da resmi yetkililerle yürütülen ortak çalışmalara da değinen Whittaker birçok ülke ile bu konuda işbirliği yapıldığını, “İhracat-İthalat Bankası”nın bu iş için geniş çaplı krediler açtığını belirterek, büyük bir otelin inşasının 2-3 sene sürebilmesi nedeniyle turistlerin konaklama sorunlarını çözmek üzere yetkililerin bir an önce harekete geçmesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştu. Ardından, yapılacak otelin her odasının 13.000 dolara mâl olacağını, Türkiye’de mahalli sermaye bulmanın güç olmakla birlikte gerekli paranın %60’ının mahalli sermayeden, yüzde 40’ının da bankalardan temin edileceğini, şirketin otelin kârını Türkiye dışına çıkarmayacağını belirtmişti.¹⁶⁸⁵ Bunu takiben ABD’nin en büyük turistik seyahat şirketlerinden “Hemphill Travel Service”in Genel Müdürü Robert W. Hemphill’in de beraberinde 15 kişilik bir heyetle Türkiye’ye turistik seyahat düzenleme imkânlarını araştırmak üzere geldiği görülmektedir. Amerikalıların Türkiye’yi tanımak istediklerini belirten Hemphill konaklama sorunlarının çözülmesi halinde İstanbul gibi güzel bir şehre birçok Amerikalının gelebileceğini ve bu suretle önemli miktarda döviz tedarik edilebileceğini vurgulamıştır.¹⁶⁸⁶

Bu tür girişimlere rağmen ülkede büyük çaplı modern konaklama tesislerinin inşası bir kısım mevzuat düzenlemeleri neticesinde mümkün olabilmıştır. Özellikle 1950’de yürürlüğe girerek 1953’te alanı genişletilen turizm teşvikleri kanunu bu konuda etkin bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra 1952’de yapılan bir düzenleme ile turistik otel inşası için İstanbul Belediyesi tarafından şehir sınırları içindeki bir kısım arsanın Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı’na devredilmesi ve bu arsaların Belediye İstimlâk Kanunu’nun kamulaştırma hükümlerinden istisna tutulması konaklama tesisleri inşası ve işletilmesi konusunda diğer bir önemli adım olmuştur.¹⁶⁸⁷ Böylece bahsi geçen düzenleme ve uygulamalar Hilton ve Divan Otelleri gibi ülke turizmine hizmet eden iki

¹⁶⁸⁵ “500 Odalı Otel Meselesi”, *Cumhuriyet*, 3.7.1949, s. 1 ve 3.

¹⁶⁸⁶ “Hava Yolu ile Turist Getirilecek”, *TTOK Belleteni*, S.106, Kasım 1950, s.7.

¹⁶⁸⁷ “Turistik Otel İnşası İçin İstanbul Belediyesi Tarafından Şehir Sınırları İçindeki Bir Kısım Arsanın T.C. Emekli Sandığı’na Devredilecek Arsalar Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, 14 Şubat 1952, S.8034, Kanun No: 5878, Kabul Tarihi: 08/02/1952.

büyük tesisin inşası konusu başta olmak üzere turizm alanında faaliyet gösteren girişimcilere önemli kolaylıklar sağlamıştır.

1955'te faaliyete geçen İstanbul Hilton Oteli Türkiye'de açılan yabancı sermayeli ilk büyük otel olmuştur. Hilton firması tarafından İstanbul'da turistik bir otel tesisi için T.C. Emekli Sandığı'nın 1951 yılı hâsılatından istifade edilmesi ve Hilton müessesesi ile ortaklık kurmak suretiyle oteli işletecek bir Türk şirketinin kurulması için teşebbüse geçilmesi Bakanlar Kurulu'nun 26 Kasım 1950 tarihli kararıyla onaylanmıştır.¹⁶⁸⁸ Arsa bedeli hariç olmak üzere mefruşatıyla birlikte 13,5 milyon liraya çıkacağı tahmin olunan turistik otelin İstanbul Belediyesi ile anlaşmak suretiyle temin olunacak arsa üzerine Emekli Sandığı tarafından inşa olunması kaydıyla 20 yıl süreyle Hilton firmasına kiralanması ve mukavele akdi hususunda Emekli Sandığı'na imza yetkisi verilmesi Bakanlar Kurulu tarafından 5 Temmuz 1951 tarihi itibarıyla kabul edilmiştir.¹⁶⁸⁹ Bu şekilde 300 odalı Hilton Oteli'nin temeli Harbiye'de Radyoevi yanında olmak üzere 16 Nisan 1952 tarihinde atılmıştır. Resmi katılımcıların iştirak ettiği temel atma töreninde oteli işletecek Amerikan şirketinin mümessili Albay Hilton: *"bu yerlerde, bugün hürriyet ve demokrasi havası altında Türk-Amerikan işbirliğinin güzel bir eserinin temelini atıyoruz. Türkiye'ye gelecek olan turistler için İstanbul'un tek bir abidesini görmek dahi katlanılacak bütün masrafları karşılayacak kıymettedir."*¹⁶⁹⁰ diyerek Hilton Oteli'nin önemini vurgulamıştır. ABD'de "Year" adlı yıllığın 1953 senesi nüshasında Türkiye'nin turizm konusundaki gayretlerine ve Hilton Oteli'ne temasla: *"1954 yılında tamamlanacak olan İstanbul Hilton Oteli tabii güzellik ve tarihî bakımdan zengin olan Türkiye'nin kapılarını yabancı ziyaretçilere açmaktadır."* denilmesi ve yapılan otelin Türkiye'deki turizm faaliyetlerine katkılarına değinilmesi¹⁶⁹¹ konuya verilen önemi göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

ABD'nin Büyük Otel İşletmecisi Conrad Hilton'un kardeşi ve ortağı Carl Hilton 1955 yılı Mayıs ayında geldiği İstanbul'da Hilton Oteli'nin inşa çalışmalarını incelemiş ve dünyanın en modern oteli olarak değerlendirdiği bu tesis konusunda Hükümet yetkililerinin verdiği desteği dile getirmiştir. Ardından görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Bence Türkiye turistik ve tarihî bakımdan dünyanın en enterasan memleketlerinden biridir. Her yıl yüzbinlerce Amerikalı turist bütün Avrupa'yı dolaştığı hâlde şimdiye kadar pek azı Türkiye'yi ziyaret etmekteydi. Bu otel açıldıktan sonra Hilton şirketi elindeki propaganda imkânlarından istifade ederek memleketinize bir turist akını sağlayacaktır. Fakat şunu da sözlerime ilave edeyim ki sizin daha birçok otellere ihtiyacınız olduğu gibi, turizm mevzuunda da çok eksikleriniz vardır."

¹⁶⁸⁸ BCA, 030.18.01.02.194.86.4.

¹⁶⁸⁹ BCA, 030.18.01.02.126.52.20.

¹⁶⁹⁰ "300 Odalı Otelin temel Atma Töreni", *Cumhuriyet*, 17.04.1952, s.1 ve 5.

¹⁶⁹¹ "Türkiye Avrupa'nın Ekmek Sepeti Oluyor", *Cumhuriyet*, 12.01.1954, s.6.

Hilton, Türkiye'nin turistik önemini de dile getirdiği bu ifadeleri sırasında ülkedeki konaklama sorunlarının çözülmesi konusunda Hilton Oteli'nin ülke turizmi için büyük bir kazanç olacağını belirtmiştir.¹⁶⁹²

Türkiye'nin turizm için gerekli şartları taşıdığını belirten Hilton Oteli'nin Umum Müdürü Rady Basler: *"Hilton oteli ve ona muvazi olarak inkişaf edecek Türk otelcilik endüstrisi memleketin cazibesini bir kat daha artıracaktır."* diyerek ülkenin turizm konusundaki geleceği ile otelcilik sanayisinin gelişmesi arasındaki bağlantıyı ifade etmiştir. Hilton'un modern ve büyük çaplı bir konaklama tesisi olarak Türkiye'de bir ilke imza attığını belirten Basler, iyi terbiye almış, kültürlü gençlerden seçilecek personelin Amerikalı otelcilik mütehasısları tarafından yetiştirileceğini vurgulamıştır. Takiben: *"İyi giyinmiş olmak, hâl ve tavrında herhangi bir aykırılık olmamak şartı ile herkes otelimizin müşterisi olabilir. Asla lüks olmayacağız. Orta sınıfa mensup olanlar da Hilton'da bir yemek yemek veya eğlenmek imkânına sahip olacaklardır. Ama milyonları da olsa laubali kimseler otelin kapısından giremeyeceklerdir."* diyerek otelin çalışma ilkeleri hakkında bilgi vermiştir. Otelin yine Amerikalı olan Umum Müdür Muavini Bill Studer ise tesisin lokanta kısmına değinerek şunları ifade etmiştir:

"Otelin Boğaziçi Terası denilen bir Amerikan restoranı olacak. Burada aleviniüt yemekler, hafif içkiler ve mütenevvi dondurmalar vereceğiz. Bu lokanta daha ziyade kısa zamanda yemek yemek mecburiyetinde olan kimseler içindir. Otel müşterileri gibi, temiz giyinmiş herkes de dışarıdan gelip bu lokantada yemek yiyebilecek. Buranın başlıca hususiyetleri: yemeklerin göze hoş gelecek bir şekilde hazırlanması, iyi lezzette olması ve servisin süratle yapılması olacaktır. Servis üniformalı kadın garsonlar tarafından yapılacaktır. Elbiselerin mahalli bir havası olacak."

Studer, bu şekilde otelin çalışma tarzı hakkında açıklamalarda bulunmuştur.¹⁶⁹³ Otelde "Marmara'nın Dami", "Karagöz Barı", "Kovboy Barı", "Şadırvan Kulübü" ve "Boğaziçi Terası adlı salonlar bulunmaktaydı. Hilton'un baş aşçısı İsviçreli Reift Gottfried 1954'te Bern şehrinde düzenlenen uluslararası yemek müsabakasında birinciliği kazanan, İngiliz Kraliyet Sarayı ile Alman Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün fahri baş aşçısı payelerini taşıyan tanınmış bir isimdi. Otelde Türk yemeklerinin hazırlanması konusunda ise mütehasıs olarak Ekrem Muhiddin Yeğen görev yapmakta idi.¹⁶⁹⁴ Umum Müdür Basler'in yaptığı açıklamaya göre işletmeye açıldığı tarihten itibaren beş buçuk ay gibi kısa bir sürede Hilton'da 7.134 Amerikalı, 1.607 Türk, 717 Fransız, 589 Alman, 454 İtalyan, 438 İngiliz, 373 İsviçreli, 296 Lübnanlı, 143 Belçikalı, 108 Mısırlı, 106 Kanadalı ile El Salvador Cumhuriyeti'nden 132 kişi ve çeşitli ülkelerden 1.957 turist olmak üzere toplam 14.054 kişi konaklamıştı.¹⁶⁹⁵ Rakamlara göre ilk 6 ayda konaklama hizmeti karşılığı olarak 150 bin dolarlık döviz Merkez Bankası'na intikal etmişti. İstanbul'da bulunan Hilton International Şirketi'nin Umum Müdür Muavini John Houser'in yaptığı açıklamalara göre de Hilton'da ağırlanan turist

¹⁶⁹² Metin Ergin, "Hilton Kardeşlerden Biri Şehrimizde", *Cumhuriyet*, 05.05.1955, s.1 ve 7.

¹⁶⁹³ Sadun Tanju, "Hilton Oteli İşletmeye Açılıyor", *TOK Belleteni*, S.159, Nisan 1955, s.13-14.

¹⁶⁹⁴ Haluk Durukal, "Hilton Oteli'nin 75 Kişilik Aşçı Ordusu", *Cumhuriyet*, 07.05.1955, s.7.

¹⁶⁹⁵ "Hilton Oteli'nde 5 Buçuk Ay Zarfında 14.054 Kişi Kaldı", *TOK Belleteni*, S.168, Ocak 1956, s.20.

sayısı ilk 8 ayda 20 bin kişiye ulaşmıştı. Bu rakam Houser'ın ifadesiyle dünyada yeni açılan oteller arasında bir rekora işaret etmekteydi.¹⁶⁹⁶

Hilton Oteli yerli aydınlar tarafından da Türk turizmüne sağlayabileceği katkılar açısından ele alınmıştır. Örnek verilecek olursa bu konuya temas eden Siyavuşgil, Hilton'un Türkiye'deki otelcilik anlayışına katkı sağlayacak, örnek olacak, halka ve müteşebbislere lüks otelciliği öğretecek bir mektep olacağını belirtmiştir.¹⁶⁹⁷ Turizmin ülkeler arası seyahatlerin ve temasların artmasına yol açtığı kadar bir döviz kaynağı olarak ülke ekonomisine de önemli ölçüde katkı sağladığı belirten Ahmet Emin Yalman ise Hilton Oteli'nden sonra ABD'deki diğer büyük otel teşekküllerinin de Türkiye'ye ilgi göstermeye başladıklarına temasla konaklama yatırımlarının teşvik edilmesi gerektiğine, bu girişimciler tarafından tesis edilecek otellerin Amerika'da yapacakları propagandaların Türkiye açısından olumlu bir gelişme olacağına işaret etmiştir.¹⁶⁹⁸ Varoğlu da İstanbul'da açılan Hilton Oteli gibi büyük çaplı konaklama tesislerinin artırılması doğrultusunda çalışmalarda bulunulmasını yerinde bulmuş ve: "*Otel endüstrisinin turizm davasının bir numaralı yeri işgal ettiğine şüphe yok. Turist yabancı bir memlekette gerçi uyku uyumağa gelmez, ama rahat bir otel bulamadığı için gecesini uykusuz geçirirse, gündüzleri ayakta uyuklar. Memleketi görmeden gider. Pek tabii olarak bir daha da uğramaz.*" diyerek konaklama faaliyetlerinin turistler için arz ettiği öneme dikkat çekmiştir.¹⁶⁹⁹ Hilton'un ABD'de bile nadir görülebilecek modern bir otel olduğuna temas eden ve bunu memnuniyet verici bir gelişme olarak değerlendiren Asım Us ise otelin inşasında kullanılan birçok malzemenin yurt dışından gelmesini kârlılık açısından düşündürücü bulmuş, hatta bu nedenle Hilton Oteli'nin bir senelik bilançosunu görmeden benzer teşebbüslere girişilmemesinin daha doğru olacağını vurgulamıştır.¹⁷⁰⁰

Hilton ayarında büyük oteller, lokanta ve eğlence yerleri açmak imkânlarını araştırmak üzere Fransa Otelcilik Kralı ve Birleşmiş Oteller Cemiyeti Başkanı'nın oğlu Edward Gold Smith'in 1956 yılı itibariyle Türkiye'ye geldiği görülmektedir. Türkiye'nin tabii ve tarihî güzelliklerinin etkin bir şekilde tanıtılması ile ülkeye gelen turist sayısında hızlı bir artış yaşanacağına işaret eden Smith'e ziyareti sırasında Birleşmiş Oteller Cemiyeti Genel Sekreteri ve Fransa Oteller Federasyonu Başkanı Meur Alber Cortuisse da eşlik etmişti. Cortuisse bu ziyaret münasebetiyle Türkiye ile Fransa arasında otel personeli mübadelesi için temaslarda bulunmak üzere görevlendirilmişti.¹⁷⁰¹

Türkiye'de modern konaklama tesisleri inşa ve işletme çalışmaları kapsamında ikinci önemli adım iş adamı Vehbi Koç'un 14 Ocak 1956 tarihi itibariyle açılışını yaptığı Taksim'deki Divan Oteli olmuştur. Bu münasebetle otelcilik konusunda ileri

¹⁶⁹⁶ "Hilton'da 8 Ayda 20.000 Kişi Kalmış", *Cumhuriyet*, 24.03.1956, s.5.

¹⁶⁹⁷ Sabri Esat Siyavuşgil, "Orta Halliler İçin Otel", *TTOK Belleteni*, S.163, Ağustos 1955, s.14.

¹⁶⁹⁸ Ahmet Emin Yalman, "Eski Kalan Taraf", *TTOK Belleteni*, S.163, Ağustos 1955, s.10.

¹⁶⁹⁹ Hamdi Varoğlu, "Kolay Para", *Cumhuriyet*, 07.08.1956, s.2.

¹⁷⁰⁰ Asım Us, "Hilton Tecrübesi", *TTOK Belleteni*, S.162, Temmuz 1955, s.15.

¹⁷⁰¹ "Fransa Otelciliğinin Veliâhdı Şehrimizde", *Cumhuriyet*, 12.01.1956, s."1 ve 7.

durumda olan İsviçre'den müdürler ve kısım amirleri getirilmiş, bu konuda tecrübeli Türklerden de müdür ve personel sıfatıyla yararlanılmıştır. Koç, açılış sırasında Türk işadamlarının ticari faaliyetlerinden başka turizmin gelişmesi için çalışmayı da milli bir vazife olarak görmeleri gerektiğini, bu nedenle 7 milyondan fazla bir meblağı daha kârlı bir sektöre yatırabilecekken bu oteli kurduğunu izah etmiş¹⁷⁰² ve: “*Gayemiz Güzel İstanbul'a bir otel kazandırıp, turizm davasına hizmet etmektir.*” demişti.¹⁷⁰³ Vali ve Belediye Reis Vekili Prof. Fahrettin Kerim Gökay'ın takdir ve teşekkür konuşmasının ardından İsviçreli Müdür M. Julier söz konusu modern konaklama tesisinin özelliklerini bir otelci gözüyle misafirlere aktarmıştı.¹⁷⁰⁴

Hususi teşebbüs eseri olarak üç buçuk yıllık bir inşa sürecinin ardından 6 milyon liraya mal olan Divan Oteli toprakaltı ve lokanta katı ile 7 oda katından oluşuyordu. 98 odalı ve 130 yataklıydı. 120 kişilik bir müstahdem kadrosu vardı. Bunların 7'si İsviçreli, geri kalanı Türk idi. Mütahhassıs, sağlıklı ve genç personelin seçimine özen gösterilmişti. Otelde kullanılan koltuk, karyola, masa, perde, halı, kapı gibi eşyaların mümkün olduğu kadar yerli malı olmasına dikkat edilmişti. Makineler ve diğer gerekli eşya yurt dışından getirilmişti. Bu şekilde tabaklar Çekoslovakya'dan, çatal ve bıçaklar Fransa'dan ithal edilmiş, elektrik tesisatı Siemens adlı firmadan alınmıştı. Bütün katlarda modern bir havalandırma ve ısıtma sistemi bulunmaktaydı. Otelin her bir katı ayrı bir renk ile süslenmişti. Her kattaki odaların 4'ü ikişer, gerisi birer kişilikti. Birer kişilik odalardaki koltuk gerektiğinde açılarak yatak haline dönüştürülebilmekteydi. Her odada yer alan radyo vasıtasıyla misafirlere herhangi iki istasyonu, otelin pikabını ve otel orkestrasını dinleyebilmekte idi. Gıda maddeleri ve içkiler bodrum katında büyük buzdolaplarında saklanmakta, her türlü pastadan başka müessesenin hususi ekmeği de müşterilere sunulmaktaydı. Otelin halka açık bir de pastanesi vardı. Lokantasında her gün 17-19 saatleri arasında müzik dinletisi eşliğinde çay ikramı yapılması ve Amerikan Bar'da “Divan kokteyl”i satılması öngörülmüştü. Otelin adı yapılan müsabaka sonucunda belirlenmiş, adın Türkçe, az harfli ve her dilde yanlışsız yazılır şekilde olması şart koşulmuş ve nihayetinde “Divan” isminde karar kılınmıştı.¹⁷⁰⁵ Divan Oteli'nin birinci kuruluş yıl dönümünde düzenlenen basın toplantısında otelin müdürü Julier bir yıllık çalışma sürecinin başarılı bir şekilde tamamlandığını belirterek, turistik talebin artmasıyla İstanbul'un yakın bir gelecekte aynı ayarda yarım düzine oteli daha kaldıracak bir turizm merkezi hâline geleceğini vurgulamıştır. Julier, söz konusu otelin açıldığı yıl Mayıs ve Ağustos ayları arasında yüzde yüz doluluk oranına sahip olduğunu, 10 binden fazla müşteri ağırladığını, müşterilerin %26'sının Türk, %74'ünün ise çoğu Amerikalı olmak üzere yabancılardan oluştuğunu ifade etmiştir. Yine Julier tarafından verilen bilgilere göre otelde 7 İsviçreli mütahhassısın idaresinde çalışan pasta

¹⁷⁰² “Divan Oteli”, *TTOK Belleteni*, S.169, Şubat 1956, s.18-19.

¹⁷⁰³ “Turizm Endüstrimizde Görülen Gelişmeler”, *TTOK Belleteni*, S.180, Ocak 1957, s.20.

¹⁷⁰⁴ “Divan Oteli”, *TTOK Belleteni*, S.169, Şubat 1956, s.18-19.

¹⁷⁰⁵ “İstanbul Büyük ve Lüks Bir Otel Daha kazandı”, *Cumhuriyet*, 10.01.1956, s.3.

servisi İsviçre’de benzer bir müessesede yapılan günlük üretimin iki katından daha fazla üretimde bulunmakta idi.¹⁷⁰⁶

İstanbul’da Hilton ve Divan Otellerinin ardından takip eden süreçte büyük çaplı otel inşa çalışmalarının başlaması gazeteci ve yazar Enis Tahsin Çil tarafından Türkiye turizmi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.¹⁷⁰⁷ Bu girişimlerin yanı sıra daha küçük çaplı olmakla birlikte ülke turizmine katkı sağlamak ve konaklama ihtiyacını gidermek üzere inşa edilen ve yenilenen konaklama tesislerine de değinmekte fayda vardır. Bursa’da Çelik Palas Oteli 93 odası, 2 büyük salonu, toplantı, düğün ve ziyafet salonları ile 1950 yılı itibariyle yenilenmiş, Uludağ’da ise 46 odalı ve büyük salonlu yeni bir otel inşa edilmişti.¹⁷⁰⁸ Türkiye Turizm Bankası tarafından Abant Gölü ve Karadeniz’in Kilyos kıyılarında modern turistik oteller yapılmış, ayrıca Abant’ta aileler için küçük dağ evleri inşasına girişilmiştir.¹⁷⁰⁹ 1955 yılı itibariyle faaliyete geçen 48 yataklı oteli, 200 kabinli plajı, 20 adet modern plaj evi ile Kilyos gözde turistik bölgelerden biri hâlini almaya başlamıştı.¹⁷¹⁰ 1957 yılı itibariyle Turizm ve Ziraat Bankaları tarafından ortak bir çalışma ile Yeşilköy-Florya-Küçükçekmece arasında bir turistik site inşasına başlanmıştır. Sitenin 15 bin kişi kapasiteli, 4 büyük otelden, 800 kabinli bir plajdan, 2 motelden, 500 kişilik bir kamp yerinden, lojmanlardan, modern bir çarşı ile sinema, pavyon, gazino, spor tesisleri, otoparklar ve benzin istasyonlarından oluşması planlanmıştır.¹⁷¹¹ Bu dönemde Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapçı’nın verdiği bilgilere göre Vakıflar İdaresi tarafından da Antalya, Edirne, Çanakkale, Rize, Balıkesir, Van ve Kırklareli vilayetlerinde her biri 40-100 yatak kapasiteli 7 otelin yapıldığı anlaşılmaktadır. Turistik talebi artırmak üzere şehirlerin en güzel mevkilerinde mahalli şart ve ihtiyaçlara uygun olarak tesis edildiği anlaşılan bu otellerde lokanta ve gazino salonları bulunmakta idi.¹⁷¹² Mesela, Edirne’de 1957’de hizmete giren modern turistik otel 26 odaya ve bir de gazinoya sahipti.¹⁷¹³

BYTGM döneminde gündemde bulunan konulardan biri de gençlik otelleri meselesi olmuştur. Bu husustaki ilk ciddi girişimler 1949 yılı Ekim ayında kuruluş çalışmaları tamamlanan “Türkiye Talebe Turizm Komisyonu” tarafından yapılmıştır. Bu komisyon faaliyet alanını genişleterek “Türkiye Talebe Turizm Teşkilatı”na dönüştürülmüş ve bu teşkilatın ana tüzüğünde milletlerarası gençlik otellerinin kurulması, talebe turistler için ucuz ve temiz yatak ile yemek temini gibi çalışma konuları da yer almıştır.¹⁷¹⁴

¹⁷⁰⁶ “Turizm Endüstrimizde Görülen Gelişmeler”, *TTOK Belleteni*, S.180, Ocak 1957, s.20.

¹⁷⁰⁷ Enis Tahsin Til, “Yeni Oteller”, *TTOK Belleteni*, S.164, Eylül 1955, s.15

¹⁷⁰⁸ “TTOK’nın 27’nci Mesai Yılı Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.111, Nisan 1951, s.6.

¹⁷⁰⁹ “Aband ve Kilyos Otelleri”, *Cumhuriyet*, 27.10.1955, s.1.

¹⁷¹⁰ Metin Doğanalp, “Kilyos’ta Turistik Otel ve Gazino”, *TTOK Belleteni*, S.176, Eylül 1956, s.11.

¹⁷¹¹ “Yeni Turistik Sitenin İnşaatına Başlandı”, *TTOK Belleteni*, S.182, Mart 1957, s.16.

¹⁷¹² “Yeniden Turistik Oteller Yapılacak”, *TTOK Belleteni*, S.188, Eylül 1957, s.11.

¹⁷¹³ “Edirne Turistik Otele Kavuşuyor”, *TTOK Belleteni*, S.184, Mayıs 1957, s.12.

¹⁷¹⁴ “Türkiye Talebe Turizm Teşkilatı Ana Tüzüğü’nün Bazı Maddeleri”, *Gençlik ve Turizm*, 1 Şubat 1953, S.2, s.19.

7. Otelere Alternatif Konaklama İmkânları

BYTGM döneminde seyahat acentelerinden alınan bilgilere göre Türkiye'ye gelmek isteyen turistlerin otellerde yer bulamamaları nedeniyle seyahatlerinden vazgeçmeleri ülke turizmi açısından sıklıkla rastlanan olumsuz gelişmeler arasında yer almaktaydı. Buna karşılık turizm alanında önde gelen ülkelerde otellerin yetersiz kaldığı durumlarda konaklama sorunlarının alternatif vasıtalarla çözüldüğü görülmekte idi. 1954'te konaklama kapasitesinden fazla olarak 500 bin yabancı turistin Hollanda'ya akın etmesi üzerine otellerde yer bulunamaması nedeniyle ilgili mercilerin Hollanda radyoları vasıtasıyla halkı turistleri evlerinde ağırlamaya davet etmesi buna bir örnek teşkil etmektedir.¹⁷¹⁵ Yerli ve yabancı turistleri ağırlamak konusunda eksikliği ciddi bir şekilde hissedilen konaklama tesisleri ile ilgili sorunları asgari düzeye çekebilmek için BYTGM öncülüğünde de çeşitli çareler düşünülmekteydi. Turistik konaklama ihtiyaçlarının şehirlere, beldelere ve yollara göre değişiklik göstermesi ülke sathında birçok yerde otellere alternatif olmak üzere daha küçük çaplı ve pratik anlamda ihtiyaçları giderebilecek konaklama imkânlarının göz önünde bulundurulmasını gerektirmiştir.

Bu anlamda söz konusu dönem itibariyle otellere alternatif konaklama tesisleri ile ilgili olarak dikkate değer birkaç görüş ve öneri üzerinde durmakta fayda vardır. Bu konuda T TOK Belleteni'nde İktisatçı müstearıyla kaleme alınan bir makalede, bilinen turizm faaliyetlerinin dışında turistlerin gittikleri yerlerdeki insanların yaşam tarzları, değer yargıları, terbiye usulleri, yarattığı ürünleri ve idealleri ile yakından ilgili oldukları belirtilmiş ve bu şekilde turistlerin iyi bir ev sahipliği ile "Türk evleri"nde ağırlanmalarının hem ülke reklamının yapılması hem de konaklama ihtiyaçlarının yerel özellikleri barındıran tabii bir ortamda giderilmesi konusunda etkin bir yöntem olacağı iddia edilmiştir.¹⁷¹⁶ Türkiye'de karayolu ulaştırma faaliyetleriyle iştilal etmiş bir isim olan Nazım Berksan ise tarihî kervansaraylardan hareketle karayolları üzerinde geliş ve gidiş düzenini sağlamak ve yolcuların dinlenme ihtiyaçlarını karşılamak üzere "karayolları kervansarayları" kurmak gibi bir görüş dile getirmiştir. Otel, duş, lavabo, lokanta ve büfe gibi unsurların yanı sıra taşıtların teknik muayeneleri ile bakımlarını sağlayacak garaj ve benzinlik gibi tesisleri, tarifeleri gösteren yolcu bekleme salonu ve bilet gişesi gibi yolculara kolaylık temin edecek hizmet yerlerini bünyesinde barındıracak bu kervansaraylar yolculara kara yolu ile seyahatlerinde büyük bir kolaylık sağlayabilecekti.¹⁷¹⁷ T TOK Başkanı Reşat Saffet Atabinen de büyük otellerden ziyade medeni şartlara sahip 20-30'ar kişilik küçük oteller inşa edilmesinin ve belediyelerin denetimi altında pansiyon usulünün uygulamaya geçirilmesinin ülkedeki konaklama faaliyetlerine katkı sağlayacağına temas etmiştir.¹⁷¹⁸ Gazeteci ve yazar Vâlâ Nureddin

¹⁷¹⁵ "Acınacak Bir Hâl", *Cumhuriyet*, 27.05.1954, s.2.

¹⁷¹⁶ İktisatçı, "Beylik Formüllerin Dışında İsabetli Ağırlama Çareleri", *T TOK Belleteni*, S.96, Ocak 1950, s.19-20.

¹⁷¹⁷ Nazım Berksan, "Karayollarımızda Kervansaraylar İnşa Edib İşletmeliyiz", *Cumhuriyet*, 16.10.1951, s.2.

¹⁷¹⁸ Kenan Harun, "Turizm Davası", *T TOK Belleteni*, S.140, Eylül 1953, s.3-5.

bir yazısında oteller kadar kiralanan mobilyalı evlerin de iç ve dış turizm açısından önem arz ettiğini belirterek, bu anlayışın devlet tarafından teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁷¹⁹

Ankara ile İstanbul gibi iki büyük şehir arasındaki yolculuklar sırasında yaşanan konaklama sorunlarına işaret eden Falih Rıfki Atay, Amerika’da aileler tarafından işletilen sade, ucuz, rahat, temiz ve otomobil parkına sahip mütevazı konakların “motel” adıyla işletildiğini belirtmiştir. Benzer şekilde, Almanya’da haritada ismi bile bulunmayan küçük bir kasabada bir kır oteli sayesinde rahat bir şekilde konaklama imkânı bulunabildiğini ifade ederek, Türkiye’de turizm işleriyle uğraşanlar tarafından bu gibi işletmelerin yanı sıra İstanbul’dan İzmit Körfezi üzerinden İzmir’e, İstanbul’dan Ankara’ya, Ankara’dan ve Eskişehir üzerinden Bursa ve İzmir’e doğru tarihî ve tabii özellikleri bünyesinde barındıran güzergâhlarda birkaç odalık kır otelleri/oberjler yapılmasının faydalı bir girişim olacağını vurgulamıştır. Turizm İdaresi’nin Türkiye’de turizme katkı sağlayacak benzer birkaç işletme açarak müteşebbislere ön ayak olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁷²⁰ Hükümet’in turizme verdiği önemi olumlu bir gelişme olarak değerlendirmekle beraber Türkiye’nin turizm vasıtasıyla kalkınma yolunda henüz başlangıç aşamasında olduğunu vurgulayan Ridelli ise şehir içindeki otellerin sayfiye yerlerinde kurulacak oteller kadar faydalı olamayacaklarını, otellere paralel olarak tesis edilecek plaj, motel ve gazinoların turistik hareketliliğin sağlanmasında önemli bir rol oynayacağını belirtmiştir.¹⁷²¹ TTOK’nın ülkenin belli başlı karayolları üzerinde “Resthouse” veya “Motel” tesisi hakkındaki teşebbüsleri ise dikkate değerdir. Ancak bu teşebbüslerin Eskişehir-Bursa yolu üzerinde Koç müessesesinin açtığı konaklama yeri ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte İstanbul-Ankara karayolunda sayısı 1953 itibarıyla 200’ü aşan benzin istasyonlarının yanında lokanta bulabilmek mümkündür.¹⁷²² Avusturya, İsviçre, Danimarka, Fransa, İngiltere, İtalya ve İsveç’e ait motellerin dâhil bulunduğu “Avrupa Moteller Federasyonu” 1956 yılı Mayıs ayında moteliğin geliştirilmesi yönünde bir kısım kararlar almış, bu kararları takiben “Shell Kumpanyası”nın Bolu Bayiliği’ni yapan Mehmet İnan adlı şahıs şirketin yardımı ve işbirliği ile otomobilli turistlere seyahatlerinde kolaylık sağlayacak bir motelin açılmasına ön ayak olmuştur. Türkiye’de çağdaş standartlar çerçevesinde hizmete giren ilk motel durumunda olan bu tesis 20 Temmuz 1957 itibarıyla hizmete açılmıştır. İstanbul’dan 265, Ankara’dan 215 km mesafede 400 metrekare üzerine üç katlı olarak inşa edilen motel, 20 odalı 30-35 yataklı, sıcak ve soğuk su tertibatlı ve kaloriferli idi. Lokanta kısmı yalnızca konaklayanlara değil, dışarıdan gelen yolculara da açıktı.¹⁷²³

Burhan Felek: “İç turizm olmazsa yabancı seyyah lüks ithal malı gibidir. Hele bizim gibi propagandası eksik milletler bundan hiç istifade edemez. Turizmi, iç seyyah

¹⁷¹⁹ Vâ-Nû, “Mobilyalı Ev”, *Cumhuriyet*, 23.04.1955, s.2.

¹⁷²⁰ Falih Rıfki Atay, “Yolcu”, *TTOK Belleteni*, S.165-166, Ekim-Kasım 1955, s.6-7.

¹⁷²¹ Aykut Görkey, “İstanbul’un 5.000 Yatağa İhtiyacı Var”, *TTOK Belleteni*, S.190, Kasım 1957, s.18.

¹⁷²² *TTOK 5 Nisan 1955 Genel Kurulu...*, a.g.e., s.3.

¹⁷²³ “Yeni Bolu Moteli”, *TTOK Belleteni*, S.192, Ocak 1958, s.20; Hüsnü Sadık Durukal, “Memleketimizdeki Moteller”, *TTOK Belleteni*, S.193, Şubat 1958, s.12; Hüsnü Sadık Durukal, “Dünya, Avrupa’da ve Türkiye’de Moteller”, *Cumhuriyet*, 31.01.1958, s.2.

yaşatır.” diyerek iç turizmin önemine temas etmiş ve bu münasebetle seyahat ettiği Akçakoca’dan turistik bir belde olarak övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Buradaki Turizm Derneği ile Belediyenin turizm çalışmaları konusunda gayretli olduklarını, halkın turizm terbiyesi konusunda yeterince duyarlı olduğunu, pansiyonların yerli ve yabancı aileleri ağırlamak konusundaki başarılarını dile getirerek, bölgedeki faaliyetlerin BYTGM tarafından desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷²⁴ Bununla birlikte özellikle Ankaralıların yakın ilgisini gören belde pansiyonlar çağdaş turistik ihtiyaçları karşılamak konusunda yeterli gelmemekteydi.¹⁷²⁵ Turizmden önemli bir gelir elde eden ülkelerde iç ve dış turizmin birbirinden ayrı tutulmadığını, yerli turistlere de büyük bir özen gösterildiğini belirten Törehan da bu nedenle Türkiye’de de iç turizmden hareketle dış turizme yönelmeyi tavsiye etmiş, iç turizme yönelik ihtiyaçları karşılamak üzere de küçük çaplı otel ve pansiyonların üstlenebileceği önemli role işaret etmiştir.¹⁷²⁶ Avukat Burhanettin Öner ise İtalya’da turistlerin otellere gösterdikleri ilgi oranında pansiyonlara da rağbet ettiklerini belirterek, Türkiye’de yürürlükteki Milli Koruma Kanunu, bu kanunun bazı maddelerini değiştiren 5020 sayılı kanun ve icar akdini düzenleyen kanunlara göre kiralara yapılacak zam oranlarının kısıtlanması ve bir aileye kiralanmış evde aile yakınlarının da kalabilmesi gibi mülkiyet sahiplerini zorlayıcı hükümlerin pansiyonculuk faaliyetlerinin gelişmesine esaslı bir engel teşkil ettiğini vurgulamıştır. Türkiye’de pansiyonculuk sorunlarının giderilmesinin turistik konaklama faaliyetlerini önemli ölçüde rahatlatacağını iddia etmiştir.¹⁷²⁷

Söz konusu dönem itibarıyla turizm potansiyeli yüksek Abant bölgesinde incelemelerde bulunan İller Bankası Genel Müdür Muavini Mithat Yenen ise bu bölgenin turistik potansiyellerini daha etkin bir şekilde değerlendirmek üzere konaklama imkânlarını artırmaya çalışmıştı. Buna göre bölgede turistik sezon olan Mayıs-Eylül ayı içinde Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü’nün açtığı dağ kamplarında 15 gün veya bu idarenin dağ evinde iki geceyi geçirmemek şartıyla kalmak mümkündür. Gelenler çadır kurmak veya Orman Bölge İşletmesi’nin misafirhanesinde resmi misafir olmak suretiyle de konaklayabilmekteydiler. Bununla birlikte turizmi çeşitlendirecek ve turistlerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek sayı ve kalitede tesislerin yokluğu bölgenin turistik imkânlarından yeterince yararlanılamamasına yol açmaktaydı.¹⁷²⁸

8. Otelcilik Eğitimi

Turizm sanayisine yönelik çalışmaların Hükümet tarafından ciddiyle ele alındığı BYTGM döneminde eksikliği belirgin bir şekilde hissedilmeye başlanan turizm ve otelcilik eğitimi de dikkate alınan konular arasında yer almıştır. Ancak bu konuda atılan

¹⁷²⁴ Burhan Felek, “İç Turizm”, *Cumhuriyet*, 11.08.1956, s.3.

¹⁷²⁵ Bahadır Dulger, “Akçakoca Alaka Bekliyor”, *TOK Belleteni*, S.188, Eylül 1957, s.8-9.

¹⁷²⁶ Habib Edib Törehan, “Dış Turizm”, *TOK Belleteni*, S.123, Nisan 1952, s.9-10; Habib Edib Törehan, “İç Turizm”, *TOK Belleteni*, S.130, Kasım 1952, s.10-11.

¹⁷²⁷ Burhanettin Öner, “Pansiyonculuk ve Turizm”, *Gençlik ve Turizm*, 15 Ocak 1953, S.1, s.4-5.

¹⁷²⁸ Mithat Yenen, “Abant’ın İç ve Dış Turizm İçin Önemi ve Bu Bakımdan İmarı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ocak 1950, S.52, s.23-25.

adımların bahsi geçen süreç içinde henüz başlangıç aşamasında olduğunu belirtmek gerekmektedir.

İsviçre’de otelcilik ihtisasını birincilikle bitirerek Park Otel’de idareci vasfıyla görev yapan Hayri Kazaz bu dönemde ülkedeki otelcilik anlayışındaki sorunlara dikkat çeken isimlerden biri olmuştur. Hâlihazırda İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde ayakta durabilen otelcilerin bu durumlarını İkinci Dünya Savaşı’ndan önce yerli ve yabancı otelcilik mütehassıslarının elinde yetişmiş birkaç personele borçlu olduklarını ifade ederek, otelciliğin sanıldığı gibi aksine zor bir meslek olduğunu, idare, muhasebe, lokantacılık, aşçılık, barcılık ve hatta eğlence organizasyonlarının ayrı birer ihtisas alanı olduğunu belirtmiştir. Bu alandaki personelin gerektiği gibi yetiştirilebilmesi için İsviçre, Fransa, İtalya gibi Avrupa devletlerinde ve ABD’de olduğu gibi otelcilik mekteplerinin açılması gerektiğini ve otelcilerin ancak bu şekilde yetiştirilmesi hâlinde ülkedeki otelcilik faaliyetlerinin ileri seviyelere taşınabileceğini vurgulamıştır.¹⁷²⁹ Gazeteci ve yazar Refi’ Cevat Ulunay otelcilik eğitimine dair kaleme aldığı bir makalede Türkiye’de büyük otellerin yapılmasından önce oteli işletecek yetişmiş bir idare heyetinin ve eğitilmiş müstahdemlerin olmasının gerekliliğine temas etmiştir. Avrupa’da örneğin İngiltere’de bunun için otelcilik mekteplerinin bulunduğu, burada mesleğe girecek gençlere teorik ve uygulamalı dersler verildiğine ve birkaç yabancı lisanın öğretildiğine vurguda bulunmuştur. Türkiye’de ise müstahdemlerin müşterilerle tartışma yaşaması, lokanta kısmında ütüsüz kıyafetli ve özensiz garsonların bulunması, otelin çalışmayan kırık ve bozuk aksamı, odaları işgal eden tahtakuruları sıklıkla karşılaşılabilen sorunlar arasındaydı. Bunlardan hareketle turistlerin gittikleri şehirde rahat ettirilmelerinin esas olduğunu, İstanbul’da milyonlar sarf ederek büyük oteller yapmanın konaklama sorunlarının çözülmesi için yeterli olmayacağını belirtmiştir.¹⁷³⁰ Bu konuya temas eden Ankara Turizm Derneği Başkanı Turan Şenel, turizm sanayisinin söz konusu döneme kadar ihmal edilen işler arasında yer aldığını vurgulamış, Türk gençlerinden kâtip, muhasebeci, müdür, aşçı ve pastacı gibi otel ve lokanta müstahdemi bulunamadığını, bir zorunluluk gereği bu işlerle iştiğal edenlerin ise kendilerini geliştirme fırsatı bulamadığını belirterek önemli bir tespitte bulunmuştur.¹⁷³¹

Bu dönemde turizmde ileri Avrupa devletlerinde ve ABD’de turizm ve otelcilik eğitimi sorunu büyük ölçüde çözülmüş durumda idi. Bu münasebetle İngilizlerin ve Fransızların turizm ve otelcilik eğitimine verdikleri önemi kısaca izah etmekte fayda vardır. İngiliz Başvekillerinden Arthur James Balfour’un uluslararası bir turizm kongresi sırasında: “*Turizm personelinin yabancılar nezdinde İngiltere devletinin birinci sınıf teşrifatçıları*” olarak vasıflandırması İngilizlerin turizme bakış açısına ve turizm personelinin yetiştirilmesi konusunda gösterilmesi gereken ihtimam ve itinaya işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir.¹⁷³² Otelcilik sektöründe görev yapacak

¹⁷²⁹ Fethi Pirinçioğlu, “Türkiye’de Otelcilik”, *Taşıt ve Turizm*, C.1, S.2-3, Eylül-Ekim 1949, s.45.

¹⁷³⁰ Refi’ Cevat Ulunay, “Otel ve Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.115, Ağustos 1951, s.17.

¹⁷³¹ Turan Şenel, “Turizm Personeli”, *Gençlik ve Turizm*, C.1, S.3-4, Mart 1953, s.8-9.

¹⁷³² Hüsni Sadık Durukal, “Turizm Personeli Davası”, *Cumhuriyet*, 25.02.1954, s.2.

personelin eğitimini konu alan bir söyleşi münasebetiyle Fransa Milli Otelcilik Sanayisi Federasyonu Umumi Kâtibi M. Pouillot Fransa’da turizm sektörüne yapılan yatırımların büyüklüğünden ve ülkenin iktisadi kalkınmasında turizmin oynadığı önemli rolden bahsetmiş ve ülkede otelcilik sanayisi için nitelikli personel yetiştirilmesi meselesinin ciddiyetle ele alındığını belirtmişti. Pouillot ayrıca hâlihazırda Paris, Belfort, Strasbourg ve Grenoble şehirlerindeki otelcilik mekteplerinde konaklama sanayisinde çalışacak memur ve hizmetlilere yönelik teorik ve uygulamalı derslerin verildiğini, Tarbes’ta Teknik Otelcilik Koleji’nin, Bourges’te genç kızlara yönelik Milli Meslek Mektebi’nin, Nice’de Ticaret Teknik Koleji’nin, Lyon’da Mutfak Çıracılık Merkezi’nin ve Orleans’ta aşçı çıracılığına yönelik kursların otelcilik sanayisine personel yetiştirmeyi amaçlayan başlıca eğitim kurumları arasında olduğunu ifade etmişti. Bu mekteplerde öğretim süresi 3-4 sene olup, genel bilgilerden başka ticari mevzuat ve bilgiler, ticari ve umumi muhasebe, ekonomi, lisan, stenografi, daktilo ve otelcilik teknik dersleri verilmekte ve bu dersler geniş ölçüde uygulamalı olarak gerçekleştirilmekte idi.¹⁷³³

Söz konusu dönem itibariyle İsviçre ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde görüldüğü üzere Türkiye’de de nitelikli ve işinin ehli personel yetiştirmeye yönelik bir otelcilik mektebinin kurulması ihtiyacı yerliler kadar yabancı aydınlar ve yatırımcılar tarafından da çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir.¹⁷³⁴ ABD’nin otelcilik alanında tanınmış isimleri arasında yer alan eski Türk vatandaşı Charles Taylor söz konusu dönem itibariyle eşi ile geldiği İstanbul’da Valilik, Belediye Başkanlığı ve Türkiye Turizm Kurumu yetkilileri tarafından karşılanmış, gazetecilere her Amerikalının Türkiye’yi görmesi gerektiğini ifade ederek, seyahati vesilesiyle Türkiye’de otel inşası işi ile de ilgileneceğini, ancak esas meselenin otel inşa etmekten ziyade onu işletecek idareciler yetiştirmek olduğunu vurgulamış ve anavatanına bu konuda hizmet etmek istediğini belirtmişti.¹⁷³⁵ Hilton standartlarında bir otelin inşası ve işletilmesi için Emekli Sandığı ile müzakerelere girişmek üzere 1956 yılı Şubat ayı itibariyle İstanbul’a gelen otelcilik mütehassısı ve Avrupa Otel Personeli Mübadele Komitesi Başkanı M.A. Courtecuisse gazetelere verdiği beyanatta Türkiye’nin henüz otelcilik sanayisinin eşliğinde bulunduğunu belirtmiş ve nitelikli otel personeli meselesine temas ederek Hilton, Divan ve Park Otel gibi birinci sınıf otellerde bile düzenli servis yapacak vasıfta personel bulmakta zorluk çekildiğinden bahsetmiştir. Bu nedenle nitelikli personel yetiştirilmesine yönelik enstitüler açılması gerektiğine işaret etmiştir.¹⁷³⁶ Otelcilik Mütehassısı Ridelli ise inşa edilecek turistik tesisler için istihdam edilmek üzere nitelikli eleman yetiştirilmesinin konaklama sektörünün gelişmesi için gerekli belli başlı etkenlerden biri olduğunu belirtmiştir.¹⁷³⁷

¹⁷³³ Hüsnü Sadık Durukal, “Otelcilik Endüstrisi ve Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.170, Mart 1956, s.3-4.

¹⁷³⁴ Enis Tahsin Til, “Bir Noksanımız”, *TTOK Belleteni*, S.129, Ekim 1952, s.14.

¹⁷³⁵ “Amerika’nın Otelcilik Kralı Şehrimizde”, *Cumhuriyet*, 05.07.1950, s.1 ve 3.

¹⁷³⁶ Hüsnü Sadık Durukal, “6’ncı Maarif Şurası’nın Turizm ve Otelcilik Okulları Açılması Hakkındaki Kararı”, *TTOK Belleteni*, S.186-187, Temmuz-Ağustos 1957, s.9; Hüsnü Sadık Durukal, “Otelcilik Endüstrisi Bizde Nasıl Kurulabilir?”, *Cumhuriyet*, 18.02.1956.

¹⁷³⁷ Aykut Görkey, “İstanbul’un 5.000 Yatağa İhtiyacı Var”, *TTOK Belleteni*, S.190, Kasım 1957, s.18.

Ülkedeki otel ihtiyacını karşılamak üzere sermaye kadar, müteşebbise ve kaliteli müstahdeme de ihtiyaç duyulması, otelcilik sanayisine özgü bir eğitim sistemi kurmak gerekliliğini ortaya koymuştur. Ancak ilk aşamada söz konusu eksiklikleri giderebilmek üzere bu sektörde yabancı müstahdemlerin çalıştırılmasını yasaklayan 2007 sayılı kanunun gözden geçirilmesi gerekmişti.¹⁷³⁸ Yukarıda değinildiği üzere 1951 tarihli YSYTK bu sorunu ortadan kaldırmıştı. Ancak bu kez de İstanbul Hilton Oteli'nde görüldüğü üzere konaklama tesislerinde görev yapan personelin büyük bir çoğunluğunun yabancı uyruklu müstahdemlerden oluşması gibi bir sonuç ortaya çıkmıştı.¹⁷³⁹ Ülkede binlerce işsiz genç için eğitim vasıtasıyla turizm ve konaklama sektöründe çalışma imkânları yaratmak varken yabancı müstahdemlere ülkede çalışma izni tanınması İstanbul Lokanta, Otel ve Eğlence Yerleri Sendikası tarafından endişeyle karşılanmış ve eleştirilmiştir.¹⁷⁴⁰ Bütün bu gelişmeler ülkede konaklama sektöründe çalışacak nitelikli personel sorununun söz konusu dönem itibariyle ciddiyetini koruduğunu göstermektedir.

Ülke sathında turizm anlayışının yerleşmesi ve turizm terbiyesi konusunda mesafe kat edilmesi kolay olmamıştır. Örneğin İstanbul'da bir taksici taksimetrede yazan rakamın iki katını talep edebilmekte, bu suretle turistlerin aldatılmak ve soyulmak endişesiyle karşı karşıya kaldıkları görülebilmekteydi. Milletvekili Onat bu sorunlara çare olmak üzere cezai yaptırımların yanı sıra turistlerle yakın teması olan şoför, arabacı, kayıkçı, otelci, lokantacı gibi esnafa konferanslar, ilk ve orta mektep talebelerine ise turizm terbiyesi dersi verilmesi, ticaret mekteplerinde turizm kürsüsü ihdas edilmesi, resmi ve yerel turizm teşekkülleri tarafından ehliyetli ve terbiyeli rehberler yetiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷⁴¹ Ahmet Emin Yalman bu konuda geniş sermaye imkânları ile faaliyet fırsatı arayan, otelcilik konusunda mütehasıs yetiştiren kurumlarıyla ön plana çıkmış İsviçre gibi bir ülke ile işbirliği yapmanın faydalı olacağına değinmiştir.¹⁷⁴² Enis Tahsin Til de otelciliğin bir ihtisas işi olduğunu, İsviçre gibi turizmde gelişme kaydeden ülkelerde otel, lokanta, gazino idaresini öğreten bir kısmı yüksek tahsil derecesinde teorik ve uygulamalı derslerin verildiği mekteplerin bulunduğunu belirtmiştir. Garsonluğun artık gelişigüzel bir iş olmaktan çıktığını vurgulayan ve iyi bir garson yetiştirmenin önemine değinen Til, buna karşılık Türkiye'de otelciliği profesyonel anlamda bilenlerin azlığına dikkat çekmiştir.¹⁷⁴³ Bir otelcilik mektebi kurulması konusunda otelci, garson, lokantacı ve aşçı cemiyetlerinin de işin içine girmesinde fayda gören Ahmed Hilmi, birkaç yabancı lisan bilen, milli hisleri kuvvetli, karakteri ve fiziksel özellikleri düzgün, temiz, dürüst, namuslu ve sakin

¹⁷³⁸ Kenan Harun, "Otelciliğin Gelişmesi İçin", *TTOK Belleteni*, S.111, Nisan 1951, s.17-18.

¹⁷³⁹ Selçuk Akatlı, "Turistik Davalarımızdan Otel Mes'elesi ve Otelcilik Endüstrisi", *TMO Dergisi*, S.9, Aralık 1955, s.20

¹⁷⁴⁰ *İstanbul Lokanta, Otel ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikası'nın Üyelerine Bildirisi 1*, İzmir Matbaası, İstanbul 1951, s.6-7.

¹⁷⁴¹ "Burhanettin Onat, "Turizm Endüstrisi", *TTOK Belleteni*, S.142, Kasım 1953, s.8-10.

¹⁷⁴² Ahmet Emin Yalman, "Eski Kalan Taraf", *TTOK Belleteni*, S.163, Ağustos 1955, s.10.

¹⁷⁴³ Enis Tahsin Til, "Otelcilik", *TTOK Belleteni*, S.143, Aralık 1953, s.17.

ruhlu gençlerin otelcilik gibi milletlerarası hizmetlerde görev almak üzere yetiştirilmeleri gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷⁴⁴

Bu konuya ve sorunlara eğilen 1. Turizm Danışma Kurulu'nda konaklama tesislerine yönelik eğitim faaliyetlerinin hususi teşebbüsün inisiyatifine bırakıldığı görülmektedir. Kurulun tavsiye kararları arasında turistik tesis ve işletmelerde çalıştırılacak metrdotel, kapıcı, garson, aşçı, berber gibi müstahdemlerin ilgili birlik, sendika veya belediyelerden alınmış ehliyet belgelerine sahip olmaları gereği dile getirilmiştir.¹⁷⁴⁵ Takip eden süreçte BYT Genel Müdürü Dr. Hâlim Alyot, Maarif Vekâleti tarafından İstanbul'da yabancı bir mütehasssın denetimi altında bir "Otelcilik ve Turizm Okulu"nun açılmasına karar verildiğini ifade etmiştir.¹⁷⁴⁶ Prensip olarak 1953-54 ders yılında açılması kararlaştırılan bu okulun kısa vadede faaliyete geçmesi mümkün olmamıştır.¹⁷⁴⁷ Bununla birlikte BYTGM'nin tavsiyeleri üzerine çalışmalarına başlanan Turizm ve Otelcilik Okulu'nda görev almak üzere yetiştirilmek için Maarif Vekâleti tarafından yurt dışına gönderilecek talebelerin seçimlerinin ilerleyen süreç içinde yapıldığı görülmüştür.¹⁷⁴⁸ Turizm İşbirliği Nizamnamesinde ise turizm sanayisinin ihtiyaç duyduğu personeli yetiştirmek için meslek öğretimi, halkın ve yeni neslin müspet bir turizm anlayışına sahip olması için turizm bilgi ve terbiyesine yönelik çalışmaların yapılması öngörülmüştür. Maarif Vekâleti, turizm sanayisinde çalışacak idareci, muhasebeci, garson, komi, aşçı, tercüman ve rehber gibi hizmetlileri yetiştirmek üzere meslek okulları ve eğitim müesseseleri açmakla mükellef tutulmuştur. İlk, orta, lise derecesindeki okullarda, öğretmen okulları ile meslekî teknik okullarda, işbirliği organlarının meslekî ihtiyaçları için açtıkları ve açacakları turizm sanayisi ile ilgili kurs ve okullarda, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ile diğer işbirliği organlarınca kurulacak termal ve iklimik tedavi tesislerinde hizmet verecek personeli yetiştirmek üzere teorik ve uygulamalı turizm bilgisi dersi verileceği belirtilmiştir. Bu okul ve kursların müfredat programları BYTGM ile ortak bir şekilde hazırlanacaktı. Ayrıca işbirliği organlarınca turizm işlerinde görev alacak memurların, yabancı memleketlere staja gönderilmek veya inceleme gezilerine çıkarılmak suretiyle bilgi ve görgülerinin artırılması öngörülmüştü.¹⁷⁴⁹ Turizm alanındaki gelişmeler ve açılan tesis sayısının hızla artması nedeniyle turizm ve otelcilik okullarına duyulan ihtiyaç bir kat daha artmış, bu münasebetle 1955'te toplanan 4. Turizm Danışma Kurulu'nda İstanbul'un yanı sıra Ankara, İzmir, İskenderun gibi mühim turistik merkezlerde de "Bölge Otelcilik Okulu"

¹⁷⁴⁴ Ahmed Hilmi, "Otelcilik Okulları", *TOK Belleteni*, S.116, Eylül 1951, s.10.

¹⁷⁴⁵ "Turizm Danışma Kurulu", *Türk Ekonomisi*, S.79, Ocak 1950, s.5.

¹⁷⁴⁶ Hâlim Alyot, "Yurtta Turizm Endüstrisi", *TOK Belleteni*, S.142, Kasım 1953, s.6-7.

¹⁷⁴⁷ *Türkiye Turizm Kurumu İdare Hey'eti Raporu*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1954, s.57.

¹⁷⁴⁸ "Türkiye'de Turizm Çalışmaları (Mayıs 1954-Mayıs 1956)", *TOK Belleteni*, S.179, Aralık 1956, s.4.

¹⁷⁴⁹ "Turizm İşbirliği Nizamnamesi", *Resmi Gazete*, 17 Eylül 1955, S.9106, Karar Tarihi: 5/8/1955, Karar Sayısı: 4/5643. Nizamname uyarınca turizm personelinin yetiştirilmesi için meslek mektepleri açmak vazifesi Maarif Vekâleti'ne verilmesi nedeniyle Durukal, bunların açılmasının teşkilat, zaman ve maddi kaynak meselesi olduğunu vurgulayarak işe İstanbul'dan başlanmasını, takiben çalışmaların Hükümet Programında turizm bölgesi olarak tespit edilen Bursa, İzmir, Ankara, Antakya, Konya ve Trabzon gibi diğer şehirlere yayılmasını tavsiye etmişti (Hüsnü Sadık Durukal, "Otelcilik Endüstrisi ve Turizm", *TOK Belleteni*, S.170, Mart 1956, s.3-4).

mahiyetinde okullar açılması zarureti dile getirilmiştir.¹⁷⁵⁰ 1957 yılı Mart ayında Ankara’da toplanan 6. Maarif Şurası’na BYTGM temsilcileri turizm ve otelcilik mektepleri açılması hakkında bir rapor sunmuştur. Bu raporda turizm sanayisinin esaslı alanlarından biri olan otelcilik sanayisinde nitelikli personele ihtiyaç duyulduğu, bu personelin yerli ve yabancı müşterilerin sıhhat ve istirahatlarıyla ilgili hizmetleri gereği gibi yerine getirebilmeleri için mesleki ve teknik bilgilerle donanmaları gerektiği beyan edilmişti. Diğer taraftan turizm sanayisi personelinin çalıştığı müesseselerde yabancı müşteriler karşısında bir anlamıyla ülkesini temsil etmesi, bu personelin medeni anlayışa ve insani görüşe sahip olmasını ve “muâşeret adabı”nı bilmesini gerektirmekteydi. Söz konusu raporda turizmde nitelikli personelin eğitimi için bu sahada ileri gitmiş diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de bir an önce turizm ve otelcilik mekteplerinin açılması teklif edilmiştir. Şura’da teşkil edilen Ticaret Eğitimi Komisyonu’nda takip eden süreçte Maarif ve Çalışma Vekâletleri ile Turizm Bankası’nın ortak finans çalışmalarıyla turizm personeli yetiştirmeye yönelik bir mektebin hızla açılması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁵¹

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa İktisadi İşbirliği İdaresi, kıtada yeni yapılacak veya tamir ve ıslah edilecek konaklama tesislerinin, turist potansiyeli yüksek Amerikalı turistlerin istek ve ihtiyaçlarına uygun olarak yapılmasını tavsiye etmiş, bu amaçla 17 Ocak 1950’de Avrupalı otelcilere ABD’de bir inceleme kursu açmış, bu kursa BYTGM temsilcileri de iştirak etmişti. Böylece katılımcı ülkeler konaklama sanayilerini ABD’deki konaklama sanayisi standartlarına göre düzenlemeye ve şekillendirmeye çalışmışlardı.¹⁷⁵²

Turizm ve otelciliğe dair örgün eğitim kurumlarının henüz açılmadığı bu süreçte söz konusu eksiklik belli başlı turistik şehirlerde açılan kurs programları ile giderilmeye çalışılmıştır. İstanbul Belediyesi tarafından Taksim Gazinosu’nda 1947’den itibaren “garson kursları” düzenlenmeye başlamış, rağbet gören bu kurslar şehirdeki turizm personelinin eğitimi konusunda önemli bir boşluğu doldurmuştu. Ancak bu kursların mevcut ihtiyaçları bütünüyle karşılaması mümkün olmamıştı. Bu münasebetle BYTGM Turizm Dairesi Müdürü Selâhattin Çoruh, bunların “otelcilik ve garson kursları” olarak tamamlayıcı bir kurs şekline dönüştürülmesinin ilgiyi daha da artıracaklarını ve bu girişimin resmi bir otelcilik müessesesinin kurulması yolunda önemli bir adım olacağını ifade etmiştir.¹⁷⁵³ Ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda takip eden süreçte personel meselesinin turizmin gelişmesinde önemli bir unsur olduğuna vurguda bulunan Maarif Vekâleti, BYTGM ve Lokanta, Otel ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikası tarafından 1953 yılı Ocak ayı itibarıyla Ankara’da da “garson ve komi kursları” açılmıştır. Genel Müdür Dr. Hâlim Alyot bu kursların turizm sanayisinde çalışacak personel ihtiyacını

¹⁷⁵⁰ IV. Turizm Danışma Kurulu Toplantı Zabıt ve Kararları, Ankara 7-11 Şubat 1955, T.C. Başvekâlet Basın-yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Turizm Dairesi, Ankara, 1955, s.32-33.

¹⁷⁵¹ Hüsnü Sadık Durukal, “6’ncı Maarif Şurası’nın Turizm ve Otelcilik Okulları Açılması Hakkındaki Kararı”, *TTOK Belleteni*, S.186-187, Temmuz-Ağustos 1957, s.9.

¹⁷⁵² *Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1963, s.34-35.

¹⁷⁵³ Selâhattin Çoruh, “Turizm Teknik Öğretimi”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Mart 1950, S.54, s.12-13.

gidermek konusunda önemi rol oynadığını ifade etmiştir.¹⁷⁵⁴ Bununla birlikte Ankara'daki kurslarda da birtakım sorunlarla karşılaşmıştı. Nitekim Lokanta, Otel ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikası tarafından yapılan değerlendirmede söz konusu kursa iştirak eden katılımcı sayısının kursun ilerleyen safhalarında azaldığı, bunda işverenlerin kursiyerlere zorluk çıkarmalarının ve kursa gelenlerin eğitim programının önemini yeterince kavrayamamalarının etkili olduğu belirtilmişti. Buna çare olmak üzere kurs açılan yerlerdeki tesislerde “kurs ehliyetnamesi” olmayan hiçbir işçinin çalıştırılmaması konusunun Turizm Danışma Kurulu'na bir dilekçe ile iletildiği ve nitelikli personel yetiştirilmesi hususundaki bu tavsiyelerin kurul tarafından dikkate alındığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁵⁵ Turistik potansiyelleri ile dikkat çeken İzmir'de de iç ve dış turizmin hızlı bir gelişme göstermesi nedeniyle otel, lokanta ve eğlence yerlerinde çalışan personelin mesleki bilgi ve görgülerini artırma gereği hâsıl olmuş, bu nedenle 24 Kasım 1953 tarihinde Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nda bir “Garson Yetiştirme ve Tekâmül Kursu” açılmıştı. İzmir Otel, Lokanta ve Eğlence Yerleri Sendikası'nın teşebbüsüyle Maarif Vekâleti tarafından açılmış olan kursun ilk dersinde belediye reisi, Çalışma Bakanlığı yetkilisi, İşçiler Sendikası Başkanı ve davetliler hazır bulunmuştu. Kursu devam eden 40 garson, 10 komi ve 10 aşçıya ilk hitap Belediye Reisi Rauf Onursal tarafından yapılmıştı. Buna göre “garplı adaba vâkıf olmayanlara” bundan böyle çalışma izni verilmeyecekti. 6 ay devam etmesi planlanan kurs için öğretmen Abdurrahman Evrendilek tarafından ilk mesleki ders verilmişti. Kursta alafranga ve alaturka mesleki bilgilere ek olarak pratik mahiyette yabancı lisanlarda sık kullanılan cümleler de öğretilmekteydi. Kurs programı dâhilinde belediye bütçesinden yapılan yardımla İtalya'dan iki yıllık bir süre için bir otelcilik mütehassısı getirilmesi ve kurs sonunda en başarılı 10 garsonun ihtisas görmek üzere ABD'ye gönderilmesi planlanmıştı.¹⁷⁵⁶

İstanbul, Ankara ve İzmir'de düzenlenen bu eğitim faaliyetleri söz konusu dönem itibariyle aciliyet arz eden turizm sektöründeki nitelikli personel ihtiyacının kısmen giderilmesi hususunda önemli bir rol oynamış ve ileriki yıllarda hayata geçirilecek örgün eğitim kurumları ile eğitim müfredatı için esaslı bir temel hazırlamıştır. Buna ek olarak eğitim ve kültür alanındaki çalışmalarıyla tanınan Ahmet Hilmi Yolaç'ın 1953 yılı itibariyle yayımlanan “Otelcilik Sanayii İçin Okullar ve Turizm” adındaki kitabı da söz konusu dönem itibariyle turizm ve otelcilik eğitimi konusunda önem arz eden bir çalışma olmuştur. Bu eserde Almanya, Fransa, İtalya, İsviçre, ABD, Avusturya ve İngiltere'deki otelcilik mekteplerine ve bu mekteplerde uygulanan ders programlarına dair bilgiler yer almıştır. Yolaç, kitabında “ülkedeki otel ve lokantalarda çalışacak millî hisleri kuvvetli, umumi kültürü iyi personel yetiştirmek

¹⁷⁵⁴ Hâlim Alyot, “Yurtta Turizm Endüstrisi”, *TTOK Belleteni*, S.142, Kasım 1953, s.6-7.

¹⁷⁵⁵ Refik Noyan, “Lokanta, Otel ve Eğlence Yerleri İşçi Sendikasının Bir Dileği”, *TTOK Belleteni*, S.152, Eylül 1954, s.14.

¹⁷⁵⁶ “İzmir'de Garson Yetiştirme ve Tekâmül Kursu Açıldı”, *Cumhuriyet*, 24.11.1953, s.3.

için okullar açmak” gerektiğini belirtmiş ve otelcilik okullarında okutulması gereken dersler hakkında bilgi vermiştir.¹⁷⁵⁷

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya sathında hareketlenmeye başlayan turistik hareketlilikten istifade etmeyi düşünen Türkiye’de BYTGM dönemi turizm alanında önemli adımların atıldığı bir süreci ifade etmektedir. Bu çalışmalar kapsamında hız verilen konulardan biri de konaklama faaliyetleri üzerine olmuştur.

Bu dönemde ülke sathındaki konaklama tesislerinin sayısal anlamda azlığı, mevcut tesislerdeki pahalılık ve tarife sorunları, temizlik anlayışında, sıhhi şartlarda ve hizmet kalitesinde görülen yetersizlikler, konaklama faaliyetlerini artırmaya yönelik işbirliği tesisinde görülen zafiyetler ve sektörde çalışacak nitelikli personel eksikliği dikkat çeken olumsuzluklar arasında yer almıştır. Bu anlamda İstanbul, İzmir, Bursa ve Ankara gibi birkaç büyük şehirde turistik ihtiyaçları karşılayacak sınırlı sayıdaki otelin dışında çağdaş standartlarda konaklama tesisi bulabilmek mümkün değildi. Bunun yanı sıra ülkedeki iktisadi sıkıntıların tetiklediği tanıtım, propaganda, ulaşım, güvenlik ve eğitim alanlarındaki sorunlar konaklama faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Buna karşılık, bu sorunları gidermek ve ülkenin turistik potansiyellerini değerlendirmek üzere söz konusu dönem itibariyle ciddi mevzuat çalışmalarının yapıldığı görülmüştür. Bunlar arasında güncellenen “Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun”, yeni yürürlüğe giren “TMTK”, “TETK”, “YSYTK” ve bunları destekleyici diğer kanuni düzenlemeler ile Turizm Bankası’nın kuruluşu ülkedeki turizm ve konaklama faaliyetlerini teşvik etmeye ve çağdaş standartlara taşımaya yönelik önemli çalışmalar arasında yer almıştır.

Bu gelişmeler ışığında İstanbul’da tesis edilen Hilton ve Divan Otelleri Türkiye turizm tarihi içinde çağdaş standartlar dâhilinde dünyanın önde gelen turistik konaklama tesisleriyle rekabet edebilecek kapasitede faaliyete geçen ilk büyük çaplı tesisler olmuştur. Bu tesisler İstanbul şehrine yönelen turistik hareketliliği artırmış ve ülke sathında inşa faaliyetlerine girişilen benzer turistik tesislere örnek teşkil etmişlerdir. Bu tesislerin yanı sıra turistik bölgelerde mevcut ihtiyaçlar doğrultusunda motel, pansiyon, oberj gibi daha küçük çaplı tesisler de inşa edilmeye ve işletilmeye başlanmıştır.

BYTGM döneminde konaklama sektöründe çalışacak nitelikli personel yetiştirmeye yönelik ciddi adımlar da atılmıştır. Her ne kadar devletin yetkili organları tarafından alınan kararlara rağmen bir Turizm ve Otelcilik Okulu’nun açılması kısa vadede mümkün olmasa da İstanbul, Ankara ve İzmir’de söz konusu şehirlerin ihtiyaçlarını gidermek üzere otelcilik, komi ve garson kurslarının açıldığı görülmüştür.

¹⁷⁵⁷ Ahmet Hilmi Yolaç, “Otelcilik Sanayii İçin Okullar ve Turizm”, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1953; Kitaba ilişkin bilgi veren şu makaleye de bakılabilir; Bkz.; Hüsnü Sadık Durukal, “Turizm Personeli Davası”, Cumhuriyet, 25.02.1954, s.2.

Bütün bu faaliyetler çağdaş standartlar dâhilinde yeni konaklama tesislerinin inşası, mevcut tesislerin yenilenmesi ve bu tesislerde çalışacak nitelikli personelin yetiştirilmesi hususlarında ülkede ciddi bir boşluğu doldurmuş, daha da önemlisi bu adımlar gelecek yıllarda yapılacak geniş çaplı çalışmalar için uygun bir zemin hazırlamıştır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Yararlandığımız Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgelere ait klasör, gömlek, belge, dosya, fon kodu, yer numaralarını içeren tam referans bilgileri metin içindeki ilgili yerlerde verildiği için burada ayrıca belirtilmemiştir.

Resmî Yayınlar

“Abant Gölü Çevresinin Bolu Özel İdaresine Temlikine Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, 25 Mart 1950, S.7466, Kanun No:5614, Kabul Tarihi: 20/03/1950.

“Arazi Vergisi Kanununun 3 üncü Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, 31 Mart 1950, S.7471, Kanun No: 5650, Kabul Tarihi: 24/03/1950.

“Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu”, *Resmi Gazete*, 28 Mayıs 1949, S.7218, Kabul Tarihi: 24/05/1949, Kanun No:5392.

“Bina Vergisinin Dördüncü Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, 30 Mart 1950, S.7470, Kanun No:5648, Kabul Tarihi: 24/03/1950.

“Dış Ticaret Rejimine Dair Talimatname”, *Resmi Gazete*, 12 Eylül 1953, S.8506.

“Garson ve Benzeri İşçilerin Hizmet Karşılıkları Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, 3 Şubat 1953, S.8325, Kanun No: 6032, Kabul Tarihi: 28/01/1953.

“Garson ve Benzeri İşçilerin Hizmet Karşılıkları Hakkında Nizamname”, *Resmi Gazete*, 9 Haziran 1953, S.8429, Karar Sayısı: 4/756, Karar Tarihi: 04/05/1953.

“Gümrük Kanununun 17 nci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, 31 Mart 1950, S.7451, Kanun No:5651, Kabul Tarihi: 24/03/1950.

“Gümrük Kanununun 17 nci Maddesinin 7 Numaralı Bendine 5651 Sayılı Kanunla Eklenen (c) Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, 5 Haziran 1953, S.8426, Kanun No:6088, Kabul Tarihi: 29/05/1953.

“İktisadi Buhran Vergisi Kanununun Birinci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, 31 Mart 1950, S.7471, Kanun No:5649, Kabul Tarihi:24/03/1950.

“Tebliğ 2”, *Resmi Gazete*, 15 Ekim 1956, S.9433.

“Tebliğ 10”, *Resmi Gazete*, 4 Ocak 1957, S.9500.

“Tebliğ 13”, *Resmi Gazete*, 23 Şubat 1957, S.9543.

“Tebliğ 14”, *Resmi Gazete*, 27 Mart 1957, S.9570.

“Tebliğ 19”, *Resmi Gazete*, 12 Aralık 1957, S.9780.

“Tebliğ 20”, *Resmi Gazete*, 28 Aralık 1957, S.9794.

“Turistik Otel İnşası İçin İstanbul Belediyesi Tarafından Şehir Sınırları İçindeki Bir Kısım Arsanın T.C. Emekli Sandığı'na Devredilecek Arsalar Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, 14 Şubat 1952, S.8034, Kanun No: 5878, Kabul Tarihi: 08/02/1952.

“Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu”, *Resmi Gazete*, Kabul Tarihi: 13/05/1953, Neşir Tarihi:22/05/1953, Kanun No:6086.

“Turizm İşbirliği Nizamnamesi”, *Resmi Gazete*, 17 Eylül 1955, S.9106, Karar Tarihi: 05/08/1955, Karar Sayısı: 4/5643.

“Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu”, *Resmi Gazete*, Kabul Tarihi: 24/03/1950, Neşir Tarihi:30/03/1950, Kanun No:5647.

“Turizm Müesseselerinin ve Bunlara Ait Olup Hizmetlerinde Kullanılacak Ulaştırma Tesis ve Vasıtalarının Haiz Olacakları Vasıflar Hakkında Kararname”, *Resmi Gazete*, 10 Nisan 1954, S.8681, Karar Sayısı:4/2269.

“Turizm Müesseselerinin ve Bunlara Ait Olup Hizmetlerinde Kullanılacak Ulaştırma Tesis ve Vasıtalarının Haiz Olacakları Vasıflara İlişik Değişikliklerin Yapılmasının Tasdiki”, *Resmi Gazete*, 17 Kasım 1955, S.9157, Karar Sayısı: 5918.

“Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu”, *Resmi Gazete*, 9 Ağustos 1951, S.8615, Kanun No: 5821 Kabul Tarihi: 01/08/1951.

“Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”, *Resmi Gazete*, 23 Ocak 1954, S.8615, Kanun No: 6224, Kabul Tarihi:18/01/1954.

“Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, 24 Temmuz 1950, S.7564, Kanun No:5683, Kabul Tarihi:15/07/1950.

Makaleler ve Telif-Tetkik Eserler

“300 Odalı Otelin Temel Atma Töreni”, *Cumhuriyet*, 17.04.1952, s.1 ve 5.

“500 Odalı Otel Meselesi”, *Cumhuriyet*, 03.07.1949, s.1 ve 3.

“Aband ve Kilyos Otelleri”, *Cumhuriyet*, 27.10.1955, s.1.

“Acınacak Bir Hâl”, *Cumhuriyet*, 27.05.1954, s.2.

Akatlı, Selçuk, “Turistik Davalarımızdan Otel Mes’elesi ve Otelcilik Endüstrisi”, *TMO Dergisi*, S.9, Aralık 1955, ss.16-21.

Alyot, Hâlim, “Yurtta Turizm Endüstrisi”, *TTOK Belleteni*, S.142, Kasım 1953, ss.6-7.

“Amerika’dan Türkiye’ye”, *Cumhuriyet*, 25.02.1950, s.1 ve 3.

“Amerika’nın Otelcilik Kralı Şehrimizde”, *Cumhuriyet*, 05.07.1950, s.1 ve 3.

Arpad, Burhan, “İstanbul Yolcuları!”, *TTOK Belleteni*, S.190, Kasım 1957, s.20.

Atay, Falih Rıfki, “Yolcu”, *TTOK Belleteni*, S.165-166, Ekim-Kasım 1955, ss.6-7.

Ayrı, Hakkı, “Turizm Mevsimi”, *TTOK Belleteni*, S.150, Ağustos 1954, ss.5-7.

Baban, Cihad, “Sokakta Kalan Turistler”, *TTOK Belleteni*, S.140, Eylül 1953, s.12.

“Basın Haberleri”, *Taşıt ve Turizm*, C.1, S.6, Ocak 1950, s.6.

Baydar, Nasuhi, “Aşçıdan Lokantaya, Han’dan Otel’e”, *TTOK Belleteni*, S.185, Haziran 1957, s.19.

Berksan, Nazım, “Karayollarımızda Kervansaraylar İnşa Edib İşletmeliyiz”, *Cumhuriyet*, 16.10.1951, s.2.

“Bir Belçikalı Film Âmili İstanbul’da”, *TTOK Belleteni*, S.172, Mayıs 1956, s.16.

“Bizde Turizm Nasıl Gelişir?”, *Gez-Gör Turizm Mecmuası*, İstanbul, Temmuz 1956, S.1, ss.30-31.

Çoruh, Selâhattin, “Edirne ve Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.169, Şubat 1956, ss.5-7.

_____, “İç Turizmin Ehemmiyeti”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ağustos 1950, S.59, ss.36-38.

_____, “Turizm Davamız II”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Şubat 1951, S.65, s.72.

_____, “Turizm Sahasındaki Çalışmalarımız I”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.123, Ocak 1956, ss.20-23.

- _____, “Turizm Teknik Öğretimi”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Temmuz 1950, S.58, s.12-13.
- Daver, Abidin, “Şu Cennet İstanbul”, *TTOK Belleteni*, S.116, Eylül 1951, s.7.
- “Divan Oteli”, *TTOK Belleteni*, S.169, Şubat 1956, ss.18-19.
- Denkal, Ulvi, “Kayakçılık ve Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.174, Temmuz 1956, s.19.
- Doğanalp, Metin, “Kilyos’ta Turistik Otel ve Gazino”, *TTOK Belleteni*, S.176, Eylül 1956, s.11.
- Dulger, Bahadır, “Akçakoca Alaka Bekliyor”, *TTOK Belleteni*, S.188, Eylül 1957, ss.8-9.
- Durukal, Haluk, “Hilton Oteli’nin 75 Kişilik Aşçı Ordusu”, *Cumhuriyet*, 07.05.1955, s.7.
- Durukal, Hüsnü Sadık, “6’ncı Maarif Şurası’nın Turizm ve Otelcilik Okulları Açılması Hakkındaki Kararı”, *TTOK Belleteni*, S.186-187, Temmuz-Ağustos 1957, s.9.
- _____, “Dünya, Avrupa’da ve Türkiye’de Moteller”, *Cumhuriyet*, 31.01.1958, s.2.
- _____, “Memleketimizdeki Moteller”, *TTOK Belleteni*, S.193, Şubat 1958, s.12.
- _____, “Otelcilik Endüstrisi Bizde Nasıl Kurulabilir?”, *Cumhuriyet*, 18.02.1956.
- _____, “Otelcilik Endüstrisi ve Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.170, Mart 1956, ss.3-4.
- _____, “Turizm Personeli Davası”, *Cumhuriyet*, 25.02.1954, s.2.
- “Edirne Turistik Otele Kavuşuyor”, *TTOK Belleteni*, S.184, Mayıs 1957, s.12.
- Emeç, Selim Ragıp, “Turizme Dair”, *TTOK Belleteni*, S.123, Nisan 1952, ss.10-11.
- _____, “Bizde Turizm Neden Bir Fantezidir?”, *TTOK Belleteni*, S.117, Ekim 1951, ss.3-4.
- Ergene, M. Bahri, “Anadolu’da Bir Seyahat Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.189, Ekim 1957, s.9.
- Ergin, Metin, “Hilton Kardeşlerden Biri Şehrimizde”, *Cumhuriyet*, 05.05.1955, s.1 ve 7.
- _____, “İstanbul’da 2 Kişilik Bir Oda İçin 60 lira Alan Oteller Var!”, *Cumhuriyet*, 23.09.1954, s.4.
- Evcin, Erol, “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye Turizminde Yarattığı Fırsatlar”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.15, 2016, ss.129-153.
- _____, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.55, Güz 2014, ss.23-82.
- “Fransa Otelciliğinin Veliahdı Şehrimizde”, *Cumhuriyet*, 12.01.1956, s.”1 ve 7.
- Felek, Burhan, “Beş yüz Odalı Otel”, *Cumhuriyet*, 05.07.1949, s.3.
- _____, “Buyurun Bay Turist!”, *Cumhuriyet*, 06.04.1955, s.3.
- _____, “İç Turizm”, *Cumhuriyet*, 11.08.1956, s.3.
- _____, “Tık, Tık, Tık”, *Cumhuriyet*, 30.08.1956, s.3.
- _____, “Turist Dua ile Gelmez”, *Cumhuriyet*, 13.09.1950, s.3 ve 4.
- _____, “Turist Dua ile Gelmez”, *TTOK Belleteni*, 104, Eylül 1950, ss.17-18.
- Görkey, Aykut, “İstanbul’un 5.000 Yatağa İhtiyacı Var”, *TTOK Belleteni*, S.190, Kasım 1957, s.18.
- Harun, Kenan, “Turizm Davası”, *TTOK Belleteni*, S.140, Eylül 1953, ss.3-5.
- _____, “Otelciliğin Gelişmesi İçin”, *TTOK Belleteni*, S.111, Nisan 1951, ss.17-18.
- “Hava Yolu ile Turist Getirtilecek”, *TTOK Belleteni*, S.106, Kasım 1950, s.7.

- “Hilton Oteli’nde 5 Buçuk Ay Zarfında 14.054 Kişi Kaldı”, *T TOK Belleteni*, S.168, Ocak 1956, s.20.
- “Hilton’da 8 Ayda 20.000 Kişi Kalmış”, *Cumhuriyet*, 24.03.1956, s.5.
- Irmak, Sadi, “İç ve Dış Turizm”, *Turizm Âlemi*, 4 Haziran 1954, ss.15 ve 25.
- IV. Turizm Danışma Kurulu Toplantı Zabıt ve Kararları*, Ankara 7-11 Şubat 1955, T.C. Başvekâlet Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Turizm Dairesi, Ankara, 1955.
- İktisatçı, “Beylik Formüllerin Dışında İsabetli Ağırlama Çareleri”, *T TOK Belleteni*, S.96, Ocak 1950, ss.19-20.
- “İlk Büyük Oteller Ne Zaman Yapıldı?”, *T TOK Belleteni*, S.189, Ekim 1957, ss.14-15.
- “İstanbul Büyük ve Lüks Bir Otel Daha Kazandı”, *Cumhuriyet*, 10.01.1956, s.3.
- “İstanbul Otelleri”, *T TOK Belleteni*, S.153, Ekim 1954, s.16.
- “İstanbul Şehrinin Otel İhtiyacı”, *T TOK Belleteni*, S.190, Kasım 1957, s.7.
- “İstanbul’un İmarı Hakkında Avusturyalı Bir Mimarın Fikri”, *T TOK Belleteni*, S.161, Haziran 1955, s.19.
- İstanbul Lokanta, Otel ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikası’nın Üyelerine Bildirisi 1*, İzmir Matbaası, İstanbul 1951.
- “İstanbul’daki Otel ve Yatak Sayısı”, *T TOK Belleteni*, S.130, Kasım 1952, s.9.
- “İzmir’e Gelen Turist Soruyor”, *T TOK Belleteni*, S.170, Mart 1956, s.20.
- “İzmir’de Garson Yetiştirme ve Tekâmül Kursu Açıldı”, *Cumhuriyet*, 24.11.1953, s.3.
- Kafı, Kadircan, “Turizmin Peynir Gemisi”, *T TOK Belleteni*, S.115, Ağustos 1951, s.16.
- Kip, Kâzım, “Memleketimize Gelen Turistlerin Şikâyetleri”, *Cumhuriyet*, 23.12.1955, s.2.
- “Konya”, *T TOK Belleteni*, S.97, Şubat 1950, s.14.
- Kulin, Muhittin, “Turizm İşleri Hakkında Bazı Düşünceler”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ocak 1950, S.52, ss.18-19.
- Kunt, Mazhar, “Turizm, Turizm”, *Cumhuriyet*, 06.08.1956, s.3.
- Kuşdemiroğlu, Ahmed Edib, “Turizm Meseleleri”, *Vergi Mecmuası*, 27.04.1957, C.IV, S.43, s.12-14.
- Muhtıra*, Türkiye Turizm Kurumu, İstanbul, 1951, s.3.
- Nadi, Doğan “Biz, Bu Gidişle Zor Turist Buluruz!”, *T TOK Belleteni*, S.106, Kasım 1950, s.15.
- Nadi, Nadir, “Bir İhtiyaç”, *Cumhuriyet*, 16.09.1951, s.1 ve 3.
- ___, “Bize de Gelseler”, *T TOK Belleteni*, S.157, Şubat 1955, ss.12-13.
- ___, “Hayırlı Bir Başlangıç”, *Cumhuriyet*, 08.02.1955, s.1 ve 3.
- ___, “İstanbul İçin”, *Cumhuriyet*, 07.07.1951, s.1.
- ___, “İstanbul İçin”, *T TOK Belleteni*, S.115, Ağustos 1951, s.11.
- ___, “Kaç Yataklı”, *Cumhuriyet*, 05.07.1949, s.1 ve 3.
- Noyan, Refik, “Lokanta, Otel ve Eğlence Yerleri İşçi Sendikasının Bir Dileği”, *T TOK Belleteni*, S.152, Eylül 1954, s.14.
- Okay, M. Sami, “İç Turizmin Sosyal Faydaları”, *T TOK Belleteni*, S.165-166, Ekim-Kasım 1955, ss.14-15.
- Onat, Burhanettin, “Turizm Endüstrisi”, *T TOK Belleteni*, S.142, Kasım 1953, ss.8-10.
- Orgun, Vahid, “İstanbul’un Otel Derdi”, *Turizm Âlemi*, S.3, Mayıs 1954, s.3.
- “Otellerin Teftişi”, *T TOK Belleteni*, S.171, Nisan 1956, s.4.

- Öner, Burhanettin, “Pansiyonculuk ve Turizm”, *Gençlik ve Turizm*, 15 Ocak 1953, S.1, ss.4-5.
- Öner, Ferdi, “Anadolu’da Bir Otel ve Lokantadan Notlar..”, *Av ve Turizm Haftalık ve Seyahat Mecmuası*, C.1, S.6, 12 Ekim 1950, s.112.
- ___, “Harice Giden İstanbullu Turistler 4 Misli Arttı”, *Cumhuriyet*, 04.07.1951, s.6.
- Pirinçcioğlu, Fethi, “Türkiye’de Otelcilik”, *Taşıt ve Turizm*, C.1, S.2-3, Eylül-Ekim 1949, s.45.
- Rado, Şevket, “Florya Plâjı”, *TTOK Belleteni*, S.185, Haziran 1957, s.12.
- ___, “Kendi İhtiyaçlarımızı Karşılama İçin”, *TTOK Belleteni*, S.149, Temmuz 1954, s.21
- ___, “Otel Yapılmayacaktır, Çünkü...”, *TTOK Belleteni*, S.117, Ekim 1951, s.4.
- Reel, Ahmed Hidayet, “Söz Aramızda”, *Cumhuriyet*, 7.9.1949, s.2.
- “Sağlık Müdürlüğü Kontrolleri”, *TTOK Belleteni*, S.187, Temmuz-Ağustos 1957, s.20.
- Saraçoğlu, Kemal, “Tifo ve Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.97, Şubat 1950, ss.12-13.
- Siyavuşgil, Sabri Esat, “Kongre Bolluğu”, *TTOK Belleteni*, S.140, Eylül 1953, s.11.
- ___, “İstanbul’un Cümle Kapısı”, *TTOK Belleteni*, S.185, Haziran 1957, s.3.
- ___, “Orta Halliler İçin Otel”, *TTOK Belleteni*, S.163, Ağustos 1955, s.14.
- ___, “Otel Mefhumu”, *TTOK Belleteni*, S.180, Ocak 1957, s.8.
- ___, “Yabancılardan Duyduğum”, *TTOK Belleteni*, S.177, Ekim 1956, s.13.
- Şenel, Turan, “Turizm Personeli”, *Gençlik ve Turizm*, C.1, S.3-4, Mart 1953, ss.8-9.
- Tanju, Sadun, “Hilton Oteli İşletmeye Açılıyor”, *TTOK Belleteni*, S.159, Nisan 1955, ss.13-14.
- ___, “Otel Buhranı”, *TTOK Belleteni*, S.140, Eylül 1953, s.14-15.
- ___, “Temizlik, Lüksün Şartı Değildir”, *TTOK Belleteni*, S.164, Eylül 1955, s.19.
- Tansu, Samih Nafiz, “İstanbul’u Turistik Bir Şehir Hâline Koymanın Şartları”, *Cumhuriyet*, 21.09.1951, s.2.
- Tekeli, Esad, “Turizm Umum Müdürlüğü İhdası Hakkındaki Kanun Tasarısı Dolayısıyla”, *TTOK Belleteni*, S.186-187, Temmuz-Ağustos 1957, ss.10-11.
- Til, Enis Tahsin, “Bir Noksanımız”, *TTOK Belleteni*, S.129, Ekim 1952, s.14.
- ___, “Otelcilik”, *TTOK Belleteni*, S.143, Aralık 1953, s.17.
- ___, “Turizm Davası”, *TTOK Belleteni*, S.122, Mart 1952, s.15.
- ___, “Yeni Oteller”, *TTOK Belleteni*, S.164, Eylül 1955, s.15
- Törehan, Habib Edib, “Dış Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.123, Nisan 1952, ss.9-10.
- ___, “Turist Çekmek Kaygusu”, *TTOK Belleteni*, S.122, Mart 1952, ss.6-7.
- ___, “İç Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.130, Kasım 1952, ss.10-11.
- ___, “Turizm Teşebbüslerimiz”, *TTOK Belleteni*, S.114, Temmuz 1951, ss.11-12.
- ___, “Seyyah Mevsimi”, *TTOK Belleteni*, S.171, Nisan 1956, s.8
- ___, “Yine Turizm İşlerimiz”, *TTOK Belleteni*, S.108, Ocak 1952, ss.3-4.
- TTOK 5 Nisan 1955 Genel Kurulu, TTOK’nın 31 inci Mesai Yılı Raporu*, Çituri Biraderler Basım Evi, İstanbul, 1955.
- “TTOK’nın 27’nci Mesai Yılı Raporu”, *TTOK Belleteni*, S.111, Nisan 1951, ss.3-9.
- “Turistik Otel ve Gazinolar Tespit Edilmeye Başlandı”, *TTOK Belleteni*, S.159, Nisan 1955, s.20.

- Turizm Bakımından Memleket Etüdleri*, T.C. Başvekâlet Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü, Ankara, 1955.
- Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Odaları Birliği, Ankara, 1963.
- “Turizm Danışma Kurulu”, *T TOK Belleteni*, S.96, Ocak 1950, ss.3-8.
- “Turizm Danışma Kurulu”, *Türk Ekonomisi*, S.79, Ocak 1950, ss.5-7.
- “Turizm Endüstrimizde Görülen Gelişmeler”, *T TOK Belleteni*, S.180, Ocak 1957, s.20.
- “Turizm Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 24.8.1949, s.2.
- Turizm Politikası, Türkiye Turizm Kurumu III. Kongresi'ne Sunulan İdare Heyeti Raporu /7. Kısım*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1954.
- “Türkiye Avrupa'nın Ekmek Sepeti Oluyor”, *Cumhuriyet*, 12.01.1954, s.6.
- “Türkiye Talebe Turizm Teşkilatı Ana Tüzüğü'nün Bazı Maddeleri”, *Gençlik ve Turizm*, 1 Şubat 1953, S.2, s.19.
- “Türkiye'de Turizm Çalışmaları (Mayıs 1954-Mayıs 1956)”, *T TOK Belleteni*, S.179, Aralık 1956, ss.3-4.
- “Türkiye Turizm Bankası A.Ş.”, *T TOK Belleteni*, S.171, Nisan 1956, ss.16-17.
- “Türkiye Turizm Kurumu Beyannamesi”, *Türk Ekonomisi*, S.79, Ocak 1950, s.7.
- Türkiye Otel Rehberi*, BYTGM yayınları, Ankara, 1950.
- Türkiye Otel Rehberi*, BYTUM yayınları, Ankara, 1956.
- Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*, Ankara, 1955.
- Türkiye Turizm Kurumu İdare Hey'eti Raporu*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1954, s.57.
- Türkkan, Reha Oğuz, “Amerikan Turist Dolarları”, *Cumhuriyet*, 04.05.1955, s.2.
- _____, “Otel Meselesinin Halli”, *T TOK Belleteni*, S.141, Ekim 1953, ss.14-16.
- Ulunay, Refi' Cevat, “Otel ve Turizm”, *T TOK Belleteni*, S.115, Ağustos 1951, s.17.
- Us, Asım, “Hilton Tecrübesi”, *T TOK Belleteni*, S.162, Temmuz 1955, s.15.
- Vâ-Nû, “Mobilyalı Ev”, *Cumhuriyet*, 23.04.1955, s.2.
- _____, “Turist Bulduğunu Değil, Umdüğünü İstiyor”, *Cumhuriyet*, 12.06.1955, s.2.
- Varoğlu, Hamdi, “Şifa Safası”, *T TOK Belleteni*, S.188, Eylül 1957, ss.16-17.
- _____, “Turizm Meselesi”, *Cumhuriyet*, 05.04.1957, s.2..
- _____, “Kolay Para”, *Cumhuriyet*, 07.08.1956, s.2.
- Yalçın, Ömer, “Turistik'e Dair”, *T TOK Belleteni*, S.181, Şubat 1957, s.12.
- Yalman, Ahmet Emin, “Eski Kalan Taraf”, *T TOK Belleteni*, S.163, Ağustos 1955, s.10.
- Yenen, Mithat, “Abant'ın İç ve Dış Turizm İçin Önemi ve Bu Bakımdan İmarı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ocak 1950, S.52, ss.23-25.
- “Yeni Bolu Moteli”, *T TOK Belleteni*, S.192, Ocak 1958, s.20.
- “Yeni Turistik Sitenin İnşaatına Başlandı”, *T TOK Belleteni*, S.182, Mart 1957, s.16.
- “Yeniden Turistik Oteller Yapılacak”, *T TOK Belleteni*, S.188, Eylül 1957, s.11.
- Yolaç, Ahmed Hilmi, “Otelcilik Okulları”, *T TOK Belleteni*, S.116, Eylül 1951, s.10.
- _____, *Otelcilik Sanayii İçin Okullar ve Turizm*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1953.

Onuncu Bölüm

BASIN-YAYIN VE TURİZM BAKANLIĞI DÖNEMİNDE TURİSTİK TANITIM VE PROPAGANDA (1957-1963)

Giriş

Dünya politikasında ağırlığını hissettiren devletlerin ticari ve sanayi ürünlerinin yanı sıra kültür ve sanat değerlerini de dünyaya arz etmek konusunda ciddi bir çaba sarf ettikleri görülmektedir. Bu çabalar devletlerin iktisadi olduğu kadar kültürel açıdan da kuvvetlerinin önemli bir göstergesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, tanıtım ve propaganda çeşitlerine turizmin dünya sathında hareketlilik kazanmaya başladığı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra turistler ve turizm vasıtasıyla yapılan faaliyetler de dâhil olmuştur. Tanıtım ve propaganda faaliyetleri bu şekliyle bir milletin medeni varlığının ve kimliğinin dış dünyaya kabul ettirilmesine, tanıtılmasına ve bu kimliğin değer kazanmasına hizmet etmektedir.

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren gelişme göstermeye başlayan turizm faaliyetleri artan turistik talepler doğrultusunda yeni ihtiyaçların ve hizmet alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁷⁵⁸ Artan taleplere ve ihtiyaçlara cevap verebilmek amacıyla ülkedeki turizm teşkilatının görev ve sorumluluk alanı da genişlemiştir. Nihayetinde İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte Başbakanlık makamına bağlı olarak 1949'dan itibaren faaliyet gösteren ve turizm çalışmaları hususunda ülkedeki en yetkin organ durumunda olan Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü (BYTGM) 1957'de Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı (BYTB)'na dönüştürülmüştür. BYTB, turizm idaresinin Bakanlık statüsünde müstakil bir teşkilata kavuştuğu Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın kurulduğu 1963'e kadar Türkiye'de turizm faaliyetlerinin gelişmesi ve ülkenin tarihî, tabii, kültürel ve sanatsal değerlerinin ülke insanına ve yurt dışında tanıtımı hususunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu anlamda, turizm idaresinin genel müdürlük statüsünden müstakil bir Bakanlık'a dönüştüğü bir geçiş sürecini simgeleyen BYTB dönemi ve bu dönemde gerçekleştirilen turistik tanıtma ve propaganda faaliyetleri Türkiye turizm tarihi açısından önem arz eden özellikler göstermektedir.

İncelenen konu ve dönem çerçevesinde Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen belgelerin yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ndeki görüşmeleri içeren TBMM Zabıt Cerideleri, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD) ve

¹⁷⁵⁸ Konu ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz.; Erol Evcin, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.55, Güz 2014, s.23-82.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), yasal düzenlemeleri ihtiva eden Resmî Gazete, turizm konusunu sıklıkla işleyen Cumhuriyet gazetesi, konuya ilişkin ciddi makalelerin ve haberlerin yer aldığı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu (TTOK) Belleteni gibi söz konusu dönemde yayınlanan süreli yayınlar ile telif-tetkik eserler çalışmaya ışık tutan başlıca kaynaklar arasında yer almıştır.

1. Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı ve Turistik Tanıtım-Propaganda Faaliyetlerine Yaklaşım

Türkiye’de turizm, tanıtma ve propaganda işleri 1949-1957 yılları arasında Başbakanlık makamına bağlı BYTGM tarafından yürütülmüştür. Ancak söz konusu dönem itibariyle dünyada önemi gitgide artan turizm faaliyetlerinin, kadroları ve imkânları, arz ettiği öneme göre kısıtlı kalmış olan bir genel müdürlüğün idaresi altında yürütülmesi artık bir sorun teşkil etmeye başlamıştır. Bu nedenle, turizm konusunda daha kapsamlı ve etkin hamleler yapmak üzere söz konusu genel müdürlüğün görev ve sorumluluklarının daha geniş imkânlarla sahip bir Bakanlık nezdinde yürütülmesi hususu gündeme gelmiştir.

Başbakan Adnan Menderes’in beşinci kez hükümeti kurmakla görevlendirilmesiyle birlikte 4 Aralık 1957’de TBMM’de okuduğu Hükümet Programı bu konudaki resmî niyeti açıkça ortaya koymuştur. Programda konuya ilişkin olarak belirtilen ifadeler şu şekildedir:¹⁷⁵⁹

“Memleketimizin iktisadi inkişafına muvazi olarak turizm mevzuu da gittikçe artan bir ehemmiyet ve vüsat iktisab etmiştir. Tabii ve tarihî zenginliklerimizi ve millî değerlerimizi içte ve dışta tanıtmak gibi mühim ve şümüllü bir faaliyet mevzuunu da ihtiva eden bu işleri, matbuata müteallik vazifelerle birlikte bir umum müdürlüğün idaresi altında bırakmak artık mahzurlu görülmüş ve basın - yayın ve turizm işlerini ayrı bir vekâlete tevdi etmek lüzumu hâsıl olmuştur.”

Başbakan Menderes’in turizm, tanıtma ve propaganda faaliyetlerinin önemini dile getirdiği bu ifadelerin akabinde, 4951 sayılı “Bakanlıklar Kuruluşu Hakkında Kanun”¹⁷⁶⁰ gereğince 1957 yılı Aralık ayında Başbakanlık makamına bağlı olarak BYTB teşkil edilmiştir. Balıkesir Milletvekili İbrahim Sıtkı Yırcalı’nın Bakan olarak tayin edildiği bu idari teşkilat doğrudan BYTGM’nin teşkilat yapısı ile bir teşkilat yasası olmadan faaliyete geçmiştir.¹⁷⁶¹ Yeni teşkilat yasası hazırlıklarına derhâl başlanmış ve yasanın kısa bir süre içinde çıkarılması amaçlanmıştır. Bir teşkilat taslağı hazırlanması hususunda görüş ve önerilerinden yararlanmak üzere de Federal Almanya

¹⁷⁵⁹ “İcra Vekilleri Heyetine İtimat Beyan Edildiğine Dair”, *Resmî Gazete*, 06.12.1957, S.9775, Karar Sayısı: 2087; “Başvekil Adnan Menderes Tarafından Teşkil Olunan Hükümetin Programı”, *TBMM ZC*, Devre:11, C.1, İçtima.1, 10. İnikat, 04.12.1957, s.64.

¹⁷⁶⁰ “Bakanlıklar Kuruluşu Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 17.09.1946, S.6410, Kanun No:4951, Kabul Tarihi: 13/09/1946.

¹⁷⁶¹ Selahâttin Çoruh, *Turizm Çalışmalarımızın Geçmiş Günleri*, Güven Matbaası, Ankara, 1974, s.113.

Basın ve Enformasyon İdaresi'nden Dr. Hans Stercken adlı bir uzman ülkeye davet edilmiştir. Bu girişimlere rağmen tasarının kanunlaşması 6 yıl sonra mümkün olabilmıştır. Teşkilat kanunu uzun yıllar çıkmadığı için Bakanlığın bütçeleri Başbakanlığa bağlı Müstakil Genel Müdürlük bütçesi hâlinde kanunlaşmıştır.¹⁷⁶²

Teşkilat kanunu hususunda yaşanan bu sorunlara karşılık BYTB'nin teşkiliyle Türkiye'de turizmin ilk defa Bakanlık düzeyinde bir idari erk içinde yer alması Türkiye turizm tarihi açısından önemli bir gelişme olmuştur. Yırcalı'dan sonra Server Somuncuoğlu, Abdullah Aker, Haluk Şaman, Menderes Hükümeti'nin BYT Bakanları olmuşlardır. 27 Mayıs 1960 tarihli Hükümet darbesi turizm çalışmalarını da yakından etkilemiştir. Bu süreçte kurulan Millî Birlik Komitesi döneminde Zühtü Tarhan, Cihat Baban, Sahir Kurutoğlu, 1961 seçimlerinden sonra ise sırasıyla Kamuran Evliyaoğlu, Celal Tefvik Karasapan ve Nurettin Ardıçoğlu Basın-Yayın ve Turizm Bakanı olarak görev yapmışlardır.

Başbakanlık makamına bağlı BYTGM bünyesinde, doğrudan turizm işleriyle meşgul olmak ve Türkiye'yi tanıtmak amacıyla basılı eserler, filmler, fotoğraflar hazırlayarak yayınlamak ve sergiler, konserler, konferanslar düzenlemekle yükümlü "Tanıtma Dairesi" bulunmaktaydı. Benzer şekilde ülkeyi yurttaşlara yakın bir şekilde tanıtmak üzere gerekli imkânları hazırlamak, yabancıların ülkedeki tabiat güzelliklerini ve sanat eserlerini görmelerini kolaylaştıracak tedbirler almak ve bu alandaki hususi teşebbüsleri teşvik etmekle görevli bir de "Turizm Dairesi" mevcuttu.¹⁷⁶³ Ayrıca yurt dışında birçok önemli merkezde Basın Ataşelikleri ile Haberler Bürosu Müdürlükleri faaliyet göstermekteydi.¹⁷⁶⁴ Bu teşkilat yapısı BYTB döneminde de faaliyetlerine devam etmiştir. Yalnız Milli Birlik Hükümeti döneminde, BYTB tarafından bazı Basın Ataşeliklerinin lağvına karar verilmiş ve ilk aşamada Brüksel ve Beyrut Basın Ataşelikleri kaldırılmıştır. Diğer ataşelerin de merkeze alınması ve yerlerine mahalli kâtiplerin bakması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁶⁵ Bu değişikliklerle San Francisco, Brüksel ve Bağdat Haberler Büroları ilga edilmiş, buna karşılık Roma'da, Tokyo ve Tunus'ta birer Haberler Bürosu kurulmasına karar verilmiştir. Bu son gelişmeler çerçevesinde New York, Washington, Londra, Paris, Bonn, Kahire, Beyrut, Kıbrıs, Atina, Karaçi, Tahran ve Roma'da olmak üzere 12 ülkede Haberler Bürosu ile Basın Ataşeleri bulunmakta idi. Bu değişikliklerle ilgili olarak BYT Bakanı Zühtü Tarhan 6 Ağustos 1960 tarihinde yaptığı basın toplantısında, Bakanlık iç teşkilatının yetkin idarecilerle kuvvetlendirildiğini ve dış teşkilatta da yeni düzenlemelere gidildiğini ifade etmiştir.¹⁷⁶⁶

¹⁷⁶² Fethi Kardeş, *Basın-Yayın Genel Müdürlüğü 60 Yılın Hikâyesi*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1980, s.38, 60.

¹⁷⁶³ "Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu", *Resmî Gazete*, 28.05.1949, S.7218, Kabul Tarihi: 24.05.1949, Kanun No:5392.

¹⁷⁶⁴ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon No: 30.1.0.0., Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 4.

¹⁷⁶⁵ "Basın Ataşeliklerinin Lağvına Karar Verildi", *Cumhuriyet*, 20.07.1960, s.1.

¹⁷⁶⁶ "Beynelmille İşbirliği Teşkilatı Büyük Çapta Kredi Teklif Ediyor", *Cumhuriyet*, 07.08.1960, s.1, 5.

1960 yılı Eylül ayı itibariyle de BYTB İç Basın Dairesi Müdürü Turgut Özakman Batı Almanya Bonn Basın Ataşe Muaviniği'ne tayin edilmiştir.¹⁷⁶⁷

Turizm gelirleri, dış ticaret dengelerindeki açığın kapatılması hususundaki olumlu etkileri nedeniyle ülke ekonomisi için hiç şüphe yok ki özel bir önem arz etmekteydi. Bu nedenle BYTB'nin yurt içi ve yurt dışı teşkilatının da turizmi geliştirmek ve turizm gelirlerini artırmak amacıyla turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerine ağırlık verdiği görülmektedir.¹⁷⁶⁸

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 2 Kasım 1959 tarihinde TBMM 11. dönem üçüncü toplantı yılını açış nutkunda turizm, tanıtma ve propaganda çalışmaları hususuna da temas ettiği görülmektedir. Bayar, Hükümet'in 4 Ağustos 1958 tarihinden itibaren uygulamaya geçirilen "İktisadi İstikrar Programı" çerçevesinde iktisadî kalkınma hareketinin devamı için yatırımlara devam ettiğini, bu yatırımların uzun vadeli bir program ile ziraat, sanayi, madencilik, ulaştırma ve turizm gibi ülke ekonomisi için verimlilik arz edecek konulara yöneltileceğini ifade etmiştir. Takiben turizmin önemine değinerek şu hususlara dikkat çekmiştir:¹⁷⁶⁹

"... imar çalışmalarımızın bugün ulaştığı safha, artık memleketimizde de yepyeni bir mevzu olan iç ve dış turizm üzerinde önemle durulmak zamanının gelmiş olduğunu göstermektedir. Çeşitli iklim ve tabiat güzellikleri yanında, gelip geçmiş birçok medeniyetlerin kıymetli eserleri ve Türk sanat dehasının sayısız abideleriyle dolu olan memleketimiz, bu bakımdan eşsiz imkânlarla sahiptir. Birçok memleketlerde ayrı bir endüstri halinde geliştirilmekte olduğunu gördüğümüz turizm sahasında, bizde de başlamış olan resmî ve hususi gayretleri teşvike lââyık bulmaktayım. Memleketimizde bu sahaya yöneltilecek emek ve sermaye, ilerisi için en verimli yatırımlar olacaktır..."

Bayar, bu söylemiyle Türkiye'nin zengin turistik potansiyellerine işaret etmiş, bu zenginlikleri değerlendirmek için de birçok ülkede olduğu gibi turizmin bir sanayi olarak değerlendirilmesinde fayda gördüğünü vurgulamıştır.

İsmet İnönü ise Millî Birlik Komitesi sonrasında gerçekleştirilen seçimler neticesinde Hükümet'i kurmakla görevlendirildiği 1961 yılı Kasım ayında beyan ettiği Hükümet programında şunları ifade etmiştir:¹⁷⁷⁰

"Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı artık kurulmuştur. Basın, yayın ve turizm işleriyle meşgul olan bakanlık gelişme hâlinededir. Teşkilat kanunu meclise sevk edilecektir. Bu kanunla turizm mevzuuna inkişaf vermeye çalışacağız. Turizm endüstrisi bizim memlekette öteden beri hepimizin bilir görüldüğümüz ve hepimizin şikâyet ettiği bir

¹⁷⁶⁷ "Turgut Özakman Bonn'a Tayin Edildi", *Cumhuriyet*, 20.09.1960, s.5.

¹⁷⁶⁸ "Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Propagandaya Önem Verecek", *Cumhuriyet*, 09.12.1957, s.1, 5.

¹⁷⁶⁹ "Reisicumhur Celal Bayar'ın TBMM'nin 11. Döneminin Üçüncü Toplantı Yılı Açış Nutukları", *Resmî Gazete*, 02.11.1959, S.10844.

¹⁷⁷⁰ "Başbakan İsmet İnönü Tarafından 2/7/1962 Tarihinde Millet Meclisi'nde Okunan Hükümet Programı", *Resmî Gazete*, 09.07.1962, S.11149, Karar No:116, 07.07.1962.

konudur. Tecrübe göstermiştir ki, bu konuda başarı temin etmek sanıldığı kadar sade ve kolay olmayacaktır. Biz bu konuyu en sade vatandaşın en yüksek kültür ve teknik müesseselerine kadar anlatmağa ve teşkilatlandırmağa çalışacağız.”

Başbakan İnönü, Hükümet programıyla ülkede turizmin öneminin anlaşılması, turizm idaresindeki teşkilat sorununun aşılması ve turizm teşkilatının kuvvetlendirilmesi hususundaki Hükümet iradesine işaret etmiştir.

Afyon Milletvekili Rıza Çerçel, BYTB'nin teşkiline ilişkin düşüncelerini dile getirdiği bir yazısında Anadolu'nun iklimi ve jeolojik özellikleri ile dünyanın küçük bir modeli durumunda olduğunu, tarihî vasıflarının da dünya sathında önem arz ettiğini vurgulamıştır. Takiben şu ifadelerde bulunmuştur:

“Şu hâlde bizler, yurdumuzun turistik varlığına bir şeyler ilavesine uğraşmak gibi herhangi bir işimiz ve davamız olmayan bahtiyarlarız. İşte bunun içindir ki bizim ehemmiyeti söz getirmez turizm davamız, şarapları, gece kulüpleri, Eyfelleri aşkına, yanardağları hürmetine, kumarhaneleri, konforlu otelleri hatırı için turistlerle dolup boşalan memleketlerin turizm davasıyla kıyaslanamaz. Çünkü biz onlar gibi bazı metalara turistik mana ve ifade vermeğe uğraşmak ve bunları sırma saçlı, peri bakışlı turistik eser diye tanıtmak gibi zoraki külfetlere katlanmaktan vareste bulunmaktayız.”

Çerçel, bu ifadeleriyle sahip olduğu tarihî ve tabii değerleri nedeniyle turizm konusunda Türkiye'nin diğer ülkelere göre avantajlı bir durumda bulunduğu işaret etmiştir. Bu anlamda turistik değerlerin bir listesinin çıkarılarak dünyaya ilan edilmesi ve turistleri ağırlamak üzere yapılan çalışmaların yol ve otel gibi eksiklik arz eden iki unsur üzerinde yoğunlaştırılması gereği üzerinde durmuştur. Ancak bunlardan da önce: *“misafiri kabul hazırlığı içinde temeli paradan ziyade tedbire ve salim düşünceye dayanan çalışmaların yapılması gerektiğini”* vurgulayarak, bu konuda tanıtma ve propaganda çalışmalarının turizm gelirlerinin artırılması konusunda ciddi bir etkiye sahip olduğunu dile getirmiştir.¹⁷⁷¹

Gazeteci Habib-Edib Törehan ise yeni turizm teşkilatlanmasına değindiği bir yazısında, yeni Bakanlığın en çok meşgul olacağı işler konusunda turizmin de bulunduğunu, BYTGM döneminde maddî imkânsızlıklar nedeniyle turizm hususunda ülkeye yeterli derecede hizmette bulunamadığını belirtmiştir. BYTB'nin turistik propaganda ve tanıtım faaliyetlerinin işlerlik kazandırılması hususunda oynayacağı role de dikkat çeken Törehan, yeni teşkilatlanma biçimiyle daha faal bir yapıya kavuşan BYTB'nin turizm unsurunu Türkiye'nin iktisadi refahına hizmet etmek üzere harekete geçirebileceğine temas etmiştir.¹⁷⁷²

BYTB'nin kuruluşuyla TBMM'de Gaziantep Milletvekili Bahadır Dülger'in başkanlığında siyasi partilerin milletvekillerinden müteşekkil “Basın-Yayın ve Turizm

¹⁷⁷¹ Rıza Çerçel, “Turizm Vekâleti”, *TOK Belleteni*, S.191, Aralık 1957, s.3.

¹⁷⁷² Habib-Edib Törehan, “Turizm”, *TOK Belleteni*, S.195, Nisan 1958, s.5.

Komisyonu”nun,¹⁷⁷³ 1961’de teşkil edilen Cumhuriyet Senatosu’nda ise “Dışişleri, Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu”nun oluşturulduğu görülmektedir. Bu konuda, Cumhuriyet Senatosu İç Tüzük Komisyonu Raporu’nda, Komisyon Sözcüsü ve Cumhuriyet Senatosu Üyesi Âmil Artus, BYTGM’nin Dışişleri Bakanlığı ile ortak mesai sarf ettiğini hatırlatarak, turizm davasının daha çok dışişleriyle ilgili olduğunu, özellikle yabancı ülkelerdeki basın ataşelerinin ülkelerinin Dışişleri temsilcileriyle birlikte çalıştıklarını belirtmiş ve bu konuda turizm fonundaki dış yardım unsurunun da göz önünde tutulduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁷⁴ Bu çalışmalara ek olarak Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Millet Meclisi’nde ve Cumhuriyet Senatosu’nda dış siyasete ilişkin olarak yaptığı konuşmalar sırasında, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Dışişleri, Millî Eğitim ve Basın-Yayın ve Turizm Bakanlıklarının umumi kâtip ve müsteşar seviyesindeki temsilcilerinden kurulu bir “Tanıtma ve Kültürel Münasebetler Koordinasyon Komitesi”nin tesis edildiğini, komitenin kitabet ve dış ilişkilere dair işlerinin Dışişleri Bakanlığı tarafından üstlenildiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda kültürel münasebetlerin ve tanıtma faaliyetlerinin etkin bir şekilde yürütülebilmesi ve bu konuda çalışmalar yapan devlet daireleri arasında koordinasyon sağlanması amacıyla, elde edilen tecrübeler ve yabancı memleketlerdeki uygulamalar çerçevesinde dış siyasetin gereklerine göre yurt dışında yapılacak bütün tanıtma faaliyetlerinin her sene takvim yılı başlangıcından önce adı geçen komitece müşterek yıllık bir program hâlinde tespit edileceğini ve söz konusu faaliyetlerin o takvim yılı içinde uygulanacağı belirtmiştir. Nitekim, ilk toplantılarını 1962 yılı sonbaharında yapan bu komite, Türkiye’nin kültür siyasetinin şartlarını tespit ile 1963 yılı için müşterek bir tanıtma programı düzenlenmiştir.¹⁷⁷⁵

Bu gelişmeler ışığında TBMM’de Türkiye’nin tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin geniş çaplı olarak ele alındığı ve bu husustaki düşüncelerin çeşitli vesilelerle dile getirildiği görülmektedir.¹⁷⁷⁶ Söz konusu çalışmalar kapsamında BYTB’nin 1962 yılı bütçesinde “Turizmi Geliştirme ve Kalkındırmanın İcap Ettiği İnşaat, Tesisat ve Her Türlü Ödemeler” şeklinde bir başlık oluşturulduğu görülmektedir. Bu bölüme konulan 1 milyon liralık meblağ turistik kitap, broşür, afiş ve takvim masraflarına, Edirne Kapıkule ve İpsala Hudut Giriş Kapıları Enformasyon Bürolarına, Karasu Belediyesi’ne, turistik hatıra eşyası teşhir yerlerine ve plaj tesislerinin hazırlığı için Aydın, Çanakkale, İstanbul, Bursa, Balıkesir, İzmir Valiliklerinin emrine tahsis edilmiştir.¹⁷⁷⁷ 1962 yılı Eylül ayında açıklanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)’nda ise turistik hareketliliğin birçok ülkeye sağladığı iktisadi kazançlardan

¹⁷⁷³ “TBMM’de Turizm Komisyonu”, *TOK Belleteni*, S.204, Ocak 1959, s.16.

¹⁷⁷⁴ “Cumhuriyet Senatosu İç Tüzüğü’nün Komisyonlarla İlgili Maddesi Hakkında İç Tüzük Komisyonu Raporu”, *CSTD*, Dönem:1, C.1, Toplantı:1, 6. Birleşim, 16.11.1961, s.67-68, 75; “Dışişleri, Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu”, *CSTD*, Dönem:1, C.1, Toplantı:1, 6. Birleşim, 23.11.1961, s.94-95.

¹⁷⁷⁵ “Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’in Önergesi”, *MMTD*, D.1, C.10, 27. Birleşim, 09.01.1963, s.634; “Cumhuriyet Senatosu Samsun Üyesi Fethi Tevetoğlu’nun Önergesi”, *CSTD*, D.1, C.8, T.2, 29. Birleşim, 17.01.1963, s.55-81.

¹⁷⁷⁶ “Basın-Yayın ve Turizm İşleri Tenkid Edildi”, *Cumhuriyet*, 02.02.1958, s.1, 5.

¹⁷⁷⁷ *BCA*, 030.18.1.0.167.53.20.

Türkiye'nin de geniş çaplı olarak istifade etmesi gerektiği belirtilmiş ve esas olarak tabii ve tarihî imkânlarıyla Türkiye'nin bu konuda elverişli bir yapı arz ettiği vurgulanmıştır. Turizmi geliştirmek ve ülkeye geniş ölçekli bir turist akışı sağlayabilmek amacıyla reklam ve propaganda işlerine önem verileceği, bu konuda tecrübeli yabancı reklâm müesseseleri ile işbirliği yapılacağı, yabancı ülkelerde turist eğilimlerinin tespit edilmesi başta olmak üzere turizmle ilgili araştırmalar yapılacağı dile getirilmiştir. Nitekim bu çalışmalar için Kalkınma Planı kapsamında harcanmak üzere 150 milyon TL'lik bir meblağ tahsis edildiği görülmektedir.¹⁷⁷⁸

Bu dönemde, Başbakanlık makamı bünyesinde teşkil edilen "Mevzuat ve Hukuki Tedbirler Komisyonu"nun, Başbakanlık Müsteşar Muavini Muslih Fer'in başkanlığında 1961 Ocak ve Şubat aylarında gerçekleştirdiği toplantılarda, Türkiye'nin turizm potansiyellerinin değerlendirilmesi ve turizmin millî ekonomi için önemli bir gelir ve döviz kaynağı hâline getirilmesi konusunu da ele aldığı görülmektedir. Komisyon, turist hareketlerini kısıtlayıcı mevzuat ve uygulamaları yeniden düzenlemek ve bu hareketleri kolaylaştırıcı ve teşvik edici yasal ve idari tedbirler almak üzere ülke sathında yürütülen turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerine yönelik de tavsiye kararları almıştır.¹⁷⁷⁹

2. Turistik Tanıtım ve Propaganda Stratejisi ve Vasıtaları

19. yüzyılda zengin ve müreffeh sınıflara özgü bir hak olarak görülen turizm anlayışında 20. yüzyıl itibarıyla köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde seyahat vasıtaları daha ucuz, konforlu ve hızlı hâle gelmiş, konaklama sektörü de nitelik ve nicelik olarak ciddi gelişmeler kaydetmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında halk kitlelerinde ortaya çıkan gezmeye ve görmeye yönelik eğilim, kitle hâlinde turist çekmek için özellikle durağan mevsimlerde yapılan indirimler, Hükümetler tarafından turizmi teşvik edici yasal, mali ve sosyal düzenlemeler ve millî gelirlerin artması ile turizm faaliyetleri orta ve alt gelir düzeyine sahip halk tarafından da rağbet görmeye başlamıştır.¹⁷⁸⁰ Değişen bu anlayış Türkiye'deki turizm teşkilatlanmasını ve faaliyetlerini de etkilemiştir. Böylece yapılan tanıtım ve propaganda çalışmalarında geniş kitlelere hitap edecek usûl ve unsurlar tercih edilmeye başlanmıştır.

BYTB Turizm Dairesi Müdürü Selahattin Çoruh'un vurguladığı üzere turizm vasıtasıyla yapılan propagandalar ülkenin tanıtımı açısından siyasi ve askerî propagandalara göre daha hızlı ve etkili sonuçlar doğurabilmekteydi. Bunun için propaganda faaliyetlerinde bulunan ülkenin sahip olduğu maddi ve manevi turizm imkânları, bu yöndeki reklamların usulüne uygun olarak yapılması ve turistlerde

¹⁷⁷⁸ *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Ocak 1963, s.425-428; "5 Yıllık Kalkınma Planının İlk Tatbikat Yılı", *Cumhuriyet*, 06.01.1963, s.6.

¹⁷⁷⁹ *Türkiye Turizminin Gelişmesi Hakkında Raporlar*, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1961, s.11, 20-21.

¹⁷⁸⁰ Selâhaddin Çoruh, "Turizm Propaganda III", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, Ekim 1957, S.144, s.450.

memnuniyet uyandırılması turistik propagandanın başarılı olmasındaki başlıca etkenler arasında yer almaktaydı.¹⁷⁸¹ Turistik propagandanın iki temel esas üzerine inşa edildiğini belirten Çoruh'a göre "müstehlike", yani turiste daha makul bir sebep olmadığı takdirde parasını seyahat ve tatil işlerine sarf etmenin en mantıklı yol olacağını göstermekle işe başlamak ve bu münasebetle seyahatin sağladığı "sıhhati, yaşama sevincini ve manevi hazzı duyurmak" gerekmekteydi. Propagandanın ikinci merhalesi seyahate teşvik edilmiş turiste, özellikle aradığı şeyleri hangi bölge, şehir veya hangi müesseselerde bulabileceğini göstermekten ibaretti. Örnek olarak, tedavi gören bir kimse iklimi uygun istirahat yerlerinde, şifalı su kaynağı ve dinlenme tesislerinden, sporla ilgilenen biri spor zevkini giderebilecek alanlardan, bir tabiat sever ise gidebileceği tabiat güzelliklerinden haberdar edilmeliydi. Bütün bu beklentilerin karşılanabilmesi hususunda da propaganda ve reklam faaliyetleri ciddi bir rol oynamaktaydı.¹⁷⁸² Bunların yanı sıra, ilan ve reklamın, hitap ettiği şahısları hem aydınlatmak hem de ikna etmek gibi iki yönlü bir vazife gördüğüne işaret eden Çoruh, propaganda çalışmalarını kapsamında ilan ve reklam işine turistik mevsimden önce başlanmasının gerekliliğine temas etmiştir. Reklamı yapılan ürün veya tesisin turistlere mahcup düşülmemesi için kalite standartlarına dikkat edilmesinde ve bunların diğer ürün ve tesislere göre üstün yanlarının ortaya koyulmasında fayda görmüştür.¹⁷⁸³

BYTGM döneminde turizmi teşvik hususunda kaydedilen ciddi mesafenin de etkisiyle Türkiye turistik özellikleri ve zenginlikleri ile dikkatleri çeken bir ülke hâline gelmeye başlamıştır. Türkiye'nin turistik cazibeleri ve bunları değerlendirmeye yönelik öneriler birçok yetkin isim tarafından dile getirilmiştir. Örnek olarak Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı Turizm Uzmanı Charles J. White, Türkiye'nin ciddi turizm potansiyellerine sahip olduğu ve turizmin ülkenin belli başlı döviz kaynaklarından biri olabileceği yönünde düşüncelerini dile getirmiştir. Amerikalı Ekonomist Max Weston Thornburg ise tabii güzellikleri ile yeryüzünde sembol olmuş ülkelerin bile, sahip olduğu turistik değerler açısından Türkiye ile boy ölçüşmeyeceğini beyan etmiştir. Bu söylemlere temasla İsmet Giritli de ülkenin turistik potansiyellerinin harekete geçirilmesi hususunda yapılacak ilk ve en önemli işin tanıtım faaliyetlerine özen göstermek olduğunu vurgulamıştır.¹⁷⁸⁴

2.1. Sergi ve Fuar Faaliyetleri

BYTB döneminde Türkiye'de önem arz eden turizm faaliyetleri içinde ön plana çıkan etkinliklerden biri hiç şüphesiz yok ki Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan geçmişle

¹⁷⁸¹ Selâhaddin Çoruh, "Turizm ve Propaganda II", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, Eylül 1957, S.143, s.400-401.

¹⁷⁸² Selâhaddin Çoruh, "Turizm ve Propaganda", *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.4, Temmuz 1960, s.3; Selâhaddin Çoruh, "Turizm Propaganda IV", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, Kasım 1957, S.145, s.499.

¹⁷⁸³ Selâhaddin Çoruh, "Turizm Propaganda V", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, Ocak 1958, S.147, s.5.

¹⁷⁸⁴ İsmet Giritli, "Turizm Davamız", *Cumhuriyet*, 25.02.1963, s.2.

“İzmir Enternasyonal Fuarı” olmuştur. Buna örnek olmak üzere 1959’da 28. İzmir Enternasyonal Fuarı’nın açılışı sırasında Ticaret Vekili Hayreddin Erkmén, geniş, çeşitli ve hareketli bir istihsal ve ticaret mıntıkası olan Ege Bölgesi’nde Cumhuriyet döneminin önemli eserlerinden biri olan fuarın ülke sathında arz ettiği öneme temas etmiştir.¹⁷⁸⁵ Fuara olan uluslararası ilgi yapılacak çalışmalarda belli bir istikrar ve düzenin hâkim olmasını gerektirmekteydi. Bu anlamda 1961’de açılacak 30. İzmir Enternasyonal Fuarı için yabancı menşeli malların teşhir, ithal ve satış işlemlerinin tespit edilmesi yoluna gidilmiştir. Fuara resmen iştirak eden memleketlere belirli kurallar çerçevesinde ve resmî iştirakle fuar kontenjanı tahsis edilmekteydi. Fuar kontenjanlarının tatbikatı ile ilgili işlerde Fuar ve Turizm Müdürü de görev almaktaydı. Fuar Heyeti ithaline izin verilen malların numunelerinin ilgili ülke pavyonlarında teşhir edildiklerini fuar açılış tarihinden itibaren kontrol etmekle yükümlü idi. Buna göre yalnız teşhir amacıyla yurt dışından getirilen mallar, fuarın devamı süresince teşhir edilebilmekte ve kapanışının ardından ilgili ülkeye iade olunmaktaydı.¹⁷⁸⁶

Ülkedeki turizm hareketliliğini artıran ve ülkenin tanıtımına hizmet eden sergi faaliyetlerine de bu aşamada değinmekte fayda vardır. Örnek olarak İstanbul Belediyesi tarafından her yıl düzenlenen “İstanbul Sergisi” şehirde turistik hareketliliğe yol açan önemli etkinlikler arasında yer almıştır. Sergi kapsamında organize edilen yaz eğlenceleri 1961 yılı Haziranı’nda Yenikapı Kültür Parkı ile Üsküdar Şemsi Paşa Parkı’nda törenle başlamıştır. Söz konusu etkinlik programı için Yenikapı’da bir lunapark ile muhtelif yerlerde büfe ve gazinolar inşa edilmişti. Üsküdar’da ise sergi açılışı ile tiyatro temsilleri, yapılması planlanan etkinlikler arasında yer almaktaydı.¹⁷⁸⁷

Türkiye Turizm Kurumu tarafından İstanbul’da 3 Ekim 1958 tarihinde “Türk El Sanatları Sergisi” açılmıştır. Türk el sanatlarının toplu bir şekilde tanıtımını yapan sergi aynı zamanda Türkiye’ye ait turistik eşya meselesine ışık tutmak ve yabancıların Türkiye’yi ziyaretlerinde olur olmaz şeyleri Türk özelliklerini taşıyor zannıyla almalarını önlemek amacındaydı. Türkiye Turizm Kurumu Başkanı Dr. Nejat Eczacıbaşı, bu amaçlar doğrultusunda Anadolu’nun çeşitli vilayetlerinden gönderilerek sergide teşhir edilen binden fazla halk sanat ürününün Türkiye’ye özgü turistik eşya üretimi için örnek olacağını belirtmişti.

1958 yılı Ekim ayında devlete ve hususi sektöre ait ürünlerin sergilendiği “Türkiye Millî Sanayi Sergisi”nde “turizm pavyonu” da yer almıştı. Pavyon, sergide en çok ziyaret edilen teşhir mahallerinden biri olmuştu. Söz konusu mahal İstanbul’un imar hareketlerini gösteren resim ve grafikler ile donatılmıştı. Burada teşhir edilen bir bilgi panosunda Başbakan Adnan Menderes’in: *“İstanbul’u bugünkü kirleri ve paslarından temizleyip, güzelliklerini enzar-ı âleme arz ettiğimiz gün bütün Türklerin göz bebeği olan İstanbul, bu memleketin Paris gibi, Roma gibi milyarlarca dolar getirecek bir*

¹⁷⁸⁵ “28’inci İzmir Fuarı Açıldı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Eylül 1959, S.167, s.329.

¹⁷⁸⁶ “Dış Ticaret İşlerine Dair Sirküler, Fuarlar 61/1”, *Resmî Gazete*, 16.02.1961, S.10735.

¹⁷⁸⁷ “Sergi ve Yaz Eğlenceleri Başlıyor”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ekim 1961, S.192, s.286.

kaynağını teşkil edecektir.” şeklindeki sözleri yer almakta idi.¹⁷⁸⁸ Gazeteci ve siyasetçi Turhan Dilligil, renkli projeksiyonları ve coğrafi özellikleriyle modern mimariye örnek yapıların maketleri, turistik bölgelerin büyük boy resimleri ve karşılaştırmalı grafikleri ile turizm pavyonunun zevkle düzenlendiğini, bütün bu özellikleriyle söz konusu sergide turizmin yeni bir sanayi alanı olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Türkiye’de yapılan ve yapılmakta olan turistik tesislerin mahiyetlerini de bu pavyonda görmek mümkündür.¹⁷⁸⁹ Sergi filme de alınmış ve bu film ülke turizme hizmet eden tanıtım filmlerinden biri olmuştur.¹⁷⁹⁰

1960 yılı içinde Ankara’da ve ardından İstanbul’da açılan “Macar Güzel Sanat Eserleri Sergisi” de beğeni toplamış, ziyaretçiler bu vesileyle hem Macar Güzel Sanatlar Müzesi’nin eserleri, hem de Macaristan’daki Osmanlı hâkimiyeti devrinin sanat eserleri ile abideleri hakkında bilgi edinme imkânı bulmuşlardır.¹⁷⁹¹

İstanbul Belediyesi Basın ve Turizm Müdürlüğü tarafından onarılan Beyoğlu Şehir Galerisi 1961 yılı Ekim ayında karma bir sergi ile tekrar faaliyete geçmiş, bu münasebetle Belediye Basın ve Turizm Müdürü kültür ve turizm hizmetleri kapsamında açılan bu galerinin sanatçıların ve halkın istifadesine sunulduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁹² Bu galeride 1962 yılı Nisan ayında “Kaybolmuş Medeniyetler” adıyla bir sergi düzenlenmiş ve bu sergi Türkiye’nin tarihî zenginliklerine vurguda bulunan ciddi tanıtım faaliyetlerinden biri olmuştur. Bu kapsamda söz konusu sergide Antik Yunan ve Roma devrine ait özellikleri ile Side tarihî yerleşkesindeki tiyatro, agora, şehir surları ve kapılar, çeşmeler, mermer sütunlu caddeler ve mabetleri teşhir edilmiştir. Bunun yanı sıra tarihî yerleşkedeki evlerin hâlihazırdaki durumları ile şehrin antik çağlardaki hâlini gösteren rölöve, restitüsyon ve renkli akvarel resimlerden müteşekkil eserler sergilenmiştir.¹⁷⁹³

1963 yılı başında BYTB tarafından, İmar ve İskân Bakanlığı ile Emekli Sandığı’nın işbirliği çerçevesinde Taksim’de Fransız Başkonsolosluğu’nda düzenlenen “Gelişen Turizm” adlı sergi, Türkiye’nin turizm propagandasına hizmet eden önemli bir etkinlik olarak dikkat çekmiştir.¹⁷⁹⁴ Bu münasebetle ülkede turizm alanında son yıllarda görülen gelişmeleri ortaya koymak, gezilip görülmeye değer yerleri tanıtmak, Devlet Planlama Teşkilatı’nın kuruluşuyla 1963 yılı itibarıyla uygulamaya geçirilen “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” doğrultusunda yapılacak faaliyetler hakkında ziyaretçilere bilgi vermek amaçlanmıştır. 150 metrekarelik bir salonda düzenlenen sergide duvarlara

¹⁷⁸⁸ Vedii Evsal, “Sanayi Sergisinde Neler Teşhir Ediliyor”, *Cumhuriyet*, 09.10.1958, s.5.

¹⁷⁸⁹ Turhan Dilligil, “Turizm Sahasında Yapılan Yenilikler”, *TTOK Belleteni*, S.203, Aralık 1958, s.9.

¹⁷⁹⁰ Turgut Er, *Türkiye’de Basın Yayın ve Tanıtım*, Ümit Yayıncılık ve Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara, 2003, s.128-130.

¹⁷⁹¹ Tayyip Gökbilgin, “Macaristan’daki Türk Hatıraları”, *TTOK Belleteni*, S.221-222, Haziran-Temmuz 1960, s.3.

¹⁷⁹² “Şehir Galerisi Açıldı”, *Cumhuriyet*, 14.10.1961, s.2.

¹⁷⁹³ “Türkiye’de Turizm”, *Turizm Bülteni*, S.6, 4 Nisan 1962, s.2.

¹⁷⁹⁴ “Gelişen Turizm Sergisi”, *Cumhuriyet*, 02.01.1963, s.3.

asılan renkli ve renksiz panoların içinde İstanbul, Denizli-Pamukkale ve Antalya'ya ait manzara resimleri, Göreme höyükleri ile Truva'yı temsil eden tahta at, Efes harabeleri ile Meryem Ana Evi'nin heykelticikleri dikkat çekmekte idi.¹⁷⁹⁵

Türkiye'de iç turizmin hareketlenmesine hizmet eden bu faaliyetlerin yanı sıra dış turizme yönelik sergi faaliyetleri de gerçekleştirilmiştir. 17 Nisan 1958 tarihinde başlayan ve altı ay devam eden "Brüksel Dünya Sergisi"ne Türkiye de iştirak etmiş¹⁷⁹⁶ ve sergi için ciddi hazırlıklarda bulunulmuştur. BYTB tarafından söz konusu sergi için Türkiye'de çektirilecek filmlerin banyo edilmek üzere yurt dışına çıkarılmasına "Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamname" uyarınca İcra Vekilleri Heyeti tarafından izin verilmiştir.¹⁷⁹⁷ Ülkeler için tahsis edilen sergi mahalleri, yeni keşiflerin teşhir edildiği "ilim sarayı" ile sanat alanındaki eserlerin teşhir edildiği "sanat sarayı" olarak iki ana kısma ayrılmıştı. Sergi ile ilgili bir basın toplantısı düzenleyen BYT Genel Müdürü Munis Faik Ozansoy, serginin ana temasının "insan" olduğunu, bu etkinliğe Türkiye'nin "mazisi, hâli ve istikbali" ile iştirak edeceğini vurgulamıştır. Hitit, Bizans, Selçuk, Roma, Yunan, Osmanlı ve İslâm eserlerinin sergilendiği Sanat Sarayı'nda mahfazası ve rahlesi ile bir basma Kur'an-ı Kerim, Fatih Sultan Mehmet dönemine ait iki şamdan, silah kısmında Yavuz Sultan Selim'in zümrütlü hançeri ve inci keseli okyayı bulunmaktaydı. Ressam Zeki Faik İzen ile Cevat Dereli'nin abstre iki eseri, İlhan Koma'nın modern bir heykeli ise dünyada son 50 yılda meydana gelen sanatsal gelişmeleri gösteren 340 eserin dâhil olduğu galeride teşhir edilmekteydi. Türk yetkililer sergi için büyük bir saha içinde bir pavyon ile bir teşhir salonu inşa ettirmişlerdir. Pavyonda sediri, havuzu, sebili ile bir Türk kahvesi, ayrıca Türk mutfağı ve lokantası turistlerin ziyaretine açılmıştı. Teşhir salonunda ise batılılaşma hareketlerini yansıtan görseller ve ürünler yer almaktaydı. Türkiye, "Batı ile Doğu Arasında Bir Köprü" ve "Medeniyetlerin Kavşağı" teması ve ibareleri ile sergide yer almıştı. Türk teşhir salonu camdan inşa edilmiş olup, eşyalar dışarıdan da görülebilmekte idi. Pavyon ile teşhir salonu arasındaki mozaikli açık sahada, camileri ve Boğaz'ı ile İstanbul görünmekteydi. Turist panolarında, hürriyeti ve kanatlarında bayrakları ile ülkeleri temsil eden kelebek şekilleri yer almakta idi.¹⁷⁹⁸

Takip eden süreçte 12 Haziran 1958 tarihi itibarıyla yine Brüksel'de Ankara Kız Teknik Öğretmen Enstitüsü ile İstanbul Olgunlaşma Enstitüsü tarafından hazırlanan kıyafetlerin sergilendiği bir defile düzenlenmiştir. Etkinlik programında millî kıyafetlerle birlikte güncel kıyafetlerin de teşhir edilmesi, bunun yanı sıra Türkiye'yi tanıtmaya yönelik bir konferans verilmesi ve belgesel bir film gösterilmesi, sergi için millî günler olarak tespit edilen 7-9 Ağustos tarihleri arasında ise halk oyunları ekipleri ile mehter takımının gösterileri yer almaktaydı.¹⁷⁹⁹ Sergideki Türk pavyonunun güzelliği

¹⁷⁹⁵ Mazhar Kunt, "Bir Sergi Üzerine", *Cumhuriyet*, 05.01.1963, s.3.

¹⁷⁹⁶ "Brüksel Dünya Sergisi", *TTOK Belleteni*, S.193, Mart 1958, s.15; Ayrıca bkz. "Brüksel Sergisi'nde Türkiye", *Cumhuriyet*, 16.03.1958, s.5.

¹⁷⁹⁷ *BCA*, 030.18.1.0.147.57.20.

¹⁷⁹⁸ "Brüksel Sergisi'nde Türkiye", *TTOK Belleteni*, S.195, Nisan 1958, s.17.

¹⁷⁹⁹ "Munis Faik Ozansoy'un Beyanati", *TTOK Belleteni*, S.196, Mayıs 1958, s.5.

ve zarafetiyle beğeni toplayan ve dikkat çeken pavyonlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Türk pavyonu, teşkil edilen “Türk lokantası”nda ziyaretçilere Türk aşçıların yaptığı yemeklerin ve lokantanın kahvehane kısmında “Türk kahvesi”nin ikram edilmesi ile farklı bir özellik arz etmişti. Pavyonda beş bin senelik Anadolu tarihine dair bir pano ile Atatürk’ün konuşmalarından örnekler de yer almaktaydı. Etkinlik sırasında, Türkiye’yi tanıtmak üzere ev sahipliği yapan Türk kızlarının misafirperverliği de ilgi uyandırmıştı.¹⁸⁰⁰

Yine bu dönemde Almanya’nın Freiburg şehrinde düzenlenen “Milletlerin Yemek Sofraları” isimli sergide, Türk yemeklerinin teşhir ve ikram edildiği pavyon büyük bir rağbet görmüştü. Öyleki pavyonu ziyaret eden yabancı gazeteciler basın organlarında “patlıcanı keşfettik” şeklinde makaleler kaleme almışlardı.¹⁸⁰¹

Münih’te 1960’ta açılan “Eski Hitit Eserleri Sergisi” için Şeref Başkanlığı payesi Alman Başbakanı Konrad Adenauer tarafından Devlet Başkanı Cemal Gürsel’e teklif edilmiştir. Gürsel, bu münasebetle: “*Türk toprakları üzerinde doğmuş ve gelişmiş bir medeniyetin meydana getirmiş olduğu bir sanatın örneklerini Alman halkına tanıtmaya maksadına matuf bu serginin, milletlerimiz arasında mevcut kültürel münasebetlere yeni bir hız vereceğine eminim.*” diyerek serginin muhtelif etkileri hususunda beklentilerini dile getirmiştir.¹⁸⁰²

Doktor kimliğiyle İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nin, ressam, minyatürcü, tezyinatçı ve hattat kimliğiyle de Güzel Sanatlar Akademisi’nin önde gelen isimleri arasında yer alan Prof. Dr. Süheyl Ünver’in bu dönemde Türk kültürünün tanıtımına hizmet eden önemli çalışmaları olmuştur. “Ortadoğu’nun Amerikalı Dostları Derneği”nin desteğiyle Ünver tarafından 1959’da New York’ta bir minyatür sergisi düzenlenmiştir. Bu sergide Türk desenlerini, Türkiye’deki tarihî mahalleri ve şahısları tasvir eden 68 minyatür teşhir edilmiştir.¹⁸⁰³ 1963 yılı itibarıyla de yine Ünver’in gayretleriyle Roma’da 10 günlük bir “Türk Sanat Sergisi” açılmış ve burada Türk kültürüne ve sanatına ilişkin önemli eserler teşhir edilmiştir. Ünver, sergi vesilesiyle Roma Üniversitesi’nde verdiği bir konferans sırasında İtalya için önemli bir kazanç kapısı olan turizmin Türkiye için de büyük önem arz ettiğini vurgulamıştır. Ünver: “*Turizmin istikbali memleketimiz için açıktır. Biraz uzun vadeli çalışmaya çalışmalıyız. Çürük, çarık ve uygunsuz tesislerle günümüzü gün etmemeliyiz. Yoksa, fakirlikten kurtulamayız. Turist, bugün her memleketin velinimetidir. Bu lüzumu anlamak zamanı gelmiş ve geçmiştir de. Dikkatli olalım. Turist efendimiz için çalışmalıyız, eğer*

¹⁸⁰⁰ “Türk Pavyonu Beğenildi”, *TOK Belleteni*, S.196, Mayıs 1958, s.5.

¹⁸⁰¹ *V. Turizm Danışma Kurulu’na Sunulan Rapor ve Teklifler*, Basın-Yayın ve Turizm Vekâleti, Ankara, 26 Mayıs 1958, s.25.

¹⁸⁰² “TOK İdare Heyeti’nin 18 Ağustos Perşembe Günü Toplanan 1960 Yılı 8. İhtima Zaptıdır”, *TOK Belleteni*, S.225, Ekim 1960, s.9.

¹⁸⁰³ “Prof. Dr. Süheyl Ünver’in Amerika’daki Minyatür Sergisi”, *TOK Belleteni*, S.206, Mart 1959, s.14.

refah istiyorsak.” diyerek turizm altyapısının geliştirilmesi konusuna Türkiye’nin ciddi bir şekilde eğilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸⁰⁴

BYTB ülkenin sanat ve arkeolojik değerlerini, tabii güzelliklerini, millî özelliklerini, günlük hayatını ve aynı zamanda Türk fotoğrafçılık sanatını tanıtmak amacıyla ortak çalışmalar içine de girmiştir. Buna örnek olmak üzere 1962’de Dış İşleri Bakanlığı ile yürütülen ortak çalışmalar neticesinde Türkiye’yi sanatsal açıdan ele alan bir fotoğraf yarışması düzenlenmesi ve bu fotoğrafların takip eden süreçte yurt dışında organize edilen bir fotoğraf sergisi vesilesiyle teşhirin planlanması bu anlamda önem arz eden çalışmalar arasındadır.¹⁸⁰⁵

2.2. Yazılı, Görsel ve İşitsel Yayın Faaliyetleri

BYTB döneminde ülke içinde ve ülke dışında Türkiye’nin turistik değeri konusunda farkındalık yaratan ve bu suretle Türkiye’nin tanıtım ve propaganda faaliyetlerine katkı sağlayan birçok yazılı, görsel ve işitsel yayın çalışmasının gerçekleştirildiği görülmektedir.

“Turizm” dergisi için kaleme aldığı bir makalede, turizm alanında başarılı olmanın etkin bir propaganda ve reklam çalışması ile mümkün olacağını belirten Muhlis Demren, bu konuda da en etkin vasıtanın basın olduğunu iddia etmiştir.¹⁸⁰⁶ Nitekim BYTB döneminde Türk basınının turizm konusuna yakın ilgi gösterdiği, basında yer alan inceleme ve değerlendirme yazılarının halkta müspet bir turizm anlayışının yaratılmasında ve halkın bu yönde eğitilmesinde etkili olduğu görülmektedir.¹⁸⁰⁷

Bu doğrultuda yerli matbuat turizme yakın ilgi göstermeye başlamıştır. İstanbul’da neşredilen “Journal d’Orient” adlı gazetede Türkiye’yi yabancılara tanıtan makaleler dikkat çekmiştir.¹⁸⁰⁸ Yabancı matbuat da Türkiye’nin turistik değerlerine ilgisiz kalmamıştır. Fransa’nın tanınmış dergilerinden Marie-Claire, 1962’de tarih yazarı İvar Lissner ile Efes hakkında yapılan bir röportajı sayfalarına taşımış, renkli 8 sayfalık yazıda Lissner’in: “*Sanki İncil’den fırlamış bir manzara...Meryem Ana’nın evi...Türkiye’de gördüğüm bu manzara bana inanılmayacak kadar sihirli göründü. Dünyada eşi olmayan gerçek bir tablo...Halbuki Çin Seddi’ni boydan boya gezdim. Japonya’nın Nara Hazinelerini gördüm. Kamboçya’daki Ankor Mabedini tetkik ettim. Tebes, Lüksor ve Abidos’a hayran kaldım. Fakat Efes kalbimde silinmeyecek bir iz bıraktı. Ancak orada hazzın darbesini hissettim...*”¹⁸⁰⁹ şeklindeki ifadeleri dikkat

¹⁸⁰⁴ Süheyl Ünver, “Dünya ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 28.05.1963, s.2.

¹⁸⁰⁵ “Sanat Fotoğrafları Yarışması”, *Cumhuriyet*, 19.12.1962, s.6.

¹⁸⁰⁶ Muhlis Demren, “Turistik Propaganda”, *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.2, Nisan 1960, s.7.

¹⁸⁰⁷ *V. Turizm Danışma Kurulu...*, s.17.

¹⁸⁰⁸ “TTOK İdare Heyeti’nin 1 Şubat 1960 Pazartesi Günü 1960 Yılı 2. Toplantısı Zaptıdır”, *TTOK Belleteni*, S.218, Mart 1960, s.9.

¹⁸⁰⁹ “Tanınmış Dergi Marie-Claire Türkiye’den Sitayişle Bahsetti”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gazete)*, 27 Eylül 1962, S.1, s.2.

çekmiştir. Efes ile ilgili merak ve ilgi uyandırarak Fransa’da ve dünyada farkındalık yaratan bu yazı nedeniyle dergiye dünyanın çeşitli yerlerinden mektuplar gönderilmiştir. Bu nedenle derginin takip eden sayılarında da konuya ilişkin haberlere yer verildiği, tarihî yerleşkenin koruma çalışmaları için “gerçekten bu mezar kurtarılmaya değer” yorumuyla görüş bildirildiği ve BYTB’nin turizme yönelik çalışmalarının dile getirildiği görülmüştür.”¹⁸¹⁰ Almanya’nın Düesseldorf şehrinde yayınlanan “Industrie-Kurler”in yazarlarından H. J. Kaster de “Efes’in Dianası Büyüktür” adlı makalesinde Efes’in dünya ölçeğinde önem arz eden tarihî değerine vurguda bulunmuş ve Türkiye’ye seyahati teşvik etmiştir.¹⁸¹¹

Sorbonne Üniversitesi’nde “Modern Asya ve Afrika Üzerinde İdari Araştırmalar Merkezi” (CHEAM)’nin müdürü ve Roman Katolik Kilisesi’nin görüşlerini yansıtan “La Croix” gazetesi ile “Vatikan”ın yayın organı “Observatore Romana” gazetesinin yazarı Prof.Dr. Pierre Rondott’un bu dönemde Türkiye’yi ziyareti söz konusu olmuştur. Türklere karşı yakınlığı ile tanınan Randott tarafından bu ziyaretin ardından kaleme alınan bir yazıda Türk Hükümeti’nin turizmin gelişmesi doğrultusundaki çalışmaları takdir edilmiştir. Yazıda ayrıca, İstanbul’un önemli bir sanat şehri olduğu kadar Boğaziçi sahilleri, adaları, Anadolu ve Karadeniz kıyıları ile de dikkat çektiği vurgulanmıştır. Efes ve Bergama gibi sanat merkezleri ve Hıristiyanlığa ait hatıraları sinesinde taşıyan nice yerlerin ziyaretçilerin ilgisini çekeceğini, arkeolojik bakımdan zengin Anadolu şehirlerine geçerken uğrayan turistlerin bile uzun süre o şehirden ayrılamayacaklarını belirtmiştir. Karadeniz sahillerinin kesif ormanları ile Orta Anadolu’nun yüksek dağarının da turistlerin hafızalarında yer edeceğini ifade eden yazar Akdeniz sahillerini ise “hakiki bir riviyera” olarak değerlendirmiştir. Türkiye’nin Avrupa’ya göre çok ucuz olduğunu ve en sapa köylere kadar halkın misafirperverliğinin de dikkat çektiğini vurgulayarak: “*Türkiye’ye yapılacak bir seyahatin eşsiz macerası herkesin hayalinde yaşadığı tatlı ve unutulması güç bir rüyadır.*”¹⁸¹² diyerek yazısını sonlandırmıştır.

“Tolesera” gazetesi yazarlarından Achille Saitta’nın İstanbul’da Topkapı Sarayı’nı ziyareti münasebetiyle neşrettiği makalede: “*Bu saraydan yüzyıllar boyu üç kıtaya yayılan ve ihtişamlı devrinde zamanın en büyük imparatorluklarından birisi hâline gelen Osmanlı İmparatorluğu idare edilmiştir.*” diyerek sarayın sultanlarından, hazinelerinden ve tarihî eserlerinden övgü dolu sözlerle bahsetmiştir.¹⁸¹³ Yazar aynı gazetede “Eski Bizans Şehrinin Gizli Tarafları ve Bir Hazine Değerindeki Yer altı Sarnıçları” başlıklı makalesinde ise Bizans döneminde şehrin su ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilen su sarnıçları arasında Arkadius, Binbirdirek ve Yerebatan sarnıçlarının önem arz ettiğini, örneğin: “*...bir yer altı Venedik’i gibi, daha doğrusu denize gömülü*

¹⁸¹⁰ “Türkiye’de Turizm”, *Turizm Bülteni*, S.9, 6 Haziran 1962, s.2.

¹⁸¹¹ “Efes Bütün Dünyada Gittikçe Önem Kazanıyor”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gazete)*, S.5, 5 Kasım 1962, s.2.

¹⁸¹² “Yabancı Gözüyle Türkiye’de Tatil”, *Turizm Bülteni*, S.12, 21 Temmuz 1962, s.1.

¹⁸¹³ “Yabancı Gözüyle Büyük Şehirlerimizin Tarihî Eserleri”, *Turizm Bülteni*, S.13, 12 Ağustos 1962, s.1.

Venedik gibi eşsiz bir görünüş” şeklinde tanımladığı Yerebatan Sarnıcı’nın dünyanın sayılı su haznelerinden biri olduğunu vurgulamıştır. Bu münasebetle: “Bizans devrine ait bu sarnıçlar her ziyaretçinin hafızasına unutamayacağı bir hatıra olarak nakşediliyor ve böylece İstanbul, ortaçağın en parlak ve orijinal metropolü olmak şöhretini bugüne kadar devam ettirmek şansına sahip bulunuyor.” diyerek İstanbul’un tarihî ve turistik değeri hakkında bilgi vermiştir.¹⁸¹⁴

İtalya’da çıkan “L’Osservatore Economico” adlı aylık iktisat, turizm ve kültür dergisinde yazar Silvana Albanese ise Bursa hakkında yazmış olduğu “İki yüz Çeşmeli Şehrin Eşsiz Turistik Cazibesi” adlı makalesinde: “Türkiye’nin istisnai önemi de bir turistik merkez olmasına hizmet eden sayısız faktörler arasında İslâm sanatının harikulade yapıları ile çok eski çağlara ait arkeolojik kalıntılar başta geliyor. Bu zenginliklere tarihi harabeler de ilave edilince bu memleket dünyada hemen hemen eşsiz denecek bir turistik cazibeye sahip bulunuyor.” demiş ve bu suretle Türkiye’nin en göz kamaştırıcı şehirlerinden biri olarak değerlendirdiği tarihî Bursa şehrini akıcı bir dille tarif etmiştir.¹⁸¹⁵ Dergide takip eden yazıları arasında Albanese “İki Kıta Memleketinde Tabii ve Arkeolojik Güzellikler” başlıklı makalesinde yine Türkiye ile ilgili şu bilgileri vermiştir:¹⁸¹⁶

“Avrupa ile Asya arasında bir birleşim noktası olan bu güzel memleket yüzyıllar boyunca coğrafi durumu itibariyle tarihî olay ve kahramanlıklara sahne olmuştur. Dünyanın en ünlü arkeologlarının kazıları sonucu meydana çıkarılan çok eski şehirlerin harabeleri ile muhteşem mermer saraylar bugün turistlere açılmıştır. Böylece başka memleketlerde olduğundan daha çok Türkiye’de insanlığın geçmişini çağ çağ incelemek mümkün olmaktadır. Türkiye gerçekten dinlenmek isteyenler için hakiki bir tatil cennetidir. Değişik iklimler sebebiyle plajlardan faydalanmak bütün yıl boyunca imkân dahilindedir. İstanbul’u gereği gibi tasvir etmek için ciltlerle eser yazmak gerekir. Bu şehir değerli bir cevherdir. Görülmeden kıymeti anlaşılamaz. Boğaziçi ile Haliç’i görmek ve oralarda geçirilen sihirli günlerin anısını bütün ömür boyunca saklamak her şeye değer.”

Albanese, bu ifadeleriyle Türkiye’nin turistik değerine atıfta bulunmuş, okuyucularını Türkiye’yi görmeye davet etmiştir.

Batı Almanya’da çıkan “Christ und Welt” gazetesinde Eva Jantsen adlı yazar ise “Anadolu’da Sonbaharda Kamping” başlıklı yazısında Türkiye’deki kamp kurma imkânlarından ve Türk halkının konukseverliğinden övgüyle bahsetmiştir. Buna örnek olmak üzere: “İki kıta arasında, büyüleyici bir şehir hüviyetine sahip olan İstanbul’da insan, bir yabancı olarak bu memlekette halk tarafından gayet iyi şekilde muamele gördüğüne ve hayret edilecek derecede hemen her şeyin ucuz olduğuna şahit olmaktadır. Bu durum bize seyahate devam hususunda cesaret verdi.” diyerek yolculuk

¹⁸¹⁴ “Yabancı Gözüyle İstanbul”, *Turizm Bülteni*, S.15, 31 Ekim 1962, s.1.

¹⁸¹⁵ “Yabancı Gözüyle Büyük Şehirlerimizin Tarihî Eserleri”, *Turizm Bülteni*, S.13, 12 Ağustos 1962, s.1.

¹⁸¹⁶ “Yabancı Gözüyle İstanbul”, *Turizm Bülteni*, S.15, 31 Ekim 1962, s.1.

severleri Türkiye’de seyahat etmeye teşvik etmiştir. Nihayetinde: “...*Bu Anadolu cömert bir memleket. Tıpkı Goethe devrindeki İtalya gibi tabiat içinde bir memleket burası. Burada yabancı henüz istismar edilen bir obje değil, fakat saygı gören bir misafirdir. Yolculuğumuzda içtiğimiz çayların parasını çoğu zaman ısrarlarımıza rağmen ödeyemedik. Anadolu, biz zavallı Avrupalılar için mekân itibariyle kolay erişilebilecek son cennetlerden birisidir.*” şeklinde izlenimlerini aktarmıştır. Yazara Türkiye’ye seyahatinden önce doğ ülkelerini iyi tanıyan Kurt Erdmann’ın Anadolu’daki ortaçağ kervansarayları konusundaki kitabının okunması tavsiye edilmiş, ancak bu kitabın önsözünde kamp çadırı kurmanın Doğu’da yasak olduğu belirtilmişti. Oysaki Jantsen, Anadolu’da çadırın alışılacağı bir ev gibi görüldüğünü ve asla göze batmadığını, Bodensee’den çok daha büyük tatlı su göllerinin sahillerinde keyifli günler geçirdiklerini ifade etmiştir. Avrupa’nın kamp yerlerinin doluluğuna karşın Türkiye’de insanın aradığı sakinliği bulabildiğini vurgulayan Jantsen, Kuşlar Cenneti’ndeki kampları sırasında balıkçıların yardımseverliğini, doğanın güzelliğini ve ay ışığında şarap içmenin heyecanını da akıcı bir dille okuyuculara aktarmıştır.¹⁸¹⁷

BYTB Turizm Dairesi Müdürü Selahattin Çoruh’un söz konusu dönem itibariyle kaleme aldığı bir makalede, propaganda amacıyla fotoğraf, filmstrip ve film gibi görme ile öğrenme esasına dayanan propaganda vasıtalarının kitap ve broşür gibi okumaya yönelik yayınlara göre daha öğretici olduğuna temas etmesi dikkat çekicidir. Aktüalite filmleri ile turistik filmlerin dünya sahinde dağıtımının yapılarak, sinemalar vasıtasıyla gösteriminin yapılmasının ülke tanıtımına önemli derecede katkı sağlayacağını vurgulayan Çoruh, yabancı film şirketlerine Türkiye’nin talepleri doğrultusunda fakat yabancıların gözüyle film çekme imkânlarının tanınmasının bu çalışmaların etki derecesini artıracaklarını beyan etmiştir.¹⁸¹⁸ Nitekim Türkiye’de söz konusu sanatları icra etmeye yönelik malzeme temini konusunda devletin de doğrudan desteği söz konusu olmuştur. Bu dönemde BYTB’nin ihtiyacı olan fotoğraf makineleri ve film gibi malzemelerin Bakanlar Kurulu kararlarıyla Fransa ve Almanya’dan temin edildiği anlaşılmaktadır.¹⁸¹⁹ BYT Bakanı Sıtkı Yırcalı, 3 Aralık 1957 tarihinde Gümrük ve İhhisarlar Vekâleti’ne gönderdiği bir yazıyla, millî kalkınmanın esaslı unsurlarından biri olarak görülen turizm sanayisinin gelişmesine hizmet etmek üzere BYTB tarafından yurt dışında bastırılan veya yurt dışından satın alınan her türlü matbu, film ve fotoğraf malzemelerinden muamele, makinelerden ise gümrük vergisi alınmaması hususlarının da 6088 sayılı kanunun turizm ve tanıtma faaliyetlerine hizmet etmek üzere kullanılacak araç-gereçlerin ithalatı için sağladığı vergi muafiyeti¹⁸²⁰ kapsamına alınması hususunda kanun tasarısı hazırlanmasını ve bu çalışmalarda iki Bakanlığın beraber çalışmasını

¹⁸¹⁷ “Anadolu, Avrupalılar İçin Mekân İtibariyle Kolay Erişilebilecek Son Cennetlerden Birisidir”, *Turizm Bülteni*, S.17, 30 Kasım 1962, s.1.

¹⁸¹⁸ Selâhaddin Çoruh, “Turizm Propaganda IX”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, Temmuz 1958, S.153, s.287.

¹⁸¹⁹ *BCA*, 030.18.1.0.154.61.20; *BCA*, 030.18.1.0.154.71.4; *BCA*, 030.18.1.0.163.65.1.

¹⁸²⁰ “Gümrük Kanununun 17 nci Maddesinin 7 Numaralı Bendine 5651 Sayılı Kanunla Eklenen (c) Fıkрасının Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 05.06.1953, S.8426, Kanun No: 6088, Kabul Tarihi: 29/05/1953.

teklif etmiştir.¹⁸²¹ Yine benzer çalışmalar kapsamında İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ile BYTB arasında yurt içinde ve dışında ülke sanat ve kültürünün tanıtılması amacıyla belgesel film çalışmalarına ilişkin olarak işbirliği tesisi hususunda mutabakata varıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸²²

Bu dönemde TBMM’de, iç turizmi geliştirmek ve teşvik etmek amacıyla ne gibi tedbirler düşünüldüğüne dair sorulan bir soruya BYT Bakanı Abdullah Aker şu cevabı vermiştir:¹⁸²³

“Vekâletimiz, memleketimizin turistik bölgelerini yabancılara tanıtmak için muhtelif dillerde broşürler çıkartmakta olduğu gibi çekilen filimler, dış teşkilâtımıza gönderilmekte ve bu filimler Ataşeliklerimiz ve Haberler Bürolarımız vasıtasıyla o memleket halkına gösterilmekte ayrıca, yabancı memleketler festivallerine de filmlerimizle iştirak edilmektedir. Bu faaliyetlerin memleketimizi tanıtıcı olduğuna, müspet neticeler verdiğiine ehemmiyetle işaret etmek isteriz. Bu arada, memleket içi festivallere de her nevi yardımlar yapılmakta, festival işleri kolaylaştırılmaktadır.”

Aker, bu ifadeleriyle ülkedeki turistik propaganda çalışmalarının profilini çizmiştir. Bu anlamda turistik film konusuna özellikle dikkat çekmesi önem arz etmektedir.

İstanbul Valisi Niyazi Akı, Amasya’daki valilik görevi sırasında şehrin turistik yerlerinin filmlerini çekirmiş ve bu filmlerin İstanbul’daki İnci Sineması’nda gösterime girmesini sağlamıştır.¹⁸²⁴ Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti yetkilisi Muvaffak Uyanık’ın belirttiğine göre, bu yıllarda Türkiye’ye Avusturya’dan gelen dağcı ve portatif sandal sporcuları Fırat Nehri’nde Hakkari Cilo ve Sat dağlarında renkli filmler çekmişler ve bu çekimler doğrultusunda Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde Türkiye hakkında 60 kadar konferans vermişlerdi. Bu faaliyetler Uyanık’ın da belirttiği üzere Türkiye lehine önemli bir propaganda vasıtası olmuştur.¹⁸²⁵

Turizme açılan Türkiye’nin bu dönemde, turistik, kültürel, sanatsal, tarihî ve ekonomik potansiyelleri, uluslararası alandaki ilişkileri ve ülkede gerçekleştirilen uluslararası toplantılar da filme alınmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı, Başbakan, TBMM Başkanı ve Bakanların yurt içi ve yurt dışı gezileri, temel atma ve açılış törenleri ile Türkiye’nin temel siyaset anlayışına dair konular, yabancı devlet adamlarının Türkiye’yi ziyaretleri de filme alınarak yurt içinde ve yurt dışında kamuoyunun

¹⁸²¹ V. Turizm Danışma Kurulu..., s.59-60.

¹⁸²² V. Turizm Danışma Kurulu..., s.10.

¹⁸²³ Reiscumhur Celâl Bayar’ın Sene Baş Açış Nutukları, TBMM ZC, Devre XI, C.10, İçtima.3, 1. İnikat, 01.11.1959, s.10.

¹⁸²⁴ “Vali Akı, Amasya’nın Turistik Yerlerini Tanıtacak”, İller ve Belediyeler Dergisi, Ekim 1961, S.192, s.285.

¹⁸²⁵ V. Turizm Danışma Kurulu..., s.37.

dikkatine sunulmuştur.¹⁸²⁶ 27 Mayıs 1960 tarihindeki Hükümet darbesi ve ordunun idareye el koymasıyla BYTB, 1961 seçimlerine kadar çalışmalarının bir bölümünü iç ve dış kamuoyunun Türkiye üzerindeki rejim kaygılarını silmeye yönelmiştir. Bu şekilde çeşitli lisanlarda basılan muhtelif kitaplar, broşürler, fotoğraflar ve yabancı dillere çevrilmiş filmler yurt dışındaki basın ataşelikleriyle diğer temsilciliklere gönderilmekteydi.¹⁸²⁷

Ünlü yabancı film yapımcılarının da Türkiye'nin tarihî ve tabii güzellik ve zenginliklerine ilgi gösterdiği söz konusu dönemde Türkiye'nin değerlerini dikkate alan turistik mahiyette film çekme girişimlerinde artış yaşandığı görülmektedir.¹⁸²⁸ Buna örnek olmak üzere, "Modern Cinema Siytem" (M.C.S) adlı Alman film şirketi Akdeniz ülkelerini içine alan turistik bir film çekerek, bu filmde Türkiye'ye geniş yer ayırmıştı. 25 dakikalık renkli film için yelkenli bir gemi ile seyahat eden yapımcılar Alanya'dan İstanbul'a kadar bütün Türk sahillerini, Aspendos Tiyatrosu'nda Ferhat Onat'ın Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası eşliğinde verdiği konseri, İstanbul'da tarihî mehter takımını ve Bursa kılıç kalkan ekibini de çekim programına dâhil etmişlerdi. Bu filmin dünya sinema ve televizyonlarında gösterime girmesi planlanmıştı. Buna ek olarak, "Deansgate" adlı film şirketi meşhur "Roma Tatili" adlı filmde yola çıkarak İstanbul'da geçen ve şehrin tarihî ve turistik yerlerinin özellikle çekileceği, başrollerini George Sanders ve Rosalind Russell gibi tanınmış sanatçıların paylaştığı bir film için çalışmalara başlamış, ünlü Fransız yapımcı Samy Alphon ise Türk-Fransız ortak yapımı olarak başrolde Marina Vlady'nin yer aldığı "Ölmeyen Kadın" (L'immortelle) adlı filmi İstanbul'da çekmeye karar vermişti. Alphon ayrıca İstanbul'un fethi gibi tarihî olaylara, Nasreddin Hoca, Barbaros Hayreddin Paşa, Hürrem Sultan, Atatürk gibi tarihî kişiliklere, Türk kadınına, Türk folkloru, minyatürleri ve pehlivanları gibi kültürel unsurlara, Antalya, Efes, Bergama, Göreme gibi tarihî ve turistik yerlere, Türkiye sanayisi gibi güncel konulara yönelik filmler çekmek üzere çalışmalarda bulunmuştu.¹⁸²⁹ Aslen Kayserili bir Rum ailenin çocuğu olan ünlü Amerikalı tiyatro ve sinema rejisörü Elia Kazan bu dönemde menajeri ile İstanbul'a gelmiş ve kendi hayatını canlandıran ve çekimleri Kayseri'den başlayıp, İstanbul ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ne uzanan bir film için hazırlıklara girişmiştir.¹⁸³⁰ Ancak söz konusu filmin senaryosu, BYT Bakanı Kamuran Evliyaoğlu tarafından millî hisleri rencide eden ve tarihî hadiseleri çarpıtan unsurlar ihtiva ettiği gerekçesiyle kabul edilmemiş, senaryoda değişiklik yapılması kaydıyla filmin desteklenebileceği belirtilmiştir.¹⁸³¹

Resmi Turizm Teşekkülleri Milletlerarası Birliği tarafından turizm faaliyetlerini teşvik etmek üzere 1959'da "Turistik Film Mükâfatı" düzenlenmiş, bu etkinliğe

¹⁸²⁶ Er, *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, s.128-130.

¹⁸²⁷ Er, *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, s.134.

¹⁸²⁸ "Yabancı Film Şirketleri Türkiye'ye Akın Ediyorlar", *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gazete)*, S.1, 27 Eylül 1962, s.2.

¹⁸²⁹ "Film Prodüksörleri Türkiye'de", *Turizm Bülteni*, S.3, 18 Şubat 1962, s.2.

¹⁸³⁰ "E. Kazan Yurdumuzda Bir Film Çekecek", *Cumhuriyet*, 21.01.1962, s.5.

¹⁸³¹ "Elia Kazan'ın Senaryosunda Tadilat Talep Edildi", *Cumhuriyet*, 06.04.1962, s.5.

Türkiye'nin de iştirak etmesi yetkililerin turistik tanıtım ve propaganda çalışmalarına gösterdiği ilgiye işaret etmiştir. Bu yarışmada ödülü İngiliz yapımı olan “Üç Mevsim” adlı filmin kazandığı görülecektir.¹⁸³²

BYTB döneminde, radyo yayınlarının dünyada uygulanan en etkili propaganda şekli olduğu görülmektedir. Türkiye’de uzun yıllardır eski dinleme cihazlarıyla sürdürülen “Radyo Dinleme Servisi”nin çalışmaları yurt dışından, özellikle Almanya’dan temin edilen teknik yardımla yeniden düzenlenmiştir. Yeni radyo alıcıları, ses kaydeden cihazlar, yabancı ajansların “hell” sistemiyle yayınlanan haberlerini tespit eden “Hell-Scriber” aletleri kullanılarak iletişim büyük ölçüde hız kazanmıştır.¹⁸³³ Türkiye’de turizmin geliştirilmesi hususunda radyolara büyük iş düştüğünü belirten Altemur Kılıç, radyoların Türkiye’de yerli halk için bile meçhul kalmış tabii güzellikleri ve tarihî değerleri yabancılara 15 yabancı dilde yayın yapan kısa dalga yayınlar vasıtasıyla tanıtmak ve turizm propagandası yapmak suretiyle önemli bir görev üstlendiğini belirtmiştir. Bu dönemde kurulan “Türkiye Radyoları Merkez Programı Müdürlüğü ve Transkripsiyon Servisi”, yabancı radyolarla girilen program mübadelesi çerçevesinde yabancı antenlerden Türkiye’nin turistik propagandasını yapma imkânına kavuşmuştur.¹⁸³⁴ Bu teknik gelişmeler ülke içinde dinleyicilere ulaşmak hususunda daha etkili olmaktadır. Turizm fikrinin geniş halk kitlelerine yayılabilmesi ve müspet bir turizm zihniyetinin tesisi için BYTGM döneminde olduğu gibi Ankara Radyosu’nda “Haftanın Turizm Konuşması” saati devam ettirilmiştir.¹⁸³⁵ Benzer yayın çalışmaları kapsamında yurt içindeki yabancı misafirler ve turistler için hazırlanan ve 25 Aralık 1962 sabahı Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarında yayınlanan özel turistik tanıtma programı da Anadolu topraklarındaki Hıristiyanlık geçmişine temas etmesi nedeniyle büyük ilgi çekmiştir. Ülkede bulunan yabancılar tarafından bu programın Türklerin tarihe ün salmış dini hoşgörüsüne güzel bir örnek teşkil ettiği vurgulanmıştır.¹⁸³⁶

ABD’de önemli bir dinleyici kitlesine sahip olan “Büyük Amerikan Radyo Şirketi” haftada bir kez Türkiye ile ilgili 15 dakikalık bir program yapmakta idi. Hatta bu programlardan birinde bahse konu olan Piri Reis’in, Amerika kıtasının keşfinden 400 yıl kadar önce Türkler tarafından bilindiğini ispat eden başarılı haritacılık çalışmaları programı takip eden Amerikalıları oldukça şaşırtmıştı.¹⁸³⁷ Benzer şekilde, Türkiye’de uzun bir süre arkeolojik araştırmalarda bulunan tanınmış ilim adamı Michael Gough, Noel münasebetiyle Anadolu’da Hıristiyanlığın ilk dönemlerine ait yerler hakkında turistik bir program hazırlamış ve bu program “British Broadcasting Corporation” (BBC)’in Avrupa servisinde Noel gecesi yayınlanmıştır. Yine bu dönemde Türkiye’yi

¹⁸³² “TOK İdare Heyeti’nin 7 Mart Pazartesi Günü Toplanan 1960 Yılı 3. İçtima Zaptıdır”, *TOK Belleteni*, S.219-220, Nisan-Mayıs 1960, s.5.

¹⁸³³ Er, *Türkiye’de Basın Yayın ve Tanıtma*, s.133.

¹⁸³⁴ Altemur Kılıç, “Turizm ve Radyolarımız”, *Turizm Bülteni*, S.16, 30 Kasım 1962, s.2.

¹⁸³⁵ *V. Turizm Danışma Kurulu...*, s.16.

¹⁸³⁶ “Türkiye’de Turizm”, *Turizm Bülteni*, S.17, 30 Kasım 1962, s.2.

¹⁸³⁷ Hasan Refik Ertuğ, “Amerikalılara Türkiye’yi Nasıl Tanıtabiliriz?”, *TOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, s.5-7.

ziyaret eden Brideson adlı meşhur program yapımcısı, BBC aracılığıyla bütün İngiltere’de Türkiye’yi turistik özellikleriyle tanıtmak üzere bir program hazırlamıştır.¹⁸³⁸

BYTB ile New York Haberler Bürosu koordinasyonu ile yeni yıl ve Noel bayramı münasebetiyle ABD’de dağıtım yapılmak üzere özel bir plak hazırlanmıştır. Türkiye’nin turistik yerlerinin resimleri ile süslenmiş bulunan 45 turluk plakta Antalya bölgesinde doğmuş, yaşamış ve ölmüş olan Noel Baba’nın hikâyesi anlatılmakta, ülkenin turistik ve tarihî yerleri hakkında bilgi verilmekteydi. Plakın fon müziği ise Türk halk müziğinin ezgilerinden yararlanılarak oluşturulmuştu. Bu özel plak radyo istasyonlarına, 2100 adet günlük gazete, 2000 seyahat acentesine ve kongre üyesi, vali, yazar gibi önemli şahsiyetlerden müteşekkil 10.000’den fazla kişiye ve okullara gönderilmişti. ABD’de büyük ilgi topladığı anlaşılan bu plak, Noel tatili süresince sayısı 300’ü aşan radyo istasyonu tarafından defalarca çalınmıştı. Hatta bu plakın okullarda eğitim materyali olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. New York Haberler Bürosu’na gönderilen binlerce teşekkür mektubunda, radyo idarecileri ve gazeteciler tarafından “*Türkiye’nin genel ve turistik propagandası için mükemmel bir hamle ve yılın en başarılı tanıtma hadisesi*” olarak vasıflandırılan plak, aralarında ABD eski Cumhurbaşkanı Dwight David Eisenhower ve General Mac Arthur da dâhil olmak üzere birçok önemli şahsiyetin Türkiye hakkında övgü dolu sözler söylemesine neden olmuştur.

Gazeteci ve yazar Muhlis Demren, turistlere ülkenin sanatsal, tarihî, coğrafi değerlerini abartısız bir şekilde aktarmanın, konaklama tesislerine ve ulaştırma vasıtalarına dair ayrıntılı kitap, broşür ve tarife bilgilerini vermenin ülke turizminin hareketlenmesine yönelik etkin hamleler olacağını dile getirmiştir. İmar ve iskânıyla düzenli bir yapı arz eden şehirlerin propagandasının yapılmasının da turistleri etkilemek açısından dikkate değer bir yaklaşım tarzı olduğunu vurgulamıştır.¹⁸³⁹ Nitekim, bu yıllarda BYTB Turizm Dairesi Enformasyon Bürosu tarafından Antalya, İstanbul ve Türkiye broşürleri basılmakta ve talep edenlere dağıtılmakta idi.¹⁸⁴⁰ Bakanlığın çalışmalarıyla 1958’de “Türkiye’de Tatil” başlıklı bir broşür hazırlanmış, daha önce Almanca, İtalyanca, İngilizce, Fransızca olarak basımı yapılan “Akçakoca” adlı broşür Türkçe olarak yeniden düzenlenmiştir.¹⁸⁴¹ Yine bu dönemde hususi bir çalışmayla İskenderun Bölgesi Turizm Şefliği’nin Hatay’ın tarihî güzellikleri ve turistik değerini gösteren İngilizce ve Türkçe bir broşür hazırladığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁴² Benzer şekilde T TOK tarafından da çeşitli lisanlarda broşür, dergi, duvar ve masa takvimleri basılmakta ve bunlar çeşitli ülkelerdeki turizm müesseselerine dağıtılmaktaydı.¹⁸⁴³ Türkiye’ye gelen turistlere kolaylık sağlamak üzere ülkedeki mevzuat, seyahat ve

¹⁸³⁸ “Türkiye’de Turizm”, *Turizm Bülteni*, S.17, 30 Kasım 1962, s.2.

¹⁸³⁹ Muhlis Demren, “Turistik Propaganda”, *Turizm*, Nisan 1960, S.2, s.7.

¹⁸⁴⁰ “İstanbul, Antalya ve Türkiye Broşürleri”, *T TOK Belleteni*, S.204, Ocak 1959, s.11.

¹⁸⁴¹ *V. Turizm Danışma Kurulu...*, s.32.

¹⁸⁴² “Hatay İçin Turizm Broşürü Hazırlanıyor”, *T TOK Belleteni*, S.204, Ocak 1959, s.7.

¹⁸⁴³ “T TOK İdare Heyeti’nin 1960 Yılı 2. Toplantısı Zaptı”, *T TOK Belleteni*, s.4.

konaklama imkânları hakkında bilgi veren izahname de TTOK'nın tanıtma ve propagandaya yönelik yayın çalışmaları arasında yer almıştır.¹⁸⁴⁴ Bu dönemde Denizcilik Bankası da Türk yolcu gemilerine yabancıların ilgisini daha fazla çekmek ve bu suretle aynı zamanda Türk turizm sanayisini desteklemek üzere geniş bir reklam ve propaganda çalışmasına girişmiştir. İlk olarak Karadeniz vapurunda siyah-beyaz ve renkli bir film ile çeşitli fotoğraflar çekilmiş, İstanbul'da temsiller vermekte olan 12 buz revüsü artisti bu film ve fotoğraflar için modellik yapmışlardı. Bu film ve fotoğrafların kartpostal, afiş ve broşür hâlinde yerli ve yabancı seyahat acentelerine gönderildiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁴⁵ Söz konusu dönem itibariyle, Hükümet'in turizm ile ilgili uzun vadeli kararları uygulamaya geçirilinceye kadar İstanbul'da turistleri memnun edecek kısa vadeli ve pratik tedbirleri almak üzere "İstanbul Vilayeti Turizm Komitesi" teşkil edilmiş¹⁸⁴⁶ ve söz konusu komite tarafından 8 Haziran 1961'de başlayıp, bir ay devam eden bir "turizm kampanyası" düzenlenmişti. Vali ve Belediye Başkanı Refik Tulga'nın açılış konuşmasıyla başlayan kampanya sürecinde turistik yerlerin resimlerini ihtiva eden binlerce panonun, şehrin çeşitli ticarethane vitrinlerinde, demiryolu istasyonlarında ve Denizcilik Bankası iskelelerinde teşhir edildiği ve bu panolarda halkın gelen turistlere ilgi göstermesi konusunda veciz ifadelerle de yer verildiği görülmüştü.¹⁸⁴⁷

Hasan Refik Ertuğ, 1959 yılı itibariyle Başvekil Adnan Menderes'in ABD'ye yaptığı seyahat münasebetiyle, ABD'de Türkiye'ye ve Türklere karşı ilginin arttığını büyük otellerde ve önemli gazetelerde Türk Haberler Bürosu'nun haftalık haber bültenini veya ülkeyi tanıtmak üzere hazırladığı broşürleri bulmanın mümkün olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁴⁸ Avrupa'da da Türkiye manzaralarına yer veren turistik tanıtım dokümanlarına rastlanabilmekteydi. Örnek olarak, Macaristan Turizm Ofisi'nin bastığı bir prospektüste Eğri'deki Türk minaresinin resmine yer verdiği görülmüştür.¹⁸⁴⁹ Fransız Hava Yolları Şirketi tarafından yayınlanan "Dünyanın Dört Köşesinde Tatil" adlı renkli turistik broşürde de Türkiye'ye geniş yer ayrılmıştır. Türkiye'nin görülmeye değer birçok tarihî, tabii ve turistik yere sahip olduğu, İstanbul'un değişik medeniyetlere ait eserleri içinde barındırdığı belirtilmiş ve Bizans kiliselerinin, camilerin ve müzelerin önemine işaret edilmiştir. Ayrıca broşürde yer alan "*Türkiye'nin güneşi Yunanistan'dan daha parlaktır.*" cümlesi dikkat çekmiştir.¹⁸⁵⁰

Karayolları Umum Müdürlüğü tarafından her sene turistler için basılan "Karayolları Haritası"nda BYTGM'nin teklifi üzerine 1959 yılı itibariyle bazı yenilikler ve ilaveler yapılmış, buna göre haritada tarihî yerler, arkeolojik abide ve harabeler ayrı

¹⁸⁴⁴ Çelik Gülersoy ve Diğerleri, *Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu 1923*, Ankara, 2009, s.67.

¹⁸⁴⁵ Nadir Dayı, "Denizcilik Bankası'nın Reklam Kampanyası", *Cumhuriyet*, 22.07.1961, s.5.

¹⁸⁴⁶ Fazlı Ayverdi, "Turizmde Yeni Zihniyet", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ekim 1961, S.192, s.110.

¹⁸⁴⁷ "Turizm Kampanyası Perşembeye Başlıyor", *Cumhuriyet*, 05.06.1961, s.2.

¹⁸⁴⁸ Hasan Refik Ertuğ, "Amerikalılara Türkiye'yi Nasıl Tanıtabiliriz?", *TTOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, s.5-7.

¹⁸⁴⁹ "TTOK İdare Heyeti'nin 1960 Yılı 8. İctima Zaptı", *TTOK Belleteni*, s.9.

¹⁸⁵⁰ "Türkiye'de Turizm", *Turizm Bülteni*, S.1, 19 Ocak 1962, s.2.

renklerle gösterilmişti. Bütün bu çalışmalarla turistlerin Türkiye’de kaldıkları süre içinde daha rahat ve kolay seyahat imkânı bulmaları amaçlanmıştı.¹⁸⁵¹

“Resmi Turizm Teşekkülleri Milletlerarası Birliği” (UIOOT) tarafından 1959’da düzenlenen “Milletlerarası Turizm Afişi Mükâfatları” dünya sathında turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerini destekleyen önemli bir turistik etkinlik olmuş, yarışmaya birçok ülke gibi Türkiye de katılmıştır. Ancak afiş ödülü için Norveç, İrlanda ve Japonya dereceye girmişlerdir.¹⁸⁵²

BYTB döneminde yayınlanan ülke tarihi ve turizmi hakkında bilgi veren rehber eserler ile kitaplar da Türkiye’de gerçekleştirilen tanıtma ve propaganda çalışmalarına ciddi derecede katkı sağlamıştır. BYTB Turizm Dairesi Enformasyon Bürosu tarafından Ankara Üniversitesi Kütüphanesi’nden yararlanılarak hazırlanan “Hakkâri Cilo ve Sat Dağları Rehberi” adlı depliyant izahatının Türkçe, Almanca, İngilizce olarak basımı gerçekleştirilmiştir. Almanca ve İtalyanca, “Göreme Kaya Manastırları Rehberi” ile “Turistik Otel Rehberi” de bu dönemde hazırlanan tanıtıcı yayınlar arasında yer almıştır. BYTB’nin yürüttüğü çalışmalar neticesinde daha büyük çaplı bir eser olarak Türkiye’yi bölge bölge tanıtacak bir “Türkiye Rehberi” hazırlıklarına girişilmiştir.¹⁸⁵³ Bu dönemde Abdülhak Şinasi Hisar tarafından kaleme alınan ve İstanbul Enstitüsü’nün desteğiyle yayınlanan “Pierre Loti ve İstanbul” adlı eser¹⁸⁵⁴ Çelik Gülersoy tarafından: “*Eser, bize göre tarih, medeniyet, edebiyat ve lisanımız bakımından son zamanların en önemli yayınıdır.*” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁸⁵⁵ Reşad Ekrem Koçu’nun “Topkapı Sarayı” adlı eseri de yine söz konusu dönemde yayınlanan ve İstanbul’un tanıtımına hizmet eden önemli eserler arasında yer almıştır.¹⁸⁵⁶ BYTGM eski Turizm Dairesi Müdürü Süreyya Ergün’ün İktisat Fakültesi Mecmuası’nda 1957’de yayınlanan ve 1960’ta ayrı basımı yapılan “Modern Turizmin Temayülleri ve Turizm Ekonomisi” adlı makalesi¹⁸⁵⁷ ile hâlihazırda BYTB Turizm Dairesi Müdürü olarak görev yapan Selahattin Çoruh’un İstanbul ve Ankara Turistik Otel-Lokanta ve Emsali İşverenler Sendikası tarafından 1962’de yayınlan “Ekonomik Dayanağımız Turizm” adlı eseri ise turizm kavramını genel anlamıyla değerlendiren ve Türkiye’deki turizm literatürüne katkı sağlayan iki önemli çalışma olmuştur.¹⁸⁵⁸

¹⁸⁵¹ “Karayolları Haritasında Değişiklikler Yapılıyor”, *TOK Belleteni*, S.199-200, Ağustos-Eylül 1958, s.20.

¹⁸⁵² “TOK İdare Heyeti’nin 1960 Yılı 3. İçtima Zaptı”, *TOK Belleteni*, s.5.

¹⁸⁵³ *V. Turizm Danışma Kurulu...*, s.32.

¹⁸⁵⁴ Abdülhak Şinasi Hisar, *İstanbul ve Piyer Loti*, İstanbul, 1958.

¹⁸⁵⁵ Çelik Gülersoy, “Pierre Loti ve İstanbul”, *TOK Belleteni*, S.208-209, Mayıs-Haziran 1959, s.20.

¹⁸⁵⁶ Reşad Ekrem Koçu, Topkapı Sarayı, İstanbul, 1960; “TOK İdare Heyeti’nin 1960 Yılı 3. İçtima Zaptı”, *TOK Belleteni*, s.11.

¹⁸⁵⁷ Bkz.; Süreyya Ergün, *Modern Turizmin Temayülleri ve Turizm Ekonomisi*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1960.

¹⁸⁵⁸ “Yeni Yayınlar”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültüre Gazete)*, S.5, 5 Kasım 1962, s.2.

Türk turizm literatüründe önemli bir yeri olan “Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni” BYTB döneminde de yayın çalışmalarını sürdürmüş ve ülke ve dünya sathındaki turizm faaliyetlerini konu alan içeriği ile alanındaki özgün yerini korumuştur. Bu çalışmalara ek olarak, ilk sayısı 1958’de yayımlanan “Havacılık ve Turizm” dergisi, BYTB Turizm Dairesi tarafından 15 günde bir olarak “*Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınması ancak turizm sayesinde mümkün olacaktır*” ibaresiyle ilk sayısı 19 Ocak 1962 tarihinde yayınlanan “Turizm Bülteni”, “*Haftalık, Turistik Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gazete*” ibaresiyle Türkçe ve İngilizce olarak ilk sayısı 27 Eylül 1962 tarihinde çıkan, sahipliğini ve mesul müdürlüğünü Necmiye Atalan’ın yaptığı, Türkiye ve dünyadaki turistik otellere, turizm ve seyahat acentelerine, sefaretlere ve ticari müesseselere dağıtım yapılan “Turizm” gazetesi, Türkiye Millî Gençlik Teşkilatı (TMGT) Turizm Müdürlüğü’nün yayın organı olarak ilk sayısı 1960 yılı Nisan ayında çıkan “Turizm” dergisi, BYTB’nin desteğiyle mesul müdürlüğünü Sunal Ereörnek’in yaptığı, ilk sayısı 1962 yılı Haziran ayı itibariyle çıkarılmaya başlanan “Turizm Dünyası” dergisi söz konusu dönem itibariyle Türkiye turizmi hakkında bilgilendirici ve tanıtıcı konuları işleyen önemli yayın organları olmuştur.

Ülke dışındaki tanıtım ve propaganda faaliyetlerinde, ülke sathındaki turizm odaklı yayın faaliyetlerine göre yabancıların Türkiye ile ilgili kaleme aldıkları eserlerin etkisi hiç şüphe yok ki daha fazla olmuştur. Türkiye’yi turistik açıdan dışarıdan bir gözle değerlendiren bu kapsamdaki çalışmalara geniş çaplı olarak değinmekte fayda vardır. Dr. Ising Verlag ile Dr. Herbert Kreft’in İstanbul ve Bursa seyahat notlarını fotoğraflarla zenginleştirerek 1956’da yayınladıkları “İstanbul-Bursa in Worth und Bild Gefast” adlı eser bu tür çalışmalar arasında yer almıştır. Ortaçağ kilise ve mozaiklerinden çok Müslüman Türk eserlerine yer vererek, Türk sanatının seçkin eserlerini gözler önüne seren bu yayın faaliyetinin yabancı kamuoyunda dikkat uyandırdığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁵⁹

Fransız Sanat Tarihçisi ve Arkeoloğu Prof. Dr. Albert Gabriel’in 1958’de yayınlanan “Une Capitale Turque: Brousse, Bursa” adlı eseri şehirdeki Türk mimari eserleri hakkında bilgi vermiş ve bu eserleri resimleriyle teşhir etmiştir. Fransız Arkeoloji Enstitüsü ile Millî Eğitim Bakanlığı’nın desteğiyle yayınlanan eserinde Gabriel, Bursa’ya “Aziz Beldemiz” şeklinde hitap etmiştir. Hasan Ali Yücel, Batı bilim dünyasına bağımsız bir Türk mimarisinin olduğunu kabul ettiren isim olarak değerlendirdiği Gabriel’in söz konusu eserini medeniyet davasında birçok haksızlığa uğrayan Türk milletine kıymetli bir armağan olarak takdim etmiştir.¹⁸⁶⁰

¹⁸⁵⁹ Çelik Gülersoy, “Türkiye Hakkında Yeni Neşriyat: İstanbul-Bursa”, *TTOK Belleteni*, S.199-200, Ağustos-Eylül 1958, s.15.

¹⁸⁶⁰ Hasan Ali Yücel, “Prof. Gabriel’in Bursası”, *TTOK Belleteni*, S.208-209, Mayıs-Haziran 1959, s.7-8; Ayrıca bkz.; R.N. Darago, “Bursa’ya Layık Bir Abide”, *TTOK Belleteni*, S.210-211, Temmuz-Ağustos, 1959, s.3-5.

İsviçre’de Zürih’teki Fretz&Wasmuth adlı yayınevi 1959’da Türkiye ile ilgili bilgileri de ihtiva eden üç kitap hazırlamıştır. Bunlardan Hellmut Hell’in “İstanbul” isimli resimli büyük boyutlu kitabı, şehirde bulunan Türk-İslam eserlerinden daha çok Bizans eserlerine yer vermiş, bununla birlikte İstanbul’un tarihî ve tabii güzelliklerini tanıtan önemli bir çalışma olmuştur. Diğer bir kitap, İsviçreli Josef F. Bossart ile bir arkadaşının motosiklet ile Türkiye üzerinden Hindistan’a olan seyahatlerinin hatıralarını içeren “Stürmische Wüsten, Grüner Mond: Eine Radreise Durch D. Orient” adlı eser idi. Bu seyahatin Kızılırmak’tan İran sınırına kadar Türkiye ile ilgili kısımları bir macera anlatısıyla kaleme alınmıştı. Üçüncü kitap ise Girit Adası’nın resimli bir kitabı idi. Kitapta, adadaki nüfus ve iskân durumu, Türk camileri ve tabii güzellikler hakkında bilgi verilmişti.¹⁸⁶¹

Almanya’daki Tübingen şehrinde bulunan “Hopfer Verlag Yayınevi” tarafından, İstanbul’a ait bir albümün de müellifi olan Vera Hell’e hazırlatılan küçük boyutlu rehber Türkiye’ye ait turistik bir başvuru eseri olmuştur. Turistik yerlerin planlarını içeren rehber eserlere ciddi derecede ihtiyaç duyulan söz konusu dönemde yayınlanan bu eser önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu rehber İstanbul, Edirne, Bursa, Efes, İzmir, Bergama, Priene ve Troya hakkında ziyaret bilgilerini ve buralara ait harita, plan ve krokileri içermekte idi.¹⁸⁶² Almanya’da Türk tarihine ve lisanına dair yayınlarıyla dikkat çeken “Otto Harassowitz Yayınevi” de Herbert Jansky’nin Almandan Türkçeye mufassal lüğatinin “J” harfine kadar olan ilk cildini neşrederek, ticari ve kültürel ilişkileri gün geçtikçe gelişen iki ülke arasındaki kültürel bağların da kuvvetlenmesine yardımcı olmuştur.¹⁸⁶³ Yine bu dönemde, İtalya’nın kuzeybatısındaki Novara’da faaliyet gösteren “Istituto Geografico de Agostini” adlı kuruluş tarafından “Türkiye” adlı bir eser ile “Visioni di İstanbul” adlı bir albümün yayınlandığı görülmektedir. Enstitü bu eserleri kendi imkânları ile basarak dünyanın belli başlı yayınevlerine dağıtmıştır.¹⁸⁶⁴ Günlük Alman gazetelerinde siyasi ve sosyal konularda yazılar yazan Kasimir Edschmid, Güney Avrupa’ya yaptığı bir seyahate dair hatıralarını “Stürme und Stille am Mittelmeer” (Akdeniz’de Fırtına ve Sükûnet) adlı eseriyle 1959’da yayınlamıştır. Yazar Avusturya, İtalya, Yunanistan ve Ege adaları manzaralarının yanı sıra Kıbrıs’tan, Anadolu sahillerinden ve İzmir’den de bahsetmiştir. Yazarın Kıbrıs ve Ege Adaları konularında siyasi alanda Yunan tezlerine karşı Türkiye’nin lehinde görüşlerde bulunması dikkat çekmiştir.¹⁸⁶⁵ Aynı yıl Londra’da neşredilen Freya Stark’ın “Riding to the Tigris” adlı eseri Van Gölü’nün güneyinde kalan Hakkari ve Siirt vilayetleri ile Irak sınırına kadarki bölgeler hakkında tanıtıcı bilgiler vermekte ve yöre halkına ait fotoğraf ve yazıları içermekte idi. BYTGM’nin materyal yardımı ile 1957’de Phoenix House Ltd. tarafından Londra’da yayınlanan İrfan

¹⁸⁶¹ Çelik Gülersoy, “Türkiye Hakkında Yeni Neşriyat”, *TOK Belleteni*, S.215, Aralık 1959, s.20.

¹⁸⁶² Çelik Gülersoy, “Hopfer Rehberi”, *TOK Belleteni*, S.225, Ekim 1960, s.20.

¹⁸⁶³ Çelik Gülersoy, “Yeni Neşriyat: Almandan Türkçeye Lügat”, *TOK Belleteni*, S.201, Ekim 1958, s.12.

¹⁸⁶⁴ Çelik Gülersoy, “Türkiye Hakkında Neşriyat”, *TOK Belleteni*, S.218, Mart 1960, s.10.

¹⁸⁶⁵ Bahsi geçen kitap için bkz.; Kasimir Edschmid, *Eischmid Stürme und Stille am Mittelmeer*, Stuttgart, H. Goverts, 1959.

Orga'nın "The Young Traveller in Turkey" adlı kitabı ise kardeş iki talebenin ülke içinde hayali yolculuklarını anlatan, gençlere yönelik bir seyahat kitabı idi.¹⁸⁶⁶

ABD'deki Yale Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Dr. Röthlisberger'in İsviçre'nin Bern şehrindeki "Kümmerly+Frey Yayınevi" tarafından yayınlanan "Türkiye Tarihine Seyahat" adlı eseri Ege adalarından Çeşme'ye uzanan bir yolculukla başlamaktaydı. Ziyaret edilen şehirlerin fotoğraflarının yanı sıra gravürlerine de yer verilen kitabın sonunda Venedikli Marco Polo'dan Hollandalı Fransisken Rubruck'a kadar birçok seyyahın ve muharririn seyahatnamelerinde Türkiye'ye dair verdikleri özgün bilgiler dostça bir yaklaşımla aktarılmıştı.¹⁸⁶⁷ Almanya'nın Hükümet merkezi Bonn'da Millî Meclis'in haftalık faaliyetlerini aksettiren "Das Parlament" adlı gazetenin 24 Ağustos 1959 tarihli nüshası Türkiye'ye tahsis edilmiş "fevkalade nüsha" olarak tanzim edilmişti. Yetkili yazarlar tarafından Türkiye ile ilgili birçok konuda yazılmış tarihî-felsefî makaleler ülkenin uluslararası alanda siyasi ve medeni anlayışını ortaya koymayı hedeflemişti.¹⁸⁶⁸ Bu yıllarda tanınmış yazar H. Sperl de Viyana'da "Das Kleine Volksblatt" gazetesinde "Mucizeler Diyarı Anadolu" başlıklı bir yazı yazarak, Akdeniz sahillerini "Şarkın Rivierası" ve ideal kamp yerleri olarak aksettirmiş ve Anadolu halkının misafirperverliğinden bahsetmiştir.¹⁸⁶⁹ ABD'de yayınlanan "Sports Illustrated" isimli derginin müdürlerinden Mitchell Carceton'un Türkiye'yi Amerikalılara tanıtmak maksadıyla bu yıllarda Türkiye'ye geldiği ve Antalya'ya ve oradan da İzmir'e seyahat ederek buralardaki tarihî eserleri resimlerle tespit ettiği anlaşılmaktadır. İstanbul'u ilginç bir şehir olarak tanımlayan Carceton, ABD'de Türkiye'ye seyahat için acentelerin reklam çalışmalarına başladığını ifade etmesi ise ABD'de icra edilen turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri açısından önem arz etmiştir.¹⁸⁷⁰ Türkiye'de bulunan ve yaşayan İngiliz "Daily Mail" muhabiri Cedric Salter de görevi sırasında Türkiye'yi baştan başa gezme fırsatı bulmuş, bu suretle kaleme aldığı "Introducing Turkey" adlı eserinde ülkenin iklimi, mimarisi, toplumsal yapısı ve ülkedeki tatil imkânları hakkında esaslı bilgiler vermiştir.¹⁸⁷¹

2.3. Turistik Hatıra Eşyaları

BYTB döneminde, turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri kapsamında mesafe kaydetmeye gayret gösterilen konulardan biri de turistik hatıra eşyası üretimi ve pazarlanması meselesi olmuştur.

¹⁸⁶⁶ Çelik Gülersoy, "Türkiye Hakkında Neşriyat: Akdeniz Seyahatnamesi", *TTOK Belleteni*, S.221-222, Haziran-Temmuz 1960, s.20.

¹⁸⁶⁷ Çelik Gülersoy, "Türkiye Tarihine Seyahat", *TTOK Belleteni*, S.225, Ekim 1960, s.20.

¹⁸⁶⁸ Çelik Gülersoy, "Das Parlament'in Türkiye Özel Sayısı", *TTOK Belleteni*, S.225, Ekim 1960, s.20.

¹⁸⁶⁹ "TTOK İdare Heyeti'nin 1960 Yılı 2. Toplantısı Zaptı", *TTOK Belleteni*, s.9.

¹⁸⁷⁰ "TTOK 3 Ekim Pazartesi Günü Toplanan İdare Heyeti'nin 1960 Yılı 9. İctima Zaptıdır", *TTOK Belleteni*, S.226, Kasım 1960, s.7.

¹⁸⁷¹ Söz konusu kitap için bkz.; Cedric Salter, *Introducing Turkey*, Published by Methuen&Co, London, 1961.

Bu yıllarda BYTB tarafından “Turizm Davasında Otelciliğin Etüdü” ve “Türkiye’ye Niçin Turist Gelir?” başlıkları ile birer anket düzenlenmiş, bu münasebetle yapılan basın toplantısında Bakanlığın Turizm Müşaviri Necat Yurdakul yurt dışında turistlere yönelik propaganda ve ağırlama çalışmalarının Bakanlıkça temel ilke olarak ele alındığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda hatıra eşya ve küçük el sanatlarının turizm sanayisi ile yakın ilişkisine temas etmiş ve bu sanatlarla iştilal eden köylerin kalkınmasında arz ettikleri önemi vurgulamıştır.¹⁸⁷²

Bu dönemde, Başbakanlık makamı bünyesinde teşkil edilen “Mevzuat ve Hukuki Tedbirler Komisyonu”nun Başbakanlık Müsteşar Muavini Muslih Fer’in başkanlığında 1961 Ocak ve Şubat aylarında gerçekleştirdiği toplantılar sırasında turistik hatıra eşyaları konusu da irdelenmiştir. Ülkede turistlerin rağbet edecekleri mahalli hususiyetleri taşıyan hatıra eşyası türünden el ve ev sanatları imalini teşvik ederek satın alıp, satışı arz etmek üzere bir teşkilata şiddetle ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda küçük sanat erbabı için yeni iş sahaları açarak el emeğini değerlendirecek olan böyle bir teşkilatın finansmanı konusunda “The Investment Company of America” (ICA) adlı şirketin yardımından ve zirai mahsul fazlası karşılıklarından da faydalanılmasının mümkün görüldüğü ifade edilmiştir. Toplantılar sırasında Sanayi Bakanlığı temsilcisi küçük sanatkârların mali sıkıntılar içinde bulduklarına temasta imalatçıdan mamullerini doğrudan alabilecek bir teşkilata gerek olduğunu beyan etmiştir. Diğer yandan Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde turistlere ve yabancılara döviz karşılığında satış yapmak üzere başka ülkelerde olduğu gibi özel mağazaların açılmasının da bu çerçevede düşünülmesi gerektiği, bu konuda Sanayi, Maliye, Ticaret ve Sanayi, Gümrük ve Tekel, BYT Bakanlıkları tarafından bir an evvel ortak bir karar alınmasının gereği ifade edilmiştir.¹⁸⁷³

Bu dönemde Başbakan İsmet İnönü tarafından teşkil olunan Bakanlar Kurulu’nun programının görüşülmesi sırasında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu adına Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz: “...iç ve dış turizmden beklediğimiz verimin tahakkukunda Türk el sanatları ile hediyelik turistik eşya konusunu süratle ele almak ve bu kollarla gelişme imkânlarının sağlanması için sürekli tedbirleri geciktirmeden ittihaz etmek lâzım geldiği kanaatindeyiz...”¹⁸⁷⁴ diyerek muhalefetin hükümetten beklentilerini dile getirmiştir.

1955’te kurulmuş olan Türkiye Turizm Bankası’nı daha etkin ve işlevsel bir hâle getirmek üzere bir kanun tasarısı hazırlanmış,¹⁸⁷⁵ nihayetinde BYTB’ye verilen yetki çerçevesinde yatırımlara kredi ve proje desteği ile teknik konularda katkı sağlamak ve Merkezi İstanbul’da olmak üzere “Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi”

¹⁸⁷² “1960 Yılındaki Turizm Gelirimiz 5.460.156 Dolar”, *Cumhuriyet*, 23.07.1961, s.3.

¹⁸⁷³ *Türkiye Turizminin Gelişmesi Hakkında Raporlar*, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1961, s.35.

¹⁸⁷⁴ “Başbakan İsmet İnönü Tarafından Teşkil Olunan Bakanlar Kurulunun Programının Görüşülmesi”, *MMTD*, D.1, C.6, T.1, 109. Birleşim, 05.07.1962, s.188 vd.

¹⁸⁷⁵ Esat Tekeli, “Turizm Bankası Kanuni Teşekkül Hâline Getirilirken”, *Cumhuriyet*, 19.04.1960, s.2.

kurulmuştur. Bankanın turizm sanayisine yönelik olarak yapacağı işler arasında yer alan hatıra eşyası imal etmek veya ettirmek, satın almak ve satmak, müzelerle mutabakat halinde müzelerin propagandasına ve müze eserlerinin tanıtılmasına hizmet edecek neşriyat yapmak, kartpostal, biblo, tablo, albüm gibi hediyelik eşyaları imal ettirmek ve satmak gibi faaliyetler bulunmaktaydı.¹⁸⁷⁶

El sanatlarını turistik açıdan incelemek üzere, Necdet Yurdakul'un başkanlığında Eskişehir'e gelen Devlet Planlama Dairesi Özel İhtisas Komisyonu yetkilileri özellikle lüle taşı imal yerlerinde incelemelerde bulunmuşlardır. Heyet mensupları önem verildiği takdirde yabancıların "beyaz altın" adını verdikleri lüle taşının ülkenin turizm davasında önemli bir rol oynayacağını belirtmişlerdir.¹⁸⁷⁷ Nitekim Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)'nda yapılması öngörülen turistik yatırım programları ve propaganda harcamaları kapsamında hatıra eşya üretiminin ve pazarlanmasının desteklenmesi için de önemli miktarda pay ayrıldığı görülmektedir.¹⁸⁷⁸

Cumhuriyet senatosunda 1963 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Sanayi Bakanlığı Bütçesi görüşülürken Aydın milletvekili İskender Cenap Ege turizmin hızlı bir şekilde gelişme göstermesiyle, hediyelik turistik eşya sanayisinin kurulması hususunda meydana gelen gerekliliği dile getirmiştir. Bu gereklilikler karşısında, Almanya, İngiltere, Japonya ve İtalya gibi ağır sanayide ileri ülkelerde küçük sanatları koruyucu kanunların çıkarıldığına, dernekler kurulduğuna ve geniş organizasyonlar meydana getirildiğine değinen Ege, bu tedbirler sayesinde küçük sanatların milyonların geçimini sağlayan ve devletlere çeşitli menfaatler temin eden müesseseler haline geldiğine işaret etmiştir. Takiben senato üyelerine turistik eşya meselesinin Türkiye için yeni fakat önemli bir mesele olduğunu, ülkeye gelen turistlerin özellikle orijinal turistik eşya arayışı içine girdiklerini belirtmiştir. Buna karşılık Halk Bankası'nın konuya ilişkin raporlarında, el sanatları ve hediyelik eşya konusu ile uğraşan ustalardan birçoğunun özgün ürünler ortaya çıkarabilecek kabiliyette olduklarını, ancak bu ürünlerin tutmama ve elde kalma riskini göze alamamaları nedeniyle ısmarlama usulüyle veya çevrenin ihtiyacına göre mal imal ettiklerini vurgulanmaktaydı. Bu ustaların kaygılarını giderecek projelerin hazırlanması, gerekli maddi kaynak ile malzemelerin temin edilmesi, yurt içi ve yurt dışına yönelik pazarlama imkânlarının hazırlanması hâlinde ciddi bir üretimin ve pazarlamanın söz konusu olabileceğini ifade etmiştir. Küçük sanatların bazılarının sanat enstitülerinde ve meslek okullarında tedris edilmekte olduğunu, buna ek olarak hediyelik turistik eşya üretimine ilişkin sanatlar için de okullara dersler konulmasının önem arz ettiğini vurgulamıştır. Ege, eski Türk hayatı ile kılık kıyafet ve motiflerinden istifade edilerek yapılacak resim, bebek, heykel, biblo, ağaç oymaları, heykeller, bilezik, küpe, maskot, kolye ve yüzüklerin yurt içinde sürekli

¹⁸⁷⁶ "Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası Kanunu", *Resmî Gazete*, 10.05.1960, S.10501, Kanun No:7470, Kabul Tarihi: 04.05.1960.

¹⁸⁷⁷ "Lüle Taşı ve Turizm", *Cumhuriyet*, 08.02.1962, s.5.

¹⁸⁷⁸ *Kalkınma Plânı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, s.427; Cevat Geray, "Kalkınma Plânı, Turizm ve Şehirciliğimiz", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ocak 1963, S.207, s.72-73.

ve gezici sergiler düzenlenmesi, yurt dışında ise sergilerle birlikte vitrin düzenleme, fotoğraf, broşür ve katalog basım ve dağıtım gibi çalışmalarla turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerine önemli ölçüde katkı sağlanabileceğini de ifade etmiştir.¹⁸⁷⁹

Yine benzer çalışmalar kapsamında gazeteci, yazar ve bürokrat Hasan Refik Ertuğ, İtalyanların ABD’li yetkililere Washington şehrinde Potomac köprüsünün ayakları üzerinde yer almak üzere hediye ettikleri 4 heykelin İtalya’nın ve İtalyan sanatının tanıtımına hizmet ettiğini ifade etmiştir. Önemli bir turist potansiyeline sahip ABD’ye benzer amaçlar doğrultusunda verilecek Türkiye ile ilgili bir hatıra hediyeinin ülkenin tanıtımına ciddi bir katkıda bulunabileceğini vurgulamıştır.¹⁸⁸⁰ Bütün bu öneriler söz konusu dönem itibariyle turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri konusunda ülke aydınlarının ve yetkililerinin özgün fikirler ve faaliyetler içinde olduğunu göstermektedir.

2.4. Tercüman-Rehberler ve Ağırlama Faaliyetleri

BYTB döneminde, turizm elçileri durumunda olan tercüman ve rehberlerin yetiştirilmesi ve eğitimi hususunda mevcut imkânlar doğrultusunda ciddi çalışmalarda bulunulduğu görülmektedir. Bakanlığın teşvikiyle İstanbul’da “Tercüman Rehberler Birliği”nin kurulması bunun bariz bir göstergesini oluşturmaktadır. Ancak bu kuruluşun kısa vadede etkin bir çalışma imkânına sahip olamadığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁸¹ Bu yöndeki eksiklik çeşitli kurum ve kuruluşların gayretleri ile giderilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen dönem itibariyle, İstanbul’a yönelen yoğun turist akışı neticesinde ortaya çıkan ihtiyaçlar çerçevesinde İstanbul Vilayet Turizm Danışma Kurulu’nun aldığı: “*Kapalıçarşı’da turistlerin alışverişlerini kolaylaştırmak üzere devamlı tercüman-rehber bulundurulması kararı*”¹⁸⁸² bu gayretlerden bir örnek teşkil etmektedir.

1958’de İstanbul’da tercüman-rehber yetiştirmek üzere BYTB İstanbul İl Temsilciliği bünyesinde bir “Tercüman-Rehber Kursu”nun açıldığı görülmektedir. Yoğun talep gören bu kursa başvuran 725 kişiden aranan niteliklere sahip 348 kişi giriş sınavına alınmış ve yüksek puan alan 100 kişi kursa katılmaya hak kazanmıştır. Netice itibariyle Fransızcadan 35, İngilizceden 27, Almancadan 17, Arapçadan 10, İtalyancadan 9, İspanyolcadan 2 kişi başarılı olmuştur.¹⁸⁸³ BYTB’nin ikinci devre tercüman-rehber kursu 1962 yılı Kasım ayı sonlarında İzmir’de açılmış, başvuran 90 kişiden başarılı görülen 67 kişi kursa devam etmiştir. Kursun açılış programında İzmir İl Basın Temsilcisi ve Turizm Müdürü Avni Sezer kurs çalışmalarını hakkında bilgi vermiş,

¹⁸⁷⁹ “Sanayi Bakanlığı Bütçesi”, *CSTD*, D.1, C.1, T.1, 41. Birleşim, 06.02.1963, s.508-509.

¹⁸⁸⁰ Hasan Refik Ertuğ, “Amerikalılara Türkiye’yi Nasıl Tanıtabiliriz?”, *TOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, s.5-7.

¹⁸⁸¹ *V. Turizm Danışma Kurulu...*, s.16.

¹⁸⁸² “Kapalıçarşı’da Turistler İçin Rehber Bulunacak”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ekim 1961, S.192, s.286.

¹⁸⁸³ *V. Turizm Danışma Kurulu...*, s.19.

Vali Vekili Yakup Yücel ülkenin benimsediği büyük bir dava olan turizm alanında turizmin gelişmesi için çaba sarf eden bilgili ve tecrübeli rehberlerin oynadığı önemli role temas etmiştir. İlk dersler Dr. Ergun Göksan tarafından “turizmin tarifi ve çeşitleri” ve Emniyet Muavini Avni Zeki Vural tarafından “pasaport muameleleri” hakkında olmuştur. Kurs kapsamında adaylar turistik bölgelerde uygulamalı olarak eğitim görmüşlerdir. Kursu başarılı bir şekilde tamamlayanlar BYTB tarafından aldıkları “Tercüman-Rehber Belgesi” ile seyahat acentelerinde görev yapabilmekteydiler.¹⁸⁸⁴

Bu dönemde TMGT bünyesinde, Türkiye’de yerli ve yabancı gençlik turizminin gelişmesi ve teşvik edilmesi için çalışmak ve ülke tanıtımına hizmet etmek üzere “Turizm Müdürlüğü” teşkil edilmiştir.¹⁸⁸⁵ Bu birim tarafından açılan rehberlik kursu, Türkiye’ye gelen genç turistlere her türlü yardımın ve kolaylığın gösterilmesini temin edecek genç rehberler yetiştirmek, kursa iştirak edenlere başta İstanbul olmak üzere ülkenin turistik bölgelerini tanıtmak, TMGT Turizm Müdürlüğü’nde faaliyet gösterecek idari görevlileri yetiştirmek gibi amaçlar doğrultusunda hareket etmekteydi. Genç rehberler, şahıslarında ideal Türk gençliğini temsil ederek, ülkeye gelecek genç turistleri karşılamak, onlara ülke hakkında bilgi vermek, böylece genç turistlerin Türkiye’de kalış sürelerini uzatmak görevini üstlenmişlerdi. Kursu katılanlarda Türkiye vatandaşı olmak, iyi derecede bir yabancı dil bilmek, adayların lisan seviyesini ortaya koyacak testte yeterliğini ispat etmek ve 18-35 yaş arasında bulunmak gibi temel şartlar aranmaktaydı. Çalışma programında teorik ve uygulamalı dersler bulunmaktaydı. Her çarşamba TMGT merkez binasında turizm sahasında yetkin kimseler tarafından adaylara konferanslar verilmekte, tarihî abideler ele alınmakta, adayların bilgi dağarcıkları güncel bilgilerle takviye edilmekteydi. Her hafta cumartesi veya pazar gününde İstanbul’un camileri, sarayları ve müzeleri gezilmekte, o yerin yetkili kişileri tarafından verilen izahat dinlenmekte, notlar alınmaktaydı. Kursun gezi programı, rehberlik için uygulama sahasını teşkil etmekteydi. Söz konusu gezi programında Ayasofya, Arkeoloji, Şark Eserleri, Türk ve İslam Eserleri, Yedikule, Kariye ve Mozaik Müzeleri; Sultanahmet, Süleymaniye, Beyazıt, İmrahor, Rüstem Paşa ve Küçük Ayasofya Camileri, Eyüp Camii, Türbesi ve Külliyesi, Fatih Camii ve Türbesi, Yeni Camii; Topkapı, Blachernae ve Tekfur Sarayları; hipodrom, Yerebatan Sarnıcı, St. İren Kilisesi, Ayvansaray Surları, Rumeli Hisarı, Galata Kulesi, Kilyos, Şile, Yalova ve Büyükkada gibi turistik yerler bulunmaktaydı.¹⁸⁸⁶ “Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) İzmir Turizm Müdürlüğü”nün de bu dönemde turist rehberi yetiştirme ve eğitim faaliyetlerine ilgi gösterdiği görülmektedir. Söz konusu müdürlüğün 1962’de düzenlediği amatör rehber kursuna iştirak eden 30 adaydan 9’u başarılı olarak mezun olmuştur. Rehberlerin diplomaları ile rehberlik kartlarının MTTB tarafından verilen bir balo ile Bakan Celal Tevfik Karasapan tarafından takdim edildiği ve başarılı

¹⁸⁸⁴ “Tercüman Rehber Kursunun 2. Devre Çalışması Başladı”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gazete)*, S.7, 30 Kasım 1962, s.1.

¹⁸⁸⁵ “TMGT Turizm Müdürlüğü”, *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.1, Nisan 1960, s.1.

¹⁸⁸⁶ Oktay Alpin, “Rehberlik Kursu TMGT İçin Genç Rehber ve Turizm Elemanı Yetiştirecek”, *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.4, Temmuz 1960, s.1.

sıralamasında ilk üçe girenlere hediyeler verildiği görülmektedir. Kursun üçer aylık süreçler şeklinde devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁸⁷

Turistik tanıtım ve propaganda çalışmalarının önemli bir unsurunu teşkil eden ağırlama faaliyetlerine de BYTB döneminde önem verilmiş, turizm alanında faaliyet gösteren yetkililer ve araştırmacılar da ağırlama faaliyetlerinin şekli ve önemi üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Örneğin, söz konusu dönem itibariyle dünya basınında Türkiye'ye dair çıkan makale sayısında artış görülmesini memnuniyetle karşılayan Çoruh, ülkeye kendi talepleriyle gelen gazetecilere, dergi muharrirlerine ve bilim adamlarına yardımcı olmak, kolaylık göstermek, Türkiye'yi anımsatan hediyeler vermek, onları yemeğe davet etmek, gezdirmek ve hatta bu misafirlerin Türkiye'deki masraflarının bir kısmını "diplomatik" bir şekilde karşılamak suretiyle Türkiye adına yapılacak propaganda çalışmalarına ciddi bir katkı sağlanabileceğini ifade etmiştir. Bu suretle Türkiye'yi tanıtıcı makaleler yazmak niyetinde olan bu insanların daha dostane bir lisan kullanması, aleyhte yazmayı düşünenlerinin de daha sağduyulu hareket etmesi temin edilebilecekti.¹⁸⁸⁸ Ciddi bir turist potansiyeline sahip ABD'de Türkiye'nin aydınlar arasında bile yeterince tanınmadığını ifade eden Hasan Refik Ertuğ söz konusu dönem itibariyle Türkiye'yi Mısır'da, Lübnan'da veya İran'ın ötesinde sanan Amerikalılara sıklıkla rastlandığını belirtmiştir. Bu nedenle Ertuğ, Türkiye'yi tanıtmak üzere gazeteci, radyocu ve bilim adamı gibi kitleler üzerinde etkili olabilecek kişilerden yararlanılmasının, bu tür kişiler için davetler ve seyahatler düzenlenmesinin, bu çalışmalarda tecrübeli olan ABD'deki meslek teşekküllerinden istifade edilmesinin faydalı olacağını vurgulamıştır. Bu şekilde temin edilecek faydanın hiçbir maddi ölçüyle kıyas kabul etmeyeceğini belirtmiştir.¹⁸⁸⁹ İngiliz Tarihçi Cedric Salter de doğrudan ticari menfaatlere dayanan paralı ilanların yerine tanınmış isimlerin ülkeye davet edilmesinin bir moda akımı yaratarak kitleleri Türkiye'ye çekebileceğine işaret etmiştir. Örnek olarak, dikkatle seçilmiş seyahat yazarı, editör, milletvekili, sanatkar veya dükten müteşekkil bir heyetin Türkiye'ye davet edilerek bir hafta civarında ağırlandmasının, turistik yerlerde gezdirilmesinin, bu heyete polis ve gümrük işlemlerinde azami kolaylık sağlanmasının ülke tanıtımına önemli ölçüde katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Bu tanınmış isimlerin Türkiye'ye davet edilmelerinin bile haber konusu olmaya değer olduğunu, bu durumda gazetelerin halkın merakını gidermek üzere ağırlama programı hakkında ayrıntılara da girmek durumunda kalacaklarını ifade etmiştir. Bu kişilerin ülkelerine döndüklerinde de doğal propaganda yaparak halkın ilgisini Türkiye'ye çekebileceklerine işaret etmiştir.¹⁸⁹⁰

¹⁸⁸⁷ "MTTB Rehberleri", *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gazete)*, S.5, 5 Kasım 1962, s.1.

¹⁸⁸⁸ Selâhaddin Çoruh, "Turizm Propaganda IX", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, Temmuz 1958, S.153, s.288.

¹⁸⁸⁹ Hasan Refik Ertuğ, "Amerikalılara Türkiye'yi Nasıl Tanıtabiliriz?", *TOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, s.5-7.

¹⁸⁹⁰ Cedric Salter, "Türkiye Bir 'Turist Memleketi' Olacaktır", *TOK Belleteni*, S.201, Ekim 1958, s.6-7.

Bu bilgiler ışığında; turizmci, gazeteci, yazar, sanatçı, sporcu, bilim insanı ve devlet yetkililerinden müteşekkil geniş bir grup turistik tanıtım ve propaganda çalışmaları çerçevesinde belirlenen ağırlama programı kapsamında Türkiye’de misafir edilmiştir. ABD turizm acentelerinin mesleki teşekkülü olan ASTA (American Society of Travel Agents)’nın yetkilileri 1954’te Türkiye’de ağırlanmışlar, takiben 1957’de farklı bir ağırlama programı çerçevesinde Türkiye’de misafir edilmişlerdir. Söz konusu acente yetkililerinin bu davetlerin ardından Türkiye’deki turistik faaliyetlerini artırmak üzere teşebbüse geçtikleri anlaşılmaktadır.¹⁸⁹¹ 1958 yılı itibariyle Türkiye Turizm Bankası ile İstanbul Turistik Otelleri Derneği’nin davetiyle İtalyan otelcileri ile eşlerinden oluşan 300 kişilik bir grup Agamemnon gemisiyle İstanbul’a gelmiş ve Park Otel’de misafir edilmişlerdir.¹⁸⁹² 1960’ta ise ABD’nin meşhur turistik otellerinden biri olan “The Pontchartrain Otel”nin sahibi E. Lysle Aschaffenburg de eşi ile İstanbul’u ziyaret etmiş, kendisine hususi ilgi gösterilmiştir.¹⁸⁹³

ABD’nin tanınmış moda dergilerinden “Mademoiselle”nin baş mankeni Bayan Ann ve fotoğrafçısı Bay Ray ile Amerikan “Petit Konfeksiyon” müessesesinin sahibi Bay Glen 1958’de ziyaret maksadıyla Türkiye’ye gelmişlerdir. BYTB İstanbul Turizm Bürosu personeli tarafından havaalanında karşılanan bu isimler Hilton Otel’ne yerleştirilmişlerdir. Bu moda ekibi, İstanbul’da kaldığı süre içinde “Mademoiselle” dergisinin Nisan sayısı için çeşitli fotoğraflar çekmişlerdir. Bu gelişmelerin akabinde “Petit Konfeksiyon”, BYTB’nin teşvikiyle bütün dünyaya Türk motiflerini tanıtmak üzere 10.000 adet motif desenli zarf hazırlamıştır.¹⁸⁹⁴

1960 yılı Şubat ayı itibariyle 600 turist ile İstanbul’a gelen Liberya bandıralı Olimpia yolcu gemisi, BYTB tarafından görevlendirilen bir ekip tarafından Çanakkale’de karşılanmıştır. İstanbul’a kadar turistlere üç tanıtım filmi gösterilmiş, üç konferans verilmiş, dört folklor ekibi de 2 saat süresince mahalli dans gösterileri yapmışlardır. Bu arada turistlere Türkiye ile ilgili bilmece tarzında sorular sorulmuş, bilenlere hediyeler verilmiştir.¹⁸⁹⁵ İtalyanların Leonardo da Vinci adlı lüks transatlantığı ABD ve Avrupa’da şubeleri bulunan “Şöhretlere Hizmet Şirketi” tarafından düzenlenen “şöhretler gezisi” münasebetiyle 16 Şubat 1962 tarihinde 497 yolcusu ile İstanbul limanına demir atmıştır. Gemide, sessiz sinema döneminin sevilen kadın yıldızı Gloria Swanson, film artisti Joan Fontaine, kovboy, salon filmlerinin tanınan ismi Zachary Scott ile Anglo-Sakson ülkelerinde tanınmış sahne artisti ve senarist olan karısı Ruth Ford, genç aktör Hugh O’Brian gibi tanınmış isimler de bulunuyordu. Çanakkale’de gemiye binen Türk halk oyunları ekibinin gösterileri ve Basın-Yayın ve Turizm Bürosu’nun hediye ettiği sigara, kuru üzüm ve broşürler söz konusu ziyaretçilerde

¹⁸⁹¹ V. Turizm Danışma Kurulu..., s.19.

¹⁸⁹² “Turizm Ucuzluk Demektir”, *Cumhuriyet*, 04.11.1958, s.3; Mazhar Kunt, “Turizm Ucuzluk Demektir”, *TTOK Belleteni*, S.202, Kasım 1958, s.20.

¹⁸⁹³ “Turist Celbi İçin Otellere Sahip Olmak Şarttır”, *Cumhuriyet*, 25.04.1960, s.5; “Turist Celbi İçin Otellere Sahip Olmak Şarttır”, *TTOK Belleteni*, S.224, Eylül 1960, s.19.

¹⁸⁹⁴ “1957 Yılı Türk Modası Olarak İlan Edilecek”, *TTOK Belleteni*, S.195, Nisan 1958, s.12.

¹⁸⁹⁵ “Turistlere İstanbul ile İlgili Film Gösterildi”, *Cumhuriyet*, 24.02.1960, s.3.

memnuniyet uyandırmıştı.¹⁸⁹⁶ Yıllardan beri Türkiye'ye gelmek istediğini, nitekim 1960 yılı yaz tatilini Türk sularında geçirmeye karar verdiğini belirten İngiltere'nin meşhur "Times" gazetesinin sahibi Lord Astor da eşi ile üç hafta tatil yapmak üzere yatı ile İstanbul kıyılarına gelmiştir. Astor ve eşi de Türkiye'de ilgi ile karşılanmıştır.¹⁸⁹⁷

Söz konusu dönem itibariyle "Lambretta International Kulübü" tarafından gerçekleştirilen İsviçre-Brüksel-Barselona Rallisi'den sonra 1962 yılı itibariyle Trieste-Yugoslavya-Yunanistan-Türkiye hattında gerçekleştirilen motosiklet rallisi spor turizmi bakımından önem arz eden özellikler göstermiştir. Kafileyi Avrupa'nın en önemli 20 gazetesi, teknik mecmua muhabirleri, sinema, operatör ve film alıcıları bir otobüs ile takip etmekteydi. İstanbul'da organize edilen program dâhilinde söz konusu motosikletçiler ve kulüp idarecileri Hilton'da ağırlanmışlar, müzeleri ziyaret etmişler ve akşam yemeği sırasında Türk halk oyunları ekibinin gösterilerini izlemişlerdir.¹⁸⁹⁸ Lili Biardot adlı genç bir sporcu kızın Paris'ten at sırtında gerçekleştirdiği bir seyahatle İstanbul'a gelmesi bu dönemde basına yansıyan önemli gelişmelerden biri olmuştur. İstanbul içinde motor bisikletli bir polisin refakat ettiği Biardot, Topkapı surlarının önünde Turizm Müdürlüğü adına Vedat Türkkan ile TTOK adına Emekli Süvari Yüzbaşısı Ekrem Akömer tarafından karşılanmıştır. Yetkililer tarafından Biardot'a ve otomobili ile kızını takip eden annesine seyahat ve konaklamaları konusunda gerekli kolaylıklar sağlanmıştır.¹⁸⁹⁹ İstanbul'da üç gün kaldıktan sonra tekrar Fransa'ya dönen Biardot'un Fransız Binicilik Kulübü üyesi babası Henry Biardot, seyahat sonrasında İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün'e gönderdiği bir mektupla Belediye Turizm Müdürlüğü'ne ve Binicilik Kulübü'ne yakın ilgilerinden dolayı teşekkürlerini bildirmiştir. Kızının İstanbul'da karşılanışının Fransız radyo ve basınında ses getirdiğini ve bu münasebetle Türk misafirperverliğinden övgüyle bahsedildiğini bildirmiştir.¹⁹⁰⁰

Selçuklular dönemindeki iktisadi şartlar hakkında incelemelerde bulunmak üzere 1960 yılı itibariyle Türkiye'ye gelen Sorbonne Üniversitesi profesörlerinden Fransız Tarihçi Claude Cahen ile Ömer Lütfi Barkan ve Avrupa kulüplerinden tavsiye edilmiş birkaç turist ve konferansçı ise TTOK tarafından ağırlanmıştır.¹⁹⁰¹ TTOK tarafından 1960 yılı Temmuz ayında, İspanya Büyükelçisi Ekselans Texidor, İtalya Büyükelçisi Comte Magistrati, İngiliz Lord Kinross, Dünya Muharipler Birliği Reisi Colonel Van Lanshot, Philips Şirketi Türkiye Murahhası Van Rongen, İngiliz Kültür Ataşesi Sutherland olmak üzere yabancı misafirler ile TTOK'nın Türkiye vatandaşı üyelerinden 64 kişi için bir ağırlama programı düzenlenmiştir.¹⁹⁰²

¹⁸⁹⁶ "Meşhurlar Gemisi Dün Pek Az Meşhurla Geldi", *Cumhuriyet*, 17.02.1962, s.5.

¹⁸⁹⁷ "Times'ın Sahibi Lord Astor Geldi", *TTOK Belleteni*, S.224, Eylül 1960, s.18.

¹⁸⁹⁸ "200 Lambretta Motosiklet Binicisi Şehrimizde", *Cumhuriyet*, 06.06.1962, s.5.

¹⁸⁹⁹ "Atlı Turist Şehrimize Geldi", *Cumhuriyet*, 09.08.1958, s.1 ve 5; Ayrıca Hamdi Varoğlu, "Atlı Kız", *Cumhuriyet*, 15.08.1958, s.2.

¹⁹⁰⁰ "Atlı Turistin Babasının Aygün'e Mektubu", *Cumhuriyet*, 20.08.1958, s.3.

¹⁹⁰¹ "TTOK İdare Heyeti'nin 1960 Yılı 2. Toplantısı Zaptı", *TTOK Belleteni*, s.9.

¹⁹⁰² "TTOK İdare Heyeti'nin 1960 Yılı 8. İçtima Zaptı", *TTOK Belleteni*, s.9.

2.5. Gönüllü Turizm Kuruluşları

Gönüllü turizm kuruluşları Türkiye’de turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi, yaygınlaştırılması ve halka mâl edilmesi hususlarında günümüzde olduğu gibi geçmişte de önemli bir rol oynamaktaydı. Nitekim Basın -Yayın ve Turizm Genel Müdür Yardımcısı Murad Özgeç, Turizm Bülteni için kaleme aldığı bir makalede, Türkiye’de turizm zihniyetinin yerleşmesi, gelişmesi ve ülkeye yönelen turizm hareketliliği hususunda yol gösterici, aydınlatıcı bir rol oynaması bakımından turizm derneklerinin önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Buna örnek olmak üzere Fransa’da “syndicat d’initiative” olarak adlandırılan bu teşekküllerin en küçük yerlere kadar ulaşan kollarının turizmin gelişmesi amacıyla devlette turizm teşkilatının bir kolu gibi çalıştıklarını, yine komşu ülke Yunanistan’da mahalli turizm derneklerinin halk terbiyesinde ve turizm anlayışının gelişmesinde önemli rol oynadığını ifade etmiştir. Türkiye’de de hâlihazırda faaliyet gösteren ve imkânlar nispetinde desteklenen 142 turizm derneğinin, Bakanlığın belde halklarıyla işbirliği tesis etmesinde ve turizm ve tanıtma hizmetleri hususunda önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Bu gönüllü kuruluşların turistik tesisler kurulması doğrultusunda da başarılı çalışmalarda bulunduğunu belirtmiştir.¹⁹⁰³

BYTB bütçelerinde umumi menfaatlere hizmet eden muhtelif turizm teşekküllerine yardım için ihtiyaçlar doğrultusunda ödenek ayrıldığı görülmektedir. Derneklere yardım yapılırken bunların faaliyet raporları ile çalışma programları incelenmekte ve hizmet gördüğü beldede teşekkülün yapacağı işler dikkate alınmaktaydı. Bu işler arasında yatırım mahiyetinde yapılacak işlere öncelik tanınmakla birlikte turistler için depliyar bastırmak, iç turizm hareketlerini geliştirmek ve dış turizme hazırlık yapmak üzere festival düzenlemek, enformasyon büroları açmak, tercüman-rehber yetiştirmek, kurslar açmak, eski eserlerin korunması ve tanıtılması gibi tanıtım ve propaganda faaliyetleri de yer almaktaydı.¹⁹⁰⁴

Bu hususlar doğrultusunda ülkede faaliyet göstererek, tanıtım ve propaganda çalışmalarına katkı sağlayan kuruluşlardan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Turizm faaliyetlerinin halka intikalinde önemli bir rol oynayan ve ülke aydınlarının gayretleri ile sayısı günden güne artan turizm derneklerinin, bu dönemde bir federasyon kurmayı başardıkları görülmektedir.¹⁹⁰⁵ Bunun dışında bireysel olarak TTOK, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren kendisini adadığı turizm davası çerçevesinde BYTB döneminde de turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri konusunda ön safta yer alan gönüllü kuruluş olmuştur. Gazeteci ve yazar Burhan Felek, ülkede turizm ile iştigal eden gönüllü kuruluşlara değindiği bir yazısında: “*Otuz küsur senedir Türkiye’nin turizm davasını bir derviş çilekeşliği ile güden bir Turing ve Otomobil Kulübü vardır.*” diyerek TTOK’nın

¹⁹⁰³ Murad Özgeç, “Turizm Dernekleri”, *Turizm Bülteni*, S.12, 21 Temmuz 1962, s.2.

¹⁹⁰⁴ “Afyonkarahisar Milletvekili Şevki Güler’in Yazılı Soru Önergesi ve Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Celâl Tevfik Karasapan’ın Yazılı Cevabı”, *MMTD*, D.1, C.14, T.2, 59. Birleşim, 18.03.1963, s.336-390.

¹⁹⁰⁵ *V. Turizm Danışma Kurulu...*, s.17.

önemine işaret etmiştir.¹⁹⁰⁶ Bu önemli kuruluşun dışında, söz konusu dönem itibariyle ülkede turizm zihniyeti yaratmak ve turizm hareketlerini teşvik etmek amacıyla merkezi İstanbul'da olmak üzere “Türk Turizm Cemiyeti” adıyla bir kuruluşun teşkil edildiği görülmektedir. Cemiyet tarafından desteklenen “Tuman” adlı şirketin gerçekleştirdiği turistik bir proje çerçevesinde 1963'te Bergama'da 25 odalı bir motel ve lokanta, Efes'te 12 odalı lokantalı bir motel ve ayrıca 100 kişilik bir lokanta, Kuşadası'nda ise lokanta, pavyon ve yüzme havuzu ile 50 odalı bir motel hizmete girmiştir. Benzer şekilde Türkiye'nin iç ve dış tanıtımına hizmet etmek ve halkta turizm bilinci yaratmak üzere üniversite ve yükseköğretim öğrencileri tarafından BYTB ve Valilik makamının desteğiyle İstanbul'da 1962 yılı Mart ayı itibariyle “Türkiye Gençlik ve Turizm Kulübü”nün teşkil edildiği görülmektedir. Turistlerin ilgisini çeken bağlama, türküler, kılıç-kalkan oyunları gibi millî folklor unsurları; binicilik, mızrak, okçuluk gibi millî sporlar ile karagöz, ortaoyunu ve modern tiyatro gibi gösteri sanatları alanında çalışmalar yapmak, bu suretle kültürel değerlerini tanıyan gençler yetiştirmek ve ülkeye gelen turistleri meşgul edecek sergiler, geziler, kamplar ve yaz eğlenceleri düzenlemek söz konusu kulübün belli başlı amaçları arasındaydı.¹⁹⁰⁷ Bu dönemde Batı Anadolu'daki halk kültürü değerlerini korumak, yaşatmak ve tanıtmak gayesiyle kurulan “Ege Folklorunu Koruma Cemiyeti” ise halkın kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere sinema, tiyatro ve kütüphane açmak, folklor festivalleri düzenlemek ve bunu uluslar arası hale getirmek gibi sosyal hedeflere odaklanmıştı.¹⁹⁰⁸ TMGT bünyesinde İstanbul merkezli olarak 1959 yılı Ekim ayında faaliyete geçen “Turizm Müdürlüğü” de söz konusu dönemde önem arz eden gönüllü teşkilatlardan biri olmuştur. TMGT'nin turizm ile ilgili işlerini yürütmekle yükümlü bu birim, Türkiye'de iç ve dış turizm faaliyetleriyle gençlik turizmini geliştirmek, Türkiye'yi ve Türk gençliğini yabancı memleketlerde tanıtmak, dünya gençliği ile yakın kültürel ilişkiler tesis etmek amacıyla yurt dışına, yabancı gençler için de Türkiye'ye yönelik geziler düzenlemek ve yurt içi seyahatleri teşvik etmek gibi amaçlara hizmet etmekteydi.¹⁹⁰⁹

1958 yılı başlarında Ankara'da kurulan “Akçakoca'yı Sevenler Derneği” ile¹⁹¹⁰ Merkezi Bursa'da olmak üzere 1962'de teşkil edilen “Bursa Türk Turizm Kurumu”¹⁹¹¹ bu yıllarda iç turizm faaliyetlerinin gelişmesine hizmet eden kuruluşlardan olmuşlardır. “Turistik Elişlerini Teşvik ve Tanıtma Derneği” de kültürel çalışmalarıyla ülke turizmine hizmet eden gönüllü kuruluşlar arasında yer almıştır. Dernek tarafından

¹⁹⁰⁶ Burhan Felek, “Hasbihâl”, *Cumhuriyet*, 19.04.1960, s.3.

¹⁹⁰⁷ “Türkiye'de Turizm”, *Turizm Bülteni*, S.6, 4 Nisan 1962, s.2; “Türkiye Gençlik Turizm Kulübü Kuruldu”, *Cumhuriyet*, 12.04.1962, s.2.

¹⁹⁰⁸ “Güzel Bir Teşebbüs”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gazete)*, S.1, 27 Eylül 1962, s.1.

¹⁹⁰⁹ “TMGT Turizm Müdürlüğü”, *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.1, Nisan 1960, s.1; “TMGT Turizm Müdürlüğü Statüsü”, *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.3, Haziran 1960, s.7; “TTOK İdare Heyeti'nin 4 Ocak Pazartesi Günü Toplanan 1960 Yılı 1.İçtima Zaptıdır”, *TTOK Belleteni*, S.217, Ocak-Şubat 1960, s.17.

¹⁹¹⁰ Mithat Dolunay, “Akçakoca'ya Neden Akın Var?”, *TTOK Belleteni*, S.192, Ocak 1957, s.10.

¹⁹¹¹ *BCA*, 030.18.1.0.163.74.7.

düzenlenen bir yarışma vesilesiyle üstünde İstanbul'a dair bir ibare bulunan, tamamen yerli malzemelerle imal edilen ve turistler için taşıma zorluğu teşkil etmeyecek şekilde tasarlanan turistik hediyelik eşyalar değerlendirilmiş, birinci yarışmacıya hediyeler verilmesi, kazanan ürünlerin çoğaltılarak mümkün olduğu kadar ucuz bir fiyatla derneğin şubelerinde satışa çıkarılması söz konusu olmuştur.¹⁹¹² Yine bu dönemde faaliyet göstermekte olan “Türk El Sanatlarını Tanıtma Cemiyeti” de “Menafi-i Umumiyyeye Hâdim Cemiyetler” arasına dâhil edilmiştir.¹⁹¹³ 1960 yılı itibariyle “Türk-Alman Turizm Cemiyeti”nin kurulduğu ve iki ülke arasındaki turistik ilişkilerin gelişmesi hususunda gayret gösterdiği anlaşılmaktadır.¹⁹¹⁴ Ankara Valisinin şahsi teşebbüsü ile Ankara Ticaret ve Sanayi Odası idarecilerinin desteği ile kurulan “Ankara Turizm Danışma Kurulu” 1963 yılı itibariyle çalışmalarına başlamış ve bu münasebetle kurulun bünyesinde çeşitli ihtisas komisyonları teşkil edilmiştir. Bu komisyonlar için özel talimatnameler hazırlanmış, tanıtma ve propaganda çalışmaları da dâhil olmak üzere Ankara özelinde Türkiye turizmine ait birçok mesele incelenmeye başlanmış, gerekli çalışmaların yapılması için vilayet ve Hükümet nezdinde teşebbüslere geçilmiştir.¹⁹¹⁵

Söz konusu dönemde Türkiye’de ülkenin tanıtımına hizmet eden bu gönüllü kuruluşların yanı sıra ülkedeki turizm, tanıtma ve propaganda faaliyetlerini desteklemek üzere merkezleri yurt dışında bulunan kuruluşlar da vardır. Örnek olarak, merkezi Bale şehrinde olmak üzere İsviçre’de 1958’de kurulan “Efes Vakfı”, Efes ve Antalya’daki tarihî abideleri tanıtmak üzere Türkiye’nin batı ve güney bölgelerine geziler düzenlemekteydi.¹⁹¹⁶ Benzer amaçlar doğrultusunda 1960 yılı itibariyle de Paris merkezli olarak “Efes Dostları Cemiyeti”nin teşkil edildiği bilinmektedir.¹⁹¹⁷

2.6. Sosyal Faaliyetler

Bu başlık altında ilk aşamada Türkiye’nin tanıtım ve propaganda çalışmalarına katkı sağlamak üzere yurt dışına yönelik olarak gerçekleştirilen sosyal faaliyetlere yer verilmiştir.

Araştırmacı ve yazar Hasan Refik Ertuğ, 1959 yılı itibariyle Başvekil Adnan Menderes’in ABD’ye yaptığı seyahat münasebetiyle, Türkiye’nin ABD’deki tanıtma faaliyetlerini değerlendirmiştir. New York şehrinin Manhattan semtinde dünyadaki

¹⁹¹² “TTOK İdare Heyeti’nin 4 Nisan Pazartesi Günü Yapılan 1960 Yılı 5. İçtima Zaptıdır”, *TTOK Belleteni*, S.219-220, Nisan-Mayıs 1960, s.12.

¹⁹¹³ “Türk El Sanatlarını Tanıtma Cemiyeti’nin Umumi Menfaatlere Hadim Cemiyetlerden Sayılmasına Dair Kararname”, *Resmî Gazete*, 17.09.1959, S.10308, Karar Sayısı: 4/12064, Karar Tarihi: 20.08.1959.

¹⁹¹⁴ “TTOK İdare Heyeti’nin 4 Ocak Pazartesi Günü Toplanan 1960 Yılı 1. İçtima Zaptıdır”, *TTOK Belleteni*, S.217, Ocak-Şubat 1960, s.17.

¹⁹¹⁵ *Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Odaları Birliği, Ankara, 1963, s.245.

¹⁹¹⁶ “İsviçre’de Efes Vakfı Kuruluyor”, *TTOK Belleteni*, S.203, Aralık 1958, s.19.

¹⁹¹⁷ “TTOK İdare Heyeti’nin 1960 Yılı 8. İçtima Zaptı”, *TTOK Belleteni*, s.9.

birçok ülkeyi tanımaya yönelik çeşitli örnekler bulunabileceğini belirten Ertuğ, buna örnek olarak buradaki meşhur “Beşinci Avenue”nin yanında Türk yemekleriyle tanınmış, duvarlarında Boğaz ve haliç resimleri görülen, çeşitli yerli içkilerin ikram edildiği, tavla oynanan, sıklıkla Türkçe hitapların işitildiği bir lokantanın bulunduğunu belirtmiştir. Daha koyu alaturka lokantaların ve hatta ince saz çalınan gazinoların da kolayca bulunabileceğini, öyle ki “şiş kebab”ın artık Amerikalılar tarafından tanındığını ve sevildiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte böyle derme çatma şark dekorlarıyla süslenmiş lokallerin genellikle Rumlar tarafından işletildiğini vurgulayarak, gerçekten Türk yemekleri yapan ve Türk üslubuna göre döşenmiş lüks bir lokalin hem ülke tanıtımına hem de sağlayacağı kazanç ile bu lokali işletenlere ciddi bir hizmette bulunacağını ifade etmiştir.¹⁹¹⁸ Yine bu dönemde, Almanya’nın Münih şehrinde 250 kişilik kapasiteye sahip bir “Türk Kahvesi ve Lokantası”nın açıldığı görülmektedir. Bu lokanta tefrişi, tarzı ve beğeni toplayan yemekleriyle Türkiye için etkin bir propaganda unsuru hâline gelmişti.¹⁹¹⁹

BYT Bakanı Cihat Baban, ülkenin yurt dışında tanıtılabilmesi ve turizm konusunda propagandasının yapılabilmesi için dört yarışma tertip edildiğini açıklamıştır. Bunlardan ilki, İtalya ve Yunanistan’da da örnekleri görüldüğü üzere yapılacak yarışma ile dereceye giren melodilerin Türkiye’yi tanıtmak üzere dünya sahında reklamlarının yapılması doğrultusunda “Dünyayı Dolaşacak Melodi Müsabakası” idi. Yabancı dillere tercüme imkânı verecek, ülkeyi veya bir bölgeyi tanıttak edebi eserlerin tespitine yönelik “Turistik Roman Müsabakası” bu yarışmalardan bir diğeri idi. NATO’ya mensup ülkelerdeki çalışmalara paralel olarak 10 yıllık çalışma süresi içinde Türkiye’nin NATO camiası içindeki yerini ortaya koymak üzere “NATO İçinde Türkiye” adıyla düzenlenen senaryo yarışması ile “İkinci Cumhuriyet Marşı Müsabakası” ise belirlenen diğerk etkinlikler arasında idi.¹⁹²⁰

1961’de BYTB’nin girişimleriyle, Türkiye’ye yönelen turizm hareketlerini kuvvetlendirmek üzere İstanbul, Roma, Cenevre, Paris, Londra, Oslo, Stockholm, Kopenhag, Hamburg, Frankfurt, Münih, Zürih gibi Avrupa şehirlerine bir propaganda gezisi düzenlenmiştir. Bu geziye Türk millî kıyafetlerini giymiş üç genç bayan ile bir Bakanlık temsilcisi iştirak etmiştir. Gezi sırasında Avrupa’nın belli başlı 11 şehrinde Dışişleri Bakanlığı temsilciliklerince kokteyl partiler verildiği ve radyo, televizyon ve basın organları vasıtasıyla etkinliğin ve Türkiye’nin tanıtımı doğrultusunda yayınlar gerçekleştirildiği, seyahat acente mümessillerine Türkiye hakkında renkli film gösterileri yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁹²¹ Benzer faaliyetler kapsamında, çeşitli festivallere katılmak üzere Avrupa’ya giden Türk folklor ekibinin ülke tanıtımına ciddi bir katkıda bulunduğu görülmektedir. Bu folklor ekibi İtalya ve Fransa’da büyük beğeni

¹⁹¹⁸ Hasan Refik Ertuğ, “Amerikalılara Türkiye’yi Nasıl Tanıtabiliriz?”, *TOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, s.5-7.

¹⁹¹⁹ *V. Turizm Danışma Kurulu...*, s.25.

¹⁹²⁰ “Turizmi Teşvik Edecek Tedbirler Alınıyor”, *Cumhuriyet*, 28.07.1961, s.1, 5.

¹⁹²¹ *BCA*, 030.1.0.0.104.651.8.

toplamıştı. Bu münasebetle Agrigento ve Udine şehirlerinde düzenlenecek milletlerarası festival için tekrar İtalya'dan, benzer etkinlikler çerçevesinde İrlanda ve İsviçre gibi ülkelerden davet almıştı. Bu gelişmeleri takiben, gösterilere koreografi eklenip mali açıdan desteklenmesi durumunda ekibin ülke propagandası için daha etkili çalışmalarda bulunabileceği hususu gündeme gelmiştir.¹⁹²² 1962'de New York'ta düzenlenen milletlerarası festivale Türkiye de iştirak etmiş, bu münasebetle bağlama ve darbuka sanatçıları tarafından Türk halk müziğinden örnekler sunulmuş, millî kıyafetlerle halk oyunları gösterileri icra edilmiştir. Bu gösterilerin ilgi ile takip edildiği anlaşılmaktadır.¹⁹²³

Roma'da Hürriyet gazetesinin muhabirliğini yapmakta olan Aperio Bella, aynı şehirde "Türk Turizm Bürosu" adı ile bir büro açmış, İsrail'de Nesim Behar adlı bir şahıs da Türkiye'nin tanıtım ve propaganda faaliyetlerine hizmet eden bir kütüphane teşkil etmiştir.¹⁹²⁴

Merkezi Londra'da olan British Petroleum (B.P.) Şirketi, bütün Avrupa şubelerinin işbirliği ile 1 Mayıs 1958'den itibaren uluslararası turistik bir kampanya başlatmıştır. BYTB'nin Ankara Umum Müdürlüğü ve İstanbul Temsilciliği'nin yakın desteğiyle Türkiye'de de uygulamaya geçirilen kampanyanın ilk adımı karayolu ile seyahat eden turistlere hizmet etmeye yönelikti. Bu kapsamda yetkililer tarafından hazırlanmış güncel bir Avrupa haritası, Türkçe dâhil olmak üzere 14 lisanda hazırlanmış "mükâleme rehberi" ve "beynelmilel trafik işaretleri transferi"nden oluşan özenle imal edilmiş plastik bir çanta "planning kit" olarak hazırlanmıştı. Yurt dışına çıkmak isteyen turistler seyahatlerini planlamak üzere BP istasyonlarına başvurarak bu kitlerden alabilmekteydi. Haritalar kapsadığı ülkelerin millî bayraklarını taşıyan kuponları da içermekteydi. Diğer yandan millî hudutlara yakın ana karayolları üzerindeki BP benzin istasyonlarında bulundurulmuş "En Route Kit"ler ise ziyaret edilen ülkeye ait karayolu haritası, yine o ülkeye dair bir hatıra eşyasını bir araya getirmişti. Dışardan gelen bir turist daha önce kendi ülkesinde temin ettiği BP Avrupa haritasındaki kuponlardan, ziyaret etmekte olduğu ülkeye ait olanı kopartıp, BP istasyonuna ibraz etmek suretiyle ülke hududunu geçer geçmez ihtiyaç duyacağı ve her türlü turistik bilgiyi bulabileceği bu kitlerden temin edebilmekteydi. 1958 yılı için hatıra olmak üzere "En Route Kit"lere kartpostal şeklinde, ülkelere ait bir resim ile halk müziği bulunan ve bir "gramafon" ve "pick up" vasıtasıyla dinlenilebilen birer plak konulmuştu. Böylece turistlerin gittiği ülkedeki hatıralarının canlanmasına yardımcı olunmaktaydı. Söz konusu müziğin başında ve sonunda turistler birkaç cümle ile gelecek yıl da tatillerini o ülkede geçirmeye davet ediliyordu. 1958 yılı itibarıyla zamanın dar olması, mevzuat eksiklikleri ve çeşitli resmî işlemler nedeniyle Türkiye'nin bir plâk hazırlaması mümkün olmamakla birlikte bu eksikliğin telafi edilmesi için derhâl çalışmalara girişilmişti. Bu

¹⁹²² "Folklorcularımız Avrupa'dan 4 Davet Aldılar", *Cumhuriyet*, 03.08.1961, s.1, 5.

¹⁹²³ "Türkiye'de Turizm", *Turizm Bülteni*, S.9, 6 Haziran 1962, s.2.

¹⁹²⁴ *V. Turizm Danışma Kurulu...*, s.25.

şekilde turistler için plâk yerine İngilizce ve resimli olarak, derin bir hayat felsefesinin eseri olan fıkraları ile Nasreddin Hoca broşürü hazırlanmış ve dağıtılmıştır.¹⁹²⁵

Şimdi de Türkiye sathında gerçekleştirilen turistik faaliyetlere kısaca değinelim. Bu konuda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da yer aldığı üzere ülkede belli zamanlarda ve yerlerde düzenlenen festivaller önem arz etmektedir.¹⁹²⁶ Bu tür etkinliklerden olarak, 28 Haziran 1958 tarihinde BYT Bakanı Sıdkı Yırcalı'nın himayesinde düzenlenen "Birinci Erdek Tiyatro ve Kültür Şenliği"ne yoğun bir ilgi olduğu, turistlerin şehre akın ettiği, otel ve pansiyonlarda kalacak yer bulunamadığı görülmüştür. Öyle ki bu nedenle belediye, gelen ziyaretçilere kamp kurabilecekleri alanlar göstermek durumunda kalmıştı.¹⁹²⁷ Bu yıllarda Manisa Mesir Bayramı'nın çevre illerden gelen binlerce vatandaşı da şehre çeken önemli bir turizm hareketliliğine yol açtığı, Manisa Turizm Cemiyeti'nin etkinliklerin icrası konusunda etkin rol oynadığı anlaşılmaktadır.¹⁹²⁸ 1960 yılı Mayıs ayı sonlarında başlayan "Antalya Kermesi" iç turizmin hareketlenmesine neden olmuş, ülkenin her yerinden çeşitli ulaşım vasıtalarıyla bölgeye seyahat gerçekleşmiştir. Sportif etkinlikler, güzellik müsabakaları ilgiyle takip edilmiş, Aspendos Açık Hava Tiyatrosu'nda Devlet Tiyatrosu sanatçıları tarafından "Othello" oynanmış, Perge, Sylleum, Side tarihî yerleşkeleri ile Manavgat şelalesine geziler düzenlenmiştir.¹⁹²⁹ BYTB'nin desteğiyle 25 Mayıs 1962 yılı itibariyle "25. Bergama Kermesi" açılmıştır. Üç gün süren kermes programında yer alan tarihî eğlenceler ve mehter takımı konseri gibi etkinlikler yerli ve yabancı turistlerin yoğun ilgisiyle karşılaşmaktaydı.¹⁹³⁰ Bu yıllarda geleneksel bir hâl alan "Pamukkale Festivali", 1960'tan itibaren restorasyonu tamamlanan Hierapolis Antik Tiyatrosu'nda başlatılmış, etkinlikler BYT Bakanı, Jandarma Komutanı, yabancı sefaretlerin mensupları, milletvekilleri, vali, belediye reisi, yerli ve yabancı basın mensupları ve kalabalık bir vatandaş kitlesi tarafından takip edilmiştir. Mehter takımı ve folklor gösterileri, milli güreşçilerin müsabakaları, talebelerin millî oyunları ve Devlet Tiyatrosu sanatkarlarının "Kral Oedipus" ve "Fermanlı Deli Hazretleri" temsilleri, İzmir Radyosu Yurttan Sesler Ekibi'nin konseri gibi etkinlikler takdirle izlenmiştir. Denizli Turizm Derneği tarafından mahalli özellikleri içeren hediyeler dağıtılmış, Denizli'nin ünlü el dokumaları ile Pamukkale sularında beyazlatılmış kıymetli biblo ve bardaklar teşhir edilmiştir. Ayrıca etkinlik vesilesiyle, çağdaş standartlara kavuşturulan Pamukkale otel, gazino ve banyo tesislerinin açılışı da yapılmıştır.¹⁹³¹ BYTB, Türkiye'nin turistik ve tarihî zenginlikleri

¹⁹²⁵ "Memleketimizin de İştiraki ile Beynelmillel Turistik Bir Kampanya Açıldı", *TTOK Belleteni*, S.196, Mayıs 1958, s.20.

¹⁹²⁶ *Kalkınma Plânı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, s.428.

¹⁹²⁷ "Erdek Tiyatro ve Kültür Şenliği", *Cumhuriyet*, 23.06.1958, s.3.

¹⁹²⁸ Örnek olarak bkz.; "Manisa'da Mesir Bayramı Kutlandı", *Cumhuriyet*, 24.03.1958, s.3.

¹⁹²⁹ "Antalya Kermesi", *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.2, Nisan 1960, s.9.

¹⁹³⁰ "26. Bergama Kermesi Dün Törenle Açıldı", *Cumhuriyet*, 28.05.1962, s.5.

¹⁹³¹ "Pamukkale Turistik Tesisleri Açıldı", *TTOK Belleteni*, S.221-222, Haziran-Temmuz 1960, s.16; "Beşinci Pamukkale Festivali Başladı", *Cumhuriyet*, 22.05.1961, s.1; "Pamukkale Şenlikleri Geniş İlgi Uyandırdı", *Cumhuriyet*, 21.05.1962, s.5.

konusunda bir fotoğraf yarışması düzenlemiştir. Yarışmada dereceye giren fotoğrafçılar ödüllendirilmişlerdir.¹⁹³²

Turizm vasıtasıyla önemli bir döviz kazancı elde eden ülkelerin planlı çalışmalar içinde bulduklarını, turistlerin ülkelerinde olabildiğince uzun süre kalabilmeleri için çeşitli etkinlikler yaptıklarını, bunlardan birinin de folklor olduğunu belirten halk kültürü araştırmacısı Halil Oğultürk, halk oyunlarının yabancılar tarafından beğenildiği ve görülmek istendiği bilgisinden hareketle, özgün halk oyunlarının turistik illerde turistik hareketliliği artıracak unsurlardan biri olduğunu ifade etmiştir.¹⁹³³ Nitekim, İstanbul'da "Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi" tarafından 1957'den itibaren her sene düzenli olarak "Halkoyunları Bayramı" düzenlenmekte, bu münasebetle yurdun çeşitli bölgelerinden gelen oyun ekipleri zeybek, halay, karşılama, bengi, kol, bıçak ve davul-zurna oyunlarından örnekler sunmaktaydılar. Katılımcılar tarafından zevkle takip edildiği anlaşılan bu etkinliklerin kültürel ve sanatsal değerlerin korunması, yaşatılması ve tanıtılması hususunda önemli bir rol oynamaktaydı.¹⁹³⁴

1959'da Akşehir Belediyesi Nasreddin Hoca'nın ölümün 675. Yıldönümü münasebetiyle çeşitli tören ve gösteriler düzenlemiştir. Bu kapsamda Akşehir'deki PTT merkezi özel bir tarih damgasıyla tedavüldeki posta pullarını damgalamıştır. Ayrıca beldede Nasreddin Hoca Matbaası'nın açılışı yapılmıştır. Sahaf Arslan Kaynaradağ tarafından İstanbul'da Türk-Alman Kültür Derneği Galerisi'nde eski ve yeni harfli Türkçe ve yabancı lisanda Nasreddin Hoca kitaplarını gösteren bir kitap sergisi açılmıştır.¹⁹³⁵ Devlet teşkilatı ile Konya Turizm Cemiyeti'nin destekleriyle Konya'da her sene Aralık ayı başından ortalarına kadar devam eden Büyük Türk Mutasavvıfı Mevlana Celaleddin-i Rumi ihtifalleri ve etkinlikleri yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmekte, etkinliğe gösterilen yoğun rağbet nedeniyle en küçük otellerde bile yer bulunamamaktaydı.¹⁹³⁶ Öyleki Konya Turizm Cemiyeti bu ilgiden dolayı 10 gün devam eden etkinlik süresini 1963'ten itibaren 15 güne çıkartma kararı almıştır.¹⁹³⁷ 1963'te söz konusu törenlere 30 bin kişinin katılım sağlaması ve bunların %10-15'inin yabancı turistlerden oluşması bu etkinliğin Türkiye açısından turistik önemine bir işaret sayılmıştır.¹⁹³⁸

Bu dönemde kültürel ve sanatsal etkinliklerin yanı sıra sportif etkinliklerin de turizm ve tanıtma faaliyetlerinde etkin rol oynadığı görülmektedir. Bu yöndeki çalışmalar kapsamında, Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü'nün desteğiyle Türk millî sporu okçuluğu canlandırmak ve ok sporu ile iştigal edenleri bir araya toplamak üzere,

¹⁹³² "Fotoğraf Müsabakası", *Cumhuriyet*, 16.05.1960, s.3.

¹⁹³³ Halil Oğultürk, "Turizm'de Folklorun Önemi", *Turizm Bülteni*, S.15, 31 Ekim 1962, S.15, s.2.

¹⁹³⁴ Ahmet Kutsi Tecer, "Halkoyunları Bayramı Bu Yıl Çok Zengin Olacak", *TTOK Belleteni*, S.211, Temmuz-Ağustos 1959, s.18.

¹⁹³⁵ Türker Acaroğlu, "Nasreddin Hoca Bibliyografyası", *TTOK Belleteni*, S.212, Eylül 1959, s.8.

¹⁹³⁶ "Türkiye'de Turizm", *Turizm Bülteni*, S.16, 30 Kasım 1962, s.2.

¹⁹³⁷ "Mevlana İhtifali Gelecek Yıl 15 Gün Sürecektir", *Cumhuriyet*, 18.12.1962, s.5.

¹⁹³⁸ Sofu Tuğrul, "30 Bin Kişi Konya'yı Ziyaret Etti", *Cumhuriyet*, 20.12.1963, s.6.

daha önce faaliyetlerini durdurmuş durumda olan “Ok Spor Kulübü” tekrar açılmış ve kulübün çalışmaları için turistik amaçlar doğrultusunda restore edilen Ok Meydanı tahsis edilmiştir. Yerli ve yabancı bütün ok müsabakalarının bu alanda yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁹³⁹ 1959’da Almanya’da bulunan “Allgemeiner Deutscher Automobil Club” (ADAC) tarafından “Beynelmilel Hannover-İstanbul-Hannover Rally”si düzenlenmiştir. ADAC yarışın Türkiye kısmı için TTOK ile işbirliği yapmıştır. Bu etkinliğin başarılı bir şekilde tamamlanması nedeniyle TTOK, ADAC tarafından takdir edilmiştir.¹⁹⁴⁰ Benzer etkinlikler kapsamında, 12 otomobil kulübü tarafından düzenlenen “1960 Yılı Avrupa Turu” Hannover’de başlamış ve yarışa katılan 57 otomobil Edirne, İstanbul, Ankara ve Hatay güzergâhı ile Türkiye üzerinden Suriye ve Lübnan’a ulaşmıştır. Yarış otomobilleri yine bu güzergâh üzerinden Hannover’e dönmüşlerdir. Yarışmacılara Türkiye sınırları içinde ve gümrüklerde yetkililer tarafından gerekli kolaylıkların sağlandığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁴¹

Bu dönemde İstanbul Vilayet Turizm Danışma Kurulu tarafından şehrin turistik kimliğinin geliştirilmesi için kısa zamanda uygulamaya geçirilmek üzere alınan kararlar arasında Galata Kulesi’nde bir Şark Kahvesi’nin açılması da vardı.¹⁹⁴² Hazır giyim ürünleri üretimi ve satışı yapan Vakko Şirketi, 21 Haziran 1963’ten itibaren müşterilerine ülkenin turistik yerlerini tanıtmak amacıyla mağazalarında bir “Dâhili Turizm Haftası” düzenlemiştir. Bu vesile ile seyahate çıkacak vatandaşların seyahat esnasında rahatlıkla giyebilecekleri her türlü spor hazır giyim ürünleri ve yeni hususi kumaşları halkın ilgisine arz etmişti. Müşterilere verilecek çekiliş kuponları yapılan çekiliş sonucunda talihlilere seyahat etmelerine yönelik ikramiyeler verilecekti.¹⁹⁴³ Bu etkinliğe BYT Umum Müdürlüğü, THY, Türkiye Turizm Kurumu, Denizcilik Bankası, Tusan İşletmeleri ve Turist Seyahat A.Ş.’nin de katkı sağladığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁴⁴ İstanbul Belediyesi Basın ve Turizm Müdürlüğü bu dönemde İstiklal Caddesi’ndeki mağaza işletmecilerine gönderdiği bir bildiri ile bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Şehrin gözde mekânlarından olan bu caddede vitrinlerin dekorasyonlarında ve teşhirde şehrin güzelliğini yansıtacak örnekler verilmesi, yiyecek satan dükkanların çevrelerini temiz tutmaları ve vitrinlerini insanlarda ilgi uyandıracak bir şekilde düzenlemeleri bu tavsiyelerden bir kısmını teşkil etmekteydi.¹⁹⁴⁵ Yine söz konusu müdürlüğün başka bir yazısı ile müesseselere kalite standartlarına, temizliğe ve servis hizmetlerinin düzenliliğine riayet edilmesi ve müşterilere güler yüz gösterilmesi tavsiye edilmiştir. Eğlence mekânlarında mahalli, folklorik ve hareketli müzikal içerikli programlara yer

¹⁹³⁹ “İstanbul’da Okçuluk Klöbü Kuruldu”, *TTOK Belleteni*, S.204, Ocak 1959, s.7.

¹⁹⁴⁰ “TTOK İdare Heyeti’nin 1960 Yılı 2. Toplantısı Zaptı”, *TTOK Belleteni*, s.4.

¹⁹⁴¹ “TTOK İdare Heyeti’nin 1960 Yılı 8. İctima Zaptı”, *TTOK Belleteni*, s.7-8; M.B. Ergene, “1960 Avrupa Turu otomobil Rally’si”, *TTOK Belleteni*, S.225, Ekim 1960, s.17-18.

¹⁹⁴² “Kapalıçarşı’da Turistler İçin Rehber Bulunacak”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ekim 1961, S.192, s.286.

¹⁹⁴³ “Vakko’da Dâhili Turizm Haftası”, *Cumhuriyet*, 21.06.1963, s.4.

¹⁹⁴⁴ “Açık Teşekkür”, *Cumhuriyet*, 21.06.1963, s.2; Yurt içinde seyahat kazanan kuponlar 6 Temmuz 1963 tarihinde açıklanmıştır (Bkz.; “Dahili Turizm Haftası”, *Cumhuriyet*, 06.07.1963, s.6).

¹⁹⁴⁵ “Vitrinler Güzelleştiriliyor”, *Cumhuriyet*, 05.09.1962, s.2.

verilmesi de tavsiye edilen hususlar arasında yer almıştır. Turistlerde olumlu bir izlenim uyandıracak bu uygulamaların iç ve dış turizm hareketliliğine katkı sağlayacağı düşünülmüştür.¹⁹⁴⁶

2.7. Bilimsel Etkinlikler

BYTB döneminde, kültür ve sanat kuruluşlarında, kulüplerde, eğitim kurumlarında ve üniversitelerde gerek akademik düzeyde gerekse halk tabakasına yönelik olarak gerçekleştirilen, ülkeleri ve milletleri çeşitli özellikleriyle tanıtıcı bilimsel etkinliklerin de hiç şüphe yok ki turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri içinde önemli bir yeri olmuştur. Bu münasebetle Çoruh, yurt dışında Türkiye'yi ve Türkleri tanıtıcı bilimsel etkinlikler düzenlenmesini, Türkiye hakkında konferans vermek isteyen yabancıların da ülkeye davet edilmesini son derece faydalı bir turistik propaganda unsuru olarak görmüştür.¹⁹⁴⁷

Bu kapsamdaki çalışmalardan olarak, Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin'in başkanlığındaki Türk ve İslam Sanatları Tarihî Enstitüsü'nün teşebbüsü ile 1959'da Ankara'da açılan "Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi"ne 23 ülke katılım sağlamıştır. Dünyanın dört bir tarafındaki Türk sanat eserlerine ilişkin bilimsel tebliğlerin sunulduğu bu kongre için Hasan Ali Yücel şunları ifade etmiştir:

"Yetiştirdiğimiz bilginler ve filozoflar gibi aramızdan çıkan sanatçıları da, yaptıkları sanat eserlerini de uzun zamanlar 'Türk' tanımamak isteyenlere karşı, bilhassa tarih şuuru ve millî bilinç uyanışıyle Cumhuriyet devrinde başlayıp gelişen tenkid ruhu ve doğruyu arama çabası, bu kongrenin toplanmasına başlıca etken olmuştur. Şimdiye kadarki ihmalimiz yüzünden, daha doğrusu cehlimiz sebebiyle yanlış tefsirlere uğramış, fakat tarafımızdan mukabele görmemiş hatalar artık yavaş da olsa silinme yolundadır. Malına sahip çıkmayanların malına başkaları sahip çıkar. Bu hakikat uzun asırlar, gafletimizle beslenmiştir."

Yücel, bu sözleriyle kongrenin Türklerin sanat anlayışının dünyaya tanıtılması konusunda önemli bir rol oynadığını vurgulamış, ülkedeki sanat faaliyetleri ve devletin bu konudaki politikaları hakkında kısa bir bilgi vermiştir. Cumhuriyet devrini, Türk tarihi içinde bir "Rönesans" dönemi olarak değerlendiren Yücel, kongrede Türk sanatı hakkında ortaya koyulan fikir ve görüşlerin ve sağlanan bilgi alışverişinin söz konusu görüşü ispat ettiğini belirtmiştir.¹⁹⁴⁸

Türkiye'de görev yapan personeline yönelik bilgilendirici konferanslar düzenleyen Amerikan Yardım Heyeti, bu konuda BYTB Turizm Dairesi'nden de yardım istemiştir. Bu talep BYTB tarafından olumlu karşılanmıştır. Turizm Dairesi

¹⁹⁴⁶ "İstanbul Belediyesi Turistik Müesseselere Tavsiyelerde Bulundu", *Cumhuriyet*, 08.11.1962, s.2.

¹⁹⁴⁷ Selâhaddin Çoruh, "Turizm Propaganda VIII", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, Haziran 1958, S.152, s.238.

¹⁹⁴⁸ Hasan Âli Yücel, "Milletlerarası Türk Sanatlar Kongresi", *TTOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, s.3-5.

personeli tarafından 10 Ocak 1958 tarihinde verilen bir konferans vesilesiyle 40'a yakın Amerikalıya Türkiye'nin tarihî, sosyal hayatı, örf ve adetleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Türkiye hakkında renkli film gösterimi yapılmıştır. Türkiye adına olumlu bir izlenim uyandıran bu tür konferansların her ay tekrar edildiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁴⁹

BYTB döneminde çeşitli vesilelerle yurt dışında düzenlenen bilimsel konferanslar da Türkiye'yi tanıtmaya çabalarına ve Türkiye'ye olan ilgiye birer örnek olarak gösterilebilir. Uzun yıllar Türkiye'nin muhtelif bölgelerinde arkeolojik kazı çalışmalarında bulunan Prof. Dr. Franz Miltner, Efes'te yapılan kazı çalışmaları ve eski eser araştırmalarına yönelik olarak İsviçre'nin merkezi Bern'de 1958 yılı itibariyle bir konferans vermiştir.¹⁹⁵⁰ Yine söz konusu dönem itibariyle Stockholm'de İsveç Hükümeti'nin Ankara eski elçisi Adolf Croneborg ve eşi tarafından Türkiye tarihi hakkında önem arz eden konferanslar verildiği görülmektedir.¹⁹⁵¹ Benzer faaliyetler kapsamında, Zürih'teki Türkiye-İsviçre Dostluk Cemiyeti'nde, İsviçre Turizm İşleri Müdürü Ziegfried Bittel "Türkiye'de Turizmin Gelişme Çareleri" konulu bir konferans vermiştir. Konferans öncesinde Türkiye'de turizm konusunda üç ay kadar incelemelerde bulunan Bittel, Türkiye'nin turizm bakımından paha biçilmez değerlere sahip olduğunu, bunları tanıtmak üzere turizm ile meşgul olacak büroların kurulmasının yapılması gereken öncelikli çalışmalar arasında yer aldığını dile getirmiştir. Konuşmasının ardından Türkiye'ye ait 100 kadar diyapozitif göstermiştir. İlgi uyandıran konferansa Zürih'in tanınmış şahsiyetleri, milletlerarası seyahat şirketleri temsilcileri, Türkiye'nin Bern'deki Basın Ataşesi ve gazeteciler iştirak etmiştir.¹⁹⁵²

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal turizm hareketlerinin dünya sathında artmaya başladığı ve orta düzeyli gelir sınıfına mensup kitlelerin bu hareketliliğe yoğun bir şekilde dâhil olduğu görülmektedir. Turizme karşı dünya sathında artan bu ilgi Türkiye'de de etkilerini hissettirmiştir. Bu münasebetle BYTGM olarak faaliyetlerini devam ettirmekte olan Türkiye'deki resmî turizm teşkilatı 1957'de BYTB'ye dönüştürülmüş, böylelikle ülkedeki turizm teşkilatlanması genel müdürlükten Bakanlık statüsüne yükselmiştir. Bu şekilde Türkiye'nin turistik tanıtımı ve propagandasına yönelik çalışmalara da hususi bir önem verilmiş, gerçekleştirilen faaliyetlerin çeşitliliği, içeriği ve etki derecesi artış göstermiştir. Türkiye'nin tanıtımına ve propagandasına hizmet edecek potansiyellerin işlenmesi hususu gerek devlet yetkilileri, gerekse aydınlar tarafından ele alınan ve üzerinde düşünülen konular arasında yer almıştır. Böylelikle Türkiye'nin dünya sathındaki imajı kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte

¹⁹⁴⁹ "Türkiye'ye Gelen Amerikalı Personel İçin Konferans", *TTOK Belleteni*, S.193, Mart 1958, s.20.

¹⁹⁵⁰ M. Mesud Koman, "Prof. Dr. Franz Miltner'in Efes Üzerine Konferansı", *TTOK Belleteni*, S.207, Nisan 1959, s.13.

¹⁹⁵¹ "TTOK İdare Heyeti'nin 1960 Yılı 3. İçtima Zaptı", *TTOK Belleteni*, s.10.

¹⁹⁵² "Turizm Yılda 3 Milyar TL Gelir Sağlayabilir", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ekim 1961, S.192, s.285.

yeni Bakanlığın, BYTGM'nin teşkilat yapısı ile faaliyetlerini sürdürmek durumunda kalması bahsi geçen çalışmaları olumsuz yönde etkilemiştir.

BYTB döneminde turistik tanıtım ve propaganda çalışmaları ile; tarihî ve siyasi nedenlerle menfi propagandaların etkisinde kalmış olan ülke imajının düzeltilmesi, ülkeye yönelen turist akışının artırılması, ülke insanının da gezip, görmek suretiyle yurdunu daha yakından tanınması amaçlanmıştır. Turizm alanında ileri ülkelerde çağdaş esaslar dâhilinde gerçekleştirilen turistik tanıtım ve propaganda çalışmaları örnek alınarak benzer çalışmalar için Türkiye'de de bir altyapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda yerel, ulusal ve uluslararası sergi, fuar, festival ve şenlik faaliyetleri Türkiye'nin turistik tanıtımına ve propagandasına hizmet eden önemli çalışmalar olmuştur. Yine yurt içinde ve yurt dışında yazılı, görsel ve işitsel yayın çalışmaları yapılmış, ilim ve fikir adamlarının, yazarların, basın mensuplarının ve turizmcilerin bu konuda yapılan çalışmaları desteklenmiş, sosyal faaliyetler ve bilimsel konferanslar vesilesiyle ülkenin tarihî ve kültürel özellikleri hususunda yurtda ve dünyada farkındalık yaratılmaya ve Türkiye'nin yurt dışındaki imajı kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Turizm elçileri durumunda olan tercüman ve rehber sayısının artırılması ve bunların ülkeyi etkin bir şekilde tanıtacak donanıma sahip olarak yetiştirilmeleri hususunda gayret gösterilmiştir. Turistik hatıra eşyalarına yönelik çalışmaların bu dönemde ciddi bir şekilde ele alındığı görülmektedir.

Türkiye'yi turistik değerleriyle ülke insanına ve yabancılara tanıtmak ve dünya sathında olumlu bir ülke imajı uyandırmak gayesine bağlı bütün bu çalışmaların ülke turizmüne katkı sağladığını ve ülkeye yönelen turistik hareketliliği olumlu yönde etkilediğini belirtmek mümkündür. BYTB'nin müstakil bir teşkilat yapısı olmadan, kısa süreli icraat döneminde mevcut siyasi, iktisadi, sosyal şartlar ve imkânlar doğrultusunda başarılı tanıtım ve propaganda faaliyetlerine imza attığını da ifade edebiliriz. Bu anlamda devlet teşkilatının çalışmaları gönüllü kuruluşlar ve aydınlar tarafından da ülke ve dünya sathında gerçekleştirilen muhtelif faaliyetlerle desteklenmiş ve bu çalışmalar Türkiye'nin tanıtımı ve propagandası hususunda ciddi bir rol oynamıştır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmî Yayınlar

“Afyonkarahisar Milletvekili Şevki Güler'in Yazılı Soru Önergesi ve Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Celâl Tevfik Karasapan'ın Yazılı Cevabı”, *MMTD*, D.1, C.14, T.2, 59. Birleşim, 18.03.1963, s.336-390.

“Bakanlıklar Kuruluşu Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, 17.09.1946, S.6410, Kanun No:4951, Kabul Tarihi: 13.09.1946.

“Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu”, *Resmî Gazete*, 28.05.1949, S.7218, Kabul Tarihi: 24.05.1949, Kanun No:5392.

“Başbakan İsmet İnönü Tarafından 02.07.1962 Tarihinde Millet Meclisi'nde Okunan Hükümet Programı”, *Resmî Gazete*, 09.07.1962, S.11149, Karar No:116, 07.07.1962.

“Başbakan İsmet İnönü Tarafından Teşkil Olunan Bakanlar Kurulunun Programının Görüşülmesi”, *MMTD*, D.1, C.6, T.1, 109. Birleşim, 05.07.1962, s.188.

“Başvekil Adnan Menderes Tarafından Teşkil Olunan Hükümetin Programı”, *TBMM ZC*, Devre:11, C.1, İçtima.1, 10. İnkat, 04.12.1957, s.64.

“Cumhuriyet Senatosu İç Tüzüğü'nün Komisyonlarla İlgili Maddesi Hakkında İç Tüzük Komisyonu Raporu”, *CSTD*, Dönem:1, C.1, Toplantı:1, 6. Birleşim, 16.11.1961, s.67-75.

“Cumhuriyet Senatosu Samsun Üyesi Fethi Tevetoğlu'nun Önergesi”, *CSTD*, D.1, C.8, T.2, 29. Birleşim, 17.01.1963, s.55-81.

“Dış Ticaret İşlerine Dair Sirküler, Fuarlar 61/1”, *Resmî Gazete*, 16.02.1961, S.10735.

“Dışişleri, Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu”, *CSTD*, Dönem:1, C.1, Toplantı:1, 6. Birleşim, 23.11.1961, s.94-95.

“İcra Vekilleri Heyetine İtimat Beyan Edildiğine Dair”, *Resmî Gazete*, 6 Aralık 1957, S.9775, Karar Sayısı:2087.

Kalkınma Plânı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Ocak 1963.

“Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'in Önergesi”, *MMTD*, D.1, C.10, 27. Birleşim, 09.01.1963, s.634.

“Reisicumhur Celâl Bayar'ın Sene Başı Açış Nutukları”, *TBMM ZC*, Devre XI, C.10, İçtima.3, 1. İnkat, 01.11.1959, s.10.

“Reisicumhur Celal Bayar'ın TBMM'nin 11. Döneminin Üçüncü Toplantı Yılına Açış Nutukları”, *Resmî Gazete*, 02.11.1959, S.10844.

“Sanayi Bakanlığı Bütçesi”, *CSTD*, D.1, C.1, T.1, 41. Birleşim, 06.02.1963, s.508-509.

“Türk El Sanatlarını Tanıtma Cemiyeti'nin Umumi Menfaatlere Hadim Cemiyetlerden Sayılmasına Dair Kararname”, *Resmî Gazete*, 17.09.1959, S.10308, Karar Sayısı: 4/12064, Karar Tarihi: 20.08.1959.

“Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası Kanunu”, *Resmî Gazete*, 10.05.1960, S.10501, Kanun No:7470, Kabul Tarihi: 04.05.1960.

Türkiye Turizminin Gelişmesi Hakkında Raporlar, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1961.

V. Turizm Danışma Kurulu'na Sunulan Rapor ve Teklifler, Basın-Yayın ve Turizm Vekâleti, Ankara, 1958.

Gazeteler

“1960 Yılındaki Turizm Gelirimiz 5.460.156 Dolar”, *Cumhuriyet*, 23.07.1961, s.3.

“200 Lambretta Motorsiklet Binicisi Şehrimizde”, *Cumhuriyet*, 06.06.1962, s.5.

“26. Bergama Kermesi Dün Törenle Açıldı”, *Cumhuriyet*, 28.05.1962, s.5.

“5 Yıllık Kalkınma Planının İlk Tatbikat Yılı”, *Cumhuriyet*, 06.01.1963, s.6.

“Açık Teşekkür”, *Cumhuriyet*, 21.06.1963, s.2.

“Atlı Kız”, *Cumhuriyet*, 15.08.1958, s.2.

“Atlı Turist Şehrimize Geldi”, *Cumhuriyet*, 09.08.1958, s.1, 5.

“Atlı Turistin Babasının Aygün'e Mektubu”, *Cumhuriyet*, 20.08.1958, s.3.

“Basın Ataşeliklerinin Lağvına Karar Verildi”, *Cumhuriyet*, 20.07.1960, s.1.

“Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Propagandaya Önem Verecek”, *Cumhuriyet*, 09.12.1957, s.1, 5.

“Basın-Yayın ve Turizm İşleri Tenkid Edildi”, *Cumhuriyet*, 02.02.1958, s.1, 5.

“Beşinci Pamukkale Festivali Başladı”, *Cumhuriyet*, 22.05.1961, s.1.

“Beynelmillel İşbirliği Teşkilatı Büyük Çapta Kredi Teklif Ediyor”, *Cumhuriyet*, 07.08.1960, s.1, 5.

“Brüksel Dünya Sergisi”, *TOK Belleteni*, S.193, Mart 1958, s.15.

“Brüksel Sergisi'nde Türkiye”, *Cumhuriyet*, 16.03.1958, s.5.

“Dâhili Turizm Haftası”, *Cumhuriyet*, 06.07.1963, s.6).

DAYI, Nadir, “Denizcilik Bankası'nın Reklam Kampanyası”, *Cumhuriyet*, 22.07.1961, s.5.

“E. Kazan Yurdumuzda Bir Film Çekecek”, *Cumhuriyet*, 21.01.1962, s.5.

“Efes Bütün Dünyada Gittikçe Önem Kazanıyor”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gazete)*, S.5, 5 Kasım 1962, s.2.

“Elia Kazan'ın Senaryosunda Tadilat Talep Edildi”, *Cumhuriyet*, 06.04.1962, s.5.

“Erdek Tiyatro ve Kültür Şenliği”, *Cumhuriyet*, 23.06.1958, s.3.

EVSAL, Vedii, “Sanayi Sergisinde Neler teşhir Ediliyor”, *Cumhuriyet*, 09.10.1958, s.5.

FELEK, Burhan, “Hasbihâl”, *Cumhuriyet*, 19.04.1960, s.3.

“Folklorcularımız Avrupa'dan 4 Davet Aldılar”, *Cumhuriyet*, 03.08.1961, s.1, 5.

“Fotoğraf Müsabakası”, *Cumhuriyet*, 16.05.1960, s.3.

“Gelişen Turizm Sergisi”, *Cumhuriyet*, 02.01.1963, s.3.

GİRİTLİ, İsmet, “Turizm Davamız”, *Cumhuriyet*, 25.02.1963, s.2.

“Güzel Bir Teşebbüs”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gazete)*, S.1, 27 Eylül 1962, s.1.

“İstanbul Belediyesi Turistik Müesseselere Tavsiyelerde Bulundu”, *Cumhuriyet*, 08.11.1962, s.2.

KUNT, Mazhar, “Bir Sergi Üzerine”, *Cumhuriyet*, 05.01.1963, s.3.

“Lüle Taşı ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 08.02.1962, s.5.

“Manisa’da Mesir Bayramı Kutlandı”, *Cumhuriyet*, 24.03.1958, s.3.

“Meşhurlar Gemisi Dün Pek Az Meşhurla Geldi”, *Cumhuriyet*, 17.02.1962, s.5.

“Mevlana İhtifali Gelecek Yıl 15 Gün Sürecek”, *Cumhuriyet*, 18.12.1962, s.5.

“MTTB Rehberleri”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültüre Gazete)*, S.5, 5 Kasım 1962, s.1.

“Pamukkale Şenlikleri Geniş İlgi Uyandırdı”, *Cumhuriyet*, 21.05.1962, s.5.

“Sanat Fotoğrafları Yarışması”, *Cumhuriyet*, 19.12.1962, s.6.

“Şehir Galerisi Açıldı”, *Cumhuriyet*, 14.10.1961, s.2.

“Tanınmış Dergi Marie-Claire Türkiye’den Sitayişle Bahsetti”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültüre Gazete)*, S.1, 27 Eylül 1962, s.2.

TEKELİ, Esat, “Turizm Bankası Kanuni Teşekkül Hâline Getirilirken”, *Cumhuriyet*, 19.04.1960, s.2.

“Tercüman Rehber Kursunun 2. Devre Çalışması Başladı”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültüre Gazete)*, S.7, 30 Kasım 1962, s.1.

TUĞRUL, Sofu, “30 Bin Kişi Konya’yı Ziyaret Etti”, *Cumhuriyet*, 20.12.1963, s.6.

“Turgut Özakman Bonn’a Tayin Edildi”, *Cumhuriyet*, 20.09.1960, s.5.

“Turist Celbi İçin Otellere Sahip Olmak Şarttır”, *Cumhuriyet*, 25.04.1960, s.5.

“Turistlere İstanbul ile İlgili Film Gösterildi”, *Cumhuriyet*, 24.02.1960, s.3.

“Turizm Kampanyası Perşembeye Başlıyor”, *Cumhuriyet*, 05.06.1961, s.2.

“Turizm Ucuzluk Demektir”, *Cumhuriyet*, 04.11.1958, s.3.

“Turizmi Teşvik Edecek Tedbirler Alınıyor”, *Cumhuriyet*, 28.07.1961, s.1, 5.

“Türkiye Gençlik Turizm Kulübü Kuruldu”, *Cumhuriyet*, 12.04.1962, s.2.

ÜNVER, Süheyl, “Dünya ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 28.05.1963, s.2.

“Vakko’da Dâhili Turizm Haftası”, *Cumhuriyet*, 21.06.1963, s.4.

“Vitrinler Güzelleştiriliyor”, *Cumhuriyet*, 05.09.1962, s.2.

“Yabancı Film Şirketleri Türkiye’ye Akın Ediyorlar”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültüre Gazete)*, S.1, 27 Eylül 1962, s.2.

“Yeni Yayınlar”, *Turizm (Haftalık, Turistik, Siyasî, İktisadî ve Kültüre Gazete)*, S.5, 5 Kasım 1962, s.2.

Dergiler

“1957 Yılı Türk Modası Olarak İlan Edilecek”, *TOK Belleteni*, S.195, Nisan 1958, s.12.

“28’inci İzmir Fuarı Açıldı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.167, Eylül 1959, s.329-332.

- ACAROĞLU, Türker, “Nasreddin Hoca Bibliyografyası”, *TTOK Belleteni*, S.212, Eylül 1959, s.8.
- ALPİN, Oktay, “Rehberlik Kursu TMGT İçin Genç Rehber ve Turizm Elemanı Yetiştirecek”, *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.4, Temmuz 1960, s.1.
- “Anadolu, Avrupalılar İçin Mekân İtibariyle Kolay Erişilebilecek Son Cennetlerden Birisidir”, *Turizm Bülteni*, S.17, 30 Kasım 1962, s.1.
- “Antalya Kermesi”, *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.2, Nisan 1960, s.9.
- AYVERDİ, Fazlı, “Turizmde Yeni Zihniyet”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.192, Ekim 1961, s.110-111.
- “Brüksel Sergisi’nde Türkiye”, *TTOK Belleteni*, S.195, Nisan 1958, s.17.
- ÇERÇEL, Rıza, “Turizm Vekâleti”, *TTOK Belleteni*, S.191, Aralık 1957, s.3.
- ÇORUH, Selâhaddin, “Turizm ve Propaganda II”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, S.143, Eylül 1957, s.400-401.
- _____, “Turizm Propaganda III”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, S.144, Ekim 1957, s.449-450.
- _____, “Turizm Propaganda IV”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, S.145, Kasım 1957, s.498-499.
- _____, “Turizm Propaganda V”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, S.147, Ocak 1958, s.5-6.
- _____, “Turizm Propaganda VIII”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, S.152, Haziran 1958, s.237-238.
- _____, “Turizm Propaganda IX”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, S.153, Temmuz 1958, s.286-288.
- _____, “Turizm ve Propaganda”, *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.4, Temmuz 1960, s.3.
- DARAGO, R.N., “Bursa’ya Layık Bir Abide”, *TTOK Belleteni*, S.210-211, Temmuz-Ağustos 1959, s.3-5.
- DEMREN, Muhlis, “Turistik Propaganda”, *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.2, Nisan 1960, s.7.
- DİLLİGİL, Turhan, “Turizm Sahasında Yapılan Yenilikler”, *TTOK Belleteni*, S.203, Aralık 1958, s.9.
- DOLUNAY, Mithat, “Akçakoca’ya Neden Akın Var?”, *TTOK Belleteni*, S.192, Ocak 1957, s.10.
- ERGENE, M.B., “1960 Avrupa Turu otomobil Rally’si”, *TTOK Belleteni*, S.225, Ekim 1960, s.17-18.
- ERTUĞ, Hasan Refik, “Amerikalılara Türkiye’yi Nasıl Tanıtabiliriz?”, *TTOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, s.5-7.
- EVCİN, Erol, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.55, Güz 2014, s.23-82.
- “Film Prodüksörleri Türkiye’de”, *Turizm Bülteni*, S.3, Şubat 1962, s.2.
- GERAY, Cevat, “Kalkınma Plânı, Turizm ve Şehirciliğimiz”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ocak 1963, S.207, s.71-74.

- GÖKBİLGİN, Tayyip, “Macaristan’daki Türk Hatıraları”, *T TOK Belleteni*, S.221-222, Haziran-Temmuz 1960, s.3.
- GÜLERSOY, Çelik, “Pierre Loti ve İstanbul”, *T TOK Belleteni*, S.208-209, Mayıs-Haziran 1959, s.20.
- _____, “Das Parlament’in Türkiye Özel Sayısı”, *T TOK Belleteni*, S.225, Ekim 1960, s.20.
- _____, “Hopfer Rehberi”, *T TOK Belleteni*, S.225, Ekim 1960, s.20.
- _____, “Türkiye Hakkında Neşriyat: Akdeniz Seyahatnamesi”, *T TOK Belleteni*, S.221-222, Haziran-Temmuz 1960, s.20.
- _____, “Türkiye Hakkında Neşriyat”, *T TOK Belleteni*, S.218, Mart 1960, s.10.
- _____, “Türkiye Hakkında Yeni Neşriyat: İstanbul-Bursa”, *T TOK Belleteni*, S.199-200, Ağustos-Eylül 1958, s.15.
- _____, “Türkiye Hakkında Yeni Neşriyat”, *T TOK Belleteni*, S.215, Aralık 1959, s.20.
- _____, “Türkiye Tarihine Seyahat”, *T TOK Belleteni*, S.225, Ekim 1960, s.20.
- _____, “Yeni Neşriyat: Almandan Türkçeye Lügat”, *T TOK Belleteni*, S.201, Ekim 1958, s.12.
- “Hatay İçin Turizm Broşürü Hazırlanıyor”, *T TOK Belleteni*, S.204, Ocak 1959, s.7.
- “İstanbul, Antalya ve Türkiye Broşürleri”, *T TOK Belleteni*, S.204, Ocak 1959, s.11.
- “İstanbul’da Okçuluk Klübü Kuruldu”, *T TOK Belleteni*, S.204, Ocak 1959, s.7.
- “İsviçre’de Efes Vakfı Kuruluyor”, *T TOK Belleteni*, S.203, Aralık 1958, s.19.
- “Kapalıçarşı’da Turistler İçin Rehber Bulunacak”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.192, Ekim 1961, s.286.
- “Karayolları Haritasında Değişiklikler Yapılıyor”, *T TOK Belleteni*, S.199-200, Ağustos-Eylül 1958, s.20.
- KILIÇ, Altemur, “Turizm ve Radyolarımız”, *Turizm Bülteni*, S.16, 30 Kasım 1962, s.2.
- KOMAN, M. Mesud, “Prof. Dr. Franz Miltner’in Efes Üzerine Konferansı”, *T TOK Belleteni*, S.207, Nisan 1959, s.13.
- KUNT, Mazhar, “Turizm Ucuzluk Demektir”, *T TOK Belleteni*, S.202, Kasım 1958, s.20.
- KUTLUK, Halil, “Milli Parklar”, *Orman ve Av*, C.33, S.12, Aralık 1961, s.5-9.
- “Memleketimizin de İştiraki ile Beynelmillel Turistik Bir Kampanya Açıldı”, *T TOK Belleteni*, S.196, Mayıs 1958, s.20.
- “Munis Faik Ozansoy’un Beyanattı”, *T TOK Belleteni*, S.196, Mayıs 1958, s.5.
- OĞULTÜRK, Halil, “Turizm’de Folklorun Önemi”, *Turizm Bülteni*, S.15, 31 Ekim 1962, S.15, s.2.
- ÖZGEÇ, Murad, “Turizm Dernekleri”, *Turizm Bülteni*, S.12, 21 Temmuz 1962, s.2.

- “Pamukkale Turistik Tesisleri Açıldı”, *T TOK Belleteni*, S.221-222, Haziran-Temmuz 1960, s.16.
- “Prof. Dr. Süheyl Ünver’in Amerika’daki Minyatür Sergisi”, *T TOK Belleteni*, S.206, Mart 1959, s.14.
- SALTER, Cedric, “Türkiye Bir ‘Turist Memleketi’ Olacaktır”, *T TOK Belleteni*, S.201, Ekim 1958, s.6-7.
- “Sergi ve Yaz Eğlenceleri Başlıyor”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ekim 1961, S.192, s.286.
- “TBMM’de Turizm Komisyonu”, *T TOK Belleteni*, S.204, Ocak 1959, s.16.
- TECER, Ahmet Kutsi, “Halkoyunları Bayramı Bu Yıl Çok Zengin Olacak”, *T TOK Belleteni*, S.211, Temmuz-Ağustos 1959, s.18.
- “TGMT Turizm Müdürlüğü Statüsü”, *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.3, Haziran 1960, s.7.
- “Times’ın Sahibi Lord Astor Geldi”, *T TOK Belleteni*, S.224, Eylül 1960, s.18.
- “TMGT Turizm Müdürlüğü”, *Turizm*, TMGT Turizm Müdürlüğü, S.1, Nisan 1960, s.1.
- TÖREHAN, Habib-Edib, “Turizm”, *T TOK Belleteni*, S.195, Nisan 1958, s.5
- “T TOK İdare Heyeti’nin 4 Ocak Pazartesi Günü Toplanan 1960 Yılı 1. İçtima Zaptıdır”, *T TOK Belleteni*, S.217, Ocak-Şubat 1960, s.17.
- “T TOK İdare Heyeti’nin 1 Şubat 1960 Pazartesi Günü 1960 Yılı 2. Toplantısı Zaptıdır”, *T TOK Belleteni*, S.218, Mart 1960, s.4-9.
- “T TOK İdare Heyeti’nin 7 Mart Pazartesi Günü Toplanan 1960 Yılı 3. İçtima Zaptıdır”, *T TOK Belleteni*, S.219-220, Nisan-Mayıs 1960, s.5-11.
- “T TOK İdare Heyeti’nin 4 Nisan Pazartesi Günü Yapılan 1960 Yılı 5. İçtima Zaptıdır”, *T TOK Belleteni*, S.219-220, Nisan-Mayıs 1960, s.12.
- “T TOK İdare Heyeti’nin 18 Ağustos Perşembe Günü Toplanan 1960 Yılı 8. İçtima Zaptıdır”, *T TOK Belleteni*, S.225, Ekim 1960, s.7-9.
- “T TOK 3 Ekim Pazartesi Günü Toplanan İdare Heyeti’nin 1960 Yılı 9. İçtima Zaptıdır”, *T TOK Belleteni*, S.226, Kasım 1960, s.7.
- “Turist Celbi İçin Otellere Sahip Olmak Şarttır”, *T TOK Belleteni*, S.224, Eylül 1960, s.19.
- “Turizm Yılda 3 Milyar TL Gelir Sağlayabilir”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.192, Ekim 1961, s.285.
- “Türk Paviyonu Beğenildi”, *T TOK Belleteni*, S.196, Mayıs 1958, s.5.
- “Türkiye’de Turizm”, *Turizm Bülteni*, S.1, Ocak 1962, s.2.
- “Türkiye’de Turizm”, *Turizm Bülteni*, S.6, Nisan 1962, s.2.
- “Türkiye’de Turizm”, *Turizm Bülteni*, S.9, Haziran 1962, s.2.
- “Türkiye’de Turizm”, *Turizm Bülteni*, S.16, Kasım 1962, s.2.
- “Türkiye’de Turizm”, *Turizm Bülteni*, S.17, Kasım 1962, s.2.
- “Türkiye’ye Gelen Amerikalı Personel İçin Konferans”, *T TOK Belleteni*, S.193, Mart 1958, s.20.
- “Vali Akı, Amasya’nın Turistik Yerlerini Tanıtacak”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.192, Ekim 1961, s.285.

“Yabancı Gözüyle Büyük Şehirlerimizin Tarihî Eserleri”, *Turizm Bülteni*, S.13, Ağustos 1962, s.1.

“Yabancı Gözüyle İstanbul”, *Turizm Bülteni*, S.15, Ekim 1962, s.1.

“Yabancı Gözüyle Türkiye’de Tatil”, *Turizm Bülteni*, S.12, Temmuz 1962, s.1.

YÜCEL, Hasan Âli, “Milletlerarası Türk Sanatlar Kongresi”, *TOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, s.3-5.

_____, “Prof. Gabriel’in Bursası”, *TOK Belleteni*, S.208-209, Mayıs-Haziran 1959, s.7-8.

Telif-Tetkik Eserler

ÇORUH, Selâhaddin, *Turizm Çalışmalarımızın Geçmiş Günleri*, Güven Matbaası, Ankara, 1974.

EDSCHMID, Kasimir, *Stürme und Stille am Mittelmeehr*, H. Goverts, Stuttgart, 1959.

ER, Turgut, *Türkiye’de Basın Yayın ve Tanıtma*, Ümit Yayıncılık ve Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara, 2003.

ERGÜN, Süreyya, *Modern Turizmin Temayülleri ve Turizm Ekonomisi*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1960.

GÜLERSOY, Çelik ve Diğerleri, *Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu 1923*, Ankara, 2009.

HİSAR, Abdülhak Şinasi, *İstanbul ve Piyer Loti*, İstanbul, 1958.

KARDEŞ, Fethi, *Basın-Yayın Genel Müdürlüğü 60 Yılın Hikâyesi*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1980.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, 1960.

SALTER, Cedric, *Introdicing Turkey*, Published by Methuen&Co, London, 1961.

Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Odaları Birliği, Ankara, 1963.

On Birinci Bölüm

BASIN-YAYIN VE TURİZM BAKANLIĞI DÖNEMİNDE TURİSTİK TANITIM VE PROPAGANDA ALANINDA GÖRÜLEN SORUNLAR (1957-1963)

Giriş

Türkiye’de turizm faaliyetleri Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren devlet destekli olarak ivme kazanmaya başlamış ve bu süreç turizmin bir Bakanlık statüsüne kavuştuğu BYTB döneminde dönüm noktalarından birini yaşamıştır. BYTB, Türkiye’de turizm faaliyetlerinin gelişmesi ve ülkenin tarihi, tabii, kültürel ve sanatsal değerlerinin ülke insanına ve yabancılara tanıtımı hususunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Turizm alanında ülke sathında ciddi değişimleri beraberinde getirecek olan Turizm ve Tanıtma Bakanlığı (TTB)’nin 1963’te teşkiline hazırlık süreci olarak değerlendirilebilecek bu dönem aynı zamanda turizme ilişkin faaliyetler için yol ve yön tayin edici etkilere sahip Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın da (1963-1967) yürürlüğe girdiği bir dönem olmuştur.

Turizm teşkilatlanması konusunda bir olgunlaşma süreci olarak değerlendirilebilecek BYTB dönemi ve bu dönemde gerçekleştirilen turistik tanıtma ve propaganda faaliyetleri Türkiye turizm tarihi açısından önem arz eden konulardan birini teşkil etmektedir.¹⁹⁵³ Bu süreçte turizm ve tanıtma alanında yaşanan olumlu gelişmelerin yanı sıra ülkenin siyasi, iktisadi ve sosyal durumu nedeniyle birçok sorunun belirginleştiği veya gün yüzüne çıktığı da görülmektedir. TTB’ye geçiş ve Kalkınma Planı’nın uygulama sürecinde karşılaşılan sorunların yanı sıra siyasi irade değişikliğine yol açan 27 Mayıs 1960 tarihli Hükümet darbesi de söz konusu dönem itibarıyla ülke ve dünya sathındaki etkileriyle turistik tanıtma ve propaganda çalışmalarına sekte vuran gelişmeler arasında yer almıştır. Bütün bu sorunlar Türkiye turizm tarihi açısından BYTB döneminin önem arz eden yönlerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma BYTB döneminde turistik tanıtma ve propaganda alanında karşılaşılan sorunlara odaklanmıştır. Bu sorunların başta devlet yetkilileri olmak üzere turizm alanında faaliyet gösteren ilim insanları ve sanatçılar ile hususi ve gönüllü kuruluş temsilcileri tarafından değerlendirilişi ve bunlara yönelik olarak dile getirilen çözüm önerileri de çalışma çerçevesinde ele alınan konular arasında yer almıştır.

Bu kapsamda incelenen konu ve dönem çerçevesinde Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)’ndan elde edilen belgelerin yanı sıra özellikle bütçe görüşmeleri

¹⁹⁵³ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Erol Evcin, “Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Döneminde Turistik Tanıtım ve Propaganda”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, C.VI, S.2, Aralık 2017, s.44 vd., ss.41-91.

vesilesiyle turizm, tanıtma ve propaganda konusundaki tartışmaları kapsayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), Kurucu Meclis Tutanak Dergisi (KMTD), Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi (TMTD) bunların yanı sıra Resmî Gazete (RG) ve resmî raporlar yararlanılan resmî hüviyetli kaynak grubunu teşkil etmiştir. Buna ek olarak turizm konusunu sıklıkla işleyen Cumhuriyet gazetesi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu (TTOK) Belleteni, İller ve Belediyeler Dergisi, Turizm Bülteni ve Turizm gazetesi gibi söz konusu dönemin önemli süreli yayınları ile muhtelif telif-tetkik eserler çalışmaya ışık tutan başlıca kaynaklar arasında yer almıştır.

1. Turistik Tanıtım ve Propaganda Faaliyetlerinin Arz Ettiği Önem

BYTB döneminde turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin sahip olduğu önemi kavrayabilmek ve bu hususta geline nokta ile karşılaşılan sorunları esaslı bir şekilde inceleyebilmek için ilk olarak Türkiye'nin söz konusu dönemde dünya turizmi içindeki yerinin tespit ve tayin edilmesi faydalı olacaktır. Bu konuda Avrupa'da uluslararası turizm hareketleri ile gelişmelerini ele almak üzere Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECE) tarafından Paris'te 1960'ta yayımlanan "Le Tourisme en Europe" adlı rapor önem arz etmektedir. Buna göre Avrupa'da turistlerin en çok iltifat ettikleri ülkeler arasında İzlanda'dan sonra sondan ikinci sırada yer alan Türkiye turizm gelirleri açısından da Avrupa ülkelerinin gerisinde idi. 1958'de Türkiye'yi 114.774 turist ziyaret etmişti. Bunların 56.007'si OECE ülkelerinden, 29.708'i ABD'den, 884'ü Kanada'dan ve 28.145'i diğer ülkelerden gelmişti. Ayrıca turizm alanında Türkiye'nin başlıca rakip ülkelerinden biri durumunda olan komşu ülke Yunanistan'a bile 1958'de gelen turist sayısı 254 bin kişiye ulaşmıştı. ABD'nin 825, Fransa'nın 454 ve Yunanistan'ın 124 milyon ABD Doları turizm geliri elde ettiği 1958'de Türkiye 2 milyon ABD Doları civarında bir gelirle yetinmişti.¹⁹⁵⁴ Bütün bu veriler zengin turizm potansiyellerine sahip olmasına rağmen Türkiye'deki turizm altyapısı eksikliklerine işaret etmesi ve sorunların ciddiyetini göstermesi açısından önem arz etmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında Türkiye'deki turizm teşkilatı, planlaması, yatırımları, teşvikleri ve eğitimi hususunda görülen eksiklikler ile gümrük, vize, pasaport işlemlerinde, ulaşım ve konaklama faaliyetlerinde karşılaşılan güçlüklerin hiç şüphe yok ki önemi büyüktür. Ancak bu sonuçta göz ardı edilemeyecek bir unsur olarak turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerinde görülen zafiyetleri de dikkate almak gerekmektedir. Turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri arz ettiği önem nedeniyle BYTB döneminde gündemi meşgul eden, tartışılan ve ele alınan temel konular arasında yer almıştır.

Gerek BYTB'nin teşkiliyle TBMM'de Gaziantep Milletvekili Bahadır Dülger'in başkanlığında kurulan "Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu"¹⁹⁵⁵ marifetiyle yürütülen çalışmalar gerekse Meclis ve Senato kürsülerinde çeşitli vesilelerle dile getirilen hususlar çerçevesinde Türkiye'nin turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin ciddiyetle ele alındığı görülmektedir. Bu minvalde BYTB'nin 1958 yılı bütçe

¹⁹⁵⁴ Haluk Cillov, "Turizm Endüstrisinde Son Gelişmeler", *Turizm*, Nisan 1960, S.1, s.4.

¹⁹⁵⁵ "TBMM'de Turizm Komisyonu", *TTOK Belleteni*, S.204, Ocak 1959, s.16.

müzakereleri sırasında TBMM Bütçe Komisyonu'nun Demokrat Partili Raportörü Behzat Bilgin'in Türkiye'de tanıtma ve turizm faaliyetlerindeki esaslı amaçlardan birinin Türkiye'yi gerek inkılâpları gerekse demokratik rejimde kaydettiği gelişmeler ile tanıtmak olduğunu ifade etmesi söz konusu faaliyetlere yüklenen anlamı göstermesi bakımından önem arz etmektedir.¹⁹⁵⁶ 1961 Anayasası'nın hazırlayıcıları arasında yer alan İsmet Giritli'nin de Türkiye'nin kalkınma davası için her yıl gerekli olan 300 milyon doların “görünmez ihracat” olarak adlandırılan turizm yoluyla elde edilebileceğini belirterek, bu konuda Türkiye'yi tanıtma ve propaganda faaliyetlerinin öncü rol oynadığını vurgulaması da işin başka bir boyutunu göstermektedir.¹⁹⁵⁷ Görüşmeler sırasında Millet Partisi (MP) Meclis Grubu adına Yozgat Milletvekili İsmet Kapısız'ın: “Türkiye'nin medeni dünyada lâyık olduğu yeri almasının ülkenin yurtdışında başarılı bir şekilde tanıtılması ve yabancıların da Türkiye'yi tanımaları ile mümkün olacağını” dile getirmesi de konunun önemini dile getirmesi açısından dikkate değer bir tespittir.¹⁹⁵⁸ Benzer şekilde Tanıtma ve propaganda faaliyetlerinin turizm hareketliliğini tetikleyen belli başlı unsurlar arasında yer aldığını vurgulayan Bursa Milletvekili Sadettin Çanga: “Memleketimizi çok geniş imkânlar yaratmak suretiyle tanıtılmaktan mahrum kaldığımız müddetçe Türkiye'de turizmin geleceği daima tesadüflere bağlı kalacaktır. Bu memleket henüz yurt içinde ve tabiatıyla yurt dışında tanıtılmaya muhtaçtır.” diyerek bir yandan ülkenin tanıtımın arz ettiği öneme diğer yandan bu konuda duyduğu endişelere değinmiştir.¹⁹⁵⁹ CHP Grubu adına söz alan Kırklareli Milletvekili Ahmet Naci Arı'nın: “Yurdu sevmek; onu tanımak ve bilmekle kıymet kazanır.” diyerek güçlü bir iç ve dış teşkilatın desteğiyle turizm altyapı çalışmaları, turizm anlayışının gelişmesi ve propaganda faaliyetleri hususlarında turizmi ülke ekonomisi için bir gelir kaynağı olarak ele alan BYTB'nin çalışmalarının çok yakından takip edildiğini belirtmesi ise muhalefetin konuya bakış açısını yansıtmaya açısından önem arz etmektedir.¹⁹⁶⁰ BYT Bakanı Cihad Baban da turizm ile turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin Türkiye için önemini şu sözlerle dile getirmiştir.¹⁹⁶¹

“...Bizi tanıtmanın en kestirme yolu kapılarımızı turizme açmaktır. Bizi kendi evimizde, ocağımızın başında görmeli ve sevmelidirler. Bu bizim için bir vatanseverlik borcudur...Turizm yani insanların birbirlerini tanımaları, sevmeleri, medeniyetlerin yaklaşmasına bir takım çetin ve hatalı hükümlerin dağılmasına yaramakta ve bu sebepten de görgüyü arttırdığı, gidip gelişi hızlandırdığı için medeniyet farkları, seviye farkları, turizm sayesinde tesviye görmektedir. Bugünün anlayışına göre turizme kapalı bir millet, medeni camianın dışında kalmış bir millettir. Şu hâlde madenlerimizi, tarlalarımızı, ormanlarımızı, fabrikalarımızı nasıl işletmek istiyorsak güneşimizi, tarihî abidelerimizi, misafirperverliğimizi, manzaralarımızı, el sanatlarımızı da öyle işleyerek bunları turist marifetiyle değerlendireceğiz.”

¹⁹⁵⁶ “Basın-Yayın ve Turizm İşleri Tenkid Edildi”, *Cumhuriyet*, 02.02.1958, s.1 ve 5.

¹⁹⁵⁷ İsmet Giritli, “Kalkınma ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 12.03.1962, s.2.

¹⁹⁵⁸ “BYTGM 1963 Yılı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.14, T.2, B.57, 22.02.1963, s.146-178.

¹⁹⁵⁹ “BYTGM 1962 Yılı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.57, 26.02.1962, s.568-599.

¹⁹⁶⁰ “BYTB 1963 Yılı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.554.

¹⁹⁶¹ Cihat Baban, “Avrupa’da ve Bizde Turizm Anlayışı”, *Cumhuriyet*, 18.05.1962, s.2.

Baban, bu ifadeleri ile turizm ve tanıtma faaliyetleri arasındaki yakın ilişkiyi, bu unsurların önemini, ülkeye katkılarını ve bu konuda yapılması gereken ilk çalışmalarını açık bir şekilde dile getirmiştir. Bolu Milletvekili Turgut Çulha da dış turizm faaliyetleri gibi iç turizm faaliyetlerinin de kitle turizm hareketlerine yönelik olarak değerlendirilmesinin Anadolu’da çok da bilinmeyen birçok tabii alanın da tanınmasına vesile olacağını ifade ederek, bu konuda özellikle Abant, Yedigöller, Yeniçağa, Esentepe ve Akçakoca gibi Bolu ve ilçelerini örnek olarak göstermiştir.¹⁹⁶²

BYT Bakanı Celâl Tevfik Karasapan 1963 yılı bütçe görüşmeleri çerçevesinde turizm faaliyetleri için tahsis edilen bütçeyi en iyi şekilde kullanabilmek için dünyada reklam işinde ihtisas kazanmış firmaların Türkiye’de turizm yatırımlarını teşvik edecek propaganda faaliyetlerinin programa alındığını vurgulamıştır.¹⁹⁶³ Turizm yatırımları ile tanıtım ve propaganda faaliyetleri arasında doğrudan bir ilişkiye atıfta bulunan Karasapan’ın ifadeleri Türkiye’nin tanıtım ve propaganda faaliyetlerine verilen önemi göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Millî gelirlerinin önemli bir kısmını turizmden elde eden Fransa, İsviçre, İtalya, İspanya, Almanya, Lübnan ve İsrail gibi ülkelerin yıllık turizm gelirleri neredeyse Türkiye’nin yıllık bütçesine denk gelmekteydi. Bu minvalde Prof. Dr. Orhan Tuna söz konusu ülkelerin turizm sanayilerini böyle bir seviyeye çıkarmak için *“insan takatini aşan gayretler sarf ettiklerini ve hâlihazırda sarf etmekte olduklarını”* hatırlatmıştır. Diğer taraftan: *“Kendi kabuğuna çekilen, dış münasebetlere ehemmiyet vermeyen, kendini tanıtmayı bir külfet addeden bir memleket, bazı meselelerini hüsnü neticeye bağlamak hususunda milletlerarası kongre ve konferanslarda büyük müşküllere maruz kalmaktadır.”* diyerek dünya kamuoyunda milletlerarası problemlerin çözülmesi hususunda ülkelerin diğer ülkeler nezdinde elde ettikleri sempatinin ve kendilerini ifade edebilmelerinin önemine temas etmiştir. Turizme Türkiye’de gereken önemin verilmediğine, bu konuda turizm sanayisinin gelişmesi için gerekli tedbirlerin alınmamış ve gerekli yatırımların yapılmamış olduğuna işaret eden Tuna: *“Bu itibarladır ki, dünyanın birçok yerleri, hatta ileri memleketleri için Türkiye hâlâ meçhul bir diyar, Türkiye’ye ait hayati meseleler hâlâ ehemmiyetsiz birer dava halindedir.”* diyerek konunun önemine temas etmiştir. Meselenin kısa bir sürede halledilmesinin mümkün olmadığını, bunun için ilk aşamada turizme verilecek değer konusunda *“millî bir şuur”*un oluşması ve siyasi çekişmelerden uzak olarak meselenin *“millî bir problem”* olarak benimsenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Türkiye’deki tarihî ve tabii değerlerin ve ülke insanının misafirperverliğinin her medeni insanı harekete geçirebilecek kudrette olduğunu, ancak hedefe ulaşabilmek için planlı ve sistemli bir çalışmanın gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹⁶⁴

¹⁹⁶² “BYTGM 1962 Yılı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.57, 26.02.1962, s.587.

¹⁹⁶³ “BYTB 1963 Yılı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.564.

¹⁹⁶⁴ Orhan Tuna, “Turizm Hakkında Düşünceler”, *TOK Belleteni*, S.215, Aralık 1959, s.6-7; Benzer görüşler için ayrıca bkz.; Akkan Suver, “Turizmimiz Nereye Gidiyor?”, *Kemalizm*, S.3, Ekim 1962, s.17 ve 22.

Görüldüğü üzere turizm ve bu alanda gerçekleştirilen tanıtım ve propaganda faaliyetleri ülkenin iktisadi, siyasi ve sosyal geleceği için önem arz eden konular olarak TBMM’de ele alınmıştır. Bu doğrultudaki çalışmalar turizmin ülke için vazgeçilemeyecek ve paha biçilemez bir cevher olduğu yönündeki kanaatin yurt dışında kabul görmesinde de etkili olmuştur. Ancak bu dönemde turistik tanıtma ve propaganda çalışmalarına ciddi bir şekilde sekte vuran sorunların varlığı da aşikârdır. Şu bir gerçektir ki bu sorunlar turizm cevherinden üst düzeyde istifadeyi engellemiştir. Bu aşamada turizm hareketliliğinin belli başlı tetikleyici unsurlarından biri olan tanıtma ve propaganda faaliyetlerinde görülen sorunlara temas etmekte fayda vardır.

2. Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı’nda Teşkilat Kanunu Sorunu

BYTGM kanununa göre söz konusu birim ülkeyi halka yakından tanıtmak üzere gerekli imkânları hazırlamak, yabancıların Türkiye’deki tabiat güzelliklerini ve sanat eserlerini görmelerini kolaylaştıracak tedbirleri almak ve bu alandaki özel teşebbüsleri teşvik etmek gibi turistik tanıtma ve propaganda faaliyetleri ile ilişkili ciddi görevler üstlenmişti. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar arasında matbualar, filmler, fotoğraflar hazırlamak ve yayınlamak; sergi, konser ve konferans gibi etkinlikler düzenlemek gibi görevler yer almaktaydı. Ayrıca tanıtma ve propaganda faaliyetleri ile bağlantılı olarak iç ve dış basın ve yayını takip etmek, radyo yayın postalarının işleyişini düzenlemek gibi sorumluluklar da kurumun görev alanına girmektedir.

Devlet teşkilatında gerçekleştirilen ani bir yapılanma neticesinde 1957’de teşkil edilen BYTB, bağımsız bir teşkilat kanunu yapılmadan, BYTGM’nin teşkilat yapısı ile çalışmalarına devam etmek durumunda kalmıştır. Türkiye’de ve dünya turizminde büyük ilerlemelerin yaşandığı bir dönemde çağdaş ihtiyaçları karşılamak konusunda yetersiz hâle gelmiş bir genel müdürlük mevzuatı ile bir Bakanlığın idare edilmesi hiç şüphesiz ülkedeki turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yıllarda BYTB bütçelerinin Başbakanlığa bağlı Müstakil Genel Müdürlük bütçesi hâlinde kanunlaşmış olması bu soruna basit bir örnek teşkil etmektedir. Bu sorunu hızlı bir şekilde çözmek üzere hazırlanan yeni “Teşkilât Kanunu Tasarısı” bütün Bakanlıkların görüş ve önerileri alınarak, ilk olarak yasama yetkisini elinde bulunduran Millî Birlik Komitesi’nin, ardından da Kurucu Meclis’in tasvibine sunulmuştur. Netice olarak BYTB bünyesindeki turizm yapılanması, içinde bulunduğu bu normal olmayan durumdan ancak yeni teşkilat kanunu ile hakiki hüviyetine kavuştuğu 1963’te TTB’nin kuruluşu ile kurtulmuştur.¹⁹⁶⁵ Bu bağlamda 1957-1963 yılları arasında devam eden teşkilat kanunu boşluğu turizmin bütün alanlarında olduğu gibi tanıtım ve propaganda faaliyetlerinde de etkin hamlelerin yapılmasını engellemiş ve bu konuda ciddi sorunların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Öyleki Bakanlığın teşkilat kanununun yokluğu, bu münasebetle ortaya çıkan idari sorunlar ve bunların tanıtma ve propaganda faaliyetlerine etkileri nedeniyle hâlihazırda yürürlükte olan turizm anlaşmalarından yeterince verim alınamaması bu sorunlara yalnızca bir örnek teşkil etmekteydi. Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi’nin İsrail ile

¹⁹⁶⁵ “BYTGM Kanunu”, *RG*, 28 Mayıs 1949, S.7218, KT: 24.05.1949, KN: 5392.

BYTGM arasında yapılan müşterek turizm propagandası anlaşması vesilesiyle dile getirdiği üzere bu anlaşmanın uygulanması konusunda esas faydalanacak tarafın Türkiye olması beklenirken İsrail'in istikrarlı turizm teşkilatı ve başarılı propaganda çalışmaları neticesinde İsrail'e Türkiye'den giden turist sayısı İsrail'den Türkiye'ye gelenden fazla olmuştur.¹⁹⁶⁶

BYTB'nin bir teşkilat kanununun bulunmamasının turizm çalışmaları hususunda yarattığı sorunlar TBMM'de, 1960 sonrasında ise Kurucu Meclis'te, Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda tartışılan başlıca konular arasında yer almıştır. Bu mecralarda, teşkilâtının genişlemiş olması nedeniyle BYTGM'nin büyük çaplı görevler üstlendiği, ancak bu görevleri yerine getirmek için söz konusu birimin hâlihazırda teşkilatlanmasının uygun olmadığı, bu nedenle mevcut mevzuatın sınırlarının zorlandığı sıklıkla dile getirilmiştir. Bu suretle Bakanlık tarafından yapılan çalışmaların BYTGM'nin çalışmalarının ötesine geçemediği vurgulanmıştır. Bakanlığın asıl görevinin turizm işleriyle uğraşmak ve Türkiye'yi yabancı ülkelere, yabancıları da Türkiye'ye tanıtmak olduğu, dolayısıyla basın ve yayın isminin ve faaliyetlerinin bu bakanlığın görev ve sorumlulukları arasından çıkartılması gerektiği ifade edilmiştir. Çok cepheli olan turizm davasını yürütmek ve döviz sağlayan bir endüstri haline getirmek üzere idari, malî ve sosyal görevleri bulunan bir teşkilatlanmaya gidilmesi gerektiği, ancak bütün resmî ve özel teşebbüs ve teşekküllerin turizm ile ilgili çalışmalarını koordine edecek, turizm plan ve programlarının uygulanmasına yön verebilecek tarzda bir teşkilât ile turizm meselesinin ciddiyetle ele alınabileceği dile getirilmiştir. Buna ek olarak turizm çalışmalarına sekte vuran bütün mevzuatın gözden geçirilmesi ve bu konuda gerekli değişikliklerin yapılarak muhtelif Bakanlıklar ve Başbakanlık ile iş birliği yapılması hususları da beyan edilen görüş ve öneriler arasında yer almıştır.¹⁹⁶⁷

Görüldüğü üzere bu dönem basın ve yayın faaliyetlerinin turizm faaliyetlerinden ayrılması konusundaki görüşlerin de keskinleştiği bir dönem olmuştur. Meclis görüşmeleri sırasında CHP Grubu adına Kırklareli milletvekili Ahmet Naci Arı da halkın %70'inin okuma ve yazma imkânlarından mahrum olduğu Türkiye'de radyonun dünya ve ülke hakkında hızlı, zamanında ve doğru haber vermesi, kültür ve eğitime yardımcı olması, neredeyse tek eğlence aracı durumunda olması nedeniyle müstakil bir idare ile ele alınması gerektiğini dile getirmiştir. Teknik alanda meydana gelen gelişmeler de radyo ve televizyon idaresinin devlet bünyesinden ayrılmasını gerektiriyordu.¹⁹⁶⁸ Gazeteci ve yazar Ecvet Güresin de BYTB teşkilat kanunu ve yapısı hakkındaki tartışmalara katılarak: *"Tanıtma ve turizm artık ayrı ayrı ilim dallarıdır. Uzman ister, para ister ve alakalı teşekküller arasında koordinasyon ister. Bir bakanlık kuruluyor, senelerdir teşkilat kanunu yoktur. 34 küsur milyon lira ile hem memur maaşlarını*

¹⁹⁶⁶ "BYTGM 1962 Yılı Bütçesi", *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.57, 26.02.1962, s.584.

¹⁹⁶⁷ Konu ile ilgili görüşmeler, tartışmalar ve öneriler ile ilgili olarak bkz.; "BYTGM 1961 Yılı Bütçesi", *KMTD*, B.7, 26.2.1961, s.491-510; "Kalkınma Planının Görüşülmesi", *CSTD*, D.1, C.6, T.2, B.5, 08.11.1962, s.152-154; "BYTGM 1963 Yılı Bütçesi", *MMTD*, D.1, C.14, T.2, B.57, 22.02.1963, s.146-178.

¹⁹⁶⁸ "BYTB 1963 Yılı Bütçesi", *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.552-553.

verecek hem radyoları idare edecek hem de Türkiye'yi tanıtacak turizm faaliyetini geliştirecek. Buna değil işten anlayanlar, havadaki kuşlar bile güler... ”¹⁹⁶⁹ şeklinde düşünceleri ile basın-yayın ve turizm faaliyetlerinin müstakil olarak ele alınması konusundaki gerekliliği dile getirmiştir.

Artık bütün ülke tarafından malum hâle gelmiştir ki BYTGM teşkilat kanunu BYTB bedenine dar gelmekte idi. Dahası güncel gelişmeler turizm faaliyetlerinin basın ve yayın organlarından tamamen ayrılması kaçınılmaz bir hâle getirmişti.

3. Basın-Yayın Turizm Bakanlığı Yurt Dışı Teşkilatı ve Nitelikli Personel Sorunları

BYTB'nin merkez teşkilatı kadar turistik tanıtım ve propaganda çalışmalarının odak noktasını teşkil eden yurt dışı teşkilatı da yükümlü olduğu görev ve sorumluluklar kapsamında hassasiyet arz eden idari birimler arasında yer almıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin dünya sathındaki imajı ile çok yakından ilgili olan yurt dışı teşkilatının çalışma tarzı, bu teşkilatta görevli basın ataşelerinin yeterlikleri konusu devlet kademelerinde ve kamuoyunda tartışma konusu olmuştur.

Meclis görüşmeleri sırasında CHP Grubu adına Kırklareli milletvekili Ahmet Naci Arı'nın Türkiye'nin dış ülkelerde gereği gibi tanınmadığını ülke hakkında yapılan tanıtıcı faaliyetin yetersiz olduğunu belirterek şunları ifade etmiştir:¹⁹⁷⁰

“Turist celbi düşünülürken tanıtma teşkilâtının en önemli ve hayati rolü oynadığı, hatırdan çıkarılmıyacak, haber büroları, basın ataşelikleri, hariciye teşkilâtı, ticaret ataşelikleri bu mevzuda koordine bir çalışmaya artık yönelmelidir. Basın ataşelikleri ve haber bürolarının medeni âlemdeki, propaganda ve tanıtma yarışının, değeri ile mütenasip bir çalışma temposuna; çeşitli ve geniş imkânlar, yeni bir ruh ve anlayış ile katılmaları temin edilmelidir. Çalışmalarını hâlâ yeterli ve arzulanan seviyede bulamadığımız bu teşkilâtı bütünü ile ele alarak hatır, gönül bir yana dört başı mamur bir hale getirmek için gerekli tedbirler alınmalı, komşu memleketlerin bugün bilhassa Türklerle meskûn yerlerinde haber bürolarının ihdası da düşünülmelidir.”

Arı dünyada turistik propaganda çalışmalarının önem kazandığı ve çeşitlendiği söz konusu dönemde Türkiye'nin yurt dışındaki teşkilatının hızlı ve etkin bir yapıya kavuşturulması hususundaki gerekliliği bu şekilde dile getirmiştir. Söz konusu dönem itibarıyla basın ataşelerinin yetersizlikleri konusunda ortaya çıkan şikâyetlere temas ettiği TBMM görüşmeleri sırasında Ankara Milletvekili Hasan Tez, Çalışma Vekili ve BYTB Vekili Halûk Şaman'a basın ataşesi olmak için ne gibi şartlar arandığına dair yazılı bir soru sorma gereği hissetmiştir. Şaman, bu soruya ilgili kanun hükümlerince BYTB tarafından yabancı ülkelerde görev yapan basın ataşelerinin gidecekleri ülkelerde en çok konuşulan lisanlardan birini çok iyi bilmeleri ve Genel Müdürlük teşkilatında,

¹⁹⁶⁹ Ecvet Güresin, “Bizde Turizm Anlayışı”, *Cumhuriyet*, 12.02.1962, s.2.

¹⁹⁷⁰ “BYTB 1963 Yılı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.552.

ajanslarda veya günlük gazetelerde üç yıldan az olmamak üzere devamlı olarak çalışmış olmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu şartlara sahip olmayan bir basın ataşesinin teşkilatta yer almadığını vurgulamıştır.¹⁹⁷¹

Bununla birlikte benzer yöndeki şikâyetlerin ilerleyen süreçte de devam ettiği anlaşılmaktadır. Gazeteci ve yazar Kemal Zeki Gençosman, dış teşkilatta elçilerin en büyük yardımcıları durumunda olan ataşelerin kitlelerle rahatça temas imkânlarının yanı sıra Türkiye'yi etkin bir şekilde tanıtmaya imkânlarına sahip olduklarını ve Türkiye'ye ilişkin bilgilerin ataşeler vasıtasıyla rahatlıkla elde edilebildiğini ifade ederek yeni teşkilât kanununda bu hususların dikkate alınması hususundaki beklentilerini dile getirmiştir. Bu husustaki tayinlerin çok dedikodulu hadiseler olduğunu ve bu göreve lâyık olmayanların basın ataşesi olarak görevlendirilmemesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁹⁷² Maraş Milletvekili Mehmet Şişman ise ehil olmayan basın ataşeleri konusunun yurt dışına yansıyan etkileri nedeniyle ciddi bir sorun teşkil ettiğini vurgulayarak, buna örnek olmak üzere hırsızlık suçu nedeniyle görevinden alınmış bir personelin yabancı bir ülke nezdinde ataşe olarak bulunduğu, ilgili ülkeden konuya ilişkin şikâyetler alındığı, garsonluk yapmış bir kişinin de basın ataşe muavinliğine tayin edildiği ve dahası Bakanlığa ve Genel Müdürlüğe rapor bile göndermeyen basın ataşelerinin bulunduğu yönündeki söylentilere temas etmiştir. Bu söylentileri bertaraf etmek üzere ilkeli bir idari anlayışın benimsenmesi doğrultusunda bir öneride bulunmuştur.¹⁹⁷³ Buna karşılık söz konusu iddialara cevap veren BYT Bakanı Cihat Baban, hırsızlık ile suçlandırılan bir personelin yurt dışı teşkilatında görevde olduğuna dair bir bilgi almadığını, isim verilmesi durumunda gerekli tahkikatın derhal başlatılacağını, yabancı bir devlet tarafından resmen geriye alınması istenilen bir basın ataşesinin olmadığını, garsonlukla itham edilen ataşe muavininin ise hayatının bir devresinde talebe iken böyle bir meslekte bulunmuş olduğunu, bunun da şimdiki memuriyeti için bir sakınca teşkil etmediğini açıklamıştır.¹⁹⁷⁴

TBMM Bütçe Komisyonu adına turizmin önemine değinme gereğini hisseden Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Ahmet Yıldız ise: “*Dışardaki temsilcimiz tanıtılmamızı sağlayacak, memleketimize turist celbini temin edecek, bizleri buldukları memleketlerdeki fikir kanaat ve faaliyetlerden haberdar edecek, elçiliklerimizle paha biçilmez hizmetlerde bulunacak ve dönüşte de oradaki müktesebatları ile memleketimize önemli hizmetlerde bulunacak olan dış basın temsilcilerimizin önemli fonksiyonu izahtan varestedir.*” diyerek ülke içinde ve dışında propaganda vasıta ve imkânlarına sahip olan BYTB'nin bu alanda önemli ve zor bir görevinin olduğunu belirtmiştir. Basın ataşelerinin turistlere henüz ülkelerinden ayrılmadan Türkiye'ye gelme arzusu uyandıracak şekilde Türkiye hakkında yeterli bilgi akışını sağlamalarının önemine temas

¹⁹⁷¹ “Basın Ataşesi Sual Takririne Verilen Cevap”, *TBMM ZC*, D.11, C.13, İ.3, 63. İnikat, 02.05.1960, s.356.

¹⁹⁷² “BYTGM 1961 Yılı Bütçesi”, *KMTD*, B.7, 26.02.1961, s.494.

¹⁹⁷³ “BYTGM 1961 Yılı Bütçesi”, *KMTD*, B.7, 26.02.1961, s.491-492.

¹⁹⁷⁴ “BYTGM 1961 Yılı Bütçesi”, *KMTD*, B.7, 26.02.1961, s.506-507.

etmiştir. Ülke ile ilk temas ettikleri noktadan itibaren turistlere gümrük, emniyet ve döviz işlemleri hususlarında gerekli kolaylıkların sağlanmasının yanı sıra gezilecek yerler, ulaştırma, konaklama ve eğlence imkânları hakkında bilgi verilmesi ve halk tarafından “tam bir hüsnü kabul” ile karşılanmaları hususlarının önemini vurgulamıştır. Yurt dışı teşkilatının yabancı ülke örneklerinde olduğu gibi yetkin personel, geniş boyutlu bütçe, devlet çapında plan ve koordinasyon isteyen çok yönlü bir çalışma alanı olduğuna değinmiştir.¹⁹⁷⁵ Gazeteci Akkan Suver’in yurt dışındaki basın ataşelerinin harekete geçirilerek propaganda ve reklama yönelik çalışmalarda bulunulması yönündeki tavsiyeleri de Yıldız’ın görüşleri ile uyumluluk arz etmektedir.¹⁹⁷⁶

Yurt dışındaki kültür ve turizm teşkilatının tanıtım faaliyetleri hususunda önemli bir sorumluluk üstlendiğine değinen Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil ise çeşitli etkinlikler vesilesiyle tanıma fırsatı bulduğu Avusturya’nın Türkiye’deki Kültür Ataşesi Prof. Dr. Jordan ile yurt dışında görev yapan Türk Basın Ataşeleri arasında bir kıyaslama yaparak Türkiye’nin bu konudaki eksikliklerini dile getirmiştir. Jordan; Türk lisanını, tarihini, sanatını, medeniyetini, Türkiye-Avusturya tarihî ilişkilerini gayet iyi bilmekte idi. Bu şahıs Avusturya’nın kültürel özelliklerini Türklere tanıtmakla yetinmeyip, Türk sanatkarlarını Viyana’ya davet ederek sergiler açtırmakta, Avusturyalı sanatçılara Türk piyesi oynatmakta, Viyanalıları Türk virtüözlerini dinlettirmekte ve elindeki kısıtlı imkânlarla rağmen iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini geliştirmeye gayret göstermekteydi. Bu gibi başarılı çalışmaları nedeniyle Jordan’ın adeta Türkiye’nin Viyana’daki Kültür Ataşesi gibi çalıştığına vurguda bulunan Siyavuşgil, söz konusu gayretleri konusunda beğenisini ve şaşkınlığını gizlememiş ve Avusturya’nın kültür, turizm, tanıtma ve propaganda politikaları hakkında şu hususlara dikkat çekmiştir:¹⁹⁷⁷

“Türkiye gibi komşuları bulunmayan, ticari münasebetleri de pek sıkı olmayan memleketlere bile Prof. Dr. Jordan gibi değerli şahsiyetler gönderebiliyorlar. Yoksa adam kıtlığı orada da memleketi kasıp kavursa, bize Kültür Ataşesi olarak bambaşka tipte insanlar yollarlardı. Hiçbir yabancı dil bilmemek, gideceği memleketin tarihî ve medeniyeti hakkında en küçük bir fikre sahip olamamak, oranın kültür bakımından kalburüstü şahsiyetlerini tanımamak ve tanımak için de kendini sıkı tutmamak, hâsılı gaf yaparım korkusuyla hiçbir işe elini sürmemek ve sürmek zorunda kalınca da mutlaka herkesi kendisine güldürecek kadar çam devirmek itiyat ve kabiliyetinde olanlar seçilir ve bunlar arasından da yüksek makamlara intisabı olanlar memuriyete tayin edilirdi. Demek iyi yetişmiş, iyi niyet ve sağlam şahsiyet sahibi insanların bolluğu sayesinde, böyle nazik ve ehemmiyetli vazifelere kolayca ehil kimseler buluyorlar ve parti gayreti ve şahsi dostluklar işe karıştırılmaksızın memleketin her yerde yüzünü ağartmak mümkün oluyor.”

Siyavuşgil, bu tespitleriyle kültür ve turizm çalışmaları hususunda gıpta ettiği Avusturya ile sitem ettiği ülkesi arasında özlü bir kıyas yapmış ve Türkiye adına ciddi bir özeleştiri de bulunmuştur.

¹⁹⁷⁵ “BYTGM 1961 Yılı Bütçesi”, *KMTD*, B.7, 26.02.1961, s.502.

¹⁹⁷⁶ Suver, a.g.m., 17 ve 22.

¹⁹⁷⁷ Sabri Esat Siyavuşgil, “Ateş Gibi Ataşe”, *TOK Belleteni*, S.216-217, Ocak-Şubat 1960, s.10.

Gazeteci ve yazar Mazhar Kunt ise turizm hareketlerinin Avrupa'dan Doğu Akdeniz ülkelerine yöneldiği söz konusu dönemde Türkiye'nin bu durumdan istifade edemediğini vurgulayarak: “*Dış memleketlerde Basın Ataşelerimiz, Ticaret Ataşelerimiz, Kültür Ataşelerimiz var. Fakat bunlardan Türkiye hakkında malumat isteseniz verecek bir broşürleri yoktur. Binlerce liralık döviz tahsisatlı ataşelikler kurarız, bunların çalışması için gerekli malzemeyi temin etmeyiz. Denizden geçer çayda boğuluruz.*” diyerek yurt dışındaki temsilciliklerin tanıtma ve propaganda çalışmalarında kullanacakları tanıtım materyalleri eksikliklerine ve bunun yol açtığı sorunlara işaret etmiştir.¹⁹⁷⁸

Ankara Milletvekili ve Kurucu Meclis Esnaf Teşekkülleri Temsilcisi Hasan Tez 1961 yılı bütçe görüşmeleri sırasında, yurt dışında görevlendirilen basın ataşelerinin Demokrat Parti erkânından seçildiğini, Başbakan Adnan Menderes tarafından lisan bilmek gibi yeterliklerine bakılmadan taltif amaçlı görevlendirildiklerini iddia etmiş, bu münasebetle de BYT Bakanı Cihad Baban'dan Demokrat Parti zamanında yurt dışına gönderilmiş bütün basın ataşelerinin geri çağırılması ve yerlerine ehil basın mensuplarının gönderilmesi talebinde bulunmuştur.¹⁹⁷⁹ Hükümet darbesini takip eden süreçte artışa geçen bu gibi talepler Bakanlığın yurt dışı teşkilatında köklü değişikliklere gidilmesini tetiklemişti. Nitekim Milli Birlik Hükümeti döneminde BYTB tarafından ilk aşamada Brüksel ve Beyrut Basın Ataşelikleri ile San Francisco, Brüksel ve Bağdat Haberler Bürolarının lağvına karar verilmiş, diğer ülkelerde görev yapan ataşelerin de merkeze alınması ve yerlerine mahalli kâtiplerin bakması kararlaştırılmıştı. Bu durum Bakanlığın yurt dışında çalışma imkânlarını daha da zora sokmuştur.¹⁹⁸⁰ Yurtdışında nitelikli personel istihdamı ile bunların çalışma imkân ve kabiliyetlerinin artırılması hususunun önemine işaret eden bir diğer basın mensubu Burhan Arpad ise Türkiye'yi yurt dışında tanıtmakla yükümlü basın ve kültür ataşelikleri ile haber bürolarının 27 Mayıs Hükümet darbesi sonrasında yeniden ele alınması ve etkin hâle getirilmesi hususundaki gerekliliğe işaret etmiştir.¹⁹⁸¹ Millet Meclisi'nde AP Meclis Grubu adına bu duruma temas eden İzmir Milletvekili Nihat Kürşat dış temsil konusunda basın ataşelikleri ve haberler bürolarının “yeni bir ruh ve geniş imkânlarla” harekete geçirilmesi gerektiğini, bu doğrultuda uzun yıllar başarılı hizmetlerde bulunmuş San Francisco Haberler Bürosu'nun kapatılmasının hatalı olduğunu, San Francisco'nun bir taraftan büyük bir turizm hareketinin odak noktası, diğer taraftan aleyhte çalışan bazı unsurların yoğun bir şekilde yerleştikleri bir bölge olması itibariyle Türkiye için önemini koruduğuna işaret etmiştir. Turist celbi ve karşı propaganda faaliyeti ile vazifeli bir teşkilâtın San Francisco'da tekrar ihdasının gerektiğini, benzer şekilde Orta ve Kuzey Avrupa'nın merkezi olan ve “Müşterek Pazar” dolayısıyla Türkiye için ayrı bir önem arz eden Brüksel Basın Ataşeliği ve Turizm Büroları'nın yeniden açılmasının faydalı olacağını belirtmiştir. Benzer şekilde Turist celbi açısından önem arz eden Yunanistan'da Atina teşkilâtının genişletilmesi ve İsrail'de yeniden bir temsilciliğin

¹⁹⁷⁸ Mazhar Kunt, “Komşularımız ve Biz”, *Cumhuriyet*, 13.02.1962, s.2.

¹⁹⁷⁹ “BYTGM 1961 Yılı Bütçesi”, *KMTD*, B.7, 26.02.1961, s.505.

¹⁹⁸⁰ Evcin, a.g.m., s.45.

¹⁹⁸¹ Burhan Arpad, “Türkiye'yi Tanıtmak”, *Turizm*, Haziran 1960, s.6.

ihdas edilmesi gerektiğine işaret etmiştir.¹⁹⁸² Yurtdışında Türkiye'nin gereği gibi tanınmamasını yapılan tanıtıcı faaliyetlerin yetersizliğine bağlayan Kırklareli Milletvekili Ahmet Naci Arı da CHP Grubu adına bu soruna çözüm olmak üzere komşu ülkelerde özellikle Türklerle meskûn yerlerde haber bürolarının ihdasının önem arz ettiğini ifade etmiştir. Arı'nın turist celbinde hayati bir rol oynadığını vurguladığı basın ataşelikleri ve haber bürolarının medeni dünyadaki propaganda ve tanıtma yarışında yer bulabilmeleri için hariciye teşkilatı ve ticaret ataşelikleri ile koordineli ve hızlı bir çalışma temposuna girmeleri doğrultusundaki önerileri de dikkat çekicidir.¹⁹⁸³

4. Yabancı Ülkelerde Türkiye İmajı, Menfi Propaganda ve Faaliyetler

Tarih boyunca sosyal, kültürel, siyasi, iktisadi ve askerî alanlarda birçok örneği görüldüğü üzere Türklere karşı olumsuz bir önyargıya sahip olduğu müşahede edilen Batı dünyasında BYTB döneminde de Türkiye hakkında bilgi eksiklikleri göze çarpmakta idi. Bunun bariz sebeplerinden biri hiç şüphesiz Türklerin tarihlerini yazmak ve bunları yabancılara aksettirmek konusundaki zafiyetleri idi. Bu durum tarihsel boyutu ile ilmi alanda öteden beri belli başlı şikâyet konularından birini teşkil ediyordu.

Bu noktada, söz konusu dönemde Londra'da muhabir olarak görev yapan G.A. Öztürk'ün uzun yıllar Avrupa'da Türklerin aleyhine olarak sürdürülen propagandaların etkilerinin hâlihazırda hissedilmeye devam ettiğini belirterek, Türkiye'yi Avrupalılara sevdirmenin uzun ve yorucu bir emek istediğini vurgulaması dikkat çekicidir.¹⁹⁸⁴ Türklerin tarihî kimliğinin Avrupa devletleri için bir tehdit unsuru olarak görüldüğüne çeşitli vesilelerle şahit olmak mümkündür. Bu imaj Cumhuriyet döneminde kırılmaya çalışılsa da Türkiye üzerindeki menfi propaganda ve algılar uzun yıllar devam etmiştir. Buna örnek olmak üzere 1630-1635 yıllarındaki Viyana Kuşatmalarından beri Viyana Kalesi'nde Türklerin gelip gelmediklerini orduya bildirmek üzere sembolik olarak bekleyen bir gözcü taburunun varlığına ilişkin dönemin basınına yansıyan haberler dikkat çekicidir. Habere göre, Viyana'daki sembolik gözcü taburu 322 seneden beri kalede beklemekte ve bu iş için tahsisat almakta idi. Öyleki ancak 1957'de Viyana Belediyesi tarafından yayımlanan bir tebliğ doğrultusunda söz konusu gözcü taburunun lağvına karar verilmişti.¹⁹⁸⁵ Türkiye'nin ve Türklerin turistik imajına büyük ölçüde zarar veren bu tür anlayışların ve bakış açılarının değiştirilmesinin ülkenin varlığı, uluslararası alandaki imajı ve geleceğe yönelik çalışmaları açısından önem arz ettiğini belirten sabık Turizm Dairesi Müdürü Selahattin Çoruh bu hususta şunları beyan etmiştir:¹⁹⁸⁶

"Memleketimizi tanıtmak kadar kendimizi de tanıtmak lüzumunun her zamandan daha çok kuvvet bulduğu bir devirdeyiz. Dış turizmin gelişmesi, asırlardan beri

¹⁹⁸² "BYTGM 1962 Yılı Bütçesi", *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.57, 26.02.1962, s.574.

¹⁹⁸³ "BYTB 1963 Yılı Bütçesi", *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.552.

¹⁹⁸⁴ G. A. Öztürk, "Turistik Propagandanın Önemi", *Kemalizm*, S.2, Eylül 1962, s.19, ss.19.

¹⁹⁸⁵ "Viyanalı Bekçi Artık Türkleri Gözetlemeyecek", *TTOK Belleteni*, S.191, Aralık 1957, s.9.

¹⁹⁸⁶ Selâhaddin Çoruh, "Turizm, Basın-Yayın'dan Ayrılmalıdır", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Eylül 1959, S.167, s.335, ss.333-338.

tanınmamış hatta tanınmak şöyle dursun; yanlış, fena tanınmış olan halkımızın Batı dünyasına hakiki değerleriyle tanıtılmasına sebep olacaktır. Batı dünyası bizi sırf kılıç zoruyla ülkeleri fethetmiş ve imparatorluklar kurmuş asker millet olarak tanır. Bu yanlış kanaate o kadar bağlanmıştır ki Türk'ün müşterek medeniyete olan büyük hizmetlerini tamamıyla inkâr eder. Daha doğrusu bundan tamamıyla gafildir. Hakkımızda verilen bu yanlış ve muzır peşin hükümlere bugün bile tesadüf edilmektedir.”

Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısının artması ile yabancıların Türkiye ve Türk insanı hakkındaki menfi düşüncelerinin ortadan kalkabileceğini ve aleyhte propagandalara önem vermeyeceklerini dile getiren Çoruh, gerek turizm yolu ile gerek diğer yollarla gerçekleştirilecek tanıtma ve propaganda çalışmalarında Batı dünyasının Türkiye'yi ve Türk milletini tanımadığı gerçeği üzerinden hareket etmek gerektiğini belirtmiştir. Zira ABD'ye giden Türk gençleri ile iş adamları, Türkiye'nin İran ve Mısır ile karıştırıldığına ve bir Ortadoğu ülkesi olarak algılandığına sıklıkla şahit olmaktaydılar. Dahası Amerikalıların Türkiye'deki idare sistemi, Türk insanının fiziksel özellikleri ve medeni çehresine ilişkin herhangi bir bilgi sahibi olmadıkları da gözlemlenmekteydi. Hatta Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı topraklarının bir parçası durumunda olan komşu ülkelerde bile yeni nesillerin Türkleri gereği gibi tanımadıkları, eski nesillerin ise unutmak üzere oldukları görülmekteydi.¹⁹⁸⁷ Türkiye'nin yabancı ülkelerdeki imajı ve tanıtımı konusundaki eksikliklerine temas eden Cihad Baban'ın tespitleri de bu bağlamda önem arz etmektedir.¹⁹⁸⁸

“Türkiye kendini dünyaya tanıtabilmiş bir memleket değildir. Avrupa'ya veya Amerika'ya her çıkan insan, küçük Danimarka'nın yakınında duyduğu rahatlıkla gezemiyor. Bir kavim kendini tanıtma ihtiyacı ile kıvrıyor, içimizde bir duygu bizi mütemadiyen dürtüklüyor ve yabancılara medeni millet olduğumuzu harem hayatı yaşamadığımızı hatırlatmak istiyor. Buna rağmen karikatürler hâlâ Türk'ü fesli gösterir, hâlâ bir Türk bir suç işlese o suç bütün millete mâl edilerek yazılır. İtalya'da her gün turist soydukları hâlde hiçbir Amerikalı bundan yüksünmez, bizdeki en küçük vaka gazetelere intikal eder. Yani bu demektir ki bizi tanımazlar...”

Baban'ın belirttiği üzere Türkiye ve Türk imajı konusunda asırlar öncesine kadar giden olumsuz intibalar birçok konuda olduğu gibi turizm alanında da büyük sorunlara neden olmaktaydı. Benzer şekilde, Türklerin kendilerini dünya sathında ifade etmek hususunda zafiyet gösterdiklerini ve bu durumun ülke turizmi için büyük sorunlara yol açtığını dile getiren profesyonel turist rehberi ve yazar Ercümen Özbay da ülkeye misafir olarak gelenlerin elinde yalan yanlış veya eksik bilgiler içeren rehber kitapların bulunduğu şahit olmaktaydı. Mevcut tarih kitapları ile turizm broşürlerinde ise Bizans merkezli bir bakış açısı hâkim durumda idi.¹⁹⁸⁹

Görüldüğü üzere Batı dünyasının oryantalist bakış açısı turizm alanında da çeşitli vesilelerle ve çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktaydı. Tarih ve sanat araştırmaları ile

¹⁹⁸⁷ Selâhaddin Çoruh, “Turizm Propaganda VII”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Mayıs 1958, S.151, s.195, ss.195-196.

¹⁹⁸⁸ Cihat Baban, “Avrupa'da ve Bizde Turizm Anlayışı”, *Cumhuriyet*, 18.05.1962, s.2.

¹⁹⁸⁹ Ercümen Özbay, “Turizm ve Tarih”, *TTOK Belleteni*, S.216-217, Ocak 1960, s.11-12.

tanınan Halûk Yusuf Şehsuvaroğlu baskı sayısı yüksek bazı yabancı dergi muhabirlerinin zaman zaman Türkiye hakkında propaganda yapacaklarını belirterek müzelerde çekim yapmak üzere ilgili makamlardan izin istediklerini, bu şekilde kendilerine tanınan izinlerle birlikte: “*Bağdat Köşkü’ne nargileler koyalım, Harem Dairesi’nde padişahların kaç karılı olduklarını gösterelim*” gibi tekliflerde bulduklarını ve bu tür fotoğraflar çekmek arzusunda olduklarını ifade etmiştir. Söz konusu muhabirlerin köşkün Hazine Dairesi’nde de “bir barbarlık arayışı” içinde oldukları gözlemlenmekteydi. Şehsuvaroğlu, son olarak Time ve Life mecmualarında gördüğü bu tür yazıların turistik propaganda aracı olarak kullanılmasının ve müzelerin bu zanla baskı altına alınmasının doğru bir yaklaşım olmadığını belirtmiştir.¹⁹⁹⁰ Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil ise benzer bir anlayışla şehircilerin özellikle turistik bölgelere sanatkârların elinden çıkmış bir heykel, havuz veya şelale gibi unsurların yerine bir katlı, pencerelerin altı sedirle çevrelenmiş, ortasında fıskiye, bir köşesinde ocak, pirinç kahve takımları, kulpsuz fincanlar, aralıksız iskemleler ile nargilelerden ve duvarlarında acem basması tablolarından oluşan müzeyi andıran bir bina içinde “Şark Kahvesi” tesis etme merakını eleştirmiştir. Bunların turistlerin ilgisini çekebileceğine değinmekle birlikte şehrin en azından birkaç önemli bölgesinde batı tarzında, Viyana ve Paris üslubunda birer “Garp Kahvesi”nin açılmasını da aynı şekilde önemseyen Siyavuşgil bu tür mekânların iç ve dış tasarımları, garsonlarının tarzı ile kahvehane kültürüne katkı sağlayacağını ve perişan bir manzara arz ettiğini belirttiği mahalle kahveleri için de iyi bir örnek teşkil edebileceğini vurgulamıştır. Bu suretle: “*içerisinde yüksek sesle konuşulmayan, avaz avaz garson çağrılmayan, şamata ile tavla oynanmayan, iskemlenin üstüne bağdaş kurup oturulmayan, yere izmarit atılmayan temiz, düzenli ve zarif birkaç kahvehanenin hem turistlerin hem de yerli halkın memnuniyetine sebep olacağını*” beyan etmiş ve bu konuda gösterilecek hassasiyetin turistik faaliyetler açısından önem arz ettiğine değinmiştir.¹⁹⁹¹

Yine söz konusu dönem itibariyle Federal Almanya’da televizyonda gösterilmekte olan ve Türkiye’yi oldukça geri bir ülke olarak tanıtan bir film Cumhuriyet Senatosu’nda tartışma konusu olmuştu. Film “Türk askeri” ve “Türk köylüsü” şeklinde adlandırılan iki kısımdan oluşmaktaydı. Birinci kısımda Türkiye’nin Birinci Dünya Savaşı’ndan 1960’lı yıllara geçirdiği inkılaplar kısa panoramik görüntülerle gösterilmekteydi. Filmin ikinci kısmında ise bir Anadolu köylüsü olan Şakir Ağa ve üç çocuğu konu edilmişti. Şakir Ağa’nın bir çocuğu askerde, bir tanesi sırtında bir kova ile İstanbul’da su satmakta, diğeri de bir yerde işçi idi. Cumhuriyet Senatosu Elâzığ Üyesi Celâl Ertuğ filmin Türkiye adına hoş olmayan izlenimler uyandıran ikinci safhası hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Bu film; Anadolu’yu toprakları ile ziraat metotlarını gayet iptidai, son derece fakir bir hâlde tasvir etmektedir. Bu köylü yine en iptidai şartlarla çiftçilik yapmakta ve bir sene içinde iki kilo kuru üzüm mahsul elde ederek, bunu da pazara getirip satarak 5 kilo patates alıp köyüne dönmektedir. Köyündeki evi, köy kahveleri, bütün köy hayatına

¹⁹⁹⁰ Halûk Y. Şehsuvaroğlu, “Time’a Bir cevap”, *Cumhuriyet*, 28.06.1961, s.2.

¹⁹⁹¹ Sabri Esat Siyavuşgil, “Şark Kahvesi”, *TTOK Belleteni*, S.213, Ekim 1959, s.15.

ait sahneleri çok iptidai bir şekilde tasvir edilmiştir. Ayrıca turistik bir hazine olduğuna hepimizin kani bulunduğumuz İstanbul'da hiçbirimizin bilmediği birtakım merdivenli, taşlı sokaklar gösterilmektedir. Bu Şakir Ağa'nın oğlu orada su satıcılığı yapmaktadır, köyünde barınmadığı için. Sırtındaki su kovasından bir borudan akan ince bir sudan eliyle bardağı yıkayarak, müteaddit kimselere su satmaktadır ki bu sahneyi de yakinen almışlardır. Ve İstanbul bu şekilde gösterilmektedir.”

Ertuğ'a göre film Alman işçilerinin hayat seviyelerini veya kazançlarındaki düşüklüğü itirazsız karşıladıkları gibi çok fakir ve iptidai bir ülke olan Türkiye'de de bahse konu olan yoksulluğa rağmen komünizme iltifat edilmediği ve Türklerin komünizme karşı başarıyla göğüs gerdiği tezini ispat etme hedefini gütmekte idi. Türkiye'de çekilen bu filmin BYTB tarafından kontrol edilmediğini, Dışişleri Bakanlığı'nın ve diplomatik organların bu filme tepki göstermediğini, bu durumun yurt dışında bulunan Türkleri üzdüğünü ve turizm davasına büyük bir darbe mahiyetinde olduğunu ifade eden Ertuğ'a cevap olmak üzere BYT Bakanı Celâl Tefvik Karasapan bahsi geçen televizyon filmi hakkında bilgi sahibi olduklarını, filmin resmî mercilerin haberi olmadan çekilmiş olmakla birlikte sunum tarzı itibarıyla kötü bir amaca hizmet etmediğini, filmin esasen ülke gerçeklerini yansıttığını, İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de ve Anadolu'nun dört bir yanında bu manzaralarla karşılaşılabilindiğini ifade etmişti. Bununla birlikte örneğin İstanbul'un turistik manzaralarının neden gösterilmediği konusunun ayrı bir konu olarak tartışılabileceği, ancak kötü bir amaç taşımadığı anlaşılan filmin temasına müdahale etmenin doğru bir yaklaşım olmadığı da Karasapan tarafından belirtilen hususlar arasında yer almıştı. Ayrıca Alman Büyükelçisine Türkiye'nin daha müspet ve münasip taraflarının yansıtılacağı filmler çevirmelerinin telkin edildiği ve hatta bu hususta iş birliği kararı alındığı da ifade edilmişti.¹⁹⁹²

Türlere karşı besledikleri husumetten ve Türkiye toprakları üzerindeki tarihî emellerinden bir türlü vazgeçmeyen bazı ülkelerin geçmişten gelen bir alışkanlıkla Türkiye aleyhindeki propaganda faaliyetlerine ısrarla devam ettikleri de görülmekteydi. Örneğin Suriye Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Şam Turizm Dairesi Müdürlüğü tarafından 1958'de basılan turistik haritalar Hatay'ı Suriye sınırları içinde göstermekteydi. Türk Hükümeti'nin protestosu ile dağıtımı durdurulan bu turistik haritaların 1962'de tekrar Halep ve diğer şehirlerde dağıtıldığı görülmüştü. Bu haritalar “Birleşik Arap Cumhuriyeti-Suriye Eyaleti Birleşik Haritası” başlığını taşımakta idi. Suriye'nin okul kitaplarında ve atlaslarında da daima bu tema işlenmekte idi.¹⁹⁹³ Benzer bir anlayışla yabancı ülkelerde Türkiye coğrafyasındaki yer isimlerinin ısrarlı bir şekilde Türk hâkimiyetinden önceki isimlerle anıldığı görülmekteydi. Öyleki bu yöndeki şikâyetlerin artması ve Muğla Milletvekili Adnan Akarca'nın bu durumu Millet Meclisi'nde dile getirmesi üzerine BYT Bakanı Celâl Tefvik Karasapan bu soruya cevap

¹⁹⁹² “C.S. Elâzığ Üyesi Celâl Ertuğ'un Demecine ve BYT Bakanı Celâl Tefvik Karasapan'ın Cevabı”, *CSTD*, D.2, C.11, T.2, B.73, 11.06.1963, s.471-473.

¹⁹⁹³ “Suriyeliler Hatay'ı Yine Millî Sınırları İçinde Gösteriyorlar”, *Cumhuriyet*, 25.11.1962, s.1 ve 7; Konu ile ilgili olarak ayrıca bkz.; “Dışişleri Bakanı'na Sözlü Soru”, *CSTD*, D.2, C.11, T.2, B.73, 11.06.1963, s.515.

verme gereği hissetmişti. Türkiye'deki coğrafya isimlerinin gelişigüzel değiştirilmesi nedeniyle ortaya çıkan şikâyetlerin üzerinde durulması gereken bir mesele olduğunu dile getiren Karasapan, bununla birlikte; “*yabancıların örneğin Uludağ’a Oлимп Dağı, İstanbul’a Konstantinopol demeleri örneklerindeki gibi buradan millî hislerin rencide edildiği yönünde bir anlam çıkarılmasının doğru bir yaklaşım tarzı olmadığını, turistik bültenlerde, yazılarda mahallerin tarih ve arkeolojik bakımdan önemlerini gösteren isimlerin kaydedilmesinin de önem arz ettiğini, isabetli değiştirmelerin korunabileceğini*” belirtmişti.¹⁹⁹⁴

Bu dönemde Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen turistlerin ifadelerine göre Yunan seyahat acenteleri Türkiye’ye gelmeyi arzu eden yabancı turistleri bu düşüncelerinden vazgeçirmek için türlü şekillerde kandırmak ve fikirlerini çelmek yoluna gitmekteydiler.¹⁹⁹⁵ Örneğin 1959 yılı mart ayında iki turistin Efes’te zehirlendikleri haberini yazan iki Yunan gazetesi turistleri Türkiye seyahatleri konusunda dikkatli olmaya davet etmişti.¹⁹⁹⁶ Ahmet Halil müstearıyla kaleme aldığı bir yazısında Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun tespitlerine göre de Paris’te Türkiye’nin vapurlarının seyahat faaliyetlerinin yabancı bir büro tarafından ve oldukça isteksizce yürütüldüğüne şahit olunmaktaydı. Türkiye’ye seyahat sorunlarından bahsederek turistik seyahati için İtalya’yı tercih ettiğini belirten bir Alman turistin Türkiye’ye seyahat etme düşüncesinde olan turistlerin fikirlerini çeldirici tavrı da durumun ciddiyetini gösteren başka bir örnek olarak müşahede edilmişti.¹⁹⁹⁷

Türk kültürüne ait unsurların bir zamanlar Osmanlı tebaası olan ülke halkları tarafından benimsenmesi ve kendilerine mâl edilmesi gibi olaylar da bu dönemde sıklıkla görülen hadiseler arasında idi. Paris’te 1959’da düzenlenen Tiyatro Festivali vesilesiyle Yunanlıların icra ettikleri Karagöz oyununu takip eden Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil, bu oyunun Yunanistan’a Türklerden gitmiş olmakla birlikte Yunanlıların bu oyunu zamanla işleyerek kendi toplumlarına mâl etmeye başladıklarını, oyunlardaki karakterlerin ve konuların bile zamanla değişiklik gösterdiğini dile getirmiştir. Siyavuşgil Türkiye’de Karagöz gölge oyunu ve benzer türdeki kültürel değerlere sahip çıkılmaması nedeniyle: “*Eğer biz cedlerimizin derin bir felsefe ve ince bir nükteye sardıkları bu güzel oyunu zamanla hor görüp bir köşeye atmışsak, bunun vebâli sadece bize aittir.*”¹⁹⁹⁸ diyerek konu hakkında sitemlerini dile getirme gereği hissetmiştir.

Türkiye turizmi için önem arz eden isimler arasında yer alan Raufi Manyas’ın BYTB dönemindeki turistik tanıtma ve propaganda faaliyetlerine dair gözlemleri ve tecrübeleri de çalışmamıza ışık tutacak mahiyettedir. Bu hususta Manyas’ın dikkat çektiği önemli unsurlardan biri tabâhat¹⁹⁹⁹ konusu olmuştur. Manyas, bu dönemde

¹⁹⁹⁴ “BYTGM 1963 Yılı Bütçesi, *MMTD*, D.1, C.14, T.2, B.57, 22.02.1963, s.173.

¹⁹⁹⁵ “TTOK İdare Heyeti 1960 Yılı 9. İçtima Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.226, Kasım 1960, s.7.

¹⁹⁹⁶ “TTOK İdare Heyeti 1960 Yılı 5. İçtimai Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.219-220, Nisan-Mayıs 1960, s.12.

¹⁹⁹⁷ Ahmet Halil, “Turizm İşine Dair”, *TTOK Belleteni*, S.201, Ekim 1958, s.20.

¹⁹⁹⁸ Sabri Esat Siyavuşgil, “Yunan Karagözü”, *TTOK Belleteni*, S.208-209, Mayıs-Haziran 1959, s.12.

¹⁹⁹⁹ Tabâhat: Aşçılık, yemek pişirme sanatı.

özellikle ABD’de tabâhat konusunda yapılan yayınların çokluğuna işaret ederek, bu konuda dünya çapında ilgi gören birkaç kitaba dikkat çekme gereği hissetmiştir. Bunlardan Joan Rowland’ın kaleme aldığı “Good Food from the Near East” adlı kitapta Ermenistan mutfağına ayrılan ve 64 sayfa tutan yemekler Manyas’ın dikkatini çekmiştir. Bu yemeklerin belli başlıları arasında pirinç ve yayla çorbalari, balık pilaki, hünkârbeğendi, döner kebab, keşkek, kuzu kaplama, pilav, kadayıf, baklava ve helva gibi Türk yemek kültürüne ait belli başlı unsurlar yer almaktaydı. Kitapta bu Türk yemeklerinin Ermenice isimlerle ve Ermeni kültürüne özgü yemekler olarak nakledildiği göze çarpmakta idi. Kitabın Türkiye faslı içinse basit türden yemek isimlerine ve tariflerine yer veren 20 sayfa ayrılmıştı. Manyas ele aldığı ikinci kitabın pastalar kısmında da içine kuru üzüm katılan basit keklere, “strudel”e ve hamur işlerine değinildiğini görmüş, ancak bu konuda son derece kaliteli İzmir’in çekirdeksiz üzümüne hiç temas edilmeyip, kaba kuru olarak tanımladığı “korint üzümü”nün tavsiye edilmesini eleştirmiştir. Mısır ve Roma döneminden başlayarak ülkelerin mutfak tarihçelerini veren diğer bir kitabın Türkiye kısmında ise: *“Bir Türk tabâhat sistemi yoktur. Rum aşçılar incelmış faik bir çeşni tesis etmişlerdir...Türkiye balıkları iyidir, fakat bunları ancak Rum aşçılar iyi pişirirler...Türkiye’de şeker yerine ekseriyetle bal kullanılır. Ekseriyetle şişman olan Türk kadını mütemadiyen şekerli şeyler yer ve hareket etmez.”* gibi yerici ifadeler yer almakta idi.

Türkiye’nin turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyebilecek bu eserler söz konusu dönemde ülkede üzerine titrenen turizm davasında sistemli ve metotlu bir tanıtma ve propaganda planına ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktaydı. Bunun yetkililer tarafından da görülmesi ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınması önem arz etmekteydi. Manyas, Fransız mutfak kültürü gibi köklü bir geleneğe sahip olan Türk mutfağının tanıtılması konusundaki öneme temasla: *“Turizm binasının temeli olan tabâhatin bizde var olduğunu ispat için ne yaptık ve ne yapmaktayız?”* sorusunu sormuştur. Takiben bu sorunun cevabı olmak üzere şunlara değinmiştir:²⁰⁰⁰

“Dünya yüzünde iki tabâhat ekolu (sistemi) mevcut bulunduğuna ve bu sistemin biri Türk sistemi olduğuna göre neden biz ecdadımızın bize miras bıraktığı bu hazineyi mahvediyoruz ve bugünkü durumu dolayısıyla yalan ve kaside makrun propagandalara kurban ederek yabancıların yukarıda kaydettiğimiz neşriyatına imkân veriyoruz... Okyanuslar aşip gelen Amerikalı İtalya’da pizza istiyor. Biz hünkârbeğendinin Ermenistan yemeği olarak kitaplara geçmesi karşısında lakayt kalıyoruz. O hâlde turizm davamızın dayandığı temel nedir. Türk aşçıbaşısı, Türk maitre d’hotel’i olmıyan otel binaları yükseltmek mi? Şimdi İtalya’nın yüzde yüz muvaffak olduğu bu davada Yunanistan’ın da son rötuşlarını yapmakta olduğu ve Amerika’nın da bu yolda yürümeye koyulmuş bulunduğunu hepimiz gıpta ve iç acısı ile müşahede etmemize rağmen tabiat güzelliği, tarihî hazineleri ve bütün turizm unsurlarını süsleyen nefis bir tabâhat ekolumuza rağmen bizim gerilememiz acı değil midir?”

Türk tabâhatinin dünya sathında tanıtımının Türkiye turizmine sağlayabileceği faydalar ve bu konuda çözülmeyi bekleyen büyük ölçekli sorunlar bu suretle Manyas

²⁰⁰⁰ Raufi Manyas, “Turizm Davamız”, *TTOK Belleteni*, S.196, Mayıs 1958, s.13-16.

tarafından çarpıcı bir şekilde dile getirilmiştir. Türkiye'nin ABD'deki tanıtım faaliyetlerini değerlendiren gazeteci ve yazar Hasan Refik Ertuğ ise New York şehrinin Manhattan semtinde meşhur “Beşinci Avenue” üzerinde Türk yemekleriyle tanınmış, Türk içkilerinin içilebildiği, tavla oynanan, sıklıkla Türkçe hitapların işitildiği, duvarlarında Boğaz ve Haliç resimlerinin yer aldığı bir lokanta ile benzer tarzda alaturka lokantaların ve hatta ince saz çalınan gazinoların bulunduğunu gözlemlemiştir. Şark dekorlarıyla süslenmiş bu tür lokallerin genellikle Rumlar tarafından işletilmesi ve Türklerin bu tür mekânları işletmek konusunda geri planda kalması hiç şüphe yok ki Türkiye'nin tanıtımı ve reklamı açısından önemli bir boşluk yaratmakta ve türlü riskleri içinde barındırmaktaydı.²⁰⁰¹

5. Turizm Altyapısındaki Eksikliklerin Yükü Altında Kendini Dünyaya Tanıtma Güçlüğü Çeken Türkiye

BYTB döneminde Türkiye'nin uluslararası mecralarda yer edinebilmesi hususunda turizm ve tanıtım faaliyetlerinden üst düzeyde istifade edilmesi hususu ve bu doğrultuda gerçekleştirilebilecek çalışmaların ciddi bir şekilde tartışıldığı görülmektedir. Bu süreçte Türkiye kültürel ve turistik özellikleriyle dünya sathında çok da tanınan bir ülke değildir ve kendini dünyaya tanıtmak konusunda büyük ölçekli sorunlarla karşı karşıyadır.

Tarihî ve dış kaynaklı imaj sorunlarının yanı sıra Türkiye'ye gelen turistlerin bizzat müşahede ettiği ve özellikle turizm altyapısındaki eksikliklere dayanan olumsuz izlenimler de ülkedeki turizm ve tanıtım faaliyetlerinin etkisini düşüren sorunlar arasında yer almaktaydı. Bu dönemde İstanbul'a ziyarette bulunan birkaç Amerikalıya eşlik eden gazeteci ve yazar Jale Candan'ın gözlemleri ve tespitleri söz konusu durumu açık bir şekilde yansıtmaktadır. Tarihî eserlere, Boğaziçi'ne, Türk yemeklerine ve camilerin içindeki sadeliğe hayran kalan turistler yüksek tahsilin Türkiye'de ücretsiz oluşunu takdirle karşılamışlar ve ABD Dolarına karşı Türk Lirasının değerinin düşüklüğü nedeniyle ülkenin ucuz olduğu yönünde bir intiba edinmişlerdi. Buna karşılık bahis konusu turistler sokaklarda hiç acele etmeden yürüyen, gruplar teşkil edip konuşan, kahvelerde iş saatinde bomboş oturan adamlara, okul saatinde sokakta oynayan veya çalışan çocuklara hayretle bakıp bunlarla ilgili çeşitli sorular sormuşlardı. Sokaktaki Türk kadını hakkında olumlu bir izlenim edindiklerini belirtmekle birlikte Mahmut Paşa'da rastladıkları çarşafli kadın kafilesini şaşkınlıkla birbirlerine gösterip, resimlerini çekmişlerdi.²⁰⁰² Bu suretle bir kısım turistlerin ülkelerine Türkiye'nin itibarını sarsacak resim ve filmlerle döndükleri, bunları ülkelerindeki gazete ve televizyonlarda yayımlayarak Türkiye'ye yönelik yalan yanlış bilgiler verdikleri de görülebilmekteydi.²⁰⁰³

²⁰⁰¹ Hasan Refik Ertuğ, “Amerikalılara Türkiye'yi Nasıl Tanıtabiliriz?”, *TOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, s.5-7.

²⁰⁰² Jale Candan, “Yabancı Gözüyle İstanbul”, *TOK Belleteni*, S.208-209, Mayıs-Haziran 1959, s.11.

²⁰⁰³ Hamdi Varoğlu, “Turizm Endüstrisi”, *Cumhuriyet*, 17.04.1958, s.2.

Turistlerin yoğun olarak ziyaret ettiği İstanbul, turizm altyapı eksikliklerinden kaynaklı sorunlar ile yüzleşilen başlıca şehir durumunda idi. İstanbul’da turistlerin karşılaşabileceği sorunları bertaraf etmek üzere yetkili kılınan birimlerden biri de “Belediye Turizm Zabıtası” olmuştu. Turistlerin İstanbul’da olumsuz izlenim edinmelerini olabildiğince engellemek üzere “Belediye Turizm Zabıtası” tarafından özellikle Kapalıçarşı’da alışveriş yapmak isteyen turistlere nezaret edilerek fahiş fiyatla satış yapılması gibi mağduriyetlerin önüne geçilmeye çalışılıyordu.²⁰⁰⁴ Halkın turizm faaliyetleri, önemi ve turistlere yaklaşım tarzı konusunda bilgilendirilmesi hiç şüphesiz önemli bir mesele idi. Bu doğrultuda BYTGM 1961 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Temsilciler Meclisi Üyesi Esen İlhan ülkede turizm sanayisinin kurulması çalışmalarının halkın turizm konusunda eğitimi ile takviye edilmesi gerektiğini dile getirerek şunları belirtmiştir.²⁰⁰⁵

“Turizm sanayisinin kurulması yanında turizmle ilgili olarak halkımıza da öğretmemiz icap eden birçok hususlar vardır. Çünkü bir turisti sadece bir döviz menbaı olarak kabul etmek büyük hatadır. Onların bir de ücretsiz propagandacılar olduklarını unutmamak lâzımdır. Bu sebeple bilhassa ilk yıllarda memleketimize gelmiş olan turistleri hoş karşılamak mecburiyeti vardır. Bunu da turistlerle karşı karşıya kalacak olan halkımız yapacaktır. Gerçi misafirperverlik Türk’ün hasletinde mevcuttur ama sırası geldikçe ikaz da alâkahuların mühim vazifelerindedir.

Turistleri ücretsiz propagandacılar olarak değerlendiren Esen, onların halk tarafından tarihî Türk misafirperverliği ile karşılanması ve ağırlanması doğrultusundaki beklentilerini dile getirmiştir.

Türkiye’yi bizzat gezip, görüp olumsuz bir izlenim edinenler arasında İngiltere’de sanat eleştirileri ile tanınan gazeteci Charles Spencer da vardı. Türkiye’ye 1960’ta gelen Spencer, kendisiyle görüşen gazetecilere karşılaştığı sorunlar nedeniyle İstanbul’un turistik bir şehir olmaya henüz yeterince hazır olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Spencer’in aşağıda yer verilen eleştirileri turizm alanında kendini ispat etmeye çalışan Türkiye için hiç şüphe yok ki önem arz etmekte idi:

“Elime haritamı alarak şehri dolaşmak istedim. Sokaklarda rastladığım kimselere bazı büyük müzelerin, tarihî eserlerin nerede olduğunu, oraya nasıl gidilebileceğini sordum. Hepsi tuhaf tuhaf yüzüme baktılar. Büyük bir müzenin önünde rastladığım birçok kimseler önünde dolaştıkları yerin neresi olduğunu bilmiyorlardı. Otobüs şebekesi çok karışık. Hangi otobüsün nereye gideceğini anlamak güç. Otobüs duraklarında bekleyen uzun kuyruklar gördüm. Her turist, Amerikalılar gibi zengin değildir. Mutlaka taksiye binmez.”

Yaşadığı tecrübeleri aktarmaya devam eden Spencer, şehri yürüyerek dolaşmak isteyen turistler için yollarda işaret levhalarının bulunmamasının da önemli bir eksiklik olduğunu ifade etmiştir. Spencer’in Türkiye’deki turistik altyapı konusunda vurguladığı bu ciddi eksikliklerin yanı sıra İngiltere’de Türkiye ile ilgili dişe dokunur bir propaganda

²⁰⁰⁴ “Belediye Turizm Zabıtasının Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 12.07.1961, s.2.

²⁰⁰⁵ “BYTGM 1961 Yılı Bütçesi”, *KMTD*, B.7, 26.02.1961, s.499.

hareketinin bulunmadığından bahsetmesi de dikkat çekicidir.²⁰⁰⁶ Bu durum Türkiye'nin Avrupa ülkelerinde özellikle önem vermesi gereken tanıtma ve propaganda faaliyetlerindeki eksikliği göstermesi açısından önem arz etmiştir. Türk basın-yayın hayatının önemli isimleri arasında yer alan Vedat Nedim Tör de Türkiye'deki turizm altyapısı ile ilgili eksiklikleri değerlendirerek, tanıtma ve propaganda faaliyetlerinin geliştirilmiş bir turizm endüstrisine dayandırılması gerektiğini, turizm davasından ancak bu şekilde üst düzeyde bir verim alınabileceğini belirtmiştir. Tör'ün konuya ilişkin ifadeleri şu şekildedir:²⁰⁰⁷

“Memleketimize yığın halinde yabancı misafir çağırabilecek duruma gelebilmemiz için, yani sıhhatli bir turizm propagandasına başlayabilmemiz için her şeyden önce otel, lokanta, kahve, gazino, plaj, eğlence yerleri için geziler, festivaller, taşıt vasıtaları hem tesisleri hem de personeli bakımından çok geri ve yetersiz olan turizm endüstrimizi kurmak zorundayız.”

Turizm endüstrisinin konaklama, ulaşım, nitelikli personel gibi temel unsurlarında görülen sorunlar Türkiye'ye yönelik olumlu bir bakış açısı ve imaj geliştirmeye yönelik tanıtma ve propaganda faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemekteydi. Yani Tör'ün vurguladığı üzere tanıtma ve propaganda faaliyetlerinde elde edilecek başarı ancak turizm altyapı çalışmalarında elde edilecek başarı ile mümkün olabilirdi. Maliye Vekili Hasan Polatkan'ın da turistik tanıtma ve propaganda faaliyetleri ile bunları etkin kılmak için yapılması gereken turizm altyapı çalışmalarına Meclis konuşmaları sırasında temas ettiği görülmektedir.²⁰⁰⁸

“Turizmin esası propagandaya dayanır. Amerika'da, Asya'da, Afrika'da, Avrupa'da bulunan insanlara bir şehrin, bir mahallin, bir eserin veya bir güzelliğin gelip görmeye lâyık olduğunu broşürlerle, resimlerle, yazılarla, filimlerle anlatmak, duyurmak, onun alâkasını celbetmek, merakını tahrik etmek lâzımdır. Bir harabeyi geliniz, görünüz diye mi propaganda yapacağız? Onun için yollarını yapmadan ve yıkılmakta olan tarihî abidelerini onarmadan, otellerini inşa etmeden geliniz, görünüz demek mümkün müdür?”

Polatkan'ın dikkat çekmek istediği husus tıpkı Tör'ün ifade ettiği gibi turizm altyapısının ülke sathında belli bir düzene kavuşturulması ile icra edilecek tanıtma ve propaganda çalışmalarının daha etkili olacağı yönündedir.

Tanıtma ve propaganda faaliyetlerinde bilgi eksiklikleri ve yöntem sorunları da söz konusu dönemde dile getirilen sorunlar arasında yer almıştır. Gazeteci ve yazar Ecvet Güresin Yunanistan ve hatta Endonezya, Habeşistan ve Gana gibi ülkelerin bile propaganda bakımından dünyanın dört bir yanında dikkat çeken çalışmalarda

²⁰⁰⁶ “İstanbul Turist Bir Şehir Olmaya Hazır Değil”, *TOK Belleteni*, S.221-222, Haziran-Temmuz 1960, s.17-18.

²⁰⁰⁷ Vedat Nedim Tör, “Eksiğimiz Yalnız Propaganda mı?”, *TOK Belleteni*, S.213, Ekim 1959, s.8-9.

²⁰⁰⁸ “Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1959 yılı Bütçe Kanunu”, *TBMM ZC*, D.XI, C.11, İ.3, 32. İnikat, 03.02.1960, s.482.

bulduklarına işaretle Türkiye'deki turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin yetersizliğine değinerek şunları ifade etmiştir:²⁰⁰⁹

“Tabiat her şeyi vermiş bize: denizi, güneşi ve tabii güzellikleri. Allah'a şükür uçaklarımız Avrupa'da işliyor. Yollarımız fena değil. Amma, neylersiniz ki Türkiye kafes arkasında saklanan, kimsenin güzelliğini, şirinliğini bilmediği gelinlik kız gibi evde kalıp kocamağa mahkûm. Arnavutluğu bile tanıyan orta sınıf Avrupalıya Türkiye'nin nerede olduğunu ve nasıl memleket olduğunu sorunuz cevap veremez. Güneş almak için tââ Fas'a Tunus'a kadar giden Avustralyalı için Türkiye sanki yedi dağın arkasındaki ülkedir. Kısaca söyleyelim Türkiye dünyada en az tanınan memleketlerden biridir. Bu, neden böyle? Sebepler basit, evvela biz tanıtma işini bilmiyoruz... Memleketimizi sadece kendi kendimize gösterip değil, biraz da yabancılara gösterip övünmenin zevkine varmalıyız.”

Güresin bu söylemleriyle özellikle yurt dışına yönelik tanıtma ve propaganda konusunun hafife alınamayacak kadar önemli bir iş olduğunu vurgulamıştır. Gazeteci ve yazar Burhan Felek'in konuya ilişkin görüş ve önerileri de oldukça dikkat çekicidir:²⁰¹⁰

“Biz oldum olası vatanperverliği, hatta milliyetçiliği yabancı memleket ve gayri Türk düşmanlığı ile tefsir etmişiz. Çünkü en kolay yol bu! Biz tarih ilminde dahi ırkçılık yapmakla hüner göstermişizdir. İnsanlar arasında münasebetlerin bugünkü kadar kolay olduğu bir devirde biz kendimizi tanıtamaz, böyle seyahat haritalarına dahi adımızı sokamazsak kabahat kimdedir? Biz kendimizi tanıtmaya, hatta kendi kendimizi tanıtmaya bir türlü yanaşmayan harikulade olağanüstü kimseleriz ve onlardan kurulmuş bir cemaatiz. Hâlbuki iki insan karşı karşıya gelince ilk iş kendini tanıtmaktır. Bir propaganda mütehasısı getirmeli ona bir propaganda teşkilatı kurdurmalı... Evvela Türkiye'yi tanıtmalıyız...Hatta dünyanın ne tarafına düştüğünden başlayarak.”

Felek, bu söylemleriyle tanıtma ve propaganda faaliyetlerinin ülke için önemine değinmiş ve bu konuda geleneksel tavır ve tutumların terk edilmesini salık vererek, çağdaş esaslar dâhilinde ivedi olarak hayata geçirilmesi gereken çalışmalara dair tavsiyelerde bulunmuştur. Felek'in de dile getirdiği üzere bu dönemde bir propaganda mütehasısından istifade edilmesi doğrultusunda birtakım girişimlerde bulunulduğu görülmektedir. Bu münasebetle Türkiye'de kurulacak turizm endüstrisi konusunda görüş ve önerilerinden yararlanılmak üzere ünlü Amerikalı turizm mütehasısı ve reklamcı Dr. Hamilton Wright Türkiye'ye davet edilmişti. Ankara'da ve İstanbul'da bir süre kalarak Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve BYT Genel Müdürü Altemur Kılıç ile temaslarda bulunan Wright, Türkiye'nin turistik bir hazine olduğunu ancak tanıtma faaliyetlerinde başarılı olunamaması nedeniyle kazanılması imkân dâhilinde olan milyonlarca doların kaybedildiğini belirtmişti.²⁰¹¹ Yine Hükümet'in davetiyle turizm teşekkülleriyle temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye gelen Avusturya Millî Turizm Ofisi ve Beynelmîlel Resmî Turizm Teşekkülleri Teşkilatı Reisi Dr. Benecker, Divan Oteli'nde bir basın toplantısı yapmış ve Türkiye'de turizm çalışmalarının henüz başlangıç aşamasında olduğunu ve propagandaya önem verilmesi gerektiğini belirtmişti. Takiben:

²⁰⁰⁹ Ecvet Güresin, “Bizde Turizm Anlayışı”, *Cumhuriyet*, 12.02.1962, s.2.

²⁰¹⁰ Burhan Felek, “Birbirimizi Yerken!”, *Cumhuriyet*, 16.03.1962, s.3.

²⁰¹¹ Vedii Evsal, “ Türkiye'de Bir Turizm Endüstrisi Kuruluyor”, *Cumhuriyet*, 03.07.1959, s.5.

“Bugün Avrupa’da İstanbul deyince akla yalnız İstanbul ve Ankara geliyor. Propagandanız kâfi değil. Turist eski-yeni tezaadını arar, bunu korumak lazımdır. İmar çalışmalarında buna dikkat edilmesini Belediye Başkanına söyledim. Turist değişik bir âlem arar. Propaganda yaparken tam hakikati söylemeli, olmıyan şeylerin propagandasını yapmamalısınız.” diyerek bu konuda yapılacak çalışmaların belirli bir sürece yayılarak düzenli ve istikrarlı bir şekilde yürütülmesindeki faydalara işaret etmiştir.²⁰¹²

Londra’da muhabir olarak görev yapan G.A. Öztürk de İtalya, İsviçre, İspanya, Fransa gibi ülkelerin yanı sıra Yunanistan, Lübnan ve İsrail gibi ülkelerin de turizm faaliyetleri ve gelirleri açısından Türkiye’yi geride bıraktıklarını ifade ederek, bu konudaki farkın söz konusu ülkelerde turistlere seyahat ve konaklamaları hususunda tanınan kolaylıklardan ve bu ülkelerin turistik yerlerini tanıtmak hususundaki kapsamlı turistik propaganda faaliyetlerinden kaynaklandığını dile getirmiştir. Örnek olarak BYTB tarafından Londra’da Türklere yönelik olarak gerçekleştirilen küçük çaplı faaliyetlerden başka turistik bir propagandadan bahsedilemeyeceğini vurgulamıştır. Bulgarlar, Yunanlılar, Yugoslavlar ve Lübnanlılar başta olmak üzere birçok ülkenin Londra’nın işlek caddelerinde turistik tanıtma büroları ve sergi salonları bulunurken, söz konusu ülkelerin tanıtımına yönelik olarak gazetelerde yazılar çıkarken ve reklamlar yapılırken bu şehirde Türkiye’nin henüz bir turizm bürosunun bile bulunmadığını vurgulaması düşündürücüdür.²⁰¹³

Doç. Dr. İsmet Giritli turizmin Türkiye’nin kalkınma davası için büyük önem arz ettiğini belirterek, İtalya ve Yunanistan’ın turistik gezilerini genellikle Türkiye’ye kadar uzatmakla birlikte, turistlerin gerek ülkeyi çok iyi tanımamaları gerek konaklama, eğlence ve dinlenme yerleri, yol ve nakil vasıtaları imkânlarının kısıtlılığı gibi nedenlerle gemilerinde kalmayı tercih ettiklerini, dolayısıyla bu durumun da ülkede harcama yapmalarını engellediğini belirtmiştir. Giritli, Yunanistan’ı, Mısır’ı ve İsrail’i ziyaret eden turistlerin genellikle Türkiye’ye de uğramayı akıllarından geçirmemelerinin nedenini: “*Tabii ve tarihî güzellikler asgari bir konforla kuvvetlendirilmediği ve geniş bir propaganda ile dışarıda tanıtılmadığı takdirde bir kıymet ifade etmezler.*” diyerek Türkiye’yi yakından tanıyan bir İngiliz gazetecinin: “*Türkler kendi mallarını tanıtılmamakla ve satılmamakla ünlüdürler.*” şeklindeki ifadesini dile getirmiştir.²⁰¹⁴ Türkiye’nin turizm propagandasını yetersiz gören Münih’teki Grand D’Hotel Continental’in müdürü Fuad Gürün: “*çok çeşitli turistik kaynaklarımızın propagandasını dış memleketlere maalesef yapamıyoruz.*” diyerek duruma açıklık getirmiştir. Türkiye’nin komşu ülkesi Yunanistan’ın pahalı bir ülke olmasına rağmen başarılı bir propaganda ile turistleri akın akın çektiğine temas etmiş, turistlerin parasını ucu

²⁰¹² “Turizmle Alâkalı Tavsiyeler”, *Cumhuriyet*, 08.11.1959, s.1.

²⁰¹³ Öztürk, a.g.m., s.19.

²⁰¹⁴ İsmet Giritli, “Kalkınma ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 12.03.1962, s.2.

ucuna hesap eden vasat bir gezgin olduğunu belirtmiş ve özellikle gümrük uygulamalarının kolaylaştırılması gerektiğini dile getirmiştir.²⁰¹⁵

Tarihî ve kültürel değerlerin tanıtım ve propaganda çalışmalarında görülen bariz eksiklikler ilim insanları ile sanatçılar tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Bu eksiklikleri gidermek ve ortaya çıkan sorunları çözmek üzere uygulamaya yönelik ciddi öneriler görülmektedir. Hukukçu Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın turizm, sanat, tarih ve çevre arasındaki bağlantıyı dile getirdiği şu cümleler önemlidir:²⁰¹⁶

“Millî tarihimizi, medeniyetimizi, kültürümüzü, hulâsa manevi varlığımızı kurtarmak, bizi barbar, göçebe, tahripkâr müstevliler olarak göstermek isteyenlerin iddialarını fiilen yalanlamak istiyorsak imar hareketlerimizin yanında vakıf eserlerin, sanat ve tarih kıymetlerine uygun bir şekilde ihyası işini de ehemmiyetle ele almamız lazım. Bu suretle şehirlerimizi, turistik muntakalarımızı en güzel ve orijinal sanat eserleri ile de süslemiş oluruz...”

Söz konusu dönem itibarıyla Bursa, Edirne, Konya, Kayseri'de bulunan tarihî eserler ile ilgili yapılan propaganda faaliyetlerinin yetersizliğini dile getiren meşhur Fransız müellifi Benoist Méchin²⁰¹⁷ gibi gazeteci Muzaffer Soysal da Truva harabeleri ve Çanakkale Savaşı nedeniyle önem arz eden Çanakkale'nin tarihî tanıtımındaki eksiklikler nedeniyle bölgeden turistik anlamda yeterince faydalanılmadığını dile getirmiştir.²⁰¹⁸

Görüldüğü üzere turizm alanında kronikleşen altyapısı sorunları, kendini turistik anlamda dünyaya tanıtma güçlüğü çeken Türkiye'nin işini daha da zorlaştırmaktaydı. Türkiye bu konuya önem verip, hızlı ve etkin adımlar atmak zorundaydı.

6. Tanıtma ve Propaganda Vasıtalarına İlişkin Sorunlar

Sahip olduğu tarihî, tabii, kültürel ve sanatsal değerleri ile Türkiye'nin turistik bir değer olarak dünya sahinde tanıtılması ve bu konuda farkındalık yaratılması hiç şüphe yok ki amaca uygun turistik tanıtım ve propaganda vasıtalarının kullanılmasını gerektirmekteydi. Birbiriyle yakın bir ilişki içinde bulunan tanıtma, propaganda ve reklam faaliyetleri bu nedenle BYTB döneminde üzerinde özellikle durulan turizm çalışmaları arasında yer almıştır. Diğer yandan gösterilen bütün hassasiyete rağmen Türkiye'nin tanıtım ve propaganda imkânları ile faaliyetlerinin yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bu süreçte aşağıda çeşitli örneklerle açıklayacağımız gibi tanıtma, propaganda ve reklam konularında birçok sorunla karşılaşmıştır.

²⁰¹⁵ “Turizm, Az Para ve Çok Ciro ile Kaimdir”, *Turizm*, 27 Eylül 1962, S.1, s.1-5.

²⁰¹⁶ Sıddık Sami Onar, “Kültür ve İmar İşlerimizde Eski Vakıfların Büyük Rolü”, *TTOK Belleteni*, S.191, Aralık 1957, s.5-6.

²⁰¹⁷ Bu yıllarda hukukçu ve tarihçi kimliğiyle ABD'de Columbia Üniversitesi'nde ders veren Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkan'ın da benzer yönde görüşlere sahip olduğu görülmektedir (“TTOK İdare Heyeti 1960 Yılı 3. İctimai Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.219-220, Nisan-Mayıs 1960, s.10).

²⁰¹⁸ Muzaffer Soysal, “Çanakkale ve Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.215, Aralık 1959, s.9.

Tanıtma ve propaganda faaliyetlerine ayrılan bütçenin yetersizliği söz konusu dönemde BYTB'ye yöneltilen eleştirilerin odak noktalarından birini oluşturmuştur. BYTGM 1961 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Temsilciler Meclisi Üyesi İlhan Esen planlı bir turizm sanayi hamlesi yapılması doğrultusundaki gerekliliği dile getirmiş ve bütçe imkânlarının artırılarak klasik mecrada icra edilen turistik doküman basım ve yayım faaliyetlerinin üzerinde bir tanıtım ve propaganda faaliyetine girişmenin yerinde olacağını vurgulamıştır.²⁰¹⁹

“Arkadaşlar sadece broşürler bastırmak, takvim yapraklarına İstanbul Boğazı'nın, Efes Harabelerinin renkli resimlerini basmak, garson kursları açmak ve şurada burada 'Türkiyemiz güzel bir memleket, her türlü tabii ve tarihî zenginliklere sahiptir.' demekle bu mühim dava halledilecek zannedilmesin. Hiç şüphesiz bunlar da lâzım. Ama işe temelden başlamak şarttır. Bunun için de süratle plânlı bir turizm sanayi faaliyetine geçmeye mecburuz. Esefle kaydetmek gerekir ki memleketimizde bu yıl da turizm çalışmaları broşür bastırmak ve garson kursu açmak gibi müteferrik işlerden ibaret kalacaktır. Elimizdeki bütçe tasarısı bizi böyle düşünmeye zorluyor...”

Esen'in bütçe yetersizliğinin esaslı bir turizm altyapısı oluşturmaya yönelik girişimleri engellediği ve dolayısıyla kapsamlı bir turistik tanıtma ve propaganda faaliyetine de engel olduğu doğrultusundaki görüşleri esasen muhtelif partilerin milletvekilleri tarafından da kabul gören bir gerçekliğin ifadesi olmuştur. Nitekim bu konudaki serzenişler ilerleyen süreçte de devam etmiş ve Kalkınma Planı ile 1963 yılı bütçe görüşmeleri sırasında da yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Yeni Türkiye Partisi Grubu adına Tunceli Milletvekili Mehmet Ali Demir Meclis bütçe görüşmelerinde resmî ve özel sektörün turizme yatırdığı milyonlarca lira yatırımın gereği kadar değerlendirilebilmesinin Türkiye'ye turist gönderebilecek ülkelerde her çeşit vasıttan faydalanmak suretiyle yapılacak geniş bir propaganda hareketi ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Turistik amaçlar ve tesisler uğruna yapılacak yatırımların en az %25'inin bu işin propagandasına sarf edilmesi gerektiğini ifade ederek: *“Her köşesi başlı başına bir cennet olan yurdumuzu tanıtmak imkânlarından mahrum olduğumuz müddetçe turizmden gelecek milyonları düşünmek bir nevi hayal mahsulünden başka bir şey olmaz.”* demiştir.²⁰²⁰ BYT Bakanı Kamuran Evliyaoğlu, Türkiye'nin tarihi ve tabii özelliklerine rağmen bunlardan söz konusu döneme kadar yeterine istifade edilemediğini ifade ederek: *“Biz maalesef kendi memleketimizi kendimiz tanımıyoruz. Yabancılar çoğu kere memleketimizi bizden daha iyi tanıyorlar, takip ediyor ve yayın yapıyorlar.”* demiştir.²⁰²¹ Görüşmeler sırasında Adalet Partisi Grubu adına Aydın Milletvekili İskender Cenap Ege ise turistik tanıtma ve propaganda alanındaki çalışmalara ayrılan miktarlar doğrultusunda Kalkınma Planı ile genel bütçe arasındaki tutarsızlıklara dikkat çekmiştir. Buna göre Türkiye'nin turizm propagandasını yapacak, ülkeyi ve halkı her bakımdan dünyaya tanıtmaya çalışacak olan turizm alanına Kalkınma Planı'nda 30

²⁰¹⁹ “BYTGM 1961 Yılı Bütçesi”, *KMTD*, B.7, 26.02.1961, s.498-499.

²⁰²⁰ “BYTB 1963 Yılı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.550.

²⁰²¹ “Turizm Konusu Senatoda”, *Turizm Bülteni*, S.3, 18 Şubat 1962, s.3.

milyon ayrıldığı hâlde bir çelişki ile 1963 yılı bütçesinde bu miktarın 4,5 milyon liraya düşürülmesinin uygulamada sorunlar yaratacağına temas etmiştir. Örnek olarak Yunanistan'ın turizm propagandası için 1962'de bütçesine 100 milyon liraya yakın bir tahsisat konulduğunu vurgulayan Ege, turizm yönünden Türkiye'nin Yunanistan'a göre "daha bakir, daha az tanınmış bir ülke" olduğunu ve Türkiye'nin propagandaya Yunanistan'dan daha fazla ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.²⁰²² Buna cevap olarak üzere BYT Bakanı Celâl Tefvik Karasapan, Kalkınma Planı ile bütçede öngörülen meblağlar konusundaki çelişki konusunda Ege'nin haklı olduğunu belirtmekle birlikte bu dağılımın bütçe kaynaklarıyla uyumluluğu sağlamak üzere icra edildiğine dikkat çekmiştir. 30 milyonluk bir propagandaya girişmenin zamansızlığına temas eden Karasapan henüz böyle bir propaganda ile Türkiye'ye gelebilecek bir milyon turisti karşılayacak durumda olmadığını, böyle bir girişimin propagandadan ziyade karşıt propaganda olacağını belirtmiştir.²⁰²³

Sinop Milletvekili Cemil Karahan, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adına Millet Meclisi'nde yaptığı konuşma ile Bakan Karasapan'ın Türkiye'ye gelecek turistler için henüz hazırlıklı olunmadığı ve böyle bir durumda iâşe, ibate ve yer temini bakımından sıkıntıya düşüleceği şeklindeki düşüncelerini eleştirmiştir. Bu düşüncelerin makul görünmekle beraber dünyada hiçbir milletin turist karşılamaya yönelik dört başı mamur bir hazırlığından da bahsetmenin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Türkiye'ye gelen turistlerin de bir kısmının memnun olmadan geri dönebilecekleri ve bundan korkmamak gerektiğini dile getirmiştir. Bu suretle BYGM'nin 1963 yılı bütçesi çerçevesinde devlete düşen vazifenin turistik propaganda yapmak olduğunu, bu girişimi gören hususi teşebbüslerin de zamanla propaganda hususunda devletin faaliyetlerini tamamlayıcı bir rol oynayacaklarını belirtmiştir.²⁰²⁴

Söz konusu dönemin teknolojik altyapısı ve imkânları düşünülduğünde tanıtma, propaganda ve reklam hususunda basılı materyallerin başat rol oynayan unsurlar arasında yer aldığı görülecektir. Ancak ilan, afiş, broşür basımı ve dağıtımı hususundaki eksiklikler ülkedeki tanıtım ve propaganda çalışmalarının etki derecesini düşürmekte idi.²⁰²⁵ BYT Bakanı Celâl Tefvik Karasapan ise yapılan çalışmalar hakkında bilgi verdiği Meclis konuşmaları sırasında 1963 yılı bütçesi çerçevesinde bütün Türkiye'yi kapsayan, her bölgeye ait depliyânların, broşürlerin ve afişlerin hazırlanacağını ve ülkedeki otelleri, motelleri, kampink yerlerini ve turistik özelliğe sahip olmamakla beraber turist kabul edebilecek otelleri gösterecek bir bülten üzerinde çalıştıklarını da ifade ederek bu dokümanların Türkiye sınırlarına gelen turistlere ve yabancı turizm bürolarına gönderileceğini vurgulamıştır.²⁰²⁶ Karasapan ayrıca New York Times, Times veya tanınmış herhangi bir Avrupa ve Amerika mecmua veya gazetesinde neşriyat

²⁰²² "BYTB 1963 Yılı Bütçesi", *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.537.

²⁰²³ "BYTB 1963 Yılı Bütçesi", *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.564.

²⁰²⁴ "BYTGM 1963 Yılı Bütçesi", *MMTD*, D.2, C.14, T.2, B.57, 22.02.1963, s.162-163.

²⁰²⁵ Suver, a.g.e., s.17.

²⁰²⁶ "BYTB 1963 Yılı Bütçesi", *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.564.

yaptırmak için ortalama her propagandanın 20 bin dolara yani 200 bin TL'ye mâl olacağını bu işin Devlet Plânlama Teşkilatı'nın tavsiyesi ile daha önce olduğu gibi mütehasıs ecnebi firmalara verileceğini ifade etmiştir. 1957'den itibaren Türk yetkililerle işbirliği imkânlarını yoklayan Hamilton Wright firmasının film, televizyon, mecmua, gazete, broşür gibi neşriyatı ve büyük seyahat acentelerine pankartlar yaptırmak suretiyle ABD'de, İngiltere ve İskandinav ülkeleri gibi Avrupa'nın muhtelif bölgelerinde propaganda yapmak için yaptığı teklifin cazip görüldüğünü ancak farklı tekliflerin de değerlendirilme sürecinin devam ettiğini belirtmiştir.²⁰²⁷

Hiç şüphe yok ki yayın vasıtasıyla yapılan propaganda çalışmaları ülkenin tanıtımı hususunda başarıyı tetikleyen belli başlı unsurlar bulunmaktaydı. Türkiye'nin turistik değerlerini tanıtmak üzere reklam faaliyetlerine girilmemesi, tanıtım ve propaganda hizmetleri için turizm acenteleri ve büroları ile işbirliği tesis edilmemesi ve bu teşekküllere söz konusu faaliyetleri gerçekleştirmek üzere komisyon vermekten imtina edilmesi gibi nedenlerle söz konusu dönemde yabancı ülkelerdeki seyahat acentelerinde Türkiye'ye ait neşriyat bulmakta zorluk çekiliyordu.²⁰²⁸ Turistik tanıtım ve propaganda konusunda yapılan yayımların içeriği, basımı ve bunların ülkelerin ve coğrafyaların ihtiyaçlarına uygun zamanlarda dağıtımı bu hedefe ulaşmak hususunda önem arz etmekteydi. Çoruh'un da vurguladığı üzere propaganda faaliyetinin amacına ulaşabilmesi için bu tür eserlerin hitap edilen ülkelerin zihniyetine uygun olarak kaleme alınması, özellikle lisan ve ifade bakımından kolay anlaşılır ve net bilgiler içermesi önem arz etmekteydi. Özlü bir içeriğe sahip, kaliteli ve bol resimli metinler, anlaşılır ve çarpıcı ifadelerle basılmış afişler tanıtım ve propaganda çalışmalarında başarılı olmanın belli başlı gerekleri arasındaydı. Bunların bol miktarda yabancı ülkelerdeki seyahat acentelerine, seyahat vasıtaları şirketlerine, turizm teşekkülleri ile kulüplerine dağıtımını tanıtım ve propaganda çalışmalarına önemli bir katkı sağlamaktaydı.²⁰²⁹ Buna karşın söz konusu faaliyetler hususunda birtakım sorunlarla karşılaşılabilmekteydi. Hâlihazırda basılan broşürlerin dışı süslü olmakla birlikte içeriklerinin eksik bilgilerle dolu olduğunu ve yetersiz bir lisanla kaleme alındığını belirten gazeteci Akkan Suver'in bu iddiasını dikkate almak gerekmektedir.²⁰³⁰ Kıbrıs ziyareti sırasında Kıbrıs Basın Ataşesinin taleplerine rağmen kendisine yeterli sayıda resim, broşür, afiş gönderilmediğini belirten Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi'nin de bu noktada BYTB'nin zafiyetine dikkat çektiği görülmektedir.²⁰³¹ Türkiye'yi yabancılara tanıtabilmek amacıyla çeşitli diller üzerinden yayın hayatına başlayan "Turizm" gazetesinin ilk sayısında, turizm alanında dünya çapında bir değere sahip olan Türkiye'nin Avrupa'da hâlâ 6-7 senelik broşürlerinin dolaşmasının ve bunların da sınırlı sayıda olmasının ciddi bir soruna işaret ettiği belirtilmiştir. Gazete ayrıca tanıtım kampanyalarında sürekliliğin sağlanması, çağdaş reklam tekniklerin kullanılması, bu doğrultuda Türkiye'nin yalnızca Avrupa'nın

²⁰²⁷ "BYTGM 1963 Yılı Bütçesi", *MMTD*, D.1, C.14, T.2, B.57, 22.02.1963, s.172-173.

²⁰²⁸ "TTOK İdare Heyeti 10 İçtimaı Zaptı", *TTOK Belleteni*, S.227, Aralık 1960, s.4.

²⁰²⁹ Selâhaddin Çoruh, "Turizm Propaganda VIII", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, Haziran 1958, S.152, s.237, ss.237-238.

²⁰³⁰ Akkan Suver, "Turizmimiz Nereye Gidiyor?", *Kemalizm*, S.3, Ekim 1962, s.17 ve 22.

²⁰³¹ "BYTGM 1962 Yılı Bütçesi", *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.57, 26.02.1962, s.584-585.

birkaç şehrinde değil, dünya çapında bir propaganda ile tanıtılması hususundaki öneme dikkat çekmiştir.²⁰³² Avrupa ülkelerinde ve ABD’de seyahat planlarının kış aylarında yapılarak özellikle yazın tatile çıkıldığını belirten gazeteci ve yazar Burhan Felek ise mayıs ayı itibariyle bile bu ülkelerde çıkan dergilerde Türkiye’ye dair tanıtım haberleri ile ilanlarının yer almamasının anlaşılır olmadığını dile getirmiştir.²⁰³³ Turizmin ayrılmaz bir vasıtası olan propagandanın bir ilim ve ihtisas konusu olduğunun kabul edilerek bu işe ciddiyetle yaklaşılmasını salık veren Cumhuriyet Senatosu Üyesi Şadi Kocaş, Türk tarih ve kültürü ile yakın ilişkiler içinde bulunan Orta ve Yakındoğu gibi Türkiye propagandasının kolay yapabileceği coğrafyaların da turizm alanında değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.²⁰³⁴

Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, yurt dışında seyahatleri sırasında Türkiye’nin tanıtımına yönelik faaliyetlerin ve materyallerin eksiliğine şahit olan aydınlardan biri olmuştur. Fındıkoğlu’nun edindiği izlenimler Türkiye ile tarihî bağları olan hatta bir zamanlar Osmanlı topraklarına dâhil olan ülkelerde bile turistik tanıtım faaliyetlerinin ileri safhalarda olduğu yönünde idi. Örnek olarak Mısır’ın Avrupa’daki seyahat bürolarında ve otellerde duvar ilanlarından, levhalardan, broşürlerden ve mecmualardan oluşan zengin dokümanlarını görmek mümkündü. Hatta “Egypte Travel Magazine” adlı mecmua her ay turistik ülkelerde dağıtılmaktaydı. Mısır Turizm Müdürü Bedreddin Celâl Bey, turizm hareketlerini artırmak ve sorunlara çözüm bulmak üzere Avrupa ülkelerinin yerli turizm idareleri ile sürekli müzakerelerde bulunmak ve anlaşmalar yapmak suretiyle faal bir anlayış benimsemişti. ABD, Fransa, İngiltere, İtalya ve İsviçre’de hatta demir perde gerisi ülkelerde Mısır Turizm Dairesi’nin uzun zamandır büroları bulunmaktaydı. Benzer şekilde Avrupa’nın büyük ya da küçük her şehrinde Yugoslavya’yı yabancılara ve yerlilere tanıtan materyallerin görülebileceğini ifade eden Fındıkoğlu, ikinci bir “Cote-d’ Azur” olarak tasvir edilen Adriyatik sahillerinin her yerinde: “*Durma! Bana gel*” diyen propaganda malzemelerinin bulunduğunu, başta Bosna Hersek olmak üzere Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan’ın tarihî ve tabii güzellikleri ve Türklerden kalma camileriyle Avrupa’nın her tarafında tanındığını ifade etmiştir. Bu şekilde doğu ülkelerini, camiye ve minareyi görmek isteyen Avrupalıların bile buralara akın ettiğini vurgulamıştır. Bu bilgilerden hareketle Fındıkoğlu turistik propaganda malzemelerinin Türkiye’nin yurt dışında tanıtılmasına yönelik çalışmalarda kullanılabilecek etkin unsurlardan biri olduğunu dile getirmiştir.²⁰³⁵ Turizmin gelişmesi yolunda Yugoslavya, İtalya ve Yunanistan’ın Avrupa şehirlerinde sarf ettikleri gayretleri yakından müşahede isimler arasında yer alan İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay Paris’te ve diğer şehirlerin caddelerinde, metro istasyonlarında söz konusu ülkelerin büyük reklam afişlerine rastladığını, buna karşın bir yatırım konusu

²⁰³² “Çıkarken, Yabancı Film Şirketleri Türkiye’ye Akın Ediyorlar”, *Turizm*, 27 Eylül 1962, S.1, s.1-5.

²⁰³³ Burhan Felek, “Bizimki Veznedarlık”, *Cumhuriyet*, 13.05.1963, s.3.

²⁰³⁴ “BYTB 1963 Yılı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.546-547.

²⁰³⁵ Ahmet Halil, a.g.m., s.20.

olarak ele alınmadığını belirttiği Türkiye’de turizmin hâlihazırda yetersiz seviyede bulunduğunu ve çalışmaların takviyeye ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.²⁰³⁶

Bu yıllarda BYTB Turizm Dairesi Enformasyon Bürosu tarafından Antalya, İstanbul ve Türkiye broşürleri basılmakta ve talep edenlere dağıtılmakta idi. İstanbul’da bu yöndeki çalışmalara katkı sağlamak üzere turistlere Sirkeci’deki “Turizm Zabıta Bürosu”nda turistik broşürler tevzi edilmekteydi.²⁰³⁷ Ancak turistlere ulaşma noktasında bu çalışmaların yeterli olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Türkiye’de turistlere hitap ederken göz önünde bulundurulması gereken hususlara dikkat çeken AID Teşkilatı Sanayi Dairesi’nde Turizm Müşaviri olarak görev yapan Raymond Brisach bunlar arasında öncelikle havaalanına, limana, hudut kapısında gelen turiste Türkiye içindeki gezisini planlarken yardımcı olacak dokümanların önemine değinmiştir. Ana dilinde yazılmış tarihî ve tabii yerleri gösteren, ulaşım vasıtalarına dair bilgiler içeren broşürlerin ve bir bakışta anlaşılabilir bir yol haritasının temin edilmesi bu kapsamındaki başlıca çalışmalar içinde yer almaktaydı.²⁰³⁸

Mecliste propaganda malzemelerinin gerekliliği tartışma konusu olmuştur. CHP Grubu adına Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga bütçe görüşmeleri sırasında turistik tanıtma ve propaganda dokümanlarının önemine temas ederek şunları söylemiştir:²⁰³⁹

“Sayın arkadaşlar, turizm propaganda ve tanıtıma en fazla ihtiyaç duyulan bir endüstridir. Yabancı memleketler bugün bize de cazip görünen turizm hareketlerini turistik kaynaklarının bolluğundan değil ve fakat propaganda ile broşür ve afiş baktırıp dağılmakla, dokümanlar yapmakla temin etmişlerdir. Turizmle ilgili broşür ve renkli afişler basıp dağıtmak, tanıtma filimleri yapmak hiçbir şekilde israf sayılmamalıdır. Aksine, bu imkânlarımızı geliştirmekte her memlekette çok bu yola, bu vasıtalara muhtaç olduğumuz unutulmamalıdır.

Görüldüğü üzere Çanga, Türkiye’nin tanıtımı hususunda etkin rol oynayan turistik dokümanlar için bütçede ayrılan tahsisatın israf sayılması doğrultusundaki değerlendirmelere şiddetle karşı çıkmış, bu yönde yapılacak çalışmaların her şekilde desteklenmesinde fayda olduğunu beyan etmiştir.

Turistik tanıtma ve propaganda malzemelerinden alınan gümrük resimleri de yetkililerin ve aydınların gündem maddelerinden birini oluşturmaktaydı. Bursa milletvekili Sadrettin Çanga Mecliste partisi adına yaptığı konuşma sırasında BYTB tarafından yabancı memleketlerde bastırılmak zorunda kalınan propaganda malzemesinden gümrük resmi alınmasını turizm faaliyetlerini sınırlayıcı bir uygulama olarak gördüklerini belirtmiştir.²⁰⁴⁰ Gazeteci ve yazar Burhan Arpat da benzer şekilde

²⁰³⁶ “İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay’ın Millet Meclisine Açıklamaları”, *MMTD*, D.1, C.4, T.1, B.70, 06.04.1962, s.272.

²⁰³⁷ “Belediye Turizm Zabıtası’nın Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 12.07.1961, s.2.

²⁰³⁸ Raymond Brisach, “Türkiye’de Turizm”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ekim 1961, S.192, s.466, ss.466-468.

²⁰³⁹ “BYTGM 1963 Yılı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.14, T.2, B.57, 22.02.1963, s.157.

²⁰⁴⁰ “BYTGM 1963 Yılı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.57, 26.02.1962, s.578.

İstanbul Belediyesi tarafından turist acentelerinin vitrinlerine ve yazıhanelerine koydukları uçak modelleri, seyahat şirketlerinin flamaları, pankart ve harita gibi tanıtma malzemelerinin vergiye tabi tutulmasını eleştirmiştir. Dünyanın her tarafında turizm malzemesi adı altında her türlü vergiden muaf tutulan bu işler için belediyeler tarafından olduğu gibi son dönemlerde gümrüklerde de vergi alınmaya başlamasını turizm faaliyetleri açısından olumsuz bir gelişme olarak kaydetmiştir.²⁰⁴¹

Tanıtma, propaganda ve reklam faaliyetlerinin etkisini artırmak ve işin bir yanından tutarak bu konuda gözlemlenen sorunlara çözüm yolunda mesafe kat etmek üzere “Başbakanlık Mevzuat ve Hukuki Tedbirler Komisyonu” toplantıları sırasında bir dizi tavsiye kararının alındığı görülmektedir. 1955 tarihli Turizm İşbirliği Nizamnamesi'nin de gereği olarak polis memurları ile belediye zabıta memurlarına BYTB tarafından pratik yabancı dil konuşma kitabı hazırlanması ve turistlere rehber olmak üzere el kitapları, bölge ve şehir plan ve broşürlerinin verilmesi hususunun İçişleri ile BYT Bakanlıkları tarafından ele alınması söz konusu tavsiye kararları arasında yer almıştır. Bu münasebetle müzelerdeki eserlerin halka ve turistlere yayın faaliyetleri, fotoğraflar ve resimler vasıtasıyla tanıtılması, müzelerde bedeli karşılığında fotoğraf çekimine izin verilmesi, ilgi gören eserlerin fotoğraf ve modellerinin satışa sunulması konusundaki uygulamaların önemine vurguda bulunulması da dikkat çekicidir. Buna ek olarak manzara ve turistik mahallerin fotoğraflarının çekilmesi ve PTT gişeleri ve otel gibi mahallerde ülkeye ait manzaraları gösteren posta kartları ile pullarının satılmasının temini için MEB, BYTB ile Ulaştırma Bakanlığı ortak çalışma yapmaya davet edilmiştir. Hava alanlarında, garlarda, yolcu salonlarında enformasyon memurları ile BYTB'nin yabancı dil bilen görevlileri arasında tesis edilecek işbirliği neticesinde turistlere kolaylık sağlanması ve ülkeyi tanıtabilecek turistik neşriyat dağıtılması tavsiye edilmiştir. Denizcilik Bankası'nın ve THY'nin dış ülkelerdeki acentelerinin de birer Turistik Enformasyon Bürosu hâlinde çalıştırılması ve deniz, hava, kara ve demir hatlarında sefer tarifelerini ve ücretlerini gösteren dokümanlar bulundurulması gereği dile getirilmiştir. Türkiye'ye yolculuk etmek isteyen turistler için dış ülkelerde bilet temin imkânlarının artırılmasının, büyük şehirlerdeki iskele ve garlarda şehir planlarının bulunmasının ve mühim mahallerin bu planlarda işaretlenmesinin isabetli olacağı değerlendirilmiştir.²⁰⁴² Görüldüğü üzere alınan tavsiye kararları çerçevesinde turistik tanıtma ve propaganda faaliyetleri ile ilgili olarak devletin birçok birimi kendileri ile ilgisi nispetinde işbirliği içinde çalışmaya davet edilmişti.

Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil ise yurt dışında olduğu gibi yurt içinde de yapılacak seyahat faaliyetlerinden önce gerekli bilginin alınabileceği kaynakların sınırlı olduğuna değinmiş ve bunun sonucu olarak iç turizm hareketliliğinde de düşüşün söz konusu olduğuna vurguda bulunmuştur.²⁰⁴³ Gazeteci Akkan Suver İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa gibi turistik şehirlerde danışma (information) servislerinin kış

²⁰⁴¹ Burhan Arpad, “Turizm, Propaganda, Tabelâ Resmi”, *TTOK Belleteni*, S.205, Şubat 1959, s.17.

²⁰⁴² *Türkiye Turizminin Gelişmesi Hakkında Raporlar*, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1961, s.9-25.

²⁰⁴³ Sabri Esat Siyavuşgil, “İç Turizm”, *TTOK Belleteni*, S.221-222, Haziran-Temmuz 1960, s.14.

mevsiminde çalışmadığını, çalışanların da hizmet kalitesinin düşük olduğunu belirterek yerli ve yabancı turistleri bilgilendirme hizmetlerinde görülen aksaklıklara temas etmiştir.²⁰⁴⁴

Turistik filmler de tanıtma ve propaganda çalışmaları kapsamında etkin bir unsur olarak söz konusu dönemde ele alınan konular arasında yer almıştır. Meclis görüşmeleri sırasında Türkiye'yi yurt dışında tanıtmak ve propaganda faaliyetlerini etkin kılmak üzere dokümanter film çekimleri konusu sıklıkla gündeme gelmiştir. Bu husustaki çalışmalara değinen BYT Bakanı Kâmran Evliyaoğlu, tanıtma çalışmaları kapsamında İstanbul'da Ayazağa mevkiinde bir film stüdyosu teşkili için çalışmalara girişildiğini, bunun için 1961 yılı bütçesi içerisinde 2 milyon 400 bin, 1962 yılı bütçesine de 1 milyon lira tahsis edildiğini ifade etmiştir. Bu stüdyonun turistik bölgelerin filminin çekimi ve yabancıların Türkiye'de film çevirmeleri konusunda turizmi teşvik edici hizmetlerde bulunacağını vurgulamıştır.²⁰⁴⁵ Bursa Milletvekili Sadettin Çanga ise dokümanter filmlerle yurt içinde ve dışında Türkiye'yi tanıtmak hususunda hızlı hareket edilmesini ve Basın Ataşelerinin de bu konuda etkin bir rol oynayabileceklerini ifade etmiştir.²⁰⁴⁶

Durum böyle iken Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi'nin Kıbrıs ziyareti ile şahit olduğu olaylar örneğinde olduğu gibi Türkiye'ye turist celp etmek üzere dokümanter film çekimi hususunda sarf edilen gayretlerin yersiz ve gereksiz uygulamalarla zayi olduğu da görülebilmektedir. Kocamemi'nin ziyareti sırasında Basın Ataşeliği tarafından Marmara vapuru ile Kıbrıs'a gelen İsrail Heyeti'ne yönelik bir film çekmek üzere hazırlık yapılmış, folklor gösterilerinin de yer alacağı bu filmin halka gösterilmesi de planlanmıştı. Bütün bu hazırlıklara rağmen geminin kaptanının çekimlere izin vermemesi gibi sudan bir sebep önemli bir propaganda çalışmasının gerçekleşmesine engel olmuştu.²⁰⁴⁷ Ülkede renkli filmlerin ve fotoğrafların banyo edilme imkânının olmaması da tanıtma ve propaganda faaliyetleri için ciddi bir sorun teşkil etmekteydi. Bu nedenle Başbakanlık bünyesindeki Mevzuat ve Hukuki Tedbirler Komisyonu tarafından ilgili mercilere turistlerin yasak bölgelerin dışında istedikleri yerde ve temada fotoğraf çekmelerine izin verilmesi, sinematografik filmlerin ise İçişleri Bakanlığı'nın iznine tabi tutulmadan yurt dışına serbestçe çıkarılması hususunun temini için 1934 tarihinde çıkan 2444 sayılı Matbuat Umum Müdürlüğü Kanunu, 2559 sayılı Polislerin Vazife ve Salahiyet Kanunu ile 2550 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkındaki Kanunun uygulanmasına dair nizamnamede tadilat yapılması yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur.²⁰⁴⁸

Tanıtmak ve propaganda faaliyetleri konusunda oynadığı önemli role binaen basın da bu dönemde dikkate alınan unsurlardan biri olmuştur. Basın muhabiri G.A. Öztürk, Türk basınının ülkedeki turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerine duyarsız kaldığına

²⁰⁴⁴ Akkan Suver, "Turizmimiz Nereye Gidiyor?", *Kemalizm*, S.3, Ekim 1962, s.17 ve 22.

²⁰⁴⁵ "BYTGM 1962 Yılı Bütçesi", *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.57, 26.02.1962, s.596.

²⁰⁴⁶ "BYTGM 1962 Yılı Bütçesi", *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.57, 26.02.1962, s.578.

²⁰⁴⁷ "BYTGM 1962 Yılı Bütçesi", *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.57, 26.02.1962, s.585.

²⁰⁴⁸ *Türkiye Turizminin Gelişmesi Hakkında Raporlar*, s.26-36.

dair eleştiride bulunurken,²⁰⁴⁹ Millet Meclisi'nde CHP Grubu adına Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga turistik bu konuda Türk basınına büyük roller düştüğünü şu şekilde dile getirmiştir:²⁰⁵⁰

“Meselâ, çok nadir olarak cereyan eden yabancı bir turiste tecavüz olayı basınımızı günlerce ve geniş ölçüde işgal etmektedir. Böylesine olaylarda ilgililerin dikkatini çekmek elbette ki basının vazifesidir. Fakat bu hizmet görülürken memleketimizin turizm propagandasını zedeliyecek ölçülerin dışına çıkılmamasını istemek herhâlde haksız bir talep olmayacaktır. Nitekim yabancı memleketlerde turistlere daha sık ve daha çirkin tecavüzler yapıldığı hâlde o memleketlerin basını bu kabil haberlerin yayınında daha titiz davranmaktadırlar. Buna mukabil sansasyonel haberleri tercih eden basınımız, turizm davasında beklenen hizmetleri âdeta esirger görünmektedir. Meselâ Efes'teki Meryem Ana, Vatikan tarafından Hristiyanların Hac yeri olarak ilân edilmiştir. Muazzam bir döviz kaynağı haline getiremediğimiz Efes'te bu yıl Hac mevsimi pek sönük geçmiş, ne Hükümet propagandası iyi işlemiş ve ne de basınımız bir turiste tecavüz olayı kadar bu olayı değerlendirememiştir.

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere turistik tanıtma ve propaganda faaliyetleri hususunda basının ciddi bir sorumluluk üstlendiği söz konusu dönemde turistler nezdinde müspet bir Türkiye algısı uyandırmak turizm alanında yapılabilecek en büyük hizmetlerden biri olarak görülmüştür.

Turistik tanıtma ve propaganda çalışmalarında etkin bir rol oynayan radyo ile bu konudaki etkisi her geçen gün artan televizyona ilişki çalışmaları da incelenmesi gereken belli başlı turistik vasıtalar arasında yer almaktadır. Radyo yayıncılığı ve yayınları BYTB'nin önde gelen sorumlulukları arasında idi. Söz konusu dönem itibarıyla dünya sahinde hızla yaygınlaşan radyolar insanlar arasında en geniş haberleşme aracı ve devletlerarasında en etkili propaganda vasıtası olarak kaçınılmaz bir ihtiyaç hâline gelmişti. Ancak halkla ve yabancı turistlerle doğrudan iletişim imkânı sunan bu alanda da turizmin bütün alanlarında olduğu gibi ciddi sorunlar görülmekte idi.

Bütçe komisyonu adına turizm propagandası ile radyo yayınları arasındaki ilişkiye değinmek gereği hisseden Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Ahmet Yıldız, kuvvetli istasyonlara sahip olmamaları nedeniyle radyoların Türkiye'de seslerini pek de duyuramadıklarını vurgulamıştır. Ancak İzmir, İstanbul, Erzurum ve güneyde kurulması planlanan radyoların hazırlık çalışmalarının tamamlanmasıyla ülkenin her tarafından radyo yayını yapılabileceğini ve dinlenebileceğini, bunlar yapıncaya kadar hâlihazırda Ortadoğu'da dinlenebilen kısa dalgaların faaliyette olduğunu belirtmiştir.²⁰⁵¹ Ülke topraklarında millî radyo istasyonlarının bile rahat dinleme imkânı bulunmadığını, bu radyoların yurt içinde ve yurt dışında rahatça dinlenir, ilgi ile takip edilir hale getirilmesi gerektiği konusuna değinen isimler arasında yer alan Aydın Milletvekili İskender Cenap Ege AP Meclis Grubu adına mevcut verici istasyonların takviyesi ve bunlara yenilerinin

²⁰⁴⁹ Öztürk, a.g.m., s.19.

²⁰⁵⁰ “BYTGM 1963 Yılı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.14, Toplantı:2, B.57, 22.02.1963, s.157.

²⁰⁵¹ “BYTGM 1961 Yılı Bütçesi”, *KMTD*, B.7, 26.02.1961, s.503.

eklenmesi, radyo evlerindeki stüdyo noksanlarının, teçhizat, malzeme ve personel eksiklerinin telafisi gibi sorunların giderilmesinde fayda görüldüğünü ifade etmiştir. Bu nedenle: “Jeopolitik durumumuz itibariyle memleketimiz yabancı radyoların, yıkıcı yayınlarına hedef tutulmaktadır. Doğuda ve kuzeyde Rus, güneyde Arap ve batıda demirperde gerisi radyoları durup dinlenmeden vatandaşlarımızı zehirlemeye çalışıyorlar. Hükümetin de bildiği, önlenmesi yolunda gayret sarf ettiği bu meselenin üzerine daha ehemmiyetle eğilmek gerektiğini hatırlatmayı borç biliriz. Yurt içinde ve yurt dışında kolay ve rahat dinlenir bir radyo şebekesine kavuşmak medeni âlemdeki mevkiimizi de takviye edecektir....” demiştir.²⁰⁵² Bütçe görüşmeleri sırasında CHP Grubu adına Bursa milletvekili Sadreddin Çanga da Bakanlığa bağlı Devlet Radyolarının günün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduklarını, radyo istasyonlarının hemen hepsinin teknik onarıma ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştır. Arap âlemi ile özellikle komünist memleketlerin yayınlarının Türkiye radyolarından daha kuvvetli olarak seslerini ülke sathında duyurduğunu bu nedenle bir an önce bu zararlı yayınları etkisiz hâle getirecek çarelerin düşünülmesi gerektiğini dile getirmiştir.²⁰⁵³

Cumhuriyet Senatosu’nda Kalkınma Planı’nın görüşmeleri sırasında, kalkınma plânı tasarısında radyo istasyonlarının çoğalması ve neşriyatının daha tedbirli hale getirilmesi için 80 milyon lira ayrıldığı kaydedildiğini belirten Aydın Milletvekili İskender Cenap Ege bu planda radyo bahsinin geniş çaplı olarak ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bu münasebetle şunları söylemiştir:²⁰⁵⁴

“Sosyal hayata radyo derecesinde karışmış pek az vasıta vardır. Eğitici, eğlendirici yönü bir tarafa, radyo en müessir bir propaganda silâhidir. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı yıllarında radyoların oynadığı rol büyüktür. Soğuk harbin ikinci adına radyo savaşı denilebilir. En zehirli propagandalar radyo vasıtasıyla yapılmaktadır. Geniş, jeopolitik toprağa sahip memleketimiz hür milletler cephesini de tutması cihetinden, Rusya ve peykleri başta olmak şartiyle birçok yabancı radyonun âdeta bombardımanı altındadır. Kırkı aşan istasyonlar geceli gündüzlü menfi propaganda ile millî bütünlüğümüzü yıpratmaya çalışmaktadırlar. Teknik ve propagandacılıkta ileri olduklarından bilhassa Türk radyolarının seslerini duyuramadıkları bölgelerde maalesef dinlenmektedirler. Radyo vericilerimiz az ve yetersizdir. Yunanistan’daki toprak itibariyle bizden 5-6 defa küçük olduğu halde radyo verici istasyonu adedi itibariyle daha ileridedir. Büyüklü küçüklü radyo verici istasyonlarını ne kadar çabuk çoğaltırsak ve vatan sathında boşluk bırakmıyacak tarzda neşriyat yapabilirsek bu muzır ve tehlikeli neşriyattan millî bünyemizi o derece koruma imkânlarına sahip olabiliriz.”

Benzer şekilde yurt dışına yapılan radyo yayınlarının dinleyicilere ulaşmasında birtakım sorunlarla karşılaşıldığını ifade eden Çoruh, örnek olarak ABD’de halkın genellikle orta dalga üzerinde çalışan radyoları dinlemeleri nedeniyle ülke dışındaki radyo kanallarını dinlemediklerini, bu münasebetle Türkiye’den radyo yayınları ile

²⁰⁵² “BYTB 1963 Yılı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.538.

²⁰⁵³ “BYTGM 1963 Yılı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.14, T.2, B.57, 22.02.1963, s.157-158.

²⁰⁵⁴ “Kalkınma Planının Görüşülmesi”, *CSTD*, D.1, C.6, T.2, B.5, 08.11.1962, s.152.

yapılacak propagandanın ABD’de yeterine etkili olamayacağını vurgulamıştır. Bunun için Avrupa ve ABD radyolarında Türk konuşmacıların ve tanınmış yabancı yorumcu ve konferansçılara yer vermenin daha faydalı olacağına temas etmiştir.²⁰⁵⁵ Meclis görüşmeleri sırasında CHP Grubu adına Kırklareli milletvekili Ahmet Naci Arı yabancı ülkelerde yaşayan, çalışan, Türklerin Türk radyolarını gereği gibi dinleyebilmelerinin temin edilmesi, yayın programlarında mesai ve istirahat zamanları, saat dilimleri farklarının hesap edilmesi, yabancı dille yapılan zararlı ve yıkıcı propagandaları etkisiz kılacak tedbirler alınmasını faydalı görmüştür. Memleket nüfusunun %80’inin küçük yerleşme merkezlerinde oturduğuna ve fakir olduğunu belirten Arı, bu nedenle pilli, bataryalı, ucuz radyolar imal ve ithal edilerek köylü vatandaşların bu araçtan geniş çapta istifadeleri için ilgili Bakanlıklarla iş birliği yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Bu dönemde radyo yayınları konusundaki hassasiyetin daha yeni bir teknoloji olan televizyon yayınları konusunda gösterilmediği, dahası televizyona yönelik çalışmaların radyo işlerinin gölgesinde kaldığı gözlemlenmektedir. Kalkınma Planı’na televizyon kurulması konusunun alınmadığına ve bu konuda bir yatırımın düşünülmediğine temas eden Arı, Amerika ve Avrupa’da 20 yıl kadar önce yayınlarına başlayıp, kıtalar arası yayın yapabilecek seviyeye ulaşan televizyonun Türkiye’de daha düşünce safhasından öteye geçemeyişi müessir yayın vasıtasının kurulması için hızlı hazırlıklara girişilmesinin önem arz ettiğini dile getirmiştir.²⁰⁵⁶ Aydın Milletvekili İskender Cenap Ege, kulağın yanı sıra göze de hitap eden bir cihaz olması nedeniyle öğretici, eğitici ve eğlendirici etkisinin radyodan çok daha fazla olduğu televizyon konusundaki çalışmaların da memnuniyet verici olduğunu ancak Türkiye’yi televizyona kavuşturmak üzere yapılan bu çalışmaların radyo çalışmalarının hızını kesmemesine dikkat edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. BYTB gibi ülkenin tanıtımı hakkında önemli bir rol üstlenmiş olan Anadolu Ajansı’nın ise halen devletten yardım gören bir anonim şirket statüsünde olduğunu, bu millî ajansın geliştirilmesinin ve Türkiye’ye ait haberleri modern vasıtalarla yurt dışına da ulaştırabilecek bir hale getirilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁵⁷

TGMT Turizm Müdürlüğü’nün turizm dergisinde Oktay Alpin, turizm, tanıtma ve propaganda faaliyetleriyle gençlik, millî kimlik, tarihî ve kültürel değerler arasında sıkı bir bağ kurmuş ve ülkedeki turizm endüstrisinin propaganda aracı olarak gençlerden önemli hizmetler beklediğine temas etmiştir. İleri hayat seviyesindeki ülkelerin gençlerine göre Türkiye’deki gençlerin iç turizm hareketlerine katılmasında birtakım sorunlar görüldüğünü ve ülkedeki turizm çalışmalarının başarıya ulaşabilmesi için ilk aşamanın gençlik turizminden geçtiğini vurgulamıştır. Bu münasebetle şunları ifade etmiştir:

“Mesele gençliği içerisine güneş ışığının girmedığı, taş mağaraları andıran şehir binalarından uzaklaştırmaktan ibarettir. Gençliğin kendi çevresi dışındaki güzel tabiate

²⁰⁵⁵ Selâhaddin Çoruh, “Turizm ve Propaganda IX”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.153, Temmuz 1958, s.286, ss.286-288.

²⁰⁵⁶ “BYTB 1963 Yılı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.553.

²⁰⁵⁷ “BYTB 1963 Yılı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.539-540.

dikkat çekilmeli, ona kavuşabilmesi için kabuğundan ayrılmasının gerekli olduğu belirtilmeli, ilk adımın attırılması gayesiyle bir şans verilmelidir. Gençlik halen içinde yaşadığı şehri, komünü bile tamamiyle tanıyamamış, tanımak imkânını yakalayamamış bir durumdadır. Kabuğundan, ömrünün ilk çeyreğini sarf ettiği yerden kendini kurtarmadan önce kendi yöresini iyice öğrenmelidir. İstanbul'da doğmuş, büyümüş bir gencin ata andacı, büyük sanat eserleri örneğın Sultan Ahmet veya Rüstem Paşa Camileri hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmaması bu camilerin eşsiz mimarları Sedefkâr Mehmet Ağa ile Koca Sinan'ın ruhlarını rahatsız ettiği derecede de millî eserlerimize karşı hürmet eksikliğini ortaya koymuş olur. Gençliğin ana görevleri arasında millî eserleri tanınması, öğrenmesi, sevmesi ve millî eserlerine saygı beslemesi başta gelir.”

Bu ifadelerden sonra, yıllardır ülkeye gelen az sayıdaki turiste ülkeyi tanıtmakla yetinildiğini belirten Alpin, bundan sonra ülkedeki gençlerin yurt dışına açılarak bizzat yabancı ülkelerde yapacakları tanıtım faaliyetleri ile Türkiye hakkında geçmişten beri süregelen yanlış fikirlerin bertaraf edilebileceğini vurgulamıştır.²⁰⁵⁸

Turistik tanıtım ve propaganda faaliyetleri kapsamında Türkiye'ye gelen tanınmış yabancı isimleri ağırlama konusunda da birtakım sorunlar göze çarpmakta idi. Bu sorunu iki örnekle açıklamaya çalışalım. 1958 yılı itibariyle de Türkiye Turizm Bankası ile İstanbul Turistik Otelleri Derneği'nin davetiyle İtalyan otelcileri ile eşlerinden oluşan 300 kişilik bir grup Agamemnon gemisiyle İstanbul'a gelmişti. İtalyanca ve Fransızca bilen bu misafirlerin kaldıkları Park Otel'de anlamadıkları İngilizce lisanı ile karşılanması, Abant ve İstanbul tanıtım filmlerinin yine İngilizce olarak yapılması, film gösteriminden önce 5 dakika bir bankanın reklamına yer verilmesi gibi gelişmeler ziyaretçilerde olumsuz izlenim bırakacak nitelikteydi. Buna ek olarak grubun başkanı Bella Casa'nın otellerdeki yüksek tarifelere atıfta bulunarak turistlerin ucuzluk aradığını belirtmesi de dikkatleri çekmişti. İtalyanların Leonardo da Vinci adlı lüks transatlantığı ABD ve Avrupa'da şubeleri bulunan “Şöhretlere Hizmet Şirketi” tarafından düzenlenen “Şöhretler Gezisi” münasebetiyle 16 Şubat 1962 tarihinde 497 yolcusu ile İstanbul limanına demir atmıştı. Gemide sessiz sinema döneminin sevilen kadın yıldızı Gloria Swanson, film artisti Joan fontaine, kovboy ve salon filmlerinin tanınan ismi Zachary Scott ve Anglo-Sakson ülkelerinde tanınmış sahne artisti ve senaristi olan karısı Ruth Ford, genç aktör Hugh O'Brian gibi ünlü isimler de bulunuyordu. Çanakkale'de gemiye binen Türk folklor ekibinin gösterileri ile Basın-Yayın ve Turizm Bürosu'nun hediye ettiği sigara, kuru üzüm ve broşürler söz konusu ziyaretçilerde memnuniyet uyandırmıştı. Yalnız Pire'den hareket edilir edilmez İstanbul'da incek yolcuların paralarını beyan etmeleri ve gerekli evrakları doldurmaları gerektiğinin belirtilmesi yolcuları tedirgin etmişti. Geminin rıhtıma yanaşamayıp açıkta demirlemiş olması da yolcularda olumsuz izlenim uyandıran diğer bir sorun olmuştu. Bu sebeplerden dolayı bir kısım yolcular gemide kalmayı tercih etmişler, şehre inenler ise şehir turundan sonra akşam Hilton Oteli'nde düzenlenen partiye iştirak etmişlerdi.^{2059 2060}

²⁰⁵⁸ Oktay Alpin, “Turizmin Gençlikten Bekledikleri”, *Turizm*, Nisan 1960, S.1, s.1.

²⁰⁵⁹ “Meşhurlar Gemisi Dün Pek az Meşhurla geldi”, *Cumhuriyet*, 17.02.1962, s.5.

Turizmin yalnızca bir Bakanlığa bağlı bir dava sayılmaması, Hükümetçe ve milletçe benimsenmesi gerektiğini dile getiren BYT Bakanı Kamuran Evliyaoğlu söz konusu dönem itibarıyla özellikle iç turizm, tanıtma ve propaganda faaliyetlerinde önemli rol oynayan mahalli dernekleri ve festivalleri destekleme kararında olduklarını ifade etmesi de iştir.²⁰⁶¹

Yurt dışında Türkiye turizmine hizmet etmek üzere tanıtma ve propaganda faaliyetlerinde etkili olabilecek tüzel veya özel nitelikli bir teşkilatlanmaya gidilmesi hususu da söz konusu dönemde dile getirilen öneriler arasında yer almaktadır. Konu ile ilgili olarak Bursa Milletvekili Sadettin Çanga partisinin Meclis Grubu adına: “İçeride yapacağımız tesisler ve gayretler ne kadar başarılı olursa olsun propagandayı ve teşkilâtı Türkiye için turist ambarı telâkki edilen memleketlerin göbeğine götürmedikçe bu başarıdan daima zararlı çıkarız.” demiş ve bu ülkelerde millî sermaye ile iş birliği tesis edecek büroların kurulmasını şart olarak görmüştür.²⁰⁶² Cumhuriyet Senatosu’nda Kalkınma Planı’nın görüşmeleri sırasında benzer bir görüş ileri süren Aydın Milletvekili İskender Cenap Ege, tabii ve tarihî zenginlikleri ile turizm cenneti olmaya lâyık olarak değerlendirdiği Türkiye’nin bu tükenmez kaynağından gereğince istifade edebilmek hususunda tanıtma ve propaganda faaliyetlerinin önemine temas ederek şunları söylemiştir.²⁰⁶³

“Turizmde propagandanın da önemi büyüktür. Memleketin turistik yönleriyle tanıtılabilmesi için tamamen ilmî ve ticari mahiyette çalışacak, bürokratik bağlar dışında kalabilecek bir propaganda teşekkülüne ihtiyaç vardır. Bu teşekkül başka memleketlerdeki teşekküllerin benzeri olabilir. Meselâ İsviçre’deki Ofis veya İtalya’daki E. N. I. T. -İtalyan Millî Turizm- gibi özellikle İtalya örnek teşkil edecek kadar bize yakındır. Memleketimizi her bakımdan tanıtacak, propagandamızı yapacak böyle bir teşekkül kurulmadığı takdirde beş yıllık yatırım plânında propaganda giderlerine ayrılmış olan 150 milyon lira semeresiz bir şekilde heba olabilir.”

Ege, Türkiye’yi tanıtma işini doğrudan ele alarak konu ile bağlantılı olarak ilmî ve ticari bir çalışma tarzına sahip bir ofis teşkil edilmesi taraftarıdır. Bu doğrultuda İsviçre ve İtalya’daki örneklerle ofislerin referans alınabileceğini ifade etmiştir.

Türkiye’nin ihraç ürünlerinin de hiç şüphe yok ki ülkenin tanıtım ve markalaşma faaliyetlerinde etkisi olmakta idi. Nitekim Gümrük ve Tekel Bakanlığı’nın 1962 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Türkiye’ye ait ticari unsurların reklamının son derece sınırlı olduğuna değinen İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay, Bern Büyükelçiliği sırasında Zürih istasyonunda Yunanistan’a ait ticari ürün reklâmlarını sıklıkla görmekte birlikte Türkiye’ye ait reklam faaliyetlerine rastlamayışının bu duruma önemli bir örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir. Bu anlamda örnek olmak üzere yurtdışında birçok yerli ürün

²⁰⁶⁰“Turizm Ucuzluk Demektir”, *Cumhuriyet*, 04.11.1958, s.3; Mazhar Kunt, “Turizm Ucuzluk Demektir”, *TTOK Belleteni*, S.202, Kasım 1958, s.20.

²⁰⁶¹ “Turizm Konusu Senatoda”, *Turizm Bülteni*, S.3, 18 Şubat 1962, s.3.

²⁰⁶² “BYTGM 1962 Yılı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.57, 26.02.1962, s.578.

²⁰⁶³ “Kalkınma Planının Görüşülmesi”, *CSTD*, D.1, C.6, T.2, B.5, 08.11.1962, s.153.

gibi Türk tütünün de reklamının yapılmadığını, bu ürün hakkında talep edenlere bilgi verilemediğini, hatta turizm mecmualarının çeşitli girişimlerine rağmen reklam faaliyetlerinin gerçekleştirilemediğini ifade etmiştir. Bu gibi sebepler nedeniyle Türk tütünün yerini Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı yıllarında “Virjinya” tütünün aldığını, Türkiye'nin tütün pazarı durumunda olan Almanya'nın ABD ordusunun işgali neticesinde kaybedilmiş olduğunu belirterek, tütün ihracı ve dış memleketlerde Türkiye'nin bir marka değeri olarak tütün reklamı konusunun ele alınmasında fayda görüldüğünü izah etmiştir.²⁰⁶⁴

7. Tanıtma ve Propaganda Faaliyetlerinin Kültür ve Sanat Faaliyetleri ile Desteklenmesi Hususunda Karşılaşılan Sorunlar

Tanıtım ve propaganda faaliyetlerinde resmî tanıtım zihniyetinden sıyrılarak fikir ve sanat adamları ile yazar ve sanatçıları da yurt dışında Türkiye'yi tanıtma seferberliğine katmak gerekliliği BYTB döneminde devlet adamları ve aydınlar tarafından dile getirilen hususlar arasında yer almıştır. Bu konuya temas eden gazeteci ve yazar Burhan Arpad, fikir ve sanat hareketleriyle tanıtma ve propaganda faaliyetlerini yerine getirecek olanların politika dışı kalmış, kendi alanında ülke içinde ve dışında tanınmış, gittiği ülkenin dilini, kültürünü, politikasını iyi bilen, oranın sanat, kültür ve basın çevreleriyle özel bağları bulunan insanlar olması konusunda hassasiyet gösterilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Dünyanın belli başlı şehirlerinde birkaç ay süreyle görevlendirilecek gazeteci, yazar, romancı, şair, ressam, müzisyenler esasları önceden hazırlanacak bir program dâhilinde tanıtım ve propaganda faaliyetlerinde yer alabileceklerdi. Bu çalışmalara paralel olarak müzik ve tiyatro topluluklarının, sinema sanatçılarının ve filmlerinin yurt dışı sanat şenliklerine katılmaları da yabancı ülke kamuoylarında büyük bir ilgi çekebilecekti.²⁰⁶⁵

Bu konu ile bağlantılı olmak üzere gerek kültür ve sanat gerekse iç ve dış turizm faaliyetlerine katkı sağlamak üzere söz konusu dönemde gündeme gelen İstanbul'da Opera binası inşası çalışmaları ve bu çalışmalara yönelik tartışmalara da değinmekte fayda vardır. Bu tür bir girişimi lüks olarak addeden görüşler nedeniyle Anayasa Komisyonu Sözcüsü Muammer Aksoy şu sözleri sarf etme gereği hissetmişti:

“Bir operayı lüks inşaat diye vasıflandırmak doğru değildir. Bugün, ister burjuvazi zihniyetinde olunuz, ister tam aksi zihniyette düşününüz; ister Batılı olunuz, ister Doğulu olunuz, musikiyi bir lüks olarak vasıflandırmazsınız. Yalnız Londra'da, Roma'da değil, Moskova'da, Tokyo'da ve diğer büyük şehirlerde operaların bulunduğunu göreceksiniz. Bu memleketler musikide, kültürde ilerlemeyi toptan kalkınmanın bir şartı olarak kabul ederler. Bir opera aynı zamanda iktisadidir de...Çünkü bir memlekette sabahdan akşama kadar çalışılmaz. Çalışanların ruhlarının dinlenmesi de manevi alanda tatmin edilmiş olmaları da icap eder. Ruhun buna ihtiyacı vardır. Aksi hâlde iktisadi alandaki verim dahi düşmeye mahkûmdur...Bu memlekette yalnız Adnan Saygun'un

²⁰⁶⁴ “1962 Yılı Gümrük ve Tekel Bakanlığı Bütçesi”, MMTD, D.1, C.3, T.1, B.58, 27.02.1962, s.657-658.

²⁰⁶⁵ Arpad, a.g.m., s.6.

Oratoryosu yahut Kerem Operası değil, daha nice sanat eserleri yaratılacak ve opera binalarımız bu kültür alanındaki yaratıcı kudretimize beşiklik edecektir.”

Türklerin dünya milletleri arasında musikiye en istidatlı milletlerden biri olduğunu vurgulayan Aksoy, yapılacak bir opera binasının ülkeye kültür ve sanat alanında ciddi faydalar sağlayacağını ve bu hizmet alanının devlet için bir masraf kapısı olmayacağını ifade etmiştir. Opera binasının opera, tiyatro, bale gösterileri veya konserlerle yaratacağı iç ve dış turizm hareketliliğine değinen Aksoy: “*Sadece memleket ölçüsünde değil, aynı zamanda Türk sınırlarını aşarak medeniyetimizin ve kültürümüzün nasıl olduğunu dünyaya tanıtmak için de İstanbul Operası müessesesini bir propaganda vasıtası olarak kullanmak yolunu tutmak lâzımdır.*” diyerek opera açılmasına dair bütçe tasarısının kabulünü talep etmiştir.²⁰⁶⁶ Kurucu Meclis Temsilciler Meclisi Üyesi Coşkun Kırca ise Maliye Bakanının opera binasının turist celbine yarayacağına ilişkin görüşlerine temasla Türkiye’de operanın henüz Alman ve İtalyan operaları gibi turist celbedecek mükemmeliyete gelmediğini, bu nedenle turist celbi meselesinin farklı bir mecrada değerlendirilmesinin daha faydalı olacağını vurgulamıştır. Bununla birlikte turistlerin Türkiye’ye daha çok yaz mevsiminde geldiklerini ve bütün ülkelerde tiyatro ve operaların yazın açık hava sahnelerinde oynandığını vurgulayan Kırca, İstanbul’da da bu etkinliğin açık hava sahnesinde düzenlenebileceğini ve turistik hareketliliğin artması konusunda bu açık hava tiyatrosundan ve opera icralarından istifade etmenin mümkün olduğunu belirtmiştir.²⁰⁶⁷

Turizm, çevre, tarihî ve kültürel değer ilişkileri bağlamında Türkiye’de turistik köyler kurma fikrinin de bu dönemde tartışıldığı anlaşılmaktadır. Gazeteci ve yazar Hamdi Varoğlu, Danimarka’da benzer bir örneğini gördüğü bu tür bir uygulamanın İstanbul’da da hayata geçirilebileceğini ifade etmiştir. Tokmaklı kapıları, cumbalı, kafesli, ahşap evleriyle, tahta kepenkli dükkânları, mahalle kahveleri, tahta tulumaları, hayrat çeşmeleri, eğri büğrü ancak pitoresk dar sokakları ile İstanbul’un bir köşesinde gerçekleştirebilecek böyle bir girişimin yapılacak tanıtma ve propaganda çalışmaları ile turizm alanında atılacak olumlu bir adım olacağını dile getirmiştir.²⁰⁶⁸

8. Turist Rehberlerinin ve Tercümanların Durumu

BYTB döneminde turist rehberleri ve tercümanlar tanıtma ve propaganda faaliyetlerinin en önemli unsurlarından birini teşkil etmiştir. Türkiye turizminin ilk dönemlerinden itibaren özellikle turistik şehirlerde hissedilen rehber-tercüman sıkıntısının BYTB döneminde de bariz bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Bu sıkıntıyı gidermek üzere sergilenen muhtelif girişimlere rağmen etkin çözümlerin üretilmediği görülmektedir.

²⁰⁶⁶ “İstanbul Opera Binası İnşaatının Hazinece İkmali ve Sureti İdaresi Hakkında Kanun Tadili”, *TMTD*, C.6, B.97, 11.08.1961, S.479-480.

²⁰⁶⁷ “İstanbul Opera Binası İnşaatının Hazinece İkmali ve Sureti İdaresi Hakkında Kanun Tadili”, *TMTD*, C.6, B.97, 11.08.1961, S.480.

²⁰⁶⁸ Hamdi Varoğlu, “Turizm ve Bir Eski İstanbul”, *Cumhuriyet*, 28.06.1961, s.2.

Bu dönemde turizm alanında faal olarak çalışan rehber sayısının azlığı dikkat çekmekte idi. Bunda rehberlerin iş bulma imkânlarının kısıtlılığı birinci derecede etkili olmaktadır. Yaz aylarında kısmen artan iş imkânları kış aylarında düşüş göstermekteydi. Ayrıca rehberlerin devamlı surette acentelerle temas hâlinde bulunmak ve turist gemileri geldikçe rıhtımlara koşmak gibi yorucu çalışma şartları bu mesleğin tercih edilme oranını düşürmekteydi. Yeni yetişen rehberlerden talebelik hayatı devam edenlerin mekteplerine bağlı olması, mezun olanlardan bir kısmının tahsillerine devam etmek üzere yurt dışına gitmeleri ve bayan rehberlerden bir kısmının evlenmesi gibi gelişmeler rehberlik mesleğinin icrasını olumsuz yönde etkilemekteydi.²⁰⁶⁹ Rehber ve tercümanların kazandıkları ücretler de yüksek sayılmazdı. İstanbul Belediyesi Encümeni'nin 18 Kasım 1959'da yürürlüğe giren kararına göre belediye sınırları içinde tercüman ve rehber ruhsatına sahip kişilerin alacakları ücretler bu konuda oldukça bilgi vericidir.²⁰⁷⁰

Tercüman-Rehberlerin Şehir Gezisi İçin Alacakları Ücret Tarifesi	
Faaliyet	Lira / Kuruş
Yarım Gün (saat 9-12)	30,00
Bütün Gün (saat 9-12 ve 14-18)	50,00
Kurvaziyer Yarım Gün	50,55
Kurvaziyer Bütün Gün	75,00
Topkapı Sarayı (Bütün Kısımlar Dâhil)	12,50
Ayasofya Müzesi	5,00
Sultanahmet Camii ve Hipodrom Meydanı	5,00
Arkeoloji Müzesi ve Eski Eserler Müzesi	5,00
Bütün Camilerde Terlik	0,25

Başbakanlık Mevzuat ve Hukuki Tedbirler Komisyonu toplantıları bu dönemde tercümanlık ve rehberlik mesleğine ilişkin sorunların ele alındığı platformlardan biri olmuştur. Bu münasebetle söz konusu meslek erbabının sayıca artırılması ilk aşamada değerlendirilen konular arasında yer almıştır. Bu doğrultuda tercüman-rehber kurslarının

²⁰⁶⁹ F.P., "Tercüman-Rehber Davasında Neler Yapıldı ve Durum Nedir?", *TTOK Belleteni*, S.195, Nisan 1958, s.7-8.

²⁰⁷⁰ "Tercüman-Rehberlerin Şehir Gezisi İçin Alacakları Ücret Tarifesi", *TTOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, s.20.

açılması ve tercüman-rehber yetiştirilmesi hususlarında BYTB ile MEB arasında sıkı bir iş birliğinin tesisi öngörülmüştür.²⁰⁷¹

Hiç şüphe yok ki turizm elçileri durumunda olan turist rehberlerinin ve tercümanların nitelikleri de turistik tanıtım ve propaganda faaliyetlerinde başarıyı etkileyen önemli etkenler arasında yer almaktaydı. Bu meslek erbabının durumu ve ülke turizminde oynadığı rol hakkında gazeteci ve yazar Hamdi Varoğlu'nun tespitleri önem arz etmektedir. Varoğlu, 1958'de Türkiye Millî Talebe Federasyonu Turizm Müdürlüğü tarafından açılan amatör rehber kursları münasebetiyle: *"Memleketimizi bu arada bilhassa İstanbul'u turistlere gezdirmek, göstermek, tanıtmak, anlamak elbette herkesin harcı değildir. Bu işi başarabilmek için evvela lisan lazım, bilgi lazım, görgü lazım; hatta feraset, intikal sürati, konuşma hüneri hatta sevimlilik, sıcakkanlılık, sokulganlık gibi birtakım vasıflar lazım."* diyerek rehberlerde bulunması gereken temel özelliklere değinmiştir. Uzun yıllar boyunca Türkiye ve Türkler aleyhine yapılan propagandaların ülke imajına verdiği büyük zararı dile getiren Varoğlu, bunda rehberliği meslek edinmiş birtakım kötü niyetli ve cahil kişilerin de önemli bir etkisinin bulunduğunu ifade etmiştir. Takiben: *"Türkiye hakkında kulaktan dolma bilgileri kim bilir nasıl bir Bizans hülyası içinde kafasına yerleştirmiş; Türk milletini kim bilir nasıl ters bir menşurdan seyretmeğe alışmış bir yabancı turistin zihnindekileri kökünden silmek, ancak o hatalı bilgileri aşılmuş olanlar kadar kuvvetli olmakla kabildir."* diyerek rehberlerin ülke imajı açısından önemli bir unsur olduğunu vurgulamıştır.²⁰⁷² Türkiye'de hâlihazırdaki uygulamalar ile *"turistin daha limana girmeden gemisinde heybetli üniformalarla korkutulduğunu"* belirten Varoğlu, İstanbul Tercüman Rehber Derneği'nin de vurguladığı üzere ruhsatsız edici ve kontrolsüz bir şekilde tercümanlık yapan başıboş kimselerin yarattığı sorunların hâlihazırda devam ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca alınan şikâyetlere göre turistlerin ülkelerine dönerken değiştirmek zorunda oldukları paraları konusunda rehberlerin kendilerine vazife çıkarıp karaborsacılığa soyundukları, bazılarının ise turistlere karşı laubali tutum ve davranışlar içinde buldukları ifade edilmekte idi.²⁰⁷³

Türkiye'yi ziyaret eden Amerikalı turistler ile bir arada bulunma fırsatı bulan gazeteci ve yazar Ahmet Emin Yalman ise söz konusu turistlerin başlıca şikâyetleri arasında rehberlerin bulunduğunu ifade etmiştir. İtalya'da ya da Yunanistan'da turistlere eşlik eden rehberlerin ülkelerini seven, onunla iftihar eden, memleketlerini yabancılara sevdirmeyi amaç edinen, sorulara münasip bir dille cevap veren görevliler olduklarına dikkat çeken Amerikalı turistler, bu meslek erbabının aynı zamanda güvenilir ve dürüst olduklarını, turistlerin herhangi bir zarara uğramaması için çaba gösterdiklerini ve aldıkları uygun miktarda parayı hak ettiklerini dile getirmişlerdi. Turistlerin gözlemlerine göre Türkiye'de ise rehberler hizmetleri karşılığında kur farkından doğan meblağlarda dürüst davranmayarak fazla miktarda ücret talep etmekte, yüklü bir komisyon almak dürtüsüyle dükkân işletmecisini yönlendirerek esnaf rolü ile turistleri

²⁰⁷¹ Türkiye Turizminin Gelişmesi Hakkında Raporlar, s.21.

²⁰⁷² Hamdi Varoğlu, "Bir İmtihan Münasebetile", Cumhuriyet, 05.04.1958, s.2.

²⁰⁷³ Hamdi Varoğlu, "Turizm Endüstrisi", Cumhuriyet, 17.04.1958, s.2.

alışverişe güdülemekte ve bunda başarılı olamazlarsa da gün boyu seyahatte turistlere gereken ilgiyi göstermemektedirler.²⁰⁷⁴

Söz konusu dönem itibariyle gezmek-görmek, resmî temaslarda bulunmak veya ticari faaliyetler münasebetiyle Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin bu ve benzer sebeplerle ülkeyi daha ziyade evlerine gittikleri ahablarıyla veya temsil ettikleri şirketlerin kavaslarıyla gezmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bu ağırlayıcılar ise profesyonellikten ve objektiflikten uzak bir yaklaşım sergileyebilmekte, dahası tarihî konular ve güncel gelişmeler hususundaki bilgi eksiklikleri dikkat çekmekte idi. Ülkenin tanıtımı hususunda zafiyet yaratan bu durumu eleştiren gazeteci ve yazar Ercümen Özbay ülkeye gelen misafirlerin yeni bilgilerle donanmış rehberler veya tercümanlarla dolaşmalarını tavsiye etmek durumunda kalmıştı.²⁰⁷⁵ Bütün bu sorunların yanı sıra bu dönemde çeşitli vesilelerle turistik gezilerde yer alan bazı yabancı rehberlerin rehberlik hizmetleri sırasında Türkiye'nin turizm, tanıtma ve propaganda faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyecek bir üslup içinde oldukları görülmektedir. Ciddiyet arz eden bu sorun nedeniyle 1960 yılı Eylül ayı itibariyle turistlerin gezilerde yabancı rehber kullanmaları yasak edilmiş ve turist kabilelerini her yerde yerli rehberlerin gezdirmesi zorunlu kılınmıştır. Böylece uzun zamandır ülke turizmını baltalayan önemli bir sorunun çözümü hususunda ciddi bir adım atılmıştır. Bu girişim ülkede faaliyet gösteren seyahat acenteleri tarafından da olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁷⁶

9. Turistik Hatıra Eşyaları Sorunu

Turistik hatıra eşyaları, ülkenin tanıtımında ve propaganda faaliyetlerinde önem arz eden hususlardan biri olarak BYTB döneminde ele alınan konular arasında yer almıştır. Turistik hatıra eşya üreticilerinin teşviki, ürünlerde kalite standardının sağlanması, ürünlerin teşhiri ve satışı bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Bu dönemde BYTB Turizm Müşaviri Necat Yurdakul yurt dışında turistlere yönelik propaganda ve ağırlama çalışmalarının Bakanlığın temel hedefleri arasında yer aldığını ve bu doğrultuda kırsal kalkınmada da önemli rol oynayan hatıra eşya ve küçük el sanatlarının turizm sanayisi ile yakın bir ilişki içinde olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁷⁷ Başka bir vesileyle BYT Bakanı Kamuran Evliyaoğlu, turizm konusunda el sanatlarının tanıtılması ve teşviki için kredi temini hususunda Sanayi Bakanlığı ile görüşmeler yapıldığını belirtmiştir.²⁰⁷⁸ Sonraki Bakan Celâl Tevfik Karasapan ise hediyeelik hâtırâ eşyaların Bakanlığın üzerinde önemle durduğu konulardan biri olduğunu, Eskişehir, Kütahya ve Kırşehir başta olmak üzere ülkenin birçok yerinde yapılan hediyeelik eşyalar ile yakından ilgilendiklerini, hazırlanan Teşkilât Kanunu'nda bu hususta ayrıca bir fon teşkil edileceğini belirtmiştir. Takiben ülke için önemli bir döviz kaynağı olacak ve

²⁰⁷⁴ Ahmet Emin Yalman, "Turistlerin Şikâyetleri", *TTOK Belleteni*, S.195, Nisan 1958, s.6-7.

²⁰⁷⁵ Özbay, a.g.m., s.13.

²⁰⁷⁶ "Turistler Yerli Rehber Kullanacak", *TTOK Belleteni*, S.224, Eylül 1960, s.6.

²⁰⁷⁷ "1960 Yılındaki Turizm Gelirimiz 5.460.156 Dolar", *Cumhuriyet*, 23.07.1961, s.3.

²⁰⁷⁸ "Turizm Konusu Senatoda", *Turizm Bülteni*, S.3, 18 Şubat 1962, s.3.

bizzat BYTB'nin inisiyatifıyla uygulanacak olan bu çalışmaların MEB ile iş birliği yapmak, Sanayi Bakanlığına da danışmak suretiyle sürdürüleceğini vurgulamıştır.²⁰⁷⁹

Turizmi teşvik çalışmalarının tetikleyici kurumlarından Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi'nin turistik hatıra eşyası endüstrisinin gelişimine katkı sağlamak üzere önemli görev ve sorumlulukları olmasına rağmen²⁰⁸⁰ bu konuda ciddi boyutlu çalışmalar için henüz zamana ihtiyaç olduğu görülecektir. Küçük sanatlara kredi sağlayan Halk Bankası'nın ise ancak %22'yi bulan faizle borç verebildiği görülmekte idi. Bu nedenle daha geniş imkânlar tanıyan ve uzun vade az faizli bir statünün tespiti elzem hâle gelmişti. Bu dönemde Halk Bankası yetkilileri tarafından hazırlanan ait bir raporda el sanatları ve hediyeelik eşya konusu ile uğraşan ustalardan birçoğu değişik ve istenilen malı yapabilecek kabiliyette olsalar bile bu değişikliğin tutunmaması ve malın ellerinde kalması tehlikesi ile karşı karşıya kaldıkları, ancak ısmarlama ile veya çevrenin ihtiyacına göre mal imal ettikleri ifade edilmiştir. Bu ustalar yaptıklarının ellerinde kalmayacağından emin olurlar veya yaptıkları malı hemen satıp parasını almak imkânı bulurlarsa istenilen değişik ve orijinal imalata da geçebileceklerdi. Bu doğrultuda projeler hazırlanmalı, para ve malzeme temin edilmeli, yurt içi ve yurt dışı satış için pazarlar aranmalı idi. Hâlihazırda küçük sanatların bazıları sanat enstitülerinde ve meslek okullarında tedris edilmekle birlikte özellikle hediyeelik turistik sanatlar için de okullara dersler konmalıydı. Eski Türk hayat, kılık kıyafet ve motiflerinden istifade edilerek resim, bebek, heykel, biblo, ağaç oymaları, heykeller, bilezik, küpe, maskot, kolye ve yüzükler meydana getirmek, yurt içinde daimî ve gezici sergilerin yanı sıra yurt dışında da sergiler ve vitrinler düzenlemek, fotoğraf, broşür ve kataloglar hazırlatıp dağıtmak bu sanayi kolunun tanıtılmasına ve bu sanayi ürünlerinin satışlarının artırılmasına geniş ölçüde katkı sağlayacaktı.²⁰⁸¹

Bunun yanı sıra Başbakanlık bünyesinde faaliyet gösteren “Mevzuat ve Hukuki Tedbirler Komisyonu” tarafından da mahalli hususiyetleri taşıyan hatıra eşya türünden el ve ev sanatlarının imalinin teşviki, küçük sanat erbabı için yeni iş sahaları açarak el emeğini değerlendirecek bir teşkilatın gerekliliği, diğer yandan Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde turistlere ve yabancılara mahsus döviz karşılığında satış yapmak üzere özel mağazaların açılması gibi konular ele alınmış, ancak bu konuda ortak çalışmalar yürütmek üzere göreve davet edilen Sanayi, Maliye, Ticaret ve Sanayi, Gümrük ve Tekel, BYT Bakanlıklarının²⁰⁸² kısa vadede etkin hamleler yapamadıkları görülecektir.

1962'de Başbakan İsmet İnönü tarafından teşkil olunan Bakanlar Kurulunun programının görüşülmesi sırasında CKMP Meclis Grubu adına söz alan Sivas milletvekili Cevad Odyakmaz, iç ve dış turizmden beklenen verimin alınması için Türk

²⁰⁷⁹ “BYTGM 1963 Yılı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.14, T.2, B.57, 22.02.1963, s.173.

²⁰⁸⁰ “Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası Kanunu”, *RG*, 10 Mayıs 1960, S.10501, KN:7470, KT: 04.05.1960.

²⁰⁸¹ “1963 Yılı Sanayi Bakanlığı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.509.

²⁰⁸² *Türkiye Turizminin Gelişmesi Hakkında Raporlar*, s.26-36.

el sanatları ile hediyeelik turistik eşya konusunun hızlı bir şekilde ele alınması ve bu kollarda gelişme imkânının sağlanması doğrultusunda gecikmeksizin tedbir alınması gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁸³ AP Grubu adına Kocaeli milletvekili Cemal Babaç, Kalkınma Planının hedeflerine karşın özellikle turizm verimini artıracak el işleri sanayinin yeterince destek görmediğini belirtirken, YTP Grubu adına Tokat milletvekili Ali Dizman turizm sanayisinin gelişmesinin turistik hatıra eşya talebini artırdığını, böylece kaybolmak tehlikesi ile karşı karşıya kalan küçük el sanatlarının tekrar gelişmeye başladığını ve ancak bu konuda daha hızlı ve etkin çalışmaların gerektiğini dile getirmiştir.²⁰⁸⁴ Örnek verilecek olursa söz konusu dönem itibarıyla yabancıların “beyaz altın” adını verdikleri lüle taşının ülkenin turizm davasında önemli bir rol oynayacağı gündeme gelmekle birlikte²⁰⁸⁵ bu konuda henüz esaslı çalışmalardan bahsetmek mümkün görünmemektedir.

Cumhuriyet Senatosu’nda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Bütçe görüşmeleri sırasında hatıra turistik eşya konusuna geniş bir şekilde değinen isim Aydın Milletvekili İskender Cenap Ege olmuştur. Ege: “*Memleketimizin bölgelerine ait çeşitli küçük el sanatları vardır. Fabrika imalâtının artması ile ata yadigârı ve estetik değeri bulunan bu sanat kolları kaybolmaktadır. Turizmde büyük önem taşıyan hatıra eşya konusunda bu el sanatlarını ihya etmek yolu ile hem vatandaşa iş sahası açmış oluruz, hem de bu yolla memlekete döviz sağlarız.*” şeklinde görüş bildirmiştir. Nitekim Kalkınma Planı’nın turizm sektörü ile ilgili temel ilkeleri arasında Türkiye’ye yönelik turistik talebin sürekli arttığı belirtilmiş ve yapılacak turistik yatırımlarda hatıra eşya sanayisi ile propaganda işlerine önem verileceği vurgulanmıştır.²⁰⁸⁶ Ege senato üyelerine: “*Turizm bakımından Türkiye büyük imkânlarla sahip bir memlekettir. Turizm inkişafı ile beraber hediyeelik-turistik eşya endüstrisi de kurulup gelişecektir. Dünyada gündün güne büyüyen hediyeelik-turistik eşya sanayii mühim bir döviz kaynağı olarak kabul edilmektedir. Turistik eşya meselesi memleketimiz için pek yenidir. Şimdiden orijinal ve turistik eşya bilhassa turistler tarafından aranmaktadır.*” demiştir. Hediyeelik eşya hususunun Bakanlığın üzerinde önemle durduğu bir konu olduğunu ve yeni teşkilat kanununda 2 milyon döner sermayeli bir teşkilâtın kurulacağını beyan eden Ege, bu teşkilâtın MEB ve Sanayi Bakanlığı’nın gözetiminde hediyeelik eşyanın himayesi ve geliştirilmesi ile uğraşacağını, Kütahya, Kırşehir ve Eskişehir’de yapılan işlerin memnuniyet verici olmakla beraber teşvik ve çeşitlerini fazlalaştırmaya çaba sarf ettiklerini ifade etmiştir. Turizmin hızlı bir şekilde gelişme göstermesiyle hatıra turistik eşya sanayisinin kurulması bir gereklilik hâlini almıştı. Öyleki örnek olarak hatıra turistik eşya ve el sanatları vasıtasıyla İtalya’ya giren dövizin 500 milyon dolar civarında yani nerdeyse Türkiye’nin yıllık genel ihracat tutarına denk geldiği görülmekteydi. Büyük bir organizasyon, plan ve program dâhilinde yürütülmesi gereken bu yöndeki çalışmalar

²⁰⁸³ “Başbakan İsmet İnönü Tarafından Teşkil Olunan Bakanlar Kurulunun Programının Görüşülmesi”, *MMTD*, D.1, C.6, T.1, B.109, 05.07.1962, s.195.

²⁰⁸⁴ “1962 Yılı Sanayi Bakanlığı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.14, T.2, B.57, 22.02.1963, s.120.

²⁰⁸⁵ “Lüle Taşı ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 08.02.1962, s.5.

²⁰⁸⁶ Cevat Geray, “Kalkınma Plânı, Turizm ve Şehirciliğimiz”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ocak 1963, S.207, s.72-73, ss.71-74.

özellikle Sanayi, Çalışma, Ticaret, Tarım, Millî Eğitim, BYT Bakanlıkları arasında anlayış ve iş birliği gerektirmekteydi. Dahası vatandaşı bu yolda elde edeceği kazanca inandırmak ve bu işle iştigal edecek olanlara iş eğitimi vermek gerekmekteydi.²⁰⁸⁷ Bütün bu planlamalara ve çalışmalara karşın ülkenin mevcut şartları içinde turistik hediye eşyaları konusunda da kısa vadede etkin hamlelerin yapılması mümkün olamamıştır.

Sonuç

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren yavaş fakat istikrarlı bir gelişim çizgisi izleyen turizm faaliyetleri için Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı dönemi önemli merhalelerden birini teşkil etmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen önemli çalışmalara karşın turizm alanında ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığı gözlemlenmiştir. Bu sorunların belirgin bir hâl aldığı alanlardan biri de tanıtma ve propaganda meselesi olmuştur.

Genel Müdürlük statüsünden Bakanlık statüsüne dönüştürülen Basın-Yayın ve Turizm teşkilatının bu yapıya uygun olarak bir Teşkilat Kanunu’nun 1963’e kadar çıkarılamaması ve bu anlamda Genel Müdürlük teşkilat yapısı ile bir bakanlığın idare edilmek durumunda kalınması bu konuda önde gelen sorunlar arasında yer almıştır. 27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesi ülkedeki siyasal süreci olduğu gibi iktisadi ve sosyal süreçleri de olumsuz yönde etkilemiş, bu süreç içinde yaşanan sıkıntılar Türkiye turizmine ve Türkiye’nin kendini dünyaya ifade etme şekline de ciddi bir darbe vurmuştu. Yurt dışı teşkilatında esas olan organizasyon ve bu teşkilatta nitelikli personel görevlendirilmesi hususunda görülen eksiklikler ülkenin yurt dışındaki imajına hiç şüphe yok ki olumsuz yönde etki etmekteydi. Tarih boyunca sosyal, kültürel, siyasi, iktisadi ve askerî alanlarda birçok örneği görüldüğü üzere Türklere karşı olumsuz bir önyargıya sahip olduğu müşahade edilen Batı dünyasında hâlihazırda devam etmekte olan Türkiye hakkında bilgi eksiklikleri çözülmesi zaman ve etkin bir çalışma isteyen başlıca sorunlar arasın yer almaktaydı. Ülke turizminde görülen altyapı sorunları ise bu sorunlarla yüzleşen veya bu sorunlar hakkında bir şekilde bilgi edinen turistlerde Türkiye ve Türk insanı hakkında olumsuz yargıların oluşmasına ya da hâlihazırda mevcut olumsuz yargıların kuvvetlenmesine sebebiyet vermekteydi. Turistik tanıtım ve propaganda araçlarından etkin bir şekilde faydalanılamamaktaydı. Basılı malzemeler nitelik ve nicelik açısından sorgulanmaya muhtaçtı. Dönemin önemli propaganda araçlarından biri olan radyodan ve belgesel film çalışmalarından altyapı eksiklikleri nedeniyle yeterince istifade edilememekteydi. Turist rehberliği ve tercümanlık mesleği yeterince profesyonelleşmemiş ve bu mesleği icra edenlerin çalışma koşulları alt düzeyde, sayıları da yetersizdi. Kültür ve sanat faaliyetlerinin turizm alanında bir tanıtma ve propaganda aracı olarak kullanılması fikrinsel olarak düşünülmekte olmasına rağmen uygulamada bir ivme kazanamamıştı. Turizm alanında en basit ve etkin tanıtma ve propaganda çalışmaları arasında yer alan hediyelik turistik eşya meselesinde devletin desteği yeterli seviyeye ulaşamamış ve bu konuda belirli bir standart oluşturulamamıştı.

²⁰⁸⁷ “BYTB 1963 Yılı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, s.509.

Bu olumsuzluklara karşılık söz konusu dönemde ülke sathında olduğu gibi dünya sathında da ülke imajının kuvvetlendirilmesi yönünde ciddi bir çaba sarf edildiği görülmektedir. Devam eden ve şartlara göre yeniden şekillenen bu sorunlar tartışılmış, irdelenmiş ve gerek BYTB ve devletin diğer organları gerekse aydınlar ve gönüllü kuruluşlar tarafından çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Turizm alanında yüksek potansiyellere sahip bir ülkede kaçınılmaz olan bu sorunlar bu alanda geleceğe yönelik olarak atılacak önemli adımlar için de birer uyarıcı niteliğinde olmuştur. Türkiye’de başta BYTB nezdinde olmak üzere devlet organlarının, aydınların ve gönüllü kuruluşların turistik tanıtma ve propaganda çalışmalarına hususi bir önem vermeleri bu sorunların çözümünü ülke hakkında farkındalık yaratmak ve ülke adına olumlu bir imaj yaratma çabaları için elzem görmeleri bu noktada önemle vurgulanması gereken bir tespit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynaklar

Resmî Yayınlar

“1962 Yılı Gümrük ve Tekel Bakanlığı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.58, 27.02.1962, ss.639-668.

“1962 Yılı Sanayi Bakanlığı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.14, T.2, B.57, 22.02.1963, ss.107-143.

“1963 Yılı Sanayi Bakanlığı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, ss.495-536.

“Basın Ataşesi Sual Takririne Verilen Cevap”, *TBMM ZC*, D.11, C.13, İ.3, 63. İnikat, 02.05.1960, ss.356.

“Başbakan İsmet İnönü Tarafından Teşkil Olunan Bakanlar Kurulunun Programının Görüşülmesi”, *MMTD*, D.1, C.6, T.1, B.109, 05.07.1962, ss.165-189.

“BYTB 1963 Yılı Bütçesi”, *CSTD*, D.2, C.9, T.2, B.41, 06.02.1963, ss.536-574.

“BYTGM 1961 Yılı Bütçesi”, *KMTD*, B.7, 26.02.1961, ss.491-510.

“BYTGM 1962 Yılı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.3, T.1, B.57, 26.02.1962, ss.568-599.

“BYTGM 1963 Yılı Bütçesi”, *MMTD*, D.1, C.14, T.2, B.57, 22.02.1963, ss.146-178.

“BYTGM Kanunu”, *RG*, 28 Mayıs 1949, S.7218, KT: 24.05.1949, KN: 5392.

“C.S. Elâzığ Üyesi Celâl Ertuğ'un Demecine ve BYT Bakanı Celâl Tevfik Karasaban'ın Cevabı”, *CSTD*, D.2, C.11, T.2, B.73, 11.06.1963, ss.471-473.

“Dışişleri Bakanı'na Sözlü Soru”, *CSTD*, D.2, C.11, T.2, B.73, 11.06.1963, ss.497.

“Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü 1959 yılı Bütçe Kanunu”, *TBMM ZC*, D.XI, C.11, İ.3, 32. İnikat, 03.02.1960, s.467-485.

“İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay'ın Millet Meclisine Açıklamaları”, *MMTD*, D.1, C.4, T.1, B.70, 06.04.1962, ss.269-272.

“İstanbul Opera Binası İnşaatının Hazinece İkmali ve Sureti İdaresi Hakkında Kanun Tadili”, *TMTD*, C.6, B.97, 11.08.1961, ss.473-483.

“Kalkınma Planının Görüşülmesi”, *CSTD*, D.1, C.6, T.2, B.5, 08.11.1962, s.99-154.

“Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası Kanunu”, *RG*, 10 Mayıs 1960, S.10501, KN:7470, KT: 04.05.1960.

Türkiye Turizminin Gelişmesi Hakkında Raporlar, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1961.

Gazeteler

“1960 Yılındaki Turizm Gelirimiz 5.460.156 Dolar”, *Cumhuriyet*, 23.07.1961, s.3.

Alpin, Oktay, “Turizmin Gençlikten Bekledikleri”, *Turizm*, Nisan 1960, S.1, s.1.

Arpad, Burhan, “Türkiye’yi Tanıtmak”, *Turizm*, Haziran 1960, s.6.

Baban, Cihat, “Avrupa’da ve Bizde Turizm Anlayışı”, *Cumhuriyet*, 18.05.1962, s.2.

- “Basın-Yayın ve Turizm İşleri Tenkid Edildi”, *Cumhuriyet*, 02.02.1958, s.1 ve 5.
- “Belediye Turizm Zabıtasının Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 12.07.1961, s.2.
- Cillov, Haluk, “Turizm Endüstrisinde Son Gelişmeler”, *Turizm*, Nisan 1960, S.1, s.4.
- “Çıkarken, Yabancı Film Şirketleri Türkiye’ye Akın Ediyorlar”, *Turizm*, 27 Eylül 1962, S.1, s.1-5.
- Ecvet Güresin, “Bizde Turizm Anlayışı”, *Cumhuriyet*, 12.02.1962, s.2.
- Evsal, Vedii, “Türkiye’de Bir Turizm Endüstrisi Kuruluyor”, *Cumhuriyet*, 03.07.1959, s.5.
- Felek, Burhan, “Birbirimizi Yerken!”, *Cumhuriyet*, 16.03.1962, s.3.
- _____, “Bizimki Veznedarlık”, *Cumhuriyet*, 13.05.1963, s.3.
- Giritli, İsmet, “Kalkınma ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 12.03.1962, s.2.
- Güresin, Ecvet, “Bizde Turizm Anlayışı”, *Cumhuriyet*, 12.02.1962, s.2.
- “Lüle Taşı ve Turizm”, *Cumhuriyet*, 08.02.1962, s.5.
- Mazhar Kunt, “Komşularımız ve Biz”, *Cumhuriyet*, 13.02.1962, s.2.
- “Meşhurlar Gemisi Dün Pek Az Meşhurla Geldi”, *Cumhuriyet*, 17.02.1962, s.5.
- “Suriyeliler Hatay’ı Yine Millî Sınırları İçinde Gösteriyorlar”, *Cumhuriyet*, 25.11.1962, s.1, 7.
- Şehsuvaroğlu, Halûk Y., “Time’a Bir cevap”, *Cumhuriyet*, 28.06.1961, s.2.
- “Turizm, Az Para ve Çok Ciro ile Kaimdir”, *Turizm*, 27 Eylül 1962, S.1, s.1-5.
- “Turizmle Alâkalı Tavsiyeler”, *Cumhuriyet*, 08.11.1959, s.1.
- “Turizm Ucuzluk Demektir”, *Cumhuriyet*, 04.11.1958, s.3.
- Varoğlu, Hamdi, “Bir İmtihan Münasebetile”, *Cumhuriyet*, 05.04.1958, s.2.
- _____, “Turizm Endüstrisi”, *Cumhuriyet*, 17.04.1958, s.2.
- _____, “Turizm ve Bir Eski İstanbul”, *Cumhuriyet*, 28.06.1961, s.2.

Telif-Tetkik Eserler ve Dergiler

- “Viyanalı Bekçi Artık Türkleri Gözetlemeyecek”, *TTOK Belleteni*, S.191, Aralık 1957, ss.9.
- Ahmet Halil, “Turizm İşine Dair”, *TTOK Belleteni*, S.201, Ekim 1958, ss.20.
- Arpad, Burhan, “Turizm, Propaganda, Tabelâ Resmi”, *TTOK Belleteni*, S.205, Şubat 1959, ss.17.
- Brisach, Raymond, “Türkiye’de Turizm”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ekim 1961, S.192, s.466, ss.466-468.
- Candan, Jale, “Yabancı Gözüyle İstanbul”, *TTOK Belleteni*, S.208-209, Mayıs-Haziran 1959, ss.11.
- Çoruh, Selâhaddin, “Turizm Propaganda VII”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Mayıs 1958, S.151, ss.195-196.
- _____, “Turizm Propaganda VIII”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Türk Belediyecilik Derneği, Haziran 1958, S.152, ss.237-238.
- _____, “Turizm ve Propaganda IX”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S.153, Temmuz 1958, ss.286-288.

_____ , “Turizm, Basın-Yayın’dan Ayrılmalıdır”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Eylül 1959, S.167, ss.333-338.

Ertuğ, Hasan Refik, “Amerikalılara Türkiye’yi Nasıl Tanıtabiliriz?”, *TOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, s.5-

Evcin, Erol, “Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Döneminde Turistik Tanıtım ve Propaganda”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, C.VI, S.2, Aralık 2017, ss.41-91.

F.P., “Tercüman-Rehber Davasında Neler Yapıldı ve Durum Nedir?”, *TOK Belleteni*, S.195, Nisan 1958, ss.7-8.

Geray, Cevat, “Kalkınma Plânı, Turizm ve Şehirciliğimiz”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Ocak 1963, S.207, ss.71-74.

“İstanbul Turist Bir Şehir Olmaya Hazır Değil”, *TOK Belleteni*, S.221-222, Haziran-Temmuz 1960, ss.17-18.

Kunt, Mazhar, “Turizm Ucuzluk Demektir”, *TOK Belleteni*, S.202, Kasım 1958, ss.20.

Manyas, Raufi, “Turizm Davamız”, *TOK Belleteni*, S.196, Mayıs 1958, ss.13-16.

Onar, Sıddık Sami, “Kültür ve İmar İşlerimizde Eski Vakıfların Büyük Rolü”, *TOK Belleteni*, S.191, Aralık 1957, ss.5-6.

Özbay, Ercümen, “Turizm ve Tarih”, *TOK Belleteni*, S.216-217, Ocak 1960, ss.11-12.

Öztürk, G. A., “Turistik Propagandanın Önemi”, *Kemalizm*, S.2, Eylül 1962, ss.19.

Siyavuşgil, Sabri Esat, “Ateş Gibi Ataşe”, *TOK Belleteni*, S.216-217, Ocak-Şubat 1960, ss.10.

_____ , “İç Turizm”, *TOK Belleteni*, S.221-222, Haziran-Temmuz 1960, ss.14.

_____ , “Şark Kahvesi”, *TOK Belleteni*, S.213, Ekim 1959, ss.15.

_____ , “Yunan Karagözü”, *TOK Belleteni*, S.208-209, Mayıs-Haziran 1959, ss.12.

Soysal, Muzaffer, “Çanakkale ve Turizm”, *TOK Belleteni*, S.215, Aralık 1959, ss.9.

Suver, Akkan, “Turizmimiz Nereye Gidiyor?”, *Kemalizm*, S.3, Ekim 1962, s.17, ss.17, 22.

Tör, Vedat Nedim, “Eksiğimiz Yalnız Propaganda mı?”, *TOK Belleteni*, S.213, Ekim 1959, ss.8-9.

“TBMM’de Turizm Komisyonu”, *TOK Belleteni*, S.204, Ocak 1959, ss.16.

“Tercüman-Rehberlerin Şehir Gezisi İçin Alacakları Ücret Tarifesi”, *TOK Belleteni*, S.214, Kasım 1959, ss.20.

“TOK İdare Heyeti 1960 Yılı 3. İçtimai Zaptı”, *TOK Belleteni*, S.219-220, Nisan-Mayıs 1960, ss.10.

“TOK İdare Heyeti 1960 Yılı 5. İçtimai Zaptı”, *TOK Belleteni*, S.219-220, Nisan-Mayıs 1960, ss.12.

“TOK İdare Heyeti 1960 Yılı 9. İçtima Zaptı”, *TOK Belleteni*, S.226, Kasım 1960, ss.7.

“TTOK İdare Heyeti 1960 Yılı 10. İçtimaı Zaptı”, *TTOK Belleteni*, S.227, Aralık 1960, ss.4.

“Turistler Yerli Rehber Kullanacak”, *TTOK Belleteni*, S.224, Eylül 1960, ss.6.

“Turizm Konusu Senatoda”, *Turizm Bülteni*, S.3, 18 Şubat 1962, ss.3.

Tuna, Orhan, “Turizm Hakkında Düşünceler”, *TTOK Belleteni*, S.215, Aralık 1959, ss.6-7.

Yalman, Ahmet Emin, “Turistlerin Şikâyetleri”, *TTOK Belleteni*, S.195, Nisan 1958, ss.6-7.

On İkinci Bölüm

TÜRKİYE’NİN TURİSTİK TANITIM POLİTİKASI VE PROPAGANDA STRATEJİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Giriş

Turizm günümüz dünyasında Türkiye’nin kendini ifade edebileceği ve kendini dünyaya kabul ettirebileceği en meşru ve etkin mecralardan birini teşkil etmektedir. Bu münasebetle ülkenin sahip olduğu tarihî, kültürel ve tabii değerlerin çağdaş usul ve esaslar dâhilinde dünyanın çeşitli ülkelerindeki insanlara tanıtılması ve arz edilmesi önem taşımaktadır. Günümüz itibarıyla bir endüstri kolu olarak değerlendirilen turizm ve turizm faaliyetlerini besleyen ana kaynaklardan birini teşkil eden kültür olgusu ülkelerin iktisadi yapılarına sağladığı katkı kadar devletler ve milletler arasındaki ilişkilerin, iletişimin ve etkileşimin geliştirilmesine de hizmet etmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir bir dünya barışı için de turizmin önemli vasıtalarından biri olduğunu söyleyebiliriz.

Sahip olduğu öneme binaen, Türkiye’de Cumhuriyet tarihi boyunca turizme dair ciddi gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu durum dikkate alındığında Türk insanının, ülkenin tarihinin ve coğrafyasının yarattığı fırsatları değerlendirmek ve bunu iktisadi, sosyal, kültürel ve hatta siyasi alanlarda kazanca dönüştürmek azminde olduğunu söyleyebiliriz (Evcin, 2016: 1774). Birçok medeniyete beşiklik eden, farklı özellik ve birikimlere sahip bölgeler ile kıtalar arasında yolların keşiştiği bir kavşak noktasında yer alan Türkiye çağlar ve milletler arasında köprü olmuş, özgün kültür ve medeniyet değerlerini eski medeniyetlerin mirası ile zenginleştirmiştir. Bu mirası ve birikimi diğer ülkelerin ve halkların istifadesine sunmak iddiasında ve gayretinde olan Türkiye’nin sahip olduğu bu mümtaz özellikler aynı zamanda ülkeye ciddi bir sorumluluk da yüklemiştir. Kültürel ve turistik mirasın korunması, çağdaş usuller dâhilinde tanıtılması ve gelecek nesillere intikal ettirilmesi bu sorumluluğun başlıca gerekleri arasında yer almaktadır.

Uluslararası alandaki kültürel ve turistik tanıtım faaliyetleri bir ülkenin dünyadaki görüntüsü, saygınlığı ve dolayısıyla dış politika hedeflerine ulaşması hususlarında etkili bir dış politika aracı durumundadır. Bu bağlamda tanıtma politikası ortak duygu ve düşünceleri pekiştirmekte, bu münasebetle yeni etkileşim kanalları oluşturarak ülkeler arasında karşılıklı anlayışı ve kamu diplomasisini güçlendirmektedir. İnsanlarda merak uyandıran gezme, görme, tanıma, anlama, bilme yetilerini tetikleyen ve bu yönüyle dış politikanın ayrılmaz bir parçası durumunda olan turistik tanıtım birçok ülke gibi Türkiye’de de dış politika öncelikleri çerçevesinde şekillenmektedir. Böylelikle ülkenin sahip olduğu değerleri ve zenginlikleri dış dünyaya aksettirmek üzere Türkiye’nin bir yandan millî, dini ve kültürel bağlarının bulunduğu İslâm coğrafyası ve Türk

Cumhuriyetleri ile diğ er yandan yüzlerce yıllık bir yönelişi ifade eden Batı dünyası ile ilişkilerindeki tarihî derinlik çok yönlü bir dış tanıtım politikasını ve çok boyutlu bir propaganda stratejisini gerekli kılmıştır.

Yurt dışındaki tanıtım faaliyetlerinde başarı sağlamak için ilk aşamada Türkiye'nin kültürel ve turistik potansiyellerinin ülke insanı tarafından iyi bir şekilde tanınmasını gerektirmektedir. Takiben bu potansiyelleri yabancı insanlara ve farklı kültürlerle etkin bir şekilde tanıtmak ve talep edilir hâle getirmek üzere küresel bir bakış açısı, başarılı bir politika ve stratejik yaklaşım, uzun vadeli bir planlama ve ülke özellikleri çerçevesinde özgün yöntemlere başvurmak gerekmektedir. Hedefin büyüklüğü ve yapılması gereken faaliyetlerin çeşitliliği Türkiye'yi tanıtmaya görevinin bütüncül bir çaba ve çalışma ile mümkün olabileceğini göstermekte, devlet nezdinde yürürlüğe giren resmi uygulamalar ve teşvik çalışmaları da bunu ispat etmektedir. Bu bağlamda Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB) başta olmak üzere kültür ve turizm ile iştigal eden bütün resmî kurum ve kuruluşlar, turizm meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve bilim insanlarınca belirli bir strateji çerçevesinde eşgüdüm halinde işbirliğine özen gösterilmesi tanıtım politikasının sürekli değişen dünyanın güncel ihtiyaçlarına cevap verebilmesi hususunda önem arz etmektedir.

Dünyanın çeşitli bölgelerinde Türkiye coğrafyasındaki bu zengin kültüre ve tabii değerlere ilgi duyulduğu görülmektedir. Ancak bu ilgiyi taze tutmak ve artırmak, yeni seyahat severlere, kâşiflere ve turistlere ulaşmak bir gereklilik hâlini almıştır. Bu amaca ulaşmanın en esaslı yollarından biri Türkiye'nin sahip olduğu değerler hakkında dünya sathında farkındalık yaratmaktan geçmektedir. İmaj ve algı yönetimi unsurlarının da işin içine dâhil edilerek gerçekleştirilecek tanıtım faaliyetleriyle dünyanın dört bir yanına ulaşarak iletişim ve etkileşim imkânlarının artırılması, Türkiye ile ilgili olumsuz önyargıların giderilmesi, doğru bilgi aktarımı, olumlu bir imaj uyandırılması, değişik kültürel ve turistik unsurlarda markalaşma ve bir beğeni merkezi olarak öncelikle tercih edilen bir turizm pazarı hâline gelmek mümkündür.

Bu bilgiler ışığında çalışma münasebetiyle Türkiye'nin yurt dışındaki tanıtım politikasına, propaganda stratejisine ve bu doğrultuda gerçekleştirilen faaliyetlere değinilecektir. Takiben tanıtım, propaganda, imaj, markalaşma ve pazarlama çalışmalarında daha başarılı olabilmek ve 2023 hedefleri doğrultusunda turizm taleplerinde zirveyi zorlamak üzere görüş ve öneriler dile getirilecektir. Resmî Gazete, resmî rapor, plan ve kararlar, KTB yayınları, muhtelif eserler ve süreli yayınlar çalışmada yararlanılan başlıca kaynaklar arasında yer almıştır.

1. Türkiye'ye İlişkin Turizm Verileri

Türkiye'ye 2000'de 10.428.153 yabancı ziyaretçi gelirken, bu sayı 2014'te 36.837.900 kişi ile en üst seviyeye ulaşmıştır. 2015'te ülkenin maruz kaldığı terör saldırıları, Türkiye'yi çok yakından etkileyen Suriye'deki savaş ve beraberinde gelen Türkiye ile Rusya arasındaki politik gerginlik, 2016'da ise devam eden terör olaylarının

yanı sıra hükümete yönelik menfur darbe teşebbüsünün ülke turizmini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Bu gelişmeler 2014'teki turist sayının 2016'da 25.352.213 kişiye düşmesine neden olmuştur. Benzer şekilde turizm gelirleri de 2002'de 12.420.519 ABD Doları iken, 2014'te 34.305.904 ABD Doları ile en üst seviyeye ulaşmış, 2016'da ise 22.107.440 ABD Dolarına düşmüştür (TÜİK, 2017a).

2016'da Türkiye'ye gelen Alman turist sayısı 3.890.074 olmuş, Gürcistan'dan 2.206.266, İngiltere'den 1.711.481, Bulgaristan'dan 1.690.766, İran'dan 1.665.160, Ukrayna'dan 1.045.043, Hollanda'dan 906.336, Rusya Federasyonu'ndan ise 866.256 turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir (TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>, 19.09.2017). 2017 yılının ilk aylarındaki veriler ise ülkeye gelen turist sayısının 2016 yılı rakamlarını aşacağına işaret etmekteydi. İstatistikler Türkiye'ye gelen turistlerin Haziran-Temmuz-Ağustos aylarında en yüksek sayıya ulaştığını, kış aylarında belirgin bir düşüş yaşandığını göstermektedir (TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>, 19.09.2017). Turistlerin kişisel harcamaları, paket tur harcamaları, yeme-içme ve konaklama ihtiyaçları, hediyeleşme eşya ve giyim-kuşam harcamaları ülkeye turizm geliri olarak kaydedilen kaynaklar arasında ilk sıralarda yer almıştır (TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>, 19.09.2017). Konaklama türü tercihi olarak otel, motel ve pansiyonların başı çektiği görülmekte, bunu arkadaş veya akraba evi, özel mülkiyet ve kiralık evler takip etmektedir (TÜİK, 2017b,c,d).

Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO, 2016) verilerine göre 2015'te dünyadaki uluslararası ziyaretçi sayısı 2014'e göre %4,6 oranında artarak 1 milyar 186 milyon kişiye ulaşmıştır. Dünyada en çok ziyaret edilen ülke 84,5 milyonluk ziyaretçi sayısı ile Fransa olmuş, bu ülkeyi 77,5 milyon kişi ile ABD ve 68,2 milyon kişi ile İspanya takip etmiştir. Türkiye ise 41,6 milyon gelen turist sayısı ile dünyada 6. sırada yer almıştır. Dünyada en çok turizm geliri elde eden ülke olan ABD bu şekilde 204,5 milyar dolar elde etmiş, ABD'yi 114,1 milyar dolar ile Çin ve 56,5 milyar dolar gelir ile İspanya takip etmiştir. Türkiye ise en çok turizm geliri elde eden ülkeler arasında 31,5 milyar dolar ile 10. sırada yer almıştır. Ülkelere göre ziyaretçi başına turizm gelirinde 2015 yılında dünya ortalaması 1.060 dolar iken Türkiye'ye gelen bir ziyaretçi ortalama 756 dolar harcamıştır. Türkiye'ye gelen Tunusluların ortalama harcaması 1.099 dolar, ABD vatandaşlarının 985 dolar, Japonların 903 dolar, Fransızların 808 dolar, Almanların 640 dolar, İngilizlerin 600 dolar, Rusların 558 dolar olarak gerçekleşmiştir. Gelir gruplarına göre gelen ziyaretçilerin %71,3'ü orta düzey, %17,7'si yüksek düzey, %11'i düşük düzey gelir grubunda yer almıştır (UNWTO, 2016).

Türkiye ile dünya turizmi arasında karşılaştırma yapmaya imkân tanıyan bu veriler, Türkiye'nin turistik tanıtma politikası ile propaganda stratejilerine yön vermek üzere önemli ipuçları vermektedir. Bunun yanı sıra yine söz konusu bilgilerden hareketle, ülke üzerinde oynanan dış mihraklı oyunların neden olduğu bir kısım olumsuzluklara rağmen Türkiye'nin dünya turizm pazarında önemli, iddialı ve tercih edilme oranı yüksek bir turizm ülkesi olduğunu söylemek mümkündür.

2. Türkiye'nin Turistik Tanıtma Politikası

KTB, Türkiye'de kültür ve turizm alanında koruma, geliştirme ve tanıtma çalışmalarına ilişkin en yetkin organ durumundadır. KTB teşkilatı içinde yer alan "Tanıtma Genel Müdürlüğü" (TGM) ise Bakanlık teşkilatına ait kanun çerçevesinde Türkiye'nin millî, manevî, tarihî, kültürel, sanatsal ve turistik değerlerinin yurt içinde ve yurt dışında tanıtımını yapmakla yükümlü tutulmuştur. Söz konusu birim bu amaç doğrultusunda yurt içinde ve yurt dışında seminer, sempozyum, kolokyum, kongre, fuar, sergi, festival, yarışma ve gösteriler düzenlemek ve bu yönde faaliyet gösteren yerli veya yabancı kurum, kuruluş ve kişileri desteklemek gibi sorumluluklar üstlenmiştir. Bunun yanı sıra dünya seyahat ticaretinin Türkiye'ye yönelmesini sağlamak üzere yerli ve yabancı seyahat kuruluşlarını desteklemek ve bunlarla ortak projeler geliştirmek amacıyla bu faaliyetleri yönlendiren kitle iletişim veya ulaştırma kurumları ile yakın ilişki içinde bulunmak ve yabancı kamuoyunu etkileyebilecek konumdaki kişi, kurum, kuruluş veya toplulukları Türkiye'de ağırlamak da birimin ülke tanıtımına hizmet eden görevleri arasında bulunmaktadır. Birimin önem arz eden vazifelerinden biri de yurt içindeki ve yurt dışındaki tanıtma faaliyetleri için gerekli yayın, doküman ve malzemeyi hazırlamak ve bunların ilgili kurum, kuruluş ve kişilere ulaşmasını sağlamaktır (Resmî Gazete, 2003). Bütün bu görevler değerlendirildiğinde TGM'nin Türkiye'nin turistik tanıtım ve propaganda çalışmaları konusunda önemli bir rol üstlendiğini ve bu anlamda devletin en temel organı olduğunu belirtmek mümkündür.

Ülkenin turistik tanıtımını iç turizmden daha çok dış turizme yani yurt dışındaki hedef turist kitlelerine yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda KTB yurt dışında da teşkilatlanma konusunda yetkili kılınmıştır (Resmî Gazete, 2003). Bu suretle 2017 yılı itibariyle Bakanlığın dünya sathında kültür ve turizm merkezi özelliği gösteren 39 ülkede 44 şehirde Müşavirlik ve Ataşelik düzeyinde temsil ve icraat birimi bulunmaktadır. Bu çerçevede söz konusu ülkelerde Türkiye Büyükelçilikleri nezdinde Kültür ve Tanıtma Müşavir veya Ataşeleri görev yapmaktadır (Resmî Gazete, 2007). Kültür ve Tanıtma Müşavirlik (KTM) ve Ataşelikleri, Türkiye'ye yönelik turizm talebini artırmak amacıyla yurt dışında tanıtım faaliyetlerine ilişkin mal ve hizmet de temin edebilmektedir (Resmî Gazete, 2014). TGM'nin büyük bir kısmı yurt dışı harcamalarına yönelik olmak üzere 2017 yılı bütçesi 236.187.000 TL'dir (Resmî Gazete, 2016).

KTB tarafından ortaya konulan "Türkiye Turizm Stratejisi 2023"te ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte markalaşma hedeflenmiş, ulusal tanıtım ve pazarlamaya ek olarak varış noktası temelinde tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine başlanması temel strateji olarak belirlenmiştir. Tek hedef kitle, yoğunlaştırılmış, bütünsel ve ayrıştırılmış tanıtım stratejileri temel tanıtım ve pazarlama stratejileri arasında değerlendirilmiştir (KTB, 2007:14-16). Bakanlığın 2010-2014 Stratejik Planı'nda sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla turizmin Türkiye'de öncü sektör konumuna ulaşmasını sağlamak, uluslararası ölçekte pazar payını artırmak, marka olmak, Türkiye'nin önemli bir kültür, sanat ve turizm merkezi haline gelmesini sağlamak temel hedefler arasında yer almıştır (KTB-SP, 2010-2015:64-65). 2015-2019 Stratejik Planı'nda ise: "Türkiye'nin kültürel

ve entelektüel birikimine ilişkin bilgilere hızlı ve doğru erişimi sağlamak, Türk sinemasını bir marka hâline getirerek önemli bir kültürel ihraç ürününe dönüştürmek, ülkeyi önemli bir kültür ve sanat merkezi hâline getirmek ve tanıtmak” gibi kültürel ve turistik tanıtıma yönelik stratejik hedefler yer almıştır. Buna ek olarak: “Ülkenin turizm alanında uluslararası ölçekteki rekabet gücünü, pazar payını ve marka değerini artırmak” ve bu doğrultuda: “kültür ve turizm alanında uluslararası ilişkileri ve kültürlerarası iletişimi güçlendirmek ve uluslararası barışa katkıda bulunmak” da Bakanlığın stratejik amaçları arasında değerlendirilmiştir (KTB-SP, 2015-2019:13-14). KTB’nin 2017 yılı performans programında ise yine ulusal ve uluslararası alanda Türkiye’nin kültür ve sanat değerlerinin etkin bir şekilde tanıtılması, desteklenmesi ve yaygınlaştırılması, tutarlı, anlamlı ve çekici bir Türkiye markası yaratmaya yönelik tanıtım stratejileri geliştirmek ve uygulamak, kültürlerarası iletişimin geliştirilmesine ve uluslararası barışa katkıda bulunmak gibi hedefler yer almaktadır (KTB-PP, 2017:46, 53, 87, 90).

Turizm falanındaki hedefleri tespit eden temel metinlerden olan Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)’nda, sektörde tanıtım ve pazarlamanın iyileştirilmesi, tanıtımın finansmanına özel sektörün daha fazla katılımının önemini koruduğu dile getirilmiştir. Turizmde nitelikli işgücü, tesis ve hizmet kalitesiyle uluslararası bir marka hâline gelmesi, üst gelir grubuna hitap edecek şekilde turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve iyileştirilmesi, turizm hizmetlerinde kalitenin artırılması ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde bölgesel kalkınmada öncü bir sektör hâline gelmesi temel amaç olarak belirtilmiştir. Planda “politikalar” başlığı altında ise sağlık turizmi başta olmak üzere kongre, kış, kurvaziyer, golf ve kültür turizmine ilişkin altyapı eksikliklerinin tamamlanarak pazarda çeşitlenmenin sağlanacağı ve alternatif turizm türlerinin gelişiminin destekleneceği vurgulanmıştır. Turizm türlerinin bütüncül bir şekilde ele alınacağı “Varış Noktası Yönetimi” kapsamında yeni projelerin hayata geçirileceği ve pazardaki ve müşteri profilindeki gelişmelerin sürekli izlenerek dış tanıtım faaliyetlerinin etkinleştirileceği ifade edilmiştir. Sağlık turizminin geliştirilmesi programı kapsamında ise Türkiye’nin dünyada yükselen pazar konumunda olduğu medikal turizm, termal turizm ve ileri yaş-engelli turizmi alanlarında hizmet kalitesinin yükseltilerek rekabet gücünün artırılmasının amaçlandığı dile getirilmiştir. Bu alanda hedef ülke ve bölgelerde tanıtım ve pazarlama faaliyetleri ile kamu ve özel sektör arasındaki işbirliğinin artırılması ve etkinleştirilmesi de temel hedefler olarak belirlenmiştir (KB-OKP, 2013:113-114 ve 182-183).

Türkiye’deki kültür ve tanıtma politikalarına yön vermek üzere 2017’de toplanan Millî Kültür Şurası’nda ise kültürel diplomaside öncelikli hedefin Türkiye’nin zengin medeniyet birikimini bütün dünyaya tanıtmak ve bu mirasın insanlığın mirası olduğunu vurgulamak olduğu vurgulanmıştır. Yurtdışı ve yurt içi sergi faaliyetlerinin teşvik edilmesi, bu konuda tanıtıma öncelik tanınması, müzelerde iletişim ve tanıtım gibi faaliyetlere önem verilmesi, sahne sanatlarının yurtdışında tanıtımı ve eserlerin sahnelenmesi üzerinde durulan diğer konular olmuştur. Ayrıca, dünyaya açılan Türk dizilerinin Türk kültür ve medeniyetini tanıtmak, sevdirmek, Türk markalarını özendirme aracı olarak kullanılması, Türkiye’yi uluslararası alanda kültür ve sanat dili aracılığıyla

tanıtarak yurtdışındaki yerleşik algıları değiştirmek ve Türkiye imajını güçlendirmek için stratejiler geliştirmek gibi temel hedefler üzerinde durulmuştur (III. Millî Kültür Şurası, 2017:9-36). Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde 1998'de toplanan 1. Turizm Şurası'nda, turizm gelirlerinden doğrudan ya da dolaylı olarak pay alan tüm ilgililerin, aldıkları pay oranında turizm tanıtımına katkıda bulunmaları hatta bu konuda Turizm Tanıtma Fonu'nun teşkili gündeme gelmiştir. Ülke imajını yükseltmek üzere özellikle gelişmiş Batılı ülkelerdeki yayınevleri, yazılı, sözlü ve görsel basın, film yapımcıları, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda kamuoyu oluşturucuları ile sıkı ilişkiler ve işbirliği gerçekleştirilmesi, bu çerçevede ortak kitap yayımı, belgesel ve konulu film yapımı, bunun yanı sıra Türkiye ile ilgili lobiler oluşturulması kararlaştırılmıştır. Türkiye'ye yönelik olumsuz propagandaların uluslararası platformlarda kınanması ve karşıt propaganda çalışmalarının yapılması, özel sektör tarafından pazar geliştirmeye yönelik tanıtım etkinliklerine uygun teşvikler sağlanması, turistik talebin artırılması için tüm pazarlarda güçlü, kapsamlı ve kolektif bir tanıtım atağı başlatılması ve bunun için "Ulusal Turizm ve Tanıtım Konseyi"nin kurulması yönünde irade ortaya konulmuştur (KTB-TŞK, 1998:163-164). 2002'de düzenlenen II. Turizm Şurası'nda ise dış tanıtım bütçesinin artırılması alınan esaslı kararlardan biri olmuştur. İmaj geliştirme, markalaşma çalışmaları ve tanıtım stratejileri kapsamında uygulama bütünlüğünün sağlanması, Türkiye logosunun kullanımının yaygınlaştırılması, tarihî ve kültürel özellikleri itibarıyla doğu ile batının bileşimi gibi temalara dayalı konumlandırma ve marka stratejileri uygulanması, sanat, kültür, bilim ve spor alanlarında uluslar arası başarı kazanmış kişi ve gruplardan yararlanılması, deniz, kum, güneş talebinin yanı sıra çevre, eğitim, eğlence talebine de önem verilmesi, bunların pazar araştırmalarına dayalı olarak gerçekleştirilmesi, İstanbul'un Avrupa'nın kültür merkezi ve turizm destinasyonu olarak ön plana çıkarılması çabaları dikkat çekmektedir. Türkiye'yi tanıtıcı yeni filmlerden ve dialardan oluşan bir arşiv oluşturulması, turistik el sanatları ve hediyelik eşya üretimi için "Araştırma, Geliştirme ve Dizayn Merkezi" kurulması, Türk mutfak kültürünün yaygınlaştırılması, turistlere yönelik Türk gecelerinin millî değerlere uygun şekilde düzenlenmesi yine bu çalışmalar kapsamında değerlendirilebilir. Bunun dışında turizm sektörü ile dış tanıtım çalışmalarında birlikte hareket edilmesi, turizmi geliştirmek üzere uluslar arası işbirliğine önem verilmesi gibi kararlar II. Turizm Şurası'nda alınan kararlar arasındadır (KTB-TŞK, 2002:272-274).

Tanıtma faaliyetlerine yönelik bütün bu temel politik ve stratejik metinlerin yanı sıra dış politikayı uygulamak ve koordine etmekle yükümlü Dış İşleri Bakanlığı başta olmak üzere Başbakanlık Tanıtma Fonu ve Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Türkiye İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Türk Hava Yolları gibi birçok resmî kurum ve kuruluşun doğrudan görev alanında olmamakla birlikte yurt dışında Türkiye'nin tanıtımına ilişkin faaliyetlerde buldukları ve KTB ile tanıtma faaliyetlerine ilişkin ortak çalışmalar yaptıkları da görülmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği, Türkiye Otelciler Birliği ve Türk Tanıtma Vakfı gibi sivil toplum

kuruluşları ile özek sektör de faaliyet gösteren konaklama ve seyahat işletmeleri de Türkiye’yi tanıtmaya faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Türkiye’nin yurt dışında tanıtımına ilişkin resmî kurum ve kuruluşlarca yürütülen bütün bu çalışmalar, faaliyetler ve oluşturulan resmî dokümanlar ülkenin tanıtmaya politikasını ortaya koymaktadır. Türkiye’ye yönelen turistik talebi artırmak, ülkeyi marka hâline getirmek ve dünya sathında kuvvetli bir imaj oluşturmak üzere alınan tedbirler, yapılan planlamalar, kullanılacak araçların tespiti ve uygulanacak yöntemler “Türkiye’nin Turistik Tanıtma Politikası”nı oluşturmaktadır. Bu aşamada ülkenin turistik propaganda stratejisi ve mecraları üzerinde durmakta fayda vardır.

3. Türkiye’nin Turistik Propaganda Stratejisi ve Mecraları

Turistik propagandaya yönelik strateji, tanıtmaya faaliyetlerinin yapılacağı hedef kitlenin özelliklerine göre mevcut imkânları en etkin bir şekilde kullanarak tanıtmaya hedefinde belirlenen amaçlara ulaşmak için tespit edilen hareket şekillerini ifade etmektedir. İletişim, bilgilendirme (information), propaganda, halkla ilişkiler, reklam, satış geliştirme (promotion) ve lobicilik turizmde kullanılan başlıca tanıtmaya ve propaganda araçları arasında yer almaktadır. Bu araçların kullanımı ile hedef kitlenin dikkatini çekmek ve ilgisini uyandırmak, gezme ve görme isteği oluşturmak suretiyle hedef kitleyi harekete geçirmek esastır. Gazete, dergi, yıllık, rehber, katalog, fotoğraf, afiş, pankart, broşür, “billboard”, “roll up” gibi basılı araçların yanı sıra internet, televizyon, radyo, CD, konferans, sergi, fuar, basın toplantısı, ağırlama, vitrin düzenleme faaliyetleri ülke tanıtımında en çok kullanılan araçlar arasındadır. Hedef pazarların, kitlelerin, hedef kitleyi cezbedecek etkenlerin, propaganda faaliyetlerinin, propagandaya uygun araç ve gereçlerin, hedeflerin ve uygun mesajın belirlenmesi başlıca propaganda stratejileri arasındadır. Propagandada basitlik, çekicilik, sempatiklik, sürekliliğin sağlanması, kaynakların yeterliliği, doğruluk, samimiyet, inandırıcılık, iddialara kanıt gösterilmesi, zamanlamanın doğru tercih edilmesi, koordinasyon ve idarede kontrolün sağlanması önem arz etmektedir.

Propaganda stratejileri, tanıtmaya politikalarıyla uyumluluk arz etmelidir. Türkiye’de tanıtmaya politikasında olduğu gibi propaganda stratejilerinin belirlenmesi hususunda da en önemli rol KTB tarafından üstlenilmiştir. Bütün bu temel esaslar çerçevesinde Türkiye’nin propaganda stratejisi ülkedeki turistik değerleri oldukları gibi dış dünyaya aksettirmek yönünde gerçekleştirilen yaklaşımlardan ibarettir. Bu strateji rekabet hâlinde olduğu pazarları kötülemek gibi bir anlayıştan uzaktır. Bu strateji çerçevesinde turizm ihtisas fuarları, ağırlamalar ve tanıtım gezileri, reklam faaliyetleri, kültürel diplomasiye yönelik çalışmalar ve sosyal faaliyetler başlıca propaganda mecralarını oluşturmaktadır.

3.1. Turizm İhtisas Fuarları

Turizm ihtisas fuarları ülkelerin turistik tanıtımlarının yapılması, devlet yetkilileri ve sektör kuruluşları arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi ve halkın güncel turistik

gelişmelerden haberdar edilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu etkinlikler diğer yandan tanıtma faaliyetlerini daha etkin kılmak üzere yeni stratejiler belirleme ve turizm alanındaki rakip ülkeler ile şirketleri daha yakından tanıma imkânı sağlamaktadır. Türkiye tarafından yapılan tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin de önemli bir mecrasını teşkil eden turizm ihtisas fuarları vesilesiyle Türkiye'nin tarihî ve tabii alanlarının, şehirlerinin ve kültürel değerlerinin tanıtımı yapılmaktadır.

Türkiye'nin turistik tanıtımı konusunda en yetkin resmî organ durumunda olan KTB tarafından dünyanın kültür, sanat ve turizm merkezi durumundaki birçok şehirde düzenlenen fuarlara iştirak edilmektedir. 2016 yılı boyunca 7'si büyük çaplı, 77'si kamu ve özel sektör işbirliği çerçevesinde ve 41'i yurtdışı temsilcilikleri aracılığıyla olmak üzere 57 ülkede toplam 118 turizm ihtisas fuarına katılım sağlandığı görülmektedir (KTB-İFR, 2016:154). Bakanlıkça iştirak edilen veya desteklenen yurtdışı turizm fuarlarında talepleri durumunda Türkiye'deki turizm ve seyahat sektörü temsilcileri için de stantta yer ayrılmakta, böylece söz konusu yetkililer de ülke turizmine hizmetleri hususunda bilgilendirme ve tanıtım faaliyetlerinde bulabilmektedir.

Türkiye'nin de iştirakiyle dünyanın çeşitli ülkelerinde düzenlenen söz konusu fuarlarda standart uygulamalar söz konusudur. Stantlar fuarlarda tanıtıma yönelik en çarpıcı unsurlar durumundadır. Bu nedenle stantların şekline ve içeriğine özel bir önem verildiği görülmektedir. Stantlarda fuar süresince yetkililer ile ziyaretçilerin iletişim ve etkileşimini artırmak ve çağdaş esaslar dâhilinde tanıtım faaliyetlerinde bulunmak amacı doğrultusunda çeşitli hazırlıklar yapılmaktadır. Türkiye'nin imaj kampanyasını destekleyen anlayış ve içeriklerin yansıtıldığı özel tasarımı stantlarda görsel öğelere ağırlık verilmekte, büyük ekranlar vasıtasıyla Türkiye'yi tanıtıcı filmler gösterilmektedir. Tanıtıcı sloganları ve logoları içeren ışıklı pano, reklam bandı (banner) ve "roll up" gibi materyaller ile Türkiye'nin turistik yerlerinin fotoğrafları ve resimleri ziyaretçilerin dikkatine sunulmaktadır. Tanıtım faaliyetlerinin etkinliğini artırmak amacıyla ziyaretçilere Türkiye'nin turistik değerleri, konaklama tesisleri, ülkedeki turizm çeşitleri, seyahat imkânları ve turistlere sağlanan kolaylıklar hakkında bilgi verilmektedir. Stantlarda ayrıca ziyaretçilere dağıtılmak üzere broşür, prospektüs, afiş, tanıtım CD'si gibi dokümanlar ile Türkiye logolu tişört, şapka, not defteri, kalem, anahtarlık gibi hediyelik eşyalar dağıtılmaktadır. Türk kahvesi, ayran, lokum ve baklava gibi Türk mutfağına özgü içecek ve yiyeceklerin ikramı Türkiye standının özgün yönlerinden birini teşkil etmektedir.

Türkiye'nin iştirak ettiği turizm ihtisas fuarlarına örnek olmak üzere dünyanın en büyük turizm fuarlarından biri ve turizm profesyonellerinin buluşma noktası olarak değerlendirilen Berlin Uluslar arası Turizm Borsası (International Tourism Bourse /ITB) hakkında bilgi vermeye yetineceğiz. 2017'de KTB tarafından kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde 3079 metrekarelik bir stant alanı ile katılım sağlanan fuarda en büyük alana sahip olan KTB standında 12 seyahat acentesi ve tur operatörü, 65 konaklama tesisi, 19 Valilik ve Belediye, 37 birlik, dernek ve kalkınma ajansından müteşekkil 133 katılımcıya yer verildiği görülmektedir. Bu şekilde Almanya turizm pazarında talep

gören Türkiye'deki turistik bölgelerin, turizm türlerinin ve kültürel mirasın tanıtımı yapılmıştır. Dağcılık, yürüyüş, bisiklet ve doğa turizmi gibi alternatif turizm çeşitleri ile Antalya, İzmir, İstanbul, Ankara ve Kapadokya'nın bu suretle ön plana çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Reklam alanlarında: "Türkei: Immer Wieder Schön" sloganı ile görselleri dikkat çekmiş, Türkiye'nin bitki örtüsü zenginliği her destinasyon için ayrı tasarlanmış peyzaj alanları ile yansıtılmaya çalışılmıştır. Stantta bulunan sanatçı mahallesinde geleneksel Türk el sanatlarından hat, çini, ebru, kazaz, cam ve lüle taşı sanatkârları fuar süresince sanatlarını icra etmek suretiyle sunum yapmışlar, ortaya çıkan ürünler sergilenmiştir. Stantta "interaktif" oyun alanlarında ziyaretçiler halk oyunları ekibinin desteğiyle Türk halk oyunlarını tecrübe etme fırsatı bulmuşlardır. Fuar alanında düzenlenen 7. BM Dünya Turizm Örgütü İpek Yolu Bakanlar Toplantısı'na KTB heyeti de iştirak etmiştir. Stantta başta Almanlar olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinden tur operatörleri ve seyahat acentelerinin üst düzey yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. "City Cube Berlin Kongre Merkezi"nde düzenlenen basın toplantısıyla yerli ve yabancı basın mensuplarına Türkiye'nin Almanya turizm pazarındaki durumu, bu ülkede yaşayan Türk vatandaşlarına yönelik "komşunu da al gel" kampanyası ve Türkiye'deki turizm zenginliği ve teşvikleri hakkında bilgi verilmiştir. Fuar faaliyetleri kapsamında "Güven ve Güvenlik-Turistik Destinasyonların Yeniden Konumlandırılması" konulu panel, "Destinasyon Tanıtımında Dijital Mecraların Kullanımı: Örnek Ülke Türkiye" adlı forum ve "Turizm Pazarında Gurme Seyahatler: Türkiye'nin Gurme Rotaları" konulu bir atölye çalışması icra edilmiştir. UNESCO'nun Yaratıcı Şehirler Ağı'na giren Gaziantep'e yönelik olarak "Gaziantep Mutfağı Bölümü"ne yer verilmiş, fuarın son iki günü halka yönelik olarak "Olivinn Ensemble" tarafından canlı Türk müziği icra edilmiştir (TB, S.11, 2017:4-5). Söz konusu fuardaki etkinlikler benzer şekilde gerek dünyanın diğer ülkelerinde gerekse İzmir Enternasyonal Fuarı ve Doğu Akdeniz Uluslar arası Seyahat ve Turizm Fuarı gibi her yıl düzenli olarak Türkiye'de düzenlenen etkinliklerde de benzer tanıtma faaliyetlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir.

3.2. Ağırlamalar ve Tanıtım Gezileri

İnsanların seyahat kararlarına yön verebilen medya mensupları, seyahat yazarları, kültürel, sanatsal, turistik program ve belgesel yapımcıları, sanatçılar, sporcular, kanaat önderleri, tur operatörü ve seyahat sektörü temsilcileri Türkiye'nin farklı turistik bölgelerinde KTB'nin misafirleri olarak ağırlanabilmektedir. Bu suretle tanıtım gezileri (famtrip) ve çalıştay (workshop) gibi etkinlikler düzenlenmekte ve söz konusu misafirlerin Türkiye'ye yönelik olumlu izlenimlerini hedef kitlelere aktarmaları sağlanmaktadır. Böylece yabancı ülkelerde yazılı ve görsel mecralarda, sosyal medyada Türkiye'nin kültür ve turizm değerlerine ilişkin haberlerin, makalelerin çıkması ve televizyon programlarının yapılması temin edilmektedir. Bu şekilde ülkenin tanınırlığının ve bilinirliğinin artırılması hedeflenmekte ve Türkiye'ye yönelik seyahatlerin artırılması teşvik edilmektedir.

Ağırlama programları misafirlerin mesleklerine, faaliyetlerine ve taleplerine göre şekillenebilmektedir. Türkiye'ye gelen misafirlerin imkânlar dâhilinde 5 yıldızlı konaklama tesislerinde “tam pansiyon” şeklinde ağırlandıkları görülmektedir. Misafirlere Türkiye'deki seyahatleri ve gezi programları dâhilinde eşlik etmek üzere Türkiye'den profesyonel bir turist rehberi eşlik etmektedir. Misafirlerin ziyaret ettikleri şehirlerdeki seyahatlerini kolaylaştırmak üzere şoförlü bir araç tahsis edilmektedir. Söz konusu ağırlama faaliyetlerinin organizasyonunda, gezi programında yer alan şehirlerdeki İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri de yer almaktadır. Türkiye'de ağırlanan yabancı misafirler ülke tanıtımına hizmet etmek üzere kısa metrajlı tanıtım görüntüleri alabilmektedir (Resmî Gazete, 2005). Ağırlanan misafirler ülkelerinde televizyon programlarında, dergi ve gazetelerde, muhtelif sosyal, kültürel ve bilimsel toplantılarda Türkiye'deki seyahat tecrübelerini ve izlenimlerini ülkelerindeki insanlar ve dünya ile paylaşmaktadır. 2016 yılı itibariyle 27 farklı ülkeden yaklaşık 2209 kanaat önderi ve 2886 seyahat sektörü temsilcisi olmak üzere toplam 5095 misafirin Türkiye'de ağırlandığı görülmektedir (KTB-İFR, 2016: 154).

Medya mensupları tüm dünya da olduğu gibi Türkiye'de de tanıtım faaliyetlerinde önemli rol oynamaktadır. Buna örnek olmak üzere, Filipinlerin en büyük yayın kuruluşu olan “One Mega Group” bünyesinde faaliyet gösteren lüks yaşam ve seyahat dergisi “Life Style Asia”dan 5 kişilik bir çekim ekibi 2017 yılı Nisan ayında KTB tarafından İstanbul, Trabzon ve Rize'de ağırlanmıştır. Filipinlerin ünlü televizyon sunucusu ve sosyal medya fenomeni Tim Yap'ın Türkiye çekimlerine modellik ettiği derginin Türkiye'ye ayrılan Mayıs ayı sayısının gördüğü ilgi nedeniyle kısa sürede tükendiği gözlemlenmiştir (TB, S.12, 2017:9). Finlandiya'nın Ilta-Sanomat ve Ilta Lehti gibi en çok okunan günlük gazetelerinde görevli Anu Kiiveri ve Marianne Zitting ile seyahat yazarı Paivi Kaarina Laajanen'den oluşan basın grubu 2017 yazında İzmir ve Aydın'da Çeşme, Alaçatı, Kuşadası, Efes ve Şirince'nin tanıtımına yönelik gezi münasebetiyle ağırlanmışlardır. Ağırlama sonrası ilk olarak Ilta-Lehti'de “Çok Yönlü ve Güneşli Şehir Turu: İzmir” başlığıyla Zitting'in izlenimleri paylaşılmıştır (TB, S.12, 2017:27). Malezya'da faaliyet gösteren “Primeworks Studio” adlı yapım şirketi tarafından hazırlanan ve 2016'da Malezya'nın TV 9 adlı televizyon kanalında yayımlanan “Ramadan Sana Sini / Ramazan Her Yerde” adlı programın iki bölümü de Türkiye'de çekilmiştir. Her bölümü 30 dakika süren program münasebetiyle Ramazan ayının Türkiye'de nasıl ve hangi etkinliklerle eda edildiği anlatılmıştır. Programın aynı zamanda başta mutfak kültürü olmak üzere Türkiye'nin kültürel değerlerini Malezyalılara tanıtmayı amaçlamıştır (TB, S.6, 2015:26).

Son yıllarda hızla yaygınlaşan ve günümüzün vazgeçilmez haberleşme, bilgilenme ve eğlence mecraları durumunda olan sosyal medyada kitleleri etkileyebilme kabiliyetine sahip sosyal medya fenomenleri ağırlamalarda tercih edilen başlıca kişiler arasında olmuştur. 2017 yılı Nisan ayında KTB'nin desteğiyle gerçekleştirilen “Inflow Travel Summit” etkinliği kapsamında kanaat önderliği yapan ve milyonlarca takipçisi bulunan 250 civarında sosyal medya fenomeni (influencer, blogger, instagrammer, youtuber) İstanbul'da ağırlanmış ve bu fenomenlerin sosyal medya paylaşımları

aracılığıyla şehrin tarihî, tabii ve kültürel değerlerini dünya ile paylaştıkları görülmüştür (TB, S.12, 2017: 4). Aynı dönemde “Turkey Home Instameet İstanbul&Kapadokya Sosyal Medya Projesi” kapsamında Almanya, Kanada ve Ukrayna’dan 6 sosyal medya fenomeni ve fotoğrafçı da İstanbul ve Kapadokya’da misafir edilmiş, ağırlama sırasındaki turistik geziler ve mekânlar gerek KTB’nin “Turkey Home” kanalında gerekse fenomenlerin sosyal medya sayfalarında takipçilerle paylaşılmıştır (TB, S.12, 2017:5).

Ağırlama faaliyetlerinde sanatçıların ve sporcuların da kitleler üzerindeki etkisi dikkate alınmaktadır. İsveç’in dünyaca ünlü sanatçısı Molly Sanden ile ünlü müzisyen ve söz yazarı Danny Saucedo’nun 2015’te Türkiye’de ağırlanmaları buna bir örnek teşkil etmiştir. Büyük bir hayran kitlesine sahip olan söz konusu sanatçıların seyahat izlenimlerine dair yaptıkları paylaşımların sosyal medyada yoğun ilgiyle karşılandığı görülmüştür (TB, S.6, 2015:7). İsviçre’de en sevilen sporlar arasında yer alan bisikletin İsviçreli turistlerin tatil kararlarındaki etkisi dikkate alınarak, Marmaris’teki bisiklet rotalarını tanıtmak amacıyla 2015’te İsviçreli 7 gazetecinin Marmaris’te ağırlanması da etkin tanıtma faaliyetleri arasında yer almıştır. Böylece işaretlendirme ve haritalandırma çalışmaları yeni tamamlanan 700 km’lik bisiklet rotası düzenlenen basın gezisiyle İsviçreli gazetecilere ve dünyaya tanıtılmıştır (TB, S.5, 2015:21). Son yıllarda moda ve modacıların da ağırlamalarda dikkate alınan hedef kitle arasında bulunduğu sıklıkla şahit olunmaktadır. Dünyaca ünlü moda dergisi “Marie Claire”in İspanya’daki ekibinden 5 kişilik bir grup ile İspanya’nın ünlü sanatçılarından Ana Carlota Garcia Fernandez İspanya’da yayımlanan yaşam tarzı ve moda programının çekimleri kapsamında 2015’te İstanbul’da ağırlanmıştır. Ağırlama sonucunda derginin Haziran sayısında İstanbul’un tarihî ve turistik alanlarının yanı sıra modern alışveriş merkezleri ile yeme-içme tesislerinin konu edildiği 6 sayfalık bir tanıtım yazısı yer almıştır (TB, S.5, 2015: 22).

Tanıtım gezileri de ağırlama faaliyetlerinin önemli bir şeklini teşkil etmektedir. KTB, THY Paris Müdürlüğü, Fransız Seyahat Acenteleri Birliği ile Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı işbirliğiyle 40 turizm sektörü yetkilisi ve 4 basın mensubu için Antalya’da (TB, S.11, 2017:14), KTB, TAV Havalimanları A.Ş. ve yerel dernekler işbirliğiyle İrlanda ve İngiliz kökenli 35 seyahat acentesi temsilcisine İzmir ve Kuşadası’nda (TB, S.12, 2017: 6) ve KTB ve Sun Ekspres Hava Yolu işbirliğiyle Almanya’nın farklı bölgelerinden davet edilen 65 tur operatörü ve acente temsilcisi için İzmir’de gerçekleştirilen tanıtım gezileri bu anlamda örnek verilebilecek etkinlikler arasında yer almaktadır (TB, S.12, 2017: 15).

Fethiye’den başlayarak Antalya’ya kadar uzanan, her yıl 20-30 bin yürüyüşçünün geçtiği Likya Yolu hakkında dünya sathında farkındalık oluşturulması ve diğer yürüyüş yollarından farklı olan yanlarına dikkat çekilmesi amacıyla KTB tarafından 2016’da hayata geçirilen “Likya Yolu’nda Masallar /Tales on the Lycian Way” projesi ise proje temelli gerçekleştirilen ağırlama faaliyetlerine örnek teşkil etmektedir. Türkiye’nin ilk uzun mesafeli yürüyüş yolu olan Likya Yolu’nu deneyimlemek üzere ABD, Almanya, Çin, Fransa, Finlandiya, İngiltere, İsviçre, İsveç, İspanya, İtalya, Sırbistan ve

Yunanistan'dan 16 gazeteci ve sosyal medya yazarı davetli olarak yürüyüşe katılmıştır. Rota boyunca masal anlatıcısı Judith Liberman, mitolojiden ve geleneksel halk masallarından seçtiği hikâyeleri misafirlerle paylaşmıştır. Yürüyüş, katılımcıların paylaşımlarıyla sosyal medyada geniş yer bulmuştur (TB, S.8, 2016: 16).

Düzenlenen muhtelif yarışmalarla da Türkiye'ye seyahat teşvik edilmiştir. Bulunduğu şehirden hiç dışarı çıkmamış bir turist, seçtiği bir arkadaşı veya yakını ile paylaşacağı ilk tatil deneyiminin konu edildiği Finlandiya'nın yakından takip edilen kanallarından "JIM TV"deki "My First Holiday" adlı programın bir bölümü de Türkiye'de çekilmiştir. Çekimler münasebetiyle her tatil yeri için farklı iki tarihten oluşan 4 ayrı grup 2015 yılı Ağustos ve Eylül aylarında Belek, Fethiye, İstanbul ve Kapadokya'da misafir edilmiştir (TB, S.6, 2015:19).

İlgili yabancı kurum ve kuruluşlarla KTM'lerin işbirliği ile gerçekleştirilen birlikte ağırlama faaliyetleri de görülmektedir. Yunanistan'ın önde gelen tur operatörlerinden "Signature Travel" ile gerçekleştirilen faaliyet kapsamında, Paskalya öncesinde seyahat acentesi temsilcileri ve basın mensuplarından oluşan 25 kişilik grup 2016'da Türkiye'de ağırlanmış, bu kapsamda İstanbul ve Kapadokya'nın tarihî ve kültürel alanları ziyaret edilmiş ve Yunan temsilciler söz konusu turistik bölgelerdeki otelleri ziyaret ederek konaklama imkânları hakkında bilgi almıştır (TB, S.8, 2016: 22).

3.3. Reklam Faaliyetleri

Türkiye'nin yurtdışında KTM'ler aracılığıyla yürütülen reklam faaliyetleri arasında basın, televizyon, radyo ve dış mekân (outdoor) reklamlarını kapsayan "klasik reklam" mecrası önemli bir yer tutmaktadır. Yabancı ülkelerde yazılı, görsel ve işitsel medyada yer alan Türkiye'nin kültürel ve turistik değerlerine yönelik tanıtım filmleri, kısa reklamlar (spotlar) ve haberler Türkiye'ye yönelik ilgiyi artırmayı hedeflemektedir. Havaalanı, alışveriş merkezi, sinema, tren istasyonu gibi alanlarda bulunan reklam panoları klasik reklam faaliyetlerinde kullanılan başlıca vasıtalar olmuştur. Taksi, otobüs, metro ve bina giydirme çalışmaları ile ulusal havayolu şirketlerinin uçak içi dergi ve televizyonları da reklam faaliyetleri için önemli tanıtım unsurları durumundadır. Bu alandaki faaliyetler ilgili ülkedeki müşavirlik tarafından doğrudan medya kuruluşları veya ajansları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalarda Türkiye'nin yurt dışında doğru bilgilerle etkin bir şekilde tanıtılması ve bu sürecin başarılı bir şekilde yönetilmesi esas alınmıştır (KTB-İFR, 2016:152).

Türkiye'ye yönelik ilginin artırılması hedefiyle 2016'da İtalya'nın Milano kentindeki metro istasyonlarındaki büyük ilan panolarında (billboard), giydirme yoluyla tramvaylarda, turizm, tasarım, kadın, mutfak ve spor dergilerinde yayımlanan Türkiye reklamları, Zürih'in önemli alışveriş caddesi Bahnhofstrasse'de, Madrid'in Gran Via ve Barselona'nın La Rambla gibi işlek bulvarları üzerinde, Belgrat'ta şehir merkezinde yer alan binaların cephelerinde Pamukkale, İstanbul, Kapadokya gibi Türkiye'nin turistik bölgelerini tanıtan büyük boyutlu Türkiye posterlerine (megaboard) yer verilmesi ve

Callao Salvaje'nin merkez caddesinde dijital ekranda gösterilen Türkiye tanıtım filmleri klasik reklam çalışmalarına birer örnek teşkil etmiştir (TB, S.8, 2016: 23).

Türkiye'nin sahip olduğu tarihî, tabii, turistik, kültürel ve sanatsal değerleri içeren kitapçık, broşür, harita, CD gibi tanıtıcı yayınlar da dikkat çekici içerik ve görsellerle zenginleştirilerek hedef kitlelere sunulmuştur. Ülkenin tanıtımı için yurt dışında Büyükelçiliklere, Konsolosluklara, KTM'lere, tur operatörlerine, seyahat acentelerine, konaklama tesisleri ve muhtelif sivil toplum kuruluşlarına dağıtılan, yurt içinde ise İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerine gönderilen tanıtıcı yayınlar da ciddi bir reklam potansiyeline sahiptir. Örnek olarak 2016'da İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca ve Rusça olmak üzere 6 lisanda onbinlerce "Kapadokya", "Karadeniz", "Antalya ve Çevresi", "Turquoise Coast (İzmir ve Çevresi)" broşürü ve bu dillerin yanı sıra Arapça olarak da basılan "Türk Mutfağı Broşürü" KTB tarafından hedef kitlelere ulaştırılmak üzere basımı yapılan yayınlar arasında yer almıştır. Bu broşürlerden 125 bini yurtiçinde, 210 bini ise yurtdışında çeşitli organizasyonlarda ve etkinliklerde dağıtılmıştır (KTB-İFR, 2016:162).

İspanya'daki National Geographic dergisinin Ocak 2017 sayısı ile birarada verilmek üzere Türkiye görsellerinden oluşan 2017 yılı takvimi basılmıştır (TB, S.10, 2017: 8). İsviçre'deki "Honeymoontip" dergisinde "büyüleyici balayı destinasyonları" olarak Ayvalık ve Kapadokya önerilmiş, "Imagine" dergisinde "Türk Gölge Oyunu Karagöz" ile Alaçatı tanıtılmıştır. Efes'in kapak sayfasında yer aldığı "Ferientrends" dergisinde "İstanbul: Doğu ile Batı Arasındaki Dünya Kenti", "Antalya: Deniz ve Kültür", "Kapadokya: Bir İlham Kaynağı" ve "Karadeniz Sahilleri: Maceraperestler İçin" başlıkları ile tanıtım yazıları yer almıştır. "Traveltip" de ise İstanbul ve Kapadokya'nın yanı sıra Antalya'da düzenlenen Expo 2016 hakkında bilgi verilmiştir (TB, S.10, 2017:10). 74 ülkede, 22 lisanda, 61,4 üyeye sahip Avrupa'da aylık ortalama 6,3 milyon kişiye ulaşan ve yalnızca seyahate yönelik yayınlar yapan uluslararası televizyon kanalı "Travel Channel" ile yapılan anlaşma çerçevesinde Türkiye'ye seyahat, tarihî alanları ziyaret ve yerel insanlarla karşılaşma temalarında 23'er dakikalık 6 televizyon programı yapılması ve Türkiye logosu ile yayınlanması öngörülmüştür. İlerleyen süreçte reklam filmlerinin başta Birleşik Krallık olmak üzere Asya, Avrupa, Ortadoğu, Afrika ülkelerinde gösterimin sağlanması, kanaldaki "Bir Aileye Türkiye Tatili Yarışması" münasebetiyle reklam faaliyetleri gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır (TB, S.10, 2017: 19).

KTB tarafından önemli kültür, sanat ve spor organizasyonları ile stratejik işbirliği çalışmaları gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna örnek olmak üzere Avrupa'nın en prestijli basketbol ligi olarak kabul edilen ve milyonlarca izleyicinin takip ettiği "Euroleague" organizasyonuna 2015'te düzenlendiği Madrid'te "tanıtım ortağı" (global partner) olarak katılım sağlanmış, bu kapsamda Fenerbahçe Ülker Spor Kulübü'nün ilk dört takım içinde yarıştığı ve birçok ülkede canlı yayınlanan "Final 4" organizasyonunda çeşitli tanıtım faaliyetleri yürütülmüştür. İşbirliği 2015-2016 ve 2016-2017 sezonlarında da "Euroleague", "Eurocup", "Top 16" ve "Final 4" ayaklarını içeren ve tüm sezona

yayılarak yüzlerce karşılaşma boyunca, onlarca ülke ve şehirde devam eden sosyal medya ve halkla ilişkiler faaliyetleri çerçevesinde “Official Premium Partner of the Turkish Airlines Euroleague” unvanı ve “Premium Destination” logosu ile devam etmiştir. Sezon Mayıs 2017’de İstanbul’da gerçekleştirilen “Final 4” organizasyonu ile tamamlanmıştır (TB, S.12, 2017:20).

Günümüzde sosyal medya bireylerin bütün yaşamına nüfuz etmekte ve aldıkları kararları etkilemektedir. Sosyal medya bireyler tarafından sıklıkla kullanılmakta, bu iletişim alanında yer alan içerikler, bilgi, yorum ve deneyimler bireylerin turistik destinasyon tercihlerine önemli ölçüde etki etmektedir. 2015’te Mayıs ve Haziran aylarında Türkiye’ye gelen turistler üzerinde yapılan bir araştırmaya göre sosyal medyanın tatil planı için kullanıldığı, sosyal medyada diğer tatilcilerin paylaştıkları deneyimlerden etkilenildiği, tatille ilgili deneyimlerin ve fotoğrafların arkadaş ve diğer tatilcilerle paylaşıldığı anlaşılmıştır. Buna göre katılımcıların, sosyal medyada yer alan bilgileri geleneksel medyada yer alanlara nazaran daha güvenilir buldukları ve bu durumun mevcut literatürde yer alan birçok çalışma ile paralellik arz ettiği belirtilmiştir (Eşitti ve Işık, 2015:25). Günümüzde turizm faaliyetlerinin dijital dünya ile iç içe geçmiş bir yapı arz etmesi, hedef kitlelerle kolaylıkla iletişime geçmek üzere klasik reklam mecrasına ek olarak “Türkiye Dijital Tanıtım Platformu”nun oluşturulmasına kaynaklık etmiştir. Bütün iletişim unsurlarını kullanmak suretiyle Türkiye’nin tarihî, tabii ve kültürel değerleri hakkında bilgi vermek, bu işi hedef kitlenin ilgisini çekecek şekilde ve olabildiğince hızlı bir şekilde gerçekleştirmek üzere muhtelif tema ve içerikler kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda ülke imajının dağınık ve farklı mesajlarla yansıtılmasını engellemek üzere 2014’ten itibaren KTM’ler ile işbirliği hâlinde “Home of/Turkey Home” kapsayıcı teması kullanılmaya başlanmıştır (TB, S.1, 2014:7). İdari tecrübeler, akademik bilgiler ve turizm sektörünün tavsiyeleri doğrultusunda oluşturulan kampanyada dünya sathında Türkiye ile özdeşleşen lale logosu Türkiye’nin imaj ve markalaşma çalışmalarını destekleyen unsur olmuş (TB, S.12, 2017:2-3), milyarlarca ulaşan takipçi sayıları ile dünyanın en büyük sosyal iletişim ve paylaşım platformları durumunda olan “facebook”, “twitter”, “google”, “google+”, “instagram”, “pinterest”, “linked-in”, “yahoo”, “trip advisor” ve “expedia” reklam faaliyetlerinin merkezini oluşturmuştur (TB, S.1, 2014: 9).

Bu çerçevede Amerikalı programcı Jeffrey Young’ın sunumuyla çekilen Antalya, Bursa, Alaçatı, Kapadokya, Pamukkale, Belek ve Golf, İki Kıta, İznik Ayasofya Müzesi, İznik Çinisi, Truva, Efes, Meryem Ana, St. Nicholas, Mevlana, Nemrut, Zeugma, Kapalı Çarşı, Türk mutfağı, Türk Kahvesi, Baklava, Nazar Boncuğu ve Turkuaz videoları “Turkey Home” temasıyla “youtube” başta olmak üzere bütün sosyal medya kanallarında yayınlanmaya başlamıştır (TB, S.2, 2014:23). Milyonlarca ziyaretçisiyle dijital platformlarda dünyada önde gelen bağımsız seyahat içeriği üreticisi ABD merkezli “Matador Network” ile TGM işbirliği çerçevesinde Türkiye ve İstanbul temalı ilgi çekici makaleler “Turkey Home” sosyal medya kanallarında ve “Matador Network” resmi sitesi ve sosyal medya hesaplarında yer alarak seyahat severlere ulaştırılmıştır. Bu dönemde çekilen “From the Air”, “Turquoise Timelapse”, “A Turkish Summer Dream”

ve “Black Sea Timelapse-A Week In Turkey” adlı filmlerin kısa zamanda 9 milyondan fazla görüntülenerek paylaşıldığı anlaşılmaktadır (TB, S.6, 2015:13). Bu reklam videolarına ek olarak 2017’de yürütülen sosyal ve dijital reklam kampanyaları kapsamında “Google Display Network” (GDN) ve “youtube” mecralarında “Turkey Home” temalı “İstanbul from the Air”, “turkey’s Turquoise Coast from the Air” ve “Turkey’s Black Sea Mountains from the Air” adlı videolar ile 34 ülkede dijital reklam faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Söz konusu videoların GDN mecrasında toplam görüntüleme sayısı 36.189.986 ve izlenme sayısı 5.653.816 olmuş, “youtube” mecrasında ise 83.194.635 kez görüntülenmiş ve 27.749.644 kez izlenmiştir (TB, S.12, 2017: 29).

KTB ile Türk Hava Yolları işbirliğiyle hayata geçirilen ve ilk tanıtımı 11 Mart 2016 tarihinde ITB Berlin Fuarı Türkiye standında yapılan “Home of Turquoise” adlı film güncel ve etkin reklam faaliyetlerinden olması nedeniyle önem arz etmektedir. Yönetmenliğini ve senaristliğini Dağhan Celayir’in üstlendiği, oyunculuğunu ise profesyonel uçurtma sörfçüsü (kitesurfing) Hollandalı sporcu Annabel Van Westerop’ın yaptığı filmin çekimleri Çeşme, Alaçatı, Marmaris, Fethiye ve Antalya gibi seçkin sahillerde gerçekleştirilmiştir (TB, S.8, 2016:4). Turkuaz temalı tanıtım filmi ülkenin turistik propaganda faaliyetlerine hizmet üzere Uluslararası Turizm Filmleri Festivalleri’ne katılmış, bu kapsamda birçok kategoride dereceye girerek turistik tanıtımdaki başarısına ilişkin ödüller almıştır (TB, S.9, 2016:8).

Seyahat sektörünün en büyük haber, bilgi ve veri kaynaklarından biri olan “Skift”in düzenlediği “Skifties Seyahat Markaları Sosyal Medya Ödülleri” kapsamında 2015’te “Turkey Home”, “Facebook’u en iyi kullanan seyahat markası” olarak değerlendirilmiştir (TB, S.6, 2015:10). İnsanların seyahat planlamaları konusunda bilgi ve fikir edindiği, öneriler alabildiği ve paylaşımlarda bulunabildiği dünyanın en çok takip edilen gezi ve seyahat sitesi “TripAdvisor” tarafından düzenlenen “Travellers’ Choice Awards” yarışmasında İstanbul “en iyi varış noktaları” kategorisinde 2014’te birinci (TB, S.1, 2014:18), 2015’te hem dünya, hem Avrupa sıralamasında 2. sırada yer almıştır. 2015 yılı “Avrupa’daki her şey dâhil en iyi 25 otel” kategorisinde değerlendirilen oteller arasında Türkiye’den 8 otel, “dünya çapında en iyi 25 kent simgesi” arasında ise Ayasofya Müzesi yer almıştır (TB, S.8, 2016:7). Bu ödüller bir anlamıyla Türkiye’nin sosyal ve dijital medyadaki reklam faaliyetlerindeki başarısına işaret etmektedir.

2015’te “İstanbul Fashion Week” sırasında gerçekleştirilen “FashionHunt” projesinde ABD, Fransa, Rusya ve Yunanistan’dan 7 sosyal medya fenomeni ve modacı İstanbul’a davet edilmiştir. Bu etki yaratıcı (influencers) isimler aracılığıyla Türk modacıları, tasarımları, moda anlayışı, Türkiye’nin kültürel ve tarihî alanları ile Türk mutfağı da sosyal medyada paylaşılmıştır. Bu paylaşımlar neticesinde 3 milyondan fazla kişiye ulaşılmıştır (TB, S.4, 2015:8). Almanya, Kanada ve Ukrayna’dan 6 sosyal medya fenomeni ve 3 fotoğrafçı 2017’de İstanbul ve Kapadokya’da ağırlanmış, bu suretle “Turkey Home” sosyal medya kanalı ile fenomenlerin kişisel “instagram” sayfalarında

90 instastory, 127 fotoğraf ve 3 video paylaşılmış, Adalar’da yapılan fayton gezisi sırasında “facebook”ta canlı yayın gerçekleştirilmiştir. Paylaşılan içerikler “instagram”da 562.434 beğeni ve 9.459 yorum almış, ayrıca seyahate ilişkin kısa videolar “Turkey Home” sosyal medya kanallarında paylaşılmıştır (TB, S.12, 2017:5).

Yabancı tur operatörleri ve seyahat acenteleri ile yürütülen birlikte reklam faaliyetleri Türkiye’nin tanıtımı hususunda önemli bir oynamaktadır. 2016 yılı verilerine göre Belçika, Ukrayna, İspanya, Fransa, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Malezya, İngiltere, Japonya, Hindistan, Almanya, Finlandiya, Hollanda, Polonya, Avusturya, İsviçre olmak üzere ilgili KTM’ler vasıtasıyla 16 ülkede 51 tur operatörü ile 70 medya planı gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır (KTB-İFR, 2016:153-154). Bu yönde yapılan çalışmalara birkaç örnek vermek gerekirse Japonya’nın büyük şirketlerinden Golf Gigest Sha ile işbirliği çerçevesinde 50 bin adet 24 sayfalık “Turkey Antalya Travel & Golf Course Guide” adlı rehberin basımı ve “Golf Digest Traveler” web sayfasında söz konusu rehberin dijital versiyonun da yayımı dikkate değerdir (TB, S.7, 2016:25). Kanada turizm pazarında sektör profesyonelleri ve seyahat severlerce yakından takip edilen “Travel Courier” dergisi ile yapılan ortak çalışmalar neticesinde çıkarılan Türkiye ekinde ülke hakkında genel bilgilerin yanı sıra İstanbul, Antalya, Çeşme, Denizli, Bodrum, Kapadokya ve Türkiye’nin sahip olduğu turizm çeşitliliği ile tarihî ve tabii güzelliklerinin yer aldığı Türkiye haritası yer almıştır (TB, S.8, 2016:14). Yine, Ortadoğu’da yayımlanan “Conde Nast Traveller Middle East” adlı turizm dergisi 2016 yılı Mayıs sayısı için birlikte gerçekleştirilen çalışmalar ile 40 sayfalık Arapça ve İngilizce Türkiye özel eki ortaya çıkmıştır. Dergide Uludağ, Bodrum, Antalya, Trabzon-Uzungöl ve Rize gibi destinasyonlar tanıtılmış; aile, balayı, gastronomi, medikal, golf, yatçılık ve alışveriş gibi turizm çeşitlerine, emlak ve turizm yatırımlarına temas edilmiştir. Meşhur Türk televizyon dizilerinin oyuncularıyla röportajların da yer aldığı derginin bölgede ilgi ile takip edildiği anlaşılmaktadır (TB, S.9, 2016:19).

3.4. Kültürel Diplomasi ve Sosyal Faaliyetler

Zengin bir yapıya sahip olan Türk kültürünün tarihî, tabii, edebi, kültürel ve sanatsal özelliklerinin turistik bir değer olarak yabancı ülkelerde tanıtılması çalışmaları kapsamında uluslararası işbirliğine, kültürel diplomasi ve halkla ilişkiler faaliyetlerine özel bir önem verildiği görülmektedir. Bu doğrultuda yeni ülkeler, şehirler ve içeriklerle çeşitlendirilerek sürdürülen tanıtma ve propaganda çalışmaları ile daha çok izleyiciye, dinleyiciye ve katılımcıya ulaşma imkânı sağlanmıştır. Türk müziği ve sineması ile Türk mutfak ve el sanatları kültürünün, “kamu diplomasisi”nin etkin bir unsuru olan “kültürel diplomasi” aracılığıyla tanıtılması hedeflenmiştir. Bu suretle yurt dışındaki turizm teşkilatı vasıtasıyla ilgili kuruluşlarla işbirliği yapılarak konser, sergi, film festivali, kongre, sempozyum, kültür günleri gibi etkinlikler düzenlendiği veya düzenlenen benzer türdeki etkinliklere destek verildiği görülmektedir.

Avrupa’nın en önemli kültür ve sanat etkinliklerinden biri olarak bir milyon civarında ziyaretçisi ile ciddi bir tanıtım fırsatı sunan “Europalia Kültür ve Sanat

Festivali” 2015’te TGM tarafından yürütülmüş, bu çerçevede Türk kültürünü yansıtan geleneksel ve modern sanatlar, fotoğraf sergileri, konferanslar, gastronomi, müzik ve sahne sanatları icra edilmiştir (KTB-İFR, 2015:246).

“Çanakkale Savaşları’nın 100. Yıldönümü Etkinlikleri” kapsamında 2015’te uluslararası kamuoyuna yönelik olarak çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu vesileyle 2015 Avustralya’da “Türkiye Yılı”, Türkiye’de ise “Avustralya Yılı” ilan edilmiş ve karşılıklı etkinlikler düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra katılım sağlanan yurtdışı turizm fuarlarındaki stantlarda “Gelibolu” teması kullanılmış, birçok ülkede konser, sergi ve bilimsel etkinlikler gerçekleştirilmiştir (KTB-İFR, 2015:247).

Paris’in “Hotel de Ville” meydanında Safranbolu Evi teması ile katılım sağlanan “Avrupa Meydanı” (Place de l’Europe) etkinliği, ülkelerin kültürlerini, el sanatlarını ve geleneklerini tanıtan “Kiev Outlook World Culture Festivali”, Litvanya’daki “Trakai Yaz Festivali” ve Las Vegas’ta düzenlenen “Virtuoso Travel” etkinlikleri son yıllarda Türkiye’nin tanıtım fırsatı bulduğu önemli etkinlikler arasında yer almıştır (KTB-İFR, 2016:158-159).

Londra KTM 2016’da Londra Regent Park’ta gerçekleştirilen dünyanın en ünlü yiyecek, içecek ve yaz eğlencesi festivali “Taste of London” etkinliğine resmî destinasyon ortağı olarak katılmıştır (KTB-İFR, 2016:160). Manama Türk Büyükelçiliği ile Bahreyn’deki Al Areen Palace Oteli işbirliğiyle 20 Nisan 2017 tarihinde “Türk Yemekleri ve Kültür Haftası” düzenlenmiş, Türk aşçılar geleneksel yemek kültüründen sunumlar yapmışlar, Türk sanat müziği grubu ise konuklara Türk müziğinden örnekler icra etmiştir (TB, S.12, 2017:11). Dünyada en çok kahve tüketen ülkelerinden biri olan Finlandiya’da “Helsinki Coffee Festival” kapsamında 2017’de Helsinki KTM’nin çalışmalarıyla tasarlanan stantta Türk Kahvesi’nin tanıtımı yapılmıştır. Stantta özgün bakır eşyalar başta olmak üzere çeşitli kültürel unsurlara yer verilmiştir. 1000’i profesyonel 6 bin ziyaretçinin katıldığı festivalde seramik fincanlarda Türk kahvesi ikram edilmiş, misafirlere Fince ve İngilizce tanıtım yapılmıştır. Birçok Finlinin ilk kez tattığı Türk kahvesinden övgüyle bahsettiği duyulmuş, ziyaretçilere hediye paketi içinde Türk kahvesi dağıtılmıştır (TB, S.12, 2017:27).

Paris’te “Play Me, I’m Yours” etkinliğine 2016’da Paris KTM tarafından destek verilmiştir. Aynı yıl, dünyanın en önemli ve en saygın caz festivallerinden olmasının yanı sıra Kanada’nın en önemli kültür ve sanat etkinliği olan “Montreal Caz Festivali” Türk Hava Yolları’nın ana desteği ile gerçekleştirilmiştir (KTB-İFR, 2016). Kanada’nın Vancouver ve Montreal kentlerinde KTB’nin destekleriyle 2017’de gerçekleştirilen Melihat Gülses konserlerinde yerli ve yabancı davetliler için resepsiyonlar verilmiştir (TB, S.12, 2017:7). Paris KTM’nin desteği ve “Akadémie Française” adlı kuruluşun himayesinde 2017’de 13. kez düzenlenen “Pierre Loti’nin Ülkesinde Müzik Festivali” etkinliği kapsamında Türk piyanist Güray Başol tarafından Fransız piyanist François Dumont’un katılımıyla “Seine’den Anadolu’ya” başlığıyla bir konser düzenlenmiş, bu

etkinlikte Yüksel Koptagel ve Ahmet Adnan Saygun gibi önemli Türk sanatçılarının eserleri de icra edilmiştir (TB, S.12, 2017:21).

Yönetmenliğini Çağan Irmak'ın yaptığı "Dedemin İnsanları" filmi 2016'da Girit Adası'nın Hanya ve Heraklion (Kandiye) şehirlerinde gösterilmiş, Atina ve Roma'da düzenlenen "Türk Film Günleri" Türkiye'nin tanıtım faaliyetlerine hizmet eden önemli etkinlikler arasında yer almıştır (KTB-İFR, 2016:159-160). 2017 yılı içinde Kanada'nın Toronto şehrinde bulunan Aga Khan Müzesi'nde "Kanada'nın ve Ontario'nun 150. Kuruluş Yılı Dönümü" etkinlikleri kapsamında "Türkiye'den Bahar Esintileri" programı düzenlenmiş ve Türk kültür gösterileri gerçekleştirilmiştir (TB, S.12, 2017:7). "Ottawa Welcomes The World" etkinlikleri kapsamında aynı yıl 23-25 Nisan tarihleri arasında "23 Nisan Ulusla Egemenlik ve Çocuk Bayramı" kutlamaları ile "Türk Kültür Günleri" gerçekleştirilmiştir. Etkinlikler çerçevesinde ebru sanatı, Karagöz ve Hacivat çocuk etkinlikleri, halk oyunları gösterileri icra edilmiş, Türk mutfağından örnekler sunulmuş, resim ve fotoğraf sergileri düzenlenmiştir. Bu kapsamda UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Türkiye unsurları ile Çanakkale sergisinin de ilgi gördüğü anlaşılmaktadır (TB, S.12, 2017:7). San Paulo resmî mercilerince 29 Mayıs-2 Haziran 2017 tarihleri "San Paulo'da Türk Günleri" olarak ilan edilmiş, bu kapsamda T.C. San Paulo Başkonsolosluğu, THY, Yunus Emre Enstitüsü ve San Paulo KTM işbirliği ile Türkiye'ye yönelik fotoğraf, çini ve cam sergileri, konserler ve halk oyunları gösterileri düzenlenmiştir (TB, S.12, 2017: 25). Stokholm KTM, UNESCO tarafından tescillenmiş olan Somut Olmayan Kültürel Miras unsuru "Karagöz"ü Stokholm'deki çocuklarla Kültür Evi Kukla Müzesi'nde buluşturmuştur. Benzer şekilde "Karagöz Ağaç Oyunu" adlı Türk gölge tiyatrosu "Türk-İsveç Ulusları Tiyatro Derneği"nden iki sanatçının desteğiyle Türkçe ve İsveççe olarak iki bölüm hâlinde sunulmuştur. Oyunların akabinde sanatçılar tarafından çocuklara yönelik bir atölye çalışması gerçekleştirilmiş, çocuklara Karagöz-Hacivat figürleri ve çiçek tohumları hediye edilmiştir (TB, S.12, 2017:26).

KTB ile Türkiye Otelciler Federasyonu işbirliğiyle 2017 yılı Haziran ayında Moskova'nın ünlü parklarından Krasnaya Presnaya'da sanat, kültür, gastronomi, alışveriş ve spor gibi alanlarda çeşitli etkinlikleri barındıran "Türkiye Festivali" kapsamlı tanıtım programı nedeniyle önem arz etmektedir. 3 gün süren festivale 153 bin ziyaretçinin iştiraki festivale Rus halkı tarafından gösterilen ilgiye işaret etmektedir. Festival boyunca Antalya, İstanbul ve Nevşehir olmak üzere birçok turistik bölgenin tanıtımı yapılmış, Türk mutfağından örnekler sunulmuş, cam üfleme, ebru ve seramik gibi Türk el sanatları, Karagöz-Hacivat gölge oyunu, halk dansları ve Mehteran Bölüğü konseri icra edilmiştir. Ünlü Rus ve Türk sanatçıların da yer aldığı festivalde sergilenen darbuka gösterisi Rus halkı tarafından yoğun ilgi görmüştür. Peribacaları ve Bodrum Kalesi gibi turistik unsurların kum heykelleri, Kapadokya balonu ile İstanbul tramvayı örneklerinin yer aldığı festival alanında çocuklarla Türk yöresel interaktif oyunları oynanmış, destinasyon çadırları kurulmuş, golf ve yelkencilik temalı tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmiş, Kapalı Çarşı numunesi ile alışveriş imkanı yaratılmış ve yağlı güreş temsili yapılmıştır (TB, S.12, 2017:24).

“Hava Fotoğrafçısı” olarak tanınan Alp Alper “1000 Fitten Türkiye” sergisi ile Türkiye’nin kuşbakışı fotoğrafları Atina KTM’nin desteğiyle Yunanistan’daki fotoğraf severlerle buluşturulmuştur (TB, S.12, 2015:18). KTB tarafından 2016’da Türkiye’de ağırlanan ödüllü gazeteci ve fotoğrafçı Piotry Trybalski’nin Türkiye’de çekmiş olduğu fotoğraflar “Türkiye’nin Ege ve Akdeniz Bölgeleri” temalı açık hava sergisi ile Varşova’nın en çok ziyaret edilen kültür ve sanat merkezlerinden Kraliyet Sarayı’nın avlusunda 2017 yılı Nisan ve Mayıs ayları arasında ziyaretçilerin beğenisine sunulmuştur (TB, S.12, 2017:19). İngiliz Thomas Hope’un 18. yüzyılın sonlarında gerçekleştirdiği “Grand Tour” kapsamında yer alan şehirlerden biri olan İstanbul’a ait çizimleri “Thomas Hope: Osmanlı Dönemi İstanbul Çizimleri” adıyla İngiliz müzesinde KTB’nin katkılarıyla sergilenmiştir (TB, S.8, 2016:9). Tokyo Machida Grafik Sanatlar Müzesi’nde İstanbul Japon Sanat Merkezi’nin düzenlediği “Türkiye’nin Estetiği” konulu sergide çoğu Türk olmak üzere Türk ve Japon sanatçılara ait 128 eser teşhir edilmiştir (TB, S.9, 2016:18).

Malta’da 24 Mayıs 2017 tarihinde “Çin Turizmini Akdeniz Ülkelerine Çekmek” konulu bir tanıtım etkinliği düzenlenmiş, UNWTO ile Malta Turizm Bakanlığı tarafından Türk yetkililer yapılan görüşmelerin ardından Türkiye’nin Çin’deki tanıtma faaliyetleri hakkında bir sunum yapılmıştır (TB, S.12, 2017:12). THY ile Rixos Otel’in destekçisi olduğu ve KTB tarafından desteklenen “Inventum Global Workshop 2017” etkinliği Antalya’da gerçekleştirilmiş, çalıştayda Hindistan, Rusya, Ukrayna’da düğün ve toplantı organizasyonları yapan acenteler misafir edilmiştir. Antalya’ya turizm talebini artırmak üzere turizmi çeşitlendirmek ve bütün bir yıla yaymak hususunda görüşmeler yapılmıştır (TB, S.12, 2017:14).

4. Tanıtım Destekleri

KTB’nin yurt dışında gerçekleştirilen tanıtım faaliyetlerine önemli ölçüde destek olduğu görülmektedir. Turizm ihtisas fuarlarına KTB standı dışında bireysel olarak katılan turizm işletmeleri, meslek birlikleri ve dernekler de fuar yer kirası bedeli, stant inşa ve dekorasyonu giderleri hususlarında Bakanlık tarafından desteklenebilmektedir. Benzer şekilde turistik tesis ya da bölge tanıtımı yapan söz konusu işletme ve kuruluşların, yurtdışında gerçekleştirecekleri kokteyl, çalıştay, sergi gibi etkinliklerin yer kirası, ikram ve organizasyon giderleri ile tanıtım projeleri kapsamındaki reklam giderleri için de Bakanlığın desteği mümkün olabilmektedir (KTB, 2017; Resmî Gazete, 2010). Buna örnek olmak üzere 2016 yılı içerisinde Almanya ITB Berlin Fuarı’nda 8, Stuttgart CMT Fuarı’nda 1, Reisenberg Hamburg Fuarı’nda 1, Münih Fuarı’nda 1, Brüksel Turizm Fuarı’nda 2, Finlandiya Matka Fuarı’nda 2, Holanda Utrecht Fuarı’nda 3, Londra WTM Fuarı’nda 1, Bulgaristan TTR Fuarı’nda 1, İsviçre Ferienmesse Zürich Fuarı’nda 1 olmak üzere, toplam 10 fuar kapsamında 21 firmaya destek verildiği görülmektedir (KTB-İFR, 2016: 162).

Yerel yönetimlerin, derneklerin ve vakıfların Türk kültür, sanat ve turizm değerlerini ve zenginliklerini yaşatıcı, yayıcı, destekleyici, geliştirici ve tanıtıcı, yerel,

ulusal ve uluslararası nitelikteki şenlik, festival, anma günleri, konser, sergi, gösteri, kongre, sempozyum, seminer, panel, güzel sanatlar ve fuar gibi etkinliklerine ilişkin projelere de KTB tarafından yardımda bulunmaktadır (Resmi Gazete, 2007). Bu doğrultuda İstanbul'da düzenlenen "20. Doğu Akdeniz Uluslararası Turizm ve Seyahat Fuarı", "World Tourism Forum", "Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyinin Yıllık Genel Kurulu" ve Bilimsel Sempozyumu", "Dünya Seyahat Acentaları Birlikleri Federasyonu Altın Jübile Kongresi", "Ankara'daki Travel Expo Ankara Fuarı", "Dördüncü Uluslararası 3. Yaş Baharı Turizmi ve Dinamikleri Kongresi", İzmir'deki "10.Travel Turkey İzmir Fuar ve Kongresi" ve bu etkinliklere katılım sağlayan kurum ve kuruluşlar 2016'da KTB tarafından desteklenmiştir (KTB-İFR, 2016: 161).

KTB'nin öncülüğünde Türkiye'ye seyahatleri özendirici destekler de görülmektedir. Bu desteklerin Türkiye yönelik iç ve dış tehditlerin yoğunlaştığı dönemde Türk turizmi için açılım sağlayıcı ve turizm faaliyetlerini rahatlatıcı bir etki yarattığını söyleyebiliriz. Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, ve İran'dan Türkiye'ye yönelik turizm amaçlı seyahatlerde turist getiren seyahat acentelerine destek sağlanması hakkında Para Kredi Koordinasyon Kurulu tarafından alınan karar gereği 2015 yılı Nisan ve Mayıs aylarında uçak başına (charter uçuşlar) 6 bin ABD Doları destek sağlanması konusunda mutabakat sağlanmıştır. Buna ilişkin uygulama esasları "2015/6 Sayılı Belirli Ülkelerden Ülkemize Turist Getiren Seyahat Acentelerine Destek Sağlanması Hakkında Kararın Uygulama Usul ve Esasları Genelgesi" ile yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2016). Turizm sektörünün desteklenmesine ilişkin olarak KTB'nin katkılarıyla 28 Şubat 2015 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanan "Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanacak Hazine Desteğine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı" da bu konuda önem arz etmektedir. Karar gereğince Azerbaycan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Türkmenistan ve Ukrayna'dan Türkiye'ye en az 400 bin turist getiren, KTB'den seyahat işletme belgesi sahibi ve Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği üyesi ticari kuruluşlara işletme başına 100 milyon TL'ye kadar devlet destekli kredi kullanma imkânı sağlanmıştır. Kredilerin ödeme koşullarına göre 6 ay ile 8 yıl arasında değişebileceği, kredi kullanan işletmelerin geri ödemelerinde herhangi bir sıkıntıya uğramamaları için gerekli tedbirlerin alınacağı da kararda belirtilen hususlar arasında yer almıştır (Resmi Gazete, 2015).

5. Tanıtma ve Propaganda Alanında Gözlemlenen Sorunlar

Onuncu Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda; ülke imajıyla ilgili tanıtımda bütünlük sağlanamaması, tanıtım faaliyetlerinin finansmanına özel sektörün katılma düzeyinin yetersizliği dile getirilmiştir. Raporunda ayrıca ürün ve hizmet kalitesi ile turizm ürünü tasarlanması ve pazarlanması hususundaki eksikliklere değinilmiştir. Bunun yanı sıra turizm altyapısının, hizmet kalitesinin ve destek sektörlerinin hızlı talep artışına yanıt verememesi, tanıtma ve pazarlamaya ayrılan kaynakların kullanımında eşgüdüm yetersizliği, tanıtım faaliyetlerinde sosyal medyanın

etkin bir şekilde kullanılmaması ülke turizmi için zayıf yönler olarak tespit edilmiştir. Ulusal ve uluslararası medyadaki olumsuz yayınlar, Türkiye'nin jeopolitik konumundan kaynaklanan dış tehditler, ülkenin bazı bölgelerinde güvenlik ile ilgili sorunların devam etmesi nedeniyle ülke imajının ve sektörün zarar görmesi ise ülke turizmine yönelik tehditler olarak ortaya koyulmuştur (KB-OKP, 2014, 34-36).

Bütün bu sorunlar nedeniyle Türkiye'nin dünya sathındaki imajının büyük zarar gördüğü açıktır. Türkiye'nin özellikle Batı dünyasındaki imajına yönelik güncel bir çalışması münasebetiyle Yerdelen, ulusların geçmiş birikimlerinin toplumsal imajı şekillendirdiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Haçlı Seferlerinin, İstanbul'un fethinin ve Viyana Kuşatmalarının sebep ve sonuçlarıyla Avrupa'da Osmanlı-Türk imajını besleyen ve Batı'nın tehdit algısını harekete geçiren başlıca üç tarihî olgu olduğunu vurgulamıştır. Ermeni meselesi gibi çarpıtılmış tarih anlayışının birer ürünü olarak ortaya atılan siyasileştirilmiş tarihî meselelerin ve ülke idaresinde demokrasiye müdahale girişimlerinin de Türkiye'nin uluslararası imajını zedeleyen olaylar arasında yer aldığını belirtmiştir. Ülkelerin dünya barışı hususundaki tutumlarının, iktisadî kalkınmışlık düzeylerinin, demokrasi, adalet, çevreye duyarlılık, sanat, bilim ve teknoloji anlayışlarının ve hatta turizm imkânlarını değerlendirilme biçimlerinin dünyada yer edinmeleri konusunda belirleyici özelliklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Uluslararası iletişim vasıtalarının doğru kullanılmasıyla ülke imajının yurt içinde ve yurt dışında tanıtılmasının yaratılan güncel imajın kalıcılığını arttırdığına ve ülkenin özgün niteliklerini markalaştırdığına değinmiştir (Yerdelen, 2017). Bu bağlamda bahse konu alanlarda Türkiye'nin ciddi ve hızlı bir mesafe kat etmesi gerektiğini ifade etmek mümkündür.

Türkiye'nin tanıtım broşürlerine yönelik 2015'te yapılan bir araştırma kapsamında "goturkey.com" sitesinden elde edilen broşürler incelenmiş, buna göre destinasyonların sırasıyla miras, doğa, etkinlik, hizmet, kültür, insan ve simge imajlarını yansıttığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda tanıtım broşürlerinde yansıtılan imajların Türkiye'nin turizm stratejisine uygun olarak alternatif turizmle, özellikle de tarihî ve kültürel mirasın kullanılabilmesi için turizm türleri ile uyum içinde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte etkinlik ve hizmet imajlarının orta, İnsan ve simge imajlarının ise yetersiz düzeyde olduğu vurgulanmıştır. Yabancı dilde yayımlanan tanıtım broşürlerinin sayısının artırılması, imaj yansıtmak hususunda tanıtım broşürlerinde UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan destinasyonların miras unsuru olarak öncelikli olarak kullanılması, destinasyonlara özgü imaj oluşturma ve markalaşma çalışmalarının artırılması, broşürlerin hangi turizm alanına yönelik olduğunun anahtar kelimelerle belirtilmesi, destinasyonlar için kendilerini en iyi şekilde yansıtacak ve turisti de olumlu yönde etkileyecek logolar tasarlanması yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur (Ulama, 2015: 240 ve 243). Belirtilen bu hususların tanıtım materyallerinde dikkate alınması ülke turizmde imaj, markalaşma ve pazarlama unsurlarının güçlendirilmesine katkı sağlayacak mahiyettedir. Bu hususların günümüz dijital medya çalışmalarında da dikkate alınması önem arz etmektedir.

Bütün bu veriler ışığında, tanıtma faaliyetlerinin karmaşık ve düzensiz bir yapıda olması, yıllar boyu süre gelen ve kamu kesimi tarafından da sıkça dile getirilen kaynak yetersizliği ve mevcut kaynakların dağınıklığı, tanıtım faaliyetlerinde sürekliliğin, istikrarın ve ahengin tam olarak sağlanamaması, belirli bir imaj ve marka değerleri üzerinden hareket edilememesi, toplumdaki turizm bilinci ve eğitim eksikliği gibi hususların tanıtma ve propaganda faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen unsurlar arasında olduğunu ifade etmek mümkündür.

Sonuç

Türkiye'nin turizm politika ve stratejilerine ilişkin resmî metinlerde tanıtma, propaganda, pazarlama ve markalaşma olgularının Türkiye için önemine ciddi bir şekilde temas edildiği görülmektedir. Ülkenin turizm hedeflerine odaklanan 2023 stratejisinde de bu hususlara özellikle dikkat çekildiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda tanıtım politikasının ve propaganda stratejisinin turizm ile ilişkili olarak Türkiye'nin tarihî ve tabii değerlerinin yanı sıra kültür, sanat, spor, sağlık, gastronomi, moda ve alışveriş gibi muhtelif alanlara da dağıtılması bu konunun kapsamlı bir şekilde ele alındığına işaret etmektedir. Kültürel diplomasının de tanıtma ve propaganda çalışmalarında etkin bir şekilde kullanılmaya çalışılması ülke turizmi adına sevindirici ve umut verici gelişmeler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda fuar, ağırlama, tanıtım gezileri ve reklam faaliyetlerinin yanı sıra sosyal, sanatsal, kültürel, bilimsel ve sportif etkinlikler Türkiye'de kullanılan başlıca tanıtım vasıtalarını teşkil etmektedir.

Bütün bu faaliyetler farklı kültürleri ve coğrafyaları tanıma, anlama ve bunlarla kaynaşma hususlarında ciddi birer adım niteliğindedir. Bu münasebetle dünya sathında Türkiye hakkında farkındalık yaratılmakta, olumlu bir imaj uyandırılmakta, farklı özelliklerin ortaya çıkardığı kültürel zenginliklerin yanı sıra ortak duygu ve düşüncelere dikkat çekilmektedir. Türkiye turizm politikası ve propaganda stratejisiyle ülkeye iktisadi bir kazanç sağlamak gibi bir amacın yanı sıra, ülkedeki tabii, tarihî, kültürel değerleri sürdürülebilir bir şekilde koruma ve bunları yaşatma gayretindedir. Bu şekilde tarihe, tabiata ve insanlığa karşı sorumluluklarını da yerine getirmek çabasıdadır. Bu bağlamda Türkiye turizm alanında tarihe, tabiata ve insanlığa saygı ilkesiyle dünya barışına en çok hizmet eden ülkelerden biri durumundadır. Bu vasıta ile uluslararası ilişkiler bağlamında tüm dünyaya dostluk elini uzatmakta misafirperverliğini, paylaşımcılığını, samimiyetini göstermektedir.

Bütün bu bilgi ve verilerin ışığında turistik tanıtım politikası ve propaganda stratejileri hususunda Türkiye'nin etkinliğini artırmak üzere ortaya çıkan görüş ve öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- Türkiye'yi yurtdışındaki turistik tanıtım faaliyetlerinin KTB'nin riyasetinde ve bu kurumun konu ile ilgili kurum ve kuruluşlarla belirleyeceği kapsamlı bir tanıtım politikası ve propaganda stratejisi çerçevesinde yürütülmesi,

- Tanıtma faaliyetlerine yönelik bütçenin ülkenin turizm geliri ve potansiyelleri doğrultusunda artırılması,

- Yurtdışında faaliyet gösteren KTM'lerin sayısının Dışişleri Bakanlığı'nın teşkilatı ile mütenasip bir şekilde artırılması, kadro imkânlarının genişletilmesi, Müşavir ve Ataşelerin görevlendirilmeleri hususunda kurum kültürü ve kurum içinde ihtisaslaşma ilkelerine azami ölçüde hassasiyet gösterilmesi, KTM'lerde idari sürekliliğin temini ve bu konuda bir düzen ve istikrarın sağlanması,

- KTM'lerin imkânlar dâhilinde Büyükelçilik yerleşkelerinden ayrı, müstakil ve yerel halkın rahatlıkla temas kurup, iletişime geçebileceği, bilgi ve doküman alabileceği sosyal ve kültürel merkezlere yakın yerlere taşınması, yeni açılacak temsilcilikler için de bu durumun dikkate alınması,

- Türk ve dünya turizmine ait turizm istatistiklerinin ve hedef ülke halklarının turizm eğilimlerinin yakından takip edilmesi, belirli aralıklarla yapılacak anket ve söyleşi gibi yöntemlerle hedef ülkelerde turistik tercih ve taleplerin öğrenilmesi, pazar raporlarının bu bilgilerin ışığında ayrıntılı verilerle senelik olarak hazırlanması, yapılacak tanıtma faaliyetlerinin bu eğilimlere göre icra edilmesi,

- Hedef pazarlarda turizm eğilimlerinin yanı sıra siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel koşulların da yakından takip edilmesi.

- Tanıtma, propaganda ve pazarlama faaliyetlerinde hedef ülkelere özgü tanıtım faaliyetlerinin ve kampanyalarının artırılması, bu faaliyetlerde söz konusu ülkelerin tabii, tarihî ve kültürel özelliklerinin göz önünde bulundurulması,

- Reklam ve ağırlama faaliyetlerinde ülkelerinde saygın yerlerde bulunan sanatçıların, sporcuların, edebiyatçıların ve bilim insanlarının tercih edilmesi,

- Kültürel diplomasi faaliyetlerinden üst düzeyde yararlanılması, bu faaliyetlerde Türkiye'nin tarihî, edebi, sanatsal ve kültürel değerlerinin ön plana çıkarılması,

- Türkiye'nin edebiyatı, tiyatrosu, sineması, müziği, arşivleri, kütüphaneleri, sportif ve bilimsel faaliyetleri ile bir marka olarak tanınması yönünde çaba sarf edilmesi,

- Yurt dışında gerçekleştirilen kültürel ve turistik etkinlikler başta olmak üzere çeşitli etkinliklerde Türk müzisyenlerinin eserlerinin icra edilmesi, Türk müziğine ve tanınmış müzisyenlere yer verilmesi,

- Türk edebiyatının dışa açılım projesinin (TEDA) genişletilerek devam ettirilmesi, yurt dışındaki kültürel ve turistik etkinliklerde tanınmış Türk edebiyatçılarına ve yazarlarına yer verilmesi,

- Dünyada sağlık turizmine yönelik tercihlerin hızla artması nedeniyle bu konuda Türkiye'nin sahip olduğu çağdaş altyapıya, kadrolara ve tecrübelere yönelik tanıtım kampanyalarının artırılması,
- Türkiye'nin yurt dışında tanıtımına hizmet eden yerli ve yabancı, resmi ve hususi kurum ve kuruluşlarla ilişkilerin ve ortak çalışmaların artırılması,
- Turizm sektöründe faaliyet gösteren Türk menşeli tur operatörleri, seyahat acenteleri ve konaklama tesislerinin tanıtım faaliyetlerine olabildiğince destek verilmesi,
- Yurt dışındaki tur operatörleri ve seyahat acenteleri ile birlikte gerçekleştirilen faaliyetlerin (reklam ve ağırlama faaliyetleri, tanıtım gezileri, sosyal etkinlikler) artırılması,
- Tanıtım faaliyetlerinde Türk halk kültürü ve somut olmayan kültürel miras unsurlarından, bu mirasın taşıyıcılarından ve uygulayıcılarından azami ölçüde istifade edilmesi,
- Turist rehberlerinin hizmet içi eğitim programları dâhilinde eğitim faaliyetlerinin artırılması ve güncel konularla zenginleştirilmesi,
- Sosyal medya ve dijital tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmesi, KTM web sitelerinin ortak bir yayım anlayışıyla şekillendirilmesi, ilgili ülkelere yönelik turistik eğilimler doğrultusunda güncellenmesi,
- Türkiye'nin demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu, insan hak ve özgürlüklerinin anayasal güvence altında bulunduğu ve bu anlamda güvenli, huzurlu ve çağdaş bir ülke olduğu imajının kuvvetlendirilmesi,
- Türk İnkılâbı'nın evrelerinin Batı demokrasisi içindeki yerinin ve öneminin, doğu toplumları için örnek teşkil eden yönlerinin bilimsel ve sosyal etkinlikler münasebetiyle tanıtım kampanyaları içinde yer alması,
- Türkiye'nin içinde yer aldığı ve yakın bir ilişki içinde bulunduğu Türk Dünyası ile İslâm ülkelerine yönelik özel tanıtım ve pazarlama çalışmaları yapılması,
- Türk yemek kültürünün etkin bir şekilde tanıtılması ve yurt dışında Türk restoranlarının bu konuda desteklenmesi,
- Türkiye'ye yönelik hediyelik eşyaların belli bir standart ve kalite ile ülkeyi en doğru şekilde tanıtacak şekilde üretimi ve yaygınlaştırılması,
- Doğu Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin de kültürel ve turistik özellikleriyle tanıtım kampanyalarında yoğun olarak kullanılması,

- Destinasyon çalışmalarına ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte yerel halkın da katılımının sağlanması, yerel halkın turistik tanıtım faaliyetleri hususunda imkânlar doğrultusunda bilgilendirilmesi ve eğitilmesi,
- Türkiye'nin turizm alanındaki bilgi birikimin ve iyi uygulama örneklerinin tanıtılabilmesi ve duyurulabilmesi amacıyla "Dünya Turizm Örgütü Turizm'de Üstün Başarı ve İnovasyon Ödülü" tarzındaki yarışmalara katılım sağlanması ve ülkenin turistik değerleri hususunda dünya çapında farkındalık yaratılması.

Bütün bu çalışmaların çağdaş ve uygulanabilir bir tanıtma politikası çerçevesinde propaganda stratejileri dikkate alınarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu alanda kaydedilecek gelişmeler turizmde markalaşma ve pazarlama çalışmalarına da katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda Türkiye'yi turistik özellikleriyle tanıtma çalışmalarının dünya sathında belli bir düzen ve istikrar içinde yürütülmesi, resmi turizm teşkilatının, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün çalışma imkân ve vasıtalarının genişletilmesi önem arz etmektedir. Böylece hâlihazırda gerçekleştirilmekte olan tanıtma ve propaganda faaliyetlerinin etki derecesinin arttırılması mümkün olacaktır.

Kaynaklar

- Eşitti, Ş. ve Işık, M. (2015), Sosyal Medyanın Turistlerin Türkiye'yi Tatil Destinasyonu Olarak Tercih Etmelerine Etkisi, Karadeniz, 27.
- Evcin, E. (2017). Cumhuriyet Tarihinde Turizm Teşkilatlanması ve Türkiye'nin Turistik Tanıtımı, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, II, 1771-1817*.
- III. Millî Kültür Şurası (2017), “*Sonuç Raporu (03-05 Mart 2017)*”, Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı, Harbiye/İstanbul.
- KB-OKP (2013), “*Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*”, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- KB-OKP (2014), “*Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, XV, 34-36
- KTB - T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı- (2007), *Türkiye Turizm Stratejisi 2023*. Ankara,
- KTB (2014), “Genelge”, 03.04.2014. www.kultur.gov.tr/TR,92821/yurtdisi-fuar-ve-tanitim-destegi-hakkinda-genelge.html
- KTB-İFR (2015), “*T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2014 Yılı İdare Faaliyet Raporu*”. Ankara, Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- KTB-İFR (2016), “*T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2015 Yılı İdare Faaliyet Raporu*”. Ankara, Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- KTB-İFR (2017), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Ankara, Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- KTB-PP (2017), “*T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2017 Yılı Performans Programı*”. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- KTB-SP (2010), “*T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010-2014 Dönemi Stratejik Planı*”. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- KTB-SP (2015-2019), “*T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2015-2019 Dönemi Stratejik Planı*”. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- KTB-TŞK (1998), “*T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı I. Turizm Şurası, Alt Komisyon Raporları, Genel Kurul Görüşmeleri ve I. Turizm Şurası Kararları*”. Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- KTB-TŞK (2002), “*T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı II. Turizm Şurası, Alt Komisyon Raporları, Genel Kurul Görüşmeleri ve II. Turizm Şurası Kararları (12-14 Nisan 2002)*”, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Resmî Gazete (2003), “*Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*”, Kanun No: 4848, Kanun Tarihi: 16.04.2003.
- Resmî Gazete (2004), “*İdarelerin Yabancı Ülkelerdeki Kuruluşlarının Mal ve Hizmet Alımları ile Yapım İşlerine İlişkin esaslar*”, 4 Kasım 2004, S.25633, Karar Tarihi: 14/09/2004, Karar Sayısı: 2004/8030.
- Resmî Gazete (2005), “*Sinematografik Ortak Yapımlar ve Türkiye'de Ticari Amaçlı Film Çekmek İsteyen Yerli ve Yabancı Yapımcılar Hakkında Yönetmelik*”, 12 Ağustos 2005, S.25904.
- Resmî Gazete (2007), “*Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik*”, 15.03.2007, S.26463.

Resmî Gazete (2007), “Yurtdışında Sürekli Görevlendirilecek Personel Hakkında Yönetmelik”, 13/01/2007, S.26402, Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi: 28/07/2006, S.2006/11534.

Resmî Gazete (2010), “Yurtdışı Turizm Fuarlarına Katılımın ve Turizm Tanıtma ve Pazarlama Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Tebliğ”, 14.11.2010, S.27759, Tebliğ No:2010/9.

Resmî Gazete (2015), “Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanacak Hazine Desteğine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı”, 28 Şubat 2015, S.29281, Karar Sayısı: 2015/7331, Karar Tarihi: 25/2/2015.

Resmî Gazete (2016), “2015/6 Sayılı Belirli Ülkelerden Ülkemize Turist Getiren Seyahat Acentelerine Destek Sağlanması Hakkında Kararın Uygulama Usul ve Esasları Genelgesi”, 12.02.2016, S.29622, Karar Tarihi:11.01.2016, Karar Sayısı:2016/8508.

Resmî Gazete (2016), “2017 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu”, 24 Aralık 2016, S.29928, Kanun No: 6767, Kabul Tarihi: 16/12/2016.

TB (2016), “Turkey-Antalya Travel & Golf Course Guide”, Food and Travel”, Tanıtma Bülten, Mart 2016, 25.

TB-S.1 (2014), “Başlarken”, Tanıtma Bülten, S.1, Temmuz 2014, 7.

TB-S.1 (2014), “Sosyal ve Dijital Medyada Home Of”, Tanıtma Bülten, S.1, Temmuz 2014, 7.

TB-S.1 (2014), “Türkiye Ödüle Doymuyor”, Tanıtma Bülten, S.1, Temmuz 2014, 18.

TB-S.10 (2017), “İsviçre’nin Önemli Seyahat Dergilerinin Kapak Sayfasında Yer Aldık”, Tanıtma Bülten, S.10, Şubat 2017, 10.

TB-S.10 (2017), “Türkiye Dünyaca Ünlü Gezi Kanalında”, Tanıtma Bülten, S.10, Şubat 2017, 19.

TB-S.11 (2017), “2017 ITB Berlin Uluslararası Turizm Borsası”, Tanıtma Bülten, S.11, Nisan 2017, 4-5.

TB-S.11 (2017), “Fransız Seyahat Acentelerine Antalya Tanıtım Turu”, Tanıtma Bülten, S.11, Nisan 2017, 14.

TB-S.12 (2015), “Alp Alper Fotoğraf Sergisi”, Tanıtma Bülten, S.12, Temmuz 2015, 18.

TB-S.12 (2017), “2017 Helsinki Kahve Festivali”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 27.

TB-S.12 (2017), “Aga Khan üzesinde Türk Kültür Gösterisi”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 7.

TB-S.12 (2017), “Bahreyn Türk Yemekleri Haftası”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 11.105

- TB-S.12 (2017), “*Dalaman Tanıtım Gezisi*”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 6.
- TB-S.12 (2017), “*Destinasyon, Markalaşma-İmaj ve Türkiye Örneği*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 2-3.
- TB-S.12 (2017), “*Dijital Reklamlarımız*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 29.
- TB-S.12 (2017), “*Fin Basın Grubuna İzmir Ağırması*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 27.
- TB-S.12 (2017), “*Inflow Travel Summit’te Turkey Home*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 4.
- TB-S.12 (2017), “*İzmir ve Yakın Çevresi Tanıtım Gezisi*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 15.
- TB-S.12 (2017), “*Kanada’da Melihat Gülses Konseri*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017,7.
- TB-S.12 (2017), “*Kuşadası Tanıtım Gezisi*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 6.
- TB-S.12 (2017), “*Lifestyle Asia Dergisinde Türkiye*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 9.
- TB-S.12 (2017), “*Moskova’da Türkiye Rüzgârı*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 24.
- TB-S.12 (2017), “*Ottawa’da 23 Nisan Kutlamaları ve Türk Kültür Günleri*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 7.
- TB-S.12 (2017), “*Pierre Loti’nin Ülkesinde Anadolu’dan Esintiler*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 21.
- TB-S.12 (2017), “*San Paulo’da Türk Günleri*”, Tanıtma Bülteni, S.12, Ağustos 2017, 25.
- TB-S.12 (2017), “*Turkey Home Instameet İstanbul&Kapadokya Sosyal Medya Projesi*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 5.
- TB-S.12 (2017), “*Turkey Home’un Desteğiyle Euro League Finalleri İstanbul’da*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 20.
- TB-S.12 (2017), “*Türk Gölge Tiyatrosu*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 26.
- TB-S.12 (2017), “*UNWTO Toplantısı’na Katılım*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 12.
- TB-S.12 (2017), “*Ülkemiz ve Antalya İçin Alternatif Pazar Çalışmaları*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 14.
- TB-S.12 (2017), “*Varşova’da Açık hava Resim Sergisi*”, Tanıtma Bülten, S.12, Ağustos 2017, 19.
- TB-S.2 (2014), “*Home Videosu Sosyal Medya Kanallarımızda*”, Tanıtma Bülten, S.2, Ekim 2014, 23.
- TB-S.4 (2015), “*FashionHunt*”, Tanıtma Bülten, S.4, Nisan 2015, 8.
- TB-S.5 (2015), “*Marie Claire’de İstanbul*”, Tanıtma Bülten, S.5, Temmuz 2015, 22.

- TB-S.5 (2015), “*Marmaris Bisiklet Rotaları Bisiklet Gezisi*”, Tanıtma Bülten, S.5, Temmuz 2015, 21.
- TB-S.6 (2015), “*Facebook’ta Turkey Home*”, Tanıtma Bülten, S.6, Kasım 2015, 10.
- TB-S.6 (2015), “*İsveçli Popstarları Ülkemizde Ağırladık*”, Tanıtma Bülten, S.6, Kasım 2015,7.
- TB-S.6 (2015), “*Matador Network ile Yürütülen Çalışmalar*”, Tanıtma Bülten, S.6, Kasım 2015, 13.
- TB-S.6 (2015), “*My First Holiday TV Programı Çekimleri*”, Tanıtma Bülten, S.6, Kasım 2015, 19.
- TB-S.6 (2015), “*Ramazan Her Yerde Programının Çekimleri*” Tanıtma Bülten, S.6, Kasım 2015, 26.
- TB-S.8 (2016), “*Tripadvisor 2016 Ödülleri*”, Tanıtma Bülten, S.8, Haziran 2016, 7.
- TB-S.8 (2016), “*Avrupa’da Türkiye Reklamlarımız*”, Tanıtma Bülten, S.8, Mart 2016, 23.
- TB-S.8 (2016), “*Likya Yolu’nda Masallar*”, Tanıtma Bülten, S.8, Haziran 2016, 16.
- TB-S.8 (2016), “*Osmanlı Dönemi İstanbul Çizimleri Sergisi*”, Tanıtma Bülten, S.8, Haziran 2016, 9.
- TB-S.8 (2016), “*Signature Travel ile Birlikte Ağırılama*”, Tanıtma Bülten, S.8, Haziran 2016, 22.
- TB-S.8 (2016), “*Travel Courier Dergisi Türkiye Eki*”, Tanıtma Bülten, S.8, Haziran 2016, 14.
- TB-S.8 (2016), “*Turkuaz’ın Anlamını Hissedin*”, Tanıtma Bülten, S.8, Haziran 2016, 4.
- TB-S.9 (2016), “*Art Turkey Japan*”, Tanıtma Bülten, S.9, Kasım 2016, 18.
- TB-S.9 (2016), “*Conde Nast Traveller Dergisi Türkiye Eki*”, Tanıtma Bülten, S.9, Kasım 2016, 19.
- TB-S.9 (2016), “*Turkuaz Dünyanın En İyi Turizm Tanıtım Filmi Oldu*”, Tanıtma Bülteni, S.9, Kasım 2016, 8.
- TÜİK (2017), “*Ülkeye Giriş Yapan Yabancılar*”, Erişim tarihi: 19.09.2017, <http://www.tuik.gov.tr>.
- TÜİK (2017a), “*Harcama Türlerine Göre Turizm Geliri 2002-2017*”, Erişim tarihi: 19.09.2017, <http://www.tuik.gov.tr>.
- TÜİK (2017b), “*Konaklama Türüne Göre Çıkış Yapan Ziyaretçiler 2003-2016*”, Erişim tarihi: 19.09.2017, <http://www.tuik.gov.tr>.
- TÜİK (2017c), “*Türkiye’ye Gelen Ziyaretçilerin Yıllara ve Aylara Göre Dağılımı 2007-2016*”, Erişim tarihi: 19.09.2017, <http://www.tuik.gov.tr>.
- TÜİK (2017d), “*Ülkemize Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Milliyetlerine Göre Dağılımı 2001-2016*”, Erişim tarihi: 19.09.2017, <http://www.tuik.gov.tr>.
- Ulama, Ş. (2015). Turizm Tanıtım Broşürlerinde Destinasyon İmajı Analizi: Türkiye Örneği, *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(11), 231-246.

UNWTO (2016), “*Tourism Highlights*”, Erişim tarihi: 13.08.2017,
<http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>.

Yerdelen, B. K. (2007). Uluslararası İlişkilerde İmaj Kavramı ve Batı Nostaljisindeki Bir Aksaklık Olarak Türk İmajı, *Karadeniz*, 35.

